

ספר

מועדי אהבה

מסלולים מרוממי לב ונפש המאירים את הדרך להתעלות
באהבת השי"ת באמצעות מועדי השנה
על פי יסודות נאמנים מתורתם של חז"ל
ומדבריהם הנהירים של חכמי הדורות
אשר מפיהם אנו חיים

עיה"ק ירושלים תובב"א
שנת תשפ"ד לפ"ק

לעילוי נשמות

אדוני אבי מורי הרב ר' **שרגא** בהר"ר **משה** זצללה"ה
עבד את ה' בנאמנות בנועם ובהשכל,
גרס באורייתא תדירא ולא החזיק טיבותא לנפשיה,
משאו ומתנו בנחת עם הבריות ושם שמים התאהב על ידו.
נלב"ע ד' טבת תשע"ד

אמי מורתי מרת **אידל** ע"ה
בהרה"ג **אברהם שמואל בנימין** זצללה"ה.
עבדה את ה' באמת ובתמים,
קיימה מצות כבוד אב ואם בהידור מופלא,
עמדה בכל לבה לימין בעלה וצאצאיה בעבודתם את ה'.
נלב"ע ט"ז אלול תשע"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

לכל עניני הספר לפנות

לטל': 02-9931368

מייל: 9931368@gmail.com

רוממות שמחת החגים

החגים ניתנו כדי לעזור לנו להאיר את ליבנו באהבת השי"ת ולהתעלות בה. התורה מתארת את החגים כמועדים שחוגגים בהם את החסדים שבורא העולם גמל איתנו בעבר בזמן היציאה ממצרים, המקבילים לחסדים הנראים בטבע העולם בתקופת החגים בכל שנה ושנה: פסח - הוא בעונת האביב והתחלת הקציר שכן מקריבים בו את קרבן העומר; ספירת העומר - היא ספירת ימי הקציר; שבועות - נקרא בתורה "חג הקציר" שבו מודים להשי"ת על הקציר בסופו; סוכות - נקרא "חג האסיף". מהתייחסות זו רואים שרצונו ית' הוא שנסתכל בבריאה הנפלאה שאנחנו נמצאים בה ונשים לב לחסדים המרהיבים שסובבים אותנו ולמה שהם מגלים על בוראה.

ואכן לזה מחכה בורא העולם, שכן ההכרות שלנו בטובו המופלא שזכינו להשיג בשהותנו בעולם על אף ההסתר שבו, היא מה שאנו לוקחים אתנו לחיי נצח כפי שכתב הרמב"ם בהלכות מזוזה (ו', י"ג) "אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם". ומוסיף הרמב"ם בהלכות תשובה (ח', ב') שידיעה זו היא שמזכה את האדם לעולם הבא, והיא העטרה שעל ראשו בעולם ההוא שעליה נאמר "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה".

חגי השנה מיועדים לעורר אותנו לשים לב לחסדים הרבים שבורא העולם גמל איתנו בעבר ושממשיך להרעיף עלינו כל שנה, ולחוש את הנדיבות והאהבה שמאחוריהם. במיוחד יש להבחין בפרטי החישובים הרבים שהשקיע בחסדים אלו לטובתנו, שמהם רואים שהעולם אינו מונהג רק באמצעות חוקים וכללים בלי רגש, אלא על ידי אבא אוהב ו'טוב-לב' שמעוניין מאד בנוחיותנו ובטובתנו. ההבחנה בטוב ובאהבה הללו, תאיר את כל ההיבט שלנו על העולם ועל החיים. נראה עולם מואר בחסד הנפלא של אבינו הטוב והמטיב ובאהבתו הגדולה אלינו, אשר זוהי מטרת החגים.

הנביא ישעיה (ישעיה פרק א') מבקר את כלל ישראל על האופן שבו חגגו את החגים, אף כאשר שמרו על כל פרטי המצוות המעשיות שלהם (הגר"א, אד"א שם). רואים מכך שמטרתם האמיתית של החגים היא מצוות הלב שבהם. על כן חשוב לברר את טיבן של מצוות אלו ואת הדרך לקיימן כראוי, ובכך נזכה להתעלות על ידם שנה אחרי שנה במשך כל חיינו. את מהות מאור החגים נשתדל להבהיר בעה"י בשערים הבאים.

לעילוי נשמות

מורי וחמי

מורנו ר' **יששכר** בהר"ר **יוסף עקיבא** הלוי זצלה"ה

איש יקר באנשים תם וישר וירא אלוקים

משאו ומתנו ביושר ובנאמנות

עסק בצרכי צבור באמונה לשם שמים

נלב"ע י"ט תמוז תשנ"א

חמותי מרת **ריזל** ע"ה

בהר"ר **חיים משה** זצלה"ה.

אשה צדיקה, אשת חיל עטרת בעלה

קבלה את רצונו ית' באהבה בכל תהלכות חייה

גדלה את צאצאיה לתורה ויראת שמים

נלב"ע י"ט אדר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן הספר

מבוא	א	
הקדמה	מסלול האהבה של חגי השנה	יא
שער א'	חג הפסח	כט
שער ב'	חג השבועות	קכג
שער ג'	אבלות החורבן	רכה
שער ד'	חודש אלול	שלט
שער ה'	ראש השנה	תכג
שער ו'	עשרת ימי תשובה	תקא
שער ז'	יום הכיפורים	תקסה
שער ח'	חג הסוכות	תריז
שער ט'	חנוכה	תשפז
שער י'	ט"ו בשבט	תתנג
שער י"א	פורים	תתקכג

מכתב ברכה ממורנו ורבנו הגאון הגדול

הרב **דוד כהן** שליט"א

ראש ישיבת חברון כנסת ישראל וחבר מועצה"ת

מכתב ברכה

חשון תשפ"ב

הנה מע"כ הרב הגאון המופלא המזכה את הרבים בספריו הנפלאים העוסקים בעיקר לחזק הלבבות באהבת ה' ותורתו, ומלאים וגדושים ביסודות עבודת ה' ואהבתו, מוציא עכשיו לאור ספר נוסף בסדרת ספריו, ספר "מועדי אהבה". והוא ספר נכבד מאד, שיש בו תועלת גדולה לרומם המושגים והשאיפות ולהתעלות בקרבת אלוקים מתוך אהבת ה' הבאה בימי המועדים, שהם ימים של קירבה בין הקב"ה לעמו ישראל. והוא תוכן ענינו של המועד, שהוא מלשון התועדות וחיבור. וזכות גדולה היא להרהמ"ח לזכות את מבקשי ה' להתעלות באהבת ה' בימים גדולים אלו. וראוי לסמוך על דבריו שמביא מקורות נאמנים.

הכו"ח לכבודן של עמלי תורה,

דוד כהן

מכתב תודה ממורנו ורבנו הגאון הגדול

הרב **יצחק זילברשטיין שליט"א** שליט"א

רב שכונת רמת אלחנן בני ברק וחבר מועצה"ת

בס"ד

אסרו חג פסח תשע"ד

תודה רבה ליקירנו הרה"ג רב - שליט"א על הקונטרס "אהבת כלולותיך" שהוא כולו אהבה וערגה להשם יתברך. חן חן לכבוד תורתו על מתנתו היפה.

ואחתום בברכה רבה לכבוד תורתו שליט"א שיתן לכם השם יתברך כח ועוז להגדיל תורה ולהאדירה.

באהבה,

מכתב ברכה ממורנו ורבנו הגאון הצדיק

הרב **בנימין פינקל** שליט"א

משגיח רוחני דישיבת מיר ירושלים עיה"ק

מכתב ברכה

הנה הרב - שליט"א פתח לך פתחא רבא לעולם המופלא של אהבת ד' ית' אשר מלבד אשר היא ממצוות התמידיות ה"ז תכלית עבודת האדם בעולמו, שאי אפשר לדבקה בו ית' בשלימות בלא אהבה גמורה ועצומה.

והרב הנ"ל קירב עבודה גדולה זו לכל מבקש ד' על פי יסודות רבותינו ובפרטות מאדוננו הגר"א זיע"א.

ועתה נדבה רוחו להמשיך בפעלו וללמד לבני יהודה דרכי החיבור לאהבתו ית' על ידי מועדי השנה. ותועלתו כפולה בין לתכלית אהבה ובין על מנת לחיות נכון את המועדים ואכמ"ל. וכמה נחוץ הדבר שבעתיים בדורנו שרבו הניסיונות אצל צעירי הצאן, ועל ידי החינוך לאהבתו ית' יש כלים בידם למלחמת היצר.

ואמנם חובה להדגיש כי אהבתו ית' מותנית בהשתדלות שמירת כל מצוותיו בדקדוק ופרטי ההלכה ושקידת התורה ועמלה.

יעזרוהו ד' ית' על דבר כבוד שמו להצליח בפעולתו ודבריו יוצאים מלב טהור יכנסו ללבות עם בני"י ויפעלו במ פעולה גדולה לאהבה את ד' א' ולעבדו בכל לב ובכל נפש.

בבית ה' ובזיכר זכית האל

בנימין פינקל

הסכמת מורנו ורבנו הגאון הצדיק

הרב **גמליאל הכהן רבינוביץ (ראפפורט)** שליט"א

ר"מ בישיבת המקובלים שער השמים

רחוב הרב משה חגיז 2 טל: 02-5385344

עיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד

יום א' כ"ד אלול פעה"ק פ"ג

הביא לפני הרב הגאון המופלא חכם וסופר שליט"א חיבור בשם "מועדי אהבה", והוא חיבור נפלא על כל מועדי ה', אשר ליקט וקבץ מחכמי הדורות על כל מועד ומועד. מטרת החבור לעורר את האהבה המתגלית ונשפעה מהקב"ה בכל מועד ומועד, אהבה הנשפעת על בני ישראל וכמים הפנים אל פנים אהבת ישראל להקב"ה, לפי סדר המועדים.

חיבורו הוא חכמה ומלאכה שליקט צוף דבש מתוק לחיך וגם הוסיף מדיליה דברים הראויים לעלות על שולחן מלכים. וכבר קיבל הסכמה מגדולי ישראל שיש בספר תועלת לרומם המושגים והשאיפות ולהתעלות בקרבת אלוקים מתוך אהבת ה'. הריני מצטרף לדיבורים הנ"ל ומברכתו שיפוצו מעיינותיו חוצה וישוטטו רבים ותרבה הדעת ויאמר מילתא דתתקבל לזכות לקרבת אלוקים ולקרב גאולתינו ופדות נפשנו בקרוב בהתגלות כבוד שמים. אמן.

הסכמת מורנו ורבנו הגאון הצדיק

הרב **מתתיהו חיים סלומון** שליט"א

משגיח רוחני של ישיבת בית מדרש גבוה לייקווד ארה"ב

הסכמה

חודש סיון תשע"ד

מצות אהבת ה' היא אחת משש מצות התמידיות שחייב אדם להתבונן ולראות שלא יפסק ממנו אפילו כרגע מלאהוב את ה' בכל לבבו, וכמצווה בתורה "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וגו'". אלא שמפני גודל המושג והקושי שיש במצוה זו להגיע לפי האמת אל אהבת ה', נמצא מצוה זו עומדת בקרן זוית מוזנחת מרוב בני אדם.

על כן בואו ונחזיק טובה לידידי תלמידי החביב עלי מאד - שליטת מפי ספרים ומפי סופרים עצות והדרכות באופן מעשי להגיע ממנו לידי קיום מצות אהבת ה' עד שנעשה לחיבור שלם אשר בשם 'שערי אהבה' יקרא. מובטחני שבעזרת ה' יתברך תבוא ממנו תועלת גדולה לכל המעיינים בו.

החותם באה"ר,

מתתיהו חיים סלומון

[ההסכמות בהמשך כפי סדר קבלתן]

Rabbi E. Falk
Whitehall Road Gateshead, 146
NE8 1TP
England
TEL: 0044-191-4782342

פסח אליהו פאלק
מח"ס שו"ת מחזה אליהו
'זכור ושמור' על הלכות שבת
'עוז והדר לבושה' על צניעות דלבוש
מו"ץ בק"ק גייטסהעד יצ"ו

בס"ד

יום ב' לפרשת תזריע שנת תשע"ד לפ"ק, פה גייטסהעד יצ"ו

כבוד גיסי היקר והחשוב מאוד ... ניגש אלי עם תכריך כתבים מספר שכתב, אשר נקבו בשם "שערי אהבה". הספר מלא על גדותיו עם אהבת ה' ומסביר בטוטו"ד את האמצעים הנמצאים בבריאה המזומנים לעזור לנו לבא לידי מדה גדולה זו לאהוב את ה' בכל לבבנו ובכל נפשנו. דהיינו לא רק לקבל ברצון כל מה שקורה בחיינו בידענו שמאתו לא תצא הרעות ח"ו, אלא לראות בכל עניני החיים איך שה' אוהב אותנו אהבה בלי מצרים, ועי"ז לאהוב גם אותו וכמים הפנים לפנים להדבק עם המטיב עמנו יתברך שמו בכל עת ובכל שעה. ובברכה ראשונה של ברכת ק"ש אנו משבחים להקב"ה עם התואר "מלאה הארץ קנייך". ויש לפרש שהקב"ה מילא העולם עם כלים שעל ידם יכולים לקנות יותר ויותר הכרת ה'.

והנה ענין זה של אהבת ה' אינו מודגש בחינוך שלנו כפי הצורך, ומסתפקים בחיזוק ביראת ה' ובשמירת מצותיו. אבל האמת הוא שרק מיזוג של יראת ה' ואהבת ה' גם יחד מעמיד האדם במצב הראוי מול כבוד מלכותו יתברך, שמתקרב אליו מחמת אהבתו אבל לא מתקרב יותר מדאי מחמת יראת ה' המחייבו לעמוד מרחוק ולירא מלגשת אליו, ע' אוה"ח פ' יתרו על קרא דכה תאמר לבית וכו'. ובזה מקיים ואהבת את ה' אחד וקרא דאת ה' א תירא מצד שני. וכן הוא במצוה גדולה של שבת, יש בה בחינה של זכור את יום השבת דקאי על מעשה המצות של שבת וההתקשרות לה' שבא מחמתן. ומצד שני בחינה של שמור את יום השבת והוא הזהירות שלא לעבור על אחד מאיסורי שבת. וזכור ושמור בדיבור אחד נאמרו שרק מיזוג שניהם יחד מהווה יום שבת אמיתי.

ותקוננו חזקה שספר קדוש זה ימצא מסילות ללבות בני תורה די בכל אתר ואתר, וירומם אותם לנדבך חדש של הכרת ה' שלא זכו בה עד האידנא. והם יודו וישבחו ויפארו למחבר שליט"א על כל הטוב אשר עשה עמהם, ועל הנצחיות שהנחיל לעם ישראל בדברות קדשו. ובאמת רק מי שלבו בוער באהבת ה' יכול לכתוב ספר כזה. ולכן נחזיק מלא חפניים טובה למחבר היקר והחשוב שאחר שעלה ונתעלה בעבודה הפרטית שלו וזכה להרגיש בעצמו אהבה לה' בלי מצרים, שם לילות כימים להואיל לבני דורו ובני דורות שעתידים לבא למסור להם את המושגים הגדולים הללו שזכה להשיגם, וזכות הרבים תלוי בו.

ובכן אצא בברכה מקרב לב לגיס קרוב ויקר שליט"א שחפץ ה' בידו יצליח, ויזכה להפיץ מעיינותיו חוצה, ויזכה להוציא לאור עולם עוד ספרים מועילים ויקרים להטיב עם בני דורו ולהאיר לארץ ולדרים עליה.

דברי המברך בריחוק מקום אבל בקירוב הלב, ומאחל לגיסי הגהמ"ח שליט"א רוב ברכה והצלחה.

פסח אליהו פאלק

Rabbi Moshe Sternbuch

Chief Rabbi

of the Orthodox Rabbinical Courts
Head of Community
and Kollel Hago Har Nof
Jerusalem

משה שטרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים
מח"ס מועדים וזמנים ושו"ת תשובות והנהגות ועוד
רב בית הכנסת וכולל הגר"א בהר-נוף
בעיר ירושלים ת"ו

בעזה"י כ"ט חשוון תשע"ה

לכבוד הרה"ג מזכה הרבים - שליט"א

ראיתי ספרו "שערי אהבה" להלהיב הלב לאהבת ה', והיא מצות
עשה דאורייתא ואי אפשר לומר אני פטור ממנו, ובהתבוננות יכולים
להגיע לאפס קצהו, ולעלות ממדריגה למדריגה.

ודבר גדול עושה לזכות הרבים בעצות להתבונן בזה. ונקוה שיתבדרו
הדברים לזכוי הרבים.

והנני המצפה לרחמי שמים מרובים וישועת ה'.

הרב ישראל גנס

רח' פנים מאירות 2

קרית מטרסדורף, ירושלים 94423

02-5371782 02-5378927

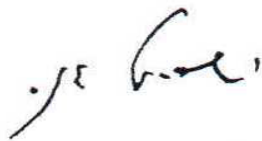
בס"ד: אדר ב' תשע"ו

דבר גדול עשה ידי"נ היקר הרב - שליט"א ברכזו מן הגורן ומן היקב כל שניתן בענין מצות אהבת ד' שהיא "מן המצוות התמידיות על האדם ומוטלות עליו לעולם" (חינוך תי"ח).

והנה, הציב לו למטרה להנ"ל דבר השווה לכל נפש (כולל נספח נוסף ל"בנות יעקב"), בהיות מצוה זו "נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות" (שם) - ויפה עשה!

בספר יש שילוב נפלא של הבאת המקורות וירידה לפרטים המעשיים בחיי היום-יום המפנימים את ההודיה הבאה מתוך האהבה להשי"ת, וכן להפך, שמתוך ההודיה התמידית תתעורר ותתפעל הנפש עוד ועוד לאהבה, שהרי האדם נפעל על פי פעולותיו. כמו כן הובאו סיפורי מופת מחיי גדולי ישראל וכל כיו"ב דברים המקרבים את המצוה התמידית אל לבנו, עד כי יזכו וייהפכו לחלק בלתי נפרד מהויתנו כמצווה, או אז "נתענג בהשגתו בתכלית העונג" (שם).

ולא נותר לי כי אם לשוב ולברך את ידי"נ הנ"ל כי יזכה להוסיף תת עוד ועוד מתנובתו המשובחת לתועלת כלל ישראל.

מבוא

"ושבחתני אני את השמחה", זו השמחה
עם הקב"ה בשבת ובימים טובים.
(זוה"ק ח"ב דף רנ"ה ע"א)

"ושמחת בחגך" ... השמחה היא שיהא
אדם שמח ומודה לבורא ית' על כל
הטובות שעושה לו.
(אורחות חיים להר"א מלוניל)

מבוא

השמחה האמיתית של המועדים

אנחנו חיים בעולם מדהים ביותר, מלא בדברים המגלים והמכריזים על טובו של בוראו ועל אהבתו הגדולה לברואיו. אולם, אדם הטרוד בעסקיו, אין דעתו פנויה לשים לב לטוב מרהיב זה. על כן נתן לנו השי"ת את מועדי השנה הקדושים, ימים שבהם אנו נחים ממרוצת התעסוקה הגשמית, ואז בידינו לפתוח את עינינו וליבנו לראות את חסדי ה' הרבים הסובבים אותנו, ולהרגיש את טובו ואת אהבתו המופלאה אלינו.

במועדים אלו, מצות שמחת החג היא להתעורר מתרדמת השגרה ולהעיר את ליבנו להרגיש טובו ית', לחוש את נועם האושר להיות בעולמו של בורא עולם טוב ומטיב עד להפליא, הדואג לטובתינו ללא הרף. כך מורים לנו חז"ל, כפי שמבואר בדברי תלמידי רבנו יונה (ברכות כ"א ע"ב), וז"ל:

אמרו במדרש (שיהש"ר א', ג') [בביאור השמחה של יום טוב]: 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו', הוי אומר בה' ע"כ. כלומר אף על פי שזה היום הוא יום טוב ונעשו לנו בו נסים ונפלאות ואנו שמחים בהם, אפילו הכי עיקר השמחה אינה בעבור יום טוב [היינו עם הניסים והנפלאות שעשה לנו השי"ת בעבר, כפי שהזכיר לעיל], אלא בעבור ה', לפרסם את כל הגדולות ואת כל הנוראות שהוא עושה [ל' הוזה] עמנו [תמיד].²

1 וז"ל השל"ה (סוכה, נר מצוה ל'): פירוש לפירושו, "הוי אומר בה'", פירוש דלא תימא שמלת "בו" קאי על היום טוב שנזכר לעיל "זה היום וגו'", רק קאי על ה' שנזכר גם כן לעיל מיניה - "זה היום עשה ה'", ועל זה אמר "נגילה ונשמחה בו", רוצה לומר בה' על דרך הנזכר בפנים.

2 אף שהשמחה היא עם טובו ית' וחסדו הנמצאים עכשיו, אין זה סותר שהשמחה היא גם עם הניסים והנפלאות שעשה עימנו בעבר, שההתבוננות בהם מעוררת אותנו לחוש את טובו ית' המופלא הממשיך ללוות אותנו בכל דור ודור. וע' זוה"ק (ח"ג דף ק"ה ע"א מתורגם ללה"ק): רבי אבא פתח (תהלים ל"ב) "שמחו בה' וגילו צדיקים", "שמחו בה'" - כמו שנאמר (שם קי"ח) "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו", ופרשוה, שבקב"ה צריך לשמוח ולהאיר פנים, וימצא אדם בשמחה איתו ... "בו" - ביום, "בו" - בקב"ה, והכל דבר אחד. ע"כ.

זאת אומרת, שעלינו להגיע מסיפור המאורעות שקרו בתקופה זו בשנה בימים עברו, לחוש בטוב ה' ובאהבתו הגדולה אלינו בחיינו האישיים.

גם במשנה ברורה מובא שבחגים עלינו להודות לה' על כל החסדים הפרטיים שזכינו להם. שכן על מה שכתוב בשולחן ערוך (או"ח תקכ"ט, ג') שביום טוב "לא נצטוינו אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר" כתב המשנה ברורה (בשם הטור):

מדת החסידים אשר השם לנגדם תמיד, ובכל דרכיהם ידעוהו, בעת שמחתם אז יותר ויותר משבחין להקב"ה אשר שימחם [היינו על השמחה שחשים עכשיו, שהיא תולדת כל הדברים המשמחים שהקב"ה מעניק להם].

וכן כתב השל"ה הק' (מס' סוכה, נר מצוה ל"ג) "שמה שצותה התורה 'ושמחת בחגך', רצונה בזה ... ישמחו וירננו צדיקים בה' **לזכור חסדי ה' כעל כל אשר גמלם**"³.

וכתב הרמב"ן בשרשים לספר המצות של הרמב"ם (שורש א', אות ט') שלדעתו מצות אמירת ההלל בימי החגים (שהיא שבח והלל להשי"ת על כל חסדיו בעבר בהווה ובעתיד⁴) היא מצוה דאורייתא, כמו שכתבו הבה"ג והספר יראים. וכתב הרמב"ן שי"ל שמקור המצוה בתורה היא מצות "ושמחת בחגך", שכן במסכת ערכין (דף י"א:): אמרו "מניין לעיקר שירה [על הקרבנות] מן התורה? מהכא 'ותחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וכו'" הוי אומר זו שירה", הרי שמצוות השמחה של התורה מתקיימות על ידי שירה לה' על חסדיו הרבים.

וכן כתוב באורחות חיים להר"א מלוניל (הל' חוה"מ אות ל"ד):

"ושמחת בחגך" ... השמחה היא שיהא אדם שמח ומודה לבורא ית' על כל הטובות שעושה לו, ושיהא לבו זוכר שם שמים ויראתו⁵.

בזוהר הקדוש מוסיף שהשמחה עם ה', שהיא שמחת החג, אינה של הלל וזיכרון חסדיו בלבד, אלא מטרתה היא "להשתעשע [פ' להרגיש עונג והנאה] עם ה'" ולחוש "חדותא דמלכא קדישא".

³ וז"ל השל"ה הק' (מס' סוכה, נר מצוה ל"ג): זה לשון בעל צדה לדרך בהלכות יום טוב: "מדת החסידים כך, ישימו לנגדם השם יתברך תמיד וידעוהו בכל דרכיהם, ובעת שמחתם יזכרוהו וישבחוהו וירוממוהו. וזאת היא השמחה השלימה שאין אחריה תוגה, כמו שאמר שלמה המלך עליו השלום בשיר השירים שהוא קודש קדשים (ידים ג', ה') 'נגילה ונשמחה בך' (א', ד'). וזאת היא השמחה הגדולה שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קי"ח, כ"ד), 'זה היום וגו' נגילה ונשמחה בו'". עד כאן לשון צדה לדרך. והנה עיניכם הרואות שמה שציוותה התורה "ושמחת בחגך", רצונה בזה שתהא מעורבת ובלולה בשמחה של מצוה, בשיר ישתו יין ישמחו וירננו צדיקים בה', לזכור חסדי ה' כעל כל אשר גמלם ה'. עכ"ל.

⁴ כמבואר בירושלמי ברכות דף ט"ז ע"ב.

⁵ המשך דברי האורחות חיים שם: ... וכוונת התורה בנתינת המועדות והראייה לפני השם, כדי להדבק ביראתו ובאהבתו ולעסוק בתורתו התמימה, וילמדו ליראה את השם הנכבד והנורא מן החכמים והחסידים העולים לראות את פני האדון ה' אלוקי ישראל ג' פעמים בשנה. עכ"ל.

רגש נעלה זה הוא שמחת הרגשת נוכחותו ית' מתוך הכרה מוחשית בטובו ובאהבתו הגדולה לבריותיו, כמו שאמר דוד המלך "שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט - לכן - שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח", כלומר: אני מרגיש שהשי"ת נמצא קרוב אלי, ועל כן אני חש שמחה מופלאה בכל חלקי פנימיותי. וז"ל הזוה"ק (ח"ג דף צ"ה ע"א, מתורגם ללה"ק):

אמר רבי יהודה, כל המועדים נקראים "מקראי קדש". ... [שלושת הרגלים] מזומנים מהקודש לשמחת הכל [מושפע מלמעלה שפע של שמחה לכל אחד] להשתעשע בהם בקדוש ברוך הוא. זהו שכתוב (דברים י"ב) "ושמחתם לפני ה' אלהיכם", וכתוב (שם כ"ז) "ושמחת לפני ה' אלהיך". ... [וכן בשבת] ביום השבת נשכח כל הצער וכל הרוגז וכל הדחק מכל העולם, משום שהוא יום שמחת המלך, שנשמות נתוספות לישראל [נשמה יתירה], מעין שיהיה בעולם הבא.

וכן כתוב בזוה"ק (ח"ב דף רנ"ה ע"א, מתורגם ללה"ק):

"ושבחתני אני את השמחה" וכי שלמה המלך משבח שמחת העולם הזה? אלא "ושבחתני אני את השמחה", זו השמחה עם המלך הקדוש [ל' הזוה"ק: "חדוותא דמלכא קדישא"] בזמן שהוא שולט, בשבת ובימים טובים.⁶

שמחה זו היא תולדת רגשי השבח וההודיה של האדם להשי"ת, המעוררים הכרה מוחשית בטובו ובאהבתו הנפלאה לבריותיו, עד שהרגשת נוכחותו בלבד כבר מעוררת רגשי שמחה נלהבים.

בתיקוני זהר (דף קי"ט ע"א) מובהר יותר אופייה של שמחה זו של "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם" הנאמר בחגים. כתוב שם שהיא מעין שמחת הנביאים כאשר ניגנו לפניהם בכלי שיר כדי שתשרה עליהם השכינה. כמו שנאמר (מלכים ב': ג', ט"ו) "והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". ומוסיף הזוה"ק (ת"ז דף נ"ט ע"א), ששמחה זו עם השכינה מונחת בעומק ביאור המילים "ושמחת בחגך", ויש בפסוק זה אף דרישה מהאדם להשתדל להשיג שמחה נעלה זו, ולהשמר מכל מה שמרחיקו ממנה. וז"ל הזוה"ק (מתורגם ללה"ק):

השכינה נקראת "חג" בכל ימים הטובים שנאמר בהם "שלוש רגלים תחג לי בשנה", ובשבילה [כדי לקבל את פני השכינה] "יראה כל זכורך" ... כל אלו

⁶ לשון זה של "חדוותא דמלכא קדישא" מובא בזוה"ק (ג': קס"ה ע"ב) אף לגבי בית המקדש, שכל הנכנס בו מרגיש שמחה זו של קרבת ה'. ומבואר שזו היתה מטרת העליה לרגל "יראה כל זכורך את פני ה' אלוהיך" (דברים ט"ז, ט"ז), לקבל את פני השכינה באופן הנעלה ביותר. וע' מלבי"ם (מלכים ב': ד', כ"ג) בביאור הגמרא ר"ה ט"ז ע"ב: חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר "מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת". שבזמן הזה, ההתעלות המתקבלת על ידי קבלת פני רבו היא האופן הרצוי של קיום כוונת התורה במצות העליה לרגל. וע' ש במלבי"ם שבזמן בית המקדש היה מנהג של הגרים רחוק מירושלים אף בשבת וראש חודש לקבל את פני רבם כדי להשיג את תועלת קדושת היום של קבלת פני השכינה במידה האפשרית.

שהולכים לקבל את פני השכינה ... צריכים לשמוח בה [עם השכינה], וזה מה שכתוב "ושמחת בחגך", שהיא שמחת הקב"ה. [ועל כן] מי שהולך לקבל את פניה, צריך לשמור את עצמו מעצב ... שהוא מום, ועליו נאמר "כל אשר בו מום לא יקרב".

ואכן, תמיד המצוה לפי התורה להיות בשמחה - בכל זמן - היא בשמחת עבודת השי"ת, או בהכרת טובו ית', כמו שכתב רבנו בחיי (כד הקמח, ע' שמחה). וז"ל:

אין השמחה ראויה בעולם הזה כי אם בעבודת השם יתברך, ולא תמצא בכל ספרי הקדש שישבח השמחה אלא בענין העבודה וההשגה בהקב"ה. הוא שכתוב (תהלים ל"ג) "רננו צדיקים בה'", וכתוב (שם ל"ב) "שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב", וכתוב (שם קי"ט) "שש אנכי על אמרתך".

כאשר השמחה בחגים אינה עם השי"ת, אין היא רצויה כלל, ועליה נאמר "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי" ח"ו, כפי שמובא במדרש תנחומא (פנחס פ' י"ז):

"ביום השמיני עצרת תהיה לכם" - מהו "לכם"? אמר להם הקב"ה לישראל השמחה נאה לכם, המועדים נאים לכם, יום טוב נאה לכם, לכך נאמר "עצרת תהיה לכם".

מעשה בעכו"ם אחד ששאל את רבי עקיבא ואמר לו: "למה אתם עושים מועדים? לא כך אמר לכם הקב"ה (ישעיה א') 'חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי'!"

אמר לו רבי עקיבא: "אילו אמר 'חדשי ומועדי' הייתי אומר כך, אלא אמר 'חדשיכם ומועדיכם', אלא בשביל אותם מועדות שעשה ירבעם שנאמר (מלכים א', י"ב) 'ויעש ירבעם חג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש כחג אשר ביהודה, ויעל על המזבח, כן עשה בבית אל לזבח לעגלים וגו', ויעש חג לבני ישראל'. אבל המועדים האלה [שהם לשם ה'] אינן בטלים לעולם, ולא החדשים. למה? שהם להקב"ה. שנאמר (ויקרא כ"ג) 'אלה מועדי ה'', וכתוב (שם) 'וידבר משה את מועדי ה'', ולכך אינן בטלים לעולם, ועליהם נאמר (תהלים קי"א) 'סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר'."

אף שמדברי רבי עקיבא משמע שכל שאין השמחה לעבודה זרה, לא נאמר עליה "שנאה נפשי", נראה שלא פירט בתשובתו לגוי יותר מהנצרך להשיב על שאלתו, שכן הגר"א (אדרת אליהו ישעיהו א', י"ב) מביא שעונג האדם לשם הנאת גופו ולא לשם שמחת קרבת ה', גם כן כלול במילה

"חדשיכם" ובתוכחה קשה זו, רח"ל⁷. וז"ל:

לענג את השבת במאכל ומשתה ולכבדו בכסות נקיה, ושיהיה כוונתו לשם שבת ולא להנאת עצמו. על זה אמר "וקראת לשבת עונג" - לשבת דייקא. וכן אמר "וכל המענג את השבת". וכן סדרו לנו בתפלה "מענגיה לעולם כבוד ינחלו" "מענגיה" דייקא היינו הנשמה יתירה [פי' לענג את הנשמה היתירה בהנאה רוחנית של קרבת ה', שהיא ההנאה שנהנית ממנה] שזוכין לה המשמרים את השבת כדת. ... כשבטלו לשמור כראוי דברים הללו, הוכיח הנביא ואמר אף מי שנעצר ממלאכה לעיני האדם, אבל ה' יראה ללבב ... שבטלו הכוונה לענג השבת לשם שבת דוקא, והוא לשם נשמה יתירה [פי' לענג את הנשמה היתירה כנ"ל]. ... על זה אמרו כאן "חדשיכם" ומועדיכם" מה שאתם מענגים לשם עצמכם, "שנאה נפשי".

היינו אף מי ששומר שבת ויום טוב על כל פרטיהם ודקדוקי הלכותיהם, יתכן שעדיין אין להקב"ה נחת רוח ממעשיו. והוא מפני שלא הגיע לעונג הנכון, לעונג של נעימות קדושת היום, שהיא קרבת ה' שניתן להשיגה באופן מיוחד בימים אלו, אשר זהו העונג של הנשמה יתירה.

ואכן, מחמת היכולת המיוחדת של עם ישראל להשתמש במועדים להוסיף הכרה בטוב ה' ובכבוד שמים, המועדים ניתנו לעם ישראל ולא לאומות העולם. כפי שלומדים חז"ל מהפסוק בישעיה (כ"ו, ט"ו):

יִסְפַּתְּ לַגּוֹי ה' יִסְפַּתְּ לַגּוֹי נִכְבְּדָתָּ, רַחֲקֶתָ כָּל קִצּוֹי אֶרֶץ [רש"י: יספת לגוי - לישראל יספת [פי' הוספת] להם תורה וגדולה וכבוד, וכל כמה שיספת להם, "נכבדת", שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה.°]

במדרש רבה במדבר (כ"א, כ"ג) נדרש פסוק זה:

"יספת לגוי ה'". אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: "רבוץ העולם [נתת לעכו"ם שלווה ולא קלסוך עליה.°] הוספת שלווה לדור המבול שמא הקריבו פר אחד ואיל אחד? לא דיין שלא כבדוך אלא אמרו (בראשית י"א) 'הבה נבנה לנו עיר! וכן לסדומיים, וכן לפרעה וכן לסנחריב וכן לנבוכדנצר, שמא הקריבו

7 ואכן, אף המשתמש בעבודת ה' לשם הנאת עצמו באמת יש בכך סרך עבודה זרה, כמו שכתוב בגמ' שבת דף ק"ה ע"ב: "איזהו א-ל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע". נמצא שיש דרגות ב"שנאה נפשי" רח"ל, והיא כבר מתחילה כאשר האדם משתמש בחגים להנאת גופו בלבד.

8 וז"ל המלבי"ם שם: ראה נא ההבדל בין ישראל לעכו"ם. הן יספת גדולה וכבוד לעובדי אלילים ויספת להם גדולה שנית, אשאלך הכי על ידי זה נכבדת? - הלא אדרבה מזה נהיה חילול ה', כי על ידי כן רחקת ממך כל קצוי ארץ. כי כל שיספת להגדיל העכו"ם הוסיפו להכעיסך, וכן הוסיפו כל קצוי ארץ לכפור בך ולעבוד אלהי נכר.

9 נוסח ילק"ש.

אחד מהם פר אחד ואיל אחד? לא דיין שלא הקריבו אלא הכעיסוך! ולמי נאה להוסיף שלוח וכבוד? לישראל, שנאמר 'ספת לגוי ה' ואין גוי אלא ישראל שנאמר (ש"ב, ז') 'ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ'."

[אומות העולם, אתה נותן להם ימים טובים והן אוכלים ושותין ופוחזין ונכנסין בבתי תיאטריאות ובבתי קרקיסאות שלהן ומכעיסים אותך. אבל ישראל אתה נותן להם ימים טובים והן אוכלים ושותים ושמחים ונכנסין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומרבין בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות.^[10]

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: "רבש"ע עליך ליתן לנו את המועדים, ועלינו להיות מקריבים לפניך קרבנות כראוי."

"נכבדת" - "נתת לנו ראשי חדשים ואנו מקריבים לפניך שנאמר (במדבר כ"ח) 'בראשי חדשיכם'. בפסח הקרבנו לך, ראש השנה הקרבנו לך, יום הכיפורים הקרבנו לך, וכן בחג, אפילו מועד אחד לא בטלנו."

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: "עליך להוסיף לנו מועדות ועלינו להיות מקריבים לפניך ומכבדין אותך (ישעיה כ"ו) 'ספת לגוי נכבדת, רחקת כל קצוי ארץ'. אמר להם הקב"ה "חייכם איני מחזיר [מחסיר] ימים טובים מכם, אלא אני מוסיף לכם מועדות שתשמחו בהם [שם משמאל: נראה הכוונה לימי הצומות שיהיו לששון ולשמחה לעתיד לבוא. (אולי י"ל עוד שהכוונה גם לימים טובים דרבנן כמו חנוכה ופורים, שהקב"ה הוסיף עוד ישועות לכלל ישראל)]".

שמחה זו של קרבת ה' שהיא מצות השמחה שנצטוונו בה במועדים, היא השמחה הגדולה של אהבת השי"ת. שכן כפי שכתוב בספר העקרים (מאמר ב' פ' ט"ו), ההגדרה של שמחה היא הרגש המורגש כשמשגיגים את מה שאוהבים. ועל כן מי שאוהב את השי"ת ירגיש שמחה לחוש את קרבתו, את טובו ואת אהבתו הגדולה לברואיו. נמצא, שמה שכתבו הרמב"ם (ח' פרקים פ"ה), ספר העקרים (מאמר ג' פ' ל"ז), חובות הלבבות (שער אהבת ה' הקדמה), אבן עזרא (שמות ל"א, י"ח) ועוד, שאהבת השי"ת היא המטרה של כל מצוות התורה, מובן ביותר לגבי מועדי השנה. שכן מצוה זו היא אכן הייעוד של כל הימים הקדושים המיוחדים שהקב"ה העניק לנו בשנה, כפי שביארו חז"ל כמבואר לעיל.

על כן מוטל עלינו לברר את רצונו ית' האמיתי באופן קיום מצות החג. להתבונן במה שכתוב בתורה בענין המועדים ובמה שביארו חז"ל, כדי להבין את מצות הלב של כל חג - את הפן של אהבת ה' ושמחה עם השי"ת שעלינו להשיג ולהתעלות בהן בכל אחד ממועדים קדושים אלו. לשם כך נכתבו הפרקים הבאים, לפתוח בעיה"ת את השער לפני כל מבקש ה' להתעלות ברגשות מרוממים אלו של אהבת ה' והכרה בטובו ית', שהיא מטרת כל מועדי השנה.

שמחת המועדים - השמחה עם אבא אוהב!

האדמו"ר בעל 'נתיבות שלום' מסלונים זצ"ל:

◡ שמחת אהבת הקב"ה אלינו מורגשת במיוחד בחגים

אנו אומרים בתפילה "ותתן לנו ה' אלהינו **באהבה** מועדים לשמחה", שכן שורש השמחה בימים הטובים נובע מגילוי האהבה של הקב"ה לעם ישראל, אהבה המתגלה במיוחד ברגלים.

[נתיבות שלום סוכות מאמר א']

הרב אהרון קוטלר זצ"ל:

◡ שמחת קרואים אל שולחן המלך

גדר המצוה של שמחת החג הוא לשמוח בשייכות ובהתקרבות שלנו להקב"ה, וכמו שמצינו בשיר השירים (א', ל"ב) "... 'נגילה ונשמחה בך' - בהקב"ה וכו'". כי גדר החג הוא שאנו קרואים אל שולחן המלך, מלך מלכי המלכים הקב"ה. וענין 'ראיית פני ד' הוא, כי בתוקף השראת השכינה וקדושת המקדש, הוה כרואה כביכול את פני השכינה.

[משנת רבי אהרן על מועדי השנה עמ' נ"ז]

החזון איש זצ"ל:

◡ שמחת "אתה בחרתנו ... אהבת אותנו ... ורצית בנו"

בחור אחד נכנס אחרי יו"ט אל מרן החזון איש זי"ע. שאלו מרן, "האם היית שמח בחג?". הבחור, שהיה מופתע מהשאלה, שתק ולא ענה. אחזו מרן החזון איש, ותוך כדי נענוע קל שאלו בפליאה "וכי איך אפשר לא להיות שמחים - כשאומרים 'אתה בחרתנו מכל העמים ... אהבת אותנו ... ורצית בנו ...?!'"

[רבי אברהם חיים ברים זצ"ל, 'מרבח חיים' שיחות עמ' ט"ז]

הרב עזריאל טאובר זצ"ל:

להרגיש את השמחה של "אתה בחרתנו" כל השנה

"והשיאנו ה' אלוקינו את ברכת מועדיך". מהי אותה ברכה הנקראת "ברכת מועדיך", שאנו מבקשים לקבלה בכל מועד מחדש?

ברכת המועדות היא השמחה להיות יהודי עם יחס מיוחד לבורא העולם. שמחה השואבת את כוחה מן המילים הנצחיות: "אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו". במועדים, יהודי סופג את השפעתם, מתמלא באוצרות רוח, טועם "מעין עולם הבא" של נועם הקשר עם השי"ת אף בתוך ההסתר של העולם הזה.

שמחת המועדים מטרתה להקרין ולהעצים את הקשר האישי של האדם עם השי"ת כל ימות השנה ... שתקום בבוקר מתוך הרגשת שמחה ואושר ביהדותך, שתקיים מצוות בשמחה ובטוב לבב מתוך הכרה בערך מעשיך וייחודיותך. ליבך ישיר ללא הפסק: "אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו..."!

נראה, שהסיבה שהמשיח עדיין לא בא, אינה בשל חוסר לימוד התורה או מיעוט מעשי צדקה וחסד. ברוך השם, זכה דורנו להיות מבורך בכל אלו. ברם, השי"ת רוצה יהודים המקיימים מצוות מתוך שמחה ואהבה. זהו תפקיד המועדות, לקשר אותנו עם השי"ת, ולקבוע בליבנו את גודל השמחה בעצם השתייכותנו לעם הנבחר - שיש לנו קשר מיוחד עם בורא העולם.

[פרקי מחשבה, פסח עמ' י"ז-כ"ו, תוה"ד]

הקדמה

מסלול האהבה של חגי השנה

"אסרו חג בעבותים" הוא עבודות אהבה
ותשוקות נפשות בני ישראל למקום
ברוך הוא, בחבוב המועדות והעלייה
ברגלים, לזכות לראות פני ה'.

(שפת אמת, פסח תרל"ז, תרמ"א)

הקדמה

מסלול האהבה של חגי השנה

מועדי השנה הכתובים בתורה מסודרים בתוך ימות השנה בסדר מכוון ביותר. המועדים כולם יוצרים מערכת שמטרתה לעזור לנו להשתמש בחסדי ה' המתגלים בתוך הטבע של עונות השנה, ושהתגלו במשך ימות העולם לעם ישראל, כדי לגדול על ידם באהבת השי"ת. החגים מייצרים סולם, עם שלבים מתוכננים בסדר מדויק להפליא, להתעלות על ידם בהכרתינו המוחשית בטוב ה' וברכישת נועם אהבתו.

הקב"ה העניק לנו מתנה יקרה, מועדי השנה הקדושים, כדי לרומם אותנו ולקרבנו אליו. המועדים מייצרים מסלול שנתי של פיתוח וריענון הרגשות המרוממים של אהבת השי"ת, ועוזרים לנו להגיע להישגים נעלים בקיום מצוה זו ולעלות בשלביה משנה לשנה במשך כל ימי חיינו.

החגים מסודרים באופן מתוכנן ביותר כדי לעזור לנו להתעלות שלב אחרי שלב בארבעת הפנים של אהבת ה' (המתוארים בהרחבה בספר שערי אהבה ח"א פ"ג¹), שהם: **"אחותי" ו"רעיתי"** - שימת לב לדברים הרבים המועילים **"[אחותי]"** והמהנים **"[רעיתי]"** שהקב"ה שם בעולמנו לטובתנו, ולחשובים הרבים שהשקיע בכל פרטי הפרטים של הבריאה לטובתנו ולהנאתינו. **"יונתי"** - ההכרה בטובו המופלא של השי"ת ושל כל המדות התרומיות שמאחורי חסדים אלו. **"תמתי"** - לחוש את האהבה הנפלאה של הקב"ה אלינו, וכמיום הפנים אל פנים להרגיש אהבה אליו ית'.

1 ע"פ הגר"א בפירושו לשיר השירים (ה', ב'), וז"ל: יש בעולם ג' מינים: 'ערב', 'מועיל' ו'טוב', ראשי תיבות טע"ם. ... ויש עוד אהבה, שהיא "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" - פירוש כשאני מרגיש שהוא אוהב אותי גם אני אוהבו, אף שאינו ערב ולא מועיל ולא טוב. וזהו שחישב כאן: "אחותי" - מועיל, "רעיתי" - ערב, "יונתי" - טוב, "תמתי" - בבחינת כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם.

א. המחשת מסלול החגים

כפי שמוזכר בשערי אהבה חלק א' (סוף פרק ג') ישנה הקבלה בין ארבעת מדורי אהבת ה' אלו וארבעת כלי הקודש שהיו בתוך בית המקדש: מזבח הקטורת, השולחן, המנורה, וארון הברית. ואכן, המסלול השנתי של חגי השנה מקביל באופן מדויק לסדר של מי שנכנס לתוך בית המקדש וחווה את מלוא המשמעות של כל דבר שהוא פוגש שם. הקבלה זו תעזור לנו להמחיש את ההתעלות באהבת ה' שניתן לקבל ממערכת שנתית זו של חגי השנה, כמו אדם שזכה להיכנס לקודש פנימה לתוך רוממות האווירה של קרבת ה' בבית המקדש. להלן נתאר בעה"י בקיצור את מסלול החגים כפי הקבלה זו.

הנכנס לתוך היכל המקדש פוגש מיד בכניסתו את מזבח הזהב עם נעימות סממני הקטורת שמקטירים עליו - מציאות מופלאה שהקב"ה שם בעולמנו כדי להנות אותנו בריחם הנעים [רעיתי"]. דבר זה מקביל לנועם **חג האביב - חג הפסח**, שבו נפתח המסלול השנתי של אהבת ה'. בחג הפסח אנו חווים את מדור "רעיתי" של אהבת ה', המדור שבו נמצאים כל הדברים המהנים הרבים שהקב"ה שם בעולמנו להנאתינו. בחג זה אנו מהללים ומודים להשי"ת על שהוציא אותנו מצרת שעבוד מצרים, יחד עם כל הדברים הנעימים הנוספים שעשה ועושה להנאותינו.

בהמשך הכניסה לבית המקדש פוגשים את השולחן עם לחם הפנים שעליו, המדגימים את כל הדברים המועילים שהקב"ה המציא לטובתנו ["אחותי"]. השולחן ולחם הפנים מקבילים **לחג השבועות**, החג בו אנו מודים להשי"ת על הקציר ועל כל הדברים המועילים שהוא ית' שם בעולמנו, ובראשם התועלת הגדולה של הלחם - בין הלחם הגשמי ובין, להבדיל, הלחם הנשגב הרוחני שהוא התורה². אחרי יציאת מצרים עד לזמן מתן התורה, היציאה משעבוד מצרים היתה חוויה נעימה של שחרור מכבלי העבודה, אולם עדיין חסרת תועלת. במתן תורה, עם ישראל קבל את התועלת האמיתית של היציאה ממצרים.

בהמשך הקיץ אנו אוספים את התבואה ואת כל מגוון פירות האילן הנעימים והמועילים. ייעודם של כל חסדי האביב והקיץ הוא שנשתמש בהם לחזק את ההכרות המוחשית שלנו בטוב השי"ת שהמציא דברים אלו לטובתנו ["יונתי"]. הנדיבות ו"טוב הלב" (כביכול) שניתן להרגיש שהניעו את כל השפע הזה, הם גילוי כבוד שמים, גילוי של מאור פני טובו ית' המודגם בבית המקדש על

² נראה שכבר בכניסה לבית המקדש היה מורגש הריח המהביל של לחם הפנים יחד עם נועם ריח הקטורת, המקביל לשמחת התחלת הקציר בפסח (קרבן העומר), שחשים כבר מרחוק את תועלת הלחם שיגיע בהמשך.

ידי אורה של המנורה המאיר על השולחן ומזבח הקטורת ומאירם. אור זה של גילוי כבוד שמים מושפע עלינו בצורה חזקה **בראש השנה**, שבו אור זה מאיר באופן מיוחד, כמו שאומרים חז"ל על הפסוק "ה' אורי וישעי", "ה' אורי - בראש השנה". מטרת גילוי אורו של כבוד שמים בראש השנה היא שנשתמש בו להגיע לקבלת מלכות שמים באהבה, לאחד את רצוננו עם רצון ה'. התאחדות זו היא הכניסה למדור "תמתי" - מדור האחדות וההתאחדות עם השי"ת, אותה מסמלת כניסתו של הכהן הגדול **ביום הכיפורים** לתוך קודש הקדשים, מקום ההתאחדות המושלמת בין ישראל לאביהם שבשמים. בתוך קודש הקדשים יש את ארון הברית עם הכרובים שעליו, המדגימים את יחס הקשר המיוחד הקיים בין השי"ת ועם ישראל מעין היחס בין בני זוג.

שמחת **חג הסוכות** - "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" - היא השיא של חגי השנה של התורה, השמחה של אחדות עם השי"ת וקבלת מלכותו באהבה. כמו שכתב האור החיים הק' בביאור המילים "לפני ה' אלוהינו" (דברים ו', כ"ה), שהיא המדרגה הגבוהה ביותר של קיום רצון ה' מתוך אהבה ושאפה לגרום נחת רוח לפניו ית' [דרגת ההזדהות של "תמתי"]. זאת אומרת, שבסוכות ניתן להשיג דבקות והתאחדות כביכול עם השי"ת, עד שרצוננו יהיה אך ורק לעשות רצון ה', בלי צורך במניע נוסף.

מלבד המחשה זו של מסלול מועדי השנה, יש המחשה נוספת המקבילה לה. יש מתארים את המסלול באופן הממחיש את שלבי התחזקות הקשר שלנו עם השי"ת על ידי מערכת חגי השנה, כפי שהיה בשעת ייסודם בתקופת יציאת מצרים. והוא בסגנון המשל של מגילת שיר השירים: **בחג הפסח** חוגגים את היציאה ממצרים שהיתה ה"אירוסין" כביכול בין כלל ישראל והשי"ת, **בשבועות** ה"נישואין" במעמד מתן תורה בהר סיני, **ובסוכות** "הביאני המלך חדריו" בהיקף ענני הכבוד - הכנסת הכלה לתוך הבית.³

המבחן השנתי של הצלחת האדם בעלייתו באהבת השי"ת באמצעות חסדי האביב והקיץ, הוא בימות החורף. הכרות האדם בטוב ה' ואהבתו אליו ית', נמדדת לפי הצלחתו לא לאבד הכרה זו על אף קשיי החורף. עונת החורף מקבילה לאדם שעוזב את בית המקדש ונכנס לתוך ההסתר של העולם, שעליו לקחת איתו את ההכרות בטוב ה' שרכש בבית המקדש ולהאיר בה את מבטו על העולם כולו. בתוך תקופת החורף יש שני חגים שהם מדרבנן, **חנוכה ופורים**, בהם אנו חוגגים את טוב ה' הקיים אף בתוך ההסתר של השתעבדות למלכי אומות העולם.

לפי זה יוצא, שפסח ושבועות הם חגים השייכים למדורי "אחותי" ו"רעיתי", כאשר ההכרה בטוב ה' המתקבלת על ידם היא ב"יונתני", ויום הכיפורים וסוכות שייכים למדור "תמתי". לפי ההקבלה

3 ע' גר"א שיהש"ר (א', ד' - פ' א'), שם משמואל (סוכות ועוד).

בין כלי המקדש וארבעת המדורים של אהבת ה' המובאת לעיל, החגים שלפני יום הכיפורים שייכים ל"היכל" של בית המקדש (שבו יש את מזבח הקטורת ["רעיתי"], השולחן ["אחותי"] ואת המנורה ["יונתי"] המאירה עליהם), ויום הכיפורים וסוכות הם חגים השייכים ל"קודש הקדשים" (הארון והכרובים ["תמתי"]⁴).

כפי שהוזכר לעיל במבוא, מטרת החגים אינה רק להכיר שהקב"ה עזר לכלל ישראל בעבר, אלא שאותו רבש"ע שהוא טוב ומטיב כל כך נמצא איתנו בכל עת ובכל מקום, עם אותן מדות החסד ואותה אהבה. החגים מיועדים לעזור לנו להשיג את המגמה הנכספת הזו של הכרות מוחשית בטובו ית', את "ידיעת ה'" שהיא מטרתנו ומטרת כל הבריאה. על כן בתורה מובאים החסדים שקרו בשעת יציאת מצרים, יחד עם החסדים החקלאיים של עונות השנה שעלינו לשים לב עליהם ולהרגיש על ידם את חסדו וטובו ית' ואת אהבתו הגדולה אלינו. התחזקות מוחשית בהכרה זו היא מטרת החג. נמצא, שכשהתורה מזכירה את החסדים החקלאיים שהם סיבת החג, טמונה בהם עומק מטרתו האמיתית של החג כאשר יבואר להלן בעה"י.

ב. פירוט שלבי העלייה השנתית

ההולך דרך ארוכה בין הרים וגבעות, עליו לעיין היטב במפה לפני יציאתו לדרך כדי להבין איך עליו ללכת בכל שלב של המסלול באופן שהליכתו אכן תקרב אותו ליעדו, ושלא יטעה בדרך. כך בקשר למסלול חגי השנה, חשוב להכיר את כל פרטי המסלול ואיך הם מקרבים את האדם ליעד הנכסף. יש הרבה רעיונות שנאמרו בענייני החגים, אולם חשוב להבין איזה מהם באמת יקרב את האדם ליעד. מטבע הדברים, כיון שהחגים פרוסים במשך השנה, יתכן שהאדם לא יזכור מחג לחג באיזה חלק מהמסלול הוא נמצא. על כן להלן יתואר בעה"י בסקירה אחת את פרטי שלבי מסלול החגים, כמפה הפרוסה לפני הקורא. תיאור זה הוא תמצית תוכן הספר (בלי ביאור פרטי המצוות ומקורות), ומיועד להאיר את התוכנית הנפלאה של בורא העולם לעלייתנו התמידיית במשך השנה על ידי עונות השנה והמועדים הקדושים. כשהתוכנית תובן, מטרות כל מצוות החגים תובנה לאשורן, והדברים הכתובים בפנים הספר יאירו כחלק מתמונה אחידה מרנינה של כל מועדי השנה, ולא כפרטים בודדים בלבד. עם זה תפִתַח הדרך להשגת השמחה המרוממת של כל חג, וההתעלות בו באמצעות כל פרטי מצוותיו, כפי שיבואר בעה"י בהמשך הספר.

⁴ יתכן שיש קשר בין העובדה שהכרובים מסככים בכנפיהם על הארון, לבין הצלל דמהימנותא של הסוכה. [ע' רעיא מהימנא פנחס דף רנ"ה ע"ב, וז"ל: והכי סליק סוכ"ה בחושבן יאהדונה, תרין כרובים דהם סוככים בכנפיהם על הכפורת ופניהם איש אל אחיו, ואית עשרה טפחים בכרובים מתתא לעילא מרגליהון עד רישיהון ... ובגין כך שיעורא דסוכה אמרו רבנן לא פחות מעשרה ...].

א. חג הפסח - חג האביב (“רעיתי” והתחלת “אחותי”)

הסדר השנתי של החגים מתחיל בעונת האביב עם חג הפסח. חג הפסח הוא שער הכניסה לעולמה המואר של אהבת השי"ת על ידי הכרה מוחשית בחסדו ית' הגדול שהתגלה לעולם בשעת יציאת מצרים - "בואו שערינו בתודה". התורה מכוונת אותנו מדי שנה להתרכז בניסים ובחסדים הגדולים של יציאת מצרים ולעורר רגשי הודיה עליהם, כאשר ברקע אנו חשים במזג האוויר הנעים של האביב. יציאת מצרים היתה גילוי של טובו ית' מסוג "רעיתי", שהשי"ת הוא המקור של כל הדברים הרבים הנעימים הנמצאים בבריאה, שכמבואר לעיל, עד למתן תורה עוד לא הושגה התועלת האמיתית של היציאה. מתוך תחושת הנעימות הגדולה של האביב והחסד של הישועה ממצוקת השעבוד לגאולה, עלינו לחוש את חסדו ית' וטובו, שרוצה שלכל אחד יהיה נעים ושמח באופן הכי מושלם שניתן. כשהאדם נזכר בניסים הגדולים של יציאת מצרים כאשר ברקע הוא חש את מזג האוויר הנעים של האביב, יחוש שאותו רבש"ע הרוצה בטובתו ודואג לנוחיותו שהתגלה בשעת יציאת מצרים, עוד קיים ונמצא איתנו בכל מקום ובכל זמן.

כאמור, זיכרון הניסים של הימים ההם אינו המטרה הסופית של חגים אלו, אלא כמו שכתב הרמב"ן (סוף פ' בא), "מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה". מטרת הניסים הגלויים שהקב"ה עשה היא שנגיע על ידם להכיר את אותו טוב וחסד בכל הדברים השגריים הטבעיים שהוא מעניק לנו בכל יום ויום. על כן, ביום השני של פסח, אחרי היום הראשון המוקדש לסיפור ולהמחשת החסד של הנסים והנפלאות של יציאת מצרים, מקריבים את קרבן העומר כדי לעורר אותנו לשים לב לטוב ה' המתגלה בתבואה הממלאת את השדות בתקופה זו. כדברי ספר החינוך (מצוה ש"ב) בביאור ענין קרבן זה: "כדי שנתבונן מתוך המעשה, החסד הגדול שעושה השם ברוך הוא עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה".

חשוב לזכור שמטרת כל הנסים הגלויים שה' עשה במשך ההיסטוריה היא שנגיע על ידם להכיר את אותה מדת חסד גם בתוך חיינו הפרטיים, בעולם השגרי שאנחנו חיים בו. שהרי כל חוקי הטבע הם כולם נסים וחסדים גדולים של בורא העולם לא פחות מיציאת מצרים וקריעת ים סוף, ורק מחמת תדירותם אין אנו מרגישים את החסד המופלג שבהם. חשיבותו של מבט זה ניכרת מפסוקי "הלל הגדול" (תהלים קל"ו). בסוף המזמור, אחרי ההודיה על כל הנסים הגדולים המתוארים בו, מודים על הלחם: "נותן לחם לכל בשר, כי לעולם חסדו" - דבר שאינו נראה

מתאים לכל הניסים והנפלאות המוזכרים לפני כן. אמנם, פסוק זה הוא באמת השיא והמטרה של כל המזמור, שתכלית הזכרת כל הניסים הגלויים שעשה לנו השי"ת בעבר היא לעוררו אותנו לשים לב לכל החסדים הרבים הסובבים אותנו תמיד, להתרגש מהם ולהגיע על ידם לאהוב את ה'. וכן העיר הרמב"ן שכל החגים בתורה מבוססים על החסדים החקלאיים השנתיים בבריאה, וז"ל שמות (כ"ג, ט"ז): "כולם על שם מעשיו מן השדה, לתת בהם הודאה לאלוקים שהוא שומר חוקות שמים ומוציא לחם מן הארץ ל'השביע נפש שוקקה, ונפש רעבה מילא טוב".

ב. ספירת העומר – ספירת ימי הקציר

התורה מורה לנו לספור את הימים מהקרבת קרבן העומר עד הקרבת קרבן שתי הלחם בשבועות⁵. עניינו של קרבן שתי הלחם, כתוב בספר החינוך [מצוה ש"ז] שהוא מעין משמעותו של קרבן העומר, הודיה על הלחם שהוא בסיס חיינו, רק קרבן העומר הוא משעורים שהם הקציר הראשון שהתחלתו היא בתקופת חג הפסח, ושתי הלחם הם מחיטים שהם הקציר השני המסתיים בתקופת חג השבועות. הימים האלו, בין פסח לשבועות הם ימי קציר, כמבואר בירמיהו (ה', כ"ד) ורש"י שם.

ונראה בעה"י עומק רצונו ית' בכוונת מצות ספירה זו, שאחרי ההכרה המוחשית שהושגה בחג הפסח "לפני ה'" בבית המקדש, שכל הלחם הוא מתנה נפלאה מהשי"ת, על כל אחד לחזור לביתו ולשדהו ולהשתמש בהכרה זו בפועל. מתוך רגש זה עליו לקצור את כל התבואה במשך ימים אלו של "ספירת העומר", ואז לחזור לבית המקדש ל"חג הקציר", להודות לה' על החסד של הקציר של שבועות אלו. כדי שלא ישכח בשעת השתדלותו בעבודת השדה את רגשי ההודיה שחש לפני ה' בבית המקדש, יש את מצות ספירת העומר. מצוה זו מזכירה לו במשך כל הזמן הזה, שהוא נמצא בין שתי קרבנות אלו של הודיה לה', ושעוד מעט הוא יחזור לבית המקדש להודות על הקציר שהוא קוצר עכשיו. על ידי כך, הקציר נעשה מתוך הכרה מוחשית שהכל הוא חסד עליון, מתנה נפלאה מהשי"ת, ולא ח"ו "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". ואכן כתבו הרמב"ן ויקרא (כ"ג, ל"ו) ורבינו בחיי בספר כד הקמח (ערך עצרת) שימים אלו בין פסח לשבועות הם מעין חול המועד, וכן משמע ביחזקאל (מ"ה, כ"א) ע"ש ברש"י.

⁵ ע' ר"ן על הרי"ף סוף מס' פסחים שעיקר הטעם של ספירת העומר הוא כמו שכתוב בתורה לספור בין קרבן העומר לקרבן שתי הלחם, ועל כן ספירת העומר בימינו, שלדאבננו אין בית המקדש, היא רק זכר למקדש (היינו זכר לקרבנות העומר ושתי הלחם), אבל "דרך מדרש" יש בזה גם משום ספירה להראות צפייה לזמן מתן תורה, וכמו שמביא שם מהמדרש.

הקדמה - מסלול האהבה של חגי השנה יט

בבראשית רבה (פ' ל"ד, אות י"א [י"ד]) מובא שתקופה זו היא הזמן הנעים ביותר של השנה, שכן לפני המבול, כל השנה "היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד עצרת". נמצא שתקופה זו היא זמן הגילוי הגדול ביותר של חסד ה' מסוג "רעיתי" שבכל השנה, והיא גם הזמן של הגילוי הגדול ביותר של חסד ה' מסוג "אחותי" שכן קוצרים אז את קציר התבואה שממנו מקבלים את הלחם אשר לבב אנוש יסעד. ועל כן מבואר הדבר שהתורה מכוונת אותנו להשתמש בגילוי זה של חסד ה', לרומם ולחזק את ההכרות שלנו במידת טובו ית', ולהרגיש את אהבתו הנפלאה אלינו.

ג. שבועות - חג הקציר ("אחותי")

בתורה לא מובא כלל שחג השבועות הוא זמן מתן תורה, אלא הוא נקרא על ידי התורה "חג הקציר" "ביכורי קציר חטים" "יום הבכורים" ו"שבועות". היינו, כאמור לעיל, מועד זה הינו חג של סוף שבועות הקציר [ע' ירמיהו ה', כ"ד ומפרשים שם] אשר מטרתו היא להודות להשי"ת על כל החסדים של שבועות אלו, בהם מתגלה טובו ית' באופן מיוחד.

משימת "חג הקציר" היא לעורר אותנו לפתוח את עינינו ולבנו להתפעל מטובו הגדול של השי"ת ששם בעולם את כל הדברים החיוניים המועילים לנו בחיים ["אחותי"], כאשר בראש דברים גשמיים אלו קיים הלחם, שהוא בסיס התזונה האנושית. אמנם, כאשר יבואר בהרחבה בעה"י בפנים הספר, אין משמעות להודיה על תועלת הלחם כאשר אין תועלת לחיים עצמם. כל תועלת גשמית, תועלתה האמיתית היא התועלת הרוחנית שניתן להשיג על ידה. אם אין מטרה לחיים, אין מטרה ללחם - אם אין "לחם" רוחני, אין מטרה ללחם הגשמי. התועלת האמיתית של הלחם והחיים הגשמיים היא בכך שעל ידם ניתן להשיג את ה"לחם הרוחני" של העולם אשר הוא קדושת התורה ואת הקשר של האדם עם השי"ת. לכן בברכת המזון חייבים להודות גם על ברית, תורה וארץ ישראל כפי שמובא בגמרא ברכות (דף מ"ט ע"א), שכן הם מבטאים את הקשר המיוחד בין השי"ת ועם ישראל ואת היעד המיוחד שקבע בשבילם. נמצא שגם אם חג השבועות לא היה באותו יום של מתן תורה, היה עלינו להודות בו על התורה ביחד עם ההודיה על הקציר כפי שאנו עושים תמיד בברכת המזון. הקב"ה ברוב טובו ודאגתו לטובתינו - שלא נתרכז על הטפל ונשכח להודות על העיקר, סידר שבאותו זמן בדיוק בו אנו מודים על הלחם הגשמי, קבלנו גם את הלחם הרוחני - את התורה שהיא הלחם האמיתי, הבסיס של ה"חיים" הרוחניים והגשמיים בבריאה, כפי שכתוב בקשר לתורה (משלי ט', ה') "לכו לחמו בלחמי" כמבואר בגמרא חגיגה (דף י"ד ע"א).

נמצא, שגילוי כבוד השמים של טובו ית' שהתגלה בזמן הזה בין פסח לשבועות בתקופת יציאת מצרים, מקביל במדויק למה שניכר ונראה בכל שנה בעולם החקלאות. התקופה של הגילוי הגדול ביותר של חסד ה' בעולם הגשמי הטבעי בכל שנה, היא גם התקופה שהיו בה הגילויים הגדולים ביותר של חסד זה במשך ימות העולם בשעת יציאת מצרים. תכנון מופלא זה, מחזק את האמור לעיל שמטרת ההכרה בטובו ית' שהתגלה בשעת יציאת מצרים היא להביא אותנו להכיר שאותו חסד ואותה אהבה שהתגלו אז, נמצאים איתנו יום יום, ללא הפוגה, כל ימי חיינו.

ד. בין המצרים - "וישמן ישורון ויבעט"

עונת הקיץ, אשר היא זמן קטיפת פירות הארץ על כל סוגיהם, נקראת על ידי חז"ל "זמן שמחה"⁶ והיא תקופה שיש בה סכנה רוחנית מסוימת. בכל הפירות, עם טעמיהם המגוונים והנעימים, יש הרבה תוספת חסד - דברים מיותרים המיועדים לשמחנו - שהיה אפשר להסתדר באופן מצוין בלעדיהם. כאשר הקב"ה משפיע לנו חסד ושמחה של דברים מיותרים יש תמיד סיכון, כמו שכתוב (דברים ל"ב, ט"ו) "וישמן ישורון ויבעט", וכתב על זה הגר"א (אדרת אליהו שם) שכוונת התורה לומר שהשורש של כל החטאים הוא כאשר הקב"ה מעניק לאדם חסדים והוא אינו מכיר בטובתם ואינו משתמש בהם לגדול באהבת ה', אז הם פועלים הפוך ומביאים אותו להתרחקות ח"ו ממנו ית'.

6 פסחים ל"ו ע"ב: "ושמחת בכל הטוב" שהוא לזמן שמחה הוא דאטא, דתנן מעצרת ועד החג מביא וקורא, מהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא [אין קריאה אלא בזמן שמחה]. רע"ב בכורים פ"א מ"ו: מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא - דכתיב בפרשת ביכורים (דברים כ"ו) "ושמחת בכל הטוב", אין קריאה אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ושמח בהם. ומהחג ואילך אע"פ שהרבה פירות נלקטים עד חנוכה, מכל מקום שמחת אותה שנה כבר נגמרה בחג, הלכך מביא ואינו קורא. ומחנוכה ואילך אינו מביא כלל דכתיב (שם) "אשר תביא מארצך", כל זמן שמצויין בארצך, ועד חנוכה הן מצויין.

7 ע' ספר מנורת המאור (אות רצ"ו): ברוך השם יתברך אשר לו נתכנו עלילות, אשר צוה להיות יום זה [יום הכיפורים] בזמן הזה, שהוא זמן בעיטה וסוררות, בעבור ימי הקיץ על האדם והאוצרות שהיו מלאים בארץ ישראל בזמן הזה דגן ותירוש ויצהר וכל טוב הארץ, ולכן הוצרך לצוות לאדם שיתעורר משינה זאת ויסור עצמו מהשמנות ומבעיטה ויעזוב דרכו, שהיא רדיפת התאוות וההנאות. וע"ע ספר מנורת המאור (אות קמ"ו): ולהעיר לאדם על זה, באה מצות סוכה בזמן הזה אחר אספת גורן ויקב בארץ ישראל, כמו שנאמר: 'באספך מגרנך ומיקבך' (דברים ט"ז, י"ג), לפי שבזמן הזה הוא זמן בעיטה לכל, שהאוצרות מלאים כל טוב והאדם כבר נאסף לעיר, ומטיח את גגו ומחזק בדק ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ושאר פגעים. לפיכך צוה לצאת מביתו החזק וישב בסוכה, כדי שיתעורר וישם מבטחו בשם יתברך, ויתן אל לבו כי כל הטוב שהגיע אליו מן היוצא בשדה, הכל בא לו ברצון השם. ועל זה רמזו, לעשותה מפסולת גורן ויקב, לזכור זה שאסף הפירות לאכול והפסולת לסכך, בתנו מטר בעתו. ויזכור, שכל שמירת גופו וכל אשר לו מאת השם יתברך ולא יבטח באשר לו.

הקדמה - מסלול האהבה של חגי השנה כ א

על כן מובן, שבשתי תקופות בשנה יש התעוררות של מידת הדין המחייבת אותנו להגביל את שמחתנו במנהגי אבלות. בזמן החסד של הקציר יש את תקופת הדין והאבלות של ספירת העומר, ובסוף הקיץ בהתחלת עונת האסיף יש את תקופת האבלות של בין המצרים. בכל מקום שיש גילוי חסד שמים, מתעורר איתו דין רח"ל אם ח"ו לא משתמשים בו בצורה הנכונה. האבלות הנוהגת בשתי התקופות הללו מיועדת לעורר אותנו לסיכון שיש בימים אלו אם לא מתייחסים אליהם באופן הראוי - להכיר בהם טובה לה'. במיוחד, ימי בין המצרים מיועדים להעיר אותנו בצורה מוחשת שהמצב שלנו אינו תקין, ושעוד לא התנקינו מכפיות הטובה, ומה"בעיטה" שהיא תולדתה, שגרמו לחורבן בית המקדש ולגלות⁸. אבלות זו מיועדת להמריץ אותנו לתקן את היחס שלנו לרבש"ע, לשים לב ולהכיר בטובו הגדול, עד שנתעורר להשתוקק להתקרב אליו ית' מעין דברי הפסוק "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם", אשר היא ההכנה הראויה לימים המרוממים של חודש אלול ולימים הנוראים הבאים אחריהם.

ה. ראש השנה - יום הכיפורים וסוכות (על ידי "אחותי" ו"רעיתי" להגיע ל"יונת" ו"תמתי")

כשעוזבים את בית המקדש אחרי חג השבועות לתקופת הקיץ, אשר היא כנ"ל עונה של המשך גילוי חסד ה', שכן במהלכה אוספים את כל הפירות השונים הגדלים בתקופה זו, עלינו להמשיך להרגיש את ההכרה בחסד ה' שהתקבלה "לפני ה'" בחגים של פסח ושבועות.

אחר כך, בסוף עונת הקיץ, כאשר הבית מלא בכל שפע ברכת השנה, על היהודי לשים לב לכל החסדים שקבל במשך תקופה זו ולהרגיש הכרת הטוב נרגשת לבורא העולם עליהם, ומכך להגיע לקבלת מלכות שמים באהבה. הישג זה הוא תמיד מטרת גילויי חסד ה', כמו בקריעת ים סוף: "וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו - ומלכותו ברצון קבלו עליהם". על החווה את החסד לעורר את לבו שהשי"ת אינו רק טוב ועושה לנו טוב, אלא אף כל רצונו ית' בתוכנית הבריאה ובהשגחתו עלינו, ואף רצונו המופיע במצוות התורה, נובעים מטוב מופלג זה. על ידי שמשתמשים בגילויי חסדי ה' לגדול על ידם בקבלת מלכות שמים, הגילויים האלו נאספים ונשמרים ומשיגים את מטרתם. מהכרת חסדי ה' של האביב והקיץ, עלינו להגיע להרגיש שמחה בעשיית נחת רוח לפניו ית', ובקבלת מלכותו מתוך אהבה.

8 ע' תנא דבי אליהו רבה פרק יד: "והיו ישראל כפויי טובה עד שהגלה אותם מארץ ישראל וישליכם מעל פניו."

אפשר להמשיך את התקופה הזו לבני זוג שנישאו, והחתן מעניק לכלה מתנות רבות ודואג לכל צרכיה ונוחיותה. אם הטבות אלו מביאות את הכלה רק לשאוף לעוד ועוד מתנות והטבות מבעלה, לא תושג אחדות מושלמת בין בני הזוג. אולם, אם היא חשה הכרת טובה לבעלה ומתעורר בה רצון להתאים את רצונותיה, שאיפותיה ומידותיה עם אלו של בעלה, אז לפי הצלחתה בזה תושג האחדות המושלמת ביניהם.

אחדות נעלה זו מקבילה לקשר שניתן להשיג עם רבש"ע בחג הסוכות, אשר הוא מטרת החג. ה"ימים הנוראים" הבאים לפני חג הסוכות הם ימים של עבודה על עצמנו על שאיפותינו ומידותינו, עבודה האמורה להעשות מתוך הכרת הטוב ואהבה, הנצרכת כדי להשיג את האחדות המושלמת עם השי"ת של חג הסוכות.

א. ראש השנה (הכתרת המלך - "יונתי")

התורה קוראת לראש השנה "יום תרועה" - "שבתון זכרון תרועה"⁹. ביאור המילה "תרועה" הוא קול צהלה של התרגשות והתעוררות פנימית, קול שמוציא את רגשות עומק פנימיות האדם באופן שיורגשו גם על ידי החלקים השטחיים שלו. ועל כן "יום תרועה" הוא יום של התעוררות והתאחדות כל חלקי פנימיות האדם לקבלת מלכות שמים, החל מהחלקים העמוקים ביותר עד לחלקים השטחיים והחיצוניים.

בראש השנה אנו מכתירים את מלכנו האהוב, מלכו של העולם ברוך הוא, מעוררים בלבנו רגשי הוקרה והערצה לכבודו ית', ומקבלים עלינו את מלכותו. ההכרה ב"כבוד שמים" היא הכרת והרגשת טובו המיוחד של השי"ת, שכן הערצה וכבוד הם תגובות טבעיות כלפי מה שהאדם חש שהוא טוב אמיתי. קבלת מלכות שמים היא הרצון והשאיפה שכל העולם יכירו בטוב הנעלה הזה ויתנהגו בהתאם, ושגם אנחנו נכיר ונקבל אותו בשלמות. בראש השנה אנו מקבלים על עצמנו קיום רצונו ית' מתוך הכרה בכבוד מלכותו, שהוא ית' ורצונו הם ה"טוב" האמיתי היחיד, ואין טוב אלא קיום רצונו באופן מושלם בלי שום סטייה כלל.

⁹ ע' ראש השנה דף כ"ח ע"א: שיש הוה אמינה בגמרא שכיון שכתוב "זכרון תרועה" אף לפי המאן דאמר מצות אינן צריכות כוונה מ"מ בשופר צריך כוונה. וז"ל הגמ' שם (לפי הגי' שלנו): כפאו [פרסיים] ואכל מצה יצא ... אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא. פשיטא, היינו הך. מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, אבל הכא "זכרון תרועה" כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, קא משמע לן. אלמא קסבר רבא מצות אינן צריכות כוונה. ע"כ. ע' מרומי שדה שם, ובית הלוי (ג', נ"א, ב'). ונראה הכוונה ש"זכרון" בשפת התורה הוא לא רק זכרון שכלי, אלא להרגיש באופן מוחשי, כמו "זכור רחמיה ה'" וכן "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי".

ה. עשרת ימי תשובה (סילוק כל מלכות אחרת)

אחרי שקבלנו על עצמנו מלכות שמים באופן עקרוני בראש השנה, עדיין יש לפנינו עבודה לבצע זאת בפועל על ידי שנסלק מתוך ליבנו את כל הנטיות והשאיפות ל"טוב" אחר מלבד רצון השי"ת, ונחזור בתשובה על כל הסטיות האלו. כלומר, עלינו להגיע להכרה מוחשית בטוב ה', עד שלא נרגיש שום טוב מלבד רצון ה' אף בעומק סתרי רגשותינו. עבודה זו דומה לקבלת מלכות שמים שבפסוק הראשון של קריאת שמע, "שמע ישראל ... ה' אחד". פסוק זה נקרא "קבלת מלכות שמים"¹⁰ כיון שעל ידי אמירתו אנו מקבלים על עצמנו שגם בתוך ליבנו לא תהיה "רשות אחרת" שהיא סתירה לאחדות זו.

ו. יום הכיפורים (כניסה לקודש הקדשים של "תמתי")

אחרי שעשינו את מיטב ההשתדלות ליישר את שאיפותינו, שכולן תהינה רק לכיוון רצון ה' בלבד, אז במקביל לעבודתנו, הקב"ה משפיע לנו סייעתא דשמיא מיוחדת לעוזרנו במשימה, ומעניק לנו יום מיוחד שסגולתו לטהר אותנו לגמרי מכל עוונותינו - "לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם". להשגת טהרה זו אנו נעזרים בקיום מצוות היום, ובראשן במצות "ועיניכם את נפשותיכם", מצוות העינוי של יום הכיפורים, המיועדת לרומם את האדם מעל מישורי החטא.

כאשר האדם חש בטוב המופלא של השי"ת ורצונו, הכרה מוחשית זו תביא אותו לאהבת קרבת אלוקים ואהבת הקדושה, עד שירצה לסלק את כל המחסומים המפריעים לקשר שלו עם השי"ת ולהשתחרר מכל השאיפות המתחרות המעוותות את הכרתו המושלמת ב"טוב" האמיתי. אדם כזה ישמח להגביל את עצמו - ואף לצום, כדי להתקדש ולהתרומם מעל כל הנטיות השטחיות המפריעות לו מלהתקרב ומלהתדבק בטובו ית' באופן מושלם.

בדרך זו ניתן לאדם ביום קדוש זה להיכנס "לפני ולפנים" לעומק נשמתו, להשיג את מקום ה"אחדות" שבו מורגשת האחדות בינו ובין רבש"ע, הכוללת התאחדות רצונותיו עם רצון ה', בדומה לכהן הגדול הנכנס לפני ולפנים בתוך קודש הקדשים ביום מרומם זה.

ז. סוכות (שמחת ההתאחדות עם ה' - שמחת "תמתי")

חג הסוכות הוא החג אשר לפי התורה שמחתו היא מעל כל החגים האחרים¹¹. חג הסוכות נקרא בתורה "חג האסיף" שכן חוגגים אותו כאשר נמצא בפני האדם אוסף החסדים שהקב"ה גמל

10 ברכות י"ג ע"א, ע"ב.

11 כן רואים ממה שהתורה מזכירה את מצות השמחה בחג הסוכות שלוש פעמים, לעומת חג השבועות שמוזכרת

לו והוציא מהארץ במשך השנה. ב"חג האסיף" אחרי שאספנו את כל חסדי הקב"ה המתגלים בעולם החקלאי במהלך השנה, מוטל עלינו להפנים ("לאסוף" בתוך עצמנו) את משמעותם של חסדים אלו, ולאגור את ההכרה בטובו ית' הנפלא בעומק תודעתנו, כדי שנשיג את מטרתה שהיא קבלת רצונו בלב שלם, באהבה ובשמחה¹². בעונה זו של האסיף, יש מצוה להגיע לבית המקדש "לפני ה'", כדי לחוש ולהפנים במלוא העוצמה את הטוב ואת האהבה שהניעו את כל האוצר הזה.

אחרי שזכינו לגדול באהבת החסד והטוב של השי"ת בפסח ובשבועות, וב"אהבת הקדושה" בימים הנוראים, ולהתקדש בפועל ביום הכיפורים, אז בידינו להשיג את השמחה המרוממת של "אהבת תמתי" של חג הסוכות - שמחת ההתאחדות כביכול עם השי"ת.

כל מצוות החג, מטרתן לעזור לנו להשיג התאחדות זו. שמחת בית השואבה בבית המקדש בחג הסוכות היתה מעין הפיזוז והכרכור של דוד המלך בכל עוז לפני ה', שהיתה שמחת הדבקות בה' מסוג תמתי. גם מטרת מצות הישיבה בסוכה היא להרגיש את ה"צלא דמהימנותא" - הצל של בטחון בה', שהוא הרוגע המורגש על ידי אדם שמקבל לגמרי כל עתיד שהקב"ה יחליט שהוא לטובתו. האדם המכיר בטובו המופלא של השי"ת ומקבל בשלמות את רצונו בכל מצב שהוא מזמין לו בחיים, מרגיש כתינוק בידי אמו, אין לו דאגות על העתיד, כי כל מה שהקב"ה יחליט ויסדר בעבורו טוב לו. גם מצוות ארבעת המינים ענינה אחדות ה', כמו שאומרים חז"ל על הפסוק "אז ירננו כל עצי היער לפני ה'". וכן כוונת הנענועים היא מעין הכוונה של אמירת מילת "אחד" בקריאת שמע, "עד שימליכנו למעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם", כפי שכתוב בספר "סדר היום" וכאשר יבואר בעה"ת בפנים הספר.

ה. החורף

(הארת הצדדים החשוכים של חדרי "בית ה'")

אחרי שזכה האדם להתעלות באהבת ה' על ידי המועדים, הוא מוכן לעבור את מבחן ההסתר של החורף בלי לאבד רגשות נעלים אלו. זו היא המשימה והאתגר של העולם הזה וההסתר שבו. עלינו להגיע להכרה ברורה ומוחשית כל כך בטובו ית', עד שגם במצבים של הסתר לא נאבד הכרה זו. להאמין ולהרגיש בכל מצב שקורה לנו, שהכל מגיע מאבינו הטוב והמטיב, שאוהב

פעם אחת, וחג הפסח שהיא לא מוזכרת בפירוש כלל והיא נלמדת מהאחרים.

12 ללא הכרה זו, החסדים הם כמו פירות שגדלו ולא נאספו לתוך הבית, שמתבזזים ולא משיגים את יעדם.

הקדמה - מסלול האהבה של חגי השנה כה

אותנו מאד שהמציא את כל ההסתר של העולם לטובתינו הנצחית האמיתית. הצלחה בזה, מצריכה מודעות בהירה ואיתנה שאין עוד מלבדו ית', ושכל ההסתר של העולם מקורו אך ורק בטובו המופלג של השי"ת.

על כן, בתכנון מדויק פלאי ביותר, הקב"ה סידר שהחורף מגיע מיד אחרי חג הסוכות. הכרתו של האדם באחדות ה' פותחת בפניו את האפשרות לקבל בשמחה וברגיעה את כל מצבי ההסתר של העולם הזה. ההכרה שאין ח"ו שתי רשויות, אלא אותו רבש"ע - אותו אב אוהב - שברא את כל היופי והנעימות של האביב ואת כל השפע של הקיץ, מאותם מניעים של חסד והטבה ברא את כל קשיי החורף.

כל עונות השנה מתוכננות בחכמה עמוקה לטובתנו, ונובעות מאהבתו הגדולה אלינו. הצורה שבה אנחנו עוברים את החורף היא המבחן אם באמת הצלחנו "לאסוף" את "פירות האביב והקיץ", לרכוש ולהפנים את הכרתנו בטובו ית' ובאהבתו הגדולה אלינו, שהיא מטרת החגים ומטרת חיינו.

ו. חנוכה ופורים

בתוך ההסתר של החורף יש שני חגים מדרבנן, אשר הם תולדות ההישגים הרוחניים שכלל ישראל השיג אף בתוך ההסתר של הצרות¹³ והגלות. בהתחלת החורף יש את חנוכה, המעורר אותנו "להודות ולהלל לשמו הגדול" אף בתוך חשכת ההסתר. ובסוף החורף יש את פורים אשר הוא מטרת עבודת החורף ושיאה, להגיע להכרה מוחשית שאף ההסתר הוא לטובתנו, כפי שרואים מהסיפור של מגילת אסתר, שהתברר בסוף שאף כל הצרות והגזרות היו לגמרי לטובתנו. כדוגמת מה שאומרים חז"ל (מגילה דף י"ד ע"א) "גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב". השיא של הכרה זו הוא לא רק להכיר בטובת ההסתר, אלא אף להודות ולהלל להשי"ת על עצם ההסתר מתוך הידיעה ש"כל דעבד רחמנא לטב עביד".

החורף עובר ושוב מגיע האביב, והמחזור השנתי של התעלות, התקרבות ואהבה מתחיל מחדש. שנה אחרי שנה, הקב"ה פותח שערי שמים ומשפיע לנו את אורות החגים כדי לעזור לנו להמשיך לפתח את רגשות האהבה שלנו כלפיו, לחוש - אף בתוך ההסתר הגדול של העולם הזה - את טובו וחסדו המופלאים, ואת אהבתו הגדולה אלינו.

13 אף בנס חנוכה, המלחמות המשיכו שנים רבות אחרי הנס, והיו בהן הפסדים כבדים בנפש.

ז. סיכום מסלול העליה השנתית של חגי השנה

חורף	סוכות	יום הכיפורים	עשרת ימי תשובה	אלול - ראש השנה	קיץ (ובין המצרים)	חג השבועות	ספירת העומר	פסח	
נסי חנוכה ופורים	חזרת ענני הכבוד, בנין המשכן	"סלחתי כדברייך"	תשובה על חטא העגל		חטא העגל וחטא המרגלים	מתן תורה	עלייה רוחנית לקראת מתן תורה	היציאה ממצרים וקריעת ים סוף	אירועי יציאת מצרים וימות העולם
אף בזמנים שנראה כאילו יש ניתוק, האהבה ממשיכה, וה' שומר עלינו	"חדר ייחוד"	סליחה	ניתוק (כתוצאה של חטא העגל) וההשתדלות להחזיר את הקשר			"החופה"	הכנה ל"נישואין"	"אירוסין"	הקשר עם השי"ת
הצמיחה אינה נראית אך מתחדשת באופן מוסתר	שמחת סיום איסוף כל פירות השנה לאוצר	אסיפת פירות האילן			בציר פירות האילן - מקצת הסתר של חום הקיץ	סוף הקציר	המשך הקציר והאביב	התחלת הקציר ונעימות האביב	המציאות החקלאית בכל שנה
ההכרה בטוב ה' ובאהבתו אף בתוך ההסתר	ההתאחדות מביאה לבטחון בה' ושמחה מרוממת של קרבת ה'	"אסיפת" משמעות החסדים			הקב"ה דואג לתועלתנו ולנוחיותנו ["אחותי", "רעיתי"] (מודעות זו צריכה להביא אותנו להכרה בטוב ה' ["יונתי"])				עבודתנו בהכרת טובו ית'
		התאחדות עם רצון ה' ["תמתי"]	העבודה לאחד את כל פנימיותינו לקבל את רצון ה'	ההכרה בטוב ה' מביאה לקבלת מלכות שמים					

חשיבות ההכנה הרוחנית לחגים

הרב אברהם חיים ברים זצ"ל

~ כמו ההבדל בין יום ללילה ~

אינו דומה ימי חג ומועד, שנכנסים בהם לקיימם אחרי הכנה והתבוננות אפילו כל דהי, לבין יום טוב שלא מתבוננים מבעוד מועד במעלתו. ההבדל בין מי שמכין עצמו ליום טוב לבין מי שאינו עושה זאת, הוא כהבדל היום מהלילה, שכן רק המכין נפשו משיג את האור המאיר וזורח על ראש מי שמוכן לקבלו.

[ספר 'מרבח חיים' סוכות עמ' קנ"ג]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

~ כדי להשיג רוממות החג צריכים להשקיע בדבר ~

את החגים ניתן לחגוג בשני אופנים. משל לשנים הנמצאים בשדה תעופה: האחד, עומד מלא התרגשות למראה המטוסים הממריאים אל ארצות ומקומות רחוקים, ואחרי שנהנה שעה ארוכה חוזר לביתו. ואילו השני, קונה כרטיס ונכנס לתוך אחד המטוסים וממריא איתו אל אחד היעדים הרחוקים הנכספים. פשוט הוא, שלא נבנו המטוסים משום ההנאה וההתרגשות שבראייתם, אלא שיתרומם בהם אל מרומי השמים ויסע למרחוק.

כך העניין גם בחגים הקדושים. אפשר לעמוד ולהסתכל וליהנות מיופיו של היום, הרי כל אחד נהנה ומתרגש מימי החג המיוחדים. אולם לא בעבור זה ניתנו החגים, שנעמוד כמו תיירים לראות ולהתרשם ואף להתרגש, ואחרי הכל לחזור להיכן שהיינו. ימי החגים ניתנו כדי שנתרומם איתם למדרגות גבוהות!

הדרך להגיע לכך שמצוות החג יחדרו לתוכנו וישפיעו ויעשו בנו שינוי, היא שנשתדל להבין את תוכן ומהות החג והמצוות הקשורות בו על ידי לימוד בספרים העוסקים בדבר. החג נקרא "יום טוב" על שם האור האלוקי המיוחד, שעליו נאמר "וירא אלקים את האור כי טוב", המתנוצץ ומאיר בתוך נפשנו בימים טובים. אם נתאזר לעסוק בספרים המלמדים על ענייני המועד, נוכל לחיות את החג, להרגיש אותו ולספוג את קדושתו אל תוכנו.

[הגדה של פסח תפארת שמשון עמ' א']

שער א

אהבת כלולותיך חג הפסח

ימי הפסח הם ימי אורה ושמחה.
הגן עדן יורד לעולם הזה והיהודי יושב
בו וחווה בהוד עליון וחש בשמחת יקר
מלכותא עילאה ... לבו מתלהט מהכרתו
"כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר",
שהטוב האמיתי, הטוב שבכל העולמות
העליונים והתחתונים, הוא להודות לך
ולזמר לשמך.

(חובת התלמידים מאמר ב', תוה"ד)

חג הפסח

פתיחת הלב בשירה ובאהבה

מייעודיו המרכזיים של חג הפסח הוא פתיחת ליבנו באהבת השי"ת, כפי שברור מהלכות החג ומנהגיו:

✧ החג מתחיל בליל הסדר שסיומו בהלל, בשירות ובתשבחות להשי"ת, אשר הם חלק מקיום מצות סיפור יציאת מצרים (רמב"ם סה"מ קנ"ז, חינוך כ"א), שיאו וסיומו.

✧ בשבת בתוך החג נוהגים לקרא את מגילת שיר השירים, המבטאת בצורה המרוממת ביותר את האהבה המופלאה ההדדית בין כלל ישראל והשי"ת.

✧ בסיומו של החג, בקריאת התורה של שביעי של פסח, קוראים את שירת הים שהיא "המעולה שבתשבחות לה" (זהו "ק ח"ב קל"ב ע"א).

✧ קביעת התורה שהחג יחול דווקא בחודש האביב מביאה לכך שבימי החג מרגישים את נועם יופיו של האביב, המצטרף להכרתנו בחסדים הגדולים שהשי"ת עשה אתנו בזמן יציאת מצרים. צירוף זה מעורר אותנו להרגיש את טובו המופלג של השי"ת ואת אהבתו הגדולה אלינו.

בתורה מבואר שיציאת מצרים היא אירוע שמשמעותו וזכרונו התמידי חשוב ביותר לכל יהודי. בפרקים הבאים תתבהר בעה"י חשיבותו המיוחדת של מאורע זה כאמצעי לפתוח את לבנו באהבת השי"ת ולהתעלות בה.

תוכן השער

פרק א'	יציאת מצרים - המפתח לידיעת ה'..... לה
פרק ב'	גילוי מידת החסד המופלאה..... מט
פרק ג'	גילוי האהבה המופלגת..... עג
פרק ד'	המטרה - קבלת מלכות שמים באהבה..... פד
פרק ה'	היציאה ממצרים עדיין נמשכת..... קב

פרק א

'יציאת מצרים - המפתח לידיעת ה'

התורה מחשיבה מאד את זכרון יציאת מצרים, ואף דורשת מכל יהודי להזכירה פעמיים ביממה. דבר זה טעון ביאור, האם נשכח תוך יום שהייתה יציאת מצרים? הבנת הוראה זו תאפשר לנו להשיג את תועלתן הגדולה של מצוות אלו, ולהבין את מטרתן האמיתית של חג הפסח.

א. יציאת מצרים כמקור ל"ידיעת ה' "

חשיבות מופלגת

התורה מתייחסת לזיכרון יציאת מצרים בחשיבות גדולה:

- ✧ מצוה מן התורה להזכיר יציאת מצרים פעמיים ביממה כפי שנלמד מהפסוק (דברים ט"ז, ג') "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך", ומהפסוק (שמות י"ג, ג') "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים".
- ✧ שבעה ימים שלמים של חג הפסח מוקדשים לזכרון יציאה זו. מלבד זאת, יש מצוה ליחד לילה שלם לספר את סיפור יציאת מצרים בפרטי פרטים, אף כאשר כל הנוכחים מכירים היטב את כל העובדות.

- ✧ יציאת מצרים נמצאת במרכזן של שתיים מתוך ארבע פרשיות התפילין.
- ✧ בכל חגי השנה מוזכר בתפלות שהם "זכר ליציאת מצרים".
- ✧ חז"ל מייחסים חשיבות גדולה להסמכת "גאולה לתפלה" - להזכרת הגאולה ממצרים לפני תפילת העמידה בתפלת שחרית וערבית בכל יום.
- ✧ יציאת מצרים מוזכרת בדברה הראשונה של עשרת הדברות - "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". וכבר שאלו רבים, שהיה צפוי, כאשר הקב"ה יציג את עצמו כביכול לכלל ישראל, יאמר "אנכי ה' אלוקיך אשר בראתי שמים וארץ", שהרי יציאת מצרים היא לכאורה פרט קטן בלבד ממעשיו הכבירים של השי"ת במערכת המורכבת והעצומה של הבריאה.

מה היא, אם כן, חשיבותו הגדולה כל כך של זיכרון זה? האם מי שלא מזכירו פעמים רבות כל כך כבר ישכח שהאירוע התקיים? נראה שגם אחרי התשובה המקובלת, שהרבה מעיקרי האמונה נלמדים מיציאת מצרים, עדיין הדבר אינו מיושב כל צרכו. הרי אף בריאת העולם על ידי בורא העולם היא מיסודות האמונה החשובים ביותר, והתורה לא ציוותה להזכירה פעמיים בכל יום?

השער לידיעת ה'

ונראה בעה"י ביאור הדבר שיסוד מטרת הבריאה ומטרת חיינו הוא "ידיעת ה'" כפי שכתב הרמב"ם¹ ועוד ראשונים². ואכן, גם אחרי שאדם מאמין במציאות ה' ובאחדותו, עדיין יתכן שהוא רחוק מקיומן של הרבה ממצוות הלב האמורות לנבוע מאמונה זו, כגון: אהבת ה', בטחון בה', שמחה בעבודת ה', ועוד מצוות רבות. כל המצוות הללו הן תולדות "ידיעת השם" הנובעת מסיפור וזכירת יציאת מצרים, כאשר יבואר בס"ד.

כדי להגיע לבירור הענין, ראשית עלינו להבהיר את המושג "ידיעת ה'". חז"ל אומרים (אבות ו', י"א) "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו" ומפרש רש"י לשבחו³. מטרת ההסתר הגדול והמורכב של העולם הזה היא לתת לנו הזדמנות לעבוד כדי להגיע להכרה בבורא העולם - על אף ההסתר. הכרה זו אינה רק הכרה ב"כח עליון" שברא את העולם ומנהיגו, אלא הכרה מוחשית באופיו (כביכול) האמיתי של בורא העולם, כלומר מידות טובות ית'. הכרות זו היא תולדת עבודת האדם במשך כל ימי חייו.

1 הל' מזוזה (ו', י"ג), שמונה פרקים (פרק ה'), הלכות תשובה (פרק ח').

2 חובות הלבבות (הקדמה שער אהבת ה'), ספר העקרים (סוף מאמר ג'), אבן עזרא (שמות ל"א, י"ח).

3 וכ"כ במדרש תהלים קמ"ח, וע"ע רש"י משלי (ט"ז, ד').

יש שתי סיבות שהשגה זו דורשת עבודה ממושכת כל כך:

אחת: כאמור, **ה' הכרת ה' היא הכרת מידות חסדו וטובו ית'**, את אהבתו הגדולה לבריותיו ואת ההכרה שאף הדברים שנראים לנו ההיפך ממידות אלו גם נובעים מטוב זה. מי שמכיר את שמו של בורא העולם, "י - ה - ו - ה", אבל עם זה מרגיש חס ושלום שיש בו גם מדת אכזריות, ושהוא - חלילה - מביא צרות לנקום על חטאם של בני אדם שלא בטובתם וכדומה, הכרתו בהשי"ת אינה אמיתית.

שנית: "ידיעת ה'" אינה רק הכרה ואמונה שכלית, אלא **הכרה רגשית מוחשית** שהשי"ת הוא טוב ורוצה רק בטובתם של כל אחד מברואיו. הטוב המופלג של בורא העולם מפורט בתורה בי"ג מדות הרחמים. עלינו לחוש טוב נפלא זה תמיד בכל מצב שמתרחש בחיים, גם במצבים שלא רואים באופן גלוי את טובתם כלל. במשך כל החיים עלינו להפנים את האמת שיש לנו אבא שאוהב אותנו ושכל מה שנמצא ונעשה בעולם נובע אך ורק מ'נדיבות לבו' המופלאה.

6. יציאת מצרים - מקור לידיעת ה'

הדרך להשגת הכרה זו, היא על ידי שימת לב לטוב המופלא של השי"ת שמסובב אותנו תמיד. להרגיש שכל הדברים הטובים שאנו רואים ושמתרחשים בעולם, הם באמת גילויים של מדות טובו ית', ושתכונות אלו הן המקור גם לכל הדברים שנראים כאילו הם ההיפך מכך - "כל דעביד רחמנא לטב עביד".

ברם בעולמינו ישנה תעלומה גדולה. יש דברים שנראים טובים ונעימים ביותר, המראים על בורא עולם טוב ובעל חסד נפלא. ומצד שני ישנם דברים שאינם נראים כלל מתאימים למציאות זו. על כן היסוד שעליו נבנית כל הכרתנו בה', הוא הידיעה אילו דברים הם גילוי מידותיו האמיתיות של השי"ת, ואילו הם "מסיכות" המסתירות את תכונותיו האמיתיות.

את סוד האמת שבהבחנה זו גילה השי"ת בתחילת עשרת הדברות, כשאמר "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". במילים אלו הוא הודיע שהמידות שהתגלו בעולם בשעת יציאת מצרים הן מידותיו האמיתיות. בשעת יציאת מצרים הראה הקב"ה את המידות שעומדות מאחורי כל דבר הקיים וקורה בעולם. יציאת מצרים היתה כמו ברק בתוך חשכת העולם הזה, שבאורו היה ניתן לראות את תכונותיו האמיתיות של בורא העולם המנהיג את העולם במידות אלו תמיד, גם כאשר הדבר אינו נראה בגלוי.

הבחנה זו, בין המקרים השייכים ל"מאור הפנים" של השי"ת שהם גילוי כבוד שמים, ובין אלו השייכים למסכת ההסתר, היא היסוד של כל מצוות הלב שבין אדם למקום - כגון בטחון בה' ואהבת ה'.

לדוגמא: משמעות המושג בטחון בה' איננה בטחון בכך שהכל יתרחש בודאות באופן שהאדם עצמו חושב שהוא טוב. בטחון אמיתי בה' הוא הרגשת רוגע בכל מצבי החיים מתוך ידיעה שהכל מגיע מידי הטובות של בורא העולם, ושלא יתכן טוב יותר ממה שהשי"ת מחליט שיהיה. אדם שמרגיש כך, גם אם היה יודע שנגזרו עליו צרות וייסורים רח"ל, עדיין בידו לחוש את הרוגע של בטחון בה', מתוך הכרתו שכל המתרחש אתו הוא לגמרי לטובתו. הקשיים בחיים הם מתנות הניתנות מתוך אהבה גדולה ורצון להטיב לו. הן טובות לא פחות ממעשיו של רופא רחמן המנתח את החולה, ושל אִם הרוחצת את בנה, אף שהתינוק בעצמו אינו מסוגל כלל להבין איך יתכן שיש טוב בדבר ושהוא נעשה לגמרי לטובתו.

בדומה לכך, גם באהבת ה' נצרכת הבחנה זו. שהרי באותה מידה שהאדם יגיע לאהבת ה' מהדברים הנעימים והמועילים שבבריאה, הוא עלול להגיע להיבט הפוך ח"ו על ידי כל הדברים השליליים הקיימים בעולם. רק על ידי ההכרה הברורה המוחשית שיש בורא ומנהיג אחד בלבד לעולם, אשר מדותיו הן אותן מידות של חסד ורחמים שהתגלו בשעת יציאת מצרים, ניתן להשיג את ידיעת ה' ואהבתו באופן מושלם.

ב. יציאת מצרים ב"חודש האביב" דווקא

לפי האמור, מובן מאד למה היציאה ממצרים היתה צריכה להיות בחודש האביב דווקא, ומדוע התורה מדגישה כל כך דבר זה. כתוב בתהלים (ס"ח, ז') "אלוקים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות" ומפרש המדרש (במדבר רבה ג', ו'):

"מוציא אסירים בכושרות" - מהו "בכושרות"? אלא כיון שיצאו ישראל ממצרים לא יצאו אלא בכושרות. אמר רבי עקיבא לא הוציאם אלא בחדש כשר לצאת, לא בתמוז מפני השרב, ולא בטבת מפני הצנה, אלא בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך, לא חמה קשה ולא צנה קשה.

וכן מפרש רש"י שם את הפסוק. דבר זה טעון ביאור: כאשר כלל ישראל יצאו באופן פלאי

מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה, האם מזג האויר שחוּו אז, כל כך חשוב להם ולדורות הבאים? האם לאדם שיוצא ממאסר עולם אכפת אם יורד קצת גשם?! מדוע, אם כן, חוזרת התורה ומדגישה פרט שולי זה פעמים רבות כל כך⁴?

ממילים אלו של התורה ברור שהעובדה שיציאת מצרים הייתה דווקא באביב, תוכננה מראש על ידי בורא העולם מתוך כוונה עמוקה.

ניתן להמשיל את הדבר לאדם שרוצה לתת מתנה יקרה לחברו, ולפני שנותן את המתנה הוא טורח להשיג נייר עטיפה יפה, עוטף את המתנה ומקשט אותה. עטיפה זו אינה הכרחית כלל, אולם טרחה זו, הנעשית כדי להוסיף הנאה למקבל, מראה על התחושות שלוו את נתינת המתנה עוד יותר מהמתנה עצמה. ההשקעה ה"מיותרת" הזו כדי ליהנות את השני, מראה שהמתנה לא ניתנה רק מתוך הכרח, אלא מרצון להטיב לשני באופן המושלם והמהנה ביותר.

כך ביציאת מצרים, העובדה שמזג האוויר בשעת היציאה היה נעים ביותר נועדה להביא את עם ישראל לחוש את טובו של השי"ת, ולהרגיש את אהבתו הגדולה אליהם - להראות להם עד כמה שהוא ית' שמח בשמחתם ובנוחיותם. בזה, פתח הקב"ה צוהר בתוך ההסתר של העולם הזה והראה את מידותיו האמיתיות. מסר זה הוא חשוב כל כך עד שהיסוד הבסיסי ביותר של לוח השנה העברי הוא העיקרון הזה שעלינו לחגוג את חג הפסח דווקא מתוך אוירה נעימה זו.

אחר כך, כאשר במעמד הר סיני הודיע הקב"ה "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" נודע לנו שהחסד והטוב שראינו בשעת יציאת מצרים משקפים את מדותיו האמיתיות של בורא העולם. במילים אלו אמר להם השי"ת: מה שראיתם וחשתם בשעת יציאת מצרים הוא הגילוי של מידותיו האמיתיות. כל מה שנראה בעולם הזה כלא מתאים לכך, הוא חלק מההסתר, שאף הוא מקורו בטוב הגדול הזה, מאותו בורא עולם שראיתם שאוהב אתכם כל כך ורוצה אך בטובתכם.

האווירה בכל אחת מעונות השנה שונה, וכמוה בני האדם. יש אנשים שחשים תמיד בלבם את אוירת החורף - הם מלאים דאגות, פסימיים ועצובים. ויש כאלו שמרגישים תמיד את שמחת

⁴ סך הכל ארבע פעמים: בספר שמות (י"ג, ד) "היום אתם יוצאים בחדש האביב", ושם (כ"ג, ט"ו) "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם", ושם (ל"ד, י"ח) "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים". ובספר דברים (ט"ז, א) "שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך, כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה".

האביב - עליזים ורואים את טוב החיים, ומרגישים שהכל יסתדר על הצד הטוב ביותר. אחרי הגילוי של "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" מתברר שההיבט הנכון על החיים הוא של אלו שמרגישים שהעולם הוא טוב. שעל אף הקור של החורף והחום של הקיץ ועל אף כל הבעיות האחרות הקיימות, הם מרגישים בלבם את טוב האביב כל השנה. הם הגיעו לאמיתות ההכרה בטובו המופלא של השי"ת העומד מאחורי כל ההסתר של העולם. הם מודעים לכך שגם מסכת ההסתר הזו נוצרה רק לטובתנו, על ידי אותו רבש"ע טוב, שאוהב אותנו ושהמציא את נועם שמחת האביב.

ונראה שזו כוונת הסמ"ק במצוה א', מצות "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", שכתב:

אמרו חכמים (שבת ל"א) ששואלין לאדם לאחר מיתה בשעת דינו "צפית לישועה?". והיכן כתיב מצוה זו? אלא שמע מינה בזה תלוי, שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים דכתיב "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך וגו'", ועל כרחין מאחר שהוא דיבור [שהוא אחת מהדיברות ועל כן בודאי יש בה מצוה] הכי קאמר: כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמינו בי שאני "ה' אלהיכם" ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם, וכן יושיענו ברחמי שנית בדכתיב "ושב וקבצך מכל העמים וגו'".

מי שחש רגשי ייאוש ח"ו, חסר לו בהכרה המוחשית ש"אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". מי שבאמת מכיר ומרגיש בטוב ה' שהתגלה בשעת יציאת מצרים, יודע שלא תתכן צרה, אף הקשה ביותר, בלי ישועה, ותמיד "מצפה לישועה". אותו רבש"ע שהוציאנו ממצרים עדיין נמצא איתנו ושומר עלינו, כמו בשעת יציאת מצרים.

ונראה שזוהי כוונת הפתיחה של ההגדה של פסח שהתווספה בתקופת הגלות: "הא לחמא עניא כו' ... השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין". במילים אלו אנו אומרים שאף כאשר אנחנו נמצאים בגלות במצב דומה לשעבוד מצרים, בכל זאת יש סיבה לחגוג את חג הפסח, שכן ביציאת מצרים התברר לנו שיש רבש"ע שדואג לנו ושומר עלינו ומנהיג את העולם בצורה שניתן להיות רגועים מתוך ההכרה שבסוף הכל יגיע אל מקומו בשלום ויושג התיקון המושלם והמעולה ביותר. וכדברי הרמח"ל ב"דרוש בענין הקיווי":

המקוה [פי' מי שחש תקוה מתוך הכרתו בטוב ה'] תמיד בשמחה בלי צער. כי המצטער תמיד הוא ביגון ואנחה וחושב שאין לו תרופה. אבל מקוה אינו מצטער, כי הוא מקוה תמיד, ואפילו אם יתמהמה מחכה, נמצא התקוה מחיה אותו. ומי שאינו מקוה ... נשאר רחוק מהשם, ונענש על שאינו מקוה לה'. ומי שהוא מקוה נאמר בו, "גם כי אשב בחשך ה' אור לי".

מקור של תקוה וחיזוק לכל יהודי

האדמו"ר רבי נפתלי מראפשיץ זצ"ל:

הרה"ק רבי נפתלי מראפשיץ זי"ע היה אומר אם יעלה על לבו של האדם מחשבה, איך יתכן שבידי לעלות אל הקדושה מהמקום המרוחק שאני נמצא בו, יזכיר לעצמו את שפל המדרגה שבה היו כלל ישראל לפני שיצאו ממצרים, ולאן הקב"ה הרים אותם אחר כך.

[זרע קודש פ' בא]

הרב יצחק דוד גרוסמן שליט"א:

מודעות ענקיות נתלו בלב תל אביב רבתי. ארגון קירוב הפועל בעיר, קרא לשבת התחזקות וסמינר יהדות.

זו הייתה שבת בלתי נשכחת. יהודים מכל הגוונים באו להתחמם בלב עיר החולין. עם כניסת השבת ושירת 'לכה דודי', הופיעו שני אנשים בפתח בית הכנסת, אך מראם היה שונה משאר האנשים. הם באו ללא כיפות לראשיהם. רצתי אליהם וכיבדתי אותם לשבת. הגשתי להם כיפות, אך הם אמרו: "לא, זו טעות!". הם ביקשו לצאת, והתחננתי בפניהם: "אם כבר הגעתם, כנראה שכן רציתם לבוא, אז תישארו עמנו". תשובתם הפתיעה אותי: "ראינו מודעות שהסופר דויד גרוסמן ימסור הרצאה, באנו לשמוע אותו, אבל כנראה שחלה טעות וזה לא כאן". "גם לי קוראים דויד גרוסמן", אמרתי להם "וגם אני סופר". "איזה ספר?" שאלו השניים במבוכה לאחר שהבינו את טעותם. "כל יהודי כותב בכל רגע את הספר תורה האישי שלו", אמרתי להם, "כמו שנאמר 'וכל מעשיך בספר נכתבים'". הם התרצו להישאר והמשכנו בתפילה. הם השתלבו בריקודים, ואחר כך הקשיבו פעורי פה לדרשות שנישאו שם.

לאחר התפילה ביקשתי מהם שיתלוו אלינו לשפת הים, שם הוקמה במה מאולתרת עם שולחן שבת. המונים כבר נכחו במקום ואף השניים תפסו את כיסאותיהם

קרוב לבמה, עוקבים בחשש אחר ההתרחשות. לאחר הקידוש נשאתי דברים קצרים. בדבריי חזרתי על הרעיון אותו אני חש וחי איתו מאז ומעולם: "אין דבר אבוד בעולם. אין נשמה אבודה בעולם. כל יהודי הוא חלק אלוך ממעל ובן של מלך מלכי המלכים הקב"ה, האוהב ומחבב אותו כאהבת אב לבנו". הבטתי כל העת על שני האורחים הבלתי קרואים, שהם, לעומת האחרים, באו לפגוש את הסופר דויד גרוסמן ורק בטעות נקלעו לכאן.

... הרבה לאחר חצות ליל, רוח קלילה באה מכיוון הים. אני יושב עם מי שעומד בראשות הארגון היקר הזה העושה נפשות לה'. לפתע מתיישבים לצדנו שני האורחים הבלתי קרואים. "כבוד הרב", הם שואלים, "מגין הביטחון כי גם מי שכבר שקע באורח חיים חילוני כה הרבה שנים ימצא את הדרך חזרה?" אמרתי להם: "אתם מאמינים במשיח?". "בוודאי!" הם ענו קול אחד. "אתם מאמינים ביציאת מצרים?" "כן, בטח!". "אתם יודעים איך בני ישראל היו שקועים במעמקי הטומאה במצרים, שהייתה הגלות העמוקה של כל הגלויות. והם היו שם כה הרבה שנים, מאתיים ועשר שנים, ובכל זאת, ברגע אחד, נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה והוציאם מעבדות לחירות, מיגון לשמחה, ממצרים למתן תורה. אז לא תאמינו שברגע אחד הקב"ה יכול למשוך עוד נשמה ולהעלותה על דרך המלך? בואו יהודים, בואו תצטרפו, וכתבו פרק חדש בספר התורה שלכם!" ... והם באו.

[עלון דרשו, ח' אייר תשע"ט]

הרב יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל:

רבי חיים ברים זצ"ל סיפר: פעם, בהיותי בבני ברק, נכנסתי להגה"צ רב יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל, המשגיח של ישיבת פונביז, וביקשתי שיאמר לי דבר חיזוק. הוא ענה: "את החיזוק הכי גדול אני מקבל כאשר אני מעלה על לבי את מצבנו קודם יציאת מצרים ומתן תורה, ואת מצבנו היום לאחר שהקב"ה בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ונתן לנו את תורתו. ההכרה בחסד אדיר זה של בורא העולם, מרוממת ומקרבת להשי"ת מאד. בשבילי אין חיזוק גדול יותר מזה!"

[שמונת ימי חנוכה' עמ' ל"ד]

ג. זכירת יציאת מצרים בכל יום

לפי המתואר לעיל, מובנת החשיבות הגדולה של זכירת יציאת מצרים יום יום בתוך חשכת ההסתר של העולם הזה. בכך אנחנו מעוררים את לבנו להרגיש את מידת טובו ית' ואת אהבתו הגדולה אלינו שהתגלו אז בשעת יציאת מצרים, שהם המניעים האמיתיים של כל דבר שמתרחש בעולם. החי עם זכירה זו מקיים בכך מצות "שויתי ה' לנגדי תמיד".

ניתן להמשיל את הדבר למשל הבא⁵:

נסיך אחד, בנו של מלך גדול, מרוב פיגוקו בארמון המלוכה נהיה פרוע ושובב ביותר. המלך ראה שלטובת הילד אין מנוס מלשלחו מהארמון לתקופה, כדי שילמד להסתדר בכוחות עצמו. וכך עשה. הילד נשלח מהארמון והלך לעיר הקרובה, שם הוא מצא עבודה, והרגיש גאה בהתמודדותו בכוחות עצמו. אחרי זמן מה הסתיימה העבודה, והוא היה צריך לפנות שוב לדרכו כדי לחפש עבודה במקום אחר. הילד הלך בדרך כשתרמילו על גבו. בדרך הילוכו נכנס ליער גדול, ושם, בעומק היער, איבד את דרכו לגמרי. הלילה הגיע והוא לא ידע לאיזה כיוון לפנות. בנוסף לכל צרותיו, התחיל לרדת גשם שוטף. נשברה רוחו של הילד. הוא ישב על אבן והתחיל לבכות בכי תמרורים - אביו נטש אותו ... ועכשיו הוא גם אינו יודע כיצד להמשיך ... ומי יודע אם בכלל יצא בשלום מהמצב העגום שנמצא בו ...

לפתע, בתוך חשכת הלילה הבזיק ברק. לאור הברק ראה, מסתתרים בין העצים שסביבו, חיילים רבים ... חיילי אביו המלך ... ! הוא מסובב בשומרים רבים!

ברגע אחד השתנה מצב רוחו לגמרי. עכשיו התברר לו שאביו כלל לא עזב אותו, ואדרבא הוא עדיין אוהב אותו ושלח את חייליו הנאמנים לשמור עליו. בנוסף לכך, עכשיו מתבהר לו שדברים רבים שחשב שעשה וסידר לעצמו בחיים, גם באלו בודאי ידי אביו מעורבות. כעת, למרות שהוא עדיין לא יודע כיצד להמשיך בדרכו, הוא מרגיש רגוע - אבא שלו שומר עליו.

כל זה מתוך ברק של רגע אחד...

בדומה לכך, הגילויים של יציאת מצרים היו כבר בתוך חשכת ההסתר של העולם הזה. על אף שהגילוי היה רק לזמן קצר, ומאז כבר חזר החושך לקדמותו, ראינו אז את האמת שאבא שלנו

5 משל זה שמעתי בשם הגאון הרב שמחה זיסל זיו, הסבא מקלם זצ"ל.

לא נטש אותנו. ראינו שאף כאשר איננו רואים אותו, הוא דואג לטובתנו ואוהב אותנו מאד. ה"ברק" גילה את אופיו האמיתי של בורא העולם. על כן כל כך חשוב לא לשכוח את אור הגילוי הזה, שהרי זו היא משימת חיינו, להרגיש באופן מוחש את טובו ית' ואהבתו אלינו, ושהוא נמצא תמיד על ידינו ושומר עלינו.

נמצא, שהמצוה של "שויתי ה' לנגדי תמיד" היא באמת מצוה להרגיש 'שויתי יציאת מצרים לנגדי תמיד' - שאותו רבש"ע שהתגלה ביציאת מצרים כטוב וכמלא רחמים ואהבה, נמצא ושומר עלינו בכל מקום ובכל זמן. אדם שמגיע להכרה זו, ירגיש גם את השמחה והרוגע הנעלים של המשך הפסוק "שויתי ה' לנגדי תמיד ... לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח".

ד. סמיכת גאולה לתפלה

על פי האמור, מתבררת באופן נפלא חשיבותה הגדולה של סמיכות גאולת מצרים לתפלה. בסדר התפלה שלנו קבעו חז"ל להזכיר את ניסי יציאת מצרים לפני שמתפללים תפלת העמידה בשחרית ובערבית. והסיבה מובנת, שכן לפני שמתפללים להשי"ת עלינו להכיר ולהרגיש למי אנו מדברים. ככל שהאדם מכיר יותר את מידות טובו האמיתיות של רבש"ע ואת אהבתו הגדולה לברואיו, תפלתו מופנית למי שבאמת שומע תפלות, ולא ח"ו לאיזה כוח עליון דמיוני.

ונראה שזוהי כוונת הירושלמי המובא ברש"י על הגמרא ברכות דף ד' ע"ב, וז"ל רש"י שם:

סמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים, דכתיב "ה' צורי וגואלי" (תהלים י"ט), וסמיך ליה "יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ'). ואמרינן בברכות ירושלמי (פרק א') מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה? לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שהפליג, אף הוא הפליג. אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו, ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו.

היינו שמידת הקירבה שלנו להשי"ת היא תמיד מבחינת הכרתנו בו ית' בלבד, שהרי "לית אתר דפנוי מניה" והקב"ה נמצא בכל מקום בין אם אנחנו חשים בכך או לא. אולם, לפי המידה שאנו חשים אותו ואת מידות טובו בצורה אמיתית, אנחנו מצדנו קרובים אליו, ותפילותינו מתקבלות כנ"ל.⁶

⁶ ע' מהר"ל חדושי אגדות יבמות ס"ג ע"א: "כתיב 'כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו [בכל קראינו אליו]', כי את אשר הוא קרוב אליו, הש"י שומע תפלתו."

מעין זה כתבו תלמידי רבינו יונה בגמרא ברכות שם, שעל ידי סמיכות הגאולה תפלתו נאמרת מתוך בטחון בה. וז"ל:

כשמזכיר גאולת מצרים ומתפלל מיד, הוא מראה שבוטח בה' בתפלה... וכן נראה באלה שמות רבה ב' בא ... שכשראו ישראל הנסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא כטבעו של עולם, בטחו בו. ולזה נאמר 'וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' וגו'". וכיון שמזכיר עכשיו אותה הגאולה שבטחו אבותינו בה' והצילם, ומתפלל מיד, נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה אותו כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו, ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד.

וכתב הרמח"ל בדרוש בענין הקיווי שכאשר האדם מתפלל מתוך בטחון בה' תפלתו מתקבלת יותר:

כל המקוה תפלתו עולה בלי אמצעי, לא על ידי מלאך ... לא על ידי שליח, כי הוא קו הבוקע ונוקב ועולה עד ה' ממש. ... בא וראה, הצדיקים מעלים תפלותיהם לאזני המלך, שנאמר "ויתפלל אל ה'", "ויצעק אל ה'". ובזמן שיש הרבה מקטרגים הם מפסיקים ומעכבים התפלה מלעלות, שנאמר בו, "סכותה בענן לך מעבור תפלה". אבל בצדיקים המקוים ועושים נתיב ובקיעה בתוך עננים, והקב"ה כביכול יורד לשמוע תפלתו מפיו של המקוה. סוד זה, "קוה קויתי ה', ויט אלי וישמע שועתי". וזה, "לישועתך קויתי [ה']", מה שאני מקוה - אני עושה שתבוא ישועתך בשם הזה, בלי [שיתעכב] על ידי המקטרגים.

ונראה שזו כוונת המדרש רבה שמות (כ"ב, ג):

ובזכות האמנה שהאמינו [היינו ההכרה שלהם בטובו ית' והבטחון בו] זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה, שכן כתיב אחריו [אחרי המילים 'ויאמינו בה'] "אז ישיר משה". לכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפלה, כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמנה והקריעה.

זאת אומרת, שראית טובו ית' ואהבתו המופלאים מול העניים כפי שהתגלו בשעת יציאת מצרים וקריעת ים סוף, היא מפתח לקרבת ה'. וכמו שבשעת קריעת ים סוף הגיעו כלל ישראל על ידה לרוממות השראת השכינה של שירת הים, כך עלינו להשתמש לפני התפלה באותו אמצעי, ולהשתדל לחוות מעין ההכרה שהם השיגו, ובכך תתקבלנה תפלותינו באהבה וברצון. שכן כאמור, אחד מהדברים העיקריים הקובעים את דרגתה וערכה של התפלה הוא מידת ההתקרבות אל השי"ת המורגשת על ידי המתפלל.

לחוות את היציאה ממצרים

הרב יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל:

רבי יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל, היה אומר: ה'כופר', מצבו הרוחני אינו סימן שאינו רואה את האמת, אלא שאינו מניח לאמת להשפיע עליו. לא מספיק להיות מודע לכל הנפלאות שהקב"ה עשה ועושה בעולמנו, אלא נצרך להתרכז בהן ובמשמעותן, להמחישן ולהתרגש מהן כמי שחוון בפעם הראשונה - אז יגיע האדם לאמונה מוחשית בו ית'.

תלמידו הג"ר חיים ברמן שליט"א סיפר, שבוקר אחד בהשכימו קום לשחרית בשיבה, שמע רחש משונה מחדרו של המשגיח. הוא הטה אוזן, וניגש בסילודין להציץ. הוא נדהם לראות שהרהיטים בחדרו של המשגיח נאספו בטורים לשני צידי החדר, ובאמצע ניצב לו המשגיח וקולו הנרגש נשמע: "הנה כך עברו בני ישראל את הים סוף...! כך עברו את הים סוף...! " והמשגיח צועד ביניהם ... והספסלים לו חומה מימינו ומשמאלו. אחר כך פירק המשגיח את חומות הכיסאות, על כל רכבי פרעה ופרשיו, ורק אז ניגש לתפילת שחרית.

תלמידים אחרים שהשכימו קום והציצו מן החרכים אל חדרו של המשגיח לפני התפילה, ראו אותו הולך סביב שולחנו ולוחש ברגש "הנה כך יצאנו ממצרים...! הנה כך יצאנו ממצרים...!" אחרים שמעו אותו שר ברגש את שירת הים. מתוך המחשה חיה זו של חסדו ית', החל את תפלתו.

לא אחת היה ניגש לבחור בישיבה, משוחח עמו ואומר "הבה נראה כיצד התנהלו העניינים בימי היציאה ממצרים". אז, היה מסיט הצידה בפשטות מופלאה את ההווה, וצועד יחד עם הבחור למרחק של אלפי שנים, ממחיש ומנתח את סדרי המאורעות שהפכו אותנו לממלכת כהנים וגוי קדוש. הוא היה ממשש כל מאורע בהתרגשות גדולה, ומשחזר בעונג מרומם את העידן שהדרך לאמונה חושית הייתה בהירה ונהירה. תמונה אחר תמונה הועלתה, והוא היה מציג אותה בהטעמה ובהתלהטות הלב. "יודע מר 'רכב פרעה' מאי משמע? סוסי מלחמה אדירים! לא מאה, לא מאתיים, לא שלוש מאות - שש מאות רכב המובחרים שבהם! החיות מהצדדים ... ומלפנים הים הנורא ...".

אירע שהיו פוגשים בו באמצע יום רגיל, נוטל שק של תפוזים, משליך אותו על שכמו, ומכריז ברתת "הנה כך יצאו בני ישראל ממצרים, 'צרורים על שכמם'!"

היטיב להגדירו הגר"ש וולבה זצ"ל בהספדו לאחר פטירתו, באומרו: "היוצא ממצרים האחרון הסתלק עכשיו מן העולם!"

[הגדש"פ גדולי מיר' (עמ' 36), 'אוצרות רבנו יחזקאל' - אמונה (עמ' ק"ד), 'המבשר' 271, ז']

פניני אור

פנינים מרבתינו גדולי הדורות המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

חיבה יתירה הראה להם !

הרב אליעזר פאפו זצ"ל:

מצות הזכירה היא לזכור את הגילויים בכבוד שמים וביחס אלינו

פסח הוא חג קדוש מאד, שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים ... לא נתנה לנו תורה ומצות, ולא יזכר שם ישראל.

והקב"ה הפליא חסדיו עם ישראל הפלא ופלא, וחיבה יתירה הראה להם עד מקום שאין יד שכלינו מגעת אחת מני אלף אלפי אלפים ... שעשה עמנו חסד גדול עד אין חקר, והראנו את כבודו ואת גדלו, ואהבתו וחיבתו, וגודל יכולתו לשדד המערכות, והשגחתו פרטית ...

ועיקר זכירת יציאת מצרים בכל הימים ומצות תפילין, הכל הוא כדי שהחי יתן אל לבו הדברים האלה לעומק ולרוחב [שיתבונן ויחוש את משמעות הגילויים בטובו ית' ובאהבתו המופלאה אלינו שנחשפו ביציאת מצרים], וישמח ישראל בעושיו, ויבא ליראה ולאהבה את ה' הנכבד והנורא ולדבקה בו ולעבדו בלבב שלם.

[פלא יועץ' ערך פסח]

פרק ב'

גילוי מידת החסד המופלאה

הסיפור של יציאת מצרים הוא מפתח להכרתנו בטובו המופלג של השי"ת. על כן חשוב להעמיק בחסדי השי"ת שהתגלו אז, שכן על ידם בידינו להתעלות במעלות היקרות של אהבת השי"ת.

א. החסד התמידי של "חישב את הקץ"

בהגדה של פסח הקטע הבא מובא כהקדמה לסיפור יציאת מצרים:

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ לעשות במה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים. שנאמר, "ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".

והיא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל. שנאמר: "ארמי אבי ויורד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב..."

יש קשיים גדולים בקטע זה של ההגדה:

✧ הפסוק "ארמי אובד אבי - וירד מצרימה" טעון הסבר. מהפסוק משמע ש"ארמי אובד אבי" היתה הסיבה ל"וירד מצרימה", והרי לכאורה שני המקרים היו רחוקים אחד מהשני עשרות שנים, בלי שום קשר ביניהם?

✧ עוד צריך ביאור מדוע ההגדה משווה בין חומרת מזימותיו של לבן ושל פרעה. למה השוואה זו חשובה לנו? הרי עיקר כוונת בעל ההגדה היא להביא ראיה שהקב"ה בכל דור ודור מציל אותנו מהעומדים עלינו לכלותינו ח"ו, ולכאורה בשביל הוכחה זו אין חשיבות לקביעה אם פרעה היה גרוע יותר מלבן או לא?

✧ עוד קשה, שאם רוצים להביא ראיה שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו הרי הראיות נמצאות בהיסטוריה שבכל דור, ולא בסיפורו של לבן בלבד? ובאמת המפורסמים אינם צריכים ראיה, שהרי העובדות שבכל דור ודור ידועות לכל?

✧ ועל כולם קשה, שהלא מצוות ליל הסדר היא מצוות העשה של סיפור יציאת מצרים. ועל כן למה בעל ההגדה עוזב את מצוות הערב ומדבר על חסדי ה' שבכל דור. ולא זו בלבד אלא אף מקטין את יציאת מצרים, ואומר שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן היה יותר גרוע ממנו. האם אופן קיומה הראוי של מצות סיפור יציאת מצרים הוא להקטין את חומרת השעבוד במצרים?

מכאן רואים שמצות סיפור יציאת מצרים אינה רק מצוה לספר את ההיסטוריה של יציאת מצרים, ואף לא להכיר טובה להשי"ת על הישועה. המצוה היא להכיר מתוך הסיפור את טובו של בורא העולם שמנהל את כל ההיסטוריה ומשגיח תמיד בעין טובה על ברואיו. להכיר ולהרגיש שאותו בורא עולם שהראה את עצמו בשעת יציאת מצרים כמלא חסד ואהבה, נמצא איתנו בכל מקום ובכל דור בלי שום שינוי, אף כאשר טוב זה אינו נראה בגלוי.

בעל ההגדה מביא, שהנהגת החסד שהשתמש בה הקב"ה ביציאת מצרים קיימת גם בכל דור ודור, והיא ההנהגה של "חישב את הקץ" - הגבלת הצרות המגיעות לעולם באופן מדויק לשם השגת מטרתו. הנהגה זו היא מעין מה שיעקב אבינו אמר לשבטים (בראשית מ"ג, י"ד) "א-ל-שד"י יתן לכם רחמים לפני האיש". אשר על זה אומרים חז"ל (מו' רש"י שם), שיעקב השתמש בשם הקדוש "שד"י" לומר "מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרותינו די". ביאור הדבר הוא, שהקב"ה בשעת בריאת העולם ברא עולמות רבים אחד למטה מהשני, כל אחד עם הסתר גדול מחברו, עד שהגיע להסתר הגדול של העולם שלנו. כאן הוא עצר את דרגת ההסתר ו"אמר לעולמו - להעלם שלו - די". היינו שהקב"ה קבע את דרגת ההסתר של העולם הזה בצורה

מדוקדקת ביותר, בדיוק כפי שנצרך למטרת הבריאה ולתועלתו של כל אחד ואחד. משמעות הביטוי "מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרותינו די" היא, שלעיתים אדם מרגיש רח"ל שהוא נמצא במצב של צרות צרורות המגיעות אחת אחרי השנייה, וחש כאילו שחלילה נופל לבור בלי תחתית. אך יעקב אבינו אמר לבניו - "מי שאמר לעולמו די", הקב"ה שקבע באופן מדוקדק את ההסתר של העולם, וודאי "יאמר לצרותינו די" שהן לא תתרבנה ותתחזקנה יותר מהמידה שהיא לתועלתנו ושבאפשרותנו לקבל.

מטרת הבריאה כולה היא התיקון של עם ישראל, ועל כן אין אפשרות שחלילה "תתמלא הסאה" שלהם ושיאבדו מן העולם כאומות אחרות ח"ו. עקרון זה הוא היסוד של החסד שביציאת מצרים והחיפזון שביציאה, שהקב"ה תמיד שומר על עם ישראל, ששיגו את מטרתם ותיקונם.

לפי זה, דברי ההגדה נהירים ביותר. הגזרה שנגזרה בברית בין הבתרים, שתהיינה תקופות של גירות, עבדות ועינוי "בארץ לא להם" כבר החלה להתקיים מלידת יצחק, כמו שכתב רש"י (בראשית ט"ו, י"ג).⁷ ועל כן, תקופת העבדות כבר התחילה אצל יעקב אבינו כאשר הוא עבד את לבן. ואם כן צריכים להבין למה הפסיקה העבדות אצל לבן, והמשיכה רק כמה שנים אחר כך במצרים? על זה עונה הפסוק "ארמי אובד אבי וירד מצרימה". כיון שלבן ביקש לעבור את הגבול המדויק של הצרה שנקבע בשמים, לכן העבדות הפסיקה במקום ההוא, והמשיכה במידה המתאימה, אחר כך במצרים. בפסוק זה מגלה לנו התורה את הנהגתו ית' בקביעת המינון של הצרות שרח"ל מגיעות לכלל ישראל. זה הוא החסד הגדול של יציאת מצרים, שהקב"ה "חישב את הקץ" והביא את הישועה בחיפזון לתועלת מטרת התיקון של עם ישראל. הנהגה זו וחסד זה מלווים את עם ישראל בכל דור ודור.⁸

7 רש"י (בראשית ט"ו, י"ג): כי גר יהיה זרעך - משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה ... בארץ לא להם - ולא נאמר בארץ מצרים אלא "לא להם". ומשנולד יצחק "ויגר אברהם וגו'" "ויגר יצחק בגרר" (תהלים קה) "ויעקב גר בארץ חם" (בראשית מז) "לגור בארץ באנו".

8 מעין דברים אלו כתובים בחידושי חתם סופר על מסכת גיטין דף י"ז ע"א (נדפס בדפוסים רבים בטעות בסוף דף ט"ז ע"ב). על מה שמובא שם בגמרא "מאי דכתיב 'אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומו' יודע הקדוש ברוך הוא בישראל שאין יכולין לקבל גזירת ארומיים, עמד והגלה אותם לבבל". על זה כותב החתם סופר שם וז": על דרך זה נראה לי לישב "ארמי אובד אבי וירד מצרימה", פי' היה יכול להתעכב בבית לבן רד"ו שנים במקום שירד למצרים והיה מתקיים שם "בארץ לא להם", אלא גלוי לפניו שלבן בקש לעקור הכל, על כן הגלום למצרים שאין גזירת פרעה קשה כל כך. "והיינו ארמי אובד אבי" לעקור את הכל - על כן "וירד מצרימה. עכ"ל החתם סופר. וכפירוש זה בדברי ההגדה מצאתי גם בהגדת "השיר והשבח" להגאון הרב ז. סרוצקין זצ"ל.

ב. "בִּיד חֲזָקָה - זֹה הַדְּבָר, וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה - זֹה הַחֶרֶב"

בהגדה של פסח, כחלק מהרחבת הסיפור של יציאת מצרים, מובאות הדרשות הבאות:

"בִּיד חֲזָקָה" - זֹה הַדְּבָר, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ט', ג') "הִנֵּה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה בְּסוּסִים בְּחֲמוּרִים בְּגִמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן דָּבָר כְּבֹד מְאֹד".

"וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה" - זֹה הַחֶרֶב, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (ד"ה-א': כ"א, ט"ז) "וְחִרְבוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַּיִם".

המילים "בִּיד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה" מבטאים את החסד הכללי של אופן היציאה ממצרים כפי שרואים מלשון הפסוק בתהילים (קל"ו): "וַיֹּצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ, בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ". בדומה לכך, התורה מתארת בכמה מקומות את אופן היציאה ממצרים במילים אלו. ואם כן דברי ההגדה נשמעים תמוהים, שכן היא מבארת שהמילים "בִּיד חֲזָקָה" כוונתן למכת דבר שהיא רק אחת מהמכות, ובמילים "וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה" הכוונה לחרב שאינו מוזכר בתורה כלל. התעלומה מתחזקת בכך שהפסוק המובא כמקור לכך שזרוע נטויה היא החרב, מדבר על חרב של מלאך (בזמן דוד המלך) שהיתה נטויה על ירושלים להביא דָּבָר על כלל ישראל.

ונראה ביאור העניין בס"ד על פי מה שכתבו הגר"א והמלבי"ם שפירוש "בִּיד חֲזָקָה" היינו בעל כרחם של מצרים, ו"זרוע נטויה" היינו באיתגליא לעין כל, שלא יצאו ממצרים כמי שבורח מבית הסוהר שלא ברשות, אלא כמו שכתוב (שמות י"ב, י"א) "וַיְהִי בַעֲצַם הַיּוֹם הַזֶּה כּו" (ע' רש"י דברים ל"ב, מ"ח), וכן (שמות י"ד, ח') "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים בִּיד רְמָה". וזה שנאמר "אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים, ואשבור מוטות עולכם (נגד "בִּיד חֲזָקָה" - בעל כרחו של מצרים) ואולך אתכם קוממיות (נגד בזרוע נטויה - באיתגליא)" [ביאור הגר"א על ההגדה "עבדים היינו"].

ויש להוסיף על דבריהם מה שמובא במהר"ל (בפירוש על ההגדה "עבדים היינו") שה"יד חֲזָקָה" לא הייתה רק בעל כרחם של אנשי מצרים, אלא "ראויים היו ישראל להיות עבדים במצרים וראוי היה פרעה להיות מלך משעבד בישראל". היינו, שלפי החוקים הרגילים של שכר ועונש שהקב"ה קבע בבריא, לא היתה אפשרות לעם ישראל לצאת ממצרים. מצב כזה נקרא שנצרך כביכול "חוזק" על ידי הקב"ה, ללכת נגד כל המקטרגים שחילם נובע מהחוקים שהשי"ת קבע בעצמו בהנהגת הבריא. נמצא שה"יד חֲזָקָה" הייתה החוזק הנצרך ללכת נגד ה"שר של מצרים" בשמים. וזה מה שנאמר (במדבר כ"ג) "אֶל-ל מוֹצִיָּאָם מִמִּצְרַיִם" כאשר השם "א-ל"

מבטא את החוזק של מידת הרחמים ללכת אף נגד החוקים הרוחניים של הבריאה (ע' אד"א שמות ל"ד, ו').

על פי זה, נראה ש"דָּבָר" ו"חָרֵב" המובאים בהגדה של פסח, אין הכוונה לתופעות גשמיות הנקראות בשמות אלו, אלא להנהגות עליונות הנקראות "דבר" ו"חרב" שהם היו ההנהגות שמאחורי כל החסדים הגדולים של יציאת מצרים.

הענין של "דבר" מובא בגר"א ובמהר"ל "שהוא סילוק השגחתו [ית'] ונשאר הדבר בלתי חיות ומת" (ל' הגר"א) "שהוא יתברך מסלק ומסתיר פניו" (ל' המהר"ל). זה היה החסד הגדול של "ביד חזקה", שכנ"ל הקב"ה סילק את כוחם של כל המקטרגים ושל השר של מצרים, שלא תהיה להם אפשרות לעצור את היציאה ממצרים, על אף נכונות טענותיהם.

והנה אם הקב"ה היה רק מסלק את כוחם של המקטרגים בשמים, אופן היציאה בפועל בעולם הזה היה בלי השפלת המצריים ובלי שכלל ישראל יהיו במצב של ניצחון על האויב. כגון, שיצאו באמצע הלילה לפני שהמצריים ישימו לב וכדומה. ועל זה נאמר (דברים ל"ג, כ"ט) "אֲשַׁרְיָהּ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשָׁע בָּהֶּ, מִגֵּן עֶזְרָךְ (היינו "יד חזקה" שהיא מגן מהמקטרגים) וְאֲשַׁר חֶרֶב גְּאֻנְתָּךְ (היינו "זרוע נטויה", באתגליא)". הנצחון הגלוי של צד הקדושה על צד הטומאה הוא קידוש ה' גדול, וגם על ידו התגלה לעין כל הקשר המיוחד בין השי"ת לעם ישראל. הנהגה זו נקראת לפי הגר"א והמהר"ל "חרב ה'", שהשי"ת לא רק סילק את כוחו של האויב אלא נתן "חרב" בידיו של צד הקדושה לנצח את כוחות הטומאה של מצרים, ועל ידי זה יצא כלל ישראל "ביד רמה" ו"קוממיות".

וכן מבואר בזוה"ק שיש הנהגה עליונה הנקראת "חרב" שמהותה נלמדת מהפסוק המובא בהגדה, וז"ל הזהרה הק' (ח"ב דף י"ט ע"ב מתורגם ללה"ק):

אמר רבי אבא, כשהקב"ה עושה דין בשרים של מעלה, מה כתיב (ישעי' ל"ד, ה') "כי רותה בשמים חרבי", וכי חרב אית לה? אלא אמר רבי יצחק, חרב אית ליה, דכתיב (שם ו') "חרב לה' מלאה דם", וכתיב (שם ס"ו, ט"ז) "ובחרבו את כל בשר". אמר רבי אבא, החרב הזה הוא הדין שעושה, דכתיב (ד"ה א' כ"א, ט"ז) "וירא (דוד) את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים, וחרבו שלופה בידו", וכי חרב שלופה היתה ביד המלאך? אלא שהיתה הרשות נתונה בידו לעשות דין.

לפי זה י"ל שמה שכתוב אחרי זה בהגדה:

ובמִּזְבְּחֵינוּ - זֶה הַדָּם. בְּמָה שְׁנַאֲמַר (יואל ג', ג') "וְנִתְּתִי מִזְבְּחֵינוּ בְּשִׁמְיָם וּבְאֶרֶץ דָּם, וְאִשׁ, וְתַמְרוֹת עֶשֶׂן.

"ובמופתים זה הדם" הכוונה כדברי הזוה"ק "חרב אית ליה לה' דכתיב 'חרב לה' מלאה דם', שהתוצאה של ההנהגה עליונה של "חרב" הוא "דם". היינו ההשפלה של המצריים (ושל הערכים שלהם "ובאלהיהם עשה שפטים") על ידי כל המופתים שהשי"ת עשה במצרים. דבר שהיה חלק מה"זרוע נטויה" של האיתגליא של יציאת מצרים. וכן כתב רב יצחק אייזיק חבר זצ"ל בפירושו להגדה ש"פ וז"ל: "עונש הרשעים מכונה בשם 'דם', כמו שכתוב ישעיה (ס"ג, ג') 'פִּנְיָהּ דְּרַכְתִּי לְבִדִּי וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אִתִּי, וְאֶדְרָכֶם בְּאִפִּי וְאֶרְמָסֶם בְּחִמָּתִי, וְיֵז נִצָּחֶם עַל בְּגָדֵי וְכָל מַלְבוּשֵׁי אֶגְאָלָתִי'".

על פי המבואר שדרשות אלו של ההגדה כוונתן להנהגות עליונות, יש להבין את דברי ההגדה:

"ובאתות" - זה המטה. כמה שנאמר (שמות ד', י"ז) "ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתות".

משמעותו של הנהגת "המטה" מבוארת במדרש רבה שמות (ח', א') :

"מי הוא זה מלך הכבוד" למה קרא להקב"ה "מלך הכבוד" שהוא חולק כבוד ליראיו. כיצד ... מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו, והקב"ה מסר שרביטו למשה שנאמר (שמות ד') "ויקח משה את מטה האלהים בידו".

וע' ילקוט שמעוני במדבר רמז תשס"ג:

"קח את המטה" - זה שאמר הכתוב "מטה עוזך ישלח ה' מציון", זה המטה שהיה ביד יעקב אבינו שנאמר "כי במקלי עברתי". והוא המטה שהיה ביד יהודה שנאמר "חותמך ופתילך ומטך אשר בידך". והוא היה ביד משה שנאמר "ואת המטה הזה תקח בידך". הוא היה ביד אהרן שנאמר "וישלך אהרן את מטהו". והוא היה ביד דוד שנאמר "ויקח מקלו בידו". והוא היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש. וכן עתיד אותו המטה לימסר למלך המשיח, וכן עתיד לרדות בו את אומות העולם, לכך נאמר "מטה עוזך ישלח ה' מציון".

מסביר הרב יצחק אייזיק חבר זצ"ל בפירושו להגדה ש"פ, וז"ל:

שבט המושל אשר בידו יתברך להנהיג עולמו מכונה בשם "מטה". ודבר זה נמסר אחר כך לישראל שיהא מסור בידם בחינה זאת למשול בארץ ובשמים לכל חפצם ולפי מעשיהם, כמו שכתוב "צדיק מושל יראת אלהים", הקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה. ודבר זה התחיל מיציאת מצרים. ומשה רבנו ע"ה הוא ראשון שנמסר לו שבט המושל למשול למעלה ולמטה לעשות נפלאות בעולם כפי רצונו. ונמסר לו זה בעת שנשלח למצרים לגאול את ישראל שהוא

יהיה מנהיגם במדבר בניסים ונפלאות על ידי המטה.

על ידי הנהגה זו של "מטה" הקב"ה מגלה כמה הוא מחשיב את הצדיקים ואת צדקתם, ומתקדש שם שמים על ידי זה. חלק מהחסד הגדול של יציאת מצרים היה גילוי כבוד שמים זה, שהקב"ה בחר במשה ובאהרן, שהיו ניכרים באופיים המרומם ובקדושתם, לעשות ניסים גדולים דוקא על ידם. על ידי כך, כולם הרגישו בחשיבותם ובמעלתם הנשגבה של עובדי ה' ועבודת ה' אמיתית.

ג. החסד של המרור

קרבת הפסח נאכל במצרים בליל היציאה ממצרים עם מרור, כמו שנאמר (שמות י"ב, ח') "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלֶהוּ". הקרבת הקרבן שהוא על שם הפסיחה שעוד לא התרחשה מובנת, וכן אכילת המצות על שם החפזון שעוד לא ארע גם מובנת, שכן האמונה בגאולה העניקה להם את הזכות הנצרכת כדי להיושע. אולם אכילת המרור במצרים טעונה ביאור, מדוע היו זקוקים למזכרת לשעבוד מצרים כשהיו עדיין נמצאים במצרים?

נאמר על כך תשובה יקרה⁹. המצוה מן התורה של אכילת מרור לא היתה לאוכלו לבד, אלא יחד עם קרבן הפסח. היינו שהמצוה היתה שיאכלו את הקרבן מתוך אמונה בפסיחה שתהיה על בתיהם ובישועה שתהיה להם משעבוד מצרים, ומתוך הודיה לה' על החסד של הצלה זו שהולכת להתרחש. ואכן כך היא הדרך הנכונה תמיד של הודיה לה' והכרה בטובו ית', לדמות באופן מוחש את המצב העגום שהיה עלול להיות קיים בלי חסדי ה', לעומת המצב המרנין שנהיה בפועל באמצעות חסדיו ית'. כאשר עומדות לפני עיני האדם שתי התמונות: "מה שיש" לעומת "מה שהיה יכול להיות", רק אז הוא מרגיש בחסדים הגדולים שמקבל מהשי"ת ומגיע להכרת טובה אמיתית. על כן, גם במצרים אכלו את קרבן הפסח עם מרור, כדי להרגיש באופן מוחש ביותר את מלוא החסד של הישועה שעומדת להיות להם מהמצב העגום של מרירות שעבוד מצרים.

ונראה להוסיף, שכאשר האדם אוכל את קרבן הפסח יחד עם מרור (כפי שהתנא הלל היה עושה), המרירות אף משפרת את טעמו של קרבן הפסח, וכך היא דרך אכילת בשר בצורה מהודרת¹⁰. נמצא שעל ידי אכילה זו מבטאים שאף מרירות השעבוד של מצרים השתתפה בתועלת הגדולה שהושגה על ידי הגאולה. המרירות היתה כמו תרופה מרה שנצרכה כדי לרפא

9 שמעתי מפי אחי הרה"ג הרב אברהם שמואל בנימין שליט"א.

10 כך כתב אור החיים הק' (שמות י"ב, ח') שענין המרור הוא אכילה דרך חירות, וז"ל: שדעת עליון היא להראות בחינת הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליו, ולפ"ז גם המרורים שיצו ה' הוא לצד כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אות נפשו.

את החולה, וגם עליה מודים עכשיו לה'. רק על ידי המיזוג של הצרה עם הישועה, הושגה התועלת העצומה של הגאולה, כמו שכתב השפת אמת (פסח, שנת תרל"ב):

טעם [מצות] **מרור להראות שגם הגלות וימי העינוי רואין עתה ומאמינים שהיה לטובה, ומשבחין על זה, כי על ידי זה נכנסנו לבריתו של הקב"ה כמו שכתוב (דברים ד', כ') "ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים, להיות לו לעם נחלה ביום הזה". ובני ישראל לאחר גאולת מצרים נעשו כאומה חדשה, כמו המתגייר [שהוא] כקטן שנולד כו'. כי מה שכתוב "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים", [המילים "להיות לכם לאלקים"] קאי גם על הירידה לגלות, רק שנזכר בפסוק עיקר המכוון שהוא היציאה. כי לא היינו במקרה במצרים, רק שהכל היה הכנה לקנות השלימות כמו שכתוב "מכור הברזל" כמו שמכניסין הכסף בכוונה לאור לבררו.**

וכן כתב מהרא"ל צינץ בפירושו להגדש"פ, שזו היא הסיבה שאוכלים את המצה לפני המרור בליל הסדר. שלכאורה סדר זה אינו מובן, שכן מרירות השעבוד היתה לפני הגאולה המרומזת על ידי המצה. אולם לפי הנ"ל הדבר מבואר, מטרת אכילת המרור אינה רק לזכור את השעבוד אלא גם להודות עליו. אחרי שחווים את הגאולה ואת משמעותה האמיתית, מבינים שגם השעבוד היה חלק הכרחי מהעלייה הרוחנית שכלל ישראל השיג בשעת יציאת מצרים, וגם עליו אנו מודים בליל הסדר.

סיכום: טוב ה' הנפלא שהתגלה

בשעת יציאת מצרים התגלה לעיני כל שיש לנו אבא האוהב אותנו מאד ודואג לטובתנו באופן מופלג, ואף מוכן ללכת נגד כל חוקי הבריאה כדי לעזור לנו ולהראות לכל העולם את הקשר המיוחד שיש לו איתנו. כאב טוב הדואג לטובת בניו האהובים, אף כאשר מביא רח"ל חוויות קשות לבניו, הן תמיד לטובתם ובמידה ובמשורה מדויקת. טוב נפלא זה של בורא העולם שהוא מאחורי כל הבריאה, משתקף בעולם הגשמי ביופי ובנעימות המיוחדת של האביב. אבינו הטוב והמטיב שהמציא את היופי והנעימות של האביב, הוציא אותנו ממצרים באותה מידת החסד ורצון להטיב, וממשיך להטיב לנו כל ימי חיינו.

ד. תפלת טל והקרבת העומר

לפי האמור, מתבארת בס"ד חשיבותה הגדולה של תפלת טל הנאמרת ביום טוב הראשון של פסח ואת קשרה לחג זה. שהדבר טעון ביאור, שהרי לכאורה טל הוא פרט זעיר ביותר מתוך

אין ספור פרטים רבים חיוניים שהקב"ה תכנן ושם בטבע הבריאה. מדוע דווקא על דבר שולי כזה תקנו תפלה מיוחדת וחשובה? מלבד זאת, מדוע תפלה זו נאמרת דווקא ביום הראשון של פסח?

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל גילה בספרו יערות דבש (חלק ראשון, דרוש א') את משמעותו של ענין הטל, וז"ל:

אמרו בגמרא דתענית (דף ד'). כאשר כנסת ישראל בקשה "ויבא כגשם לנו", הקב"ה משיב, בְּתִי אֵת מִבְקֶשְׁתְּ דָּבָר שְׁאִינוּ בְּמִצִּיאוֹת תְּמִיד אֲנִי אֵתָן לָךְ דָּבָר הַנִּמְצָא תְּמִיד, וְזֶהוּ "אֵהִיָּה כְּטַל לְיִשְׂרָאֵל". ויש להבין מה "גשם" ומה "טל"?

אבל נודע מה שכתבו כל המחברים, כי גשם הוא לחות ארץ העולה מעלה, וחלקי מים זכים העולים, וכאשר יגיעו למעלה יתקבצו ... וירדו לארץ. ולכן כאשר תתייבש האדמה ולא יעלו לחות כל כך, לא ירדו גשמים. אבל הטל אינו מלחות ארץ, רק יורד מנטיפות הלחות בחלק האויר ... ומשם יטפו אגלי טל על הארץ. ולכך תמיד יום ביומו כהחם קצת היום, ירדו טיפי טל מן חלק אויר המקורר כנודע. ולכך טל אינו נעצר לעולם.

והנה כן הדבר בתשובה. צריך להתעוררות דלתתא מלמטה, והאדם צריך לעשות מעט בתשובה, אבל אחר כך הקב"ה עוזרו, כאמרם (יומא לח ע"ב) "הבא לטהר מסייעין אותו", כי האדם צריך לפתוח בתשובה. וכן אמרו במדרש (שהש"ר ה, ג. בשינוי לשון) "אמר הקב"ה פתחו לי כסדק של מחט, ואני אפתח לכם כשערו של היכל", אבל על כל פנים צריך לכתחלה עובדא דלתתא [תשובה ומעשים טובים של בני אדם]. אמנם לעתיד לבא, אם ח"ו ישראל אין עושים תשובה מכל מקום נגאלין, כי הקב"ה ישפיע בלי עובדא דלתתא. כי הקב"ה אומר (ישעי' מ"ה, י"א) "למעני אעשה" והוא ישפיע מלמעלה שפעו לטהר לבבות בלי עובדא דלתתא כלל. וכמו שהיה בעת הבריאה, דלא היה עובדא דלתתא כלל, כמו שנאמר (בראשית ב', ה') ד"אדם אין לעבוד את האדמה", ומכל מקום השפיע הקב"ה כי עשה לבריאת עולם. וכן יהיה לעתיד לבא.

וזהו הענין הנרצה בהנ"ל, כי כנסת ישראל חשבו שבלי עובדא דלתתא בפתיחת תשובה לא תהיה שפעת אלהים מלמעלה, כי כך חק ונימוס מלפניו ית'. ולכך בקשתם "ויבא כגשם לנו", כאשר יעשו מלמטה תשובה ומעשים טובים, מעט כף נחת זעיר שם זעיר שם, ירד שפעת קדשו מלמעלה להמצא לנו בכל קראנו, כמו הגשם שהוא מעליית חלקי מים דקים וחלקים קטנים. ואמר

הקב"ה את מבקשת דבר הבלתי נמצא תמיד, כי אולי לא יהיו ח"ו זכאים ואין כאן אדם לעבוד האדמה, כמו יבושת האדמה מבלי עלות חלקי מים כנ"ל, אני אעשה אתכם כמעשה בראשית, להימצא לכם אפילו בלי עובדא דלתתא, באיתערותא מלמעלה לבר. וזהו "אהיה כטל לישראל" הבא מלמעלה, ולכך נמצא תמיד, כיון שאין צורך לעובדא דלתתא כלל.

נמצא שהטל מבטא ומדגים את החסד הבלתי פוסק של השי"ת בבריאה, שממשיך אף כאשר הברואים לא זכאים אליו כלל. העולם כולו מתקיים ממידה זו של הקב"ה להשפיע טל בלי הפוגה בלי קשר למעשינו. הנהגה זו היא גם היסוד של החסד של יציאת מצרים. שאף שהיה אז מצב שבו נאמר "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה", בכל זאת הקב"ה הביא את הגאולה לא לפי מעשיהם של ישראל, אלא למען שמו באהבה, כדי שהבריאה תגיע לתיקונה וליעדה אף כאשר אין הברואים ראויים וזכאים לכך¹¹.

גם מצות קרבן העומר מטרתה דומה, לעורר אותנו לשים לב לחסדים הסובבים אותנו תמיד. כמו שכתוב בספר החינוך (מצוה ש"ב): "כדי שנתבונן מתוך המעשה, החסד הגדול שעושה השם ברוך הוא עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה". ועל כן הקרבנו למחרת היום הראשון של החג הולמת ביותר. שהרי כל מטרת סיפור הניסים הגדולים של יציאת מצרים היא להגיע על ידם להכרה שאותו בורא עולם שהוא מקור החסד והטוב שהתגלו בסיפור זה, דואג לנו תמיד. וכמו שכתב הרמב"ן (שמות י"ג, ט"ז):

מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה. שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם.

ולכן הזמן המתאים ביותר להודות להשי"ת על שהוא "נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו" בהקרבת קרבן העומר וכן על ה"טל" שהוא החסד התמידי שיש בבריאה אף כשאין הברואים ראויים לכך, הוא כהמשך לסיפור יציאת מצרים.

¹¹ ע"ע דברי רבי צדוק הכהן בספר ישראל קדושים, אות ז', וז"ל: יום ראשון דפסח נקרא שבת כמו שנאמר (ויקרא כ"א, ט"ו) "ממחרת השבת", והוא [מעין] השבת הראשונה דהשם יתברך מקדש מצד עצמו [וידוע קדושת שבת הוא קבוע וקיימא מה שה' יתברך מקדשו ואין תלוי בהשתדלות אדם כלל, ויום טוב דהוא מה ד'ישראל מקדשי, היינו בהתחלת האתערותא דלתתא בפתיחה כחודה של מחט, אבל מכל מקום גם הוא עיקר קדושתו מה שאחר שהאדם מקדש עצמו מעט מלמטה מקדשין אותו הרבה (יומא ל"ט). (מחשבות חרוץ אות י'), כי הוציא גוי מקרב גוי, כמו שאמרו ז"ל (מדרש תהלים ט"ו, ה') "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה וכו'" והיו ערום ועריה ממצוות ושקועים בשערי הטומאה, דעל כן הוצרכו לצאת בחפזון כידוע. ואז זכו לקדושת הבכורות שהוא הקדושה מרחם שמצד השם יתברך, וכל ישראל כלולים בקדושה זו שהם זרע יעקב שזכה בבכורה כי היה בכור ליצירה, ונאמר (שמות ד', כ"ב) "בני בכורי ישראל".

ה. שמחת הסיפור

יש מאמר של הזוה"ק (ח"ב, מ' ע"ב) שהרבה נוהגים לאמרו לפני קריאת ההגדה בליל הסדר, וז"ל (מתורגם ללה"ק):

חובה על האדם לספר בשבח זה של יציאת מצרים ... כל המספר ביציאת מצרים וביספור ההוא שמח בשמחה, עתיד הוא לשמוח בשכינה לעולם הבא שהיא השמחה הגדולה מכל, שזה הוא אדם השמח באדונו. והקב"ה שמח בסיפור ההוא. באותו זמן [שישראל מספרים סיפור זה בליל הסדר] מקבץ הקב"ה את הפמליא שלו, ואומר להם לכו ושמעו סיפור השבח שלי שמספרים בני ושמחים בגאולתי.

אז כולם מתקבצים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת גאולת אדונם. ובאים ומודים להקב"ה על כל הניסים והגבורות האלה, ומודים לו על עם קדוש שיש לו בארץ השמחים בשמחת גאולת אדונם. ...

ארבע פעמים הזוה"ק חוזר על חשיבותה הגדולה של השמחה שיש לחוש כאשר מספרים את סיפור יציאת מצרים. שכן לא מספיק לספרו רק כתיאור דברים שאירעו בלבד, אלא יש להתעורר מהסיפור עד שמרגישים שמחה גדולה בהעברתו ובקריאת ההגדה. שמחה זו היא שגורמת נחת רוח מיוחדת למעלה והתפעלות גדולה כל כך של פמליא של מעלה¹². אם כן חשוב לברר טיבה של שמחה זו, ולהתבונן איך בידינו להשיגה.

ה. השמחה להרגיש טוב ה'

כאשר אדם מספר לאחרים מופת שנעשה על ידי צדיק שהוא מעריך מאד, הוא אינו מספר אותו בצורה יבשה - עובדתית, אלא הוא מתלהט בשעת הסיפור וחש סיפוק גדול להלהיב אף את השומעים בגדלותו של האישיות שהוא כה מעריך. כך טבעם של כבוד והערצה אמיתיים,

12 וכן כתב בספר יסוד ושוש העבודה (שער ט' פ"ו), וז"ל: העיקר של הספור היא החדוה והשמחה שבלבו בעת הספור, כמו שדייק בלישניה הזוה"ק "ובהוא ספור חדי בחדוה כו' דקא משתעו בני וחדון בפורקני כו' דחדאן בחדוה דפורקנא דמאריהון". הרי לפניך באר היטב דבספור זה יהיה דוקא החדוה והשמחה עמה. עכ"ל. ובספר "פלא יועץ" כתוב: ובליל התקדש החג הקדוש, יאזור חיל לקיים מאמר רבותינו ז"ל "חייב אדם להראות בעצמו כאילו הוא יצא ממצרים" ויתלהב לבו באופן שיראה שאי אפשר שלא לשמוח, ולפי התעוררותו ולפי מעשיו כך יהיה לו סייעתא דשמיא שישמח בעושיו שמחה רבה שמחה של מצוה. עכ"ד.

שאוהבים ושמחים להפיץ את ההכרה בערכו הרם של האדם שמעריצים. כך היא שמחת הצדיקים לספר גדולת השי"ת ולהודות ולהלל לפניו, וכלשון הזוה"ק הנ"ל "זה הוא אדם השמח באדונו", שמתוך אהבתו והערצתו הוא מרגיש שמחה לעורר בלבו ולהפיץ לאחרים את טובו ית'.

שמחה זו היא מתכונותיה הבסיסיות של הנשמה. הנשמה באה לעולם כדי להפיץ כבוד שמים, לכוון את האדם להכרה מוחשית בטוב ה' על אף ההסתר של העולם, ושהאדם יפיץ הכרה זו גם לאחרים. לכן הנשמה מרגישה סיפוק ושמחה גדולה כאשר היא מקיימת את התפקיד שבשבילו הגיעה לעולם, כלשון הפסוק (תהלים קנ"ז) "כי טוב זמרה אלוקינו כי נעים נאווה תהלה", וכן (תהלים קל"ה) "הללויה כי טוב ה' זמרו לשמו כי נעים", וכנוסח ברכת ההלל "כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר".

בנוסף לכך, הנשמה מטבעה אוהבת לראות "טוב", לראות את מידותיו הטובות של הקב"ה ואת אהבתו לברואיו. התרגשות זו של הנשמה היא מעין שמחתו של אדם שפוגש במרחקים ידיד נעורים שכבר נשכח ממנו מחמת אורך הזמן וריבוי התלאות. כך מתלהטת הנשמה כאשר היא פוגשת בעולם הזה גילוי של מידות טובו ית' ואהבתו הגדולה לברואיו, מעין הגלויים שהכירה לפני ירידתה לעולם. בראותה את מדות החסד של השי"ת מוקרנות בתוך ההסתר הגדול של העולם, היא חשה שמחה להביע הכרתה ולשבח טובה זו, לחוש אותה במלוא העוצמה ולהפיצה לאחרים.

שמחת ההודיה לה'

יש שני מושגים שונים: "הלל" ו"הודיה". הלל הוא לעורר ולהביע את שבחיו של אדם שמכבדים, והודיה היא ביטוי הערכה על הטבה אישית שהאדם קיבל מזולתו.

אדם שהיה בצרה וניצל ממנה, חש שמחה גדולה. אם מישהו סידר את ישועתו, כל מי שמידותיו אינן מקולקלות ירגיש רצון להודות לזה שעשה לו טובה זו. המשיכה הנפשית להודות היא מתכונותיה של הנשמה, שכיון שהיא "חלק אלוק ממעל" תכונותיה הן מעין תכונותיו ית' שהוא נותן ולא מקבל. כך הנשמה אוהבת לתת לאחרים וסולדת מקבלת מתנות. על כן כאשר היא מקבלת דבר, היא מרגישה שמחה להחזיר לנותן, אף כשהתמורה היא רק ההרגשה הטובה הנגרמת על ידי הבעת התודה.

עוצמת רגשות ההודיה המושלמת היא הרבה יותר מעוצמת ההלל. שכן הלל הוא הרגשת ה"טוב" של המתחסד ("יונתי"), לעומת זאת בהודיה מתווספת גם התגובה הרגשית לאהבה

האישית שהניעה את הנתינה ("תמתי"), וגם רגשות החלקים הנמוכים של הנפש שנהנו מעילות ונעימות העזרה ("אחותי" ו"רעיתי").

באופן מעשי, בשבילנו, שער הכניסה לעולמו המרומם של נועם ההודיה לה', הוא לדמות באופן מוחש את מצבנו אילולי כל החסדים שהשי"ת העניק לנו. כפי שאנו אומרים בתחילת ההגדה של פסח: "וְאֵלֹהֵינוּ הָיָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מְמַצְרִים, הָרִי אֶנּוּ וּבְגִינוּ וּבְגִינוּ מִשְׁעַבְדִּים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם". בלי המחשה מלאה, הדבר יישאר חסר משמעות רגשית. יש צורך להמחיש בצורה חיה את המשמעות של ההצלה האישית שלנו ממצרים, ואיפה היינו אילולי חסדיו ית'. זו היא מטרת כל השינויים שאנו עושים בליל הסדר ושל המצוה להתרכז עליהם ולבטא אותם בפה באמירת "מה נשתנה", כפי שמובא בגמרא פסחים דף קט"ז ע"א:

אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה, "עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה?" אמר ליה, "בעי לאודויי ולשבוחי!". אמר ליה פטרתן מלומר "מה נשתנה", פתח ואמר "עבדים היינו" נרב נחמן אמר לדרו עבדו: "עבד ששחררו אדונו ונתן לו כסף וזהב, מה צריך לומר לו?" אמר לו "הוא צריך להודות לו ולשבח אותו!". אמר לו: "פטרת אותנו מלומר 'מה נשתנה!' - והתחיל מיד "עבדים היינו..."

סיפור זה טעון ביאור, שהרי בשאלה ותשובה זו של רב נחמן ודרו עבדו לא מוזכרות מצוות הלילה כלל כפי שמופיעת ב'מה נשתנה', ואיך הן פוטרות ממנה?

ונראה בעה"י להאיר את הענין באמצעות הסיפור הבא:

בישיבת מיר באירופה בהתחלת מלחמת העולם השנייה, הגיעה ידיעה שהאזור בו נמצאת הישיבה הינו בסכנת כיבוש מייד, ועל כל הבחורים לעזוב את העיר ולברוח לפני שמגיע האויב המתקרב ובא. ראש הישיבה, רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, שם לב שהבחורים - שלא ראו את הסכנה כמו עיניהם - לא לקחו את ההודעה ברצינות הנדרשת. הוא פנה לבחור אחד וביקש ממנו שירד לחדר האוכל ויהפוך את כל השולחנות. לאחר מכן, כאשר ירדו הבחורים לחדר האוכל וראו את כל השולחנות הפוכים, חשו במלוא דחיפות וחומרת הענין, ומיהרו לארוז את מזוודותיהם ולברוח מהמקום.

כל זמן שלא רואים שינוי בולט לפני העיניים, החיים ממשיכים לזרום כפי השגרה, והאדם אינו מרגיש שהיום באמת שונה מימים אחרים.

זוהי מטרת אמירת "מה נשתנה". שהאדם יתעורר לשים לב לכל השינויים הנעשים, ועל ידי כך ירגיש שהלילה הזה באמת שונה מכל הלילות. אז יחוש את האור המיוחד של הלילה של התעלות בקרבת ה' ובהכרת טובו ית' מתוך חסדיו הגדולים שהתגלו ושחווינו בשעת היציאה ממצרים.¹³ על כן, על ידי שהמחיש רב נחמן באמצעות עבדו את השמחה הגדולה של עבד לצאת מעבדות לחירות, וכמה שחש על ידי זה רצון להודות ולהלל למי שעזר לו להגיע לכך, לא היה צורך באמירת "מה נשתנה" כדי להתעורר ולקרב את הדברים ללב. ונראה שזהו עומק כוונת המנהגים שעושים בליל הסדר "כדי שישאלו התינוקות". הכוונה היא ל"תינוק" הנמצא בתוך כל אחד ואחד מאתנו, המתפעל משינויים הנראים לעין, ועל ידי כך חש את המשמעות הייחודית של הערב ושל היציאה ממצרים.

גם בסוף ההגדה אנו מזכירים את חשיבות הרגשת המשמעות האישית של היציאה ממצרים (ובכך כנ"ל הופכים את ה"הלל" ל"הלל והודיה"), ואומרים:

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם. שְׁנֵאֲמַר, "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם". לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עַמָּהּ, שְׁנֵאֲמַר, "וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אוֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתֵינוּ". וְעַתָּה פִּירוּשֵׁי רַשְׁבֵּי"ם, כֹּל בּוֹ וַאֲבוֹדֵרָהּ שֶׁהַמִּילִים "חַיֵּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם" הֵן הַקְדָּמָה לְהַמְשִׁיךְ, שְׂכִינִן שֶׁאֲנַחְנוּ בְּעַצְמֵנוּ יֹצְאִים מִמִּצְרַיִם, לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבַּח וכו'"]¹⁴

13 ע' מהרי"ל שכתב: "מה נשתנה" אומר אותו בניגון יפה לשבח לאדון הכל". וראיתי מקשים שצריך ביאור איזה שבח יש בשאלות אלו, ולהאמור הדבר מבואר בס"ד.

14 מה שעיקר מטרת הסיפור בליל הסדר הוא להגיע לרגשי שבח והודיה להשי"ת כמבואר כאן בגמרא "בעי לאודיי ולשבוח" וכלשון הגמרא "מסיים בשבח", כן ברור גם מנוסח ההגדה, מהפיוט "דיינו" וממה שמסיימים את ההגדה עם הלל, הלל הגדול, נשמת, ופיוטי שבח. וכן מפורש בזה"ק (שמות דף מ"ב ע"ב מו' לעיל) "... ביה שעתא כניש קודשא בריך הוא לכל פמלייא דיליה, ואמר לון זילו ושמעו ספורה דשבחא דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקני, כדין כלחו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו דישראל, ושמעין ספורה דשבחא דקא חדאן בחדוה דפורקנא דמריהון וישראל בההוא ספורה יהבי חילא למאריהון, כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה ואודן ליה". וכן כתבו: הרמב"ם (סה"מ מ"ע קנ"ז), "ובהודות לו על מה שגמלנו מחסדיו"; הרמב"ן (שמות י"ב, מ"ב), "לתת הלל והודאה לשמו"; ספר החינוך (מצוה כ"א), "להלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם"; האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה), "הגדה" היא לשון הודאה ושבח להקב"ה, כמו שמתרגם בירושלמי 'הגדת' היום לה' אלהיך' דברים (כ"ו, ג') 'שבחית יומא דין', וכן תרגמו רבנו סעדיה. וכן בתרגום יונתן שלפנינו 'ותימרון ליה אודינו יומא דין קדם ה' אלהך'; המהרי"ל, "אין לנו לאכול עד שנודה להקב"ה עד שעשה לנו נסים"; המרדכי (סוף מסכת פסחים) ג' המצות בליל הסדר הם נגד ג' מיני לחמי תודה שהיו של מצה. וע"ע מהרש"א (ברכות דף נ"ד) עניין ארבע כוסות הוא כנגד ארבעה צרכין להודות.

ונראה ש"בכל דור ודור" אין הכוונה רק בליל הסדר אלא בכל יום במשך כל החיים. שהרי הפסוק (דברים ו', כ"ג) "וְאֹתָנוּ הוֹצִיא מִמִּצְרָיִם" המובא בהגדה כמקור, לא נאמר דווקא בהקשר לליל הסדר, אלא הפסוק מדבר באופן כללי על המניע הראוי לקיום המצוות. וכן נראה מהרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ז', ו') שמביא אחרי פסוק זה עוד פסוק, וז"ל:

**בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה
משעבוד מצרים שנאמר (דברים ו') "ואותנו הוציא משם וגו'" ועל דבר זה צוה
הקב"ה בתורה (דברים ה') "וזכרת כי עבד היית" כלומר כאילו אתה בעצמך
היית עבד ויצאת לחירות ונפדית.**

המילים "וזכרת כי עבד היית" מובאות כמה פעמים בתורה, בענין: שמירת השבת, הענקת עבד, לרחם על גר יתום ואלמנה - בלי שום קשר לליל הסדר. נמצא שדרישת התורה לאדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים היא שכל יהודי ירגיש תמיד, כל ימי חייו, שאילולי חסדי השי"ת אין לו כלום והוא היה עכשיו בערום ובחוסר כל. כלומר, כוונת התורה אינה שעליו להודות רק על היציאה מעבדות זו לחרות, אלא על כל החסדים הרבים שהקב"ה מעניק לו. שירגיש את המצב העגום שהוא היה עלול להיות בו בלי חסדי השי"ת, ואת המקום בו הוא נמצא עכשיו הודות לחסדיו המופלאים.

לפי זה, מבואר הדבר ביותר שעיקר סיפור יציאת מצרים בתוך ההגדה הוא פסוקי ההודיה הנאמרים על ידי מביא הביכורים, שמתחיל את הודאתו על מתנת פירותיו, כל שנה, בסיפור יציאת מצרים. התורה מלמדת אותנו בכך את צורת ההודיה הרצויה והנכונה, להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק ל"ט):

'מקרא ביכורים' יש בו מדת ענוה, שהוא לוקח סל על כתפיו ומודיע חסדי האלוה וגמולותיו. להודיע לבני אדם שמעבודת האלוה הוא שיזכור עיתות צרתו ועניני מצוקותיו כשירחיב לו האלוה. וזאת הכונה חיזקה אותה התורה במקומות רבים [ואמר] "וזכרת כי עבד היית וגו'", מפני שלכל מי שגדל בעושר ונחת, יש לפחד מהבעיטה והגאווה ועזיבת הדעות האמיתיות [כפי שנאמר] "פן תאכל ושבעת ובתים וגו'", ואמר, "וישמך ישורון ויבעט וגו'". ומפני זאת היראה, צוה במצות 'מקרא בכורים' בכל שנה לפננו ית' ולפני שכינתו. וכבר ידעת גם כן חיזוק התורה לזכור ה'מכות' שחלו על המצריים תמיד, "למען תזכור את יום צאתך וגו'", ואמר, "ולמען תספר באזני בנך וגו'".

כולנו אורחים בעולם הנפלא שהשי"ת יצר כדי לתת לנו הזדמנות להשיג את הטוב המופלג

שכל הבריאה מובילה אליו. אך האדם עלול לעבור את כל חייו בלי להרגיש את החסד המרהיב הסובב אותו. אולם כאשר יעורר את לבו לשים לב שהכל היה יכול להיות אחרת, שהוא היה יכול להיות בערום ובחוסר כל, ורק בחסדי השי"ת הוא קיבל את כל מתנותיו הרבות, עם זה הוא יתחיל להרגיש את חסדו הנפלא של בורא העולם. אז הוא יתפעל מהטוב ומהחסד המדהימים שמאחורי כל העולם ומלואו, ויחוש שמחה גדולה להודות ולשבח להשי"ת "כי טוב זמרה אלוקינו, כי נעים נאווה תהלה". זו היא השמחה המרוממת שעלינו להרגיש כשאנחנו מספרים את חסדי ה' של יציאת מצרים.

הזוכה להוסיף על הכרה זו גם את תחושת האהבה המופלאה של השי"ת שהניעה את היציאה ממצרים, שמחתו תתעצם ותתעלה למישור מרומם עוד יותר, כאשר יבואר בפרק הבא בעה"י.

ליל הסדר מאיר ומרומם!

הרב אהרון מרגלית שליט"א:

מכל מצות התורה ומכל מועדי ישראל, יש אחד מהם בלבד שחז"ל הקדושים מורים לנו באופן מפורש להשתמש בו בדמיון - והוא בליל הסדר. חז"ל אומרים "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". מאיפה עלינו להתחיל את הדמיון? "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". מדוע? כי מהותו של ליל הסדר היא הכרת טובה לבורא עולם: שגאל אותנו ממצרים ... ועשה בהם שפטים ... וקרע לנו את הים .. ושקע צרינו בתוכו ... וקרבנו לפני הר סיני ... ונתן לנו את התורה ... ואת השבת ... עד שהביאנו לארץ ישראל - כפי ששרים בליל הסדר. כדי לחוש את מלוא ההודיה לבורא עולם, לא מספיק להרגיש רק באופן כללי שפעם היינו במצב לא טוב ועכשיו טוב לנו, אלא יש להעלות על הלב בצורה מוחשית ביותר את המצב העגום והכאוב של הצרות והשעבוד שהיינו בו, ואת רווחת הישועה ממנו.

כאשר יושבים בליל הסדר על יד השולחן ומוכנים לערוך את ה"סדר", יש לעצור לרגע ולחשוב על המצב הנקלה שחווינו במצרים. את השפלות הגשמית עם השפלות הרוחנית של מ"ט שערי הטומאה, בהם היינו משוקעים בטרם נגלה אלינו בורא העולם ורוממנו וקדשנו במצותיו.

תרגיש את כל אותן שנים ארוכות של תלאות שעברנו במצרים, את הרעב, הצרות, העינויים, הגזרות הקשות, זריקת הילדים ליאור, שחיטת הילדים בוקר וערב כדי להתרחץ בדמם. תחוש במלוא העוצמה את קושי השעבוד, את הקש והתבן שהיינו צריכים לקושש, את הבגדים הכבירים שהכריחו אותנו לבנות:

אחרי יום עבודה של מכות ועבודת פרך, היהודי נכנס לתוך בכתתו הרעועה, נופל על המזרון הנוקשה והמלוכלך, כל כולו מלא בפצע ובחבורה ובמכה טרייה שלא זרו ולא חובשו. נוות ביתו ניגשת אליו ומציעה לו לשבת ולאכול משהו, הוא בקושי מצליח להשיב לה שאינו חפץ בארוחת ערב: "כל גופי כואב, כל עצמותיי דואבות, אני לא יכול לזוז". הוא שוכב על המזרון בעיניים עצומות שעה ארוכה. לבסוף, כשפוקח את עיניו, המחזה שנגלה לעיניו רק מוסיף על דיכאונו. אשתו וילדיו בבגדים בלויים, רמת ההיגיינה מזויעה,

הילדים נשוכים על ידי עכברים וחולדות, לבושים בסמרטוטים, אף חזותם ושיניהם משקפות את המצב הכלכלי העגום שהוא מנת חלקם.

והגרוע מכל, שלא נראה שום אור בקצה המנהרה. למנהרה זו לא היה בכלל קצה. כבר מאתיים שנה שזה המצב, גם אבא וגם סבא נולדו עבדים ומתו עבדים. אין שביב של תקווה שאולי ביום מן הימים נצא אנחנו או ילדינו ממעגל העבדות. כלום. שום תקווה לא נראית באופק, ואין סיבה שתהיה. וכי יום אחד מישהו יגיע ויחלץ אותנו?! העבדות נצחית, העצב והדכדוך עמוקים ועצומים. לא מדובר על עבדות כמו זו הקיימת היום, אלא כעבדים של אותם זמנים, שהם רכשו הבלעדי של האדון העושה בהם כרצונו, כאילו הם בהמות משא ואף גרוע מכך. אין להם ערך מלבד עבודתם ואין להם שום זכות לקבל החלטה כלשהי, הם עבדים, עבדי עבדים.

אחרי שהלב מתמלא בהמחשת המצב הנוראי הזה של ייאוש וחידלון אינסופי, זה הזמן לפקוח את העיניים ולהביט סביב: לראות את שולחן הסדר ערוך בכלים נאים, את בני הבית, ילדים חמודים טהורים, עם פאות מסולסלות יושבים סביב השולחן עם בגדיהם החדשים, חולצותיהם מבהיקות מלובן, שיניהם לבנות וצחורות, פניהם מאירות ושמחות. את בנותינו הצנועות והחסודות לבושות בחן ובהדר, כראוי לבנות מלכים. הבית מלא אורה, נקי ונפלא, ובעל הבית עצמו יושב כמלך בגדוד, בן חורין לקבוע את כל תוכניות חייו. כמה רבות המתנות שהרעיף עלינו בורא העולם!

איפה היינו אילולי חסדיו ית' הכבירים? כמה עלינו להודות לו שזכינו להחליץ מהשעבוד הנוראי הזה! למרות כל התמודדויות חיינו - אנחנו בני חורין! אנחנו חיים בבתים המוגנים עלינו מהחום ומהקור, אנחנו נמצאים ליד שולחן המזון במאור קדושת החג, עם הגדה מהודרת מלאה בהודיה, בשירים ובתשבחות לה', ועם כרית נוחה להסב עליה. איזה אור! איזו שמחה! כמה עלינו להודות לו ית' על החסדים הנפלאים שהוא מעניק לנו, מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי!

עכשיו, אחרי שזכינו לחוות את שמחת הישועה מקושי השעבוד, וחשנו את רוממות רגשי הכרת טובה לבורא העולם - זה הזמן לפתוח את ההגדה ולהתחיל לאומרה בשמחה נלהבת ובהתרווממות הרוח ...

[ע"פ ראיון מובא "לקראת שבת מלכתא" פסח תשע"ז, תוה"ד]

פניני אור

פנינים מרבתינו גדולי הדורות המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. עיקר המצוה - רגשי הודיה !

הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:

הלל והודאה הם חלק עיקרי ממצות הסיפור

עיקר החיוב של סיפור יציאת מצרים הוא ההודאה לד' על הגאולה. אם יספר סיפור יציאת מצרים ולא יוסיף את ההודאה לד' - כנוסח ההגדה "לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלה וכו' וגאמר לפניו הללויה" - יתכן שלא יצא.

ונראה שזו כוונת רש"י בפסחים (ל"ו ע"א) ד"ה שעונין עליו דברים - "שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה" [היינו שאף הלל כלול במה שעלינו לומר על המצה], דההלל וההודאה הם השלמת הסיפור, כי המצות עשה של "למען תזכור את יום צאתך וגו'" הוא לא למען דעת קורות עם ישראל, אלא להודות לד' על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ... וזהו החיוב על כל אדם בכל דור ודור לספר ביציאת מצרים בלילה הזה.

[הליכות שלמה - פסח פ"ט, הערה ס"ד]

הרב שמואל ואזנר זצ"ל:

תכלית כל עבודת ה' וכש"כ ליל הסדר - להלל ולשבח להשי"ת

תכלית כל עבודתינו להיות משבח ומהלל אותו יתברך, כמו שכתב רמב"ן סוף פרשת בא שזה תכלית האדם, וכתב ישעיה (מ"ג) "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו". ומכל שכן בליל הקדוש של פסח אשר כל רואה יראה שלכך נתייסדה ותקנו כל השירים ותשבחות, להיות משורר לפניו מתוך שמחה של מצוה, שתיית ארבע כוסות ועוד.

[ממעניות הלוי" גליון תקס"ז]

הרב ניסים קרליץ זצ"ל:

☞ מצוה לעורר התפעלות המביאה לאמונת ה' ואהבתו ☞

סיפור יציאת מצרים צריך להיות באופן שיבינו, ירגישו ויתפעלו ממה שעשה ה' לנו. ויש להאריך בדברים בהגדלת עניינים אלו, ולהודות להשי"ת על הכל.

רואים בטבעם של בני אדם שיש כמיהה לשמוע סיפור, וכפי תוכן הסיפור וחידוש העניינים המחשבות מרוכזות יותר לשמוע. ככל שהשומע מתרכז יותר, נחרט בתוכו עמוק יותר תוכן הסיפור ומשמעותו. וזה עיקר מצות סיפור יציאת מצרים ... לא רק לתנוקות, אלא אף לגדולים ולחכמים החיוב לעורר מחדש את ההתפעלות. ועיין מה שכתוב בחינוך (מצוה כ"א): "חייב להוציא הדברים בפיו כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב" עיי"ש. וכפי שידוע מגדולי בעלי המוסר שהדרגה הגבוהה והחזקה הוא כח הציור וההמחשה ...

וזוהי העבודה בליל הסדר, להרגיש שאנו בעצמנו יצאנו ממצרים ולהתפעל מכך. שאינו דומה מה שאדם יודע בזכרון הרדום שלו, למי שמפתח ומצייר את הדברים ויודע ידיעה מוחשית שאילו אנו בעצמנו עכשיו היינו במצרים אזי היינו מעונים ומוכים והיינו בלי תורה ובלי מצוות, היינו עבדים ולא היינו עם סגולה. לחוש שזה לא סיפור של פעם אלא של עכשיו.

על ידי שאדם מספר בליל הסדר ומבאר ומרגיש את גודל הנס וההתפעלות מכך, עי"ז הוא משריש בעצמו ובשומעים את אמונת ה' ואהבתו על ידי שהוא חי ומחייה את הניסים, וזוהי התועלת שיש בסיפור יציאת מצרים.

[חוט שני, פסח פ' י"ז]

כ"ק האדמו"ר מנדבורנה שליט"א:

☞ מצות סיפור יצי"מ אינה מצות אמירה בלבד ☞

יסוד מצות סיפור יציאת מצרים הוא הכרת הטוב, להודות ולהלל לבורא ית"ש על החסד שעשה עמנו, וכמוש"כ המהר"ל בספר גבורות השם (פרק א').

בהלכות הודאת היחיד מובא בשולחן ערוך (או"ח סי' רי"ט ס"ו) שנכון לא לאחר ברכת 'הגומל' יותר משלושה ימים, כי אדם שנעשה לו נס נמצא תחת רושם הגילוי של יד ה' שהשגחתו ית"ש נראתה עליו בפרטות, וצריך להודות בטרם יתבטל אותו רושם. אם יבוא אדם לברך על נס שנעשה לו לפני עשרים שנה, ועל אחת כמה וכמה אם ירצה לברך על נס שנעשה לאבותיו, לא תהא זו הודאה במלוא הרגש. לכן, כאשר באים

להודות ולשבח ולפאר להשי"ת שהוציאנו ממצרים, אין די בכך שאומרים ויודעים ש"אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", אלא צריך להרגיש כאילו הוא יצא ממצרים, ולשבח ולהודות על כך להשי"ת.

מכיון שסיפור יציאת מצרים בליל שימורים מהותו ההודאה מתוך הכרת הטוב על גודל החסד שעשה הקב"ה עמנו ממש, מובן אפוא שכוונת המצוה אינה לסיפור דברים בפה בלבד, אלא העיקר הוא להרגיש שמחה בישועת ה' באופן שהדבר יעורר אצלו רגשי הודיה נלהבים.

לפי זה מבואר מה שמובא בהגדה כלשון המשנה פסחים (פ"י מ"ה) "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלושה דברים הללו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה מרור". ויש לדקדק מפני מה נקט התנא בלשון שלילה "כל שלא אמר וכו' לא יצא ידי חובתו" ולא אמר "חייב אדם לומר שלושה דברים הללו בפסח"? אמנם אם היה התנא נוקט בלשונו שחייבים לומר דברים אלו בפסח היה משמע שיש כאן דין אמירה, וכל שאמר את הדברים כבר יצא ידי חובתו. ובאמת אין הדבר כן, כי העיקר בסיפור יציאת מצרים אינו האמירה בפה, אלא ההכרה האמיתית בחסד הגדול שעשה הקב"ה עמנו ולהודות לשמו הגדול על כל הנסים שעשה לאבותינו ולנו, אשר גאלנו וגאל את נפשותינו מהשעבוד תחת טומאת מצרים לחירות עולם. בשעת סיפור כל החסדים על האדם להרגיש שהם ארעו לו באופן אישי, ולחוש בלבבו את השמחה הגדולה של יציאתו לחירות. וזהו עיקר המצוה של סיפור יציאת מצרים.

[מוסף המבשר (גליון 122), תוה"ד]

ב. קבלת הכרת הטוב של החג

ספר סדר היום (מקוצר):

כבר בשעת לבישת בגדי יו"ט יכוון להודות לה' ~

ילבש מלבושיו הנקיים והמכובדים, כדי לקבל שמחת הרגל בשמחה ובששון מהודר ומסולסל ... להחזיק טובה וחנוות למי שעשה לאבותינו ולנו כל הניסים והנפלאות במצרים והוציאנו מעבדות לחרות ... כמעט שכחנו ברית אבותינו, וייחד אותנו לעם סגולה ועטרנו בתורתו ובמצותיו. ... בכל פסח שעובר עלינו ראוי לנו להכיר את הגמול

שגמל הקדוש ברוך הוא עמנו, להיותנו בני חורין תחת רשותו וממשלתו קדושים וטהורים, ולא משועבדים ומוטבעים בבוץ תחת שעבוד מצרים הקשה, מלאים שקוצים וגלולים בגלולי מצרים. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלהיו. ומי הוא זה אשר יבין את זאת ולא יודה וישבח לאדון הכל כפי יכולתו והשגתו, מלב ומנפש חפצה, על כל הטובה אשר עשה לישראל עמו. ויעשה המצוה [יקבל על עצמו קדושת החג] בדעת שלמה וכוונה ראויה ולא דרך עראי מצות אנשים מלומדה.

תפילת ערבית בכוונה ובשמחה

ובלכתו לבית הכנסת ילך בנחת ובהבטחה [נראה הכוונה: מתוך רגשי בטחון בחסד ה'] להראות חדותו ושמחת לבו לכל. ויכנס לבית הכנסת בהכנעה ויתחיל במזמורים המספרים ביציאת מצרים, ונהגו לומר מזמור (תהלים ק"ז) "יאמרו גאולי ה'" שהוא כולל גאולות הרבה, ומדבר בארבעה צריכין להודות, וביציאת מצרים כולו איתנהו. ומצד כל אחד בהם, ואין צריך לומר על כולם, צריכין אנו להודות חסדו ולרוממו בקהל עם. ועל זה תקנו לומר הלל גמור בליל פסח בנועם גדול, ושבח והודאה לאל שפדאנו ממצרים, ורוב ההלל בפסוקיו וענינו רומז ליציאה [ממצרים].

ויאמר תפלת ערבית בזמרה ושבחה...¹⁵ ויתפלל "אתה בחרתנו" בכוונה ושמחה טובה, ומשבח לאדון הכל שקרבנו לעבודתו והבדילנו מן התועים ונתן לנו מועדים לשמחה, ובפרט המועד הזה ראש לכל המועדות ומטובו חיינו. ועיקר האהבה והיראה הוא בלב ובכוונה ולא באמור הדברים בפיו ובשפתיו וליבו רחוק מהם. ובפרט בענין שהוא כופר בטוב הגדול שהטיב¹⁶ עמנו אלהינו וגמל לחייבים טובות, כמו שאמרו על [ה]פסוק "ולא קרב זה אל זה" שמדת הדין היה מתוחה עלינו בתוך הים, לומר "אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה, אלו מגלי עריות וכו'", והמלך ברוך הוא ברחמי הרבים התמלא חסד ורחמים עלינו והוציא לאור משפטינו והעביר אותנו בחרבה בתוך הים, ואת אויבינו ושונאינו תהומות יכסיומו.

15 ו' של"ה הק' (מסכת פסחים, נר מצוה כ"ט): כשמתפלל ערבית, יתפלל בכוונה שלימה ובשמחה "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". ובפרט במקומות שמזכיר יציאת מצרים יתעורר בכוונה שלימה ולהלל ולשבח את השי"ת.

16 במקור כ' "והטיב" ונ' שהוא ט"ס.

ג. להתפעל ולהתרגש!

הרב ישראל פולק שליט"א:

יש להתרגש מטוב ה' הניכר בכל הבריאה הנפלאה

הרכבת חולפת ביעף על פני הרים ועמקים, שדות ופרדסים. על אחד הספסלים יושבים שני נוסעים. שניהם מגיבים בצורה שונה מאד על הנוף עוצר-הנשימה הניבט והנגלה מהחלון: האחד אינו מפסיק לקפוץ ולהתפעל; "תראה! הנה פרדס! הנה עדר כבשים!! יש איכרים העובדים בשדה! תראה!! איזה ים גדול ...!". השני לעומתו, יושב קפוא במקומו, מסתכל ואינו רואה כלל, מביט ואינו מבחין, לא שם לב ולא מתרגש. לשניהם עיניים ראות, מוח חושב ורגש פועל, מהי איפה הסיבה להבדל בין השניים?

ובכן, מדובר באב ובנו הקטן. בעוד הילד הקטן ער ורגיש לנעשה סביבו, ופיו מלא התפעלות כים על כל פרטי הבריאה, האב אדיש וחסר רגש לגמרי לאותם מראות.

האב והילד - הם דוגמה. כולנו נוסעים ברכבת החיים וחולפים על פני מראות ומאורעות מפליאים, מרתקים, מעוררי התפעמות הנפש, שהיו אמורים לעורר אותנו לפצוח בשירה נלהבת לבורא העולם. יש מי שנפשו רגישה למראות, ויש מי שחולף על ידם בלי לחוש בהם כלל.

ההרגל מרדים את רגשותינו עד שאיננו חשים ומתפעלים כלל מהנפלאות הכבירות של העולם שאנחנו נמצאים בו. ההרגל הוא האויב של האמונה וההכרה שלנו ברבש"ע. המלחמה שלנו היא מלחמה בהרגל, והדרך להלחם היא על ידי התחדשות רגשית, להמחיש לעצמנו את הפלא שבדבר, ואת טוב ה' המתגלה לפני עינינו, כדי להגיע ל"בכל יום יהיו בעיניך כחדשים".

זו מצות חג הפסח: להכניס לתודעתנו את האמונה בבורא העולם ית', בהשגחתו הפרטית, בחסדו ובטובו הגדול. כל המעשים שאנו עושים בחג הפסח, ובמיוחד בליל הסדר, נועדו להמחיש את ניסי הפסח ויציאת מצרים, להפוך את הידיעה לבחינת "והשבות אל לבבך".

כדי להתחזק באמונה פרטית וחושית, כדי להתפעל מהניסים הגדולים, עלינו לעורר את ליבנו להאיר ולהמחיש את חסדי ה' עד שנתפעל ונתרגש מהם, ואז נוכל להעביר את רגשותינו גם לאחרים. יש לספר בהמחשה מלאה כמיטב יכולתנו את יציאת מצרים, קריעת ים סוף וכל מה שהיה כרוך בכך בצורה חיה ומפורטת, להביא אותם ואותנו

להתפעלות רבה עד שהדברים יחרטו עמוק בתוך לבנו.

ברם, הסתכלות זו אינה נכונה רק בעניין הפסח, אלא כך יש להתייחס גם לשאר הניסים הסובבים אותנו בחיינו היום יומיים. עלינו לפקוח את עינינו לראות את החסדים המופלאים של בורא העולם, את הניסים שבכל יום עמנו, להתרגש ולהתפעל מטובו הנפלא של אבינו הטוב והמטיב, הדואג לטובתנו בכל יום בכל עת ובכל שעה - לא פחות ממה שהוא דאג לנו בשעת היציאה ממצרים.

[מרוה לצמא (גליונות 2167, 2169), תוה"ד]

פרק ג' גילוי האהבה המופלגת

בזמן יציאת מצרים התגלתה האהבה הנפלאה של הקב"ה לכנסת ישראל. מטרת ליל הסדר וחג הפסח אינה ההודיה על חסדי ה' בלבד, אלא להרגיש אהבה גדולה זו ובכך להתחזק ולהתעלות בקיום המצוה היקרה והחביבה של אהבת השי"ת.

א. חג האירוסין - "אהבת אותנו"

לפי המשל שעליו מיוסדת מגילת שיר השירים, חג הפסח הוא כביכול חג ה"אירוסין" בין כנסת ישראל והשי"ת, שבו הקב"ה בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון, להיות לו לעם בחירה הקשור אליו בעבותות אהבה מיוחדת. וכפי שתיאר הגר"א בריש פירושו לשיר השירים, וז"ל:

נמשל השיר הזה בדבר כנסת ישראל עם הקב"ה, למלך גדול שרצה לישא אשה, ורצו כל מלכי עולם ליתן לו בנותיהם. ולא רצה המלך ליקח בת מלכים בכדי שלא תזוז דעתה עליה. ולקח נערה אחת שפלה משועבדת בין שאר שפחות, בת טובים כולה זרע אמת. וישטמוה ויקנאוה כל רעותיה וכל המלכים. אך כל זמן שהיתה בבית המלך טובה, לא יכלו לעשות לה מאומה מכל מלכי ארץ, כי הוא מלך גדול אשר אין כמוהו. אך כאשר בגדה בו ורעה בעיני אדוניה ושלחה מביתו, והיתה לאכול כו', כי הסתיר פניו ממנה. וכל מלכי ארץ השונאים אותה אומרים יום אשר קוינו ראינו. רק כתב לה בכתובתה שאף אם יעזבנה יחזירנה לאחר שתשוב ותתחנן אליו. וזכרה בימי עניה ומרודיה את

כל מחמדיה אשר היו לה מימי קדם, כאשר היתה טובה בעיני המלך. וגם עתה היא קוראת כתובתה מה שהבטיחה, ומתנחמת, ומבקשת פני אדוניה שישבו וינשקה מנשיקות פיהו כבימי קדם, כי דודיו טובים לה מכל תענוגי עולם.

יציאת מצרים לא היתה רק ישועה גדולה ומערכת של ניסים שחולל השי"ת לעם ישראל, אלא מעשה הבחירה של הקב"ה בעם ישראל כעמו הנבחר, "אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ...". מסיפור יציאת מצרים עלינו להאיר את ליבנו לא רק במידת טובו המיוחדת של השי"ת, אלא גם באהבה הנפלאה הקיימת בין השי"ת ועם ישראל. המשל היחיד המתאים לתאר אהבה זו, הוא עוצמת הרגשות הקיימת בין החתן לארוסתו. האהבה המופלאה של השי"ת לעם ישראל המתוארת במגילת שיר השירים לוותה את ההוצאה של עם ישראל ממצרים, כפי שמתואר בשיר השירים (פרק ב'):

קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות [רש"י: כל הענין הזה פשוטו לשון חבת פתוי, שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו. כן עשה לי דודי. נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים. קול דודי הנה זה בא - לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות]: **דומה דודי לצבי או לעפר האילים** [רש"י: בקלות מרצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים] **הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים** [רש"י: סבורה הייתי ליישב עגונה עוד ימים רבים, והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי, שנאמר (שמות ג) "ראה ראיתי את עני עמי וגו'"]: **ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי ולכי לך: כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו: הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לך רעיתי ופתי ולכי לך:** [רש"י: קומי לך - (שמות ג) "אעלה אתכם מעוני מצרים": הנה הסתיו עבר - אין עכשיו טורח בדרך: הנצנים נראו בארץ - קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאים פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם. עת הזמיר הגיע - שהעופות נותנים זמר וקול ערב להולכי דרכים. וקול התור - כמשמעו תורים ובני יונה, דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן].

כמבואר לעיל, יסוד מצוות סיפור יציאת מצרים וזכירתה אינו רק זכירת המציאות העובדתית של היציאה, אלא הכרת טובו הנעלה של השי"ת, והיחס המיוחד שגילה כלפינו בזמן היציאה - כארוס שבחר בארוסתו. לפי דברי הסמ"ק המוזכר לעיל (פרק א' אות ב'), נראה שבכוונת המצוה של "אנכי ה' אלוך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כלולה המצוה לחוש את האהבה הגדולה של השי"ת כלפינו הניכר מכל הסיפור של יציאת מצרים.

הכרה זו באהבה הנפלאה של השי"ת אלינו שניתן להפיק מהסיפור של יציאת מצרים, היא שיאה ומטרתה של מצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר¹⁷. ואכן יש מנהג נפוץ לקרוא את מגילת שיר השירים כהמשך לקריאת ההגדה. גם המנהג לקרוא את מגילת שיר השירים בבית הכנסת בשבת זו, מראה שיש בחג זה הזדמנות מיוחדת להשגת רגשות נעלים אלו. הקדושה הנשגבה של ליל הסדר וכן צרוף קדושתו המרוממת של החג עם קדושת שבת קודש, מאפשרים לאדם לטעום מצוף פסגת רגשות האהבה הנפלאים המתוארים במגילה זו.

ב. שמחת "יום האירוסין"

כאשר בני זוג מדפדפים באלבום תמונות מתקופת האירוסין והחתונה שלהם, ניתן לזהות מתגובתם את טיב היחס שביניהם. כאשר הקשר ביניהם הוא כראוי, הם ישמחו ויתרגשו לעורר זיכרונות מתחילת הקשר שביניהם. לעומת זאת, זוג שהיחס ביניהם אינו כיאות רח"ל, לא יראו עניין בתמונות אלו. כן הדבר בסיפור יציאת מצרים. יציאת מצרים היתה ה"אירוסין" בין השי"ת וכלל ישראל, בה הוא בחר בנו מכל עם, אהב אותנו ורצה בנו. על כן השמחים בסיפור הזה הרי זה סימן שהם "שמחים באדונם" (כלשון הזוה"ק המובא בפרק הקודם), שחשים שמחה בקירבה המיוחדת שיש להם לרבש"ע.

ואכן, ישנה תועלת כאשר זוג מסתכלים מדי פעם בתמונות האירוסין והנישואין ונזכרים ברגשות שחשו אז, ובמעלות שראו זה בזה. שכן באופן טבעי במשך הזמן מתרגלים למצב, וכשמסתכלים בתמונות, חווים מחדש את הרגשות המיוחדים שחשו אז. גם נזכרים בעובדה שמצבם הנוכחי היה יכול להיות שונה, שהיו יכולים להיות רווקים עם כל הקשיים המלווים מציאות זו, ובחסדיו המרובים, השי"ת הושיע אותם ממצב זה והעניק להם את המתנה הנפלאה של הנישואין.

סיפור יציאת מצרים בליל הסדר מקביל להתבוננות כזו באלבום. המשימה הראשית שלנו בשעת קריאת ההגדה היא להרגיש את אהבתו הגדולה של בורא העולם אלינו שניכרת מהסיפור, ולחוש בחזרה אליו ית' אהבה כמים הפנים לפנים. בשעת קריאת ההגדה צריך שיעמוד מול עינינו היעד הסופי שלקראתו אנו מתקדמים, את שיאו של ליל הסדר שהוא רגשות מגילת שיר השירים הנאמרת בסופו, ולהכין את לבנו לאמרו מתוך התרגשות נלהבת מרוממת.

לפי זה נהירים דברי רבי צדוק הכהן זצ"ל (אור זרוע לצדיק עמ' 25-26) שלחג יש שני שמות, "חג המצות" ו"חג הפסח". הקב"ה בתורה שבכתב קורא לו "חג המצות", מפני שהמצה מזכירה

17 ע' לקמן פרק ד' אות ב' בתשובה לחכם, דברי אוה"ח הק' דברים (ו', כ"ה).

את מעלת עם ישראל, את הבטחון שלהם בהשי"ת כפי שכתוב "וגם צדה לא עשו להם". ואכן המצה נקראת בלשון הזוה"ק "מיכלא דמהימנותא", המאכל של אמונה בה'. זהו ההיבט כביכול של הקב"ה על יציאת מצרים "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר". לעומת זאת בתורה שבעל פה קבעו חכמינו שהחג נקרא "חג הפסח", שמציידנו אנחנו זוכרים את חסדיו ית' "שפסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". כמו זוג, שביום האירוסין כל אחד נזכר במעלות השני כפי שחשו בהתחלת דרכם, ובכך מעוררים את האהבה המיוחדת שהרגישו אז.

פניני אור

פנינים מרבתינו גדולי הדורות המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. האהבה הנשגבה ההדדית

א. בליל הסדר מתעוררת אהבת השי"ת לישראל

האדמו"ר בעל "שפע חיים" מצאנו זצוק"ל:

כשרואה הקב"ה את עמו ישראל עורכים את הסדר ברוב פאר והדר בכל שנה מחדש ומודים ומהללים לפניו בכל לב על העבר, מתעוררת בו ית' אהבה נפלאה חדשה בלי מְצָרִים כלפי בניו אהוביו.

ב. זכרון יציאת מצרים מעורר אהבת עם ישראל להשי"ת

הרב ישראל פולק שליט"א:

ליל הסדר במצרים - הצית את האהבה הנצחית של עם ישראל להשי"ת

אלפי שנים, מיציאת מצרים עד עצם היום הזה, ממשיכים כלל ישראל לחגוג את חג הפסח זכר ליציאת מצרים ולהרגיש את הטובה הכפולה והמכופלת למקום עלינו שהרעיף עלינו באותות ובמופתים, ביד חזקה ובזרוע נטויה. בליל הסדר - ליל ההולדת של העם - מודים הם להקב"ה על חסדיו העצומים ומתחזקים באמונתו ובאהבתו.

אחד משורשיה המרכזיים של אותה אהבה נצחית של ישראל לאביהם שבשמים הממשיכה עד היום, הוא אותו ליל הסדר שהיה במצרים, בו גילה הקב"ה לעיני כל את אהבתו הגדולה לעמו הנבחר, שמתוך עומק הטומאה של מ"ט שערי טומאה גאל את גופם ואת נשמתם.

אהבה זו של ישראל לבורא העולם, מים רבים לא יוכלו לכבותה ונהרות לא ישטפוה.

לא יכלו לה נהרות הדם של מסעי הצלב ושל כל פוגרומי ההיסטוריה, לא יכלה לה האש המלהטת של משרפות אושוויץ וטרבלינקה ושל מדורות המוקד של האינקוויזיציה הארורה. כולם לא הצליחו לכבות את אותה אהבה יוקדת של ישראל להקב"ה. גם במחנות המוות מסרו יהודים את נפשם לקיים את ליל הסדר, ולשמור את מצוות החג.

◡ המפתח של אהבת ה' - שימת לב לחסדים הרבים ◡

בני ישראל במצרים היו שרויים בעומק בור הטומאה, שקועים עד צואר בזוהמה. חוט של חן חסד ורחמים שלשל הקב"ה אל אותו הבור. באותו חבל הוא העלה אותם, ואף הוסיף להעלותם עד שקבלו את התורה מתוך אהבה רבה, ובחר בהם להיות לו לעם סגולה מכל העמים. איך הגיעו ישראל שבאותו דור, שהיו כה שקועים בטומאה, למדרגות גבוהות כל כך של קשר עם השי"ת ואהבתו?

תשובה לדבר מובאת בספר "שפתי חיים" (בענייני פסח): "מדת החסד ומדת האהבה קשורות זו בזו ונובעות זו מזו, הן בין אדם למקום והן בין אדם לחברו. כאשר אנו מכירים בחסדי ה' המרובים עמנו ומודים בטובותיו, מתחזקת בלבנו האהבה אליו יתברך".

יציאת מצרים הייתה רצופה חסדים ונסים, ובכוחם של אלו נוצרה אהבה חזקה בין עם ישראל לאביהם שבשמים, שכן אהבה היא פועל-יוצא של הכרה מוחשית בחסד. יהודי העומד להשיא את בתו, וההתחייבויות הכספיות עולות ומשתרגות על צווארו. והנה בא אדם אלמוני ומניח לו על השולחן מתנה של מאה אלף דולרים במזומן, סכום שמכסה את כל הוצאותיו, פורק את המועקה שבלבו וגולל את המטען הכבד שמכביד על ראשו. הניתן לשער איזו אהבה מתעוררת בלב אותו אדם כלפי בעל החסד הזה? אם כך הם פני הדברים בנוגע לחסד שבין אדם לחברו, על אחת כמה וכמה כשעוסקים אנו בחסד שגומל עמנו אבינו מקור החסד, הטוב והמיטיב בלי גבול ותכלה.

◡ אהבה נפלאה להשי"ת קיימת בתוך כל יהודי ומתעצמת בחג הפסח ◡

בחג הפסח הוציאנו השי"ת מעבודת פרך במצרים, מקום שעבד לא היה יכול לברוח ממנו. מאז עד עתה - ימי הפסח הם זמן המסוגל לעורר את האהבה ההדדית בין השי"ת ובינינו, כפי שמתואר במגילת שיר השירים שאנו קוראים בו. אותה אהבה נצחית מפעמת בלב כל יהודי כלפי ריבונו, אהבת אמת שאינה תלויה בדבר. אף אם לפעמים היא מסתתרת מבעד לאי אלו כיסויים, בעומק הלב היא תמיד נמצאת והיא עולה וצפה, ומתגלה במלוא זוהרה בנקודות המבחן האמיתיות. כי כל נפש מרגישה בעומק פנימיותה את אהבת הקב"ה אליה, וחשה ומעריכה את הטוב שהקב"ה משפיע עליה.

נמלא את אמתחתנו בחג הפסח, נטעין את מצבורינו באהבת ה', ונמשיך את כריתת ברית הנצח שבינינו לאבינו שבשמים, ברית העולה ומתגלה במלוא יפעתה בליל הסדר בכל שנה ושנה.

[מרזה לצמא גליון 2229, תוה"ד]

ג. "האהבה הקדומה" ההדדית של ליל הסדר

כ"ק האדמו"ר מסלונים שליט"א:

בליל הסדר מתעוררת האהבה המופלאה של הקב"ה לעם ישראל שהיתה ביצי"מ ו הארת הלילה הקדוש הזה והאור הגדול המופיע ומאיר בו, הוא בבחינת "זכור אהבת קדומים", שמתעוררת שוב למעלה אהבת השי"ת כפי שהורגשה כביכול בשעת הבחירה שבחר בנו והוציאנו ממצרים: "והנה עתך עת דודים" - "אהבת כלולתיך". כדאיתא במדרש (שמו"ר י"ט, ה') שבגאולת מצרים היה הקב"ה "עובר ונוטל כל אחד ואחד מישראל ונושקו ומברכו". וכפי שכתב השל"ה הק' מסכת פסחים (גר מצוה כ"ט) "קדושת הלילה הזה היא קדושה רבה במאוד, כי אז בחר בנו השי"ת מכל העמים". כוונתו, שבליילה הזה מתעוררת אהבת הבחירה אשר בחר בנו ורצה בנו. אהבת הבחירה היא האהבה הגדולה והחזקה ביותר שקיימת, ואין כדוגמת התעוררות זו בכל ימות השנה.

וכן איתא בסידור ר' שבתי (סידור האריז"ל), שבכל השנה אין זמן של שמחת השכינה כמו בליל פסח, ומה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים בלילה הק' הזה. ולכן נקרא הלילה הזה "ליל שמורים", כי מכוח זיכרון האהבה הקדומה המתעוררת בלילה הזה, נשמרה כנסת ישראל בכל הדורות. ואכן הקיום של כלל ישראל בכל הדורות הוא מכוח האהבה הנפלאה הזאת שאין לה דמיון, שזכו לה ביום צאתם מארץ מצרים - ועדיין ממשיכה.

בליל הסדר מתעוררת האהבה הגדולה שכלל ישראל חשו ביצי"מ

בלילה הקדוש הזה, כאשר מתעוררת אהבה קדומה זו של הקב"ה, היא מעוררת בתוך כלל ישראל אהבה מופלאה מקבילה בבחינת (שמואל א': א', י"ג) "וחנה היא מדברת על לבה", שהלב עולה על גדותיו בהתרגשות מעל מה שהכוחות הנפשיים הטבעיים של האדם מסוגלים להכיל. וכן נראה שמרומז בלשון חז"ל (פסחים פ"ה ע"ב) "כזיתא פסחא, והלילא פקע איגרא" [בשעת אכילת הפסח קול ההלל היה "שובר את התקרה"] יש הלל והודיה שאדם שר מדעתו ובתכנונו, אך בליל פסח "הלילא פקע איגרא", עוצמת רגשות ההלל

מתפרצים מאליהם עד שאין האדם עצמו יודע עד מה.

האהבה שמתעוררת בתוך כלל ישראל כלילה הזה היא התעוררות האהבה הקדומה של ישראל לקב"ה שהייתה להם ביציאת מצרים, המתוארת ברש"י על הפסוק שה"ש (א'), ד':

"משכני אחריו נרוצה הביאני המלך חדריו" - אני שמעתי משלוחיך
[משה רבינו] **רמז שאמרת למשכני, ואני אמרתי "אחריו נרוצה" ... ישראל**
מזכירים לפנינו חסד נעורים אהבת כלולות [שלחם להשי"ת], **לכתם אחריו**
במדבר ארץ ציה וצלמות, וגם צידה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו,
ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות. והלכו אחריו, והוא
הביאם לתוך חדריו היקף ענניו.

"נזכירה דודיך מיין, מישרים אהבוך" - וגם היום הזה, עודנה לי גילה
ושמחה אשר נדבקתי בך, ואזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג
ושמחה, אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה, אשר אהבוך
אני ואבותי באותן הימים. עכ"ד רש"י.

מה שכתב רש"י "אהבה עזה אשר אהבוך אני ואבותי באותם הימים" צריך ביאור. נחא 'אבותי' הם דור יוצאי מצרים, אך למי הכוונה 'אני'? ונראה שהכוונה לכל יהודי בכל הדורות, כמו שכתוב במדרש (פסיקתא זוטרותא פ' נצבים פס' א') שכל נשמות ישראל היו ביציאת מצרים. וכל יהודי הוא בכלל האהבה עזה "אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים". והימים האלה נזכרים ונעשים בכל שנה ושנה בהגיע ליל התקדש חג, שבה מתעוררת אהבה הקדומה, אותה אהבה עזה אשר אהבוך "אני ואבותי" באותן הימים, שכן "עודם היום גלים ושמחים בו" כלשון רש"י, ומתעוררת שוב הנאמנות של "לכתך אחרי במדבר בארץ צייה", והביטחון של "וגם צידה לא עשו להם" מגודל האמונה, האמון והביטחון בהשי"ת.

יש כמה סיבות היכולות להביא לביטחון בה', אך הגדולה מכולן היא אהבה עזה אהבת מישור, אשר היא הביאה את ישראל לדרגות העליונות של אמון וביטחון בהשי"ת שהיו להם ביציאת מצרים. האהבה הזאת מתעוררת בכל שנה כלילה הזה.

ליל הסדר - הזדמנות להשגת השיא של אהבת ה'!

בליל הסדר ניתן להשיג את שיא השגב של אהבת ה' בבחינת "דודי שלח ידו מן החור, ומעי המו עליו" (שה"ש ה', ד') 'ידו' היא השראה עליונה של קדושה, כמו שכתוב

ביחזקאל (ל"ז, א') "היתה עלי יד ה'". ובעת ששורה על יהודי ההשראה הקדושה של ליל פסח בבחינת "דודי שלח ידו מן החור" - "היתה עלי יד ה'" - אז "מעי המו עליו", הוא נהיה כשכור, שכרות ולא מיין "כי טובים דודיך מיין". בלילה הזה היהודי הוא בבחינת "חבוקה ודבוקה בך", כאשר הקליפה עוזבת אותו, ובטלים ממנו אחיזת החיצונים וכוחות הסטרא אחרא מכוח 'זמן חירותנו' שבליילה הזה, אז הוא מגיע לאהבת ה' שאין דומה לה, אהבה שבכל ימות השנה קשה מאד להשיגה.

האהבה שניתן לחוות בלילה הזה של פסח היא השיא של אהבת ה' שילוד אשה מסוגל להשיג. וכדאיתא בספר "פרי הארץ" (שופטים) "בשעה שתוקפו לאדם מדת אהבה, אין אתו יודע עד מה, וכולא קמיה כלא חשיבא". פירוש "כולא קמיה כלא חשיבא" היינו ששום דבר אחר אינו מעניין אותו ואינו צריך לשום דבר, וכדכתיב "כי עזה כמות אהבה". היינו שכוח האהבה דומה למוות, כמו מת שכל השאיפות וצרכי עולם הזה נעלמים ואין לו עניין כלשהו בהם, כך בשעה שתקפו לאדם אהבה כזו, כולא קמיה כלא חשיבא, "כי כל מעיני בך". הוא נתון לגמרי תחת ההשראה של "הייתה עלי יד ה'" באהבה ובדביקות, ושום דבר אחר לא מעניין אותו, ואינו צריך דבר. זה הוא מעין בחינת ביטול הישות, שאינו צריך כלום.

בליל פסח של כל שנה ושנה מתעוררים שוב מעין הרגשות הקדושים שהיו בזמן גאולת מצרים, האור של "ובמורא גדול זו גילוי שכינה", התגלות מראה כבוד ה' ואהבה עזה מצד ישראל, שהביאתם עד לביטול כלפיו ית', בדרגת "ותהיי לי" כלשון הפסוק "וְהָיָה עִתָּהּ יַת דָּדִים וְאֶפְרַשׁ כְּנָפֵי עֲלֵיךָ ... וְאֶשְׁבַּע לְךָ וְאֶבֹּא בְּבְרִית אִתְּךָ, נָא אֲדַנִּי ה', וְתִהְיֶי לִי". כל יהודי מסוגל בליל פסח, כאשר מתעורר אור הגאולה, לזכות למעין רגשות נעלים אלו, להרגיש משהו מ"מורא גדול זו גילוי שכינה", ומשהו מן הרגש של "אני לדודי" - "ותהיי לי". אף מי שאינו זוכה להרגיש זאת באופן טבעי מעצמו, כאשר יצייר לפני עיניו את תחושות בני ישראל בשעה שזכו למדרגות נעלות אלו, ואיך נראים וחשים אלו שזוכים להרגיש מעין חוויות קדושות הללו, הרי עצם הציור הזה משפיע על נפש היהודי, ואם יתרכז על כך, אזי "רוחו ונשמתו אליו יאסוף" [רוחו ונשמתו יתאחדו וידבקו בו ית'].

במשך כל השנה לא ניתן להשיג מה שאפשר בלילה הזה. אדם שזוכה לחוש אפילו מקצת מגילויי הלילה הקדוש הזה, הדבר ישנה את כל מהותו. כל הגאולה הייתה תלויה ברגשות הקדושים שכלל ישראל חוו בליל הגאולה ממצרים. רגשות אלו הפכו אותם לעם הנבחר, והם אשר שינו את כל מהותם וקידשו אותם ואת דורותיהם אחריהם. הם הרגשות שבכל שנה מרוממים וממלאים את הנפש הישראלית בעושר רב, ומשפיעים

עליו השפעה מרוממת לכל המשך החיים.

כאמור, כתוב בגמרא (פסחים פ"ה) "כזיתא פסחא, והלילא פקע איגרא" פירש"י: שכאשר היו אומרים את ההלל על הפסח היה דומה כאילו הגגין מתבקעים לקול המולת ההמון. הוא ציור של 'שבירת מחיצות' שלא מצינו דוגמתו בשום זמן אחר כי אם בליל התקדש חג¹⁸. שבאמירת ההלל אחרי שאכלו כזיתא פסחא, היתה עולה התלהטות לבם מהכרתם בהדר גאונו ית' ואהבתו עד אי יכולת הלב להכילה ו'פקע איגרא'.

אנחנו בעניותנו אין לנו "כזיתא פסחא", אך עדיין ליל התקדש חג הוא הזמן המיוחד למבקשי ה', והוא משאת נפשו של כל דורש ה' לחוות רגעים אלו של התלהטות והתרוממות הלב. אש הלהב של הלל לה' בליל הסדר מטהר ומרומם את האדם. רגעי האורה האלו של ליל התקדש חג, הם מן הרגעים שבשבילם כל כך כדאי לחיות בעולמנו - לזכות לחוות גילוי מופלא זה של מאור פניו ית'.

[ע"פ ההגדה "דרכי נועם", תוה"ד]

ב. שיר השירים בליל הסדר

מנהגם של חסידים ואנשי מעשה לקרוא שיר השירים בליל הסדר אחרי ההגדה מוזכר בספר סדר היום, של"ה ויסוד ושורש העבודה. וכן מובא המנהג בספרי ההלכה: חיי אדם (כלל ק"ל, ס' י"ט ס"ק ט"ז), קיצור שו"ע (ק"ט, ט'). כפ החיים (סימן ת"פ ס"ק י"ב) ועוד. וכן נהגו רבים מגדולי ישראל במשך הדורות.¹⁹

א. ביאור המנהג

החיד"א זצ"ל:

עידן חדותא שהעולמות מאירים וזוהרים

אחרי ההגדה יאמר בקול שמחה שיר השירים כולו בעידן חדותא, עת הזמיר הגיע, כי

¹⁸ ע"ע מדרש רבה שיר השירים (ב', מ'): "השמיעני את קולך" זה קריאת ההלל בנועם. בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום, מתלא אמר (המשל אומר) 'פסחא בבייתא והלילא מתברא אבריאה' (קרנן הפסח בבית וההלל שובר את התקרה). ע"ש מתנות כהונה: כשאוכלין את הפסח ואומרים עליו הלל, ההלל עולה למרום ומשבר העליות והתקרות (היינו המחיצות המפסיקות בין ישראל לאביהם שבשמים).
¹⁹ בספר 'מנוחה וקדושה' מתלמיד רבי חיים מואלאזין זצ"ל מובא שהגר"א זצ"ל היה נוהג לומר שיר השירים אחר הסדר בדביקות מופלאה. ע"ש. ראש הישיבה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל סיפר על אחד מגדולי רבני ירושלים שהיה מנהגו לקרוא שיר השירים במתינות ובנעימות אחר גמר הסדר בכל שנה ושנה. פעם אחת התאחרה השעה, והיה עייף אחר גמר הסדר, והחליט שלא לקרוא את שיר השירים שכן קריאתה אינה אלא מנהג. למחרת, קם בבוקר ולהפתעתו לא יכל להוציא קול מגרונו. אחר כך גילו לו בחלום כי בליל הסדר חיכו בשמים לשמוע את שיר השירים שלו, ומשלא קרא כפרתו שיהיה צרוד לתקופה. וזאת, כי עיקר הלילה הוא לעורר אהבתו ית' ושבחי הקב"ה שהוא לנו מלך מגן ומושיע ואב רחום וחנון האוהב אותנו בלי שיעור וגבול. [מגיד דבריו ליעקב פסח עמ' צ"ט]

כל העולמות עליונים למעלה מאירים וזוהרים.

[עבודת הקודש, מורה באצבע אות ר"י]

הרב שלמה וולבה זצ"ל:

ליל הסדר - לילה של קפיצה באהבת ה' ~

סיפור יציאת מצרים, עליו להביא את האדם לאהבת ה'. ולכן בליל פסח לאחר התבוננות בענין יציאת מצרים, וקיום החובה לחוש כיוצאי מצרים - ממש - שראו בגדולת ה' ובגבורתו, זהו הזמן המתאים לקרוא שיר השירים, שהוא שיר אהבה בין ישראל לאביהם שבשמים.

הדרך בעבודת ה' כל ימות השנה היא בהתעלות הדרגתית בסולם המעלות הרוחניות ולא בדרך של קפיצה ודילוג, כמו שאמרו חז"ל (סוכה מ"ט): "שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ? תלמוד לומר (תהילים ל"ו ח') 'מה יקר חסדך'". אולם, שונה היא עבודת הקודש של ליל פסח, שאז הקב"ה מדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות לגאול ברחמיו את ישראל. לפיכך בליל התקדש חג מותר לנו להתאוות למעלות עליונות של השראת השכינה, ולדלג על השליבות הרבות שלפני הפסגה הרוחנית. מכאן המנהג לקריאת שיר קודש הקדשים בלילה המקודש. שכן בשיר השירים נאמר (ב', ח') "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות", וכנסת ישראל מתרפקת על דודה ומבקשת (שם א', ד') "משכני אחריך נרוצה", נרוצה בדרך של דילוג וקפיצה.

[עלי שור ח"ב עמ' ש"צ, שצ"ה]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

נשיקת התלהטות יוקדת! ~

לאמירת שיר השירים בליל פסח אחרי ליל הסדר, אין שום מקור קדום לא בנגלה ולא בנסתר, היא פעולה 'ספונטנית' של כלל ישראל שכיוונו כולם לדעה אחת לאחר הלילה הנעלה הזה, לשיר לה' שיר נפלא זה שכולו מבטא את היחוד והקשר שבין קב"ה לעמו ישראל.

ישנם דברים שאין עליהם ציווי ואנו עושים אותם רק מתוך התלהטות האהבה היוקדת בלבנו. אחת הדוגמאות לכך היא אמירת שיר השירים אחרי ליל הסדר. האהבה לקב"ה היוקדת בלב האיש הישראלי היא המביאה אותו לתת כביכול נשיקה לקב"ה. על דבר כזה לא שייך לצוות. נשיקה היא דבר הבא אך ורק מתוך הלב, מתוך הרצון הפנימי של האדם, אין כל משמעות לנשיקה הבאה בגלל ציווי. זו לא נשיקה...!

[הגדה של פסח תפארת שמשון עמ' תפ"ח]

פרק ד'

המטרה - קבלת מלכות שמים באהבה

המטרה של "ידיעת ה'" אינה רק ההכרה בטוב ה' ובאהבתו הגדולה אלינו, אלא שמתוך הכרות זו, יתעורר האדם לקבל בלב שלם את רצונו ית' בכל אופניו בשמחה ובאהבה רבה.

א. "ויאמינו בה" - בטחון בטוב ה'

בזכרון של יציאת מצרים כל יום, אנחנו לא מזכירים רק את היציאה ממצרים אלא גם את קריעת ים סוף. מהו המסר של הזכרה זו? מובא במדרש רבה (שמות כ"ב, ג'):

למה צריך להזכיר קריעת ים סוף ב"אמת ויציב"? לפי שכיון שקרע להם את הים האמינו בו, שנאמר "ויאמינו בה" ובמשה עבדו".

אמונה זו שהשיג כלל ישראל על ידי קריעת ים סוף בנוסף לאמונה שקבלו ביציאת מצרים, לא היתה רק "אמונה שכלית", אלא התחדשה אצלם תוספת "אמונה רגשית" של הכרה מוחשית במידות חסדו וטובו ית', כמבואר בדברי התנא דבי אליהו רבה פרק ז', וז"ל:

היה בדעתו של הקדוש ברוך הוא שיעלה נילוס הנהר ויאבד את מצרים כולה אחרי שיצאו ישראל ממצרים, מפני שהשליכו את בני ישראל ליאור. ומפני מה הטביעם בים סוף? ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים. פושעים היו בישראל באותה שעה, והיו אומרים בבריחה אנו בורחים כדרך שבני אדם

בורחים, ואין בו כח להציל. מיד אמר הקב"ה למשה "דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות וגו'". ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ וגו'". פי החירות מצד אחד ומצריים מצד אחד, מגדול מצד אחד ובעל צפון מצד אחד וישראל באמצע, ואראה אני אותם אם יש כח בידי להציל אותם אם לאו. שנאמר "ופרעה הקריב, וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם, ויראו מאד ויצעקו וגו'" (שמות י"ד). באותה שעה אמר הקב"ה למשה (שם) "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו".

לפי דברי התנא דבי אליהו הנ"ל, אף לאחר כל הניסים של יציאת מצרים עדיין היו בכלל ישראל כאלו שעוד לא הרגישו באופן מושלם את עוצמת מדת טובו של השי"ת, עד כמה הוא שומר עליהם ודואג לטובתם. בשבילם, סידר הקב"ה את המצב שלפני קריעת ים סוף. את המתיחות הגדולה של פחד מחריד, ואת התפלה לה' מעומק הלב מתוך הכרה שאין מי שיכול להצילם מלבדו ית'. לאחר מכן, כאשר ניצולו, התפרצה השירה מתוך ליבם מעצמה, מתוך הרגשה מוחשית בטובו המופלא של השי"ת. כמו שכתב המהר"ל בגור אריה על הפסוק שמות (ט"ו, א') "אז ישיר משה", ש"שיר" היינו שיר היוצא מעצמו באופן טבעי מלב גדוש ברגשי הודיה והלל²⁰. זו היתה ה"שירה חדשה" ש"שבחו גאולים לשמך על שפת הים", רמה חדשה של הודיה ושבח לה' שבמשך כל שנות העולם לא היתה כמותה. הקב"ה - כביכול - החתן, דאג ליצור רגשות קרבה עוצמתיים של הכלה כלפיו²¹.

לפי האמור, "ויאמינו בה" היא הכרות מוחשית בטובו ובחסדו ית'. הכרות זו היא היסוד של מידת הביטחון - הרוגע של אדם שמרגיש באמת שכל דבר שמתרחש בעולם נמצא בידי הטובות של השי"ת העושה רק טוב לברואיו. וכך כתבו תלמידי רבנו יונה בברכות ד' ע"ב

20 האדם מודע לכך שהוא שואף לשיר לה' (בעתיד) אך אינו מתכנן את צורת השירה המדויקת, והשירה יוצאת מעומק פנימיותו לפיו באופן עצמאי. על כן הפסוק מתאר אותה במילה "שיר" בלשון עתיד ולא "שר" בלשון הווה. **21** מעין זה מובא במדרש רבה שמות (כ"א, ה'): באותה שעה היו עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר שנאמר "סגר עליהם המדבר" ... כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה שנאמר "ויצעקו בני ישראל אל ה'". ולמה עשה הקב"ה להם כך? אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן. אמר ריב"ל למה הדבר דומה למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים. שמע המלך והצילה. לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה, היה מתאוה שתדבר עמו, ולא היתה רוצה. מה עשה המלך, גירה בה הלסטים כדי שתצעק וישמע המלך. כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך. אמר לה המלך לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך. כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב') "ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויצעקו" מיד "וירא אלהים את בני ישראל" התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת, ולא היו רוצין. מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר "ופרעה הקריב" מיד "ויצעקו בני ישראל אל ה'". באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם, שנאמר (שיר ב') "יונתי בחגוי הסלע". "השמיעני קול" אינו אומר אלא "השמיעני את קולך" אותו הקול שכבר שמעתי במצרים.

(מוזכר לעיל סוף פ"א), וז"ל:

**כשראו ישראל הנסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא כטבעו
של עולם, בטחו בו. ולזה נאמר 'וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה'
במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' וגו'.**

כלומר, האמונה עליה כתוב בקריעת ים סוף "ויאמינו בה'", אינה אמונה רק בהשגחת בורא העולם על עולמו, שכן אמונה זאת כבר השיגו במצרים, אלא הם חשו בטוב הבלתי מוגבל של השם י-ה-ו-ה, שהוא מעל כל המידות האחרות והוא שורשן, שגם מידת הדין נובעת ממנו. הם הגיעו לאמונה מוחשית והכרה ברורה בטוב המופלג של השי"ת עד שהרגישו שניתן לסמוך עליו לגמרי - בטחון מוחלט בו ית'.

זה מה שכתוב בקריעת ים סוף "וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו - ומלכותו ברצון קיבלו עליהם" - ה' ימלוך לעולם ועד". הכוונה בקבלת מלכות שמים זו לא היתה רק שקבלו על עצמם לעשות את רצונו ית' בקיום מצוותיו. במילים אלו הם קיבלו את רצונו ית' בכל אופניו, אף כל מה שהשי"ת קובע שיקרה לכל אחד בחייו הפרטיים, שהוא שורש מידת הבטחון בה'.

גם קבלת רצון ה' בחיים האישיים כלולה במושג "קבלת מלכות שמים", כמו שכתוב בגמרא פסחים (דף נ' ע"א) בביאור הפסוק "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". הגמרא מסבירה שמלכות שמים שתתחדש לעתיד לבא, הכוונה להכרה באחדות ה' עד שיברכו הטוב והמטיב אף על הרע. ברכת הטוב והמטיב על הרע היא ביטוי של אמונה מושלמת באחדות ה', שהכל מגיע ממקור אחד שהוא אך ורק טוב. זו היא קבלת מלכות שמים שלימה, שרק עם השגת הכרה זו באופן מושלם יתקיים התחלת הפסוק "והיה ה' למלך על כל הארץ".

בטחון זה בהשי"ת היה מטרת הניסים הגדולים של קריעת ים סוף, והוא גם מטרת הזכרון היומי של אירוע זה. עלינו להמחיש לעצמנו לא רק את העובדות של קריעת ים סוף, אלא את רגשות עם ישראל בשעת הקריעה. את ההכרה שלהם בטוב הנפלא של השי"ת עד שהגיעו לשירה שעלתה מלבם והתפרצה מגרונם מאליה, ולרוגע מושלם של בטחון בה'. אין מקום לדאגה על העתיד כאשר נמצאים בידיו הטובות של בורא העולם כל כך טוב.

כפי שכתב התנא דבי אליהו, הקב"ה עשה ניסים אלו כדי לעזור ליהודים שעוד לא השיגו הכרות זו בהשי"ת באופן מספיק ביציאת מצרים. רואים מכאן שהכרות זו בטוב ה' עד כדי שירה לה' ובטחון בו ית' היא באמת מטרת כל הניסים של יציאת מצרים. וזה מה שעלינו להשתדל להשיג מסיפור יציאת מצרים בליל הסדר ומזכרונה בכל יום.

ב. ארבע דרגות בסיפור יציאת מצרים

סיפור יציאת מצרים בליל הסדר מיועד לחזק ולרומם את קבלת מלכות שמים של היהודי, עד שאחרי ליל הסדר הוא יקבל את רצון ה' בכל אופניו, ויקיים את מצוות התורה מתוך התלהטות חדשה ותוספת אהבה ורצון. מטרת מצות סיפור יציאת מצרים היא שכל אחד לפי דרגתו יקבל חיזוק והתעלות רוחנית מההתבוננות במסר החשוב הטמון בסיפור. ואכן התורה חוזרת על הסיפור של יציאת מצרים ארבע פעמים בתור סיבה לכך שעל היהודי לקיים את מצוות התורה. אולם בכל פעם שהתורה חוזרת עליו, היא מדגישה היבט שונה של הסיפור. בהגדה של פסח בעל ההגדה מגלה שארבע פרשיות אלו בתורה, הם כנגד ארבע רמות שונות של לימודים שניתן ללמוד מסיפור יציאת מצרים - "אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול". בכל הפרשיות, מסגנון נוסח השאלה - או חוסר השאלה - ברור באיזה בן מדובר. ברם, רבים נתקשו בביאור חלק זה של ההגדה של פסח. דברי חז"ל בזה נראים תמוהים ביותר, שכן התשובה של התורה ל"שאינו יודע לשאול" ניתנת בהגדה כתשובה לרשע, ולחכם ניתנת תשובה לגמרי שונה מהתשובה המוזכרת בתורה, והעניין פלאי.

אמנם נראה בעה"י שיש ביאור פשוט וברור לתעלומה זו. יש ארבע רמות של לימוד מסיפור יציאת מצרים. כל אדם לפי דרגתו יכול לקבל מהסיפור התעוררות ועידוד לקיים את רצון ה' בדקדוק גדול. ואכן, כמו בכל עלייה בעבודת ה', כל אחת מארבע דרגות אלו בנויה על המדרגות הקודמות ומוסיפה עליהן. לרשע (שמנוסח שאלתו ברור שהוא רשע כנ"ל), התורה אומרת לימוד אחד הנלמד מסיפור יציאת מצרים. לשאינו יודע לשאול התורה חוזרת ברמז על התשובה של הרשע ומוסיפה עוד מסר. לתם, התורה חוזרת על שתי התשובות הקודמות ואחר כך מביאה מסר נוסף. לחכם התורה מאריכה ביותר וחוזרת על כל התשובות הקודמות, ושוב מוסיפה מסר נוסף. נמצא שארבע פעמים כתובה בתורה התשובה לרשע, שלש פעמים התשובה לשאינו יודע לשאול, פעמיים התשובה לתם, ופעם אחת התשובה לחכם. והדבר מובן מאד, שכן תמיד כל מדרגה של עלייה בעבודת ה' בנויה על המדרגות הקודמות, ואף מי שעובד את ה' מאהבה אל לו לשכוח את יראת העונש, ובדומה לכך בכל דרגות עבודת ה'. מתוך כל התשובות שנאמרו בתורה, בעל ההגדה בוחר את נוסח התשובה הבהירה במסרה והמובנת ביותר לכל אחד, כדי להעביר ארבעה מסרים חשובים אלו, וכדלהלן:

רשע (יש לקיים המצוות שכן יש שכר ועונש) 9

התורה כותבת את שאלתו ותשובתו של הרשע²² בהקשר למצות הקרבת קרבן פסח (שמות פרק י"ב):

(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח: (כד) וְשִׁמְרְתֶם אֶת הַדִּבָּר הַזֶּה לְחֹק לָךְ וּלְבִנְיֶיךָ עַד עוֹלָם: (כה) וְהָיָה כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לָכֶם פֶּאֶשֶׁר דִּבֶּר וְשִׁמְרְתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת: (כו) וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: (כז) וַאֲמַרְתֶּם זָכַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל וַיִּקְדֵּם הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ:

המסר שהתורה מביאה כסיבה למצות קרבן פסח הוא, שעל ידה נזכור שבתוך מצרים היו את המצריים שלפי מעשיהם הגיע להם עונש, והיו שם גם כלל ישראל שלא היו מיועדים לקבל עונש זה. הקב"ה הביא מגיפה ובאופן פלאי הבדיל בדקדוק רב בין אלו שהיו צריכים לקבל עונש ובין אלו שלא. בכך התגלה שיש מנהיג לעולם, המפקח עליו לפי חוק ומשפט - יש דין ויש דיין, יש שכר ויש עונש.

כאמור לעיל, התורה חוזרת על מסר זה בכל התשובות האחרות - לפעמים ברמיזה בלבד (ע' הרחבה בהערה²³). מתוך הסגנונות השונים של מסר זה המובא בתורה, הצורה החדה והברורה ביותר להבנת מסרה של התורה היא מה שכתוב בתשובה ל"שאינו יודע לשאול", ולכן בעל ההגדה מביא תשובה זו:

רשע מה הוא אומר? "מה העבודה הזאת לכם?!", "לכם" ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה את שנינו ואמר לו [את המסר לדרגת הרשע המובא בתוך התשובה לשאינו יודע לשאול], "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" - "לי" ולא לו. אלו היה שם לא היה נגאל.

נמצא, שאף ה"רשע" המתנגד בעקרון לקיום המצוות, צריך לקבל מסר חשוב מהסיפור של יציאת מצרים. עליו לפקוח את עיניו לעובדה שאם ימשיך בכיוון שבו הוא הולך, יקבל - בעולם הזה או בעולם אחר - צרות ועונשים כבדים, ה' ירחם, שכן יש דין ויש דיין.

²² כאמור לעיל, לאיזה מהבנים כל פרשה שייכת ברור מלשון השאלה המופיע בפרשה.
²³ לשאינו יודע לשאול - "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" "לי" ולא לו אילו היה שם לא היה נגאל. לתם - "ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים" (התשובה לתם על מצות פדיון פטר חמור, היא על ההבדלה שנעשתה בין בכורי ישראל ובכורי מצרים). לחכם - "ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים ... ואותנו הוציא משם ..."

שאינו יודע לשאול (המצות הן השלמת התיקון של שעבוד מצרים ובמקומו)

התורה מביאה את התשובה לשאינו יודע לשאול בהקשר לשמירת חג הפסח על כל הלכותיו, אכילת מצה ואיסור אכילת חמץ (שמות פרק י"ג):

(ה) וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֶךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִיטִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבַּדְתָּ אֶת הָעֶבֶדָּה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: (ו) שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֶּמֶת וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי חֹג לַה': (ז) מִצֹּת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לְךָ חֹמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גִּבְלֶךָ: (ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: (ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְּיַד חֲזָקָה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרָיִם:

וע"ש בפירוש רש"י:

בעבור זה - בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו.

וכ"כ האבן עזרא שם:

בעבור זאת העבודה שהוא אכילת המצה ולא יאכל חמץ, שהוא תחילת המצוות שצוה לנו השם, עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם: לא הוציאנו ממצרים רק [פי': כי אם] לעבדו, ככתוב "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" וכתוב "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים".

לשאינו יודע לשאול אין התנגדות לקיום המצוות כמו שיש לרשע, אך הוא אינו רואה סיבה כלל לקיימן. התורה מסבירה לו את התועלת החיונית שבקיום המצוות ובמילוי רצון ה' באופן מושלם.

אפשר להמשיך את מסרה של התורה לשאינו יודע לשאול, לסיפור הבא:

בבית החולים שכב ילד חולה שנאלץ לעבור טיפולים קשים ביותר כדי להרפא ממחלתו. הילד היה צועק ונאנח ללא הרף מקושי הטיפולים. יום אחד הגיע רופא גדול בעל שם עולמי לבקר בבית החולים וראה במצוקת הילד. הרופא ריחם עליו, והציע להנהלת בית החולים לקחת אותו לביתו, ושם יטפל בו בטיפולים נוחים יותר עד שיתרפא. הוא סיכם עם הילד שיוציאו מבית החולים בתנאי שיאכל רק את המאכלים שהוא ממליץ

עליהם וישתף פעולה לציית לכל הוראותיו. על פי הסכם זה הוצא הילד מבית החולים, מתוך אושר ושמחה, והכרת טובה נרגשת לרופא הגדול. ברבות הימים התחיל הילד להתרעם על כך שרק הוא צריך להגביל את פעולותיו ולציית להוראות הרופא, והחל לזלזל בהן. הרופא קרא לו ואמר: "דע לך, שאין אתה כשאר הילדים. אתה היית חולה אנוש, ואילולי הוצאתי אותך מבית החולים עדיין היית שם היום. על כן, כשאינך שומר על הוראותיי, יש במעשיך עוול כפול: האחד, שאתה עושה רעה לעצמך בכך שתצטרך לחזור לבית החולים להמשך טיפולים הקשים. והשני, שאין הדבר הוגן להפר את ההסכם שעשיתי איתך, ואף יש בכך כפיות טובה חמורה - שכן ריחמתי עליך והוצאתיך מבית החולים על אחריותי כדי להיטיב לך ולשפר את מצבך בחיים, ועכשיו אני רואה שאין אתה מעריך כלל את החסד שעשיתי איתך".

כן הדבר ביציאת מצרים. עברנו טיפולים קשים ביותר במצרים כדי לרפא אותנו ממחלות נפשינו, עד שבא הקב"ה וריחם עלינו והוציאנו משם. אולם ההוצאה הייתה בתנאי שנשמור על הוראותיו כדי להמשיך ולהשלים את רפואתנו. זוהי התשובה המובאת בהגדה לשאינו יודע לשאול, שהוא אינו מתנגד לקיום המצוות כמו הרשע, אולם אינו רואה סיבה לקיימן:

ושאינו יודע לשאול את פתח לו, שנאמר, "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".²⁴

תם (המצוות שומרות על מעלתו המיוחדת של עם ישראל)

התם מאמין ומקבל שיש לקיים את המצות, אך הוא מחפש תוספת הבנה וטעם בקיומן, "טוב טעם ודעת למדני, כי במצותיך האמנותי". התורה כותבת את שאלתו ותשובתו בביאור סיבת מצות פדיון בכור (שמות פרק י"ג):

(יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֶה ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ וּלְאַבְרָהָם וּנְתָנָה לָךְ; (יב) וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה' וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזְּכָרִים לַה'; (יג) וְכָל פֶּטֶר חֹמֶר תִּפְדֶּה בִּשְׂוֹה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעֲרַפְתּוּ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָה תִפְדֶּה; (יד) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר

²⁴ תשובה זו נשנית: לתם - "בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' ... מִבֵּית עֲבָדִים" (ע' ביאור ענין "יד חזקה" לקמן שהוא שהתיקון של מצרים עוד לא הסתיים). לחכם - "עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה". וכן "וַיֹּצִינוּ ... לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה ... לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ כְּהִיּוֹם הַזֶּה".

מֵה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדִּים: (טו) וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פָּרְעָה לְשַׁלְּחָנוּ וַיַּהֲרֹג
ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה
עַל כֵּן אָנִי זֹכֵר לַה' כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֲפֻדָּה: (טז) וַיְהִי
לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם:

קדושת הבכורה היא קדושה שלא שייכת רק לבכורים, אלא היא ביטוי של הרמה הרוחנית הייחודית של כלל ישראל ושל הקשר המיוחד של השי"ת איתם, כמו שכתוב ב"שפת אמת" (פרשת בא שנת תרנ"ג):

כשאמר הקדוש ברוך הוא "קדש לי" ניתוסף קדושה בכלל בני ישראל. כי ביציאת מצרים נעשו בני ישראל כלים להיות הקדושה בתוכם בכלל ובפרט. אכן להיות ניכר בפועל ממש הוא בבכור, ואחר כך על ידי החטא ניתן זה הכח להכהנים, אבל פנימיות הקדושה ניתן לכל איש ישראל.

דברי השפת אמת שקדושת הבכורה שייכת לכל כלל ישראל לכאורה ברורים מהעובדה שפרשה זו של קדושת בכורה נמצאת בתפילין של כל יהודי, ולא רק של בכורים, ואכן הקב"ה קורא לכל עם ישראל "בני בכורי ישראל".

ועיין אור החיים הק' (שמות י"א, ה'):

וראיתי לתת טעם למה לא יצאו ישראל אלא באמצעות מכת בכורות? עוד למה ה' הכה אפילו בכור שאינו מצרי דכתיב (שמות י"ב, כ"ט) "בכור השבוי"? ואולי כי הטעם הוא לצד שמצינו שקרא ה' לישראל "בני בכורי" (שמות ד', כ"ב), וכבר הודיענו רז"ל (זוה"ק ח"ג רפ"ב) כי כל מה שברא ה' במדת הטוב גם זה לעומת זה עשה האלהים בבחינת הרע, וכל בחינה ובחינה שיש בקדושה יש כנגדה בקליפה, והקליפה מתאמצת ומתחזקת לאחוז בה. ולזה, כנגד בחינת הבכורה שבקדושה היתה בחינת בכורה שבקליפה אוהזת ותוקפת בה לבל שלח, עד אשר הרג ה' כל שם הבכורה שבקליפת מצרים בין של מצרים בין של האומות שהיו שם, דכתיב (שמות י"ב, כ"ט) "עד בכור השבוי, ובכור השפחה וכל בכור בהמה". וגם בכור ישראל קידש אותם ה' כאומרו (במדבר ג', י"ג) "הקדשתי לי כל בכור", כדי שלא תשאר בכורה זולת של קודש אשר הקדיש ה'. ולזה מת אפילו בכור בהמה. וכיון שנעקר שם זה, נפל ענף הרע שהיה מחזיק בבכור הקדושה. ולזה תיכף יצאו בני ישראל²⁵.

וע"ע ספורנו (שמות י"ג, ט"ו):

והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם על דרך "פן תספה בעון העיר", והצילם במה שהקדישם לו [ע' מעין זה זוה"ק ח"ב דף מ"א ע"ב], באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר, מיוחדים לעבודת האל יתברך, ואסורים בעבודת הדיוט. "על כן אני זוכה בכור בהמה, וכל בכור בני אפרה", כדי שיהיו מותרים בעבודת חול.

לפי זה, תשובת התורה לתם היא, שיש לכלל ישראל מעלה מיוחדת ויחס מיוחד של הקב"ה כלפיהם. כל היעד של הבריאה תלוי בעבודת ה' שלהם, ועל כן יש להם מצוות מיוחדות שאין לאחרים. היחס המיוחד הזה שיש בין השי"ת לכלל ישראל הוא המקור ל"יד החזקה" של יציאת מצרים. שכן על פי מעשיהם הם לא היו ראויים לצאת ממצרים, אבל הקב"ה מחמת היחס המיוחד שלו כלפיהם, סידר (על ידי הריגת כל בכורי מצרים והקדשת הבכורים כנ"ל) שתהיה להם אפשרות לצאת ממצרים ולהמשיך בתיקונם. וכמו שכתב האלשיך הק' סוף פרשת בא. וז"ל:

ולמה היה "ביר חזקה", האם מי שברא כל העולם יש מאין בלי עמל ויגיעה יצטרך יד חזקה להוציא את ישראל ממצרים? אלא ודאי שהיה על ... שלא היינו זוכים בדין לצאת, כי על כן הוצרך חוזק יד להכריע כל המנגדים. ... ועל כן יציאת מצרים, כי היו גוי מקרב גוי, ומה גם קריעת ים סוף אחר שהמרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו ז'), היה קשה, והוצרך חוזק יד להכניע המנגדים, על ידי חפשו יתברך זכויות קדומים מדם פסח ומילה ... וזהו "בחוזק יד".

פירוש ההנהגה של "יד חזקה" הוא (כאמור לעיל פ"ב אות ב' בשם המהר"ל), שלפי החוקים

הטומאה. ע' ילקוט שמעוני אסתר (פרק א', רמז תתרמה). וז"ל: בימים ההם כשבת וגו' זה שאמר הכתוב "והוא מהשנא עדניא וזמניא וגו' [מהעדה מלכין ומהקים צלכין]". מתחלת ברייתו של עולם היו הבכורות מקריבים, והם היו נוטלים הגדולה. וכן אתה מוצא כשהרג קין את הבל נתנה לשת שנאמר "כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל", ושת נתן הגדולה לאנוש, ואנוש לקינן עד נח, ונח לשם, ושם היו לו שמונה בנים ולא נתן הגדולה אלא לארפכשד שאברהם יוצא ממנו. ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ליהודה ויהודה לפרץ עד שמגיע לצדקיהו, כיון שגלה צדקיהו נטלו נבוכדנאצר ממנו. אמר הקב"ה כל ימים שהיתה מלכות ביד בני, הייתי מתגלגל עמהם, זה עומד רשע וזה עומד צדיק, זה לוח וזה פורע, עכשיו שנטלה מלכות מבני תחזור המלכות לבית אביה לעולם. עולם היה בכורו של שם, ובשביל ישראל נתנה מלכות לארפכשד שהם מבני בניו, ועתה תחזור המלכות לעולם שנאמר "כשבת המלך אחשוורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה", ואין שושן אלא עולם שנאמר "ואני בשושן הבירה אשר בעולם המדינה": וע"ע פירוש הגר"א ל"חד גדיא" בענין זה.

וע"ע זוהר חלק ב' דף מ"א ע"א: אי קודשא בריך הוא בלחודי קטיל אמאי כתיב "ולא יתן המשחית", דמשמע דמשחית הוא אזיל ולא קודשא בריך הוא. אלא ודאי קודשא בריך הוא הוא קטיל, ומשחית הוא אזיל לאשכחא עילה לישראל. ... ועל דקטל קודשא בריך הוא כל אינון בוכרין דהוא סטרא יהיב בוכרין דישראל לפורקנא, דלא ישכח עליהו סטרא אחרא עילה כלל. ובכלא נטיר לון לישראל כאבא על בנין.

שהקב"ה קבע בבריאה הם לא היו זכאים לישועה, והקב"ה היה צריך כביכול ללכת בכוח נגד כל המקטרגים ולעשות מה שנצרך. במצב כזה ניתן להתבטא שהקב"ה צריך כביכול כוח חזק לבצע את המשימה²⁶. זוהי מידת "א-ל", שהיא מידת החסד המתבצעת מתוך תקיפות נגד המתנגדים, כמו שכתוב "א-ל מוציאם ממצרים" כפי שמבאר הגר"א (אד"א שמות ל"ד, ו').

הנהגה מיוחדת זו שהקב"ה עוזר לכלל ישראל אף כאשר הדבר לא מגיע להם, היא תולדת היחס המיוחד שיש לרבש"ע כלפיהם. הקב"ה מתייחס אליהם כבנו בכורו "בני בכורי ישראל", שכן כל ייעודה של הבריאה תלוי בהם. זוהי הקדושה המיוחדת של הבכורה שיש לכל אחד מעם ישראל. את היחס הזה רואים בסיפור יציאת מצרים. שעל אף ש"אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה" בכל זאת הקב"ה התנהג עם כלל ישראל מתוך יחס של קרבה מיוחדת, והוציאם ממצרים ביד חזקה²⁷.

תשובה זו היא המשך למשל שהובא לעיל:

במשל הקודם, היתה סיבה לכך שהרופא ריחם על הילד הסובל והוציא מבית החולים - שכן הרופא היה ידידו הטוב של אביו. בנוסף לכך, הרופא גילה בילד עצמו תכונות מיוחדות שמצאו חן בעיניו עד שהחליט לתת לו את בתו לאשה, ולהפכו לחתנו אחרי שיחלים ממחלתו. ואכן מסיבה זו טרח הרופא בצורה חריגה כל כך להוציא אותו מבית החולים, לא לפי הנהלים הרגילים.

עכשיו - לפי הוספה זו לסיפור - מבחינת הילד, נתווספה חשיבות מכופלת לשמור על הוראות הרופא ולהתרפא לגמרי ממחלתו, שעל ידי זה הוא ישמור על היחס המיוחד הקיים בינו ובין הרופא שהטיב עימו, ואף יזכה להיות חתנו.

זהו המסר שעל ה"תם" לקבל ולהפנים מהסיפור של יציאת מצרים. עם ישראל אינו כשאר האומות, שכן יש לו קדושה מיוחדת ויחס מיוחד של הקב"ה כלפיו. ועל כן עליו לשמור על יחס

²⁶ וכן כתב העמוק דבר שמות (י"ג, ט') בביאור הענין של "יד חזקה", וספר בינה לעיתים (חלק א', דרוש א' לשבת הגדול). ומעין זה כתב גם המהר"ל בספר גבורות השם (פרק נ"ב) וז"ל: דע כי ראויים היו ישראל להיות עבדים במצרים וראוי היה פרעה להיות מלך משעבד בישראל. וכאשר רצה הקדוש ברוך הוא להוציא את ישראל ממצרים היה עומד נגד זה העבדות שראוי לישראל... וזהו שאמר "עבדים היינו" והוא נגד העבדות של ישראל... ועל זה אמר "ויציאנו ה' משם ביד חזקה" להסיר העבדות, כי נגד שהיו משועבדים ומשוקעים בעבדות היה הקדוש ברוך הוא צריך להוציא אותם ביד חזקה, משל זה אבן שהוא משוקע בארץ, ... והפ' הזה הוא נכון כאשר תדקדק בדבר הזה. עכ"ל.

²⁷ וע' דברים (ז', ו'): "כי עם קדוש אתה לה' אלהיך בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה: ... כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדו מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים".

זה על ידי קיום כל מצוות התורה שהקב"ה נתן לשם מטרה זו. התיקון של שעבוד מצרים עוד לא נשלם, עלינו להשלימו על ידי קיום המצוות, ועל ידם נהיה ראויים לקשר המיוחד בינינו ובין בורא העולם שהוא חיוני לייעוד הבריאה כולה. זו היא הסיבה שהקב"ה כל כך התאמץ כביכול להוציאנו ממצרים לא לפי 'הנהלים הרגילים'. על פי דברים אלו מבוארים דברי בעל ההגדה בתשובתו לתם:

תם מה הוא אומר, "מה זאת?" ואמרת אליו "בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים

מבית עבדים",²⁸

חכם (אהבת ה')

החכם מכיר את כל מצוות התורה, ורוצה ושואף לקיימן, ברם גם בשבילו סיפור יציאת מצרים יכול להגדיל ולרומם את שמחתו וחשקתו בקיום המצוות ובשאיפתו לעשות נחת רוח לפניו ית'. לו, התורה מתארת את יציאת מצרים באריכות גדולה, חוזרת בהרחבה על כל המסרים האחרים, ומוסיפה הבט נוסף חדש. אלו דברי התורה לחכם (דברים פרק ו'):

(כ) **כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּנְךָ מִחֹר לֵאמֹר מָה הָעֲדָתָהּ וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם: (כא) וְאָמַרְתָּ לְבֶנְךָ עֲבָדִים הָייְנוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: (כב) וַיִּתֵּן ה' אוֹתוֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: (כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֶתָּנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (כד) וַיִּצְּנֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִּירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּיתָנוּ בְּהַיּוֹם הַזֶּה: (כה) וַיִּצְדָּקָה תְּהִיָּה לָנוּ כִּי נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ:**

המסר המיוחד הנאמר לחכם שאינו מופיע בתשובות הקודמות, הוא הפסוק האחרון. "וַיִּצְדָּקָה תְּהִיָּה לָנוּ כִּי נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ": כוונת המסר המונח במילים אלו מבואר בהרחבה באור החיים הק' בפירושו על הפסוק, וז"ל:

"וצדקה תהיה לנו וגו'": צריך לדעת הכוונה במאמר "צדקה". עוד צריך לדעת

כוונת אומרו "לפני ה' אלהינו כאשר צונו וגו'".

²⁸ תשובה זו נשנית לחכם - "עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" וכן "ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים".

אכן הכוונה היא לפי שיש שני הדרגות בעבודת ה':

אחד: היא עבודה מיראה, וזה הוא חיוב על כל הנבראים, שכל עבד ירא מרבו, על דרך אומרו (מלאכי א', ו') "ואם אדונים אני איה מוראי". והוא מאמר הכתוב (דברים י', י"ב) "מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה".

ב': היא עבודה מאהבה. והיא מצוה רבה ועצומה. אבל אין חיובה לצד היות האדם עבד שיהיה אוהב, די שלא ישנא ויעבוד הצריך, וזה הוא דבר שחייב העבד לרבו, וכנגדו רבו חייב לזונו ולפרנסו כיד רבו.

כנגד חיוב המוטל לצד היותו עבד: אמר הכתוב שקודם לזה "ויצונו ה'... ליראה את ה'", וגמר אומר "לטוב לנו וגו' לחיותנו וגו'". פירוש מצות ה' באה בחיוב ליראה כמשפט עבד למלכו, וגם על ה' להטיב כיד המלך לפרנסה ולכלכלה לחיותנו, כי חייב האדון בפרנסת עבדו.

וכנגד עבודה מאהבה: אמר זה אינו בחיוב העבד אלא בדרך "צדקה תהיה לנו, כי נשמור וגו'",

- "לפני ה'": רשם בזה תכלית האהבה, על דרך אומרו "ז"ל (חובות הלבבות שער אהבת ה' ריש פרק א'), וז"ל: "האהבה היא כלות הנפש ונטותה אל הבורא, וזו היא דביקות הנפש לפני אור הנערב הוא ה' אלהינו".

- ואומרו "כאשר ציונו": פירוש לא לצד שום פניה, אלא לעשות מצות ה', בדרך אומרו (תהלים מ', ט') "לעשות רצונך אלהי חפצתי", שזה הוא עשות המצוה באהבה שלמה.

ודבר זה בו יצטרך אדם ויקו לשכר גם כפי הדין. והגם שכפי האמת עלינו לשלם שכר לאלהינו ברוך הוא שהטעימנו עריבות נעימות מתיקות אהבתו בלבנו, מתוקים וערבים לאין תכלית. אלא שיטול אדם שכר על התעצמותו עד שהשיג טעם בחיים.

מעין זה כתב הגר"א (מובא בספר מפירושי הגר"א על התורה, העתקה מכת"י), וז"ל:

"וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את מצותיו כאשר ציונו" בלי שום מחשבה אחרת (היינו בלי צורך לסיבה נוספת מלבד מה שהיא רצונו ית"י).

כלומר, מטרת סיפור יציאת מצרים בשביל החכם היא שיגיע מתוך ההמחשה וההעמקה בטוב

29 וכן מובא מעין זה מהגר"א בספר ליקוטי תורה (בסוף הספר אמרי נועם על מסכת ברכות): "כי נשמור לעשות... כאשר צונו" - בלא שום טעם, אך בגזרת המלך, נלכה ונשמרה מצותיו וחוקותיו.

ה' ובאהבתו לעם ישראל שמאחורי כל החסדים של יציאת מצרים, לאהבת ה' כזו, עד שתספיק לו הידיעה שהמצוות הן רצונו ית', להניע אותו לעשות אותם בחשק ובאהבה גדולה. הוא ירגיש שמחה גדולה לזכות לעשות נחת רוח לפניו ית', ולזכות להתקרב אליו ית' על ידי קדושת המצוות ועשיית רצונו. לפי זה מאירה תשובת בעל ההגדה אליו:

חכם מה הוא אומר? "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם?" ואף אתה אמור לו "בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח, אפיקומן."

הנהגה זו שלא לאכול בליל הסדר אחר הפסח אפיקומן, אינה הלכה הכתובה בתורה, וגם נראה שאין לקיומה חשיבות מצד המעשה החיצוני בלבד. אולם חז"ל הבינו שהיא התחושה שיהודי אמור להגיע אליה באופן טבעי אחרי קיום מצוות הלילה וסיפור יציאת מצרים. שירגיש שכל כך ערב לו לקיים את רצון ה' ואת מצוותיו, עד שלא ירצה לקלקל את הטעם הטוב של מצות קרבן הפסח שיש לו בפה. ולכן קבעו הנהגה זאת דוקא בליל הסדר (שבעצם היא שייכת בכל אכילה של מצוה), כדי שכל יהודי יזכור את היעד הנכסף הזה שהוא מטרת מצוות הלילה, וישאף להשיג את הרגש הנכסף הזה.

יש להעיר בענין זה, שנראה שארבעה מניעים אלו של עבודת ה' הנלמדים מסיפור יציאת מצרים כמתואר לעיל, מקבילים באופן מדויק לארבעה האופנים של אהבת ה' המתוארים בביאור הגר"א על הפסוק בשיר השירים (ה', ב') "פתחי לי אחותי רעייתי יונתי תמתי" (כפי שמובא בהרחבה בספר "שערי אהבה" חלק א' פרק ג'):

✧ חכם - אהבה כמים הפנים לפנים, אהבת ההתאחדות וההזדהות ["תמתי"].
השאיפה המניעה את האדם לקיים את רצון ה' באהבה ובשמחה מתוך אהבה לגרום נחת רוח למי שאוהבים, ללא שום צורך בטעם נוסף (אהבה בלי טעם - טוב ערב מועיל). כפי שכתב הגר"א (כמובא לעיל) "כי נשמור לעשות... כאשר צונו" - בלא שום טעם, אך בגזרת המלך, נלכה ונשמרה מצותיו וחוקותיו.

✧ תם - אהבת ה"טוב", האהבה למה שראוי להערצה ["יונתי"]. קיום המצוות הוא טוב אמיתי - "אין טוב אלא תורה", שהוא מביא לקשר עם הטוב המופלא של השי"ת, "קרבת אלוקים לי טוב". המצוות ניתנו לנו כדי להתקדש ולהתקרב כביכול להשי"ת, כפי שמברכים "אשר קדשנו במצותיו". המושג של קדושה הוא טוב מופלג, כמו שאומרים "נעריצך ונקדישך" כאשר הערצה היא היחס של כבוד למה שמתייחסים אליו כטוב. קיום המצוות הוא הדרך להשיג את ה"טוב" האמיתי הזה של קדושה. כחלק ממערכת זו, נתן לנו השי"ת את קדושת הבכורה

כדי להתקרב ולהתקשר אליו, ועלינו לקיים את המצות כדי לשמור על קשר זה. [כאמור לעיל, קשר מיוחד זה בין השי"ת ועם ישראל, הוא הסיבה ל"יד החזקה" שהשתמש בה השי"ת ביציאת מצרים, שהוציאם אף שלא היו ראויים לכך.]

✧ שאינו יודע לשאול - אהבת המועיל ["אחותי"]. כוונת המילים "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי מצרים" היא שהתועלת האמיתית של יציאת מצרים היא קיום המצוות (בלי קבלת המצוות, יציאת מצרים היתה ישועה גשמית נעימה בלי שום תועלת אמיתית). וכמו במשל של הילד שיצא מבית החולים, עליו לשמור על הוראותיו של הרופא שהוציאו, שהרי עדיין מצב בריאותו רעוע והתועלת שהיה משיג מבית החולים תושג רק כאשר יציית לגמרי להוראות הרופא.

✧ רשע - אהבת הנעים ["רעיתי"]. הרשע אינו חש את חשיבות התועלת האמיתית של יציאת מצרים, אך גם עליו ללמוד מיציאת מצרים סיבה לקיים את המצוות, שכן "אילו היה שם לא היה נגאל". כיון שהשי"ת הוא המקור של כל הנעימות - וחוסר הנעימות - הקיימת, אם הוא לא יקיים את המצוות הרי יגיעו לו ח"ו צרות ועונשים כבדים רח"ל, שכן יש דין ויש דיין ויש שכר ועונש.

מסרים אלו של ארבעת הבנים הם כל כך חשובים עד שהם מופיעים בתוך ארבע הפרשיות של תפילין שאנו מתעטרים בהם כל יום: בפרשת "קִדְשׁ" - מופיעה התשובה שאינו יודע לשאול. בפרשת "והיה כי יביאך" - יש את השאלה והתשובה של התם. פרשת "שמע" - עניינה אהבת ה' ואחדות ה' שהיא תוכן התשובה לחכם, ופרשת "והיה אם שמוע" - עניינה שכר ועונש שהוא התשובה לרשע. מכאן רואים שהמסרים החשובים של ארבעת הבנים שייכים לא רק לליל הסדר, אלא הם מיועדים ללוות אותנו, לחזק ולרומם את אופן קיום המצוות שלנו כל ימי חיינו.

ג. "נרצה" - השאיפה לגרום נחת רוח להשי"ת

כוונת הסימן האחרון של סימני ליל הסדר - "נרצה" טעונה ביאור. מקובל לפרשו כפי שמובא בשם השל"ה הק' "אם עשה כסדר הזה הוא מרוצה לשמים". ברם, מפרשי ההגדה (הגדת מהר"ל) כבר שואלים שהדבר צריך הסבר, שכן "אין זה סימן על איזה עשייה כמו הסימנים האחרים? ולמה משמיענו זאת כאן יותר מבקיומן של מצות אחרות, שגם כן המקיימן נרצה לפני המקום?" (ל' המהר"ל). ונראה שתעלומה זאת עוד לא הגיע לפתרונה במפרשי ההגדה.

ונראה בעה"י ביאור הדבר על פי הגמרא ברכות ל"ד ע"א המסבירה את מבנה תפלת העמידה:

**אמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש
אחרונות אלא באמצעיות דאמר רבי חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר
שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה
לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר [רש"י: נוטל רשות] והולך לו.**

וצריך ביאור, שתפלת "רצה" היא לכאורה תפלה מעין "שמע קולנו" שאנו מתפללים שהקב"ה יקבל את התפלות שלנו, וכן המשך התפלה "והשב את העבודה לדביר ביתך .. ותחזינה עינינו בשובך לציון ..." היא ממש מעין תפלת "ולירושלים עירך", והרי, כפי שאמור בגמרא, אל ישאל אדם צרכיו בשלוש אחרונות? וגם לא מובן איך זה נחשב כעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו?

ונראה שברכת "רצה" לפי הנוסח שלנו היא במקום "ברכת העבודה" המוזכרת במסכת תמיד (ה', א') שהיו מברכים אחרי העבודה בבית המקדש. ע' רש"י ברכות י"א ע"ב (ד"ה ועבודה) שאחרי העבודה בבית המקדש היו מברכים:

**"רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל, ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון, ברוך
המקבל עבודת עמו ישראל ברצון", אי נמי "שאותך לבדך ביראה נעבוד".**

כלומר, אחרי הקרבת הקרבן היו מתפללים שהעבודה שעשו תהיה לנחת רוח לפניו ית'. בדומה לכך נראה שתפילת "רצה" שאנו אומרים בסוף העמידה נתקנה להיות מקבילה לתפילה זו. אנו אומרים בה שבכל מה שביקשנו במשך התפלה, המטרה שלנו לא היתה רק לשנות את מצבנו ולקבל על ידי התפלה מה שבקשנו, אלא "רצה ה' אלוקינו בעמך ישראל ובתפלתם", עיקר כוונתנו היתה שתהיה להשי"ת נחת רוח מעבודתנו, שהרי הוא ית' אוהב כאשר בניו מתפללים אליו. ואחרי זה אנו מוסיפים, שכיון שכל מטרתנו בתפלה שהתפללנו היתה "עבודה" דהיינו לגרום נחת רוח לפניו ית', ועיקר העבודה חסרה לנו היום, על כן אנו מביעים את הכמיהה שנזכה לגרום נחת רוח מושלמת על ידי עבודת בית המקדש "והשב את העבודה לדביר ביתך .. ותחזינה עינינו בשובך לציון ...".

ונראה שזה הוא מקורו של הסימן "נרצה" בליל הסדר. שאחרי אכילת קרבן הפסח היו מתפללים, כפי שהיה נוהג אחרי כל קרבן (בנוסח מעין הנוסח הנ"ל), שהקרבן יהיה לנחת רוח לפניו ית' - ועל תפלה זו נתקן הסימן "נרצה" (מעין תפילת "רצה"). בתפלה זו היו מביעים שאין הכוונה בעבודת הקרבת קרבן הפסח כמו להבדיל עובדי עבודה זרה שמקריבים קרבנות לאיליהם כדי להשיג איזה הצלחה אישית, אלא כל הכוונה והשאיפה שלנו היא רק לגרום נחת רוח לפניו ית'.

ברם, בזמנינו בליל הסדר, הנוסח של "רצה" שאומרים בתפילת העמידה אינו מתאים, ששם עצם תפלת העמידה ממלאת את מקומה של העבודה (במידה מסוימת), ועל כן ניתן להתפלל שתפלתנו תהיה לנחת רוח לפניו ית'. אולם בליל הסדר אין לנו היום דבר הממלא את מקומו של עבודת קרבן הפסח (האפיקומן הוא רק זכר לקרבן הפסח ואינו ממלא את מקומו כלל). ועל כן אין מקום היום לומר מעין לשון התפלה "רצה בעבודת עמך ישראל, ואשי ישראל תקבל ברצון" רק אנו מביעים את הכמיהה מעין לשון התפלה "ותחזינה עינינו כו" שבקרב תהיה לנו אפשרות לגרום נחת רוח מושלמת בבית המקדש: "כְּאֲשֶׁר זָכְינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ כִּן נִזְכָּה לַעֲשׂוֹתוֹ ... בְּקֶרֶב נִהַל נְטִיעֵי כֹנֶה פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה, לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם".

לפי זה יוצא שיש שמחה נוספת מרוממת הנובעת מסיפור יציאת מצרים (מלבד אלו המוזכרות לעיל בפרק ב' וג'), שגם עליה בודאי מתפעלים המלאכים "ומודים לקב"ה על עם קדוש שיש לו בארץ". בעומק נשמתו של כל יהודי מורגשת שמחה גדולה לגרום נחת רוח לפניו ית'. האדם קשור בפנימיותו לכל העולמות, ובעומק מהותו הוא מרגיש את השמחה שמעשיו גורמים למעלה. שמחה זו היא שמחת ה"חכם" העובד את ה' מאהבה, שאינו רוצה לבטל מפיו את הטעם הטוב של הנחת רוח הנגרמת על ידי אכילת קרבן הפסח. זהו פן חשוב נוסף של קבלת מלכות שמים באהבה שניתן להרגיש בליל הסדר, את השמחה הנעלה של נחת הרוח הגדולה הנגרמת בשמים על ידי קיום מצוות הלילה.

פניני אור

פנינים מרבתינו גדולי הדורות המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

"סדר" של אהבה יראה ושמחה

הרב אליעזר פאפו זצ"ל:

מטרת הסיפור - אהבה, יראה, וקבלת עבודתו ית' ~

קריאת ההגדה בליל פסח היא מצוה דאורייתא דכתיב "והגדת לבנך", וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. ועיקר מצות הסיפור להגיד לבני ביתו בסיפור יציאת מצרים איך הראנו ה' אלקינו את כבודו, ואת גדלו, ואהבתו, וחמלתו, ויכולתו והשגחתו, כדי שירבה לקבוע בלבו ובלב בני ביתו אהבת האל ית"ש ויראתו, כי זה כל האדם, ושעל כן ראוי לנו לעובדו בלבב שלם ולשמור את כל מצותיו. וזה כל פרי ההגדה.

חשיבות השמחה בסיפור ואת הדרך להשיגה ~

והפליגו בזה הקדוש בשבח המגיע למספר ביציאת מצרים וחדא [פי' ושמח] בהוא סיפורה, כמה נחת רוח עושה לפני אבינו שבשמים וגמולו ישלם לו.

וראוי ליתן לב להתעורר בשמחה לחשוב מעומק [להתבונן היטב] מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו, שכל כך אהבה וחיבה יתירה נודעת לנו מאבינו רוענו, מלך רם ונשא אשר לגדולתו אין חקר.

ובמאי דקמן [יש עוד לשים לב לחסד הנמצא לפנינו במצוות הסדר] חיבה יתירה נודעת לנו אשר קדשנו במצותיו וצונו לספר בנסים שעשה עמנו, וזכר עשה לנפלאותיו, וצונו לאכול מצה ומרור וכו'. וכל דבר ודבר וכל דבור ודבור, ובפרט השמחה שלנו, עושה פרי למעלה ועושה נחת רוח ליוצרנו, ובונה בשמים עליותיו על ידינו מה שאין יד שכלנו מגעת, רק אנחנו יודעים שמעשה ידינו כוננה עלינו, והקב"ה קובע לנו שכר טוב על כל זה. היש חיך מתוק מזה?! - מאשרינו מה טוב חלקנו!

חייבא רמייא עלן לעורר אהבה ושמחה

ונהי שהכל לפי מעשיו של אדם, ולפי זכות נשמתו כך תתעורר נשמתו לאהבה ולשמחה, אבל חייבא רמייא עלן לטרוח במחשבות, ובהתעוררות חיצון [פי' עלינו לעשות מעשים ולדבר דיבורים חיצוניים המעוררים את פנימיותנו], לעורר את האהבה ואת השמחה בין רב למעט, כאשר תשיג ידינו. ובליל התקדש החג הקדוש יאזור חיל לקיים מארז"ל "חייב אדם להראות בעצמו כאלו הוא יצא ממצרים". ועל ידי מחשבות טהורות תדיריות [בסגנון זה] יתלהב לבו באופן שיראה שאי אפשר שלא לשמוח. ולפי התעוררותו ולפי מעשיו כך יהיה לו סיעתא דשמיא, והבא ליטהר מסייעין אותו שישמח בעושי שמחה רבה שמחה של מצוה.

[ספר פלא יועץ (ע' 'פסח' וע' 'הגדה'), תוה"ד]

הרב ישראל איסר מפוניבז צ"ל [תלמיד רבי חיים מואלאזין]:

לילי הסדר מסוגל מאד להשריש אמונה, יראת שמים ואהבת ה'

דע והבן כי קדושת ליל פסח גדולה מאד מאד, כי בה שבר הקב"ה את כל מ"ט שערי טומאה שהיו אבותינו מוטבעים בהם והוציאם לחרות מכל שעריה. שבאמת זהו עיקר יציאת מצרים כמו שמבואר בספרים, ועוד שזה תלוי בזה אם הנפש יוצא משעבוד הטומאה מיד הגוף יוצא משעבוד האומה... וכן בכל שנה ושנה נוצץ בליל פסח הקדושה הראשונה, ולכן גם הבן גם האב חפשיים בלילה הזה מהטומאה, ולכן צונו השי"ת לדבר על לב בנינו בלילה הזאת המקודשת להשריש בלבם אמונת ה' ומה בצע כי נעבדנו, וכל זה על ידי העיקרים הנצרכים לזה ששרשם יציאת מצרים.

ומתחילה צריך להכין עצמו לישב בשמחת מצוה ודרך חירות שיהיו הדברים יוצאים מלבו, ועל ידי זה יכנס בלב בניו ויושרשו שורש פרי יראת השי"ת ואמונתו כל ימיהם. וזהו שאמר בעל הגדה "כנגד ארבעה בנים דברה תורה" להודיע לנו גודל החיוב בזה עבור התועלת הגדולה הצומחת ממנו... שמי שברא אותנו ואת יצרנו הרע יודע שבשעה שמצה ומרור מונחים לפניך אז מועיל מעשה השרשת יראת שמים ללבנו ולא בעת אחר... ודע, שאף אם תעסוק עמו כל הלילה בדברי חידודים בפירוש ההגדה או בפסוקי תורה, לא יצאת ידי חובתך, אך ורק להסביר לו היטב עומק הנס, וגבורת השי"ת ויכולתו, לשנות הטבע כרצונו ואהבתו לעמו, ושמרו החסד לאוהביו לדורותם, וכל הרחבת דברים בכיוצא בהם. והוא הדין לדבר אודות צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ומה שאנו מדולדלים בגלות איך שהוא יטיב לנו באחריתנו.

[ספר מנוחה וקדושה]

פרק ה'

היציאה ממצרים עוד ממשיכה

המילים "זכר ליציאת מצרים" מוזכרות כמה פעמים בתורה ובנוסח התפלות שלנו. מה ביאורן של מילים אלו? מה יש לכוון ולהרגיש כשמזכירים ביטוי זה בקידוש ובתפלה?

א. "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים"

כתוב בתורה (שמות ו', ז):

**"וְלִקַּחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם
הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת מִצְרַיִם"³⁰**

לשון הפסוק טעון ביאור, שהרי הראשונים בגמרא ברכות ל"ח ע"ב מסבירים מדוע אנו מברכים "המוציא לחם מן הארץ" בלשון "המוציא" שהוא גם לשון הווה ולא רק לשון עבר³¹. בדומה לכך, יש לבאר מדוע משתמשת התורה כאן במילה "המוציא" לגבי יציאת מצרים. שהרי הקב"ה הוציא אותנו רק פעם אחת, והיה לכאורה מתאים יותר שהתורה תכתוב "וידעתם כי אני ה' אלהיכם שהוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" בלשון עבר.

אולם נראה, שכאמור בפרק הקודם, יציאת מצרים אינה דבר שקרה פעם אחת בלבד במשך ההיסטוריה, אלא עד היום אנחנו עדיין ממשיכים לצאת ממצרים - להתעלות מעל הרמה השפלה שהיא מהותה של טומאת מצרים. אנחנו עדיין באמצע המשימה להתנער מכל

³⁰ וכן מעין זה ויקרא (כ"ב, ל"ג), דברים (ח', י"ד), (י"ג, ו'), (י"ג, י"א), שופטים (ב', י"ב).

³¹ ע"ש בריטב"א בשיטה מקובצת, ובגר"א באמרי נועם שם.

השאיפות הגשמיות השליליות, ולהגיע לתיקון המושלם הנצרך בשביל לזכות לגאולה המיוחלת העתידה. בשעת יציאת מצרים לא היינו ראויים מצד מעשינו לצאת ממצרים, ולא הטהרנו לגמרי מהטומאה של מצרים. ובאמת, לפי חוקי הבריאה הרגילים, רק כאשר התיקון הרוחני נשלם אז הישועה מגיעה בפועל, כמו שכתוב (ישעי' כ"ד, כ"א) "פקוד ה' על צבא מרום במרום" - ורק אחר כך - "ועל מלכי האדמה על האדמה". החסד הגדול של יציאת מצרים היה, שעל אף שהיינו עדיין ראויים מצד דרגתנו ומעשינו להיות משועבדים תחת סבלות מצרים, הקב"ה הוציא אותנו, ונתן לנו את המצוות כדי לעזור לנו להיטהר מטומאת מצרים בלי הסבל הקשה של השעבוד. כאמור לעיל (בביאור התשובה לשאינו יודע לשאול), זה היה החסד הגדול של ה"יד חזקה" שהנהיג הקב"ה כדי להוציא אותנו ממצרים. ואכן, כאשר חלילה כלל ישראל אינם שומרים את המצוות, אז עליהם רח"ל לחזור למצב של סבל ל"ע, לחזור ל"מצרים". הקב"ה עוזר לנו בכל דור להמשיך במסלול זה של היציאה ממצרים. לכן כתוב "המוציא" - בלשון הווה - שהקב"ה מכוון את עלייתנו הרוחנית, וממשיך בכך לקרבנו אליו ולהוציא אותנו "מתחת סבלות מצרים".

ונראה, שקרוב לומר שכל המצוות שכתוב בהם בפירוש הענין של זכירת יציאת מצרים, מעין "וזכרת כי עבד הייתי בארץ מצרים על כן צוך ה' אלוֹקִיךָ לעשות ...", הכוונה שאנו זקוקים במיוחד למצוות אלו כדי להמשיך לצאת מהטומאה הזו [וכן מפורש בזה"ק בביאור לשון זה המובא בפסוק לענין שבת (ע' הערה³²)].

ב. "זכר ליציאת מצרים"

כאשר מובא בתורה המושג של "זכירה", אין הכוונה רק לזיכרון שכלי, אלא לחוש את הדבר עם כל משמעותו המלאה. כך ברור ממה שכתוב (במדבר ט"ו, מ') "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי" המובא במצות ציצית, שאין הכוונה רק לזכרון בשכל אלא להרגיש את כל חומרת חיובינו בקיום המצוות [כפי שמבואר במדרש שם³³]. וכן רואים גם מהפסוק (תהלים כ"ה, ו')

32 וז"ל זוה"ח פרשת כי תשא (מאמר עשרת הדברות): תא חזי, כתיב בדברות במשנה תורה "וזכרת כי עבד הייתי בארץ מצרים ויפדך ה' אלקיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת". הכא אוליף לן אורייתא רזא עילאה, דהא ההוא צדיקא דאזדבן לעבדא במצרים [יוסף הצדיק], ובההוא חובא אתגזר עלייכו לאשתעבדא במצרים, ולכפרא ההוא חובה דזבניתון ליה, נטרו יומא דשבתא וישתביק לכוון, דהא יומא דשבתא לקבליה איהו. ...יוסף "שבת" אקרי לתתא, לקביל צדיק חי העולמים [מידת היסוד], ואקרי "שבת" לעילא. ובגין כך כתיב, "על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת" [היינו תיקון החטא שגרם לשעבוד מצרים]. ע"כ. ומעין זה בז"ח בשלח ל"ז ע"ב. וע' זוה"ק ח"ב רע"ו ע"א.

33 ילקוט שמעוני במדבר פרק ט"ו, רמז תש"נ: תנא דבי אליהו "וימצאו איש מקושש עצים" אמר לו הקב"ה למשה: חלל זה את השבת. אמר לפניו: רבש"ע אתה יודע, בכל יום תפילין בראשו תפילין בזרועו ורואה אותן

"זכור רחמין ה'" שהכוונה שהקב"ה כביכול יחוש באופן פעיל את רגשות הרחמים שלו, ולא רק שיזכור שהם קיימים. וכן ברור ממקומות רבים נוספים בתנ"ך (ע' הערה³⁴). בדומה לכך, במילים "זכור את יום השבת לקדשו" אין הכוונה רק להזכיר את קדושת שבת בפה ובמחשבה, אלא הכוונה שנרגיש את החשיבות הנעלה של קדושת שבת. שקדושת השבת וקירבת ה' שניתן להשיג בה תהיה כל כך יקרה וחשובה בעינינו, עד שלא תתכן שכחה והיסח הדעת ממנה.

מעין זה גם במילים "זכר ליציאת מצרים", אין הכוונה רק שלא נשכח שהיתה פעם יציאה ממצרים, אלא שנרגיש בצורה מוחשית את הטובה הגדולה של היציאה ממצרים. שנרגיש את המעלה הגדולה של החסד של היציאה מטומאה לקדושה, אשר זכרון זה יחזק את הרצון שלנו להמשיך לצאת מ"מצרים" - להמשיך להטהר מטומאת השאיפות של היצר הרע המרחיקות אותנו מקרבת ה'. זוהי מטרת המצוה להזכיר יציאת מצרים בפה כל יום, כמו שכתב הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק ד' פרק ד'), וז"ל: "ועל כן נצטוונו לזכור אותו [יציאת מצרים] תמיד ולהזכירו בפינו, שעל ידי זה מתחזק התיקון ההוא [של יציאת מצרים] עלינו ומתאמץ האור בנו, ומתמיד בנו התועלת הנמשך מן התיקון ההוא"³⁵. כאשר נחוש את המשמעות האמיתית של יציאת מצרים נתעורר להשתוקק לקרבת ה' ולסלוד מכל התרחקות ממנו ית'.

בכל קידוש של שבת ובכל קידוש ותפלה של חג אנו מזכירים "זכר ליציאת מצרים", אף בראש השנה שהוא בתשרי, שחשיבות זמנו היא מעשה בראשית ("היום הרת עולם") ולא יציאת מצרים. נראה בעה"ת שביאור הדבר הוא כנ"ל, שהכוונה היא שהחגים כולם מעלים ומקדשים אותנו, ועל ידם אנו משיגים עוד יציאה מהטומאה של מצרים שעדיין קיימת בתוכנו (וכן מבואר בזוהר הק' לע' שבת, ע' הערה³⁶). בימים מיוחדים אלו יש להרגיש עוד קצת "יציאה ממצרים",

וחוזר בו, עכשיו שאין עליו תפילין חלל זה את השבת. אמר לו הקב"ה למשה: צא וברור להם דבר שינהגו בו בשבת ובימים טובים שנאמר "ועשו להם ציצית"...

34 שופטים פרק ח': "ולא זכרו בני ישראל את ה' אלהיהם המציל אותם מיד כל איביהם מסביב". תהלים פרק ע"ח: "וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו. ..לא זכרו את ידו אשר פדם מני צר". תהלים פרק ק"ו: "אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך וימרו על ים סוף". עמוס פרק א': "כה אמר ה' על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגרים גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים". תהלים פרק ע"ח: "ויזכרו כי אלהים צורם ואל עליון גאלם".

35 וז"ל הרמח"ל שם: ... הוצרך שיגלו למצרים וישתעבדו שם, ובאותו השעבוד הגדול יצורפו כזהב בתוך הכור ויטהרו. והנה כשהגיע הזמן הראוי, חיצק האדון ב"ה את השפעתו והארתו על ישראל, וכפה את הרע לפניהם והבדיל אותם ממנו, ורימם אותם מן השפלות שהיו בו והעלם אליו, ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם, ומשם והלאה הוקמו לאומה שלמה דבוקה בו יתברך ומתעטרת בו. והנה זה תיקון שנתקן לעולמים כמ"ש, וכל הטובות שהגיעו ושמיגיעים לנו כולם תלויים בו. ועל כן נצטוונו לזכור אותו תמיד ולהזכירו בפינו, שעל ידי זה מתחזק התיקון ההוא עלינו ומתאמץ האור בנו, ומתמיד בנו התועלת הנמשך מן התיקון ההוא. עכ"ל.

36 ז"ל הזוהר הק' (ח"ג דף כ"ט ע"א): אינון חייביא דלא משתדלין באורייתא ומצות, ולית עלייהו עול תורה ועול תפילין ושאר פקודין, אינון עבדין לאומין דעלמא, ומשתעבדין בהו, כגון (דברים ו' כ"א) "עבדים היינו לפרעה

עוד יציאה מהעולם השטחי של שאיפות גשמיות וכניסה לעולם המרומם של אהבת השי"ת, אהבת קרבת ה' ואהבת קיום מצוותיו. לפי זה מבואר הדבר שבתפילותינו המילים "זכר ליציאת מצרים" מוצמדות תמיד למילים "מקרא קודש", שהכוונה "הזמנת הקדושה"³⁷. שבמועדים אלו מוטל עלינו "להזמין את הקדושה" על ידי מעשים המעוררים אותנו לחוש את קדושת היום, להתקדש על ידי ידה ולהתקרב בכך לרבש"ע ולקיום רצונו באהבה, ועם זה להתקדם בהמשך היציאה שלנו מטומאת מצרים.

יעזרנו השי"ת שנזכה להתעלות ולהיטהר לגמרי מהשפלות הרוחנית של מצרים ומכל הקשור אליה, ואז נזכה ליעדה המופלא הנכסף של הבריאה "בקרב נהל נטעי כנה פדויים לציון ברנה" בב"א.

במצרים: ואי נטרי שבתות וימים טובים, אתמר בהו (שם) "ויוציאנו ה' אלהינו", ויתקיים בהו (שמות כ"ג י"ב) "למען ינוח שורך וחמורך", חמור בתורה ובמצות, "וינפש בן אמתך". ומבאר בספר 'פרי צדיק' לרבי צדוק הכהן זצ"ל (שבת הגדול, אות י"א): יום טוב ושבת אתמר בהו 'ויוציאנו ה' אלוקינו'. ובאמת בכל יום טוב ואף בשבת אומרים "זכר ליציאת מצרים" והיה ראוי לומר רק בפסח, מה שאין כן שבועות זכר למתן תורה, וכן ראש השנה זכרון ליום ראשון, ויום הכיפורים מחילת עונות? אך הזוה"ק מישב זה דכל ענין שיעבוד מלכיות בא מחמת שיש לאומות העולם קטרוג על ישראל, שיש להם לישראל גם כן נגיעה בהרע מהקליפה שלהם. ובאמת השאור שבעיסה בא מהאומות ממה שנמצא בהם הרע בפועל, ומזה מכניסין השאור שבעיסה גם בלב ישראל. וזה מתברר בשבת [פ': היהודי מתנקה מהקליפה הזו], שאפילו עם הארץ איתא בירושלמי (פ"ד דדמאי) דאימת שבת עליו, דאז נופל הפחד והיראה על כל אחד מישראל. וזה שאמר "ואי נטרו שבתות וימים טובים, אתמר בהו ויוציאנו ה' אלוקינו". שכל האומות נקראו על שם מצרים על שם שמצירין לישראל כמו שאמרו במדרש (ויקרא רבה פ' י"ג), והיינו שמעיקין לישראל בהקליפה שלהם, כנזכר לעיל. וכששומרים שבת אתמר בהו "ויוציאנו משם" ויתקיים בנו "למען ינוח וגו' ובהמתך" ע"ה "בהמה" אקרי. וזה מתברר מתחלה ביציאת מצרים שהיה גלות הראשון, ואחר כך יצאו ברכוש גדול שהוציאו כל הקדושה משם. ומשום הכי בכל המועדים ואף בשבתות הוא זכר ליציאת מצרים [פ': יש בהם מעין יציאה מטומאת מצרים]. וע"ע ספר 'פרי צדיק' פרשת בא (אות י'): ובדברות אחרונות השבת הוא זכר ליציאת מצרים שהוא ההוצאה מעבדות לפרעה להיות עבדים להשם יתברך, וכן בשבת נגאלים מעבדות דרך ארץ ולעסוק בעבודת השם יתברך, והוא לעסוק בתורה.

37 ע' זוהר הק' (חלק ב' דף מ"ז ע"א, חלק ג' דף צ"ד ע"א), רבינו בחיי בספר כד הקמח (ערך שבת) ובפירושו על התורה שמות (ל"א, ט"ז), וספר הכתב והקבלה (ויקרא כ"ג, ב').

פניני אור

פנינים מרבתינו גדולי הדורות המאירים ומשלימים ענייני שער זה

א. פסח - מאור האהבה המופלאה

הרב קלונמוס קלמיש אב"ד פיאסעצנא זצ"ל:

להרגיש את נועם מתיקות אורו של החג

בהתקרב ימי הפסח, נפש היהודי משתוקקת להגיעו של החג, ימים של אורה ושמחה, של שירת גן עדן כשירת הנשמות במרום. יום פסח מתקרב, הוא מכין את צרכי החג, ונפשו מתחממת ממאור החג המופיע מרחוק.

ליל בדיקת חמץ מגיע - הדריכה הראשונה על מפתן החג. קדושינו זכרונם לברכה אמרו שחג הפסח מהותו אהבה. הוא חש בלבו את כל מצוות הפסח זהירותיו ודקדוקיו, לא כמו של מלך שגוזר על עבדיו, אלא כמו של אב החובק את בנו הקטן ובחביבות גדולה ובאהבה אומר לו: "עשה נא זאת וזאת", והבן בכל כוחו רץ, עושה, ומביט על אביו לראות בשמחתו הגדולה ובנחת רוח שמקבל ממנו. מתוך אהבה לזהות ויראת כבוד, אין דעתו מתקררת בעשיותיו - והוא מוסיף מעצמו על מצוות אביו מתוך אהבה ושמחה. בכל הכנות הפסח הוא מוסיף חומרות ודקדוקי דינים, מתוך תחושת אהבת אביו שבשמים אליו ועיניו כביכול המלאות חבה והתגעגעות המביטות עליו ועל כל מעשיו מתוך קורת רוח נרגשת. גם במקום שמכניסין בו חמץ וגם במקום שאין מכניסין, ככולם הוא בודק ומחפש. הוא רוצה להיכנס כולו לתוך החורים והסדקים, הוא קופץ על התנור, מכניע ודוחק עצמו מתחת למיטה כי הלב עורג ודעתו אינה מתקררת.

מעכשיו קשה לו כבר לדבר דברים שאינם מענייני הפסח. כל דבוריו ומחשבותיו הם להתכונן לפסח, להגעיל הכלים, לקנות וכו', כל כולו כבר שקוע בחג. ומוסיף עתה

ללמוד דיני החג, ענייניו, רמזיו, להתכונן לסדר וכו'. וממהר לשכב ולקום לשרוף החמץ, ועל כולם לאפיית 'מצות המצווה'.

יש לו כבר מצות בביתו, אף של שמורה, אבל בזמן שבית המקדש היה קיים ובפלטרין המלך דרנו, באנו בשעה זו אל היכל קדשו ית' והקרבתו לו קרבן. את רוממות קדושת אבינו מלכנו עין בעין ראינו, ויחד עם חבצלת השרון כנסת ישראל במרום, שרנו שירה והלל אל מלך הכבוד. ועתה הכל נלקח מאתנו. אבל אבינו מאז גם עתה לנו עם מלוא אהבתנו ויראתנו אליו, מן האש ומן החרב הצילנו, ואת ההלל כמו מלפנים גם עתה לפנינו נשיר. ליבנו גדוש בגעגועים אל ראיית הוד קדושתו, ואל משכן כבודו כמאז. הנפש מתגברת, ואת כל המחיצות שוברת, הבדל המקום לא יעצרוה, ומרחק הזמן לא יפריעוה, אין גשם ולא גבול לה, ויחד עם יוצאי מצרים מלפנים ועם מקריבי הפסח במקדש, אנו עובדים עתה את עבודת קדושתו ית'. גופנו אופה את המצות, ונשמתנו עורגת כוספת, ומתפרצת בהלל לה'.

ליל פסח בא. הגן עדן ירד לעולם הזה, והוא יושב בו, וכולו נהפך לאיש אחר ... לא זהו המוח ולא זהו הלב של כל השנה. הוא נעשה להר בוער, האש מתפרץ אי אפשר לו להתאפק עד הסדר, ומוכרח תיכף במעריב לומר הלל. כמה חזק הוא הגוף שעומד על עמדו, בשעה שהלב והנשמה כל כך מרקדים ומפזזים, הומים ורועשים בשירה לד'. וכשמסיים את ההלל ואומר נוכח ד': "כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר", כמעט נמס לבו בקרבו: "רבש"ע! זהו באמת הטוב האמיתי, הטוב שבכל העולמות העליונים והתחתונים - להודות לך ולזמר לשמך!!"

הוא יושב בשולחן הסדר, מקדש, קורא את ההגדה ועורך השלחן, סעודה מעין סעודת העולם הבא. אבריו וחושיו נעלמים, כולם מתבטלים ומתאחדים בהשי"ת שכל כך מתקרב אלינו עתה. כל הבריאה כולה, אף השולחן, הנרות וקירות הבית, כולם יחד נעשים חטיבה אחת, כולם מאירים, שמחים ומהללים להודו ותפארתו ית', מעין העולם הבא: "יעלוז שדי וכל אשר בו, אז ירגנו כל עצי יער". כולם מבהיקים באור יוקרת השכינה, ויחד מהללים ומשבחים לזיו קדושתו ית' המתגלה בפניהם.

כמה גדול מי שזוכה להמשיך את מאור הלילה הזה לכל השנה. בפסח, שהזמן גורם לחזות בהוד עליון, קשה לו לאדם לבאר אחר הפסח מה ראתה נפשו ומה חש בגופו. לכל היותר יוכל הוא רק להבחין בין התעוררות נפשו והרגשתה בראש השנה ויום הכיפורים לבין התעוררותה והתלהטותה בליל הפסח. שכן בראש השנה ויום הכיפורים

גם האור וגם השמחה היו ביראה אימה ופחד, ובפסח גם היראה היא באהבה ובהדר יקר מלכותא עילאה. יותר מזה קשה לו לפרט, אי אפשר לו לבטא במילים את גדלותו הנפלאה של בורא העולם שהציצה נפשו ...

[חובת התלמידים מאמר ב' - תוה"ד]

הגרי"ש אלישיב זצ"ל:

~ האבק של בדיקת חמץ אינו לכלוך! ~

הגרי"ש אלישיב זצוק"ל היה מתאמץ בשארית כוחותיו, למרות גילו המתקדם, לקיים בעצמו מצות בדיקת חמץ בחורים ובסדקים. הוא היה מתכופף מלוא קומתו אפיים ארצה כדי לבדוק מתחת לארונות ולספסלים. עבודת בורא שנעשתה בכל מהותו באופן שהפליאה עין הרואה. כפף את קומתו הגבוהה והשתטח כליל על הארץ, זחל בכל הבית סרק כל חור וסדק. לא נח לרגע. זחל עד לארון הספרים ובדק בין הארון לקיר, סורק כל סנטימטר.

שנה אחת, בעת הבדיקה כשהשתוחח כדרכו על הרצפה, התלכלכו בגדיו מאבק שהיה תחת הארונות. נכדו שידע שמקפיד על נקיות בגדיו כדברי הגמרא (שבת דף קי"ד ע"א) שאסור לתלמיד חכם שיהיה לו רבב על בגדו, נגש אליו ורצה לנקות לו את הכתם. הרב אלישיב עצר אותו ואמר לו: "האבק הזה אינו לכלוך, זהו 'כתם של מצוה'! על זה נאמר בפסחים (דף ס"ה ע"ב) 'שבח הוא לבני אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם'!"

כוונתו היתה למה שמובא שם בגמרא שהכהנים בערב פסח היו סותמים את פתחי הניקוז של העזרה כדי שהדם של רבבות קרבנות הפסח יתאסף על רצפת העזרה עד שהיו הולכים עד ארכובותיהם בתוך הדם - מתוך שמחה וחדוה, להראות: דם זה אינו לכלוך! הוא מציאות נעימה ומתוקה של עבודת ה'!

[חשוקי חמד, עירובין]

האדמו"ר בעל מנחת אלעזר ממונקטש זצ"ל:

~ כתמי יין ומצה הם קישוטי הקיטל! ~

מנהגו של האדמו"ר בעל מנחת אלעזר זצ"ל היה שלא לכבס את הקיטל שלבש בליל הסדר אחרי פסח, והיה לובשו בימים הנוראים עם כתמי המצה והיין, כדי שתהיינה לו

מצוות יקרות וחביבות אלו לזכרון ביום הזכרון.³⁸

[ספר 'דרכי חיים ושלום' מנהגי ימי הפסח אות תרכ"ג]

רבי עקיבא איגר זצ"ל:

אהבה מסלקת מרירות

כתב רבי עקיבא איגר זצ"ל בתוך הוראותיו לבני קהלתו: בליל פסח יתנהג בקדושה וביראה ולשמוח במצוות שזיכה ה' אותנו בלילה הזה ... ואף במרור [שמנהגם היה לאכול כזית שלמה של חזרת חריפה, שהיתה קשה מאד לאכול מרוב חריפותה] ... אני מבטיח באמונה במי שיעשה [ה]מצוה בחשק ויחשוב בשמחה: "בזה הרגע אני מקיים מצות [ה]בורא!", כמעט לא ירגיש מרירות כלל.

[חוט המשולש עמ' ר"ה, העתק מכת"י רע"א]

ב. אורו המבהיק של ליל הסדר

פרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א):

הלילה הזה העליונים אומרים שירה ואוצרות נפתחים

הגיע ליל יום טוב הפסח וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר: "בני, הלילה הזה העליונים אומרים שירה, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים³⁹, היום הזה ברכת טללים. עשה לי מטעמים, עד שאני חי אברככה".⁴⁰

הגאון מווילנא זצ"ל:

ליל הסדר בחינת יום ולא לילה

לא מצינו במקום אחר מצוה שיש לעשותה רק בלילה, ורוב המצוות מצוותן דווקא ביום ולא בלילה. אולם בליל הסדר נתחייב הלילה במצוות ולא היום. וזהו שהקשה "מה נשתנה הלילה הזה?". והתשובה לשאלה זו היא שהכתוב קרא את הלילה הזה יום, כמו שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא, בעבור זה וגו'", ו"בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך" וזהו

38 ע' זוה"ק פ' תצוה דף קפ"ג ע"ב שבזכות המצה שישראל אוכלים בפסח ניצולים מהדין בראש השנה.

39 ע' בזה לקמן עמוד תשד"מ הערה בענין "טל אורות טליך".

40 וכ"כ תרגום יונתן (בראשית כ"ז, א'): וקרא ית עשו בריה רבא בארביסר בניסן ואמר ליה ברי הא ליליא דין עילאי משבחין למארי עלמא, ואוצרי טלין מתפתחין ביה.

דוקא בלילה כמו שנאמר "בערב תאכלו מצות", הרי הכתוב קרא את הלילה הזה "יום ההוא". לכן הלילה הזה נתחייב במצוות, כי אין לה בחינת לילה כלל.

[פירוש הגדה של פסח לגר"א]

השפת אמת זצ"ל:

כך מוכח גם ממה שאומרים הלל בליל הסדר

לכן אומרים בלילה זה הלל, אף על פי שאין קורין הלל רק ביום, כדאיתא בגמרא (מגילה כ' ע"ב) דכתיב "ממזרח שמש עד מבואו". רק בלילה זה נשתנה מכל הלילות, כי על אותו הלילה נאמר "לילה כיום יאיר" דנקרא בתורה "יום", כדכתיב "והגדת לבנך ביום ההוא".

[שפת אמת פסח תרמ"ד]

האור החיים הק':

בכל שנה הקב"ה מקרב אותנו אליו בליל הסדר

אמרו יודעי פנימיות התורה, כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים. והוא אומרו (במדבר כ"ג, כ"ב) "אל מוציאם ממצרים", כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם.⁴¹

[אורח במדבר כ"ג, כ"ב]

הרב שלמה וולבה זצ"ל:

"ועכשיו" קרבנו המקום לעבודתו

אנו אומרים "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". "ועכשיו"? הלא זה היה לפני שלשת אלפים שנה? אולם כאן רמזו לנו כי "עכשיו", ברגע זה של ליל הסדר ממש, הקב"ה כביכול

41 ע' שיח יצחק לרי"א חבר זצ"ל (ח"ב דרוש א'): נצטוו ישראל על אכילת מצה בליל פסח ואיסור אכילת חמץ כל שבעה כי ע"י חטא אדה"ר נכנס בו יצה"ר ונתגשם חמרו להמשך אחר תאוות מגונות והוא שאור שבעיסה הגורם קלקול הנפש. וביציאת מצרים שנבחרו ישראל להיות לו לעם, נצטוו באכילת מצה שלא נחמץ ולא נתקלקל, שבזה יהיה הכנה לטהרת גופם שלא להיות נמשך כל כך אחר תאוות יצרו המגונה. וכן כל אדם מישראל בזמן הזה, שבכל פסח מתעורר אותו הארה הגדולה שהיה בעת יציאת מצרים וגורם לו טהרת נפשו, ולכן כתיב (שמות י"ב, י"ט) "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא" שאין טהרה לנפשו ועל ידי זה ח"ו נכרת משרשו. עכ"ל. וע"ע ספר חסד לאברהם (ב', נ"ז): בכל שנה ושנה שלשים יום קודם הפסח השי"י עושה להם לישראל משא פנים ברוב חסדיו, ומתחיל להוציא נפשותם מהיכלות הטומאה מעט מעט שיעור חלק אחד משלשים בכל לילה.

לוקח את כל אחד מאתנו בידו ומקרב אותנו לעבודתו. כי רוא דמלתא הוא שהחג הקדוש אינו סתם יום זכרון למה שהיה בעבר הרחוק, כי אם כל שנה ושנה בזמן זה מתחדש אותה הארה שהאירה לאבותינו במצרים, ואם נזכה, גם אנחנו נהיה יוצאי מצרים ממש.

[עלי שור ח"ב עמ' ש"צ]

האדמו"ר מנדבורנה שליט"א:

בליל הסדר יש מעין גילוי השכינה שהיה ביציאת מצרים במעלתו של ליל הסדר מצינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א): "... הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, היום הזה ברכת טללים ...". הרי מבואר שבלייל הסדר נפתחים שערי שמים להשפיע ברוחניות ובגשמיות לכל אחד ואחד הרבה למעלה ממדרגתו ומכפי מצבו, כמו שביציאת מצרים חס רחמנא עלן להוציאנו משעבוד לגאולה אף על פי שלא היינו ראויים להיגאל.

משל למה הדבר דומה, לסוחר שהזדמן לעיר והציע סחורתו למכירה במשך יום אחד בלבד לפני שימשיך בדרכו, והוא ביקש דמים מועטים לסחורה יקרה וחשובה עד מאד. בוודאי שכל אחד ישתדל לבוא ולקנות ככל אשר יוכל להכיל. כן הוא הדבר בלילה הזה, בו נפתחים שערי שמים לפני כל יהודי באשר הוא שם, ללא כל יחס למדרגתו ומצבו, כעין גילוי שכינה שהיה בשעת יציאת מצרים, שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם אע"פ שלא היו ראויין לגאולה. בוודאי כל אחד יזדרז להיות מן הזוכים לקבל את השפע הרוחני שניתן להשיג בלילה זה, ולאחוז בהתגלות זו ולא להרפות ממנה ...

[המבשר גליון 122]

המהר"ל מפראג זצ"ל:

לבישת הקיטל ככהן גדול לפני ולפנים נזהגים ללבוש בגד לבן בליל פסח לעבודת הסדר, כי גוון הלבן הוא גוון פשוט בלי שום הרכבה, וזה מורה שהגאולה היתה מצד עולם העליון הנבדל והפשוט בכח אתערותא דלעילא, ולא מצד שום עולם המורכב. וכדמיון זה היה הכהן גדול משמש ביום הכפורים לפני ולפנים בבגדי לבן, בשביל שהיה קונה מדרגה העליונה, וליל שמורים הוא כיום הכפורים בזה הענין.

[הגדה ש"פ דברי נגידים עמ' מ"א]

הרב שמואל וואזנר זצ"ל:

מסוגל להשגת שמחת קרבת אלוקים

מצות הרגל [יום טוב] **מסוגל לשמחה** [שמחת נועם הקשר עם השי"ת], **וביותר ליל הראשון של פסח**. שמתוך התעלות הנפש על ידי הכנת המצוה של פסח⁴², ועבודת הקודש של הלילה בהלל וזמרה, נפשט היהודי מחבלי הגשמיות שלו וקשור כולו לשרשו הקדוש, חלק אלוקי ממועל.

[ממעיונות הלוי" גליון תקס"ז]

ג. צדיקים שחוו את האור

החתם סופר זצ"ל:

החתם סופר אחר אפיית המצות בערב פסח היה מסדר את שולחן הסדר בשמחה ובזריזות נפלאה. עריכה זו הייתה אצלו עבודה מיוחדת שהיה מקפיד לעשות בעצמו דווקא. הוא שם את הכוסות והכלים במקומו של כל אחד מהמסובין, והיה מדקדק בכוסות שיהיו מכוונים בשיעורין ושלא יהיו פגומים. ודאג להדר את השולחן בכל מיני הידור בזריזות נפלאה בשמחה גדולה לקראת היום הקדוש.⁴³

עבודת ליל הסדר היתה אצלו נשגבה ביותר. במשך כל ימות השנה השתדל להסתיר את רגשי הקדושה שפיעמו בקרבו. אולם בהגיע ליל התקדש חג המצות, גבולותיו נפרצו, ומחיצות לבו היו גולשים החוצה כיורה רותחת שעלתה על גדותיה, עד שתלמידיו היו אומרים שבליל הסדר פורצים החוצה כל אותם רגשות קודש שאצר בלבו בשאר ימות השנה. וספרו שפעמים רבות לא יכלו להביט על פני קדשו, כי קרן אור פניו באש נפלאה.

כך מספר הגאון בעל 'ערוגת הבושם' [חתן ר' יוזפא סופר בן רבנו], כי בשונה מדרכו בקודש להתפלל בחשאי בהתלהטות פנימית, בשני לילות בעריכת הסדר, היה קורא ההגדה בקול חוצב להבות אש עד מאוד, עד שהיה קולו נשמע בחוצות, מביתו והלאה הרבה

⁴² וז"ל 'דעת תורה' לרבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל: באמת מבדיקת חמץ לחוד מתעלה כבר האדם לאין ערוך ומי הוא שיוכל להתבונן ולהשיג קדושת וטהרת איש ישראל בבדקו אור ל"ד את החמץ בביתו. ... אין בשכל האנושי לשער גודל הצירוף והזיכרון שמצוות ערב פסח מטהרים ומזככים את איש ישראל. ... מי הוא שיוכל להתבונן גודל ערכן של מצוות ערב פסח והרושם שעושים למעלה האיתערותא דלעילא שמתעוררת על ידי האיתערותא דלתתא. ואלמלא לא באנו אלא בשביל מצות ערב פסח לחוד דיינו.

⁴³ בנו הגר"ש סופר "מכתב סופר" ח"א עמ' קי"ב.

מאוד⁴⁴. דבר זה היה מורגש במיוחד באמירת ההלל כפי שה'חתן סופר' מספר: ראינו אצלו גודל החיוב לומר זמירות ותשבחות של ההלל בכוונה גדולה, וכל עצמותיו יאמרו בליל זה שבחא דמרא עלמא. וממרחק הרבה בשוקי בראי [בשווקים בחוץ] נשמע קולו בקודש, מרוב רגשת רשפי אש שלהבת י"ה, בעת אמירת ההלל בלילה זה⁴⁵.

ואכן בכתביו, החתם סופר מגלה את רגשי לבו על העבודה הנשגבה של ליל הסדר, וז"ל ב"תורת משה" (פ' צו): "אך מה שאנו מוסיפים ומרבים לספר [סיפור יציאת מצרים בהרחבה, הוא], מאהבת השי"ת – ולהבת לבבנו בוער עד לב השמים". עכ"ל. וכתב בדרשות (ח"ב עמ"ס"ב): "הלשון 'כל המרבה לספר' הוא מלשון 'אבן ספיר', שעל ידי מצוות הלילה הזה היהודי מברר ומלבן את אור נשמתו".

מסופר שבאירוסים הרבנית הצדקנית מרת חוה לאה ע"ה עם בנו הגדול הגה"ק ה'כתב סופר' זי"ע, סיפרו לה בנות המשפחה את תואר פני קודשו של החתם סופר בליל הסדר המקרינים בנהורא עליאה, ולא רצתה להאמין בכך, והתייחסה לדברים כגוזמא. אמנם אחרי נישואיה כשחלף ליל הסדר הראשון שזכתה להיות במחיצת החתם סופר, הודתה ואמרה "באמת לא יכולתי להביט בפניו, כשם שאינני יכולה להביט באור החמה".

אצל החתם סופר גם אכילת המצה הייתה עבודה מרוממת מיוחדת. בנו הגאון רבי שמעון סופר מספר שבעת האכילה היה יושב בפנים צהובות ושוחקות מרוב דביקות ושמחה של מצוה. וסיפר הג"ר יהושע בוקסבוים ז"ל אב"ד גאלאנטא שבשעת אכילת האפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח, היה רגיל רבינו להפוך את המצה מיד ליד, כמו שנכווה מחמימות הקרבן פסח, אולם אחרים אמרו שיתכן שרבינו הפכה מיד ליד מחמת רוב התרגשות וגודל חביבות המצוה⁴⁶.

אחר שהשלים את הסדר ישב ללמוד עם בני ביתו ותלמידיו את מגילת שיר השירים על פי פירוש רש"י, והיה אומר חידושים נפלאים שהתחדשו לו באותה שעה, וכך היה מאריך רובו של הלילה. בהמשך, כאשר ראו התלמידים כי תרדמה נפלה עליו, סרו ממנו בלאט ופרשו לביתם, והוא היה ישן במקומו עד אור הבוקר⁴⁷.

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

משתתפי החבורה שבה אפה הרב שמשון פינקוס זצ"ל מצות כל שנה, מספרים: בשעת

44 שירת משה עמ' מ"ה.

45 הגש"פ חתן סופר דף נ"ה.

46 ארחות הסופר עמ' מ"ז

47 ליקוטי חבר בן חיים ריש ח"ג, חוט המשולש קמ"ו.

אפיית המצות נפשו התלהט כאש בוער, והאווירה היתה מרוממת באופן שאין דומה לה. במהלך העבודה, היה צועק בקול רועם: "רבותיי...! רבותיי...! - נישט שלאפן!! ארבעטן גוט!! (לא 'לישון', לעבוד היטב!)... לשם מצות מצוה!!". מדי כל תחילת ח"י רגעים של חידוש מלאכת הלישה והאפייה, היתה מתחדשת התלהבותו ובווערת בליבוי חדש.

אש יוקד זה הוליד פירות של יראת שמים אף בקרב נפשות נידחות. בחצר שלפני מקום האפייה, נאספו ילדים מתושבי כלל העיירה - שומרי מצוות למחצה לשליש ולרביע. הרב היה מכניס אותם פנימה להטעים מחוויות אפיית המצות. הצעקות הנלהבות "לשם מצות מצוה!" זעזעו את נימי נפשם והציתו את מאור נשמתם. עד היום, אף שחלפו עשרות שנים מאז, לא נמחתה מלבם אותה שעה מרוממת של אפיית המצות, ואת להט קולו הנרגש של הרב בזרזו עושי המלאכה. כמה מילדים אלו, שכיום גדלו וחובשים ספסלי בתי המדרש כאברכים מסולאים מפז, מספרים: "הרב פינקוס הוציא אותנו מאפלה לאור גדול. הוא הצית בנו את השלהבת היהודית על ידי ההתלהבות המופלאה שלו באפיית המצות".

הרב פינקוס היה מספר שהתאמצותו פעם, כשהיה בחור, להדר באופן קיום מצות בדיקת חמץ בעליית גג מוזנחת, הביא אותו להתרוממות מרחיקת לכת במעמדו הרוחני לכל המשך חייו.

פעם, אחד מתלמידיו פגש אותו בערב פסח, והרב פינקוס אמר לו מתוך התרגשות גדולה: "היודע אתה מה הולך לקרות הלילה? איזה שפע נקבל בליל הסדר? עשרות מצוות מדאורייתא ומדרבנן! מצה, מרור, ארבע כוסות, כרפס!! שפע מדהים של התרוממות!!!"

כשאביו וחמיו אכלו איתו בליל הסדר, את שרביט ניהול הסדר מסר להם, והוא עצמו הסיט את כיסאו לצד השני של השולחן יחד עם הילדים הקטנים. ברם בחלקו השני של הסדר באה נוכחותו לידי ביטוי במלוא העוצמה. כל רגשי הקודש שאצר בגבורה מתחילת הסדר, פרצו אז בקולות וברקים ואש מתלקחת. הכל נעו במקומותיהם כאשר קולו התגלגל ונישא מעל כולם בברכת "ברוך הבא", ובקריאה הפורצת ממעמקי הלב "שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך...". בחלק השני של ההלל כבר נשמע קולו בכל הבתים הסמוכים, כשהתרומם לגבוהים בקראו בקול אדיר: "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד!". כשהגיע ל"נשמת", השכנים מהבתים הסמוכים כבר עמדו על יד חלונותיהם וניסו להקשיב ולקבל מניצוצות הקודש של ההר הגועש של אהבת ה'.

בסוף, הגיע גולת הכותרת של הלילה הקדוש - עת השתפכות הנפש של כנסת ישראל

והתרפקותה על דודה בקריאת מגילת שיר השירים. "איך אפשר" היה אומר, "לחיות כזה 'סדר' ולא לתת מיד - כביכול - נשיקה לרבש"ע ... "שיר השירים אשר לשלמה, ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין....".

היו שנים שבהן יצא רבי שמשון לאחר ה'סדר' ללמוד שיר השירים עד עלות השחר בצוותא עם הגאון רבי יעקב הורביץ זצ"ל ותלמידים אחרים שהצטרפו עימם. פעם כשהיה בבני ברק לליל הסדר, אחרי ההגדה נכנס לבית רבו הגה"צ רבי ישראל אליהו וינטרוב זצ"ל לראות את סדר עבודתו בלילה מקודש זה. הוא נקש בדלת וביקש מהרבנית רשות להיכנס. רבי שמשון ישב בפניה ונתן בו עיניו והביט בעבודתו הנשגבה, בלי שבעל הבית שם לב כלל לנוכחותו. סיפר הרב פינקוס: החל מאמירת ההלל, 'נשמת', 'הודו' ועד לאחר שיר השירים, לא פסקו הדמעות לזרום מעיניו של רבי ישראל אליהו בשטפון...

[ע"פ "השמש בגבורתו" פ' כ"ג]

ד. הנהגות צדיקים בליל הסדר

✧ **כתב השל"ה הק':** ויחזור לביתו, ויתנהגו הוא ואשתו כמלך וכמלכה, ובני ביתו כבני מלכים, ויכינו כלי כסף וזהב ובגדי משי ורקמה מכל מה שחננם הש"י, והכל כדי להראות לכל שמחת לבו בחסדו של מקום.

וקדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים היא קדושה רבה במאוד, כי אז בחר בנו הש"י מכל העמים וקדשנו במצותיו. על כן ראוי לאדם להיותו נזהר שלא ידבר בלילה זה שום שיחה משיחת חולין, ויזהיר בני ביתו על זה, ולא יהיו נפרדים מדביקות הש"י רגע כמימרא, רק יתעסקו הכל במצות הלילה הזה ובסיפורי ניסי מצרים ולפרסמם לבני ביתו. ...

ובר מן דין, יחשוב האדם המצוה הבאה לו פעם אחת בשנה ואחר כך כל השנה אלו מצוות עוברות ממנו, על כן בשעתם יכבדם ויאהבם וידבק בהם לא יפרד מחשבתו מהם. וראיתי מבני עליה המחבבים מצוות, היו מנשקין המצות והמרור, וכל המצוות בעת מצוותן... ויש ללמוד זה ממה שכתב רמ"א בסימן כ"ד, יש נוהגין לנשק הציצית בשעה שרואה בם, והכל משום חיבוב מצוה. ואשרי מי שעובד את ה' בשמחה ובטוב לבב ובדביקה וחשיקה וחפיצה.⁴⁸

✧ **כשרבי ראובן קרלנשטיין זצ"ל** היה בורר את המצות שבהן יקיים המצווה היה מנשקן לגודל חביבותן. בהתחלת הסדר מנהגו היה להניח המצה על שכמו, להלוך בביתו ולהראות למסובים שכך הלכו ישראל בעת גאולתם. היה אומר: את כספם וזהבם טענו על חמוריהם, אולם המצות נשאו על כתפיהם לרוב חביבות המצות, כפי שנאמר (שמות י"ב, ל"ד) "משארותם צרורות בשמלתם על שכמם" ופרש"י שם מהמכילתא: "משארותם" - שירי מצה ומרור. "על שכמם" - אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם, מחבבים היו את המצות. אשרי עין ראתה זיו פניו הקדושים, בהידבק נפשו באהבת בוראו, בעת אכילת מצת המצווה.⁴⁹

✧ **הגה"צ הרב אליהו לאפיאן זצ"ל**, סיפר מה ששמע מתלמיד חכם תושב העיירה קעלם, את שראה בליל הסדר על שולחן זקנו הגאון בעל 'מלבושי יום טוב' זי"ע. שלפני שהחל לומר את ההגדה, פתח תחילה ואמר למסובים: שמעו נא, הרי כשם שאנחנו יושבים כעת יחד ועושים את הסדר, כמו כן עורכים כל אנשי העיר היהודים כמונו. בבית הסמוך עושים כך, וכן בכל בתי השכנים ברחובות הסמוכים, וכן עושים שאר אנשי המחוז וגם כל היהודים תושבי המדינה. וכן כל עם ישראל בכל מקום שהם, בכל העולם כולו, עושים כמונו סדר של ארבע כוסות, מצה, מרור ואמירת ההגדה, כולם עושים את הסדר בליל פסח. היכן ראינו איך לעשות כן? אצל אבותינו בדור שלפנינו. והיכן ראו אבותינו? אצל אבותיהם. וכן אבותיהם אצל אבותיהם עד לדורות הראשונים ... דורות הגאונים ... רבנן סבוראי ... האמוראים ... והתנאים ... אנשי כנסת הגדולה ... הנביאים ... הזקנים ... עד לאותו דור עצמו של משה ואהרן ע"ה, יהושע וכלב וכו', דור הדעה, דור המדבר, דור מקבלי התורה שיצאו ממצרים, שעליהם נאמר "אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים". עם סיום מילים אלו הכריז בהתרגשות "קדש!"⁵⁰

✧ **הרב אלחנן וסרמן זצ"ל**: לפני שהתחיל את הסדר אמר למסובים: "היום מלאו שלושת אלפים ומאתיים ארבעים ושתיים שנה ליציאת מצרים. עכשיו אנחנו עומדים לקיים מצוות סיפור יציאת מצרים בפעם ה-3241 מאז נגאלו אבותינו ממצרים", ועם זה פתח באמירת ההגדה.⁵¹

✧ **אצל הרב יוסף צבי דושינסקי זצ"ל** (אב"ד חוסט וירושלים) אחרי אמירת 'הא לחמא

49 הספר "יחי ראובן".

50 הגש"פ "חיים שיש בהם" עמ' כ"ד.

51 ספר "אור אלחנן" עמ' רע"ט.

עניא', התלבש אחד מן המסובין בבגדי אחינו בני ישראל יושבי ארצות תימן, ושאלו מרן בלשון הקודש "מאין באת?", והשיב "מארץ מצרים". והאיש עם התלבושת סיפר בקיצור אמרים כל מה שאירע לו ולאחיו בני ישראל מהשעבוד הנורא, ושהצילים הקב"ה ברוב חסדו על ידי משה רבנו וכו'. מרן הקשיב לדבריו כאילו לא ידע מאומה מכל זה, ואז פתח בשבח ובהודיה להקב"ה על חסדיו הגדולים.⁵²

✧ בליל הסדר, **החפץ חיים זצ"ל** היה מתרגם את כל ההגדה לאידיש, השפה המדוברת, בשביל בני הבית, כולל כל פרטי הסדר, וכן את הכוונות שיש לכוון בשעת קיום המצוות. לדוגמה, לפני אכילת מצה היה אומר בפני בני הבית בנעימה קדושה "אנחנו עכשיו הולכים לקיים אכילת מצה, לכבוד השי"ת כפי שכתוב בתורה".⁵³

✧ **הרב אברהם חיים ברים זצ"ל** הפליג מאוד בהארת הבית בליל הסדר בכל מה שאפשר. לבד מרובי כמות הנרות שהדליק לכבוד כל שבת וחג, היה לו מאור מיוחד שהדליק רק בליל הסדר לתוספת אורה לליל התקדש החג, עד שכל הבית האיר וזהר באור יקרות לכבוד החג.⁵⁴

הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, בכל שבתות השנה הידר להשתמש לתאורת הבית במצבר כדי שלא להזדקק לרשת החשמל הכללית, שיש בה חשש חלול שבת רח"ל. אולם בליל פסח, אף כשחל בשבת, היו מדליקים את כל מנורות החשמל בבית, אף שהוצרכו לשם כך להשתמש ברשת החשמל הכללית כדי להרבות אורה ושמחה.⁵⁵

✧ הנהגת ביתו של **הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל** היתה בתכלית הפשטות ברהיטי הבית ובכלי האכילה וכדומה. כלי הכסף והזכוכית המשובחים שהיו בביתו השתמשו בהם רק פעם אחת בשנה, בליל הסדר. ואף כסא מכובד שהיה לו שנים רבות, לא ישב עליו כי אם בליל הסדר, שאז יש מצוה להראות שררה וגדולה.⁵⁶

✧ כשגמרו כולם לומר 'מה נשתנה' עמד הרה"ק **רבי אליעזר זוסיא פורטוגאל מסקולען זצ"ל**, ובקול חרישי אמר: "אבי ז"ל היה נוהג לומר "... ואז הרים את קולו והכריז בהתרגשות גדולה "ריבונו של עולם!". ואחר כך אמר בקול נרגש ובנעימה מיוחדת

52 הגדת מהרי"ץ עמ' רל"ב.

53 מבנו הגרא"ל "החפץ חיים חייו ופעלו" עמ' תתק"ל.

54 קובץ שירה חדשה' תשס"ג עמ' ס"ז.

55 "הליכות שלמה - מועדים" עמ' רל"ד.

56 "הליכות שלמה - מועדים" עמ' רל"ד.

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות..." עד גמירא⁵⁷. וכן היה מנהגם של כמה צדיקים ואנשי מעשה. בהגדה של פסח 'מועדים וזמנים' (להרה"ג ר"מ שטרנבוך שליט"א) מביא מנהג זה, ומסביר שהכוונה היא על דרך רמז "שאנו בנים למקום, ועל כן שואלין את הקושיות מאבינו שבשמים, וכוונתינו [במה שמבקשים ממנו ית' תשובה על קושיות אלו] שיתן לנו דעת לתרצם, ולהבין הדברים בשורשן".

✧ **הנצי"ב מזולאזין זצ"ל** היה אומר: הלל, עיקר מצותו לאמרו בנעימה, כדתניא במסכת סופרים (כ', ז'): "מצוה לקרות הלל וכו' ולאומר בנעימה לקיים מה שנאמר 'ונרוממה שמו יחדיו'". למדנו שמצוה לאמרו בנעימה, שהנעימה מביאה לידי אהבת ה' ודביקות בה', וזה נקרא "רוממות" [שלא רק אומר את שבחי המקום אלא חש רוממותו ית'] כלשון התפלה "ובלשון חסידים תתרום" דאהבת ה' היא עיקר החסידות.⁵⁸

✧ **הגה"צ הרב שמואל הומינר זצ"ל** קנה בדמים יקרים בקבוק יין עתיק יומין מובחר, ורשם עליו בכתב ידו "יין ישן מיוחד, לשותת אי"ה מיד בבוא מלך המשיח במהרה בימינו". בליל הסדר היה מעמיד בקבוק זה ליד כוסו של אליהו הנביא.⁵⁹

✧ אחר הסדר אצל **הרה"ק רבי אהרן רוקח מבעלזא זצ"ל** היו רוקדים⁶⁰, וכן נהגו צדיקים רבים. בהגדה של פסח "מבית לוי" מובא שאחר עריכת הסדר מרן **הגרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל** היה יוצא בריקוד עם בניו מתוך שמחה גדולה, והיה זה ריקוד היחידי בשנה שמרן זצ"ל השתתף בו. הרה"ג רב ישראל גנס שליט"א כתב⁶¹: "כידוע הגרי"ז זצ"ל היה רוקד לאחר ליל הסדר, וכן היה נוהג מרן **הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל** ועוד רבים בבתי ישראל". והוסיף הגר"י גנס שיתכן שריקוד זה כלול במצות הלילה 'להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', שכן עבד היוצא לחירות שש ושמח על יציאתו.

57 "והגדת לבנך" עמ' כ"ב.

58 הגדה של פסח 'אמרי שפר'.

59 קובץ מוריה ע"ח, עמ' ל"ד.

60 "מנהגי רבותינו מבלז" עמ' מ"ג.

61 קובץ "עומק הפשט" תשע"ט.

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. ליל הסדר מאיר את החושך

בימי השואה, במחנות, לא היתה אפשרות לקיים את ליל הסדר כתיקונו. יהודים שנדחסו בצריפים של המחנות היו נתונים בסכנת מוות מיידית בכל רגע. ודווקא אנשים אלו, שיאוש סבל וייסורים בלתי נתפסים היו מנת חלקם, השתדלו בכל מאודם לקיים מה שהיה באפשרותם ממצוות ליל הסדר במסירות נפש מעוררת השתאות. לפנינו סיפור נפלא המתאר עד כמה אף במצב נוראי זה, כאשר הנשמה היהודית - אף הכי נידחת והכי מרוחקת - פוגשת באור קדושתו הנשגבה של ליל הסדר, היא מתעוררת ומתרפקת על בוראה.

הרב מנגל הוא אוד מוצל מאש, שבתור ילד שרד את השואה הנוראה, וכך הוא מספר: היה זה ערב רגיל ככל הערבים, שכבנו על הדרגשים אלף ומאתיים אסירים יהודיים דחוסים בצריף אחד. לפתע בשעה שמונה בערב פשטה השמועה "היום חג הפסח! הערב ליל הסדר!". כיצד ידעו? לאיש מאיתנו לא היה לוח שנה או כל קשר עם העולם החיצון, הנאצים נטלו מאיתנו את הכל. אולם בכל זאת הצליחו לחשב שהערב הוא ליל הסדר. חיש מהר קפצו כולם מהדרגשים והתיישבו יחדיו במרכז הצריף. מְצוֹת לא היו לנו אך מרורים היו לנו בשפע. התחילו לקרוא את ההגדה. בהעדר ספרים, כל אחד שזכר קטע מן ההגדה אמר אותו בקול וכולם ענו אחריו. אני הייתי הקטן שבחבורה בן עשר בלבד. עמדתי וקראתי בקול גדול, "אבא אשאל אותך ארבעת קושיות: מה נשתנה הלילה הזה..." וכולם ענו אחריי. היינו אז עבדים, לא פחות, ואולי אף יותר, מעם ישראל במצרים, אולם דבר זה לא הפריע לנו מלרצות לחוות את רוממות חג החירות כמלוא מיטב יכולתנו.

לפתע נפתחה הדלת וקצין האס-אס נכנס. "מה קורה כאן?!!" הוא צעק, "כולם לחזור מיד למיטות!!". כולם מיהרו בבהלה לדרגשים. אבל תיכף לאחר שיצא מהצריף, שוב קפצו כולם למרכז הצריף והמשיכו באמירת ההגדה.

הקצין ערך ביקורת מצריף לצריף, וכשסיים שוב הגיעו לאוזניו קולות השירה וקריאת ההגדה. נזעם כולו, הוא מיהר לעבר הצריף שלנו. "אמרתי לכם לחזור למיטות!!" הוא צרח "אם תצאו שוב, אירה בכולכם!!". ידענו מנסיון מר שזה לא היה רק איום, עבורם הרג יהודי היה דבר של מה בכך, כמו להרוג יתוש, ואפילו תחביב משעשע.

הקצין יצא. חלפו כמה רגעים ושוב יצאו כולם מן הדרגשים. ידענו היטב את הסיכון הנורא שבדבר, אך שום דבר לא עצר אותנו מלחוות את האור של ליל הסדר. המשכנו לשיר ולקרוא.

כשהקצין אחוז עצבים נכנס שוב לצריף, הוא צעק גידף וקילל, אך למרבה ההפתעה שב על עקבותיו. המשכנו לשיר ולשמוח עד ארבע לפנות בוקר. אז הגיע הזמן לקום ולגשת לעבודה.

עד עצם היום הזה כשאני נזכר בליל הסדר הזה, אני משתומם: בצריף היינו קרוב לאלף ומאתיים איש, רבים מהם יהודים שהגדירו את עצמם כאינם שומרי תורה ומצוות, אבל כולם הצטרפו לחגוג את ליל הסדר הזה מתוך סיכון עצמי עצום. היה זה רגע בו הנשמה היהודית האירה ונדבקה במקורה. למרות התופת והזוועה, מאור רוממות הסדר הרים אותנו מעל חשכת העולם שהיינו חיים בו והרגשנו את הנועם הרוחני של חג החירות - בני חורין אמיתיים מהעולם השטחי הגשמי עם כל צרותיו כאביו וסכנותיו.

[ברכת דוד ויקרא עמ' קס"ה, תוה"ד]

ב. ניצוץ של קדושת ליל הסדר

כשהוריה עלו לארץ היא היתה בת שבע בלבד. ברוסיה המנותקת והמנוכרת לא ידעו הוריה יהדות מהי. זכר השבת או החג לא עלה על תודעתם ולא על שולחנם. רק כשנפתח מסך הברזל ואישור היהדות היה כרטיס כניסה לארץ היהודים הנכספת, הרגישו לראשונה כי ליהדותם יש איזה ערך. הבת נשלחה ללמוד בחינוך דתי, מהסיבה היחידה כי הוא היה טוב יותר וקרוב יותר. להוריה לא היתה שום התעניינות או משיכה

לכיוון, אך בכל זאת התנאים הטובים שבו את ליבם.

בין יתר הפעילויות בבית הספר, ימים ספורים לפני הפסח התקיים מעמד 'ליל הסדר דמה'. זהו מעמד שבמהלכו נחגג 'סדר פסח' לכל דבר. אל השולחן מובאים מצות וסימנים, יין וכוסות, והצוות החינוכי יחד עם התלמידות עורכים סדר ככל פרטיו ודקדוקיו, מתוך מטרה להחדיר בלב התלמידות את צורתו של ליל הסדר. בת תשע בלבד היתה כשהשתתפה בסדר זה, ומאותו רגע המתינה בקוצר רוח לערוך סדר כדוגמתו בליל הסדר האמיתי.

ימים ספורים לפני החג ביקשה את רשות הוריה לערוך בבית סדר פסח, אך נענתה בלאו מוחלט וסופי. בימים שנשארו לפני החג אי אפשר היה לטעות במבע פניה, הציפיה לליל הסדר התחלפה באכזבה מרה. ההתרגשות לקראת חג הפסח פינתה את מקומה לכאב צובט - בליל הסדר תבלה את זמנה על ריק?! בשעות המיוחדות האלו תיאלץ לשמוע שיחות חולין חסרות ערך?!

בערב פסח בשעות אחר הצהריים מצאה דרך להגיע אל רב מקומי שהתגורר לא רחוק. הרב הזמינה להתארח אצלו, אך הבין כי לא תוכל לעשות נגד רצון הוריה, שיכעסו ויתרגזו. תחת זאת, הרב צרר עבודה שקית קטנה ובתוכה מפה לבנה גביע חד פעמי ובקבוק מיץ ענבים קטן. לצידם הניח הרב בזירות שלוש מצות מהודרות, ארז מרק משובח ופשטידת תפוחי אדמה פסחית, הוסיף הגדה, גם שקית קטנה של מרור, חרוסת, כרפס, חזרת ואפילו זרוע וביצה. הנערה חזרה לבית הוריה והחביאה את השקית במקום מסתור שלא יגעו בה חלילה.

הם לא ידעו על הנעשה, ובשעת ערב עם שובם מהעבודה התיישבו לשולחן וסעדו ארוחת חמץ דשנה. אחר כך המשיכו להעביר את הערב בנעימים עד שעלו על יצועם. כל אותן שעות היא ישבה על הספה ממול, כביכול קוראת ספר. ליבה הזך לא נתן לה להיות חלק מהארוחה המשפחתית. מחשבותיה נשאו אותה למישור אחר, נכספה וגם כלתה נפשה לזכות לערוך סדר כפי שראתה בבית הספר. רגע אחרי שכולם נרדמו, ניגשה הילדה לשולחן ניגבה את כל פירורי החמץ היטב וערכה את השולחן מחדש. בצעדים מתרוננים הוציאה מהשקית את הפריטים בזה אחר זה, הניחה אותם בדיוקנות על המפה, וליטפה במבטה את המצות הקדושות.

היה זה מאוחר בלילה, בכל בתי ישראל כבר היו שקועים עמוק באמצע ההגדה,

מי בשולחן עורך ומי כבר בהלל, רק ילדה קטנה בת תשע בלבד, בבית קטן ברמת גן עומדת לבדה על יד שולחן הסדר הערוך והמיית קולה עולה ברגש "אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקידשנו במצוותיו". בתוככי בית שאינו יודע מהו סדר, בשולחן שעליו נאכלה ארוחת חמץ לפני שעה קלה, יש ליל הסדר בטעם מיוחד, בטעם גן עדן. היא מברכת בשקט 'מקדש ישראל והזמנים' כדי שהוריה לא יתעוררו. את הסדר היא ממשיכה לערוך צעד אחר צעד כפי שלמדה. היה זה סדר שאושר, התרגשות וכאב שימשו בו בערבוביא. כשהגיעה לשולחן עורך והחלה לאכול מהמרק ומהפשטידה בעלת הטעם המיוחד של פסח, הרגישה בטעמם הרוחני המתוק שכבש את ליבה. הילדה האמיצה מגיעה להלל, ובסיום הסדר שחררה דמעה של געגוע לסדר משפחתי אמיתי....

שנים ארוכות חלפו מאז, הנערה זכתה להפוך לאשת חיל בישראל, אם למשפחה ברוכת ילדים כולם עולים ומתעלים בשמירת תורה ומצוות לתפארת. מדי שנה בליל הסדר היא מספרת את סיפורה האישי המטלטל, ומוסיפה: "באותו סדר למדתי מהו טעמו המתוק של קיום מצוות התורה. שם בעריכת הסדר חוויתי את 'יציאת מצרים' האישית שלי וקיבלתי כוחות נפש לשמור על התורה ולקיים מצוותיה".

ראו נא כוחו של סדר אחד. הכוחות שנתן בה אותו סדר, בלי אבא, בלי אמא, בלי משפחה, לבד בתוך בית מנוכר, החזיקו ומחזיקים אותה עד היום, ובע"ה עוד למשך כל חייה. קדושת ליל הסדר הוא מטען המטעין את נפשנו בהכרה כי יש בורא לעולם מנהיג ומכוון. כמה צריך להתכונן ולתכנן איך לנצל במלואו לילה נשגב זה שבו זורח ומאיר אור האמונה בה'. עלינו להאיר את לבנו ולבות ילדינו באמת הפשוטה והמחזקת שיש לנו אבא טוב ומטיב שכל מה שיש ושקורה בעולם מגיע מידיו הטובות והרחומות.

[פניני פרשת השבוע גיליון כ"א, תוה"ד]

שער ב

יום חתונתו חג השבועות

"ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין"
(שיהש"ר א', ב').

פרש"י: מי יתן וישקני "המלך שלמה"
[השי"ת] מנשיקות פיהו כמו מאז [בשעת
מתן תורה]... פה אל פה. ונאמר דוגמא שלו
על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים
אל פנים, ואותם דודים עודם ערבים עליהם
מכל שעשוע.

חג הקציר וחג מתן תורה

חג השבועות נקרא בתורה "חג הקציר" ו"יום הבכורים", לעומת זאת חז"ל מכנים את החג "זמן מתן תורתנו" שבו אנו חוגגים את האירוע המיוחד של קבלת התורה במעמד הר סיני. הפער הגדול בין הכתוב בתורה ובין דברי חז"ל, טעון יישוב.

מעין קושיה זו קיימת גם בענין ספירת העומר שלפי התורה היא ספירת הימים בין קרבן העומר שהוא קרבן של הודיה על הלחם בהתחלת הקציר וקרבן שתי הלחם שהוא הודיה על הקציר בסופו. היבט זה נראה שונה מאוד מדברי חכמי הדורות בהבנת מגמת הספירה.

תמיהות אלו מראות כמה שמהותו של חג זה טעונה הבהרה.

תוכן השער

פרק א'	שמותיו השונים של החג	קכט
פרק ב'	ספירת העומר	קמט
פרק ג'	בעצרת על פירות האילן	קנו
פרק ד'	קבלת התורה בכל שנה	קסג
פרק ה'	שמחת קבלת התורה	קפא

פרק א' שמותיו השונים של החג

א. "זמן מתן תורתנו"

ביסוד ענינו של חג השבועות ישנה תמיהה גדולה. איך יתכן שאנו חוגגים דבר כל כך חשוב ומשמעותי - נתינת התורה במעמד הר סיני, אשר היא יסוד אומתנו ואמונתנו, ועובדה זו, שחג השבועות הוא זמן קבלת התורה, אינה מוזכרת בתורה כלל? התורה קוראת לחג זה "חג הקציר", "חג השבועות", ו"יום הבכורים", ומציינת שהוא זמן "בכורי קציר חטים", "בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה", אולם העיקר לכאורה חסר מן הספר. לעומת זאת, בגמרא פסחים דף ס"ח ע"ב ובנוסח תפלות החג, חז"ל קבעו שעיקרו של החג הוא אכן "זמן מתן תורתנו". והדבר מפליא ביותר.

א. ישוב לתמיהה

נראה בעה"י שהסבר העובדה שלא מוזכר בתורה שחג השבועות הוא חג מתן תורה, הוא מעין מה שמובן לכל, שאין הדבר מתאים שיהיה כתוב בכתובה - הניתנת לכלה תחת החופה - שנדרש מהחתן לקבל על עצמו לחגוג את יום הנישואין ויום האירוסין. אדרבא, אם ימים אלו היו נחגגים ממניעי חובה בלבד לא היתה בהם תועלת כלל. עיקר חשיבותם של ימים אלו הוא ההזדמנות שהם נותנים לבני הזוג להביע את רגשות האושר והכרת הטוב שהם חשים אחד כלפי השני. תיאור אופיין וחשיבותן של חגיגות אלו מוטל על המדריכים, המורים לבני הזוג כיצד לצור קשר של שלום ואהבה מושלמת. עליהם מוטל להעביר לזוג את חשיבותה הגדולה

של החגיגה הזאת. בדומה לכך, השמחה והאושר הגדול שאנו חשים עם התורה שקבלנו, גורמים נחת רוח גדולה בשמים, אך לא יתכן שהתורה תקבע שמחה זו כחובת החג. שהרי כל מעלת החגיגה הזו היא כאשר הדבר מגיע מיוזמתנו, ולא כציות להוראה וצווי. ועל כן ראוי פן זה של החג להתגלות על ידי חז"ל, אשר הם מודיעים לנו את הנדרש מאתנו לעשות כדי לגרום נחת רוח למעלה. הם אכן מגלים לנו את החשיבות הגדולה לעורר ולהביע בחג זה את שמחתנו הגדולה עם התורה שקבלנו במועד זה.

ב. לא הכל תמיד מפורט בתורה

דבר זה, שבתורה לא מפורט כל הנדרש מאתנו, אינו דבר שמופיע רק בקשר לחג השבועות, אלא בדומה לכך בכל החגים ישנם רבדים חשובים שאינם מוזכרים בתורה כלל.

בכל אחד משלושת הרגלים יש כמה פנים:

א. **המישור החקלאי:** הודיה והכרה בחסד ה' שמתגלה בטבע הבריאה החוזר על עצמו בכל שנה ושנה: **פסח** - חג האביב ותחילת הקציר. **שבועות** - "חג הקציר", "בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה", "בכורי קציר חטים" (חגיגת סוף הקציר)¹. **סוכות** - "חג האסיף" (גמר אסיפת כל תבואות ופירות השנה לתוך הבית).

ב. **האירוע בזמן יציאת מצרים:** הודיה והכרה בחסד ה' ובאהבתו אלינו, שגילה בשעת יציאת מצרים: **פסח** - היציאה ממצרים וקריעת ים סוף. **שבועות** - מתן תורה. **סוכות** - ההנהגה המיוחדת שהקב"ה הנהיג את כלל ישראל במשך תקופת שהותם במדבר, ובפרט היקף ענני הכבוד שחזרו אחר חטא העגל.

אירועים אלו של זכרון חסדי ה' בתקופת יציאת מצרים, ניתן לחגוג ברמות שונות:

1. **ברמה הגשמית: פסח** - היציאה בפועל מעבדות מצרים. [**שבועות** - בשעת יציאת מצרים לא ארע בזמן זה אירוע שבהיבט גשמי בלבד ניתן לחגוג]. **סוכות** - השמירה והשגחה המיוחדת של הקב"ה עלינו במשך שהותנו במדבר.
2. **ברמה הרוחנית: פסח** - היציאה מטומאת מצרים. **שבועות** - קבלת התורה עם כל הרוממות הרוחנית הנלווית אליה "אשר קדשנו במצוותיו". **סוכות** - התקדשות כלל ישראל ובטחונם בה' במשך שהותם במדבר.

1 מהר"ל חדושי אגדות ראש השנה (עמוד ק"ב): "שבועות מקרי 'חג הקציר' בשביל שהוא סוף הקציר".

3. **רמת הקשר המיוחד בין כלל ישראל ורבש"ע:** הקשר המיוחד שנעשה בינינו ובין השי"ת בזמן יציאת מצרים: **פסח** - מעין ברית האירוסין. **שבועות** - מעין ברית הנישואין. **סוכות** - מעין חדר יחוד "הביאני המלך חדריו". [רמה זאת של התייחסות לאירועי יציאת מצרים מופיעה בתיאור מלא במגילת שיר השירים].

נראה שהיבטים #2 ו-#3, אשר הם מישורים רוחניים של קשר עם השי"ת, באופן מכוון אינם מופיעים במפורש בתורה. סיבת הדבר היא כנ"ל שכן "רחמנא לבא בעי". הקב"ה מקבל נחת רוח מהשמחה שלנו בקדושת החג ועם הקשר שלנו איתו, כאשר הם נעשים לא בתור חיוב אלא מתוך מניעים של אהבה ורצון להתקרב אליו. הקב"ה קבע בתורה חגים גשמיים, וקורת-הרוח הנגרמת למעלה על ידם היא במה שאנחנו משתמשים בחגים האלו, כל אדם לפי דרגתו, להודות ולשמוח בחסדים של השי"ת, ולחוש את האהבה המיוחדת של הקב"ה אלינו. מטרת החג היא להשתמש בשמחה הגשמית לעורר את השמחה הפנימית של הנשמה. כאשר חוגגים את החגים רק כיון שהדבר הוא חובה הכתובה בתורה על זה נאמר "חדשיכם ומועדיכם שנהא נפשי", כבן זוג החוגג את יום הנישואין מתוך כפייה והכרח. ערכם האמיתי של החגים נמדד לפי התעוררות הלב ברגשות הלל, הודיה ושמחה עם השי"ת שהאדם משיג בהם.

הדברים הכתובים בתורה שעליהם נקבע החג, הם תמיד דברים גשמיים, שניתן לחגוג אותם בצורה שטחית גשמית או להתייחס עליהם כגילויים של החסד המופלא של השי"ת ולהגיע על ידם לחוש את האהבה הגדולה של הקב"ה אלינו. מטרת מצוות החג היא שנגיע לרגשות אלו שאינם כתובים מפורש בתורה. דבר זה הוא מעין מה שהתורה אינה כותבת בענין הקרבנות את מצוות הלב שלהם, את הרגשות שעל המקריב להרגיש בשעת ההקרבה. רגשות אלו הם עיקר מטרת הקרבן, ובלי זה אין ערך לקרבנות, כמו שכתוב (ישעיה א') "לָמָּה לִי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמַר ה' ... כִּי תָבֹאוּ לְרִאשׁוֹת פָּנַי מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רִמֹּס חֲצִרִי ...". ואכן הפסוק שם ממשיך להשוות את הקרבנות והמועדים, "... חֲדָשֵׁיכֶם ומוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשֵׁי הָיוּ עָלַי לְטָרַח וְלֹאִיתִי נֶשֶׂא ...". רחמנא ליצלן.

על כן בשבועות, כיון שהתורה היא הברית בין כלל ישראל להקב"ה, ואין בעובדה של מתן תורה אירוע גשמי שאפשר לקבוע עליו חג, אין התורה מביאה אירוע זה של קבלת התורה בקשר לחג. התורה משאירה את כל המישור הזה של החג ליוזמתנו, להראות את אושרנו ושמחתנו עם קבלת התורה, ואינה מזכירה זאת כלל בתורה שבכתב.

סיבה נוספת לכך שפן זה של החג אינו מופיע בתורה היא שבכוונה השי"ת לא גילה לנו בתורה את פירוט מצוות הלב של המצוות המעשיות. שכן חלק מרכזי ממטרתנו בעולם הזה הוא לברר את רצונו ית' - מה באמת בורא העולם רוצה מאתנו, ובמה כדאי לנו להשקיע את עיקר

מאמצינו במשך חיינו. "רחמנא לבא בעי", הקב"ה מחפש את ההתייחסות הרגשית, את ה"לב", שלנו כלפיו, ועל כן הוא בוחן אותנו עד כמה באמת אכפת לנו לברר ולהכיר את רצונו האמיתי ולקיימו. רק כאשר מספיק אכפת לאנשים לברר את רצונו, הקב"ה מגלה להם אותו. דבר זה הוא מעין מה שכתוב בקשר למקום המקדש "לשכנו תדרשו ובאת שמה", כאשר כלל ישראל יחפשו את מקום השראת השכינה באמיתיות רק אז ימצאו אותה. כמו שהקב"ה לא גילה את מקום המקדש עד שדוד המלך הרגיש כל כך את חסרון הדבר עד שאמר "אם אבא באהל ביתי ... אם אתן שנת לעיני ... עד אמצע מקום לה' משכנות לאביר יעקב" כמבואר בספרי². רק על ידי הביקוש והכמיהה הגדולה של דוד המלך, זכו כלל ישראל לבית המקדש. כך מתגלים לנו היבטים חשובים של מצוות התורה על ידי גדולי חכמי התורה שמשתוקקים מאד לדעת את רצונו ית' האמיתי, ומוכנים להשקיע מאמצים גדולים לבררו. הם גילו לנו את הפנים של מועדי השנה שאינם מופיעים בתורה, ובכללם את חשיבותו המרוממת של חג השבועות.

ג. הסיבות החקלאיות מקבילות לרוחניות

ונראה בעה"י שיש עומק נוסף נפלא לדבר. שהרי ההכרה העיקרית בכבוד שמים שעלינו לחוש ולשמוח בה בחגים, היא טובו ית' שהתגלה בזמנים אלו בתקופת יציאת מצרים, כאשר הטוב שנחשף אז מקביל בדיוק למה שמתגלה בכל שנה בעולם החקלאות, וכדלהלן:

✧ **מפסח עד שבועות** בכל שנה מתגלה הטוב המופלג של השי"ת ואהבתו הגדולה אלינו בדאגתו לצרכינו ולנוחיותנו ("אחותי", "רעיתי"), על ידי מזג האוויר הנעים של האביב, ועל ידי התבואה הגדלה בתקופה זו, שהיא הבסיס לכל החיות הגשמית שלנו. וכן בשעת יציאת מצרים התגלו מידותיו ית' אלו על ידי כל הניסים והחסדים שהראה לעם ישראל, כולל החסד הגדול של מתן תורה. אמנם אין זיכרון הניסים של הימים ההם וחגיגתם המטרה הסופית של חגים אלו, אלא כמו שכתב הרמב"ן (סוף פ' בא), "מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה". מטרת הניסים הגלויים שהקב"ה עושה היא שנגיע על ידם להכיר את אותו טוב וחסד בכל הדברים השגתיים שאנו מקבלים יום יום מהשי"ת. כמו ב"הלל הגדול" (תהלים קל"ז), שבו מוזכרים כל הניסים הגדולים שנעשו לכלל ישראל ביציאת מצרים ובמדבר, הסיום והשיא של תיאורי החסדים הגדולים המוזכרים שם הוא: "נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו". כל הניסים הגלויים מיועדים להביא להכרה שאותן מדות של חסד ואהבה שהתגלו על ידם, נמצאות בטובות הגדולות שאנו מסובבים בהן כל יום תמיד.

✧ **בסוף הקיץ, בראש השנה, יום הכיפורים וסוכות**, אחרי שזכינו להכיר ולהרגיש את חסדי השי"ת וטובו שמתגלים בתוך הבריאה בימות האביב והקיץ, ושהתגלו בשעת יציאת מצרים, מוטל עלינו להשתמש בהכרה מוחשית זו כדי להשיג את ייעודם האמיתי. **המטרה האמיתית של ההכרה בחסדים הגדולים ובטוב המופלג של השי"ת היא להגיע על ידה לקבלת מלכות שמים ברצון ובאהבה**, שהיא התאחדות הרצון וה"טוב" שלנו - היינו מה שאנחנו מרגישים שהוא "טוב" - עם הרצון וה"טוב" של השי"ת, בין רצונו המופיע בתורה ובין רצונו בכל פרטי חייו האישיים שהוא מסדר לנו. **דבר זה הוא היסוד של קבלת מלכות שמים ("מלכיות") של ראש השנה, ושל התשובה של יום הכיפורים והביטחון בה' של חג הסוכות**. עניינו של סוכות הוא "צלא דמהימנותא" - להרגיש את הרוגע והשמחה הנעלה של בטחון בה'.³ האדם המכיר בטובו הנפלא של השי"ת ועל ידי זה מקבל בשלמות את רצון ה' בכל מצב בחיים שהקב"ה מזמין לו, הוא האדם היחיד בעולמנו שבאמת רגוע. אין לו דאגות על העתיד, הוא מרגיש כתינוק בידי אמו, שכל מה שהקב"ה יחליט ויסדר בעבורו טוב לו ואין לו שאיפות חוץ מה"טוב" של ה'. ב"חג האסיף" אחרי שאספנו את כל החסדים של הקב"ה המתגלים בעולם החקלאי של השנה, מוטל עלינו גם להפנים ("לאסוף" בתוך עצמנו) את משמעותם המעשית של חסדים אלו, ולאגור את ההכרה הזו בעומק תודעתנו כדי להשיג את מטרתה שהיא קבלת רצונו ית' בלב שלם ובשמחה.⁴

עיקרם של החגים אינו רק להכיר שפעם הקב"ה עזר לכלל ישראל, אלא שאותו רבש"ע שהוא כל כך טוב, נמצא איתנו בכל עת ובכל מקום עם אותן מדות החסד ואותה אהבה. מטרת החגים היא לעזור לנו להשיג את היעד הזה של הכרות מוחשית בהשי"ת, את ה"ידיעת ה'" שהיא מטרת חייו ומטרת כל הבריאה. על כן בתורה מובאים החסדים הגשמיים שמוטל עלינו להתרכז בהם בימים אלו, ולהרגיש על ידם את חסדו וטובו ית' ואת אהבתו הגדולה אלינו, כאשר הכרה זו היא מטרת החג.

נמצא, שאף שהתורה מביאה כסיבת החגים רק את הדברים הגשמיים האמורים לעורר את הגוף לחוש בשמחת החג, **גם בדברים גשמיים אלו טמונה מטרת החג**. ב"חג הקציר", בו אנו מכירים בטובו ית' שהוא דואג לכל הצרכים החיוניים שלנו ("אחותי"), אף אם לא היה זמן מתן תורה היינו צריכים להודות על התורה, שהיא ה"לחם" הרוחני של הבריאה, שכן בלי התורה לא היתה תועלת אמיתית לחיים וללחם הגשמי. ועל כן בברכת המזון אנו נדרשים להודות גם על התורה. כאשר אנחנו מודים על הדברים המועילים שהקב"ה שם בעולם ("אחותי"), עלינו להודות בראשם על התורה הקדושה, שכן כל תועלתם של הדברים הנוספים היא במה שהם אמצעים

3 ע' לקמן שער ט' בענין משמעות ענני הכבוד ו"צלא דמהימנותא" וההקבלה גם לזיכרון של "סוכות ממש".

4 ללא הכרה זו החסדים הם כמו פירות שגדלו ולא נאספו לתוך הבית, שמתבזבזים ולא משיגים את יעדם.

להשגת תועלת זו - התועלת של קיום רצונו ית' שהוא המביא את הבריאה ליעדה המיוחל. יוצא, שיש פנים רבים של ייעודי מועדי השנה שהתורה משאירה לפתיחת לבו של כל אחד, שניתן להשיגם רק מתוך דרישה אחריהם למי ששואף להתקרב לה' ולגרום נחת רוח למעלה. הם לא יוודעו כלל למי שמעוניין רק למלאות את חובותיו בקיום הדרישות המפורשות של התורה. על כן המישורים של הקשר המיוחד בין רבש"ע וכלל ישראל בזמן יציאת מצרים אינם מוזכרים כלל בתורה, אף שיש הזדמנות מיוחדת בחגים אלו להשיג מעין קרבה מיוחדת זו, והיא באמת שיא של מטרת החג. וכן לא מוזכר בתורה הפן המרכזי של טוב ה' [מידות טובו ית'] שהתגלה ביציאת מצרים המקביל לחסד שבמישור החקלאי בכל שנה, שהיא המהות האמיתית של החג. ברם, בשמים מחכים למי שמאיר את לבו להשיג את הרגשות המרוממים של אהבת ה' הטמונה בימים מיוחדים אלו, שהם המטרה האמיתית של החגים.

ב. "חג השבועות"

השם "חג השבועות" שגור בפי הכל, וכך נקרא החג בתורה, אמנם לא ברור פירושו של מילים אלו, ואיך הן מבטאות את מהותו של החג.

בתורה כתוב (במדבר כ"ח, כ"ו) "וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם". בתרגום יונתן המלה "שבועותיכם" מתורגמת "כד יתמלון שבעתי שבועיא" - "כאשר ישלמו שבעה השבועות", וכך פירש גם במדרש הגדול ובפירוש רב סעדיה גאון. כלומר, שפירוש המילה "שבועות" הוא שבעת השבועות שבין פסח לשבועות. כפירוש הזה משמע גם מדברי הפסוק בדברים (ט"ז, ט'):

שִׁבְעָה שָׁבָעַת תִּסְפֹּר לָךְ מִהַחֵל חֶרְמֶשׁ [פי': מגל] בַּקֶּמֶה [מתחלת קציר התבואה
במגל] תֵּחַל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבָעוֹת. וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבָעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ, מִסֹּת נִדְבַת יִדְךָ
אֲשֶׁר תִּתֵּן, בְּאֲשֶׁר יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ.

משמע שהחג נקבע להודות לה' על החסד של שבועות הקציר. וכן משמע בירמיהו (ה', כ"ג), שהמלה "שבועות" מובאת שם בהקשר לתקופת הקציר:

ה' אֱלֹהֵינוּ הִנֵּתָן גֶּשֶׁם יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּעֵתוֹ, שִׁבְעַת חֳקוֹת קָצִיר יִשְׁמַר לָנוּ [נרש"י:
שבועות חוקות קציר - שבעה שבועות שחקק לנו בהן שתי חוקות קציר, חק העומר וחק

שער ב' | יום חתונתו - חג השבועות קלה

שתי הלחם. ישמר לנו - שיהא הקציר בזמנו. רד"ק: שבועות חקות קציר ישמור לנו - אותם שבועות מחוקות קציר ישמור לנו, שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר, וזהו חק הקציר ומשפטו. וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן, לפיכך אמר "חוקות". ומה שאמר "שבועות" ולא אמר "ימי הקציר" לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבועות, לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות.].

אף חג הפסח נקרא בספר יחזקאל "חג שבועות ימים" החג שהוא התחלת שבועות אלו. וז"ל הפסוק בספר יחזקאל (פרק מ"ה, כ"א):

בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפֶּסַח חַג שִׁבְעוֹת יָמִים מִצּוֹת יֵאָכֵל [רש"י: שבועות ימים - על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות.].

ממקורות אלו משמע ש"חג השבועות" פירושו החג שבו אנו מודים להשי"ת על כל החסד של שבעת השבועות האלו של קציר החיטים. ונראה שאף החסד של מתן תורה, אשר הוא ההשלמה של היציאה ממצרים, מקביל לחג "השלמת הקציר". החסד של הקציר הולך וגדל במשך שבועות אלו, על ידי הצטברות השפע הנלקט במשך כל ימי הקציר. בכל יום יש תוספת ברכה גשמית שיש להודות עליה, עד להשגת השלמתה בגמר הקציר. כמו כן, ביציאת מצרים בתקופה זו היה המשך של החסד הרוחני של היציאה מטומאת מצרים. התקיים "אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות" עד שנהיינו מוכנים לתועלת המיוחדת של קבלת התורה - "וקדשתנו במצוותיך". ואכן כתבו הראשונים (הרמב"ן ויקרא כ"ג, ל"ו, ורבינו בחיי בספר כד הקמח ערך עצרת) שהימים בין פסח לשבועות הם מעין ימי "חול המועד", ופסח ושבועות הם באמת המשך של חג אחד (כמבואר בפסוק הנ"ל ביחזקאל).

נמצא, שעלינו להודות להשי"ת לא רק על עצם קבלת התורה, אלא על העובדה שהקב"ה הרים והכין אותנו במשך שבועות אלו להיות ראויים לקבל את התורה, ואז כאשר קבלנו את התורה היה בזה השלמת היציאה ממצרים ומטרתה. בלי החסדים של שבועות אלו בעבר ובהווה, היינו בערום ובחוסר כל, לא רק מההיבט הגשמי מחמת שפע התבואה שמגיע לנו בתקופה זו בכל שנה ושנה, אלא גם מבחינה רוחנית, שהיה חסר לנו ההתקדשות והרוממות שהשי"ת העניק לנו בתקופת יציאת מצרים. את החסד הגדול של השי"ת המתגלה בכל שנה ושהתגלה בשעת יציאת מצרים ב"שבועות" מיוחדים אלו, אנו חוגגים בחג השבועות.

אמנם עדיין צריך ביאור לשון הפסוק במדבר (כ"ח, כ"ו) "וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' **בשבועותיכם**", מה פירוש המלה "בשבועותיכם" שמשמע "**השבועות שלכם**". איך אפשר לקרא לשבועות העולם אשר הם תקופות זמן, שבועות שלנו?

תירוץ לזה מופיע בספורנו בפירושו על התורה שם (במדבר כ"ח, כ"ו), שכתב שהכוונה של

המילה "בשבועותיכם" היא "בשביל שבועותיכם", בשביל "שבועות חוקות קציר" (ירמיה ה', כ"ד) ששמרתי לכם. זאת אומרת, שהרי זה כאילו כתוב בפסוק "בהקריבכם מנחה חדשה **בשביל שבועות הקציר שלכם** - שה' עזר לכם בהם", שמטרת החג היא להודות לה' על כל החסדים הגדולים שהקב"ה עשה **למען טובתנו האישית** בשבועות אלו.

ואכן התורה כתבה את הדברים באופן סמוי ולא פרטה במפורש את חסדי הקציר, כדי שיהיה ניתן לפרש מילים אלו גם על המישורים האחרים של החג. וכדברי האור החיים הק' שם (במדבר כ"ח, כ"ו), וז"ל:

"בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם" נתכוון לומר [בהוספת המילה "בשבועותיכם"] **כי אין החג על סימן מנחה חדשה לבד, אלא גם לתשלום ספירת השבועות, כי הוא תיקון גדול לנשמות עם בני ישראל.**

וכן כתוב בזוהר הקדוש (ח"ג רנ"ד ע"א, וח"ב קפ"ג ע"א) שפירש "בשבועותיכם" בשבועות שישאל מתקדשים על ידם באמצעות ספירת העומר שסופרים בשבעה שבועות אלו.

נמצא ששבועות אלו הם שבועות מיוחדים, לא רק מחמת התבואה שנקצרת בזמן הזה, ולא רק על ידי זכרון החסדים שהיו בשעת יציאת מצרים בתקופה זו, אלא טמון בהם קדושת העלייה הרוחנית החוזרת בכל שנה מעין שהיתה אז לכלל ישראל בשעת יציאת מצרים, שהיא יסוד הענין של ספירת העומר.

ג. "חג העצרת"

אם חז"ל נותנים לחג שם שאינו מופיע בתורה, ודאי שיש משמעות חשובה בדבר בהבנת מהות החג. לחג זה חז"ל קבעו את השם "עצרת" אשר משמעותו היא שיום זה הוא עצרת של חג הפסח. אמנם בתורה יום השביעי של פסח נקרא עצרת של חג הפסח. והדבר תמוה.

חז"ל נתנו לחג זה את השם "עצרת". גם בתרגום אונקלוס ותרגום יונתן מתרגמים את המלה "בשבועותיכם" - "בעצרתיכון". וצריך ביאור למה חז"ל נתנו לחג שם שגם הוא וגם משמעותו אינם מופיעים כלל בתורה לענין חג זה? ביטוי זה אכן מובא בתורה בקשר ליום השמיני של סוכות ויום השביעי של פסח, אבל לא בקשר לחג השבועות.

מדברי חז"ל במדרש רואים שהקשר של חג השבועות לחג הפסח דומה ליחסו של שמיני עצרת

לחג הסוכות. כן מבואר בפסיקתא דרב כהנא (פסקא כ"ח אות א', ומעין זה במדרש רבה שיר השירים ז', ד'). וז"ל:

את מוצא כשם שעצרת של פסח רחוקה חמשים יום [מפסח], אף זאת [העצרת של סוכות] היתה צריך להיות רחוק חמשים יום, ולמה היא סמוכה לחג? אמר רב יהושע בן לוי למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים הרבה, מהם נשואים במקום רחוק, מהם נשואים במקום קרוב. כשהיו מבקשים, אותם שהיו נשואים במקום קרוב באין אצלו, וכשהיו מבקשים לילך היה מניחם. למה כן? שהדרך קרובה, ובכל יום שהם מבקשים לילך ולחזור היו הולכים ובאין. אבל אותם שהיו נשואים במקום רחוק באין אצלו, וכשהיו מבקשים לילך היה כושן עוד יום אחד אצלו. כך בפסח ימי הקיץ, והם עולין בעצרת לירושלם אחר חמשים יום. אבל עכשיו אחר החג, ימות הגשמים הן והדרכים טרחות, לפיכך אמר הקב"ה עד שהם כאן יעשו את העצרת. הוי "ביום השמיני עצרת תהיה לכם" (במדבר כ"ט, ל"ה).

בתרגום אונקלוס ובתרגום יונתן וכן בזה"ק מובא שפירוש המילה "עצרת" היא "אוסף"⁵. הנה"ה מסביר כוונת שם זה, שהרי יום זה הוא יום של "אוסף הברכות העליונות" של החג⁶. רבי צדוק הכהן זצ"ל (פרי צדיק חג השבועות, אות ג') מבאר את דבריהם בשם האריז"ל, שהכוונה שהעצרת של החג מיועדת להפנים ולקלוט את קדושת החג ואת ההישגים שהשיגו בו⁷.

היינו שיום ה"עצרת" הוא היום שעלינו "לאסוף" ולהפנים את ההכרות החדשה שלנו בהשי"ת ובטובו שזכינו לקבל במשך החג, עם כל המסרים הנוספים של החג. כמו אדם שנסע למרחקים ובמשך שהותו שם קנה דברים רבים שניתן להשיגם רק במקום זה. כאשר מגיע היום האחרון של ביקורו, הוא אוסף את כל הדברים שקנה ושם אותם באמתחתו כדי לקחת אותם איתו לביתו.

5 בדברים (ט"ז, ח') פירש"י: "עצרת - כנופיא של שמחת מאכל ומשתה". וכ"פ עוד כמה מפרשים. אולם ע' הכתב והקבלה (במדבר כ"ט, ל"ה) ששואל על פירוש זה: הנה שמחת האכילה לא הוזכרה בקרא, ולא דמי ל"נעצרה נא אותך" שמבואר בפירוש "ונעשה לפניך גדי עזים". ועוד הרי צווי השמחה הוא ביום הראשון ג"כ ולא רק בעצרת.

6 ז"ל הזוהר הק' פ' נח (דף ס"ד א', מתורגם ללה"ק): מהו "עצרת" הוא כתרומתו "אוסף". כי כל מה שנאסף מהברכות העליונות לא יונקים ממנה אחרים חוץ מישראל בלבדו, ומשום זה כתוב "עצרת תהיה לכם", לכם ולא לשאר העמים, לכם ולא לשאר ממונים.

7 וז"ל הספר פרי צדיק: עצרת של אחר הפסח ענין אחד עם שמיני עצרת דחג. וענין שמיני עצרת איתא בשם האר"י הקדוש ז"ל שהוא לשון קליטה, הוא קליטת קדושת האור מחג הסוכות. ... בשמיני עצרת הוא השמחה רק ממה שנקלט בו הקדושה מחג הסוכות כיון שבו אין שום מצוה. ע"ש.

לפירוש זה של מילת "עצרת" גם כיוון בספר הכתב והקבלה (שמות כ"ג, י"ד, ובמדבר כ"ט, ל"ה).
וז"ל:

לתכלית הנרצה הלזו, להישאר גם אחר עבור הרגל דבוק ברעיונות הקדושות
שהשגנו בימי המועד, לבלי הרחיקם מנפשותינו בכלות המועד, אבל נעכבם
אצלנו בכל כוחות נפשותינו לזמן הבא, יקרא יום האחרון של פסח וסוכות
בשם "עצרת" (אנהאלטספעס"ט). ירצה יום אשר בו נתאמץ בכל עוז
להחזיק בנפשותינו הלמודים היקרים שהתרגלנו בהם בכל ימי
החג, בל נעזוב אותם בכלות המועד, אבל נעכבם אצלנו, ולהוציא
את ההזמנה אל הקדש שבימי החג מן הכח אל הפועל בימי
המעשה אחר עבור המועד.

לפי הבנה זו במושג "עצרת" מבוארים דברי המדרש המובא לעיל, שאכן מתאים הדבר שהעצרת
של החג תהיה דווקא חמישים יום אחרי החג. שכן עיקרו של החג אינו חגיגת ימי החג בלבד
אלא מטרתו היא שהאדם יחזור אחר כך לביתו, וימשיך להרגיש את קרבת ה' גם כאשר נמצא
במקום מרוחק מבית המקדש. על כן, כאשר הוא עוזב את בית המקדש לתקופה קצרה, ואף
סופר את הימים עד שצריך לחזור אליו, בזה הוא מכניס את הקדושה של קרבת ה' המורגשת
בבית המקדש לתוך החיים היום יומיים שלו, אשר זוהי באמת מטרת החג ומטרת החיים.

תפקידו של האדם הוא להיות "נעצר לפני ה'" כל חייו, "שבתי בבית ה' כל ימי חייו". מטרת
ההסתר של העולם היא לתת הזדמנות לבחון את יכולת האדם גם בתוך השתדלותו בעולם
הגשמי להשאר בכל מקום שנמצא בקשר עם ה', תמיד "בבית ה'". ועל כן יש תועלת מיוחדת
שהעצרת תהיה דווקא חמישים יום אחרי החג, שהוא משך זמן המתאים כדי להפנים ולהכניס
את קדושת החג לתוך כל מדרגות ההסתר הקיימות בפנימיות האדם, ולרומם את כולו. כאשר
האדם חוזר מבית המקדש לתוך עולם ההשתדלות הגשמית לתקופה קצרה בלבד, בכך הוא
מתרגל לעשות גם פעולות אלו בלי להיות שקוע בתוכם. להחזיק קשר עם ההכרה המוחשית
בטוב ה' ובאהבתו הגדולה לברואיו, ולא לאבד הכרה זו אף בעיצומם של טרדותיו הרבים
ומאמצי עסקיו.

ונראה שזו כוונת המדרש המובא ברש"י (ויקרא כ"ג, ל"ו) [וכן ברמב"ן שם, רש"י (במדבר כ"ט,
ל"ה) ורבינו בחיי שם]:

**"עצרת היא" - עצרתי אתכם אצלי, כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך
ימים, כיון שהגיע זמנו להפטר אמר "בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד,
קשה עלי פרידתכם".**

והדבר צריך ביאור, מה מועיל למלך תוספת יום זה, הרי למחרת יצטרכו בכל אופן להפרד, ומה עוזר דיחוי הפרידה ביום אחד? אמנם התשובה היא שאין המטרה רק תוספת יום בלבד, אלא הכוונה ליום אחד ללא סעודות מיוחדות וטכסים חיצוניים שהיו בימים הקודמים - יום המיועד רק לחוות את תחושת השמחה מהשהיה המשותפת, להיות ביחד. יום העצרת הוא יום של הכנה לימים הבאים. כבר מרגישים את הכאב של הניתוק המתקרב ובא, ומחזקים את הקשר הנפשי לקראת פירוד זה. ביום זה המלך ובניו יהיו ביחד כדי לחזק ולהפנים את רגשות האהבה שהשיגו מהביקור, כדי שיישארו לאורך ימים גם אחרי שנמצאים במרחק. "חג העצרת" הוא חג ללא מצוות חדשות, יום של שמחה עם קרבת השי"ת בלבד - יום "אפיקומן" שהטעם המיוחד שלו יישאר ויורגש לאורך ימים.

ועל כן, בפסח, הקב"ה קבע בתורה את ה"עצרת" של החג בשביעי של פסח - "וביום השביעי עצרת לה' אלוֹקֶיךָ". ביום זה עלינו להפנים את אורו של טובו ית' ושל האהבה הגדולה שחשנו במשך החג שהתגלו ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף, ואת ההכרה הזו לקחת איתנו לתוך העולם של ימות החול שאחריו. אולם חז"ל, שהבינו את יסודו של חג השבועות אומרים שיש "עצרת" נוספת לחג הפסח עם ימי הספירה שאחריו. שהמטרה של ההכרה בטוב ה' של יציאת מצרים היא להגיע לרגשי "מלכותו ברצון קבלו עליהם" של אמירת "נעשה ונשמע" שאנו מקבלים על עצמינו בחג השבועות. הדבקות שלנו עם התורה ורצונו ית' הכתוב בה, היא היעד שעלינו להשיג ולקחת איתנו מחג הפסח ולא לאבד במשך כל ימי חיינו. נמצא שיש יום נוסף של "עצרת" מלבד העצרת של שביעי של פסח, המגיעה אחרי העבודה של ימי הספירה, שביום זה אנו שמחים לא רק עם טובו ואהבתו של השי"ת, אלא עם קבלת רצונו ותורתו.

נמצא ש"חג השבועות" הוא "חג העצרת" - חג סיום וסיכום העלייה הרוחנית של הימים המיוחדים הקודמים, של פסח וימי הספירה (לפי זה מבואר הדבר שהתרגומים מתרגמים את המילה "שבועות" - "עצרת", שהחג הוא אכן סיכום של כל שבעה השבועות האלו). חז"ל, שהבינו את סודו של חג השבועות, גילו שהוא אינו חג של הודיה על הקציר בלבד, אלא הוא השיא והיעד של הגילויים של יציאת מצרים שחגגנו בחג הפסח [וכן גלויי החסדים בבריאה בכל שנה ושנה]. שכן עוד לא נשלמה המטרה של החג עד שאנחנו מקבלים בשמחה וברצון את התורה בבחינת "נעשה ונשמע", מכוח הכרתנו בטוב ה' ובאהבתו ית' אלינו המורגשת בתקופה

זו.⁸

⁸ גם בקריעת ים סוף כלל ישראל הגיעו לקבלת מלכות שמים ואמרו "ה' ימלוך לעולם ועד" אשר זו היתה קבלת מלכות שמים בקבלת רצונו ית' באופן כללי בהנהגתו בעולם. אולם אחר כך בשעת מתן תורה הגיעו לקבלת מלכות שמים בפועל, הכוללת קבלת רצונו ית' המפורט בתורה כאשר אמרו "נעשה ונשמע".

אף אם יום זה לא היה "זמן מתן תורתנו", קבלת רצונו ית' המופיע בתורה בחג השבועות היתה המטרה של "חג הקציר" ויסוד ה"עצרת" של חג הפסח - שמטרת ההכרה בחסדיו ית' היא קבלת מלכותו⁹. אולם הקב"ה, בטובו המופלא ודאגתו לטובתינו, סידר שמתן תורה יהיה דווקא בזמן זה, שעל ידי כך תהיה סייעתא דשמיא מיוחדת בימים אלו לכל יהודי לקבל מלכות שמים בלב שלם. שהדבר הוטבע בזמן על ידי המעמד הנשגב של מתן תורה, ועל ידי קבלתם של כלל ישראל את התורה באמירת "נעשה ונשמע".

מלבד פירוש הנ"ל במלה "עצרת" שהיא לשון "אסיפה" [דהיינו לכ' שהעי"ן מתחלף באל"ף, והרי הוא מעין השורש "אצר"], יש פירושים נוספים המובאים בדברי חז"ל והראשונים למילה "עצרת". ונראה שכולם ענפים של העניין הנזכר.

✧ בספרי (פ' ראה סי' קל"ה) מפרש את המלה "עצרת" מלשון **עצירה מעשיית מלאכה**. וכן פירשו: רש"י במדבר (כ"ט, ל"ה), רמב"ן ויקרא (כ"ג, ז'), רשב"ם ויקרא (כ"ג, ל"ט), רבינו בחיי במדבר (כ"ט, ל"ה).

פירוש זה טעון ביאור שהרי איסור מלאכה יש גם ביום הראשון של החג, ומה מיוחד בימים האחרונים שדווקא הם נקראים "עצרת", כפי שהקשה בספר הכתב והקבלה (במדבר כ"ט, ל"ה).

אמנם נראה שאין כוונת הספרי שהמילה "עצרת" כוונתה עצירה ממלאכה בלבד, אלא תמיד בתורה המטרה של עצירת מלאכה בימים המקודשים היא לעצור את ריצת החיים ואת השאיפות הגשמיות כדי להתרכז בענין רוחני מסוים. וכאן, כנ"ל, הרי זה כדי להתרומם מעל העולם הגשמי ולהשיג קשר עם השי"ת - להרגיש "קרבת אלוקים לי טוב". כלומר, חג העצרת אין בו מצוות מיוחדות כשאר ימי החגים, אלא הוא יום של עצירת פעילויות שטחיות בלבד, המאפשרת לאדם לחוש את הרגשות הקיימים בעומק הנשמה - "יום של הפנמה". וכן נראה כוונת האבן עזרא (ויקרא כ"ג, ל"ו), וספורנו (שם), ע' בדבריהם.

✧ הספרי (פרשת פינחס פיסקא כ') ורש"י (במדבר כ"ט, ל"ה) מביאים פירוש נוסף למלה "עצרת"; **"עצרת - עצרו מלצאת, שטעון לינה"**, כלומר, לא לעזוב את ירושלים מיד במוצאי יום טוב, אלא להישאר לילה שאחריו בירושלים.

גם ענין זה, לא לעזוב מיד את ירושלים כאשר נגמר החג, יש בו חשיבות גדולה למי שרוצה

⁹ ע' שו"ע הגר"ז הלכות תלמוד תורה פרק ד' ס"ו, וז"ל: "תכלית האהבה היא העבודה, לעבדו מאהבה ובשמחה לעשות נחת רוח לפניו... ואהבה בלי עבודה היא אהבה בתענוגים, להתענג ולשמוח בה', והיא מעין עולם הבא וקבלת שכר קיום מצות. (אבל עבודה מאהבה היא כי מאשר צמאה נפשו לה' לדבקה בו, היא רוח צמאונה במי התורה וקיום מצותיה - דאורייתא וקב"ה כולא חד. ועל זה נאמר 'הוי כל צמא לכו למים')".

להפנים הישגים רוחניים ולקחת אותם איתו להמשך חייו. הרי הוא מעין הרעיון של "מלוה דמלכא" אחרי השבת, שקדושת השבת והחג תרומם גם את ימות החול, שלא יהיו הימים הקדושים וימות החול כשתי רשויות נפרדות. המטרה אינה רק לא לתת גיבוי לאותו חלק של הנפש שיש לו נטייה להיות ח"ו "כתינוק הבורח מבית הספר", אלא אדרבא לעורר ולתת תמיכה לאותו חלק מרומם של הנפש שמרגיש "קשה עלי פרידתכם" ורוצה להחזיק את הקשר לאורך ימים. דבר זה הוא מעין תגובה לדברי הקב"ה שהוא כמלך אומר לבניו "בְּנֵי בְּקִשָּׁה מִכֶּם עֲכָבוּ עִמִּי עוֹד יוֹם אֶחָד, קִשָּׁה עָלַי פְּרִידַתְכֶּם". במקביל לזאת גם אנחנו מראים שקשה עלינו להיפרד מהשכינה על ידי שאיננו עוזבים ברגע הראשון שאפשר.

זהו כל ענין חג השבועות. כאשר אנו עוזבים את בית המקדש לאחר חג הפסח אנו ממשיכים את ה"עצרת" של החג עד שבועות, על ידי שאנו סופרים את הימים, כדי לא להנתק מרוממות החג. אנחנו כאילו לוקחים מזכרת מארמון המלך איתנו, מוציאים אותה ומסתכלים בה כל יום, כדי שלא נשכח את הרגשות המיוחדים של הביקור. רגש זה של "עצרת", שקשה עלינו להיפרד מהמצב של קרבת ה', הוא רגש נעלה ונכסף ביותר - והוא הרגש שעלינו לחוש ולהתעלות בו בחג השבועות.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

חג הקציר - החסד המופלא של הלחם!

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

א. המועדים מיועדים לעורר הכרה בחסד הנפלא של המזון

מועדים חקלאיים

התורה קובעת את שמות המועדים על שם השפע החקלאי שנשפע לעולם באותה תקופה. חג השבועות קרוי בתורה "יום הבכורים" ו"חג הקציר", וסוכות נקראת "חג האסיף". רואים מכך כמה חשובה ההכרה שלנו בטוב ה' המתגלה מהאופן שמספק לנו מזון.

והטעם לכך, שכן "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו" (אבות פ"ו). את הכל הקב"ה עשה כדי שנכיר אותו ואת חסדו ושנחיה תמיד עם הכרה זו. החסדים הגשמיים הם קרובים יותר להביא להכרה זו מהרוחניים, שכן באופן טבעי העניינים הגשמיים מעוררים את הלב יותר, והחסד שבהם יותר מוחש. ואף שבודאי יסודות האמונה הנלמדים מהמועדים כגון "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבת", וענייני מתן תורה ויציאת מצרים הם חשובים עד למאוד, והם יסודות כל התורה, מכל מקום מבחינה רגשית, יותר קשה לעורר את הלב להתפעל מיסודי אמונה, מלהתרגש מחסדים גשמיים. ועל כן התורה מדגישה וקוראת את שמות המועדים על שם החסדים הגשמיים, כאשר ההתרגשות וההתפעלות מחסדים אלו, מיועדת לעורר אותנו להשיג ולהפנים את היסודות הרוחניים של החגים.

בדומה לכך, החיוב של ברכת המזון מפורש בתורה אבל לא החיוב של ברכת התורה. הכל מודים שברכת המזון הוא דאורייתא, אולם בקשר לברכת התורה יש מחלוקת אם הברכה

היא מדאורייתא. דבר זה נשמע תמוה. אולם נראה שהביאור הוא כאמור לעיל, שכיון שהחסדים הגשמיים מורגשים יותר וקל יותר להתרגש ולהתפעל מהם, החיוב להתעורר ולהכיר בטובו ית' על ידם יותר גדול. הרב אברהם גרודזינסקי זצ"ל (המנהל הרוחני של ישיבת סלבודקה באירופה) ביאר בדרך זו מה שהקדימו חז"ל בברכות קריאת שמע ברכת "יוצר אור" לברכת "אהבה רבה", שכן רק מי שמתרגש מטובת החסדים הגשמיים, כדוגמת המאורות שגופו נהנה מהם, יגיע להתפעל מטובת החסדים הנעלים העדינים כמו התורה שהם עידון הנשמה.

החסד המופלג של המאכלים

על כן מוטל עלינו להתבונן בטוב ה' המתגלה על ידי המאכלים שהוא ית' מספק לנו. החסד של המזון הוא מהחסדים הגשמיים המופלאים ביותר. כך רואים בהלל הגדול (תהלים קל"ו) שמכל הכ"ו חסדים הנזכרים שם, השיא והאחרון שבהם הוא "נותן לחם לכל בשר, כי לעולם חסדו", ועל שם פסוק זה נקרא שמו "הלל הגדול" (פסחיס קי"ח ע"א).

ממזמור זה למדו חז"ל (גמ' שם) ש"קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף". הכוונה בקושי זה היא למורכבות הנס. "על הים לקו מצרים 250 מכות" (מכילתא שמות י"ד, ל"א), כלומר מערכת הפלאות כללה 250 סוגי נסים שונים. כאשר אדמה חסרת טעם, צבע, ובלתי אכילה לחלוטין, מניבה בננות צהובות, תפוחים צבעוניים, תפוזים כתומים, שזיפים סגולים, אבטיחים ירוקים שבשרם אדום, לחם, חלב (באמצעות בעלי חיים האוכלים את תנובת האדמה), תבלינים, פטל ודובדבנים, כולם ערבים לחיך ותאוה לעיניים, הרבה יותר מ-250 נסים התרחשו בכל אחד מן המקרים הללו. אפילו עלה בודד מכיל יותר פלאות ממה שהמוח שלנו מסוגל לקלוט. "המוציא לחם מן הארץ" הוא נס לא פחות מזה של "המוציא אתכם מארץ מצרים". הלחם הוא לא רק עדות לחכמת ה' ויכולתו, אלא לחסדו הנפלא. החישובים הרבים שהקב"ה השקיע לטובתנו ולהנאתנו במאכלים שהכין בשבילנו, מגלים על חסד מדהים. ההתפעלות והכרת הטוב שלנו עליהם, צריכות למלאות את לבנו על כל גדותיו.

ב. חשיבות הכרת הטוב על המזון

תוכנית הבריאה - שנכיר בטוב ה'

יש לשים לב עד כמה גדלו חסדי הבורא. שכן כל תוכנית הבריאה של הרעפת חסד בלתי פוסקת עלינו, וההזדמנות הניתנת לנו להכיר טובה אליו ית' על הכל, היא בעצמה חסד מופלג. כל המערכת הזאת נעשתה לתועלתנו כדי שנתקרב להשי"ת, נכיר ונזכיר

תמיד, ובכך נזכה לחיי נצח. זה מה שאומרים בברכת המזון: "ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד - בעבור שמו הגדול", הכל עשה ועושה כדי שנכיר את שמו הגדול, שנכיר את מידות חסדו וטובו, ובכך נשלים את ייעודינו בעולם. ועל כן, כמה גדול החיוב להקדיש זמן ומחשבה להתבונן בכל פרטי חסדיו יתברך.

זוהי חשיבותו הגדולה של הענין של מאה ברכות בכל יום. חז"ל הבינו ממה שכתוב (דברים ח', י') "ואכלת ושבעת וברכת", שרצונו ית' הוא שנפתח את עינינו וליבנו לשים לב לכל הטובה שהוא משפיע עלינו ולברכו עליה, אלא שמדאורייתא החיוב הוא רק בלחם וכדי שביעה, והוסיפו את הברכות על שאר הנאות.

תקנה זו של חז"ל הוא כמו שאמרו (ב"ק ל' ע"א) "מאן דבעי למהוי חסידא יקיים מילי דברכות". והוא על דרך מה שכתוב ב'מסילת ישרים' (פ' י"ט) שחסידות היא להכיר את רצון ה', מה גורם לו ית' נחת רוח, ולהשתדל לבצע זאת באופן המושלם ביותר. בלחם, שהוא עיקר מזון האדם, המצוה לברך היא מדאורייתא ממש. שאר ברכות הנהנין הן תיקון חז"ל להתבונן בחסד המרשים של המאכלים וההנאות שהשי"ת הכין בשבילנו, ולא ליהנות בלי זה. במצוה זו מונח היסוד של כל המצות, שהקב"ה רוצה שמרוב רגשי הכרת טובה אליו, נרצה למלא את רצונו ולקיים את כל המצות. על כן יש לנו עבודה רבה להתבונן בחסדים אלו.

משמעות השולחן בבית המקדש - בית ההוד וההודיה

במשכן היה שולחן העשוי מעצי שטים מצופה בזהב, ועליו הניחו שטים עשרה ככרות לחם. נראה שככרות לחם אלו היו ביטוי של הודיה לבורא העולם על הנס הגדול של הלחם - 'מזמור לתודה' על חסד מיוחד זה. כאשר מניחים את לחם התמיד לפני ה', מפרסמים בכך כמה עלינו להודות לו ית' על בריאה זו. ממטרות בית המקדש היא ללמדנו כיצד להודות ולשבח לבורא העולם על כל הניסים שהוא מחולל למעננו תדיר.

כבוד ללחם

הלחם שלנו מעיד ומכריז לכל, שהבורא הוא טוב ודואג לצורכי ברואיו. עלינו לשים לב לנס הגדול של הלחם ולנהוג בו בכבוד הראוי. יש הלכות מיוחדות (או"ח סי' קע"א) האיק לנהוג כבוד עם הפת מפני חשיבותה המיוחדת. אין לזרוק ואין לזלזל בה. מעין ההתנהגות בחפץ של קדושה, שכן היא מלמדת אותנו על החסד המרהיב של בורא העולם.

אמרו חז"ל (ברכות ד' ע"ב) "כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלוש פעמים מובטח לו שהוא בן עולם הבא", ומסיקה הגמרא שחשיבותו של המזמור היא מפני שכתוב בו

הפסוק "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון". מובא להלכה, שהכונה בפסוק זה היא לעיכובא, שכן הצורה שבה בורא העולם ממציא ומסדר את המאכל שלנו, היא מהגילויים המרכזיים והעוצמתיים ביותר של חסדו יתב' בעולמנו. ואף שהכוונה באמירת פסוק זה מעכבת רק בשעת התפילה באמירת "אשרי", בודאי אף בשעת אכילת הלחם מוטל עלינו לחשוב על החסד המופלא הזה. יש להעלות על הלב כמה יש להודות להשי"ת שדאג שיהיה לי לחם זה המחיה אותי, וכמה עלי להכיר לו טובה על כך, ולעבדו בכל לב ובשמחה. יש להתבונן באושר ובתועלת שדבר בסיסי זה נותן לנו, ולשים לב כי לא תמיד היה ניתן להשיג לחם בקלות כמו בימינו. זוהי משימת חיינו, לשים לב ולהתרגש מטובת הדברים החיוניים הבסיסיים שהקב"ה מספק לנו. כמובן, מי שיש לו יותר מהמינימום הבסיסי, כמה עליו להכיר טובה עוד יותר ויותר.

ג. אופן ההודיה

להתפעל ולהתרגש!

הנביא מוכיח את כלל ישראל (ישעי' י"ט, כ"ג) "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני". אין המשמעות רק שלא כיוונו את פירוש המלות של ההלל וההודיה שלהם לה', שכן אין זה מספיק למלאות את רצונו ית' מברואיו. מלות השבח וההודיה להקב"ה צריכות להלהיב את נשמת האדם עד שהוא מתרגש מטובו ית' ומהתלהט מפלאי חסדיו. אם חסרה התפעלות זו, יש תביעה על כך, ועל זה היה תוכחת הנביא. עלינו להתלהט מטובו ית', ומתוך רגשות אלו לגשת לעבודת ה'. אדם כזה עובד את ה' לא רק באבריו ובשכלו אלא בכל מהותו, ברגשותיו ובחושיו. זהו היסוד של עבודת ה' אמיתית הנדרשת מכל יהודי.

לשים לב לפרטי החסד

החובות הלבבות (שער הבחינה פרק א') כתב שלא מספיק שיאמר האדם באופן כללי "הכל חסדי ה'!", שכן בלי להתבונן בפרטים אין הדבר מעורר את הלב כלל, ולא יוצאים בכך ידי חובת ההודיה לה'. בברכת המזון אנחנו מודים על ה"חן", ה"חסד" וה"רחמים" שבהם הקב"ה מכין מזון לכל בשר, והכוונה בזה, הודיה על כל הפרטים ופרטי הפרטים של החישובים הרבים שהקב"ה השקיע בכל סוגי המזון שלנו לטובתנו ולהנאתנו.

ד. התבוננות בפרטי החסד

עולם חסד יבנה

רב סעדיה גאון (אמונות ודעות, מאמר תחיית המתים) כתב שכל העולם הגשמי משתתף

במשימה לספק מזון לברואים. כל גרמי העולם מתאחדים תוך שיתוף פעולה מרשים ביותר, לשם מטרה זו. השמש מעלה גשמים מן הימים ומבשלת את הפירות. הרוח מוליך את ענני הגשם ומוביל את אבק הזרע. הרוח גם מפריח את גרעיני הזרע, מפזרן ומנגב את התבואה. הברק מזבל את האדמה. בעלי החיים מוליכים את גרעיני הזרע מהפירות שאוכלים. הדבורים ושאר מיני שרץ העוף מוליכים את אבק הזרע. ועוד כהנה וכהנה תחבולות עד אין ספור, שבהן משתתפים כוחות הבריאה. על מערכת מורכבת מופלאה זו חז"ל אומרים (ע"ז ג' ע"ב) "הקב"ה יושב וזן מביצי כנים עד קרני ראמים". כל הבריאה כולה היא ארגון חסד אדיר של ייצור מזון.

נתאר שני עשירים בעלי צדקה. האחד כאשר באים אליו למשרדו הוא נותן צדקה. לעומתו, השני הוא בעל חסד במימד אחר, יש לו משרד מיוחד שכל מטרתו חלוקת צדקה, והוא אף יוזם ומקים מערכות כדי להתחסד באופן המועיל ביותר. זהו מה שאמר רב סעדיה גאון, כל סדר הבריאה של העולם הזה בנוי כדי להזין את הברואים. "עולם חסד יבנה" - כל העולם נוצר כדי להתחסד איתנו, ועל כן כמה מוטל עלינו להודות לה' ולעורר את ליבנו לאהוב את בוראנו שכל רצונו להיטיב לנו.

הנאת האכילה - חסד נפלא

רבש"ע גילה את מידת טובו המופלא באופן שתכנן את צורת האכילה שלנו. הוא היה יכול לעשות שכל אחד, כאשר מגיע זמן האכילה, מתחבר למקור של מזון כמו רכב שמתמלא בדלק, בלי שירגיש בכך שום הנאה או סיפוק. אולם הקב"ה לא עשה זאת, אלא רצה שנהנה ונשמח מהאכילה, ונתן למאכלים צבעים מושכי עין, ריחות המשמחים את הלב, וטעמים ערבים לחיך. בלחם, הוא אף הוסיף המצאה מתוחכמת ביותר. כשאדם אוכל פרוסת לחם, הריר שבפה מצטרף עם העמילן שבלחם ומייצר סוכר, ועל כן כמה שהאדם לועס יותר, הלחם הופך להיות מתוק יותר בפיו, וכך מתענג הוא על אכילתו. חסד מופלא!

הקב"ה גם דאג שיהיו מאכלים בצורות שונות ובטעמים שונים כדי שיהיה לאדם גיוון המעורר תיאבון. המבקר במאפיות יראה שיש מעל חמישים סוגים שונים של לחם! כמו עקרת בית הדואגת לטובת משפחתה ומכינה להם מגוון מאכלים כדי שיאכלו בתיאבון ויהיו בריאים.

החסד של גידול הלחם

הקב"ה היה יכול לעשות שהלחם ימצא בארץ כמו מיני מתכות, מלח וכדומה, אבל בכוונה הוא סידר שיגיע אלינו באופן של זריעה וצמיחה, הכרוך ברבבות נסים, כדי להוסיף לנו הכרה בגדלותו ית'.

אם נתבונן בדבר, נראה שהזריעה והגידול הם תהליכים מפליאים ביותר. הזרע הקטן יש בו יותר ממיליון חלקיקים של קטעי מידע, עם הכלים לבצע ידע זה ולהוציאו אל הפועל בסדר הראוי, כל שלב של הגידול בזמנו הנכון - תכנון מדהים. לאחר שנזרע ונתעכל הגרעין לגמרי, בהוספת: מים, קצת עפר, קרני השמש, ואויר, יוצאים פירות, ירקות ותבואה עסיסיים ומזינים. בברכת הלחם נאמר "המוציא לחם מן הארץ", צמיחת הלחם מן הקרקע הוא נס ופלא. הלחם מגיע בעיקר מן האויר, הארץ תורמת תרומה קטנה מאד לצמיחתו. הלחם נוצר מחומר בשם פחמן דו חמצני, כלורופיל, ושמש. חומרים אלו יוצרים את חלב החיטה.

כאמור, עיקר הלחם נוצר מן האויר, אולם החומר שבאויר שממנו נוצרת החיטה, קיים בו בכמות קטנה מאד, רק שלושה חלקים מתוך עשרת אלפים. ועל כן, לאחר שהצמח גומר לינוק את החומר מן האויר שסביבו, הוא היה צריך למות מחוסר תזונה. אולם הקב"ה יצר רוחות - "אלמלא רוחות לא נתקיימו שמים וארץ" (תענית ג' ע"א). הרוח מנשבת ומביאה אויר נוסף, ועמו חומרים נוספים הגורמים לגידול הצמח. הלחם, הוא דבר פלאי! ניסי ניסים! מיליוני פרטים שותפים ביצירת הלחם, לא רק מאתים וחמישים נסים כמו בקריעת ים סוף, אלא אלפי אלפים פלאות!!

עוד יש לשים לב, שגידולים אלו לא היו מחזיקים מעמד יותר מדור אחד, אילולא סידרה החכמה העליונה שכשם שהברואים פרים ורבים כך מזונותיהם יפרו וירבו. דרכי פריה ורביה של גידולי המזון כוללים עוד מערכות על גבי מערכות של תכנון פלאי מדהים ביותר.

הזנת המזון

המזון משתנה בגופנו להוות מקור חיותינו וכוחותינו. המזון גדל מהאדמה שאין בו כוח להזין, ונהפך לחומר מזין - פלא! על כך אמרה התורה (דברים ח', ג') "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", והפירוש, איך זה שהלחם זן? רק כיון שכן הוא רצונו ית', ולולא מוצא פי ה' שצוה על כך, לא היה הלחם זן יותר מהאדמה שממנה לוקח.

יכולת הגוף לנצל את המזון היא מנפלאות הבורא. אם היינו צריכים להאכיל לכל אברינו את המזון שהם צריכים, לא היינו מסתדרים כלל. לא היינו יודעים מה לתת לכבד, מה לתת לריאות ... ומה שהיינו נותנים היה מסתמא רעל בשבילם. על כן, השי"ת כביכול אומר לנו, על תדאג לכתובות, רק תשים את האוכל בפה ותבלע, ואני אדאג שהכל יגיע לכתובות הנכונות. אנחנו שמים את האוכל בפה, וזה נהפך לעשרות אלפים חומרים שונים הנצרכים להזין את כל החלקים השונים של גופינו. הקב"ה לא רק מסדר שכל

המרכיבים השונים של תזונה יתקיימו בעולמנו, אלא דואג שהם יגיעו ליעדם, לכל אחד מהתאים המקרוסקופיים של הגוף - בדיוק מה שהוא צריך. מערכת משלוח משוכללת ומורכבת שאין כדוגמתה במעשי אנוש ותחבולותיו.

ה. לברך ברכת המזון בהתרגשות

~ לא לפספס את ההזדמנות לגדול מברכת המזון ~

ברכת המזון היא הזדמנות יקרה לעלייה ולהתקרבות להשי"ת, אם רק נקדיש לה את הזמן והמחשבה הראויים. יש לשים לב בשעת הברכה לכל פרטי החסדים שהשקיע הקב"ה לטובתנו באוכל שאכלנו. זוהי באמת מטרתם, שנכיר ונרגיש את טובו הנפלא שהוא "משיב רוחות ומעלה נשיאים, ומוריד מטר ומצמיח אדמה, ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד" (קידושין ל"ב), ומתוך כך נגיע לשאוף למלאות את רצונו באהבה ובשמחה.

[מלוקט מהספרים: שערי אורה ח"א, אור עולם ח"ה וח"ט, לאן, רננו צדיקים, לב אביגדור]

פרק ב' ספירת העומר

בתורה ובדברי חז"ל מובאים טעמים הנראים שונים למצות ספירת העומר. אמנם המתבונן בדבריהם יראה שכולם מובילים לכוונה אחת: שתקופה זו של השנה מיוחדת בגילויי חסדו ית' ואהבתו לברואיו. על כן מוטל עלינו להשתמש בגילויים אלו לגדול באהבת ה', אשר היא המפתח לתיקון המידות ולקבלת מלכות שמים בלב שלם. השיא של ימי הספירה ושיאם של הישגים אלו הוא דרגתו המרוממת של חג השבועות.

כתוב בתורה (דברים פרק ט"ז):

שִׁבְעָה שָׁבָעַת תִּסְפֹּר לָךְ, מִהַחֵל חֶרְמֶשׁ בְּקִמָּה תֵּחַל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבָעוֹת. וְעֲשִׂיתָ חַג שָׁבָעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ, מִסֵּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כְּאֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהָגֵר וְהִיתוּם וְהָאֻלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ, בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם.

עוד כתוב (ויקרא פרק כ"ג):

כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת קְצִירָהּ וְהִבְאֵתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל הַכֹּהֵן. ... וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמִּחֶרֶת הַשָּׁבָת מִיּוֹם הִבִּיאֲכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה. עַד מִמִּחֶרֶת הַשָּׁבָת הַשְּׁבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם, וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַה'.

נמצא שהענין של ספירת העומר, אשר חג השבועות הוא סיומה, מובא בתורה (דברים ט"ז) כספירה מהיום הראשון של הקציר החדש "מִהַחֵל חֶרְמֶשׁ בְּקִמָּה" עד סוף שבעה שבועות שאז תביא "מִסֵּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כְּאֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ". וכן ספירת העומר מובאת (ויקרא כ"ג)

כספירה מיום הקרבת קרבן העומר "מִיּוֹם הַבִּיאָכָם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה" עד ל"מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה" של שתי הלחם. הרי משמעות הדברים היא שהספירה היא ספירת ימי הקציר, עד להבאת קרבן הכרת טובה לבורא העולם על החסד של הקציר.

דבר זה טעון ביאור:

- מהי החשיבות והמטרה של ספירת ימי הקציר מתחילתם עד סופם?
 - נראה שחז"ל נתנו סיבה אחרת לגמרי לספירת העומר, ואמרו שהיא כספירה של הציפייה של כלל ישראל מיציאת מצרים עד למתן תורה. ועוד אמרו חכמי הדורות שכלולה בה עבודת תיקון המידות לקראת יעד זה, כמבואר בדבריהם המובאים לקמן בעה"ת. לכאורה כיוונים אלו אינם תואמים כלל לתיאור המובא בתורה?
- הענין שספירת העומר מבטאת את הציפייה לקבלת התורה, מובא בשבלי הלקט (סי' רל"ו) בשם מדרש אגדה, וז"ל:

למה תלה הכתוב יום חג השבועות בספירה, מה שאין כן בכל המועדות? לפי שכשנתבשרו ישראל לצאת ממצרים, נתבשרו שהן עתידין לקבל את התורה לסוף חמישים יום ליציאתן, שנאמר "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה". הרי הנו"ן של "תעבדון" יתירה, לומר לך לקץ חמישים יום תעבדון את האלהים שתקבלו את התורה. וישראל מרוב חיבה היו מונין בכל יום ויום ואומרים: "הרי עבר יום אחד" ו"יום שני" וכן כולם, שהיה נראה בעיניהם כזמן ארוך מתוך חיבתן הגדולה על הדבר. לכך הספירה נקבעה לדורות.

וכן מובא מעין זה בספר החינוך (מצוה ש"ו):

"וספרתם לכם ממחרת השבת": ... משרשי המצוה על צד הפשט, לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל, וכמו שכתוב [ירמיהו ל"ג, כ"ה] "אם לא בריתי יומם ולילה וגו'". והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה ... ומפני כן, כי היא כל עיקרן של ישראל, ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה שעלו אליה, נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא.

בזהר הק' מובא שאין הספירה רק ביטוי של ציפייה ליום הנכסף של מתן תורה בלבד, אלא ימים אלו הם ימי ספירה של הטהרות בפועל ועלייה ממצב של טומאה לטהרה, וז"ל (ח"ג דף צ"ז ע"א, מתורגם ללה"ק):

בא וראה, כשהיו ישראל במצרים, היו ברשות אחרת, והיו נאחזים בטומאה כאשר הזו כשהיא יושבת בימי טומאתה. אחר שנמולו [לפני אכילת הפסח], נכנסו בחלק הקדוש, שנקרא "ברית". כיון שנאחזו בו, פסקה מהם הטומאה, כאשר הזו כשפסקו ממנה דמי טומאתה. אחר שפסקה ממנה, מה כתוב? (ויקרא טו) "וספרה לה שבעת ימים [ואחר תטהר]". אף כאן, כיון שנכנסו בחלק הקדוש, פסקה מהם הטומאה, ואמר הקב"ה: מכאן ולהלאה צריכים לעשות חשבון לטהרה. "וספרתם לכם", לכם דוקא, כמו שנאמר "וספרה לה" שבעת ימים. לה - לעצמה [לתועלתה]. אף כאן לכם - לעצמכם [לתועלתכם]. ולמה [מה התועלת לישראל מספירת העומר]? כדי להטהר במים העליונים הקדושים, ואחר כך להתחבר עם המלך ולקבל את תורתו.

בשם האריז"ל מובא שהשגת טהרה זו מצריכה עבודה מרוכזת של האדם במשך כל ימי הספירה, כפי שמובא בספר שולחן אריאל סי' תפ"ט (בש' שער הכוונות ענין ספירת העומר דרוש י"א). וז"ל:

טוב לאדם לכיון בארבעים ותשע ימים אלו לתקן כל אשר חטא בכל השבע ספירות. והמשל בזה בהיותו בשבוע ראשון יכוין לתקן את אשר חטא ופגם בספירת החסד, ובשבוע השני יכוין לתקן את אשר חטא ופגם בספירת הגבורה. וכעין דבר זה בשבע השבועות.

מעין דברי האריז"ל למד הכתב והקבלה (דברים ט"ז, ט') ו(ויקרא כ"ג, ט') מלשון הפסוקים עצמם. וז"ל:

"שבעה שבועות תספר לך": מלת "לך" ... הוא באמת עיקר המכוון במאמר זה. ובא להורות שלא תהיה ספירת שבעת השבועות האלה לבחינת כמות מספרם בעצמותן בלבד, כאשר יחשבו ההמוניים, כי אם אמנם הספירה תהיה לבחינת איכות הנהגת האדם בכל פרטי עניניו ומעשיו. ... "תספר לך" ירמוז במלות הכנוי לתועלת נפש האדם ולטובתו, להתקדש ולהיטהר ביותר בהמשך זמן שבעת השבועות האלה מכל תאוות הטבעיות ומחשבות פחותות. גם במלת "תספור" אין המכוון בו לבד לדעת כמות הימים והשבועות, אבל ענינו כאן גם ההשגחה והעיון, כענין (איוב י"ד) "צעדי תספור" ... עיקר המכוון בו ענין ההשגחה והעיון על איכות צעדיו והנהגותיו. וכמו "וספר לו שבעת ימים" בזב

(מצורע ט"ו), "וספירה לה שבעת ימים" בזבה (שם), שאין המכוון בהם ספירת הכמות לבד כי אם גם ספירת האיכות שיהיה שבעת ימים נקיים מזוב ... וכן כאן טעם "תספר לך" תפקחו על עצמכם ותתבונן על נפשך מה הוא הטוב האמתי שתבחר בו, והרע האמתי שתברח ממנו. ולא תעשה שום מעשה בלי לשקול תחלה במאזני משקל הדעת לראות הטובה היא או רעה. ... ובכולם ישמור את נפשו מאד להיות בסוד "תמים עם ה'", וכמו שהעירנו התורה על זה במקום אחר באמרה (פ' אמור) "שבע שבתות תמימות תהינה", שהמכוון בו על תמימות ושלמות הנפשי.

אמנם עדיין צריך ביאור איך הדבר מתאים לפשוטם של הפסוקים? שהרי ענין הספירה לפי מה שכתוב בתורה הוא ספירת ימי הקציר "מהחל חרמש בקמה" שהוא מהקצירה הראשונה של הקציר עד סוף הקציר, ספירה מקרבן העומר עד קרבן שתי הלחם¹⁰?

ונראה בעה"י ביאור הדבר כאמור לעיל, שהזמן הזה הוא זמן מיוחד מאד בשנה שיש בו את הגילוי הגדול ביותר של מדת החסד והטוב של השי"ת. בין מצד מזג האויר ששורה בו, כמו שכתוב במדרש (בראשית רבה ל"ד, י"א [י"ד]) שתקופה זו היא הזמן הנעים ביותר בשנה, שלפני המבול כל השנה "היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד עצרת", ובין מצד מתנת שפע התבואה שהושפעה על הבריאיה בתקופה זו. ועל כן תקופה מיוחדת זו היא זמן שעל כל אחד לגדול בו בכל שנה בהכרת טובו ית' ובאהבת ה', אשר הן היסוד של כל עבודת האדם בעולם הזה - והמפתח של התיקון האישי שמוטל עלינו להשיג בימי ספירת העומר¹¹. כחלק מעבודת תקופה זו, ההכרה בטובו המופלג של השי"ת ואהבתו הגדולה אלינו צריכים להביא את האדם לקבל

¹⁰ ספירת העומר כל כך קשורה לקרבנות אלו, עד שלדעת הטור ושו"ע ועוד, הספירה בזמן הזה, כאשר אין לנו קרבנות אלו, היא רק מדרבנן (ע' ביה"ל או"ח סי' תפ"ט). וע' ר"ן על הרי"ף סוף מס' פסחים שעיקר הטעם של ספירת העומר הוא כמו שכתוב בתורה דעיקרא דספירת העומר גם בזמן הזה הוא זכר למקדש (היינו כשהיו קרבנות העומר ושתי הלחם), אבל "דרך מדרש" יש בזה גם משום ספירה להראות צפיה לזמן מתן תורה, וכמו שמביא שם מהמדרש.

¹¹ המתבונן יראה שהתיקון היסודי של כל המידות הוא ההכרה המוחשית של האדם בטוב ה' ואהבת ה'. לדוגמה: גאווה - וענוה: ענוה היא ההכרה הברורה המוחשית שכל הישגיו, כישרונותיו והצלחותיו הם מתנת חנם מהשי"ת. כעס - ורגיעה: לפי כמה שמרגיש האדם בכל דבר את החסד והטוב של ה', אין מקום לשנאה ולכעס. עצבות - ושמחה: שורשה של מדת העצבות הוא חוסר ההכרה של האדם בטוב ה' ובטוב העולם שברא בשבילנו. מי שמרגיש שכל הבריאיה וכל הקורה בה מונהג בטובו הנפלא של השי"ת, יהיה תמיד בשמחה כמוש"נ "שויתי ה' לנגדי תמיד כו' לכן שמח לבי ...".

פחד - ובטחון בה': המידה של בטחון בה' היא ההכרה המוחשית בטוב ה' ובאהבתו לברואיו, עד שהאדם מקבל בשלמות שכל מה שהקב"ה יביא לו בחייו יהיה הטוב ביותר בשבילו.

קנאה - ושמח בחלקו: הקב"ה תמיד נותן לכל אחד את הטוב המושלם ביותר "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו". אם יש לשני דבר שאין לו, הרי זה רק כיון שאין הדבר לטובתו.

גם מידות אחרות כגון תאוה, צניעות, שקר ומשטר עצמי הן תולדות של אהבת הקדושה שהיא ענף אהבת ה'.

את רצונו ית' בחפץ ובשמחה ולחוש צפייה גדולה לקבל את התורה מחדש בחג השבועות (כמבואר לקמן פ"ד).

התורה קוראת לקרבן שתי הלחם "מנחה חדשה", אף שכמו שכתוב בספר החינוך היא באמת הודיה על הקציר ועל הלחם כמו קרבן העומר, ואם כן הודיה זו אינה חדשה כלל. נראה שכוונת התורה היא שבמשך החמישים יום בין פסח לשבועות עליו להכניס את ההכרה בטוב ה' ובאהבתו לברואיו לתוך תודעתו, עד שעכשיו הוא יביא קרבן על אותו דבר שכבר הקריב והודה עליו, וזה יהיה "מנחה חדשה", עם רגשות חדשים של הודיה לה' שלא היו לו בהתחלת הקציר. חידוש זה ברגשות ההודיה לה' הוא משימת ימי הספירה.¹²

כאשר האדם היה בבית המקדש בחג הפסח והודה להשי"ת על התחלת הקציר בקרבן העומר, ואחר כך עזב את המקדש וחזר לביתו ולשדותיו לקצור את הקציר, ובמשך הקציר הוא סופר את הימים עד שעליו לחזור ולהודות לה' ביתר שאת בחג הקציר בקרבן שתי הלחם על כל החסדים של הקציר שהוא עכשיו חווה, על ידי כך הוא אינו מסיח דעת מהודיה לה'. באופן זה הוא מכניס את קרבת ה' המורגשת בבית המקדש לתוך חיי השגרה וההשתדלות הגשמית שלו, וחש תמיד את ה' ואת חסדיו אף בעיצומם של טרדותיו הרבים ועסקיו. כל התבואה שקוצר בתקופה זו יקצור עם הודיה לה' והכרה בחסדו ובטובו ית' הגדולים, שדואג לכל צרכיו החיוניים. מתוך אווירה מרוממת זו של "לפני ה'" והודיה לה' נקצרת התבואה, ונוצר הלחם שכלל ישראל אוכלים.¹³

השתדלות כזו הנעשית מתוך הודיה ואהבת ה' היא צורת העסק בעולם הזה שתביא את האדם ואת העולם לתיקונו וליעדו המיוחל. ונראה שלהתאמן בצורת חיים נעלה כזו, הוא רצונו של השי"ת במצות ספירת העומר.

12 לפי זה מבואר ההבדל בין קרבן עומר שהוא משעורים שהוא מאכל בהמה, וקרבן שתי הלחם שהוא מחיטים, מאכל אדם. שכמו שכתבו המהר"ל (תפארת ישראל פכ"ה), ובספר צדה לדרך (לרבי מנחם תלמיד ר"י בן הראש מאמר ד' כלל ד' פ"א) שזה מסמל ההבדל בין דרגת בהמה בהתחלת הספירה לדרגת אדם בסוף הספירה. לפי האמור "ל ש"הכרה" בלבד בטוב ה' - אינו מעל דרגת הבהמה שהרי "ידע שור קונו וחמור אבוס בעליו" אילו היה לבהמה שכל מפותח מספיק היה מכיר שיש בורא עולם. אולם מותר האדם מן הבהמה הוא שמפנים הכרה זו עד שהיא מתקנת את מידותיו והוא מקבל מלכות שמים באהבה וברצון (כתיקונו של אדה"ר אם לא היה כפוי טובה). **13** הנהגה זו משפיעה מאד על הקוצר, ונראה שהיא גם משפיעה על כל מי שאוכל מתבואה הנקצרת בצורה כזו. על כן תוכנית זו תרומם את כל עם ישראל האוכלים מתבואה הנקצרת באופן של קדושה והכרת טובה לה'. [חשיבות ענין הכרת טובה ציבורית על הלחם לפני האכילה, ניכרת גם מהאיסור לאכול מתבואה החדשה עד הקרבת קרבן העומר - שבלי הכרת טובה זו, הלחם אסור באכילה.]

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

ספירת העומר - ימי אהבה

הנצי"ב מוולאזין זצ"ל:

שבעה שבועות של פיתוח אהבה להשי"ת

מנין שבועי [של ספירת העומר] הוא להורות לנו שבזמן מתן תורה נתקשרנו עם ה' כביכול ככלה הנכנסת לחופה, אשר לבד שהיא משתעבדת לבעלה למעשי ידיה, עוד היא מחויבת להשקיע אהבתה אך בו. ועל זה היא סופרת שבעה ימים [לפני החתונה] ביחוד בשביל זה החתן דוקא¹⁴. כך נתחייבנו, לבד מעשה המצוות, עוד להשקיע אהבתנו אך אליו יתברך. ובאשר לא בנקל לאדם להשקיע אהבתו לקוב"ה כמו אשה לבעלה, על כן צוה הקב"ה למנות שבעה שבועות [ולא רק שבעה ימים ככלה]. ועל זו התכלית נקרא זה החג "חג השבועות" ולא "חג הימים" ללמדנו כינה שעלינו להשקיע אהבתנו בו ית"ש ולהיות נעצרים לפני ה' [פי' מסולקים מכל מזה שמפריע לקשר זה עם השי"ת], ובשביל זה נקרא "חג העצרת", שהיא הכוונה של חג השבועות [ליחד את כל אהבתנו להשי"ת, ומתוך כך לקבל על עצמנו קיום המצוות].

[העמק דבר, במדבר כ"ח, כ"ו]

הוספה לדברי הנצי"ב:

בשבועות אלו הקב"ה עוזר לנו להתעלות באהבת ה'

בתקופת יציאת מצרים, אלו שבעה השבועות היו שבועות שבהם עם ישראל גדלו

14 היינו דאיתא בנדה (ס"ו ע"א) טעם [שעליה לספור ז' נקיים לפני החתונה] משום חימוד. וטעם שיש לחשוש בכלה יותר [מאשה שבעלה הלך למדינת הים לזמן ארוך וכדו'], משום דמחויבת להשקיע דעתה בו שבוע ימים, ומשום הכי אי אירע שספרה לזה האיש וביום חופה נעשה חתן אחר, היא מחויבת לספור שבעת ימים אחרים, והוא משום שמחויבת להשקיע דעתה בחתן זה. עכ"ל הנצי"ב.

באהבת ה' ובהכרת טובו. שכן בהתחלה הם עדיין הסתפקו "היש ה' בקרבנו אם אין", שעוד לא היו בטוחים כל צרכם באהבת ה' אליהם. אולם במשך שבועות אלו, עם כל פנייה של השי"ת אליהם ועם כל ישועה שהושיע אותם, גדלו בהכרתם כיצד הוא מספק להם את צרכיהם ושכל רצונו להטיב להם. מתוך כך הגיעו לכך שהיו מוכנים לקבל את התורה ברצון, ואף הקדימו 'נעשה' ל'נשמע' שעניינו הוא כמו שביאר רש"י (שבת פ"ח) "התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה, וסמכנו עליו שלא יטעינו בדבר שלא נוכל לעמוד בו".

הארת גילוי טובו ית' שקודם הכניסה בברית מעין שהיה בזמן יציאת מצרים לפני מתן תורה, קיים בכל שנה לפני חזוק ברית זו בחג השבועות. הקציר שזמנו הוא בשבועות אלו שבין פסח לשבועות, הוא זמן של שפע וברכה עליונה, שעל ידו רואים כיצד משפיע השי"ת את טובו לברואיו מתוך אהבתו הגדולה אליהם. בתורה נצטוונו להביא את קרבן העומר להודות לו ית' על השפע הזה, ולספור את שבועות הקציר, כדי לכוון אותנו להתבונן בברכה עליונה זו הנשפעה עלינו ולהתעלות בספירה זו באהבת ה' ובהכרת טובו. אז, כאשר הלב מלא בהכרה מוחשית זו, אנחנו חוזרים ומקבלים את התורה באהבה בחג השבועות. לפי זה מבואר הדבר שהשם 'חג השבועות' מציין את טוב ה' שבקציר, כמו שכל שמות החגים שבתורה מזכירים את חסדי ה'.¹⁵

השפת אמת (אמור, תרמ"ד) הוסיף בענין זה: כמו שביציאת מצרים כתוב "משכני אחריו נרוצה" (שיהש"ר א', ד'), שבני ישראל נמשכו ללכת אחרי השי"ת במדבר כלשון הפסוק "זכרתי לך חסד נעוריך כו'", ועל ידי כך זכו להמשך הפסוק "הביאני המלך חדריו" שהוא חדרי התורה (ילקוט שם, ותדא"ר פ"ו), כך בכל שנה כפי המשיכה אחרי השי"ת בימי הספירה זוכים לתורה בחג השבועות.¹⁶

15 תוה"ד של מאמרים בעלונים 'תורת אביגדור' להרב אביגדור מילר זצ"ל (פ' אמור תשפ"א) ו'קדושת ציון'.
16 ע' תוספת מעשה רב (אות נ"ה) שהגר"א מוילנא זצ"ל תיכף לאחר הפסח ישב ללמוד בפרישות גדולה מאד, ואמר שהם ימי הכנה לקבלת התורה בחג השבועות.

פרק ג

בעצרת על פירות האילן

מובא בחז"ל שחג השבועות הוא יום דין לפירות האילן. כאשר חז"ל מגלים שיום מסוים הוא יום דין, ודאי כוונתם שתהיינה למידע זה השלכות על התנהגותנו ביום זה. מהי באמת המשמעות של דין זה, ומה נדרש מאתנו בעקבותיו?

מובא במשנה ראש השנה (פ"א מ"ב, דף ט"ז ע"א):

בארבעה פרקים העולם נדון: בפסח - על התבואה. בעצרת - על פירות האילן. בראש השנה - כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר (תהלים ל"ג) "היוצר יחד לבם, המבין אל כל מעשהם". ובחג - נדונין על המים.

וצריך ביאור, מהו הקשר בין הדין על פירות האילן לבין מהותו של חג השבועות המבוארת בפרקים הקודמים?

א. על ידי הכרת טובה על הקציר זוכים לפירות

נראה בעה"י, שבכל שנה לפני שהאדם מקבל את הברכות העליונות השנתיות: התבואה, הפירות והמים, הוא נידון לפי מעשיו אם הוא ראוי לקבלם¹⁷. חסד גדול עשה לנו השי"ת שדין זה נעשה בעיצומם של החגים שמהותם הודיה לה'. שכן כפי המידה שהאדם מכיר ומרגיש את חסד ה' במה שהוא כבר קיבל, כך יזכה לאמצעים נוספים להכיר על ידם את טובו ית'.

17 ע' ירושלמי ראש השנה (פ"א הל' ג') בביאור משנה הנ"ל: מתני' כמאן דאמר כולהם נידונין בר"ה וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם בזמנו. (ע"ע נוסח אחר בדרשת הרמב"ן לראש השנה). עכ"ל. מבואר כנ"ל, ש"בזמנו" הכוונה בזמן שאמורים להתחיל לקבל כל אחד ואחד.

בפסח, כאשר התבואה עומדת בשדה ומתחיל זמן קציר התבואה, אז מקריבים את קרבן העומר, ומודים להשי"ת על התבואה שגדלה. לפי הודאת האדם לה' על גידול התבואה הוא יזכה לאסוף את הקציר. הכרת טובה על התבואה היא הכרה בכך שהקב"ה דואג לכל הדברים הבסיסיים שאנו זקוקים להם - הנהגת "אחותי". כפי שמבואר לעיל, גם מתן תורה היה גילוי של הנהגת "אחותי" של הקב"ה, שגם הוא היה גילוי של דאגת הקב"ה לצרכינו הרוחניים.

פירות האילן שתקופת בשלותם היא אחרי שבועות, הם תוספת הטבה והנאה על מה שנצרך מצד הצרכים החיוניים של האדם ("רעיתי")¹⁸. כפי המידה שהאדם מכיר בטובת הדברים הבסיסיים שקיבל, כך יזכה לדברים נוספים שהם "מיותרים" כדי לאפשר לו להגיע להכרה עוד יותר מושלמת בחסד השי"ת ובטובו, שמיטיב איתנו ומעניק לנו אף דברים שאינם חיוניים. על כן מובן הדבר שב"חג הקציר" נידון האדם על הסייעתא דשמיא שתהיה לו להכרה במידת "רעיתי" של הרבש"ע, שהקב"ה יגלה לו כמה שהוא דואג להנעים את חיינו אף בדברים שאינם הכרחיים.

ב. הביאו שתי הלחם כדי שיתברכו פירות האילן

אמנם עדיין דברי הגמרא בראש השנה דף ט"ז ע"א טעונים הסבר, שז"ל הגמרא:

תניא אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקדוש ברוך הוא הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן.

וצריך ביאור, למה מביאים לחם כדי שיתברכו פירות האילן? לכאורה היה מתאים יותר להביא פירות, כמו בשאר החגים שבהם העבודה בבית המקדש נעשתה בדבר המתברך?

רש"י בראש השנה שם מביא שני תירוצים על קושיא זו:

שתי הלחם - יִרְצוּ עַל "פירות האילן", שהן מתירין להביא בכורים, שאין מביאין בכורים קודם לעצרת, דכתיב (שמות ל"ד) "בכורי קציר חטים" [לכ' הכוונה ששתי הלחם הם הביכורים של החטים, והם הראשונים לכל הביכורים האחרים של פירות האילן]¹⁹. ואני שמעתי דרבי יהודה לטעמיה, דהא אזלא כמאן דאמר

18 תוספות ברכות ל"ז ע"א ד"ה בורא נפשות.

19 ע' מעין זה באבודרהם: אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם הזה, המין המובחר והטוב מכל מיני הצמחים לצורך חיי האדם, כדי שיתברכו לכם שאר כל מיני האילן שהביאו מהם בכורים.

בסנהדרין (ע' ע"ב) עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה.

דברי רש"י בתירוצו השני צריכים ביאור. שעדיין אינו מיושב, למה מביאים קרבן של לחם כדי שיתברכו הפירות, שהרי אחרי חטאו של אדם הראשון חיטה אינה פרי כלל, ומדוע לא מביאים קרבן מפירות, שהם עכשיו פירות, כדי שיתברכו פירות השנה?²⁰

על קושיא זו יש תירוץ מאלף של רבי צדוק הכהן זצ"ל בספר פרי צדיק (פ' בחקותי, אות י') המאיר את מהות הדין על פירות האילן בחג השבועות. וזה תוכן דבריו (בעריכה קלה לרהיטות הקריאה):

הענין, שקודם קלקול אדם הראשון מאכל האדם היה רק פרי העץ כמו שנאמר "ויתע גן בעדן" ו"נטיעה" היא באילנות. אך אחר הקלקול נאמר "ואכלת את עשב השדה" ... "בזעת אפך תאכל לחם", נגזר עליו טורח לעשות מחטה לחם. אבל קודם הקלקול אף החטה היתה מין אילן, והיו גדלות עליו גלוסקאות כמו שיהיה לעתיד (כפי שמובא בשבת ל' ע"ב), וכן "עתידה חטה שתתמר כדקל" (כתובות קי"א ע"ב) ... והאילנות שנטע הקב"ה בעצמו בגן עדן לא היו צריכים נטיעה [שגם הצורך של נטיעה היא חלק מהקללה].

בעצרת שהיא זמן מתן תורה, מובא בגמרא ע"ז (ה' ע"א) שכלל ישראל חזרו למצב של קודם החטא, כמו שכתוב "אני אמרתי אלקים אתם" שלא היה מיתה [ע' ע"ז ה. שיטת רבי יוסי]. וכתוב במתן תורה "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'", שהקב"ה עשה שישראל יהיו פנויים לתורה ועבודה כמו קודם חטא אדם הראשון, והיה מתבטל אז כל היצר הרע וקלקול הנחש, וממילא מאכל אדם היה צריך להיות רק פירות האילן כמו שהיה קודם קלקול אדם הראשון [בלי צורך לטרוח לפרנסה] ... כשבא עצרת בכל שנה, הוא הזמן לתקן את הקלקול הראשון של אדם הראשון, וכמו שהיה במתן תורה.

זו כוונת דברי חז"ל "בעצרת על פירות האילן". ועל זה אמרו בגמרא (ר"ה ט"ז). "הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן". ופירש"י "דרבי יהודה לטעמיה דאמר בסנהדרין עץ שאכל אדם הראשון חטה היה". ולפי האמור מובן, שעצרת היא הזמן שיתברכו פירות האילן [כלומר: המציאות של אכילה בלי טורח ועמל הפרנסה] ... היינו לתקן את הקלקול שנעשה על ידי חטאו של אדם הראשון, שהיה אכילתו קודם החטא מפירות

²⁰ ע' תוספתא מסכת ראש השנה (א', י"א): אמר ר"ע אמרה תורה הבא שעורין בפסח שהוא פרק שעורין כדי שתתברך [עליך] תבואה, הבא חטים ובכורים בעצרת שהוא פרק אילן, כדי שיתברכו [עליך] פירות אילן כו'. וכן גירסת התוספתא מסכת סוכה פרק ג'. וקשה כנ"ל.

האילן כאמור, ורק אחר הקלקול הוצרך לעבודה.

לפי דברי רבי צדוק הכהן, מה שכתוב שהאדם נדון בעצרת על פרות האילן, אין הכוונה שנידון רק על כמות ואיכות הפירות של השנה הבאה, אלא כמה שיזכה שיהיה לו מעין פירות האילן הגדלים מוכנים על העץ, בלי צורך לעבודת הכנת האוכל כמו שהיה קודם חטאו של אדם הראשון, שכל מאכלם היה מפירות האילן שגדלו בלי עבודת האדם ולא היו צריכים לטרוח על מזונותיהם. כלומר, הדין של שבועות הוא על כמות ההשתדלות שיצטרך האדם לצרכיו הגשמיים, וכמה יהיה פנוי לתורה ולעבודת ה'. דבר זה תואם את דברי השל"ה הק' (מובאים לקמן פ"ד) שבחג השבועות כל אחד נידון על שפע התורה שיזכה לו, ומבואר כנ"ל שכלול בזה שנקבע גם את הסייעתא דשמיא שתהיה לו שלא תהיינה לו הפרעות מלימוד התורה.

לפי זה מבואר ביותר שמביאים קרבן דווקא מלחם, שהוא דבר שהיה בעבר פרי ועכשיו, כתוצאה מחטאו של אדם הראשון, אינו פרי. אין דבר מתאים יותר מלחם להדגים את הליקוי של פירות האילן מחמת עוונותינו, ואת הגזרה שהתחדשה של "בזיעת אפיך תאכל לחם". מטרת עבודה זו של הקרבת שתי הלחם היא שעל ידי עבודתנו בחג השבועות יוחזרו "פירות האילן" למצבם הקודם, שלא יהיה צורך בעמל גשמי רב לפרנסה, ותהיה לנו את האפשרות להשקיע את כל עמלנו בתורה ובעבודת ה'.

ג. כמות ההשתדלות תלויה בהכרת הטוב

דברי רבי צדוק הכהן מבוארים מאד לפי הנאמר לעיל, שעל ידי ההודאה לה', שהיא חלק מהותי מכל חג וכן של חג השבועות, זוכים להמשך השפע. שהרי הסיבה שלחם אינו פרי עכשיו ויש גזרת "בזיעת אפיך תאכל לחם", היא מחמת חטאו של אדם הראשון שנבע מחוסר הכרה מספיקה בטוב המופלא של השי"ת. כמובא במשנת רבי אליעזר פ"ז, וז"ל:

לא נטרד אדם הראשון מגן עדן אלא על כפיית הטובה, שנאמר (בראשית ג' - י"ב) "ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי" אמר לו הקב"ה, "עזר שמתיה לך ואתה אומר 'האשה אשר נתת עמדי'".

היינו שלאדם הראשון היתה חסרה הכרה מספיקה בטוב ה', באופן שהייתה מביאה אותו לקבל ולקיים באהבה ובשמחה את רצון ה' וצויו. במיוחד היתה תביעה נגדו כנ"ל על חוסר הכרתו בטובת האשה שקיבל, וגם על חוסר הכרתו בטובת הפירות המיוחדים של גן עדן שהקב"ה הכין עבורו. כפי שכתב הגר"א מווילנא באדרת אליהו (בראשית ב', ט"ז) ורבנו בחיי שם, שהמילים שהקב"ה אמר לאדם הראשון "מכל עץ הגן אכל תאכל" היו צווי של מצות עשה ולא רק רשות,

עד כדי כך שאחרי החטא הקב"ה אף תבע ממנו למה לא קיים מצוה זו (ע"ש באד"א). ברור הדבר שהסיבה שהיה כל כך חשוב שאדם הראשון יאכל מעצי הגן היתה שעל ידם הוא יכל להגיע להכרה בטוב המופלא של השי"ת, ועם זה לקבל ולקיים באהבה את רצונו ולא לחטוא.

כלומר, אם אדם הראשון היה פותח את עיניו בבוקרו הראשון, רואה את השמים ואת הארץ, השמש והעצים ... וכל הבריאה המרהיבה המורכבת והמשוכללת שהשי"ת הכין עבורו ... ושם לב לחסד הנפלא של השי"ת שטרח לברוא את כל הדברים האלו לטובתו. ואחר כך היה ניגש לטעום מפרות הגן כמו שהקב"ה צווה אותו, חש את יופיים, את טעמם הנפלא, את ריחם ואת סגולתם ... ומתרגש מחסדו המופלא של בורא העולם שהמציא את כל הדברים האלו בשבילו ... ואחר כך זה היה מקבל את מתנת האשה, מתנה נפלאה המגלה על טובו המדהים של השי"ת ... רגשותיו היו מגיעים לעוצמה כזו של הכרת טובה ואהבה להשי"ת עד שלא היה יתכן שיתפתה ללכת נגד רצון ה' ולחטוא אחר כך באכילת עץ הדעת.

ד. קבלת התורה מתוך הכרת הטוב

כל החטאים וכל הליקויים של העולם שלנו (לעומת העולם המתוקן של גן עדן), הם תולדות המשך של אותה כפיות טובה של אדם הראשון²¹. כל אלפי השנים שעברו מאז חטאו של אדם הראשון, ייעוד האנושות בהן היה להביא לתיקון חטא זה. אנו נמצאים בעולם שנוצר כדי לתת לנו הזדמנות להגיע להכרה בבורא העולם עד שנשאף ונאהב לקיים את רצונו. ועכשיו, במקום מצוה אחת שהיתה לאדם הראשון ולחוה, יש לנו תורה שלימה עם תרי"ג המצוות. אבל עדיין המטרה היא אותה מטרה, להגיע להכרה בטוב המופלא של השי"ת, ומתוך כך לקבל על עצמנו את קיום רצונו ולהשתדל לעשות נחת רוח לפניו - ולהיזהר לא לגרום לו ח"ו ההיפך של נחת רוח.

זאת אומרת, הקב"ה לא נתן לנו את התורה כדי שנקיים אותה מתוך משטר עצמי בלבד, אלא

²¹ חוסר הכרה בחסד ה' שמאחורי כל המתנות המרובות שהקב"ה משפיע לעולם, היה יסוד הקלקול של דור המבול [גמ' סנהדרין דף ק"ח א': תנו רבנן דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא], דור מגדל בבל [רש"י בראשית (י"א, ה')], וסדום [רש"י שבת י' ע"ב ד"ה ושלוחה מהפסוק "גאון שבעת לחם ושלוחה השקט היה לה וגו' (יחזקאל ט"ז)]. וכן הוא יסוד כל הגלות [דברים (כ"ח, מ"ז)] "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. ועבדת את אידיך אשר ישלחנו ה' בך ...". (ע' כוזרי - מאמר שלישי). וע' תנא דבי אליהו רבה פרק יד: ראוי הוא לזרעו של יעקב שיברך וישבח וירומם ויעלה ויגדל ויקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאמר והיה העולם, ברוך הוא וברוך שמו לעלם ולעלמי עלמאי, שהביא אותם לארץ ישראל שנקרא חמדת העוה"ז ... כאלו אמרו ישראל אין אנו מבקשין מתנת ארץ ישראל כיון שעברו על התורה ומצותיה שבזכותה ניתן להם ארץ ישראל, והיו ישראל כפויי טובה עד שהגלה אותם מארץ ישראל וישליכם מעל פניו.]

הוא רוצה שאנחנו - כמו אדם הראשון - נפתח את לבנו ואת עינינו ונסתכל בעולם הנפלא שברא בשבילנו, נרגיש את חסדו ואת טובו ואת אהבתו הגדולה אלינו, ועל ידי כך נקבל באהבה ובשמחה את רצונו הכתוב בתורה.

דבר זה מופיע במפורש כמה פעמים בתורה, לדוגמה:

- "וְהָיָה אִם שָׁמַעְתְּמוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר הָאֵלֹהִים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְלֹעַבְדּוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ ... [דברים י"א, י"ג]
- "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לַפָּנִי הַבְּרָכָה וְהַקְלָלָה ... לֵאמֹר הָאֵלֹהִים אֶת ה' אֱלֹהֵיךְ לְשִׁמְעַ בְּקֻלּוֹ וּלְדַבָּקָה בּוֹ" [דברים ל', כ'].
- "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיךְ אֵל קָנָא פָקֵד עֵינֵי אֲבֹת ... וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֵלֶּפִים לֵאמֹר הִי וְלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתַי" [שמות כ, ד'-ה', דברים ה', ח'-ט', ומעין זה גם דברים ז', ט'-י'].

אהבת ה' מוזכרת תמיד לפני שמירת המצוות, שכן היא באמת מה שהקב"ה רוצה מאתנו. הוא לא רוצה רק תרגילים של משטר עצמי, אלא הכרות מוחשית בטובו הנפלא המולידה אהבה. דבר זה הוא אחד מהיסודות של הספר חובות הלבבות (הקדמת שער עבודת האלוקים), שהבסיס של כל עבודת ה' הוא הכרת הטוב. ומעין זה גם כותבים הרמב"ם (שמונה פרקים פרק ה') הס' העקרים (סוף מאמר ג') והרמב"ן (סוף פ' בא).

ה. עבודת הלב של חג השבועות

הרב אביגדור מילר זצ"ל היה אומר שהמתבונן במצות התורה של חג השבועות יראה שזהו רצון ה' מאתנו בחג זה, שנקבל מחדש את התורה מתוך אהבה ושמחה הנובעות מהכרת טובה אליו ית'. וז"ל (אור עולם ח"ט עמ' כ', תוה"ד):

חג השבועות, שבו אנו חוגגים מתן תורה בהר סיני, נקרא בתורה "יום הבכורים", "חג הקציר". זאת אומרת, שהקב"ה מבקש שהיהודי יראה לפניו בבית המקדש ביום מתן תורה בחג השבועות עם מלוא הטנא ביכורי פירות אילנותיו²², ויביא מנחה מן התבואה החדשה - את מנחת שתי הלחם. דבר זה צריך הסבר, איך מתאימה עבודה זו לחג מתן תורה, ואיך היא קשורה אליה?

22 ע' רש"י סנהדרין י"א ע"ב ד"ה 'ועל פירות האילן', שכדי לאפשר זאת אף מעברין את השנה.

ברם, חכמת התורה עמוקה מני ים ורחבה מני ארץ! בבוא היהודי לכרמו ולפרדסו ומגלה על האילן את ביכורי פירותיו, רגשי הכרת הטוב הממלאים את ליבו, הם הם ההכנה המתאימה ליום קבלת התורה. כדי לקבל את התורה ולומר "נעשה ונשמע" באופן הראוי, צריך היהודי לחוש בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו הכרת טובה נלהבת להשי"ת.

כפי שמסופר במדרש, הקב"ה הציע את התורה לכל האומות, והם לא רצו לקבל אותה (היינו שלא היו שייכים לה מצד תכונותיהם הבסיסיות), אבל כלל ישראל אמרו "נעשה ונשמע" ובכך גרמו נחת רוח גדולה למעלה. חשיבות האמירה של "נעשה ונשמע" היא שאנחנו לא צריכים לשמוע ולהבין מה שכתוב בתורה לדעת אם לקבלה או לא, כיון שאנחנו מכירים (כביכול) את מי שכתב את התורה. הרי זה אותו רבש"ע, שהוא כל כך טוב ודואג לטובתנו כפי שניכר מכל החישובים שהשקיע בכל פרטי הפרטים של כל מה שהמציא להועיל ולהנות לנו בחיים: המשפחה שלנו ... החברים והידידים ... כל רגשות השמחה ... המאכלים הטעימים ... הנופים היפים ... הפרחים ... הפירות, ואם הוא אמר שיש תורה שבשבילה הוא ברא את כל הבריאה הנפלאה הזו, מה השאלה?! ודאי שאנחנו שמחים לקבלה ולקיימה באהבה! ועל זה הקב"ה אמר "מי גילה רז זה לבני", זה בדיוק מה שהוא ית' קיווה לשמוע מאתנו, שכן בשביל מניע כזה לקיום רצונו הוא ברא את העולם.²³

זוהי עבודת חג השבועות - הכרת האדם בחסד הנפלא של השי"ת בלחם שאוכל, ובכל הדברים המועילים והמהנים בין רוחניים ובין גשמיים שהקב"ה מספק לו, עד שחש רצון לקבל את רצונו ית' בלב שלם ובאהבה. על כן, מבואר הדבר שכפי המידה ששיג מטרה זו הוא יתקן את חטאו של אדם הראשון ויצא מגזרת "בזיעת אפיך תאכל לחם", ויתקרב לכיוון החיים הנעלים והנעימים של אדם הראשון בגן עדן של "לעבדה ולשמרה" - עבודת ה' בלי הפרעות. בפרט כאשר האדם יכיר טובה להשי"ת על המתנה הנפלאה של התורה עצמה, כפי שההודיה על הלחם הגשמי קובעת את המשך השפע הגשמי, כן הכרת טובה על ה"לחם הרוחני" שהוא התורה, קובעת את המשך הסייעתא דשמיא בלימוד התורה ובעבודת ה'.

²³ נראה שזהו עומק כוונת המנהג לקשט בתי הכנסת והבתים בשבועות בפרחים ובעשבים כפי שהקב"ה קישט את הר סיני בעשבים כדי שיורגש נועם ה' בשעת קבלת תורה, ושהכרה זו תהיה המניע לקבלת התורה.

פרק ד' קבלת התורה בכל שנה

חלק חשוב ממצות היום של חג השבועות הוא שנקבל על עצמנו את התורה מחדש באהבה ובשמחה, מעין כלל ישראל במעמד הר סיני כאשר אמרו "נעשה ונשמע" - הכרזה שעשתה רושם גדול בכל העולמות ונחת רוח נפלאה לאבינו שבשמים.

א. קבלת התורה מחדש בשבועות

כאשר התורה מזכירה את קרבנות חג השבועות, יש בלשונה סגנון חריג. על אף שבשבועות מקריבים קרבן "שעיר עזים אחד חטאת לכפר" כמו בכל החגים, כשהתורה מזכירה את קרבנות החג בפרשת פנחס, באופן בולט חסרה שם המילה "חטאת" המופיעה בשאר החגים. וז"ל הפסוק במדבר (כ"ח, ל'):

וּבַיּוֹם הַבְּפוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשִׁבְעַתֵּיכֶם מִקְרָא קֹדֶשׁ וַיְהִי לָכֶם
כָּל מִלָּאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם ... שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם:

וכתב על זה בגמרא ירושלמי מסכת ראש השנה (פ"ד סוף הל' ח'):

ר' משרשיא בשם ר' אידי: בכל הקרבנות כתיב חטא ובעצרת אין כתיב חטא.
אמר להן הקב"ה: מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה [קרבן העדה -
שבכל שנה בעצרת הוא כיום אשר עמדנו לפני הר סיני ומקבלים התורה מחדש] מעלה
אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם [פני משה - מכיון שקבלתם עליכם עול תורה
שניתנה בעצרת להיות עמל ויגע בה כל צרכיכם, מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם
מימיכם, ואין החטא נזכר לפי שהתורה מכפרת עליכם].²⁴

²⁴ וכן מובא מעין זה בזוהר הק' חלק ג' דף צ"ז ע"ב, וז"ל: ובגין כך אקרי בגוונא דא עצרת, דאית ביה בטול יצר הרע, ועל דא לא כתיב ביה "חטאת" כשאר זמנין דכתיב בהו "חטאת".

רבינו בחיי (במדבר כ"ח, כ"ו) כתב, שהיטהרות זו מחטא שניתן לזכות בה בשבועות, מקורה במצבו של כלל ישראל בשעת קבלת התורה בהר סיני, שאז נעשו נקיים וטהורים מחטא כתינוק שנולד. והרי פסוק זה, שחסר בו הענין של חטא, נאמר בקשר לקרבנות החג שבכל שנה, מבואר הדבר כדברי מפרשי הירושלמי הנ"ל, שבכל שנה, על ידי קבלת התורה האישית שהיהודי מקבל על עצמו עול תורה מחדש, באפשרותו להשיג מעין המדרגה המרוממת שכלל ישראל השיגו בשעת קבלת התורה.

וכן כתוב בפסיקתא דרב כהנא (פסקא י"ב אות א') שקבלת התורה האישית הזו, היא מטרתה של קריאת פרשת קבלת התורה בשבועות (ע' ספר רוקח סי' רצ"ו שמביא פסיקתא זו כמקור למנהג לקרוא פרשה זו בשבועות). וז"ל הפסיקתא:

אמר הקב"ה לישראל: בְּנֵי הָיוּ קוֹרִין אֶת הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת בְּכָל שָׁנָה וְאֲנִי מַעֲלָה עֲלֵיכֶם כִּאִילוֹ שְׂאֵתָם עוֹמְדִים לִפְנֵי הָרַי סִינִי וּמִקְבִּלִין אֶת הַתּוֹרָה.

ומובא במדרש²⁵ שבכל שנה על האדם להמחיש לעצמו את מעמד קבלת התורה, כאלו הוא בעצמו עומד עכשיו על יד הר סיני ומקבל את התורה. וז"ל:

כתיב "ביום הזה באו מדבר סיני" (שמות י"ט), ושם הוא אומר "ויושע ה' ביום הזה א" (שם י"ד). ללמדך שבכל שנה ושנה חייב אדם לראות את עצמו כאלו עומד על הר סיני, לכך נכתב "ביום הזה" גבי מתן תורה.

לפי דברי הירושלמי המובא לעיל שלפי כנות הקבלה מיטהר האדם מחטאיו, לכאורה כלול במטרת ההמחשה של קבלת התורה בכל שנה, לקבל את התורה מחדש בצורה מוחשית ואמיתית, מעין הקבלה של כלל ישראל כאשר אמרו "נעשה ונשמע" במעמד ההוא. וכן נראה מדברי הרמ"א אורח חיים סימן תס"ח ס"י. וז"ל:

נהגו שלא להקזיז דם בשום ערב יום טוב ואין לשנות (כל בו בשם מהרי"ו):

וכתב על זה המשנה ברורה (סימן תס"ח ס"ק ל"ח):

שלא להקזיז - דבערב שבועות יצא שר דשמו "טבוח" ואלו לא קיבלו ישראל את התורה הוי טבח להי לבשרייהו ולדמיייהו. וגזרו רבנן על כל ערב יום טוב משום ערב שבועות.

הרי שבכל שנה בערב שבועות עדיין מקטרג זה נמצא, ויש מצב של סכנה. ולכאורה הכוונה שבכל שנה יש חשש שמא ח"ו לא יקבלו כלל ישראל את התורה כראוי, ויהיה קטרוג עליהם

²⁵ פסיקתא חדתא, בית המדרש חדר ו'.

מלמעלה ח"ו²⁶. דבר זה מתאים לדברי השל"ה הק' (מסכת שבועות, פרק נר מצוה ט') שכתב שיום זה הוא יום דין שדנים את כלל ישראל על "ביטול התורה", דהיינו על צורת קבלת התורה האישית שלהם. וז"ל השל"ה:

חייב אדם לשמוח בזה החג ביותר, כי הוא יום שזכינו בו לכתר תורה. ... מכל מקום גילו ברעדה כתיב. והשמחה אשר שמח תהיה שמחה רוחניית והודות והלל להשם יתברך שנתן לנו התורה. [ויתעורר] מאוד בלבו להתקדש ולתקן מעשיו ולהיות מוכתר בכתר תורה לקיים והגית בו יומם ולילה, כי היום הקדוש הזה הוא יומא דדינא. וזה לשון תולעת יעקב דף נ"ח: ודע כי כמו שבראש השנה רצה הקדוש ברוך הוא להשגיח ולדרוש מעשה בני אדם ... כן רצה ביום מתן תורה ... להשגיח ולדרוש על מעשה העולם ולדונו על "פירות האילן", כדאיתא בפרק קמא דראש השנה (ט"ז, א) "בארבע פרקים העולם נידון וכו', בעצרת על פירות האילן". וכבר ביארנו כי הפירות ההם הנשמות הפורחות מאילנו של הקדוש ברוך הוא²⁷. והעולם נידון ביום זה על התורה שנתנה בו שכלו עצמם ממנה, והוא אמרם "על פירות האילן" בלא השלימים [את נשמתם] בתורה ובמצות כראוי.

והדברים מבוארים, שכמו המזלזל בלחם וזורק אותו בחוצות במקום להשתמש בו, פועל במעשיו ההיפך הגמור של מטרת החג, שהיא כנ"ל הכרת טובה על ברכת השמים של מתנת הלחם. כמו כן המזלזל ח"ו במתנת התורה ואינו מתעסק בה כראוי, יש במעשיו כפיות טובה חמורה ביותר, ואיך יזכה להמשך השפע.

וכתב השפת אמת (שבועות, תרל"ה):

כמו שכתבו חז"ל (שמו"ר כ"ח, ו') שכל הנביאים קבלו נבואתם מהר סיני [שבהר סיני קבלו חלקם בתורה רק שנתפרשו דבריהם כל אחד בשעתו (שפת"א תרס"א)] כמו כן בכל שנה ושנה מקבל כל אחד מישראל בחג הזה כל מה שעתיד להביין ולחדש בתורה. וזה שאיתא (פסחים ס"ח, ב') "אלמלא האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא" - "האי יומא" ממש, זה החג שבו ניתן התורה בכל שנה.²⁸

26 וכ"כ בהליכות שלמה מועדים ניסן אב (פרק י"ב עמ' שע"א).

27 וז"ל השל"ה הק', (שער האותיות, אות הקו"ף, קדושה): ודע, כי כל הכוחות הם זה על גב זה, והם דומים לאילן. מה האילן על ידי המים מוציא פירות, אף הקדוש ברוך הוא על ידי המים מוציא פירות האילן הזה, והמים הם היורדים מהים הקדמוני, והפירות הם נשמותיהם של צדיקים, הוא שכתוב (הושע יד, ט) 'אני כברוש רענן ממני פריך נמצא'.

28 כל מקורות אלו תואמים את דברי הרמח"ל בדרך ה' (ח"ד פ"ז) בקשר לכל החגים: "שבשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו מעין האור שהאיר אז, ותחודש בנו תולדת אותו התקון... חג השבועות למתן תורה...".

ב. קריאת מגילת רות בשבועות

חז"ל תקנו לקרא מגילת רות בשבועות. גם ממנהג זה רואים שמצפים מאתנו ביום זה לקבל על עצמינו מחדש את התורה, עם מלוא ההשקעה וההתאמצות הכלולה בקבלה זו. כפי שמובא במדרש זוטא רות פרשה א':

"וַיֵּשֶׁם כֶּסֶא לְאֵם הַמֶּלֶךְ" (מ"א ב' י"ט) זו רות המואביה שהיא היתה אמה של מלכות. ומה ענין רות אצל עצרת שהיא נקראת בעצרת בזמן מתן תורה? ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני.

במגילה זו מעמידים על נס כדוגמה שעלינו ללמוד ממנה, את ההבדל הגדול בין ערפה לרות. ערפה, כאשר הרגישה קושי בדרכה אל הקדושה וקבלת רצון ה', חזרה לעולם הטומאה רח"ל. לעומת זאת, רות המשיכה על אף כל הקשיים, ובכך זכתה להיות אמה של מלכות, ראש לשלשלת המפוארת של מלכות בית דוד. כאשר כמה שנים אחר כך, דוד המלך עמד מול גְּלִית הפלשתי, במעמד זה, עמד מצאצאי רות מול צאצא ערפה (סוטה מ"ב ע"ב), צדיק מופלא מול רשע מושחת. אז עמדו זו לעומת זו תוצאות אהבת ה' של רות שלא התפעלה מכל הקשיים העומדים בדרכה להתקרב לה', מול אהבת "החיים הקלים" והנוחיות הגשמית של ערפה. זהו מה שמוטל עלינו לקבל על עצמנו בכל שנה בחג השבועות, ועל ידי זה - כלשון הזוהר הק' (ע' הערה²⁹) - זוכה לעצמו ומזכה לבניו בשני העולמות³⁰.

ג. זכירת הוד מעמד הר סיני בשבועות

כתוב (דברים ד', ט'):

רַק הִשְׁמַר לָךְ וְשָׁמַר נִפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ, וּפֶן יִסּוּרוּ מִלִּבְּךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וּלְבָנֵי בְּנֶיךָ. יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לְפָנַי

²⁹ וז"ל הזוה"ק (ג: צ"ח ע"א): חסידי קדמאי לא הוו ניימי בהאי ליליא, והוו לעאן באורייתא, ואמרי ניתי לאחסנא ירותא קדישא לן ולבנן בתרין עלמין.

³⁰ וע' גמרא סוטה דף מ"ב ע"ב: "ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה", אמר רבי יצחק אמר הקדוש ברוך הוא יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה", שהדבר צ"ב למה מגדיר רבי יצחק את ערפה כ"נשוקה" שלכאורה ה"ז דבר מקרי הנעשה מתוך דרך ארץ בעלמא. אמנם יתכן שמגדירים כאן את ערפה כמי שמרשה לעצמה - ואף נהנית - להיות מנושקת על ידי הקדושה, אבל אינה דבוקה בה. שאף שהיא היתה חשה את נשיקת הקדושה ומרגישה את נעימותה, לא היה אכפת לה גם לחפש נעימות אחרת שהיא טמאה במקום נעימות הקדושה, כשנעימות הקדושה לא היתה בנמצא. [מש"כ "נשוקה" אף שבפסוק כתוב שהיא היתה הנושקת, אולי הכוונה שמטרת נשיקתה היתה לקבל בחזרה נשיקה ולא הנשיקה עצמה (שבעלי תאוה כל דעבדין לגרמייהו עבדין)].

ה' אֱלֹהֶיךָ בַּחֲרֵב, בָּאָמַר ה' אֵלֵי הַקֹּהֵל לִי אֶת הָעָם וְאֶשְׁמַעֲמָם אֶת דְּבָרִי, אֲשֶׁר
וְלִמְדוֹן לִירְאָה אֶתִּי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאָדָמָה, וְאֶת בְּנֵיהֶם וְלִמְדוֹן.
וּתְקַרְבוּן וְתַעֲמְדוּן תַּחַת הָהָר, וְהָהָר בָּעַר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֲשֹׁף עֵנָן וְעֶרְפֶּל.
וַיִּדְבֹּר ה' אֵלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שְׁמַעִים וְתִמְוֹנָה אֵינְכֶם רֹאִים
זוֹלָתִי קוֹל. וַיִּגְדַּל לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים,
וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים.

המגן אברהם (אורח חיים סי' ס' ס"ק ב'), מביא בשם האריז"ל שיש מצוה לזכור בכל יום את
מעמד הר סיני. וז"ל ספר שער הכוונות (דרושי תפילת השחר דרוש א'):

מצות עשה צריך האדם לקיים בכל יום ... זכרון מעמד הר סיני וקבלת התורה
וכמו שאמר הכתוב "יום אשר עמדת כו' בחורב כו'" וכתוב בתריה "פן תשכח
את הדברים אשר ראו עיניך כו'" [דברים ד', ט']. והיא אחת מרמ"ח מצות
עשה להרמב"ן ז"ל ... מתן תורה צריך לרמוז אותה באומרו "ובנו בחרת מכל
עם כו' וקרבנו מלכנו לשמך הגדול באהבה" כי על ידי התורה קרבנו לשמו
הגדול ובחר בנו מכל עם וקבלנו אותו עלינו למלך, וזהו "וקרבנו מלכנו".

וכתב על זה המגן אברהם שם, שצריך טעם למה לא תיקנו חז"ל לקרוא בתורה זכירת מעמד הר
סיני פעם בשנה כמו שתקנו פרשת עמלק כו'. ומתוך "יש לומר דמתן תורה יש לנו חג עצרת".
יוצא לפי דברי המגן אברהם שכלול במטרותיו של חג השבועות לזכור ולהמחיש את מעמד
הר סיני.

הרמב"ן בפירושו על דברים (ד', ט') מרחיב בחומרה הגדולה שהתורה מייחסת למצוה זו:

"רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים" ... הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא
תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנוהר בכל המצות ונשמור החוקים
והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך
מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל
הדברים אשר ראו שם עיניך: הקולות, והלפידים, את כבודו, ואת גדלו, ודבריו
אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד
הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם. ופירש הטעם, כי השם עשה המעמד
ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדו לדורות עולם,
אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו.

והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח
דבר מן המעמד ההוא ולא נסיריהו מלבנו לעולם, וצוה במצות עשה שנודיע בו
לכל זרענו מדור לדור, כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה.

זכירת מעמד הר סיני היא הכרחית להמשך קבלת התורה בצורתה האמיתית בכל דור, כפי שמובא בגמרא מסכת ברכות דף כ"ב ע"א:

תניא "והודעתם לבניך ולבני בניך" וכתיב בתריה "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב" מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע

ביאור הגמרא נראה בעה"י, שהרי כבר העיר רש"י בפירושו על התורה שלפי פשוטו של מקרא הפסוק נכתב שלא כסדר. המילים "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב כו" אינן המשך של סוף הפסוק הקודם "והודעתם לבניך ולבני בניך" (שהרי אי אפשר להודיע "יום"), אלא המשך של אמצע הפסוק הקודם "פן תשפח את הדברים אשר ראו עיניך", ועל זה נאמר "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב כו". ועל כן יש כמה דרשות של חז"ל בגמרא ובמדרש מדוע התורה רוצה שמילים אלו "והודעתם לבניך ולבני בניך" - יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב תהיינה דווקא סמוכות. לכן חז"ל משתמשים בלשון זה "וכתיב בתריה", כלומר המילים הבאות צמודות למילים אלו שלא במקומן המדויק לפי פשוטו של הפסוק. על פי זה דורשים חז"ל את הסמיכות, שכל לימוד התורה והעברת התורה לאחרים ("והודעתם לבניך ולבני בניך") צריכים להיות באופן של מעמד הר סיני ("יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב") שאז היו במצב של אימה יראה רתת וזיע.

ויתכן שלפי דרשה זו דורשים את המלה "יום" בפסוק "יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב" שהכוונה לגילוי כבוד שמים שהיה במעמד זה. כמו שהסתר כבוד שמים נמשל ל"לילה", כן "יום" מקביל לגילוי של אור פניו ית' שהתגלה בשעת מעמד הר סיני "כי באור פניך נתת לנו תורת חיים". גילוי זה הביא להתעוררות רגשות "אימה ויראה רתת וזיע"³¹. והתורה אומרת לנו כאן שחשוב להעביר לילדים לא רק את המילים של התורה, אלא שיחושו ביחד עם התורה הנלמדת גם את נותן התורה ית' בצורה המוחשית ביותר, עד כדי "אימה יראה רתת וזיע"³². כל שחסר בתחושת "לפני ה'" בשעת הלימוד, חסר בערכה של התורה הנלמדת, כמו שכתב הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק ד' פרק ב'), וז"ל:

הנה כל כוחה של התורה אינו אלא במה שקשר ותלה יתברך שמו את השפעתו היקרה בה, עד שעל ידי הדיבור בה וההשכלה תמשך ההשפעה הגדולה ההיא. ... ההשפעה הזאת ... הוא היותר עליון ונשגב שבענינים הנמשכים ומגיעים

31 וע"ע ספורנו דברים (ד', ט') שפירוש המילים "אשר ראו עיניך" הכוונה "מה שראו עיניך הגשמיים - ועיניך השכליים".

32 ומבואר לפי זה שהתורה משתמשת בלשון "והודעתם" שהיא משורש דעת, שאינה רק ידיעה שכלית אלא תחושה רגשית.

ממנו יתברך אל הברואים. וכיון שכן ודאי שיש לו לאדם לירא ולרעוד בעסקו בענין כזה, שנמצא הוא נגש לפני אלקיו ומתעסק בהמשכת האור הגדול ממנו אליו. והנה צריך שיבוש משפלותו האנושי, וירעש מרוממותו ית'. והנה יגל מאד מחלקו הטוב שזכה לזה, אך ברעדה כמ"ש. ונכלל בזה, שלא ישב בקלות ראש, ולא ינהג שום מנהג בזיון, לא בדבריה ולא בספריה, וידע לפני מי עומד ומתעסק. ואם הוא עושה כן, אז יהיה תלמודו מה שראוי לו להיות באמת, ותמשך על ידו ההשפעה שזכרנו, ויתעצם בו היקר האלקי, וימשך תיקון והארה לכל הברואה.

אבל אם תנאי זה יחסר ממנו, לא תמשך ההארה על ידו, ולא יהיו דבריו אלא כשאר כל הדיבורים האנושיים, הגיונו כקורא איגרת, ומחשבותיו כחושב בדברי העולם. ואדרבא, לאשמה תחשב לו, שקרב אל הקדש בלי מורא, ומקל ראשו לפני בוראו, עודו מדבר לפניו ומתעסק בקדושתו ית'. ואולם כפי מדריגת המורא ושיעור הכבוד והזהירות בו, כן יהיה שיעור יקר הלימוד ומדריגת ההשפעה הנמשכת על ידו.

השפת אמת (ואתחנן תרמ"א) מביא פן נוסף של החשיבות הגדולה להרגיש את נוכחותו ית' בשעת לימוד התורה כדי להבין את התורה לאמיתתה. בתורה כתוב שה"קול" של מתן תורה לא פסק, ועוד ממשיך בכל דור ודור כמו שכתוב "קול גדול ולא יסף". ואכן הקול הזה עוד ממשיך להישמע באותו "מקום" שנשמע אז, דהיינו באותו מיקום של קירבה לה' מעין שהיתה לכלל ישראל במעמד הר סיני, ועל ידי הקול הזה מתגלה הכוונה האמיתית של התורה למי שמצליח להשיג קירבה זו³³. כל החטאים וכל המידות הרעות גורמים לניתוק מהארה זו של מתן תורה רח"ל, וכל המצוות מביאות לקדושה ולקרבת ה', ועל ידי כך לקולות של מתן תורה ולקבלת אורותיה האמיתיים.

ד. שני הכתרים של קבלת התורה

נמצא לפי האמור לעיל, שמסגולת היום המקודש הזה היא שככל שהאדם מתעורר בו לקבל את התורה ברצון ובשמחה, הרי הוא מתקשר עם המדרגה המרוממת שכלל ישראל זכו לה במעמד הר סיני. לפי מה שכתוב בירושלמי, בזוה"ק ורבנו בחיי המובאים לעיל, כפי מידת

³³ ומעין זה כ' בספר גור אריה דברים (ה, י"ט) ע"ש, ובס' הכתב והקבלה שם בש' הזוה"ק, וז"ל: מצאתי במכדרשב"י (זוה"ק בראשית ד' נ' ע"ב): "קול גדול ולא יסף" האי קול פנימאה איהו דלא אשתמע ונביע תדיר, ואיהו יְדָה פנימאה דלא אשתמע. ושם (פ' ויצא ד' קמ"ז): פירושא דאורייתא דכתב, ואיהו תורה שבע"פ וכו', והיינו "קול גדול".

ההתחזקות שלו בזה, הוא מתרומם מעל עולמו השטחי של חטא, משתחרר מכבלי היצר הרע ומתנקה מחטאיו, בבחינת תינוק שנולד. דבר זה מבואר ביותר לפי דברי הגמרא מסכת שבת דף פ"ח ע"א:

דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל "נעשה" ל"נשמע" באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל, קשרו לו שני כתרים [רש"י: מזיו שכינה], אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע". וכיון שחטאו ישראל [בחטא העגל] ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום שנאמר "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב". ... אמר רבי יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמין ליה "ומשה יקח את האהל" [רש"י: ומשה יקח - אותנו עדי. לשון אחר: "את האהל", לשון "בהלו נרו" (איוב כ"ט) והוא היה קירון עור פניו]. אמר ריש לקיש עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לנו שנאמר "ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם" - שמחה שמעולם על ראשם.

רב יצחק אייזק חבר זצ"ל בספרו שיח יצחק (ח"א, בראשית) מסביר גמרא זו, וז"ל:

ענין שני כתרים שירשו ישראל בהר סיני ... הוא דבר נפלא ... שמצינו במלך בשר ודם סימן מלכותו הוא בכתר, והוא סימן לשבט המושל ... וכן אמרו שכל מי שיצרו גובר עליו, הוא עבד, כמו שכתוב (משלי כ"ט, כ"א) "מפנק מנוער עבדו ואחריתו וכו'". אבל מי שכבר מתגבר על יצרו, אז הוא מושל, ונקרא מלך ... ולכן אמרו רז"ל "מאן מלכי רבנן, שנאמר בי מלכים ימלוכו", שעל ידי התורה אדם מתגבר על יצרו, ומכניעו להשתעבד לרצון רוחו העליונה [הנשמה], שבלתי עסק התורה אי אפשר שלא יתגבר יצרו עליו.

ובעת שאמרו ישראל "נעשה ונשמע", אז נכתרו בכתר מלוכה זאת, והם ב' כתרים נגד "נעשה" ו"נשמע". שהשמיעה [שמיעה מל' קבלה] היא בכח רוח העליונה שבאדם [הנשמה] הנשמעת לציווי ה' לעשות רצונו, אבל גמר העשיה אי אפשר זולתי כוחות הנפש המלוּבש באיברי הגוף על ידי חושים החיצונים. ובעמדת הר סיני, נתקדשו שניהם, עד שגם כוחות הנפש רצו אחר רצון הרוח, ונמצא ששניהן נכתרו בכתר המלוכה. אבל על ידי שחטאו בעגל, ניטלה מעלתם זאת, וחזר הדבר כמו שהיה אחר חטא אדם הראשון, שניטל כח הממשלה מהנפש, וחזרה להשתעבד תחת עול היצר הרע

ומה מתקו בזה מליצת רז"ל, שבעת שאמרו "נעשה ונשמע", ירדו ששים רבוא

מלאכי השרת, ביד כל אחד שני כתרים, ובנטילתם, הוצרכו לירד מאה ועשרים רבוא מלאכי חבלה וכו', וכמו שהקשו שם התוספות. אבל לפי מה שכתבתי הוא כמין חומר. שקודם החטא, אחר שקיבלו הזיכוך הגמור, ונתקשר הרוח [העליונה הנ"ל] עם הנפש של כל אחד מישראל, והיה לעצם אחד, ולכן ירדו רק ששים רבוא מלאכי השרת, וביד כל אחד שני כתרים ביחד, לרוח ולנפש. אבל אחר החטא, נעשה פירוד קצת בין הרוח לנפש, כמו שהיה קודם מתן תורה, ולכן ירדו מאה ועשרים רבוא מלאכי חבלה ...

לפי דברי הירושלמי והזהר"ק המובאים לעיל, האומרים שיש אפשרות ביום מיוחד זה להתנקות מהנטיית השליליות של החטא על ידי קבלת התורה ברצון ובשמחה, זאת אומרת שניתן לקבל בחזרה מקצת מכתרים אלו. שאפשר לקבל בחזרה את כתר המלוכה של שליטה על היצר הרע, על ידי שמעורר בתוך לבו את ה"נעשה ונשמע" שקבלו ישראל על עצמם במעמד הר סיני - קבלה שעוד קיימת בעומק נשמתו של כל יהודי.

רש"י ותוספות כתבו שם בגמרא שכתרים אלו הם מעין קרני ההוד של משה רבנו. וכתב הרמח"ל בדעת תבונות (ח"א אות ע') שקרני הוד אלו היו אורה של הנשמה הבוקעת החוצה כאשר הנשמה מזככת את הגוף ומרוממת אותו עד שאינו חוצץ בפניה³⁴.

נמצא שעל ידי קבלת התורה האישית שהאדם מקבל על עצמו ביום זה, יש לו אפשרות לזכות להתעלות נשגבה של זיכוך וקדושה, שגופו יזדכך ופניו יזהרו ממאור קדושת קבלת התורה³⁵.

³⁴ וז"ל הדעת תבונות: [הקב"ה] עשה הנשמה הטהורה, החצובה מתחת כסא הכבוד, והורידה ונפחה בתוך הגוף הזה לטהרו ולקדשו... עיקר ביאה זו הוא לזכך אותו [את הגוף] זיכוך ממש, להעלותו משפל מדרגתו החמרית וחשכה אל המדרגה העליונה, להיות כמלאכי השרת. ודבר זה מצאנו כבר במשה רבנו ע"ה, שזכה וזיכך את חמרייתו, עד ששב למדרגת מלאך ממש, וכבר ראו כל ישראל כי קרן עור פני משה. וחנוך ואליהו נתעלו לשמים בגופם ממש, אחר אשר זככו את חמרייתם זיכוך גדול. אך הדרך אשר בו תוכל הנשמה לזכך את גופה, הלא הוא במעשה המצוות וקיום התורה, כי נר מצוה ותורה אור. וכל מה שהיא מרבה לקנות תורה ומצוות מרבה זיכוך לגוף ההוא, וזכות לעצמה שהיא מקיימת רצון קונה.

³⁵ כתב הגר"א (ספד"צ, פ"א) על פי התנא דבי אליהו (זוטא ד'), ששני כתרים אלו הם מה שהקב"ה אמר לכלל ישראל לפני מעמד הר סיני "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" אשר "ממלכת כהנים וגוי קדוש" הם שני כתרים אלו, שכל יהודי יש לו אותם במידה מסוימת.

בזה"ק (ח"א רס"ב ע"א סי' כ"ה, ובתיקונים תיקון ל' נ"א ב') מובא שהתפילין של ראש ושל יד מקבילים לשני כתרים אלו שקיבלו במעמד הר סיני, התפילין של ראש כנגד כתר "נשמע", ושל יד כנגד "נעשה". וע' פרי צדיק (פרשת יתרו אות ו': לראש חודש אלול אות א') ושפת אמת (פרשת שמות, שנת תרמ"ח) שהתפילין של יד מקבילים לברכת "אוזר ישראל בגבורה" כאשר הכוונה היא לגבור הכובש את יצרו, שמניחים את התפילין כנגד הלב, "לשעבד תאות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו". היינו שהקב"ה נתן לעם ישראל כוחות מיוחדים להתרומם מעל הנטיות הגשמיות שלהם ולהיות עובדי ה' קדושים המתגברים על יצרם, וכ"כ הרמח"ל (תקט"ו תפילות - תפילה קמ"ה).

רוממות זו מלווה בתחושה של שמחה מרוממת של קרבת ה', כפי שמוזכר בגמרא שכתרים אלו הם ה"שמחת עולם על ראשם" שכלל ישראל יזכו לה בגאולה הקרובה ברצות ה'.

והתפלין של ראש, מו' בשולחן ערוך (כ"ה, ג') וטור (שם) ע"פ הרא"ש, שמקבילים לברכת "עוטר ישראל בתפארה". וכתב הבית יוסף בשם האבודרהם שכוונת הברכה היא מעין שכתוב בגמרא שבת קנ"ו ע"ב "כסי רישך כי היכא דתהוי עלך אימתא דשמיא" שעל ידי כיסוי הראש האדם מרגיש את השכינה שמעל ראשו וזה מעורר בו יראה, ענוה והכנעה. רבי צדוק הכהן זצ"ל (פרי צדיק לראש חודש אלול אות א') מביא בקשר לברכה זו את דברי הגמרא שבת ע"ז ע"ב "סודרא - סוד ה' ליראיו" שהכוונה לקשר מיוחד עם השכינה, שעל ידי קשר זה זוכים להבין את רצון ה' ולעסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמובא בגמרא סנהדרין ק"ו ע"ב [דואג ואחיתופל לא הוה סלקא להו שמעתא אליבא דהלכתא דכתיב "סוד ה' ליראיו"].

הבנה זו בכתרים של מתן תורה מבוארת לפי המדרש רבה שיר השירים (פרשה ד' פסקה ד'ה') ששני כתרים אלו אחד היה "עטרה" על הראש ואחד היה "חגורה" על המותניים (והיינו ברכות דף ס' ע"ב כי אסר המיינה לימא - "ברוך אוזר ישראל בגבורה" שלא יהא לבו רואה את הערוה משום צניעות ע' אבודרהם בשם הראב"ד). [מה שחגורה נקראת כתנ"ל כנ"ל שהשליטה של האדם על התאוות היא כמו ה"נזר אלוקיו על ראשו" שנאמר לגבי נזיר ע' רבינו בחיי במדבר (ו', ב'), ואבן עזרא במדבר (ו', ז').]

ואף שאחרי חטא העגל כתרים אלו נלקחו מעם ישראל, הם לא נלקחו לגמרי. שמובא בשם האריז"ל (בספר פרי עץ חיים) שבמיוחד בשבת, כתרים אלו חוזרים לכלל ישראל במידה מסוימת, והם מקבילים ל"זכור" - שהוא כנגד "עוטר ישראל בתפארה", הקשר שלנו עם השכינה, ו"שמור" - שהוא כנגד "אוזר ישראל בגבורה" רוממות ההתגברות על תאוות הגוף (ועל כן אין צורך בתפלין בשבת).

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. להרגיש מעמד הר סיני

הגרי"ז סולובייציק זצ"ל:

~ "הוא עומד תמיד כאלו אחרי מעמד הר סיני" ~

יהודי פעם שאל את החזון איש מדוע כשנכנסים אל הרב מבריסק חשים רגשי אימה ויראה. ענה לו החזון איש: "ווייל ער שטייט אזוי ווי נאך מעמד הר סיני!". הרב מבריסק חי כל חייו עם אותם רגשות של יראת שמים כפי שעם ישראל חשו מיד אחרי קבלת התורה במעמד הר סיני.

[רב חיים אורי פריינד זצ"ל, דורות גליון 18]

דברי חיזוק יקרים (בעילום שם):

~ כאלו הקב"ה אומר לך "אנכי ה' אלקיך!!" ~

בחג השבועות על כל אחד לחוש בבשרו את מעמד הר סיני, לחזות בעיני רוחו איך הקב"ה בכבודו ובעצמו יורד ופונה אליו אישית ואומר לו "אנכי ה' אלקיך!!" [ע' תנחומא ישן (יתרו י"ז): אמר רבי לוי... הקב"ה כשהיה מדבר, כל אחד ואחד מישראל היה אומר עמי היה הדבור, "אנכי ה' אלקיך" (ל' יחיד) כתיב³⁶]. אלמלי היינו חשים כך, ומתוך הרגשה כזאת היינו מקבלים את התורה בחג השבועות, מה שונה היתה התנהגותנו. היינו זוכים למלוא חופניים יראת שמים, והיינו מקיימים את המצוות עם יותר חשק ושמחה.

שבעה שבועות של הכנות בימי הספירה הקדושים עברנו לקראת בואו של האורח הדגול, יום מתן תורתנו - אל נא נרדם עת בואו! ביום קדוש זה ניתנה לנו הזדמנות

36 וז"ל רמב"ן שמות (כ', ב'): נאמרו כל הדברות כולן בלשון יחיד... להזהיר כי כל יחיד מהם יענש על המצות, כי עם כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה, שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם.

להתרומם, לחזק את הקשר שלנו עם בורא העולם ולהתחזק בעשיית רצונו עם תוספת אהבה ושאיפה לגרום לו נחת רוח.

[ירחון מאורות גליון 13, תוה"ד]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

כל לימוד תורה צריך להיות עם התחושות שחשו בסיני

הגמרא (ברכות כ"ב ע"א) מביאה ברייתא: "תניא 'והודעתם לבניך ולבני בניך' וכתוב בתריה 'יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב', מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה, אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיעה". מדברי חז"ל אלו רואים, שהצורה הראויה של לימוד תורה היא עם אותם רגשות שכלל ישראל חוו בשעת נתינתה בסיני.

ובאמת כל המציאות של לימוד תורה עד סוף כל הדורות, היא המשך של קבלת התורה מפיו של הקב"ה בהר סיני. המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל הביא ראיה לכך מדברי התוספות בחגיגה (ט"ו ע"א) שמביא בשם הירושלמי שבברית מילה של אלישע בן אבויה ישבו רבי אליעזר ורבי יהושע ונתעסקו בדברי תורה, ירדה אש מן השמים והקיפה אותן, אמר להם אבויה "גברין, מה באתם לשרוף ביתי?!" אמרו לו "ח"ו, אלא יושבין היינו וחוזרין דברי תורה, מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני - לא באש נתנו?!" הרי שכל יהודי הלומד תורה באותה דרגה כפי שניתנה, זוכה לאש שהיתה במעמד הר סיני כפי שאירע עם רבי אליעזר ורבי יהושע. כלומר, עצם המציאות של לימוד התורה הוא "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב', ו') המשך של נתינת התורה בהר סיני. כמובן שישנן דרגות בזה, ולכן על פי רוב איננו רואים את הקולות והברקים ואת האש, אבל המציאות של לימוד התורה היא ללמוד תורה מפיו של הקב"ה כמו במעמד הר סיני.

לפי זה מתבאר מה שחז"ל מספרים (בר"ר פ"א, ב') שפעם עשו לרבי לוי בר סיוסי בימה גדולה והושיבוהו עליה ונתנו לו כבוד גדול, וכששאלו אותו שאלות נתעלמו דברי תורה מפיו. אחר כך הסביר: "טפח רוחי עלי ונתעלמו ממני דברי תורה". היינו שלפי ערכו, רגשי הכבוד גרמו לו לניתוק מנותן התורה, ועל כן באותו זמן לא היה יכול לקבל מפיו של הקב"ה ונתעלמו דברי תורה ממנו.

בדומה לכך, מצינו בגמרא שבת (קמ"ז ע"ב) שרבי אלעזר בן ערך כאשר התנתק קצת - לפי רוממות דרגתו - מהקב"ה, נשכח ממנו תלמודו, ובמקום לקרוא 'החדש הזה לכם' אמר 'החרש היה לכם'. המציאות האמיתית של לימוד התורה היא לקבל תורה מפיו של

שער ב' | יום חתונתו - חג השבועות קעה

הקב"ה כמו בסיני, וכדי לזכות לתורה כזו צריכים להרגיש את נוכחות השי"ת כמו שחשו עם ישראל במעמד הר סיני.

[תפארת שמשון דברים עמ' ס"ד, תוה"ד]

ב. הזדמנות לזכות לתורה

הרב אשר קובלסקי שליט"א

קבלנו את המתנה הכי יקרה ואהובה בעולם

בהתרגשות אין קץ אנו באים בשערי חג השבועות, זמן מתן תורתנו באהבה. הרגע הגדול בו קיבלנו את הטובה והאהובה שבמתנות, התורה הקדושה, משוש חיינו וחמדת ליבנו.

הלא לא נוכל לתאר את חיינו בלי נעלות וקדושת התורה, שהיא - ורק היא - הפכה אותנו לעם אצילי ואיכותי, עם שעושה רצון בוראו, עם שכל בניו הם שגריריו של השי"ת בעולם. התורה הקדושה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. יש בה סוגיות מורכבות והנחיות פשוטות, הכרעות הרות-גורל והשקפות מכוננות, דרך חיים סלולה לצד מבועי ביטחון ואמונה. התורה היא חיינו ואורך ימינו, היא המעניקה לנו את החיות והשמחה בחיים. התורה אינה עוד ערך, היא הבסיס, עליה מושתת העולם. התורה הפכה אותנו ואת העולם לרוחני, מקושר אליו ית'. את כל האוצר הנעלה הזה קיבלנו ביום הזה, ואין פלא שכולנו ששים ועולצים לקראת בואו.

כמה עלינו לעלוז ולשמוח, לצאת בריקוד סוחף ומרומם: "עליונים ששו ותחתונים עלזו בקבלת תורה מסיני!". הן "תואר כלה מאד נתעלה", עם ישראל עלה ברמתו וגבה עד שמי שמים עם קבלת המתנה הטובה והאהובה בעולם! מתוך רוב שמחה נצא בשירה סוחפת ומרוממת, מרגשת ומעוררת: "אשרי העם שככה לו!"

בכל חג השבועות מקבלים את התורה מחדש

ביום כה גדול בו זכינו במתנה יקרה כל כך, שמחתנו מרקיעה שחקים. ביום הזה אנו ניצבים שוב למרגלות הר סיני, ובמעמד מופתי מקבלים שנית את אותה מתנה יקרה ואהובה, חובקים אותה מחדש בדמעות התרגשות. היום הזה אינו תאריך היסטורי בלבד, אלא הזדמנות חד שנתית לשוב ולקבל את התורה, לשוב ולהתחבר לתורה הקדושה

האהבה, ולכל השפע האלוקי שהיא מכילה ומעניקה לנו.

אלו הם עשרים וארבע שעות יקרות ביותר, רגעים של הזדמנות שלא תסולא בפז. לצד נעימות השירים המרטיטים המבטאים את יופי מתנת התורה, לצד קישוט הבתים ובתי הכנסת בירק רענן, ולילה בו לא נעצום עין ונשקע אל תוך התורה - למשש אותה, לחוש אותה, לעסוק בה באהבה - יש לנו מטרה משותפת אחת, גדולה וברורה: אנו רוצים לצאת מהיום הזה ברכוש גדול, לקבל את התורה, במנות גדושות, בקשר אישי, ביכולת להתחבר, להבין, לקלוט, לעסוק בדברי תורה באהבה מתוך נעימות וערבות.

הסוד: השתוקקות ותפלה מכל הלב

איך עושים את זה? איך מגיעים לכך שנקבל את האוצר הזה? איך הופכים למיליונרים במונחי תורה? איך מגיעים למוצאי חג השבועות, כשבתוך הלב פנימה שוכנת אהבת תורה לאין קץ, חשק ותשוקה לעסוק בה תמיד, יכולת להבינה בקלות ובבהירות? איך מנצלים את היום הגדול הזה, כדי לקבל את התורה - בכמות, באיכות, מכל הלב?

התשובה היא, שהכל תלוי בנו. "נותן התורה" ית' - כשמו כן הוא - חפץ לתת. הוא רוצה לתת לנו את התורה, להעניק לנו את היכולת להתחבר אליה, לקבל ממנה אנרגיה ועוצמות. הוא חפץ לתת! ואנחנו צריכים רק לבקש, להתפלל, להתחנן, שיתן לנו כוח לעסוק בתורה, שיסיר מעלינו כל מפריע, שיפתח לנו את המוח להבין את התורה, שיבקע בפנינו את שערי חכמת התורה, שיאפשר לנו להיות עקביים בלימוד התורה. כל מה שמוטל עלינו הוא לבוא אליו, לנקוש בדלתותיו, ולבקש, מעומק פנימיותנו, שאנו נכספים וכמהים לקבל את התורה, באמת!

לא לוותר - להתחנן, בקול, בדמעות, מעומק הלב ומירכתי הנשמה, לזעוק בכל הכח: 'אבינו אב הרחמן... ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד...' 'והערב נא... ונהיה אנחנו וצאצאינו... יודעי שמך ולומדי תורתך'. 'אבא, אני רוצה את התורה שלך, תן לי את היכולת להתחבר אליה, להבין אותה, לעסוק בה, להתמיד בה, להתרפק על כל מילה בה באהבה אין קץ, ולקנותה קניין נצח!'

הבה נתפלל ונשאף לזכות לאהבת תורה להפוך את התורה לחלק מאיתנו - אז בורא העולם יפתח עבורנו באהבה את השערים ויעניק לנו את נועם מאור התורה במנות גדושות!

[פניני פרשת השבוע גליון 233, תוה"ד]

ג. להשתפך בתפלת "אהבה רבה"

החתם סופר:

~ "אהבה רבה" בישיבת החתם סופר ~

מסופר שבישיבתו של החתם סופר זצ"ל בחג השבועות היו מאריכים מאד באמירת "אהבה רבה". מרוב התלהבות הציבור, הקירות היו רועדים והנרות נכבים, ובמרחק גדול מהישיבה היה נשמע קול זעקתם הבוקע רקיעים.
[הליכות הסופר פ"ג, נפש שמשון אמונה תנ"ה]

החזון איש זצ"ל:

~ "אהבה רבה" של החזון איש ~

סיפר הג"ר יהודה טרגר זצ"ל: עמדנו מאחורי כסאו של החזון איש זצ"ל בתפילת שחרית של שבועות, וראינו שכאשר הגיע לברכת 'אהבה רבה' כל גופו הזדעזע והתמוגג מבכי כמו ילד קטן.
[מעשה איש ח"ה עמ' קט"ז]

הרב אלעזר מנחם מן שך זצ"ל:

~ לפנות בכל לב ל"אבינו - האב הרחמן - המרחם..." ~

פעם ניגשתי עם החברותא למרן ראש הישיבה הגרא"מ שך זצ"ל, לשאול בהבנת דברי 'בעל המאור' מסוים. לאחר משא ומתן נשארו הדברים קשים.
ואז אמר מרן, דבר שנחרט עמוק בליבנו: "פשט בבעל המאור אין לי עבורכם, אבל פשט ב'אהבה רבה' יש לי. משול הדבר לאדם שזקוק לעזרה כספית מרעהו, והחבר שוקל אם לעוזרו אם לאו. אם ייגש בעצמו אל חברו וישפוך את לבו לפניו בבכי ובדמעות, ויראה לו שהוא זקוק לישועתו בדחיפות גדולה, אז, לא יוכל לסרב. כך, כשמבקשים על תורה, צריכים לעשות זאת מתוך הרגשת מצוקת הכאב של נחיצות הדבר, בבכי ובתחנונים להבין את התורה. אז תגיע סייעתא דשמיא. וזהו כל נוסח ברכת 'אהבה רבה': "אבינו, האב הרחמן, המרחם רחם עלינו, ותן בליבנו, להבין ולהשכיל וכו' ללמוד וללמד וכו'".
כך אמר לנו מרן זצוק"ל, והוסיף עוד: "כמו שפשוט לכל יהודי שכשיש לו צרה ח"ו, הוא פונה לבורא העולם ושופך את לבו לפניו, כך, מי שיש לו 'בעל המאור' קשה או סוגיה שאינה נהירה, האם זה צרה פחותה מכל צרה אחרת בחיים?! עליו להתפלל ולהתחנן בכל לב ובכל נפש לבוראו להאיר את עיניו בתורתו!".

[ל"אורו נלך", מפי בעל המעשה]

הרב חזקיהו מישקובסקי שליט"א:

~ התוצאות הן כפי ההתאמצות ~

בא אלי בחור יקר ואמר לי "עבר שבועות, למה לא השתנית?" אמרתי לו, הא למה הדבר דומה, לאחד שנכנס לביקור בבורסת היהלומים ויצא החוצה, ותמה הרי שמע שבבורסה כולם עשירים, והנה הוא נכנס ולא יצא עשיר? ברם, ברור שמטויל בבורסה לא נהפכים לעשירים, רק מי שעובד בה ביגיעה ובעמל זמן רב זוכה לעשירות.

כמו כן, מי שמגיע לחג השבועות ומטייל בו, לא צפוי שישתנה. מטויל בשבועות לא משיגים פתאום אהבת התורה.

שמעתי שהגה"צ המשגיח הרב שלמה וולבה זצ"ל דיבר בליל שבועות ואמר בסוף השיחה "גמר חתימה טובה!". שבועות הוא יום הדין של תורה, וצריך האדם לבוא עם שאיפה גדולה וחזקה לגדול בתורה, עליו לפתוח את כל מעיין הדמעות ולשפוך לב ב'אהבה רבה', אז יזכה בעה"י ל'גמר חתימה טובה'!

הרב משה אהרן ברוורמן זצ"ל

~ מתנת אהבה ניתנת גם למי שאינו ראוי ~

נהוג להתעורר רבות בתפילת שחרית של שבועות בברכת "אהבה רבה" להתחנן לזכות לקבלת התורה ולאהבתו וליראתו ית'.

ענין הברכה הוא שהתורה נתונה לנו מתוך אהבה רבה, כפי שרואים מתחילת הברכה, ומחתימתה "הבוחר בעמו ישראל באהבה". כלומר התורה ניתנה לאבותינו מתוך אהבה רבה של בורא העולם אליהם, וכן היא ממשיכה להינתן מתוך אהבה מופלאה זו בהווה ובעתיד בכל דור ודור.

והנה, כלולה בעניין הנתינה באהבה, שהיא ניתנת אף כאשר המקבל אינו ראוי לקבלה כמו שנאמר "על כל פשעים תכסה אהבה" (משלי י', י"ב). מתנה אלוקית זו הניתנת מתוך אהבה, מוענקת מתוך הידיעה שיש בכוחו של המאור שבתורה להחזיר את המקבל למוטב. מכאן, צפייתנו ותקוותנו לזכות ביום זה, שבו התגלה לעין כל שהוא הבוחר בעמו ישראל באהבה, לתוספת הישיגים בתורה כיון ש"אהבה רבה אהבתנו" ושהיא אהבת עולם נצחית ומתמידה.

[מוסף ש"ק שבועות תשס"ה]

ד. הנהגות הצדיקים

רבי יעקב יחזקיהו גרינוואלד זצ"ל:

הכנה לחג על ידי לימוד רוממות ענייניו

רבי יעקב יחזקיהו גרינוואלד בעל ה'ויגד יעקב' זצ"ל (תרמ"ב - תש"א) לפני חג השבועות היה לומד בהתרגשות גדולה את מאמרי מתן תורה במסכת שבת, ומתוך הכנה זו הגיע להתרוממות נעלה במשך החג.
[הקדמה לספר 'ויגד יעקב מועדים' חלק ב']

בעל 'ויחי יוסף' מפאפא זצ"ל:

קריאת עשרת הדברות בהתרגשות גדולה

בעל 'ויחי יוסף' מפאפא זצ"ל (תרס"ג - תשד"ם) היה כל שנה בחג השבועות בעל קורא לקריאת התורה, והיה קורא כל דיברה מעשרת הדיברות בקול רועם אדיר וחזק, בהתלהטות אדירה, בבחינת 'נפשו יצאה בדברו', 'קול גדול ולא יסף'. כל השומע יתר לבבו מקול ד' בכח ובהדר שחדר למעמקי הנפש.
[תולדות בעל ויחי יוסף מפאפא חלק ב עמ' ר"ל]

רבי שמואל דוד אונגאר זצ"ל:

להרגיש נועם מילותיו של 'אקדמות'

רבי שמואל דוד אונגאר בעל ה'נאות דשא' מנייטרא (תרמ"ו - תש"ה) זצ"ל היה ניגש בעצמו לשיר את השיר הקדוש 'אקדמות' בהתרגשות גדולה ובניגון ערב אשר נמס כל לב מרוב מתיקות נועם קדושת המילים. התעוררות עילאית שררה אז על כל אלו שזכו להיות נוכחים בבית מדרשו.
[נתיב ניטרא ו']

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

לדאוג למאכלים הטעימים ביותר

הפעם היחידה בשנה שהרב שמשון פינקוס זצ"ל התעניין מה מבשלים ומכינים לכבוד החג, היתה בערב חג השבועות. הוא היה נכנס למטבח וממריץ את בני ביתו להכין את המאכלים הכי טעימים שניתן. הוא הסביר שביום זה עלינו לאכול מאכלים ערבים ביותר

כדי לעורר את ליבנו להרגיש שקבלת התורה בשבילנו היא הדבר הכי מתוק והכי נעים שיש (כמוש"כ בגמרא פסחים ס"ח ע"ב).

מעמד תפילת "אהבה רבה"

אחרי עבודת הלימוד של הלילה, בבוקר החלה מערכה חדשה של עבודת התפילה בכוחות מחודשים ובמרץ בלתי נלאה. כאשר הגיע ל"אהבה רבה", בשונה משאר ימות השנה, היה מרים את קולו וצועק, תוך שנוקש על השולחן שלפניו לעורר הכוונה והרגש, והמילים יצאו מתנגנות מפיו: אהבה! - רבה! - אהבתנו!!! ... אבינו! - האב! - הרחמן! - המרחם! - רחם עלינו!!! ...", בקול רועם כסערת מים רבים אדירים, עד שנדבקו כל הצבור בהתלהבותו הסוחפת. מעמד נורא ומרטיט.

כשם שבשבת ויום טוב, כשהיה שליח צבור, המתינו המתפללים לשמוע את שאגת "א-י-ה מקום כבודו" בקדושת תפילת מוסף, ובימים נוראים ציפו לחרדת הזעקה "ש-ד-י איום ונורא", כך בשבועות נדרכו לשמוע את זעקותיו כבן המתחטא לפני אביו בברכה השנייה של קריאת שמע. עיני הנוכחים זלגו דמעות של התרגשות בהצטרפם אל התחינה "להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד... והאר עיניו בתורתך ודבק לבנו במצוותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך".

להתרגש מקריאת התורה

בעת קריאת התורה היה מסתובב בין השולחנות וכשהיה פוגש בתלמיד שנרדם, היה ניגש להעירו ואומר לו "עכשיו קבלת התורה - מה לך נרדם?". הוא היה כל שנה עולה לתורה למפטיר של החג ב'מעשה מרכבה'. מראהו היה כלבת אש, ואותם רגעים היו מהפעמים הבודדות שיכלו לראות דמעות של התרגשות מעוצמת רוממות הקריאה יורדים ומתגלגלים במורד לחייו עד שהרטיבו את פניו ואת זקנו.

רוממות קדושת מוסף

בתפילת המוסף בשבועות היה ניגש בקביעות לפני העמוד לשמש כש"ץ, ואז התבערה שבעומק פנימיותו התפרצה החוצה בעוז ובהדר. תלמיד חכם אחד, שהיה מגיע במיוחד מחוץ לעיר להיות במחיצתו בחג השבועות, מתאר: "באחת השנים אמרתי לבני הקטן, 'מנחם, מותר לך במוסף להסתכל על הרב פינקוס, גם אני עושה כן, וכשיגיע ל'קדושה' - תביט היטב ואל תוריד את עיניך ממנו'.

ואמנם כך הילד עשה. הוא נעמד לידו כאשר החל את חזרת הש"ץ, ועקב אחריו במבטו עד 'קדושה'. ופתאום אני מבחין - בני בן השבע, מזיל דמעות של התרגשות. ראו עליו כזו רוממות והתבטלות, כזה רצון עז להתעלות ולהיות דבוק ללא שיוור ביוצרו ... אפילו ילד פעוט התרגש עד כדי דמעות..."

[רבותינו שבדרום עמ' 255: השמש בגבורתו]

פרק ה' שמחת קבלת התורה

חלק חשוב ממטרת החג הוא השמחה המרוממת שניתן להשיג בו. בחג השבועות יש הזדמנות לכל אחד לגדול בשמחת קבלת התורה, שהיא המפתח לסייעתא דשמיא בלימוד התורה ובהבנתה. כדאי להשקיע מאמצים בהשגת רגש נעלה זה כפי שנהגו גדולי ישראל כאשר מתואר בגמרא.

א. חשיבות שמחת החג

מובא בגמרא פסחים ס"ח ע"ב:

אמר רבי אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי "לכם" [רש"י: שישמח בו במאכל ומשתה]. **מאי טעמא? יום שניתנה בו תורה הוא.**

רב יוסף ביומא דעצרתא אמר "עבדי לי עגלא תלתא", אמר "אי לא האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא". [רב יוסף בחג השבועות היה מבקש מאנשי ביתו להכין לו עגל מיוחד בטעמו, ואמר אלמלא יום זה שגרם שלמדתי תורה ונתרוממתי, הרי אנשים רבים בשוק ששמו "יוסף" ומה ביני לבינם].

כלומר, לא מספיק ביום זה לקבל את התורה בתור קבלה רשמית בלבד, אלא חשוב שקבלה זו תעשה מתוך רגשי שמחה עמוקים נלהבים. לחוש את האושר הגדול שזכינו שבורא העולם ית' הפליג חסדו עלינו על ידי שבחר בנו, אהב אותנו ורוממנו מכל האנושות, ונתן לנו מתנה מופלאה זו אשר אין ערוך לערכה, אשר היא הקדושה המרוממת ביותר מכל אופני הקדושה הנמצאים בעולם³⁷. במתנה זו הוא הבדילנו מן הטועים וגילה לנו את הדרך להשגת מטרת חיינו

37 זוה"ק (ח"ג: פ"א ע"א), רמח"ל דרך ה' חלק ד' פ"ב.

ומטרת כל תוכנית הבריאה - את העולם הבא - בצורה המעולה והמושלמת ביותר.

גם בזמן קבלת התורה בהר סיני, מובא בתנא דבי אליהו שעיקר נחת הרוח שנגרמה למעלה באמירת "נעשה ונשמע" היתה רגשי השמחה שלוו את האמירה. וז"ל תנא דבי אליהו רבה פרק י"ז:

מהו "ביום חתנתו וביום שמחת לבו". כשעמדו ישראל על הר סיני לקבל את התורה היה הקב"ה צופה ובא ואמר בלבבו שמא לא יקבלו ישראל את תורתו עליהן כדרך שלא קבלו עליהן העכו"ם ויתחתם גזר דין עליהן ויאבדו מן העולם הזה והעולם הבא ח"ו. אבל אחר כך כיון שקבלו עליהן עול מלכות שמים בשמחה, אף הקדוש ברוך הוא ממקום כבודו ותפארתו משמי השמים העליונים ירד עליהן, ואמר להן (ישעיה מ"ט) "התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה, גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך", ואומר (תהלים ק"ל, ז') "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי וגו'". וכיון שקבלו ישראל עול מלכות שמים בשמחה ואמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" מיד אמר הקב"ה למשה שיאמר לישראל שיעשו לו משכן, שנאמר (שמות כ"ה) "דבר אל בני ישראל וגו' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וגו'".

השמחה הגדולה הזו של כלל ישראל בקבלת התורה מרומזת גם בפסוק (שמות ל"א, י"ח) "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כִּכְלָתוֹ לְדָבָר אֲתוֹ בְּהַר סִינַי ... כפי שמובא במדרש רבה (שמות מ"א, ה):

מהו "ככלותו"? שבשעה שנתן הקב"ה התורה לישראל היתה חביבה עליהם ככלה שהיא חביבה על בן זוגה.

כאמור לעיל, מבואר בגמרא פסחים (ס"ח ע"ב) שיש חשיבות מיוחדת לשמחה גשמית בחג זה יותר מבחגים אחרים. ונראה שיש עומק נפלא בדבר זה. והוא על פי דברי התוספתא מסכת בבא קמא פרק ז':

כשהיו ישראל עומדין לפני הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה שנאמר (שמות כ"ד) "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". כביכול נגנב הוא להם, תלמוד לומר (דברים ה') "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו'". אם תאמר שאין הכל גלוי לפניו, והלא כבר נאמר (תהלים ע"ח) "יופתוהו בפייהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו", אף על פי כן (שם) "והוא רחום יכפר עון וגו'".

כלומר, מהעובדה שכלל ישראל חטאו אחר כך בעגל, התגלה שאמירת נעשה ונשמע לא היתה

בהתרצות מלאה של כל חלקי נפשם. בשעת האמירה היתה עדיין חסרה הסכמה מושלמת של החלקים הנמוכים של הנפש, להיות כל פנימיותם מאוחדת בקבלת "נעשה ונשמע".

ועל כן מובן שבחג השבועות יש מצוה מיוחדת של אכילה ושתייה, ואי אפשר לקיים את שמחת החג על ידי הנאה רוחנית של הנשמה בלבד. שהרי הקבלה של "נעשה ונשמע" צריכה לנבוע לא רק מהנשמה, אלא מכל חלקי הנפש אף החלקים הנמוכים ביותר, שכולם ישתתפו בשאיפה לקיים את רצונו ית' באהבה וברצון - "בכל לבבכם ובכל נפשכם"³⁸.

לפי המבואר בפרקים הקודמים, השמחה הגדולה שעלינו לחוש בחג השבועות היא השמחה עם טובו ית' הניכר והמוחש על ידי כל החסדים הגדולים שקבלנו בעבר בזמן יציאת מצרים ("זמן מתן תורתנו") ושאנו ממשיכים לקבל בלי הרף ("חג הקציר", "יום הבכורים" כו'). מי ששם לב לחסדים הרבים שסובבים אותו תמיד, יבין שכל המצוות שהקב"ה דורש מאתנו לקיים הן בוודאי אך ורק לטובתנו - אשר היא ההשקפה שהיא הבסיס של הקבלה המושלמת של "נעשה ונשמע". המשך של הכרה זו הוא שמתוך רגשי הכרת טובה על כל הטוב אשר גומל לנו, ועל האהבה הגדולה הניכרת ממתנות אלו, נגיע לשאיפה עזה לעשות נחת רוח לפניו ית' בכל דרך אפשרית. תחושות אלו הם המניעים לקבלת התורה באהבה וברצון אשר היא מטרת החג.

שמחה זו בקבלת התורה היא המפתח להבנת התורה לאמיתותה, שכן כפי המידה שהאדם שמח עם התורה, השי"ת יגלה לו את עומק כוונותיו הטמונות בה. כמו בכל הישג רוחני "לשכנו תדרשו ובאת שמה", כפי כמה שבאמת שואפים אליו ושמחים בו - משיגים.

ב. מהות שמחת קבלת התורה

השמחה של קבלת התורה היא שמחה שיש לכל יהודי לחוש בעומק פנימיותו. שכן כאדם שקיבל מאוהבו מתנת אהבה שאין ערוך לערכה, זכינו למתנת אהבה מאבינו הטוב והמטיב, בורא כל העולמות, את המתנה של רוממות קדושת התורה ומצוותיה, "אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך". בפרט כל מי שלומד תורה עליו להרגיש אושר ושמחה תמידית על שזוכה להתעסק בקדושה הנשגבה ביותר הקיימת בעולמנו. את השמחה המרוממת הזו בידינו לחזק ביום מיוחד זה ולהתעלות בה.

³⁸ אולי זו כוונת התולעת יעקב מובא בשל"ה הק' מסכת שבועות, (פרק נר מצוה ט'), וז"ל: ועוד ירמוז היום הקדוש הזה אל העולם שאחר התחייה, שאז יתענגו בני העולם ההוא בגוף ובנפש יחד ... כמו שהיה מתענג אדם הראשון בגוף ובנפש קודם שחטא, כי אז יחזור העולם לשלמותו הראשונה. ולדוגמא זו בא הקרבן ביום זה חמץ ומצה, חמץ כנגד הגוף ומצה כנגד הנפש, והחמץ והמצה קריבים יחד על גבי מזבח. עכ"ל.

כתוב בספר חובות הלבבות (שער הבחינה, פרק ה'):

**הגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם ... היא התורה הניתנה למשה
נביאו, עליו השלום.**

זאת אומרת, שנתנת התורה לעם ישראל היתה הטובה הגדולה ביותר שהיטיב הקב"ה לבני האדם במשך כל ימות העולם, והביטוי הגדול ביותר של אהבתו המיוחדת לעמו הנבחר. מהות ההטבה הזו היא בכמה פנים, כפי שיבואר לקמן בעה"י.

מתנה משמחת ביותר

המתנה המושלמת והמשמחת ביותר שניתן לדמות, היא מתנה שמועילה מאד למקבל וגם מנעימה את חייו, גם טובה, וגם מקשרת את המקבל אל נותן המתנה שהוא מאד נכסף להתקרב אליו. מתנה כזו תעורר את כל מקורות רגשי השמחה הקיימים בתוך האדם.

ההגדרה של "שמחה" היא התחושה הנעימה המורגשת כאשר משיגים דבר שאוהבים³⁹. כפי שמובא בהרחבה בשערי אהבה חלק א' פרק ג', הגר"א מביא בפירושו לשיר השירים (ה', ב') שיש סך הכל ארבעה סוגים של אהבה אפשריים, אשר כל אחד מעורר חלק אחר של הנפש: "אחותי" - אהבת המועיל, "רעיתי" - אהבת הערב, "יונתי" - אהבת הטוב, "תמתי" - אהבה שאוהבים 'כמים הפנים לפנים' למי שאוהב אותו, (וכ' הראשית חכמה שער האהבה פ"א שזוהי גם אהבה שנובעת מהתאחדות נפשית בין האהוב והנאהב, ש"נפשו קשורה בנפשו", כאהבת משפחה קרובה שאוהבים אחד את השני גם כשאין סיבה של טוב ערב או מועיל). ועל כן מתנה המעניקה למקבל ארבעה דברים אלו, היא המתנה המושלמת והמשמחת ביותר שניתן לדמות. במתנת התורה, הקב"ה נתן לנו את הדבר המועיל, הנעים והטוב ביותר שיש בעולם, ואת האמצעי המעולה ביותר ליצור קשר של התאחדות ואהבה הדדית בינו ית' ובינינו. להלן מובא פירוט פנים אלו של השמחה הגדולה שעל כל יהודי לחוש עם מתנה מופלאה זו (קיצור מתומצת משערי אהבה חלק א' פרק ח' ופרק י').

✧ "אחותי" (מועיל)

בקבלת התורה קבלנו את הדבר המועיל ביותר הקיים בבריאה, שעל ידה השי"ת מסר לעם ישראל את המפתח להשגת היעד הנצחי שהוא מטרת כל הבריאה - העולם הבא. חשיבות זו מוזכרת בברכה שמברכים על התורה "אשר נתן לנו תורת אמת, וחי עולם נטע בתוכנו". תרי"ג

המצוות הן תרי"ג עצות איך להשיג את התועלת הגדולה שבשבילה נבראנו, ושבשבילה נוצר כל העולם כולו.

בנוסף לכך, קיום רצונו ית' הוא הדרך היחידה להשגת הצלחה אמיתית בין בעולם הזה ובין בעולם הבא, כמו שכתוב (דברים ו', כ"ד): "ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלקינו, לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה". ואכן במקומות רבים מזהירה התורה שהתוצאה של אי שמירת התורה היא חוסר הצלחה מוחלטת, ולעומת זאת שמירתה פותחת את שערי הברכה העליונה לחיים מאושרים ביותר.

פן נוסף של החשיבות הגדולה של התורה הוא, שעל ידי לימודה יוכל האדם לגרום נחת רוח גדולה ביותר לפניו ית', ולעורר אהבה מיוחדת של בורא העולם כלפיו על ידי לימודו. שמיום שחרב בית המקדש השכינה נמצאת רק בד' אמות של הלכה. עיני השי"ת מופנות כביכול ללומד התורה במבט מלא אהבה. היושב ולומד תורה, מתעמק בה ומשנן אותה, זוכה לצלם אלוקים, נחשב בן חביב למקום, וכביכול עיני ה' פנויות אליו באהבה רבה כיון שהוא נמצא במרכז תוכנית הבריאה. אין דבר המתקן את האדם ומביא אותו ואת הבריאה כולה לתיקונם יותר מלימוד התורה, וזוכה על ידו למדרגה הגבוהה ביותר בעולם הבא.

לא קיים בעולם דבר שכדאי ומועיל לאדם להתעסק בו בימי שהותו בעולם הזה יותר מלימוד התורה. כתוב במשלי (ח', י"א) "כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה". ואמרו חז"ל במועד קטן (ט' ע"ב) "אפילו חפצי שמים לא ישוו בה", היינו שאין עסק בעולם אפילו של מצוה, המועיל לאדם יותר מעסק התורה.

"ידיעת ה'" היא השלמות האמיתית שהיא מטרת האדם בעולם הזה, כמו שכתוב (ירמיה ט' כ"ג) "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי", והתורה היא האמצעי שדרכו יכול האדם להכיר את בוראו באופן האמיתי והמרום ביותר. כפי שכתב המלבי"ם בביאור הפסוקים תהלים (פרק י"ט) "השמים מספרים כבוד א-ל ... תורת ה' תמימה" (תהלים י"ט).

✧ "רעיתי" (נעימות)

במתנה זו של התורה קבלנו גם את הדבר הנעים והמשמח ביותר הקיים בבריאה. כתוב בתהלים (פ"ט, ג') "עולם חסד יבנה" הקב"ה ברא את העולם כדי להתחסד עם בראויו, ששיגו את הטוב הגדול והמושלם ביותר שיכולים לקבל. ה"טוב" הזה כולל, מלבד השגת הצלחה מושלמת אמיתית, גם את השגת המצב הנעים ביותר שבאפשרות האדם לקבל.

התוכנית המקורית של הבריאה (אילולי חטא אדם הראשון) הייתה שלא יהיה שום חוסר

נעימות כלל לברואים, וזהו אכן יעד הבריאה. רצונו ית' הוא, שכל אדם שיכניס את ידו לכיס להוציא ממנו דבר, יוציא תמיד בדיוק את מבוקשו, מבלי שיצטרך להכניס ידו שוב (גמ' ערכין ט"ז ע"ב). עצם המציאות של צער כל דהו שיש לברואים גורמת כביכול כאב למעלה, שהרי לא בשביל לגרום צער ברא הקב"ה את העולם. מקומו של הצער הוא רק כשישנה מטרה טובה ונעימה כל כך המצדיקה את הכאב הזה. לשם מטרה זו ניתנה התורה הקדושה, להורות לנו את הדרך להשיג לא רק את התועלת הגדולה ביותר, אלא גם את הנעימות המופלגת הנפלאה של העולם הבא, ואף חיים נעימים בעולם הזה.

התורה מורה לאדם את הדרך להשיג את יעד הבריאה, שהיא הנעימות הגדולה והנצחית של ההתאחדות בקדושתו ית' בעולם הבא, דבר שנעימותו גדולה הרבה מעבר למה שביכולתנו לדמות (עד כדי כך שלמען הטובה המופלגת הזאת כדאי לסבול - אם צריך ח"ו - את כל הצרות והתלאות האפשריות). אילולי הצורך לתקן שורשי החטא בנפש כדי להגיע ליעד הנכסף הזה, הקב"ה היה משפיע אף בעולם הזה רק טוב ונעימות כמו שהיה לאדם הראשון קודם חטאו. ואכן, ככל שהאנושות תתקרב למצב זה של אדם הראשון קודם החטא על ידי קבלת רצון ה' בשלמות ובשמחה, כך תחזור המציאות הנעימה הזאת, שהיא כביכול חפצו ותשוקתו ית' להיטיב ולהנעים לכל אחד באופן המרבי.

בנוסף לכך, גם במצב הנוכחי של העולם, נתן לנו השי"ת אפשרות להשיג מעין נעימות גדולה זו של העולם הבא. ככל שאדם קשור יותר לשמחה המורגשת על ידי הנשמה בכל תוספת קדושה וקיום מצוה, ולנעימות הגדולה של אהבת ה' בכל אופניה, הוא יחוש מעין השמחה הגדולה של העולם הבא כבר בעולם הזה.

ויותר מהכל, בתוך עסק התורה טמונה האפשרות לחוש מתיקות נפלאה בלימודה, יותר מכל מתיקות הקיימת בעולם הגשמי - "מתוקה מדבש ונופת צופים". מקור מתיקות מופלגת זו היא הנעימות הגדולה של דביקות בו ית' שניתנת להשיג על ידי לימוד התורה. דביקות זו מורגשת בצורה חזקה על ידי הנשמה והיא לה תענוג נעלה ונפלא ביותר, כמו שכתב האור החיים הק' דברים (כ"ו, י"א) "שם היו בני אדם מרגישין במתיקות ועריבות טוב התורה היו משתגעים ומתלהטים אחריה ולא יחשב בעיניהם מלוא עולם כסף וזהב למאומה". ועוד כתב האור החיים הק' דברים (י"א, כ"ז): "המרגיש בטעם התורה, תשיחנו נפשו כי עליו לשלם גמול טוב לנון מתנה טובה מופלגת, ואין צריך לומר שאין לתבוע שכר עליה". עונג נעלה זה מתואר בספר "אהל יהושע" (דרוש ג' אות ה'), וז"ל:

ניצוץ אחד נמצא בעולם הזה מעין העונג שלאחר התחייה, שכל ההנאות והעינוגים החומריים שבעולם הזה כאין וכאפס נגדו. והוא כאשר אדם צדיק

קדוש וטהור לומד תורתנו הקדושה בקדושה ובטהרה לשם שמים כמה שעות בקול נעים ובשמחה של לימוד התורה הקדושה בגילה וברעדה בלי שום ערבוב רעיון אחר, אז אפס קצתו יראה, מעט מזוהרו ירגיש בנפש, שלהבת יה, אור ה' זורח ומתנוצץ בקרבו, וכל חללא דעלמא כאפס וכתוהו תחשב לו. זהו חלק אחד מאלפי רבבות של העונג על ה' שאחר התחייה.

באופן מעשי הדרך להשגת נועם מתיקות התורה הזו היא להשקיע מאמצים בלימודה. שכן ככל שילמד יותר, יוסיף בלבו עוד תשוקה וחשק ללמוד ולידע עוד, כמו שכתב רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל [רוח חיים פ"ו מ"א], וז"ל:

צריך ללמוד ביגיעה עצומה להשיג אמיתת כוונות התורה לפי השגתו, וכל אשר יוסיף ללמוד כן יוסיף לחפץ ללמוד עוד, ובאהבת התורה ישגה, ויחשוב והלואי שיוכל לא לישן ולא לאכול, רק כל הימים וכל הלילות לייגע ולעיין ולשתות בצמא את דבריה. וכמאמר רז"ל ברכות (מ', א') "אם שמוע' - בישן 'תשמע' - בחדש, כלי מלא מחזיק וכו'".

וכמו שנאמר (תהלים ל"ו, י') "באורך נראה אור", רצה לומר בתורתך נראה עוד אור תורה, כי על ידי אור שהשגנו נראה יותר שיש עוד אור ונקוה להשיגו. כדמיון הנכנס לחדר המלך בבית גנזיו המלא אור יקרות, ומשם רואה דלת לחדר פנימי עוד, וחפץ לכנס לתוכו, ומשם רואה עוד חדרים פנימיים, וכל הקרוב יותר לחדר המלך עצמו, יותר יקר ומהודר עד אין חקר מהחדר החיצון. ואם לא נכנס מתחלה בחדר הראשון לא היה יודע שיש חדרים פנימיים זה לפנים מזה. וכן לענין התורה, כי על ידי אור שמשגי מתחילה רואה כי יש עוד אור גדול מזה, וכן הלאה, ועל ידי זה יתאוו תאוה להבין ולהשיג עוד.⁴⁰

40 דבר זה מבואר ע"פ דברי הרמח"ל זצ"ל (ספר דרך עץ חיים), וז"ל: על התורה נאמר (ירמיה כ"ג, כ"ט): "הלוא כה דברי כאש נאם ה'". והודיענו בזה, כי אמת הדבר, שהתורה היא ממש אור אחד ניתן לישראל לאור בו. כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול, שאינן אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו, אך התורה הנה קודש היא, אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים. וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אתו אל גנזי מרומים, גנזי הבורא יתברך שמו, בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה. ... כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מילותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותן, כן כאשר הן לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה, ממולאה בכמה גוונים, הן הידיעות העומדות צפונות בתוך האות ההיא. ... כשמשתדל האדם להבין, וקורא וחוזר וקורא, ומתחזק להתבונן, הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת בנשמה. ועל זה אמר התנא (אבות ה'): "הפוך בה והפוך בה דכולא בה", כי צריכים העוסקים להיות הופכים והופכים, עד שתתלהב כמעשה האש ממש.

וזה מה שכתב החזון איש זצ"ל (קובץ אגרות ח"א: ב', קע"ג): כגודל העמל ורב היגיעה אשר יוסיף האדם בחיפוש החכמה ובבקשת הדעת... בה במדה יגדל סגולת חדותו ונועם עדנו, ובאהבת החכמה ישגה תמיד, עד כי ימאס בכל מתקי גשם תחת השמש... לחזור על אתר כמה פעמים, ולדקדק בדברים שאין השכל נהנה מהם בתחילתן,

המתיקות המופלאה!

הגראי"ל שטינמן זצ"ל:

כתוב בגמרא שבת (פ"ח ב'):

אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב 'לחיוו כערוגת הבושם' כל דיבור ודיבור שיצא מפיו הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים. וכיון שמדיבור ראשון נתמלא, דיבור שני להיכן הלך? הוציא הקב"ה הרוח מאוצרותיו, והיה מעביר ראשון ראשון.

קושית הגמרא "כיון שמדיבור ראשון נתמלא, דיבור שני להיכן הלך?" טעון ביאור. שהרי לא היה צורך לעוד בשמים כיון שהבושם הראשון עוד היה קיים, ועל כן מה הקושיא 'דיבור שני להיכן הלך'? מכאן רואים שהבושם הזה אינו דבר נפרד מדבר ה' אלא חלק מעצם מהותו. שהמציאות של דבר ה' היא נועם מופלג, ועל כן כאשר דבר ה' משתלשל ויורד לעולם הזה הוא מורגש כבושם נפלא.

עוד כתוב שם בגמרא:

ואמר רבי יהושע בן לוי כל דיבור ודיבור שיצא מפיו הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל שנאמר 'נפשי יצאה בדברו'. ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני האיך קיבלו? הוריד טל שעתידי להחיות בו מתים, והחיה אותם וכו'...

בזוהר הק' (יתרו פ"ד ע"ב) מבואר שכשפרחה נשמתם עלו נשמותיהם עד כסא הכבוד להדבק שם. ובאה התורה וטענה לפני הקב"ה שבכל פרשיות התורה מדובר על בני ישראל, והיכן עכשיו ישראל? באותה שעה אחזה התורה בנשמותיהם והחזירה אותן לישראל. וזהו שכתוב (תהלים י"ט) 'תורת ה' תמימה משיבת נפש', 'משיבת נפש' ממש.

ואדרבה מכבידים עליו, אבל העמל הזה הוא עמל התורה אשר כל סגולות לימוד התורה נאמר על עמלה. ואמנם אחר העמל נפתח שער אורה חדש אשר השכל מתענג ללא קץ.

לפי דברי הזוה"ק נראה שנועם דבר ה' כל כך משך את נשמתם עד שמרוב עונג נכספה נפשם עד כסא הכבוד, והם נפטרו מרוב דבקות בהשי"ת. אז באה התורה לפני הקב"ה וטענה שכיון שכל התורה מדברת על בני ישראל, אין די במה שיהיו תחת כסא הכבוד, שהרי גם לפני שגולד האדם הנשמה היתה תחת כסא הכבוד, רק עבודת האדם היא לקיים את כל מצוות התורה התלויות בגוף: 'לא תגנוב', 'לא תרצח' וכו', ועל ידי זה להגיע לכסא הכבוד.

והנה אף שכל זה היה אז, אין המציאות היום אחרת אלא שאז חשו את זה בגלוי. דבר ה' לא השתנה! המהות של מצוות השם היא עונג מופלא לנשמה, אלא שנצרכת עבודה כדי להרגישו. כל קיום מצוה, כל לימוד התורה ועבודת התפילה, מורגשים על ידי הנשמה כעונג נפלא של דבקות בה'!

אשרי הזוכה לחוות מתיקות נפלאה זו ולחיות איתה תמיד.

(ימלא פי תהליך ח"א עמ' קנ"ז, תוה"ד)

❖ "יונתי" (טוב)

"אין טוב אלא תורה": ההגדרה היחידה של המושג "טוב" מבחינת ההנהגה שלנו, מה הם מעשים "טובים" ומה הם מעשים "לא טובים", מי הוא אדם "טוב" ומי אינו, הוא רצון ה' המובא בתורה.

כל אדם מרגיש שקיים מושג של "טוב" ו"רע", כאשר "טוב" הוא דבר הראוי לכבוד, ו"רע" הוא דבר הראוי להתייחסות של קלון ובזיון. בני אדם שלא זכו להכיר את התורה יוצרים לעצמם מתוך נטיות לבם ומצפונם את ההגדרות של טוב ורע. באופן זה הם מגיעים לעיוותים גדולים במושגים הללו ובאורח חייהם. אולם, אשרינו מה טוב חלקינו, שהשי"ת הבדילנו מן הטועים וגילה לנו בתורתו את הטוב האמיתי שיוקיר האדם וידבק בו. שכן לאור האמת, הדבר היחיד הראוי לכבוד בעולם הוא השי"ת [בשביל כבוד זה נברא העולם כמו שכתוב (ישעי' מ"ג, ז) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו"], הכולל גם את מדותיו ית' [כמו שמופיע בפסוק (שמות פרק ל"ג, ל"ד) "אני אעביר כל טובי על פניך ... והיה בעבור כבודי ושמתך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי... ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת כו"], ואת רצונו [כמו שאמרו רז"ל (אבות ו', ג') "אין טוב אלא תורה"].

נמצא, שההגדרה האמיתית היחידה של המושג "טוב" מבחינת מעשי האדם - אלו מעשים נחשבים טובים ואלו אינם טובים - היא רצון ה'. כל דבר התואם לרצונו ית' ומטרתו בתוכנית הבריאה הוא טוב, וכל דבר הנוגד את רצונו בתוכנית זו הוא רע.

המתבונן יראה שהגדרה זו היא יסודית יותר מכל המעלות האחרות הנקראות "טוב". שהרי כל מעשה שמקרב את האדם לה' הוא מעשה טוב, וכמו שאמר דוד המלך "קרבת אלוקים לי טוב", "טוב להודות לה'". גם כל הנהגה המביאה לרכישת המידות הטובות של השי"ת נקראת "טוב", שהרי ברכישת המדות הוא משקף ומגלה את מידות טובו ית' בעולם. אולם כל המידות הטובות של השי"ת וכל המעלות האחרות הנקראות "טוב", הן בגדר "טוב" רק כיון שזהו רצון ה' שתחשבנה כ"טוב"⁴¹. (ועל כן למשל, להתקרב לה' או לקרב אחרים לה', על ידי חילול שבת ח"ו הוא מעשה "לא טוב", כיון שהוא נגד רצונו ית'). זהו ה"טוב" המיוחד של התורה שהוא למעלה מכל "טוב" אחר הקיים.

✧ "תמתי" (התאחדות)

כל המצוות מקדשות אותנו, כפי שמברכים עליהן "אשר קדשנו במצותיו". בכך הן מקשרות אותנו לרבש"ע, כמו שכתב הרמב"ן (ויקרא י"ט, ב') "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוקיכם" - "לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים". כלומר, על ידי קיום המצוות אנחנו יוצרים קשר עם הקדושה הנמצאת בתוכנו שהוא חלק אלוק ממעל, חלק מקדושתו ית', ובכך דבקים בו ית'.

בפרט על ידי עסק התורה, קבלנו את האפשרות של דבקות בהשי"ת בצורה ההדוקה והחזקה ביותר. כפי שכתב המהר"ל בפירושו על פרקי אבות (פ"ו מ"ב):

"כל העוסק בתורה לשמה ... נקרא אוהב את המקום ... האהבה היא שנפשו קשורה בנאהב ... לגמרי עד שנחשב כמותו [כמו שכתוב "ואהבת לרעך כמוך"] ... כי האהבה היא קשור הנפש בנאהב והתאחדות לגמרי, ומי שלומד תורה לשמה הנה יש לו קשר ודבקות [של התאחדות נפשית (כביכול)] עם השי"ת והשי"ת עמו.

על פי זה כתב המהר"ל (אבות פ"ג מ"ז) שלכן "המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו" (משנה שם). שכיון שבשעת הלימוד, הוא במצב של דבקות עם השכינה, הרי זה זלזול בדבקות זו להפסיק אותה בלי סיבה מוצדקת. וז"ל המהר"ל: "לגודל החבור שהשם יתברך עם האדם השונה ... שכאשר

41 וכן גם ה"מדות" כביכול של השי"ת הם תולדת רצונו ית' שתהיינה מדות כאלו.

הוא פורש מן התורה הוא פורש ממנו שהוא עמו כאשר הוא שונה".

וכן מבואר בגמרא בכתובות (ק"א ע"ב), וז"ל הגמרא:

"ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום" וכי אפשר לדבוקי בשכינה, והכתיב "כי ה' אלהיך אש אוכלת"? אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.

ומבארים הפני יהושע (שם), ההפלאה (כתובות צ"ז ע"א) והמהר"ל בבאר הגולה (באר השביעי) שכוונת הגמרא היא שכיון שהתלמיד חכם דבוק בשכינה, לכן אף הקשר הרחוק של "מי שמשיא בתו לתלמיד חכם ועושה פרקמטיא לתלמידי חכמים כו'" נחשב לדביקות בשכינה כדי לזכות על ידה לעוה"ב, כיון שהוא דבוק במי שלומד תורה הדבוק בשכינה עצמה.

וכן כתוב בזוה"ק (ח"ג ט' ע"ב, ומעין זה ק"ס ע"ב):

כל מאן דאשתדל באורייתא כאילו אחיד בקב"ה

[תרגום: כל המשתדל בלימוד התורה נחשב כאילו מתאחד עם הקב"ה].

ואף שיש אמצעים ואופנים שונים של דבקות בה', אין דבר המקשר את האדם להשי"ת יותר מהתורה. כמו שכתב הגר"א בספר "אדרת אליהו" (במדבר כ"ג, כ"א) בביאור הפסוק "ה' אֱלֹהֵינוּ עִמּוֹ וְתִרְעֶת מִלֶּךְ בּוֹ", וז"ל:

"ה' אלהיו עמו" - זה דביקות השם.

"ותרועת מלך" - כתר גומו [ושכינת מלכהו ביניהון], **כי היא שעשוע של הקב"ה, והיא התורה. וזה שנאמר תחלה "עמו" וכאן "בו", וכמו שכתוב "וחיי עולם נטע בתוכנו".**

וכתב על זה הרב משה שמואל שפירא זצ"ל בספר "זהב משבא" (ח"א מאמר ליום שמחת תורה עמ' רנ"ג), וז"ל:

הנה גילה לנו אדונינו הגר"א כי אומנם "ה' אלוקיו עמו" היא מדרגה עליונה של דביקות בה', ולכאורה אין למעלה מדביקות בה'. אכן אם כי הוא דבק אבל עדיין הוא מבחוץ, כשני דברים הדבקים זה בזה כאשר ההתדבקות היא מבחוץ. אבל התורה שהיא שעשוע של הקב"ה היא בתוכנו, כמו שכתוב "וחיי עולם נטע בתוכנו", וזהו דכתיב "ותרועת מלך", דהיינו התורה, "בו". שהתורה נכנסת בתוך תוכנו, חלקים מהתורה עצמה, כמו שכתוב "ותן חלקנו בתורתך". ו"תורעת מלך בו" היא יתירה מ"ה' אלוקיו עמו" - "כי שכינת מלכהו ביניהון"

והיא התורה והשכינה בתוכנו, והכל אחד, לא רק התדבקות מבחוץ, כי אם עצם מעצמיו כביכול.

דבר זה מבואר כבר בתרגום על הפסוק "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מידי דברי בו וגו' על כן המו מעי לו" ובתרגום כתב [בתרגום המילים "כי מדי דברי בו"] "ארי שוי פתגמי אורייתא על ליביה" [כאשר שם דברי תורה על לבו]. וזה מבואר כמו שכתבתי, דעל ידי התורה הוי "דְּבָרֵי בּוֹ".

נמצא שנתנית התורה היא השיא של גילוי אהבתו ית' אלינו, במה שנתן לנו מתנה שאין בכל העולם ומלואו מציאות מועילה, נעימה, טובה והמקשרת אותנו אליו ית', יותר ממנה. כל אחד מהפנים האלו יוסיף שמחה גדולה למי שחש אותו, והחש את כולם שמחתו תמלא את כל ישותו בהפעלת כל מקורות השמחה שבתוכו - בכל לב, בכל נפש ובכל מאוד.

מלבד השמחה הגדולה במתנה הנפלאה של התורה, יש ביום זה של מתן תורה סיבות נוספות לשמחה גדולה, וכדלהלן.

שמחת "יום הנישואין"

קבלת התורה בהר סיני לא היתה רק מעמד של קבלת המידע החשוב שיש בתורה המגלה לנו איך להשיג את מטרתנו בעולם, אלא מתן תורה היה מעמד של "כריתת ברית" בין הקב"ה לכלל ישראל, מעין כריתת ברית הנישואין בין בני זוג. במגילת שיר השירים מתואר היום של מתן תורה כ"יום החתונה" כביכול בין השי"ת וכלל ישראל. כמבואר במשנה בסוף מסכת תענית (ד', ח'). וז"ל:

"צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג') : "ביום חתנתו" - זו מתן תורה.⁴²

וכן מובא במדרש שמתן תורה היה מעין חתונה כביכול בין השי"ת וכנסת ישראל. וז"ל המכילתא פרשת בחדש (פ"ג) [ומעין זה בלק"ט ובמכילתא דרשב"י (וכן מו' רש"י דברים ל"ג, ב')]:

"ה' לסיני בא" ליתן תורה לישראל ... אינו אומר כן, אלא "ה' מסיני בא" לקבל את ישראל, כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה.

על כן לומדים את מנהגי החופה של חתן וכלה ממתן תורה, כמו שמובא בספר תשב"ץ (הקטן) מנהגי המהר"ם מרוטנבורג סי' תס"ה. וז"ל:

⁴² ע' מדר"ר ויקרא (כ', י') במדבר (ב, כ"ה), ומדרש תנחומא (אחרי מות, פרק ו'): "ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר ג') "ביום חתונתו" - זה סיני יום מתן תורה, "וביום שמחת לבו" זה אהל מועד. וכ"כ תדא"ר פ' י"ז.

נקוט האי כללא בידך, כל המנהגים של חתן ושל כלה אנו למדין ממתן תורה, שה' היה מראה עצמו כחתן נגד כלה שהם ישראל.

ואכן מגילת שיר השירים, מגילת קודש הקדשים, המתארת את האהבה המופלאה בין השי"ת וכנסת ישראל, מתחילה בתיאור של מתן תורה ובכמיהה של כנסת ישראל לזכות שוב לקרבה גדולה זו, כלשון הפסוק (שיהש"ר א', ב') "ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין".

ומפרש שם רש"י:

ישקני מנשיקות פיהו - זה השיר אומרת [כנסת ישראל] בפיה בגלותה ובאלמנותה, מי יתן וישקני "המלך שלמה" [הקב"ה] מנשיקות פיהו כמו מאז. לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף, אך אני מתאוה ושוקק להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה. כי טובים - לי דודיך מכל משתה יין ומוכל עונג ושמחה. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים, ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע. ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם, לבאר להם סוד טעמיה ומסתרי צפונותיה, ומחלים פניו לקיים דברו, וזהו "ישקני מנשיקות פיהו".

וכתב על זה הרב משה שמואל שפירא זצ"ל בספר זהב משבא (ח"א עמ' רנ"ד, רנ"ה וח"ב עמ' נ'):

רש"י כתב "אותם דודים - של פנים בפנים - עודם ערבים עליהם". הכוונה כמו שכתוב בתרגום יונתן על הפסוק (במדבר ו', כ"ה) "יאר ה' פניו אליך" וז"ל "ינהר יי סבר אפוי לך במעסקך באורייתא ויגלי לך טמירין". כשאדם עוסק בתורה כל גילוי טמירין היא הארת פני ה' לעוסק בה. כל היושב ולומד תורה בעמלה של תורה, וזוכה להבין סברא אמיתית בתורה, הרי שזה בא לו בגילוי פנים אל פנים - בנשיקת פה - מפני הקב"ה!⁴³ נמצא דמעמד הר סיני הוא מעמד קיים לעולם, ויש בתורת ה' סגולת דיבור פנים אל פנים ונעימות גילוי אור פניו ית'.

43 ע' ספר בית הלוי על התורה בליקוטים על שיר השירים: "ישקני מנשיקות פיהו" ... ישראל מבקשים שיגלה להם חידושי תורה שבעל פה הצפונה ורמוזה בתורה שבכתב. וזהו שאמרה "ישקני מנשיקות פיהו" המשילה זאת לנשיקה שהיא מפה אל פה, דמלת "פיהו" פירושה פי שלי ופיו שלו ד"פיהו" כולל שתי תיבות "פי הוא" [ע"ע פירוש הגר"א שם, שכתב ש"פיהו" היינו "פיה" ו"פיו" נכללין בתיבה אחת. ע"ש]. ואמרו חז"ל (תמיד ל"ב ע"ב) היושב ושונה הקב"ה יושב ושונה כנגדו, דכביכול יושב אצלו ומלמדו דעת ותבונה להבין אמרי בינה. וכמו דאמר הכתוב (משלי ב') "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה", לא אמר הכתוב "נתן" לשון עבר, רק אמר "יתן" לשון הווה ועתיד, דבכל זמן שהאדם עוסק בתורה הקדושה, אז נותן לו חכמה. וכן אומר הכתוב (תהלים כ"ט) "ה' עוז לעמו יתן" דעוז הוא תורה. ובלא יגיעה ולימוד של האדם לא יתן לו, ד"לא יגעתי ומצאתי אל תאמין" (מגילה ו', ב'), ורק כשהאדם יגע ולומד, אז הוא מלמדו. וזהו שאומר הכתוב (ישעי' נ"א) "ואשים דברי בפיך". וזהו שממשל דבר זה לנשיקה מפה אל פה.

בני תורה צריכים לדעת הסוד הגדול הזה, ולהרגיש את הגילוי פנים אל פנים שהקב"ה מתגלה ומנשק ללומד התורה בהבנת טעמי תורה. איזו זכייה היא זו להיות מתנשק פה אל פה עם הקב"ה! מי שמרגיש זאת, אינו צריך לשום דבר להתחזק בלימוד התורה בעמלה, שהרי בכל רגע יכול הוא לזכות להיות הקב"ה נושק לו בנשיקות פיהו להבינו דברי תורתו פנים אל פנים. האם יפסיד זכייה זו ויבטל אפילו רגעים מועטים באפס תקוה. הבה נשמח בתורתנו ובה' אלוקינו על שזכינו בחלקינו להיות מתנשקים פה אל פה עם הקב"ה אבינו מלכינו.

כן מתוארת שם במגילת שיר השירים התגובה של עם ישראל לאהבה הנפלאה הזו של השי"ת אליהם, שכמים הפנים לפנים מרגישים אהבה משולהבת אליו ית' ולתורתו, אשר לימוד התורה היא התרופה לחולי האהבה שלהם להשי"ת. וז"ל שם (ב', ה'):

סְמִכּוֹנִי בְּאַשִׁישׁוֹת רִפְדוֹנִי בְּתַפּוּחִים כִּי חוֹלַת אֶהְיֶה אֲנִי.

תרגום (מתורגם ללה"ק): תסעדו אותי בדברי תורה ... המתוקים לחיכי כתפוחי גן עדן, ואעסוק בהם אולי ארפא על ידם, כי חולת אהבה אני.

לחוש את הקשר הנפלא שלנו עם השי"ת שמוצאו ביום זה של מתן תורה, הוא חלק חשוב של מצות "ושמחת לפני ה' אלוֹקֶיךָ" הנאמר בחג השבועות. ביום זה עלינו להרגיש במלוא העוצמה: "אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו, ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת".

"נפשי אויתיך בלילה"

על דברי דוד "חצות לילה אקום להודות לך" (תהלים קי"ט, ט"ב) כתוב בספר החרדים (פ"ט, ז') דברים נפלאים, המאירים את המנהג להישאר ער בליל שבועות. וז"ל:

כשם שהחושק בחולי אהבתו לתשוקתו תדד שנתו מעיניו כנודע, כן האוהב הנאמן ליוצרנו יתברך יעור משנתו במתיקות זכרו, כדכתב החסיד בעל חובות הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ה) - "לא יישן כי אם על יצועי אהבתו, ולא יקיץ כי אם במתיקות זכרו". ויתגבר כארי מחצות הלילה ואילך, ויקום להדר ולשבח לפניו, ולהתבודד, ולהשתעשע בו וברינת תורתו, כדוד דכתיב (תהלים קיט, סב) "חצות לילה אקום להודות

לך". ודוד אוהב נאמן היה לו, כדכתיב "ארחמך ה' חזקי" (שם י"ח, ב'), ופרש"י - "אאהבך, תרגום 'ואהבת' - 'ותרחם'".

וכתיב "כן יתן לידידו שינה" (תהלים קב"ז), ופירשו ז"ל (כתובות ס"ב ע"א) "זה תלמיד חכם שמנדר שינה מעיניו לעסוק בתורה". ואין לשון "ידידו" יוציא מפשוטו, רוצה לומר אוהבו, שמרוב חשק אהבתו לו יתברך מנדר שינה מעיניו לעסוק בתורתו ולהשתעשע בו.

וז"ל רבי שמעון בר יוחאי פרשת אחרי מות (ע' ס"ח): "נפשי אויתיך בלילה וגו'". "בלילה", דבעי בר נש מרחימותא דקב"ה למיקם בכל ליליא לאשתדלא בפולחניה עד דאתער צפרא, ויתמשך עליה חוטא דחסד, דתניא זכאה חולקיה דהוא בר נש דרחימותא דא רחים ליה לקודשא בריך הוא. [תרגום: "נפשי אויתיך בלילה וגו'". "בלילה", שצריך האדם מאהבת הקב"ה לקום בכל לילה להשתדל בעבודתו עד שיאיר השחר, ויתמשך עליו חוט של חסד. ששנינו אשרי חלקו של אותו אדם שאהבה זו אוהב לקב"ה.] (ענף מצוה).

לפי זה, כמה נאה ויאה המנהג להיות נעורים בליל שבועות, שכיון שאנחנו כמהים ומצפים לקבל את התורה מחדש ביום זה, מרוב אהבת השי"ת ואהבת תורתו אנו מנדדים שינה מעינינו.

והנה דוד המלך ע"ה נולד בעצרת ונפטר בעצרת, וניתן להמליץ עליו שכל ימיו היה חי באווירה של שבועות עם רוממות הרגשות שניתנות להשיג באופן מיוחד ביום זה, מנדד שינה מעיניו מאהבתו המופלגת לבורא העולם ותורתו - "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך".

[מאמר הגר"מ בלומינג - מוסף ש"ק, תוה"ד]

החשיבות המופלגת של לימוד התורה של כלל ישראל

יש מעלה נוספת שקבלנו בשעת מתן תורה, שהיא מתוארת במגילת שיר השירים, המגלה את עוצמת קשר האהבה המופלגת שנוצר במעמד זה בין בורא העולם ית' ובינינו:

כתוב בשיר השירים (ג', י"א):

צְאִינָה וּרְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶטְרָה שְׁעֶטְרָה לֹא אָמוּ בְיוֹם חֲתָנָתוֹ
וּבְיוֹם שְׁמֻחַת לְבוֹ.

פירש רש"י שם:

"בעטרה שעטרה לו אמו" - ... אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי: איפשר ששמעת מאביך מהו 'שעטרה לו אמו'? אמר לו: משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר, לא זו מחבבה עד שקראה "בתי" שנאמר (תהלים מ"ה) "שמעי בת וראי"; לא זו מחבבה עד שקראה "אחותי" שנאמר "פתחי לי אחותי רעיתי"; לא זו מחבבה עד שקראה "אממי" שנאמר (ישעיה נ"א) "שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו" "ולאממי" כתיב. עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו' [ואמר אלמלי לא באתי לעולם אלא לשמוע דבר זה דיי (ילק"ש ומדת"י פקודי)].

"ביום חתונתו" - יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו.

וביאר הגר"א שם בפירושו לשיר השירים (פי' ב'):

והוא כי אמרו רז"ל (ברכות ה' ע"א), "לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם שמוכר חפץ המוכר עצב כו' אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל ושמח כו'" [גמ' ברכות דף ה' ע"א: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן, נתן להם תורה לישראל ושמח, שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעוובו"]. וקשה שאין המשל דומה לנמשל. דבשלמא בבשר ודם המוכר עצב שאין לו עתה אותו חפץ שמכר, אבל כאן גבי תורה לא שייך עצב להקב"ה דהא אפשר לו גם כן לעסוק בתורה?

אבל הענין הוא שהקב"ה שנתן כל התורה לישראל, אף שעוסק בתורה, [הוא] אומר הלכה בשם בשר ודם, כענין (במדבר רבא י"ט ד', תנחומא חוקת ח') "אלעזר בני אומר פרה כו'", ואינו מחדש בעצמו, כענין (ב"מ פ"ו ע"א) רבה בר נחמני שהכריע "טהור".

והענין שהעליונים צריכין לתחתונים. כענין אב שאינו יכול להוליד בלא אם ... וכן כל עניני העולם הזה אף שהוא [ית'] סיבת כל הסיבות ועילת כל העילות, נתן ביד האדם הזריעה והחרישה וכן שאר סיבת הדברים שבעולם, שאילולי הם לא יצאו הפעולות. וכן ענין התורה שלא ניתן לנו כי אם החומר,

**והצורה נשתנית כפי עשיית הפועלים שהם התלמידים חכמים, כמו שכתוב
"אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם" - אתם אפילו מזידין בו. ...**

הרי שכלל ישראל נקראים כביכול "אמו" של הקב"ה, כיון שלפי החוקים שהוא ית' קבע בשעת מתן תורה, המציא מציאות שכביכול הוא "נצרך" ו"משועבד" לתורה שלנו. עצם קביעה זו היא חסד כל כך עצום שאין ביכולתנו לתארו ולדמותו. שמלך גדול - שלא חסר לו דבר - מייצר מצב שהוא נצרך לברואיו, שהם ישפיעו עליו כביכול כאם לבנה. ועם זאת, יצר מציאות של חיבוב מופלג, שתהיה אפשרות שבורא העולם ית' יתייחס אלינו בדרגת האהבה של בן התלוי ב"אמו". המציאות של חיבוב מופלג זה חידש הקב"ה בשעת מתן תורה, והיא חלק מתשורה עצומה זו. המצאה זו היא כאמור חסד אדיר, מעין החסד של מלך שמוכן להיכנס בעצמו לבית הסוהר כדי להציל אסיר ולהיות במקומו. כך כביכול רבון כל העולמים הגביל את יכולתו הכל יכול והבלתי מוגבל, להיות משועבד לברואיו, כדי לתת להם אפשרות להתעלות ולזכות על ידי כך ליעדם הנצחי.

עוד רואים מפסוק זה בשיר השירים, שקבלת התורה של כלל ישראל באופן של "נעשה ונשמע", היתה "עטרה", כתר כביכול, שהם הכתירו בו את "המלך שלמה" - הקב"ה. ובזה גופא כלל ישראל היו בבחינת "אמו" כביכול, כמבואר במדרש שכל המשך הבריאה היה תלוי ועומד ומצפה לתגובה זו של כלל ישראל, שיקבלו את התורה באהבה וברצון ויאמרו "נעשה ונשמע". באופן זה מוטל עלינו בכל שנה להמשיך לתת כביכול "עטרה" זו למלך מלכי המלכים, שכל הבריאה, ואף מלכותו ית', תלויים בהמשך קבלה זו.

§ השמחה להיות "מצווה ועושה" §

במעמד הר סיני נוצר שינוי מהותי במציאות של כלל ישראל, כמו שכתב הרמח"ל בספר דעת תבונות:

מה שיש לנו לדעת, שאף על פי שישראל כבר מוכנים הם מצד עצמם להיות לעבודתו ית' ... אמנם כח העבודה עצמה אינו ניתן להם אלא מידו ית'. וזה מה שנתן להם בשעת מתן תורה, ומה שמקיים ומחדש לכל אחד ואחד תמיד. וטראי שזהו ענין ההפרש שבין "המצווה ועושה" למי "שאינו מצווה ועושה". כי האדם המצווה יש כח בידו, מסור ממנו ית', שיתקן במעשיו התיקונים המצטרפים בבריאה, מה שאינו כן שאינו מצווה. וראיה לדבר, הכהונה, שהכהן העובד מתקן כל העולם, וזר שעבד חילל וחייב מיתה. ולא עוד, אלא שהכהן עצמו שעבד בלא בגדים הרי הוא כזר. כי הכל תלוי בכח העליון,

הורמנא דמלכא שביד המצווה לבדו. אמנם לא ינתן הכח הזה אלא למי שהוא מוכן מצד עצמו לקבלו, כי לא ינתן לא לבהמות וגם לא למלאכים, אלא לבני ישראל שכבר הוכנו לזה מתחילה.

ותראי, כי זה מה שעשה האדון ברוך הוא לישראל בהר סיני. שהנה לא נתן להם שם התורה כולה במעמד ההוא, אבל היתה הכנה כוללת לכל עבודת המצוות. כי אז השלים להם תחילה כל העיטורים והמעלות הראויים לאדם העשוי לעבוד את יוצרו ... להיות להם כח להיות משרתים אותו. ואז קירבם אליו באהבה, שהוא ענין (מש"כ בהגדה של פסח) "קרבתנו לפני הר סיני", וכך מה שאנו אומרים בכל יום "וקרבתנו לשמך הגדול" וגו', והדביקם אליו באהבתו. ואז נתן להם תחילה הכח לשמור כל מצוותיו, ושמעשיהם בעבודתו יעשו הפרי הטוב המצטרך לתיקון הבריאה. והוא מה שכתוב (שמות י"ט, ו'), "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". ומשם והלאה נשארו ישראל מובדלים מן העמים, ומעוטרים בכח עליון לשמור כל המצוות, לתקן בהם כל הבריאה כולה⁴⁴.

הרי שיום מתן תורה היה יום "הבר מצוה" של כלל ישראל, שבו נהפכנו להיות "מצווים ועושים". במעמד זה ניתן לנו הכח לקיים את המצוות, ולמעשינו ההשפעה הנצרכת לתקן את כל הבריאה. מציאות זו עוד קיימת בנו, ועל מתנה זו עלינו להודות להשי"ת ביום מיוחד זה של מתן תורה.

השמחה "שלא עשני גוי"

מזכיר בגמרא יבמות דף ק"ג ע"ב (ומעין זה שבת קמ"ז ע"א, וע"ז כ"ב ע"ב) שבמעמד קבלת התורה חולל הקב"ה שינוי נוסף בנפשו של כל יהודי:

אמר רבי יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו בהר סיני לא פסקה זוהמתן. [ובגמ' שבת שם: אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי גרים מאי (האם גם גרים פסקה זוהמתם במעמד הר סיני)? אמר ליה אף על גב דאינהו לא הוו, מזליהו הוו דכתיב "את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה"].

⁴⁴ וז"ל הרמח"ל בספר כללים ראשונים, כלל ל': אף על פי שהתחתונים יש להם עבודתם שלא בידי שמים, אך על כל פנים מעשה האדם לא היה כלום לולי הרמנא דמלכא, שהוא הנותן לו כח לעשות חיל, והוא ענין המצווה ועושה. והעושה מה שאינו חייב כלל נקרא הדיוט. והוא הכח שניתן בכלל לכל ישראל על הר סיני, ומתחדש לכל אחד בכל יום ויום, וכל עת המצטרך.

בגמרא ע"ז (כ"ב ע"ב) מבואר שה"זוהמא" הזאת שהנחש הטיל בחוה היתה מציאות של טומאה המגבירה את היצר הרע באדם. וכן כתב בחדושי הרשב"א על מסכת יבמות שם, וז"ל הרשב"א:

"הטיל בה זוהמא" - משל לגבורת היצר. "ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן" - נחלש ונפסק, כענין משכחו לבית המדרש (קדושין ל' ע"ב)⁴⁵. "עכו"ם שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן" - ועדיין יצרן גדול כענין "זורמת סוסים זרמתם" (יחזקאל כ"ג, ב')."

נמצא שמאז מתן תורה יש שוני מהותי בין יהודי לאינו יהודי באופיו של יצרם הרע.

עוד מובא במסכת נדרים דף כ' ע"א פן נוסף של ההשפעה לדורות של מעמד הר סיני:

תניא "בעבור תהיה יראתו על פניכם" זו בושה, "לבלתי תחטאו" מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. ... ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני.

ומובא במסכת יבמות דף ע"ט ע"א:

שלשה סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים ... ביישנים דכתיב [במעמד הר סיני] "בעבור תהיה יראתו על פניכם".

הענין של בושה הוא הסתירה המורגשת בתוך האדם כאשר התנהגות הגוף או רגשותיו אינם תואמים את תכונותיה ושאפיותיה המרוממות של הנשמה. תופעת הבושה הזו היא תולדת קשר האדם עם נשמתו, והוא מצפונו של האדם החש בצורה חזקה את העוול שבעבירות. קשר זה התחזק בכלל ישראל למשך כל הדורות על ידי מעמד נורא ההוד של מתן תורה בהר סיני.

קשר ייחודי זה עם הנשמה הוא גם הסיבה לתכונה המיוחדת של כלל ישראל המובאת על ידי הרמב"ם (הלכות גירושין פרק ב' הל' כ') שכל יהודי בעומק לבו רוצה לעשות את רצון ה'.

ועל כן השמחה שאנו חשים בחג השבועות אינה רק על שקבלנו את התורה, אלא גם שבמעמד זה הקב"ה "רוממנו מכל עם". שמאז אירוע זה, המציאות של יהודי היא מציאות מרוממת - קרובה יותר אליו ית'. כמו שהקב"ה הבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך, כך הוא הבדיל בין ישראל לעמים. על קירבה וקדושה זו שהעניק לנו הקב"ה, עלינו להודות ולהלל לו ית' בכל לב תמיד, ובפרט ביום מיוחד זה.

רוממתנו מכל עם

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

תודה שאני יהודי!

"חביב אדם שנברא בצלם - חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" (אבות ג', י"ד). האדם הוא בחיר הבריאה. כמה חביב ואהוב הוא האדם על בוראו. עובדה זו בעצמה היא סיבה מספקת להלהיב את לב האדם להרגיש שמחה גדולה. הרי הקב"ה, בורא כל העולמות, בחר בנו ואהבנו אהבת עולם. לו היינו משיגים טיפה מזעיר מהמושג הנעלה להיות נברא בצלם, היינו השמחים והמאושרים ביותר עלי אדמות. כמה מרגש ומפעים לחשוב על כך שכל מחשבות הקב"ה נסבות סביב ציר אחד - האדם! יעלה האדם על לבו, ויודה להשי"ת ויאמר:

ריבונו של עולם, אתה בראת אותי יש מאין. הן מה אני, עפר מן האדמה, בדיוק כמו כל בעלי החיים, שגם הם בנויים מאותו החומר כמוני. אולם בחסדך הגדול בראת אותי בצלם אלוקים, בן אדם עם הקדושה המרוממת של הנשמה. ועוד הרבית טובות עלי, ובראת אותי יהודי קדוש בחיר הבריאה כולה, שאתה מתייחס אלי כבן האהוב עליך ביותר כמו שנאמר "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ... שנאמר 'בנים אתם לה' אלוקיכם' (דברים י"ד, א') [אבות שם].

"אשריך ישראל, מי כמוך עם נושע בה" (דברים ל"ג, כ"ט). "אשריך", מצוה עליך להיות מאושר ושמח מהיחס המיוחד של השי"ת אליך. "הוא ה' אלוקינו בכל הארץ משפטיו" (תהלים ק"ה, ז'), מרוב אהבתו אלינו הוא מתייחס אלינו שהוא כביכול "שלנו", הוא "האלוקים שלנו". ופירוש המשך הפסוק "בכל הארץ משפטיו" הוא שכל מה שקורה בעולם - בלי יוצא מן הכלל - הכל רק לטובתנו "אפילו כל גויי הארץ אין מתברכות אלא בשביל ישראל ... אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל" - כמו שכתוב "ונברכו בך כל משפחות האדמה", וכן "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל" (יבמות ס"ג ע"א).

יש לנו אבא שאוהב אותנו מאד, שהוא מלך מלכי המלכים וכל מה שעושה בבריאה - כל הקורה בעולם כולו - הכל הוא רק עבורנו ולטובתנו. עלינו לחוש תמיד את האהבה המיוחדת הזאת של הקב"ה אלינו "אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת" ולהודות לו תמיד על כך, כפי שאנו אומרים בתפלה: "אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו, ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת".

[אור עולם ז' עמ' קצ"ו]

ה"קולות" של מעמד הר סיני עוד ממשיכים

בשעת מתן תורה היו גילויים גדולים, מעין גילויי נבואה, שהקב"ה הופיע בכבודו ובעצמו וחשף את טובו הנפלא לכל עם ישראל, מקטן ועד גדול. גילויים אלו נקראים בפי חז"ל "חמשה קולות" של מתן תורה כמבואר בגמרא ברכות דף ו':

אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות". ואם משמחו מה שכרו? אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר "ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול". איני, והא כתיב "וכל העם רואים את הקולות" [הרי יש יותר מחמשה קולות]? אותן קולות דקודם מתן תורה הוו.

ביאור המילה "קול" שמוזכר כאן הכוונה לגילויי כבוד שמים, כפי שמובא בספר הבהיר המיוחס לרבי נחוניא בן הקנה, וז"ל:

הא למדת שבשבע קולות ניתנה תורה [כולל הקולות שלפני מתן תורה], ובכולם נגלה אדון העולם עליהם וראוהו, והיינו דכתיב "וכל העם רואים את הקולות".

משמעות הגילוי של "קולות" אלו של מעמד הר סיני לא הייתה רק לזמנו, אלא השפעת גילויים אלו נשארו כחלק מהמציאות הנפשית של כלל ישראל לכל הדורות, כמו כל המעלות הנפשיות שכלל ישראל קבלו המתוארות לעיל. כך כתב רבי צדוק הכהן זצ"ל בספר פרי צדיק (פרשת

בשלח, אות ט'), וז"ל:

וקולות של מתן תורה כתיב "וכל העם רואים את הקולות", "רואים" בהווה לעולם [שלדורי דורות נקלט בנפשות ישראל ראיית הקולות]⁴⁶, שמהקולות האלו נשאר היראה כמו שנאמר "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", ואיתא (נדרים כ.) "זו בושה וכו'", ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, שזה נשאר ממעמד הר סיני.

עוד כתב בספר פרי צדיק (פרשת נצבים, אות ה') שהמשך קולות אלו, הוא בת קול שיוצאת כל יום מהר חורב הנשמעת בעומק לבו של כל יהודי, וזת"ד:

מה שאמרו (אבות פרק ו') "בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה". זה נשאר מהקולות של מתן תורה ... ו"בת קול" היא מה שבאה התעוררות בלב כל אחד מישראל...⁴⁷. ובזה"ק (ח"ג קכ"ז א') "בכל יומא ויומא כרוזא קאי ואמר 'עד מתי פתיים תאהבו פתי וגו'', 'שובו בנים שובבים וגו'', ולית מאן דירכין אודני [בכל יום ויום הכרוז קורא ואומר: (משלי א) 'עד מתי פתיים תאהבו פתי וגו''. (ירמיה ג) 'שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם', ואין מי שירכין אוניו ...]".

גם החפץ חיים מתאר גילויים אלו של מעמד הר סיני בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"א), שעל ידם התגלו לכלל ישראל יסודות האמונה והבריאה שעוד קיימים בעומק תודעתנו. וז"ל:

אנו אומרים בסיום התפלה "כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים ואהבת חסד". היינו, מעת שנתגלה לפנינו אור פניו יתברך במעמד הר סיני ככתוב בתורה "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים". ואמרו חז"ל שפתח להם השי"ת כל הרקיעים וגם כל מדורי מטה, והראה אותם שהוא אחד על הכל. בעת הזה נתגלה להם כמה ענינים עיקרים: היינו שהתורה הקדושה היא מקור החיים של השמים וארץ, שבזכותה נתקיים הכל, ובִּלְתָּה היה מתבטל כל המציאות. וכמו שאמרו חז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם מקבלין ישראל את תורתו מוטב, ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו ... ועוד נתברר להם אז באותו מעמד הקדוש איך שהאדם צריך לרדוף אחר מדת

46 לשון רצ"ה זצ"ל בספר פרי צדיק חג השבועות - אות ט"ז.

47 וכ"כ השל"ה הק', (הגהות לספר בראשית - נח, תו"א ב' קול ה'): דע כי התעוררות הבא מלמעלה אינו דוקא על ידי נביא, אלא השם יתברך מתפשט רוחו בין הנבראים המודיעים ומכריזים, כענין שאמרו (אבות ו', ב') "בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב". וע' ס' הכתב והקבלה (דברים ה', י"ט): מצאתי במכדרשב"י (זוה"ק בראשית נ' ע"ב) "קול גדול ולא יסף" האי קול פנימאה איהו דלא אשתמע ונביע תדיר ואיהו דְּקָה פנימאה דלא אשתמע.

החסד ולאהוב את המדה הזו בכל נפשו. כי התבוננו אז ברוח קדשם על מה עומדת הבריאה ...

אורם הגדול של גלויים אלו שהתגלו במעמד הר סיני, נמצאים בעומק נשמתו של כל יהודי כחלק ממהותו. אולם יש אפשרות מיוחדת לקבל אורות אלו בחג זה, אשר בו, כמו בכל החגים, חוזרים הגלויים שהיו בימים ההם, כפי שכתב הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק ד' פרק ז):

סדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו. והנה על פי זה נצטוינו בחג בכל הענינים שנצטוינו ... כי בהיות התיקון ההוא תיקון גדול מאד שנתקנו בו, הוקבע שבשוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז, ותחודש בנו תולדת אותו התיקון ... ועל דרך זה חג השבועות למתן התורה.

בגמרא מסכת ברכות (דף ו' ע"ב) המוזכרת לעיל, מבואר שהתגובה הטבעית ש"קולות" אלו יעוררו אצל המשיג אותם היא רגש של שמחה גדולה. שמובא בגמרא שם שמעין אותם גלויים של מעמד הר סיני יש בשמחת חתן וכלה "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כו"⁴⁸. היינו שבמעמד הר סיני כאשר התקיים "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו", כל עם ישראל ראו שכל היקום וכל מה שקורה בו, מגיע ממקור אחד אשר הוא תכלית הטוב. הם ראו אז את טובו הנפלא של השי"ת, ושכל רצונו הוא רק טובת הברואים כולם. מעין גילוי מופלא זה קיים בשמחת חתן וכלה, שבשעת שמחתם קיימת אפשרות לחתן, לכלה ולמשתתפים בשמחתם להשיג הכרה זו ברבש"ע בצורה מוחשית ובהירה. השמחה הגדולה שאנו מכירים כשמחת חתן וכלה בשעת חתונתם, היא מציאות המשקפת במקצת מעין השמחה הנעלה שחשו ישראל בשעת מתן תורה. מאור הפנים של השי"ת שהתגלה במעמד הר סיני היה מורגש כשמחה העצומה של הכרת טובו ית', "קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה, קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו".

כאמור, כל ה"קולות" של מתן תורה לא פסקו ועוד ממשיכים להשמע בתוך עומק נשמתו של כל יהודי. שמחת ההכרה בטוב המופלא של השי"ת ובטובת התורה שנתן לנו היא מתכונותיו של כל יהודי, מזומנת להיות מורגשת על ידי כל המשתדל להרגישה. בפרט החג הקדוש של שבועות מיועד ומסוגל ביותר להשגת שמחה מרוממת זו, כמו שכתוב (דברים ט"ז, י') "וְעֵשִׂיתָ חַג שָׁבָעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ מִסֹּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כְּאֲשֶׁר יִבְרָכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ - וְשִׂמְחָתָ לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ".

⁴⁸ זהר חדש מדרש רות מאמר שבע ברכות: ואית בברכה זו ה' קולות, שבהן נתנה התורה. וכולן יורשת כלה בתולה בברכות.

השמחה "לפני ה'" של חג השבועות – אשר היא, כאמור, מעין הקולות "קול ששון וקול שמחה" שיתגלו לעתיד לבא – מקורה ב"קול חתן וקול כלה", בהכרה באהבה הגדולה של השי"ת אלינו וביחס המיוחד שיש לו כלפינו, וכן בהכרה בטוב הנפלא של השי"ת "קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו". "קולות" אלו נשמעים בחוזקה ביום זה לכל מי שמטה אוזנו לשומעם.

הזוכה לשמוע נועם זמרת קולות אלו, יתלהט לבו לקבל את התורה באהבה ובשמחה, כדי להתקרב אליו ית' ולגרום נחת רוח למי שבחר בנו מכל עם ונתן לנו את תורתו היקרה מפז ומפנינים והמתוקה מדבש ומנופת צופים.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

א. שמחת הצדיקים בחג השבועות

הגר"א זצ"ל:

ו תגדל השמחה יותר מכל רגל

בספר תוספת מעשה רב (אות נ"ז) מובא שהגר"א בחג השבועות "מאד שמח, ותגדל לו השמחה יותר מכל רגל"⁴⁹, ועלז לבו בשמחת מתן תורה, והאריך בשולחנו במאכל ובמשתה ובשבחים".

הרה"ג ר' חיים שולביץ שליט"א סיפר שבהיותו בישיבה גדולה, נהגו הבחורים להקביל פני מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל בימים טובים. פעם כשבקרו אותו בחג השבועות סיפר להם בשם ר' שמחה זליג זצ"ל דיין של העיר בריסק, ששמע איש מפי איש מהגר"א:

"מה עשו בני ישראל ביום מתן תורה אחרי קבלת התורה בהר סיני?

- שרו ורקדו כל היום...!!"

והוסיף רב אהרון לייב: אם על ההרים הדוממים נאמר שיצאו בריקוד כאילים, פשוט וברור שבני ישראל שקבלו את התורה לא יכלו שלא לרקוד! הרי השמחה העצומה בקבלת תורה מרקידה את האדם מאליו!!

[ספר התודה]

49 וכ"כ סידור בית יעקב להגאון רבי יעקב עמדין זלה"ה: "מצוות שמחת יו"ט של שבועות גדולה מאוד, ורבה היא על כל שמחת הימים קדושים". וע' שעה"כ (דרוש שבועות א'): "חג השבועות יש בו עלייה יותר משאר יו"ט". ובסדר היום: "הכל מודים בקדושתו, הגדול מקדושת שאר ימים טובים". וז"ל רבינו האי גאון בתשובות הגאונים שערי תשובה (סימן ה'): "ודעו כי הפלא ה' ענין תורתנו הפלא ופלא, וכאשר תדעו ותשכילו ותבינו ענין פסח מצרים, וכי יש בו הלל יום ראשון הלל גמור, ולשאר הימים מדלגי דלוגי, ומשם והלאה שבע שבתות תמימות עד יום מתן תורה שישאל מתחברים באביהם שבשמים, תדעו הענין הזה."

החפץ חיים זצ"ל:

~ החג המיוחד של לומדי התורה ~

במחיצת החפץ חיים היו חוגגים את חג קבלת התורה בחדוה ובשמחה יתירה והיתה מורגשת השמחה והחגיגות יותר מכל חג אחר. שבועות היה נחשב החג המיוחד של לומדי התורה, שבו התפרץ מתוך לבם אושרם ושמחתם עם זכותם המיוחדת להיות בני תורה - "אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא" (פסחים מ"ח).

בישיבתו, בערב שבועות היו מסלקים את הספסלים ומסדרים אותם ליד הקירות, ספסל על גבי ספסל כדי שמרכז האולם ישאר פנוי ויוכלו לרקוד ללא מפריע. השמחה היתה גדולה עד מאד ורקדו מתוך שירה והתלהטות נפשית. החפץ חיים, על אף שלא השתתף בריקודים, היה עומד בצד כאשר פניו נוהרים משמחה כאשר רקדו התלמידים יחד עם ראשי הישיבה וצהלו יחד בשמחת קבלת התורה.

[“חפץ חיים חייו ופועלו” ח”א ע’ רפ”ח, תוה”ד]

הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:

~ הקב"ה רוצה שירקדו ביום הנישואין שלו ~

בהרבה בתי כנסת וישיבות נהוג לרקוד בליל שבועות אחר תפילת החג או לפני תפילת שחרית, וכן היה נהוג בישיבת קול תורה אצל רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל. פעם ניגש אחד התלמידים ושאל את רבינו: איך מותר לרקוד ביום טוב, הרי מבואר בשולחן ערוך (של”ט, ג’) שאין לרקוד בשבת וביו”ט? השיבו ר’ שלמה זלמן במתק לשונו: “בחתונה שלך אתה רוצה שירקדו? אף הקב"ה רוצה שירקדו ביום הנישואין שלו - יום קבלת התורה. זוהי רקידת מצוה שמותרת בשבת וביו”ט”.

[מדשן ביתך, שבועות תשע”ט]

רבי יוסף לייב כהנא מסיגעט זצ"ל:

~ בלי התורה מה הייתי?! גוי מגושם וגס!! ~

בבית מדרשו של ה”דברי חיים” זצ”ל בצאנז, בחג השבועות בבוקר קודם התפילה, הציבור מתכוננים לתפילה, אחד לומד גמרא, אחד קורא תהלים, והשלישי עוסק באמירת תחנונים. פתאום, רואים שני רבנים גדולי עולם פותחים בריקוד. מרגע לרגע מתווספים עוד אנשים למעגל, עד שכל בית המדרש בוער בריקוד לוחט “ברוך הוא אלוקינו ... ונתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו”. כל הנוכחים התפלאו על הריקוד הזה לפני

תפילת שחרית, דבר שלא היה נהוג כלל בצאנז מקדמת דנא. גם בעל ה"דברי חיים", שהיה בחדרו הסמוך לבית המדרש, התפלא על מקור הריקוד החריג הזה.

עד מהרה התבררה סיבתו. קודם התפילה ניגש הגאון רבי יוסף לייב כהנא מסיגעט זצ"ל אל הגאון בעל הקול אריה זצ"ל, ואמר לו "בערגסאזער רב, הרי בלא התורה הקדושה איפה הייתי?! מה הייתי גוי מגושם וגס, נבער מדעת בלא שום טעם בחיים. כמה יש להודות ולהלל לה' על המתנה הנפלאה של התורה!!!". ופרצו שניהם בריקוד סוער. ומי ראה את אלו שמחים ורוקדים ואינו מצטרף עמהם. כך נתווספו מיושבי בית המדרש אחד לאחד, עד שכל הבית המדרש היה כאש להבה בריקוד לווהט וגועש לכבוד התורה. מרן ה"דברי חיים" זי"ע כששמע את סיבת הריקוד נהנה מאד.

[ווי העמודים וחשוקיהם סיון תשע"ו]

רבי אפרים סטרול זצ"ל:

חזו בני חביבי דמשתכחין בצרה דילהון

היה זה בחג השבועות תשנ"ה, גזירה קשה ניתכה על הרב אפרים סטרול זצ"ל, מבחירי אברכי העיר רכסים. הוא נאלץ להישאר בליל שבועות בבית החולים. כך, בלילה הקדוש כאשר כל יהודי עוסק בתורה עד שקודשא בריך הוא אומר חזו בני חביבי דמשתכחין בצרה דילהון ועסקין בשמחת התורה - הוא נותר בבית חולים.

מן השמים האירו לו פנים, ונזדמן לשם אחד מראשי הישיבות שהגיע לבית החולים כדי לשהות ליד מיטת אמו החולנית. שניהם שמחו ללמוד בצוותא בליל שבועות. הם עסקו בתורה כל הלילה, ואף התחדשו בה חידושים נפלאים. ר' אפרים לא יכל לעצור ברוחו וביקש רשות מהצוות לקום ממיטתו ולרקוד בשמחתה של תורה. אבל לא, לא הורשה לו כשכולו מחובר למכשירים רפואיים וכבול למיטתו. הוא נטל את ידו של ראש הישיבה והחל רוקד במיטתו באושר ובצהלה נלהבת "תורת ה' תמימה! תורת ה' תמימה משיבת נפש!!" הוא שכח מכל הסובב אותו, רוחו נסערה עליו, הוא אחז בידיו של הרב, עיניו זלגו דמעות והוא המשיך "פקודי ה' ישרים משמחי לב!!". היסורים והחולי נשכחו, ור' אפרים כולו עתה בעולם של חדותא דאורייתא רוקד עם מלאכי מעלה, עליונים ששו ותחתונים עלזו בקבלת יום זה, אושרו היה לאין קץ. פתאום המכשירים החלו לצפצף ולצפצף, הרופאים חשו אליו בבהלה. הוא פתח את עיניו אל עמיתו ואמר, "מה אעשה עכשיו? איך אני אסביר להם את השמחה הנשגבה העצומה עם התורה בחג השבועות?!"

[מוסף ש"ק מצורע תשנ"ה - מאמר שלוששים לפטירתו]

ב. מתן תורה - ברית האהבה

הרב חנוך קרלנשטיין זצ"ל

יום גילוי "אהבה רבה" של השי"ת לישראל

בחג השבועות יש להרבות בשמחה, לא רק כיון שזכינו לקבל ביום זה את התורה, אלא משום שביום זה היתה התגלות של אהבת השי"ת לישראל באופן המופלא והמופלג ביותר. כפי שפירש רבינו הגר"א זצ"ל על שיר השירים (א', י"ז) את התפילה "אהבה רבה אהבתנו" היינו במתן תורה. [שם ל"מ, אבל ע' תרגום, רש"י, הגר"א ועוד על שיהש"ר (א', ב'), שהפסוק "ישקני מנשיקות פיהו" הכוונה לנתינת התורה במעמד הר סיני]. וכן בפירוש 'שיח יצחק' (בסידור הגר"א) פירש את תפילת "אתה בחרתנו כו'" שכלולים בה שלושת הרגלים: "אתה בחרתנו" - בפסח, "אהבת אותנו" - בשבועות, "ורצית בנו" - בסוכות, עיי"ש. בוודאי אין הכוונה ש'אהבת אותנו' היתה רק בחג השבועות, שכן המשך התפילה יוכיח "ותתן לנו באהבה מועדים לשמחה וכו'", הרי נאמרה אהבה על כל המועדים כולם. אלא כוונתו לומר שנתייחד חג השבועות שבו היה הגילוי הגדול ביותר של אהבת השי"ת אלינו, יותר משאר המועדים. שכן התורה היא המתנה היקרה ביותר שיש, ובנתינת התורה לעמו ישראל גילה הקב"ה את גודל ועומק הבחינה של "אוהב עמו ישראל". מעתה, מובן מאד ריבוי השמחה שמתפרץ מעומק פנימיותו של כל יהודי ביום נשגב זה.

[קונטרס בענין חג השבועות 'תוה"ד']

כ"ק האדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א:

בשבועות שערי אהבת ה' פתוחים לרווחה

יש לבאר את המנהג להאריך בברכת 'אהבה רבה' בשבועות. מלבד הטעם הפשוט, ששבועות הוא זמן קבלת התורה ועל כן מסוגל הדבר להתפלל אז על פתיחת הלב והארת העיניים בתורה הקדושה. יש טעם נוסף בדבר, שביום זה מתעוררת מאד בחינת אהבת השי"ת לישראל ואהבת ישראל לאביהם שבשמים [כפי שהיה "ביום חתונותו" בשעת מתן תורה], כמבואר בספה"ק 'עבודת ישראל' (מהמגיד מקוזניץ זי"ע): "בכל שנה ושנה נתגלה הדבר ההוא שהיה בימים ההם ...". ע"כ. וכיון שברכת אהבה רבה נתקנה לאמרה קודם קריאת שמע כדי לעורר את הלב באהבת ה', בשבועות הזמן גורם שתתגלה בחינת האהבה ביתר שאת וביתר עוז. ועל כן מסוגל ביותר להתפלל ולהתחנן בו אל ה' בברכה זו, שזוכה להרגיש אהבתו ית' ולעבדו מתוך אהבה מושלמת.

[קובץ מבקשי אמונה סיון תשנ"ו, תוה"ד]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל

מהות הברית של מעמד הר סיני

מהי מהות התורה והיהדות? מצוות התורה הם פרטי ההלכות של ה"עסקה" בין הקב"ה ועמו ישראל, בדומה לכתובה. אבל מהי עצם העסקה בין השי"ת ועם ישראל שנעשה במעמד הר סיני? זה חשוב לנו לדעת יותר מהכל.

יש בתורה פרשה מיוחדת המתארת דבר זה, והיא ההקדמה למתן תורה. וכך נאמר (שמות י"ט, א'):

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי... וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיְקַרָּא אֵלָיו ה' מִן הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יִעֲקֹב וְתַגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאֲבֵא אֶתְכֶם אֵלַי. וְעַתָּה אִם שְׂמוּעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סֹגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָל הָאֶרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מְמֻלָּכֶת כְּהִנָּם וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

כאן פירטה התורה את מהות העסקה בינינו ובין ה' יתברך. פרשה זו היא נכבדה עד מאד ואסור להסיח דעת ממנה.

מהות היהדות היא כריתת ברית עם השי"ת. כאשר נושאים אשה, מהות הקשר היא כריתת ברית, ולא רק חוזה עבודה, שהיא תביא לו מעשה ידיה והוא יתן לה מזונות, היא תנקה את הבית והוא יביא לה תכשיטים. לא זו האישות. בדומה לכך ענין מתן תורה, הסובר שיש כאן חוזה עבודה בין הקב"ה ובינינו, שאנחנו נעשה את המצוות והקב"ה יתן לנו חיים וכל צורכנו, לא תפס את מהות היהדות. **היהדות היא כריתת ברית אהבה עם השי"ת**, לחיות ביחד חיים משותפים באהבה ובחיבה, להיות קרוב להשי"ת.

המשל של נישואין, השי"ת עצמו גילה לנו במקומות רבים בדברי הנביאים. והרי הנישואין עצמם אינם המטרה, המטרה היא המשך הדורות, אבל מהות הנישואין היא מציאות של חיבה ודביקות.

נדמה חתן שנכנס לחדר יחוד, הוא יושב על יד השולחן, מוציא עיתון, פותחו, ומתחיל לקרוא את החדשות ... הכלה נדהמת ... החתן מרגיע אותה ומסביר, שבאמת אין באירוע החתונה ממה להתרגש. הרי השמחה העיקרית היא לעתיד, כשנכניס את בננו - שיגיע בעה"י - לברית, זו היא התכלית, אז יהיה מה לחגוג.

חתן זה לא תפס כלל את הענין של נישואין. המטרה היא אכן בעתיד הרחוק, אבל מהות הנישואין היא הקשר המיוחד התמידי שביניהם.

כמו כן, התכלית של עולמינו היא עולם הבא, אבל עולמינו הוא מקום יצירת הקשר ושמירת הברית - מאה ועשרים שנה של חיבה ואהבה ודביקות עם השי"ת. וכפי הדביקות שיש בעולם הזה, כך היא תמשך לנצח. עולמינו אינו ענין מסחרי לקנות את העתיד, אלא ראש המגמות נמצאת כאן, לחיות את הדבקות. "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי" - "ואביא אתכם אלי" זו היא מהות העסקה. לא עסק של שכר ועונש לא עסק של שום דבר אחר, רק שנהיה קרובים ודבוקים אליו ית', ומתוך כך לעבוד אותו ולקיים את רצונו.

כדי שיהא קשר ודביקות בין שני הצדדים, צריך דבר ממוצע ביניהם, שעל ידו הם מתקשרים ומתדבקים, וזה התורה. הקב"ה כביכול דבוק בתורה, וכפי המידה שאנו דבוקים בתורה אנחנו דבוקים בהקב"ה.

[תפארת שמשון, שמות עמ' רל"ב]

הרב שמואל ברוך גנוט שליט"א

מטרת החג: לחזק קשר של אהבה עם נותן התורה ית' ☺

ניתן להמשיל את אופן החגיגה הראויה של חג השבועות, לסיפור הבא:

האשה תכננה את יום הנישואין העגול במשך תקופה ארוכה. הבעל שב מהכולל והרעיה פרשה מפה ססגונית, הושיבה אותו ליד השולחן ואצה רצה להגיש מאכלים משובחים פרי ידיה. המנות הוגשו לבעל בזה אחר זה, האשה הדליקה את קלטת שירי חתונתם, והמשיכה לרוץ ולהגיש, לדאוג שכל האירוע יהיה מושלם ביותר.

הבעל מביט בה במבוכה ... ניכר עליו שמשהו מפריע לו. "מה קרה? האוכל לא טעים? המתנה שקניתי לא מתאימה?" משיב הבעל: "האוכל טעים ממש, הכל מוצלח עד מאד. רק דבר אחד חסר פה - את! ... אנא שבי בעצמך ליד השולחן, כדי שנחגוג יחדיו את יום הנישואין"....

"חג מתן תורה", "משמר", "תיקון", עוגות גבינה, פרחים לקישוט, "אקדמות", "סדר קבלת התורה". עומס עשייה ופרטים המעורבים בתחושות נעלות. הכל מצוין ומושלם. אך אולי העיקר חסר? אולי חסר הקשר שלנו עם השי"ת שהיינו צריכים להרגיש ביום מיוחד זה? הקשר הפנימי של אהבה הנובעת מרגשי הכרת טובה לבורא העולם. לשבת כביכול

יחד עם אבינו האהוב ולהרגיש את האהבה הנפלאה שהיא מאחורי הברית שכרת איתנו, מאחורי התורה שנתן לנו וממשיך להעניק לנו, ומאחורי ה"תואר כלה שמאד נתעלה בקבלת יום זה".

חג השבועות הוא הזמן לשמוח יחדיו בשמחת יום הנישואין, לעורר רגשי שמחה ואהבה, לחדש ולרענן את הקשר המיוחד של אהבה שבינינו. להתרגש ולהכיר טובה על מה שיש לנו ושאינ לאחרים שלא זכו למתנה יקרה נשגבה זו של התורה והמצוות, ולהיות עמו האהוב של בורא כל העולמות.

[ע"פ עלון דרשו כ"ז אייר תש"פ, תוה"ד]

ג. ה"כתובה" של מתן תורה

במחזורי התפילה הספרדיים הקדומים מובאת "כתובה לחג השבועות". כתובה זו חיבר נעים זמירות ישראל רבי ישראל הלוי גא'ארה זלה"ה (הידוע כמחבר הזמר המפורסם "ק-ה רבון עלם"). בכמה קהילות, נהגו להקריא כתובה זו ביום חג השבועות בעת הוצאת ספר התורה מארון הקודש, בנעימה ובניגון שבו קוראים את הכתובה בחתונה. בכמה חצרות חסדיים אימצו מנהג זה, ומובא בשם גדולי האדמו"רים שקריאה זו מסוגלת מאד לקרבת ה'.

כתובה זו מעוררת את הלב לשים לב לאהבה הנפלאה של בורא העולם לעמו ישראל, ואת ההתחייבויות הרבות שהבטיח לנו מתוך אהבתו זו. ענין הכתובה הוא המשל המובא בחז"ל שמעמד מתן תורה היה כדוגמת חתונה כביכול בין הקב"ה שהיה כאלו ה"חתן" וכנסת ישראל ה"כלה", כאשר המוהר שנתן החתן לכלה הייתה התורה הקדושה. ידוע שרבים ממנהגי החופה מקורם ממעמד זה, כמו שדרשו חז"ל את הפסוק "ביום חתונתו" - זה מתן תורה.

ואכן אין זה שיר גרידא, אלא יש כאן תיאור מהותי של עומק קשר האהבה שבין השי"ת לכנסת ישראל. בכמה מקומות בכתובים ובדברי חז"ל הקשר שבין השי"ת וכנסת ישראל מתואר כקשר של חתן וכלה. במדרש שה"ש רבה (ד', כ"א) מובא שהקב"ה קורא לישראל במקרא עשר פעמים בתואר "כלה".

בכתובה זו השי"ת שיעבד את עצמו, כביכול, לכנסת ישראל בהתחייבויות גדולות שלא יעזבנה, וגם הבטיח ונתן מתנות ותוספות רבות. 'עיקר הכתובה' היא התורה שבכתב שהיא נותנת חיים לעושיה. ו'תוספת הכתובה' היא התורה שבעל פה, שבה התחייב

הקב"ה להנהיג את העולם על פי חכמי כל דור. וכן שאר תנאי הכתובה הם הבטחות רבות נוספות לשמור על כנסת ישראל בכל דור ודור.

כמה ערבים דברי כתובה זו להכיר את האהבה הגדולה של בורא העולם אלינו. אשרי הזוכה לחיות עם הכרה זו, שהקב"ה - חתננו הדגול ית' - עומד על ידינו וכפי אהבתנו ונאמנותנו אליו משיב לנו כפל כפלים באהבת נצח. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו. להלן מובאים כמה קטעים מהכתובה, טעימה זעירה מרגשותיה הנעלים:

הקדמה

ירד דודי לגנו לערוגת בְּשָׁמוּ,

הקב"ה אהובי, ירד על הר סיני, להתחבר עם כלל ישראל, שמעשיהם גורמים לו נחת רוח

להתעלס עם בת נדיב, ולפרוס עליה סוכת שלומו,

לשמוח באהבת עם ישראל שהם זרע אברהם אהבו, ולהשרות עליהם את שכינתו

"אֶפְרַיִם עָשָׂה לִּי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה" (שיה"ש ג', ט'),

בתוך המשכן ובית המקדש

שרפים ואופנים נטש, ופרשיו ורכבו,

הקב"ה עזב שרפיו ואופניו וכל צבאות מעלה, וירד והשרה שכינתו על ישראל

ובין בדי אילת אהבים שם מסיבו,

ובין בדי הארון שבו מונחת התורה, שם קבע את מקום שכינתו,

"בְּיוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֻחַת לְבוֹ" (שיה"ש ג', י"א),

"ביום חתונתו" - זה מתן תורה, "וביום שמחת לכו" - זה בנין בית המקדש (משנה סוף תענית)

רעיתי יונתי, בואי אתי לדביר ואולם,

הקב"ה קורא לכנסיי בלשון חיבה להתחבר אליו בקה"ק ובמקדש

כי למענך אעזוב כל המוני מעלה וחילם,

"וְאַרְשִׁיתִי לִי לְעוֹלָם" (הושע ב', כ"א),

אתם תהיו אהובים לי תמיד כארוסה

אמרה איומה: אַת שְׁמַעַת דּוֹד שְׁמַעְתִּיהוּ,

כנס"י עונה, שמעתי את קול ה' בהר סיני

ואהבת עולם אהבתיהוּ,

ומאז אהבתי אותו אהבת עולם

"וְשִׁקְנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ" (שיהש"ר א', ב'),

אני נכספת לקרבת אהבתו

לחופה נתרצתה מחולת המחנים,

כל שבטי ישראל התרצו להיכנס לחופה עם השי"ת

וכנגד 'נעשה ונשמע' לקחה ששים רבוא עדי עדיים,

כלל ישראל קבלו כתרם שזכו להם על ידי אמירת 'נעשה ונשמע'

"בְּחֶדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות י"ט, א'),

ויהיה הקשר אמיץ עם עם זו קנה בסיני,

על ידי מעמד הר סיני נעשה קשר חזק בין הקב"ה וכנס"י

ואת ספר המקנה והחתום אקרא באזני המוני,

בהמשך הפיוט אקרא את תוכן שטר הקניין (הכתובה), החתום כדת וכחוק

"הִנֵּה הִיא כְּתוּבָה לְפָנַי",

בבתים הבאים יפורט תוכן הכתובה שהחתן השי"ת, נתן לכלתו ישראל.

חלק מגוף הכתובה

... איך החתן, שר שרים ונגיד נגידים, יחיד ומיוחד הוא מושיב יחידים, חכו ממתקים וכולו מחמדים. אמר ליקרה ונעימה, הבת רבת מעלות, נשאה חן בעיניו מכל הנשים והבתולות, יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות.

ימים רבים תהיה לי, ואני אליך לגואל, הנה שלחתי לך פקודים נחמדים מזהב על ידי יקותיאל [משה רבינו - היינו שקידשה במצוותיו], הוי לי לאנתו כדת משה וישראל [תהיי מיוחדת לי כאשה

לבעלה אם תקיימו את מצוותי]. ואנא אוקיר ואזון יתיכי ואכסה, כי אהיה עמך למסתור ולמחסה ולמכסה, והוכן בחסד כסא [אתנהג אתך במדת החסד והרחמים]. ויהיבנא ליכי מוהר בתוליכי, תורת חכם מקור חיים תחיי את ובניכי [כי הוא חייך ואורך ימך], הרופא לכל תחלואיכה הגואל משחת חייכי.

וצביאת כלתא דא והות ליה לאנתו, וברית עולם לקשר אמיץ ביניהם שות שותו [קבעו], יומם ולילה לא ישובותו [מלחוק קשר זה]. ...

סיום

ישמח חתן עם כלה, לקחה לו לגורלו,

הקב"ה ישמח עם כנסת ישראל שהוא לקחה לו לחלקו ולגורלו

וישמח לב כלה בבעל נעוריה, ותאמר למהללו,

כנסת ישראל תשמח בהקב"ה כמו כלה השמחה בבעל נעוריה, ותאמר מתוך רגשי הלל

"אֲשֶׁרִי הָעַם שֶׁכָּכָה לוֹ".

אשרינו שזכינו להיות ה'כלה' של בורא העולם ית'

הכתובה של חג השבועות הייתה כל כך חביבה על אומריה עד שכמה מגדולי הרבנים חיברו כתובות נוספות לכבוד יום זה. שכן בחוץ לארץ חג השבועות הוא יומיים, והיו אומרים את הכתובה של הר"י נג'ארה ביום הראשון, וחיברו עוד כתובות להלליב את הלבבות גם ביום השני. והיו גם מוסיפים פיוטים אחרים הקשורים. בכמה קהלות היו אומרים לפני הבית האחרון ("ישמח חתן") פיוט של "ברכת אירוסין ושבע ברכות" לשבועות, בסגנון כתובה הנ"ל, מהרב דוד פארדו זצ"ל. אחרי קריאת הכתובה היו נוהגים לשיר שירי שמחת תורה, תוך הרקדת ספרי התורה בשמחה ובהתרגשות גדולה.

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. למען לא ניגע לריק

הר ה"אוורסט" הוא ההר הגבוה ביותר בעולם. הר זה מתנשא לגובה של כמעט תשעת אלפים מטרים. במשך מאה השנים האחרונות יותר מאלפיים אנשים ניסו להעפיל על ההר ולהגיע לפיסגתו, אך צוקיו, מפולות שלג, סופות עזות ואוויר קלוש חמצן, גרמו לכך שרבים מהם לא השיגו את היעד. יותר ממאתיים אנשים איבדו את חייהם בניסיון להגיע לפסגת ההר, משימה קשה ומסוכנת אף היום.

בשנת תשי"ג במאמצים כבירים שנמשכו כמה חודשים וצוות של ארבע מאות עוזרים שכירים ומתנדבים, איש בשם אדמונד הילרי הצליח להיות הראשון שהגיע לפסגת ההר. הוא זכה לכבוד והערצה חסרי תקדים בכל העולם. מלכת אנגליה העניקה לו תואר אבירות הכוללת קבלת התואר "סר" כתוספת לשמו. שכן מעכשיו אין זה תואם את כבודו להקרא "מר אדמונד הילרי" כאדם מן השורה, אלא יש להקדים את התואר "סר" לפני שמזכירים את שמו, כראוי וכהוגן למי שהצליח להעפיל ולהגיע לפיסגת הר אוורסט. במשך חייו הוא קיבל כיבודים רבים בכל העולם כהוקרה על הצלחתו להיות הראשון שהגיע לפסגת ההר.

והנה יש לשאול מה טיבו של כבוד זה? הרי כל המבצע הזה היה שטות מובהקת, סכנת נפשות אדירה ובזבוז כסף עצום! מדוע הוא עלה על ההר? אלפי שנים ההר היה קיים והעובדה שלא הצליחו להעפיל עד פיסגתו לא הפריעה לאף אחד. ואף אחרי שהשיג את יעדו איזו תועלת הגיעה לעולם מכך? בדרך כלל, גם הגוים מתנהגים לפי הגיון מסוים, והרי האיש הזה נכנס לסכנה עצומה שאנשים רבים לפניו איבדו את חייהם בגללה - מדוע הוא עשה זאת?

שאלה זו שאלו פעם את אחד מראשוני המטפסים על האוורסט (שבסוף איבד את חייו

במהלך הניסיון, מדוע כל כך חשוב להעפיל על האוורסט? והוא השיב: "כיון שזה קיים!". על נימוק זה שילמו הוא וחבריו בחייהם... כלומר, גם המטפסים בעצמם אינם יודעים מדוע הם עושים זאת - ואם כן, עוד יותר תמוה הדבר, למה בכל העולם כיבדו את מר הילרי באופן מופלג כל כך על מעשה טפשות מובהקת חסר שום הגיון ותועלת?

אולם התשובה ברורה: כל אדם מכיר בעומק פנימיותו שנולד כדי להעפיל על 'הר גבוה' אשר הוא משימת חייו האמיתית. מטרת החיים של כל אחד היא לעלות על ה"אוורסט" הפרטי שלו ולהתגבר על כל המפריעים והמכשולים להישג זה. ועל כן כל אדם חש כבוד כלפי מי שהצליח להעפיל על הר גבוה והתגבר על כל המכשולים המעכבים והמפריעים להשגת יעדו הנכסף. אולם, כמו כל עובדי עבודה זרה, יש לגויים טעות ביעד, הם פשוט עולים על ההר הלא נכון. ההר האמיתי שבשביל לעלות בו הגענו לעולם, הוא ההר הגבוה שעליו נאמר "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו..." , שעל מרומי הר זה עלינו להעפיל כל ימי חיינו ולהשתדל להגיע לפיסגתו.

כמה עלינו להודות להשי"ת שלא שם חלקנו כמותם וגורלנו ככל המונם, שלא נבזז את חיינו על אתגרים חסרי חשיבות ותועלת. את המתנה היקרה הזו - של המשימה האמיתית של חיינו - קבלנו בהר סיני. שם הקב"ה גילה לנו את סוד האתגר האמיתי של חיינו, מהי המטרה שעליה עלינו להקדיש את כל כוחותינו, שאיפותינו וכישרוננו במשך כל החיים. ה"אוורסט" האמיתי שעלינו להעפיל עליו הוא בירור וקיום רצון ה' המופיע בתורה, שהוא המפתח ליעד הנכסף הנצחי של כל אדם ושל הבריאה כולה - "אשר נתן לנו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו". על מתנה מופלאה זו עלינו להודות ולהלל לה' בכל לב, בכל נפש ובכל מאד בהתרגשות ובהתלהבות גדולה בחג השבועות.

הרב משה פיינשטיין זצ"ל היה אומר: "כמה מאושר אדם שלומד תורה ומקיים מצוות, שכן הוא עשיר גדול בהרבה מרוקפלר (שהיה נחשב לעשיר הגדול בתבל בכל הזמנים, אשר רכושו נאמד ב- 318.3 מיליארד דולר)".

"כיצד יתכן?! שאלוהו.

ענה ר' משה: "העשיר רוקפלר עובד כל יום לחינם, שהרי השווי האמיתי של כספו

הוא רק כפי כמה שיכול להנות ממנו במשך חייו, והרי עבור זה כבר יש לו די והותר. והנה, מיד אחר פטירתו מהעולם לא יהנה מאומה מכל אשר אסף והשיג, הוא יעמוד עירום ועריה בעולם הנצח ללא אגורה אחת. בעוד הלומד תורה ומקיים מצוות אוסף כל יום מיליארדי זכויות שעליהן נאמר 'יקרה היא מפנינים' (משלי ט"ו). הוא יגיע לעולם הבא עם עושר עצום אמיתי שיוכל להנות ממנו לנצח נצחים!

[ברכת דוד במדבר עמ' קי"ב]

ב. המלמד תורה רק לעמו ישראל!

כתוב: "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני" (שמות י"ט, א') אומר רש"י: "ביום הזה - לא היה צריך לכתוב אלא 'ביום ההוא', מהו 'ביום הזה'? שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו".

בשביל לקיים הוראה זו של התורה "כאילו היום ניתנו" לא נדרש מהאדם לדמיין דברים שאינם. שכן כל אדם שלומד תורה - שכינה כנגדו, כמו שמובא בחז"ל (אבות פ"ג) "מנין [יודעים] שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עימו? שנאמר 'ובכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך'". ומה עושה השכינה עמו? מלמדת אותו את התורה! הוא יושב ועוסק בתורה, והקב"ה כביכול יושב איתו וממש עוזר לו להבין את התורה!

בתנא דבי אליהו (פרק י"ח) מובא:

"ברוך המקום ברוך הוא שבחר בחכמים ובתלמידיהם ומקיים בהם 'במידה שאדם מודד - בה מודדים לו', וכשם שהם יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שפנוי להם, וקוראים ושונים לשם שמים, ויראתם בלבבם, ומחזיקים דברי תורה בפיהם - כך הקב"ה יושב כנגדם ומגלה להם את סודות התורה!"⁵⁰

אין כל צורך לדמיין 'כאילו' דברי התורה ניתנו היום, הם באמת ניתנו היום! בכל

⁵⁰ ע"ע ט"ז או"ח סי' מ"ז ס"ק ה': נראה לי עוד שתקנו לחתום "בא"י] נותן התורה" שיש במשמעותו לשון הוה ולא "נתן" בלשון עבר. אלא הכוונה שהוא יתברך נותן לנו תמיד בכל יום תורתו, דהיינו שאנו עוסקים בה, וממציא לנו הוא יתברך בה טעמים חדשים וכמו שאמרין (עירובין נ"ד, ב') על "דדיה ירווך בכל עת" (משלי ה', י"ט) מה התנוק הזה כו'.

יום שיהודי יושב ולומד תורה - הקב"ה יושב איתו ומגלה לו את כוונותיו ורצונותיו הטמונים במילות התורה! עלינו להרגיש מציאות זו. להרגיש שהשכינה נמצאת איתנו ומלמדת אותנו. זוהי ממש בחינה של "קבלת התורה" בכל יום.

אברך שמוסר שיעור בהרצליה סיפר:

בשיעור שלי משתתף, מזה מספר שבועות, אדם שגמץ בתהליכי גיור ולומד יהדות על מנת להיות גר צדק. יום אחד פנה אלי ואמר לי: "זהו זה! אני לא ממשיך! אני לא אהיה גר!" "מה יש? מה קרה?" שאלתי. הוא ענה: "אני יושב כאן בשיעור כבר כמה שבועות, מאזין בקשב, ולא מבין מילה! מה תאמר לי? שהשיעור עמוק מידי, וקשה מאוד לתפוס אותו! הרי אני רואה שיושבים בשיעור נערים צעירים, ילדים, והם כן מבינים, מתערבים בשיעור שואלים, משיבים, מתפלפלים ומתווכחים, ואני לא תופס מה הם מדברים! ואלא מה? תאמר שאני סתום, שיש לי ראש חלש... אני מוכן להראות לך את התעודות שלי ותראה בעצמך... המסקנה היחידה היא שגמרא אינה בשבילי! אני לא מסוגל להבין אותה! אם כן, למה לי להתגייר? כדי שלא אבין כלום?!"

אמרתי לו: "זו באמת שאלה כבדה, אני לא יכול לענות לך תשובה על שאלה כזו! אבל אצלנו בבני ברק יש צדיק גאון וקדוש, קוראים לו רבי חיים קניבסקי, נלך יחד ונשאל אותו, נשמע מה הוא אומר".

הגעתי איתו לרבי חיים ושאלנו את השאלה. ר' חיים חייך, פנה אלי ואמר לי: "איך אתה רוצה שהוא ידע ללמוד, הרי אין לו מלמד?". ברגע הראשון נפגעת. מה זאת אומרת "אין לו מלמד"? הרי יש לו, אני מלמד אותו כל יום! ר' חיים המשיך ואמר: "נכון שאתה מלמד אותו, אבל אנו אומרים כל יום בברכת התורה: 'ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל' - הקב"ה הוא ה'מלמד' האמיתי שלנו והוא זה שמלמד אותנו תורה. ואת מי הוא מלמד? 'המלמד תורה לעמו ישראל'". רק את עמו ישראל, הוא אינו מלמד גויים! והיות והקב"ה לא מלמד גויים - אין כל פלא בכך שאינו מבין. אבל ברגע שיתגייר - הקב"ה יהיה המלמד שלו, ואז הוא יבין!"

כמובן, אין צורך לומר שכך היה באמת. אחרי שהתגייר נפתח לבו בהבנת התורה והאירו פניו במאור קדושת התורה.

בכל מקום שיהודי יושב ולומד תורה, השכינה עימו - הקב"ה כביכול יושב מולו ומלמד אותו! מי שמרגיש את זה, לא צריך "לדמיין" "כאילו ניתנו היום"... הם באמת

ניתנו היום והלומד מסוגל להרגיש את זה!

[יחי ראובן - לרבי ראובן קרלנשטין זצ"ל]

סיפור נוסף מאלף בענין זה התפרסם לפני כשלושים שנה :

בתקופת השואה, עלה ילד בשם משה ארצה מאירופה העשנה והבוערת, פליט, יתום בודד. ב"ה הוא זכה להתחנך במוסדות תורה, אולם לא עלה בידו להתחתן ולהקים משפחה. השנים עברו, הוא היה משתתף בקביעות בשיעורי תורה בבית הכנסת הקרוב לביתו, משתדל ללמוד ולהבין, אבל רוב הדיבורים היו ממנו והלאה. עיקר תעסוקתו היתה דאגתו לטובת המשתתפים בהכנת כוסות תה מהבילים. כשלא היה מכין תה, היה יושב עם גמרא פתוחה לפניו בעמוד הראשון של מסכת ברכות, וקורא "מאימתי קורין את שמע בערבית..." , קורא וחוזר וקורא - אך אף פעם אינו הופך את הדף... נשאר תמיד בעמוד הראשון, מנסה להבין ושוב פעם מנסה, אך ללא תוצאות. באופן מפליא, הדבר לא ייאש אותו והוא המשיך ככה יום יום, שנה שנה, עד שקיבל את התואר אצל ילדי השכונה, "סבא מאימתי".

רבה הקשיש של השכונה היה מזמין אותו לעיתים לסעודות, ובמחיצתו הגיר דמעות "שנים אני מצטרף לשיעורי תורה ומשתדל ללמוד אבל זה לא הולך, כולם מבינים ואני לא. כל כך כואב!".

לימים הוא החליט לבקר בקבר אבותיו באירופה. כשהגיע לעיירה שבה היה גר בילדותו, הוא מצא את הקבר של אביו, אולם את של אמו לא מצא. הוא דיבר עם אנשי העיירה, והם הפנו אותו לשכנה גויה קשישה. היא סיפרה לו שאימו היתה אסופית שגדלה בשכונת יהודים, והראתה לו את קברה, מעבר לגדר של בית החיים...

כשחזר לארץ ישראל, היה זה לפני חג השבועות, הוא סיפר לרב את חוויותיו ואת תגליותיו בחוץ לארץ, והרב סידר מיד בית דין לטובלו לשם גירות לחומרא. אחרי הטבילה אמר לו הרב, "אנחנו עכשיו לפני חג השבועות, בו תזכה בעה"י לקבל את התורה מחדש כיהודי מובהק".

בליל שבועות הוא ישב עם הגמרא לפניו בעמוד הראשון וקרא כהרגלו "מאימתי..." - ועדיין הערפל חי וקיים. כאשר הגיע הבוקר והתחילה קריאת התורה, פתאום הוא חש שכל כולו הזדעזע והתרגש, דמעות זלגו לו מהעיניים מרוב עוצמת

המעמד המתואר, רגשות עמוקים עוצמתיים שלא חווה מעולם.

אחרי מנחה ר' משה ניגש שוב ללמוד באותו דף משומש, "מאימתי קורין את שמע בערבית...". לפתע חש בהארה, כהרף עין הכל היה מזוקק וצרוף, מובן ומוסבר, השערים היו פתוחים והוא בא בהם פנימה. בתחילה לא האמין. הוא התחיל לקרא: "תנא היכא קאי דקתני מאימתי" - מנין ידע התנא שיש בכלל חיוב קריאת שמע שהתחיל לשאול כאן על זמן הקריאה" הסביר לעצמו בהנאה גדולה. פתאום הכל מאיר ושמח, שערי ההבנה נפתחו...

באותו יום הוא הפך את העמוד!...

בשמחה גלויה ניגש לרב וסיפר לו על מציאותו הנפלאה החדשה.

בלילה רבי משה הלך לישון מתוך רגשי סיפוק ושמחה. באמצע הלילה נפטר לבית עולמו - מיתת נשיקה.

"רבי משה כבר השיג את ייעודו בעולם" חשף הרב לצבור המשתתפים בהלווייתו, "נראה שבקריאת התורה של חג השבועות הוא זכה סוף סוף לקבל את התורה, ונפתחו לו מעיינות החכמה שאפשרו לו עכשיו להצטרף ללימודים המאירים הבהירים והשמחים במתיבתא דרקייעא!"

[מוסף ש"ק תשנ"ג גיליון ל"ג, תוה"ד]

ג. המתנה הנפלאה - שלא עשני גוי!

באחת מדרשותיו הנלהבות, הגר"ש פינקוס זצ"ל, סיפר סיפור מרגש.

שנים ספורות לאחר פתיחת ישיבת פוניבז' בבני ברק, למד בה בחור בן עלייה. באותה העת נמנו על תלמידי הישיבה פליטים רבים שהגיעו מארצות הגולה, בעיקר כאלו שאיבדו את כל משפחתם בשואה האיומה, שעלו בגפם ארצה ובחרו להסתופף בצל הישיבה הקדושה. כזה היה גם הבחור המדובר שמוצאו היה מארצות רוסיה. הוא הצטרף למעגל הלומדים בהיכל הישיבה, והתחבר מאוד לאווירה הסוחפת ששררה באותן שנים בישיבה. הוא השקיע עצמו בשקידה רבה בתורה כל הימים עד שהפך לאחד מבחיריה.

יום אחד הגיעו לישיבה כמה מעסקני היהדות החרדית שעסקו באותה עת בקליטת

יהודים מארצות ניכר בארצנו הקדושה. במסגרת הבירורים שערכו, התברר להם כי אותו בן עלייה אינו שייך לעם היהודי כלל ועיקר. העסקנים ניגשו לשוחח עם מרן הרב מופניבז' זצוק"ל, כאשר הם פורשים בפניו את המידע שבידם. הם הבהירו כי על פי כל הבירורים שנעשו, אותו בחור בן עלייה שעוסק כל היום בהוויות אביי ורבא בהיכל הישיבה מתוך ריתחא דאורייתא, אינו אלא גוי גמור.

כאן החלו הלבטים. מה עושים? האם ניתן לבוא סתם כך לאותו בחור בן עלייה שנראה ומתנהג כאחד הבחורים בישיבה, ולומר לו מפורשות שהוא אינו יהודי ואם ברצונו להישאר בישיבה יהיה מוכרח לעבור הליך גרות כדת וכדין? צעד שכזה ישבור אותו נפשית באופן קשה מאוד, חרץ הרב מופניבז', הדבר לא בא בחשבון. רעיון נוסף שעלה היה לטשטש במעט את התמונה לומר לאותו בחור כי התעורר ספק קל ובלתי משמעותי בדבר יהדותו וכי בכדי לצאת ידי כל הדעות עליו לעבור גיור לחומרא שאיש לא ידע על כך. דא עקא שגם רעיון זה נשלל. וזאת ממניעים הלכתיים, שכן אם אכן מדובר בגוי גמור הרי אין כל היתר לגיירו אלא אם כן חפץ הוא באמת להתגייר. כל עוד לא תוצג בפני הבחור תמונת המצב לאשורה הוא לא יוכל לקבל החלטה אמיתית ומבוססת, ותקפותה של הגירות תהיה בספק.

אולם אז עלה רעיון מעשי. רבני הישיבה הציעו להביא לבנין הישיבה שלושה דיינים מוסמכים שיכולים לסדר גירות כדין וכהלכה. לקרוא לבחור, ולספר לו את האמת כמות שהיא, אך להבהיר כי התרופה כבר הוקדמה למכה, שלושת הדיינים המומחים יוכלו בו במקום להשלים את תהליך הגירות מבלי שיוודע מאומה לאיש, כך שהוא יוכל להמשיך בשגרת חייו בלא מפריע.

ואכן כך נעשה. ביום המיועד הגיעו הדיינים עם כל הטפסים הנדרשים אל חדרו של הרב. הבחור נקרא לאחר סדר הלימוד אל החדר, שם גילו את אוזנו בדבר המידע החדש שנודע אודותיו. הסבירו לו כי עניין הגירות תלוי ברצונו ומוכרח להיות מבוסס על החלטה חופשית, ואף הבהירו כי אם חפץ הוא, ניתן להסדיר את העניין באופן מיידי ולגיירו כדת וכדין מבלי שיוודע אודות כך לאיש מבני הישיבה.

הבחור ששמע את הדברים עמד נדהם, חשב לרגע ולאחר מכן השיב: "אינני רוצה לקבל החלטה חפוזת בזה הרגע, אני מעוניין לחשוב על העניין עד למחר".

הדבר היה לפלא בעיני הרבנים, ובפרט בעיניו של מרן ראש הישיבה, אשר ידע והכיר את גדלותו של הבחור ואת השקעתו בעמל התורה במרץ רב. איש לא הטיל ספק

מה תהיה תשובתו של הבחור למחרת. לכולם היה ברור כי יבקש להסדיר במהירות האפשרית את עניין הגירות על פי כל כללי ההלכה, כדי שיוכל להמשיך בשקידתו הרבה. אולם, לא נותר לרבני הישיבה ולדיינים אלא להמתין ליום המחרת.

למחר, להפתעת כולם, הבחור הודיע שהוא איננו מעוניין להיות יהודי. הוא הסביר שאם הוא יקבל עליו את היהדות יהיה מחוייב בתרי"ג מצוות, והדבר אינו קל לשמור את הכל. לעומת זאת, הרי הוא נולד גוי ומחוייב על פי התורה לשמור רק על שבע מצוות בני נח, ואם ירצה יכול אף להיות חסיד מחסידי אומות עולם, כך בקלות ישלים את תיקונו בעולם. התורה איננה מעודדת גיור, אז בשביל מה?

אילו לא היה מרן ראש הישיבה שומע באוזניו את תשובתו של הבחור הוא לא היה מאמין, אולם הדברים היו ברורים ונחושים, במילים שאינן משתמעות לשני פנים. הבחור עזב את הישיבה לחיות את שארית חייו כאחד מגויי הארצות בלי תורה ובלי מצוות.

מעשה זה גרם לסערה גדולה ביותר בעולם הישיבות. רבני הישיבה ששמעו על כך עמדו נפעמים ולא הצליחו להבין, היתכן?! בחור כה נערץ ששקד על התורה הקדושה יומם ולילה במשך שנים ארוכות, בוחר באחת לנטוש את התורה הקדושה, את מתיקותה ואושרה, ולהעתיק את חייו למחוזות אחרים ולתרבות קלוקלת, לחיות כגוי גמור?!

סיפור זה לכאורה נראה על פניו סיפור עצוב מאין כמותו. אולם הגר"ש פינקוס התבטא בקשר לסיפור זה: "זהו הסיפור המשמח ביותר ששמעתי בחיי".

משמח?

כן משמח!!

משום שהסיפור הזה מעיד על רוממותה הנפלאה של הנשמה היהודית, על ההבדל העצום שיש בין יהודי לגוי. יהודי באשר הוא, שזכה להרגיש נעימות מתיקות עמל התורה, לעולם לא יוותר על יהדותו ויהי מה, משום שנשמתו חשה את ערכה העצום של היהדות על כל חלקיה וסעיפיה. יהודי שנשמתו עמדה על הר סיני והכריזה בהתלהטות "נעשה ונשמע!" לא היה מוותר על רוממות חיי התורה, ועל נועם הקשר עם נותן התורה ית' שניתן לקבל על ידי עמל התורה וקיום מצוותיה. כל נשמה יהודיה חשה בקרבה את נועם ה"ישקני מנשיקות פיהו" של מעמד הר סיני, ולא תוותר על המשך הנשיקה הזו. לעומת זאת, פנימיותו של הגוי שאבותיו אמרו "מה כתיב בה?"

שבמהותה רחוקה ממתק דבקות נפלאה זו, אינה יכולה להבין את ערכה של היהדות, גם אם ישב באוהלה של תורה במשך שנים רבות וישקוד על דלתותיה. כמה עלינו להודות לה' על המתנה שאין ערוך לה של הנשמה המיוחדת - הנשמה היהודית - הקיימת בתוכנו.

לכל הרבנים והשומעים, עם נשמתם היקרה היהודית, הדבר היה לפלא עצום. "אולם" אמר הגר"ש פינקוס "אני איני מתפלא כלל על החלטתו של אותו בחור גוי לשוב על עקבותיו ולבחור חיי גויות ריקניים למשך שארית חייו. שכן הוא גוי, והוא לא זכה לקבל את המתנה היקרה שאנחנו כולנו קבלנו מלידה. נשמתו לעולם לא תוכל להבין מה שנשמתו של כל יהודי מרגישה מעצם טבעה ומהותה".

סיפור זה צריך לעורר אותנו לרקוד משמחה. כמה עלינו להודות כל רגע ורגע מחיינו על המתנה הנפלאה "שלא עשני גוי", ועל אשר בחסדו הגדול "בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצוותיו" - אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו...!

[מוסף ש"ק תשע"א גיליון ל"ד, מהספר "אש להבה", תוה"ד]

ואכן האושר להיות יהודי קיים בעומק נשמתו של כל יהודי, אפילו יהודי הפשוט ביותר, כאשר ברור מהסיפור הבא:

פעם בראש השנה לפני תקיעת שופר יצא הרה"ק רבי זושא מאניפאלי זצ"ל מבית המדרש והחל לשוטט בחוצות העיר. בשעה זו כל יהודי העיר היו מכונסים בבתי הכנסיות, ונפש יהודי לא נראתה ברחובות. המשיך רבי זושא והתהלך מרחוב לשביל ומשביל לסימטה עד שפגש בנער בן עניים מוזנח ומשולח לנפשו, יחף ולבוש קרעים בין החצרות. פנה רבי זושא אל הנער ושאלו "אמור נא לי את האמת, האינך מקנא בבן גילך הנוכרי המתגורר מעברה השני של שכונת היהודים, החי לו בעושר ובשלווה אוכל לשובע נפשו ולבוש בבגדים טובים ונאים. כלום לא היית מעדיף להיוולד כמוהו להורים גויים?"

"חס וחלילה!!" הצטוו הנער כשכל גופו מרטיט, "לחיות כמו גוי?! - איזו שאלה מגוחכת?!"

חזר רבי זושא לבית המדרש עלה על הבימה וקרא "דיבוננו של עולם! ראה והבט מי כעמך ישראל! הלא אפילו נער יהודי אביון מרוד, גלמוד ומסכן מקבל על עצמו את כל תלאותיו מרצון ובלבד לא לנתק את הקשר המיוחד שיש לעם ישראל איתך!".

[צנתרות הזהב עמ' מ"ב, תוה"ד]

שער ג

אבלות החורבן

משל למלך שסרחו עליו אשתו ובניו, עמד
ודחפן והוציאן מביתו, ובכל שנה ושנה הוא
הולך אל המקום שדחפן שם ושוחה מלא
קומתו ארצה ובוכה. ואלמלא מקרא כתוב
אי אפשר לאמרו, כמו אב שאומר בבכיה "אי
בני...!!", וכמו תרגולת שמקרקרת [בכי מרטיט
קטוע]

(תנא דבי אליהו רבה פרק ל')

אם האדון בצער עמוק וכל שכן אם מרים את
קולו ובוכה - מה שמשיו אמורים לעשות?!!
... אנו ששומעים את היללה המרה הזאת של
אדונינו, לנו ראוי לבכות, לנו ראוי לספוד, לנו
ראוי לפתוח ולומר "איכה".

(זוה"ק ב': י"ז ע"ב, איכה קי"א ע"א)

הוריד כנחל דמעה !

המצב שבו אנו מרוחקים ממי שאנו כל כך אוהבים ושכל כך אוהב אותנו, כואב ביותר ומעורר בכי.

אולם:

- ❖ כאשר מעלנו בו וגרמנו בעצמנו להתרחקות זו - עלינו לבכות בכפל כפליים.
- ❖ כאשר אבינו האהוב בוכה בכי תמרורים על ההתרחקות שלנו ממנו - איך אפשר להשאר אדישים ולא להשתתף בצערו.
- ❖ כאשר חוסר הביקוש והאכפתיות שלנו לקרבתו הוא סיבת ההתרחקות והבכי שלו - כמה מוטל עלינו לעורר געגועים וערגה לחזור אליו.
- ❖ אם כל חפצו הוא שנרצה לחזור אליו באמת - הבה נשפוך כמים ליבנו עד שיחזיר אותנו לחיבוקו.

"הוריד כנחל דמעה יומם ולילה, אל תתני פוגת לך,

אל תדם בת עינך ..."

"השיבנו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם!"

תוכן השער

פרק א'	האבלות הראויה על החורבן רלא
פרק ב'	בית המקדש - מקום הקשר המיוחד רמד
פרק ג'	הרגשת כאב בלי להכיר ? רנו
פרק ד'	אבלות על צרות ישראל במשך הדורות רעט
פרק ה'	הפסד התורה והתפילה רצ
פרק ו'	חשיבות הרגשת אבלות החורבן רצה
נספח	דמעות מרוממות שכט

פרק א' האבלות הראויה על החורבן

לפני שניגשים לברר את המצוה היקרה של אבלות החורבן, יש להבהיר את ההבדל הגדול הקיים בין המושגים אבלות ועצבות. עצבות בכל סוגיה ובחינותיה היא סתירה חמורה לכל מערכת הקדושה ועבודת ה', מה שאין כן אבלות היא אמצעי רב ערך לעליית האדם ולהשגת קרבת ה'.

הצדיקים המקוננים תדיר על גלות השכינה וחורבן בית המקדש, יהיו ניכרים על ידי מאור פניהם, והשמחה האמיתית העמוקה שהם מקרינים. האבלות שלהם נובעת מכמיהה וגעגועים לקרבת ה', ועל כן רגשות אלו מקשרים אותם לעומק נשמתם אשר שם מורגש נועם קרבתו ית'. כל תוספת חויית רגשות אלו, מעלה ומרוממת את האדם.

א. אבלות אינה עצבות

אמרו חז"ל "משנכנס אב ממעטים בשמחה". רבים מתייחסים למצות אבלות החורבן בחודש אב ובתשעה באב, כחובה להרגיש כמה שיותר עצב על חורבן בית המקדש, ועל כל הצרות רח"ל שפגשו את כלל ישראל במשך הדורות מאז גלותם בין האומות. אמנם היבט זה מוטעה. כמו ששחוק וקלות ראש רחוקים מכוונת חז"ל בהוראתם "משנכנס אדר מרבין בשמחה", כך עצבות אינה רצויה כלל - אף בחודש אב.

המצוה של אבלות החורבן היא מצוה השייכת לכל ימות השנה, לא רק לחודש מסוים. מצוה זו

נובעת ישירות מאהבת ה', ומחזקת ומרוממת את האהבה הזו. אם קיום המצוה מביא את האדם לעצבות ולדכאון, הרי זה סימן שלא השיג את האבלות הנכונה. שכן עצבות היא סתירה גמורה לעבודת ה' אמיתית, ולא תתכן מצוה כזו, כמו שכתב רבי חיים ויטאל בשערי קדושה (ח"ב שער ד'):

העצבות גורמת מניעת העבודה וקיום המצות, ובטול עסק התורה וכוונת התפילה, ומבטל מחשבה טובה לעבוד את ה'. והיא שער התחלת גרוי הסתת היצר הרע אפילו אם הוא צדיק ... וגם כי בא עליו בדרך חסידות ... גורמת סלוק רוח הקודש מעליו. וההפך בהיותו עובד ה' יתברך בשמחה, כמו שכתוב (תהלים ק' ב') "עבדו את ה' בשמחה", כי השמחה מוסיפה חשק רב ואהבה להתדבק בו יתברך.

וכתיב (דברים כ"ח מ"ז) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וגו'", כי העבודה אם היא בעצבון דומה לעבד העובד לרבו בפנים עצבות וזועפות. וכתיב (משלי י' כ"ב) "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה". כי העצבון הוא נמשך מזוהמת סמא"ל ונחש שהטילו באדם וחוה, כמו שכתוב באדם (בראשית ג', י"ז) "בעצבון תאכלנה", וכתיב (שם ט"ז) "בעצב תלדי בנים", ועל ידי כך הקדוש ברוך הוא ושכינתו מסתלקים מעליו.

ואמרו רבותינו ז"ל (פסחים דף קי"ז ע"א) אין שכינה ואין נבואה שורה לא מתוך עצבות וכו'. וכן מצינו באלישע ובבני הנביאים דכתיב (מלכים ב': ג', ט"ו) "והיה כנגן המנגן" וכתיב (שמואל א': י', ה') "ולפניהם תוף וחליל וכנור והמה מתנבאים". ואפילו בכל עבודת מצוה ותהלה צריך שיהיה בתכלית השמחה, כמו שמצינו באביי (ברכות דף ל' ע"א) דהוה בדיח טובא ואמר תפילין קא מנחנא. וכן רב ברונא משום דסמך גאולה לתפלה לא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא.

על כן ברור שיש הבדל גדול בין המושגים "אבלות" ו"עצבות". העצבות היא רגש של דיכאון, שבה מרגיש האדם ח"ו שהוא חסר ערך ובלי תועלת. האדם העצוב אינו מסוגל לראות את הטוב של הבריאה ובוראה. זה הוא היבט מעוות על העולם, וביטול ישיר של מצות העשה של אהבת ה'.

מה שאין כן אבלות (בין על אסון רח"ל בחיים האישיים או על אסון משותף לכל כלל ישראל כחורבן בית המקדש), היא התרכזות בכאב הגדול של ההפסד בכל עוצמתו. באבילות אישית על אסון פרטי, המטרה היא לתת לרגשות כל חלקי הנפש להיות מורגשים באופן פעיל בכל תוקפם, ולכוונם לקבל את כל חומרת ההפסד בצורה שלא תורגש כסתירה לטוב ה' ולחסדו

בבריא. סימן לכך שרגשות האבלות הם בכיוון הנכון הוא, כאשר האדם מרגיש שכל תוספת בכי ודמעה מביאה אותו קרוב יותר למטרה - כלומר, הוא מרגיש רגוע יותר וקרוב יותר לשמחה אמיתית ולקבלת רצון ה' בשלימות. ואף, כאשר יבואר בעה"י, שבאבלות החורבן אין עניין לקבל את ההפסד ברוגע ובלי כאב, אמנם השגת הרגש המרומם של אבלות זו מרימה את כל דרגתו של האדם בצורה שכל רגשותיו יהיו מרוממים יותר. באב ממעטים בשמחה שטחית כדי לרומם את כל דרגת האדם, בין בכיו ובין שמחתו. רק מי שחש את העלאת דרגת השמחה שלו מתוך הבכי של האבלות, באמת השיג את האבלות הנכונה.

אצל רוב בני האדם, הרבה מהשמחה שלהם נובעת מהשגים שטחיים גשמיים. שמחה כזו - כל עוד שלא משתמשים בה להגיע לשמחה האמיתית של תוספת הכרות בטובה ה' - יש איתה עצב, הנשמה אינה מרגישה שמחה מהישגים אלו, אלא חשה בהם כאב של שקיעה בעולם הגשמי והתרחקות מה' רח"ל. בנוסף לכך כל שמחה גשמית היא זמנית, ותמיד בסוף יצטרך האדם להפריד מהדבר שגורם לו שמחה עם כל כאב הפרידה. לעומת זאת, אבלות על ירושלים ועל כבוד שמים, אשר הן הרגשת הכאב של חוסר קרבת אלוקים, עליהן נאמר "ישמח לב מבקשי ה'", עצם הביקוש והגעגועים מביאים את האדם לקרבת ה' ולשמחה הנעלה המלווה קרבה זו.

כדי לחוש כאב נעלה זה של אבלות החורבן, צריך האדם לעורר בתוך הלב את הרגש של "קרבת אלוקים לי טוב", שקרבת אלוקים היא השמחה האמיתית, ועל כן מרגישים צער וכאב גדול על ההתרחקות של השי"ת מאתנו. בהשגת כאב זה הוא מתרומם מעל כל סוגי השמחה השטחיים ומסלקם מלבו, ומגיע לשמחה אמיתית עם קרבת האלוקים שעוד קיימת למרות ההתרחקות. במקום שמחת השחוק השטחי של העולם הזה, הוא ירגיש את השמחה של "שוית ה' לנגדי - לכן שמח לבי ויגל כבודי" (תהלים ט"ז). ועל כן הצדיקים הנוהגים לומר תקון חצות בדמעה, יהיו ניכרים על ידי מאור פניהם המקרין את השמחה העמוקה המרוממת של קרבת ה', ולא עצבות ח"ו. ככל שאדם משתוקק יותר לקרבת ה' הוא ישיג יותר, כדברי הכתוב (דברים י"ב) "לשכנו תדרשו ובאת שמה".²

יסוד זה שאבלות אינה סתירה לשמחה, מובא בספר שיערי אהרון (או"ח ח"א קונטרס בראש

1 בלי זה קשה איך יתכן שחז"ל תיקנו למעט בשמחה כאשר בתורה כתוב שיש מצוה לעבוד את ה' בשמחה, והרי חסרון בשמחה הוא סיבת הגלות, כמו שכתוב "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה ועבדת את אויביך ...".
2 ע' ספרי שם, ושם משמואל. ויתכן שעל זה נאמר "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" - "זוכה" בלשון הווה ולא רק שיזכה בעתיד, שכן "שמחת ירושלים" היא שמחת קרבת ה'. וע' קדושת לוי (מגילת איכה) כאשר האדם חושב בקדושה ומתאבל על ירושלים, אז מחשבתו ועצמותו בקדושה, ו"זוכה" הוא לשון הזדככות, שאז האדם מזדכך ורואה עתה בשמחה קצת, דהיינו קצת משמחת ירושלים איך תהיה לעתיד לבוא [נראה כוונתו, שהשמחה שתהיה בירושלים היא שמחת קרבת ה' כנ"ל, והיא תולדת ההזדככות וההתרוממות הגדולה שתהיינה שם, ומעין התרוממות זו משיג האדם על ידי האבלות].

הספר עמ' מ"ה) בשם החזון איש זצ"ל. ששאל החזון איש הלא כשירמיהו הנביא כתב את הקינות של מגילת איכה הוא בכה בכי תמרורים, כמו שאמר בעצמו (איכה ג', מ"ט) "עֵינֵי נִגְרָה וְלֹא תִדְמָה מֵאֵין הַפְּגוּת". וצריך ביאור, שכן מגילת איכה נתחברה בנבואה לפני חורבן בית המקדש, כמבואר בירמיהו פרק ל"ו, והרי חז"ל אמרו (שבת ל" ע"ב) שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, ועל כן איך ניבא ירמיהו מתוך בכי? אמר החזון איש, שמכאן רואים, שהבכי והאבלות על חורבן בית המקדש אינם סתירה כלל לשמחה האמיתית.

ב. הצורה הנכונה של אבלות החורבן

שורש הרגשות האמיתיים של אבלות החורבן הוא לחוש במלוא העוצמה את הכאב והכמיהה המתוארים במגילת שיר השירים, כפי שמובא שם על ידי הגר"א מווילנא בהקדמת פירושו (מובא כבר לעיל שער א'), וז"ל:

משל השיר הזה בדבר כנסת ישראל עם הקב"ה, למלך גדול שרצה לישא אשה, ורצו כל מלכי עולם ליתן לו בנותיהם. ולא רצה המלך ליקח בת מלכים בכדי שלא תזוז דעתה עליה, ולקח נערה אחת שפלה משועבדת בין שאר שפחות, בת טובים, כולה זרע אמת. וישטמוה ויקנאוה כל רעותיה וכל המלכים. אך כל זמן שהיתה בבית המלך טובה לא יכלו לעשות לה מאומה מכל מלכי ארץ, כי הוא מלך גדול אשר אין כמוהו. אך כאשר בגדה בו ורעה בעיני אדוניה ושלחה מביתו, והיתה לאכול כו' כי הסתיר פניו ממנה. וכל מלכי ארץ השונאים אותה אומרים יום אשר קוינו ראינו.

רק כתב לה בכתובתה שאף אם יעזבנה, יחזירנה לאחר שתשוב ותתחנן אליו. וזכרה בימי עניה ומרודיה את כל מחמדיה אשר היו לה מימי קדם כאשר הייתה טובה בעיני המלך. וגם עתה היא קוראת כתובתה מה שהבטיחה, ומתנחמת, ומבקשת פני אדוניה שישוב וינשקנה מנשיקת פיהו כבימי קדם, כי דודיו טובים לה מכל תענוגי עולם. והנמשל מובן מאליו.

3 בספר שערי אהרון שם מביא המלקט ראייה לדברי החזו"א מדברי ירמיהו בעצמו שאמר (ירמיהו ט"ו, ט"ז) "נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וְאֶכְלֶם [מצודות דוד: נמצאו דבריך - כששרתה עלי רוח הנבואה, ונמצאו לי דבריך, קבלתם בשמחה כאוכל דבר מה לתאווה] וְיִהְיֶה דְבָרְךָ לִי לְשִׁשׁוֹן וּלְשִׁמְחַת לִבִּי, כִּי נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלַי ה' אֱלֹהֵי צִבְאוֹת. לֹא יִשְׁבְּתִי בְּסוֹד מְשַׁחֲקִים וְאֶעֱלֶז, מִפְּנֵי יָדְךָ בְּדָד יִשְׁבְּתִי, כִּי זַעַם מְלֹאֲתָנִי [מצודות דוד: מפני הנבואה הבאה לי מידך, ישבתי בדד ויחידי כדרך המצטער, כי מלאת אותי נבואות זעם, הם הייעודים הרעים מחורבן הבית והגלות העם]". הרי שירמיהו אומר בעצמו שהוא היה מלא שמחה וגם זעם בשעת קבלת הנבואה.

הכאב של אבלות החורבן שנדרש מאתנו להרגיש, הוא כאב שנובע מהרצון לחזור להיות בבית המלך - מלך מלכי המלכים ית' - בתור אשתו הנאמנה והחביבה, מרוב אהבתנו אליו ומרוב צער על הדיחוי וההתרחקות מאתו.⁴

וכן כתב הגאון הרב משה שטרנבוך שליט"א בספר "יסודות באמונה" (עמ' 146):

לפי הגמרא בתענית כ"ט ע"א רובו של ההיכל נשרף בעשירי. בתשעה באב
אנו מתאבלים על תחילת הפורענות "אתחלתא דפורענותא". שמה שאין אנו
מקריבים קרבנות מחמת חורבן בית המקדש אינה אשמתנו, הרי אנו אנוסים,
אך כואב לנו על ההחלטה של הקב"ה להתרחק מעמנו, שהיא
נתקבלה רגע קודם ההצתה.

כאב זה מקורו מאהבתנו העמוקה לאבינו שבשמים, מעין מה שמתואר בשיר השירים (ה', ח')
לפי פירוש הגר"א:

הַשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם, אִם תִּמְצְאוּ אֶת דּוֹדֵי מַה תִּגִּידוּ לוֹ, שְׁחוּלֹת
אֶהְיֶה אֲנִי.

מפרש הגר"א:

מכל הצרות שהמציאוני, אל תגידו לו יותר, רק שחולות אהבה אני, שזה קשה
לי מכולם מה שהוא נפרד ממני.

בכי האבלות צריך להיות בסגנון של הכאב והגעגועים מעין אלו המתוארים על ידי הרב אלעזר
אזכרי צ"ל בפיוטו "ידיד נפשי":

הַגִּלָּה נָא וּפְרוֹס חֲבִיבִי עָלֵי אֶת סִכַּת שְׁלוֹמִךָ.
תֹּאִיר אֶרֶץ מִכְבוֹדְךָ, נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בָּךְ.
מִהָר אֶהוּב בִּי בָא מוֹעֵד, וְחֲנֻנוּ כִּימֵי עוֹלָם.

[מלבד אבלות זו יש עוד פן נעלה של אבלות הנובע מהזדהות עם כאב השכינה הק',

שיבואר בעה"י לקמן פרק ג'.]

4 נראה שיש שני פנים לאבלות על החורבן והגלות: א. לחוש כאב ובכי על שחסר לנו את גילויי החסד העליון באופן ניכר לעין-כל בעולם ["אחותי", "רעיתי"] (שחסר לנו את ה"עלמא דאתגליא" של חסד ה' בפועל בתוך עולם הגשמי). ב. כאב ובכי הנובעים מהכמיהה לראות בגילוי כבוד שמים, ולהכיר במידות טובו ית' הנעלות, הנמוע מאתנו כעת ["ונתי", "תמתי"] (חסר לנו גם את ה"עלמא דאתכסיא" את ההכרה המוחשית במידות טובו ית'). יתכן ששני פנים אלו הם שני החלקים של תיקון חצות לפי האריז"ל: "תיקון רחל" - עלמא דאתגליא, "תיקון לאה" - עלמא דאתכסיא. ע"ע מכתב מאלוהיו ח"ב עמ' 218.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. אבדנו הקשר הנפלא!

הרב ישראל פולק שליט"א:

האבלות הצורבת שרק יהודי מבין

ליל תשעה באב, דרכי ציון בואכה הכותל המערבי אבלות. הרחבה גדושה במתפללים מקוננים במאות ובאלפים. השקט נשמר; שקט כבד, שאותו שוברים מפעם לפעם אנחות והתייפחויות חרישיות. אווירת חורבן מקיפה את הכל, וגם הזרקורים רבי העצמה השוטפים תדיר את המקום באור יקרות, כאילו הועם אורם, כביכול מתביישים להפיץ אור בלילה עגמומי זה. גם הכותל הרם, הניצב כצוק איתן בכל ימות השנה, המהווה גב חזק לעם שבור ומיוסר ומעניק לו עצמה וביטחון, כעת כאילו שחה קומתו. משתתף הוא בכאבם של המתקבצים למרגלותיו, אשר מתאבלים על האבדן הגדול שהוא לבדו נותר שריד ופליט ממנו.

מנגינה נוגה של מגילת איכה עוברת בין המתפללים היושבים על הארץ, מנגינה שמבטאת אבלות וצער, מהולים בערגה וגעגוע, המתנגנת מפיהם באטיות. צמוד לכותל יושב ישיש מבני ירושלים, ראשו טמון בין האבנים הגדולות, צחור זקנו משתלב בגוון היונים צחורות הכנף המרחפות ממעל, וקול בכיו מרעיד את נימי הלב. בכל שנה הוא כאן; מתאבל, בוכה, מבקש ומצפה, קולו משתלב עם קול המקוננים בהרמוניה של כמיהה.

מן הצד, בניגוד גמור לכל מה שמתחולל לנגד עיניו, עומד לו תייר אנגלי, חבוש קובע מצחייה וחמוש במצלמה משוכללת. עומד הוא בלבושו הססגוני, בולט בשוני שלו, משתאה ומשתומם מהמראה שלפניו. המוני אבלים יושבים כפופים

על רצפת האבן, נאנחים ובוכים, ואין להם מנחם. מה זה ועל מה זה? מנקרות השאלות במוחו.

מבטו של התייר משוטט על פני הרחבה, כמנסה לאתר דובר אנגלית שיוכל להסביר לו מה מתרחש כאן. לבסוף הוא מוצא. היהודי המבוגר והסבלן מספר לו על בית המקדש, על יפיו והדרו, על המשמעות העמוקה שהייתה בו לעם ישראל, בהיותו תל תלפיות ולב לבה של האומה היהודית. הוא מספר על הכהנים בעבודתם, על הלויים בשירם ובזמרם, על החורבן הנורא ועל החלל העצום שנותר אחריו. שומע התייר את הדברים, והוא אמנם מבין; אכן, על דבר נשגב כל כך ראוי להתאבל, לבכות את האבדן, לקונן על ההעדר.

מבטו המבין של התייר עובר כעת על פני המתפללים, מבין הוא ללבם, שותף לכאבם. לבסוף אומר בנימה מעודדת לבן שיחו: "החוויה אכן קשה עד מאד, אולם אל דאגה, הזמן מרפא את הכל. יחלוף הזמן, תתעודדו - תתגברו על הכאב, ועיניכם תהיינה נשואות לעתיד טוב יותר". חיוך עגמומי עולה על פני בן שיחו: "בית המקדש נחרב לפני כאלפיים שנה...". עיני התייר מתעגלות בתימהון: "לפני כאלפיים שנה?! ... אלפיים שנה?!" הוא נאלם דום ... איננו מסוגל להבין ... איך יתכן דבר כזה?! ... "על אבלות כזו, מעולם לא שמעתי!" ... ועוזב את המקום בארשת משתוממת.

אכן, לא נמצאת בעולם מציאות כזו. אין עוד אנשים בעולם המתאבלים על אירוע שקרה לפני כל כך הרבה שנים. אין אומה המתאבלת על חבל ארץ שנטל הימנו אי אז. הממלכה האנגלית אבדה את מושבות הכתר שלה ברחבי העולם, אך לא מצאנו ציון לאבדן הגדול הזה בתרבות האנגלית. אימפריות אדירות אבדו את כל אשר להן, אך אין יום המציין זאת. אין אומה הזוכרת ומזכירה, מתאבלת ומקוננת על מה שהיה ואיננו עוד. והנה כאן, על אירוע שהתרחש לפני אלפי שנים, על בית המקדש שנחרב, על גלותו מאדמתנו ומארצנו, יושבים נערים וזקנים, צעירים ואנשי שיבה ומתאבלים מרה.

זר לא יבין זאת. כי האבל שלנו אינו רק על הבנין, על העצים ועל האבנים, הוא לא מצטמצם לפאר ולהדר שהיו ואינם, הוא לא נסב רק סביב אבדן שירת הלויים ועבודת הכהנים. מבכים אנו את אבדן קרבת האלוקות, שבקעה מבית המקדש והאירה את שמיה של היהדות, את מה שהיה נשמת אפה של האומה - את זה אנו מבכים, על זה אנו אבלים.

במושגיו המרוחקים, אין התייר מסוגל לתפוס, כי באבלות על החורבן אנחנו מבטאים את געגועינו העצומים לראות בקיום הכתוב "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיה ב, ג; מיכה ד, ב), את הכמיהה וההתרפקות למאור האלוקי שנגלה עין בעין בבית המקדש. הלא אשרי עין ראתה את עשרות אלפי העולים לרגל, העומדים בכניסה להיכל, איך הם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (אבות ה', ה'), כשהם רואים בעיניהם את האש שיורדת מן השמים ומלחכת את בשר הקרבנות הקדושים (יומא כ"א ע"ב). זוכים לחזות בעבודת הקודש של הכהנים בעבודתם ולהאזין לשירת הקודש של הלויים בשירם ובזמרים, כאשר כל זה מעורר את הלב לחוש קרבת אלוקים ואת אהבתו הנפלאה לעמו הנבחר. על זה דוה ליבנו, על כך אנחנו מקוננים; על שכינתא בגלותא, על שלא זכינו לראות ולחוות את מהות בית אלוקינו, לחוש את הקדושה הנשגבה שבקעה ממנו, ואת אהבת בורא העולם לבניו האהובים. לכן בוכה הישיש הירושלמי, ויחד עמו נאנחים כל אלפי המתפללים, כתינוק יתום הבוכה על חסרון אמו.

[מרוה לצמא ט"ב תשע"ו]

התרשמות של נכרי (לא"ה):

אנחנו עומדים על פתח ביתינו ובוכים: 'אנא תרשה לנו להיכנס'

בספר 'הר הבית נזר תפארתנו' מובאים תיאורים מזמנים שונים שנכתבו על ידי בני אומות העולם שבאו לבקר בכותל המערבי, ותיעדו את התרשמותם. סיר וילפרד גרינפל החוקר הגדול, לפני כמאה שנה כתב:

הכותל המערבי הוא מקום המעורר את הלב לרגשי הזדהות בכאב, סמל לאומה חסרת בית, או יותר נכון, אומה העומדת על פתח ביתה ואינה רשאית להכנס.

הרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי זצ"ל:

אנו גם נשלחים מירושלים של מעלה!

הרב ניסן טיקוצינסקי מספר על אביו הג"ר יחיאל מיכל זצ"ל:

מחזה נרגש היה לראותו מקונן בתשעה באב על חורבן בית תפארתנו וירושלים עיר קדשנו. הוא היה מזיל דמעות שליש ללא הפוגה בהתייפחות אדירה והתרגשות סוערת פנימית, בהזכירו את חורבן בית המקדש. וכן ביום הכיפורים באמירת סדר העבודה היה מתייפח בבכי כאילו לא עמד

בינינו בבית הכנסת. כל המתפללים היו נרגשים ונרטטים לשמוע אותו, שהיה ניכר לכל שמרוב כמיהתו הוא ממחיש לפני עיניו את פאר תפארתה הנשגבה של עבודת בית המקדש שהיתה ואיננה.

בעת מלחמת השחרור, כאשר העיר העתיקה נפלה בידי הלגיון הערבי, בצאתו מהעיר העתיקה פגש את החכם המקובל הרב עלפיא זצ"ל. הם דברו יחד, והתחילו שניהם לבכות בכי תמרורים. כששאלתי לפשר הבכי, ענו לי "הרי ירושלים של מטה מכוונת נגד ירושלים של מעלה, וכשאנו נגלים מירושלים של מטה אנו נשלחים גם מירושלים של מעלה!".

[הקדמה לספר 'עיר הקודש והמקדש', תוה"ד]

רבי אברהם שמחה הורוויץ אב"ד בראנוב זצ"ל:

לרומם את הבכי ... להזדהות עם הכאב של אבא

למלך אחד היו שלושה בנים. הבנים הכעיסוהו ומרדו בו, והמלך גרשם מהיכלו עד שיחזרו מדרכם הרעה. אך יחד איתם הוא שלח ממקורביו להיות צמודים אליהם בסתר, ולדווח לו על מעשיהם.

אחרי זמן מה, בלכתם בדרך, בחשכת הלילה נקלעו לעומק יער ענק מיימדים. הם היו בסכנה גדולה מליסטים ומחיות רעות. בנוסף לכך, נגמר מאכלם והתחילו להרגיש רעבים. הקטן שבהם החל לבכות שהוא רעב וצמא. אחיו הגדול ממנו הוכיחו: "למה אתה בוכה על ארוחת ערב, הרי אנחנו בסכנה איומה. מה עוזר לנו אוכל, אם חלילה חיות רעות וליסטים באים עלינו לטרפנו" והתחיל לבכות על הסכנה הגדולה שהם נמצאים בה. פנה להם האח הגדול ואמר: "אתם בוכים על הרעבון ועל הסכנה, אבל יש דבר שכואב עשרת מונים יותר מהם. כמה צורב מה שגורשנו מבית אבינו! כמה כואב שהכעסנו אותו! איך אינכם חשים בכאב הגדול של אבא? איך נוכל להפיג את צערו הנורא? בודאי הוא מצטער מאד מאד בזכרו אותנו!". חזרו כולם וישבו ובכו בכי קורע לב על התרחקותם מאביהם. כשמוע המלך את תגובתם, צוה מיד להשיבם לארמונו.

[ספר "אורה ושמחה" דרוש א' לתק"ש, תוה"ד]

ב. אבלות היא אהבה

הרב גמליאל רבינוביץ שליט"א:

מציפיתו לישועה ניכרת אהבת ה' של האדם

שואלים את האדם בבואו לפני בית דין של מעלה "צפית לישועה?". למה? כי בציפה זו ניכרת אהבת האדם אליו ית'.

ההתאבלות על בית המקדש היא סימן של אהבה אמיתית לבורא העולם ית'. שכן מהות האבלות היא השתתפות עמוקה וכנה בצערה של השכינה. נמצא שהמתאבל מקושר עם המלך הגדול ברוך הוא.

כאשר חלילה אין אהבת ה', כל ענייני אבלות החורבן ומנהגי חודש אב הם לעול ולמשא. אולם האוהב את הקב"ה, אינו חש שום טורח כיון שאוהב את הקב"ה ומצטער בצערו ומשתתף באבלו. כמה דווה הלב לראות את הגויים יורשים את בית אבינו, שאנו עומדים מבחוץ והם מבפנים. אוהב ה' לא יוכל לסבול את הצער הזה בלי שיתמוגג בבכי!

בזאת יכול כל אדם לבחון את מצב קירבתו להשי"ת, שלפי רוב קירבתו תגדל ההשתתפות בצערו. שהרי מטבע האדם האוהב את זולתו שיחוס ויחמול עליו בעת צערו ומועקתו. כאשר יארע חלילה צער ונזק לאדם, רעהו שחש כלפיו הכרת טובה, יעשה כל טעדיק כדי להושיעו, וישתדל על כך בכל כוחו. אם כן, למה אין אנו מתייחסים לעובדה שהשי"ת, הטוב והמטיב אתנו בלי הרף ברבבות אלפי חסדים מופלאים, שרוי כביכול בצער נורא. עלינו להיות מיצרים ודואגים אבלים ודואבים, ולהרעיש עולמות לעורר רחמים רבים על הכאב והגלות שבהם שרויה כביכול השכינה. שנרגיש את הכאב הגדול של מצב הריחוק שנוצר בינינו לבינו ית', ונצפה בכל לב ליום שבו נשוב לחסות תחת כנפי שכינתו - עמה במחיצתה.

אוהב ה' יצפה לגאולה למענו ית'

הדבר מתחייב מעצם היותנו בנים למקום, שלא נמצא מרגוע לנפשנו כל עוד אבינו האהוב מחוסר דירה כביכול, וכל עוד הבנים רחוקים מעל שולחנו, אלא תמיד נכסוף ליום בו יבנה ההיכל על תילו וישבו בנים לגבולם.

עלינו לחשוב כי אף לו יצויר, כביכול, שעל ידי הגאולה רק נפסיד ונגרע מערכינו כיום, מכל מקום "לישועתך קיוינו כל היום", כבנים נאמנים להשי"ת, כל מגמתינו היא שכבוד שמים יתגדל ויתקדש בעולם ללא שום חשבונות עצמיות. האוהב את ה' באמת, כל

ציפייתו לגאולה היא עבור השכינה הקדושה, שמטובתה הגדולה אנחנו חיים ונהנים תמיד.

[טיב הנחמה, תוה"ד]

ג. אבלות מקרבת להשי"ת

הרה"ק בעל "שפת אמת" זצ"ל:

האבלות מביאה לדבקות בה' מעין הכניסה לבית המקדש

[בזמן בית המקדש] כשבא איש ישראל לבית המקדש נפתח פיו בתהלת ה', שמתעורר מן השמים בבואו לפני ה' [להרגיש טובו ית']. ... עתה בדורות שלנו על ידי זכירת בית המקדש אנחנו יכולים להידבק בהארת בית המקדש [מעין זו של הנכנס בו]. ... בזמן המקדש השמחה [של קרבת ה'] היתה בשלמות, ועתה זוכים אל השמחה [לאותה בחינה של שמחת קרבת ה'] על ידי האבלות של בית המקדש, כמו שכתוב "שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה" ואמרו חז"ל "המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמת ירושלים". והגם דהפירוש הוא על לעתיד, מכל מקום גם זה אמת שעל ידי התאבלות זוכה להרגיש [כבר עכשיו] שמחה מירושלים [מעין שמחת ירושלים]. שבגלות, כפי מה שמצטערין ומתאוננן על חסרון בית המקדש, כך זוכין להארה מבית המקדש. וזה רמז הפסוק "נהפך לאבל מחולנו", פירוש, מה שהיו משיגין אז על ידי שמחה ומחולות, זוכין עתה על ידי האבלות על חורבן המקדש.

חיבור עם השכינה "בכושרות": בכי ושירות - ע"י איכה ושיר השירים

במדרש: "איכה ישבה בדד" - "מושיב יחידים ביתה כו' [מוציא אסירים בכושרות]" קודם שנגאלו בני ישראל [ממצרים] היו הם יחידים והשכינה יחידה, וכשנגאלו נעשו הומיניא אחת [מאחדים - "ביתה"], וכשגלו חזרו כל אחד יחיד. ... וזה שנאמר [בהמשך הפסוק הנ"ל] "מוציא אסירים בכושרות" [עכ"ל המדרש]. דרשו חז"ל [שהמילה "בכושרות" היא נוטריקון] (סנהדרין כ"ב ע"א) "בכות ושירות" [שהקב"ה הוציא את ישראל מטומאת מצרים וקרם אליו, על ידי הבכי של תפילתם והשירה של שירת הים] ע"ש. וכמו כן בחיבורן של בני ישראל עם השכינה, שהגם שאנו בגלות והחיבור נפסק, מכל מקום ... [הדרך להתחבר עם השכינה בזמן הגלות הוא]

מצד הבכיה, כמו שהיה בזמן המקדש מצד השירה. [ועל כן] יש עבודה עתה מצד התשוקה [לביהמ"ק] ורוב אבלות כמו שהיה אז בשמחה ובמחולות, וזו היא מגילת איכה כמו מגילת שיר השירים, זה 'בכות' וזה 'שירות'.

[שפת אמת (חנוכה תרמ"ד, דברים תרמ"ז, כי תבא תרנ"ג), תוה"ד]

הרב גמליאל רבינוביץ שליט"א:

~ אבלות החורבן מרוממת ומקרבת לה' ~

כל עוד שקוע האדם בתוככי העולם הגשמי המנוכר והרחוק מענייני הנשמה, הוא אינו מרגיש שחסר דבר מבית המלך, ולבו בל עמו לקשור קינה ולעורר מספד על גלות השכינה וישראל, כי עסוק הוא בענייני ובמשאלותיו החומריים. ברם, כאשר נפשו תתעורר להרגיש את כאב חורבן הבית, הוא יתעלה לחוות קירבת ה' ודביקות בו ית'.

סמך לדבר זה הסמיכו על הפסוק (איכה א', ג') "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", שתיבת "רודפיה" מתחלקת לשתי תיבות "רודף י-ה", ולרמז בא, שבימי בין המצרים יכול כל רודף י-ה להשיגו ולהתקרב אליו ית'. ויש להוסיף ששתי האותיות האחרונות שבתיבת "השיגוה" הן השלמת השם הוי"ה (יחד עם האותיות י"ה המרומזות בתיבת "רודפיה"), לרמז שעל ידי מה שרודפים ומבקשים את קרבתו ית', משלימים וממלאים את החסרון שחסר בשמו ית' כביכול, ונעשה לשם הוי"ה מלא. הרי לנו מזה כמה גדולים ימים אלו להתקרב בהם אל השם יתברך.

כך צריכה להיות ההתייחסות של האדם אל הימים האלו. שלא יסתפק בקיום ההלכות והמנהגים גרידא, אלא רחמנא ליבא בעי - המעשים החיצוניים נועדו לעורר את הלב והנשמה. הלא יהמה כל לבב ויכסוף כל אשר נשמה באפו מתוך רוב ערגה וכמיהה ליום בו ישיבנו אבינו להיכלו, ולמען ציון לא נחשה, ולמען ירושלים לא נשקוט בזעקה. יומם ולילה נשא תפילה ונפיל תחינה לצור ישראל וגואלו, שהוא ממקומו יפן ברחמיו לעמו ויחון עם המיוחדים שמו בגאולת עולם, וישמיענו: "הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם לאלוקים" - כן יהי רצון, אמן ואמן!

[טיב הנחמה, תוה"ד]

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

~ האבלות יוצרת רגעי חיבור עוצמתיים עם אבינו שבשמים ~

בתשעה באב אנו מגיעים לבית הכנסת, יושבים על הארץ, ומקוננים שעות ארוכות על צער השכינה והגלות הארוכה. אך בחיקו של יום, טמונה הזדמנות של קרבה מיוחדת

ונדירה שכדאי להכירה. בזמן בו אנו יושבים ומקוננים על צער השכינה, נוצר חיבור חזק עם אבינו שבשמים. העובדה כי אנו זונחים את כל עיסוקינו ומייחדים את זמננו להצטער ולבכות על בית המקדש ששם והגלות הנוראית המתמשכת, יוצרת רגעי קשר עוצמתיים עם אבינו האב הרחמן. רגעים אלו יש לנצל היטב, לשמור עליהם מכל משמר ולייקר אותם!...

[פניני פרשת השבוע, גליון 91, תוה"ד]

ד. אבלות ושמחה אינן סתירה

הרה"ק "החוזה מלובלין" זצ"ל:

שמחה עם קרבת ה' למרות הבכי על מצב השכינה

הרה"ק בעל "ישמח משה" זי"ע סיפר שבצעירתו התקשה במה שמבואר בשולחן ערוך שראוי לכל ירא שמים שיהיה מיצר ודואג על חורבן בית המקדש, איך דבר זה תואם עבודת ה' בשמחה. בנסעו לקבל את פני רבו הק' "החוזה מלובלין" זצ"ל, הציג בפניו קושיא זו. החוזה הק' ענה לו:

הן אמת שכתוב בשולחן ערוך "ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש", אבל כבר אמר החובות הלבבות "החסיד - צהלתו בפניו ואבלו בלבו". אנחנו אומרים תיקון חצות בבכייה רבה ובהספד, ובכל זאת אנו חשים שמחה גדולה. כפי שאמר רבנו הקדוש מוהר"ר שמעלקא זלה"ה מניקלשבורג זי"ע, הדבר דומה למלך שנשבה ולקחו אותו בשבי למקום מרוחק. באמצע דרכו עמדו לפוש, והמלך נכנס לביתו של אחד מאוהביו. כשידירו ראה את המלך בשבי, בכה בכי גדול מאין הפוגות, ועם כל זה שמח שמחה גדולה בכך שהמלך מתאכסן אצלו. והנמשל מובן, כי אנו שמחים שהשכינה איתנו, אף שכואב לנו מאד המצב הירוד שלה. עכ"ד.

[ייטב פנים מאמר י' אות י"ח, תוה"ד]

פרק ב'

בית המקדש - קשר מיוחד עם ה'

כדי לחוש אבלות אמיתית על חורבן בית המקדש חשוב להבין את השפעתו של בית המקדש על הקשר של כל יהודי עם השי"ת. בזמן בית המקדש השערים של אהבת ה', יראת ה' ובטחון בה' היו פתוחים לרווחה לכל יהודי. חוסר הקשר המיוחד הזה הוא סיבת הבכי הגדול למעלה ולמטה.

כפי שמוזכר בפרק הקודם, במגילת שיר השירים מתוארת "חתונה", כביכול, בין השי"ת ועם ישראל. מתי היתה "חתונה" נשגבה זו?

כתוב בשיר השירים (ג', י"א):

**צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו
וביום שמחת לבו.**

מפרש הגר"א שם (ע"פ המשנה מס' תענית פ"ד משנה ח', כ"ו ע"ב):

"ביום חתונתו" הוא מתן תורה, "וביום שמחת לבו" הוא בנין המשכן, שאז היתה שמחה לפניו כיום שנברא בו שמים וארץ. שאז היה עיקר נשואין, "שמחת לב' - אשה".

היינו שהשראת השכינה במשכן היתה "עיקר הנישואין". עוד מובא בשיר השירים (א', ד'):

"מִשְׁכְּנִי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה, הֵבִיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו, נָגִילָה וְנִשְׁמְחָה בָּךְ."

5 ע' ביאור הרב ש. ברעוודא זצ"ל על פי' הגר"א שיהש"ר, שכוונת הגר"א למסכת שבת דף קנ"ב ע"א "הדרת פנים - זקן, שמחת לב - אשה, נחלת ה' - בנים". והיינו לכאורה ששמחה מושלמת שייכת רק בהשלמת הנשמה על ידי האשה כדברי הגר"א אד"א בראשית (א', כ"ז).

מפרש הגר"א שם:

"הביאני המלך חדריו" נגד בית המקדש, "נגילה ונשמחה בך" נגד גילוי שכינה.

נמצא, שבית המקדש היה בבחינת "הביאני המלך חדריו", שעל ידו היתה לכל אחד אפשרות ליצור קשר אישי של "נגילה ונשמחה בך", ולהגיע לדרגה של קירבה ודביקות בה' שעכשיו חסרה לנו לגמרי, כאשר המגורשת מבית בעלה.

קשר זה מתואר בזוהר הק' (ח"ג עמ' קס"ה ע"ב) שמי שזכה להיכנס לבית המקדש היה באפשרותו לחוש שם רגשות מרוממים של הכרת ה' ואהבת ה', וזה לשונו:

"גו מקדשא כל הרהורין ישתכחון, בר הרהורא דחדוה דמלכא קדישא".

[בבית המקדש נשכחים מהלב כל שאר הרהורים, מלבד שמחת המלך הקדוש (הקב"ה)].

הרי שבית המקדש לא היה רק בנין גשמי, אלא במקביל למציאות הגשמית היה "בית ה'" רוחני שהנכנס בו היה יכול להרגיש קשר ישיר עם השי"ת, את הטוב והחסד של השי"ת עם כל מידותיו התרומיות, ואת אהבתו הנפלאה לברואיו - הרגשה שהיתה מרוממת את האדם למדרגות גבוהות של בטחון בה' ושמחה עם ה' "שויתי ה' לנגדי ... לכן שמח לבי...".

אף מי שח"ו חטא, ועל ידי זה נהיה לו טמטום הלב האוטם את הלב מלחוש רגשות מרוממים אלו של קרבת ה' - הרי בבית המקדש, על ידי הקרבנות, היתה לו אפשרות לסלק את הנתק הזה. וכמו שכתוב במדרש תהילים (מזמור מ"ח) [ומעין זה גם במדרש רבה שמות (ל"ו, א')]:

"משוש כל הארץ". ובמה היתה משוש? שהיתה משמחת כל הארץ. היה אדם

עובר עבירה, היה דואג בלבו ולבו שח עליו ... היה הולך לירושלם ומקריב

קרבן ומתכפר לו, ולבו שמח עליו, ויוצא משם שמח. לכן, משוש לכל הארץ.

6 ע' משנה [סוף סוטה] "משחרב בית המקדש פסקו אנשי אמנה", ובגמרא שם (מ"ח ע"ב) "אלו בני אדם המאמינין בהקב"ה". פירש רש"י - בוטחין בו לוותר ממונם לנוי הידור מצוה, ולצדקה, ולהוצאות שבת וימים טובים. וע' ספר דובר צדק [לרבי צדוק הכהן זצ"ל] עמ' 74 (אות א' ד"ה ולכן) וז"ל: "דעת" הוא ההכרה כענין "דע את אלקי אביך וגו'". ולכן כל מי שיש בו דעה כאלו נבנה ביהמ"ק בימיו. כי בית המקדש הוא מקום ההכרה הברורה כידוע, וכמו שכתוב "שלוש פעמים וגו' את פני ד'". עכ"ל. וע"ע דבריו בס' קדושת שבת עמ' 49: מדת ה' הו"ד שאמר בהרואה "זה בית המקדש ... דכל ההודיות והקילוסין אינם עולים אלא דרך המקדש. וזו מדת אהרון הכהן שהוא העומד שם בעבודת הקרבנות, שהוא כדורון שמביאים למלך אחר הקילוס. .. ואם כל הקרבנות בטלין קרבן תודה אינו בטל, שזהו עיקר הקרבנות להודות לו ית'. .. וזהו .. "ישמח ה' במעשיו" ו"ישמח ישראל בעושייו", דזהו שמחת המלך שמקלסין אותו בביתו כן, שעל זה היתה בריאת העולם. ושמחת הבנים כשזוכים לקלס לאביהם שבשמים. וכידוע פירוש "ועל הכל אנחנו מודים לך" דעל כל הטובות זה עולה על כולם מה שזכינו להיות מודים לך. עכ"ל.

7 מובא בספר "הראנו בבנינו" (עמ' נ"ד): פעם ראו ילד קטן שמח ועליז מאוד, והרב מבריסק זצ"ל שאל את מקורביו, למה באמת טבעו של ילד להיות שרוי בשמחה גדולה ואדם מבוגר לא? הנמצאים ניסו למצא הסברים. הרב מבריסק דחה את כולם ואמר שהאמת היא שילד תמיד שרוי בשמחה משום שהקב"ה ברא את הנשמה

וכן מובא במדרש רבה שיר השירים (ז', י"א):

"כמגדל הלבנון" - שנאמר (דברים ג') "ההר הטוב הזה והלבנון". ר' טביומי אמר שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג, שנאמר (ישעיה א') "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ולבינו".⁸ ר' שמעון בן יוחאי אומר שכל הלבבות שמחות בו, שנאמר (תהלים מ"ח) "יפה נוף משוש כל הארץ".

וכן במדרש רבה (שמות נ"ב, ה'):

אמר רב יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשב הולך לשם. למה? שלא יחשב בירושלים ויצר, לפי שנקראת "משוש כל הארץ". וכל השבח הזה למה? שהיא "קרית מלך רב". ומשחרבה, ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ. מהו "ערבה"? חשכה, קבלה, כמא דאתמר (בראשית א') "ויהי ערב ויהי בקר יום אחר". בעולם הזה שבת משוש כל הארץ, וכשיבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה את כל השמחה, שנאמר (ישעיה נ"א) "כי נחם ה' ציון, נחם כל חרבותיה, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה', ששון ושמחה ימצא בה תורה וקול זמרה".

על כן, הבכי שלנו על בית המקדש אינו רק על חורבן בנין המקדש, אלא על חורבן המקדש שבתוך ליבנו. כל זמן שבית המקדש היה קיים כתוב "ושכנתי בתוכם" בתוך כל אחד ואחד מישראל, ועכשיו יש רח"ל "גלות השכינה" באופן פרטי אצל כל אחד. יש נתק בינינו ובין השי"ת ואין לנו אפשרות של דבקות בה' כראוי. ועל זה אנחנו מקוננים "איכה ישבה בדד" - לבד, בלי הקשר המיוחד שהיה לנו עם בורא העולם.⁹

נתק זה אינו כואב רק לנו, אלא עוד יותר כואב הדבר כביכול לרבש"ע, כאשר יבואר בעה"י לקמן (בפרק הבא), שכן הקירבה בינינו ובין השי"ת גורמת נחת רוח גדולה מאד לפניו ית'. כך ברור מפסוקי מגילת שיר השירים, שכל הפסוקים המתארים בהרחבה את האהבה המופלגת של השי"ת לכלל ישראל נאמרים בהקשר לזמן שהיה משכן או בית המקדש (ע"ש פרש"י). ושם בפרק ד' פסוק י' מובא שהקב"ה מתאר את שבחה של כנסת ישראל:

שמחה, אלא שהמבוגרים מקלקלים את אותה שמחה על ידי העבירות שלהם...

8 יתכן שענין זה הוא כוונה שניתנה להכליל במנהג של הגבלת הרחיצה והכביסה בתשעת הימים. שיתעורר האדם על ידי כך להרגיש בצורה מוחשית שעכשיו בלי בית המקדש אין לנו אפשרות להשיג את הנקיון הרוחני שהיה ניתן להשיג בזמן בית המקדש. בלי בית המקדש, אנו כאדם מלוכלך שחסרים לו מים להתרחץ בהם.

9 ילקוט שמעוני תהלים (פרק ס"ח, רמז תשצה): זבדי בן לוי פתח "אלהים מושיב יחידיים ביתה", אתה מוצא עד שלא נגאלו ישראל היו יוצאין בפני עצמן והשכינה בפני עצמה, וכיון שנגאלו נעשו כולן המוניא אחת, ושרתה שכינה ביניהם. וכיון שגלו, חזרה שכינה בפני עצמה וישראל בפני עצמן שנאמר "איכה ישבה בדד".

"מָה יָפוּ דְדִיךָ אֶחָתִי בְּלָה, מָה טָבוּ דְדִיךָ מֵיָיִן, וְרִיחַ שְׁמֹנֶיךָ מִכָּל בְּשָׂמִים".

וכתב הגר"א שם בביאורו, שהקב"ה קורא לכלל ישראל "אחותי כלה" רק כאשר הם נמצאים בארץ ישראל ויש את בית המקדש. והסביר הגר"א (פ"ד, ט' [פ"ב]) שדרגה נפלאה זו של קרבה מושגת רק על ידי הקרבות, כי פירושו של קרבן הוא שהוא מקרב את האדם להשי"ת.

ופירש שם רש"י, "מה יפו דדיך": "[שהקב"ה אומר] כל מקום שהראית לי שם חבה, יפה הוא בעיני: גלגל, שילה, נוב וגבעון ובית עולמים". הרי שהמשכן ובתי המקדש היו מקומות שהיתה אפשרות להראות בהם את החבה שלנו לרבש"ע על ידי עבודתנו, ולגרום בזה נחת רוח גדולה למעלה. נחת רוח מיוחדת זו שנגרמה על ידי בית המקדש, מתוארת בפסוק זה במילים שהקב"ה כביכול אומר "מָה טָבוּ דְדִיךָ מֵיָיִן" - שפירש רש"י¹⁰ שהכוונה "כי טובים לי דודיך מכל עונג ושמחה".

עכשיו, משחרב בית המקדש, חסרה לנו האפשרות להשיג את הקרבה הגדולה הזו להשי"ת ואת המדרגות הרמות של אהבת ה' שהיה ניתן להשיג בזמן בית המקדש. ועוד יותר כואב לנו שעל ידי זה חסרה לנו האפשרות להשתמש בדרגות אלו של אהבת ה' וקרבת ה' לגרום את נחת הרוח הגדולה שהיתה בידינו בזמן בית המקדש. על זה אנחנו מתפללים בכל יום "רצה ה' אלוקינו בעמך ישראל כו" שתהיה לרבש"ע נחת רוח מעבודת התפלה שלנו - וממשיכים מיד "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" שאנו כמהים לאפשרות לגרום נחת רוח מושלמת יותר על ידי עבודת בית המקדש, "ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות"¹¹.

10 שיהש"ר (א', ב').

11 המשך נוסח התפלה שנוהגים לומר בחגים.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. רוח הקודש מבית המקדש

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל:

הדורכים על רצפת ביהמ"ק השיגו חכמה ורוה"ק

יוסף בן גוריון בקינה שלו על בית המקדש שנחרב אמר, כי הדורכים על רצפת בית המקדש היו משיגים חכמה והיתה רצפה מחכמת. והוא כי המקום היה אדמת קודש, והדורכים עליה השיגו חכמה ונתדבקה בהם רוח הקודש, ולכך הוצרכו לילך בלי סנדל, שלא יהיה דבר חוצץ בינם לבין האדמה אשר דורכים עליה, כדי ששיגו שפעת קודש מהאדמה. וזהו "של נעליך כו' כי המקום וכו' אדמת קדש", ואין ראוי להפסיק ולבטל בהשגת קדושה. ... עיקר טעם [שהיו מבטאים את האבלות על החורבן בשינוי צבע הנעלים ע' גמרא ב"ק נ"ט ע"ב], כי לולי שנחרב המקדש, היו דורכים על אדמת קודש והיו הולכים יחף להשיג מדרגת קדושה, וכעת בעו"ה אשר חרב, אנו לובשים מנעלים, כי בטלה קדושה בעו"ה.

[יערות דבש ח"א דרוש י"א]

ב. האהבה המופלאה של עבודת ביהמ"ק

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

עבודה היא מתנת חסד ואהבה של רבש"ע

כל המציאות של עבודה, ובפרט עבודת בית המקדש, היא המצאה מופלאה שהקב"ה

יצר, אף שבאמת אין לו צורך בה. הוא המציא את האפשרות שאנחנו יכולים לגרום לו נחת רוח על ידי עבודותינו, וכן ח"ו להיפך עם חלילה פועלים נגד רצונו, כדי לזכות אותנו בהשגת היעד הנפלא של חיינו - את העולם הבא. חסד גדול זה מתואר במדרש בקשר להדלקת המנורה בבית המקדש, וז"ל המדרש (במדב"ר פט"ו, ח'):

למה הדבר דומה? למלך שהיה לו אוהב. אמר לו המלך 'תדע שאצלך אני סועד, לך ותקן לי'. הלך אוהבו והתקין מטה של הדיוט, מנורה של הדיוט ושולחן של הדיוט. כיון שבא המלך, באו עמו שמשין, סיבבו מכאן ומכאן מנורה של זהב לפניו. כיון שראה אוהבו את כל הכבוד, התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו, שהיה הכל הדיוטות. אמר לו המלך: 'לא אמרתי לך שאצלך אני סועד, למה לא התקנת לי כלום?' אמר לו אוהבו: 'ראיתי את כל הכבוד הזה שבא עמך ונתביישתי והטמנתי את כל מה שהתקנתי לך, שהיו כלי הדיוטות'. אמר לו המלך: 'חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי, ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך'.

וכן, הקב"ה כולו אורה, שנאמר (דניאל ב', כ"ב) 'ונהורא עימיה שרא', והוא אמר לישראל התקינו לי מנורה ונרות, מה כתיב שם? 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כ"ה, ח'), 'ועשית מנורת זהב טהור' (שם פסוק ל"א). כיון שעשו באת שכינה.

נצייר לעצמנו אדם הנזקק להוביל סכך בכמות שתתאים לסוכה גדולה שבנה עבור בית הכנסת. מדובר בכמות גדולה שהיא משא כבד מאוד. כדי לשאתו הוא שוכר סוס ועגלה, מעמיס עליו את ערימות הסכך ומתחיל בנסיעה. והנה מגיע אליו בנו הקטן בן הארבע, ומבקש ממנו לאפשר לו לעזור בנשיאת הסכך. "בבקשה!" עונה האב "טול מעט סכך מהערימה הגדולה ועזור לי בנשיאתו". וכך עשה הילד. הסוס מביט במחזה ... ותמה לשם מה היה האב נצרך לעזרת הפעוט, הרי בכוחו לשאת בקלות את כל המשא הכבד כולל את אותו מעט סכך שבידי הילד.

מבט זה של הסוס נובע מעצם היותו סוס, וחסרה לו תפיסת רגש האהבה בין אב לבנו, ולכן אין באפשרותו להבין מהו "ילד", מהו "אבא", ומהי החביבות הגדולה שבלב האב כלפי בנו יקירו. האב מבין ויודע היטב שאינו נזקק לעזרת הילד, ונתינת האפשרות לילד לעזור, אינה נובעת מצרכי האב, אלא מהחביבות היתירה שיש לו כלפי בנו.

ואכן, הנהגת עבודת בית המקדש הנובעת מאהבתו המופלאה של הקב"ה לישראל אינה נתפסת ע"י הגויים. בספר "שבט יהודה" מובא מעשה בגוי אחד שנכנס לבית המקדש

וראה את כל הפלאות המתרחשות בו. כאשר הגיע ללשכת העצים והוסבר לו שבמקום זה נאספים עצי המערכה, אמר להם: "אם כן, שקר הוא מה שהנכם טוענים שאש יורדת מן השמים, שעל כן לשם מה נצרכים העצים"? ענו לו היהודים: "אף על פי שאש יורדת מן השמים, חפצים אנו להשתתף במצוה". אותו הגוי מספר שהוא התעצבן מאוד על חוסר ההיגיון שבדבוריהם של היהודים.

לעומת זאת אנחנו יודעים שהקב"ה נתן לנו הזדמנות על ידי עבודת ה' שלנו להיות שותפים אתו בהשלמת תוכנית הבריאה. זוהי תולדת האהבה והקשר הפנימי שבין הקב"ה לכלל ישראל. הגויים אינם מסוגלים לתפוס כלל את עומק אהבה זו שהיא "אהבה רבה" ו"אהבת עולם" של השי"ת לעמו ישראל.

[שיחות חנוכה א']

הרב ג. ל. שליט"א [ועד בישיבת מיר, ירושלים]:

~ תיאור נפלא של מה שהפסדנו ~

בתשעה באב אנו זוכרים איך השכינה שרתה בתוכינו. את ירושלים כלילת יופי, שהסתובבו בה רבבות נביאים, בני נביאים, צדיקים נשגבים "זכו נזירה משלג צחו מחלב", סנהדרין הקדושים והטהורים, מלאים בתורה ובדעה.

אנו זוכרים את התקופה מעצרת ועד החג, שהיתה תקופה של הבאת ביכורים לביהמ"ק ברוב פאר והדר. "אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך אדם עד בית אלוקים [איך הלכתי בגדודי אדם ומדדה עמם עד ביהמ"ק] בקול רינה ותודה המון חוגג" (תהילים מ"ב). איך קראנו "קומו ונעלה ציון אל ה' אלוקינו" וצעדנו בתהלוכה עם השור וכל הביכורים שעליו, קרנותיו מצופים זהב, ועטרת של זית בראשו. איך במשך כל הדרך החליל מזמר "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך", וכשהגענו לשערי ירושלים שאגנו בקול רם: "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים" וכל הגזברים והפחות קיבלו את פנינו. הגענו לביהמ"ק, עשינו י"ג השתחויות בפישוט ידיים ורגליים. אנו זוכרים זאת, וגם הקב"ה אבינו שבשמים, זוכר ומחכה לכל זה שוב.

אנו זוכרים את עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים. איך שראינו את הגורל על שני השעירים, את הכהן הגדול ואת השם המפורש שהיה יוצא מפיו בקדושה ובטהרה, וכולנו כורעים ומשתחוים ונופלים על הפנים ואמרים בשכמל"ו. עומדים צפופים אך משתחוים רווחים, כדי לא לשמוע את וידויו של השני. את הכהן הגדול נכנס לפני ולפנים להקטיר קטורת. איך צפינו במתח בלשון של זהורית אחר שילוח השעיר

לעזאזל, וכשכולם ראו את הזהורית נהפכת ללבן, איזו התרגשות והרגשה נפלאה של אצילות וטהרה, נקיות וקדושה ששרתה על כולם. איזו שמחה אדירה של מחילת העוונות. אמת מה נהדר היה כהן גדול בצאתו מבית קדשי הקדשים בשלום בלי פגע, כדמות הקשת בתוך הענן מראה כהן. לוינו את הכהן הגדול בשמחה לביתו בשירה ובריקודים, אשרי עין ראתה כל אלה.

בסוכות, בית המקדש היה נראה כמו יער מרוב בני אדם. כלל ישראל עם ארבעת המינים "אז ירננו עצי היער". בהקפות סביב המזבח, יופי לך מזבח. ובשמחת בית השואבה עם חסידים ואנשי מעשה שמשם שואבים רוח הקודש. לא נתנו שינה לעינינו כל היום עד שרקדנו מתוך שינה "מנמנמי אכתפי דאהדדי" (סוכה נג). והכהנים פותחים את הפרוכת לעולי רגלים, ואנחנו ראינו את חיבתו של הקב"ה אלינו, כרובים מעורים זה בזה...

ובפסח, עלינו מכל ארץ ישראל לרגל, "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך", יחד עם "הצאן קדשים צאן ירושלים במועדיה" שהיו מלבינים את ההרים שסביב ירושלים. והפסח נשחט בשלש כיתות, וראינו את הזריזות של הכהנים בזריקת הדם במזרק כסף וזהב, והלויים אתנו יחד קראו את ההלל. צלינו את הפסח ואכלנו אותו בתוך ירושלים, ולאחר חצות כולנו עלינו לגגות ירושלים. מליוני יהודים על הגגות שרים את ההלל - קרי הלילא ופקע איגרא... "אהבתי כי ישמע ה' את קולי"... "א-לי אתה ואודך"...

אב הרחמן, אתה זוכר את כל זה ואנחנו זוכרים, ומאז שהסתרת פניך היינו נבהל... כבר שנים רבות כל כך חסרנו כל זה, "למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים". שכינה איפה את? אבא איפה אתה? הגלה נא ופרוס חביבי עלינו את סוכת שלומך, תאיר ארץ מכבודך נגילה ושמחה בך, מהר אהוב כי בא מועד וחננו כמי עולם!

[קונטרס "דברו על לב ירושלים", תוה"ד]

ג צפייה ל"חדר הייחוד" של הגאולה

הרב עזריאל טאובר זצ"ל:

אומרים חז"ל (שבת ל"א ע"א): "אמר רבא, בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה... המלכת את חברך בנחת? ציפית לישועה?" השאלות הראשונות מובנות שהן מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחברו, אולם מה כל כך עקרוני בעניין הצפייה לישועה עד כדי שכל אחד מאיתנו נשאל עליו בבואו לבית דין של מעלה?

בתפילת הימים הנוראים, אנחנו מתארים את הקשר בין עם ישראל להשי"ת, כקשר של חתן וכלה: "אנו רעיתך, ואתה דודנו". וכן כל ספר שיר השירים מבוסס על היחס הזה של כלל ישראל עם הקב"ה.

חתן וכלה מתקשרים יחד בכמה שלבים: האירוסין הוא מאורע חד פעמי שבו מתגלית ההסכמה בין הצדדים לנישואים. לאחר תקופה, מגיע עת הנישואים, גם הוא מאורע חד פעמי, שבו מתקשרים החתן והכלה בקשר של נאמנות ואהבה זה לזה. לאחר החופה, נכנסים לחדר הייחוד, ומאז חיים כיחידה אחת במשך כל שנות נישואיהם. רמת האחדות, הקשר והאהבה שביניהם, תלויה בבחירת בני הזוג וברמת ההשקעה שלהם. הייחוד אינו מאורע חד פעמי, אלא מלווה אותם ברמות שונות של קשר כל חייהם.

כנסת ישראל היא רעייתו של הקב"ה. יציאת מצרים היתה, האירוסין בין הקב"ה לכנסת ישראל, כאשר ה"חתן" כביכול גילה את בחירתו בכלה, וה"כלה" גילתה את חפצה בו. מעמד הר סיני, היה בחינת 'נישואין', "אהבת כלולותיך", לוחות הברית היו טבעת הנישואים, המקשרת את ישראל להקב"ה. חז"ל מתארים את המעמד, "כחתן היוצא לקראת הכלה".

שלב הייחוד, שהוא הקשר החזק ביותר, הוא הקשר האישי שיש לכל יהודי עם בוראו. טיב הקשר, רמת האהבה וההתייחדות, אינה דבר קבוע. כל יהודי בוחר כמה להתייחד עם בוראו, ובאיזה אופן להתייחס למצות "ואהבת את ה' אלוהיך". בביאת המשיח, נוכל להגיע לרמת הייחוד המושלמת. עין בעין נראהו בשובו אל נווה, השראת השכינה תהיה גלויה ואהבתו אל כל יחיד מישראל תהיה מוחשית.

לאור האמור, הצפייה לגאולה, היא ההשתוקקות להגיע לייחוד מושלם עם הקב"ה. כגודל צפיית יהודי לישועה כך גודל השתוקקותו לקב"ה, כיסופיו ואהבתו. השאלה שנשאלת בבואנו אל בית דין של מעלה, אינה קשורה לגאולה בלבד, אלא במהות הקשר והאהבה שלנו לבורא העולם.

נתאר לעצמנו חתונה. החתן והכלה רוקדים, שמחים, וכאשר גווע הדהוד התופים וזמר המזמרים, הכלה אומרת לחתן, שהיא איננה מעוניינת כלל ללכת איתו הביתה!...

בדומה לכך, ביחס שבין ישראל לקב"ה, על הכלה, כנסת ישראל, להשתוקק להגיע לימות המשיח - שזהו זמן הייחוד השלם. ואם אין רצונה בייחוד, חסר כל עיקר הקשר בין כנסת ישראל והשי"ת.

זו משמעות מצוות "צפית לישועה". אותה צפייה מורה שהאדם מעוניין בקשר האחדות

והאהבה עם הקב"ה, זה חשוב לו והוא נכסף אליו. מי שאינו מחכה לביאתו, חסר לו קשר רגשי עם הקב"ה. כל אחד מאיתנו חי עם הקב"ה במידה מסוימת, אולם טיב היחס, העוצמה ודרגת האהבה, שונה אצל כל אחד.

אוהב ה' אמיתי מצפה כל רגע שכבר יגיע המשיח ויוכל לחיות באחדות מושלמת עם הקב"ה בלי מפריעים, ויהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. הוא לא רק מאמין בימות המשיח, אלא מצפה: מתי יבוא ויגאלנו...

עלינו לחזק ולהעצים את הצפייה שלנו לישועה, על ידי שגורר את ליבנו להרגיש שחסר לנו קשר הייחוד והאהבה וכואב לנו המצב של חוסר כבוד שמים בעולם. כאשר נגביר את כמיהתנו וכיסופינו לקרבת ה' ושיתמלא רצונו ית' בעולמו, אז יתעוררו רחמיו של הקב"ה עלינו ותתקבל תפילתנו: "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח, וקרנו תרום בישועתך - כי לישועתך קוינו כל היום!"

[פרקי מחשבה, פסח]

ד קרבת ה' המיוחדת של בית המקדש

הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א:

חומת ברזל גדלה משנה לשנה - ובידינו לסלקה!

עם בכייתנו על חורבן הבית, עלינו לבכות ולהתאונן על ניתוק הקשר ההדוק שהיה קיים בין ישראל לאביהם שבשמים, עד שנחרב הבית ונפסק החיבור על ידי חומת ברזל, כדאיתא בגמרא ברכות (ל"ב ע"ב) "אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים". מחיצה זו גוברת ומחריפה משנה לשנה, ומסתירה את מלכות השי"ת בעולם ואת ההכרה והאמונה בהשגחתו ית' הפרטית בכל דבר וענין, קטן כגדול.

ואכן, יש לאדם לשפוך לבו כמים על הריחוק הגדול שנוצר בינו לבין קונו, ועל גודל בילבול הדעת המחסרת את שלמות האמונה בהשי"ת ואת הרגשת נוכחותו ית' התמידית. יש להתפלל על כך מעומק הלב מתוך כמיהה לזכות למצב הנכסף של "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". אז יזכה שתבקע בעדו המחיצה של ברזל, וישיג את קירבתו ית' בבחינת "בתוך לבי משכן אבנה לזיוו".

עזרה להשמר מחטא ולתשובה שלמה בזמן ביהמ"ק

בזמן בית המקדש היה לאדם סיוע מיוחד מן השמים שעזר לו לבל יילכד ח"ו במכמורות החטא ולבל תוכם נשמתו בפגמיו העצומים, כפי שמבואר בפרשיות הנגעים תזריע ומצורע. סיוע זה היה עוזר לאדם אף לאחר שכבר נכשל בחטא ח"ו, שכן בית המקדש היה מאפשר לו להיטהר ולהינקות מזוהמת החטא על ידי הבאת קרבנות, נפש תחת נפש, שעל ידם הבעלים היו מתכפרים.

בנוסף לכך, יחד עם הקרבת הקרבן, המראה של הכהנים הזריזים משרתי ה', היה מעורר את האדם לשים לב לגודל הפגם והרעה שעשה ברשלנותו במצוות ה'. וכן שירי הלויים ממיסי כל לב, היו מרוממים אותו ומעוררים בו רגשי חרטה וקביעה נחושה שלא ישוב לכסלו עוד. לאחר כל זה היה חש שנפשו מטוהרת ונקיה מכתם פגם החטא, כפי שדרשו דורשי רשומות (ויקרא רבה א', פ"ב) למה נקרא בית המקדש 'לבנון' (דברים כ"ג, ה') מפני שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג, כמו שכתוב (ישעיה א') "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו".

בית המקדש מעורר ליראת ה'

מרגלא בפומיה דהגר"א מוילנא זצ"ל כי עז חפצו ותשוקתו להשיג מדרגתו של יהודי פשוט מזמן הבית. שכן בזמן שבית המקדש היה קיים גם היהודי הפשוט ביותר היה בעל השגה ומדרגה גדולה מאוד, באשר חזה והרגיש את הגילוי האלוקי שהיה בבית המקדש, כמו שכתוב (דברים י"ד, כ"ג) "ואכלת לפני ה' אלוקיך, במקום אשר יבחר לשכן שמו שם ... למען תלמד ליראה את ה' אלוקיך כל הימים". אולם משנחרב בית המקדש והסתר הפנים גובר מיום ליום, גם יראת השמים שלנו לוקה בחסר, כי הטמטום גובר והלבבות רחוקים ומלאכת עבודת הקודש קשה ומפרכת.

דוגמה להשפעה מרוממת זו של בית המקדש מופיעה במדרש, וז"ל: בשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחלה [פחדו להיכנס, ואמרו שיהודי ייכנס ראשון לקחת שלל]. אמרין ליה [אמרו ליוסף משיתא] עול ומה דאת מפיק דידך [תיכנס ומה שאתה מוציא יהיה שלך]. נכנס והוציא מנורה של זהב. אמרו לו "אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא עול זמן תנינות, ומה דאת מפיק דידך [תיכנס פעם שניה ומה שאתה מוציא יהיה שלך]". ולא קיבל עליו. א"ר פנחס נתנו לו מכס ג' שנים ולא קיבל עליו. אמר: "לא דיי שהכעסתי לאלהי פעם אחת, אלא שאכעיסנו פעם שניה?!" מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו, היה מצווח ואומר "ווי! אוי אוי! שהכעסתי לבוראי!"

שמעתי ביאור נפלא במדרש זה, ודומה שאין לנו הסבר יותר נכון ממנו. יוסף משיתא היה קל דעת ומרשיע, ואת כל חייו היה מבלה כגוי גמור בין הפושעים בבתי התיאטרות והזלילה, ועכשיו בפעם הראשונה בחייו נכנס למקום קדוש זה. מאחר שזכה להסתופף בצל הקודש בבית המקדש, למרות הכוונה המרושעת שמאחורי ביקור זה, הקדושה הנשגבה של המקום השפיעה עליו, ולראשונה בחייו התנוצץ בקרבו הניצוץ היהודי אשר בו. ניצוץ קדוש זה הצית את נשמתו עד שנהיה לשלהבת יקוד אש. היא הפכה את כל ישותו מן הקצה אל הקצה, עד שהתחיל לקרוא ולבכות בקול גדול ולא יסף: "אוי לי שהכעסתי את בוראי! ... אוי לי שהכעסתי את בוראי! ...". מגודל כח הרהור התשובה שחלחל בו, גמר למסור את נפשו על קדושת שמו יתברך, נגד כוונתו הראשונה לחלל ולבזות את היכל השם. בזכות מסירות נפש טהורה זו, קנה לעצמו את עולמו בין גדולי מקדשי ה' בעולם שכולו טוב.

[טיב הנחמה, תוה"ד]

פרק ג'

הרגשת כאב בלי להכיר ?

יש קושי בגישה למצות האבלות על החורבן, שלכאורה הדבר אינו מובן כלל, איך יתכן לצפות מאדם שירגיש חסרונו של דבר שאף פעם לא הכיר ?

לפי האמור לעיל הכאב של אבלות החורבן הוא על הנתק הגדול הקיים בינינו ובין השי"ת. אולם רבים מתקשים בדבר, שכיון שמדובר בהפסד של התקרבות שלא זכינו לחוות בעצמינו, איך מצפים מאתנו לחוש כאב של אבדה ורגשות אבלות, על דבר שאף פעם לא היה לנו, ולא הכרנו אישית?

אמנם התשובה היא שההכרות הזו, והכאב הזה, נמצאים עמוק בתוך נשמתו של כל יהודי, שכן נשמה זו היא חלק אלוך ממעל. שם, בעומק הנשמה, מורגשות קצת מהשמחה ומהנחת רוח שמעשינו גורמים למעלה, ולעומת זאת רח"ל גם להפך, את הכאב הגדול המורגש כביכול בשמים כאשר יש בעולם ח"ו מעשים הגורמים לחוסר נחת רוח. באותו מקום בעומק פנימיותינו ניתן להרגיש גם את הכאב הגדול המורגש למעלה בעקבות ההתרחקות הגדולה שקיימת עכשיו בינו ית' ובינינו - בניו האהובים עליו ביותר. דבר זה מורגש בפרט בזמנים מסויימים, כאשר ידוע לנו על פי חז"ל שהכאב הזה מורגש יותר למעלה. בזמנים אלו יש לכל אחד אפשרות להרגיש בקלות יותר את הכאב שיש כביכול בשמים, כגון כל יום בחצות הלילה, וכן בימי חודש אב, ובפרט בתשעה באב.

הכאב העצום שיש למעלה כתוצאה מההתרחקות הזו, מתואר בצורה מוחשית בספר תנא דבי אליהו רבא (פרק ל"א), וז"ל:

מעיר אני עלי שמים וארץ, שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל, יותר ממה

שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם ויבנה להם בית המקדש שלא יחרב לעולם.

עוד שם בפרק ל':

מאי "ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה"? אלא משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שסרחו עליו אשתו ובניו, עמד ודחפן והוציאן מביתו, ובכל שנה ושנה הוא הולך אל המקום שדחפן שם, ושוחה מלא קומתו ארצה ובוכה. ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, כמו אב שאומר בבכיה "אי בני!", וכמו תרנגולת שמקרקרת על בניה, שנאמר (ישעיה כ"ב) "[שעו מני אמרר בבכי] כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני ה' צבאות בגיא חזיון, מקרקר קיר וגו' [ושוע אל ההר]".

המפרשים על פסוק זה מתקשים מאד בהבנת המילים "מקרקר קיר", אולם לפי התנד"א פירושן מבואר. הכוונה לסוג בכי כל כך חזק עד שאין אפשרות לבוכה להשתלט על נשימתו, וקולות הבכי יוצאים מקוטעים כקרקור של תרנגולת. זהו - כביכול - עוצמת הכאב הנוראה המורגשת לבורא העולם ית' על הנתק הגדול הקיים בינו ובין עמו האהוב - "אשתו ובניו" החביבים והאהובים עליו עד מאד!¹²

דברים אלו מבהילים ביותר. שהרי רבש"ע לא היה צריך שיהיו לו כביכול "אשה ובנים", הוא רק המציא את המציאות הזאת לטובתם, כדי לאפשר להם להיות דבוקים בו, ולזכות בכך לטוב הנצחי. בשביל מטרה זו הוא קשר את עצמו אליהם - למעשיהם וליחס שלהם אליו - עד כדי כך שיש להם אפשרות כביכול לגרום לו כאב נורא כזה. הוא לא עשה זאת לכל הגוים כי אם לאומה אחת, עם ישראל. דבר זה הוא חסד וטובה כל כך עצומה, עד שאנו כברואים אין לנו אפשרות לדמיין כלל רמה כזו של חסד. והנה האומה הזאת שהוא גמל לה את החסד הכביר הזה, שפתח את עצמו כביכול לאפשר לה לגרום לו כאב גדול כזה, בגדו בו, ועדיין בוגדים בו, ולא אכפת להם מהכאב הגדול שהם גורמים למי שכל כך אוהב אותם. לא אכפת להם לשלם רעה תחת טובה ולגרום לבורא העולם כאב איום זה! כפי גודל עוצמתו המופלאה של החסד, כך גודל חומרת אכזריות הבגידה.

¹² כן מפורש כפירוש זה בזוה"ק (מדרש הנעלם איכה עמ' קי"א ע"א). וז"ל: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו' ... וכל בניינה סתיר, כדין שארי למגע, גועא בתר גועא, כנהימו דתרנגולא על נוקביה. הדא הוא דכתיב "מקרקר קיר", נהימו כתרנגולא. ... אנן דשמעין בכל יומא קרקורא דא דרבונא, לן יאות למבכי, לן יאות למספד, לן יאות למפתח איכה. [תרגום: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו' ... וכל בניינה (של בית המקדש) נהרס, אז התחיל לצעוק צעקות אחר צעקות, כנהימת התרנגול על נקבתו. זהו שכתוב "מקרקר קיר" דהיינו שנוהם כתרנגול ... (בני ארץ ישראל אומרים לבני בבל:) אנו ששומעים כל יום את ה'קרקור' הזאת של אדונינו (השכינה), לנו ראוי לבכות, לנו ראוי לספוד, לנו ראוי לפתוח ולומר "איכה"].

כיון שכאמור הנשמה קשורה לכל העולמות העליונים, כל אחד מסוגל לחוש את הכאב הנורא הזה הקיים בשמים. בפרט בזמנים המיוחדים שהכאב מורגש למעלה בעוצמה גדולה, רגשות אלו נמצאים קרוב לכל מי שמשתדל להשיגם¹³. מי שזוכה לחוש כאב זה, אפילו בצורה כל דהי, השיג בכך קשר עם רובד עמוק ביותר בתוך נשמתו, ששם מורגשים הרגשות כביכול של השי"ת. זהו הישג רוחני עצום, שהרי זה סימן שהוא הצליח להתקשר לחלק העמוק ביותר בתוך הנשמה, מקום האחדות כביכול בין הקב"ה ובינו. הישג זה ירים את מדרגת האדם, לא רק בענין זה של אבלות החורבן, אלא בכל רמת עבודת ה' שלו. התקשרות זו היא כניסה למדור הנעלה ביותר של אהבת ה' ["מדור תמתי", ע' "שערי אהבה" חלק א' פרק ג' ע"פ פירוש הגר"א שיהש"ר (ה', ב')].¹⁴

רגשות אלו יהיו קרובים להשגה לאדם שזכה לחוות פן זה של אהבת ה'. אולם, אף מי שעדיין לא השיגו, ההשתדלות לעורר רגשות אלו של הזדהות עם הכאב כביכול הנמצא למעלה, תכניס אותו למישור מרומם זה, והוא ירגיש - ואכן יהיה - על ידם יותר קרוב לה'. ועל כן, כל כאב, בכי ודמעה מהסוג הזה שמצליח האדם לעורר, יחזקו וירוממו את דרגת אהבת ה' שלו¹⁵. עם השגת רמה זו של אהבת ה' תגדל תחושת השמחה והנעימות הגדולה בעשיית נחת רוח לפניו ית', והרגשת הכאב ח"ו בהיפך.

לפי זה מתחדשת לנו בס"ד הבנה חדשה בחשיבותו הגדולה של הגילוי שחשפו חז"ל את הזמנים המיוחדים שבהם ניתן לחוש יותר רגשות נעלים אלו. שכן רגשות אלו הם "מפתחות כניסה" לרמה הגבוהה ביותר של אהבת ה', לא פחות מלחוש את השמחה הגדולה הקיימת למעלה בזמני שמחה, כגון בשמחת בית השואבה, בחגים ובשעת עשיית המצוות. זו כוונת הטור והשולחן ערוך אורח חיים [סי' א'] שהמליצו לעורר רגשות אלו בזמנים הללו.

13 ע' זוה"ק (ח"ב דף י"ז ע"ב, מתורגם ללה"ק): רבי יהודה נכנס לבקר את רבי אלעזר ומצא אותו שהיה יושב ומצטער מאד. אמר לו במה עוסק מר? אמר ליה במה שכתוב (משלי ט"ז, ט"ו) "באור פני מלך חיים" [פירוש "מתוק מדבש": היה מצטער בצער השכינה שהיא בגלות], אם האדון [השי"ת] עצוב וכל שכן אם מרים קולו ובוכה - מה השמשים שלו אמורים לעשות? [בוודאי גם עליהם מוטל לבכות מתוך הזדהות עמו] כמו שכתוב (ישעיה ל"ג, ז') "הן אראלם צעקו חוצה [מלאכי שלום מר יבכיון]" [בעת חורבן בית המקדש, המלאכים, שהם משמשים של הקב"ה, צעקו ובכו עם הקב"ה].

14 ע' מסילת ישרים פ' י"ט, שעל יחס זה בין אדם למקום נאמר "איזהו חסיד המתחסד עם קונו".

15 תנא דבי אליהו רבה פרק ד': וכן כל חכם וחכם מישאל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמיח בקרוב בימינו ועל כינוס גליות, מיד שורה רוח הקודש בקרבו שנאמר "איה השם בקרבו את רוח קדשו". עוד שם תנא דבי אליהו רבה פרק י"ג: לעולם ינהג אדם בעצמו ... מתאנח על כבוד הקב"ה ועל כבודם של ישראל כל ימיו. מחמד ומתאוה ומצפה לכבוד ירושלים ולכבוד ביהמ"ק ולישועה שתצמיח בקרבו ולקיבוץ גליות. אז זוכה לרוח הקודש בדבריו, שנאמר (חבקוק ב) "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו וגו'", ואומר (הושע י"ב) "ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט, שמור וקוה אל אלהיך תמיד". עכ"ל.

וז"ל הטור (מובא בשו"ע שם ס"ב בקיצור):

אם ישכים קודם אור הבוקר לקום להתחנן לפני בוראו, מה יופיו ומה טובו. וטוב למי שמקדים שיכוין לשעות שמשותנות המשמרות שהן בשליש הלילה, ולסוף ב' שלישי הלילה, ולסוף הלילה, שבאלו הזמנים הקב"ה נזכר לחורבן הבית ופיזור ישראל בין העו"ג, והתפלה שיתפלל אדם באותה שעה על החורבן והפיזור, רצוייה וקרובה להתקבל. ויפיל תחנונו לפני המקום, אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו בתחנונו, כי טוב מעט בכוונה מהרבות בהם שלא בכוונה.

ומוסיף השו"ע שם סעיף ג':

ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש.

וכתב על זה המשנה ברורה (ס"ק ט'): "המקובלים האריכו מאוד בגודל מעלת קימת חצות, כי רבה היא".¹⁶

וכתב בספר פלא יועץ (ערך אבלות, ותשעה באב):

אבילות על חורבן בית המקדש הוא דבר התלוי במעשה, ובפרט בזמן בין המצרים ביום ובלילה ליתן אפר במקום הנחת תפלין, ולישב אצל המזוזה ולומר סדר תיקון חצות. אמנם לא המעשה היא העיקר, רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה, כאבל אִם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים. והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה.

והן אמת כי דלוננו מאד, ואין אתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו, ומה גרמנו בעוה"ר, ומהו גלות השכינה, ועד היכן מגיע צערה וצער העליונים והתחתונים. על זה ידו כל הדווים. מכל מקום כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו. ויצויר בעצמו כאלו אמו חגורת שק, לובשת שחורים ומתעטפת שחורים, צועקת מרה קול ברמה מנהמת כיונה, מה הלשון אומרת: "קלני מראשי קלני מזרועי!"

16 ע' צל"ח דרוש לשבת תשובה אות כ"א, וז"ל: בין הלומדים ובין דלת העם קודם כל דבר יסדרו סדר תיקון חצות להוריד דמעות על גלות השכינה וכתב "שישו אתה משוש וכו'". ובפרט בזמן הזה בעוונותינו הרבים מתגברים הרשעים ונותנים כח לקליפה, וזהו אריכות גלותינו, וראוי לעשות מלחמה בתחבולות נגד הקליפות ולהתיש כוחם על ידי תיקון חצות. וראוי להזהר בזה יותר מאשר היו הדורות הראשונים צריכים להיזהר. עכ"ל. וע"ס ספר שערי קדושה לרח"ו זצ"ל (ח"ב שער ז'): קימה אחר חצות לילה, זולת היותו מכלל אבלי ציון וירושלים שנאמר עליהם (ישעיה פרק ס"ו) "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה", כי גם הקדוש ברוך הוא באותה שעה מתאבל ושואג כארי, גם בעסקו אז בתורה ... ולא זכה דוד המלך ע"ה להיות חי וקים בעולם הזה ובעולם הבא אלא על זה הדבר כמו שכתוב (תהלים קי"ט, י"ט) "חצות לילה אקום להודות לך". ובכל ספר הזוהר נתבאר שבחי המצוה הזו לאין קץ, גם משרה רוח הקודש על האדם כנזכר שם בפרשת שמות (י"ח ע"ב).

"בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי!". וכזאת וכזאת החי יתן אל לבו דברים הממורים את הלב, וישפוך את נפשו בקול יללה, אולי יזכה ויראה בנחמת ציון, ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה בימינו, אמן. ...

תשעה באב, הוא היום אשר קרא ה' לבכי ולמספר. ואם כל הימים בהזכיר חורבן בית המקדש כגון באמירת תיקון חצות וכדומה ראוי לעורר בבי ונהי, על אחת כמה וכמה כהיום הזה אשר בודאי גדול צער השמים "רחל מבכה על בניה" ו"ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו", יותר ויותר על שאר הימים. הנה כי כן, אף כי בעונותינו עינינו חשכו מראות, ואין אנחנו יכולים להצטער ולבכות ולהוריד כנחל דמעה כאשר היה ראוי ונאה לנו, על כל פנים את אשר בכוחנו לעשות נעשה. וידמה האיש בדעתו כאלו באוזניו ישמע קול אלפי אלפים ורבי רבבות מחנות קדושים שהמה בוכים בקול ברמה יללה רבה וצעקה גדולה ומרה¹⁷, ולבו יחיל בקרבו על אשר גרם כל כך צער לאביו ולאמו, קודשא בריך הוא וכל צבא המרום, צדיקים וחסידים, ומלאכים ושרפים ואופנים, אולי יתעורר לבבו להתמרמר בבכי ותרדנה דמעותיו.

אין דבר שיבואני לידי בכי כמו זכרון ירושלים

סיפר הגראי"ל שטיינמן זצ"ל שראה כתב יד האדר"ת בצוואתו ("נפש דוד" אות ל"ד), וז"ל: ... הן תלאות רבות והרפתקאות שונות עברו עלי ל"ע, והן הן הזקינו אותי בלא עת, ילדים רבים נקטפו באביב ימיהם ל"ע. בכל זה, אין דבר אשר יבואני לידי בכי תיכף כמו שמביאני זכרון ירושלים עיר קדשנו ובית תפארתנו, גלות השכינה גלות התורה וגלות ישראל, אשר ברגע התבונני במו, זולגות עיני דמעות. עכ"ל.

ואמר הרב שטיינמן שרואים בכתב יד במקום הנ"ל, סימן של כתם גדול של דמעות שירדו מעיניו של האדר"ת בעת כתבו את הדברים.

17 ע' זהר חדש מדרש רות (ק"ז ע"א), וז"ל (מתורגם ללה"ק): באותה שעה [חצות הלילה. ע"ש ע"י המלאך גבריאל"ל מתעוררת קריאה בשמים לבני אדם] ... התעוררו לבכיה על חורבן בית המקדש יחד עם מלאכי השלום כמו שכתוב "מלאכי שלום מר יבכיו", שכולם מתקבצים לבכות על חורבן בית המקדש. מי הוא הרואה את הבכיה של כל צבא השמים ואת כל המרכבות הקדושות הצועקות ובוכות, וגם הקב"ה כביכול צועק ובוכה ... על השעה ההיא נאמר "ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת". האיש - זהו הקב"ה השואג ונותן קול בכי על חורבן בית המקדש. זהו שכתוב "ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו. שאוג ישאג על נוהו", "נוהו" זו היא השכינה [ששרתה בבית המקדש] ... באותה השעה כל הצבאות וכל המרכבות בוכים ומתאבלים על חורבן בית המקדש. ומה הם אומרים? "אלקים באו גוים בנחלתך וגו'. נתנו את נבלת עבדיך וגו'". "על נהרות בבל וגו'".

גרמת לבכי - וממשיך בדרך...!!!

רבי אליהו דושניצר זצ"ל:

שח רבי אליהו דושניצר זצ"ל, המשגיח של ישיבת לומז'ה:
אם יעבור אדם ברחוב, ויראה ילד ממרר בבכי בפנית הרחוב, מה יעשה? יגש אליו, ינסה להרגיעו, ויברר על מה הבכי.
אם הוא יתעלם, ימשיך בדרכו ויניח לילד לבכות, כולם יגידו שהוא אטום לב ואף אכזר.

ואם יראה את גדול הדור, עומד נאנח ונאנק - ויעבור על פניו, ימשיך בדרכו באדישות, בלי לגשת בכבוד ובמורא, לשאול מה זה ועל מה זה, ואולי באפשרותו לעזור - מה נאמר עליו...?

ואם באפשרותו לעזור והוא אינו מעוניין...?

ויותר מכך: אם הוא בעצמו פגע בגדול הדור וקדושו, חפז בדרכו והפילו ארצה, וגדול הדור מתגולל בעפר, כובעו התגלגל, משקפיו נפלו, והוא נאנח ובוכה - והפוגע אינו פונה ראשו, וממשיך בדרכו?
הוא כבר... אינו בגדר אדם!

ובכן, אין המדובר בילד, וגם לא בגדול הדור; מלך מלכי המלכים הקב"ה, אבינו האב הרחמן, מי שהעניק לנו את כל מה שיש לנו, בכל יום - בכל יום ויום! - בוכה! ואנחנו גרמנו לבכי זה... ואנו ממשיכים בדרכנו...!!!

(והגדת תוה"ד)

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. גילויי הצער האדיר של השכינה

ירמיהו הנביא:

מובא בפסיקתא רבתי (פרשה כ"ו) שלירמיהו הנביא התגלתה העוצמה הנוראה של צער השכינה מחורבן בית המקדש וגלות ישראל. הוא ראה את השכינה¹⁸ בדמות אשה לבושה שחורים, יושבת "בראש ההר בירושלים" צווחת ובוכה בכי תמרורים נורא על חורבן בית המקדש, על בניה ועל כבוד ה' שנסתלק מביתו ומעמו, והיתה צועקת מרוב צערה "מי ינחמני?!?" ... "מי ינחמני?!?"... האשה תארה לירמיהו את צערה האדיר, שהוא כצערה של אשה שבעלה עזבה ותיכף אחר כך הגיעה לה הבשורה שכל בניה נהרגו - צער קורע לב ונפש שאין בכוח אנוש להכילו.¹⁹

רבי אברהם הלוי מתלמידי האריז"ל:

מעין מחזה מחריד זה חזה גם אחד מתלמידי האריז"ל, רבי אברהם הלוי ברוכים

18 ע' תיקוני זהר דף קמ"ו ע"א: ציון איהי שכינתא [אולי הכוונה לפן של השכינה שהתגלה שם].
19 וז"ל הפסיקתא רבתי (פרשה כ"ו): אמר ירמיהו כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר לבושיה שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמנה, ואני צועק ומבקש, "מי ינחמני?!". קרבתי אצלה ודברתי עמה ואמרתי לה: "אם אשה את דברי עמי, ואם רוח את הסתלקי מלפני". ענתה ואמרה לי: "אינך מכירני? אני היא שהיו לי שבעה בנים, יצא אביהם למדינת הים, עד שאני עולה ובוכה עליו, הרי שני בא ואמר לי נפל הבית על שבעה בנייך והרגם. איני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שעריי". עניתי ואמרתי: "אין את טובה מן אמי ציון, והיא עשויה מרעית לחיות השדה". ענתה ואמרה לי "אני אמך ציון! אני היא אם השבעה! שכן כתב 'אומללה יולדת השבעה' (ירמיה ט"ו, ט'). [רש"י: שומרון וכנסייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז' משפחות כבר אומללה וגלתה. אלו הן שבע משפחות: ירבעם בן נבט וביתו, בעשא וביתו, עמרי וביתו, יהוא וביתו, מנחם וביתו, פקח וביתו, הושע וביתו. מלבי"ם: יולדת השבעה, שהיא ירושלים שהעמידה ז' מלכים מן גלות מלך אשור עד גלות נבוכדנצר. רד"ק: יולדת בנים רבים והיא כנסת ישראל. ושבעה ענין רבוי במקומות לא חשבון מכוון, וכן עד עקרה ילדה שבעה, שבע יפול צדיק וקם, שבע כחטאתיכם.]

זצ"ל, שזכה לראות את השכינה בעיניו מעין שראה אותה הנביא ירמיהו. מקור הדברים הוא אגרת שכתב רבי שלמה שלומיל מיינשטרל זצ"ל בעל שבחי האריז"ל בשנת שס"ו. שכתב (תוה"ד):

... בהגיעו כנגד הכותל המערבי היה קורע כדין הרואה בית מקדש בחורבנו, ותיכף נתגלתה אליו השכינה. וראה אותה כביכול, כמו שראה אותה ירמיהו הנביא [כמובא בפסיקתא הג"ל], הולכת מבית קודשי הקדשים וראשה פרוע. וכיון שראה רבי אברהם זלה"ה את השכינה בצער נורא כזה, הרים קולו בבכי וצעק צעקה גדולה ומרה, ומרוב צער רץ ממקומו ונתקל בקיר אחד, והכה ראשו ונתעלף ונפל לארץ. אז הוא ראה שהשכינה לקחה את ראשו בידיה, וקנחה את דמעות עיניו, ואמרה לו "אברהם בני התנחם, כי יש תקוה לאחריתך ושבנו בנים לגבולם" (ירמיהו ל"א). ...²⁰

[קב הישר (פ' צ"ד), עמק המלך (פ' קי"ב), ועוד]

הבית יוסף זצ"ל וחבורתו הק':

כפי שמובא בספר של"ה (מסכת שבועות, נר מצוה אות ה') השכינה הקדושה התגלתה פעם בליל חג השבועות למרן הבית יוסף וחבורתו, וגילתה להם את צערה הנורא, וז"ל השל"ה הק':

בעת שהתחלנו ללמוד ... זיכנו בוראנו ונשמע את קול המדבר בפי החסיד נר"ו [מרן הבית יוסף זצ"ל], קול גדול בחיתוך אותיות. והיה הנעימות רב, והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו ולא היה רוח באיש לישא עיניו ופניו לראות מרוב המורא. והדיבור ההוא מדבר עמנו והתחיל ואמר:

שמעו ידידי המהדרים מן המהדרים, ידידי אהובי שלום לכם, אשריכם ואשרי ילדתכם, אשריכם בעולם הזה אשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשיכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות ... ואלו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיהם בזוכריכם, כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר ...

20 מוזכר גם ע"י החיד"א בשם הגדולים (ערך אברהם הלוי ברוכים) וז"ל: מהר"ר אברהם הלוי ברוכים ז"ל הוא הקדוש שראה השכינה עין בעין בהקיץ בכותל מערבי.

ב. צדיקים עורכי תקון חצות

רבי אלעזר אזכרי זצ"ל (בעל "ספר חרדים"):

כתוב בספר חרדים (פ' ס"ו ול"ח):

ראוי לבן להטעים לאביו ולאמו מטעמים כאשר אהב, וקל וחומר לאבינו שבשמים שראוי לנו להסתכל בתורתו אשר הורנו ולעשות בחיבה כל אשר חפץ ואהב. והנה חיוב שיקום יצירו חצות לילה להתבודד עמו בדבקות²¹, נשנס מותנינו לעשות ככה ויהי מרגוע לנפשינו ושמחה רבה. ... כי מה לנו מן הזמן אם לא רצונו. אשרי המתאמץ באהבה וזריזות לרצותו.

יקום [בלילה] לעסוק בתורה שנאמר (איכה ב', י"ט) "קומי רוני בלילה" ואמרו אין רינה של תורה אלא בלילה. רינה בהרמת קול, וכן היה דוד ע"ה עושה וישראל שומעין קולו וקמים גם הם ועוסקים בתורה (ירושלמי ברכות ה'). יתחנן אז על המקדש ועל ישראל שנאמר בסיפית דקרא "שפכי כמים לבך וכו' על נפש עוללך". ... [מצוה] לספור על חורבן המקדש וגלות שכינה שנאמר (תהלים קל"ז, ה') "אם אשכחך ירושלים - מן הלב, "תדבק לשוני לחכי, אם לא אזכרכי" - בפה.

ה'חתם סופר' זצ"ל ותלמידיו:

ה'חתם סופר' נהג לערוך תיקון חצות בכל ליל שישי עם בני ישיבתו. וכן בנו ה'כתב סופר' ונכדו ה'שבט סופר' אחריו. לעת זקנתו של השבט סופר נחלש והיה קשה לו להצטרף לבחורים, והמנהג הופסק. בא החת"ס בחלום לבתו הצדקנית מרת שמחה לעהמן ע"ה ואמר לה: "שאלי את נכדי מדוע הפסיק את עריכת תיקון חצות בישיבתנו הקדושה". מאז התאזר ה'שבט סופר' עוז והחזיר העטרה ליושנה.

וכן נהגו תלמידי ה'חתם סופר' ותלמידי תלמידיו. יש מהם שנהגו בכל ליל שישי,

²¹ ע' ספר הברית (ח"ב מאמר י"ב, פ"ט): קימת חצות חביב בעיניו ית' ויקרה לפניו מאד ובה הוא חפץ כאבנים טובות ומרגליות המאירות ככוכבים לעולם ועד בסגולתם. וע"ז זה"ק ח"ב נ"ז ע"א: האי בר נש [דאשתדל בפלגות לילה באורייתא] אקרי ברא לקודשא בריך הוא, בר היכלא דמלכא, עאל בכל תרעוי, לית דימחי בידיה, בשעתא דקרי להיכלא דמלכא, עליה כתיב (תהלים קמה יח) "קרוב יהוה לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת".

אולם כולם נהגו בחצי היום בימי בין המצרים²². ושמעתי מילידי ק"ק נייטרא, שהגה"ק רבי שמואל דוד אונגר ז"ל אבד"ק נייטרא, ערך תיקון חצות בימי בין המצרים בישיבתו הגדולה במשך כשעה ושלושת רבעי שעה בהתעוררות רבה, כאשר כמעט כל בני קהלתו משתתפים בה.²³

וכך היה המנהג בכמה ישיבות קדושות בהונגריה כמבואר בהקדמה לספר חתן סופר. שהיה המנהג במטרסדורף בבין המצרים לקרוא ולדפוק על פתחי הבתים והחנויות לבוא ולהתאסף לבית הכנסת ולהתאבל על חורבן המקדש בחצות היום, וכל בעלי הבתים סגרו חנויותיהם ובאו וישבו על הארץ.²⁴

הגר"א נבנצאל שליט"א, רבה של העיר העתיקה בירושלים כתב בספרו 'מציון מכלל יופי': "שמעתי מאדמו"ר הגרש"ז אויערבאך זצלה"ה, בשם איש מהימן מארץ הונגריה, שבשלושת השבועות היו מתאספים במקומו לישב על הארץ, ולקונן על שריפת האולם והבירה. והיתה הזעקה והבכיה של המון העם עולה עד לב השמים. ואמר האיש הנ"ל, שעוצמת הבכי היתה כזו שאין הוא יודע אם כשנחרב הבית, היו בכיות, אף מאלו שראו לפני עיניהם את החורבן, כמו הבכי אשר בכו המון העם אז בשלושת השבועות.

הרב אליהו לאפיאן זצ"ל:

הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל סיפר: זכורני כשהייתי ילד קטן נכנסתי בימי בין המצרים לבית הכנסת הגדול בשעה שתים אחר חצות היום, ומצאתי ביהכ"ס מלא, כולם יושבים על הארץ ועורכים תיקון חצות. ומי היו אלה האנשים? סנדלרים, חייטים, נגרים... אנשים פשוטים העמלים על פת לחמם, ידעו שיש לערוך תיקון חצות ולבכות על חורבן בית מקדשנו בג' השבועות של בין המצרים. הדבר עשה עלי רושם גדול. זה היה מלפני שבעים ושש שנים.²⁵

22 ע' משנה ברורה סימן תקנא ס"ק ק"ג, וז"ל: בכונות האר"י כתב שיתאבל בימים ההם [בימי בין המצרים] אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה. ומובא בספר שיחות החפץ חיים (עמ' י"ט) שהחפץ חיים בעצמו היה נוהג כן.
23 משנת יוסף דרשות ומאמרים מאמר ס"ג. על מעמד תיקון חצות זה, כותב חתנו הגה"צ רבי חיים מיכאל דוב וויסמנדל זצ"ל בספרו 'מן המיצר' (עמ' מ"א): תקון חצות של רבינו זי"ע בבית מדרשו, מי ששמעו פעם אחת בחייו לא ישכחהו לעולם. בשנת תרצ"ד בין המצרים נזדמנו שני גדולי ארץ יחד לנייטרא הרב הגאון מוה"ר אשר לעמל שפיטצער מקירכדארף הי"ד והרב הגאון הצדיק מוה"ר אברהם דירנפעלד הי"ד. הם עמדו סמוך לחלון בית המדרש בשעה שאמר רבינו זי"ע תקון חצות עם התלמידים כדרכו בקודש, בבכיה משברת לב. אמר הגאון מקירכדארדף לחבירו, "אלמלא היה מגיע טעלעגראם מירושלים שעתה ברגע זו נחרב בית המקדש, לא היה כח לאדם להתאבל ולבכות יותר." עכת"ד.

24 מנחת אהרן עמ' י"ג. וכן נהגו בקהילות צעהלים כמובא בספר קהילת צעהלים וחכמיה.

25 לב אליהו ח"ב עמ' ק"י.

רב אליהו לאפיאן היה אומר שמי שאין לו אפשרות לומר את כל התיקון לפחות יאמר פרק 'על נהרות בבל', שיהיה לו שייכות כל שהיא עם הרגשות הנעלים האלו, לחוש במעט את צער החורבן.²⁶

מובא בלב אליהו ח"א (במעשים והנהגות על ר' אליהו לאפיאן זצ"ל) שהיה עורך תיקון חצות בכל לילה בהשתפכות הנפש, אבל לא דיקדק שיהא בחצות דווקא אלא קודם שהלך לישון בין מאוחר בין מוקדם היה אומר את התיקון.

הרב שמואל וואזנר זצ"ל:

מחזה ממס כל לב היה לראות את הרב שמואל וואזנר בעל "שבט הלוי" זצ"ל יושב ואומר תיקון חצות בבכיות ובדמעות שליש עם ניגון מיוחד, כפי המנהג שהנהיג בישיבתו לאמרו בצהרי היום בג' השבועות של בין המצרים.

פעם אירע ששני בחורים שלא רצו להשתתף באמירת התיקון, התחמקו ולא באו אז להיכל הישיבה. רבנו שהבחין בכך נזף בהם בחומרה. לאחר מכן נשא דבריו בפני כל תלמידי הישיבה באומרו: אם בימים עברו ידעו כי יש לקום בכל לילה בחצות כדי לבכות ולקונן על חורבן הבית וגלות השכינה, לכל הפחות עלינו להקפיד על כך בג' השבועות בצהרים.²⁷

הרב יעקב ישראל קניבסקי (הסטייפלער) זצ"ל:

הגר"ח קניבסקי סיפר שאביו הסטייפלער זצ"ל היה אומר תיקון חצות בג' השבועות באמצע היום כדאיתא במשנה ברורה. ואמר בשם אביו שבנובהרדוק היו אומרים בצהרים בבין המצרים חצי שעה תיקון חצות.²⁸

הרב ישראל אביחצירא (בבא סאלי) זצ"ל:

מיום עמדו על דעתו לא ביטל הצדיק בבא סאלי זי"ע קימת חצות ואמירת תיקון חצות. את התיקון ערך בהתבודדות בחדרו המסוגר, כשבשעה זו אסור היה להיכנס אל חדרו. פעם אירע שהרבנית נכנסה אל החדר מבלי שזכרה ששעה זו היא עת חצות. כשנכנסה ראתה את רבנו יושב כפוף על הארץ עד שפניו היו תחובות בקרקע, ועל ידו שלולית מים מדמעותיו שנשפכו כנהר מעוצמת כאבו

26 הגה"צ רבי יצחק קולדצקי שליט"א עלון יפיק תבונה גליון ז'.

27 ספר רב רבנו עמ' פ"א.

28 דרך שיחה עמ' תר"ט.

על גלות השכינה.²⁹

מהרי"א אסאד זצ"ל:

הגאון הצדיק רבי שמואל רוזנברג זי"ע רבה של אונסדארף בעמח"ס "תולדות שמואל" מספר כי כאשר בא בצעירותו לקבל את ברכתו של רבנו מהרי"א אסאד זי"ע להנצל מהתייצבות לצבא, פתח רבנו ארגז קטן ונטל מתוכו כוס מלא משהקה והשקהו ממנו כמה טיפות. ונודע ברבים שכל מי שרבינו הטעימו מכוס זה ניצל מידם, שכן הכוס היתה מלאה דמעות של בכי אשר רבנו שפך בעת אמירת תיקון חצות.

גם הגה"ק מרא דארעא קדישא רבי יוסף צבי דושינסקי זי"ע היה מספר על אחד ממכריו, שבבחרותו כאשר נדרש להתייצב לצבא, נכנס אצל רבנו (המהרי"א אסאד זצ"ל), ורבנו השקהו מן הכוס, ומיד תפחה כריסו, וכאשר נכנס באותו יום ללשכת הצבא כדי לעמוד בבדיקות הרפואיות, הם ראו את בטנו ושחררוהו מיד. ובצאתו משם מיד חזר גופו לאיתנו.³⁰

הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת) זצ"ל :

רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת) זצ"ל כתב בענין תקון זה (תפלת דוד עמ' י"ז) דברים מאלפים:

התפילות שנדפסו בכל הסידורים לאומרים אחר חצות הלילה הן מיוסדות על הכתוב בטוש"ע (סי' א' סעי' ג') "ראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חורבן ביהמ"ק". ובתחילה כתוב שם סעיף ב' "המשכים להתחנן לפני בוראו יכוון לשעות שמשתנות המשמרות וכו' שהתפילה באותן השעות על החורבן ועל הגלות רצויה".

בימי עלומי הייתי אומר תיקון חצות בבכיות ויללות בהצנע לכת. מקירות ליבי הייתי ממרר בבכי על גלות השכינה וגלות התורה ופיזור עמנו וחורבן בית תפארתנו יבנה במהרה בימינו. ואנכי בעניי ראיתי כי ההרגל לומר בכל יום אותם הפיוטים מכהה את ההרגש, ולא מרגישים מה שאומרים כי אם כמצות אנשים מלומדה. לכן נהגתי בעצמי לומר התפילות היקרות והמסולאות שבמוסף של יום הכפורים שאחרי העבודה, המרעידות לב

29 ספר "לילות כימים" עמ' קל"ה

30 דברי מהרי"א, תולדות המחבר עמוד נ"ט

ונפש ונוקבות הלב לבית חללו...

פעמים רבות כשכבדה עלי הקימה לחלישותי, ל"ע, ואני שוכב על מיטתי באמצע הלילה כשאני מתעורר, ואי אפשר לי לומר אלו התפילות, אני אומר התפילות שיסדו אנשי כנסת הגדולה וחכמי התלמוד שהן מתפילות מוסף של יו"ט: "אבינו מלכנו גלה כבוד מלכותך וכו'", "או"א מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו וכו'", "ובכן תן פחדך וכו'", "או"א מלך על כל העולם כולו בכבודך וכו'" וכיוצא בתפילות האלו המסולאות מפז, הרגילות בלשון כל איש, והן מזוקקות ברוח קדשם של רבותינו ז"ל זי"ע, וכוללות תפילות על ביהמ"ק על כלל ישראל וקידוש שמו יתברך ויתעלה."

הרב יוסף לייב זוסמאן זצ"ל

מקונן מיוחד ומופלא היה בירושלים, הצדיק המקובל רבי יוסף לייב זוסמאן זצ"ל. קינתו של ר' יוסף לייב לא התקיימה רק בתשעה באב אלא בכל ימות השנה כולה, על יד שריד בית מקדשנו הכותל המערבי.

מדי לילה כשהגיעה שעת חצות היו רגילים באי הכותל המערבי לראות את ר' יוסף לייב מגיע. לא קור, לא גשם ולא קיץ עמדו בפניו. הוא היה מגיע לכותל מבלי להביט אל סביביו, והיה פונה ישירות אל אחד החדרים הפנימיים שליד הכותל. מרחבת הכותל יכלו לראות איך שברגע שנכנס היה מתיישב באחת כאילו נפל על הרצפה, והיה מתפרץ בבכי סוער כמי שמתו מוטל לפניו, וזעקותיו נשמעו עד לרחבת התפילה שבכותל.

היה זה מחזה מרטיט לראות דמות חיה של יהודי המבכה את חורבן הבית, שעה ארוכה מדי לילה. כל מי שהגיע בשעת חצות אל הכותל, היה שותף לאותה שוועת קינה שבקעה מתוך החדר הפנימי. ההד היה נשמע ברחבת הכותל כאילו אבני הכותל בוכים יחד עם ר' יוסף לייב.

בשלושת השבועות אף נהג לערוך את סדר תיקון חצות גם ביום. וכמנהגו בלילה כך מנהגו ביום, ביגון עצום ומתוך זעקות שבר וכאב היה ר' יוסף לייב מקונן על האסון הגדול שפקד את עם ישראל בשריפת בית אלוקינו וגלות השכינה.³¹

הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א:

סיפר הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א: יש לעורר אודות עניין עריכת 'תיקון חצות' בצהרי ימי בין המצרים. בדורות עברו הדבר היה נהוג מאוד אצל המון העם. בפרט בירושלים עיה"ק תובב"א, בה אף מלמדי התינוקות היו מאספים בצהרי היום את תלמידיהם ילדי התשב"ר ומתיישבים עמהם על הארץ ואומרים בצוותא תיקון חצות מתוך בכייה גדולה.

זכור לי כשהייתי ילד ולמדתי בתלמוד תורה 'תורה ויראה' בירושלים עיה"ק, בימי בין המצרים היו המלמדים מאספים את התלמידים לאמירת תיקון חצות בצוותא, במתינות ובהתעוררות רבה, בחליצת המנעלים ובישיבה על הארץ תוך כדי הוזלת פלגי דמעות. היו שם ר' יעקב רוטמן ובנו ר' אברהם, ר' מרדכי חשין ז"ל, הרח"י יעקובזון מעץ חיים, רבי יעקב טורנהיים, ואאמו"ר זצ"ל בעל 'מעדני השולחן', ועוד אנשים רמי מעלה. המחזה היה מרטיט כל לב, והשאיף רושם עז בנפשנו בגודל משמעותו של חורבן הבית, ובעומק עניין הבכיה על צער וגלות השכינה. אי אפשר לתאר איזו השפעה חשובה יש בהנהגה זו, הן על הילדים, וגם לרבות הוריהם. שכן בשובם הביתה הנערים הרכים מספרים מה שחוו בתלמוד תורה, ומה ששמעו בעניין החורבן וההתאבלות, באופן המעורר גם את המבוגרים. ואכן תיתי להו להני מלמדים חשובים שנתקיים בהם 'חנוך לנער על פי דרכו' גם כי יזקין לא יסור ממנה'.

תהילה להשי"ת שעלתה בידי לחדש הנהגה קדושה זו. בימי בין המצרים מביאים לתלמוד תורה אנשים יראים ושלמים אשר יושבים לארץ ומקוננים יחד עם ילדי ישראל על חורבן בית המקדש, ובזה מלמדים את הילדים הרכים את משמעותה העמוקה של האבלות על חורבן בית המקדש שיבנה בב"א. כל הרואים מעידים כי הדבר פועל הרבה קדושה על נפש הילדים, וחוקק רושם נצחי בנפשם הטהור. אשרי מי שיקבל וינהיג מנהג קדוש זה, כדי לקרב את לבבות ילדי ישראל לעבודת ה' ולקשר את נפשם לכמיהה לבית המקדש.

כמה מאלפת העובדה המסופרת אודות הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל מרא דארעא דישראל, שכידוע היה לוחם בנחישות נגד בתי הספר המיוחדים שנתייסדו בארץ. פעם שאלו מנהל בית ספר כזה מדוע הוא מרעיש ולוחם כל כך נגדם, והלא סוף סוף הילדים לומדים תורה ומתפללים בכל יום ומדקדקים בכל המצוות והדינים כראוי, אלא שמוסיפים שם כמה לימודי חול של שפות

וכיוצא בזה על מנת להעשיר קצת את ידיעת הילד. על מה מלחמתו נסובה? השיב לו רבי יוסף חיים שהחינוך ב'תלמוד תורה' צריך להיות ברמה רוחנית שהתלמידים יגדלו באופן שישאפו לומר תיקון חצות. האם בבתי הספר החדשים האלו הילדים גדלים עם מגמה כזו?³²

ואכן זאת לפנים בישראל, שצדיקים חסידים ואנשי מעשה נוהגים היו לקום בחצות הלילה ולערוך תיקון חצות מתוך כפי והתעוררות, לקיים מה שנאמר (איכה ב', י"ט) "קומי רוני בלילה בראש אשמורות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה'". תיקון זה היה תמיד מודפס בכל הסידורים כחלק בלתי נפרד משאר חלקי סידור התפילה, כי רגילים היו באמירתו. כמו כן היו יהודים דבוקים תמיד בספר 'שערי ציון' שהוא ספר תחינות ובקשות שיש בו קינות ותפילות על חורבן ציון וירושלים. רוב התפילות שבו יסודן ממחברים מזמן האר"י הקדוש. בשנים האחרונות הפסיקו לגמרי להדפיס תיקון חצות בסידורי האשכנזים, ואף הספר 'שערי ציון' אינו מצוי כלל. עובדה זו מהווה עבורינו תעודת עניות גדולה, עד כמה התרופף אצלנו ענין חשוב זה.

ברם, דוקא משום שדבר זה רופף עלינו לעשות חיזוק ותיקון לכך, ולעורר את עצמנו ואת הקרובים אלינו להשתדל באמירת תיקון חצות. ואם כי יתכן שקשה לקיים זאת דבר יום ביומו כחוק כל יעבור, לפחות יש להשתדל לומר אותו לעתים קבועות בחצות ליל, כמו אחת לשבוע וכיוצא בזה, אם בבית ואם על יד שריד בית מקדשינו אל מול פני החורבן הנראה לעין. כמו כן פשוט הדבר שאם יש לאדם קושי להתיישב תמיד על הארץ ולערוך התיקון, יש לו להשתדל לומר את התיקון, או חלק ממזמוריו, אם במעומד ואם בישיבה רגילה. אך לא יזניח לחלוטין ענין גדול ונשגב זה, שיסודותיו בהררי קודש ותיקונו מגיע למעלה למעלה.

במיוחד הדברים אמורים כלפי ימי בין המצרים שבהם הזמן גרמא להעלות את הענין על הלב. ומה זר הדבר שיהודי יפנה בימים אלו רק לכרמו ולזיתו מבלי להקדיש מחשבה וזמן לענין נחוץ זה שבשמים כל כך מצפים לו.³³

32 דורות גליון כ"ו.

33 טיב הנחמה, תוה"ד

ג. לחוש את כאבו של אבא

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

יש לנו אב יקר וחביב שאוהב אותנו מאד, דואג לנו ומעניק לנו מתנות בלי הרף. קרה מה שקרה, ביתו של אבא נחרב, והוא עבר לגור בספסל ברחובה של עיר, ישן בגינה הציבורית, זרוק בלי קורת גג ... האם היינו מסוגלים להמשיך להתגורר בביתנו בשמחה, בלי לעשות הכל כדי להחזיר אותו לביתו?! האם היינו מסוגלים להמשיך לנהל את חיינו כרגיל בלי לפעול למענו?! הלא גם ממקומו כעת - הוא דואג לטובתנו ומעניק לנו מתנות בלי הרף ... האם לא היינו הולכים לשבת לצידו על הספסל ברחוב, לחוש בצערו ולהשתתף בכאבו?

היה לו, לאבינו שבשמים, בית. היה לו מקום בו שיכן את שכינתו, דירת מגורים קבועה, 'בית המקדש'. מעת שאיננו ראויים שישכון בינינו, כבר כמעט אלפיים שנה הוא גולה, ממתינ ומצפה שנהיה ראויים, ואז ישוב לבנות את ביתו בקרבנו. האם לא נשתתף בצערו וכאבו ונפעל ככל יכולתנו כדי שישוב לשכון כבוד בהיכלו?

על אף כל החסדים הרבים שאבא הרעיף עלינו: חיים, פרנסה, ילדים, דעת, מזון ומעמד - חטאנו כלפיו עד שהתחייבנו בגלות... ועם כל זאת את חסדו לא הסיר מאיתנו... וכשהגיע רגע של משבר, כשלא נהגנו כראוי והיינו אמורים להיענש בחומרה, התגלה טובו במלוא הדרו. במקום להעניש אותנו בעוצמה הנוראה המגיעה, או חלילה לסלק אותנו מלהיות בניו בחיריו, הוא בחר לשרוף את הבית שלו ולהחריב את היכלו, עם כל הצער וחילול השם הנגרמים לו כביכול מכך. ועם זה, הוא השאיר אותנו להיות בניו החביבים הממשיכים להנות מידי הטובות והמלאות ועדיין אוהב אותנו ומצטער איתנו על הגלות הארוכה והכאובה.

ימי האבל על החורבן, הם ימים בהם אנו מתנתקים במעט מהווי חיינו, חשים את צערו של אבא, יושבים לצידו על הספסל ברחוב ומצטערים עמו בצער הגלות. זה זמן מיוחד, בו אנו מתחברים לאבא בקשר שאין חזק ממנו, מתוך כאב משותף ומחשבה אחידה - מתי נשוב ונזכה לראות את בנין בית המקדש בתפארתו, מתי נבוא וניראה פני אלוהים. זוהי משימתנו בימי אָבֶל אלו - הזדהות עם צערו של אבא, התחברות מחודשת איתו מתוך קשר ואהבה עד כלות הנפש.

בימים מיוחדים אלו אבא קורא לנו ואומר: 'בואו בניי אהובי ונחווה את הכאב יחדיו!' על כן, הבה נעורר את לבינו לחוש את כאבו הגדול, נזדהה עם בכייתו על ההתרחקות המצערת הקיימת בינינו - שכן זה מה שיביא את הגאולה.

היה זה בימי השלטון הבריטי בארץ ישראל. בירושלים התגוררו כמה אלפי משפחות יהודיות, שמנהיגן הרוחני היה רבה הנערץ של ירושלים באותם ימים, הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל. הרב היה הדמות המובילה בחיי היהודים בירושלים, ולכן השלטון הבריטי חפץ להכירו ושלח את הנציב העליון להיפגש עמו.

כשהבשילו המגעים לקראת הפגישה ונקבע לה מועד, החלו מקורבי הרב לדבר אל לבו כי יאות לקבל את הנציב בדירה מכובדת ולא בביתו. הן הרב מתגורר בדירה טחובה וצפופה מתחת לבנין, ללא ריהוט מכובד וכורסאות נוחות, היתכן לפגוש את הנציב הבריטי העליון בבית כזה?! אך הרב סירב להצעה, ואמר כי את הפגישה יקיים בביתו הפשוט והדל בשכונת בתי מחסה, ללא כל שינוי.

כשהגיע הנציב הבריטי לפגישה וירד מרכבו, נעמד מול הבית והחל מחפש, היכן הבית הראוי למנהיג היהודים. הוא תר בעיניו אנה ואנה, אך מקורביו רמזו לו לבוא בעקבותיהם, והם כבר יובילוהו אל בית הרב. עם כל מדרגה שירד הנציב לכיוון הקומה בה שכן הרב, הלכו עיניו והתעגלו בתדהמה. כשניצב על פתח הבית, נעמד הנציב המום. הוא מגלה כי רב היהודים מתגורר בדירה טחובה, דירה צפופה ופשוטה שהדלות זועקת מקירותיה. דקות ארוכות עמד הנציב המום ומשתומם מפשטות הבית. מיד אחרי שאילת שלום מנומסת, לא עצר כח מלשאול בתדהמה: 'האומנם?! זה ביתו של הרב?! כאן?! מתחת לאדמה?! היתכן?! הרי שמו של הרב נערץ בפי כל, שמעו הגיע עד לממלכת בריטניה שאני פועל בשליחותה, האם ראוי שהרב מתגורר בבית שכזה?! אולי ניתן לסדר לרב בית מכובד יותר?'

הרב זוננפלד האזין לשאלות שגורו לעברו. ביקש מאורחו לבוא בעקבותיו, והובילו אל החלון היחיד בבית. הרב הסיט את הוילון, הצביע בעיניים עצובות על המראה הנשקף מהחלון, ואמר לאורחו: 'הבט נא, אתה רואה שם קיר בעל אבנים גדולות, הכותל המערבי? המקום הזה היה הבית של אבא שלי. הבית שלו הפך למאכולת אש ונחרב עד היסוד... ' קולו של הרב נשבר והוא ניגב את הדמעות שנקוו בעיניו, והמשיך: 'כשאבא שלי אין לו אלא חורבה - האם אני צריך יותר?'

סיפור זה מעניק לנו ראייה אחרת על החיים. כמה אנו פועלים כדי לשפר את איכות חיינו... אם נתבונן בחסר של אבא שלנו, בצערו העמוק על הגלות המתארכת וסאת הייסורים המדממת המוטלת על בניו אהוביו בגללה, בכאב האינסופי לנוכח ביזוי מקום מגוריו והיכלו - יקבלו החסרים שלנו את ערכם האמיתי. חיינו הגשמיים יתגמדו, הכאבים האישיים שלנו יתקטנו, כי לאבינו האהוב אין בית בכלל, ביתו הפך לחורבה, ירושלים ניתנה לביזה, וזה מייסר שבעתיים.

הבה נייחד את הימים האלו לחשוב על גודל הכאב והצער של אבא, ומה נוכל לעשות כדי לסלק מכאוב נורא זה. בכוחות משותפים, באחדות אמת, בתפילות מקירות הלב ובסיפור רוחני אישי - נוכל לסייע להחיש ולקרב את היום המיוחל בו 'פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים...' במהרה!

[פניני פרשת השבוע' גליון צ"א, תוה"ד]

הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א:

✧ האדישות האיומה שלנו ✧

בעל הבית עומד ובוכה על יד ביתו העולה באש. מרחוק רואים שבנו הגדול, עיני המשפחה, מטייל בנחת ופונה לביתו ולעסקיו בשלוות נפש, מנהל את אורח חייו כרגיל ואף דוק של שמחה נסוך על פניו כאילו לא קרה דבר. כמה לב האב מתפלץ על אטימות לבו של בן כזה שאינו חש כלל את כאבו ומשתתף בצער. כמה שפלות יש בו שאינו פונה לנחם את אביו על כל אשר קרהו. ברור שלבן זה חסר כל רגש של אהבה טבעית כלפי אביו.

מצבנו זהה למצבו של בן זה. אנחנו רואים לעינינו גודל חילול ה' הנעשה בעולם: בית המקדש חרב ושמם, בני ישראל מפוזרים ומפורדים בין העמים, כבוד התורה מושפל עד לעפר - ואין כל זה מגיע את לבבנו כלל?! הרי זה כביכול התנכרות והתעלמות מזעזעת מכל רגש אנושי כלפי אבינו הטוב והמטיב שבשמים. כמה הדברים נוקבים עד התהום. הרי אנו זועקים בתפילה "אבינו מלכינו!", "אבינו האב הרחמן!" מתחננים אליו ית' שיתייחס אלינו כאב רחמן, והשכינה אומרת "אם אב אני איה כבודי...?! האם אתה באמת מתייחס אלי כאב...?! כלום יש לך כלפי רגש של בן אמיתי?!

כל זמן שהגלות ממשיכה רח"ל, עלינו להרגיש כאב גדול שכביכול שמו ית' מחולל

ומנואץ בין הגויים, וכפי שאומרים בתפילה, "למה יאמרו בעמים איה אלוקיהם ..."³⁴. ועל זה הדרך כל התפילות והבקשות שאנו מבקשים על גאולתנו ופדות נפשנו, כפי שאומרים בנוסח התפילות של הימים הנוראים "מלוך על כל העולם כולו בכבודך, והנשא על כל הארץ ביקרך, והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך וכו'". וכן בכל התפילות על ביאת המשיח, אין תפילה שלא מזכיר בה כבוד שמים.

צער השכינה הוא נורא ואיום כמו שאמרו חז"ל (ברכות ג') "ג' משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי לבנים שבעוונותיהם החרבת את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם", כפי שכתוב (ירמיה כ"ה) "ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו, שאוג ישאג על נוהו". ובישעיה (כ"ב) "ויקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד", כביכול הקב"ה בוכה שיחזרו בניו לשלחן אביהם. שוו בעצמכם, ג' פעמים בכל לילה, כבר במשך קרוב לאלפיים שנה, השכינה שואגת כארי. אך כהו חושנו, ולבושתנו איננו חשים שעלינו לעשות פעולות למנוע את צערו של אבינו שזועק בצער מידי לילה בלילה.

[המהרי"ל דיסקין לא היה מבקר את כותל המערבי, שכן לא היה מסוגל לראותו בלי שזה יערער את בריאותו³⁵. כאשר רואה אדם שמתעללים באביו, חותכים את בשרו ומשליכים אותו כמאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ, האם לא היה מזדעזע עד כדי התעלפות?! האם האדם מסוגל לעמוד באדישות כאשר מוציאים ספר תורה מארון הקודש קורעים אותו רח"ל ומזלזלים בו בצורה נוראית? בית המקדש חרב, בני נכר הטמאים מסתובבים במקום המקודש ביותר - ואנחנו בחוץ! כזה בזיון נורא - ואינו מתעלה?³⁶]

34 אפילו אנשים מגויי הארץ היו נוהרים ובאים לבית המקדש להתפלל ולקרוא בו בשם ה' אלוקים, כי כולם כאחד ראו עין בעין כי לה' המלוכה ומושל בגויים. וכפי שהתפלל שלמה המלך (מלכים א': ח', מ"א): "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרועך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך, ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל. ולדעת כי שמך על הבית הזה אשר בניתי". בענין הכרת הגויים והערצתם את בית המקדש, ישנו מכתב המובא בסידור 'בית יעקב' להרב יעקב עמדין זצ"ל שמתואר שם איך שאף הגויים היו מתפעלים ומתרגשים ביותר מסדר עבודת הקרבת קרבן הפסח בבית המקדש. והנביא ישעיה מנבא שלעת"ל אומות העולם יעריצו מאד את מעלת בית המקדש, כמוש"כ (ישעי' ב', ב') "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכְּוֹן יְהוָה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הָהָרִים, וְנִשְׁאַ מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַחֲרֵיתוֹ, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם".

35 ע"ע על כך לקמן פניני אור סוף הפרק.

36 קטע זה אינו מדברי הרב גמליאל רבינוביץ שליט"א, והוא הוספה מדברי הרב יצחק קולדצקי שליט"א (עלון 'פיק תבונה' גליון 7, תוה"ד). יש להעיר שאולי בגלל זה הביא הקב"ה אחרי החורבן את האסון המבהיל של עשרה הרוגי מלכות עם מיתת רבי עקיבא בדומה לציור זה, וכן הבזיון המזווע של הרוגי ביתר, כדי לעורר את כלל

ילדים תופסים רגשות אלו בקלות

כל כך פשוטים וברורים הם הדברים עד שניתן להסבירם ולהטעימם אפילו לילדים רכים בני חמש ושש, עד שאף הם ירגישו את גודל הצער. ולא עוד, אלא שהילדים, בהיותם טהורים ותמימים, קולטים את הענין הרבה יותר טוב מאנשים מבוגרים יותר. ילדי חמד הללו קולטים מיד את גודל הכאב והצער של חורבן בית המקדש, ומקבלים את הדברים ברוב תמימות ללא עקולי ופשורי. זכיתי להיות בעצמי עד לזה כמה וכמה פעמים מידי ישיבתי עם ילדי התשב"ר לאמירת תיקון חצות בצוותא בחצות היום בימי בין המצרים.

כשהרציתי בפניהם קודם אמירת התיקון, להעיר את לבם, הסברתי להם דברים פשוטים אודות צער השכינה. תיארתי בפניהם ילד שאביו נזרק מדירתו לרחובה של עיר רח"ל, עד כמה היה הילד שרוי בצער מזה. וכיון שכן, כמה צער עלינו להצטער על שהקב"ה גורש כביכול מביתו. קרוב לאלפיים שנה שאין לו בית! היה זה מחזה כביר מרגש לראות עד כמה נתעוררו אותן נשמות טהורות, כמה דמעות שפכו על פניהם עת ניגשו לאחר מכן לאמירת תיקון חצות. ברוב תמימותם הם קולטים את האמת בכל עדינותה ותוקפה. לא בחינם הבל פיהם כל כך חשוב עד שבזכותו העולם קיים, ועל תורתם אמר אביי לרב פפא שהיא חשובה יותר משלי ומשלך (שבת קי"ט ע"ב).

זכר למקדש בביתנו - כיון שאין לו ית' בית!

יש הלכה מובאת בשולחן ערוך או"ח (סי' תק"ס ס"א) שמקורה מן הגמרא, שאין בונים בנין מסויד ומכויר כבנין המלכים אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. מבואר שם בפוסקים (ראה משנ"ב שם סק"ג) שהטעם שצריך לעשות את השיור כנגד הפתח הוא כדי שיראה אותו מיד בהכנסו לפתח הבית ויזכר בחורבן בית המקדש. נראה ששורת הדין נותנת שבהכנס האדם לתוך ביתו יזכור ולא ישכח כי בעוד שלעצמו יש בית, הרי כביכול להשי"ת אין! בעוונות שגברו גירשוהו מביתו, ומנאציו תפשו את מכוון שבתו והתנחלו בה ובנו עליה כיפה של זהב, ושם עומדים ומכעיסים לפניו יתברך. מאז, השכינה שרויה כביכול בגלות ואין מנחם לה. ואם כן איך יערב לאדם לשבת בנוח בביתו בלי להעלות על לבו את מצוקת אביו.

זכירת ירושלים על שולחן האכילה

בספר של"ה (שער האותיות קדושת האכילה פ"ח) מובאים דברי הזוהר הק' פרשת ישראל להרגיש את צער הנורא של השכינה כביכול. [ע"ע מדרש "אלה אזכרה" שכותב שגזירת הרוגי המלכות גרמה מחוסר צערם של כלל ישראל באופן הראוי על החורבן.]

תרומה (ח"ב קנ"ז ע"ב) וז"ל (מתורגם ללה"ק): מי שמתעדן על שולחנו ומתענג במאכליו יש לו לזכור ולדאוג על קדושת הארץ הקדושה ועל היכל המלך שנחרבו. וכתב השל"ה שזה מקור המנהג לומר מזמור "על נהרות בבל כו'" (תהלים קל"ז) ו"שיר המעלות" בשבת וביום טוב קודם ברכת המזון. ומסביר השל"ה שבזמן הזה שולחנו של אדם הוא מעין המזבח הנעדר מאתנו בעוונותינו הרבים, ועל כן עלינו לזכור על שולחנו כי "אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם".

על האדם לעורר את לבו כאשר הוא נהנה מסעודתו ומטעמיה, כי עם היות שולחנו מלא, הרי שולחן המלך ית"ש ריקן, וזה קרוב לאלפיים שנה שאינו מקבל את לחמו כביכול את הקרבנות הנקראים "קרבני לחמי" (במדבר כ"ח, ב'). וכיון שעיקרה של תקנה זו הוא לעורר את הלב על ענין החורבן, מה מאד יש לכוון כשאומרים מזמורים אלו להרגיש כמיהה חזקה שהעולם יגיע ליעדו והשכינה תחזור לירושלים ולבית המקדש.

לחוש כצערה של "אלמנה"!

הנביא דימה את ירושלים לאלמנה "הייתה כאלמנה". למה דימה אותה דווקא לאלמנה? שכן כמו שאלמנה אינה שוכחת את בעל נעוריה לעולם, ובכל יום נזכרת בו משום שהיא מרגישה בלעדיו כפגג גופא, כך צריך שיהיה חסרון הבית וחורבן ירושלים לכל איש מישראל, שירגיש שחלק ממהותו חסר. וכן הפסוק בישעיה (פרק נ"ד, ו') מכנה את ישראל "כי כאשר עזובה ועצובת רוח קראך ה'...". וכמו שאמר דוד המלך (תהלים קל"ז, ד') "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני" שירושלים צריכה להיות אצל כל איש מישראל כיד ימינו, שאינו יכול לשכחה.

אנחנו גרמנו לסבל השכינה!

כתב האר"י ז"ל (פע"ח שער תיקון חצות פ"ב), שיש להרגיש בשעת אמירת תיקון חצות את העובדה שבעוונותינו השכינה נצרכה לירד בגלות, ושאנו גרמנו לה כל זה. וכן כתב האלשיך בפיוט לתיקון חצות "ובעוונותיכם שולחה אימכם", שאנו גרמנו את החורבן ואת הגלות. לא מדובר רק על דורות הראשונים, אלא כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו. והרי זה כאילו שאנחנו על ידי מעשינו גרמנו שאבינו קשור בשלשלאות של ברזל בלי להושיע, ואמנו שולחה בגלות. כמה צער עלינו להרגיש על מה שגרמנו לאבינו ולאמנו ושכבודם נתחלל על ידינו. אין מקום להיפטר מעבודה זו, חובה על כל אחד לעורר את לבו לחוש ציור אמיתי זה.

[טיב הנחמה, תוה"ד]

◡ המשך המשל - כאשר אנחנו בחזרה בארץ ישראל ◡

היום, שב"ה חלק חשוב מכלל ישראל נמצא בחזרה בארץ ישראל, אולם, לצערינו רבים מהם עדיין רחוקים מאד משמירת המצוות, ונותק הקשר הייחודי של השראת השכינה בבית המקדש - נתווסף עוד סיבה לבכות ולהתאונן.

למה הדבר דומה? לבן יחיד החביב ביותר על אביו ועל אמו, שהידרדר רח"ל מדרך התורה ושמירת המצוות. אביו לא חסך מאמצים להשיבו למוטב ושלח מומחים ורבנים לדבר אל לבו, אך לשוא. לפעמים בז להם, לפעמים השתכנע אבל אחרי זמן מה שב והתפתה. בסופו של התהליך, הבן הגיע הביתה עם שיער ארוך ותלבושת זרה, רמקולים של מוזיקה רחוקה מקדושה ומסכים שונים. איך הוריו יוכלו לחיות איתו במצב כזה? מה יעשו?

האהבה מקלקלת את השורה, וההורים הבינו שבבית יש את הסיכוי הטוב ביותר שיחזור לדרך הטובה, וקבלו על עצמם את כל הקשיים העצומים שבדבר.

פנה אליו אביו ואמר לו, "בני האהוב, כל זמן שאתה ממשיך ללכת בכיוון שאתה הולך אנחנו לא יכולים לחיות יחד, ועל כן אמא ואני החלטנו לצמצם את מקום מגורינו לחדר שלנו בלבד. נעשה כניסה נפרדת לחדר וככה לא נצטרך להפגש..."

מי יוכל לקבל מצב כזה בשוויון נפש... ואף להיות מרוצה ושמח...!?

[עלון "לישעתך קוית" גליון ה', תוה"ד]

החיד"א זצ"ל:

חלק מקינה מעוררת דמע מובאת בספר 'מורה באצבע' לחיד"א:

אוי לי על גלות השכינה !

אוי לי על חורבן בית המקדש !

אוי לי על שריפת התורה !

אוי לי על הריגת הצדיקים !

אוי לי על חילול שמו הגדול ותורתו הקדושה !

אוי לי כי גבר אויב !

אוי לי על צער כל העולמות !

אוי לי על צער האבות הקדושים והאמהות הקדושות !

אוי לי על צער הנביאים והחסידים והצדיקים אשר בגן עדן !

אוי לי על צערו של משיח !

עוונותינו הטו [פי' גרמו] אלה, ופשעינו האריכו קצנו, וחטאתינו מנעו הטוב ממנו.

אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם...!

פרק ד' אבלות על צרות ישראל במשך הדורות

בקינות של תשעה באב מקוננים לא רק על חורבן בית המקדש, אלא אף על כל הצרות הרבות שפגשו את עם ישראל במשך הדורות. ההבנה הנפוצה בדבר היא שמטרת קינות אלו היא לעורר רגשות של כאב כללי המתאימים לאוירת היום. אולם נראה שיש בנוהג זה הרבה מעבר לכך. המבין את יסוד הענין, יוכל להשתמש בקינות אלו וברגשות שהן מעוררות להשיג השגים נעלים בעבודת היום.

א. לחוש את הנתק הכאוב

כאשר בתשעה באב או בזמנים אחרים שקבעו חז"ל, אנו מקוננים ומזכירים את הצרות של כלל ישראל במשך הדורות³⁷, הכאב שעלינו להרגיש אינו רק של הזדהות עם אלו שעברו את הצרות הנוראות האלו, אלא על הנתק הגדול שנוצר בין השי"ת ובינינו. במקום הנהגת האהבה הגלויה שהיתה צריכה להיות בין בורא העולם ועמו האהוב ביותר, יש הנהגה המראה על נתק וחוסר שביעת רצון רח"ל. כמו ילד המקבל סטירת לחי מאמו, אף כאשר הסטירה קלה ביותר בעוצמתה, הילד עלול לבכות בכי רב. שכן לא רק המכה כואבת לו, אלא היא ביטוי לחוסר נחת רוח שנגרמה לאמא על ידו. עכשיו קיים נתק נפשי גדול ביניהם - ובמקום לקבל נשיקות

³⁷ ע' רש"י דברי הימים ב' (ל"ה, כ"ה) שמזכיר בקשר לאסון של מיתת יאשיהו המלך, את המנהג בתשעה באב להוסיף קינות על מאורעות כל הדורות. וז"ל: "ויתנם לחוק" - כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מקוננים ובוכים על המאורע, הם מזכירים זה הצער עמו, דוגמא בתשעה באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו, כן יבכיו על מות יאשיהו. עכ"ל.

מרוגשות, כפי שמתאים לרמת האהבה הגדולה הקיימת ביניהם, הוא מקבל סטירות הכואבות לשניהם ...

על כל צרה שהגיעה ושמגיעה רח"ל לכלל ישראל יש להרגיש כפי שכתוב בשיר השירים (ה', ז):

הַבּוֹנֵי פְּצַעוֹנֵי נְשָׂאוֹ אֶת רִדְיֵי מַעְלֵי שְׁמֵרֵי הַחֲמוּזֹת. הַשְּׂבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת
יְרוּשָׁלַם אִם תִּמְצְאוּ אֶת דּוֹדֵי מָה תִּגְדּוּ לוֹ שְׁחוּלַת אֶהְבָּה אֲנִי.

וכתב שם הגר"א בפירושו (כפי שמוזכר לעיל פרק א'):

מכל הצרות שמצאוני, אל תגידו לו יותר רק שחולת אהבה אני, שזה קשה לי
יותר מכולם, מה שהוא נפרד ממני.

ואכן חשוב לזכור שלא הגוים החריבו את בית המקדש אלא הקב"ה בעצמו, כמו שכתוב (איכה ב', י"ז) "עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה"³⁸. אבא שלנו שאוהב אותנו יותר ממה שניתן לדמות, החריב ...

זה באמת המצב של עם ישראל בתקופתינו ובכל תקופת הגלות. כל זמן שבעוונותינו לא זכינו שנבנה בית המקדש, הרי זה סימן שאנו עדיין במצב של ו"חרה אף ה' בכם" - רח"ל. כמו שמובא באבות דרבי נתן (פרק ד'):

כל זמן שעבודת בית המקדש קיימת, העולם מתברך על יושביו וגשמים יורדין
בזמן שנאמר (דברים י"א) "לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם
ובכל נפשכם, ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש [וגו']", ונתתי עשב
בשדך לבהמתך". ובזמן שאין עבודת בית המקדש קיימת, אין העולם מתברך
על יושביו ואין הגשמים יורדין בזמן, שנאמר (שם) "השמרו לכם פן יפתה
לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים, והשתחוויתם להם וחרה אף ה'
בכם, ועצר את השמים ולא יהיה מטר" ... הא למדת שאין עבודה שהיא
חביבה לפני הקב"ה יותר מעבודת בית המקדש.³⁹

האבלות שלנו על החורבן והגלות היא אבלות על היחס של אהבה גלויה שהיה ואיננו. כל אירוע
נוסף של צרה הוא המשך של הניתוק הכאוב הזה - ניתוק בין אב אוהב ובניו הסוררים.

38 זהו ק"ח"א ס"א ע"א.

39 וכתוב בירושלמי יומא (א', א'): כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו.

ב. שיתוף שם שמים בצערנו

מלבד האמור לעיל, יש חשיבות נוספת גדולה בזכרון הצרות שעברו על כלל ישראל בזמן הנקבע על אבלות החורבן, ונראה שהיא הסיבה העקרית להנהגה זו.

מובא בספר ערוך השולחן (או"ח סי' קל"ב ס"ה), וז"ל:

אמרו בסוף סוטה דמיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, וכל יום קללתו מרובה מחבירו, שנאמר "בבוקר תאמר מי יתן ערב וגו'". ואלא עלמא אמאי קא מקיים? אקדושא דסידרא וא'אמן יהא שמייה רבה' וכו' [דאגדתא]. ... ואינו מובן מה שייך זה לביטול הקללה?

אמנם נראה לי דהענין כן הוא, דהנה במדרש (תהלים כ') אומר:

"יענך ה' ביום צרה" זה שאמר הכתוב "יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה" אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשים אותי, וישתפו כבודי עמהם [יתפללו על כבודי המתחלל בעולם על ידי צרתם], באותה שעה אני עונה אותם, שנאמר "יקראני ואענהו", אימתי? כי "עמו אנכי בצרה" [כיון שהמתפלל מזדהה עם צער השכינה כביכול]. משל לאשה עוברה שהיתה לה כעס עם אמה [משל לאשה שהיא עם אמה בכעס (גירסתנו במדרש)], ועלתה אמה למעלה [לגור בעליית הבית לבדה], ובשעת לידתה היתה [הבת] צווחת מלמטה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה, והיתה אף היא צווחת כנגדה וכו' [והיו השכינות אומרות לה, "מה טיבך וכי את יולדת עמה?" אמרה להן, בתי יולדת בצער], אף על פי שאני בכעס עליה, איני יכול לסבול צווחתה, צרת בתה צרת אמה [כך הקב"ה מזדהה עם צרותיו של אדם זה שהוא בצרה]. עכ"ל.

וכיון שעיקר [הדבר] המועיל להצלת הצרות [הוא] לשתף כבודו יתברך בצערנו [להשתתף עם צער השכינה על הסתר כבוד השמים], וגם בגמרא אמרו כן (ברכות ס"ג) "כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו" [ע' מהרש"א שם]. ולכן כשהקללה רבתה בנו והתפללנו לו יתברך, אנו משתפים שמו הגדול יתברך בצערינו, כלומר שלו יתברך מגיע צער כביכול [שיש צער כביכול להשי"ת], שהלא מלא כל הארץ כבודו, ועתה אין כבודו ניכר כלל, ומצטערים ... ואומרים "יתגדל ... אמן יהא שמייה רבה" שזה כולו בנוי על גלות השכינה. ובזה הקב"ה כביכול מצווח כנגדינו, ומסיר ממנו הקללה, ומשפיע לנו פרנסתנו.

נראה בעה"י ביאור הענין. שמבואר מהמדרש הנ"ל שכאשר אנחנו מזדהים כביכול עם הצער של השכינה, אז השכינה מזדהית באופן גלוי עם הצער שלנו. כלומר, כאשר האדם יתפלל על הצער האישי שלו ובמקביל גם על הצער, כביכול, של השי"ת מחילול ה' שיש בבריאה ומהמצב הירוד של כבוד שמים הקיים, השי"ת יקבל את תפילותיו ויסלק את צרותיו. על תפלה כזו נאמר "יקראני ואענהו" שהקב"ה יקבל את תפילותיו כיון ש"עמו אנכי בצרה", שהוא מזדהה עם הצער כביכול של השי"ת ומשתף כבוד שמים בצרתו.

כפי שמתואר במשל, כאשר הבת היולדת בוכה מרוב צער, כל הכעס והרוגז של האם נשכחים והיא משתתפת בצערה. יתכן שמרוב הזדהות בצרתה היא אפילו תרד למטה לעזור לה, ואפשר שאירוע זה אף יגרום להשבת השלום ביניהן. בדומה לכך, כאשר ח"ו יש נתק כביכול בין השי"ת והאדם [ובמקביל יש נתק בתוכנו בין הנשמה לחלקים הנמוכים של הנפש, ע' לקמן פרק ו' בשם מכתב מאליהו], עת צרה היא הזדמנות לגשר בין המרוחקים ולסלק ניתוקים אלו. וכמו שבשמים חשים ומזדהים עם הכאב שלנו, יש לנו אפשרות להרגיש את רגשות עומק הנשמה של הזדהות עם צער השכינה.⁴⁰

בעת צרה, הגוף והנשמה שניהם מרגישים את כאב הצרה, ואז יש אפשרות לאחדם. הגוף מרגיש את הכאב הגשמי, והנשמה מרגישה את הכאב של הסתר כבוד שמים שיש במציאות הצרה. ועל כן, כיון שרגשות שניהם תואמים בתחושת הכאב, יכול האדם לעורר בקלות ולחוש את הצער העמוק של הנשמה על מצבו הכאוב של כבוד שמים. בעת צרה נפתחים השערים לחוש רגשות עמוקים אלו, אף כאשר בדרך כלל הם רחוקים ממנו. על כן יש אפשרות להשתמש בצרה לסלק את הניתוקים ולהחזיר את השלום בינינו ובין אבינו שבשמים, שכמו שהוא מזדהה אתנו גם אנחנו נזדהה כביכול אתו. בכך הופכים את הצרה לאמצעי של התעלות והתרוממות מעל כל הצרות השטחיות. הנהגה זו תרים את האדם מעל הנהגת הדינים הקשים רח"ל שהם תולדות נתק זה, אשר הם מקורה של הצרה, ויזכה לישועות גדולות, "יקראני ואענהו - עמו אנכי בצרה".

נמצא שכאשר רח"ל האדם מרגיש כאב, התגובה הנעלה והרצויה ביותר היא לעורר במקביל

40 ביאור המדרש נראה: המשל המובא במדרש הוא על המציאות של הזדהות המסלקת ניתוקים, וכצערו כביכול של רבש"ע בשעת החורבן כמפורש שם במדרש. אך הזדהות זו אינה בגלוי בעולם הזה. אולם כאשר האדם שהוא בצרה 'משתף שם שמים בצער'ו ועל ידי הצרה שלו חש את הצער כביכול שיש בשמים, אז יסתלק הנתק אף בגלוי, ותפלותיו יתקבלו להצילו מהצרה. ונראה שזוהי כדברי המשנה אבות (ב', ד') "עשה רצונו כרצונו, כדי שיעשה רצונו כרצונו", ע"ש במהר"ל. "דבר זה אמר כנגד האהבה, שיהיה רצון האדם קשור ברצונו יתברך לעשות רצונו של מקום כאילו היה רצונו בכל לבו... כאשר רצונו של אדם מקושר ברצון המקום אז מקושר רצון המקום ברצונו לעשות רצונו מה שהאדם חפץ". עכ"ל. ונראה שהתאחדות זו של רצונו עם רצון ה' היא תיקון החטא שהוא סטייה מקבלת רצון ה' בשלמות, ואז אין עוד צורך בצרה שהיא תולדת החטא. וכן שיתוף שם שמים בצער הוא התאחדות רצונו עם רצון ה' ["תמת"י].

את הרגשת עומק הנשמה בכאב הגדול שיש לרבש"ע כביכול מצרה זו - הכאב הנורא שיש לו ית' על כך שבניו האהובים צריכים לעבור חוויות קשות כאלו. וכן יש לחוש את הכאב הגדול על חילול ה' הגדול הנגרם על ידי כל הצרות שבעולם, שבמקום ש"יתגדל ויתקדש שמייה רבא" הרי רחמנא ליצלן "מתקטן ומתחלל שמייה רבא ...". וכל זאת באשמתנו, שאנחנו גרמנו לכך על ידי חטאינו (הפרטיים, ובמה שעוד לא תִקְנֶנו את חטאי דורות הקדומים, כמו חטאם של אדם וחוה ששורשיו עוד מקננים בנו).

יוצא, שכשם שיש זמנים מסוימים שבהם יש לאדם אפשרות להרגיש יותר בקלות את כאב השכינה, כגון חצות הלילה (שאז הצדיקים שופכים את לבם ומתפללים על כך כפי שמתואר בפרק הקודם), כך, כל פעם שהאדם חש כאב וצער יש לו אפשרות לעורר את הכאב הגדול של הנשמה מצער השכינה על הצרה הזאת, ועל כל צרות העולם, ועל חילול ה' הקיים בבריאיה.⁴¹ כמו שיש "תיקון חצות" יש בדומה לו "תיקון צרה", שכאשר האדם מרגיש כאב אישי על צרה יש הזדמנות להחזיר את האחדות בינו לבין אביו שבשמים.

ועל כן, בזמנים בהם מוטל עלינו להרגיש את הכאב הגדול שיש בשמים ובעומק נשמתנו על הנתק הגדול הכאוב הקיים בין ישראל לאביהם שבשמים, אחת מהדרכים לעורר רגשות אלו היא על ידי זכירת המאורעות הקשים של ימות העולם. מאורעות אלו מעוררים את הרגשת הכאב השטחי מהצרה המקביל לכאב המרומם של הנשמה. על ידי כך יסתלקו הניתוקים שבלב ויוכל האדם להרגיש את הכאבים העמוקים הנעלים של הנשמה של הזדהות עם צער השכינה. הישג זה הוא הישג נכסף ביותר שירומם את כל המעמד הרוחני של האדם.

41 דוגמה מאלפת לענין זה יש במדרש (איכה רבה פ"א, כ"ד): "בכו תבכה בלילה" ... מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל, והיה לה בן תשחורת ומת, והיתה בוכה עליו בלילה, והיה רבן גמליאל שומע את קולה, והיה נזכר חורבן בית המקדש, והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו, וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופנו אוקגתה משכונתו. ע"כ. וצריך ביאור מדוע כשהיה שומע קול בכייתה היה נזכר בחורבן בית המקדש? ואם בכייתו היתה על חורבן בית המקדש הרי אינו בוכה "עמה", וחז"ל אמרו שהיה בוכה עמה, דהיינו על צערה שמת בנה? רואים מכאן שבכי חיצוני מעורר בכי פנימי, והבכי של הזדהות בצערה היה מעורר את בכי הנשמה על כבוד שמים. מעין זה כתוב על נינוה שאנשי נינוה סדרו שאפילו בעלי החיים יבכו [פסיקתא דרב כהנא (כ"ד, י"א) העמידו העגלים מבפנים ואמותיהם מבחוץ שהיו אילו גועים מבפנים ואימותיהן מבחוץ] כדי לעורר את העם לבכות מתוך תשובה. ע"ע בזה בנספח בסוף שער זה.

לשתף שם שמים בצערנו

לאשה צעירה קרה אסון, נפטר לה תינוק רח"ל ונשברה רוחה לגמרי. היא סיפרה איך היא הצליחה - אחרי זמן ממושך שלא יכלה להתמודד עם הרגשות הכבדים - לצאת מהדיכאון, להתאושש ולחזור לעצמה:

כבר עברו כמה חודשים וקבלתי הזמנות לשמחות שונות, אבל לא הייתי מסוגלת ללכת - איך אשב בין כל הנשים השמחות ואני רק רוצה לבכות. יום אחד היתה חתונה של קרובת משפחה והייתי מוכרחה ללכת. הלכתי לחתונה, אבל הרגשתי שאינני מסוגלת לשבת בין כל הנשים העליזות ומלאות בלהט ובחדוות חיים. לא ידעתי מה לעשות, לאן לברוח מהאווירה הזאת שהיתה כל כך ממני והלאה. יצאתי מהאולם, ניגשתי לטלפון ציבורי, הרמתי את השפופרת כאילו שאני מתקשרת והתחלתי לבכות.

אשה מבוגרת שעמדה שם, שלא הכירה אותי, שמה לב למה שקורה והבינה מה לפנייה. היא קראה לי, ואמרה "גם לי פעם קרה אסון גדול והיה לי קשה להשתתף בשמחות. עד שיום אחד מצאתי את הדרך להתרומם מעל הכאב הנורא. הסוד הוא 'לשתף את ה' בצערך'. אל תבכי רק על הצער האישי שלך, אלא אם את כבר בוכה, תבכי גם על הצער של ה', תזדהי כביכול עם הכאב שלו. תבכי על כבוד שמים שמזולזל בעולם, על הגאולה המתאחרת, על כל הכאבים של אנשים שכביכול גורמים כאב כל כך גדול להשי"ת. תנסי את זה ותראי שזה ירים אותך לעולם של כאב יותר מרומם, ששם נמצאת גם הרפואה לכאב!"

ניסיתי, ואני אכן מלאת תודה לאשה נבונה זו על בריאות הנפש ועל שמחת החיים שחזרו אלי.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. להרגיש את החורבן והגלות

הרב מרדכי גיפטר זצ"ל:

כשהגיע רבי מרדכי גיפטר זצ"ל בפעם הראשונה לארץ הקודש, שאל אותו תלמיד חכם אחד אם כבר ביקר בכותל המערבי ובקבר רחל. "הייתי בשני המקומות" השיב רבי מרדכי. "והיכן התרגש הרב יותר?" הרהיב עוז איש שיחו לשאול. "בקבר רחל התרגשתי מאוד, אבל הרבה יותר מכך התרגשתי בכותל המערבי".

התפלא השואל: "שאלתי שאלה זו להרבה בני אדם, וכולם ענו, שהתרגשו יותר בקבר רחל!?"

התבונן בו רבי מרדכי והשיב: "אסביר לך את העניין - אתם אנשים צעירים, וגם צעירים יכולים להרגיש ש'מאמע רחל' בוכה עליהם ומבקשת מהקב"ה רחמים עבור בניה ... אולם אנשים צעירים, שלא ראו מימיהם עולם קודם חורבן ועולם לאחר חורבן, קשה להם לתאר לעצמם 'חורבן' מהו.

אני למדתי בטעלז לפני השואה. ראיתי את הקהילות הקדושות המפוארות של כלל ישראל שהיו אז באירופה, הבחנתי בגדולי התורה והיראה המרוממים שהיו שם, ינקתי מהקדושה הנשגבה של היכלי התורה, הבנתי מהו 'בחור ישיבה' באמת, חוויתי את מהותם האמיתית של אלול וימים נוראים. והנה, הכל - בעוונותינו הרבים - נחרב כליל! הכל היה כלא היה! הכל נעלם ואינו! אני חוויתי על בשרי

את הפירוש הנורא של המילה 'חורבן!' ואת הכאב העצום שמלווה אותה. ויודע
אני ששורש כל החורבנות מונח בחורבן בית המקדש, ומשום כך אני מתמרמר
בבכי כשאני רואה את בית המקדש בחורבנו...".

[קו' דברו על לב ירושלים' עמ' פז]

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל:

אמר מרן הגראי"ל שטיינמן: פעם, בתשעה באב היו מתאבלים הרבה. והסיבה
היתה, כי היה מר ליהודים באופן כללי בחייהם. בחוץ לארץ, הילדים הגויים היו
זורקים אבנים על היהודים וקוראים אחריהם "ז'יד" וכדומה, ותמיד היו היהודים
מרגישים את הגלות. ואז הדבר בא לידי ביטוי בתשעה באב ובתקופת בין
המצרים. מה שאין כן בזמננו, בפרט בארץ ישראל, לא מרגישים את צער הגלות,
ולכן לא חשים את האבלות של תשעה באב כראוי.

[צדיק כתמר יפרח, תוה"ד]

הרב יוסף חיים זוננפלד זצ"ל:

היו תקופות שהעניות והרעב בירושלים היו נוראים מאוד. רבים עלו לארץ
ישראל כעשירים מופלגים וחזרו לחוץ לארץ בעירום ובחוסר כל, והיו גדולים
וטובים בארץ שסבלו חרפת רעב.

רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, רבה של ירושלים, בראשונה כאשר הגיע לירושלים,
סבל עניות גדולה. באחד מן הימים כשהלך להתפלל על יד כותל המערבי, פגש
אחד מתלמידי החכמים שבעיר אשר גם הוא סבל מעניות גדולה. אמר לו החכם,
אמשול לך משל על מצבנו כיום בירושלים. היה איש סוחר מכובד שכל הנהגות
ביתו בעשירות ומתוך כך התרגלו בני ביתו לחיי עשירות, באכילתם, במלבושיהם
ובכל אורחותיהם. נפטר העשיר, והאלמנה לא יכלה להמשיך את העסקים, ירדה
מנכסיה והחלה המשפחה לחיות בצמצום גדול. הבנים היו רוטנים על הדבר,
עד שאמרה להם האם בכאב ובדמעה: "הברירה בידכם, או שאתם מוכנים להיות
במצב זה ולבטוח בה' שיעבור לבסוף, ואם לא, סעו לכם לאן שאתם רוצים,
כי אני יכולה להביא לכם יותר מזה". הברירה בפניהם, או להשאר עם אמם
ולהשתתף עמה בקשייה ובצרתה, או לחפש חיים נוחים עצמאיים בלי הקירבה
איתה.

והנמשל מובן, כל זמן שבית המקדש היה קיים, ירושלים היתה משכן השכינה ועשירה בין ברוחניות ובין בגשמיות, ואז כל תושביה אכלו מעדנים ושמחו איתה משוש. אולם לאחר החורבן אומרת ירושלים לבניה אם רוצים אתם להשתתף בצערי ולסבול את יסורי ולצפות לישועת ה' - מוטב, ובאם לאו - סעו לכם לאן שתצאו.⁴² על כן צריכים אנו להתחזק ולבטוח בה' ולזכור את מה שאמרו חז"ל (תענית ל') "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה".

[בטוב ירושלים]

ב. "תגידו לו - שחולת אהבה אני!"

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

במגילת שיר השירים (ה', ב'-ט"ז) מובא תיאור מופלא של היחס של כלל ישראל לרבש"ע בעת החורבן ובזמני הצרות במשך ימות העולם:

"קול דורי דופק, פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי, שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה, וגו' ... הכוני פצעוני נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות."

הקב"ה בזמן ביהמ"ק, כביכול, 'דפק' על דלתותינו ואמר לנו: "פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי". הוא רצה להשפיע לנו בזה שפע של ברכה, בבחינת "שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה" - הקב"ה הגיע כשבאמתחתו גשם, טל ושאר ברכות יקרות. ומאחר ובאותה שעה לא פתחנו לו, התוצאה היתה "הכוני פצעוני" - כלל ישראל התמלא בפצעים: חורבן בית ראשון, חורבן בית שני, ואחריהם חורבנות וצרות לאין ספור במהלך כל הדורות ... גירוש ספרד ... "השואה" האיומה, ירחם ה'.

"השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דורי מה תגידו לו?
שחולת אהבה אני!"

תגובת כלל ישראל לכל אותם אירועים נוראים היתה תמיד: "אם תמצאו את

42 ע' ל' ספר חרדים פ' ס"ו: כיון שגולה האדם מן הארץ גורם גלות לשכינה עמו, ואם אדם בצרה בארץ, דיו לעבד להיות כרבו 'עמו אנכי בצרה'.

דודי מה תגידו לו, שחולת אהבה אני". זו היתה הזעקה העמוקה שלנו: אל תספרו לו על הייסורים או על ההריגות וההשמדות. כל ההתרחשויות הכואבות הללו מחווירות אצלנו לעומת הכאב הגדול מכולם, "כי חולת אהבה אני!" זהו האסון הנורא מכל - השכינה הקדושה התרחקה ממנו! דבר זה לבדו הוא המכאיב לנו וגורם לנו להיות חולים. חסרה לנו הרגשת "ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין" (שיה"ש א', ב'). את אותה שמחת הלב הנעלה של קרבת ה' שהרגשנו בשמחת בית השואבה, עת רקדנו שבעה ימים ושבעה לילות ללא הפסקה, ושאבנו משם רוח הקודש. איך שואבים מים בדליים כולנו יודעים. איך שואבים רוח הקודש בדליים? ... אנחנו לא יודעים ... הם ידעו!

"מה דורך מדוד היפה בנשים, מה דורך מדוד שככה השבעתנו?"

אומות העולם בשמעם מילים אלו מתפעלים ביותר, ושואלים בתמיהה "מה דורך מדוד היפה בנשים?" (שיה"ש ה', ט') - מה טיבו של אותו רבש"ע שאותו הנכם כל כך אוהבים?

ואנו מתחילים להסביר להם:

"דודי צח ואדום דגול מרבבה וגו'. ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש מעיו עשת של מעולפת ספירים, שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז, מראהו כלבנון בחור כארזים."

עם ישראל משיבים (ע"פ פרש"י) שהם אוהבים את השי"ת על אף כל הצרות, כיון שהם יודעים שכל מגמתו בכל מה שהוא עושה היא תמיד רק לתועלתם. הם מכירים את מידות טובו מהתורה ומהניסים הגדולים שהוא עשה למענם. בנוסף לכך הם אוהבים אותו מחמת היחס המיוחד שבו הוא מתייחס אליהם, ועל שנתן להם את האפשרות לגרום לו נחת רוח מיוחדת על ידי הקרבנות, ושמאיר להם את הדרך באמצעות תלמידי החכמים שהוא שם בתוכם. אהבתו הגדולה אליהם ניכרת מנועם גילויי מעמד הר סיני ומהיפוי של התורה שנתן להם, אשר ההוגה בה תמיד מחדש בה טעמים נפלאים.

אחרי כל ההסברים הללו, הם מסיימים:

"חכו ממתקים וכולו מחמדים זה דודי וזה רעי!"

אם סבורים אתם שעל ידי תיאור זה אתם משיגים את גדלות הבורא, טעות בידכם!
דומה הדבר לאדם הטועם ממתק ערב ביותר, שאין באפשרותו כלל לתאר את
טעמו לאחר שלא טעם את טעמו המיוחד. "חכו ממתקים וכולו מחמדים" -
אחרי הכל, דעו לכם שעדיין לא השגתם אפילו חלק קטן מהטעם ומהמתיקות
הגורמים לגעגועים החזקים שלנו להשי"ת בבחינת "חולת אהבה אני". געגועים
אלו מגמדים את כל הצרות, ההשמדות וההריגות עד שאינם מורידים כלל את
האהבה העזה שלנו אליו ית'!

[ע"פ גלות ונחמה עמ' י"ב, תוה"ד עם הוספות]

פרק ה' הפסד התורה והתפילה

בחורבן בית המקדש, כל המערכות של קדושה וקשר עם השי"ת התרופפו מאד. מתוך שלושת העמודים שהעולם עומד עליהם, הפסדנו חלק עיקרי מעמוד העבודה עם חסרון עבודת הקרבנות. ואף שעדיין נשארו לנו האמצעים של קשר עם השי"ת על ידי עבודת התפלה ולימוד התורה, גם הם נחלשו מאד והתרחקו מהמצב שבו היו בזמן המקדש. על חוסר קשר זה עם אבינו שבשמים ודאי ראוי לבכות, ואדרבא, מי שהדבר אינו כואב לו אדישותו צריכה תיקון.

א. בהירות התורה - מבית המקדש

כל עיוור מוכן להקריב הרבה למען רפואתו - לצאת מעולם החושך לעולם האור. בלי בית המקדש אנחנו בהבנת התורה כעיוור המגשש באפילה לעומת מה שהיתה בזמן בית המקדש. חסר לנו את מאור בהירות ההבנה האמיתית של התורה, כמו שכתב הגר"א בשיר השירים (ו', ד'), וז"ל:

אחר שגלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו שהוא בית המקדש, אין לנו לא תורה, כמו שכתוב (איכה ב', ט') "מלכה ושריה בגוים אין תורה", ולא עבודה. ולכן אנו אומרים אחר התפלה, שהיא במקום עבודה: "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו" ותהיה עבודה עצמה, "ותן חלקנו בתורתך".

וכן מובא במשנה סוטה דף מ"ט ע"א:

רבי אליעזר הגדול אומר מיום שחרב בית המקדש שרו חכימיא למהוי כספריא
[התחילו החכמים להיות כמלמדי תינוקות], וספריא כחזניא [ומלמדי תינוקות כשמשים],
וחזניא כעמא דארעא [ושמשים כעמי הארץ], ועמא דארעא אזלא ודלדלה, ואין
שואל ואין מבקש [עליהם רחמים]. על מי יש להשען על אבינו שבשמים.

וכתב הגר"א (לקוטי הגר"א סוף ספד"צ ד"ה ידוע):

מעט שחרב הבית יצאה רוחנו עטרת ראשנו, ונשארו רק אנחנו, הוא גוף שלה
[אולי צ"ל "שלם"] בלא נפש. ויצאה לחוץ לארץ הוא הקבר, ורימה מסובבת
עלינו ואין בידינו להציל מן העובדי כוכבים האוכלים בשרנו. ומכל מקום היו
חבורות וישיבות גדולות עד שנרקב הבשר, והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור.
ומכל מקום היו עדיין העצמות קיימות, שהן התלמידי חכמים שבישראל
מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו, ונעשה
עפר, שחה לעפר נפשנו. ואנחנו מקוים עתה לתחית המתים "התנערי מעפר
קומי" (ישעי' נ"ב) ויערה רוח ממרום עלינו.

ובביאור הגר"א על הת"ז נ"ג א' כתב בא"ד:

וכן היא בתורה, שעתה אין אנו מקבלים שום דבר חדש בתורה כמו בזמן בית
המקדש, אלא מה שאנו מוצאים כתוב בספרי הראשונים. ובזמן בית המקדש
היו משקין לתורה, וכמו שאמרו על רבי עקיבא, דברים שלא נתגלו למשה
רבינו ע"ה כו' [נתגלו לרבי עקיבא וחבריו] (במדב"ר י"ט, ו'), ודריש על כל קוץ וקוץ
[תליין תילין של הלכות (מנחות דף כ"ט ע"ב)], וזו היא השקאת התורה. מה שאין כן
עתה "מלכה ושריה בגוים אין תורה", ואין לנו אלא ספחי הראשונים, הלואי
שנוכל להבין מדבריהם כו'. וכמו הזרע שזורעין בקרקע שהאדם זורע בקרקע
ומביא לה הזרע ממקום אחר, וכשאיין אדם טורח בה, אז היא נזרעת מעצמה
ספיחין ומאכלת לאדם כשאיין אדם שיכול לטרוח בשבילה. וכן הדבר בגלות
"ואדם אין לעבוד כו'" עד שיבא משיח כו'. ע"כ.⁴³

כל זה הוא מלבד חוסר הבהירות בקביעות ההלכה שקיים בזמנינו. בזמן בית המקדש היה
סנהדרין בלשכת הגזית, שהיו פושטים את כל השאלות ומכריעים את ההלכה בצורה שאין

43 עיין ביאורי הגר"א ת"ז (תיקון ג' ד"ה וכד איסתליק) ובישעי' (א' - ז', כ'): כמו שעיקר חיות האדם מן האדמה
כן היה עיקר החיות הרוחנית של עם ישראל מבית המקדש.

אחריה מקום לערער - "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

באגרת רבי שרירא גאון מתואר שבזמן בית המקדש לא היו מחלוקות רבות כפי שאנחנו מכירים היום, רק מחלוקת אחת בענין הסמיכה, אם ראוי לסמוך על קרבן ביום טוב (חגיגה פ"ב מ"ב). ובזמן שמאי והלל היו ביניהם רק שלוש מחלוקות (שבת ט"ו ע"א). אולם כאשר חרב בית המקדש אז התחילו מחלוקות רבות בהלכה, עד שהיום לדאבננו יש מחלוקות וספקות כמעט בכל נושא והתורה נהייתה כתורות רבות, דבר הגורם לפילוגים כאובים בתוך כלל ישראל. חוסר בהירות זו בתורה היא תולדת הירידה בקדושה והתגברות כוחות הנגדיים לקדושה לאחר חורבן בית המקדש⁴⁴.

בנוסף לכך, בזמן שהיתה נבואה היו לנו נביאים לנתב את דרכנו, להאיר עינינו בעבודת ה' ולגלות מה דורשים מאתנו בשמים. וכן כאשר היה אורים ותומים "למה נקרא שמם אורים ותומים" אורים - שמאירים עינים בהלכה⁴⁵ (ילקוט שמעוני פ' פנחס).

דברים האלו היו עוזרים לכל אחד להשיג את ייעוד חייו בצורה המעולה ביותר. חוסר בהירות בתורה הוא חסרון בעצם חיותנו הרוחנית, כמו שכתב הרמב"ם (הל' רוצח פ"ז) "חיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד [לימוד תורה באופן מושלם ע"ש], כמיתה חשובין". בלי בית המקדש המצב שלנו הרבה יותר חמור ממצבו של רבי יוחנן לאחר מיתת ריש לקיש, שמרוב עגמת נפש על החסרון בבהירות התורה שהיה מקבל מלימודו איתו, לא היה מסוגל להנחם על פטירתו (ב"מ פ"ד ע"א).

בנתינת התורה הקב"ה העניק לנו את המפתח לעולם הבא, כפי שאומרים בברכת התורה "וחיי עולם נטע בתוכינו". ברם יש דרגות במפתח זה, יש תורה מאירה ושלמה, ויש תורה מעורפלת

⁴⁴ ע' ספר אדיר במרום ח"א לרמח"ל: אם לא היתה הס"א יכולה להתחזק ולהתאחז באורות לסתום אותם, הנה היתה התורה מתגלה תמיד בנחת ובשלוה. ... כי המחלוקת והפלפולים שעושים בתורה, הם לשבר הקליפות ולהעביר הקושיות ... ויש איזה מקומות שהס"א גורמת סיתום, וזה נקרא קושיא. ואז צריך להתעורר בכח אורות של גבורה להעביר משם הס"א עד שתעבור הקושיא ההיא. ולפעמים אין כח להעביר הסתום ואז נשאר קושיא ... מפני החטאים אשר חטאו ישראל, ומה שגרמו למשה לחטוא בסלע, ועיני הערב רב וכל שאר קלקולים שהיו בעולם, הם גורמים סיתום הס"א. ונשמותיהם של צדיקים מתקנות בעד ישראל ... והם צריכים להיות במלחמה הזאת הנראית לפנינו, ביניהם, ובאמת אינו אלא כנגד הס"א. ובספר טיב הנחמה כ': מבואר מהאריז"ל שהבירור הגדול שהיה שורה בזמן בית המקדש, לא היה משאיר שום מקום למחלוקות ולספיקות במשפטי התורה ודיניה, אלא הכל היה מחוור, נהיר ומוסכם בשיטה אחת. ואילו הקושיות והמחלוקות והספיקות הרבות המצויות בגמרא ובפוסקים הינן תוצאות מן ההסתר והתגברות הקליפות שנתעוררו לאחר חורבן הבית. כי כל ספק בעולם נובע מן הקליפה, וכל כמה שהגלות מתארכת ומתמשכת הרי הבלבול והספק מחריף והולך עד שנמצא שגם מעט המצוות שנותרו לנו לשלל אחר החורבן שנויות במחלוקות בין השיטות, וכמעט שאיננו יכולים לקיימן באופן שנצא בהן לכולי עלמא.

⁴⁵ ע' בענין זה: תרגום יונתן (שמות כ"ח, ט"ו), רש"י עירובין ס"ג ע"א (ד"ה דכתיב ולפני), יומא ע"ג ע"ב וכל העדה זו סנהדרין. וע"ע רש"י עירובין מ"ה ע"א (ד"ה הרי שמואל).

וחשוכה. אבלות על החורבן כוללת לעורר את הכמיהה לגילוי מושלם של הבנת התורה, שהוא המפתח לקשר עם השי"ת בין בעולם הזה ובין בעולם הבא.

ב. פתיחת הלב לתפילה - מבית המקדש

דבר נוסף שראוי לבכות עליו בכי רב, הוא שמאז חורבן בית המקדש יש קושי גדול לכוון בתפלה ולזכות לתפלה אמיתית היוצאת מעומק הלב. חלק גדול מהאפשרות לשפוך את ליבנו לפני בורא העולם ולהתפלל לפניו כראוי חסר לנו בלי בית המקדש, כמבואר בגמרא ברכות דף ל"ב ע"ב:

אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, שנאמר "גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי". ואף על פי ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו, שנאמר "שמעה תפלתי ה', ושועתי האזינה, אל דמעתי אל תחרש".

וכתב על זה במכתב מאליהו (חלק ד' עמ' רס"ב), וז"ל:

בחינת "שער סגור" הוא טמטום הלב, שאחר חורבן בית המקדש נתעבה כל כך, עד שאי אפשר לבקעו ולהתקרב אל ה'. ... אבל בתפלה עמוקה עד כדי דמעות, אפשר לבקוע את הטמטום ולסלקו ולהתקרב אל ה'. שער זה לא ננעל מעולם.

עוד מתואר שם בגמרא הנתק הגדול הקיים בינינו ובין אבינו שבשמים מאז חורבן בית המקדש:

אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, שנאמר "ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר".

וכתב על זה האברבנל בספר 'ישועות משיחו' (ח"ב ד', ג'):

ענין המאמרים האלה, שבהיות בית המקדש קיים אף מעט מהתפלה היתה נשמעת מפני שהמקום גורם, ועבודת בית המקדש היתה הכנה רבה להורדת השפע והרצון אל המתפללים, וכמו שביקש שלמה בתפילתו לכל הבאים להתפלל אל הבית. ולכן אמרו בדרך משל כאלו היה פתח פתוח בשמים לקבל תפילתם ולהשפיע עליהם ברכת טוב, והיה על דרך מה שאמר יעקב (בראשית כ"ח, י"ז) "אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים".

ולכן אמר רבי אלעזר שמיום שחרב בית המקדש ונסעה שכינה מביניהם

לא היתה להם הכנה לקבלת תפלתם, כי אותם השערים שהיו מוכנים לקבל תפלה ננעלו, והיו צריכים הכנות כל כך חזקות להשמיע במרום קולם. ועל זה אמר ירמיהו (איכה ג', ט') "גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי", ואמר (שם ג', מ"ד) "סכות בענן לך מעבור תפלה". אמנם בהתחבר עם התפלה הדמעה הבא מהתפעלות הנפש החזקה, הנה אז אותה הדמעה תכין לבם תקשיב אזנו ית', וכמו שאמר דוד (תהלים ל"ט, י"ג) "שמעה תפילתי ה' ושועתי האזינה" ולענין הדמעה אמר "אל דמעתי אל תחרש". ...

ועל זה עצמו אמר שנפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, שהוא העדר מהכנה שנתחדש בחרבן הבית בסבת עונותיהם של ישראל. ולכן אמר רבי שמעון בר נחמני (דבר"ר ב', י"ב) "שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים" שהוא כפי זכות המתפללים ועונותיהם.

דומה הדבר כאלו ה"מלך הגדול" המתואר במשל של הגר"א לעיל (פרק א'), אינו מעונין לקבל את כל המכתבים שאשתו שולחת אליו, אלא אם כן ניכרת בהם נכונות להתאמצות גדולה מיוחדת להתקשר אליו, שרק זה מעורר בו תקוה שהיא אכן מעונינת באמת לחזור להיות נאמנה אליו. מראש הדברים שהמלך מחכה לראות, הוא הכאב והבכי שלה על הנתק עצמו, שהוא מגלה יותר מהכל על כנות אהבתה ונאמנותה.

פרק ו'

חשיבות הרגשת אבלות החורבן

אבלות החורבן אינה רק מידת חסידות ונהגה לפנים משורת הדין, אלא היא דבר חיוני הנצרך כדי להביא את העולם לתיקונו. ההשתוקקות והשאיפה של הברואים להשלמת תיקון הבריאה הן המקרבות את השגתה.

א. האבלות על ירושלים גורמת נחת רוח גדולה

כתוב בישעיה (ס"ב, ו):

על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו עד יבונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ.

ופירש המצודות (וכן כתב הרד"ק שם) ש"שומרים" אלו הם הצדיקים המתאבלים על ירושלים, וז"ל:

"על חומותיך" - על עסק חומותיך.

"הפקדתי שומרים" - אלה ה"שומרים" כינוי על אבלי ציון, שאין להם עסק אחר כי אם יתמידו בבכי ואבל, כשומרי החומות שאינם זזים מן השמירה.

והוסיף לומר "כל היום וכל הלילה", כי מנהג שומרי החומות לישן ביום, ולא כן המה כי יבכו ויתאבלו ביום ובלילה.

"תמיד לא יחשו" - אינם שותקים בשום זמן.

"המזכירים את ה'" - כאילו הנביא מזרזם לומר להם: 'אתם המתאבלים על ציון להזכיר את המקום [להזכיר, כביכול, את השי"ת] על בניינה, לא יהא שתיקה לכם, אלא התאבלו והזכירו את ה'!"

ומובא במסכת מנחות דף פ"ז ע"א:

כתיב "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים, כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, המזכירים את ה' אל דמי לכם". מאי אמרי [מה אומרים "שומרים" אלו]? הכי אמר רבא בר רב שילא: "אתה תקום תרחם ציון". רב נחמן בר יצחק אמר: "בונה ירושלים ה'". ומעיקרא מאי הוּא אמרי [לפני חורבן בית המקדש מה היו אומרים]? אמר רבא בר רב שילא: "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו".

נראה בעה"י הסבר הכינוי שהמתאבלים על ירושלים נקראים "שומרים" של ירושלים. על פי דברי הרמח"ל בספר דרך ה' ודעת תבונות⁴⁶ שכתב שיש הנהגה עליונה שהיא מחוץ להנהגת שכר ועונש, הנקראת "הנהגת היחוד" שבה הקב"ה מסבב הסיבות להביא את העולם לתיקונו - הכולל בנין ירושלים והחזרת השכינה לתוכה. ולכאורה על הנהגה זו אנו מברכים בתפלותינו "ברוך אתה ה' בונה ... ירושלים" בלשון הווה, שהקב"ה תמיד מנחה את כל מאורעות העולם באופן שהם יכינו את העולם לקראת הגאולה ויקרבו אותה. הנהגה זו מקבלת כוח מהצפייה בעולם לגאולה, מתשוקת הצדיקים שכואב להם המצב של הסתר כבוד שמים וחילול ה' ועל כן הם שואפים ומשתוקקים לגילוי שכינה. צדיקים אלו אומרים "אתה תקום תרחם ציון כו".⁴⁷ ומובן שאלו שיש להם רגשי ציפיה אלו, הם ה"שומרים" על המשכיותה ותקפה של הנהגה זו של "בונה ירושלים ה'". הם שומרים על המשך בניית ירושלים, ועל ידי צפייתם אכן בונים אותה.⁴⁸

⁴⁶ וז"ל ספר דרך ה' (חלק ב' פרק ח'): נמצאו כאן שני מיני השגחה, השגחת השכר ועונש, והשגחת השליטה והיחוד, ובשני הדרכים משגיח כבודו ית' תמיד על ברואיו. כי הנה הוא משגיח בהשגחת המשפט, לשפוט תמיד את כל המעשה. ומשגיח בהשגחת השליטה, לקיים בכחו ויכלתו את הבריא, ולא תחרב ברוע מעללי בני האדם. וז"ל ספר דעת תבונות (ח"א קנ"ו, ק"ס): כי יש מידות והשפעות לפי הנהגת השכר ועונש, הנותן המציאות לטוב ורע, ויש לפי ענין יחוד ממשלתו ית', המשלים כל החסרונות. ... אמנם עוד לצדיקים ענין פרטי בבחינת העבודה המסורה בידם, כמו שביארנו, שהוא לגמור תיקון הבריא עצמה, כמו שהודעתיו, בהזמנים בכל יום תיקון חדש במה שנוגע להם, כדי שישפיע לעומתם האדון ב"ה שפע ברכה כנגד התעוררותם והזמנתם. והנה כבר שמעת שכל החסרונות שבבריאיה הם תולדות העלם שלמותו ויחודו ית'. כי אמנם יחודו בהיותו שולט - פעולתו היא לתקן הבריאיה תיקון שלם, ולהעביר כל מונע שמבדיל בין הנבראים והבורא ית', כמו שאמרנו בענין הכתוב (ישעיהו נ"ט, ב'), "כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו'". והנה בהיות הצדיקים עובדים העבודה הזאת, יתעורר היחוד העליון, ויגלה קצת גילוי ממנו כפי הכנת העבודה ההיא, עד שיהיה נוסף תיקון בבריאיה כולה כערך העבודה ההיא.

⁴⁷ ע' חת"ס בדרשות (ח"ב של"ט ע"ב) שהאבלות על ציון וחורבנו הוא בעצמו בניינו. שהרי ידוע כי לעתיד לבוא יבוא ביהמ"ק מלמעלה משוכלל ובנוי וכן פירש"י ר"ה ל'. והנה מי הבונה אותו, ובמה יהיה נבנה? כתוב (ישעיה ס"ב וס) "המזכירים את ה' אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים

כתוב שם בגמרא שאלו ה"שומרים" היה להם תפקיד גם בזמן שבית המקדש היה קיים. תפקידם היה להרגיש את חשיבותו הגדולה של בית המקדש, ואת ערכה הגדול של נחת הרוח שהשי"ת קיבל מגילוי כבוד השמים והשראת השכינה שבתוכה. כאשר רגשות אלו ח"ו חסרים בכלל ישראל - אז רח"ל מפסידים את בית המקדש. וזה מה שהגמרא אומרת ומעיקרא מאי הוו אמרי? אמר רבא בר רב שילא "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו". הלשון "אוה" היא לשון של רצון חזק ביותר, וביטוי של החיוניות של השראת השכינה בבית המקדש לשם השגת מטרת הבריה. ביטוי זה הוא מעין מה שכתוב שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, שהכוונה היא שרצונו ית' הוא להטיב לברואיו ולהביא להשלמת הבריה, ועל כן כיון שתפילות הצדיקים מאפשרות זאת, תפילות אלו גורמות לנחת רוח גדולה למעלה. כך, כל רגש של ציפיה לגאולה המורגשת בעולם הזה מאפשרת כביכול לרבש"ע לקרב את הגאולה, וגורמת שמחה ונחת רוח גדולה בשמים.

וכתב בספר מסילת ישרים (פרק י"ט) שאל יחשוב האדם שאינו ראוי למשימה נשגבה זו של קרבת הגאולה:

ואם יאמר אדם: מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו', המפני תפלותי יכנסו הגליות ותצמח הישועה? תשובתו בצדו, כאותה ששינוי (סנהדרין ל"ח): "לפניך נברא אדם יחיד כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם". וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה.

ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעיה נ"ט): "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע", ואמר (שם ס"ג): "ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך", ואמר (ירמיה ל'): "ציון היא דורש אין לה", ופירשו ז"ל (סוכה מ"א): מכלל דבעיא דרישה. הרי כאן שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליטטר מפני מיעוט כוחנו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות פ"ג): "לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה" ... ואמר (ישעיה מ'): "כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ

תהלה בארץ", הבכיה והצער של אבלי ציון המתאבלים על חורבנו היינו בנינו. וכשמתקבצים לבכות על חורבנו, היינו "יכונו" ירושלים תהלה בארץ", וכשיגמר זה הבנין, ירד למטה הבית בנוי ומשוכלל. ע"כ. וכן כתוב בספר בית אלוקים למבי"ט (שער התפלה פ' י"ז) שכל תפלה לגאולה מקרבת אותה שכן כאשר נשלם סכום התפלות הצריכות תגיע הגאולה. מסופר שפעם במחיצת החזון איש זצ"ל בחורי ישיבה היו רוקדים בשמחת תורה ושרים שיר על בנין ירושלים, ורצה אחד להחליף את השיר לשיר אחר. אמר לו החזון איש "תן להם לשיר, הם בונים!". ואיתא במדרש זוטא איכה (פרשה א', מו' ילק"ש) שבשעת החורבן האבות התחננו לפני הקב"ה: אמרו לפניו "רבנו של עולם שמא אין חזרה לבנים?". אמר להם "אל תאמרו כך, יש דור שהוא מצפה למלכותי מיד הם נגאלים, שנאמר 'ויש תקוה לאחריתך' נאם ה' וישבו בני גבולם" (ירמיה ל"א)".

השרה", ופירשו ז"ל (תיקונים): שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכוונה השלמה הזאת, ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות, אלא בגאולתן של ישראל וברבוי כבודם, שזה תלוי בזה באמת.

המתאבלים על ירושלים הם עבדיו הנאמנים של בורא העולם, שמתוך אהבתם אליו ית' הם מייחלים לראות את כבוד מלכותו מתגלה בעולם ברוב הדרו, וגורמים בכך נחת רוח גדולה בשמים. בפסיקתא רבתי (פ' ל"ה) מרחיב בשבח אנשים אלו, וכותב שבזמן הגאולה הם יהיו שמורים ממלאכי החבלה שיפעלו באותה עת, ויכנסו בהם כאדם שנכנס אצל חברו ויוצא ואין מזיקים לו. והקב"ה עתיד ליתן להם ניצחון על אויביהם, ויעיד עליהם לטובה. ומוסיף הפסיקתא שאף מעמלי התורה דורשים דבר זה, שכן הקב"ה אומר לצדיקים: "לא יפה עשיתם שחיבתם לתורתי ולא חכיתם למלכותי", הרי אפילו מצדיקים המחבבים את התורה תובעים את הציפיה לישועה.

ב. נדרש מכל יהודי

על פי המשל של מגילת שיר השירים המובא לעיל, מובנת החשיבות הגדולה שכל יהודי יעורר וירגיש בעוצמה מלאה רגשות אלו של אבלות וכמיהה לישועה. שהרי כאשר המלכה שבגדה בבעלה הגדול וגורשה מארמונו, חיה את חייה בשמחה ובנוחות, ולא חשוב לה לחזור לחיות ביחד עם המלך - לא מצד עצמה ולא מצד הכאב הגדול של המלך - הרי זה סימן שהיא עדיין עומדת בבגידתה. גם כאשר יקרה שהמלך, מרוב רחמנותו על הצרות הקורות אותה, יחזיר אותה לארמונו, אולם רק בתור עובדת במטבח כאחת השפחות, ולא להיות יחד איתו כאשתו האהובה (כמצבנו בזמן הזה, שבחסדי השי"ת הורשה לנו לחזור לארץ ישראל, אבל בלי היחס המיוחד וגילויי האהבה המיוחדת של בית המקדש), אם היא שמחה ומסתפקת בכך, ולא כואב לה חוסר האפשרות של היחס והקשר המיוחד עם המלך, הרי היא ודאי עדיין בוגדת.

דבר זה מופיע בפסוק בהושע סוף פרק ג' שאף אחרי שתסתיים הגלות, רק כאשר עם ישראל יתעורר להרגיש בצורה חזקה את החסרון של גילוי מלכות שמים, מלכות בית דוד ובית המקדש, רק אז יקבלו תשורות נכספות אלו:

כִּי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זָבַח וְאֵין מִצְבֵּה וְאֵין
אֶפֶד וְתַרְפִּים. אַחֲרֵי יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם
וּפָחְדוּ אֶל ה' וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים.

ומפרש שם רש"י:

"אחר" - ימי הגולה.

"ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגו'" - תנא משום רבי שמעון בן יוחאי: בג' דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם: במלכות שמים, ובמלכות בית דוד, ובבית המקדש. אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן:

"אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה'" - זו מלכות שמים,

"ואת דוד מלכם" - כמשמעו,

"ופחדו אל ה' ואל טובו" - זה בית המקדש כמא דאתמר "ההר הטוב הזה":

[מלבי"ם: "ופחדו" - הוא הפחד הנקשר עם התקוה, שמפחד פן לא ישיג תקונו, וכן במיכה (ז', י"ז).]

וכן מובאת חומרתו הגדולה של הדבר במדרש תהילים (מזמור י"ז) ומדרש שמואל (פ' ל"א):

"ויבא גד אל דוד ויאמר לו עלה הקם מזבח וגו'" [בגרן ארונה היבוסאי (המקום שעליו אחר כך נבנה בית המקדש)] " (שמואל ב', כ"ד). משל למה הדבר דומה, לאחד שהיה מכה לבנו, ולא היה יודע הבן למה הוא מכה אותו. לאחר שהכהו אמר לו, לך עשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא השגחת בו. כך, כל אותן אלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא שלא תבעו בנין בית המקדש. והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא נבנה בימיהם ולא חרב בימיהם, כך נעשה להם, ונענשו על שלא תבעו בנין בית המקדש. אנו שחרב בימינו והיה בימינו⁴⁸, ואין אנו מתאבלין ולא מבקשים רחמים, על אחת כמה וכמה.⁴⁹ לפיכך, התקינו חסידים הראשונים שיהו ישראל מתפללין שלש תפלות בכל יום ויום, "אנא, השב שכינתך לציון וסדר עבודה לירושלים". ותקנו "בונה ירושלים ה'" ברכה בפני עצמה, בתפלה, וברכת המזון.⁵⁰

מבהילים ביותר בענין זה דברי הרב יעקב עמדין זצ"ל בסידורו (בפתיחה ובדיני תשעה באב חלון ו' ס"ק ט"ז). וז"ל:

⁴⁸ נראה שקטע זה של המדרש נכתב בתקופת חורבן בית המקדש. וע"ע שבט מוסר פרק נ'. "אמרם ז"ל (ירושלמי יומא א', א') כל מי שאינו נבנה המקדש בימיו, כאילו נחרב בימיו, והטעם לפי שעונותיו הגורמים, ונמצא הוא מעמידו חרב, ולכן כאילו נחרב בימיו דמי."

⁴⁹ יש לחזק את הק"ו שהרי היה להם אז משכן שילה, במה גדולה, ארון, כהן גדול, והיתה שכינה, ואף על פי כן היתה בשמים תביעה נגדם שהיו צריכים לשאוף ליותר קשר עם השי"ת ולהתפלל על כך.

⁵⁰ ע"ע בזה רמב"ן במדבר (ט"ז, כ"א).

אלמלא לא היה אלא עוון זה בדינו שאין מתאבלים על ירושלים כראוי, היה די להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה הקרובה, היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל ההשמדות המופלגות הגדולות והנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאנו בכל מקומות פזורנו. על צוארנו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים עם שפלותינו עונינו ומרודינו, לפי שיצא האבל הלז מלבנו ... שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, וכאשר יוכיח הנסיון. ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי מעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת. ואין צריך לומר בשאר ימות השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאלו מקרה היה לנו. על כן שבנו לחטאת אבותינו, ללמוד דרכי העכו"ם שממנה נמשכו כל הרעות בכלל.⁵¹

ועל כן חשוב לכל אחד להשתמש בכל האמצעים הנמצאים בידו, כדי לעורר את לבו להרגיש את הכאב הגדול של הנתק שיש בינינו ובין אבינו האהוב שבשמים, כפי שמוזכר בבבא בתרא דף ס' ע"ב:

תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור

51 ע"ע גיטין נ"ז ע"א בקשר לטור מלכא: אמר ליה אביי לרב יוסף ומאחר דהוו צדיקים כולי האי, מאי טעמא איננוש? אמר ליה משום דלא איאבול על ירושלים. וע"ע מדרש (איכה רבה פ"ב) שאף העיר ביתר נחרבה על שלא הצטערו כראוי על חורבן הבית. וכן במדרש 'אלה אזכרה' מובא שחוסר הרגשת חומרת החורבן גרם לגזירת עשרה הרוגי מלכות, וז"ל: "אחר חרבן הבית היו פריצי הדור מתגאים ואמרו מה הפסדנו בזה שנחרב הבית הרי יש בינינו תלמידי חכמים שמדריכין את העולם בתורתו ובמצותיו" ועל כן סלק הקב"ה חכמים אלו. ומעיר ע"ז בקונטרס 'טיב הנחמה': דבר זה צריך להיות לימוד לדורות, כי פגם גדול הוא להסיח דעת מצער וגלות השכינה גם כאשר תמורתה תולים עיניים בכל דבר רוחני אחר. שכן כל הטובות הרוחניות שבעולם עדיין אינם משלימים את החסרון הגדול שנפער בעצם החורבן. עלינו לקוות בכליון עיניים ליום יבוא במהרה ויבנה ואז יתמלא השם והכסא, ויהיה התיקון השלם במלכות שמים. עכ"ל. וכתב המהר"ל מפראג (נצח ישראל פ"ג) וז"ל: על האדם להתאבל על חורבן בית המקדש, ויהיה מתאונן ומקונן על חורבנו, ויתפלל שיחזור ויבנה בית המקדש. וכאשר אין האדם עושה דבר זה, כאילו הוא היה סבה לחורבנו. עכ"ל. עוד העיר בס' 'טיב הנחמה': החשיבות הגדולה של ענין זה רואים מריבוי התפלות שחז"ל תיקנו על בנין ירושלים והמקדש ושיבת ציון בכל סדרי תפלותינו וברכותינו. בתפילת שמונה עשרה של יום חול, מוזכר הענין שבע פעמים, ותיכף לסיום תפילת העמידה שוב פעם מזכירים ומבקשים בקשה נוספת 'יהי רצון מלפניך וכו' שיבנה בית המקדש במהרה בימינו וכו'". והוא עיקר כל תפילות המוספין. ומוזכר בברכת המזון, בברכה אחת מעין שלש, בברכת 'יוצר אור' ו'באהבה רבה', ועוד תפלות רבות. [נז"ל ספר 'סדר היום' (תפלת העמידה): זו עיקר תפלתנו שתשוב השכינה למקומה כבתחילה, ויהיה העולם מתוקן על מכונו והכל יהיה שלם]. מכאן רואים עד כמה שהמצב העגום של השכינה צריך להיות ציפור נפשו של כל יהודי, עד שכל כך הרבה תפלות בכל יום מוקדשות לו. ומי שלא הגיע להרגשה זו סימן שחסר לו עיקר גדול ביהדות, שחסר לו הנקודה הפנימית של עבודת ה', על כן אינו מרגיש מה שחז"ל הבינו שצריך להיות עיקר משאת נפשו של כל איש מישראל.

אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה.

וכן מבואר בשולחן ערוך אורח חיים (תק"פ, ג') ובמשנה ברורה שם (ס"ק ט"ז):

שו"ע: יש מי שאומר שגזרו שיהיו מתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבית, ועל התורה שנשרפה, ועל חלול השם. משנה ברורה: ומי שאינו יכול להתענות, על כל פנים יתפלל בהם על דברים הללו. ויש מתענים מבשר ויין בהם, וגם בלילה שלפניהם.

ואכן כבר בהתחלת הבטחת השי"ת לעם ישראל שיהיה בית המקדש, הדבר היה מותנה בשאיפה ובדרישה שלהם להשיגו, כמובא בדברים (י"ב, ה'):

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה [תרגום: לבית שכינתה תתבעון ותיתון לתמן. (פי'):
לבית שכינתו תדרשו ואז תבואו שם)].

ומובא שם בספרי (פרשת ראה י'), שזכינו לבית המקדש רק על ידי ההשתוקקות המופלגת של דוד המלך אליו. וז"ל הספרי:

"כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם" - דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא. תלמוד לומר "לשכנו תדרשו ובאת שמה" דרוש ומוצא ואחר כך יאמר לך נביא [מלבי"ם: שלא יגלה ה' סודו על ידי נביאיו להודיעם מקום הנבחר רק אם ישתדלו בזה וידרשו אחריו, ואז יערה עליהם רוח ממרומים אחרי ההכנה הראויה]⁵². וכן אתה מוצא בדוד (תהלים קל"ב) "זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני, עד אמצע מקום לה', משכנות לאביר יעקב".⁵³

52 מצוה זו של ביקוש וכמיהה לקדושת בית המקדש גם מוזכרת על ידי הנביא ירמיהו (ל', י"ז) "ציון היא דורש אין לה" ובגמ' (סוכה מ"א) אין לה, מכלל דבעיא דרישה. ומבואר במסילת ישרים (סו"פ י"ט) שמכאן יש חיוב לבקש ולהתפלל על בנין ירושלים ובית המקדש. המצוה להצטער על החורבן גם מובאת בתהלים (קל"ז, ה'-ו') "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי וגו'". עוד כלולה מצוה זו במה שנצטוינו לחכות לגאולה וכמו שנא' (חבקוק ב', ג') "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר" הרי שיש מצוה לחכות ולצפות לביאת המשיח, ועוד נא' (ישעי' ל', י"ח) "ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם וגו' אשרי כל חוכי לו" (וע' גמ' סנהדרין צ"ז). ומובא בגמרא (שבת ל"א) ששואלים את האדם בשעה שמכניסין אותו לדין: "צפית לישועה?". וכתב הרמב"ם (פי"א מהלי מלכים ה"א) כל מי שאינו מחכה לביאת המשיח לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו. וכ"כ האריז"ל בשער הכוונות (דף לז ע"א) שיש לכל אחד לצפות ולקוות בכל יום ויום לישועתו ית' כדי שלא תתבייש בעת פטירתו כישעמידי לדין וישאל אותו "צפית לישועה?".

53 וסיבת כל הבכייה לדורות על חורבן בית המקדש היתה מה שכלל ישראל בחטא המרגלים לא הכירו במעלת קרבת ה' והשכינה שהיה ניתן להשיג בארץ ישראל - "וימאסו בארץ חמדה".

וכן כתב רבי יהודה הלוי בסוף ספר הכוזרי. וז"ל:

נאמר (תהלים קב) "אתה תקום תרחם ציון, כי עת לחננה כי בא מועד - כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו". זאת אומרת, ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תכלית תשוקה, עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה.

ומובא במדרש רבה שיר השירים (פרשה א' פסקה ל'):

אמר רבי אידי מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה, אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי בעיין למשתבא דין מדין [באו לפני רשב"י ורצו להתגרש], אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה, כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה. הלכו בדרכיו ועשו לעצמן יום טוב ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי, כיון שנתישבה דעתו עליו אמר לה: "בתי, ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך". מה עשתה היא? לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם: "שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא". בחצי הלילה ננער משנתיה כיון דפג חמריה, אמר לה: "בתי היכן אני נתון?". אמרה ליה: "בבית אבא". אמר לה: "מה לי לבית אביך?". אמרה ליה: "ולא כך אמרת לי בערב 'כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך', אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך!". הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו. ... והרי דברים קל וחומר ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו "אין לי חפץ בעולם טוב ממך" נפקדו, ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים "אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה" על אחת כמה וכמה!

על כן אנו מתפללים: "ממקומך מלכינו תופיע - כי מחכים אנחנו לך", שבזכות צפייתנו הכנה להיות שוב עם "המלך הגדול" ית', לא רק בארמונו אלא כמלכה האהובה, נזכה לקיום הדבר בקרוב. שהרי כמו שכתב הגר"א המובא לעיל "כתב לה בכתובתה שאף אם יעזבנה יחזירנה לאחר שתשוב ותתחנן אליו", וכמו שאמרו רז"ל בגמרא (תענית ל' ע"ב): "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה".

על ידי שאנו מבקשים ומשתוקקים לקרבת ה' באמיתיות, ומתחננים עליה בכל ליבנו, נזכה בקרוב לראות בנחמת ציון וירושלים, ויקוים בנו:

"פְּתָאם יְבוֹא אֶל הַיְכָלֹ הָאֲדוֹן אֶשְׂרֵי אֱתָם מְבַקְשִׁים " (מלאכי ג', א').
... "וְהִפְכָּתִי אֲבֵלָם לְשִׂשׂוֹן, וְנַחֲמָתִים וְשִׂמְחָתִים מִיְּגוֹנָם" (ירמיה ל"א, י"ב).

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

א. אנשים שזכו להרגיש

א. עמך ישראל

בימים קדמוניות:

שאל אחד את מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל על מה שכתוב בשולחן ערוך (או"ח סי' ק"פ ס"ה) שאין להשאיר על השולחן סכין בזמן ברכת המזון כאשר אחד מהטעמים המובא בראשונים הוא שלא יגיע ח"ו לדקור עצמו מרוב צער בברכת "בונה ירושלים" - "הרי מעולם לא שמענו אדם שעשה מעשה כזה?" אמר לו רבי חיים: "מכאן רואים עד כמה החושים שלנו בעניין זה נסתתמו. פעם כל יהודי פשוט היה כל כך נשבר רוחו מצער החורבן, עד כדי שהיה עלול ממש לאבד את עשתונותו".

[קונטרס בין המצרים]

בספר 'הר הבית נזר תפארתינו' מביא תיאורים מכתבי גוים שבאו לבקר בכותל המערבי בזמנים קדומים. וכך מובא שם עדות אחת:

ביליתי את שעות אחר הצהרים באחד המקומות הנפלאים ביותר בעולם, על יד הכותל המערבי. ביום שישי בשבוע ניתן לעיתים לראות כמאתיים יהודים נשענים על האבנים וקוראים ומתפללים בקול רם ובוכים.

נוסע אנגלי מתאר:

המחזה היותר חי בירושלים הוא במראה הנגול, במקום הבכי של היהודים, מחוץ לשערי המקדש בימים ידועים בשבוע. זהו מחזה דרמטי ונוגע עד הנפש.

עולים מאתיופיה:

לפני כמה עשרות שנים הגיעו לארץ ישראל אלפי עולים חדשים מאתיופיה. הם לא ידעו שבית המקדש בירושלים נחרב. רבים מהם, מיד כששמעו על כך, פרצו בבכי חסר מעצורים והתקשו לעכל את הבשורה המרה.

אחת שגילתה לקבוצה כזו את הבשורה המרה מספרת: סיפרתי להם שבית המקדש נשרף לפני אלפי שנה, ושהיום אין לנו בית מקדש. האיש שדברתי איתו הביט עלי במבט לא מאמין. 'מה? על מה את מדברת?' הוא פנה לשאר חבריו, ותרגם עבורם בגמגום ובקול רועד את דברי. פתאום הייתה המולה גדולה בטונים גבוהים ביותר. הנציג שלהם השתיק את רעיו, ושוב פנה אלי. 'את בטוחה?' לא הבנתי על מה הוא מדבר. 'ברור שאני בטוחה!', עניתי. האיש שוב פנה לחבריו, ותרגם את דברי. ואז אשה אחת נפלה על האדמה, השנייה פרצה בבכי קורע לב. איש מבוגר שעמד לידם הביט לצדדים כלא מאמין. קבוצה של שלושה גברים התחילו לדבר ביניהם בשקט, מילים מהירות, מבולבלות ומתקשות להאמין. עוד אשה פרצה לפתע בבכי נרגש ובעלה ניסה להרגיע אותה.

עמדתי מולם, והייתי המומה. הרגשתי שהבאתי אליהם בשורה שהיתה קשה מנשוא. כאילו בישרתי להם על מותו של אדם אהוב. עמדתי מול קבוצת יהודים שהרגישה במלוא העוצמה את הכאב של חורבן בית המקדש שבירושלים!...⁵⁴

[עלון "אש התורה"]

ב. צדיקי הדורות שחוו את האבלות**התנאים הקדושים:**

כתוב בגמרא ב"ב דף ס ע"ב:

תנו רבנן כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. ... אמר רבי ישמעאל בן אלישע מיום שחרב

54 עולה מאתיופיה מספר: "בתרבות האתיופית יש חשיבות גדולה לירושלים ולביהמ"ק. יש חג מיוחד שנקרא "חג הסיגד" שבו עולים להר גבוה ומשם משקיפים לכוון ביהמ"ק וירושלים [היום מקיימים מעמד זה בירושלים בטיילת שליד ארמון הנציב המשקיפה מרחוק על הר הבית]. זה חג שכולו געגועים ותפלות וכיסופים לראות את בית המקדש. פעם בשנה מתאספים כולם ושרים שירי חבה וכסופים לירושלים ולמקדש. כאשר שליחים מהארץ סיפרו להם באתיופיה שבית המקדש חרב, התקשו להאמין, והיה צער גדול מאוד בקהילה. חלק מהרבנים ("קייסרים") אמרו עד שלא תעלו אותנו לירושלים, לא נאמין. על כן כשהגיעו לארץ ארגנו להם הסעה וערכו להם סיור בירושלים. כשראו את השריד הבודד, הכותל המערבי, השתטחו על הארץ והחלו לבכות". [מרוה לצמא גליון

[2633

בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא
לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב צבור
יכולין לעמוד בה.⁵⁵

ומיום שפשטה מלכות הרשעה שגזרת עלינו גזירות רעות וקשות
ומבטלת ממנו תורה ומצות וכו', דין הוא שנגזור על עצמנו שלא
לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה
מאליו, אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

הרי לנו דוגמא מתוקף האבלות שהרגישו התנאים הקדושים על החורבן ועד היכן הגיע
צערם, שמצד עוצמת האבלות חשו שראוי שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין לעולם,
ואחרי הגזרות הנוספות שנחתו על עם ישראל היה אף ראוי להם לא לישא אשה ולהוליד
בנים. והדברים מבהילים.

רבי בנימין מטודלה בספר מסעותיו, שנכתב לפני כשמונה מאות
וחמישים שנה, כתב שפגש בתימן קבוצה של אבלי ציון שנהגו כמנהג
הפרושים המוזכרים בגמרא הנ"ל, ולא היו אוכלים בשר ולא שותים יין.
הם היו לובשים בגדים שחורים ודריים במגורים פשוטים ביותר, מרבים
לצום ולבקש רחמים תמיד מלפני הקב"ה על גלות ישראל שירחם עליהם
בעבור שמו הגדול. אף בארץ ישראל בירושלים הוא מצא אחד מאבלי ציון
ושמו ר' אברהם החסיד. בתימן, עד לדורינו היהודים באיזור העיר חבאן
היו נוהגים לא לספר שערות ראשיהם כלל מחמת אבילות על חורבן בית
אלקינו.

הגאון רבי יצחק אייזק שר זצ"ל (לקט שיחות מוסר עמ' תי"ח) העיר על הגמרא הנ"ל,
שלמרות שחז"ל לא קבלו שכל השנה נתנהג כמו הפרושים המוזכרים בברייתא, אך
עבודת היום של תשעה באב היא לעורר את הלב להרגיש כפי שהם הרגישו. כלומר, צום
תשעה באב שונה משאר הצומות, שכן הצומות האחרים הם מעין קרבנות, שהמתענה
כאילו מקריב חלבו ודמו לפני השי"ת בתעניתו, אולם בתשעה באב עלינו לעורר רגשי
צער ואבלות על חורבן הבית וגלות השכינה, עד שחשים שאין רצון כלל לאכול מרוב
כאב ויגון, השתוקקות וכמיהה.

55 ע' מאירי תענית (ל' ע"ב): אף על פי שהרבה דברים התרנו בזה מכח ההלכה [להקל בענין אבלות על החורבן],
אין לו לאדם להקל ראשו בכך, וכל המחמיר על עצמו ומרבה באבלות הרי זה משובח ... אלא שאין עושים מזה
יותר מדאי, בכדי שלא יהא הטבע יכול לסבלו, וכל שכן בצבור, שאילו במדת הדין אנו מודדין היה לנו לגזור על
עצמינו שלא נאכל בשר ולא נשתה יין ושנסגף עצמנו בכל מיני סוגף.

בעל ה'נודע ביהודה' זצ"ל:

הגאון בעל "שו"ת תשובה מאהבה" בהספדו על רבו ה"נודע ביהודה" זצ"ל סיפר: משבעה עשר בתמוז רבינו הגדול זללה"ה לא היה אוכל שום דבר מן החי, ומראש חודש אב היה כל מאכלו אך ורק לחם יבש שפיזר עליו אפר, לקיים מה שנאמר 'כי אפר כלחם אכלתי'. מעולם לא עבר עליו חצות לילה שלא היה מקונן על חורבן בית המקדש ועל גלות השכינה. ביום תשעה באב עצמו מערב תשעה באב עד מוצאי תשעה באב לא פסיק פומיה מקינות ויללות ורוב 'איכות' [איכה' בלשון רבים], והיה מתעולל בעפר בבכי ודמעה. כל מי שהלך אחורי בית הכנסת בחוצות, אחז בשרו פלצות לקולו הנשמע ברמה בלילה. ומוסיף שם, שעם פטירתו: "כל שערי תפילה ושערי דמעה שוממין, כי מי יוכל לבכות ולהתחנן כמו רבינו הגדול זללה"ה".

[שו"ת נודע ביהודה, קונטרס אחרון]

החתם סופר זצ"ל:

סיפר מרא דארעא קדישא רבי יוסף חיים זוננפלד, אב"ד ירושלים זצ"ל, כי שמע מרבי משה נאווימקסטע זצ"ל אשר היה בן בית אצל מרן החתם סופר אב"ד פרשבורג זצ"ל. כי פעם בערב תשעה באב אחר חצות היום, ראה שהחתם סופר מתבודד בחדרו, ועלתה בידו להציץ בין החרכים. ומה נורא המחזה אשר ראו עיניו: איש אלוקים היה יושב ומקונן, לפניו מונח ספר אחד, ובידו כוס. עיניו היה זולגות דמעות, והושיט את הכוס בכל פעם לקבלם, עד שנתמלא הכוס. לעת ערב כאשר אכל את הסעודה המפסקת על הקרקע, ראהו לוקח את הכוס טובל פתו בדמעות ואוכלו, לקיים מה שנאמר (תהלים פ') "והאכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי".

הגרי"ח זוננפלד זי"ע התרגש מאד מסיפור זה, ואמר שצר לו מאד שלא זכה להגיע לדרגת החתם סופר בזה.

החתם סופר זי"ע בנערותו היה רגיל להתענות כל ימי בין המצרים, ובזקנותו נהג עכ"פ שלא לאכול מאכלי בשר (עד לשנותיו האחרונות).⁵⁶

[זכרון למשה סי' ז', משנת יוסף מ' ס"ג]

⁵⁶ מנהגי החתם סופר (פ' י"ב אות א'). העיר ע"ז בספר 'טיב הנחמה': ראה בשערי תשובה (תקנ"א ס"ק ט"ז) לענין אם תלמיד חכם ינהג במנהגים אלו. ואף שקשה לתבוע מחלושי המזג כמונו לנהוג חומרות אלו, נוכל לקחת ממנו מוסר השכל האריך יש להתייחס לימים הללו, שכל אחד לפום דרגא דיליה ימעט מתענוגיו במידת מה, מתוך השתתפות בצער השכינה הקדושה. ויעשה את המעט שבידו לעשות כדי לעורר בקרבו את רגשי הקודש של ההשתתפות בצער השכינה, שהרי פטור בלא כלום אי אפשר, כי אם לא יתחיל עתה לעשות בזה מתי יעשה לנפשו.

רבי צבי הירש מהארקע זצ"ל:

רבי צבי הירש מהארקע זצ"ל⁵⁷ מתאר את הגעתו לירושלים עיה"ק:

באנו לשלום לעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן במהרה ... תיכף ביום שבת הוליו אותי לחצר הקרוב למקום המקדש, ובתוך החצר היה בית גבוה מאד אשר משם יכולים לראות כל מקום המקדש.

תיכף כשראיתי את מקום המקדש אחזני פחד ורעדה, כמעט יצאה נשמתו מחמת גודל המרירות, ולא יכולתי לסבול לעמוד שם כי אם זמן מועט. ... מה אספר לכם אחיי אפילו בחוש נראה כי מה נורא המקום, אין זה כי אם בית אלקים. החן והחסד והרחמנות אשר עליו אי אפשר לבאר במכתב, ה' יזכנו לראות בבניינה. אחרי זה הלכנו לכותל המערבי, אשר שם אי אפשר להתאפק מהבכייה - כי מי יראה ולא ידמע.

המהרי"ל דיסקין זצ"ל:

הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל אמר ששמע מאביו רבי זבולון זצ"ל שהיה דיין בבית דינו של המהרי"ל דיסקין זצוק"ל, כי הסיבה שהמהרי"ל לא הלך אל הכותל המערבי לא היתה כמו שרבים חשבו שלא היה בטוח היכן חומת המקדש וחומת הבית. הטעם שלא הלך היה כיוון שהדבר היה אצלו בבחינת פיקוח נפש, שמרוב צער ועגמת נפש לא היה מסוגל לראות בחורבן הבית, ועל כן נמנע מללכת.⁵⁸

רבי בן ציון שפירא זצ"ל:

על הצדיק רבי בן ציון בנו של רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל מתלמידי המהרי"ל דיסקין זיע"א, מסופר:

כל ימיו התאבל על חורבן בית המקדש וגלות השכינה, וכשהיה בביתו יחידי היה בוכה על זה בכיות נוראות, ורק עם הרגישו כי נכנסים לבית, היה פושט צורתו ולובש צורה של שמחה מבלי שיכירו בזה כלל. עורך היה תמיד תקון חצות לילה, אחרי טבלו במקוה, בהתרגשות עצומה ובבכי גדול.

⁵⁷ מבני החבורה של המגיד ממעזריטש זצ"ל ומוזכר בהערצה ע"י הרמ"מ מוויטבסק זצ"ל ב'פרי הארץ' מכתבים.

⁵⁸ מעין זה מסופר גם על ה'אמרי אמת' מגור זצ"ל שהיה מקצר מאד בביקוריו לכותל ואמר שאינו מסוגל לסבול את גודל הצער והכאב למראה החורבן במו עיניו בפועל ובמוחש (טיב הנחמה עמ' קי"ב).

באחד הימים שבין י"ז בתמוז לבין תשעה באב נכנס רבי יוסף לייב זוסמאן לביתו של רבי בן ציון שבעיר העתיקה, ומצאוהו יושב על הריצפה ובוכה על חורבן בית המקדש מבלי לומר כלום. שאלו ר' יוסף לייב מה פשר הנהגתו זו שבוכה מבלי לומר איזה תיקון וכדומה. השיבו רבי בן ציון שב'שער הכוונות' של האריז"ל מובא שיבכה כל אדם ביום כמו חצי שעה, ולא מוזכר שם שיאמר אז איזה תיקון, משמע שהכוונה בזה שישב על הארץ ויבכה בלי לומר דבר⁵⁹. תמה ר' יוסף לייב ושאלו, "וכי האך שיך לשבת ולבכות חצי שעה כל יום מבלי לומר מאומה?". הרים רבי בן ציון את עיניו והביט על ר' יוסף לייב בתמיהה גדולה, ואמר "אתה שואל האך שיך לבכות? תמה אני... איך שיך **שלא** לבכות מגודל הצער, כשרואים לפני העיניים את הכותל המערבי ואת מקום המקדש בחורבנו. רק תחשוב שבמקום זה היתה פעם שרויה השכינה הקדושה, ובעוונותינו הרבים נסתלקה מפה, איך אפשר שלא לבכות?!"... וכבר נראו דמעות בעיניו.⁶⁰

כל שני וחמישי היה מתענה על גלות השכינה ועל צרות הכלל, ובשובבי"ם ת"ת היה מתענה כל ימות השבוע ורק בערב היה סועד את סעודתו הדלה. פעם כשנחלש מאוד, והרופא גילה את דעתו כי עליו למעט בתעניות, פנו אנשי ביתו אל מרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל לבקש ממנו שישפיע עליו לקיים את מצוות הרופא. קם רבי חיים על רגליו ואמר להם, "דעו לכם אם רבי בן ציון עושה כן, בטח יודע מה הוא עושה. ואם רבי בן ציון לא יצום, מי יצום?! והרי כלל ישראל זקוק למי שהוא שיהיה שרוי בתעניות".

יצויין כי על אף גודל התאבלותו לאין שיעור על ירושלים ועל השכינה שגלתה ממנה, פניו צהלו תמיד, וקיים במילואו את הפסוק "עבדו את ד' בשמחה", והיה שש ושמח מאד בשמחת המצוות,

[צבי לצדיק עמ' צ"ו]

59 וז"ל האריז"ל בספר שער הכוונות (דרושי חג השבועות דרוש א): ענין בין המצרים, והם כ"א ימים שבין י"ז לתמוז עד תשעה באב, מנהג טוב וכשר הוא מאד לכל בעל נפש לשבת באבלות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית. וטעם היות זה אחר חצות היום הוא כי אז הוא התעוררות הדין בסוד "כי ינטו צללי ערב" אשר לסיבה זו נשרף ההיכל אחר חצי היום. ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם. וענין חצות הלילה אין צורך להזכירו כי אפילו בכל שאר הלילות צריך להתאבל על החורבן, ומכל שכן בלילות בין המצרים שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר "שמחו את ירושלם כו' כל המתאבלים עליה".

60 טיב הנחמה עמ' קכ"ט

רבי שרגא פייבל מנדלוביץ זצ"ל:

סיפר אחד מתלמידי רבי שרגא פייבל מנדלוביץ זצ"ל: כשרבי שרגא פייבל למד עם תלמידיו את הפרק 'על נהרות בבל' התקשה ללמדו ברציפות. כל כמה מילים נתקף בהתפרצות של בכי, ולקח לו כמה רגעים עד ששלט על רגשותיו והצליח לחזור להמשיך מסירת השיעור.

[מוסף ש"ק מטו"מ תשס"ז]

רבי דוד יונגרייז זצ"ל:

סיפר הרב גמליאל רבינוביץ שליט"א:

אציין את אשר בעיני ראיתי יום יום (לא רק בימי בין המצרים), איך שהגאון רבי דוד יונגרייז זצ"ל ראב"ד עיה"ק ירושלם תובב"א, בכל פעם שהיה מגיע בשמונה עשרה לברכת "ולירושלים עירך" היה בוכה בדמעות שליש מתוך רוב צער וגעגועים, עד שזקנו היה מתמלא טיפין טיפין של דמעות. הוא היה עושה אז סימן בידיו על גופו כמי שמקבל על עצמו איזה מיתה מרוב צער על החורבן. ומעולם הייתי תמה על המחזה הנורא הזה, עד שראיתי בספר יערות דבש (דרוש א'), בברכת "ולירושלים עירך", שכתב:

צריך להוריד דמעה מאין הפוגות על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד, כי היא תכלית שלימות אנושי. ואם אין לנו ירושלים ומלכות בית דוד, למה לנו חיים...

ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקינה על חורבן ירושלים יום ולילה לא יחשו והם אבלי ציון, איך נחשה אנן ולא נבכה על חילול השם שנתחלל בחורבן ירושלים ואבדן מלכות בית דוד.

וחייב כל איש לומר בלב:

"רבונו של עולם, הריני מוסר נפשי על קדושת שמך. ואם אני כדאי לראות בבנין ציון והחזרת מלכות בית דוד, אמות על קדושת שמך ועיני לא יהיו רואות [פי' אפילו שלא אזכה בעצמי לראות את הגאולה, הנני מוכן למסור נפש כדי שהיא כבר תגיע]. אפס [פי' אבל] בנה ירושלים והצמח קרן דוד למען יתקדש שמך, ותרחם על בניך העלובים נטושים בגולה הסובלים על יחודך, ומקדשים שמך

ברבים.

היות כי בעו"ה חורבן ושוממות מקדש תפארתינו ואבדן מלכות בית דוד, ידוע לכל כמה העדר וחסרון טובה שגורם לנו, וממש ירדנו מחיים למות, ... ואין בנו אלא חלק שישים מחיים, ולכך נאמר (תהילים קכ"ו, א') "בשוב ה' וכו' היינו כחולמים", כי כמו חלום יש בו חלק שישים ממיתה כך אנו להיפך, כי נרגיש כי היה בנו רק חלק שישים מחיים.

ומי אשר לו רק נשמת ישראל, הלא לבבו נשבר בקרבו בזכרו חורבן ירושלים וזכרון מלכות בית דוד שנפסק בעו"ה.

ובראותי כל זאת מצאתי סימוכין למנהגו הנ"ל של הגר"ד זצ"ל. שנראה שהיה מכוון בעת אמירת "ולירושלים עירך" כי מוכן הוא למסור את נפשו עבור בנין ירושלים והמקדש, אשר זוהי דרגה נשגבה ביותר של התאבלות על ירושלים.

האדמו"ר ממונקאטש זיע"א בספרו 'דברי תורה' (חלק ט' אות ו' ואות צ"ב) כתב שהגה"ק ר' יחזקאל משנעווא זיע"א (נכד החכם צבי זיע"א) היה מפליא מאוד עד למעלה, את דברי היערות דבש הנזכרים. והאריך בספר 'דברי תורה' הנ"ל לבאר שאף שאין חיוב למסור נפש אלא על ג' עברות החמורות, מכל מקום אשרי המקבל על עצמו הדבר מתוך שבווער בקרבו אהבת השי"ת אף שאינו מחוייב בכך. וכתב שכן שמע מאבותיו ורבותיו הקדושים זי"ע שקבלו עליהם כזאת. ומביא שם ששמע מהגה"ק בעל 'שם שלמה' זי"ע שאמר כי מקבל על עצמו למות ביסורים גדולים ונוראים, לחתוך גופו חתיכות ורצועות קטנות אם זה רק יעזור להחיש ביאת משיח צדקנו. תסמר שערות ראש השומע. וכך היה נוהג הגה"ק בעל 'מנחת אלעזר' בשמחת תורה בשעת אמירת פסוקי "אתה הראת בפסוק" בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך" לקבל ברוב עם יחד עם הצבור מסירות נפש עבור קירוב הגאולה.

ואכן בזוה"ק (חלק ג' דף רפ"א ע"א) מפליג מאד בשבחו של אדם המגיע למדרגה עילאית זו, שהוא ביחס לקב"ה "כברא דרחים לאבוהי ואמיה יתיר מנפשיה, ומסר גרמיה למיתה עלייהו למיפרק להו משביה [תרגום: כבן שאוהב אביו ואמו יותר מנפשו, ומוכן למסור את עצמו עליהם כדי לפדות אותם משבי]". ונראה שאדם כזה מקיים באופן נפלא את המצוה של "ואהבת את ה' אלוקיך בכל נפשך", ועליו נאמר "איזהו חסיד המתחסד עם קונו".⁶¹

ד. נקיי הדעת שבירושלים

אנשי ירושלים מאז ומקדם ראו את החורבן תמיד מול עיניהם, וחשו בכל העוצמה את חסרון גילוי השכינה ואת מלוא הכאב של שכינתא בגלותא. להם החורבן הוא בבחינת "מתו מוטל לפניו"⁶², כך היה אומר רבינו המהרי"ל דיסקין זצ"ל. ומטעם זה לא נתן לעשות שמחות נישואין עם כלי נגינה בירושלים עיה"ק.⁶³

אנשים הזוכרים את ירושלים בשנים קדמוניות מספרים:

בימי בין המצרים, החיים בסימטאות הישוב הישן של ירושלים השתנו לגמרי. תלמידי חכמים היו מהלכים ברחובה של עיר בלבוש מרופט ובלוי. המנהג היה שבגד שבלה או נתרפט לא נזרק לפח האשפה אלא נשמר לימי האבל על חורבן הבית. מי שהיה נכנס בימי בין המצרים לבתי הכנסת הותיקים בירושלים בשעת חצות היום, היה רואה יהודים מגירים עיניהם דמעה על חורבן בית המקדש. מניין אנשים לפחות היו יושבים על הארץ ואומרים את הסדר של 'תיקון חצות' בבכיות קורעות לב. כולם לבשו בגדי אבילות, ובכו בקול יללה נהי ואנחה גדולה, ועיניהם זלגו דמעות שלישי, על חורבנה של ירושלים עיר הקודש.⁶⁴

בתשעת הימים לא נהגו בשום קולות כל דהו בכל מנהגי האבלות. הם שאפו להרגיש בכל התוקף והעוז את צער השכינה, ולהשתתף איתה בכאבה. לא הקלו לא ברחיצה ולא בבגדים מכובסים, ובוודאי לא באכילת ובשתיית מעדנים וכו'. לא החליפו את בגדיהם ומלבושיהם כלל, והיו הולכים ברחוב ובבית המדרש לבושים בבגדים בלויים ביותר ומרופטים, פשוטו כמשמעו. כה דבוקים היו בה' וכואבים על גלות שכינתו, עד שהתנהגות זו הייתה

62 ע' זוה"ח (ריש איכה) התוכחות מרוגשת בין דרי ארעא קדישא לבין דרי ארצות הגולה למי יאה יותר לקונן ולהתאבל על חורבן הבית, שבעוד דרי ארץ הקודש טוענים לבני חוץ לארץ כי להם יאה יותר להתאבל על החורבן כיון שהם קרובים יותר אל החלל ועיניהם רואות תמיד את העיר המושפלת ואת מקום המקדש בשממונו וחורבנו, עזבונו וחילולו. בני חוץ לארץ משיבים לעומתם כי להם להתאבל יותר על כי גלו מעל שולחן אביהם זרועים ומפוזרים בד' כנפות תבל, ואינם זוכים להסתפח בנחלת עבדי ה' בהר הקודש ובירושלים.

63 'עמוד האש' עמ' קפ"ט.

64 דבר זה היה נהוג כבר בזמן רבינו החיד"א שכותב ב'שם הגדולים' (מערכת ספרים קיצור תקפו כהן): ודע כי בארעא קדישא ... הכל מתאבלים על החורבן בעוה"ר ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות שסידר רבינו האר"י זצ"ל. ויש חברת אנשי חיל שקמים מבתיהם כל לילה ... בחצות ואומרים תיקון חצות ... ובימי בין המצרים בבהכ"נ הגדולה וק"ק 'תלמוד תורה' נאספים ביום, קהל גדול, ומקוננים ובוכים בכל יום כמצות רבינו האר"י זצ"ל. וכמה פרישות נוהגים התלמידי חכמים בימי בין המצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים ויותר ויותר. עכ"ל.

בשבילם טבעית ומובנת מאליה.⁶⁵

בתשעה באב, האבלות הגיעה לשיאה. בליל תשעה באב לא הדליקו את האור בביתם, ובמשך הלילה היה בבית חשוך לגמרי, מלבד מה שנצרך כדי לראות את הדרך. כמו כן בבתי המדרשות בירושלים נהגו שלא להדליק אורות בבית המדרש בתפילת ערבית, אלא אורות מועטים בלבד. אחרי התפילה, לפני קריאת מגילת איכה, כיבו את כל האורות, והדליקו נרות שעווה, ולאורם קרא הבעל קורא את מגילת איכה, כאשר כל הקהל שומע וגועה בבכיות קורעות לב על צערה וכאבה של השכינה הקדושה.

בלילה זה היו נוהגים להוריד את מיטותיהם אל הארץ ולהניח אבן מתחת מראשותם, לישון על האבן כדי להרגיש באופן מוחש את כאב וצער השכינה.

ביום תשעה באב עצמו בכו אנשי ירושלים מאין הפוגות ומיאנו להינחם על החורבן הנורא. מהתחלת אמירת הקינות ועד סופה לא פסקו מלבכות ולהתאבל מרה על החורבן, כאדם שמתו מוטל לפניו ממש. מרגע לרגע גברו בכיותיהם של יהודים טהורים אלו, במכאובם וצערם על חסרון הבית הגדול והקדוש שנקרא שמו עליו. כזאת היתה השגתם של יהודים הדבקים בה', והשתתפותם עם צערה וכאבה הגדול של השכינה הקדושה.⁶⁶

איש ירושלים, שכאשר היה ילד התפלל יחד עם צדיקי עיר הקודש, מתאר את תפלת המנחה של תשעה באב שרישומו העז לא פג ממנו עד היום:

"כאשר הגיעו בתפילת שמונה עשרה לתפילת 'נחם', הנאמרת פעם אחת בשנה בלבד, בית הכנסת התמלא בקולות של בכי רב בהתרגשות חסרת מעצורים חודרת לב ונשמה. תפילה זו עומדת עד היום לנגד עיני והמראה לא נשכח מליבי - איך עומדים אנשים יראי שמים, כולם רוטטים מבכי, בסערת רוח עצומה, בתפילה על נחמתם של ישראל!"

⁶⁵ העיר על כך הרב גמליאל רבינוביץ שליט"א בספר 'טיב הנחמה': ענין הכנת בגדים, באמת קשה להיכנס לפרטי פרטים בזה, כי לא כל אחד ולא כל המקרים שווים וכל ערום יעשה בדעת באופן שיהיו מעשיו תפארת לעושיהם ותפארת לו מן האדם. אולם יש לדעת שלאמתו של דבר ודאי לא לכך כוונת החכמים שתקנו תקנה זו [שיכינו בגדים נקיים לפני חודש אב], וכן לא הפוסקים הממלאים אחרי דבריהם. בוודאי כוונתם ורצון קדשם שדוקא מכח כל אלו המנהגים והתקנות, שהקושי בהם ניכר, יתעורר האדם אל האבל והצער ויעלה על זכרונם את חורבן ציון וירושלים, באופן מיוחד בימים אלו, נוסף על הזכרון שעליו להרגיש כל השנה כולה. באמת, לפנינו בישראל לא היו נוהגים כל אלו ההמצאות למיניהן, ומעולם לא ראינו כהנה בבית אבא, וכך אנו נוהגים הלכה למעשה.

⁶⁶ 'דורות' גליון ע"ה

תושב שכונת "בתי אונגריין" מספר:

זכור לי שפעם בתשעה באב עמדו שני בחורים בפרוזדור הכניסה לבית הכנסת, ושוחחו יחד. עבר שם הרב הצדיק הנודע רבי יודל כהן זצ"ל. ניגש אליהם בחום ליבו ואמר: "בשעה קשה כזו אתם משוחחים ככה בנחת? הרי עכשיו יש לראות בעיניים שבית קדשינו ותפארתנו בוער באש!!! איך אפשר לדבר בנוח בשיחת מרעים?!"⁶⁷

השר משה מונטיפיורי ז"ל במסעו לירושלים בשנת תרל"ה מתאר את הרושם העז שאמירת הקינות בירושלים בתשעה באב עשתה עליו:

הקינות אשר קוננו בליל תשעה באב בבית הכנסת, היתה במרירת נפש ובמגינת לב גדולה, מתוך שוועות בכי גדולות וזרם של דמעות אשר שטפו בלי הרף. מתוך רגשי אבל, כיבו את נרות בית הכנסת והמתפללים התכופפו עד שנגעו במצחם לארץ, וזעקו בבכי ובכאב עמוק "עד מתי לא תרחם על שארית נחלתך?!". השומע זעקת ירושלים זו, לא יוכל לשכחה לעולם, אף מי שלבו קשה כאבן.⁶⁸

המקובל הצדיק חכם סלמן מוצפי זצ"ל היה רגיל לומר: את כל הצער והיסורים שלנו בגלות אני מוכן לקבל, את הרדיפות ברוחניות ובגשמיות אפשר לסבול, אך הדבר הקשה מנשוא הוא צערה של השכינה, כי זה למעלה מכוחותיי לסבול.

פעם היה עם קבוצה בקבר הרשב"י בחצות הלילה וישבו ואמרו תיקון חצות. באמצע קריאתם נמנם אחד מהקבוצה. חכם סלמן החל לבכות ואמר לו: אוי ... אם היה אביך ח"ו מוטל לפניך פה מת, האם היית מנמנם לידו? האם לא היית מטפח וסופד עליו? ועתה בית המקדש חרב ושכינה בוכה לפנינו!! ולא נבכה?!"⁶⁹

אחד הידועים מנקיי הדעת שבירושלים היה רבי יהודה כהן זצ"ל, שהיה נקרא בפי כל "רבי יודל וועקער", שהיה ראש וראשון לכל דבר שבקדושה. הוא היה מעיר את תושבי העיר בשכונות מאה שערים ובתי אונגאריין לקום לעבודת הבורא לפנות בוקר, בנוסח "יידען שטייט אויף לעבודת הבורא", והיה גם מכריז ברחובות העיר על העצרות הגדולות ומעמדי התפילות.

67 'טיב המעשיות

68 ספר "משה וירושלים" עמ' מ"ה

69 'עולמו של צדיק

רבי יודל זה נהג לא רק בליל תשעה באב אלא בכל ימות השנה שלא לנום את שנת הלילה על מיטה, אלא אך ורק על גבי ספסל פשוט של אותם ימים. מנהג זה נהג כדי להשתתף עם צער השכינה וכדי לא לשכוח ולא להסיח דעת מחורבן הבית. ומי מדבר על נהרות הדמעות ששפך בתשעה באב עצמו. בבכיות נוראות היה צועד והולך בדרכו הלך ובכה מאין הפוגות, על חסרון שכינתו ית' ... "ותאמר ציון עזבני ה'"⁷⁰

ה. הקינה המרטיטה של רבי בן ציון יאדלר זצ"ל

"אוי! - עס קוועטשט מיר!! .. אוי! - עס ברענט מיר!! .. איך בין הונגעריג!! .. איך בין דארשטיג!! ... [אוי - לוחץ לי!! .. אוי - שורף לי!! .. רעב אני!! .. צמא אני!!]". כך היה פותח המגיד הירושלמי רבי בן ציון יאדלער זצ"ל את קינתו. ... "עם ישראל במצוקה גדולה!! עם ישראל בצרה!! עם ישראל רעבים וצמאים!!"

שנים ארוכות נהגו אנשי ירושלים להשתתף בתשעה באב בכינוס שערך המגיד הנודע הגה"צ רבי בן ציון יאדלער זצ"ל על יד הכותל המערבי, מקונן וזועק את זעקת החורבן. כל הנוכחים חשו שבית המקדש בוער ממש לפני עיניהם.

אחרי שנת תש"ח כשלא היה ניתן עוד להגיע לכותל המערבי, העתיק רבי בן ציון את מעמד הקינה אל חצר התלמוד תורה בבתי אונגאריין. אחרי שהקהל התאסף בחצר, הוא היה מגיע בליווי נכדו, כשהנכד מחזיק בידו בארגז עץ שבמקורו שימש לאריזת תפוזים. רבי בן ציון התיישב על הארגז ופצח בבכי סוער על חורבן בית המקדש, ועל השפלת כבוד השכינה הקדושה, וכל הנוכחים התייפחו יחד עמו בבכיה קודרת, וביגון על גלות השכינה.

בשנים מאוחרות יותר הועתק מקום המעמד אל בית הכנסת 'ישועות יעקב' שעל ידי השטיבלאך במאה שערים. שם נשא ר' בן ציון את קינתו בישיבה על מדרגות ארון הקודש. מעמד הקינה התקיים בליל תשעה באב כשהמוני בני ירושלים באו לבית הכנסת, ולאור הנר נתנו פורקן למעצור הבכי שביטא את כל מועקת הלב. בקינתו היה ר' בן ציון מרעיד את חדרי הלבבות. כשהיה מקונן על חורבן עם ישראל ועל צרותיו, עין לא נותרה

יבשה, לב לא יוכל להתאפק מלהתפלץ בבכי נסער. כשהוא פתח את קינתו בזעקה מחרידה: "אוי מה היה לנו, דער בית המקדש איז נאך אלס נישט דא!! [בית המקדש עדיין איננו !!]. דער בית המקדש ברענט!! דער בית המקדש ברענט!! [בית המקדש בוער!!]" כל הנוכחים היו נסחפים באחת בפרץ של בכי ויללה. הזעקה הגדולה "דער בית המקדש ברענט!!" היה נשמע ממש שמדובר במאורע שקרה באותה שעה ממש. דבריו של המגיד חדרו אל לבות השומעים ועשו בהם רושם בלתי נמחק.

מגיד נערץ זה כבר מינקותו כאב את כאבה של ירושלים, עד שהאדמו"ר הרה"ק רבי אהרן ראטה זיע"א בעל ה'שומר אמונים' התבטא עליו ואמר כי יש בו ניצוץ מנשמת ירמיהו הנביא ע"ה. ברכות ילדותו השתוקק מאד להתענות בתשעה באב. אביו השתדל להניאו מכך שלאור מצב בריאותו הרעוע לא היה נראה לו שמותר. כאשר ראה שבנו עומד על שלו ועז רצונו לצום, אמר לו שילך עמו להיוועץ עם רבה של ירושלים הגאון רבי שמואל סלאנט זיע"א. בבואם אל הגאון, רבי שמואל שאל את הילד מדוע הוא כל כך רוצה לצום. הילד השיב עם כאב גדול "היאך לא נתאבל ביום הזה? הלא הוא יום שריפת בית אלוקינו!". רבה של ירושלים, כששמע את נחרצות ותמימות תשובתו, פנה אל הילד ואמר לו אם רצונך דווקא להתענות, יכול אתה להתענות, ובעה"י תהא התענית לך לרפואה. ואכן ברכתו של הצדיק התקיימה ומאז מצב בריאותו השתפר.

[דורות גליון ע"ה]

ו. ליל תשעה באב עם הרב שמשון פינקוס זצ"ל

פעמים רבות באמירת הקינות, ר' שמשון פינקוס זצ"ל היה ממרר בבכי של ממש. הוא היה אומר: "בשמחת נישואין, בשעת הריקודים לא ניתן לגלות בנקל מי קרוב וקשור לחתן, אבל בלוויה ובשעת אבל רח"ל, ניתן להבחין תיכף מיהו קרוב, כי מי שבוכה הוא קרוב. מי שיודע לבכות על גלות השכינה, סימן שהוא קרוב..."

הוא היה אומר: "כאשר יש ח"ו נתק בין בני זוג, וכל אחד יושב ובוכה - סימן שהקשר ביניהם עוד קיים. אולם כאשר הם אינם בוכים - סימן שלא נשאר עוד זיקה ביניהם. הבכי שלנו בתשעה באב מגלה על מידת הקשר האמיתי שלנו עם אבינו שבשמים."

הוא היה מוסיף: "מי שאינו מסוגל לבכות על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה, עליו לשבת על הרצפה ולבכות בבכי מר על חורבן הפנימיות שלו; על זה גופא שאינו מסוגל לבכות, על שלא מספיק אכפת לו ועל שאין לו שייכות לאבדן ביהמ"ק. מי שאינו חש את הכאב של חסרון קרבת ה', על זה לבד ראוי להתעורר בבכי תמרורים".

בליל תשעה באב, הציבור היה מתאסף ויושב יחד איתו על הקרקע ומקונן על החורבן. האורות בבית הכנסת עומעמו. הוא התיישב על המדרגות למרגלות ארון הקודש ונשא את קינתו, בוכה ומקונן על שכינתא בגלותא כבוד שמים המחולל, על צרות הכלל והפרט, ועל החורבנות הרוחניות של הדור. בוכה ומבכה על נתחים מבשר החי של עם ישראל הנתלשים ממנו באמצעות נישואי תערובת באחוזים מבהילים, על נתחים של ה'יהדות' שלנו הנתלשים ממנו בתוך המחנה פנימה, מבלבול הדעות ומטשטוש התחומים שבין קודש לחול. קול בכייתו עבר מפה לאוזן והלך מעיירה לעיירה בדרום הארץ, עד שבמשך השנים יהודים מכל הנגב עשו מאמצים לבוא ולהשתתף איתו בהוזלת דמעות על החורבן ותוצאותיו.

פעם הרים קולו בבכי וקרא בהתרגשות: "ירמיהו, ירמיהו, אתה בכית על 'ארבעים סאה קצוצי תפילין' - על תפילין שנותרו ללא ראש, אבל כיום אנחנו בוכים על רבבות ראשים בעם ישראל ללא תפילין! אתה בכית "אם תאכלנה נשים פריים עוללי טיפוחים" - על אמהות שאכלו בשר ילדיהם, ואילו אנו בוכים על אימהות המאכילות את ילדיהם בשר טריפה! ומה יותר כואב ... איי איי...."

מי שטעם פעם ממלח הדמעות של הנהי והמספד הזה, זכה לחוש לאמיתות את רוממות היום של תשעה באב. ביום הזה הכל מתגלה באור האמת, רואים בעליל כמה רחקנו מהחיים האמיתיים, מאבינו האהוב שבשמים - והכרה זו כולה ברכה.

[השמש בגבורתו ח"ב עמ' 653, 'בנתיבות ההלכה' ת"ב תשע"ח, גלות ונחמה, תוה"ד]

ז. עבודת אמירת הקינות של הרב אלישיב זצ"ל

המשגיח הרב דן סג"ל שליט"א נוהג לומר שהדרך להרגיש את האבלות בתשעה באב באופן הראוי, היא על ידי שאומרים את הקינות במתינות ושמים לב להבין ולהרגיש מה שאומרים. דוגמה מאלפת לכך היתה הנהגת הרב אלישיב זצ"ל כפי שמתארים עדי

ראייה:

הרב אלישיב זצ"ל היה מתחיל לומר את הקינות כשהיה קם מוקדם לפנות בוקר. הוא אמר את הקינות בקול רם מילה במילה במתינות ובריכוז גדול, בהתבוננות בכל מילה ומילה, במשך זמן רב.

כאשר הגיע הזמן להתפלל שחרית הספיק כרבע מהקינות. הוא הפסיק לתפילה, ואחרי קריאת התורה כשנתיישב כל הקהל לומר קינות הוא המשיך במקום שעצר לפני התפילה. הם המשיכו בקצב שלהם והוא בקצב שלו. במשך שלש וחצי שעות ישב על כסא נמוך מבלי לקום אפילו פעם אחת, לא מרגיש שום דבר מסביבו. יושב כל הזמן בתנועה אחידה, אינו מסתכל לצדדים, אינו נשען, אינו נתמך, אומר את הקינות כאשר הוא מצביע על כל מילה כמו כאשר הוא לומד גמרא, ומסתכל כל הזמן בביאור. כאשר הגיע הקהל לקינה של "אלי ציון" הוא הספיק רק שלושת רבעי הקינות. כאן נעמד עם כולם, ואמר עם הקהל את הקינה "אלי ציון". אחר כך התפלל עם הציבור 'אשרי' 'ובא לציון' שמע עם כולם מגילת איכה, ואז שב לביתו. הלך לנוח דקות ספורות.

אחרי כמה דקות, קם, לבש את המעיל ואת הכובע ושוב התיישב על כסא נמוך בכדי להשלים את מה שעדיין לא אמר מהקינות. שאלו אותו וכי יש דין לומר קינות עם המעיל ועם הכובע. השיב מרן זללה"ה "איזה פנים יש לאמירת קינות מבלי מעיל וכובע?!". בנתיים כבר הגיע חצות אבל הוא עדיין המשיך לשבת על כסא נמוך עד גמר הקינות, שלא מתאים הדבר לומר קינות על כסא גבוה. כך המשיך לומר את הקינות עד לאחר השעה שתיים בצהריים.

לראות התנהגות מתונה ומחושבת זו, נתן לנוכחים היבט חדש על חשיבות עבודת הקודש של אמירת הקינות.

[רישא דגלותא ח"א עמ' שנ"ה, קכ"ד, ח"ד עמ' ר"ז]

ח. כל אחד יכול! - בשמים מחכים!!

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

אבלות החורבן אינה רק בשביל אנשים בעלי מדרגות גבוהות. כל אחד יכול, ובשמים מצפים מכולנו להגיע לכך.

עלינו רק לעצור את מרוץ חיינו למספר דקות. לדמיין עולם מושלם, רווי שמחה ואור אלוקי, שפע רוחני המושפע עד בלי די. ואז לעורר בליבנו את גודל החסר, את עוצמת ההסתר המעיק - עד שנחוש את הכאב, את הדמעות מציפות.

כל כך הרבה שנים חלפו ועודנו בגלות, עודנו ממתינים, עודנו מתגעגעים לבואו של אורו המבהיק של משיח. אבל הרי יום אחד הוא יבוא - אולי עוד היום, והדרך להחיש את ביאתו היא לעורר את ליבנו להרגיש כמה הוא חסר לנו עכשיו, וכמה נהיה מאושרים עם בואו. התשוקה שלנו לראות ולחוות גילוי כבוד שמים, את מאור טובו ית' ואהבתו המופלאה, היא שתביאו.

הבה ננצל את השעות בהן נשב ונקונן, כדי להתחבר באמת לציפיה לגאולה! התחנונים והבקשות, הזעקה לאבא שבשמים מקירות הלב, הם שיעלו את האור על אפילת הגלות הנוראית, ויאירו לנו באורה של הגאולה המיוחלת!

אל לנו לומר: "מי אנחנו שנתפלל? מי יודע אם נועיל! ... קודם נתפלל על צרותינו האישיות...!" לא ולא! יש לנו הזדמנויות מדי יום להתפלל מעומק הלב **'ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה'**, לזעוק **'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח'**, להשתפך ברגש ובתחינה **'ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים'** כדי לסיים את הלילה המתמשך והאפל שאנו שרויים בו. שאבינו האהוב יסיר את המסיכה שלו, ונזכה לימים שבהם גם הלילה כיום יאיר!

זה תלוי בנו! הבה נייחד את ימי האבל על החורבן לזעוק ולהתפלל, להתחנן ולהקיש על שערי שמים בתחינה נרגשת, לשפוך דמעות כמים ולהתעקש בצעקה רועמת: **ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו - כי מחכים אנחנו לך!**

[ע"פ פניני פרשת השבוע גליון צ"א, תוה"ד]

ב מנהגי תשעה באב מעוררי לב

המגן אברהם (סימן א' ס"ק ה') כתב לגבי מנהגי אבלות על החורבן "אחר כוונת הלב הן הן הדברים", שלא מספיק להתנהג **בהנהגות** אבלות, אלא יש להרגיש את החסרון והכמיהה בלב. וכן משמע בגמרא (ר"ה ל' ע"א): "מגלן דעבדינן זכר למקדש? דאמר קרא (ירמיהו ל') '... ציון היא דורש אין לה' - מכלל דבעיא דרישה", רואים מכאן, שהעיקר אינו הזכר אלא הדרישה בלב. וכן כתב המאירי (תענית ל' ע"ב) בענין הנהגות אבלות בתשעה באב: "כל שנוהג ביום זה

דרך מצוה מלומדה ואינו מעורר את לבו להתאבל על ירושלם, אינו רואה בשמחתה". נמצא שכל ההנהגות המעשיות מיועדות לעורר אותנו להרגיש את הכאב של חסרון כבוד שמים. ועל כן כל הניתן לעשות כדי לעורר ולהעצים רגשות אלו, מצוה עלינו לאמץ. אשרי הזוכה להוריד דמעות מתוך רגשות אלו, שכן ראוי שתדמע עינינו כנהרות וכמעיינות על כבוד אבינו שבשמים המחולל בגויים, כי גדול הכאב מאוד. דמעות אלו הן יקרות מפז ומפנינים.⁷¹

הכרזת מגין השנים שעברו מאז חורבן הבית

יש קהלות מעדות המזרח שנוהגות בליל תשעה באב, לפני הקינות, לכבות את נרות בית הכנסת על פי הכתוב 'במחשכים הושיבני'. אז עומד החזן ומכריז: "אחינו בית ישראל שמעו: היום כך וכך שנים לחורבן בית מקדשנו ותפארתנו - נפלה עטרת ראשנו!". והצבור משיב בכאב מצמרר: "ברוך דיין האמת!" המנהג התפשט גם בתימן, ורבי יעקב ספיר ז"ל מתאר את ליל תשעה באב בצנעא בבית הכנסת של מארי יחיא הלוי אלשיך זצ"ל (שנת תר"ח):

מחזה ליל תשעה באב נורא מראה ואיום. אחר דממת תפלת ערבית, כבו כל הנרות, החושך כסה פני כולנו, יאנקו דום. ראש הכנסת מארי יחיא אלמנצורה, איש זקן שקנה חכמה, עמד וצווח בבכיה: "אחינו, הלילה הזה שני אלפים ושני מאות ושמונים לחורבן בית המקדש ראשון, ואלף שבעה מאות ותשעים לחורבן הבית השני - ועוד לא נושענו! כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו!", ועוד דברי כבושין. וגעו כל העם בבכיה עצומה ונוראה. ואז התחילו איכה וקינות כמנהג, בקול בכי ונהי מרירות, ואנחות באין הפוגות.

מעין זה מתאר גם ר' יששכר סוסאן ז"ל מעולי פאס שבמרקו, את המנהג בזמנו בארץ ישראל, שכתב בשנת רצ"ט:

עוד היום אנו נוהגים בצפת שבגליל העליון תוב"ב, וגם שמעתי שכן נוהגים בארץ ישראל קהלות ישראל הדרים בה בכל מקום. שבכל ליל תשעה באב השליח ציבור עומד בקהל, קודם קריאת שום קינה, ואומר בלשון הזה בקול רם, בהכרזה של עגמה ודאגה: "אחינו כל בית ישראל, דעו היום שנת כך וכך לחורבן בית קדשינו ותפארתינו!" ומכה הוא וכל

71 ע"פ 'טיב הנחמה', תוה"ד.

הקהל כף אל כף, ומכף אל ירך, ואומרים כולם בדאגה ובעצבות גדולה
 "ברוך דיין האמת", וכולם גועים ובוכים. ואחר כך מתחיל לקונן בקינות
 הלילה.

גם בעת סעודה המפסקת קיים מנהג של צדיקים ואנשי מעשה להכריז על מנין
 השנים שעברו מאז החורבן. כך מובא בספר 'מקור חיים' (סי' תקנ"ב), וכן בספר
 'יוסף אומץ' (אות תתע"ה), וז"ל:

מנהגי לומר לבני ביתי בסוף סעודה המפסקת בשברון לב: "בעונותינו,
 עתה כך וכך שנים לחורבן בית מקדשנו".

7. למעט בתאורה בליל תשעה באב

מנהג קדום בישראל למעט בנרות ובתאורה בליל תשעה באב בבית הכנסת, כדי
 לעורר אבל וצער על חורבן ביהמ"ק. מקור המנהג הוא במדרש איכה (פרשה ג'
 אות י'), שאמר הקב"ה למלאכי השרת בעת החורבן: "מלך המתאבל על בנו מה
 הוא עושה?". אמרו לו: "מכבה את הפנסים שבביתו". אמר להם: "אף אני אעשה
 כן!" שנאמר, 'שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם'.

וכן כתב בזה"ק (פר' עקב עמ' ער"ב ע"ב): "מכבין בליל תשעה באב נהורין ושרגין,
 ועבדין הספד ויתבין כאבלים, לאשתתפא בדוחקא דשכינתא, בגין דאינון גרמו לה
 כל ההוא תבירו" [תרגום: "בליל תשעה באב מכבין את האורות והנרות, ועושים
 הספד ויושבים על הארץ כאבלים להשתתף עם צער השכינה, לפי שהם (ישראל)
 גרמו לה בעוונותיהם כל השבר הזה"]. וכתב הריטב"א (פסחים נ"ג ע"ב) "כדאי הוא
 בית אלקינו למנוע עליו הדלקת הנרות מבית הכנסת ומבית המדרש".

המנהג בכמה קהילות בירושלים שאין מדליקין כלל את נורות החשמל בביהכנ"ס,
 אלא כל אדם מדליק לעצמו נר קטן, ואומר לאורו את מגילת איכה והקינות.

האבודרהם כתב שבזמנו היה מנהג לכבות אף את הנר היחיד הנשאר דלוק בעת
 שהגיעו לפסוק באיכה (ה', ט"ז) 'נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו', ויש
 קהלות ספרדיים הנוהגות כן עד היום.⁷²

הג"ר שלמה זלמן אורעבאך זצ"ל אמר שראוי לכבות התאורה גם בבית, כדי שאף

בבית תהא ניכרת האבלות על חורבן ביהמ"ק.⁷³

שינויים בקריאת התורה

רבי יוסף יוזפא הלוי מפרנקפורט זצ"ל (תק"ט) בספרו "נוהג כצאן יוסף" כותב: בפרנקפורט בתשעה באב מוציאים ספר תורה וקורין בפרשת ואתחנן 'כי תוליד בנים'... וקורין בלי נגינת טעם...

רבי רפאל אהרן בן שמעון, רבה של מצרים (תר"ז - תרפ"ט) בספרו "נהר מצרים" כתב: המנהג פשוט פה מצרים שאין מגביהין הספר תורה בשחרית בתשעה באב, ויש טעם נכון למנהגם [כדי לעורר את כאב האבילות, "כי השליך משמים ארץ תפארת ישראל" (מקבציאל, ל"ח)].

מנהגים קדומים נוספים

מסכת סופרים פרק שמונה עשר (ד', ז'):

הל' ד': ... קורין ספר קינות ... עומד וראשו מתפלש באפר, ובגדיו מפולשין [פ"י: קרועים], וקורא בבכיה וביללה ... והקורא אומר "ברוך דין האמת".

הל' ז': והקורא [טור וב"י: פי' הקורא בתורה. רמב"ן: הקורא איכה] אומר ברוך דין האמת. ויש שמניחין את התורה [כך גרס הב"י והגר"א, וג"י הטור והאבודרהם: את תיק הספר] על הקרקע בעטיפה שחורה, ואומר "נפלה עטרת ראשנו", וקורעין [את בגדיהם] ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו.

ויש שמשנין את מקומן, ויש שיורדין מספסליהם למטה, וכולן מתפלשין באפר, ואין אומרים שלום זה לזה כל הלילה וכל היום, עד שישלימו העם קינותיהם.

בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבלות וכל שכן לשוח עם הנכרי. עכ"ל הברייתא.

מש"כ "ובגדיו מפולשין", כך מובא גם בספר מהרי"ל: "מהר"י סג"ל היה לובש

73 "הליכות שלמה מועדי השנה, ניסן - אב" (פ' ט"ו הערה 21)

בתשעה באב סרב רע וגרוע, ולא הטוב המיוחד, לביהכ"נ ... ובמנחה החליף מן הגרוע אל הטוב" (ספר מהרי"ל אות כ"ב). גם בסידור יעב"ץ סדר ליל ט"ב כתוב: "הולכין לביהכ"נ בבגד גרוע ובלוי וכובען בעיניהן". וכן נהגו רבים בירושלים לילך ביום תשעה באב במלבושים ישנים שאינם מהודרים לעגמת נפש, וכן נהג הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פט"ו הערה 21).

לא להתכונן לתשעה באב הבא

מנהגו של בעל 'מחצית השקל' היה שבכל שנה קנה ספר קינות חדש ובתשעה באב אחר סיום אמירת הקינות היה מניח את הקינות בבית הכנסת כהפקר, באמרו שאם יקחהו לביתו לשמרו על שנה הבאה יהיה נראה כמתייאש מן הגאולה (תורת חיים סימן תקנ"ט ס"ק ב'). וכן נהגו רבים בקהילות ישראל במשך הדורות שלא לשמור את ספר הקינות משנה לשנה, אלא היו גונזים אותו מיד במוצאי תשעה באב בארון הגניזה, כדי להשריש בלבם את האמונה בביאת המשיח, ולהראות את תקוותם שבמהרה יבנה בית המקדש ובשנה הבאה לא יצטרכו לשוב ולהשתמש בו.

הגר"י רודרמן זצ"ל (ראש ישיבת נר ישראל' בבולטימור) סיפר שבעיר מולדתו דולהינוב ראה יהודים יראי ה' שנהגו לקרוע כל דף מספר הקינות עם גמר אמירתו בתשעה באב על מנת לגונזו בגניזה, כדי לחזק את האמונה שלא יזדקקו להם יותר (ישורון חלק י"ח עמ' ק"ג).

היו צדיקים שלא רצו לקנות קינות כלל, אלא השתמשו בשל ביהכ"נ, כדי שלא לעשות שום הכנה לתשעה באב לפני בואו (מנהגי מהרי"צ הלוי). רעיון זה מופיע בלבוש (סימן תקנ"ט ס"א) שהביא שכל ימיו תמה על המנהג שהיה נפוץ בימיו שלא כתבו מגילת איכה על הקלף כמו שכותבים מגילת אסתר, והיו קוראים אותה מהחומש. ותירץ וז"ל: אפשר שנהגו כן מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם, משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפוך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד, ואם היו כותבים מגילת איכה היה נראה כמתייאשין מן הגאולה ח"ו וכו' ולפיכך על ידי הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין. עכ"ל.

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. תעלומת המפתחות

לפני כמאה ועשרים שנה היתה לתושבי ירושלים חידה מרתקת שלא ידעו לפותרה. אצל כמה מצדיקי ירושלים אחרי פטירתם נמצא מפתח גדול של נחושת זהה, שאף אחד מבני המשפחה לא ידעו לאיזו דלת המפתח היה מיועד. כך היה כשנפטר הגאון הקדוש רבי נחום משאדיק זצ"ל, על השולחן בחדר לימודיו מצאו מפתח כזה. וכן שנים רבות אחר כך כשנפטר ראש חסידי ישיבת בית א-ל הגאון הצדיק רבי ששון פרסיאדו בעמ"ח הספרים "שמן ששון" ו"פתח עינים", גם על ידו נמצא מפתח דומה. גם בי"ב באלול תרס"ו כשנפטר הגאון הצדיק רבי הירש מיכל שפירא בעמח"ס "ציץ הקודש" גם אצלו נמצא מפתח כזה - ואף אחד לא ידע פשר הדבר.

רבי שמואל סלנט זצ"ל, רבה של ירושלים, אחרי פטירתו של רבי הירש מיכל, ביקר בבית הנפטר לניחום אבלים. כשחזר הביתה נכנס רופאו של רבי שמואל, ד"ר משה וולאך, לבקרו. רבי שמואל בכה את האבדה הגדולה ואמר לד"ר וולאך: אספר לך עובדה ואז תבין מה איבדה ירושלים. הגאון הקדוש רבי נחום משאדיק היה לו שיעור בגמרא על סדר הש"ס בצוותא עם אחד מגדולי ירושלים. כאשר למדו מסכת חגיגה והגיעו לדרשת חז"ל על הפסוק 'במסתרים תבכה נפשי' שמואל שם כי יש לו להקב"ה מקום ששמו 'מסתרים' שם הוא בוכה על גלות השכינה. התרגש רבי נחום מאד והתחיל לחזור על הדרשה כמה וכמה פעמים בבכי גדול, והחליט להשיג מקום צנוע שם יתאספו מפעם לפעם הכואבים על צער השכינה, לשפוך שיח לבם נוכח פני ה'.

הוא איתר איזו חורבה צנועה בנויה וסמויה בחצר לפנים מחצר על יד מעין

השילוח בסמוך להר הזיתים, אשר לפי מסורת המקובלת אצל יהודי ירושלים היה מקום זה מקוה טהרתו של רבי ישמעאל כהן גדול. לפתח העתיק של החורבה לא הצליחו להתאים מפתח רגיל, עד שנמצא חרש שיצק לו מפתחות נחושת. ליחידי סגולה בלבד, אשר מיום עמדם על דעתם קדשו את עצמם בקדושה יתירה, חולקו המפתחות. בירושלים של אז, שהיתה כולה קדושה וטהרה, המשיך רבי שמואל בהתרגשות, נמצאו שלושה עשר צדיקים בלבד אשר זכו למפתח, ורבי הירש מיכל היה אחד מהם. הוא היה אחד העמודים אשר עיר הקדושה היתה נשענת עליהם - עמוד שעכשיו נאבד...

ד"ר וולך, שהיה ממוקיריו ומקורביו של רבי יוסף חיים זוננפלד, מצא עתה שעת כושר, ושאל בהכנעה לרבי שמואל האם מותר לרב לגלות אם מורו ורבו רבי יוסף חיים נמנה גם הוא עם שלושה עשר הצדיקים בעלי מפתח הנחושת?

"איזו שאלה?! איזו שאלה?!" נענה רבי שמואל, "הלא מאז ומעולם ראש וראשון הוא רבי חיים לכל דבר שבקדושה!"

התעלומה הגדולה של מפתחות הנחושת הגיעה לפתרונה!

[ירושלים של מעלה ח"א עמ' ק"פ]

ב. אחכה לו בכל יום !

הגאון רבי בנימין מנדלזון זצ"ל, רבו הנערץ של מושב קוממיות, כאחד שבנה וקומם את החקלאות על פי ההלכה בדור האחרון, דאג מאד שהחקלאים לא יזלזלו במצות קדושת בכור. בהמת בכור בזמן שבית המקדש היה קיים היתה מוקרבת כקרבן. אולם בזמננו, בהמה כזו היא אתגר מורכב ומסובך ביותר עבור הרפתן. הוא נדרש לטפח אותה, לשמור עליה, להעניק לה את מיטב התנאים לשומרה לבל תיפצע או תינזק. ומאידך - אסור לעשות בה כל מלאכה, אסור להנות ממנה. כדי להימנע ממצב כזה, תיקנו למכור את הבהמה המבכירה לנכרי מבעוד מועד, ואז הבכור הנוול שייך לגוי - והוא פטור מהלכות בהמת בכור.

הרב מנדלזון, קבע דרך מסודרת במסגרתה נמכרת הבהמה המבכירה, בתשלום מלא, בשטר כתוב כדת וכדין, עיסקה לכל דבר... בדרך כלל, הרפתנים יודעים מבעוד מועד על בהמה העומדת לבכר, קוראים לרב בזמן ומבצעים את העיסקה

בניחותא. אולם לעתים, נודע הדבר לרפתן רק שעות ספורות קודם הופעת הבכור בעולמנו, ואז נדרשו הרב מנדלזון, בעלי הבהמה והגוי לזריזות מופלגת כדי לסיים את העיסקה כדת וכדין עוד טרם יופיע הבכור. לכתוב בכתב יד את חוזה המכירה בקניין גמור לפי כל כללי הקניינים, חוזה בן כמה סעיפים סדור ומפורט. הכנתו בכתב ידו של הרב ארכה פרק זמן משמעותי.

אחד הציע לרב מנדלזון: 'במקום שבכל פעם נצטרך לערוך חוזה מהיסוד - הבה נכין נוסח חוזה מסודר, אותו נצלם שיהיו בידינו כמה עשרות עותקים ממנו. נשאיר מקום ריק לרישום שם המוכר, מס' הבהמה, והסכום. ואז בכל פעם שנצטרך יהיה בידינו חוזה מוכן, ערוך ומסודר, ונוכל לבצע את עיסקאות מכר המבכירות בקלות וביעילות. והרי זה בדיוק מה שעושים בהרבה סוגי שטרות אחרים. כך כל עיסקה תיקח מעט מאוד זמן, תתבצע ביעילות, ובנוסף, יקל להתמודד עם הקריאות הדחופות המגיעות ברגע האפס, שהרי תוך רגע קל העיסקה מבוצעת!'

הרעיון מאד לא מצא חן בעיני הרב. אדרבה, לנוכח הרעיון הזה, דמעה סוררת זולגת במורד לחיו, והוא פותח ומשיב באנחה כבדה: "הלא תדע, ידידי, כי כל עניין מכירת הבהמות המבכירות, הוא פיתרון זמני כאוב ביותר, לתקופה המרה והעלובה שלנו, בה איננו זוכים להקריב את הבכורות על גבי המזבח. הן בכל פעם שאני עושה עיסקה כזו, מייחל אני בכל לבי כי זו הפעם האחרונה, ועד המקרה הבא כבר נזכה שבהמת בכור לא רק שלא תאיים ותפחיד את בעליה, אלא תגרום לו לאושר אינסופי. הן הוא עומד להעלותה כקרבן על גבי המזבח, להביא אותה כמתנה לאלוקיו!" קולו של הרב נסדק מתוך געגוע עז: "לא ולא, אינני עורך חוזים כאלה בעשרות עותקים. הרי אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח, היום, ובכל יום! - מצפה ומייחל אני להתפטר מתפקידי כמוכר בהמות מבכירות, מקווה לעלות לירושלים ולראות אותן מוקרבות..."

להכין ערימת שטרות מוכנים מבעוד מועד?! - שווה בנפשך שמשיח יבוא עכשיו, ייכנס אל ביתי, ויראה עשרות שטרות מוכנים, כתובים כהלכה ומוכנים למילוי. מה הוא יאמר? זה נקרא לצפות לו?! שנערכתי וסידרתי את כל העניינים, כדי לאפשר להתמודד בלי בואו תקופה ארוכה?! ... אינני רוצה שטרות מכירה, משתוקק אני ליום בו נוכל כבר להקריב את בהמות הבכורה בירושלים הבנויה ... יתן ה' שזה יהיה כבר היום היום!..."

[פניני פרשת השבוע גליון רמ"ב]

מספר הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א:

מנהג קבוע הנהיגה אמנו ע"ה שבערבי פסחים לאחר הצהריים לא היתה מבקשת שום עזרה מבעלה אאמו"ר זצ"ל, ואת כל ההכנות הרבות של צרכי ליל הסדר כמו בדיקת החסה ושאר ההכנות הנדרשות היתה עושה לבדה. היא הסבירה שהרי עוד מעט קט יבוא המשיח ואז יכהן אאמו"ר, שהוא כהן מיוחס, על משמרתו בבית המקדש, ובערבי פסחים בשעה כזו הוא יהיה עסוק בעבודת הקודש של הקרבת קרבן הפסח. הרי אם היא תתרגל עתה להזדקק לעזרתו בשעות אלו, יוקשה עליה להתרגל למצב החדש שיווצר לכשיבנה המקדש, שאז לא יוכל לעזור כלום לצורך ההכנות של ליל הסדר. אי לכך, מצאה לנכון להרגיל את עצמה לעשות את כל ההכנות בערב פסח ללא עזרת אאמו"ר. רגשות נעלים של אשה מרוממת.

[טיב הנחמה]

ג. תחיית המתים !

סיפור אישי של אברך בן עלייה

הייתי אברך צעיר מן השורה, ב"ה לומד בהתמדה ובחסדי ה' מצליח בלימוד, אבל בעומק הלב לא הרגשתי טוב, חשתי חלל בעולם הפנימי שלי. עם כל מצוות התורה הסתדרתי, רק עם מצוות אהבת ה' הסתבכתי. "מהי המשמעות של לאהוב?" כך שאלתי את עצמי, וכן את חברי ואת בני משפחתי, "הפרח הזה לא גדל לי בשום ערוגה" ... הרגשתי שאין כאן רק ליקוי בנקודה שולית קטנה בלבד, אלא שמהו יסודי חסר לי בחיים. התחושה הזו הייתה עמוקה ועזה עד לכאב. בחודש אב שעבר, בא הרב שמשון פינקוס זצ"ל לדבר בכינוס אברכים ליד הכולל שבו למדתי. הקב"ה נתן בלבי לסגור את הגמרא וללכת לשם. בתחילה היה קשה לי להתרכז - ראשי היה מונח בענינים אחרים, אבל פתאום חדרו אלי המילים ופזרו את ענני הערפל. הרב פינקוס זצ"ל הרים את קולו בהתרגשות גדולה והרעיש את הלבבות בקול חוצב, כרעם המיישר את כל העקמימות שבלב:

מבין מועדי השנה יש לנו את כולם ... רק אחד איבדנו - תשעה באב. אותו אין לנו היום! כי אפשר לתכנת מכונה לקנות לולב, לבנות סוכה, להדליק נרות בחנוכה, לאכול מצה בפסח, לצום ביום כפור, אבל לתכנת מכונה לבכות אי אפשר! ... היום רוב שומרי התורה מסתפקים בשייכות מסוימת לקב"ה בשעת התפלה, שומרים שולחן ערוך

ומשתדלים לקיים מצוות, אך היכן הקירוב והאכפתיות?! כשמגיעים לחוסר אכפתיות, החורבן וצער השכינה אינם 'עסק' שלנו. בתשעה באב מתגלה מצבו האמיתי של הלב של כל אחד מאתנו - כמה שייכות אמיתית יש לו עם רבש"ע.

השייכות והקשר שבין כנסת ישראל ובין הקב"ה נמשלים לקשר שבין איש לאשתו. ההגדרה של אידישקייט - היא כריתת ברית עם הקב"ה. "כריתת ברית" פירושה חיים משותפים עם הקב"ה, כמו להבדיל חיים של בעל ואשה. הנישואים הם חיבור בכל מהלך החיים של בני הזוג, כאשר הבעל סובל, האשה סובלת אתו יחד, אלה הם חיים משותפים. זוהי מטרת הכל, להכניס את השי"ת לתוך עולמנו הפרטי ולחוש אותו.

לקב"ה אכפת מאד מה שקורה איתנו - אבל האם גם לנו אכפת מה שכביכול קורה איתו?! ... העבודה המוטלת עלינו בתשעה באב היא להכניס בתוך ליבנו את היחס, את הקשר והאכפתיות כלפי הרבש"ע. רק כך נוכל לחוש בצער החורבן ולהתאבל עליו כראוי. זהו התוכן המיוחד של היום, הכאב עם כאבו כביכול של השי"ת, הדמעות של הגעגועים לקשר מושלם עם אבינו שבשמים. בכי כזה יקרב את האדם מאד לבורא העולם.

עיקר העבודה שלנו היא להכניס את הקב"ה לעולמנו וליצור כלפיו יחס כיחס שבין האדם לחברו - רק כך ניתן להגיע לבטחון, אהבה ויראה. ... כאשר הקב"ה מורגש אצלנו באופן מוחשי, ישנה אפשרות לאהבו באמת, בחינת "חכו ממתקים וכולו מחמדים" (שה"ש ה', ט"ז), להרגיש את ה"זיסקייט" המופלא של אהבת הקב"ה אלינו. די אם רק נתבונן ביזפי הנפלא ששם בעולם ונחשוב איזה עולם מלא חן הוא ברא בשבילנו. זוהי מטרת הכל להכניס את השי"ת לתוך עולמנו הפרטי ולחוש אותו.

חורבן בית המקדש הוא איבוד הקשר המורגש האישי שלנו עם השי"ת. על איבוד קשר ייחודי זה אנחנו יושבים על הרצפה בתשעה באב, בזכרים ומזרידים דמעות שליש מתוך לב שבור כליל. כפי שדרשו חז"ל על הפסוק "וימת אלימלך איש נעמי" - "אין איש מת אלא לאשתו" - האשה הופכת להיות אלמנה, עם כל המשמעות הכואבת והעגומה של המושג. כך 'איכה יושבה בדד ... היתה כאלמנה ...'.

הדברים חדרו עמוק לתוך לבי. מאז, האיר הקב"ה את עיני להשקיע בעבודת הלב, מלבד עבודת הראש והמוח. התחלתי לחיות ולחוות את עבודת ה' - לא רק להגדירה ולחשוב עליה. התחלתי לחוש את נועם קרבת ה'. לשים לב לכל החסדים הרבים שהוא מעניק לי, את טובו ואת אהבתו הגדולה אלי. לחיות, לנשום ולהרגיש את נוכחות "אבי האהוב שבשמים" ששאיפתי ושמחתי הן קיום רצונו, ושקדושת תורתו הינה עצם מעצמי ובשר מבשרי. חיי השתנו! הרב פינקוס חולל בי "תחיית המתים" של ממש!

[ע"פ "רבותינו שבדרום" עמ' 342, שיחות "גלות ונחמה" (עמ' צ"ז, קי"ב, ק"מ, ע"ח).]

נספח

דמעות מרוממות

מעלת הדמעות על החורבן ודרכים להשיגן

אנשים רבים מתייחסים לבכי על החורבן כדבר שהוא מנת חלקם של יחידי סגולה בלבד. אולם נראה שכל אחד המוכן להשקיע בדבר מסוגל להגיע למעלה נכספת זו, כאשר יבואר בעה"ת.

א. המעלה הגדולה של בכי על החורבן והגלות

כתוב בספר יסוד ושורש העבודה (שער ב' פ"ו):

הבכיה על ענינים אלו היא עבודה עצומה לאין תכלית להבורא יתברך ויתעלה זכרו לעד.

וכן מבואר בזוה"ק (פ' בשלח נה ע"ב, מתורגם ללה"ק ע"פ מת"מ):

"קול צופיך נשאו קול" (ישעי' נ"ב) אלו הם המצפים מתי ירחם הקב"ה על עמו לבנות ביתו. ומי שבוכה ומרים קולו על חורבן ביתו של הקב"ה, יזכה למה שכתוב אחר כך "יחדיו ירננו", שיחד עם כל ישראל ירנן להקב"ה בשמחה בעת הגאולה ויזכה לראות את בית המקדש בישובו ובשמחתו.

בפרט בתשעה באב, מהותה של קביעות היום היא להיות "יום בכי" כפי שרואים מהפסוקים בזכריה פרק ז', כאשר כנסת ישראל שאלה את הנביא אם להמשיך לנהוג את תשעה באב אחר

בנין בית השני, השאלה היתה "האבכה בחודש החמישי" הרי שבכי הוא מעיקר יסודו של היום.² מדברי הנביא ירמיהו רואים שיש לעשות השתדלות לעורר בכי זה, כפי שנאמר בהפטרות תשעה באב (ירמיהו ט'): **כֹּה אָמַר ה' צָבָא-וְתִתְּבוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמִּקְוֹנוֹת וּתְבוֹאֵינָה וְאֶל הַחֲכָמוֹת שְׁלַחוּ וּתְבוֹאֵנָה. וְתִמְהַרְנָה וְתִשְׁנֶנָּה עֲלֵינוּ נְהִי וְתִרְדְּנָה עֵינֵינוּ דִמְעָה וְעַפְעֵינוּ יִזְלוּ מַיִם**. ומדייק המדרש (איכ"ר פתיחה ב'): **"ותשנה עליכם נהי"** לא נאמר, אלא **"עלינו"** [עלי ועליכם], **"עינינו"** [עיני ועיניכם], **"עפעפינו"**. **"משל למלך שמת בנו הראשון [משל לגלות עשרת שבטים], קשר עליו קינה והספד. מת בנו השני [משל לחורבן ירושלים וגלות יהודה ובנימין], אמר מעתה אין בי כח לקונן. כך אמר הקב"ה, מעתה קראו למקוננות ותשנה עלינו דמעה, עלי ועליכם"**. כביכול מעוצמת האסון, הקב"ה מבקש עזרה מבחוץ כדי להגיע לכך שתירדנה כביכול עיניו ועינינו דמעות. נמצא שמוגדר כאן שיעור צער החורבן שעליו להיות מורגש על ידינו, והוא כדי בכיה - **"בליל זה יבכון וייללון בני"**.

וכן כתוב בספר פלא יועץ (ערך תשעה באב, מוזכר לעיל פרק ג'):

תשעה באב, הוא היום אשר קרא ה' לבכי ולמספד. ואם כל הימים בהזכיר חורבן בית המקדש כגון באמירת תיקון חצות וכדומה ראוי לעורר בכי ונהי, על אחת כמה וכמה כהיום הזה אשר בודאי גדול צער השמים "רחל מבכה על בניה" ו"ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו", יותר ויותר על שאר הימים. הנה כי כן, אף כי בעונותינו עינינו חשכו מראות, ואין אנחנו יכולים להצטער ולבכות ולהוריד כנחל דמעה כאשר היה ראוי ונאה לנו, על כל פנים את אשר בכוחנו לעשות נעשה. וידמה האיש בדעתו כאלו באוזניו ישמע קול אלפי אלפים ורבי רבבות מחנות קדושים שהמה בוכים בקול ברמה, יללה רבה וצעקה גדולה ומרה, ולבו יחיל בקרבו על אשר גרם כל כך צער לאביו ולאמו, קודשא בריך הוא וכל צבא המרום, צדיקים וחסידים, ומלאכים ושרפים ואופנים, אולי יתעורר לבבו להתמרמר בבכי ותרדנה דמעותיו.

וכן כתב האריז"ל (שער הכוונות דף י"ג ע"א) שבשעת אמירת תיקון חצות "תרבה בבכיה כפי כוחך", וכתב (שער הכוונות דף נ"ד ע"ג):

בעת חצות יורדת השכינה בעולם הבריאה, ואז .. הוא עידן הבכיה - בעת חצות ממש - על חורבן הבית, לפי שאז ממש היא עת יירדתה מן האצילות אל הבריאה, והקב"ה צועק כארי [ע' ברכות ג' ע"א על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר: "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי,

² כן ברור גם מדרשת חז"ל עה"פ "בכה תבכה בלילה", 'אתם בכיתם לפני בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות'.

והגליתים לבין אומות העולם"]. וישתף עצמו בצער השכינה שירדה למטה, ויבכה כמו חצי שעה או יותר על טירוף השכינה וגירושה וגלותה, ועל חורבן בית המקדש, כי כל זה נעשה על ידי עונותינו. ... ואנו גרמנו כל זה בעונותינו, ולכן צריך האדם לבכות ולהשתתף בצערה זה.

וכן מרחיב בספר פלא יועץ (ע' אבלות, ע' בכיה, ע' חורבן ביהמ"ק) על חשיבות בכי זה:

אבילות על חורבן בית המקדש הוא דבר התלוי במעשה ... לומר סדר תיקון חצות. אמנם לא המעשה היא העיקר רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה כאבל אם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים, והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זפות הנשמה... יאמר סדר תיקון חצות בקול בכיה תאניה ואניה יותר ממני שמתו מוטל לפניו, כי כן ראוי למי שיש לו לב ועינים לראות. ... ואמרו רז"ל שכל הדמעות שאדם מוריד לשם שמים, כדבור האמור וכל כיוצא בזה, הם חשובים מאד לפני ה' עד שסופרן ומניחן בבית גנזיו.

הנה כי כן, לו בכח יגבר איש להוריד כנחל דמעה דבר בעתו מה טוב. והן אמת שאין הדמעות צורות בשמלותינו להוציא אותן בעת שנרצה ... ועכ"פ את אשר בכחנו לעשות נעשה ונדחוק עצמנו במחשבות רבות לפי הענין לעורר את הבכי, כי יש ביד האדם להוציא הדמעות בחוזק יד. ולפי גודל סגולת הדמעות ראוי להתחזק להוציאן בשעתן, ואם לא יכול בשום אופן להוציא דמעה, יתן את קולו בבכי שגם הוא חשוב לפני ה' ... אך במסתרים תבכה נפשו בינו לבין קונו [שיהיה מתוך כאב אמיתי, ולא רק מהשפה ולחוץ].

ומוסיף הרב חיים פלאג'י בספר תוכחת חיים (פרשת בא) בשם ספר התיקונים (תיקון י"ב), שבכי זה מקרב את הגאולה, כמו שכתוב (ירמיה ל"א, ה') "בבכי יבואו", כי בזכות הבכיה שבוכה על חרבן הבית וגלות השכינה, יתקבצו הגליות. וכן כתוב במדרש רבה (ויגש צ', ועוד, ע' הערה³): "כשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא בבכיה, כך הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה".

3 כן איתא בזוה"ק ח"ב דף י"ב ע"ב, זוה"ח דף פ' ע"א, תנחומא ויגש ה', ב"ר פר' צ"ג, י"ג: כשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא מתוך בכיה כך כשיגאל הקב"ה את ישראל מתוך בכיה הוא גואלם, שנאמר "בבכי יבואו ובתחנונים אובילים. אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא". וכתב בספר יסוד יוסף (אות כ"ח, מרביו של בעהמח"ס קו הישר): על ידי בכיה שבוכה בעיניו על החורבן ובתפלותיו, מתקן עוונות העיניים שגרמו את החורבן. ומוסיף בספר קרנות צדיק לר' אליהו מאני זצ"ל (ג', ס"א): הנה סיבת הגלות היה מעוון זה, וזה שאמר הכתוב (איכה ה', א') "זכור י"י מ"ה היה לנו" ראשי תיבות "מילה", רוצה לומר מפני שפגמו המילה לכן באו לגלות. וזהו שכתוב (תהלים מ"ב, ד') "היתה לי דמעותי לחם יומם ולילה" בגלות "באמור אל"י כ"ל היו"ם אי"ה" סופי תיבות מילה שפגם המילה גרם הגלות. ולכן אמר (שם י"ב) "מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי" הלא העיקר הוא "הוחיל"י לאלהי"ם" ראשי תיבות וסופי תיבות [יחד] "מילה", לתקן עוון זה, ואז "ישועות פני ואלה".

ומסביר המהר"ל (נצח ישראל פרק ל"ד וגור אריה בראשית מ"ה, י"ד) שיוסף הצדיק כשפגש את אחיו נתן קולו בבכי, והטעם, שיוסף הוא ראש עשרת השבטים כמו שאפרים בנו היה ראש להם, וכשם שהוא נפרד מאחיו כ"ב שנה, כך עתה הגלות התארכה. **וידע יוסף הצדיק שהגאולה תלויה בבכיינו דכתיב (ירמיה ל"א, ח') "בבכי יבואו ובתחנונים אובילים"** ולכן בכה להורות שהדבר תלוי בזה.

ב. דרך להשגת מעלה נכספת זו

א. המפתח - יחס רגשי להשי"ת

יסוד הבכי הזה הוא הזדהות עם הכאב והבכי כביכול שיש למעלה. ענין זה טעון הבהרה. הרי השי"ת הוא כל יכול ולא חסר לו דבר - למה שיצטער ויבכה?

ברם, על אף שלא חסר לרבש"ע כלום, מכל מקום בשעת בריאת העולם חידש דבר שהוא חסד עצום לבריותיו. לטובתם, כדי שיזכו לייעודם, סידר שיש לברואים אפשרות לגרום לו נחת רוח, ואף להיות כביכול "חסיד המתחסד עם קונו", וכן להיפך לגרום ח"ו (בראשית ו', ו') "זיתעצב אל לבו". היינו, שהקב"ה סידר את הבריאה באופן שעלינו להתייחס אליו, להבדיל, בדיוק כמו שהיינו מתייחסים לאדם שמיטיב איתנו ואוהב אותנו מאד. ואכן, בשביל זה הוא המציא את המציאות של קרבה ואהבה בין בני אדם, ומצבים שונים שקורים לאוהבים אלו, כדי שנוכל להבין ולהקיש את יחסו ית' אלינו, ואיך עלינו להתייחס אליו.

הרמב"ם כתב (הל' מזוזה) "אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם", מטרתנו בעולם הזה היא להשיג הכרה מוחשית ברבש"ע כפי השגתנו המצומצמת. ואף שהוא ית' הוא א-ל מסתתר שלא רואים אותו באופן גלוי בעולמנו והוא לגמרי מעל השגתנו, מכל מקום בידינו להגיע להכרות מוחשית בו. אדם שאינו עובד על הדבר, באופן טבעי מתייחס לרבש"ע כ"מחשב שמיימי" חסר רגש. משימתנו היא להפוך את התדמית הרגשית הזו ממחשב - לאבא אוהב ("אתה ה' אבינו"), לאמא אוהבת ("כגמול עלי אמו"), לידיד נאמן ("רעך ורע אביך על תעזוב"), ואף לבן/בת זוג אוהב (שיר השירים) ולמלך חנון ורחום הדואג לטובת נתיניו. זו היא הדרך שבידינו לקיים מצוות הלב שבין אדם למקום כגון אהבת ה' ויראת ה'.

אחת מהדרכים להגיע להישג זה של הכרות מוחשית ברבש"ע, היא לשים לב לגילויים של מידותיו ית' בבריאה. כגון, כאשר רואים:

♦ **אדם עם מידות טובות** (איש נלבב שרואים עליו חיוך של נדיבות, אהבה ושמחה להנות

אחרים וכדו') - יש לשים לב שאדם זה משקף במידותיו את מידותיו ית'. שכן כל מידותיו ורגשותיו אלו מגיעות מהשי"ת, ברם אנשים אחרים הם כמו זכוכית אטומה, מה שאין כן הוא הכין את עצמו להיות זכוכית שקופה, לשקף את טובו המופלא של בורא העולם.

♦ **כבוד המלכות** - כשרואים מלך, עם כל הכבוד שסביבו, יש לשים לב שיש כאן צוהר למלכותו ית'. הרי זה כאילו השי"ת הסיר את המסך ורואים קצת מכבוד מלכותו ית'. שכן המלכות של בשר ודם הוא קצת מן המקצת של המלכות העליונה שנמסרה ביד מלך זה.

♦ **רגשי "אבהות" ו"אמהות"** - יש לשים לב שכל הרגשות של אהבה של אב ואם כלפי ילדיהם מגיעים ממנו ית', והם באמת גילויים של האהבה מסוג זה של רבש"ע כלפיהם. ונראה שזה יסוד המצוה של כיבוד אב ואם "שהוקש כבודם לכבוד המקום". שכן לפי הרמב"ם ושו"ע אף כאשר הם רשעים גמורים יש כלפיהם מצות כיבוד אב ואם. וכתבו הספר חרדים והחיי אדם שכבוד זה כולל אף חיוב של רגשות כנים של הערצה (שבלי זה אין זה נקרא "כבוד"). היינו, שיש להרגיש רגשי כבוד והערצה לגילוי כבוד השמים שהם מגלים. שכן כמו שיש מצוה לכבד מלך כיון שהוא משקף כנ"ל כבוד מלכות שמים - כן עלינו לכבד אב ואם המשקפים רגשי ה'אבהות' וה'אמהות' שיש כביכול לרבש"ע כלפינו (כנוסח התפלה "אבינו מלכנו").

♦ **רגשי אהבה בין בני זוג** - האהבה הקיימת בין בני זוג היא מרגשות האהבה העמוקים ביותר, שהם מרגישים כמו מציאות אחת (אהבת "תמתי")⁴. ועל כן הבן/בת זוג הוא צוהר לאהבה מסוג זה שיש לרבש"ע כלפינו, שכן כל הרגשות הקיימות בבן/בת זוג הם כולם ממנו ית'. על כן איש ואשה כאשר שלום ביניהם שכינה שרויה ביניהם - היינו שיש כאן צוהר מזהיר לאהבת השי"ת לברואיו. ועל כן, צריכים להיזהר מאד לא לזלזל בגילוי זה ולערוער ח"ו, שכן הוא זלזול בגילוי כבוד שמים.

נמצא, שעל אף שהקב"ה אין לו גוף ואין לו דמות הגוף, מכל מקום חשוב שתהיה לנו תדמית מוחשית ממנו ית' מהפנים השונים הנ"ל של התייחסו כלפינו: שהוא כביכול "אבא" הכי טוב והכי אוהב, וכן גם "אמא טובה" וכן "ידיד" טוב ונאמן שלנו, וכן בן/בת זוג אוהב. כל אלו קיימים אצלו ית' בעוצמת האהבה הגדולה ביותר שניתן לדמות. כל הפנים האלו של כבוד שמים אין משקפים חלילה את עצמותו ית', אלא איך שגילה לנו את אמיתת ההתייחסות הראויה שלנו אליו, ואיך שניתן לנו להרגיש את טובו המופלא. ואכן, לשם מטרה זו הוא המציא מציאויות אלו בעולמנו, כדי שנוכל לקבל מושג ממידותיו ית' ונגיע על ידן לאהבתו, ליראתו ולקיום כל מצוות הלב שבין אדם למקום. כל הפנים האלו הם פנים שונים של "שכינתו" ית', שבהם הוא מתגלה

4 סוג אהבה זו קיימת גם במידה מסוימת בין שאר קרובי משפחה.

אלינו כפי הרמה המצומצמת שלנו, שעל ידיהם אנחנו מסוגלים לקבל מושג בו, להרגיש את טובו ואהבתו ולהתייחס אליו באופן מוחשי.

גילויים אלו הם לא רק חשובים לנו באופן כללי כנ"ל - אלא על ידיהם ניתן לנו להמחיש יחס מסוים שידוע לנו שקיים למעלה, אף כאשר לא רואים את זה בגלוי בעולם שלנו, כאשר יבואר בעה"י.

ב. המחשת הנתק הכואב

כשהיה בית המקדש על תלו היה יחס של קרבה נפלאה ייחודית בין בורא העולם וכלל ישראל - "ראו חבתכם לפני המקום!". אחרי החורבן יש נתק כואב, וחשוב לנו להרגיש את זה, שכן כמבואר לעיל הוא המפתח לקבל בחזרה יחס נפלא זה.

הדרך העומדת בפנינו לפתח את הרגש של חסרון זה, הוא להמחיש את הנתק הזה בפנים השונים של היחס הקיימים בעולמנו המתוארים לעיל. שכן יש הרבה מצבים ביחסים שבין אדם לחברו - הדומים למצב הקיים עכשיו בין השי"ת ובינינו - שאם רק נדמיין אותם כבר יתעוררו בנו רגשי כאב עמוק עד כדי בכי.

דוגמה של כיוון זה הוא הסיפור המוזכר בספר "עלינו לשבח" להגר"י זילברשטיין שליט"א (שמות עמ' י"ב) שמביא מהקונטרס "מישרים מגיד" שנכתב על ידי צדיק שהתגלה אליו מלאך ללמדו ולהוכיחו. מובא שם, שפעם בערב ראש השנה הצדיק שמע על קרובת משפחה שחתנה עזבה לנפשה. כששמע הצדיק את המקרה הוא בכה בכי רב. למחרת בראש השנה התגלה אליו המלאך ואמר לו שעל ידי בכי זה התעורר עליו קטרוג בשמים, שכואב לו כל כך צערה של כלה זו, ולא את הכאב של הקב"ה שעמו האהוב עזב אותו...

הרי שבשמים מצפים מאתנו להשתמש במצבים ובאירועים שהקב"ה מזמין לנו לעורר רגשות אלו. ונראה שהבכי הזה של ניתוק מרבש"ע קיים ומורגש עמוק בתוכנו - בעומק נשמתנו הקשורה לכל העולמות העליונים - רק בדרך כלל אנחנו לא מקושרים לעומק זה של הנשמה. אולם, כאשר מזדמן מצב שחשים בנתק הדומה לנתק המורגש על ידי הנשמה, ניתן לחוש כאב נורא זה, ועלינו לעשות זאת.

במדרש רבה איכה (פ"א פסקה כ"ד, מוזכר לעיל סופ"ד) מתואר איך רבן גמליאל קיים הנהגה זו באופן מעשי, וז"ל: מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל, והיה לה בן תשחורת ומת, והיתה בוכה עליו בלילה, והיה רבן גמליאל שומע את קולה והיה **נזכר חורבן בית המקדש** והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו. וכיון שהרגישו בו תלמידיו, עמדו ופנו אותה משכונתו.

ע"כ. הרי שרבן גמליאל הגיע באופן טבעי להיקש רגשי זה.

וכן כתוב בספר פלא יועץ כעצה וכהוראה למעשה, שעלינו להפעיל את הדמיון שלנו בענין זה, וכן"ל, וז"ל:

והן אמת כי דלוננו מאד ואין אתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוה"ר ומהו גלות השכינה ועד היכן מגיע צערה וצער העליונים והתחתונים, על זה ידעו כל הדוים. מכל מקום כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו. ויצייר בעצמו כאלו אמו חגורת שק לובשת שחורים ומתעטפת שחורים צועקת מרה קול ברמה מנהמת כיונה, מה הלשון אומרת "קלני מראשי קלני מזרועי!!", בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי!!". וכזאת וכזאת החי יתן אל לבו דברים הממררים את הלב, וישפוך את נפשו בקול יללה, אולי יזכה ויראה בנחמת ציון ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה בימינו, אמן.

ג. המחשות מעשיות⁵

על פי האמור, נפתחת דרך מעשית לעורר רגשות בכי מרוממים ויקרים אלו, והיא להשתמש במצבים שאנו נפגשים בהם, או שבידינו לדמות, של ניתוק המעוררים בנו רגשות חזקים אלו. לכל אחד יש מצבים מסוימים שבאופן טבעי מעוררים אצלו רגשי בכי, וניתן להשתמש בהם להמחיש את המצב שיש בשמים ושמורגש בעומק פנימיותינו.

מספר תלמיד חכם, חוויתי משל נורא איך נפרדים מאמא:

מדובר באשה צדיקה, אשת חיל צנועה וחסודה, שחלתה מאוד וכמה חודשים היתה בבית חולים. הילדים בקשו מהאבא שכבר רוצים לראותה, הם לא ידעו כל כך את מצבה. כמה ימים לפני הסוף, כשהאבא ידע שאם לא עכשיו אימתי, והיא שכבה בטיפול נמרץ, האבא לקח אותם לבקרה. היא שכבה בבידוד והם הורשו להסתכל עליה מעבר לזכוכית.

היא שכבה שם חיוורת וחלושה, וסביבה כל מיני מכשירים. כשהם הגיעו וראו אותה הם צעקו מעבר לחלון, "אמא!! - אמא!!" והיא נסתה להחזיר להם בחיוך. הם מנסים להתקרב יותר, ואמא מרמזת להם, כאילו מעבירה להם נשיקה. והם ממשיכים להתרגש ולהתגעגע... ואומרים לאבא, "אבא! אתה רואה! אמא

5 הדוגמאות המובאות כאן נלקחו מהמאמרים הנפלאים של הג"ר ג.ל. שליט"א בקונטרס "דברו על לב ירושלים".

רוצה אותנו!" והיא מרמזת להם בחיבוק... והם מגסים להיכנס לחדר ובוכים, אך האחיות כבר מרמזות שנגמר הזמן. והם בוכים... "אנו רוצים את אמא ... ואמא רוצה אותנו"...

זה ממש מה שקורה איתנו, כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו. אנו רוצים להתקרב לשכינה והיא רוצה ואוהבת אותנו, אך יש כביכול זכויות - עוונות - המייצרים מחיצה של ברזל בינינו לבין אבינו שבשמים.

בכל תשעה באב חוזר ומתעורר שוב מצב הפרידה הזה! ואנו צריכים לבכות ולזעוק: "מאמע קום שוין צוריק!", "אמא תחזרי הביתה!", "שכינה אל תעזבי אותנו!" - "למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים, השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם!"

עוד דוגמה:

תלמיד חכם מספר שכל תשעה באב הוא חי מחדש אירוע מצמרר שחווה. וכך הוא מספר:

היתה לי קרובת משפחה צנועה וחסודה, טוב לב וצדקנית, אשת חיל שהסתפקה במועט ומסרה נפשה על חינוך ילדיה. היא היתה בעלת רגש ונפש פיוטית והיתה משוררת ומלחינה שירים, ומתפללת ברצינות ובדמעות. היא היתה אשה צעירה ונפטרה בתאונת דרכים רח"ל.

זה קרה בערב תשעה באב והלוויה התקיימה בתשעה באב. לתאר לכם איך היתה נראית ההלוויה אינני מסוגל, הבכיות של בעלה, כאשר הורידו אותה לקבר, ע"ה... היא השאירה שלשה ילדים. תינוקת בת שנה, ילדה בגיל שלש, וילד בגיל ארבע וחצי. הילדה בכתה הרבה במשך השבעה וכל פעם שנפתחה הדלת במשך השבעה, היא רצה לדלת ובודקת האם זה אמא... את הילד למדו להגיד קדיש, ואמרו לו שאמא לא תחזור. אבל הוא היה טיפוס אופטימי והיה אומר: "טוב, אז מחר אמא תבוא". אמרו לו שהיא לא תבוא. אז אמר: "טוב, אז שבוע הבא". "טוב אז בעוד שנה" - גם לא. "אז בעולם הבא אני אראה את אמא" - כן בעוה"ב, תראה את אמא.

הוא גדל כיתום עם הרבה קשיים, בחינוך ובגידול. כשהגיע הבר מצוה אביו עשה לו מסיבת בר מצוה מפוארת ביותר, באולם עם תזמורת והוא קיבל הרבה מתנות, וקרן מאושר ומשמחה. אחרי כן האבא ערך סעודה למשפחה. בסעודה קם הדוד - אח של האמא - לדרוש. הוא התחיל בהכרת הטוב, לכל המחנכים והקרובים שהיו שותפים בחינוך ובגידול הילד, שעל ידם זכה חתן הבר מצוה

להגיע ליום הזה. אך אחר כך פנה לבחור החתן ואמר: תזכור שהיה לך אמא צדקנית שהביאה אותך לעולם ולמדת אצלה תורה לפני שנוצרת. היא אהבה אותך אהבת נפש, טיפלה בך במסירות, האכילה אותך, נישקה וחיבקה אותך. תזכור את מי שאמר אתך כל לילה 'שמע ישראל' ו'המלאך הגואל', אל תשכח מי שאמר אתך 'מודה אני', מי שלימדה אותך "א'-ב'". כשהיית חולה היא ירדה ליד מיטתך ושרה את שיריה היפים להרגיע אותך. גם כשהיא עכשיו בעולם העליון היא מתפללת עליך, שמחה בהצלחות שלך ומשתתפת בכל הקשיים שעברת.

כל הנמצאים געו בבכיה. את האחות היו צריכים להוציא מהאולם. חתן הבר מצוה, בפעם הראשונה בכה בדמעות שליש.

זה הוא ציור מה זה אמא. האמא שלנו היא "ציון" השכינה הקדושה. וכמו שכותב ה"אלשיך הקדוש" בקינה שבתיקון חצות "קרעו לבבכם ... כי בפשעכם שולחה אמכם" (ע"פ ישעי' נ', א'). עלינו לדעת שכל מה שיש לנו, כל ההצלחה וכל השפע הגיע אלינו ממנה. ועכשיו יש נתק כואב...

דוגמא נוספת, מספר התלמיד חכם הנ"ל.

הכרתי זוג, שהאבא והאמא נפרדו כי לא היה להם שלום בית. הילדים נשארו עם האמא, אך היא לא יכלה להתמודד עם חינוך הילדים. כשילד לא התנהג כמו שצריך היא היתה מוציאה אותו החוצה. הייתי עובר על יד הבית ורואה איך שהילד המסכן בוכה ובוועט בדלת וצועק: "אמא תני לי להיכנס!" - רבע שעה, חצי שעה ואין עונה. הוא דופק ודופק ובוכה מצד הזה של הדלת, והאמא בוכה מהצד השני...

גם אנחנו דופקים על הדלת קרוב לאלפיים שנה. "אמא! אמא - 'ציון'! תני לנו להיכנס!" והיא גם בוכה "בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם". יש רק אחד שיכול לנחמנו "אנכי אנכי הוא מנחמכם"...

עוד סיפור מרטיט לב שקרה במונסי בארצות הברית:

זוג התגרשו והיה להם בת קטנה, שכשהתגרשו היתה בת שנה והיא נשארה אצל האמא. כשגדלה ונהייתה בת ארבע והלכה לגן, שמעה שלכולם יש אבא. היא שאלה למה לכולם יש אבא ולי אין? ענתה לה האמא גם לך יש אבא, הוא איש טוב... אבל הוא הלך... כשגדלה יותר, דודתה הביאה לה תמונה של אביה.

אז היא לקחה את התמונה והחביאה אצלה תחת הכר, ובלילות היתה מחבקת
התמונה ובוכה ולוחשת: "אבא! תחזור לאמא!...! תחזור אלי!...!".

את הקריאה של ילדה זו אנו קוראים כל לילה לאבינו שבשמים!...

כל אחד מכיר משפחות, שיש להם ילדים שרח"ל ירדו מהדרך, או למחצה, לשליש ולרביע. איזה
צער יש להורים. איך האמא מדליקה נרות שבת קודש ובוכה בדמעות שליש: "זכני לגדל בנים
ובני בנים חכמים ונבונים, אוהבי ה' יראי אלוקים, אנשי אמת זרע קודש בה' דבקים, ומאירים
את העולם...". איזו הרגשה קשה זו. ומה מרגישה השכינה על בניה? "ואנכי נטעתך שורק כולה
זרע אמת, ואיך נהפכתי לי סורי הגפן נכריה", "רחל מבכה על בניה מאנה להינחם על בניה כי
איננו", "אשר טיפחתי ורִבִּיתִי אוֹיְבֵי כָלָם", "בני ציון היקרים המסולאים בפז איך נחשבו לנבלי
חרש", "על אלה אני בוכיה היו שוממין...".

כל שיר השירים מיוסד על היחס של אהבה נפלאה שבין כנסת ישראל לקב"ה, כבני זוג אוהבים.
כפי שרש"י מביא בתחילת שיר השירים: "ישקני מנשיקות פיהו" - זה השיר אומרת בפיה
בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני מנשיקות פיהו וכו' כמנהג הראשון כחתן אל כלה". אולי
לפני תשעה באב לפני שאנחנו קוראים "היתה כאלמנה", היה כדאי לחזור על שיר השירים
ולהיזכר בקשר הנפלא שהיה בין הקב"ה ובינינו.

הכל תלוי במהות הקרבה והקשר שלנו לקב"ה. אם אדם שומע שמישהו נפטר בעיר אחרת הוא
כמעט ולא שם לב. בעירו הוא אומר "ברוך דיין האמת". אם הנפטר הוא שכן שלו הוא נאנח,
ואם הוא קרוב משפחה הוא מסוגל אף לבכות. כמה שאדם יותר קרוב לאָבֵל כך הוא מתאבל. אי
אפשר להיות רחוק מהקב"ה ופתאום בשעת האָבֵל להרגיש צער. כפי כמה שאנחנו חשים תמיד
קרבה ואהבה לאבינו שבשמים נרגיש את האָבֵל האמיתי.

ידיד נפש אב הרחמן ... מהר אהוב כי בא מועד וחננו כימי עולם!

יתן ה' שנזכה שיגיע היום שבו השער הזה יהיה נחלת העבר

"ופדויו ה' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם,

ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה".

במהרה בימינו - אמן!

שער ד

"אני לדודי" חודש אלול

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב"
פסוק זה מכיל בקרבו שמחה כה גדולה,
עד שהיינו צריכים לרקוד מרוב אושר
על שאבינו רוענו האהוב, המלך הגדול
שהוא גם אבא שלנו, עם כל עוצמת הדר
רוממותו, "היותו קרוב" - ואף מקרבנו
באהבה אליו! היש לנו ימים מאושרים
יותר מאלה!?

(טובך יביעו עמ' שצ"ז)

חודש של התקרבות ועליה !

הקב"ה העניק לנו תשורה, חודש שהוא 'מעלית' של התעלות רוחנית. אולם רבים אינם מצליחים להפיק את התועלת הגדולה שבימים אלו. הסיבה לכך היא האיזון הנצרך בין יראה ואהבה. יראת ה' בלי אהבת ה' אין לה קיום. הבנת הדרך לעלות בשתייהן כאחת היא המפתח לזכות להתחזקות אמיתית ולהשגת ההתקרבות הנפלאה הטמונה בחודש זה ובימים הנעלים שאחריו.

תוכן השער

פרק א'	"מבקש אהבתנו"..... שמה
פרק ב'	אלול - הזדמנות וסיכון..... שס
פרק ג'	עבודת חודש אלול..... שסט
פרק ד'	"אימת הדין" של חודש אלול ?..... שצד
פרק ה'	פירוש מזמור "לדוד ה' אורי וישעי"..... תיא

פרק א' "מבקש אהבתנו"

מקובל הדבר להתייחס לחודש אלול כימי הכנה לימי הדין המתקרבים ובאים. אולם הבודק את המקורות יראה שיש בימים אלו הרבה מעבר לכך - הם ימים מסוגלים מאד להשגת קרבת ה'. בימים אלו הקב"ה מתקרב אלינו ומקרב אותנו אליו, באופן שניתן בהם לרומם את מעמדנו הרוחני לכל החיים.

א. ימי קרבה ואהבה

חודש אלול הוא זמן שבו השי"ת מתקרב אלינו קרבה גדולה מיוחדת כפי שמובא בספר סדר היום (סדר ר"ח אלול):

ראש חודש אלול צריך כל אדם לעורר לבו לפשפש ולחפש מעשיו ולשוב אל ה' אלהינו. כי הוא זמן רצון לקבל תשובה בין של יחיד בין של צבור, כי הם ימים שנתפייס הקב"ה על מעשה העגל כשעלה משה למרום בארבעים ימים האחרונים. ... ועל זה החודש נאמר "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות "אלול", שהקב"ה מבקש אהבתנו וימינו פשוטה לקבל שבים.

מה שכתב שבחודש אלול "הקב"ה מבקש אהבתנו" צריך הסבר. הלא בתורה מובא שהקב"ה מבקש אהבתנו בכל יום, כמו שכתוב "ואהבת את ה' אלוך בכל לבבך כו'", וימינו תמיד פשוטה לקבל שבים. אם כן, מה מיוחד בחודש אלול?

המשנה ברורה סימן תקפ"א (בהקדמת הסימן) מיישב את הדבר, וז"ל:

והוי [חודש אלול] עת רצון, ואיכא אסמכתא מקרא "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות אלול, וסופי תיבות עולה ארבעים, כנגד ארבעים יום מראש חודש אלול עד יום הכיפורים. כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה, ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה. ועוד סמך מקרא "ומלך אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך" ראשי תיבות אלול.

מה שכתב המשנה ברורה "להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה", היינו שבימים אלו הקב"ה מתקרב אלינו ומקרב אותנו אליו¹. בחודש אלול יש אפשרות זמינה יותר למי שרוצה להתעורר להתעלות ביראת שמים ובאהבת ה', ולהרגיש בצורה מוחשית יותר מכל ימות השנה, את נוכחותו ית' – "שויתי ה' לנגדי..." רגשות מרוממים שקשה לרוכשם כל ימות השנה, בימים אלו קל יותר להשיגם.

"מבקש אהבתנו" היינו לא רק שהוא מבקש במילים בצורה של בקשה, אלא בפועל מתקרב אלינו ועושה הכל כדי לעורר אהבתנו אליו. כדוגמת שני ידידים המתגוררים במרחק רב אחד מהשני, בקצוות שונים של העולם. כאשר אחד מהם חושש שהקשר ביניהם נחלש, אם הידידות באמת חשובה לו, הוא יבוא בעצמו לבקר את חברו כדי לרענן ולחדש את הקשר ביניהם. זהו ה"מבקש אהבתנו" של חודש אלול – "אני לדודי ודודי לי", הקב"ה כביכול מתקרב אלינו כדי לרענן את הקשר בינינו. באלול רק צריכים לפתוח קצת את הלב להרגיש את "דודי" ואז נחוש שהוא אכן נמצא קרוב ביותר אלינו.

ניתן להמשיל את היחס בין הקב"ה לכלל ישראל בחודש זה, לזוג שנוצר ביניהם נתק גדול רח"ל, והבעל עזב את אשתו לגור במרחקים. אחרי זמן רב, מתגעגע הבעל לחזור למשפחתו. הוא נוסע בחזרה לעירו, קונה זר פרחים גדול, לוקח אותו לבית אשתו ודופק על הדלת. ילד פותח את הדלת ורץ לאמו ואומר "אבא נמצא בדלת עם זר פרחים גדול בידיים". האשה יושבת בפנים ועכשיו עליה להחליט: האם לצאת או להתעלם. הוא "מבקש אהבתי" האם אני אצא לקראתו או אמשיך בכוון של נתק...?

כך באלול, "קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי", והבחירה בידינו אם לפתוח לו ית' ולקבל את פניו בשמחה ובאהבה ("אני לדודי") – שאז גם הוא יגלה את אהבתו הגדולה אלינו ("ודודי לי"). זהו ה"מבקש אהבתנו" של חודש אלול, שבו הקב"ה כביכול מבקש מאתנו

1 וכן מבואר מדברי האריז"ל (שער הפסוקים, שיר השירים): 'אני לדודי ודודי לי: ר"ת אלול. לרמז, כי בחדש אלול הקב"ה מתרצה עם ישראל ונעשה דוד להם לקרבם בתשובה, והוא קרוב לקוראיו בחדש זה.

שמז שער ד' | "אני לדודי" - חודש אלול

לחזור לאהבתו ולהיות נאמנים לו. הבקשה הזו אכן קיימת כל השנה, אולם בחודש זה, הקב"ה מתקרב אלינו ומקל עלינו את ההתקרבות. הוא כביכול עומד בפתח וקורא אלינו, בקול הנשמע לכל הפותח את לבו לשמוע, כדברי התנא דבי אליהו רבה (פרק ל"א):

מעיד אני עלי שמים וארץ שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם ויבנה להם בית המקדש שלא יחרב לעולם.

ב. מקורות שאלול הוא "חודש האהבה"

בספר עקידת יצחק (פרשת כי תצא, שער צ"ז) כתב שמקביעות המזלות במעשה בראשית, ניכר הדבר שבחודש זה קיימת אפשרות מיוחדת לעורר ולהרגיש את האהבה ההדדית בין ישראל לאביהם שבשמים. וכתב שחודש אלול הוא "חודש האביב הרוחני", שכן בחודש אלול, רוממות הרוחנית הטבועה בזמן, מיועדת לעזור לנשמה להתחזק אחרי החלשתה בימי הקיץ, כמו שהעולם הגשמי וגוף האדם מתחזקים בניסן אחרי החלשתם בימי החורף. וז"ל:

כמו שבזמן החורף יחלשו הכוחות הטבעיות כולן... אמנם בחודש האביב הם חוזרות לאיתנם... כן לסבת ההתחזקות ההוא הטבעי בכחות התאווניות [בימי הקיץ תאוות הגוף מתחזקות²], עם מה שיצורף אליהם מתשוקת האנשים בכל ימי הקיץ בעניינים הזמניים, הנה באמת יחלשו בו הכחות הנפשיות, והנשמה גם היא חשבה להבטל מפעולותיה המיוחדות, והיא צריכה "חדש אביב" כנגדו לגדל ולחזק כחותיה ולהשיבם אל על.

לזה הוכן ונתיחד זה החודש הנכבד דבר בעתו, לחזק הנפש וכחותיה טרם בא הימים הנוראים... שהזמן יסוגל לזה, לפי שבו מתקבצים המאורות במזל בתולה, אשר הוא בית האהבה והחשק... וכמו שנאמר (שיר השירים ז', י"א) "אני לדודי ועלי תשוקתו".

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל³ היה אומר שרבים חושבים שהענין של חודש אלול הוא עצה טובה בעלמא להתכונן לימים הנוראים. אבל האמת אינה כן, אלא ימים אלו הם כמו הימים הנוראים עצמם, שהם מועדים גמורים טבועים בעצם מציאות העולם ועליהם מברכים המבדיל בין קודש לחול וכו". כלומר, כמו ההבדל בין אור לחושך שאינו ענין של התעוררות

2 ע"ע בענין זה בהקדמה למדרש שמואל על פרקי אבות בטעם המנהג לומר פרקי אבות בקיץ.

3 קובץ 'קול מהיכל' עמ' כ"א

והרגש הלב, אלא הבדל מהותי ומציאותי בטבע, כך ההבדל בין קודש לחול, ימי הקודש הם מציאות אחרת מימי החול, ומה שניתן להשיג בימי הקודש לא יוכל להשיג בימי החול בשום אופן שבעולם.

כמו כן המציאות של ימי חודש אלול, אע"פ שאינם מועדים גמורים, הם ימי רצון ורחמים בעצם הטבע שהקב"ה קבע בבריאה. וראיה לכך דברי ספר העקידה⁴ הנ"ל שכתב שהעובדה שמזל אלול הוא בתולה בא לגלות את החיבה המיוחדת של הקב"ה לישראל בימים אלו. הרי שהוא מציאות שברא הקב"ה וחקקה בעצם מעשה בראשית.

וכך אמר הרב יחזקאל לוינשטיין זצ"ל⁵ שמדברי הספר העקידה האלו רואים, שדברים שבכל השנה לא ניתן להשיג, ניתן לזכות בהם בימי רצון אלו. שכן ימי אלול יש בהם קדושת הזמן והם ימי אהבה ורצון, באופן שאף המזלות מראים על אמת זו.

אהבה מיוחדת זו, אף ניכרת מהפסוק המובא על ידי גדולי הראשונים (מהר"ח או"ז, רוקח, אבודרהם) והאריז"ל שמרומז בו חודש אלול, "אני לדודי ודודי לי". מפסוק זה רואים כי חודש אלול הוא חודש שבו מורגשת האהבה בין ישראל לקב"ה ובין קב"ה לישראל וכפי שמבואר בהמשך הפסוקים בשיר השירים, "אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. יפה את רעיתי כתרצה נאווה כירושלם וכו'". והכוונה כמו שכתוב בדעת תבונות לרמח"ל (אות ק"ל): "הקב"ה עם ישראל הוא כאיש אל אשת נעוריו, אשר כל תשוקתו יתברך אלינו, וכענין שנאמר (שיר השירים ז', י"א) 'אני לדודי - ועלי תשוקתו'".

כמו כן, בפסוק נוסף שמביאים הקדמונים (כל בו, מהרי"ל, אבודרהם) שמרומז בו אלול, "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך" שראשי תיבותיו הם אלול, מרומזת האהבה הגדולה של ישראל לקב"ה, שכן המשך הפסוק הוא "לאהבה את ה' אלוך בלבבך ובכל נפשך וכו'".⁶

וכן מובא בכתבי האריז"ל את האהבה המיוחדת בין השי"ת וכלל ישראל הקיימת בחודש זה, וז"ל ב"שער הפסוקים" (ספר שיר השירים):

"אני לדודי ודודי לי" ר"ת אלול. לרמוז, כי בחדש אלול, הקב"ה מתרצה עם ישראל, ונעשה דוד להם, לקרבם בתשובה, והוא קרוב לקוראיו בחדש זה.

4 במקור, הרב פינקוס זצ"ל, בעקבות אחרונים רבים, הביא את זה בשם הרמב"ן, ונראה שהתחלף ספר העקידה ברמב"ן, שד"ז לא נמצא בכתבי הרמב"ן.

5 "ממזרח שמש" אלול עמ' ע"ח, "בכל עת יהיו בגדיך לבנים" עמ' ו', תוה"ד.

6 מאיר דרך עמ' תקמ"ז

עוד כתב האריז"ל (שער רוה"ק, יחוד ט"ז) שבימי אלול מאירים י"ג מידות הרחמים⁷. וכן כתב הגר"א (ליקוטים סוף סי"צ), וז"ל:

אלול כולו רחמים ... והוא דרגא דחסד⁸.

בספר 'ליקוטי תורה' (פרשת ראה) מעיר שגילוי זה מופיע באופן מופלא בפסוק שבו מרומז חודש אלול: 'אני לדודי ודודי לי **הרועה בשושנים**' (שיר השירים ו', ג'). שכן כתוב בזה"ק (ח"א א') שלושנה יש שלוש עשרה עלים כנגד י"ג מדות הרחמים. על כן י"ג מדות הרחמים נקראים 'שושנה', והמילים "הרועה בשושנים" הכוונה למתנהג בי"ג מדות הרחמים. נמצא שהפסוק שבו מרומז חודש אלול "אני לדודי ודודי לי" מסיים עם תיאור מעלתו המיוחדת של חודש זה "הרועה בשושנים", שימי חודש זה הם ימים שבהם בכל שנה מתגלות י"ג מידות חסד ורחמים אלו.⁹

7 וז"ל שם: "כי בחדש אלול נפתחים י"ג מקורות של הי"ג תיקוני דיקנא דעתיקא, והם מתגלים ומאירים למטה".

8 ע"ש שכתב שכל החודשים מקבילים לספירה מסוימת מעשר הספירות, וחודש אלול מקביל לספירת החסד.

9 ע"ע חידושי הר"ן ר"ה ט"ז ע"א שלפי רבי יהושע שבניסן נברא העולם צ"ב למה יום הדין הוא בתשרי. וע"ש שמתרץ שכיון שימים אלו הם ימי רצון, רצה הקב"ה לדון את בריותיו בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. "החודש החביב"

רבי שמחה זיסל זיו (הסבא מקעלם) זצ"ל:

חודש אלול - "האהוב והנחמד"

יום ב', א' לחודש החביב

למה? כי "אני לדודי ודודי לי"

הנה ימי הדין ממשמשים ובאים, ואף על פי כן קדם לנו 'חודש החביבות', 'חודש הרצון'-אלול הקדוש, להורות כי הוא **אבינו** ורוצה שיתרצו בניו לפניו, כמשפט האב לבן שכיסופו חזק שבנו ימצא חן בעיניו להוסיף אהבה על אהבתו. ואף על פי כן [הוא] **מלכנו** ומדקדק מאד ואינו מוותר, ולכן אחר כך [מגיע חודש תשרי] מזל מאזנים, להורות על שיקול עוונות במאזני הצדק. וזהו קודם "אבינו" ואחר כך "מלכנו", והכל לטובתינו.

[כתבי הסבא מקעלם, פנקס הקבלות עמ' א']

חודש אלול האהוב והנחמד באותות השמים [במזלות], כמו שכתב הרמב"ן ז"ל [נדצ"ל בעל העקידה ז"ל, ע"ש שער צ"ז] כי מזלו מזל בתולה, להורות על האהבה [של השי"ת] לכנסת ישראל. ובחר להם החודש הזה, להכין לבם לאביהם שבשמים, להוסיף אהבה על אהבתם בהתקרבותם אליו יתברך.

[שם עמוד ס"א]

לבני יקירי,

עש"ק שמברכין בו החודש החביב אלול, אשר כבר כתב הרמב"ן ז"ל שיש בו אותות

שער ד' | "אני לדודי" - חודש אלול נשא

בשמים לחבב ישראל לאביהם שבשמים - והוא חושי [שניתן להרגיש את הדבר בפועל].
אשרי העם שככה לו, כי קודם יום הדין והמשפט מודיעין אותם מן השמים בחביבות
להכין לבבם לאביהם שבשמים, למען יכוננו לחתימה טובה מן הטוב והמיטיב בלי
תכלית, אשר ברא עולמו לשמח הבריות ולהיטיב עמהן. כך יכונו לבבם לקבל רוב
טובה המושפע ממנו. אשרינו כי זכינו להוודע מפי סופרים וספרים במתן תורה הק'
ידיעות המשמחות לב ונפש.

[ס' בית חיינו עמ' מ"ז]

הרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל:

מעלת העולם הזה - אלול! ☪

אמר הרה"ק רבי שמעלקא זי"ע:

"אני לא רוצה להיפטר מן העולם, כי בעולם האמת אין חודש אלול!"

[שרפי קודש עמ' שע"א]

ב. חודש של קשר וקרבה ☪

הרב אברהם יצחק קוק שליט"א (ראש ישיבת "מאור התלמוד"):

עבודת אלול - קשר עם ה' ☪

כתוב: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" (הושע י"ד, ג'), מקומנו עם הקב"ה. אנחנו
קשורים אליו ית' בעצם הוייתנו, "נשמה שנתת בי טהורה היא...".

בטרם הננו חוטאים הרינו נמצאים במצב של "לפני ה'", כשאנחנו ח"ו חוטאים נדמה
לנו שנשארנו באותו מקום שהיינו לפני החטא אלא שעשינו מעשה שאינו טוב. אמנם
אין הדבר כן, החטאים מנתקים אותנו מטהרת הנשמה, "אוטמים וסותמים הלב מכל
חכמה" (רש"י יומא ל"ט ע"א). הם מרחקים אותנו ממצב של "לפני ד'" על ידי שהם
יוצרים נתק בינינו לבין קוננו, עד כי "מחיצה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהם
שבשמים" (סוטה ל"ח).

יעד התשובה הוא תשובה אל השי"ת: המפנה העיקרי של תשובה הוא בהפניית הפנים

לכיוון האמיתי - "פָּנוּ אֵלַי וְהִנְשָׁעוּ" (ישעיה מ"ה, כ"ב). ביום הכיפורים - "מקוה ישראל ד'", ובחג הסוכות - שמחה בהשי"ת "ושמחתם לפני ד' אלקיכם".

העבודה המוטלת עלינו בחודש אלול היא לסלול את המסילה המובילה ליעד זה - "סולו סולו המסילה הרימו מכשול מדרך עמי" (הפטרת יוה"כ), לסלק את כל הדברים המפריעים וחוסמים את הקשר שלנו עם השי"ת. להחזיר אותנו למקומנו האמיתי לפני ה', עם קשר של ידידות ואהבה - "אני לדודי ודודי לי".

[מוסף ש"ק תשס"ו, תוה"ד]

החזון איש זצ"ל:

ארבעים ימי קרבה נפלאה!

פעם נכנס בחור לחזון איש זצ"ל והביע את תסכולו שאחרי עבודת ימי האלול והימים הנוראים חוזרים לשגרה וכל ההתחזקות נעלמת. החזו"א ענה: "וכי להיות קרוב להשי"ת למשך ארבעים יום היא מילתא זוטרתא? וכי לא כדאי הכל בשביל זה גופא? איך מזלזלים בדבר נפלא כזה?!"

[עלינו לשבח ח"ו עמ' רצ"ט]

ג. שערי אהבה פתוחים לרווחה

הרב יחזקאל סרנא זצ"ל:

מתקנת "לדוד ה' אורי" רואים שאהבה היא המפתח לעליה אמיתית

כבר גילו לנו קדמונינו כי אלול נרמז במקרא "אני לדודי ודודי לי" שהוא מקרא בשיר השירים שכולו אהבה. וכמה עמוקה היא מחשבת קדמונינו וידיעתם את נפשנו שתקנו לנו מזמור "לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא" לימי האלול, והנהיגו לאמרו בתפוצות ישראל בבוקר ובערב לעוררנו אל התשובה. מזמור זה כולו בטחון ואהבה ודבקות בה'. והיינו משום שבכל הדורות, גם בדור שפל שבשפלים, אם יזכירוהו [לאדם] חסד ה' וטובו עליו, ואם יגלו את אזנו 'כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני' ... ויזכירוהו האהבה היתירה שהבורא יתברך אוהב את ברואיו, ואהבה רבה ואהבת עולם המיוחדת שהוא אוהב את ישראל עם סגולתו ביחוד, ואת החמלה הגדולה והיתירה שהוא חומל עלינו שנתן לנו את תורתו ומלמדה לנו - יתעורר לבקש דרכים להציל נפשו היקרה כל כך

לאלהים מני שחת, ויתעורר ויקיץ ויחל לצעוד בדרך העליה ...

[דליות יחזקאל ח"ג עמ' פ', מקוצר]

רב שמשון דוד מינקוס זצ"ל:

ימים שניתן לרכוש בהם אהבה לכל החיים

כבר נודעו דברי הקדמונים שאלול הוא ראשי תיבות 'אני לדודי ודודי לי', ולא יתכן שזו ידידות זמנית מאחר שידידות זמנית לאו שמה ידידות, היא במהותה אינה "ידידות". בהכרח שימים אלו הם מסוגלים לקנות קשר קבוע של אהבה עם הבורא ית'. ואכן ההצלה מהדין בראש השנה בא מתוך החביקה של הקב"ה על ידי יצירת הקשר של אהבה איתו, והיא עיקר עבודת הזמן.

כאשר רוצים להגיע לעיר מסוימת, מחפשים שלט המורה על הכיוון הנכון כבר בראשית הדרך. כך כבר בתחילת אלול עלינו לחפש שלט המורה את הדרך שעל ידה מגיעים אל המטרה של מערכת החגים של הימים הנוראים וחג הסוכות. מהו השלט הראשון שנתקלים בו כבר בהתחלת אלול? "אני לדודי ודודי לי"!

[שיחות אלול עמ' י"ג, ל"ו]

הרב נתן וואכטפויגל זצ"ל:

העיקר להתגעגע לבורא עולם ולקדושה

העיקר באלול הוא לשאוף ולהתגעגע לבורא עולם ולקדושה, וזוהי ההכנה הראויה ליום הדין. ואם ינצל את הזמן כראוי יהיה מקורב לה', ואם יזכה להכנס לימים הנוראים במצב של קרבה לה', אז ישאר מקורב לה' כל השנה. ימים אלו הם המפתח לאושר האמיתי.

[לקט רשימות אלול עמ' קט"ו, ל"א, ו']

ד. להרגיש את טוב ה'

הרב אברהם הכהן פאדאווער שליט"א:

"ידידות" כלפי הקב"ה? !

באמת צריכים לברר את לשון ה'ידידות' שמצינו כלפי השי"ת. שלכאורה קשה להבין,

איך שייך לקרוא להשי"ת, שהוא מלך מלכי המלכים, בשם 'ידיד', כלשון "אני לדודי ודודי לי"? הרי ידיד הוא לשון חבר ורֵעַ של האדם, שלכאורה לא שייך אלא בשני בני אדם הדומים זה לזה והאוהבים זה את זה עד שנקראים ידידים ורעים. אולם כלפי השי"ת, הרי הוא ית' יוצרינו ומלכינו, ואנחנו עבדיו ובניו, ומה שייך כאן ענין ידידות וחברות?

כאן מונחת הארה וגישה חדשה לכל עבודת ה' שלנו. היחס שלנו אליו ית' צריך להיות לא רק בבחינת 'עבד' העובד את אדוניו ובבחינת 'בן' העושה רצון אביו, אלא שעלינו להיות 'ידידים' כביכול של הקב"ה. כלומר להשיג יחס וקירבה חזקה להשי"ת, כמו היחס שיש לחברים ולידידים נאמנים האוהבים זה את זה, שכל אחד חש שמחה להיטיב עם חברו ובאופן טבעי מתרחק מכל דבר שיוכל לגרום צער או כעס לידידו הטוב. כדוגמה זו צריך להיות היחס שלנו לרבש"ע. ואף שבהשקפה ראשונה יסוד זה נשמע כחידוש גדול, אבל המתבונן בו יראה שהוא יסוד ושורש גדול בכל התורה כולה, ובכל הגישה שלנו לקיום מצוות השי"ת, ובפרט בתקופת חודש אלול וימים הנוראים.

סיעתא לכיוון זה יש במנהג לומר מזמור 'לדוד ה' אורי וישעי' בחודש אלול. שבאמת הוא קצת תמוה שהרי כל המזמור מדבר על ענין הבטחון, האהבה והדביקות בה', שלכאורה היה עדיף לומר מזמור המעורר יראת שמים ויראת העונש וכדומה. אמנם כפי שאמר הג"ר יחזקאל סרנא (דליות יחזקאל, מו' לעיל) שמבואר מזה גופא שעבודת התשובה מתחילה מרגשי אהבה וידידות לאבינו שבשמים, ומתוך בטחון ודביקות בה' נזכה לשלימות התשובה מיראה. ע"כ. לפי זה כשאנו אומרים "ה' מעוז חיי ...", "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבת בבית ה' כל ימי חיי ...", "את פניך ה' אבקש ..." וכל פסוקי אהבה ודביקות אלו, עלינו באמת להשיב אל הלב ולהרגיש את הכמיהה להתקרב אל ה' מתוך אהבה. נמצא שקול השופר ואמירת מזמור "לדוד ה' אורי" באלול, הם חלק מהעבודה הכללית שיש בתקופה יקרה זו, והוא לעבוד על חיזוק הידידות והקירבה להשי"ת, וזהו גם התחלת התשובה אליו ית'.

וכאן הבן שואל, מהי הדרך להשיג רגשי ידידות אישיים אלו לאבינו שבשמים? הרי הקב"ה הוא רואה ואינו נראה, ואיך נרגיש בפועל ידידות והתקרבות אליו ית'? המפתח לזה הוא הכרת הטוב. כלומר להכיר בכל הטובות שהקב"ה מיטיב איתנו מעודנו ועד היום הזה. מהכרה זו קל להגיע לתשוקה לשוב אל ה', להרגיש איך אשלם רעה תחת כל הטובה המופלאה שהשי"ת מטיב עמי מעודי ועד היום הזה.

יסוד זה מבואר בספר פלא יועץ (ערך אהבה לה') שכתב:

יתן אל לבו כי דרך גבר לאהוב את איש אשר יראה הנאה ממנו, אפילו הנאה מועטת, וכל שכן אם היא הנאה מרובה, וכל שכן אם נותן לו כל פרנסתו ודי מחסורו וגומל עמו חסדים טובים. אמור ואמר: "במה אשלם לאיש הלזה אשר עשה עמי חסד ומתנת חנם? אילו אחיה אלף שנים לא אוכל שלם תודות לו! אם ישלחני למרחקים בחצי הלילה, אני חייב לשמוע בקולו, לא אוכל השיב פניו ריקם, כי הרבה אני חייב לו!".

ועל אחת כמה וכמה אהבה כפולה ומכופלת ראוי לאהוב את הבורא, אשר כל הטובות שבעולם, הן הבאות בידי שמים הן הבאות בידי אדם, כולם הם ממנו יתברך. ויאמר נא ישראל: "במה נקדם ה' ניכף לאלקי מרום אשר גמל עמנו טובות עד אין חקר ועד אין מספר, ובהיותנו עומדים ומכעיסים לפניו לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו". ע"ש.

מחשבות אלו של הכרת הטוב לה' בכוחן לעורר את האדם לתשובה שלימה. שיצטער על שהכעיס את בוראו אשר מיטיב עמו בכל רגע ממש ונותן לו חיים וכל דבר טוב, ולא רק שלא הכיר לו טובה לעשות כל מצוותיו כראוי אלא אדרבה שילם רעה תחת טובה, שהשתמש בעולמו ובגוף שברא ומקיים, ועשה מעשים רעים בעיניו ית'. ומזה יתעורר וישתוקק לשלם טובה להקב"ה מכאן ולהבא.

דבר זה מבואר בלשון ספר חרדים (מצות שבלב פ"ט, כ"ג), וז"ל:

ומעלת זכרון חסדיו יתברך והתבונן בהם ... שכל אחד מישראל חייב לזכור ... החסדים שגמלו ה' יתברך מעת שיצרו בבטן אמו, ואז יכנע לפניו ויבוש וישוב בתשובה שלימה. ע"כ.

הרי שהכרת הטוב לה' מונעת את האדם מהחטא, ומעוררת אותו לתשובה שלימה.

למעשה, עצה טובה לכל אחד, שיקדיש זמן להתבונן בפרטיות בחסדים המרובים שה' עושה עמו תמיד בחיי היום יום האישיים שלו ושל משפחתו. מהתבוננות זו יבא להרגיש ידידות פרטית ואישית לקונו ית'. הוא יראה כמה הקב"ה מטיב איתו, וירגיש שהידיד הגדול ביותר שלו עומד לימינו ומשפיע עליו טובות וישועות בכל מיני אופנים. מזה ירצה באמת להחזיר לו טובה ולהיות ידיד נאמן ואהוב אליו ית'. זמן טוב לזה הוא בברכת הודאה שבתפילת העמידה, שכדאי להתבונן בחסדי ה' שרואה בחייו הפרטיים ויכללם בתוך ברכת ההודאה, ובזה ירגיש הכרת הטוב אישית לה'.

ונראה שזה מה שכתוב בשיר היחוד ליום ראשון:

ואין לעבדך כל לכבדך - להשיב לך גמול על חסדך,

כי הרבית טובות אלי - כי הגדלת חסדך עלי,

ומה אשיב לך - והכל שלך,

ואנחנו עמך וצאנך - וחפצים לעשות רצונך.

הכוונה בזה שמאחר שאני מכיר בריבוי הטובות שה' עושה איתי חש שאני רוצה להשיב טובה אליו ית'. אולם איך שייך להשיב טובה להשי"ת מאחר שהכל שלו? ברם מה שכן ביכולתי לעשות הוא לעשות רצונו ולקיים מצוותיו ושלא לעבור על דבריו ח"ו.

ענין זה הוא השורש של כל חטא, והמפתח של עבודת ה' כמש"כ האור החיים הק' על הפסוק (דברים ח', י"ח):

"וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשת חיל וגו'": פירוש, שצריך לתת לבו על טובתו כי מה' היתה לו, ודבר זה יעירהו תמיד להכיר בוראו והשגחתו עליו. ותחילת תחבולות יצר האדם הוא להשכיחו דבר זה, ודרך זה יכנס לאבדו.

יעזרנו ה' להיות אורחים טובים של בורא העולם בעוה"ז, להכיר 'שכל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי', ומזה נתעורר להשיב טובה אליו ית' בשמירת התורה והמצוות, ונזכה להקרא בשם ידידי ה' באמת.

[ספר אור המועד מאמר ב']

מאמר עלון 'קול תודה':

☪ מהותו של אלול - הכרת הטוב לה' ☪

המקור לכך שימי חודש אלול הם ימי רצון ותשובה, הוא מחטא העגל. בראש חודש אלול משה רבנו עלה על הר סיני, והוא וישראל היו נוהגים כל אותם הימים צום ותענית לכפר על חטא העגל, וביום הכיפורים התקבלו תפילותיהם ותשובתם ומשה ירד מן ההר עם הלוחות השניים. לכן בארבעים ימים אלו בכל שנה מתעוררים רחמים גדולים למעלה, והם ימי רצון מיוחדים כיון שבהם חזרו בתשובה על חטא העגל.

שורש חטא העגל היה חוסר ההכרה של כלל ישראל בחסד ה' איתם, כפי שכתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ד): אמר הקב"ה למשה: "שכחו ישראל לכוח גבורתי שעשיתי עימם במצרים ועל ים סוף, ועשו להם עבודה זרה". וכן מפורש בתהלים (ק"ו, י"ט) "יעשו עגל בחורב ... וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. שכחו אל מושיעם, עושה גדולות במצרים, נפלאות בארץ חם, נוראות על ים סוף". כלומר, הסיבה שהגיעו

לחטא העגל היתה כיון שלא הרגישו מספיק את כל החסדים הרבים שהשי"ת עשה איתם, שבהם גילה את טובו הגדול ואת אהבתו אליהם, ועל ידי כך הגיעו לחשוב שיצליחו יותר אם יעבדו אלהים אחרים חלילה.¹⁰

נמצא, שתיקון חטא העגל הוא לזכור ולחוש את טובו ית' ואת אהבתו אלינו, ולהתחזק על ידי כך בעבודת ה', באהבתו וביראתו. תיקון זה מקביל לרמז של חודש אלול המובא על ידי הקדמונים, "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות "אלול", שבימים אלו מגמתנו צריכה להיות להתקרב לדודינו האהוב ית', להרגיש את חסדיו ואהבתו הנפלאה אלינו, ולהגיע מכך לאהוב אותו ולעבדו בשמחה וברצון.

לפי זה יוצא הערה יקרה, שההפטרות של נחמה שאנו קוראים בימי אלול מתאימות ביותר לחודש זה לעזור לנו להשיג את ה"אני לדודי" שעלינו לחוש בימים אלו. בנבואות הללו הקב"ה מגלה את אהבתו הגדולה לעם ישראל, כדוגמת הנאמר בהפטרות עקב: "ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני", ומשיב לה הקב"ה, "התשכח אשה עולה, מרחם בן בטנה, גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך". הקב"ה מגלה שאף בזמני הסתר פנים הגדולים ביותר, הוא אינו מסיר את אהבתו הגדולה מאתנו. על כן מבואר מאד קריאת הפטרות אלו בחודש אלול, שכן מהדרכים להשיג קרבת ה' של "אני לדודי" שהיא משימת חודש אלול, היא ההתבוננות בנחמות הנביאים, שבהם הקב"ה גילה את אהבתו המופלאה אלינו.

[עלון 'קול תודה' אלול תשע"ח]

ה. להרגיש את האהבה של השי"ת

הרב יצחק זילברשטיין שליט"א:

~ "קול דודי דופק - פתחי לי!" ~

בחור משיבת פונוביז' עזב את הישיבה והתגייס לצבא בעקבות משבר קשה. יום אחד הוא קיבל גלוית דואר, ובמקום השולח היה רשום "שמואל". הוא ניסה לאמץ את זכרונו

10 וכן משמע בגמרא ברכות (ל"ב ע"א): 'ודי זהב' אמרי דבי רבי ינאי כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל... שנאמר 'כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני', רב נחמן אמר מהכא 'ורם לבבך ושכחת את ה' ורבנן אמרי מהכא 'ואכל ושב ודשן ופנה' ואי בעית אימא מהכא 'וישמן ישרון ויבעט'. ע"כ. היינו רוב הטובה כאשר אין הכרת הטוב מספיקה עליה מביאה ל'וישמן ישרון ויבעט' (ע' אד"א האזינו שם) וכן 'ורם לבבך ושכחת את ה' נאמר לעומת ואכלת ושבעת וברכת כו' הכתוב שם בפרשה.

אם היה לו פעם חבר בשם שמואל, ולא נזכר. הוא קרא את המכתב וכמעט התעלף מרוב התרגשות, קרא והתחיל לבכות:

"יקירי אהובי, לאן שלא הגעת, איפה שאתה נמצא, אני רוצה לפגוש אותך ולשוחח אתך." על החתום: "שמואל רוזובסקי".

הבחור לא היה יכול לעמוד מול פרץ רגשותיו - ראש הישיבה!... כל כך איכפת לו ממני?! הוא ברח מהבסיס והגיע לישיבה. פגש את ראש הישיבה שהקדיש עבורו לילה שלם לשוחח איתו, ובסופו של דבר שב לישיבה.

מדי שנה בשנה בפרוס ימי אלול, כל אחד מאתנו מקבל מכתב דומה לזה ממש. בימים אלו הקב"ה קורא לנו "קול דודי דופק - 'פתחי לי!'". אבינו שבשמים קורא לנו בקריאה של חיבה יתירה, ומבקש בתחנונים: 'בני אהובי היכן שאתם נמצאים, לא משנה באיזו דרגה אתם, אני רוצה אתכם שוב לידי, בואו אלי רק תבואו, 'שובו אלי ואשובה אליכם'." ונשאלת השאלה, למה אנו לא מתרגשים מקריאה זו? והטעם, משום שיש טעות בגישה הנכונה לימי אלול. יש החושבים שימי אלול הם רק ימי הכנה לימים הנוראים, וממילא לא קולטים את השפע של אהבה, רחמים וחיבה שהקב"ה משפיע עלינו בתקופה זו. והאמת היא שימי אלול הם ימים של התקרבות נפלאה להשי"ת, מתוך אהבה וחיבה יתירה בבחינת 'אני לדודי ודודי לי', הקב"ה הוא הידיד שלנו כביכול, ועלינו להרגיש אהבה וחיבה זו תמיד, ובפרט בימים אלו.

אמר פעם הגר"ש וולבה זצ"ל: אם היו שואלים אותנו מה הוא הזמן שכל הבריאה שמחה וחוגגת בו? היינו משיבים שכך יהיה מן הסתם רק כאשר יבוא המשיח. ומה היא האמת? "ישמחו השמים ותגל הארץ, ירעם הים ומלואו יעלוז שדי וכל אשר בו" - מתי? - "לפני ה' כי בא לשפוט את הארץ"! המשפט של הקב"ה מעורר את כל הבריאה לשמוח ולעלוז. בניגוד למשפט בשר ודם, כשהשי"ת יושב לשפוט את עולמו, הוא עושה זאת ממניעים של חסד ואהבה כדי שנזכה לחיים טובים יותר. ולכן קורא הקב"ה לאדם שיחזור אליו, כדי שיוכל להשפיע עליו את כל הטובות המובטחות.

בחדש אלול עלינו להטות אוזן לשמוע את הקול קורא של אבא, "קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי". הקב"ה קורא לנו מתוך חיבה ואהבה שאין כדוגמתה. הוא יושב ומצפה שנענה לקריאה זו, לשוב, לחזור, לבנות ולחזק את קשר הידידות שבינינו, וליטול אהבה זו אתנו למשך כל השנה כולה, לעשות רצונו בלבב שלם, כדי שהידידות הזו תתחזק ותתגבר מיום אל יום.

[עלינו לשבח דברים עמ' ת"י, תוה"ד]

הרב מסח קרוהן שליט"א:

אבינו שבשמים נכסף לראות אהבתנו

ילד שיחק לבדו על חוף הים. ניגש אליו אדם מבוגר ושאלו "למה אתה משחק כאן לבדך, מדוע אינך מצטרף לחברייך שמשחקים בצל העצים?" השיב הילד "אני מחכה כאן לאניה שתעבור, ואז אניף את הדגל שלי לרב החובל".

חייך האיש ואמר "הרי האניות אינן יכולות להתקרב לחוף. ישנה באמת ספינה גדולה שעוד מעט תעבור בלב ים, אך אין טעם שתמתין לה, חזור לשחק עם חברייך".

"זוהי בדיוק הספינה לה אני מחכה!" השיב הילד בלהט, "אני מחכה להניף את הדגל שלי לרב החובל, ואז הוא יניף לי בחזרה בדגלו!".

"זה מגוחך" אמר לו האיש. "רב החובל של האניה הגדולה הוא אדם חשוב ועסוק מאד, הוא בקושי יכול לראותך ממרחק רב כזה, ולמה שהוא יסתכל לכיוון הזה בכלל?".

"הוא יראה אותי, והוא אף ישמח מאד וינופף לי בחזרה בדגלו!" אמר הילד בנחרצות.

"כיצד אתה כל כך בטוח?" התפלא האיש.

הביט הילד באיש בעיניו התמימות ... "מפני שרב החובל הוא אבי!!"

כולנו בנים למקום, והקב"ה מביט בנו בכמיהה ובאהבה ממכון שבתו בגבתי מרומים. ובמקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו, אם רק נראה לו שאנחנו משתוקקים ונכספים לקרבתו בבחינת "אני לדודי", מיד יניף אף הוא יתברך את דגלו לעומתנו ויקבלנו ויקרבנו אליו בשמחה ובאהבה גדולה בבחינת "ודודי לי" - שכן הוא "האבא שלנו!!"

[לקח טוב, ימים נוראים (עמ' כ"ז) מהספר "סביב שולחנו של המגיד" (עמ' ק"ד)]

פרק ב' אלול - הזדמנות וסיכון

יש שני פנים לחודש אלול: הזדמנות וסיכון. הזדמנות להרוויח הישגים של עלייה רוחנית נפלאה, וסיכון שהעתיד שלנו ושל כל כלל ישראל נמצאים על משקל המאזניים. שני פנים אלו חשובים בהבנת מהות הימים האלו. המודעות לשני מימדים אלו הוא המפתח להשיג את מטרתם של ימים מיוחדים אלו.

מובא בספר מהרי"ל:

דרש מהרי"ל, "נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים" (ירמיהו ד', ג') [רש"י שם: "כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר" - הוּוּ לְמִידִין מֵעוּבְדֵי אֲדָמָה שְׁנֵרִים אוֹתָהּ בִּימֵי הַקֵּץ לְהַמִּית שְׂרָשֵׁי הָעֵשְׂבִים שֶׁלֹא תִהְיֶה מֵעֵלָה קוֹצִים בַּעַת הַזֶּרַע בַּחוּרְף, אִף אֶתֶם הֵטִיבוּ מַעֲשֵׂיכֶם בְּטֶרֶם תִּבְאֵי עֲלֵיכֶם הָרָעָה שֶׁלֹא תִהְיֶה תִפְלַתְכֶם נִמְאָסֶת כְּשֶׁתִּצְעֲקוּ. "וְאַל תִּזְרְעוּ אֶל קוֹצִים" - וְאַל תִּהְיֶה צַעֲקַתְכֶם לִפְנֵי מִתּוֹךְ הָרָשָׁע, כִּי אִם מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה שֶׁלֹא תִהְיֶה דוּמִים לְזֶרַע בְּלֹא נִיר, וְהִיא נִהְפָּכֶת לְקוֹצִים.]
עַל כֵּן צָרִיךְ כָּל אָדָם לְהַסִּיר הַשְּׂרָשִׁים הָרָעִים וְרוּעַ מֵעַלְלֵיו מִן הַבֹּרֶץ, קוֹדֶם יוֹם הַדִּין שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה.

וְדִרְשׁ מִהַרְי"ל טַעַם הַתְּקִיעוֹת מִשְׁנַכְנֵס אֱלֹל, כְּדַאֲמַרִּינָן "מִשְׁנַכְנֵס אֱלֹל מִרְבִּין בְּתִשְׁבָּה", וְסִמָּךְ לְדַבֵּר "וּמִלֵּךְ ה' אֶת לִבְכֶּךָ וְאֶת לִבְךָ זֶרַע" רֹאשִׁי תִּבּוֹת "אֱלֹל".
וְלִכְךָ תּוֹקֵעִין לְהַזְהִיר וּלְהַזְרִיז הָעָם לְתִשְׁבָּה [לִפְשָׁפֶשׂ אֶת מַעֲשֵׂי יָדֵיהֶם, לְהִתְחַרֵּט עַל מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וּלְהִיטֵר מִכּוֹנֵס בְּנִקְיוֹת וְטַהֲרָה בְּיוֹם הַדִּין]. מִשָּׁל לְמֶלֶךְ כְּשֶׁבֵּא לְצוּר עַל עִיר, וְכֵן הַצּוּפָה עַל הַמְּגִדָּל כְּשֶׁרֹאֶה חַיִּילוֹת בָּאִים עַל

עיר, דרכם להריע, לתקוע להזהיר העם שיהו עומדים על משמרתם.

רואים מדברי המהרי"ל שיש שני פנים לעבודת חודש אלול, הזדמנות וסיכון.

א. הזדמנות יקרה!

כפי שכתב המהרי"ל מהפסוק "נירו לכם ניר, ואל תזרעו אל קוצים" - יש הזדמנות להרוויח הישגים רוחניים נעלים ביותר באמצעות הימים הקדושים של ראש השנה יום כיפור וסוכות, כמו מי שזורע באדמה ויכול להתעשר עושר גדול מהיבול. אולם בלי ההכנה המתאימה עלולים להפסיד לגמרי ח"ו את שעת הכושר המיוחדת הזו.

בנוסף לכך, כפי שמוזכר בפרק הקודם, כיון שימים אלו הם ימי רחמים ואהבה מיוחדים יש סייעתא דשמיא מיוחדת לכל אחד לסלק את כל המחסומים המפרידים בינו ובין אלוקיו, להשיג קרבת ה' ודבקות בה' בצורה שקשה להשיג בימים אחרים. על ידי כך ניתן לסלק את פגם החטאים להתנקות מהם ולקבל כפרה עליהם באופן מושלם. כפי שכתב המשנה ברורה (בהקדמה לסי' תקפ"א) שבימים אלו "התשובה מקובלת, להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו" וכפי שמופיע גם בס' 'סדר היום', 'חיי אדם', וכתבי האריז"ל.

ב"שער הפסוקים" לאריז"ל (פרשת משפטים) מובא שחודש אלול הוא כמו "עיר מקלט", מקום מגנוס בתוך ימות השנה להימלט מהחטאים ומתולדותיהם. וז"ל:

הנה ראשי תיבות "אנה לידו ושמתי לך" (שמות כ"א, י"ג) הוא אלול, לרמוז כי הקדוש ברוך הוא בחסדו אנה וזמן חדש אלול, לכל מי שחטא בתוך השנה, שישב אז בתשובה, ויקבלוהו. ובחדש הזה נאמר "קרוב ה' לכל קוראיו". . . . כי חדש אלול מוכן לתשובה, והכל צריכים לשוב בתשובה בחדש הזה, אף מי שחטא שלא במתכוין.¹¹

עוד רואים מדברי האריז"ל שבימים אלו ה' הוא "קרוב", היינו שניתן להשיג בהם מעלות רבות שקשה להשיגן בימים אחרים בכל התחומים של עבודת ה', כגון קרבת ה', ידיעת ה', הכוונה

¹¹ ע"ע ספר לקוטי תורה (לאריז"ל פרשת משפטים): "ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך" ר"ת אלול לרמוז שחודש זה ניתן לכפרה לכל מי ששגג ועשה שום עון בכל השנה הוא קרוב לקוראיו בחדש הזה. והוא ראשי תיבות "אני לדודי ודודי לי". עכ"ל. וז"ל ספר פרי עץ חיים (שער ראש השנה פרק א'): העיד הרי"ס ששמע ממורי זלה"ה, שהיה אומר תמיד הסליחות שאנו אומרים בליל אשמורות ר"ח אלול עם הצבור מלה במלה. (ויש לזה סמך בזוהר פרשת יתרו, ובעין יעקב) "ואשר לא צדה", ר"ת של "אנה לידו ושמתי לך", הוא אלול, לרמז כי חודש הזה נתנו הש"י לכפרה, לכל מי ששגג וחטא, ועשה שום עון בכל השנה, והוא קרוב לקוראיו בחודש הזה, שהוא ר"ת אלול. וכן ר"ת "אני לדודי ודודי לי", ר"ת אלול. (גם "ליי ויאמרו לאמור אשירה", ר"ת אלול למפרע, כי אז יצאו כל ניצוצין מהגלות).

הראויה בתפלה, הנעימות של לימוד תורה ושל עבודת ה', וכדומה.

על זה כתב ראש ישיבה אחד¹² מכתב לתלמידיו בחודש אלול:

כשמתבוננים באלו הימים של חודש אלול הרי הדברים מבהילים! יש לכל אחד, באיזו מדרגה שהוא נמצא, אפשרות להתקרב אל קוב"ה. שהרי בימים אלו אנחנו במצב של "אני לדודי ודודי לי", "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיות קרוב". מי יכול לשער ולתאר ... השי"ת מתקרב אל האדם, והוא מגיע לכל אחד ואחד. מי פתי ושוטה המאבד הזמן הגדול הזה אשר אין שום ערוך אליו, כמו שכתב בספר הק' 'מסילת ישרים' על הפסוק "ואני קרבת אלקים לי טוב", שרק זה טוב, וכל מה שיחשבו בני אדם לטוב אינו אלא הבל ושוא נתעה.

על הזדמנות יקרה זו אמר הרב יחזקאל לוינשטיין זצ"ל¹³:

באלול ניתן לרכוש "גדלות"! כל היודע לנצל את עת האהבה והרצון יכול להגיע למעלות רוחניות שאינן ניתנות להשגה בזמן אחר. משה רבינו ע"ה בקש "הראיני נא את כבודך" אף שזה מן הנמנעות, מכל מקום מכיון שראה שהיתה עת רצון חשב להשיג אף את הדבר הנמנע. ואכן זכה לראות את אחוריו ית' וזכה ל"ג מדות שאינן חוזרות ריקם לעולם.

האדמה מוכשרת לקליטת הזרעים בעונת הזריעה דווקא. אדם שאיחר את העונה גם אם הדבר היה מאונס לא יועילו כל התירוצים והאמתלאות, זריעה בעונת הקציר לא תועיל. כן הדבר ברוחניות, אלול הוא הזמן המוכשר לעבודה. זהו הזמן לזרוע, עלינו לנצל שעת כושר יקרה זו.

ב. ימי כוננות

מלבד זה, כמו שכתב המהרי"ל ימים אלו הם ימי כוננות לקראת הבאות: "להזהיר העם שיהיו עומדים על משמרתם" - כולנו עומדים לפני סכנה המצריכה התכוננות רבה. בימים אלו יש מלחמה בין כוחות הטומאה וכוחות הקדושה, והעתיד שלנו ושל כלל ישראל נמצא על משקל המאזניים. הניצחון במלחמה תלוי לגמרי בעבודת ה' שלנו. אנחנו כמו חיילים בחזית אשר טעות אחת עלולה לסכן את כל תוצאות המלחמה. כפי שמובא בזוה"ק (זוה"ח י"ט ע"א, מתורגם ללה"ק):

למדנו: מה זה שכתוב "זכרון תרועה"? לא מצינו זכירה לתרועה אלא

¹² הרב יהושע העשיל ברים זצ"ל ראש ישיבת רוזין ירושלים. מו' ס' מחזיר עטרה ליושנה עמ' י"ח.

¹³ "ממזרח שמש" אלול עמ' ע"ח, "בכל עת יהיו בגדיך לבנים" עמ' ו', תוה"ד.

מה שאמר רבי יוסי, כתוב "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם" וזכר לתרועה זו [שהיא תרועת מלחמה] אמר הקב"ה לישראל, הריעו לפני בתרועה זו בראש השנה, שהיא זכרון אותה התרועה של מלחמה, מיד, "ונושעתם מאויביכם". ומי הוא ה"אויבים"? אלו הם המלאכים המורים חובתן של בני אדם. שלמדנו: אמר רב יוחנן, מלאכים יש המורים חובתן של בני אדם ומלאכים יש המורים זכותן.

ר' חיים ויטאל בספר "עץ הדעת טוב" (פרשת בא) מוסיף הערה חשובה בענין זה. שכאשר נותנים לאדם הזדמנות להתעלות והוא אינו מתייחס אליה כראוי, אין בזה רק הפסד הזדמנות, אלא חוסר יחס זה ירחיק את האדם עוד יותר מהשי"ת ח"ו. וז"ל:

דרך רמז: (שמות י', א') "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו כו'" ראשי תיבות "את לבו ואת לב" ראשי תיבות "אלול". ירמוז בזה אגב אורחיה כי בזה החודש צריך האדם לשוב בתשובה כי עליו כתיב "דרשו את ה' בהמצאו" שאז עלה משה להתפלל על עון העגל ונתכפר להם. ולא ימתין עד יום הדין שהוא ראש השנה, לא מפני שהתשובה אינה מועילה בזמנים אחרים, אלא שמי שלא ישים [אל לבו לשוב בימים אלו]¹⁴ אז מכבידין את לבו מלשוב, כמו שכתוב "השמן לב העם הזה וכו'" כיון שעבר יום הדין ולא שב בתשובה מקודם. וכמו שאמרו רז"ל כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין.

ואכן כן הוא תמיד, כאשר השי"ת כביכול "מתקרב" אלינו, יש סיכון גדול אם לא מתייחסים לפנייה זו בצורה מתאימה. כאשר המלך מגיע לבקרנו ואנחנו לא מעוניינים לקבל את פניו, הרי זו פגיעה חמורה בכבודו. לעומת זאת, כאמור, יש אפשרות בימים אלו ליצור קשר מיוחד עם רבש"ע שירומם אותנו לכל המשך החיים. ובכן כדאי לנו לתכנן היטב את אופן עבודתנו בחודש מיוחד זה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. ימי הזדמנות!

א. שורש ההצלחה הרוחנית של השנה הבאה

הרב בעל 'בן איש חי' זצ"ל:

~ "הלב והמוח" של השנה הבאה ~

חמישים ואחד ימים שיש מראש חודש אלול עד הושענא רבה הם דוגמת הלב והמוח שבאדם, שאם נזקקו הוא היזק כל הגוף, ואם הם בריאים אזי יהיה כל הגוף בריא. שאם האדם יזהר וישמר באלו הימים מכל חטא, בטוח הוא שיתגבר על יצרו כל ימי השנה כולה, ולא ילכד ברשת היצר הרע. ואם באלו הימים לא ישמר כראוי, אזי ילכד ברשת היצה"ר וקרוב הוא לחטוא הרבה בכל השנה.

[אדרת אליהו לך לך, תוה"ד]

ב. "בהיותו קרוב"

הרב יצחק זילברשטיין שליט"א:

~ באלול - המלך בשדה ~

הגרש"ז זצ"ל בליקוטי תורה (פרשת ראה דף ל"ב) שואל כיון שאלול הוא זמן התגלות י"ג מדות הרחמים בדומה להארת ימים הטובים, למה ימים נשגבים אלו הם ימי חול ולא ימים טובים?

הוא משיב תשובה שעלינו להעמיד לפני עינינו כל חודש אלול. חודש אלול הוא משל למלך שקודם בואו לעיר יוצאים אנשי העיר לקראתו ומקבלים פניו בשדה, ואז רשאי כל אחד להקביל את פניו, והוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה להם פנים

שוחקות. אולם אחר כך, בבואו להיכל מלכותו אין נכנסים כי אם ברשות, ורק לפי תנאי חוקי המלכות החמורים. כך הוא חודש אלול, כביכול, יוצאים להקביל אור פניו ית' בשדה.

בשבתות וימים טובים, כדי להתקרב אל השי"ת יש גינוני מלכות, צריכים להתקדש ויש הלכות שבת וחג איך להתקרב אליו ית' בימים אלו. אבל בחודש אלול ניתן לכל אחד להתקרב אל השי"ת כמו שהוא - בלבושי חול - רק נצרך לחלות את פניו באמת.

[ספר "ווי העמודים", תוה"ד]

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

אבא יורד מכסא כבודו ומושיט לנו יד

מהי באמת הייחודיות של חודש אלול? מה נשתנה חודש זה מכל החודשים?

כדי להשיב על שאלה זו נצטרך להעמיק מבט אל תוכו ופנימיותו של כל יהודי.

בעומק הלב פנימה שוכנת לה שאיפה גדולה, כיסופין שאין להם גבול. כל יהודי שואף לחיות מתוך קירבת ה', לחוש בכל עת בידי הבורא יתברך, להרגיש כי יד ה' עמו, מיישרת את דרכיו וחובקת את צעדיו. כשיהודי חי מתוך קירבת ה', נפשו מתרוממת, נשמתו עורגת. זה לא שאין לו קשיים ונסיונות, יש ויש, אך קל הרבה יותר להתמודד איתם. כי כשאדם חש שרוח גדולה וחמה מלווה אותו, כשבן תוקע את ידו ביד אביו, הוא מסוגל להתגבר על כל מכשול לדלג על כל מהמורה.

במשך כל השנה מסתובב היהודי בעולם ומחפש; מחפש את ה', מחפש להתקרב, משתוקק לחוש שבורא עולם עמו. זה לא קל, הנסיונות גדולים, היצר מתעתע, הדאגות מטרידות, המוח מבולבל, בשערי שמים עומדים כוחות נגדיים שמגמתם להפריע, לא לתת לשאיפותיו להגיע עד כסא הכבוד.

ואז מגיע חודש אלול, ובחודש הזה קורה מהפך, משהו שלא קרה בחודשים הקודמים. באלול אבא בא אלינו. הוא יורד מכסא כבודו ומושיט לנו יד שנתחבר אליו. חודש בו אהבתו משתפכת אלינו, קוראת לנו, חושקת שנבוא ונתקרב ...

[פניני פרשת השבוע גליון 194, תוה"ד]

ב. התעוררות בברכת החודש

לחוש את עוצמת רוממות החודש

רבי ישראל סלנטר זצ"ל כתב במכתב (אור ישראל מכתב י"ד):

"מלפנים כאשר ידעתי, כל איש אחזו פלצות מקול הקורא קדוש אלול. החרדה

הלזו נשאה פריה להתקרב לעבודתו יתברך שמו, איש לפי ערכו."

הגרי"ל חסמן זצ"ל, משגיח ישיבת חברון, היה קורא מכתב זה בפני בחורי הישיבה בכל שבת מברכים חודש אלול.

בנו של רבה של ירושלים הגאון רבי צבי פסח פראנק זצוק"ל סיפר, ששמע מאביו עובדה מימי ילדותו כאשר גרו בקובנא. בשבת מברכים אלול, עלה מרן הגאון רבי ישראל סלנטר זצוק"ל על הבימה. "אני" כך סיפר האבא רבי צבי פסח זצ"ל, "הייתי ילד קטן וישבתי למרגלות הבימה לצד ילדים אחרים בני גילי. והנה מרן הגאון רבי ישראל זצוק"ל פתח בדברים ואמר בהתרגשות גדולה 'עוד מעט אנחנו ניגשים לברך את חודש אלול', ותוך כדי דיבורו התחלש עד שלא היה יכול להמשיך. המתפללים אצו לעוזרו, ועלי, הילד, זה הותיר רושם עז עד סוף ימי".¹⁵

הזדעזע ונרתע ופרץ בבכי גדול

על **רבנו החפץ חיים זצ"ל** מסופר שכאשר התחיל החזן לומר המילים "ראש חודש אלול יהיה ביום" הזדעזע ונרתע כל גופו ופרץ בבכי גדול, עד שאימה ופחד נפלו על כל קהל המתפללים.¹⁶

"רבש"ע! אנחנו מקבלים עלינו את האלול הקדוש שלך!"

רבי יצחק בלאזר זצ"ל, תלמידו הותיק של רב ישראל סלנטר, בערוב ימיו היה גר בירושלים עיה"ק. בשבת קודש מברכים אלול, רבים הסתופפו בבית הכנסת של בתי נייטין לתפילת שחרית כשרבי יצחק בלאזר הישיש בראשם. הדמעות כבר עמדו בעינים קודם ברכת החודש. רגעים ספורים לפני שהחזן הכריז בקול גדול את המולד של אלול, כולם חיכו בשקט, ולפתע עלה רבי איצ"ל למרגלות ארון הקודש והגביר את קולו בקול נסער, ואמר בהתרגשות גדולה: "רבש"ע! אנחנו מקבלים עלינו את האלול הקדוש שלך!" וכל הקהל פרצו בבכי ובדמעות שליש. המשתתפים בברכות החודש

15 מוסף ש"ק גליון 74.

16 מאיר עיני ישראל ח"ג עמ' 950.

בנוכחותו סיפרו שזיכרון ברכות החודש אלו לא נישכח מהם, וקבע בלבם את רוממותו הנשגבה של חודש אלול לכל ימי חייהם.¹⁷

נזקקו להביא מים להחיות נפש

הגאון רבי זעליג ראובן בענגיס זצ"ל גאב"ד ירושלים סיפר שבילדותו בשבת מברכין אלול כשהיה החזן קורא "ראש חודש אלול...", רבתה ההתרגשות והבכייה בבית הכנסת מכל פינות הבית, עד שנזקקו להביא מים להחיות נפשם של כמה מתפללים.¹⁸

בכי חרישי מעזרת הנשים

בבית הכנסת הליגמן, אחד מבתי הכנסיות הראשונים של בני ברק, עד לפני שנים מועטות, בשעה שהחזן הכריז "ראש חודש אלול יהיה ביום...", הייתה נשמעות בכיות מעזרת הנשים, מנשים הצדקניות שיירי הדור הקודם. אף בעזרת הגברים למטה היה נשמע ברור הבכי החרישי מעזרת הנשים, בכי שעשה הדים עמוקים אף בלבבות האטומים ביותר.¹⁹

ג. מנהגים שונים לקראת החודש

א. התעוררות לחשבון הנפש

בכמה קהילות ישראל נהוג שהרב או האדמו"ר בעצמו מברך ברכת החודש של חודש אלול, ומסיים את נוסח התפלה עם הוספת המילים "ולתשובה שלימה - ולגאולה קרובה ונאמר אמן". כמה התעוררות תיבות אלו גורמות כשנשמעות יוצאות בסערת נפש מלבם הנרגש של יראי ה' וחושבי שמו.

היו מקומות, בעיקר בקהילות הונגריה, שאמרו את ברכת החודש של אלול וכן יום כפור קטן של אלול בניגון של ימים נוראים. הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע שיבח מאד מנהג זה, שכן על ידי כך מעוררים את הצבור לתשובה ולחשבון נפש באופן נעלה.²⁰ בקהילות הנ"ל, היה גם מנהג שהרב נושא דרשה בשבת מברכים אלול, לעורר את העם לפשפש במעשיהם ולחשוב חשבוננו של עולם.

מעין זה היה נהוג גם בקהילות תימן, כפי שמובא בספר אבן ספיר (ח"א חלק חדר תימן

17 ארחות חסידים, קול דודי דופק עמ' כ"ב, קדוש אלול עמ' ה' מהגרמ"א שטרן.

18 אהל רחל אלול עמ' ל"ה.

19 מוסף ש"ק אלול תשנ"ט

20 ספר ביתו נאווה קודש חודש אלול עמ' ל"ו.

עמ' ק"ט), וז"ל: בשבת קודש מברכים ראש חודש אלול המנהג פה צנעא אשר הרב ובית דינו מסובבים על כל בתי הכנסיות בבוקר עת התפילה, ובידם איגרת תוכחת מוסר ואזהרות והתעוררות לימים הנוראים האלה, וקוראים בו בכל בתי הכנסת לעורר העם לתשובה. גם אני סובבתי עימהם, כי יקר בעיני המנהג הזה. ולא יכולנו בבוקר לסבב על כל העשרים בתי כנסיות, וגמרנו במנחה.

ב. להתרומם

הצדיק רבי שמואל הומינר זצ"ל כתב בפנקסו: "כשמברכים אלול יש להתעלות במדרגה". בכל שנה במוצאי שבת מברכים אלול היה יושב ורושם קבלות שקבל על עצמו לנהוג במשך חודשי אלול ותשרי הבאים. להלן כמה דוגמאות:

✦ ללמוד תורה באימה ביראה ובשמחה. ✦ להוסיף התבודדות. ✦ לבכות בכל יום מעט או הרבה²¹. ✦ לזכור תמיד "אני לדודי ודודי לי", "דודי לי ואני לו" ...

[פנקסו של עבד המלך, עמ' שכ"ב]

ג. קבלת החודש באהבה

המשגיח רב יחזקאל לוונשטיין סיפר על הגה"צ רבי יצחק בלאזר זצ"ל, שבזמן שהיה גר בחוץ לארץ, דרכו הייתה מדי שנה בערב ראש חודש אלול לדרוש בפני הקהל. באמצע דרשתו היה פותח את ארון הקודש ואומר בפני ספרי התורה לעיני כולם, מתוך בכי מרטיט לב: "מזדה אני לפניך ה' אלקי ... שנתת לנו את חודש אלול הזה! רבוננו של עולם! אנחנו מקבלים את קדושת חודש אלול באהבה ובשמחה!!" וכל הנוכחים געו בבכייה מתוך התעוררות גדולה.²²

נראה שכוונתו בהדגשת המתנה, האהבה והשמחה של חודש אלול היתה לעורר שימת לב לעובדה שחודש אלול היא מתנה יקרה כשלעצמו גם אם לא היו אחריו ראש השנה ויום כיפור. שכן הם ימים נפלאים של התעלות רוחנית, של התנקות מכתמי הנשמה, של נועם העונג של רגשי התעוררות דקדושה, ימים שניתן להשיג בהם דרגה חדשה של קרבת ה' לכל החיים ... כמה מתוק הוא אלול!!²³

21 נראה כוונתו על התרחקות מהשי"ת.

22 אור יחזקאל' עמ' רצ"ז, תשובת הימים כ"ה.

23 ספר יוסף תודה עמ' קל"ד, תוה"ד

פרק ג' עבודת חודש אלול

המקורות הקדומים שבהם מובא פירוט עבודת חודש אלול, הם הזוהר הקדוש וכתבי האריז"ל ותלמידיו. בזוהר הק' מובא שחודש זה הוא חודש שמוטל עלינו להתעורר מתרדמת הזמן, לבדוק את כיוון החיים שלנו ולחזור בתשובה. האריז"ל ורבי חיים ויטאל מרחיבים לפרט את פרטי העבודה של ימים מיוחדים אלו. גם בלי מקורות אלו, מובן מאליו שכאשר האדם עומד לפני משפט, ברור שעליו להתכונן אליו כראוי, ומי שלא עושה זאת נוהג בקלות דעת מחפירה.

מדבריהם של חז"ל ושל גדולי הדורות רואים שימי חודש אלול הם ימים מיוחדים שבהם ניתן עזרה מלמעלה לכל השואף להתחזק ולהשתפר בעבודת ה', וכדלהלן:

א. ימי רצון לחזור לה'

בכמה מקומות בזוה"ק ובכתבי האריז"ל מופיע שחודש זה הוא חודש שבו מצפים מהאדם להתעורר מתרדמת השגרה ולבחון את מעשיו, ושהם גם "ימי רצון" המסוגלים להתעוררות זו ולקבלת תשובה. בזוה"ק פ' יתרו (ע' ע"א) מובא:

מאלול תליא וקיימא תשובה ... ובני עלמא מהדרן מחובייהו.

מאלול תליא ועומדת [המידה העליונה של] תשובה ... ובני העולם חוזרים בתשובה מעוונותיהם

ומובא בזוה"ק ששורש ההשפעה המיוחדת הקיימת בתקופה זו, הוא עבודת משה רבנו וכלל ישראל בארבעים יום אלו שבין ראש חודש אלול ויום הכיפורים, כאשר חזרו בתשובה על חטא העגל וגרמו בכך נחת רוח גדולה למעלה.

וז"ל הזהוה"ח (פ' כי תצא, מתורגם ללה"ק):

"כי תצא למלחמה על אויבך": ה"אויב" המוזכר בפסוק הוא היצר הרע שאנו צריכים לצאת לקראתו עם דברי תורה וללחום כנגדו. ואז היצר הרע ימסר ביד האדם כמו שנאמר: **"ונתנו ה' אלקיך בידך ושבית שביו"**.

[ושבית שביו:] אמר רבי שמעון, **אוי על זה אוי על זה**, "תחת עבד כי ימלך [והוא אינו ראוי למלוכה] **ונבל כי ישבע לחם** [איש נבזה כאשר יהיה לו עושר, רבים ילמדו ממעשיו הרעים (מצודות)]" (משלי ל', כ"ב), **שהיצר הטוב הוא בשבי תפוס ביד היצר הרע, והיצר הרע שולט עליו**.

"[וראית בשביה] **אשת יפת תאר**": היא הנשמה [שהיא היצר הטוב שהיה בשבי בידי היצה"ר]. ... **"והבאתה אל תוך ביתך"** [יש להחזיר את הנשמה לתוך הגוף] **שנתגרשה משם על ידי העוונות, ושפחה כי תירש גבירתה** [שהטומאה ירשה את מקום הנשמה]. **"וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה"** הנשמה תטהר עצמה מטומאת החטאים

"ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים": זה חודש אלול [החודש של בכי המוזכר בפסוק, הכוונה לחודש אלול, שהוא זמן תשובה²⁴], **שבראש חודש אלול עלה משה על הר סיני לבקש רחמים לפני הקב"ה שיכפר לישראל על חטא העגל**. ועל זה נאמר **"ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים"** ... ועל זה אמר דוד, **"פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך"**. וישראל היו רחוקים מהמלך ב"ה כל אותו הזמן עד יום הכפורים, שאז ירד משה מן ההר, וישראל היו בתענית כל אותו היום [של יום הכפורים], ואז נתייחד המלך [קב"ה] עם המלכה [כנס"י] כמו שנאמר **"ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה"**.

בספר "לקוטי תורה" לאריז"ל (פרשת תצא) מוסיף שבפסוקים אלו טמונים פרטי העבודה הנצרכת להכין את הנשמה בחודש זה כדי לצאת מה"שבי" של היצר הרע:

- **"וגלחה את ראשה" - שתסיר אמונות הרעות.**
- **"ועשתה את צפרניה" - הוא חתיכת ומניעת המותרות.**

²⁴ העיר ע"ז הרב חזקיהו יוסף מיישקובסקי שליט"א שבפסוק זה טמון גם מהות הבכי של אלול, שהוא אותו סוג בכי של ה"אשת יפת תואר". מה שכתוב "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים", הרי בכייתה היא בכי של געגועים, כך באלול עלינו לבכות מתוך השתוקקות לקב"ה! אלול זה אהבה וחיבה, "אני לדודי ודודי לי". געגועים אלו מביאים לבכי וצער על העוונות שמרחקים אותנו ממנו ית', "הלוא עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם", אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם. אנחנו כמהים להיות קרובים לאבא. זהו סוג הבכי שעלינו לעורר בחודש אלול - אהבה! חיבה! כמיהה! - נפשי חולת אהבתך!!! [ארחות חיים גליון 150, תוה"ד]

• "והסירה שמלת שביה" - היא הלבוש שנעשה ממעשה העבירות כענין "הסירו הבגדים הצואים".

• ואחר כך "ובכתה אביה" [שתבכה מתוך תשובה כנ"ל בזה"ק].

בספר "עץ הדעת טוב" (פרשת כי תצא) רבי חיים ויטאל זצ"ל ממשיך את הדרוש הנ"ל, שהפסוקים הבאים מרמזים לחג הסוכות, שהוא החג של "שבעת ימי המשתה" של שמחת החתונה עם ה"אשת יפת תואר" - שמחת ההתאחדות עם חלקי הנשמה שחזרו מה"שבי" של היצה"ר, וז"ל:

["ובכתה את אביה ואת אמה"] ירמוז אל עזיבת תורה שבכתב ותורה שבעל פה הנקראים "אביו" ו"אמו" כנודע, וזה שנאמר "ובכתה את אביה ואת אמה". ועיקר התשובה הזו להיותה מקובלת תהיה בחודש אלול הנקרא "ירח ימים הנוראים", כי אז תפלתך נשמעת ושערי תשובה פתוחים כמו שנאמר "דרשו ה' בהמצאו", ובסוד "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות אלול, כי אז נהפך הקב"ה ידיד ואוהב אל האדם השב בתשובה, ובסופי תיבות ארבע יודין כנגד ארבעים יום שמן אלול עד יום הכיפורים.

ואחר יום הכיפורים בא חג האסיף, לאסוף את הנשמה הנקרא "אשתו" כנ"ל, ואז נקרא "חג שמחתינו" שמחת חתן וכלה. ואז זמן הנישואין, תבא אליה ותקרא 'בעל נשמה' שליט עליה, וזה שנאמר "ובעלתה". וגם היא ברצונה תרצה "והיתה לך לאשה" כנ"ל, וזה ביום שמחת תורה כי אז השם יתברך חתן ישראל, הנקראים כלה כנודע. גם האדם שואב נשמתו כמו שאמרו רז"ל למה נקרא "שמחת בית השואבה" שאז היו שואבין רוח הקודש, ירמוז אל ענין הנשמה כי זולתה לא ישיג האדם רוח הקודש. והם ה' ימי חופה הם ז' ימי סוכות...²⁵

בספר "פרי עץ חיים" לאריז"ל (שער ראש השנה - הקדמה) מובאות הנהגות נוספות שעל ידם

25 המשך דבריו שם: וה' אם ח"ו תחזור לסורך "ולא חפצת בה ושלחתה לנפשה" ... כי הנשמה איננה צרורה בצרור הגוף ומסתלקת מן האדם בעת שחוטא ואומרת "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה וכו'". וז"ש "וה' אם לא חפצת בה", תגרום כי תשלחנה מעליך, בסוד "שלח תשלח את האם" זו הנשמה "ואת הבנים תקח לך" אלו רוח ונפש. האמנם שתחשוב לעכבה ולמוכרה ברשות היצה"ר והנאותיו, ומכור לא תוכל למוכרה בכסף כנ"ל, גם לא תוכל לעכבה ולהתעמר בה ולהשתמש בה בזמן שאתה חוטא, כי הנשמה מסתלקת מעצמה ברצונה, והטעם הוא "תחת אשר עניתה", ירצה הנה הנפש ניזון מן הדם החומרי כמ"ש "כי הדם הוא הנפש", וע"כ כתיב "נפש כי תחטא", גם הרוח נקרא לפעמים רוח טיווים וכמ"ש "דוד ורוח נכון חדש בקרבי", מכלל דאיכא רוח שקר, ושניהם ניזונים ונהנים מחטאות האדם, משא"כ הנשמה שכשהאדם חוטא יושבת בתענית ומתענה, ואין לה מזון כלל כי אם מן התורה והמצות, ובראותה זה מוכרחת היא להסתלק ממך וכמ"ש "ושלחת לנפשה וכו'" וז"ש "תחת אשר עניתה".

ניתן להתרומם ולהשיג הישגים נעלים בימים מיוחדים אלו:

- מצוה להתענות בחודש הזה, כי כן התענה משה ארבעים יום אלו, מראש חודש אלול עד יום הכיפורים, כי הם ימי רצון.
- ויאמר ביום שמוציאין ספר תורה שלוש פעמים שלוש עשרה מדות, ושלוש פעמים פסוק "ואני תפילתי" ... ושאל חיים וכפרה על עוונותיו. ...
- וירחיק עצמו מעבירות, ויהיה איש ירא וחרד את דבר ה', וירחוק עצמו מהקפדה ומכעס, אפילו לדבר מצוה, ומהליצנות וגאווה,
- ויזהר מאוד בברכת הנהנין,

ואז יזכה להשגה ...²⁶

ונראה שעל פי מקורות אלו כתב בספר חיי אדם (כלל קל"ח ס"א) כדלהלן:

באהבת הקב"ה את עמו ישראל, הרבה להיטיב אותנו וצונו לשוב לפניו בכל עת שנחטא. ואף שהתשובה טובה בכל עת, מכל מקום חודש אלול הוא מובחר ומוכן יותר שמקובל תשובתו משאר ימות השנה, לפי שימים אלו הם ימי רצון מעת נבחרנו לעם. שכשחטאו ישראל בעגל ונשתברו הלוחות בשבעה עשר בתמוז ואחרי זה עלה משה בהר והתפלל, ואמר לו הקב"ה "פסל לך" ונתרצה ליתן לו לוחות שניות, ואז עלה בראש חודש אלול ונשתהה שם עד יום הכיפורים שהיה גמר כפרה. ואיתא בתנא דבי אליהו, ישראל היו נוהגים כל אותם הימים צום ותענית, ויום אחרון שבכולם דהיינו בעשרה בתשרי גזרו תענית ולנו בתענית, ולפיכך נקבע אותו יום, דהיינו יום הכיפורים, לכפרה לעולם²⁷.

²⁶ עוד שם בהמשך: הסליחות שנוהגין לומר באשמורת הבוקר, יאמר מלה במלה עם הצבור ... ובחודש זה יתקן כל העוונות והפגמים שפגם ושעוות, ויתקן כל פגם ... ויתיר נדרו קודם ר"ה, וילקה ... ואחר שתיקן פגם העוונות, אז ינסה בעצמו אם נשמתו מתוקנת, והוא שישגור עיניו, ויציר במחשבתו שם הוי"ה, אם תהיה נשמתו מאצילות, יראנו בצבע לבן מתנוצץ. ואם מבריא, בלתי מתנוצץ. ואם מיצירה, בצבע אדום. ואם מעשייה, בצבע שחור. ואותו אות אשר לא יוכל לצייר בקל במחשבתו, הוא האות שפגם בו, וצריך לתקן אותו בתשובה. ואם יראה לפניו השם כשלהבת אש, ידע שאדם שלם הוא בלי חטא.

²⁷ וז"ל תנא דבי אליהו זוטא סוף פרק ד': ובארבעים יום האחרונים שעלה משה להר סיני להביא את התורה גזרו יום צום ותענית, וביום האחרון שבכולם שהוא סוף ארבעים יום גזרו תענית ולנו בתעניתם כדי שלא ישלוט בהם יצה"ר, ולמחרתו השכימו ועלו לפני הר סיני. ישראל היו בוכים לקראת משה והוא היה בוכה לקראתם עד שעלתה בכייתם למרום. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה על ישראל וקבל את תשובתם. בשרה אותם רוח הקודש בשורות טובות ונחמות, ואמר הקב"ה לישראל: 'בני נשבע אני בשמי הגדול שלי ובכסא הכבוד שלי שתהא לכם בכיה זו לששון ולשמחה גדולה, ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה לכם ולבניכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות'.

ולפי שהיו ימים אלו ימי רצון מאז, לכן בכל שנה ושנה מתעורר עוד הרחמים למעלה והם ימי רצון. ולפי שכשעלה משה תקעו בשופר במחנה להודיע לישראל שלא יטעו עוד, לכן גם אנחנו נוהגים לתקוע בשופר בכל יום מראש חודש אלול. ... ועיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד לבותם שיעוררו לבותם לתשובה, כי כן טבע קול השופר להחריד, כמו שכתוב "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו".

על פי מקורות אלו כתבו הספר סדר היום והמשנה ברורה את דבריהם המובאים לעיל, שעל זה החודש נאמר שהקב"ה "מבקש אהבתנו" ושהוא עת רצון "להיות לב האדם קרוב אל דודו בתשובה". היינו שבימים אלו הקב"ה מתקרב אלינו ומקרב אותנו אליו, שערי התפלה והתשובה פתוחים לרווחה, ויש אפשרות לכל אחד לסלק את כל המחסומים המפרידים בינו ובין אלוקיו, להשיג קרבת ה' ודבקות בו ית'.

ב. ימי הכנה לימים הנוראים

כפי שמובא לעיל (בשם המהרי"ל) ימים אלו הם ימי הכנה נחוצה לימים הנוראים. בלי הכנה, לא ישיג האדם את העלייה שניתן לקבל מקדושת החגים האלו, ויהיה ח"ו בסיכון מעוצמת הדין ששורה בהם.

וכן כתב בספר סדר היום (סדר ר"ח אלול) שאין זה פחות ממצוות ביעור חמץ שכבר שלושים יום קודם החג מוטל על האדם "חובת הביעור":

ויכין עצמו מכל קודם לכן [קודם ראש השנה] שלשים יום, כמו שכתוב בענין כל המועדות שואלין ודורשין קודם [להם] ל' יום, שכבר חל חובת המועד בכל חקותיו ובכל משפטיו ... ועל כל אלו הענינים צריך כל אדם לעורר את לבו שלשים יום קודם ראש השנה, והוא מראש חודש אלול, לבער את החמץ שיש בתוך קרבו בחורין ובסדקין, ולא יניח ממנו ולא מעט ולא הרבה, שכבר חל עליו חובת ביעור. ובהיות כי הענין רב מכל ימות השנה, ואין המלאכה לא ליום ולא ליומיים, צריך להתחיל ולבער שלשים יום קודם, לקיים מעט מעט אגרשנו, וכולי האי ואולי ונוכל לטהר עצמנו באלו ה' יום.

... וצריך לבער החמץ שיש בו ולשרפו שלא ישאר ממנו למחר, וכשיעמוד בדין ימצא מנוקה ומשופה ואין פוצה פה ומצפצף עליו, ובכן יצא לאור משפטו. ואשריו ואשרי יולדתו של הזוכה בכל שנה ושנה לטהר עצמו בענין זה, ולא ישאר חובות ודקדוקים משנה לשנה, באופן שכשיפטר מן העולם הזה לא

ימצא אחריו נושה, ובידו לא דבק מאום, ותעלה נשמתו למקום מנוחתה בלי שום מעכב וסרב בידה, אלא אדרבא תמצא מלאכי מרום יעלו עמה ללותה ממקום למקום, ויפתח לה שערי צדק שתעלה במעלות למקום שממנו חוצבה כל אחד כפי ערכו.

ומובא בספר חיי אדם (כלל קל"ח סי' א') שיש לאדם לעזוב את כל עסקיו האחרים בימים אלו, כדי להכין את עצמו לימים הנוראים :

וחייב כל אדם על כל פנים להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בראש השנה שלשים יום קודם בתשובה ותפלה, ויתן כל לבו רק בעבודת ה'. ונתנו רמז לזה, "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות "אלול". ולכן ירבה בכל החודש בתשובה ותפלה וצדקה. ונתנו רמז לזה "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" ראשי תיבות "אלול", לרמז שבחודש אלול ירבה במתנות לאביונים. ומטעם זה יש נוהגין להתענות מראש חודש אלול.

ועוד מרחיב בענין זה שם בספר חיי אדם (כלל קמ"ג):

תקנו קדמונינו לתקוע מראש חודש אלול, כדי שישים האדם על לבו כאילו מתרין אותו לדין, ולבו יחיל בקרבו, כי באו ימי הפקודה לפקוד לעיני בדינו, וכל מעשיו בספר נכתבין אפילו תנועה קלה שעושה, ובעת ההיא האלקים יביא במשפט את כל המעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע.

ובעת אשר יביאו דינו לפני מלך בשר ודם, הלא יחרד חרדה גדולה, וכאמר רבי יוחנן בן זכאי: אם יענשני רחמנא לצלך בעונש ממון, אין ענשו עונש עולם, שאוכל להרויח עוד ממון. ואם יאסרני ביסורי הגוף, אין איסורי איסור עולם, כי יכול להיות שימות ומי שימלוך תחתיו יוציאני לחפשי, וכדמצינו בנבוכדנצר. ואם ימותני, אין מיתתי מיתת עולם, כי אינו יכול לשלוט רק בגופי, אבל הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה. ואף על פי כן בודאי יירא ויפחד ויחרד חרדה גדולה, וישית עצות בנפשו ובכל דרכי חריצות יחוש, אולי ימצא מפלט לו. ולא תעלה על רוחו לפנות ימין או שמאל ולהתעסק ביתר חפציו, ולא ישגיח לפתח ולשדר אדמתו, ולא יתרפה ביום צרה מלהסיר מעליו כל מחשבות מעניניו, רק יכין לבו ומחשבתו להנצל כצבי מיד. ואם כך לפני דינו של בשר ודם, כל שכן כשעומד לדין הוא ובניו וכל אשר לו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאם יעניש אותו ח"ו בממון ויגזור עליו עניות, הוא עונש עולם. ואם יכהו ח"ו בגופו או בבנים, הוא איסור עולם. ואם יגזור עליו או על בניו מיתה, היא מיתת עולם.

ולכן מה נואלו היוצאים לפעלם ולעבודתם כל היום בימים האלו, וכל שכן מתחלת ימי הסליחות שהם נגד ביקור של קרבן, וכל שכן בעשרת ימי תשובה ימי הדין והמשפט, ואינם יודעים מה יהיה משפטם. ולכן מחוייב כל אדם ליתן לנפשו ולשים הדברים אל לבו ולמעט בעסקיו ולקבוע ביום ובלילה שעות מיוחדות להתבודד בחדריו במשכיות לבו, ולקדם באשמורות ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה ולשפוך שיחה לפני בוראו ולהתוודות על עוונותיו, ויוסיף לעשות מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר ימים, וירבה בצדקה יותר מכל השנה, כי העת עת רצון והתפלה נשמעת בו.

וכן נהגו גדולי הדורות כמו שהעיד בספר יסוד ושורש העבודה שער עשירי ע"א:

כבר פשט בכל תפוצות ישראל, ושימה לחוק ומשפט עד היום הזה, לעורר לבם בחודש זה לתורה ולתעודה ולהתמיד בלימוד ביותר.

וכתב בספר שערי תשובה על שו"ע (תקפ"א, א') בשם החיד"א בברכי יוסף, שגם לומדי התורה צריכים לשנות את סדרם בימים אלו, כדי להתאים את עצמם לקדושת הזמן, וז"ל:

כתב בטור ברקת (פי' על השו"ע למקובל ר' חיים הכהן זצ"ל תלמיד הרח"ו) יותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הצבור מללמוד. וכתב ברכי יוסף שכן ראיה לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכה ובחיבורים, ובחודש אלול היו מניחים קצת מסדרם מללמוד גירסא, רק תחנונים²⁸.

וכתב בספר קצה המטה על מטה אפרים (סי' תקפ"א ס"ק כג), וז"ל:

אבותינו ספרו לנו מהצדיקים רבותינו ז"ל איך היו שחים עד לעפר בימים אלו, לא פסקו מלהוריד דמעות, ודברי הצומות וזעקתם למרבה סליחות, ולא דיברו שום שיחת חולין. השם ישים חלקנו עמהם.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. להתכונן לדין

הרב יצחק דוד גוטפרב זצ"ל:

לא פחות מבית דין של מטה!

סיפר אחד ממנהלי בתי הדין בירושלים שיום אחד יצא מחדרו ופגש את הרה"צ רבי יצחק דוד גוטפרב זצ"ל יושב על הספסל. הוא שאלו לרצונו והתחמק מלהשיב. כשהפציר בו, אמר לו שהיות והימים ימי אלול הוא רוצה לראות איך מתנהגים בעלי הדינים קודם כניסתם לדין. הוא הצביע על אחד מבעלי הדינים שנמצא שם כבר חצי שעה, שראה אותו מעשן כבר לפחות עשר סיגריות מתוך דאגתו על דינו המתקרב. כמה פעמים האיש כבר ניגש לטוען שלו, ואומר לו "טען כך ... ואולי טען כך וכך". רבי יצחק דוד בא לראות איך מרגיש אדם המתכונן לדין.²⁹

הגרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל:

הסוסים רגועים

סיפר הגרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל שבשנות המלחמה היו סוחרים שהיו מבריחים סחורה מעבר לגבול. אנשים אלו היו מרויחים הון רב ממסחר זה, אך הסיכון בזה היה גדול, כי מי שנתפס היה דינו למוות. יהודי אחד רצה להבריח את הגבול ושכר בעל עגלה שיבוא באמצע הלילה למלאות את העגלה בסחורה ולעבור את הגבול. מיד כשהתחילו בנסיעה החל ליבו של הסוחר לפעום בחזקה, וככל שהתקרבו יותר לגבול הלך והתגבר הפחד. כשהגיעו ממש קרוב לגבול אז החל גם בעל העגלה לפחד, סוף סוף אם יתפס גם הוא יקנס. אך כמובן אין להשוות את פחדו של הסוחר שכל חייו נתונים

29 ספר "קדוש אלול" עמ' 65.

בסכנה. מי שלא הרגיש פחד כלל היו הסוסים, שעבורם אין שום הבדל באיזה מקום הם נמצאים.

כן הדבר בהתכוננות ליום הדין של אלול, מי שיודע שכל חייו וחיי בני ביתו נתונים על המאזניים, מיד בהתחלת אלול מרגיש צורך להתכונן, וככל שהימים מתקרבים לראש השנה הוא מרגיש את זה יותר. אך מי שלא בדרגה זו, נשאר רגוע. אולם גם הוא בהתקרב ראש השנה מתחיל להתעורר. אך מי שהוא רח"ל בבחינת "סוס", אף כאשר מגיע ראש השנה אינו מרגיש והימים הנוראים עוברים אצלו בלא שום התרגשות.³⁰

הרב שלמה קניבסקי זצ"ל:

מתנה - ימים יקרים מפז!

ישנם אנשים שמרגישים, שהימים הללו, ימי הסליחות, התשובה והדין קצת 'כבדים עליהם'... קשה להם לקום מוקדם לסליחות, קשה להם להיות רציניים ולערוך עם עצמם חשבון נפש מדוקדק, קשה להם עם התפילות הארוכות, ואילו היה הדבר תלוי בהם - הם היו מעדיפים לדלג על הימים הללו ...

אולם, התשובה שעלינו להשיב לעצמנו כאשר מחשבה שכזו חולפת בראשו, הינה כי אף אחד לא מחייב אותנו לעשות את כל מה שאנו עושים. המצוות היחידות שישנן בכל ימי חודש אלול ועשרת ימי תשובה, הינן מצוות תקיעת שופר ומצוות התענית ביום הכיפורים. כל השאר - אינו 'חובה' שמוטלת עלינו, אלא 'זכות' שבה אנו זוכים! אמנם אנו מקיימים מצוות תשובה, אבל זמנה של מצוה זו אינו קבוע דוקא לימי חודש אלול או בין כסה לעשור. אם מישהו רוצה לוותר על הסליחות, לוותר על העבודה המיוחדת של הימים הללו, לוותר על חשבון הנפש, ולהפקיר את עצמו לתוצאות המשפט שתהיינה בהתאם - יערב ויבושם לו... הימים הללו אינם בגדר של 'חובה' - אלא בגדר של 'זכות'!

שורת הדין אינה מחייבת את המלך להתריע בפני עבדיו בטרם יחרוץ את דינם על מעלליהם. אולם הקב"ה, אבא שלנו, אוהב אותנו כל כך, ולכן הוא נותן לנו את הימים הנעלים הללו - בכדי שתהיה לנו האפשרות להתכונן כראוי לקראת המשפט הצפוי לנו, ולזכות בשנה טובה יותר ומבורכת יותר! אם יש מישהו שאינו מעוניין בזכות הזו - ההפסד כולו שלו!

כמובן, הדברים נאמרים בצורה מעט קיצונית. אף אחד אינו מעלה בדעתו לוותר על עבודת הימים הללו, להמשיך לישון במקום לקום לסליחות השכם בבוקר, או להחמיץ

30 ספר "קדוש אלול" עמ' 16 בש' הג"ר משה אהרן שטרן

את התפילות המרוממות של ראש השנה ויום הכיפורים. אולם בכל זאת, במידה מסוימת, אנו לפעמים מתייחסים אל הימים הללו כאילו הם 'עול' כבד. ולא היא! אלו אינם ימים של 'עול' - אלא ימים של 'מתנה'!! הקב"ה נותן לנו הזדמנות לשנות, לתקן, ובעיקר: לזכות!!! בכל יום מימי הרחמים, עלינו לקום בבוקר מאושרים, בפה מלא תודה לאבינו שבשמים שאוהב אותנו ודואג לטובתנו, ורוצה שנתעלה ונשיג את מטרת חיינו בצורה המעולה ביותר.³¹

ב. הנהגות הצדיקים בחודש אלול

ישנה תועלת גדולה מהתבוננות בצדיקי הדורות כיצד התחזקו באופן מעשי בעבודת ה' בחודש אלול, שכן מכך רואים את שאיפתם וזהירותם לא להפסיד את ההזדמנות המיוחדת שימים אלו נותנים להתרומם ולהתקרב לה', ומהם נלמד גם אנו.

בספר בני יששכר (אלול א', מ"ו) מביא שמקוה טהרה שיעורו תתק"ס לוגין בדיוק כמספר השעות שיש בארבעים הימים שמראש חודש אלול עד יום הכפורים. שכן ימים אלו הם ימי רצון ותשובה שהעניק השי"ת לישראל עם קרובו, לטהרם מעוונותיהם כמו מקוה טהרה ולעשותם כבריה חדשה.

והוסיף על כך כ"ק האדמו"ר מסקווירא שליט"א דלפי זה, כמו שבמקוה יש להיזהר מאד שלא יחסר ממנו אפילו משהו משיעורו, כמו כן השעות של חודש אלול יש לנצלם במילואם לתורה ועבודה, ולא להחסיר מהם אפילו משהו.³²

א. עזיבת העסקים והקדשת הזמן לבית המדרש

הג"ר נחום אבא גרוסברד זצ"ל סיפר על האוירה בעיירה סובלק בה הוא גדל: החל מראש חודש אלול החנויות היו נסגרות בהדרגה, והציבור גדש את בתי המדרש עד אפס מקום. שבועיים לפני ראש השנה כבר היו מרבית החנויות סגורות ואפילו ה"בעלי בתים" הפשוטים ביותר מילאו את בתי הכנסת, מי בלימוד ומי באמירת תהלים. ההתכוננות לימים הקדושים הקרבים ובאים היתה מורגשת בכל מקום וניכרת על פני האנשים.³³

31 ועד מובא קובץ גליונות נצבים תשפ"א, תוה"ד

32 'בחצר הקודש' כי תבוא תשס"א עמ' ט"ו

33 ספר 'קדוש אלול' עמ' מ'

מעין זה סיפר כ"ק מרן אדמו"ר מרחמיסטריווקא בשם אביו זי"ע: בקרב החסידים היה נהוג מקדמת דנא שכבר בתחילת חודש אלול באו החסידים לרבם לימים הקדושים וישבו שם כל החודש. אף בעלי מלאכה שבשאר ימות השנה עסקו לפרנסתם, בהגיע חודש אלול עזבו את משלח ידם וישבו שם כל היום ועסקו בתורה ובעבודת ה'. כל אחד לפי דרגתו: האחד למד גמרא, חברו למד משניות, זה עסק בלימוד הזוהר וזה בתקוני זוהר. היו מהם שישבו כל היום בטלית ובתפילין. במשך כל חודש אלול היה ניתן למשש את קדושת הזמן בידים, שכן האוירה השתנתה לגמרי מכל ימות השנה. מובן מאליו איך היו נראים הימים הקדושים לאחר הכנה רבה שכזו בחודש אלול.³⁴

אצל הר"ר יחזקאל שרגא הלברשטאם זצוק"ל בעל דברי יחזקאל משינווא, מראש חודש אלול ועד לאחר הושענא רבה לא הזכירו בפניו שום בקשה לגשמיות. שינאווא כולה על המוני החסידים התכוונו לימים הקדושים המתקרבים. וכן נהגו לפניו גם בצאנז אצל הרה"ק הדברי חיים זצ"ל.³⁵

ב. התבודדות ותענית דיבור

במשך הדורות היו בני עלייה עובדי ה' שעזבו את ביתם למשך כל חודש אלול ועשרת ימי תשובה, והלכו למקום התבודדות להתעלות בעבודת ה', בתורה ובתפלה בלי שום מפריעים. מהם היו נוהגים גם תענית דיבור בכל הימים האלו. מהמפורסמים ביניהם היה רב יצחק בלאזר זצ"ל שהנהגתו מתועדת בהרחבה בספר 'תנועת המוסר'. לקמן כמה קטעים מהמובא שם.

הגאון הצדיק רב יצחק בלאזר זצ"ל היה נוהג מראש חודש אלול עד למחרת יום הכפורים לעזוב את ביתו וללכת למקום התבודדות. הנהגה זו קבע עם אשתו הרבנית כבר לפני החתונה, וקיבל את הסכמתה. במשך ימים אלו היה פורש מכל עניני עולם הזה, לא מדבר דברי חולין, והיה עוסק רק בעניני תורה ומוסר. תלמידיו היו באים למקומות התבודדותו בזמנים קבועים, והיה מרצה בפניהם שיחות מוסר ודברי התעוררות. את מנהגו זה לא לדבר דברי חולין בחודש אלול שמר כל ימיו, ואם אירע מקרה של הכרח היה רושם את דבריו בכתב. פעם ביקר אותו הרידב"ז רבה של סלוצק בענין דחוף, ורשם לו רי"ב "גדר גדרתי ולא אוכל לשנות", ולא דיבר איתו בפה. קרה שנולדה לו בת בחודש אלול, הוא ביקר את אשתו היולדת ואמר לה רק את המלים "מזל טוב!".

34 'מילין קדישיו' ח"א עמ' שמ"ז

35 רבינו הקדוש משינווא עמ' תי"ח

לאחר זה היה מבקרה יום יום, אבל דיבר איתה רק בכתב וברמזים.

בשנותיו האחרונות בימי שבתו בירושלים עיה"ק חלה במחלה קשה, והיה נאלץ בחודש אלול לנסוע לעיר ווינה לשם ניתוח. הוא חשש שיהיה מוכרח לעבור על מנהגו, ולפני נסיעתו כינס שלשה תלמידי חכמים שהתירו לו את נדו. אולם עלה בידו לעמוד על מנהגו, ובמשך כל הזמן לא הוציא מלה מפיו. בהיותו בווינה בקרו אותו נכבדי העיר ובתוכם רב הקהילה ר' ישעיה פירשט, והוא לא פתח את שפתיו וניהל את שיחותיו בעזרת פתקאות.

בימים אלה היה מתעטף ביראה ובקדושה. תפילותיו היו מזעזעות, הוא היה משתפך בבכיה חרישית, וכל השומע היה נרעד. שיחותיו המוסריות בחודש אלול היו מרוגשות ביותר ומעוררות את השומעים לבכי.³⁶

גם על הרה"ג רבי יצחק דוד רוטמן זצ"ל, חמיו של הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, מסופר בספר זכרון לזכרו ["בית אבא" עמ' תק"ח], שבאופן קבוע היה מתבודד כל חודש אלול. פעם קרה, שכמה ימים אחר שפנה למקום התבודדותו הגיע מכתב מהמשטרה שעליו להתייצב מיד בתחנת המשטרה, שכן הוגשה נגדו תביעה על מסחר בלתי חוקי ביין. מכירת המשקאות החריפים היתה תחת פיקוח ממשלתי, והוטל עליהם מס כבד, ויין הצימוקים שלו הוגדר אף הוא כמשקה חריף, ולכן עליו לבא מיד למטה המשטרה, ואם לא, ייעצר. בני הבית נבהלו מאד ומיהרו למקום התבודדותו לבקש ממנו שיגש מיד לתחנת המשטרה להסדיר את הענין. רבי יצחק דוד ענה להם "טרוד אני כעת בהכנות למשפט חמור יותר, וכפי פסק הדין במשפט חמור זה כן תוכרע גם התוצאה של משפט פעוט זה" ולא הפסיק את התבודדותו.

היתה תקופה שמצבו הכלכלי היה דחוק מאד ובכל זאת המשיך לשבת על התורה ועל העבודה. פעם בג' באלול באותה תקופה, הגיע קרוב משפחתו מארצות הברית והביא איתו בשליחות מצרכים וסכום כסף נכבד. השליח ניגש למקום התבודדותו לקיים את שליחותו, ביקש ממנו רבי יצחק דוד בתחנונים "תבוא אחר יום הכיפורים..."³⁷

גם בזמנינו יש אנשים - אפילו אנשי עסקים - המיישמים ענין זה. הרב יצחק רביץ שליט"א מספר על אביו, העסקן הצבורי, הרב אברהם רביץ ז"ל:

אפילו אדם שיוצא מהשיבה, ועוסק בצורכי ציבור או שהולך לעבוד, בידיו לשמור על הייחודיות של 'אלול', שכל הבית יהיה באווירה של התעלות. אם, כאשר מגיע אלול, אבי

36 תנועת המוסר ב' 222

37 קדוש אלול עמ' 83

המשפחה משנה את כל סדר יומו, מפסיק הכל ועושה סדר חדש של עליה והתחזקות רוחנית, כל הבית סופג את האווירה הזאת.

זה מה שאבא היה עושה. במשך שנים מאז שאני זוכר, חודש אלול היה כולו מוקדש לה'. גם בזמן שהיה בכנסת, היה שוכר חדר במושב תפרח, לוקח איתו תיק ונוסע. היה יושב בישיבה כאחד הבחורים לומד שלושה סדרים בחברותות, וממש נהפך להיות בחור ישיבה לכל דבר. לפעמים היה שוהה בכפר חסידים, לפעמים בישיבת חברון. בשנה האחרונה לחייו, בחודש אלול תשס"ח הוא למד בישיבת מיר בחברותא מסכת נדרים, ולאחר מכן הוציא חוברת של חידושי תורה מהלימוד של אותו אלול.³⁸

ג. להתענות

המטה אפרים (תקפ"א, ב') כותב שאנשי מעשה נוהגים להתענות ארבעים יום נגד ארבעים יום שעלה משה רבינו על הר סיני לקבל את התורה [ולכפר על חטא העגל].

האדמו"ר בעל "ויחי יוסף" מפאפא זי"ע היה אומר שעכשיו שנחלשו הדורות קשה להתענות, אולם יש עצה לקיים את הדבר על ידי שימנע מדיבור. שכן הזהירות מלדבר דברים בטלים נחשב לתענית, ושוה אף יותר מתענית, שכאשר נמנע מלאכול הוא מחליש את גופו לעבודת הבורא, לעומת זאת השתיקה מחזקת את הגוף והנפש לעבודת השי"ת.³⁹

ד. לימוד תורה מיוחד בחודש אלול

א. להוסיף בלימוד תורה

החפץ חיים היה אומר שהעיקר באלול הוא להתחזק ללמוד כמה שיותר תורה, ושהתפילות תהיינה בכונה ובלי קרירות.⁴⁰

באשמורת הבוקר של יום ראש חודש אלול נכנס רבי דוב בעריש איינהורן זצ"ל אב"ד אמסטוב לחדרו של האדמו"ר בעל ה'שפת אמת' מגור זי"ע, וביקש לדעת באיזה ספר כדאי ללמוד בחודש אלול, איזה ספר הוא הטוב ביותר לעסוק בו לקראת יום הדין? נענה ה'שפת אמת' ואמר, "כל ספר הוא טוב, אך הטוב מכולם הוא דף גמרא. פשוט לשבת ולהתעמק בלימוד הגמרא, זה מה שמוביל לרום המעלות. זו ההכנה הטובה

38 עלון דרשו ג' אלול תש"פ

39 'תולדות ויחי יוסף' ח"ב עמ' תל"ח

40 שיחות החפץ חיים עמ' קל"ה

ביותר לקראת יום הדין!⁴¹

נשאל רבנו הגראי"ל שטיינמן זצ"ל: "במה מתחזקים באלול?" והוא ענה: "בלימוד התורה!" וחזר על זה כמה פעמים. והוסיף שבלי תורה אי אפשר להתכונן לימים אלו. והביא מספר "הדור והתקופה" שגם החזון איש אמר שבאלול הוא מרבה בלימוד גמרא.⁴²

הגר"נ געשטעטנער בהספדו על רבו האדמו"ר בעל "ויחי יוסף" מפאפא זי"ע הזכיר את הדברים שמסר פעם בפתיחה לבני הישיבה בראש חודש אלול. שמה שהקל הרמ"א נגד המחבר לא לקום מראש חודש לסליחות, היא מחשש שאם יתרגל לומר סליחות מראש חודש תהיה אמירתן כמצוות אנשים מלומדה ו"כפרוזדוגמא ישנה" ולא תביא להתעוררות הראויה. לכן לפי הרמ"א ז"ל קמים לסליחות רק ימים ספורים לפני ראש השנה, כדי שהתפילות תהיינה בעיניו כחדשות, ויביאו לידי התחזקות בעבודת ה'. נמצא שאף שבני אשכנז אין נוהגים כמו המחבר לקום באשמורת מראש חודש אלול ואילך לומר סליחות, אין מחלוקת בעצם הדבר שיש להתחזק ביראת שמים ולהתעורר מראש חודש. ועל כן יש לקום באשמורת הבוקר ללמוד תורה, שהרי בזה אין סיבה לא לקיים את דברי המחבר ז"ל.⁴³

ג. לימוד "שערי תשובה" לרבנו יונה

רבי ישראל סלנטר זצ"ל כתב במכתב (אור ישראל אגרת ז'): "באלול אם כי העת קצר יראה ללמוד ספר קצר כמו 'שערי תשובה' לרבנו יונה וכיוצא, המדבר כמעט מכל שרשי המצוות והעבירות. ובהגיעו לדבר השייך יותר לו, יראה ללמוד בהעמקה לפי כוחות תבונתו ולפי מצב העת הקצר".

סיפר הג"ר מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל שבלומדו בישיבת ראמיילס בוויילנא שם לב שבמשך כל חודש אלול היה מונח על שולחנו של מרן הג"ר חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל ספר 'שערי תשובה' לרבנו יונה.⁴⁴

רב יעקב אדלשטיין זצ"ל סיפר על סבו שהיה מחשובי תלמידי הנצי"ב מוולאזין - עוד לפני שהנהיג רב ישראל סלנטר זצ"ל את לימוד המוסר בישיבות. שבכל נסיעה בחודש אלול היה דבר פשוט שכמו שלוקחים טלית ותפלין, כך לוקחים ספר 'שערי תשובה',

41 פניני פרשת השבוע גליון קצ"ד

42 קונטרס כאיל תערוג ר"ה, עמ' 10

43 תולדות ויחי יוסף עמ' תל"ח

44 קדוש אלול עמ' 78

שהוא היה כמו הלחם שאוכלים בכל יום בחודש אלול.⁴⁵

הגר"א הלוי הורביץ זצ"ל כתב: ראיתי את מרן החזו"א זצוק"ל מעיין בספר שערי תשובה מרבנו יונה ז"ל בעשרת ימי תשובה, וכמדומה לי שראיתו מעיין בו גם בחודש אלול, ואמר לי שצריכים ללמוד בכל יום בימים אלה בשערי תשובה, ומאז נהגתי כן בל"נ.⁴⁶

וכן העידו על מרן הגרי"ז סולובייצק זצ"ל שראו אותו במשך חודש אלול עומד ולומד בהתרגשות ובהתלהבות גדולה ספר שערי תשובה.⁴⁷

בכל חודש אלול למד רבינו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ב'שערי תשובה' לרבינו יונה ז"ל [בשאר ימות השנה היה מעיין בשעת מנוחת הצהריים בספרי מוסר ויראה כ'מסילת ישרים', 'של"ה', 'נפש החיים', 'ליקוטי אמרים תניא' 'אור ישראל' ועוד, וכמו כן בספרי דרוש כגון 'אפיקי יהודה' ועוד. ואמר פעם בערוב ימיו למקורבו, ידוע הוא שרעיונות או סגנונות חדשים בכוחם לעורר הלב מחדש לעבודת ה', מבקש הנני איפוא תמיד ספרים חדשים להתחזק בהם ולהתעורר על ידם. ובפרט היה הוגה רבות בספר 'יסוד ושורש העבודה' והתבטא פעם אודותיו: בצעירותו היה ספר זה ה'רבי' שלנו ...]⁴⁸

תלמיד של המשגיח הגר"י לוינשטיין זצ"ל כתב: המשגיח היה מורה בימי אלול, אם אין מספיק זמן ללמוד את כל הספר 'שערי תשובה', טוב שילמד בשער הראשון עד 'היגון', ואח"כ לדלג לשער הג' וללמוד 'חומר דברי סופרים' ו'חומר מצוות עשה'. וביותר צריכים ללמוד המדרגה העשירית 'אותם שאין להם חלק לעוה"ב'. וכל שלא למד זאת אינו מודע למצבו בעולמו ומה נדרש ממנו. פעם אמר מרן המשגיח זצ"ל לתלמידיו כי למד בחייו את הספר 'שערי תשובה' למעלה מאלף פעמים, וכל פעם מצא בו דבר חידוש.⁴⁹

כתב הג"ר אברהם ארלנגר זצ"ל מראשי ישיבת 'קול תורה', בקשר ללימוד שערי תשובה בחודש אלול: הנה מן השמים הורידו לנו אור גדול בהדרכה והשפעה בכל ענפי התשובה, הלא הוא הספר הנפלא 'שערי תשובה' שמגדיר עיקרי התשובה מה לעיכובא ומה ראוי להוספת הטהרה והריצוי בעיני ה', ומה הדברים המעוררים לתשובה, ואיזה דברים צריכים תיקון. הלומד ספר זה בעיון ומקבל על עצמו מה שביכלתו, ומתבונן גם במה שלמעלה ממדרגתו [שגם בזה יש תועלת ש]עכ"פ מתעורר ומתרומם לזה [שמשתדל להרגיש רגשות נעלים אלו ולשאוף אליהם], ועובר על כל המצוות לבדוק במה הוא נכשל,

45 גאון יעקב

46 אורחות רבינו ח"ב עמ' ר"ז

47 מוסף ש"ק וילך תש"פ בש' הגאון רבי אברהם רפפורט זצ"ל

48 הליכות שלמה מועדים ח"א עמ' מ"ג הערה 51

49 מבוא לספר אור התשובה על שערי תשובה

ומתבונן בזה מה וכיצד יכול לתקן. וירשום לעצמו מה עיקר המכשולים אצלו, ומה שמתרבה יותר מדי [היינו, אם יראה שיש לו יותר מדי דברים הצריכים תיקון], עכ"פ מקבל על עצמו שבמשך הזמן ישים לבו לזה [ויטפל בנקודות אלו] - בודאי [עי"ז] ישתנה מאד, ולא יתכן שלא יעשה עליו רושם.⁵⁰

6. לימוד תומר דבורה

כפי שהוזכר לעיל בשם האריז"ל (שער רוה"ק, יחוד ט"ז) בימי אלול מאירים י"ג מידות הרחמים.

בשפת אמת (אלול תרס"א) מובא שהארה זו היא פרי עבודתם של ישראל בחודש זה. שכן אחרי חטא העגל, מראש חודש אלול בארבעים הימים האחרונים שעלה משה על הר סיני, נתרצה הקב"ה לישראל, ובמשך אותה עלייה גילה למשה רבינו את י"ג מדות הרחמים כמו שכתוב "הנה אנכי כורת ברית כו". עת רצון זו נהייתה אז על ידי התעוררות התשובה של כלל ישראל, ובדומה לכך בכל שנה בארבעים ימים אלה יש התגלות י"ג מדות אלו לבני ישראל מכח התעוררות תשובתם.

בספר "ישמח ישראל" (אלכסנדר) הוסיף שלכן ראוי בחודש זה לעבוד במיוחד על מידות אלו, וז"ל: ובמה יזכה נער המנוער מכל, לזכות להיות כלי מוכן לקבל כל שהוא מהמאורות הגדולים של י"ג מכילין דרחמי? על ידי שישתדל לדמות צורה ליוצרה. שגם הוא ישתדל ויעבוד בכל כחו לזכות להתנהג במדות אלו נגד חבירו שחטא נגדו, וכמבואר בספר הקדוש 'תומר דבורה'. אשר מהראוי שילמוד כל אחד את הספר הקדוש הזה בחודש אלול, על מנת לעשות ולקיים את הכתוב בו. כי כל הספר הקדוש נתייחד על הי"ג מדות שהקב"ה מתנהג בהם עם בריותיו.⁵¹

מובא בהקדמת הספר תומר דבורה (מהדורת תרפ"ח): שמעתי ממגדי אמת שמספרים על האדמו"ר הגאון החסיד רבי ישראל סלנטר זצוק"ל שצוה ללמוד ספר 'תומר דבורה' מחודש אלול עד אחר יום הכיפורים. וכן הנהיג הסבא מקעלם בישיבתו, שכמו שהאדם מתנהג למטה במדות אלו כך יפתח לו מדות עליונות אלו מלמעלה, ועל ידי כך יזכה בדין של ראש השנה ויום הכפורים.⁵² וכן נהגו והורו מגדולי האדמונים זי"ע.⁵³

50 ברכת אברהם מועדים ותשובה עמ' ק"ל

51 ישמח ישראל (אלכסנדר) שופטים דף מ"א טו"ג

52 קונטרס עבודת ימי האלול - פאליי עמ' ס"ב

53 מובא בספר 'איש חסיד היה' על הרה"צ אליהו ראטה זצ"ל שהעיד מהצדיקים שמהם קיבל את דרכו בעבודת ה', מהר"ש מזוועהיל, מוהר"י מהוסיאטין, ומהר"א מבעלז זי"ע, שהלכו כל ימיהם לאורו של ה'תומר דבורה'. ובמיוחד בחודש אלול זירזו ללומדו כדי לעורר רחמיו ומידותיו של הקב"ה. וכן ב'קונטרס המנהגים לחודש אלול'

הנהגה זו תואמת את דברי השל"ה הק' (י' מאמרות, ז') בשם הגאונים (מובא ראשית חכמה ענוה פ"א), וכן ספר 'צרור המור' פ' כי תשא שמבארים את הגמרא ראש השנה (י"ז ע"ב) שאמר הקב"ה "כל זמן שישראל חוטאין, יעשו לפני כסדר הזה [של י"ג מידות הרחמים] ואני מוחל להם", אין הכוונה רק **לאמירת** י"ג מדות רחמים, שהרי לא אמר "יאמרו לפני" אלא "יעשו לפני", כלומר **שיתנהגו** במדות החסד והרחמים, וכמאמר חז"ל שמצוה לאדם להתדבק במידותיו של הקב"ה מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. לפי זה, כוונת הגמרא היא שכאשר יאמרו סדר אמירה זה וגם יתנהגו בהנהגה זו "מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'", אזי אף הקב"ה יתנהג כלפיהם במדות הרחמים מידה כנגד מידה.⁵⁴

8. אמירת תהלים

רבי חיים פלאג'י זצ"ל אמר שארבעה זמנים מסוגלים במיוחד לאמירת תהלים: שבת, יום טוב, ראש חודש, ויותר מכולם - חודש אלול. והיה נותן סימן לדבר, שהפרק הראשון של תהלים מתחיל במילה "אשרי" שהוא ראשי תיבות: אלול, שבת, ראש חודש, יום טוב.⁵⁵

במשנה ברורה (תקפ"א ס"ק ג') מובא מהספר מטה אפרים (תקפ"א, ח'): בכל יום של ימי החול מראש חדש אלול ואילך אחר התפלה אומרים בצבור עשרה מזמורים תהלים, ומתכוונים לגמור כל תהלים שתי פעמים קודם ראש השנה, והיא עולה כמנין "כפר" [שלוש מאות, כמספר פעמיים ק"ג מזמורים שבתהלים]. ... ובימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכפורים אומרים יותר מעשרה מזמורים בכל יום בכדי לגמור כל תהלים פעם שלישית קודם יום הכפורים.

האדמו"ר בעל "ויחי יוסף" מפאפא זצ"ל היה מזרז לתלמידיו בימי חודש אלול שיאמרו פרקי תהלים אלו בכוונת הלב ולא אמירה בעלמא מהשפה ולחוץ. ואמר להם: "אל תסתכל בקנקן" כלומר אל תסתפק במה שאומרים ב' פעמים ק"ן ק"ן פרקים כמנין כפ"ר, "אלא במה שיש בו", דהיינו לאמרם בכוונה מתוך התעוררות פנימיות הנפש ורעותא דליבא.⁵⁶

הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל, ראש ישיבת חכמי לובלין, כתב מכתב לרב דוד הלחמי ז"ל

מובא שבחצר הקודש באבוב נהגו ללמוד בחודש אלול את הספה"ק 'תומר דבורה'. וכן הורה גם האדמו"ר מפינסק קארלין זצוק"ל (אורחות אהרן ח"ב).

54 ס' דרכי איש עמ' תקל"ט

55 אבות הראש נפש יתירה אות קפ"ג

56 תולדות ויחי יוסף ח"א עמ' קפ"ה

ששימש אז כגבאי בישיבה: "עליך בתור גבאי הישיבה לפקוד כי מיום ב' דראש חודש אלול יוסיפו על אמירת היום בתהילים, את הקאפיטל קי"ט תמניא אפי, כי מסוגל הוא לימי הרחמים".⁵⁷ [מסביר הגה"צ רבי אלימלך בידרמן שליט"א: פרק זה כולו בקשות על רוחניות, תורה וקרבת ה', שהן המטרות של חודש אלול].

יש מנהגים שונים באמירת מזמורי תהלים באלול: בראפשיץ, בלאזוב ודינוב נהגו לומר בכל יום מחודש אלול אחר התפילה אחד מחמשת ספרי תהילים, מלבד ימי שיש ושבת. בכמה קהילות נהגו לומר בכל יום בחודש אלול את פרק קמ"ג, לפי שכתוב שם 'אל תבא במשפט את עבדך', ויש אומרים פרק נ"א שהוא 'מזמור התשובה' כלשונו של רבינו יונה בספר שערי תשובה (שער א' אות ל"ג). ויש קהילות הנוהגות לומר כל ספר התהלים בכל שבת קודש מימי אלול, ונהרא נהרא ופשטיה. זה הכלל, חלילה לו לאדם לבטל את הזמן בשינה ותרדמה, אלא יקום ויזעק אל ה' אלוקיו - כל חד וחד לפי מנהגו, וירוח לו.⁵⁸

לימוד הלכות תשובה להרמב"ם

הגאון מטשעבין זצ"ל סיפר שראה אצל אביו ה'כוכב מיעקב' זצ"ל בימי חודש אלול ועשרת ימי תשובה שהיה לומד הלכות תשובה להרמב"ם והיה בוכה בלימודו בדמעות שליש. הוא הוסיף ששלושים שנה אחרי פטירתו עדיין ניכרות על דפי הרמב"ם דמעותיו של אביו.⁵⁹

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית, כותב במבוא לספרו 'הדרך לתשובה' על רמב"ם הל' תשובה: זיקה מיוחדת יש לי לרמב"ם הלכות תשובה מבית אבי זצ"ל, שנהג כל שנה משבת מברכין אלול, ללמוד שבת בשבתו תוך סעודת לילה ויום עם בני ביתו פרק מהלכות אלה. ובהסתלקותו בדמי ימיו, המשיכה אמי ע"ה אחריו ללמוד את דברי הרמב"ם, בניגון מעורר, בבכיות ובדמעות. ולכן שגור בפינו הלכות אלה מגירסא דינקותא.

לימוד אור החיים הק'

האדמו"רים מקוברין ומלובאוויטש המליצו ללמוד בחודש אלול את האוה"ח הק' פרשת בראשית ופרשת יתרו ששם מדבר על עקרי האמונה. וכן בסלונים היו נוהגים ללמוד

57 יח"ל ומחוללה עמ' פ"ה

58 הגה"צ רבי אלימלך בידרמן שליט"א מו' עלון דרשו, ד' אלול תש"פ

59 שר התורה עמ' 92

את האוה"ח הק' מפרשת בראשית עד פרשת נח ואת ההקדמה, וגם בימי הסליחות.⁶⁰

לימוד תורת הסוד

תלמידו של בעל תרומת הדשן כתב שראה שמראש חודש אלול עד אחר יום הכפורים בעל התרוה"ד למד בשעה קבועה חכמת הקבלה וסגר הדלת אז בעדו.⁶¹

יש מחסידים ואנשי מעשה שנוהגים ללמוד בימים אלו תיקוני הזוהר הקדוש, כי לימוד זה בימים אלו מטהר הגוף והנשמה ומרומם את האדם מאד. ואף למי שאינו מבין מה הוא אומר הלימוד מסוגל מאד לנשמה. בספר אור צדיקים (ל"ה, ל"ח) כתב על לימוד התיקונים בימי הרחמים, "מסוגלת ההצלחה בעיתים הללו, כי אז סוד ה' ליראיו, ויזכה בדין". ועוד כתב שם (ס' ל"ו אות ב') "אשרי מי שמשלים ספר תיקונים בימים אלו".⁶²

בספר אורחות רבינו כתוב: שאלתי את מו"ר (הסטייפלער) זצוק"ל אנחנו צאצאי הי"ש נוחלין' הגאון רבי אברהם אביו של השל"ה הק', יש לנו צוואה מהיש נוחלין ללמוד באלול תקוני זוהר, ואיני מבין [מה שכתוב שם]. אמר לי מו"ר: אם כן, קוראים בלי להבין.

החתם סופר היה אומר על בעל השאגת אריה שהיה גומר את הש"ס כל שנה עד ראש חודש אלול, ומראש חודש אלול עד אחר יום הכפורים גמר את הזוהר וכתבי האריז"ל.⁶³ המהרש"ם זצ"ל היה מתנהג בחסידות כל חודש אלול, היה יושב בבית המדרש מעוטר בטלית ובתפילין ועוסק בקבלה ובכתבי האריז"ל.⁶⁴

ללמוד פירושי הפיוטים

במטה אפרים (סימן תקפ"א ס' נ"ח) כתוב: ראוי לכל אדם לתת לב קודם ראש השנה לסדר לעצמו התפילות והפיוטים וילמוד פירוש הדברים שיהיו שגורים בפיו בראש השנה.

אחד מתלמידי החפץ חיים ראה אותו כמה ימים לפני ראש השנה יושב ומשנן את פסוקי

60 "יד אור החיים" עמ' שנ"ד

61 לקט יושר עמ' 128

62 וכן כתוב בספר משנת חסידים (מס' התשובה), מועד לכל חי (סי' י"א סעי' י"ב), כסא מלך (סוף ההקדמה), כף החיים (סי' תקפ"א ס"ק ז') ועוד. ובקצה המטה (סי' תר"ג סק"ז) מביא דבמדינת פולין נהגו לומר בכל יום דף א' או ב', ואף שאינם מבינים, מכל מקום הלשון מקדש ומועיל מאד.

63 מי באר מים חיים ברכות דף י'

64 רבבות אפרים ח"ד עמ' כ'

המלכויות בלהט ובהתרגשות. כשהבחין בו החפץ חיים, הסביר לו שהוא רוצה להתכונן כראוי לעבודת המלכויות, להבין את הפסוקים היטב קודם ראש השנה. והוסיף החפץ חיים, ומלבד זה הרי לא רק בראש השנה עלינו לקבל על עצמנו מלכותו ית', אלא זו עבודת כל החיים, שכן בלא זה בראש השנה תהיה טענה נוקבת "אי מלכא אנא, עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי [אם אני מלך, למה לא באת אלי עד עכשיו]?"⁶⁵

בדרשות רבי ידידיה טיאה ווייל זצ"ל (אב"ד קארלסרוהאר, בנו של הקרבן נתנאל) כתוב: בהגיע ימי אלול מחויב כל אדם ללמוד פירוש המילות [של תפלות הימים הנוראים והסליחות]. ואמרו על הגאון הב"ח ז"ל שהיה קובע בכל אלול ללמוד דף מן המחזור. ואיך יעלה על לב שידבר לפני מלך ולא יודע מה ידבר.

גם בספר ווי העמודים (לרב שעפטיל בנו של השל"ה הק' פרק י') מביא: תקנתי תקון גדול לכל בני חברותא קדישא, שימצאו אסופות אסופות, שילמדו התפילות מראשית השנה עד אחרית השנה, ופיוטים וסליחות בפרוש המילות לפחות, כדי שלא יצפצפו כעופות המהגים ומצפצפים, ואז יעלה התפילה לאל נורא עלילה. ואשרי איש שישמע לדברי ויראה ויבין וישכיל שפירוש התפלות תהיה שגורה בפיו, ומי שאין לו לב להבין מעצמו, ישכור לו רבי שילמוד עמו הסידור היוצרות והסליחות, כדי שידע לכוון התפילה לעלות במסילה לעילת עילה.

ה. לעורר הציבור לתשובה

הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, החל משבת מברכים אלול היה אומר דברי תורה לקהל בניגון מיוחד המעורר את לבות השומעים לבכי ולתשובה.⁶⁶

הרב זעליג ראובן בענגיס ראב"ד ירושלים, סיפר שבימי נערותו בעיר וילנה, בימי חודש אלול מגיד העיר היה דורש דבר יום ביומו בבית הכנסת הגדול, דברי התעוררות לרומם את הצבור לקראת הימים הקדושים. בזמן הדרשה בעלי עסקים היו סוגרים חנויותיהם ומתפנים מעסקיהם ואנשים נשים וטף הלכו לשמוע הדרשה.⁶⁷

ביום א' דסליחות שנת תקע"ב נשא הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל בבית המדרש דוולוז'ין דברי התעוררות לפני חכמי העיר ובעלי הבתים, דברים נוקבים עד התהום שזעזע את נימי נפשם. דבריו היו כאש להבה שלהבת י"ה וכל אוזן שומעת נמס לבו כהמס הדונג. זאת הדרשה הידועה בשם "דרשת מהר"ח" יצאה ממכבש הדפוס בארבעה פרקים, ומסורת

65 אוצרותיהם אמלא

66 "דרכי חיים"

67 טיב העבודה עמ' ל"ט

היא בפי צאצאיו, כי במספר דומה באה לעולם מפי הגר"ח. שכן דבריו החודרים והנוקבים השפיעו על השומעים כל כך עד שגעו כולם בבכיה עצומה, פרץ הרגשות ששטף את הלבבות הנסערים קטע את דברי הגר"ח ולא היה יכול להמשיך, והוכרח להפסיק את הדרשה. אחר כך כאשר שב לדרוש שב גם המחזה להתרחש, שוב סערה ושוב בכיה גדולה. שלש פעמים נאלץ רבנו להפסיק את דרשתו. כך מדרשה אחת נוצרו ארבע דרשות המודפסות בקונטרס הנ"ל.⁶⁸

בספר 'אור יחזקאל' מביא המשגיח רב יחזקאל לוונשטיין זצ"ל: זכורני מימי ילדותי בלומדי בישיבת לומז'ה, בימי אלול היו מתכנסים לפני תפילת מעריב במוצש"ק בחדר חשוך, ורב דוד טעביל מתלמידי הג"ר ישראל סלנטר זצוק"ל היה מדבר דברי התעוררות, ומסיים בתפילת "השיבנו" [שהיה זועק בלב מלא התרגשות גדולה יחד עם הצבור] והכל היו פורצים בבכי גדול.⁶⁹

הגאון רבי אלעזר מנחם שך זצ"ל סיפר על אירת האלול: אין לי את הכוחות לעורר את העם לבכיה במידה אשר שמעתי וראיתי בצעירותי כאשר היו נאספים להתעוררות בקיבוץ תלמידים של ר' איצל פטרבורגר או ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל, והיו צועקים יחד בתפילה "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם", והיו הדברים נאמרים בבכיות נוראות מתוך רגשי התעוררות עמוקה שמילאו וריטטו את כל הנפש.⁷⁰

יהודי אחד סיפר מזכרונותיו בתקופה שלפני השואה, כאשר היה ילד בלמדו לפני המלמד מקרי דרדקי. בחודש אלול הילדים היו רואים מיד בבוקר מהרצינות שהיתה ניכרת על פניו של המלמד שהיום כבר הגיע הזמן לחשוב חשבוננו של עולם. בימים הללו המלמד היה מתחיל את סדר היום בלמדו לתלמידים מהספר 'ארחות צדיקים', ורק אחרי כן התחיל לימוד הגמרא. היחס של כובד ראש וחרדת הקודש לחודש אלול של המלמד, עשה רושם בלתי נמחק על כל הילדים.⁷¹

1. להשקיע בתפלה

הטור (או"ח סי' תקפ"א) כותב על ימי אלול ועשי"ת: "כל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו".

68 קול התורה חוברת כ"ו עמ' ע"א

69 אור יחזקאל שיחות אלול עמ' פ"ג

70 ס' זכר רב עמ' ע"ז

71 הרב מאניע סיגלוב ז"ל "בפיקודיך אשיחה" ח"ג ע' ת"ט

מובא בספר לקט יושר (מנהגי בעל תרומת הדשן עמ' ט"ז, י"ז): הגאון ז"ל הוי מנגן מראש חודש אלול בחול עד אחר יום הכיפורים ב'ברוך שאמר' כמעט שעה אחת ... כשהתפלל באילו הימים היה מנגן ב'ברוך שאמר' שלושה חלקי שעה, וכן שאר מזמורים פסוקי דזמרה לא אמר אז במהירות. [לכאורה הנהגה זו צריכה תלמוד, מה הקשר של 'ברוך שאמר' לחודש אלול שיש להאריך בה? ואולי כפי שגילה האריז"ל, ב'ברוך שאמר' יש י"ג פעמים "ברוך" כנגד י"ג מדות הרחמים, על כן היה מעורר את לבו להדבק במדות אלו המאירים בימי אלול באופן מיוחד (ספר 'אעירה שחר' עמ' רל"ג).]

בעיר דינוב אצל הרה"ק ה'בני יששכר' זצוק"ל וכן בכפרים הסמוכים, היו נוהגים לומר סליחות מראש חודש אלול, כל יום באשמורת הבוקר. את הסליחות היו אומרים כפי הסדר שאומרים האשכנזים בשבוע לפני ראש השנה, וכשסיימו היו חוזרים עוד הפעם מתחילה. כמובן, כך נהגו רק חלק מבני העיר ולא כולם. מנין אחד נשאר שהמשיך שנים רבות כמנהג קדום זה, עד למלחמת העולם השנייה.⁷²

באחד מימי חודש אלול נסע מרן בעל הקהלות יעקב זצוק"ל אל הכותל המערבי. בדרך חזור הוא נכנס לאחד מבתי הכנסת בירושלים, ששם שכן כולל מסוים, והתפלל תפילת ערבית. כעבור כמה ימים ביקר אצלו אחד מלומדי הכולל. העיר לו רבינו: "במידה בימי אלול, בני תורה צריכים להתפלל ערבית יותר חמה!"⁷³

ז. לכוון בברכות

הרב דב יפה זצ"ל פעם שלח את בנו לשאול את הגרש"ז אויערבאך זצ"ל באיזה ענין כדאי לו להתחזק בימי אלול. ענה הגרש"ז א: אני כשלעצמי מתחזק בחודש אלול באמירת מאה ברכות בכוונה, שכן אמרו חז"ל על הפסוק (דברים י', י"ב) "ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה" - "אל תקרי 'מה' אלא 'מאה'", רואים שהדרך לזכות ליראת ה', שתהא אצלו מלתא זוטרותא, הוא על ידי מאה ברכות.

והוסיף רבי שלמה זלמן: בראש השנה יש לנו מצוה "אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם", וקבלת מלכות שמים צריכה להיות בכל לב ובכל נפש, בכל רמ"ח אבריו ושם"ה גידיו. והדרך לזכות לכך היא על ידי שיכין את עצמו חודש לפני כן, שיקבל על עצמו מראש חודש אלול לומר ברכות בכוונה בכל יום, להמליך את הקב"ה עליו מאה פעמים ביום, ולהרגיש את המילים שמוציא מפיו "מלך העולם". אחרי זה, לאחר שכבר המליכו

72 "לחם עני" עמ' שנ"א

73 ארחות חסידיך עמ' רמ"ז

עליו שלוש אלפים פעמים בחודש אלול, יזכה ביום ראש השנה לבא לפני הקב"ה ולקבל עליו מלכותו באמת.⁷⁴

הרב שך זצ"ל היה אומר לכל שומעי לקחו לפני ראש השנה להתחזק בברכת המזון בכוונה על ידי שאומרים אותה מתוך הכתב. היה אומר: "אני מבטיח לכם שאם נקבל זאת על עצמנו, זה יעשה רעש גדול בשמים. יכריזו עלינו בשמים "פלוגי עשה תשובה" פלוגי עשתה תשובה". אם נבוא ליום ראש השנה עם קבלה קטנה כזו - זוהי 'תשובה'!"

אברך פעם פנה לרב מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל בתקופת הימים הנוראים, ואמר לו שכבר שנים אימץ את הקבלה שהמליץ עליה הרב שך ועכשיו איזו קבלה נוספת מציע ראש הישיבה שיקבל על עצמו. רבי מיכל יהודה השיב לו: "האם שמת לב איך מברכים "אשר יצר"? הנה, אני נמצא כאן בישיבה ורואה את הבחורים נוטלים ידיים ביציאתם מהשירותים, ובעודם צועדים בחזרה לכיוון בית המדרש ממלמלים את הברכה. וכי ברכת "אשר יצר" היא 'תפלת הדרך'? הרי מדברים עם המלך! כדאי שנקבל על עצמנו לפחות פעם ביום, לעמוד מתחילת הברכה עד סופה, ולומר את הברכה מתוך סידור, במתינות".⁷⁵ כמה עלינו להודות לה' על כל יום שבו כל האיברים שלנו בריאים. ברכות בכוונה ממתיקות את מידת הדין כפי שרואים מדוד המלך שבשעת מגיפה תיקן מאה ברכות והמגיפה נפסקה. וכן כל הודיה לה' פותחת שערי ברכה וחסד לבריאה כפי שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ד' אות י"ב). החפץ חיים היה אומר: אמירת "על הניסים" בחנוכה ובפורים אינה מעכבת בדיעבד, אבל המילים "על ניסיך שבכל יום עמנו" מעכבות.⁷⁶

ח. להשתדל להיות ממזכי הרבים

בכל חודש אלול היה רבינו הקהלות יעקב (הסטייפלער) זצ"ל אומר בשם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל שכאשר אדם עומד בדין כל זכויותיו לא תספקנה אפילו כדי קבלת כוס מים אחת, ומה היא העצה לזכות בדין? להיות ממזכי הרבים, שיהיו הרבים צריכים לו.⁷⁷

פעם הרב יוסף יוזל זצוק"ל מנובהרדוק נכנס לישיבה באחד מימי אלול ומסר שיחה סוערת על כך שכל הזכויות שלנו אינן עומדות בשעה שמידת הדין מתוחה - "מי יעמוד

74 ממשקה ישראל

75 יחי ראובן

76 הגר"י קולדצקי

77 במחיצתם ח"ב עמ' 573

לפניך בדין - שמים", ועורר את כולם בבכיות נוראות. לבסוף סיים שיש לנו רק עצה אחת: לעשות עבור הכלל, ואז יהיו רבים צריכים לנו, וכשצריכים לגנב חותכים את חבל התליה ומורידים אותו ממנו.

והוסיף על כך רב אליהו לאפיאן זצ"ל "רבים צריכים לו" אינו דוקא עסקן צבורי, אלא אף אדם שהוא דמות של יהודי אמיתי, הוא אדם שרבים צריכים לו.⁷⁸

הסטייפלר זצ"ל בזיקנתו, כשכבר לא היה הולך לבית הכנסת, הסתפק בראש השנה אם ללכת לבית הכנסת על כסא גלגלים. בהתחלה הוא נטה לשלילה, ואחר כך שינה את דעתו וביקש שיוליכו אותו. הוא הסביר, שעל ידי שיבוא אדם זקן לבית הכנסת על כסא גלגלים זה יעורר את הצבור לחזור בתשובה, והתעוררות זו יש בה זיכוי הרבים - וחבל להפסידה.⁷⁹

ט. מדקדקים יותר מבכל השנה

הגאון בעל חתם סופר זצ"ל דן בתשובותיו (אבן העזר ח"א סי' כ"ח) במקרה בו נוצר צורך לחייב יהודי עם הארץ שבועה בענייני אישות החמורים. הוא מייעץ לאותו גדול ששאל, שטוב לחכות ולעשות זאת בימי האלול הקרובים, שכן אז אף ההדיוטים יראים משבועת שקר.

הרב בן ציון לאפיאן בנו של רבי אליהו לאפיאן זצ"ל סיפר, שבהיותו ילד יצא פעם לרחובה של עיר ביום השוק של העיירה. תוך כדי טיולו נתקל במשא ומתן בין יהודי לשני גויים. הוא ראה כי אחד מהגויים התלבט אם לגמור עסקה עם יהודי מסוים, והתייעץ עם חברו בדבר נאמנות היהודי. כשהטה ר' בן ציון את אזנו שמע את החבר עונה: "אין לך מה לדאוג, עכשיו אצל היהודים יש את החודש הנקרא 'אלול', וב'אלול' ניתן לסמוך עליהם יותר מבכל השנה".⁸⁰

י. למסור את כל ה'אני' לדודי

רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל היה אומר בחרדת קודש בימי חודש אלול: "אני לדודי ודודי לי" פירושו שהאדם צריך לתת את כל ה'אני' שלו לקב"ה. מה זאת אומרת 'אני'? כל ה'חיים פנחס': העינים של חיים פנחס, הפה של חיים פנחס, הרגליים של חיים פנחס

⁷⁸ לב אליהו ח"ד עמ' רמ"ו

⁷⁹ פניני רבנו האבי עזרי עמ' רע"ט

⁸⁰ מחנך לדורות ח"א עמ' 95

... כל כולו ל'דודי! להקדיש את כל מה שיש לו לאביו שבשמים, לתורה ולעבודת ה'.

י. לשבת בחודש אלול...!?

נכדו של המשגיח רבי יחזקאל לוויןשטיין זצ"ל סיפר שבחודש אלול היה רבינו חלש במיוחד, כיון שהיה נוהג ללמוד בעמידה כל היום, שהרי "איך אפשר לשבת בחודש אלול...?"⁸¹

פרק ד' "אימת הדין" של חודש אלול ?

גדולי חכמי הדורות מעוררים אותנו להרגיש את "אימת הדין" בחודש אלול, וכן מופיע בזוהר הק', שלמטרה זו הקב"ה המציא את הדין של הימים הנוראים. אולם ברור שאין מצוה לעורר רגשות שליליים שאינם מביאים לתועלת רצויה. על כן יש להתייחס בכובד ראש לדברי האומרים שרואים בדורנו תופעה של "אימת הדין" שאינה מביאה לתועלת אמיתית. עלינו להעמיק בעניין זה ולברר את הדרך להשיג את הרגשות הרצויים והמועילים, שיעזרו לנו להשיג את התועלת המחזקת והמרוממת של ימים מיוחדים אלו.

א. אימה משובחת

כדברי החיי אדם המובאים בפרק הקודם, שכותב שבחודש זה יש לכל יהודי לעורר בלבם את "אימת הדין" של המשפט של ראש השנה, מובאים כבר בספר היראה לרבנו יונה גרוניד ז"ל, וזה לשונו:

משנכנס אלול עד מוצאי יום הכיפורים יהא חרד וירא מאימת הדין.

ומבואר בזוהר הק' שבשביל היראה הזאת הקב"ה המציא את המציאות של הימים הנוראים "והאלוקים עשה שיראו מלפניו" (קהלת ג', י"ד). הקב"ה ברוב חמלתו עלינו, רצה לעזור לנו שלא נרדם בתוך שגרת החיים ושלא נשכח את מטרת חיינו, ועל כן סידר את מערכת הדין של ראש השנה כדי להעיר אותנו מתרדמת האדישות.

וז"ל הזהור הק' (רע"מ ויקרא דף צ"ח ע"ב, מתורגם ללה"ק):

בחדש השביעי באחד לחדש וגו': מצוה לתקוע בשופר בראש השנה כי הוא יום הדין לעולם ... ושם הקב"ה ביד המקטרג לתבוע דין על כל העולם, ונתן לו יום מסוים לתבוע לפניו כל הדינים שבעולם. שהקב"ה עשה אותו ושם אותו לפניו כדי שתהיה יראת הקב"ה עולה ושורה על הכל. וזה שנאמר "והאלוקים עשה שיראו מלפניו". מהו "עשה"? שעשה את המקטרג ותיקן אותו לפניו שתהיה חרב חדה על כל העולם, וכל זה כדי שייראו מפני הקב"ה ... ולמדנו שניתנה רשות לממונה ההוא לנעול את פתח בית הדין עד שיגזרו הדין על כל מה שהוא תובע, ואין רשות לבית הדין לדחות אותו, משום "כי אני ה' אוהב משפט" והקב"ה רוצה שהעולם יתקיים בדין ולדעת שיש דין ויש דיין ...

וכך מעידים על גדולי מאורי הדורות שחשו בחוזקה אימה זו, כמובא בספר אור פני יהושע:

מרן החתם סופר זי"ע היו פניו מוריקות מפחד ואימת הימים הנוראים, מתחילת חודש אלול עד אחרי הימים הקדושים.

בדומה לכך מובא על רבי ישראל סלנטר זצ"ל ותלמידיו, כמו שכתוב בספר מכתב מאלהו (ח"ב עמק 59):

הסבא מקלם זצ"ל היה אומר שמי שלא ראה את הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל בימי חודש אלול לא ראה אימת הדין אמיתית מימיו.

מסופר על רבי ישראל סלנטר זצ"ל:

פעם בימי אלול צלחה עליו רוח יראה וחרדה גדולה מאימת יום הדין המתקרב ובא. ושאלוהו למה יתהלך קדורנית כל כך, "וכי דוב הוא חודש אלול?". ענה ואמר, "הטוב טובים אנו מדוד המלך ע"ה שהעיד על עצמו (שמואל א': י"ז, ל"ו) "גַם אֶת הָאָרִי גַם הַדּוֹב הָכָה עֲבָדָךְ", ואף על פי כן כאשר התבונן על עוצמת עומק משפט שמים אמר (תהילים קי"ט, ק"כ) "סִמְרַם מִפְּחָדְךָ בְּשָׁרִי וּמִמְשָׁפְטֶיךָ יִרְאֵתִי".

וע' ספר שפתי חיים (להרב חיים פרידלנדר זצ"ל, ח"א עמ' ס"ב) שמסביר בהרחבה את החשיבות לעורר בלב יראה ערכית זו, וזו תמצית דבריו:

הפחד הוא מעיקרי התשובה, וכאשר אין מפחדים מהדין, גדלה הסכנה להתחייב במשפט.

כן נראה מדברי התורה (דברים פרק כ"ט):

אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם בְּלִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם ... [רש"י: לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתיים חוץ ממ"ט שבת"כ, הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו....].
לְעִבְרָךְ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֱלֹתוֹ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם. וְלֹא
אֶתְכֶם לְבִדְכֶם אֲנֹכִי כָּרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת. כִּי אֶת
אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֹה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֹה עִמָּנוּ
הַיּוֹם. ...

פֶּן יֵשׁ בְּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֶׁבֶט אֲשֶׁר לָבָּו פֶּנֶה הַיּוֹם מֵעַם
ה' אֱלֹהֵינוּ ... וְהָיָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בְּלָבָּו לֵאמֹר
שְׁלוֹם יִהְיֶה לִּי כִּי בְּשִׁרְרוֹת לִבִּי אֵלַי ... לֹא יֵאבֶה ה' סִלּוֹחַ לִּי אִם יַעֲשֶׂן
אֵף ה' וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הַהוּא וּרְבִצָּה בּוֹ כָּל הָאֱלֹהִים הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה
וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. וְהִבְדִּילוּ ה' לְרַעְיָה מִכָּל שֶׁבֶטִי וְיִשְׂרָאֵל
כָּל אֱלֹהֵי הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה.

אזהרתו של משה רבנו על העונש החמור - עד כדי "ומחה ה' את שמו מתחת השמים" - למי שילך בשרירות לב ויעשה הכל כרצונו, לא נאמרה רק לאלה ששמעו את דבריו, אלא לכל אחד ואחד מאתנו, כמו שכתוב "ולא אתכם לבדכם אנוכי כורת את ... האלה הזאת, כי את ... אשר איננו פה עמנו היום".
.... וכן מי שמשכיח מלבו הפחד מיום הדין מפני שרוצה לעשות מה שלבו חפץ ... לקוי הוא ב"שרירות לב" ואומר בלבו "שלום יהיה לי" וכתוצאה מכך
"לא יאבה ה' סלוח לו" ויחמיר בדינו ח"ו.⁸²

ולעומת זאת חרדת הדין היא מגן ומעוז לזכות בדין, וכדלהלן:

אמרו חז"ל (ר"ה ט"ז). "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם". הפחד מהדין הוא מהביטויים העיקריים של המלכות ה' עלינו, כי לפי מידת ההכרה בגדלות ה' ומלכותו, כן יגדל הפחד מדינו, וכדרגת הפחד כך היא דרגת המלכותו ית' עלינו בפועל. ... "המלך המשפט" הוא אחד מתואריו של השי"ת כמו "המלך הקדוש" כי המשפט מבטא את מלכותו ית' בבריאה - כאשר המלך גדול, גם כח שלטונו ומשפטו גדל בהתאם לכך - וכפי שנתעלה בהכרתנו

⁸² ע"ע כוכבי אור סי' ע"ד (לרבי יצחק בלאזר זצ"ל): הנה מצות עשה של יראה כולל הן יראת העונש הן יראת הרוממות, כל דבר שהשכל נותן לירא מפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכן הפחד מיום הדין זהו עצם [מצות] היראה, וזהו גם סגולת השופר להחריד הלב. מלבד מה שהיראה מביאה לידי תשובה, הנה עצם הדבר הוא [קיום מצות] יראת ה'.

במשפטו כך נעלה בקבלת עול מלכותו ית'.

בנוסף לכך:

שברון הלב מקרב את האדם להשי"ת, כמו שאמר דוד המלך ע"ה "לב נשבר ונדכה אלוקים לא תבזה" (תהלים נ"א, י"ט), "קרוב ה' לנשברי לב, ואת דכאי רוח יושיע" (שם ל"ד, י"ט). וכתב הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל (אור ישראל מכתב ז') ולכל הפחות לשבור רוחו בשברון לבב, אשר הוא היסוד הראשי להיות מגן על הסכנה הגדולה המרחפת, כמאמר חז"ל (ר"ה ט"ז): "כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה", פרש"י: שישראל עושין עצמן רשין בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה. וכתבו התוספות: שמתוך שישראל רשים, לבם נשבר, דהיינו שמרגישים עצמם דלים וחסרי-כל ברוחניות וגשמיות, ועל ידי כן לבבם נשבר. ולכן מרבים בתחנונים לפניו ית', ועל ידי כן זוכים שהשנה "מתעשרת בסופה" (גמ' שם). .. נמצא כי זכות שברון הלב גורמת לזכות בדין.

ועוד:

ככל שחרדת הדין שלנו תגדל בהכירנו בגודל חסרונותינו ובדלות מעשינו, נבין ונחוש יותר שלא מגיע לנו מאומה, ועד כמה אנו צריכים לחסד חינום. ... כפי מדרגתנו בהכרת הצורך בחסד חינום, ושכל מה שהקב"ה נותן לנו הוא מתנת חנם, כן יתנהג עמנו השי"ת וירבה להיטיב עמנו.⁸³

ב. האם גישה זו שייכת לנו ?

אמנם ענין זה טעון הבהרה, שכן הגאון הרב י. זילברשטיין שליט"א מביא בשם גדולי משגיחי הדור דברים שנראים בהשקפה ראשונה שלא כדברים אלו. וזה תורף דבריו (טובך יביעו, נצבים עמ' שצ"ז):

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" - פסוק זה מכיל בקרבו שמחה כה גדולה, עד שהיינו צריכים לקפוץ ולכרכר מרוב אושר על ש"אבינו רוענו"

⁸³ פעם סיפר רב אליהו לאפיאן זצ"ל שבהיותו ברוסיה היה מעשה בשני אנשים שעמדו בדין על אותה עבירה בבית המשפט, האחד ישב מפוחד ודואג בשעת הדין ולבסוף זיכוהו, חבירו ישב וסירק שערותיו, שליו ובלי פחד בשעת הדין, ודנהו מיד לעונש חמור. לכך חשוב להרגיש חרדת הדין, שכן היראה כשלעצמה יכולה לעמוד לזכותו לגרום שיזכה בדין (רב אליה עמ' 390).

האהוב מצוי עתה יותר קרוב אלינו ... המלך מטריח את עצמו להתקרב אלינו! אולם בגלל "הלחץ הלא חיובי" השורר בימים אלה בקרב רבים מבני התורה, אין הם מצליחים להרגיש את הדברים כהויותם. הם לא מרגישים את התחושה הנפלאה הזו שהמלך הגדול, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שבידיו כל המפתחות לכל הבקשות והרצונות, שהוא הראשון והוא האחרון ומבלעדיו אין אלוקים, המלך הזה שהוא גם "אבא שלנו" - נמצא עתה הרבה יותר קרוב אלינו, ויש בידינו האפשרות לבקש ממנו כל מה שנרצה, ובשל קרבתו היתירה בימים אלה הוא גם כן ימלא יותר בקלות את בקשותינו. היש לנו ימים מאושרים יותר מאלה? הנה, יש לך אפשרות לבקש סליחה מאבא - הוא ממציא את עצמו אליך.

כל אדם, ובמיוחד בן תורה שמגמתו היא לעלות ולהתעלות, המגיע לימי אלול והימים הנוראים בהרגש של "מתח", לא עשה ולא כלום. לא לכך התכוונו גדולי המוסר בעוררם את שומעי ליקחם על הסגולות שיש בימים הנעלים של אלול. ולא זו הדרך בחר ה', הרוצה בתשובת רשעים, ומוכן לפשוט את ידו לכל מי שמעוניין בכך. ... אם החרדה של ר' ישראל סלנטר ור' איצ'לה פטרבוג'ר העלתה אותם לדרגות עליונות ונישאות, הרי שהמתח שלנו בימי אלול - לא רק שאינו מעלה, אלא משפילנו עד שאול תחתית. ולכן ברור שלא זו הדרך.

ייתכן מאד שגם בתקופתנו יש בני עלייה המסוגלים לעבוד את ה' מתוך אימה ויראה. ... מי שמצליח לעבוד את בוראו באימה, אין הפירוש שעבודת ה' שלו כרוכה במה שקרוי כיום "לחץ". לא! באלף רבתי! אדם לחוץ אינו מסוגל לכלום. הוא אינו בן אדם. ולפני שעושים תשובה צריכים להיות בן אדם ... איבדנו את ההבחנה הפשוטה והברורה בין 'אימה ופחד' ובין 'לחץ'.

החרדה שפיעמה בלבבות בדורות שעברו, לא גזלה מהם את השמחה והאושר אין-קץ על עצם היותם של ימי אלול ימי רחמים וסליחה. הם ידעו לעשות את ההפרדה המוחלטת בין השמחה ובין היראה, האחד לא פגע בשני. אולם בדורותינו החלושים ... אין אתנו יודע מה זו יראה ומה זו שמחה. ... אנחנו נתקפים בסוג של חרדה מאוד לא נכונה שאינה מביאה אותנו לשום מקום, בוודאי לא אל המסילה העולה בית-אל.

... השלב הראשון בעבודת ימי האלול צריכה להיות השמחה העצומה על שזכינו להימנות על עבדי השם, ולשכון כבוד באהלי התורה והיראה. להגביר כמה שיותר את מידת השמחה בעצם העובדה שאנחנו יהודים טובים וכשרים העושים רצונו יתברך. ורק אחר כך, כשהגענו לדרגה מסוימת בשמחה זו, אפשר לחשוב גם על הצד השני של החרדה מאימת הדין, בלי שמחשבות אלו יפגעו כמלוא הנימה באושר הפנימי והשמחה הגדולה של ימי אלול.

בדברים נוקבים אלו טמונה קושיא גדולה לא רק על ענין אימת הדין של הימים הנוראים, אלא בהבנת מהות המצוה של "יראת שמים". שכן כל מטרתנו בעולם הזה היא השגת יראת שמים, כמו שכתוב: "מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוקיך" (דברים י'), ואמרו חז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות ל"ג ע"ב ועוד) וכן שלמה המלך אמר "והאלוקים עשה שיראו מלפניו" (קהלת ג', י"ד). אולם לעומת זאת אנו רואים שגופו של האדם אינו בנוי כלל להיות במצב תמידי של מתח ופחד, כמו שכתב הגר"א משלי (י', כ"ז): "כאשר האדם תמיד ביראה ופחד חייו אינם חיים, ויכול למות מן הדאגה בימים מועטים". ואם כן הדבר טעון יישוב, שהרי חז"ל אומרים (זוה"ק תרומה קס"א ע"ב) "קב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא", הקב"ה ברא את העולם באופן שיתאים בדיוק לדרישות קיום התורה. לאור זאת הקב"ה וודאי ברא את האדם באופן שיוכל להשיג יראת שמים, ועל כן איך יתכן שנפש האדם אינה מסוגלת לקבל את היראה התמידית שהתורה דורשת מכל יהודי?

ג. הפתרון בעה"ת

התשובה ברורה⁸⁴, שאכן אין האדם בנוי ליראה ולפחד לבדם, שאין זו מטרת האדם. יראת ה' היא רק חלק מהמשימה, התורה דורשת מאתנו להשיג ביחד איתה גם אהבה. בלי צירוף של שתיהן אין אפשרות להצליח בעבודת ה' והדבר אף עלול ח"ו לעלות לאדם בבריאותו, שכן אין זה רצונו ית' כמו שכתוב בירושלמי (ברכות ס"ז ע"א) "עשה מאהבה עשה מיראה" - שתיהן חיוניות, ובאחת בלי השנייה לא ישיג האדם את מטרת חייו.

ואכן בנוסח התפלות שלנו אנו תמיד מבקשים על שניהם "והאר עינינו בתורתך ודבק ליבנו במצותיך, ויחד בלבנו לאהבה וליראה את שמך" "וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם". יש לשים לב שתמיד מקדימים אהבה לפני יראה, שדרגת היראה שהאדם מסוגל להחזיק בקביעות, תלויה בהישגיו בקיום מצוות אהבת ה'. כפי כמה

84 וכן נראה כוונת הרב י. זילברשטיין שליט"א בסוף דבריו המובאים לעיל ע"ש.

שהאדם מרגיש ש"עולם חסד יבנה", שהשורש של הכל - אף מידת הדין - הוא הטוב המופלא של הרבש"ע, תהיה לו אפשרות לרכוש יראת שמים באופן נכון ואמיתי.

דבר זה רואים גם מסולם העלייה המתואר בברייתא של רב פנחס בן יאיר (המפורט בהרחבה בספר מסילת ישרים). שהסולם מתחיל במדת הזהירות אשר היא מדה של משטר עצמי - יראה, ואחר כך ממשיך בזריזות אשר היא התלהטות הנפש - אהבה, ורק אחר כך מגיע לשלב הבא, מדת הנקיות, אשר היא ההקפדה בדקדוקי מצוות - יראה. אחרי זה ניתן לעלות לשלב הבא של חסידות. הרי סדר הדברים הוא תמיד יראה - אהבה - יראה - אהבה. שקודם יש להפעיל משטר עצמי לקבל על עצמו דרגה מסוימת של עבודת ה' אף כאשר אינו מרגיש עדיין חשק ושמחה בקיום הדבר, אך מיד אחר כך יש להשתדל לחוש את נעימות הקדושה וקרבת ה' שבעבודה זו, עד שעושה אותה לא רק מתוך הכרח, אלא מאהבה ומרצון. הצירוף הזה של יראה ואהבה הוא תוכנית עליית האדם במשך כל ימי חייו.

אדם שאינו שומר על מיזוג זה, ורק עובד מתוך יראה ומשטר עצמי, התוצאה תהיה "מתח לא בריא" (כלשונו של הרב זילברשטיין לעיל), אשר הוא העצבנות המורגשת כאשר החלקים השטחיים של הנפש (שאינם חשים בהנאה ובשמחה רוחנית) יתנגדו להגבלות שעבודת ה' מטילה עליהם. ההגדרה המדויקת של עצבנות זו היא "שנאה", כאשר חלקים של הנפש חשים שנאה כלפי המגבלות המוטלות עליהם - כאדם שנאסר בבית סוהר בעל כורחו.⁸⁵ נגד "שנאה" זו של עצבנות הזהירה התורה כאשר אמרה "ואהבת את ה' אלוךך בכל לבבך ובכל נפשך" וכן "לעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", התורה דורשת שכל חלקי הנפש והלב יתאחדו לעבוד את ה' ברצון ובשמחה. ועל כן טבע האדם אינו סובל מציאות זו של יראה בלי אהבה, **כיון שהיא נגד התורה**. וזה מה שנאמר בירושלמי (ברכות דף ס"ז ע"א) "עשה מאהבה ועשה מיראה, עשה מאהבה" ... ש"אין אוהב שונא".⁸⁶

רק יראת שמים המבוססת על האהבה להתקרב לה' ושמחת הקדושה, יש לה קיום. אם רוצים שהחיזוק הרוחני של ימי אלול והימים הנוראים ישארו לאורך זמן, מוכרחים לדאוג שרגשי האימה והיראה יהיו מבוססים על אהבה - "אני לדודי ודודי לי". ונהירים דברי הספר "סדר היום" המובאים לעיל שאלול הוא החודש "שהקב"ה מבקש אהבתנו". היראה היא המניע

⁸⁵ ויש לדעת שכל חלק מחלקי הנפש פועל כאישיות נפרדת, עם רצונות ושאיופות עצמאיות, ותפקיד האדם הוא לאחד את כולם. דוגמה לדבר היא דברי המדרש רבה בראשית (פ' נ"ו, ח'): "וישלח אברהם את ידו" הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא, ואעפ"כ הלב שמח לעשות רצון יוצרו. עכ"ל. אין סתירה בין השמחה והדמעות, ששניהם ממקורות שונים בנפש.

⁸⁶ ענין זה הוא ההגדרה המדויקת של הענין של "מדרגות" - שכל אחד צריך לעבוד את ה' "לפי מדרגתו". היינו שאין לאדם לעשות דברים בעבודת ה' (שאינם מוכרחים על פי ההלכה, או חלק מתוכנית עלייה ברורה) כאשר הם מעוררים בו ח"ו שנאת העבודה, אף כאשר השנאה היא רק בחלקים מסוימים של הנפש.

שממריץ את האדם לעלות מדרגה לדרגה, אבל תמיד קניין המדרגה הוא רק מתוך אהבה - כאשר האדם מרגיש שמחה ונעימות בעבודת ה'.

נמצא שה"אימה ופחד" של ימי הדין יועילו לטווח ארוך רק אם הם מעלים את האדם לחוש בעונג מרומם יותר - להתקשר עם החלקים המרוממים של נשמתו, החשים נועם קרבת ה' ושמחה מרוממת בקיום המצוות.

התועלת מהרגשת אימת הדין תושג כאשר האדם יחוש שמקום המנוס היחיד מאימה זו הוא להתקשר בצורה חזקה יותר לבורא העולם. כדברי ר' שלמה אבן גבירול בפיט "כתר מלכות" (מובא במחזורים אחדים בליל יום הכיפורים):

אם תבקש לעוֹנִי;

אברח ממך - אליוך

ואתכסה מחמתך - בצלך.

כמשל לילד שאמו כועסת עליו מאד, והוא נבהל וממרמר בבכי, ורואה שאין לו מקום לברוח מכעסה כי אם לרוץ ולתפוס בסינר שלה ולהתחבא בו. כן אנחנו, הפחד והאימה הגדולה ממידת דינו ית' צריכים להביא אותנו להתקרב אליו ית', ולחדש את קשר האהבה שלנו עם אבינו האב הרחמן שבשמים, שידו פתוחה לקבל באהבה ובשמחה את כל השבים אליו באמת.

וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשניות ראש השנה ל"ב ע"ב. וז"ל:

[ראש השנה ויום הכיפורים] **הם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם, ויראה**

ממנו ומברח ומנוס אליו.

זו היא התגובה הנכונה לרגשות הפחד מהסיכון האמיתי הקיים בתקופה זו. שהרי כמו שכתוב בזוהר הק', על ימים אלו נאמר "האלהים עשה שיראו מלפניו", שהקב"ה נתן רשות למקטרג לקטרג ולעורר דין כדי שאנשים יתעוררו ויחזרו בתשובה. והדרך הנכונה להשקיט פחד זה היא ההכרה המוחשית שיש לנו "אבא" אוהב, שכל מה שקורה בעולם - כולל כל התוצאות של הדין של ראש השנה - אינו קורה בלי שהוא מאשר שהכל נעשה לטובתנו המרבית. על בטחון זה בהשי"ת כתוב במדרש (מובא טור אורח חיים סימן תקפ"א):

מנהגו של עולם, אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו. אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחין בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס.

זהו הרוגע הנעלה של "ממך אליך - אברח". בטחון זה מתואר במזמור "לדוד ה' אורי וישעי", שבו מובא באופן מפורט את עבודת הלב של ימים מיוחדים אלו של חודש אלול, וכפי שיבורר בעה"י בפרק הבא.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

מיזוג האהבה והיראה

הרב יצחק הוטנר זצ"ל:

שורות אשר חרט הגאון רבי יצחק הוטנר (בעל ה'פחד יצחק') זצ"ל:

יראה מיט שמחה געפלאכטן אין איינעם,

אחוץ ביי יידן נישט דא ביי קיינעם,

פון יראה - דער ציטער,

פון שמחה - די פלאם,

צוזאמן באשאפן דעם אידישען טעם.

[תרגום: מורא עם שמחה כאחד כרוכים,

לא קיים כי אם אצל יהודים,

רעדט - היראה, ושלחבת - השמחה,

יחד יוצרים ליהדות את ניחוחה הנפלא].

[ספר הזיכרון לבעל פחד יצחק' עמ' ק"ב]

הרב חזקיהו יוסף מישקובסקי שליט"א

בימינו יש להתרכז יותר על הפן של אהבה

סיפר לי אחד הנכדים של מרן ראש הישיבה הרב מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל, שבאלול סבו היה נוהג לדבר תמיד על פחד הדין, אולם בעשרים שנותיו האחרונות הוא בכלל לא דיבר על כך, להיפך, הוא דיבר על קרבת אלוקים שיש בחודש זה וכמה ניתן להשיג

על ידה. ושאל אותו הנכד, "סבא - מה קרה? להיכן נעלמה הפלצות?...". אמר לו ר' מיכל יהודה (וכך גם אמר מרן ראש הישיבה הגר"ג אדלשטיין זצ"ל - בספר שיחותיו) שני הדברים אמת. אלול זה משפט ולכך נועד השופר כמו שכתב הרמב"ם: היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו! השופר בא להזכיר לנו שיש משפט, וכפי שהרב א.א. דסלר זצ"ל היה אומר, הרבה צרות ועגמת נפש ניתן למנוע אם ננצל את הימים האלו. אולם כל נשכח שהם גם ימים נפלאים ונעימים של קרבת אלוקים שאין להם תחליף! והוסיף ר' מיכל יהודה: בדור שלנו, צריך להרגיש את קרבת אלוקים שיש בימים אלו ועד כמה חבל להפסיד הזדמנות זו, וזה יביא לתועלת הרצויה ויקרב אותנו לעבודת ה' הרבה יותר מהכיוון הקודם.

בסלונים היו אומרים שאם אנשים היו יודעים מה זה "אני לדודי ודודי לי" - היו נהיים שיכורים מזה עד אלול הבא, שיכור ולא מיין מרוב השמחה והאהבה של "אני לדודי ודודי לי". כמה כל יהודי חשוב אצל הקב"ה, כמה הוא קרוב לקדוש ברוך הוא, כמה הקב"ה מחכה לכל אחד ואחד. אבא לא מוותר על אף ילד שלו. הקב"ה פונה אלינו בלשון של חיבה, "פתחי לי אחותי רעיתי, יונתי, תמתי..." , איזה געגועי אהבה...

נסביר את העומק שב'אני לדודי ודודי לי', על פי סיפור:

סיפר הרה"ג ר' יצחק לוינשטיין זצ"ל נאמן ביתו של מרן רה"י הרב שטיינמן זיע"א, פעם באו זוג הורים שרצו להיכנס לראש הישיבה. והוא לא נתן להם להכנס - כבר מאוחר, הסתיימה קבלת הקהל, וראש הישיבה כבר החל ללמוד. אמרו לו: אנחנו לא רוצים להתייעץ, אנחנו רק רוצים להודות לו וללכת. הוא שאל אותם, זה הכל? כן. הם נכנסו, אמרו 'תודה רבה', ויצאו.

הוא הבין שיש כאן סיפור, ושאל אותם מה בדיוק היה? הם אמרו לו. היה לנו ילד קטן - גנב. אם זה היה מסתכם בגניבות מאבא, נו נו. אבל הוא גנב במכולת, ומכל מיני אנשים... והיו לנו בזיונות נוראיים שאין לתאר ולשער. מה עושים? היינו אצל כל הפסיכולוגים, הלכנו לכל היועצים הכי גדולים, הלכנו בטוב והלכנו ברע - ושום דבר לא עזר. כבר היינו ביאוש. לא חשבנו שאפשר לעשות משהו. ובצר לנו, באנו לראש הישיבה לבקש ברכה. ברכה תמיד יכולה לעזור. אמר לנו ראש הישיבה, אני אתן לכם ברכה, אבל אני רוצה לתת לכם גם עצה: כשתופסים אותו בגניבה אצל מישהו זר, דבר אחד תגידו לו ותתעקשו על זה - אתה הולך לבקש ממנו סליחה. אבל, אל תתנו לו ללכת לבד, להיפך, תראו לו שאתם דואגים

שער ד' | "אני לדודי" - חודש אלול תה

לו ואוהבים אותו, אנחנו הולכים ביחד אתך, אבא מצד אחד, ואמא מהצד השני, אנחנו גם נסביר את הכל, אבל אתה בא לבקש סליחה.

המשיכו ההורים וסיפרו, לא האמנו שזה יעזור... כבר קיבלנו כל כך הרבה עצות ותחבולות שכבר עשינו והפכנו את כל העולם, אבל אם הרב שטיינמן אומר וודאי לא נפסיד. בפעם הראשונה שאמרנו לו את זה - הוא החל לבעוט, ולהשתולל... "אני לא מסוגל לבקש סליחה. מה אני אגיד, שאני גנב?!..." אמרנו לו, לא יעזור לך כלום. אנחנו לא מתכוונים לוותר, ואתה הולך! אתה לא לבד, אנחנו באים אתך... אני לא מסוגל! צעק הבן. אין כזה דבר, לא מוותרים, וכך הוא נאלץ לעשות פעם, פעמיים, שלש, וכמו מטה קסמים! הוא הפסיק לגנוב!!! ... באנו להגיד תודה רבה!

באלול, במילים 'אני לדודי ודודי לי' מונח שהקב"ה, "אבינו מלכנו", אומר לנו "אני מלווה אותך ומחזיק בידך לעזור לך לבקש סליחה ממני". "אבא" מלווה אותנו לבקש סליחה מה"מלך"...

איזו מתנה מתוקה זו, חודש שלם של "דודי לי", אני אתך אני מלווה אותך, אני עושה הכל כדי לעזור לך... ימי אלול הם ימי חסד ורחמים כפי שכתב הגר"א (בספר יצירה), הקב"ה יוצא לקראתנו ועוזר לנו לעשות תשובה ולהתקרב אליו.

אצל ירמיהו כתוב שהוא אמר לבני דורו לחזור בתשובה, ואמרו לו אנחנו מתביישים. אמר להם, כלום לא אצל אביכם אתם חוזרים?! [ע' דבר"ר ב', כ"ד]

כשמתרכזים על פחד הדין מרגישים שמובאים לפני מלך מפחיד ונורא. זו לא תמונה אמיתית מושלמת של המציאות. חסר פן חשוב. הוא אבא לפני שהוא מלך, אנחנו אומרים 'אבינו מלכנו', ולא אומרים 'מלכנו אבינו'. הוא אכן מלך רם ונישא, ומלך במשפט יעמיד ארץ. אבל הוא גם אבא, ורוצה שנזכה בדין, ולכן הוא קבע את המשפט בארבעים יום אלו שהם ימי רצון וקרבה מיוחדים. הרגשת פן זה תרומם את האדם לשמוח בה' ולשאוף לקיים רצונו מתוך אהבה ורצון.

[עלון 'ארחות חיים' גליון קנ"ב, תוה"ד]

הרב מיכל זילבר שליט"א:

~ מיזוג זה מקובל על כל זרמי היהדות ~

הדבר פשוט וטבעי ביותר שברגע שהאדם יודע שנקבע לו דין בבית משפט, הרי כל כולו בדריכות האיך ייגזר דינו אם לטוב ואם למוטב. כל שכן כאשר הדין הוא לפני מלך מלכי המלכים, צפוי שהמתח גובר ביותר. אם כי עלינו להיות מצד שני שרויים בשמחה כיון שניתנה לנו הזדמנות להשתנות ולהשתפר.

בהקשר לזה ברצוני להעיר הערה חשובה. שקיים בענין זה שיבוש וטעות גדולה בקרב הציבור. מקובל לומר שיש ב' גישות לעבודת חודש אלול וראש השנה, יש את הגישה של בעלי המוסר אשר דרשו שצריך להגיע לראש השנה חרד וירא מאימת הדין. ואילו הגישה באהלי חסידים דוגלת לבל יהא אחוז באימה וביראה יתירה, ואף ניתן להגיע לזכות בדין עם שמחה וקצת שירה, ובכך נוכל להפוך דיננו לטובה. אני רוצה להבהיר כי גישה זאת הרווחת בפי הציבור הינה גישה מוטעית לחלוטין, שכן הדברים אינם נכונים כלל. גם אצל החסידים ידעו היטב שמתקרב יום הדין, וכל הצדיקים היו שרויים באימה, ביראה ובפחד ה' בתקופה הזאת, ולא הסתפקו בשמחה.

ככל שהאדם יותר גדול הרי הוא יותר מבין את גודל חרדת הדין בראש השנה, ואימתו מוטלת עליו. כך ידוע על הרה"ק מקוברין זיע"א, על כ"ק מרן אדמו"ר הזקן הבית אהרן מקארלין זיע"א, וכן על כ"ק מרן הרה"ק רבי יששכר דב מבעלזא זיע"א, כולם היו רועדים וזוחלים מרוב קדושת הימים הנוראים.

הדברים פשוטים וברורים שתורה אחת לכולם, ואין אף אחד שיכול לפטור את עצמו מיום הדין הקרב ובא. מחמת כך ראו אצל הצדיקים את פחד ה' ואימת הדין שהיה עליהם, ולא העלו בדעתם שעל ידי שירה ושמחה גרידא יוכלו להיפטר מכל הדין. גם אצל החסידים ידעו להשריש היטב את גודל חרדת הדין, אלא שבתוספת לכך דיברו על עניין השמחה והשירים המרוממים את לב האדם לעבודתו ית"ש.

לאידך גיסא גם גדולי בעלי המוסר זצ"ל היו מכנים את חודש אלול כ"ימים החביבים הקרבים ובאים" וכ"חודש החביבות" [כתבי הסבא מקעלם זצ"ל]. יש מכתב מהמשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לעוינשטיין זצ"ל שכותב לבחור בסוף ימי בין הזמנים של אב בזה הלשון "הנה הימים המאושרים של אלול ממשמשים ובאים".

תכלית החרדה של גדולי המוסר והחסידות בימים אלו היתה בכדי להגיע לקבלת עול

מלכות שמים באופן מושלם. שהקבלות שנקבל בתקופה זו לא תהינה קבלות חיצוניות בעלמא אלא אמיתיות ופנימיות, כיתד שלא ימוט כל השנה כולה, ועל ידי זה יתעלה האדם בכל מהותו וצורתו האישית.

[המבשר תורני גליון 90, תוה"ד]

רבי אברהם אלימלך בידרמן שליט"א:

על כל אחד לעבוד על האיזון לפי דרגתו

עובדא הווה אצל ה'בית אהרן' מקארלין זי"ע, שקרא פעם לשני אברכים והמליץ להם לעסוק ב'ראשית חכמה' שער הגיהנום, ושיבואו בחזרה אליו לאחר ג' חודשים. כידוע מי שלומד 'שער' זה, חיל ורעדה יאחזון, שבו מתואר בפרוטרוט כל סדרי גיהנום...

אחר ג' חודשים חזרו השניים אל הרבי. נכנס הראשון שהיה אברך רציני בעל כובד ראש מאד, ושאלו הרבי מה ראית ב'ראשית חכמה'? והוא ענה, "נבהלתי מאד ופחד יאחזני..." הרגיעו הרבי שעליו לא לשכוח כי 'אב הרחמים' יושב במרומים...

משיצא הראשון הוא פגש בשני שהיה אדם באופיו יותר 'קל בדעתו'... שאל הלה את הראשון: מה אמר לך הרבי? והוא מסר לו דברים כהווייתם...

כשנכנס השני ונשאל מהרבי מה למדת בראשית חכמה, ענה בקור רוח מה שכתוב שם, אמר לו הרבי: לא! לא! כל מה שראית אינו אלא מְשָׁל... הרבה יותר ממה שכתוב שם מוכן בשמים למי שממרה את פיו של הקב"ה....!

אחריהם נכנס אברך שלישי ששמע מהקודמים את התשובות שקבלו, ושאל את הרבי: 'למדנו רבינו' מה האמת? אמר לו הרה"ק: אלו ואלו דברי אלוקים חיים, כי המקבל את הדברים כפשוטם 'ויש דין למטה', אזי באמת אין דין למעלה, ואילו מי שמיקל ומזלזל בזה, אזי ח"ו...

כמו כן לענין ימים הללו ייאמר כן. המקבל את הדברים כפשוטם וחש את משפט השמים במלואו, יינצל מהדין, וינהגו בו מן השמים בחסד וברחמים ויכתבוהו ויחתמוהו לחיים טובים ולשלום. (וכמוש"כ בספר בית אהרן נצבים עמ' ק"ל ד"ה והתחיל).

וכך היה שגור בפי הרה"ק הרמ"ח מסלאנים זי"ע לכל אלו שהיו מתייראים אימתא יתירא, כי לא 'חברה גזלנים' יושבים למעלה, אלא 'אבינו האב הרחמן' יושב בשמים,

ועלינו לסמוך עליו ולבטוח בו כי יציל את בניו מן הדין.

על פי זה יתבאר מה דאיתא ב'תנא דבי אליהו' (רבה פ"ג) 'יראתי מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי', שכן מי שזוכה ל'יראתי', בוודאי יש מקום ל'שמחתי'...

[באר הפרשה]

הרב נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל:

פחד באופן הנכון מקרב מאד לה' ~

היראה מביאה לקירבת ה'. על ידי פחד, כל המחיצות נופלות [המחשבות והרצונות הגשמיים, המפריעים לקשר מסתלקים] ונשארת הנקודה הפנימית [הקשר עם הנשמה], ואז מתקרבים [להשי"ת] ושומעים את דבר ה'.

[לקט רשימות אלול עמ' נ"ו]

הרב דוב יפה זצ"ל:

אלול - ימי הבראה רוחנית ~

הסבא מקלם היה אומר שבאלול יש להרגיש שמחה, שכן ימי אלול הם ימי הבראה לנפש. כשם שהאדם שמח כאשר מוצא מקום נאות להבראה מחולשת גופו, ואף ממתין בצפיה לזמן הנסיעה, כך עלינו לצפות כל השנה לימי אלול אשר הם מסוגלים לרפא את חולי הנפש ...

תלמידי המשגיח הגה"צ ר"י לוינשטיין זצ"ל סיפרו שהמשגיח העיד על עצמו שאינו זוכר אפילו יום אחד עצוב בחייו. [ובספר "וחיי עולם נטע" (עמ' קמ"ז) העיד הרב נטע פריינד שבאלול המשגיח היה בשמחה בלי שום סימן עצב כל דהו, האווירה של אלול היתה פחד מהשי"ת משולב בשמחה מרוממת]. היו שתמהו איך זה מתיישב עם העובדה שהמשגיח היה ידוע כבעל תביעות עצמיות גבוהות במיוחד, ובעל ביקורת עצמית חריפה?

אין בזה שום תמיהה. דווקא הוא, שזכה לעבוד כל חייו על אמונה חושית בקב"ה, חי באופן מוחש את היות הקב"ה מקור הטוב והחסד שכל רצונו להיטיב. לפיכך לצד הרצינות הגדולה בעבודת ה' וההשתדלות התמידית בתיקון דרכיו, הוא הרגיש וסמך על חסדי ה', כך שאין שום מקום לעצבות.

ה'בעל התניא' אמר שבדורות קדומים, אנשים היו מסוגלים לעבור בקלות ממצב של

עצב למצב של שמחה, לכן לא היה צורך להתרחק כל כך מחשש עצב. אך בתקופתנו שקשה לעבור בקלות מעצב לשמחה, הוא המליץ שהמצב הקבוע של האדם יהיה של שמחה, אך יש לקבוע זמן מסוים להצטער על החטאים.

[לעבדך באמת "עמ' י"ח, תוה"ד"]

הרב ש. ד. פינקוס זצ"ל:

העונג הרוחני של אלול

מסופר שרבי איצ'לה בלאזר זצ"ל היה עושה תענית דיבור כל חודש אלול. פעם באלול הוא נלוו לאשתו לאיזה רופא פרופסור ורבי איצ'לה לא דיבר אליו כלל. הפרופסור חשב שהוא חרש אילם והביע בפני הרבנית בלאזר את השתתפותו בצערה, שיש לה בעל כזה זקן חרש ואילם.

ברם, הפרופסור הזה לא הכיר כלל את חדוות החיים הנעלים שהיה מנת חלקם - נועם חיי הנשמה. כאשר אנו חושבים על משה רבינו ש"לחם לא אכל ומים לא שתה" במשך ארבעים יום, האם לא מתגנבת ללבנו מחשבה "איזה מסכן!"? אבל "אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון" (תהלים פ"ט ט"ז) לחיות באור ה' זהו האושר האמיתי, ויהודים שחיו באמת ושאו עומק וחיות מהתורה, לא היו להם ימים טובים כימי אלול ועשרת ימי תשובה.

המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה לוקח לפני תקיעת השופר בסוף נעילה מנין אנשים לחדר צדדי וממשיך את תפילת הנעילה. ראו עליו שמרוב עונג, הוא לא היה יכול להתנתק ממנה. כל השנה הוא היה מחכה לה.

אשרי עין ראתה זאת, הלא למשמע אוזן דאבה נפשינו. את אותם יהודים של פעם - וזה לא כל כך רחוק - בשבילם התורה היתה 'תורת חיים' כפשוטו, בשבילם אלול היה מעיינות מרפא דאצ'ה. כמו שלפעמים יוצאים לנפוש בשביל בריאות הגוף, כך באלול צריך להתרפאות בשביל כל השנה, הם היו הימים היפים ביותר שלהם.

[שיחות ימים נוראים עמ' רפ"ו, תוה"ד]

היעד של אלול - שמחת תורה ופגישה עם המלך

הרב פינקוס זצ"ל היה אומר שאלול הוא אמצעי שנתן לנו הקב"ה כדי להגיע ליעד, ועלינו להעמיד לפני עינינו את המטרה שאליה שואפים להגיע. תכלית עבודת ימים

קדושים אלו היא להגיע לקרבת ה' של שמחת תורה, את השמחה הנעלה של "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו". לפי זה, ברור שבראש מעינינו בחודש זה צריך להיות "אני לדודי ודודי לי", וכל מה שמביא אותנו ליותר שייכות לקשר זה עם השי"ת, הוא הצלחה בעבודת ימי חודש זה.

מצד שני, כלול בעבודת "אני לדודי" להתכונן לפגישה עם המלך. המוזמן למלך משתדל להתכונן ולסדר שהפגישה תהיה באוירה טובה, ושהמלך ישמח בו. לכך עלינו ללמוד מהיבטו של רבי יוחנן בן זכאי שלפני פטירתו ראה לפניו שתי דרכים כפי שמובא בגמרא (ברכות כ"ח ע"ב): "התחיל לבכות... מוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ... ואיני יודע באיזו דרך מוליכין אותי". עלינו לראות לפני עינינו את שתי האפשרויות האלו, ולשפוך ליבנו לפני בורא העולם מתוך ייחול ותחינה - "השיבנו ה' אליך ונשובה!"

[השמש בגבורתו עמ' 953, תוה"ד]

פרק ה'

מזמור "לדוד ה' אורי וישעי"

מזמור התהלים (פרק כ"ז) שנוהגים לומר בחודש אלול ובימים הנוראים, מתמצת את העבודה המיוחדת של ימים אלו:

בחלקו הראשון של המזמור: דוד המלך מתאר את רגשות הבטחון בה' שהשיג כתוצאה מהכרתו בטובו הגדול של השי"ת, ומהכרתו בעליונות הקשר עם ה' מעל כל הישגים אחרים.

בחלקו השני של המזמור: הוא מתפלל לא להפסיד קשר מיוחד זה, ושהקב"ה יעזור לו להיות תמיד דבוק אליו ית' בדרגה המרוממת ביותר..

א. מקורות המנהג

המנהג לומר תהלים מזמור כ"ז מראש חודש אלול עד שמחת תורה מובא בספר הקדמון "שם טוב קטן" (להמקובל הרב בנימין בינש ב"ר יהודה ליב הכהן זצ"ל, נדפס שנת תס"ו), בסידור האריז"ל, בספר "טור ברקת" (להרב חיים הכהן תלמיד הרב חיים וויטאל זצ"ל) ובספרי החיד"א ועוד. וז"ל הספר "שם טוב קטן":

הא לך סוד גדול, כל האומר רז זה מראש חודש אלול עד אחר שמחת תורה, אפילו גזירה רעה נתונה על האדם מן השמים יכול לבטלה, ומבטל ומעביר מעליו כל המקטרגים ומשטינים ומארי תריסין, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות, ויוצא בדימוס זכאי בדין. ... וצריך ליזהר מאוד ומאוד שיאמר זה המזמור ערב ובוקר מראש חודש אלול עד אחרי שמחת תורה, אזי הוא מובטח

שיוציא ימיו ושנותיו בטוב, ויערב לו, ויכניע על ידי זה כל המקטרגים. והטעם כי מראש חודש אלול נפתחו י"ג מקורות וי"ג מידות הרחמים וכו' עכ"ל. [נראה כוונתו שבמזמור זה מופיע השם הוי"ה י"ג פעמים, וכן כתוב בספר פנים מאירות לבעל הפלאה פ' אחרי מות].

וכתב החיד"א בספרו סנסן ליאיר וז"ל:

להצלחה ולשמירה יאמר מזמור "לדוד ה' אורי וישעי וגו'" כולו, מראש חודש אלול עד מוצאי יום הכיפורים וכן בהושענה רבא [בספר עבודת הקודש (מורה באצבע סל"ז) כתב מר"ח אלול עד הושענא רבא] וכן הוא המנהג בעיר הקודש חברון שהש"ץ אומר אותו אחר תפלת 'עלינו לשבח' כו' בקול רם. ומה טוב לאומרו כל השנה אחרי [כל] שמונה עשרה. ולפחות כל יום האומרו בכוונה אחר תפילת שחרית [פעם אחת ביום], ימצא חיים.

ב. מסרו של המזמור

בחלקו הראשון של המזמור דוד המלך חושף את ההשקפה האמיתית על העולם, שלכל ענייני העולם הזה אין שום חשיבות כלל מבחינת ערכם העצמי, והדבר היחיד שיש לו ערך אמיתי הוא דרגת הקשר של האדם עם השי"ת, "שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו". קשר זה נובע מהכרה מוחשית בטובו ית', אשר היא המקור של בטחון מושלם בה'. ככל שהאדם מרגיש שכל מה שהקב"ה עושה היא רק טוב, הוא יקבל באהבה וברוגע כל מה שיזמין לו השי"ת בחיים.

בחלקו השני של המזמור דוד המלך מתפלל שלא יפסיד את היחס המיוחד הזה, ושהקב"ה יעזור לו להיות תמיד דבוק אליו בדרגה נעלה זו.

חלק א'

הדבר היחיד שיש לו ערך אמיתי הוא היחס של האדם להשי"ת

מלבי"ם: מכל ריבוי הבקשות אשר יבקש האדם ראוי שישים פניו אל שאלה אחת בה ימצא את כל מבוקשיו, והוא שידבק בה' תמיד.

בהתחלת המזמור, דוד המלך אומר שכאשר מרגיש את "אורו" ואת טובו של השי"ת אינו מרגיש פחד ויראה משום דבר בעולם, כיון שאין לו רצון חוץ מרצון ה', והוא מקבל בשלמות ובשמחה

את רצונו ית' בכל מה שיביא עליו. אדם המרגיש זאת כבר מכין את שירי ההודיה בשעת הצרה, כיון שיודע שבסוף יתגלה שהכל היה טוב מוחלט. ועוד (כפי שמביא המלבי"ם בשם הרמב"ם במורה נבוכים), לפי כללי הנהגתו ית' בבריאה, כאשר האדם חש בטחון זה בשלמות ואין לו שאיפות חוץ מרצון ה', אדם כזה מוגן מכל צרה ופגע רע. שכל הצרות מיועדות רק לקרב את האדם לה', ואדם זה כבר דבוק לגמרי בה'. לדוד המלך יש רק דאגה אחת, שלא יפסיד את ההכרה המושלמת הזאת במידת טובו ית' - ועל זה הוא מתפלל בחלק השני של המזמור.

❖ חלק א' ❖

בטחונו של דוד המלך, תולדת הכרתו בטוב ה'

לְדוֹד: ה' אֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא, ה' מַעֲזוֹ חַיִּי מִמִּי אֶפְחָד. בְּקֶרֶב עָלִי
מִרְעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרִי צָרִי וְאֵיבִי לִי, הִמָּה כְּשָׁלוֹ וְנִפְלוּ. אִם תַּחֲנֶה עָלִי
מִחֲנֶה לֹא יִירָא לִבִּי, אִם תִּקּוּם עָלִי מִלַּחֲמָה בְּזֹאת אֲנִי בּוֹטָח.

אֶחָת שְׁאַלְתִּי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֶבְקֶשׁ - שְׁבֹתִי בְּבֵית ה' כָּל
יְמֵי חַיִּי, לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלוֹ.

כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֶכֶה בְּיוֹם רָעָה יִסְתַּרְנִי בְּסֶתֶר אֱהָלוֹ, בְּצוּר יְרוּמָמִנִי
[מלבי"ם: כי מה שאֶסְתַּר בִּסְתֵר אֱהָלוֹ יִהְיֶה מַעֲזוֹ וּמַגְדֵּל עֲזוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב, כֹּאֲלוֹ
בְּצוּר יְרוּמָמִנִי עַד שֶׁלֹּא יוּכַל שׁוּם אוֹיֵב לַעֲלוֹת אֵלָיו]. וְעַתָּה יְרוּם רִאשִׁי עַל
אֵיבֵי סְבִיבוֹתַי, וְאֶזְבְּחָה בְּאֱהָלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה, אֲשִׁירָה וְאֶזְמָרָה לָהּ.

רמזים לימים הנוראים

ה' אֹרִי וְיִשְׁעִי:

ויקר"ר (כ"א, ד'): רבנן פתרין קרא בראש השנה ויום הכיפורים; "אורי" - בראש השנה, "וישעי" - ביום הכיפורים, "ממי אירא" - "עזי וזמרת יה". עכ"ל. [לכ' לפי מדרש זה, דוד המלך אומר שמקור הקשר המיוחד שלו עם השי"ת, שממנו נובע בטחונו הגדול בה', הוא ימים קדושים אלו של הימים הנוראים. שבימים מרוממים אלו של קרבת ה', מסתלק ההסתר של העולם ומתגלה אור טובו ית'. דוד המלך היה חי כל השנה עם הרגשות הנעלים שמתגלים בימים אלו, ומשם נבעה דרגתו הרמה של קרבת ה'.]

ה' מעוז חיי קמי אפחד:

פרי צדיק (לרבי צדוק הכהן, מוצאי יוה"כ אות ט'): **ה' מעוז חיי** - מרמז על חג הסוכות שאז נשלם התוקף והעוז לנפשות ישראל על ידי זמן שמחתנו, כדאיתא בזוה"ק (אמור) דקודשא בריך הוא חדי בבנוהי ועל ידי זה נותן העוז בנפשות ישראל, כמו שנאמר "כי חדות ה' מעוזכם". **מגלה עמוקות** (עה"ת פרשת נצבים): **מעוז חיי** - "עזי וזמרת יה" שהוא הושענא רבא.

בקרב עלי מרעים:

ויקר"ר (כ"א, ד'): "**בקרב עלי מרעים**" - אלו שרי אומות העולם. "**לאכול את בשרי**" - לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו: "רבש"ע אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם?". "**צרי ואיבי לי**" - בימות החמה שס"ה יום, "השטן" גימטריא שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכיפורים אינו מקטרג. [נראה הכוונה, שביום הכיפורים מרגישים ה' אורי וישעי ... ו"אחת שאלתי ... ועל כן אין אפשרות לשטן לקטרג].

אם תחנה עלי מחנה:

ויקר"ר (כ"א, ד'): אמרו ישראל לפני הקב"ה "**אם תחנה עלי מחנה**" של סמא"ל "לא יירא לבי" שהבטחתי "בזאת יבא אהרן אל הקדש".

כי יצפנני בסכה:

רבינו בחיי (ויקרא כ"ג, מ"ג): ה"סוכה" כאן מקביל לסוכה של היקף ענני הכבוד במדבר [לכ' הכוונה ל"צילא דמהימנותא" שהיא ההגנה של ביטחון בה']. וכן מובא באלף למטה על הס' מטה אפרים.

חלק ב'**בקשת עזרה להשגת קרבת ה'**

מלבי"ם: אחר ההקדמה הזאת דוד המלך מתפלל שיסיר ה' ממנו את כל המניעות והטרדות בעבודת ה'.

בחלק השני של המזמור, דוד המלך מבקש בצורה מפורטת מהקב"ה את התפילה שהזכיר לעיל "אחת שאלתי כו'", שיעזור לו הקב"ה להתגבר על כל המפריעים השונים מדבקות בו ית' וברצונו. בפרט הוא מבקש עזרה להתגבר על חלקי הלב שאינם מרגישים את טובו ית' בבריאה,

חלק ב':

פירוט בקשת "אחת שאלתי"

שְׁמַע ה' קוֹלִי אֶקְרָא וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי. לֶךְ אָמַר לְבִי בְּקֶשׁוֹ פָּנִי אֶת פָּנֶיךָ ה'
אֲבַקֵּשׁ:

תפלה א'

שלא יסתיר ה' פניו ממנו [ש"בית ה'"] יהיה תמיד קרוב אליו].

אֵל תִּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אֵל תֵּט בְּאֶף עֲבֹדְךָ עֲזָרְתִּי הֵייתָ אֵל תִּשְׁשׁוּנִי וְאֵל
תַּעֲזֹבֵנִי, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יֹאסֶפְנִי.

תפלה ב'

שילמד אותו את הדרך להתקרב אליו [שיכיר את הדרך להגיע אל "בית ה'"].

הוֹרֵנִי ה' דְּרָכְךָ וְנַחֲנִי בְּאַרְחַ מִישׁוּר לְמַעַן שׁוֹרְרִי.

תפלה ג'

שיעזור לו ה' נגד כל המפריעים המעכבים אותו מדבקות מושלמת בו וברצונו [שיסלק את כל
המחסומים והמכשולים בדרך ל"בית ה'"].

אֵל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרִי, כִּי קָמוּ בִי עֲדֵי שָׁקֶר וַיִּפְחַח חֶמְסַ [גר"א, מלבי"ם: עדי
שקר ויפח חמס - הם טענות היצר... ואמר "בי" ולא אמר "עלי" להורות על טענת
היצר הטמון בו ובקרבו]. לֹוֹלֵא הָאֱמָנָתִי לְרֵאוֹת בָּטוֹב ה' בְּאַרְץ חַיִּים. [הגר"א:
שתי טענות היצר המובאות בזה"ק (ח"ג קנ"ט ע"ב): היצר הרע חזק מדי מכדי
להתגבר עליו, ושיש מקטרגים רבים מדי שיעכבו את האדם מלהשיג את העולם
הבא. התשובה לשתי טענות אלו היא אמונה בטובו ית', שיש אפשרות לכל אחד
לזכות לעולם הבא].

סיום

קִנְיָה אֵל ה' חֲזַק וַיֹּאמֶץ לְבָבְךָ וְקִנְיָה אֵל ה'.

[אחרי התפלה לקרבת ה' ולבטחון בה', מוטל עלינו לעבוד על כך על ידי שנפנים
את אמינות טובו ית', ולא ניתן לדאגות ולפחדים של העולם לערער את הכרתנו
שאנחנו תחת חסותו הטובה של השי"ת].

רמזים לימים הנוראים

שְׁמַע ה' קוֹלִי אֶקְרָא וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי:

הגר"א: שְׁמַע ה' קוֹלִי - בראש השנה, כמו שאמרו (זוהר ח"ג ק' ע"א) "הקול קול יעקב" שמתגברין בקול שופר כמה דאת אומר "לשמוע בקול שופר". אקרא - ביום הכיפורים. וכן דרשו חכמים (ר"ה י"ח ע"א) ... "קראוהו בהיותו קרוב" זה יום הכיפורים. ואמר, וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי - כי על יום זה [יום הכיפורים] נאמר "וחנותי את אשר אחון" אף על פי שאינו הגון "ורחמתי את אשר ארחם" אף על פי שאינו כדאי (ברכות ז' ע"א). עכ"ל. [לפי דברים אלו של הגר"א שהמילים "שמע ה' קולי אקרא וחנוני וענני", הכוונה לקול השופר של ראש השנה והתפללות של יום הכיפורים. יוצא, שכאשר שומעים את קול השופר בראש השנה, וכשמתפללים ביום הכיפורים, יש לעורר בהתעוררות גדולה את השאיפה ואת הבקשה ה"יחידה" המתוארת במזמור זה, שהקב"ה יעזור לנו להתקרב אליו ולהכיר את מידת טובו ולהבין את רצונו באופן מושלם.]

פָּנִי אֶת פָּנֶיךָ ... פָּנֶיךָ:

הגר"א: הזכיר שלש פעמים "פָּנִים" כנגד שלש רגלים ... וחשב הרגלים כסדרן ...

לִזְלֹא הָאֱמֻנָה:

בעל הטורים (דברים ל', ו') - "לִזְלֹא" אותיות "אלול" שמאלול ואילך חרדתי נגד ה'. ומבאר בס' ישמח משה (שם) - פירוש שעל ידי "אלול" ששבים בו בתשובה, האמנותי לראות בטוב ה'.

סיכום

מזמור זה מתאר את מהותה של עבודת חודש אלול והימים הנוראים. במשך השנה, השאיפות של האדם, במקום להיות מכוונות רק לקרבת ה' ולעבודת ה', עלולות להמשך אחרי שאיפות אחרות. משימת ימים מיוחדים אלו היא להחזיר את שאיפתנו להשי"ת ולרצונו. אמנם חשוב שהמניע של שאיפות אלו לא יהיה רק פחד הדין ויראת העונש, אלא ההכרה בטובו הגדול ש"ה' אורי וישעי ... ה' מעוז חיי", שההצלחה האמיתית תושג על ידי מילוי רצונו ית' וההסתמכות המוחלטת עליו.

תפלותינו, במיוחד בימים אלו, צריכות להיות מופנות להשגת מטרה זו: א', שלא יסתיר ה' פניו מאתנו. ב', שילמד אותנו את הדרך איך להתקרב אליו. ג', שיעזרנו השי"ת נגד המפריעים המעכבים אותנו מהשגת דבקות מושלמת בו וברצונו.

עבודת ימים אלו של חיזוק קשר עם ה' וקבלת רצונו ית' באהבה, תביא את האדם לשלוות הנפש המרוממת של בטחון בה' מתוך ההכרה שאנחנו תחת חסותו הטובה של אבינו הטוב והמטיב. הישג זה הוא סימן להצלחה בהשגת מטרת ימים אלו (והוא מטרת חיינו ותכליתה של הבריאה כולה כמו שכתב הגר"א משלי כ"ב, י"ט). בטחון נעלה זה הוא מהות השמחה הגדולה של חג הסוכות שהיא השיא והיעד של עבודת הימים הנוראים.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

אבא מתגעגע !!

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

כתוב בספר פנים יפות לבעל ההפלאה זצ"ל (ויקרא ט"ז, כ"א):

מה שאמרו חז"ל בגמרא יבמות מ"ט על הפסוק (ישעיה נ"ה, ו') "דרשו ה' בהמצאו" - אלו עשרת ימי תשובה", הרי נאמר על זה (בהמשך הפסוק) 'קראוהו בהיותו קרוב', שלא ימתין אדם בתשובה עד ראש השנה, אלא 'בהיותו קרוב' דהיינו בראש חודש אלול⁸⁷, כמו שאמרו חז"ל (סידור האר"י, כונת ר"ח אלול) בראש חודש אלול שערי רחמים נפתחים ... וזהו "בהיותו קרוב". עכ"ל.

בחודש אלול אבא מתקרב אלינו ... אלינו!! - הוא יורד מכסא כבודו, עומד בשערי שמים, מחזיק את השערים פתוחים ומזמין אותנו להיכנס ולהיות קרובים אליו. חודש אלול הוא חודש של רחמים. משמעות השורש "רחם" בארמית היא אהבה. אלול הוא חודש בו אהבתו של השי"ת משתפכת אלינו, קוראת לנו, חושקת שנבוא ונתקרב.

כשחודש אלול עוטף אותנו תחת כנפיו, כל נשמה יהודית חשה בגעגוע ובכיסופים לחזק את האהבה לאבינו שבשמים. גואה ועולה בנו הרצון לשוב לאבא, לגרום לו נחת רוח, לשפר ולהעמיק את החיבור שלנו אתו, להשיב את אהבתו אליו כמקדם.

חודש אלול משקף את שאיפותינו. בו נחשף כמה שהקשר עם אבינו שבשמים חשוב לנו, כמה שאנו אוהבים אותו ושמחים לעבדו בלב שלם. המהות האמיתית שלנו נחשפת במלוא יפעתה והדרה בחודש אלול.

פניני
אור

גם אבינו שבשמים, מראשית השנה מצפה לחודש אלול שיבא. כי אין כמוהו יודע שהיצר עם כל תעלוליו מעטה אותנו בתחפושת לא לנו. ולכן בורא העולם כה מחכה להפצעת אורו של חודש אלול, אז יזכה שוב לראות את בניו אהוביו בצורתם האמיתית, מתקרבים אליו באהבה. בעל השפת אמת חושף זאת בפירושו על הפסוק "עיני השם אלוקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה". ביאורו הנפלא מעורר התרגשות גדולה: הקב"ה יושב ומצפה מתחילת השנה מתי תבוא אחריתה, מתי יבואו הימים המתוקים של חודש אלול. מתי כבר יגיעו בניו להרגיש קרבה ואהבה אליו כפי שמתבטא בחודש אלול. מתי כבר ישוב הקשר הנפלא הזה לפרוח ולהתגלות!

"דודי לי, ועלי תשוקתו!" אבינו שבשמים משתוקק לפגוש את בניו האהובים השואפים להיות צמודים אליו ולקיים רצונו. בורא עולם מצפה לחודש אלול, כי הוא יודע שבימים הללו נחשוף את האמת שבעומק ליבנו, את האהבה ואת הכמיהה לאבינו שבשמים, לגרום לו נחת רוח, להתרומם ולהדבק בו.

הזמן המיוחל הגיע, אנו שבים לחיקו של אבא, והוא מתמלא נחת ושמחה. הבה נעורר בחודש זה את משאת ליבנו האמיתי "לעשות רצונך אלוקי חפצתי". ננצל כל יום לחפש במה נוכל להוסיף לגרום לו עוד יותר נחת רוח. נמצא את הדרך להביע לפניו את געגועינו אליו - "השיבנו ה' אליך ונשובה" ... "כי אנו בניך ואתה אבינו!"

משל נפלא

נכנסתי לרכבת, התיישבתי על אחד המושבים על יד בחור צעיר.

שקשוק גלגלים ... צפירה ... הרכבת החלה לנסוע.

לאחר זמן מה, חברי לספסל העיר את סקרנותי. היה ניכר עליו שהוא במתח עצום. כל פעם שהרכבת עצרה הוא הסתכל במפה בדריכות גדולה לראות איפה אנחנו נמצאים. הוא לא שקע בשינה או בקריאת ספר כשאר הנוסעים, כל עצירה גרמה לו להביט שוב ושוב בחלון ובמפה לראות אם הגענו ליעד.

התנהגותו עוררה את התעניינותי, והתחלתי לדבר איתו. שאלתי אותו לאן הוא נוסע. הוא השיב שאינו יודע. למראה מבטי התמה הוא גילה את סיפורו.

"סיימתי עכשיו שלוש שנים של שהייה בבית הסוהר, והנסיעה הזאת היא נסיעתי הראשונה מאז שחרורי. עשיתי מעשה בזוי, מאד לא הגון, שאינו ראוי לשום אדם לעשות, ואני מצטער על כך. במשפט גזרו עלי שלוש שנות מאסר, אולם יותר

מהכל כואב לי כאבה של אמי. היא הייתה אישה נערצת ונודעת מאד, אולם אחרי שהשמועה התפשטה על המעשה הנקלה שעשיתי, כולם התרחקו ממנה, ובמקום הכבוד שהיו מכבדים אותה ניתקו איתה קשר, ביישו אותה וגרמו לה צער נורא. אמי לא ידעה מה לעשות עם עצמה מרוב בושה וכאב.

לאחר כל מה שעשיתי וגרמתי לה, אני לא יודע אם היא תסכים עכשיו לקבל אותי בחזרה הביתה. שמה הטוב מתחיל כבר להשתקם, ונוכחותי בודאי תקלקל שוב את כל מעמדה. כתבתי לה שאני מצטער על הכל, ואני רוצה לחזור הביתה. אולם כיון שאינני יודע אם היא תחפוץ בכך, כתבתי לה שיש לי בקשה ממנה. שאם היא רוצה שאשוב שהיא תתלה על העץ שלפני תחנת הרכבת הקרובה לבית, צעיף צהוב כדי שאדע שאני יכול לרדת בתחנה ולחזור הביתה. הבחור פנה אלי בעיניים דומעות, אולם אם לא יהיה בתחנה צעיף צהוב עלי להמשיך הלאה ברכבת לנסוע ליעד בלתי ידוע, ולא לחזור הביתה. עכשיו אתה מבין למה אני כל כך מתוח!!".

"והיכן התחנה על יד ביתך?" שאלתי אותו. "התחנה הבאה!" ענה הבחור.

עכשיו לא רק הוא השקיף בחלון, גם אני הצטרפתי אליו בדריכות גדולה, שנינו נצמדנו לשמשה, הבטנו בעיניים מצועפות דרך החלון ... מתוחים ... מצפים ... מחכים ... מי יודע.

הרכבת התקרבה לתחנה - סוף סוף הגיע. ...

לא היה שם צעיף אחד!!

לא היה צעיף אחד צהוב! ... כל העץ היה מלא מלמעלה עד למטה במאות צעיפים צהובים מתנופפים ברוח!!! ואף כל התחנה כולה, קורותיה וקירותיה, גדרותיה ומעקותיה, כולם עטופים בצעיפים צהובים, נושאים בשורה מרגשת. במרכז הצעיפים הפזורים, עמדה אמו של הנער, עטופה בצעיף צהוב, פניה קורנות, וידיה אוחזות שלט גדול "ברוך הבא!!!"

הנער ירד מהרכבת בצעדים רועדים מהתרגשות, ובכל כוחו אץ לזרועות אמו. עיני שניהם זלגו דמעות כנחל בשיטפון. "נכון כל מה שקרה היה מאד לא נעים, אבל אתה הבן שלי, אתה ה-ב-ן שלי!!! כמה התגעגעתי אליך, כמה רציתי בשובך!"

גם אנו מצבנו בדיוק כמו הבן הזה. שנה שלמה חלפה ובכמה הזדמנויות סטינו מהדרך הטובה והראויה, וגרמנו צער גדול לאבינו שבשמים. עכשיו אנחנו מייחלים לשוב להתקרב אליו ולהדבק בו. אך האם באמת אחרי כל מה שעשינו הוא עוד מעוניין

בקרבתנו?

והנה מגיע חודש אלול, חודש מצועף כולו בצעיפים צהובים! חודש שכל כולו צעיף צהוב ענק!! אבא עומד במרכזו ובידו שלט גדול: "אני לדודי ודודי לי!". במילים אלו טמונה הזמנה אישית מרגשת: "בני היקר! נכון חלפה שנה שבה עשית מעשים אשר לא יעשו, גרמת כאב גדול והתרחקת ממני שכל כך אוהב אותך. ולמרות הכל, דוקא בגלל שהתרחקת ממני, געגועי גואים. דוקא מחמת איך שאתה נראה, אני שמח עוד יותר בשובך. אני מחכה לך בכיליון עיניים! ומקבל אותך באהבה, כי אני אביך ואתה בני האהוב!! אתה ה-ב-ן שלי!!!".

עלינו לשים לב לצעיפים הצהובים הרבים שאבא שלנו תלה בתחנת חודש אלול, לרוץ לתוך ידיו הפתוחות ולהתחבק בזרועותיו. ככל שנרגיש יותר באהבתו הגדולה אלינו ועד כמה שיצר את החודש המיוחד הזה כדי לקבל את פנינו בכיסופים, כך נזכה להתקרב אליו, להידבק בו ולהתרפק עליו, כי "דודי לי, ועלי תשוקתו".

[ע"פ פניני פרשת השבוע גליון קמ"ה, תוה"ד]

שער ה

"ה' אורי" ראש השנה

בראש השנה צריך להיות ברוב שמחה
וחדוה כדוגמת המדינה ביום שממליכים
מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת
שופר ממליכים להקב"ה בכל עולמות
שאנחנו עמו.

(הגר"א מוילנא, תוס' מעשה רב נ"ח)

אף שהוא יום הדין, מכל מקום מצוה של
"ושמחת בחגך" שייך גם בו, שגם הוא
בכלל "חג", כדכתיב "תקעו בחודש שופר
בכסה ליום חגנו". ונאמר (בנחמיה ח')
"אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' ואל
תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם".

(משנה ברורה תקצ"ז, א')

"ה' אורי" – בראש השנה

ביום ראש השנה מושפע לעולם אור מופלא של גילוי כבוד שמים. ככל שנבין יותר במהות האור הזה נוכל להתאים את עצמנו אליו, להרגיש אותו ולהתעלות על ידו.

מטרת החג היא שנתעורר על ידי אור זה לרענן את היחס שלנו לבורא העולם, ולקבל על עצמנו מלכות שמים מחדש באופן מחוזק ומושלם. לשם השגת יעד זה, הקב"ה נתן לנו את מצות היום של שמיעת קול השופר, וכן סידר את הדין שמתנהל בשמים בימים אלו. חלק חשוב של עבודת היום הוא לחוש את השמחה המרוממת של קדושת היום, כאשר יבואר בעה"י.

את מצוות הלב של החג, ואת הדרך להשתמש בהן כדי להשיג את מטרתו הנעלה, נבדוק בעה"י בפרקים הבאים.

תוכן השער

הקדמה תכט

פרק א' "יום תרועה" - יום התעוררות תלג

פרק ב' "אכול בשמחה לחמך" - ביחד עם אימת הדין תלח

פרק ג' "תמלכוני עליכם" - באהבה תנא

פרק ד' מהות הדין של ראש השנה תסט

פרק ה' כוונות תקיעת שופר תעז

הקדמה

חז"ל מגדירים את החג כמועד של "אור", שכן בחג זה טמונות השפעות שבכוחן להאיר את חיינו הרוחניים. על כן עלינו להשתדל להבין טיבו של אור זה, כדי לדעת איך להשיגו ולהפיק ממנו את תועלתו הגדולה.

חז"ל (ויקרא כ"א, ד') דורשים את המילים "ה' אורי וישעי" (תהלים כ"ז), "ה' אורי - בראש השנה", שהתיאור של מהות החג היא "אור" - אורו של הקב"ה. היינו שבראש השנה מתגלה בתוך לבו של כל יהודי אור גדול של גילוי כבוד שמים, הקב"ה מתקרב אלינו ומגלה את מאור פניו לכל הבא לקבל אור מופלא זה.

מטרת הגילוי הזה - אשר היא ייעודו של החג - היא שנתעורר ונתחזק ביום זה לקבל על עצמנו מלכות שמים באופן מושלם בכל חלקי לבבינו, להיות עבדים נאמנים למלך מלכי המלכים ב"ה. כמבואר בגמרא ראש השנה [ט"ז ע"א, ול"ד ע"א]:

אמר הקב"ה: אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר.

כל שלושת הדברים האלו "מלכיות" זכרונות ו"שופרות" הם אופנים של קבלת מלכות שמים. גם פסוקי ה"זכרונות" מטרתם היא קבלת מלכותו ית' בעניין של שכר ועונש, שבהם מזכירים שהקב"ה זוכר כל מעשי בני האדם ושיש עליהם דין וחשבון, כמו שכתב ספר העקרים (מאמר ראשון פרק ד'), וז"ל:

ברכת "זכרונות" תורה על ההשגחה והשכר והעונש, וכן יורה נוסח הברכה "אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם לפניך נגלו כל תעלומות וכו'".

וכן תפקידו של השופר הוא לעורר אותנו בהתעוררות גדולה להרגיש את עוצמת משמעות

המלכיות והזכרונות כמו שכתבו הראשונים בפירושם על גמרא זו.

וז"ל חדושי הרשב"א (ראש השנה דף ט"ז ע"א):

**"ובמה בשופר" - כלומר: ובמה תמליכיהו עליך, ובמה יעלה זכרוןך לפניו?
בשופר. וכן נראה מן התוספתא.**

וכן כתב בחידושי הריטב"א שם:

**"ובמה בשופר" - עיקר הפירוש דאכולהו קאי: במה ראוי להמליכו ולהזכיר
זכרוןכם לפניו? בשופר, שכן כתיב "ויתקעו העם בשופרות וימליכו את שאול
עליהם למלך" ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע. והיינו דעבדינן נמי
תרועה במלכיות ותרועה בשופרות.**

נמצא, ש"מלכיות" היא קבלת מלכות שמים באופן כללי, "זכרונות" היא לקבל שמלכות זו היא
מלכות עם חשבון מדוקדק של שכר ועונש על כל מעשי האדם. מטרת השופר היא שקבלה זו
לא תהיה באופן שטחי בלבד, אלא תעורר את כל חלקי פנימיותו של האדם לקבל מלכות שמים
באופן מושלם.

"ה-מ-ל-ך!"

בבוקרו של יום ראש השנה, ממהר כל יהודי לבית הכנסת בעיניים נוצצות, בהתלהבות נרגשת. כל אחד פותח את המחזור ומתחיל בתפלה, ואז יישמע קולו של החזן מנעים בשירה הפותחת: 'אהה ... אהה ... אההה ...', רגע לפני שאבוקת זעקה תפרוץ בהתרגשות מפי כולנו, זעקה הבוקעת מעומק הלב ומתשתית הנפש "ה-מ-ל-ך!"

ולא זעקה בלבד יש כאן, אלא משהו עמוק, נוקב ומתרפק עד אין קץ. זעקת "ה מ ל ך!" היא רגע נשגב בו אנו מקבלים על עצמנו את עול מלכותו, ושמחים להכריז כי אנו נאמנים לו. זעקת "ה מ ל ך!" היא מעמד מרגש, בו אנו מחליטים מחדש כי ה' הוא מלכנו ולו אנו עבדים, ואנו גאים להיות כפופים למרותו של אבינו מלכנו!

אין יהודי שלא זכאי להשתתף במעמד הזה, אין יהודי שאין לו את הכבוד והעונג להיות שותף למעמד המלכת המלך. הרי מי שמבקש מאיתנו כי נמליך אותו - הוא המלך בעצמו, 'אמרו לפני מלכיות, כדי שתמליכוני עליכם'. המלך מזמין אותנו למעמד המלכתו, פונה לכל יהודי ויהודי ומבקש את השתתפותו האישית במעמד הגדול בו נשוב ונמליכו בלב שלם ובנפש חפצה כמלך העולם ...

כשנערכים למעמד כה נשגב כמו המלכת המלך, מתארגנים מראש. נכון, גם אם בן המלך יבוא בבגדים מזוהמים למעמד המלכת אביו - כנראה יאשרו לו להיכנס בשל היותו בן המלך. אבל... כל בר דעת מבין: לאירוע של המלכת המלך באים לבושים בקפידה, נקיים וזכים, מצוחצחים ומבריקים!

כך, למעמד הנשגב העומד לפנינו, עלינו להתארגן, להתנקות, להיטהר, להיזדכך. עלינו להתלבש בבגדים מכובדים, לנקות כל כתם, להסיר כל בדל אבק, לסלק כל לכלוך. אנו נערכים לאירוע של המלכת המלך, ועלינו להגיע אליו מוכנים וערוכים כראוי, מבהיקים בניקיון!

יש לעצור את מרוץ החיים, למצוא דקות ספורות בהן נחפש את הכתמים החבויים בליבנו. נחפשה דרכינו ונחקורה, היכן נוכל לשפר את התפילה שלנו, את סדרי הלימוד שלנו. נעמיק מבט על מעשי החסד שלנו, האם אנו מרבים לעשות חסד, כמה החסד תופס נתח מכובד ביום שלנו. נבדוק גם את שמירת העיניים והפה... למען נגיע לרגעי המלכת המלך נקיים וזכים, מצוחצחים ורענגים.

[פניני פרשת השבוע גליון 147]

פרק א' "יום תרועה"

התורה אינה מרחיבה את הדבור בביאור מהותו של חג זה ועל חשיבתו הגדולה, ואף אינה מזכירה את היותו יום הדין. התורה מכנה את החג "יום תרועה". ונראה שבמילים אלו מונחת כל מטרתו המרוממת של החג.

ראש השנה מובא בתורה פעמיים:

בספר ויקרא (כ"ג, כ"ג):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דִּבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד
לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ: כָּל מְלֹאכֶת עֲבָדָה
לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אֵשָׁה לָהּ:

ובספר במדבר (כ"ט, א):

וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֹאכֶת עֲבָדָה לֹא
תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם:

התורה אינה מזכירה כלל את המשמעות המיוחדת של החג כפי שמגלים לנו חז"ל; שהוא יום הרת עולם, ושבו עומדים במשפט כל יצורי עולמים. בתורה רק כתוב שיום זה הוא "יום תרועה" (במדבר כ"ט, א') ויום "זכרון תרועה" (ויקרא כ"ג, כ"ד) ולא יותר, משמע שמונחת בתוך מילים אלו הגדרת מהות החג. בספר "גינת אגוז" (להרב יוסף גיקטילא (דף מ"ח ע"א) מובא בספר שפתי חיים להג' הרב חיים פרידלנדר זצ"ל¹) ביאר את הדברים, וז"ל:

1 מועדים ח"א עמ' קע"א.

**"תרועה" סודו "תעורה" כלומר עוררות הלבבות, כשנדע כי יש מלך נאמן
עתיד להיפרע, וכן יש דין ודיין צופה ורואה ומשגיח על כל המעשים שאנו
עושים, בין טוב ובין למוטב ועתיד ליפרע ממנו..."**

היינו ש"יום תרועה" הכוונה "יום התעוררות", שמוטל עלינו ביום זה להתעורר לקבל על עצמנו את מלכותו יתברך מתוך אהבה ויראה אמיתית.

ונראה שלפי ביאור זה של המהר"י גיקיטלא מבוארים גם דברי הפסוק במדבר (פרק כ"ג, כ"א):

**"לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו."
פרש"י: ותרועת מלך בו - לשון חבה ורעות כמו "רעה דוד" אוהב דוד, "ויתנה
למרעהו". וכן תרגם אונקלוס "ושכינת מלכהון ביניהון".**

המפרשים מתקשים שלא מוצאים שימוש במלה "תרועה" בכל התנ"ך במשמעות של חיבה ורעות, כי אם של קול תרועה בשופר ובחצוצרה. אמנם נראה ששני הפירושים במילה "תרועה" הם בעומקם פירוש אחד. שהקול של תרועה אינו רק קול כלשהו, אלא קול שמעורר את הפנימיות של האדם. כמו שכתוב בספר החינוך - מצוה שפ"ד:

**מצות תקיעת חצוצרות במקדש ובמלחמה: משרשי המצוה, לפי שבשעת
הקרבן היו צריכין לכוון דעתם יפה בעניינו כמו שידוע שהוא נפסל במחשבות
ידועות, וגם כן צריך הקרבן כוונה שלמה לפני ארון הכל שציונו עליו. וגם כן
בעת הצרה צריך האדם כיוון גדול בהתחננו לפי בוראו שירחם עליו ויצילהו
מצרתו, ולכן נצטוו בתקיעת החצוצרות בעתים אלה. לפי שהאדם מהותו בעל
חומר צריך התעוררות גדולה אל הדברים, כי הטבע מבלי מעיר יעמוד כישן,
ואין דבר יעוררהו כמו קולות הניגון, ידוע הדבר, וכל שכן קול החצוצרות
שהוא הקול הגדול שבכל כלי ניגון. ועוד יש תועלת נמצא בקול החצוצרות
לפי הדומה, מלבד ההתעוררות אל הכוונה, כי בכח הקולות יסיר האדם מלבו
מחשבת שאר עסקי העולם, ולא יתן לב באותה שעה כי אם בדבר הקרבן.
ומה אאריך וידוע זה לכל אשר הטה אוזן לשמוע חצוצרות וקול שופר בכוונה.**

נמצא שקול תרועת השופר סגולתו לסלק מהלב את המחשבות השטחיות, ולהעלות את הרגשות הנמצאים בעומק פנימיות האדם². אולם, רק כאשר יש לאדם מה לעורר בתוך נשמתו קול התרועה יפעל את פעולתו. ועל כן בזה משבח הפסוק את עם ישראל ואומר שאצל כלל

² ע' פירש ר"א בן הגר"א על תהלים (כ"ז, ה' - ו'), בשם אביו, שכתב שתרועה הוא שמחה שאין למעלה ממנה וז"ל: 'ואזבחה באהלו זבחי תרועה', הם שלמי שמחה, כי 'תרועה' הוא לשון שמחה כמו 'מלא שחוק פין ושפתיך תרועה' (איוב ח', כ"א) וכן 'הללוהו בצלצלי תרועה' (תהלים ק"ג, ה') מורה על שמחה שאין למעלה ממנה. עכ"ל. וכן מבואר שהיא לשון שמחה בפסוק (עזרא ג', י"ב) "וְרָבִים בְּתִרְעָה בְּשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל" ועוד פסוקים רבים. לעומת זאת

ישראל "תרועת מלך בו" - "שכינת מלכהון ביניהון", הקשר שלהם עם השי"ת קיים אצלם עמוק בתוך לבם, ורק נצרכת ההתעוררות המתאימה להוציאו מהכוח אל הפועל³. אצל יהודי התעוררות פנימית ו"שכינה" הם שמות נרדפים.

יוצא שראש השנה הוא "יום תרועה", יום שבו מוטל עלינו לעורר את ה"תרועת מלך" - הקשר שלנו עם השי"ת, הנמצא עמוק בתוך ליבנו. אחת מהדרכים להשיג זאת היא על ידי קול השופר. דבר זה מודגש בתורה במה שהיא קוראת לחג "שבתון זכרון תרועה". המלה "זכרון" שמופיעה בתורה משמעותה לא רק זיכרון שכלי, אלא להרגיש באופן מוחש את כל משמעות הענין, כמו "זכור רחמך ה'", "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי" הנאמר לגבי ציצית, וכן "והיה לאות על ידיך ולזיכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפין" הנאמר לגבי תפילין⁴. על כן כאשר התורה אומרת שהיום הוא יום "זכרון תרועה" הכוונה שהוא יום שיעדו הוא **שנרגיש** את התרועה ושלא תהיה רק מעשה חיצוני ושטחי בלבד.

עוד גילו לנו חז"ל שיום זה הוא יום דין לכל ברואי העולם. גם את המציאות הזאת שבכל שנה ושנה יהיה יום דין, עשה הקב"ה בחסדו לטובתנו באופן מחושב ביותר, כדי לעורר אותנו ולקרבנו אליו כאשר יבואר בעה"י לקמן. במילים אלו של "יום תרועה" ו"זכרון תרועה" הקב"ה גילה לנו את עבודת היום, שהיא גם סוד הדרך לנצח בדין ולזכות לכל הברכות שהקב"ה רוצה להשפיע עלינו, שנתעורר בהתעוררות גדולה לקבל על עצמנו מלכות שמים באהבה וברצון, בכל לב בכל נפש ובכל מאוד.

התרגום של תרועה היא יבבא שהיא לכאורה לשון בכי כמו "ותיבב אם סיסרא" (ע' גמרא ר"ה ל"ג ע"ב). והדבר צ"ב. ולפי האמור י"ל שהיא קול שטבעו לעורר רגשי עומק פנימיות האדם, בין של בכי בין של שמחה.

3 לפי זה מבואר שפסוק זה מובא בתפלת מוסף של ראש השנה כאחד מפסוקי מלכיות. ש"תרועת מלך" היא ההכרות המוחשית במלכות שמים הנמצאת בתוך נשמתו של כל יהודי. תפקידו של סדר מלכיות הוא לעורר תחושת מלכות זו.

4 ע' ראש השנה דף כ"ח ע"א: שיש הוה אמינה בגמרא שכיון שכתוב "זכרון תרועה" אף לפי המאן דאמר מצות אינן צריכות כוונה מ"מ בשופר צריך כוונה. וז"ל הגמ' שם (לפי הגי' שלנו): כפאו [פרסיים] ואכל מצה יצא ... אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא. פשיטא, היינו הך. מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, אבל הכא "זכרון תרועה" כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, קא משמע לן. אלמא קסבר רבא מצות אין צריכות כוונה. ע"כ. ע' מרומי שדה שם, ובית הלוי (ג', נ"א, ב').

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. קבלת מלכות ב'כל כוחו'

הרב שלמה וולבה זצ"ל:

להתעורר באמירת "יהא שמיא רבא"

המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל סיפר: "בליל ראש השנה הראשון בו התפללתי בישיבת מיר באירופה, חשבתי כי עוד רגע יתנפצו כל החלונות מקול ההדף העצום אשר נשמע בזעקת 'אמן יהא שמיא רבא' בהיכל הישיבה בקול רם."

הרב וולבה היה מעורר את תלמידיו להתכונן לראש השנה במיוחד באמירת "יהא שמיא רבא" בכוונה. שכן כל תפילות ראש השנה סובבות סביב גילוי מלכותו ית' בעולם לעתיד לבא, ועלינו להכין את עצמנו על ידי הצפייה והשאפה בכל לב להתגלות זו. את זאת ניתן לעשות על ידי הכוונה בתפילת "יהא שמיא רבא מברך כו". שכן כל עוד עמלק קיים אין השם מלא ואין הכסא שלם, כי בעוד כח הרע נמצא בעולם אין מלכות שמים גלויה לא בהשגה שהיא "השם", ולא בהשגחה שהיא "הכסא". במילים אלו אנו מתפללים שההכרה בכבוד שמים תתחזק ותתרבה בכל העולמות. עוצמת רגשות תפילה זו אי אפשר להשיג ברפיון, הן דורשות התרכזות כל כוונת הלב. גם אופן אמירתה צריכה להיות בהתאמצות ובסערת רוח של קול רם, כפי שאמרו בגמרא שבת (קי"ט ע"ב) "כל העונה אמן יהא שמיא רבא בכל כחו פותחין לו שיערי גן עדן", כאשר "בכל כחו" פירושו בכל כוונתו ובקול רם (ע"ש רש"י ותוס').

[עלי שור ח"ב עמ' תכ"ט, תוה"ד]

ב. יום גורלי

הרב חיים שמואלביץ זצ"ל:

הוא התקרב בראש השנה!

בחודש טבת היה מזג אויר קר מאוד. יהודי הצטנן, דלקת ריאות, מצבו החמיר עד שרח"ל נפטר. שומעים שמועה כי פלוני נפטר. מה קרה? אומרים שהוא התקרב ונחלה. אמר על זה הגר"ח שמואלביץ זצ"ל: לא בטבת הוא הצטנן, הוא התקרב בראש השנה!! היה אלול קר, ראש השנה קר, וכן ההמשך בעשרת ימי תשובה ויום הכפורים - אז זה התוצאה! הקב"ה סידר את הדין של ימים הנוראים כדי לעזור לנו לא להשאר קרים.⁵
[ס' 'לפני ה' תטהרו' עמ' ט"ז]

האדמו"ר האמרי אמת' מגור זצ"ל:

אי חמים כולה שתא חמימא

המליץ כ"ק מרן אדמו"ר האמרי אמת מגור זי"ע על יום ראש השנה את דברי הגמרא בבא בתרא (קמ"ז ע"א) "האי יומא קמא דריש שתא, אי חמים כולה שתא חמימא" - אם האדם מעורר את עצמו להרגיש חמימות בעבודת השם בראש השנה, אז כל השנה תהיה מלאה בחום זה של שמחת הקשר עם השי"ת ובעבודתו.
[פאר ישראל ח"ג עמ' נ"ד, תוה"ד]

הרב אליהו לאפיאן זצ"ל:

כל רגע לא יסולא בפז!

רבי אליהו לאפיאן זצ"ל היה מורגל לומר בביתו בראש השנה: "בראש השנה יעדער מינוט איז טייער!" [כל רגע בראש השנה יקר!].
[רב אליהו עמ' 223]

5 כך מובא גם בספר "צדיק כתמר יפרח" עמ' מ"ז שאמר הגר"ל שטיינמן זצ"ל: יהודי מכפר סבא שלמד בראדן אצל ה'חפץ חיים' סיפר שפעם אחת התאונן משהו ל'חפץ חיים' שנצטנן, אמר לו ה'חפץ חיים' סביר שאין הצינון רק מהיום אלא כנראה כבר הצטננה תפלתו בראש השנה.

פרק ב'

"אכול בשמחה לחמך" - ואימת הדין

יש דבר שנראה כמו סתירה בדרך שבה עלינו לחגוג את החג הזה. האם אנחנו אמורים לשמוח ממאור החג, או לפחד ולרעוד מאימת הדין? הבהירות ביישוב ערפול זה, תאפשר לנו לערוך את החג באופן הראוי.

א. מצות שמחה על אף אימת הדין

בתפלת ראש השנה אנו מזכירים את הפחד והאימה הנוראה המורגשים ביום זה בשמים אצל כל ברואי מעלה, אשר הם רואים בגלוי את המתרחש בעולמות העליונים:

ונתנה תוקף קדושת היום כי הוא נורא ואיום... ומלאכים יחפזו וחיל ורעדה יאחזו ויאמרו הנה יום הדין... כי לא יזכו בעיניך בדין....

לעומת זאת בשולחן ערוך (אורח חיים תקצ"ז, א') נפסק:

אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתעניין בראש השנה.

וכתב על זה המשנה ברורה (שם ס"ק א'):

אוכלים ושותים ושמחים - רצה לומר אף שהוא יום הדין, מכל מקום מצוה של "ושמחת בחגך" שייך גם בו. שגם הוא בכלל "חג", כדכתיב "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו". ונאמר (נחמיה ח') "אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם".

וכתוב בספר סדר היום (סדר תפלת ר"ה):

ובצאתו מבית הכנסת ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בהשם יתברך ויקדש בלב שלם ובנפש חפצה, וירחק ממנו כל יגון ואנחה, שלא ליתן פתחון פה למקטרג, כי אין לו מקום אלא במקום יגון ואנחה ומריבה וקטטה. וכן כתוב עליהם בדברי קבלה "קדוש היום לאלוהינו, אל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם". אלא צריך לשמוח בלבו ולהראות שמחה לכל, כדי לסמות עיניו של שטן.

כוונתו במה שכתב ש"צריך לשמוח בלבו ולהראות שמחה לכל, כדי לסמות עיניו של שטן" ושעל ידי זה לא יהיה "פתחון פה למקטרג" לקטרג, צריכה ביאור. איך על ידי שמחת בעל הדין יסולק כח הקטרוג מהמקטרגים - הרי ביום זה תפקידם לקטרג? האם יתכן בדין האמיתי הנעשה בשמים, ששמחת בעל הדין תשנה את תוצאות הדין?

ונראה בעה"י ביאור הדבר על פי דברי הזוהר הק' (ח"ג, רל"א ע"א). וז"ל (מתורגם ללה"ק):

"ויהי היום ויבאו בני האלקים" יום ראש השנה היה ... "להתיצב על ה'", וכי על ה' הם עומדים? אלא בשעה שעומדים לדון את העולם, הדין הראשון הוא מי הוא זה שאינו מכבד את שמו של הקב"ה ואינו מכבד את התורה ועבדיו. וכן מי אינו חושש על כבוד שמו הקדוש שלא יתחלל בארץ, ומי אינו נותן כבוד לזה השם.

ומובא בסדור אישי ישראל (הקדמה לתפלת ר"ה, מתורגם ללה"ק):

כתוב בזוהר הקדוש: "ויהי היום" זה יום הדין של ראש השנה. "ויבואו בני האלוקים להתיצב על ה'" לתבוע עלבוננו של הקב"ה. שהרי כולם צועקים "תן לנו חיים, תן לנו פרנסה, תן לנו סליחה וכפרה" ואין איש שם על לב לבקש על עלבוננו של הקב"ה ושמו המחולל בגוים. כמו שנאמר "כי יד על כס יה" שאין השם שלם ואין הכסא שלם, והכל בעונונו.

מבואר ממקורות אלו שיסוד הדין של ראש השנה הוא שדנים את האדם על היחס שלו לכבוד שמים. היינו שדנים אותו כמה באמת אכפת לו שיתרבה כבוד שמים ושיתקבל מלכות שמים בעולם, או שהוא מעוניין בצרכי עצמו בלבד.

והנה "קבלת מלכות שמים" אינה רק קבלת רצון ה' הכתוב בתורה, אלא כלול בה גם קבלת רצון ה' המתגלה בהנהגתו איתנו בחיינו האישיים. ועל כן העבודה המוטלת עלינו בראש השנה, היא לקבל בשמחה את רצונו ית', גם כאשר נצטרך עבור זה לוותר על רצונותינו האישיים.

ועל כן, מי שמרגיש שמח בראש השנה, על אף שידוע שכל עתידו עומד עכשיו בדיון לפני בית דין של מעלה, לא על ידי שהוא מסיח דעתו מהדין, אלא מפני שהוא מקבל בלב שלם את כל מה שהקב"ה יחליט בשבילו - שהוא מודע לכך שאפילו אם יהיה רח"ל דין קשה, הרי זו החלטתו ורצונו של השי"ת, ועל כן הוא מקבלו בשמחה - זהו עבד ה' אמיתי. כאשר האדם עצוב ומודאג היינו שדואג למה שהוא רוצה, ומפחד שאולי ה' ירצה אחרת. אדם כזה מעוניין בקיום רצונותיו בלבד ולא בקיום רצון ה'. חסרון זה בקבלת מלכות שמים הוא סיבה מספיקה כשלעצמה לעורר קטרוג ח"ו.

ויותר מזה כתב הרמח"ל (במאמר "דרוש בענין הקיווי") שלא רק בראש השנה, אלא תמיד, אף בדין של מעלה אחרי פטירת האדם אין אפשרות למקטרגים לקטרג כאשר יש לאדם בטחון מושלם בהשי"ת. וז"ל:

זהו כבוד המלך שבוטחים בו, "בא חבקוק והעמידה על אחת" - אמונה - תקוה. המקוה אפילו נכנס בגהינום יוצא ממנו, שנאמר, "וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר", יהו"ה מאיר עליו. וכמה מלאכים עליונים מעלים אותו המקוה, וזה "אבר כנשרים", ומסתלקים עמו למעלה, ותקוהו היא טהרתו. "מקוה ישראל" ממש, כי הוא במדרגה עליונה שאין עושה בו פגם - "אם חטאת מה תפעל". וזהו סוד התשובה שהוא ממש שב אל מקורו, והסטרא אחרא לא יכלה לו, ונאמר, "שובה ישראל עד ה'". כן המקוה הוא ממש בוקע בקו תקוהו, ועושה נקב וסדק לעלות תחת כסא הכבוד, וזה, "לישועתך קויתי ה'". וזה, "יחל ישראל אל ה', כי עם ה' החסד", במקום שמתגלה יהו"ה מתגלה חסד, ואין פגם מעכב. וכמו שקיוה בחייו לה', כן לאחר מותו כשמתגברים כנגדו הדינים, הוא מתחזק בתקוהו עד ה' ונקשר בו, ומסתלק ברגע. וזה, "לישועתך קויתי", אינו אומר 'לישועתך אקוה', אלא "קויתי" - בחיי, כן אחר המות לא יבושו הקוים.⁶

נמצא שהעבודה המוטלת עלינו בראש השנה היא קבלת מלכות שמים בלב שלם, הכוללת לא רק קבלת רצונו ית' המופיע בתורה, אלא גם את רצונו ית' בכל מצב בחיינו האישיים. קבלת מלכות שמים בחיים, אשר היא לקבל באהבה כל מה שהקב"ה יחליט בקשר למצבנו האיש, היא תשובה על חוסר קבלת מלכות שמים בתורה, ומכפרת עליו.

6 עוד בהמשך שם: בא וראה, הצדיקים מעלים תפלותיהם לאזני המלך, שנאמר, "ויתפלל אל ה'", "ויצעק אל ה'". ובזמן שיש הרבה מקטרגים הם מפסיקים ומעכבים התפלה מלעלות, שנאמר בו, "סכותה בענן לך מעבור תפלה". אבל בצדיקים המקוים ועושים נתיב ובקיעה בתוך עננים, והקב"ה כביכול יורד לשמוע תפלתו מפיו של המקוה. סוד זה, "קוה קויתי ה'", ויט אלי וישמע שועתי". וזה, "לישועתך קויתי", מה שאני מקוה - אני עושה שתבוא ישועתך בשם הזה, בלי שיתעכב על ידי המקטרגים.

לפי זה מבואר הדבר שאנו קוראים בראש השנה את פרשת עקידת יצחק, שהיא דוגמה מופלאה של קבלה מוחלטת של רצון ה', אף בקשיי החיים, עד כדי מסירות נפש ממש⁷.

נמצא שהאכילה והשתייה בשמחה בראש השנה הן חלק חשוב ועיקרי של עבודת היום, לבטוח בה' ולקבל את רצונו בשמחה מושלמת. ועל כן בראש השנה חשוב לאכול ולשתות ולשמוח לא מתוך היסח דעת מהדין, אלא מתוך בטחון בטוב ה' ובקבלת כל החלטה שהשי"ת יחליט⁸. וכתב המאירי בחבור התשובה (מ"ב פ"ב) שמקורו של המנהג לאכול "סימנים" בראש השנה הוא שהסעודה והשמחה לא יהיו מתוך היסח הדעת מהדין, אלא שמחה שאינה סתירה למודעות מושלמת של חומרת הדין המרחף עלינו. וז"ל:

סימנא מילתא היא ... ומפני זה צוו לראותם בעת האוכל, להעיר שעם היותם נמשכים אל הנאת הגוף, לא ימשכו רק כפי הצורך, ולא ישלחו אימת המשפט מעל פניהם. ... שהשובע משכח כוונת היום, ותקנו שיראה אותם האוכל ויזכור הדברים עליהם, ויהיה הסימן ההוא מחזק התעוררותו. והוא אמרם "סימנא מילתא היא" רצה לומר שאינו דבר רק, אבל הוא דבר ימציא הכוונה המעולה ויחזק ההתעוררות.

וזוהי כוונת המדרש המוזכר בשער הקודם, המובא להלכה בטור אורח חיים סימן תקפ"א (ובשו"ע שם ס"ד), וז"ל:

רוחצין ומסתפרין [בערב ראש השנה] על פי המדרש: אמר רב סימון כתיב "כי מי גוי גדול וגו'" ר' חנינא ור' יהושע אומרין איזו אומה כאומה זו שיודעת

⁷ ע' ספר מגיד מישרים (ספר ישעיה פרק מ'): ורזא דמילתא משום דיומא קמא רמיז לגבורה, איבעי ליה לבר נש למימסר נפשיה ליה דוגמת עקידת יצחק, ובהכי משתכין תוקפא דדינא, והכי תכוין את. וע"ע משנה ברורה סימן תקפ"א ס"ק ו': עוד טעם שקבעו ד' ימים [להשכים לסליחות לפני ראש השנה] שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממנו ד' ימים קודם הקרבה. ובכל הקרבנות בפ' פנחס כתיב "והקרבתם עולה" ובראש השנה כתיב "ועשיתם עולה" ללמד שבר"ה יעשה אדם עצמו כאלו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ד' ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם.

⁸ וכ"כ הרב שלמה קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה (או"ח תקפ"ג ס"א): טעם מה שכתוב בש"ס ובשולחן ערוך לאכול דברים טובים ומתוקים בראש השנה, אין הכוונה דרך תפלה ... רק הוא לבטחון ואמונה, כי מראה שהוא מאמין ובוטח שכן יהיה ... שבראש השנה יהיה האדם שמח ואומר כל מה שעשה הוא יתברך הוי לטובה, ובזה יהיה נהפך באמת לטובה. ולכן מהאי טעמא נראה שיהיה אדם רגיל לומר בראש השנה אחרי תפלת שחרית "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד", ו"גם זו לטובה", ומטעם זה תקנו לאכול מאכלים טובים ומתוקים ולומר עליהם כן. עכ"ד. וע"ע משנה ברורה (סי' תקפ"ג ס"ק ה') בשם החיי אדם: כל אלו הענינים עושין הכל לסימן טוב ולכן פשיטא שיהיה מאד שלא יכעוס בימים האלו, מלבד גודל האיסור, כדי שיהיה לסימן טוב. רק יהיה שמח לבו ובטוח בד', עם התשובה ומעשים טובים. עכ"ל. מובא סיפור נפלא בענין זה בספר שופר בציון עמ' ק"ח, שפעם היה להרב יהודה פתייה זצ"ל ניסיון גדול בענין זה לעוררו לכעס ועצבות בראש השנה, ונשאר ברוגע ובשמחה ולא כעס כלל, ובסוף השנה אמר "מעולם לא הייתה לי שנה מוצלחת ומבורכת בגשמיות וברוחניות כשנה הזאת!"

אופיה של אלהיה - פירוש מנהגיו ודיניו. שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו. אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחין בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס. לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה. ומכאן תשובה למתענין בראש השנה.

ב. אימת הדין על אף השמחה

אמנם עדיין אין הדברים מיושבים כל צורכם, שלפי הנאמר לעיל נשמע לכאורה שאין מקום לאימת יום הדין כלל. וברור שדבר זה לא יתכן, שהרי כתוב שהמלאכים כן מפחדים ורועדים ו"חיל ורעדה יאחזון" מאימת יום הדין, על אף שהם מכירים וחשים את טובו ית' ושכל החלטה היא לטובה. ועל כן בודאי שגם אנחנו צריכים להרגיש אימה זו של הדין לא פחות מהמלאכים. ואכן ברור שבשביל זה תקנו להזכיר חיל ורעדה זה של המלאכים בסדר התפילה, כדי לעורר אותנו גם כן להרגיש כפי ערכנו יראה זו.

ואולי יש שירצו לתרץ, שאין כוונת המושג "בטחון בה" רגיעה שנובעת מהתעלמות מחומר הבעיות והסכנה. אלא שעל אף הכרתו המושלמת בחומרת המציאות העומדת לפניו, הבוטח בה' מכיר את טובו ית' שגרם לה, עד שיכול לקבל הכל ברוגע ובשמחה. ואם כן אולי יש מקום לומר שבטחון בה' קיים רק כאשר מורגשת אימת הדין במלואה, ואחר כך באה הרגיעה על ידי בטחון בהשם. אמנם אין זו תשובה מספקת לשאלה, שהרי רואים שאצל המלאכים ביטחונם בהשם אינו מרגיע את החיל והרעדה שלהם. ואם כן בודאי יש אימת הדין גם אחרי בטחון בה'.

שאלה דומה לזו קיימת גם בתוך נוסח התפלות של ימים אלו. בתפלות העמידה אנו מתארים את המצב המתוקן שיהיה בעולם כאשר יתגלה כבוד שמים בעולם באופן מושלם:

ובכן תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיו. ואימתך על כל מה שבראת. וייראוך כל המעשים. ... ושמך נורא על כל מה שבראת.

ולעומת זאת:

ובכן תן ... שמחה לארצך וששון לעירך ... ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלזו, וחסידים ברנה יגילו...

הרי שבזמן שיתגלה כבוד שמים בעולם בתפארתו המלאה, יהיה פחד אימה ויראה על כל

המעשים, ביחד עם שמחה ששון ורנה. וצריך ביאור איך יתכן שני דברים אלו יחד? הרי טבעו של האדם הוא שככל שמרגיש יותר פחד, אין לו אפשרות ליהנות ולהיות בשמחה. כאשר חרב חדה תלויה מעל ראשו ועלולה ליפול בכל רגע, אין הוא מסוגל להנות ולשמוח?

והנה אותה קושיה נמצאת גם בהבנת דברי הרמ"א בהתחלת שולחן ערוך אורח חיים. שהרי דוד המלך אומר "שויתי ה' לנגדי תמיד - לכן - שמח לבי ויגל כבודי..." שעל ידי שהוא מרגיש נוכחותו של השי"ת הוא מרגיש שמחה עצומה. לעומת זאת ברמ"א שם מובא שהרגשת נוכחות ה' היא סיבה לתחושת רגשות הפוכים, תחושות של יראה, הכנעה ופחד⁹.

והתשובה ברורה בעה"י.

ניתן להמשיך את הדבר לאדם ששנים רבות ציפה לפגוש אישיות בחירה מרוממת, מוערצת ביותר. יום אחד, לשמחתו הגדולה, הוא הצליח לקבוע פגישה זו. ככל שמתקרב מועד הפגישה רגשי המתח שלו עולים. כשמגיעה השעה המיוחלת והוא מדבר איתו, על אף שמחתו הגדולה בפגישה, מתחוותו מזנקת לשיא. והסיבה לכך, שכיון שהוא כל כך מכבד אדם זה, הוא רוצה למצוא חן בעיניו ואכפת לו מאוד יחסו כלפיו. אם אותו אדם נכבד יתרשם ממנו בצורה שלילית, זיכרון הדבר יכאב לו ביותר למשך כל החיים. ועל כן רגשות המתחוות שלו הם באמת רגשות של פחד שדבר זה לא יקרה - שפגישה זו לא תגרום חלילה לנתק ביניהם, ואותה אישיות תתרשם ממנו בצורה חיובית בלבד.

כן הדבר ביחסו של האדם עם רבש"ע. מי שבאמת מכבד את השי"ת, יחשיב מאד את היחס, כביכול, של השי"ת אליו, והוא יהיה תמיד במצב של מתח ויראה, שיחס זה לא יתקלקל ח"ו. ובפרט ביום הדין של ראש השנה, על כל אחד להרגיש חיל ורעדה שמא ח"ו יצא מהדין בנזיפה ובדיחוי, ושחלקו יקבע רח"ל עם הרשעים המנותקים מהשי"ת, אשר אין אסון אמיתי גדול מזה שיכול לקרות לאדם.

בנוסף לכך, כאשר יבואר לקמן, בראש השנה יש מלחמה בין כוחות הטומאה וכוחות הקדושה על כל עתידו של העולם מעין מלחמת עמלק ממש. ועל כן עומד בסיכון כל עתידו של כבוד שמים בעולם. ובכן מי שלא מרגיש פחד ביום זה, הרי זה סימן שלא אכפת לו מכבוד שמים ח"ו.

⁹ וז"ל הרמ"א שם: "שויתי ה' לנגדי תמיד" הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול. ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'", מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת, ובושתו ממנו תמיד.

ועל כן, בראש השנה על כל אדם לפחד מאימת הדין "ונתנה תוקף קדושת היום כי הוא נורא ואיום....". אבל לעומת זאת, עם זה יש לזכור שאין מציאות שהקב"ה דוחה את בניו. ואפילו אם יש מצב ח"ו שהאדם גרם לחוסר נחת רוח למעלה, וצפוי לקבל רח"ל גזר דין קשה, הכל נעשה אך ורק לטובת האדם. אף כאשר הוא גרם למצב של כעס כביכול למעלה, אין הוא נדחה ח"ו ממנו יתברך - רק לטובתו נקבע מקומו בריחוק.

כפי שהוזכר לעיל יש מצוה לאכול ולשתות ולשמוח מצד עצם עבודת היום של קבלת מלכות שמים, שהיא "לקבל בשמחה" כל החלטה אף הקשה ביותר, מתוך ידיעה שמטרת כל ההחלטות הנעשות בשמים היא אך ורק הטובה הגדולה ביותר של הברואים. בשמים דואגים שכל אחד ישיג בחייו את תיקונו המושלם ואת המעלה הגדולה ביותר שבאפשרותו להשיג.

מלבד זה יש להרגיש ביום זה שמחה מרוממת מחמת הקרבה הגדולה, שהשי"ת נמצא קרוב אלינו ביום קדוש זה, ואפשר לחוש את הימצאותו וטובו באופן שאי אפשר בימים רגילים, "שויתי ה' לנגדי תמיד - לכן שמח לבי ויגל כבודי כו".

נמצא:

- **מי שלא מרגיש רעידת הלב בראש השנה** - הרי זה סימן שח"ו חסרים לו רגשות של אהבת ה' ואין לו שאיפות של קרבה לה', ולכן לא כואב לו להיות נדחה רח"ל ממנו ית'. וכן ח"ו לא איכפת לו שיתרבה כבוד שמים בעולם, שהרי ביום זה כל עתידו של העולם עומד בדין ונשקל בכף מאזניים על פי מעשינו.

- **מי שלא מרגיש בכל זאת שמחה** - לא מרגיש את קרבת ה' הנפלאה של הימים האלו, ולא מרגיש שכל הדין ותוצאותיו הם מאבינו הטוב והמטיב האוהב אותנו מאד, שכל מגמתו וכל החלטותיו הן אך ורק לטובתנו.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. מיזוג ואיזון היראה והשמחה

הסבא מסלבודקא זצ"ל:

שמחה ויראת ה' מוכרחות להיות צמודות

הורגלנו לחשוב שעניני היראה והשמחה הם שני מושגים רחוקים אחד מחברו, דבר והפוכו שאינם נשאים כנושא אחד, הירא אינו שמח והשמח אינו ירא. אולם במבט של התורה, הדברים נראים בצורה אחרת. לא רק שאין היראה והשמחה צרות זו לזו, אלא להיפך הן מחייבות זו את זו, ואין האדם יכול לקנות יראה אם באותה שעה לא יקנה לו גם את השמחה.

במצות מעשר שני, התורה בארה למה חייבים לאכול דוקא בירושלים "למען תלמד ליראה את ד' אלקיך כל הימים". היינו שבמשך זמן אכילת המעשר בירושלים יהיה פנוי לקנות יראת שמים במקום המסוגל לכך, במקום השראת השכינה והשפעת הקדושה בישראל. והנה בסוף הפרשה כתוב "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ביין, ואכלת שם לפני ד' אלקיך, ושמחת אתה וביתך", שמחה - למען "תלמד ליראה את ד' אלקיך"?

ולא זו בלבד שכל אדם בבואו לירושלים ללמוד יראת שמים היה מצווה לשמוח ולשמח את ביתו וכל סביבתו, אלא שירושלים בכלל היתה צריכה להיות "משוש כל הארץ" עד שטרחו בשביל זה להרחיק ממנה כל נדנוד צער ואי נעימות. כפי שמובא במדרש (מדר"ר סוף פ' פקודי) "אמר ר' יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם, שלא יחשוב בירושלים ויצר (שיצטער אם לא יצא החשבון לפי רצונו), כיון שנקראת 'משוש כל הארץ'". בשביל אי שביעת רצון קטן של איזה איש

היושב על ספר חשבונותיו, בנו כיפה מיוחדת מחוץ לעיר כדי להוציא מן העיר גם את הנדנוד של הצער הזה, למען תשאר בעיר אווירה של שמחה שלמה שלא נפגמה אף על ידי רגש כל דהו שיפריע לשמחה. האדם בירושלים היה צריך לשאוף אל קרבו את היופי ואת המשוש של ה"יפה נוף משוש כל הארץ".

בשביל מה היתה ירושלים צריכה להיות שמחה כל כך? כיון שהיא היתה מיועדת להיות קדושה ואלקית, מלאה תורה ויראת שמים, וכל פגימה בשמחה היא פגימה גם ביראת ד' וחיי התורה. ... חיי התורה הם זכים ונעימים כל כך, עד שגם אי נעימות רוחנית או גשמית הקלה ביותר אי אפשר שימצא בהם. כשבאו שבטי י-ה לעיר הקודש ירושלים למען ללמוד ליראה את ד'- שהיא המדרגה הגבוהה ותוכן החיים הפנימי ביותר של האדם, או אז צריכה היתה האוירה של ירושלים להיות ספוגה כולה חיים ורעננות יופי ושמחה, כל עב קל לא יעיב על שמיו, וכל פגימה דקה הפוגמת את השמחה לא תמצא בו, כי בלמדו ליראה את ד' הלא למד גם לחיות ולשמוח לפני ד'.

[הערת המלקט: נראה בעה"י ביאור דבריו והגדרת הענין, שתחושת קרבת השי"ת תמיד בהכרח מלווה בשמחה, כמו שכתוב "שויתי ה' לנגדי תמיד ... לכן שמח לבי כו". שכן להרגיש נוכחותו ית' היינו להרגיש טובו הגדול ואהבתו המופלאה לברואיו, תחושות המעוררות באופן טבעי שמחה אצל המרגיש אותן. על כן, אם אדם יש לו יראה מהשי"ת בלי שחש שמחה זו עם טובו ית' ועם אהבתו המופלגת כלפיו, הרי הוא ירא מדבר שאינו באמת הרבש"ע, אלא מציאות אחרת פרי דמיונו. כל חסרון בהכרה בטוב ה' ובשמחה המלווה הכרה זו, היא חסרון ב"לפני ה' אלוקיך" - שהיא כל מעלת ירושלים.]

[נכתב ע"י תלמידו הרב א. ז. לבנון, נדפס בתבונה בשנת תרפ"ה. תוה"ד]

הרב משה שמואל שפירא זצ"ל:

חסד גדול לעזור לאחרים להגיע לאיזון

מידי שנה, רגיל היה ראש הישיבה הגרמ"ש שפירא זצ"ל ראש ישיבת באר יעקב, לשיר בסעודות, בתקופת ראש השנה והימים הנוראים, את ניגונו "אכלו משמנים ושתו ממתקים כי חדות ד' היא מעוזכם", ניגון המוכר היטב לבני ישיבתו הקדושה לדורותיה. אך לא הרבה יודעים כי מאחורי מנגינה זו מסתתר סיפור של חסד מיוחד ממשנתו האצילית של ראש הישיבה זצ"ל.

ומעשה שהיה כך היה, פעם ראש הישיבה חיזק תלמיד אחד מבני הישיבה בדברי כיבושין והתעוררות לקראת ראש השנה הקרב ובא, והמחיש לפניו חרדת הדין מה היא. הדברים שיצאו מלב טהור נכנסו לליבו של התלמיד הצעיר שהכין את עצמו ברתת ובזיע לקראת יום הדין. והנה בעיצומו של ליל ראש השנה נוקש הבחור על דלתו של ראש הישיבה, ונפשו בשאלתו שיודיעו בני הבית למרן כי מוכרח הוא שראש הישיבה ייאות לדבר עמו. ראש הישיבה יצא לקראתו, והבחור גילה לו כי כתוצאה מדברי ראש הישיבה, אימת הדין עומדת לנגד עיניו במלוא תוקפה, וכי הוא נתקף בחרדה נוראה שאינה מרפה ממנו, וכל ארכובותיו דא לדא נקשן, וזקוק הוא לדברי חיזוק ועידוד כצרי לנפשו הבהולה.

שוחח עמו ראש הישיבה בארוכה בעיצומו של ליל ראש השנה והרעיף עליו דברי חיזוק לשמח ולחזק את נפשו. ואמר לו כי אין לנו אלא לשמוח בחדות ד', שהרי מקרא מלא הוא בנחמיה (פרק ח') "ויאמר להם, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", הרי מפורש בדברי הנביא נחמי' שאין להתעצב בראש השנה כי אם לשמוח בחדות ה'. כשראש הישיבה נוכח לראות כי דבריו עדיין לא פעלו די צרכם בהרגעת נפש תלמידו הצעיר, נתיישב רבינו עמו, שם בתוך ביתו, והלחין עבורו על אתר בעיצומו של ליל ראש השנה את ניגונו "אכלו משמנים ושתו ממתקים, כי חדות ד' היא מעוזכם" כדי להרגיע ולרומם את הבחור הצעיר, עד שהשירה היוצאת מהלב נכנסה ללב ופעלה את פעולתה.

[ניחוחה של תורה עמ' ע"ח]

ב. נועם יראתו

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

היראה מביאה לשמחה ולאהבה

נדמיין לעצמנו יהודי אשר עם התקדש חג ראש השנה מודיעים לו מן השמים שאין לו ממה לפחד מדינו של ראש השנה, שכן הקב"ה בעצמו מעיד עליו שהוא צדיק גמור ויזכה בדין. יהודי זה מתפלל את תפילות היום בכוונה, אך לא מתוך פחד ואימה. באותה שנה עם ישראל כולו נחתם לחיים טובים ביום כיפור, ואף אותו יהודי זכה להיחתם לחיים טובים, ברם אי אפשר לדמות את העליה הרוחנית של אותו יהודי ביום זה, לעלייתו של שאר האנשים. שלהם עולה רבות בערכה על שלו.

משל למה הדבר דומה, לאב ובנו שמהלכים ברחובה של עיר, השניים משוחחים ביניהם בנעימות. האבא נפרד מבנו לדקה כדי להתעסק בדבר נחוץ, ולפתע הילד נעלם ואיננו. אולי נחטף... אולי סתם נאבד... הפחד והחרדה לגורלו מתגברים, והנה אחרי חצי שעה מודיעים לאב שבנו נמצא, והוא ממהר להגיע למקום המצאו. כאשר הבן רואה מולו את אביו הוא מזנק ומחבק את אביו בכל כוחו. חיבוק זה שאחרי המתח הגדול והפחד הוא חיבוק מסוג שונה לגמרי מחיבוק הרגיל בין אב לבן. השמחה והקירבה הבאים מתוך פחד הניתוק, חזקות ומיוחדות בעוצמתן ובאיכותן. שניהם מרגישים במלוא העוצמה כמה הם קשורים, וכמה כואבת ההתנתקות.

למילה "תרועה" יש שני מובנים, שמחה ובכי: הפסוקים "ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כ"ג, כ"א), וכן "הריעו לה' כל הארץ" (תהלים צ"ח, ד'), מדברים על תרועה של שמחה. לעומת זאת, הפסוק "ותקעתם תרועה" (במדבר י', ה') תירגם אונקלוס "ותתקעון יבבתא", ויבבה עניינה בכי, כמו שכתוב "בעד החלון נשקפה ותייבב אם סיסרא" (שופטים ה', כ"ח). זוהי עבודת היום, "יום תרועה" - שמחה ובכי כאחד, שכן כפי גודל המתח והרעדה, גודל התשובה, ועוצמת ההתרוממות באהבת ה' ובשמחה בקרבת ה' ובעבודתו.

[שיחות הגר"ש פינקוס, ימים נוראים עמ' של"ט, תוה"ד]

רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל:

○ צער הריחוק מה' מוליד הארה עליונה ○

בזוהר הק' (ח"ב ד' י"א) מובא שמה שכתוב בפסוק (איוב א', מ"ב ד') "ויהי היום" הכוונה ליום טוב של ראש השנה, שהמילה "היום" מקבילה לאור, וראש השנה הוא אור, כמו שאמרו חז"ל (מדר"ר ויקרא כ"א) "ה' אורי" בראש השנה. ולכאורה יש סתירה: שכאמור "אור" זה ראש השנה, ומצד שני נאמר בפסוק הנ"ל "ויהי" שהוא לשון צער, הרי יש כאן שני הפכים בנושא אחד?

אולם באמת הכל אחד, כי בראש השנה על ידי צער הריחוק שמרגיש האדם בנפשו ביום זה כאשר מעלה על לבו שהוא זמן התגלות מלכותו יתברך וכו', והוא מכיר את נגעי לבבו כמה שהוא רחוק מקבלת עול מלכות שמים באופן הראוי, לפי מידת הצער והיראה הזאת, נשפעת לנפשו הארה מלמעלה שנקראת 'יום'.

וזה מה שאומרים קודם תקיעת שופר: "מן המיצר קראתי יה", שעל ידי הקריאה בלב מן המיצר, "ענני במרחב" שהוא הארה דלעילא הנשפעת מתקיעת שופר.

וזו כוונת הגמרא (ר"ה ס"ז) "כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה [...] יש לה אחרית טובה בסופה]" ומפרש רש"י: 'שרשה' - שישראל רשים ולבם נכנע למקום. ע"כ. והוא כנ"ל, שעל ידי שמרגיש בעצמו הריחוק ולבו נכנע, על ידי זה יש אחרית טובה, הארה של צמיחת הישועה.

[פרי צדיק ר"ה. תוה"ד]

האדמו"ר בעל "נתיבות שלום" מסלונים זצ"ל:

~ איך היינו נראים בלי ימים מרוממים אלו ~

מרגלא בפומי' דמורן אדמו"ר ה"נתיבות שלום" מסלונים זיע"א: כמה מתעלה תואר כנסת ישראל בימים הנוראים, עד שקשה לתאר האיך היה נראה כלל ישראל בלי ימים מרוממים אלו. על כן כמה אנו חפצים בימי דין אלו ואוהבים אותם, שכן אנחנו מכירים שהם מתנה יקרה מהשי"ת.

[נתיבי ישורון' שיחות ח"ב עמ' ר"ה]

הרב יעקב ישראל קניבסקי (הסטייפלער) זצ"ל:

~ עיקר היראה שלנו הוא מהימים הנוראים ~

הסטייפלער זצ"ל היה אומר שבעוה"ר בזמנינו נתמעטה היראה, ומעט היראה שנשארה עדיין בקרבנו מקורה מסגולת הימים הנוראים ורוממות מצוות ימים אלו שכל תכליתם להכניס בלבנו תשובה, תפלה, עבודה והכנעה. בימים הללו ניתן להתעלות מאד בבחינת יום לשנה יחשב, כי הם ימים שרשיים, ושאר ימות השנה ענפיהם.

[תורת העבודה והתשובה' עמ' קצ"ב]

הרב יעקב ישראל לוריא שליט"א:

~ היראה האמיתית היא 'דחלא דחביבותא' ~

ההקדמה לימים הנוראים היא חודש אלול "אני לדודי ודודי לי", אשר כולו קשר של אהבה וידידות שמטרתו להביא אותנו להרגיש "נועם יראתו" של השי"ת. שכן יש סוג יראה שהוא כולו נועם, כמו שכתוב בזוהר הק' (ואתחנן דף רס"ג ב'): "כד ידע בר נש מאן איהי יראת ה', ודא איהו דחלא דחביבותא, דאיהי עיקר ויסודא למרחם ליה לקוב"ה. האי יראה עביד לנטרא כל פקודוי דאורייתא למהוי בר נש עבד נאמן לגבי קוב"ה כדקא

יאות [תרגום: כשיודע האדם מהי יראת ה', וזוהי יראה של חביבות¹⁰, שהיא עיקר ויסוד לאהבת הקב"ה. יראה זו עושה שישמור את כל מצוות התורה, להיות עבד נאמן לקב"ה כראוי].
[נתיבי ישורון' שיחות ח"ב עמ' ר"ה]

פרק ג' תמלכוני עליכם - באהבה

קבלת מלכות שמים בראש השנה היא מצוה הטעונה העמקה כדי להבינה ולקיימה כראוי. מדברי עזרא ונחמיה שתיארו את הרגשות שיש לחוש בראש השנה "אל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", רואים שעבודת היום אינה רק הנכונות לקבל את רצון ה', אלא יש חשיבות גדולה להרגיש בו "חדות ה'".

א. מקורות: תמלכוני באהבה

כפי שמבואר בפרק הקודם, הענין של קבלת מלכות שמים, שהיא במרכז עבודת היום של ראש השנה, כולל קבלת רצון ה' הכתוב בתורה וגם לקבל את רצונו בהנהגתו איתנו בחיינו האישיים. משימתנו בראש השנה היא לקבל בשמחה ובאהבה את רצונו ית', אף כאשר עלינו לוותר עבור זה על רצונותינו האישיים. נמצא ששמחת "חדות ה'" בראש השנה היא חלק חשוב ועיקרי של עבודת היום.

השמחה של קבלת מלכות שמים נובעת מהכרת האדם שהקב"ה הוא טוב ומטיב לברואיו, אשר היא בעצמה הכרה במלכותו ית' וקבלתה. שכן מהותו של מלך אינה רק קיום רצונו על ידי ניתניו והנהגת גינוני כבוד כלפיו, אלא היא גם דאגה לצרכי אומתו, כפי שאומרים בתפלה "ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה, אין לנו מלך אלא אתה". הכרה זו בטוב ה', שהיא הבסיס של קבלת מלכות שמים, היא תולדת הכרת האדם בחסד ה' בבריאה. נמצא שביסוד עבודת ראש השנה הוא ההתבוננות בטוב ה' בבריאה, עד שחשים אהבה אליו ית' וטובת הנהגתו בעולם, עד כדי ששואפים שיתרבה כבודו ית' בעולם, ושיתמלא העולם בהכרה זו, ושמחים לקבל ולקיים באהבה את רצונו ית' בכל אופניו.

ענין זה, שקבלת מלכות שמים אינה רק הנכונות לקיים את רצון ה' אלא קבלת מלכותו מתוך אהבה ורצון, מובא על ידי מאורי הדורות מכמה מקורות שונים:

- ידועים דברי הגר"א (בפירושו על משלי כ"ז, כ"ז) שההגדרה של "מלך" לעומת "מושל" היא קבלת המרות באהבה וברצון [ע' לקמן 'פרקי מחשבה', ו'תשובות ונהגות'].
- כך מבואר גם בברייתא בסוף פרקי אבות פ"ו שקבלת מלכות שמים היא הכרה בכבוד שמים (שהיא ההכרה בטובו ית'): "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו ... ואומר ה' ימלוך לעולם ועד". וכמוש"כ בפסוקי מלכיות: "ולעולמי עד תמלוך בכבוד ככתוב בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד". וכן בגמרא פסחים (נ' ע"א) מובא שכוונת הפסוק "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" הוא כאשר בעולם הבא יברכו "הטוב והמטיב" אף על הרע, שאז יהיה ה' אחד ושמו אחד ויהיה ה' למלך על כל הארץ.
- כתוב במדרש בשירת הים (שמו"ר כ"ג, א') "נכון כסאך מאז" - מ"אז ישיר", שכאשר עם ישראל הגיעו להכרה בטוב ה' עד שפרצו בשירה, אז הייתה קבלת מלכות השמים המרוממת ביותר שהגיעו אליה מימות עולם [ע' לקמן ספר "אור עולם"].
- וכתב הגר"א באדרת אליהו וקול אליהו עה"פ (דברים ל"ג, ה') "ויהי בישורון מלך" וז"ל: "ויהי בישורון מלך" רצה לומר, שהמליכו ישראל את הקב"ה עליהם בשירה, וזהו בישורון (שהוא לשון שירה). ע"כ.
- מקור נוסף לזה מופיע במכתב מאליהו (ח"ב עמ' ע"ב). שכן יש מחלוקת בגמרא (ר"ה ל"ב ע"ב) אלו פסוקים נחשבים פסוקי "מלכיות". להלכה פוסקים כרבי יוסי שפסוק "שמע ישראל" ופסוק "וידעת היום כו" הם פסוקי מלכיות על אף שלא מוזכרת בהם המילה "מלך". וז"ל המכתב מאליהו:

"לרבי יוסי, דדכוותיה פסקינן, עיקר גדר המלכות שעלינו לשאוף אליה בראש השנה היא ההתבטלות כלפי יחודו ית' באהבה. כאשר ההמלכה היא באופן זה, אין הלב מרגיש כלל הכרח וכפיה מבחוץ, אלא שעיקר רצונו הוא למלא את רצון המלך, וכל הרצונות האחרים בטלים כלפי רצון זה, וזוהי בחינת האחדות והאהבה [של הפסוק "שמע ישראל כו"]."

וזוהו גדר 'אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם' שלא ישאר בלב שום רצון מלבד השאיפה למלא את רצונו באהבה. ולכן בסוף פסוקי המלכיות, שהוא שיאם ותכליתם, אנו אומרים "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" ... בחינת האחדות הגמורה, כי כל פירוד אף הדק מן הדק, אם גם במחשבת הרצון לבד,

פוגם הוא באחדות¹¹. עכ"ל.

בנוסף למקורות אלו, הדבר מובן מאליה שכפי המידה שאדם מכיר בטובו ית' ואוהב אותו, הוא יהיה עבד חרוץ ונאמן יותר לקיים רצון מיטיבו ואוהבו. [אור עולם]

לפי האמור, מבואר הדבר שבהקדמה לסדר מלכיות בתפילת מוסף של ראש השנה אומרים: "ואנחנו כורעים ומשתחוים ומוֹדִים..." שכן ההכרה בטוב ה' וההודיה על חסדיו היא במרכז ענין קבלת המלכות. וכן כל עיקר תפלות ראש השנה הוא הכמיהה שיתרבה כבוד שמים בעולם, שהיא תולדת הכרת האדם בטובו ית' ולא רק קבלת עבודתו מתוך הכרח.

מכל מקורות אלו מתבהר שההתעלות בקבלת מלכות שמים, שהיא היסוד של עבודת ראש השנה, תלויה בהכרתנו המוחשית בטוב ה'. להלן מובאים כמה היבטים והערות מלהיבי לב בעניין זה, מלוקטים ממקורות שונים, המאירים את עבודת היום של ראש השנה.

ב. "ישמחו במלכותך!"

הרב עזריאל טאובר זצ"ל בספרו "פרקי מחשבה" (אלול תשרי), מאיר את העיניים בפירוט הכיוון הנ"ל בעבודת ראש השנה. להלן מובאת תמצית דבריו:

הקב"ה רוצה להיות "מלך" ולא "מושל". זהו עיקר העבודה בראש השנה. ביום זה הקב"ה קורא אלינו ומבקש: "אמרו לפני מלכות, שכן מלכותי תלויה בכם. בני החביבים תמליכו אותי עליכם!".

הקביעה אם הקב"ה הוא "מושל" או "מלך" תלויה בנו. ומדוע תלה הקב"ה את הדבר בידי עם ישראל דוקא? מחמת אהבתו אליהם, כדי שתהיה להם אפשרות לתת כביכול להקב"ה. כאשר הם ממליכים אותו הם מקיימים בזה את מלכותו, וכביכול גומלים איתו חסד - ועל ידי כך יזכו לשכר הנצחי.

העבודה בראש השנה היא עבודה אישית, עבודה של כל יחיד ויחיד, כמה הוא ממליך בתוך לבו את הקב"ה. יש לזכור כי היהודי הכי קטן ופשוט יכול לגרום נחת רוח מופלאה לבורא העולם בעניין המלכות, שכן הקב"ה לא יכול להמליך את עצמו עלינו, מבלי שאנחנו נמליך אותו.

עבודתנו בראש השנה היא "אני לדודי", לא לחשוב על עצמנו אלא לכוון את כל ישותנו למטרה האחת והיחידה - לדודי, לחזק את האהבת ה' שלנו. ולכן אמר הנביא (נחמיה ח',

11 ע' ביאור דבריו בשפתי חיים מועדים א' עמ' קכ"ט

ט'-'') "אל תתאבלו ואל תבכו, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם". אין אומרים וידוי בראש השנה ולא מרבים לבקש בקשות פרטיות בנוסח התפילה, "כי חדות ה' היא מעוזכם", חושבים אך ורק על המלכת ה', ושמחים במלכותו יתברך - 'ישמחו במלכותך'. אשרי מי שממליך את השי"ת בשמחה וברוממות הלב, "אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון ... **בשמך יגילון כל היום** ובצדקתך ירמו" (תהילים פ"ט, ט"ז-י"ז). וכך אמר הגר"א שצריך להיות ברוב שמחה וחדוה בזמן תקיעת השופר כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל עולמות שאנחנו עמו (כתר ראש סי' ק"ד). זה מה שהקב"ה רוצה מאתנו, "תמליכוני עליכם" לקבל את עול מלכותו באהבה, בשמחה וברצון שלם.

ג. חדות ה' - התשובה של ראש השנה

הרב יהודה טאוב שליט"א¹² מעיר הערה מאלפת בענין זה. כמו שקבלת מלכות שמים באהבה בפרשה הראשונה של קריאת שמע היא הקדמה לקבלת המצוות של הפרשה השנייה, כך קבלת מלכות שמים באהבה של ראש השנה היא הקדמה לעבודת שאר עשרת ימי התשובה ויום הכפורים. וז"ל:

האם באמת יש **עשרת ימי תשובה**? הרי בראש השנה אסור להזכיר עוונות ולא אומרים וידוי, אם כן איך ניתן לומר שראש השנה הוא אחד מימי התשובה? במיוחד הדבר טעון ביאור לפי הרמב"ם הכותב בקשר לתקיעת שופר "רמז יש בו עורו ישנים משנתכם... וחזרו בתשובה". איך חוזרים בתשובה בראש השנה כשלא ניתן לקיים בו את גדרי הלכות תשובה?

כולם מכירים את המושג של תשובה על חטאים עם כללי התשובה המובאים ברמב"ם וברבנו יונה. ברם צריכים לדעת שיש חזרה בתשובה נוספת, 'תשובה אל ה'', כפשוטה של המילה תשובה, "לשוב" - לחזור ממצב של ניתוק להיות קשור ודבוק לאבינו שבשמים, קשר של הכרה מוחשית בנוכחותו ושל אהבה אליו ית'.

כך מבואר בפסוק המדבר על מצוות התשובה (דברים ל', י'): "כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹר מִצְוָתוֹ וְחֻקָּתוֹ הַתְּנוּבָה בְּסֶפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, כִּי תֵשׁוּב אֶל ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ". כיון שאמר "כי תשמע בקול ה' לשמור מצותיו כו'", מה מוסיף אחר כך "כי תשוב אל

ה' בכל לבבך כו"?" רואים מכאן שיש שני פנים של תשובה: תשובה על המעשים, ותשובה הלב, לרענן ולחדש את הקשר של אהבה להשי"ת.

תשובת הלב היא התשובה של ראש השנה, שבו עלינו להתרומם מעל ההסתר של העולם ולחוש טובו ית' ואהבתו לברואיו, ומכוח זה להרגיש הודיה ואהבה גדולה אליו. להיות מאלה שנאמר עליהם הפסוקים שאומרים לאחר תקיעת שופר: "אֲשֶׁרִי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה - ה' בְּאוֹר פְּנֵיהֶם יִהְיוּ. בְּשִׂמְךָ יִגִּילוּ כָּל הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יְרוּמוּ" (תהלים פ"ט). כפי שמבארם בספר העיקרים (ד', נ'): "אשרי העם היודעים להודות לך [כי לשון 'תרועה' הוא כמו 'בזמירות נריע לו' (תהלים צ"ב)]. והעם הזה הם ראויים ... שימשך להם החסד והאמת הנמשכים מאור פניך, לפי שהם יגילו בשמך כל היום, וירומו בצדקתך, ויתהללו בשם קדשך, ויודו כי אתה סבת הצלחתם".

זוהי מצות היום של ראש השנה - הכתרת מלכנו מתוך ההכרה ש"אין לנו מלך עוזר ומושיע ומגן" אלא אתה. היא התשובה "אל ה'" של ראש השנה. לאחר מכן, בשאר עשרת ימי התשובה, עלינו לבדוק את מעשינו אם הם אכן מתאימים למלך כל כך טוב ומיטיב. בראש השנה המצוה היא לשוב לאהבת הבורא, כאשר אחת מהדרכים המרכזיות לכך היא ההתבוננות בחסדיו המופלאים שהוא מרעיף עלינו יום ויום ולהודות עליהם. זוהי ה"חדוות ה'" שהנביא (נחמיה ח', י') מורה לנו שעלינו לחוש בראש השנה, ומקור השמחה הגדולה עם מלכותו ית' של הגאון מוילנא בעת תקיעת השופר (כפי שמובא ב"תוספת מעשה רב" סי' נ"ח)¹³.

בכל בוקר אנו קוראים קריאת שמע. כתוב במשנה (ברכות פ"ב, ב'): "א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה 'שמע' ל'והיה אם שמוע'? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות". מהי המלכת ה' שאותה עלינו לקבל על עצמנו תחילה, שהיא מסרה של הפרשה הראשונה של קריאת שמע? כתבו הראשונים שעיקרה של הפרשה הראשונה

¹³ מעין דברים אלו כתב הרב שלמה וולבה זצ"ל ('עלי שור' ח"ב עמ' תל"ד), וזת"ד: אין בראש השנה וידוים, ואפילו ששני ימים אלו הם ראשונים לעשי"ת. מקור הדברים הוא מספר נחמיה (ח', י') כשחזרו מגלות בבל לירושלים, עזרא הסופר קורא בספר תורה, וזה היה בראש השנה והם בוכים על חטאותיהם, אומר להם עזרא היום קדוש לה' אלוהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי חדות ה' היא מעוזכם. יש להבין הרי בכיה זו היא חרטה, וזו היא אם כן תשובה גדולה, ולמה אמר להם נחמיה "אל תתאבלו ואל תבכו ואל תעצבו"? מכאן מקור לחז"ל מתקני התפלות שהפקיעו מתפלות ר"ה את כל הוידוים ואף ששני ימים אלה הם הראשונים בעשי"ת. וההסבר, תשובה של ר"ה אינה תשובה על חטאים פרטיים אלא קבלת מלכות שמים בשמחה - "חדות ה' היא מעוזכם", השמחה האמיתית במלכותו ית' היא צורת ראש השנה. לכן אחרי התקיעות אנו אומרים "אשרי העם יודעי תרועה ... בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו" דוקא פסוקים של גיל ורוממות, כי אין לך רוממות ושמחה גדולה מקבלת מלכותו ית'. באמת היה עלינו לרקוד מרוב שמחה באמרנו "עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית" אלא שמאימת הדין לא ניתן לרקוד. יאות לימי התשובה שיתחילו בתשובה כללית של קבלת מלכות שמים בשמחה, ואחריה תבוא התשובה הפרטית על החטאים שהכפרה עליהם תהיה ביום הכיפורים.

היא מצוות אהבת ה', שכן כל המצוות המובאות בה נובעות מאהבת ה' או שמטרתן להביא לאהבת ה'¹⁴. ועל כן, לאחר שמלאנו את ליבנו באהבת ה' בפרשה הראשונה מתוך הכרתנו בטוב ה' ובאהבתו אלינו, אנחנו ניגשים לפרשה השניה - לקבל על עצמנו קיום מצוותיו ית' מתוך אהבה, כמו שכתוב "לאהבה את ה' אלוהיכם ולעבדו בכל לבבכם".

בדומה לכך ממשי, בהתחלת ימי התשובה, בראש השנה, אנו מתחזקים בהכרתנו במלכות ה', שהוא ית' המנהיג הטוב והמיטיב של העולם כולו, ושכל מה שקיים מגיע מטובו המופלא ומאהבתו הגדולה אלינו. ביום זה שהוא הראש של השנה החדשה, אנחנו מודים לו על כל החסדים של השנה שעברה, ומייחלים ומתפללים שנזכה להמשיך החסדים בשנה הבאה, כדי שנמשיך לגדול עוד יותר בהודיה לה' ובאהבת ה'. לאחר מכן, בשאר ימי התשובה, עלינו להתחזק בקיום מצוותיו באהבה, ולתקן את הצריך תיקון כדי להיות רצוי ואהוב לפניו ית'.

ד. המפתח: להרגיש גדולתו וחסדיו הנפלאים

הרב אביגדור מילר זצ"ל (בספר 'אור עולם') מוסיף להאיר את הפסיעות המעשיות של עבודת היום של ראש השנה לפי כיוון זה. וז"ל, (תוה"ד):

יש שלוש הקדמות לעבודת ה', שעלינו להתרכז בהן ביום זה של ראש השנה:

א. הכרת גדולתו ית'

כדי לעבוד את השי"ת באופן מושלם, צריך להכיר בכבוד מלכותו, ובלשון המקרא "גדולת ה'". גדולה זו היא סוגיה רחבה הטעונה לימוד, שיש לכל יהודי ללומדה ולהעמיק בה.

גדולי עולם העמיקו חקר בזה. ספר התהלים שכתבו דוד המלך ע"ה, עוסק הרבה בגדולת ה'. ככל שהעבד יכיר יותר בגדלות אדוניו כך חריצותו בעבודתו תעלה. עבד שאינו משיג את ערך אדונו ואינו מחשיב אותו, יזלזל בעבודתו, איכות עבודתו תרד ואיתה גם ערך העבד. החריצות בעבודת ה' דורשת חריצות בחקר גדולת ה'.

לבריאת העולם היתה מטרה מוצהרת, להעיד על בוראו. שהרי לאנושות לא היה צורך בבריאת השמים ושמי השמים שהם רחוקים מאד מאיתנו. לכל כיוון שנביט נראה מלא האופק נופים אין סופיים, אין גבול לבריאה. כל זה נעשה כדי שנכיר בגדלות ה' כמו שכתוב "השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהילים י"ט, ב'). כשהאדם יתבונן סביבו בבריאה האלוקית האין סופית, הוא יגיע להכיר - מעין בבואה - משהו מן המשהו

מגדלותו ית'.

בתהילים (ק"ד, כ"ד) אמר דוד המלך "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניןך". לשם מה חוזר דוד המלך על כך שוב ושוב? כדי לעורר אותנו לשים לב להתבונן סביבותינו ולהרבות בשבח הבורא, שכן מתוך כך נתעלה. מי שרוצה להיות עבד נאמן יקדיש כל ימיו לחקור ולדרוש בגדלות ה' הניכרת מהבריא. "ולגדולתו אין חקר" (תהילים קמ"ה), אין גבול לעבודת המחקר סביב גדלות הבורא, אי אפשר להגיע אף פעם לסוף, תמיד ניתן עוד להוסיף ולחקור.

ההכרה בגדולתו ית' היא התחלת התשובה. התשובה העיקרית בראש השנה היא ההכרה במלכות ה'. לא מתעסקים עם חטאים פרטיים אלא מעוררים בקרבנו את ההכרה המוחשית ש"ה' מלך". כך ניתן להגיע ל"ושבת עד ה' אלוקיך" (דברים ד', ל') - לשוב להכרת מלכותו ית'. זוהי מהות היום, וזהו התנאי הראשון לעבודת ה' מושלמת.

ב. הכרת חסדיו ית'

התנאי השני הוא שימת לב לחסדים הרבים שהקב"ה מרעיף עלינו תמיד. דבר נוסף שעוסק בו ספר תהילים בהרחבה הוא חסדי ה'. זהו עוד יסוד בעבודת ה'. מתוך הכרת טובה להקב"ה על חסדיו המרובים מגיע האדם להרגיש - "מה אשיב לה' כל תגמלוהי עלי" (תהילים קט"ז). אם משהו נותן וחוזר ונותן לך בלי הרף, ואינך יכול להשיב לו אף פעם, הרי זה גורם לך להיכנע כלפיו. שני דברים אלו, הכרת גדלות ה' וחסדיו הרבים, מביאים להכנעה והתבטלות לפניו ית'.

במסילת ישרים מובא שכל אדם יכול לראות ניסים ונפלאות בחייו, עליו רק לפקוח עינים ולראות, כפי שאנו אומרים כל יום בברכת מודים "על ניסיך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת". אנחנו מוקפים בניסים, צריך רק קצת שימת לב ומחשבה, כדי לראותם.

יחד עם זה, יש לזכור את כל הטובות שהקב"ה גמל לנו בעבר, ולא לשכוח אותם. כפי שאמר דוד המלך (תהילים כ"ג, ה') "כוסי רוייה" הכוס שלי תמיד גדושה בברכת ה'. כיצד הוא הגיע לכך? הוא לא נתן לכוסו להתרוקן, תמיד הוא החזיק אותה מלאה בזכרון חסדי ה' איתו בעבר. "זכר רב טובך יביעו" לשון נובע, זכרונות אלו של טובותיו של הקב"ה איתו גרמו לכוסו לנבוע תמיד. במשך כל ימי חייו, הוא שימר בראשו ובלבו את כל זכרונות חסדי הקב"ה איתו מיום הוולדו, בעבר ובהווה, עד שכוסו עלתה על גדותיה. כך עלינו לזכור את חסדי ה' איתנו תמיד, עבודה עקבית לשמור על הזכרונות ולא לאבדם.

אם ננסה לחשוב מה עבר עלינו כל השנה מראש השנה הקודם עד ראש השנה הנוכחי, נראה

כמה ימי ברכה וחסד עברו עלינו ברוב חסדו ית'. אם רק נקדיש קצת מחשבה, נראה שהקב"ה דאג לטובתנו וסידר לנו חסדים רבים, יום יום, בלי הרף. ההתבוננות בחסד ה' היא תנאי לעבודה מושלמת. בימים שלפני ראש השנה עלינו לשים לב שמסתיימת השנה, עברה שנה שלימה מראש השנה שעבר עד ראש השנה הזה. בראש השנה שעבר לא ידענו מה יהיה גזר דינינו, וכעת אנו רואים שבחסדי ה' זכינו בדין, אבינו שבשמים העניק לנו שנה נוספת של חיים - קבלנו את המתנה שהתחננו עליה שנה שעברה. האם הדבר הוגן לבוא עכשיו לפניו ית' ולבקש פעם נוספת בקשה של שנות חיים, ולהתעלם מהמתנה שקיבלנו בעבר?!

ענין זה הוא חלק מעבודת ראש השנה. אנו באים להכריז "ה' מלך" שהקב"ה הוא המקור של כל החסדים הרבים שיש בעולם, המשפיע לנו מטובו כל יום ויום. יותר משלוש מאות וחמישים יום היתה לנו בלילה שינה נעימה. כמה נפלא הדבר שבמשך השנה נשמנו אור בלי הפרעות. כמה חסד היה בעובדה שהיה לנו אוכל מזין ושהאוכל התעכל כראוי ונתן לנו כוח. מתוך הכרת טובה כזו נכנסים לראש השנה מלאים בהכנעה על כל החסדים שהעניק לנו הבורא ית' במשך השנה, ובהרגשה "במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום".... זו ההתחלה של תשובה אמיתית.

ג. קבלת מלכותו ית' באהבה

ההקדמה השלישית לעבודת ה' היא תולדת שתי הקדמות אלו. כשיכיר האדם באופן מוחש שלגדולתו ית' אין חקר, וכמה שחסדיו איתו הם בלתי ספורים בסידור כל צרכיו ונוחיותו, הוא ירגיש שמחה לקבל על עצמו את עבודתו. הוא יתכבד להיות עבד למלך מרומם כזה, מלך מלכי המלכים, שהוא גם טוב ומיטיב, ושאינו מראה לשום אומה אחרת בעולם קרבה נפלאה כפי שהוא מראה לנו. עם השמחה המרוממת של שלושה כיוונים אלו, ניתן לגשת כראוי ליום הדין.

גישה זו לעבודת ה', מתוארת בהרחבה בספר חובות הלבבות. בהקדמתו לשער עבודת האלוקים הוא מסביר למה בספרו שער הבחינה מגיע לפני שער עבודת האלוקים. שכן בשער הבחינה מתוארת הדרך להתבונן בכל החסדים שבבריא, ועל בסיס זה ניתן לגשת לעבודת ה'. בלי התבוננות יסודית בחסדי ה' ובלי להרגיש את שפע ההטבות שמשפיע עלינו, אי אפשר להיות נכנע לפניו ית'. אחרי שמתבוננים בחסדי ה' איתנו, ניתן לקבל את המניע האמיתי לעבודת ה', כפי שכתוב בתהלים (קט"ז, י"ב) "מה אשיב לה' - כל תגמולוהי עלי" כשהאדם ישים לב כמה הכרת הטוב הוא חייב לרבש"ע על כל חסדיו. זה, כתב החוה"ל, הוא היסוד של עבודת ה' אמיתית.

וכך היא המציאות, לדוגמה: מי שאוכל לחם ואף פעם לא התבונן בחסדים שיש בפרוסת

לחם, וכי ירגיש הכרת הטוב אמיתית להקב"ה על כך שיש לו לחם? וכי חשב פעם על העובדה שהלחם מעניק לו חיות, ואיך הלחם נותן את החיות, וכמה נסים יש בלחם עד שסוף סוף מגיע לשולחנו? ביצירת הלחם יש יותר ניסים מקריעת ים סוף. הלחם בא מעפר ויש בתוכו את כל החומרים של העפר, וכי אדם יכול לאכול עפר? בקריעת ים סוף כלל ישראל הגיע להכרה חדשה במלכות שמים "שירה חדשה שבחו גאולים ... ה' ימלוך לעולם ועד". כפי שאמרו במדרש בביאור הפסוק "נכון כסאך מאז" - מ"אז ישיר" (שמו"ר כ"ג, א'), שכן עד קריעת ים סוף כסא הכבוד היה רופף, ובקריעת הים שרו שירה חדשה "ה' ימלוך לעולם ועד" ואז התחזקה מלכות שמים בבריאה. כך, גם בפרוסת לחם יש גילוי כבוד שמים לא פחות מקריעת ים סוף, רק שחסרה לנו שימת לב והתבוננות. אולם, מי שיתבונן בדבר, ישיג הכרה נלהבת במלכותו ית'.

לחם הוא פרט אחד מחיינו, אולם החסד הגדול ביותר שעלינו להרגיש שהעניק לנו השי"ת, הוא עצם החיים שלנו. כולנו צריכים לחוש את המתנה הנפלאה של החיים, לא רק החיים הרוחניים, אלא אף החיים הגשמיים. להרגיש את ההנאה הגדולה של שאיפת אור לתוך הריאות, לשים לב כמה אושר יש בכל רגע ורגע של החיים שהעניק לנו בורא העולם. שלא יחכה האדם להודעת הרופא שחס וחלילה ימיו ספורים, ואז פתאום יתחיל להרגיש כמה טוב לחיות בעולמנו. בנוסף לכך, הרי ברגע של חיים ניתן לקנות נצחיות, נצח נצחים של הטבה אדירה שרק הקב"ה בכבודו ובעצמו יכול להמציא.

אין ערוך לרגע אחד של חיים, על כן אפילו ברגעיו האחרונים של האדם, מי שמקרב מיתו נקרא שופך דמים. המכיר במתנה הנפלאה של החיים תפרוץ מתוך לבו הבקשה "כתבנו לחיים" מתוך הכרה שיש מלך אדיר שבכחו לתת את המתנה הנכספת הזו.

היוצא מדברינו, שההקדמה לראש השנה, ליום הכפורים ולכל עבודת ה', היא קבלת מלכות ה', וההקדמה לקבלת מלכות ה' היא שיתבונן בטובו ובחסדיו ית', ומתוך כך להכיר ולהרגיש כמה טובים הם החיים שה' העניק לנו. ...

כאשר נרגיש את האמת שאין עוד מלבד טוב זה של השי"ת, אין אבא, אין חבר, אין אויב, אין שום דבר הקיים בעולם שאינו נובע ממנו ית', זוהי המלכת ה' שעל ידה ניתן לזכות בדין.

ה. לעורר התפעלות ואהבה

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל (שיחות ר"ה) מוסיף עוד פן יקר של עבודת היום. משימתנו בראש השנה אינה רק להרגיש את גדולת ה' וטובו, אלא לעורר התפעלות נלהבת מטוב מופלא זה ולהגיע לאהבה לזהות בכל לב.

כולנו יודעים שיש בורא עולם, אבל בראש השנה עלינו לעורר את הידיעה מחדש. כמו אדם שהיה גר כל ימיו ביער ומגיע בפעם הראשונה למקום ישוב של ימינו. הוא יהיה מלא התפעלות מאורה של נורה חשמלית, מקירור המזגן... וכו', וכו'. כך עלינו בראש השנה להתפעל מחדש מרבש"ע, כאילו שרק עכשיו גלינו שיש בורא עולם, ואנו נחשפנו לעולם הנפלא שלו בפעם הראשונה:

- בראש השנה יש לחשוב מחדש על **רוממותו ית'** הנשגבה. אנו מייחסים לבורא עולם את המושג "אין סוף": אין סוף של גבורה, אין סוף של חסד, אין סוף של השפעה, אין סוף של קירבה. עלינו להגיע להבנה מחודשת במושג 'כל יכול', עד שנגיע להכרה ש'לית מחשבה תפיסא ביה כלל'.

דוגמה להתבוננות זו: לשים לב לשכלול המדהים של הגוף שלנו, למיליוני התאים שבכל אבר, ולכח החיים המחיה את הגוף. נתבונן מי ברא את הלב, המשאבה הנפלאה שאינה פוסקת מלהזרים דם לוורידים שאורכם מסוגל להקיף את כל כדור הארץ שלוש פעמים.

- אחרי ההתבוננות ברוממות השי"ת, יש להמשיך ולהתבונן **בגודל חסדו עלינו**, באהבתו אלינו, ברחמיו ובחסדיו העצומים.

דוגמה להמחשת הכרה זו: אנו אומרים בכל יום בתפילת 'מודים' "על חיינו המסורים בידך" האם הרגשנו כיצד כל חיינו מסורים בידו של הקב"ה, כאדם הנופל מצוק גבוה תלוי בין שמים וארץ, ובא אדם ומחזיקו בכח שלא יפול. מחשבות כאלו על החסדים המופלאים הסובבים אותנו, יקרבו את השי"ת מאד אל תוך מציאות החיים היום יומית שלנו.

- מלבד כל הנ"ל, עלינו לחזק את ההכרה המוחשית בכך שהשי"ת **מעורב בכל פרטי חיינו**. הקב"ה חי איתנו, איכפת לו מכל דבר שקורה לנו, ובכל צרתנו לו צר. מעניין אותו כל מעשה קטן או גדול שלנו, כל מצוה משמחת אותו כביכול, ולהיפך כל עבירה מצערת אותו מאד ומעוררת חרון אף והשלכות קשות בעולם רח"ל. זוהי השקפת העולם של התורה: הקב"ה שורה איתנו, קרוב אלינו וחש ברגשותינו. החש בטוב ה' המופלא, בקרבתו ובאהבתו אלינו, ירגיש את השמחה הנעלה הנלהבת שדוד המלך הרגיש כאשר כתב את המילים "ואני קירבת אלקים לי טוב" (תהלים ע"ג, כ"ח).

עם זה יש לרענן מחדש גם את הפן השני של עבודת היום שהוא "שפרו מעשיכם". כובד הגוף מביא לידי תרדמה, והשופר של ראש השנה נועד לקיים בנו 'עורו ישנים מתרדמתכם' כאדם הקם ליום חדש של פעילות עם כוחות מחודשים. אותן המצוות של שנה שעברה שנחלשנו בהן והתעייפנו מלעשותן כראוי, עלינו להתעורר ולהתחזק לקבלן על עצמינו

לקיימן ברעננות עם כוחות מחודשים.

וכן יש לחדש בליבנו את חומרת הדבר לפעול נגד רצון ה' ח"ו. לדוגמה: מאמר חז"ל "כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים" (מכות כ"ג ע"א) צריך לקבל משמעות חדשה ובהירה - אפילו בשרו של עבריין לא מתאים לדבר שווה ערך יותר מכלבים.

עבודת ההתחדשות של ראש השנה היא לרענן את הידיעות הישנות ולגלות מבט חדש על העולם, עולם ש"מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיה ו', ג'), ושהטוב היחיד הוא רצון ה' - תורה, תפלה, וקיום המצוות. לחוש את רום מעלת ישראל, להבין מחדש מהי תורה, מהו כח התפילה, ושלא נטעה לחשוב שהחיים הגשמיים של העולם הזה הם מטרה לעצמם חלילה.

ו. ההבדל בין היום הראשון ליום השני

הרב שמשון פינקוס זצ"ל מוסיף הערה מעשית נוספת:

בעבודת הלב של ראש השנה יש הבדל בין שני הימים של החג. ביום הראשון יש להתרכז בידיעות הישנות לעוררן ולחדשן כנ"ל. היום השני, על פי הספרים הקדושים, הוא בבחינת "פנים אל פנים", כפי שמצינו בכרובים שהיו בבית המקדש, שיש מצב של "פנים מול פנים" שהשכינה וישראל הם בחביבות של הארת פנים.

עבודת ימי הסליחות, תקיעת שופר והמלכת הקב"ה, היא חידוש הקשר בין קב"ה וישראל. כל עוד שיש חטאים יש נתק. עבודת התשובה פותחת פתח לחדש את המלוכה, והקב"ה יוכל לחזור ולהיות שרוי בתוכנו. לאחר ששורה השכינה בתוכנו, עבודתנו היא שהיא תהיה בהארת פנים אל פנים.

הפסוק המורה על כח והשפעת השופר הוא "אשרי העם יודעי תרועה, ה' - באור פניך יהלכון" (תהלים פ"ט, ט"ז). היודעים להריע יודעים כיצד לרצות פני אלקים, ולגרום להפנותם כלפי ישראל. כאשר זוכים להארת פנים זו, אז זוכים לקיומו של "באור פניך נתת לנו: תורת חיים, ואהבת חסד, וצדקה, וברכה, ורחמים, וחיים ושלוש".

ביום הראשון של ראש השנה העיקר הוא להרגיש קבלת עול מלכות שמים. ביום השני נתווסף על כך ענין החביבות והאהבה. המטרה של 'פנים כנגד פנים' היא להגיע לקשר רגשי נלהב, לחוש אהבה עם כל הלב, עד שנגיע לעוצמה של "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה" (שה"ש ח', ז').

כדי להמחיש את המושג של "פנים אל פנים", נדמה יהודי שמגיע הביתה בערב שבת עם קניות רבות לכבוד שבת. הוא מוציא כל דבר ושואל את רעייתו איפה לשים אותו, והיא עונה לו תוך כדי עיסוקה. אך כשהוא מוציא זר פרחים ומכריז

"את זה קניתי במיוחד בשבילך!". היא עוזבת את כל עיסוקה ופונה אליו, ואומרת "תודה!!" - זה 'פנים אל פנים'!

אדם המקבל מלכות שמים באהבה אינו מקיים מצוות רק כיון שהשכל מחייב לעשותם, אלא מתוך התלהטות של ידידות ואהבה, פנים אל פנים. כשאדם עוסק במעשה מצוה כוונתו צריכה להיות לשמים, פניו אל מול פני ה', לבו ופיו מרוכזים להשי"ת. זוהי החביבות שהיתה בזמן שישראל היו עושין רצונו של מקום, והיו פני הכרובים פונים זה אל זה. יהודי קם בבוקר ומיד הודיה בפיו "מודה אני לפניך", ההרגשה הראשונה שלו היא "לפניך". הוא נגש לכיור ונוטל ידיו ומברך "ברוך אתה ה'", שם שמים בלשון נוכח. אחר כך הוא מרגיש בחוש שזכה למתנת בורא העולם של בריאותו, "אשר יצר את האדם בחכמה..." כל מעשיו מכוונים ומיושרים כלפי פניו של הקב"ה מתוך הודיה ואהבה.

עבודת ההתחדשות של ראש השנה היא "שובה אלי". הקב"ה קורא לכל מי שסובב פניו לצדדים, "שוב נא אלי! סובב מחדש את הפנים אלי!". על ידי חידוש ההכרה וההשקפה, על ידי חידוש הידידות והאהבה, האדם סובב את פניו ויוצר קשר ישיר נרגש עם הקב"ה. צורת החיים משתנה להיות מיושרת אל מול פני ה'. מתוך יחס נלהב זה אנו מקבלים עול מלכות שמים. המהות של התורה והיהדות אינה רק עשיית רצון המלך, אלא היחס של ידידות עם המלך "פנים מול פנים".

העבודה של ראש השנה היא התחדשות, לחדש את היסודות של היהדות ועבודת ה' שלנו. כך נוכל להצליח בעבודת יום הכיפורים וחג הסוכות, ולהגיע לרוממות המעלה של "פנים אל פנים" עד כדי "ישקני מנשיקות פיהו", אהבה נפלאה הדדית בין השי"ת וישראל.

ז. התבודדות והתבוננות בראש השנה

על פי מקורות אלו, הסיפור הידוע על החפץ חיים (חפץ חיים 'דוגמא משיחות אבי' עמ' ס"ד) מקבל משמעות חדשה ומאיר באור יקרות. שכן עבודת היום אינה רק קיום מצוותיו המעשיות, אלא מטרתן היא כנ"ל להביא להתחדשות ביחס שלנו לבורא העולם:

פעם ביום השני של ראש השנה אחרי הסעודה, ראה רבי מרדכי דוב זצ"ל (חתן אחות החפץ חיים), את החפץ חיים זצ"ל הולך לעבר השדות שמחוץ לעיירה. החפץ חיים נכנס לשדה, ישב שם על אבן ושהה שם. מאחר שכבר היה זקן בא בימים, הרהיב רבי מרדכי דוב לגשת אליו ולראות מה שלומו. כאשר הרגיש החפץ חיים שבא לקראתו, הסביר לו: "הלוא יום הדין היום וחשבתי לעצמי איה האהבה והיראה שלי. בלי התבוננות בגדלות ה' אין מגיעים למעלות אלו. ועל כן הלכתי קצת להתבונן בזה".

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. כל היום - קשר רצוף

הגרי"ז סולובייצ'ק זצ"ל:

סיפר הרה"ג רב אליקים שלזינגער שליט"א: בראש השנה הראשון שהייתי בצלו של הגרי"ז מבריסק זצ"ל טרם ידעתי הנהגתו, נכנסתי לביתו אחר צהריים וראיתי שמרן ז"ל ובניו, כל אחד ישב בפנינה אחרת ואמרו תהילים בכובד ראש וברצינות. שאלתי אחד מבניו "האם יש איזה חולה?". מרן ז"ל שמע שאלתי, והרעיד אלי בקול "עס איז ראש השנה!"

["הדור והתקופה" עמ' קפ"ד]

פעם שאל הגאון מחרקוב זצ"ל בעל 'נתיבות הקודש' את הגרי"ז מבריסק זצ"ל למה הוא קורא תהלים בכל הזמן הפנוי בראש השנה, האם לא עדיף אז ללמוד גמרא? השיבו הרב מבריסק זצ"ל: "בראש השנה מרגיש כל יהודי כמו סוחר שהיה לו הון רב ופשט את הרגל ונשאר בלי כלום¹⁵. כמובן, העצה הראשונה להעמידו שוב על רגליו היא לחדש את הקאפיטאל - ההון, והקאפיטאל הכי טוב זה גמרא, ולכן בצעירותי הייתי באמת לומד גמרא בזמן הפנוי בראש השנה. אבל באמצע הלימוד מתעוררת איזו קושיא וצריך לגשת לארון הספרים להוציא ספר לעיין בו ובדרך נהיה איזה ביטול, וזה מאוד לא טוב שיהיו ביטולים בראש השנה. ומאז התחלתי לומר תהלים, שזה לימוד בלי הפסק ובלי ביטולים". עכתו"ד. [נראה כוונתו שאמירת תהלים היא קשר נפשי מוחש ופעיל עם השי"ת, בלי הפסקים, מתוך התרכזות בהשי"ת ובטובו, שהיא כנ"ל עבודת היום של ראש השנה.]

[פניני רבינו הגרי"ז ח"א עמ' קס"ה]

ב. מתרוממים בהיכל המלך

הגרנ"מ ואכטפויגל זצ"ל:

כתוב במדרש שוחר טוב (ק"ד):

"כלפי הדורות האחרונים אמרו שאין להם לא נביא ולא כהן [כאן פרץ המשגיח בבכי כשהקריא את הדברים] ולא בית המקדש שיכפר עליהם וכו', אלו דורות שהן כמתים במעשיהם, ובאין ומתפללים לפניך בראש השנה ויום הכפורים ואתה בורא אותם בריה חדשה".

למדנו שתולדת עבודת ראש השנה היא להתחדש ולהפך לבריה חדשה. להתנתק לגמרי מרמת הקשר הרדודה שהיתה לו עם רבש"ע בעבר, וליצור קשר מרומם חדש. הקב"ה אומר: "הרי אתם בני מלכים תכנסו להיכל המלך". יומיים אנחנו שוכחים מעצמנו, מסתובבים בהיכל המלך, מדברים בתפלותינו כל הזמן על המלך, על גדולתו ועל גבורתו, ומבקשים שכל העולם יכיר את מלכותו. על ידי כך אנחנו יוצאים מהקטנות שלנו, ונהיים מציאות חדשה, אנשים מרוממים יותר. מהות הימים האלו היא התקרבות לה', וזה מה שמכפר.

[לקט רשימות עמ' קי"ד, ס"ו. תוה"ד]

ג. מעלת השמחה בראש השנה

הפירוש הפשוט של המילים "חדות ה' היא מעוזכם"

כתוב בספר נחמיה (פרק ח', ח'):

ויקראו בספר בתורת האלהים מִפְּרֶשׁ וְשׁוֹם שְׁכָל וַיְבִינוּ בַּמִּקְרָא: וַיֹּאמֶר נְחֻמְיָה הוּא הַתְּרֻשָׁתָא וְעֹזְרָא הַבֶּהֱן הַסֵּפֶר וְהַלּוּיִם הַמְּבִינִים אֶת הָעָם, לְכָל הָעָם, הַיּוֹם קֹדֶשׁ הוּא לָהּ אֱלֹהֵיכֶם, אַל תִּתְּאָבְלוּ וְאַל תִּבְכּוּ, כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם בְּשִׁמְעָם אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה: וַיֹּאמֶר לָהֶם, לָבוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשָׂתוּ מִמֵּתֵקִים וְשָׁלְחוּ מִנּוֹת לְאִין נִבּוֹן לוֹ כִּי קֹדֶשׁ הַיּוֹם לְאַדְנֵינוּ, וְאַל תַּעֲצֹבוּ כִּי חֲדָתָהּ הִיא מַעֲזָכֶם: וְהַלּוּיִם מִחֲשִׁים לְכָל הָעָם לֵאמֹר הַסּוֹ כִּי הַיּוֹם קֹדֶשׁ וְאַל תַּעֲצֹבוּ: וַיִּלְכוּ כָל הָעָם לֵאכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׁלַח מִנּוֹת וְלַעֲשׂוֹת שְׂמֵחָה גְדוֹלָה, כִּי הִבִּינוּ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם:

ביאור מה שאמרו לעם לא להתעצב ולא לבכות כי "חדות ה' היא מעוזכם", לפי המפרשים על הפסוק (אבן עזרא ומצודות), הכוונה ששמחת החג תתן לכם כוח לקיים את התורה, ועל כן הדרך להגיע לתיקון המעוותים היא על ידי "חדות ה'" ולא עצבות. וזה לשון המצודות: "כי חדות ה'" - רצה לומר שמחת יום טוב שהיא שמחה של מצוה, היא תתן לכם עוז ותעצומות".¹⁶

החתם סופר זצ"ל:

שמחת התשובה - סימן לתשובה אמיתית

בימים הקדושים הללו, שולח השי"ת התעוררות לעורר לבות בני ישראל לשוב אליו בתשובה שלימה ובמעשים טובים. אולם לכאורה יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר שהתשובה שטחית ואינה אמיתית, שכן קדושת הימים מעוררת לתשובה ומי אומר שבאמת יש להם חרטה גמורה על העבר. אולם כאשר ישראל שמחים על הזכות שנפלה לחלקם לשוב בתשובה שלימה, הרי זה סימן שהם חפצים בה באמת, שאם לא כן, לשמחה מה זו עושה? שמחתם מגלה שחשים גודל המתנה שנתן להם הא-ל יתעלה, לשוב לקרבתו נקיים משמץ עון וטהורים כבראשונה. והן הנה דברי עזרא "כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם".

[דרשות חת"ס ח"א עמ' א', תוה"ד]

הרב חיים וואלקין זצ"ל:

עבודת ה' בשמחה בר"ה - עצה לזכות בדין

בראש השנה יום אשר ממליכים אנו את השי"ת למלך, עלינו להראות כי עובדים אנו אותו ומקיימים את מצוותיו מתוך שמחה וטוב לבב. ואף אם במשך השנה לא הצלחנו בכך ולא הגענו למדרגה זו של שמחה, לכל הפחות עתה ביום הדין עלינו להראות את שאיפתנו לכך. ולכן כל ערום יעשה בדעת וישתדל לכל הפחות בימים אלו של ראש

16 בגמרא ביצה דף ט"ו ע"ב, כתוב: מאי 'כי חדות ה' היא מעוזכם'? אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, "בני, לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע". והדבר צריך ביאור שבפסוק כתוב שהשמחה עצמה עם ה' היא תתן לכם כוח כנ"ל - לא שבזכות קיום מצות שמחת יום טוב הקב"ה ישפיע ברכה? אולם נראה שגם הפשט הפשוט וגם דברי הגמרא יסודם אחד. שכן מסגולת השמחה עם ה' להביא שפע של ברכה בכל המישורים, כולל כוחות רוחניים לקבל את התורה, וכן שפע גשמי של האמצעים לשלם על קיום המצוות. שמחה זו והבטחון בה' שהם תולדות ההכרה בטובו ית', הם ה"חדות ה'" שעלינו להשתדל להשיג בראש השנה.

השנה לעבוד את בוראו בשמחה ובטוב לבב, ובזה לזכות להחשב אצלו כ"בן אצל אביו" הממלא רצונו באהבה, ובכך לזכות בדין. סגולה זו גדולה היא מאין כמוה לעבור את ימי הדין להכתב ולהחתם בהם לחיים ולשלום. וכדברי הנביא "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים" וזאת "כי חדות ה' היא מעוזכם" (נחמיה ח', י').

[דעת חיים עם ק"ס, תוה"ד]

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

לזכות בדין על ידי שמחת החיים

פעם בערב ראש השנה, אברך יקר ביקש מהרב אביגדור מילר ברכה, ואמר שהוא מודאג מיום הדין המתקרב ובא. הרב מילר נתן לו ברכה, והוסיף "זכור שראש השנה הוא יום טוב, והיזהר ללכת בו תמיד עם שמחה גלויה על הפנים!"

"אבל הוא יום דין?!" תהה האברך.

"בדיוק מסיבה זו!" ענה הרב מילר, "בעל עסק עושה חשבון בסוף השנה את מי כדאי להמשיך להעסיק ואת מי לא. אם יש אדם שאמנם לא עבד כמו שצריך, אבל הוא תמיד שמח ואופיו מושך לקוחות לעסק והוא מרים את מצב הרוח של שאר העובדים, כדאי לו להמשיך להעסיק אותו שכן הוא רווחי לעסק. כך הקב"ה יש לו עסק, עולם של חסד, והוא רוצה שלקוחותיו - כל אנשי העולם - יכירו עד כמה העולם הוא מלא חסד. לכן מי שפניו תמיד מקרינים שמחה, ונותן לאנשים להרגיש כמה העולם שלנו טוב ואת טוב ה' וחסדו בבריאה, אדם כזה הוא רווחי מאד לעסק. אם תשדר לכולם על ידי החיוך שלך שהקב"ה ברא עולם נהדר, יפה ושמח, יש לך יותר סיכויים לצאת בדימוס ביום הדין!"

[תולדות הרב אביגדור מילר (אנגלית) עמ' שפ"ד]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

ראש השנה הוא "מתוק מדבש!"

פעם בליל ראש השנה צעד רבי שמשון אל היכל הישיבה לעסוק בתורה. בדרך פגש שני בחורים המשווים ביניהם ליד הכניסה. הוא פנה אליהם בהתרגשות: "זה דבש! אתם לא מרגישים...!? ממש דבש! מתוק מדבש היום הזה!"... והמשיך בדרכו.

"עד היום הזה" אומר אחד מהבחורים בהתרגשות, "מצלצלות באוזניי מילותיו - 'ראש השנה מתוק מדבש!'"

[כצאת השמש בגבורתו עמ' ש"ס]

ה. ראש השנה - הזדמנות להודות

הרב ברוך רובין שליט"א:

להודות על השנה שעברה לפני שמתפללים על השנה הבאה

"מנהג טוב בכל ערב ראש השנה, סיגל לעצמו יהודי ממכריי. לפני היציאה לבית הכנסת לתפילת ראש השנה נוהג הוא לרקוד עם בני הבית תוך שירת 'כי הרבית טובות אלי' ו'עד הנה עזרונו רחמך', לתת שבח והודיה על השנה שחלפה. בני הבית מפרטים כמה דברים טובים אירעו למשפחה במשך השנה, כמה חסדים ורחמים זכו לחוות, וכך מתוך רגשי הודיה אלו יוצאים לחלות ולחנן על השנה החדשה.

[גליון פרשת השבוע]

הרב שמואל הומינר זצ"ל:

להודות על השנה שעברה במנחה האחרונה

בערב ראש השנה, כשהרב שמואל הומינר זצ"ל הלך לתפלת המנחה, היה מזכיר למקורביו שעכשיו יש להודות לה' על השנה שעברה, על שקבלנו שנה של חיים, בריאות ופרנסה... שכן עכשיו מתגלה כל מה שנגזר בראש השנה שעבר - שברוך ה' נכתבנו ונחתמנו לחיים טובים. ואף שאנו נותנים הודיה ושבח לה' כל יום (בפרט בתפלת 'מודים'), מכל מקום בערב ראש השנה יש להודות במיוחד על כל השנה שעברה. יש לכוין על כך בתפילת 'מודים' של מנחה, להודות על שנת החיים שקבלנו ו'על ניסיך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת'.

[מפנקסיו של עבד המלך עמ' שכ"ו]

הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:

להודות ב'שהחיינו' על חסדי השנה האחרונה

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה אומר שאף שִׁמְטָבֶּעַ ברכת 'שהחיינו' וקימנו והגיענו לזמן הזה' נתקנה על ענינים מסוימים בלבד, מכל מקום כאשר האדם אומר הברכה ומודה לד', ראוי שיעלה על לבו כל הטובות והחסדים שגמלתו ד', ויכלול בהודאתו הודאה גם עליהם (בפרט דברים שיש עליהם ספק ברכת שהחיינו).

פעם, בליל ראשון של ראש השנה, ניגש אליו אחד ממיודעיו שבמהלך השנה שחלפה

הבריא ממחלה מסוכנת, אחזו רבנו בידיו ואמר ברגש רב, "עומד אתה לקדש על הכוס,
ברך איפוא בכוונה יתירה ברכת 'שהחיינו', שהרי ברכה זו יש לה משמעות מיוחדת
לגביך היום!"

[הליכות שלמה, מועדי השנה תשרי, עמ' י"ב]

פרק ד

מהות הדין של ר"ה

כאשר חז"ל מגלים לנו שראש השנה הוא "יום דין", חשוב להבין את מטרת ההודעה הזו - מה מצפים מאתנו לעשות כתוצאה מידיעה זו. כמו כן, חשוב לנו להבין את מהותו של הדין: על מה דנים, ומה בדיוק נקבע לפי הדין הזה?

א. סיבת הדין

מובא בזה"ק, שהקב"ה ראה שיש חשש גדול שהאדם ירדם בתוך ההסתר של העולם ויתנתק ח"ו מאתו ית' וממטרת חייו, על כן, מרוב חסדו ואהבתו אלינו, מתוך דאגתו לטובתנו, תיכנן והמציא את כל מערכת הדין של ראש השנה. דין זה מעמיד את כל הברואים במצב של סכנה אמיתית, מעין מלחמה ממש. מטרתו היא לעורר אותנו לרענן ולהגביר את יראת השמים שלנו, ולהמריץ אותנו לקבל על עצמנו מחדש את מלכותו ית' באופן מושלם. וז"ל הזוהר הק' (רע"מ ויקרא דף צ"ח ע"ב, מתורגם ללה"ק):

"בחדש השביעי באחד לחדש וגו'" מצוה זו היא לתקוע בשופר בראש השנה שהוא יום הדין ... הקב"ה נתן בידים של אותו המקטרג לתבוע דין על כל העולם, ונתן לו יום מסוים לתבוע לפניו כל הדינים שבעולם. שהקב"ה ברא את המקטרג, ושם אותו לפניו, כדי שתהא יראת הקב"ה עולה ושורה על הכל. וזהו מה שכתוב "והאלקים עשה שייראו מלפניו", מה "עשה"? עשה למקטרג הזה, ושם אותו לפניו שתהיה חרב חדה על כל העולם, וכל זה בשביל שכל העולם ייראו מפני הקב"ה. ...

ולמדנו, שניתנה רשות לממונה של בית הדין לנעול את פתח בית הדין עד שיפסקו הדין על כל מה שהוא תובע, ואין רשות לבית דין לדחות אותו. לפי שאמר הקב"ה "כי אני ה' אוהב משפט", הקב"ה רוצה שהעולם יתקיים בדין, ולדעת שיש דין ויש דיין.

היבט נוסף לסיבת הדין של ראש השנה מופיע במהר"ל בספר חידושי אגדות [ר"ה ט"ז ע"א]. שכתב שהעובדה שהדין של ראש השנה מגיע עם הזמן של גילוי כבוד שמים הגדול ביותר של כל השנה "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", אינה דבר מקרי, אלא עצם הקרבה מעוררת את הדין. המציאות הזו, שהקב"ה מתקרב אלינו ומגלה את עצמו בצורה שכל אחד שרוצה יכול להרגיש את נוכחותו ואת טובו המופלג, מביאה עמה הנהגה של דין וביקורת נוקבת על אופן התייחסותו של האדם להתגלות זו. רק על ידי התרחקותו של הקב"ה מן העולם יש אפשרות של ארך אפים - במקום של גילוי, יש דין. וז"ל המהר"ל:

דע לך כי הדין הוא שהקב"ה דן את העולם ... וכל זמן שאין מדת הדין שולטת, אינו נדון, כי אין המציאות אלא במדת הדין. ... כאשר הוא יתברך קרוב אליו, אז מדת הדין של השם יתברך עליו. ולפיכך אמרו חכמים ז"ל (ר"ה י"ח א') "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" אלו עשרת ימים שבין ראש השנה ובין יום הכיפורים. והקורבה הזאת אין קורבת מקום אלא קורבה מצד התייחסות ... הנה אותו התייחסות הוא בזמן ראש השנה ... וזהו מדת הדין אז הוא שולט. ... וכן אמר הכתוב (שמות ל"ג) "כי לא אעלה בקרבך, רגע אחד אעלה בקרבך וכלתיך" שמזה תלמוד כי דביקות השכינה הוא הדין מצד עצמו. כי כל דבר אשר קרוב להם אשר הוא אלקי האמת, נדון יותר ... וידוע כי האש כאשר יתקרב אל הדבר שורף, ולפיכך כאשר הש"י מתקרב, קרוב יוחסו הוא דן העולם.

ואתה בן אדם אל תשגיח על הפלסופים אשר אמרו, כי איך יתכן שינוי אל הש"י להיות מתקרב פעם בהתייחסות אל העולם ופעם לא. כי אנו אומרים שהוא הכל מצד המקבל.

נמצא שימים אלו הם ימי קרבה גדולה אל הש"י מבחינת האפשרות של האדם להרגיש את נוכחותו ית' ואת טובו בצורה מוחשית יותר מכל ימות השנה¹⁷, ועצם הדבר הזה גורם לדין. הדבר דומה לשגריר המלך הנמצא במדינה מרוחקת. כאשר המלך בא לביקור במדינה זו,

17 ע' ספר חסידים סימן רנ"ח [מקי"נ סי' תצ"ז]: בתחלתו של עולם רמזו יום הכיפורים וראש השנה, "אמת" חותמו, ו"אמת" כתיבתו. למפרע: ב"בראשית ברא אלהים", וכסדרו: ב"ברא אלהים את". עכ"ל. היינו שהימים האלו הם "ימי אמת" שבהם ניתן להכיר ולהרגיש את האמת בבהירות יתירה. ועל כן מוטל על האדם להשתמש באור הזה, להודות על האמת ולקבלה, אף כאשר זה יצריך שינויים יסודיים בהתנהגותו.

אופן התייחסותו של השגריר למלך בשעת הביקור משמעותי ביותר, שהרי הוא מגלה בכך את נאמנותו האמיתית למלך. כך בימים קדושים אלו של קרבת ה', התייחסותו של האדם להזדמנות זו מגלה את אמיתיות שאיפותיו: האם הוא משתמש בהזדמנות הניתנת לו להתעלות ולהתקרבות לה', או מזלזל בה ח"ו. מלבד זה, כאשר נמצאים בקרבת המלך יש להתייחס בהתאם, וכל זלזול כל דהו בכבוד המלך מקבל חומרה כפולה ומוכפלת¹⁸.

לפי זה, יש הבנה נוספת לחשיבות לעורר בלב את רוממות קדושת ימים אלו. שלפי דברי המהר"ל ההתייחסות הרגילה של האדם לרבש"ע אשר הוא רגיל בה כל השנה, לא מספקת לימים קדושים אלו. ועל כן מוטל עלינו להתעורר ולהתאים את עצמנו לקדושת הימים, ולא לזלזל בעובדה שמלך מלכי המלכים יתברך ויתעלה נמצא עכשיו בקרבה גדולה אלינו.

ב. מה נקבע בדין של ראש השנה

מובא במסכת ראש השנה דף י' ע"ב:

**בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה, בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין,
בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים.
רבי אליעזר אומר, בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי מתו
אבות, ... בתשרי עתידין ליגאל.**

רואים מגמרא זו שראש השנה הוא זמן התחלת תקופות חדשות לכלל ולפרט. ואכן מבואר בזוה"ק שבדין של ראש השנה נקבעים מעמדו ומדרגתו הכללית הרוחנית של האדם לשנה הבאה, כמה הוא יהיה קשור לקדושה או ח"ו ההפך¹⁹. וז"ל הזוה"ק (ח"ב דף רס"ה ע"א, מתורגם ללה"ק):

**ביום זה של ראש השנה נכתב האדם או "לחיים" או "למות". אם הוא נכתב
בצר הקדושה הוא נכתב "לחיים" ומתקיים שם ומתדבק בו. ואם הוא נכתב**

¹⁸ לפי דברי המהר"ל האלו יש אולי מקום להסביר את ההנהגה העליונה, שכאשר כלל ישראל חוטאים גוזרים עליהם גלות. שכן לכאורה ככל שנכנסים יותר להסתר הרי יחטאו יותר, ומה מועיל ההסתר. אולם לפי דברי המהר"ל יתכן שאחת הסיבות היא, שאחרי שכלל ישראל חוטאים ח"ו, אין להם זכות קיום ברמת הגילוי הקודם, ויש להם אפשרות להתקיים רק במישור נמוך של הסתר. משם יש להם את האפשרות לזכות על ידי שמרניים את טוב ה' אף בתוך ההסתר הגדול (ואכן הצרות מעוררות באופן טבעי את האדם להתמודד עם האמונה בטובו ית', ומכניעים אותו ומצילים אותו מהסיכונים של רוב טובה ושליוה כאשר לא מכירים טובה עליהם כמוש"כ "פן תאכל ושבעת ... ורם לבבך ושכחת כו'", "וישמן ישורון ויבעט כו'"), ובזה יתקנו את הליקוי בהכרת ה' שהיה שורש חטאם.

¹⁹ וכך כתב הרמח"ל במאמר החכמה (מאמר "ענין ספר החיים"). דבריו מובאים לקמן בסוף הפרק.

בצד האחר הוא מתקיים בצד הטומאה ומתדבק בו. וזהו "הן לחיים הן למות" דהיינו שנמשך בצד זה או בצד זה.

כל זמן שהוא קיים בצד הקדושה, כל הקדושות וכל הטהרות מתדבקות בו, הוא קורא והקב"ה עונה לו. עליו נאמר (תהלים צ"א ט"ו) "יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו, אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי".

וכל זמן שהוא קיים בצד האחר, כל מיני טומאה וכל עוונות וכל הרעות מתדבקים בו, הוא קורא ואין מי שישמע לו, רחוק הוא מהקב"ה, עליו נאמר (שם קי"ט קנ"ה) "רחוק מרשעים ישועה", וכתוב (ישעיה א' ט"ו) "גם כי תרבו תפלה אינני שומע".

נמצא שבראש השנה נקבעת דרגת הקרבה של האדם לרבש"ע²⁰, שזו נקראת "חיים" ו"מוות" אמיתיים. ופשוט שבזמן כזה, כיון שקובעים מעמדות חדשים ותוכניות חדשות, יש אפשרות לאדם לפי עבודתו בימים אלו להשיג דברים שאי אפשר להשיג בשאר ימות השנה, וניתן לבצע שינויים גדולים בתפקידו ובמעמדו בעולם הזה. בשעת חלוקת התפקידים ניתן לזכות לתפקיד שמאפשר לו להיות קרוב ביותר להשי"ת, להיות משמש בחדר המלך עצמו כביכול ולעשות לפניו נחת רוח גדולה, או ח"ו במקום של הסתר וניתוק. ועל כן הבהירות בימים אלו, ביחס לבחירות של שאר ימות השנה, הן בחירות כלליות [ע' מכתב מאליהו ח"ב עמ' 67] שיש להן השפעה גדולה על כל המשך החיים הרוחניים של האדם²¹.

לפי דברי הזוה"ק הנ"ל מתבררת כוונת הגמרא במסכת ראש השנה (דף ט"ז ע"ב):

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר "לחיים". רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר "למיתה". בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים, זכו נכתבין "לחיים", לא זכו נכתבין "למיתה".

²⁰ הרמב"ם בספר מורה נבוכים [חלק ג' פרק נ"א] כותב שכל בני האדם נמצאים במקום מסוים של הכרה בבורא העולם, אשר זוהי מדרגתם האמיתית. וז"ל הרמב"ם שם: ואני פותח הדברים במשל שאשאהו לך. ואומר: כי המלך הוא בהיכלו, ואנשיו כולם - קצתם אנשי המדינה וקצתם חוץ למדינה. ואלו אשר במדינה - מהם מי שאחוריו אל בית המלך ומגמת פניו בדרך אחרת, ומהם מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו ומבקש לבקר בהיכלו ולעמוד לפניו, אלא שעד היום לא ראה פני חומת הבית כלל. ומן הרוצים לבוא אל הבית - מהם שהגיע אליו והוא מתהלך סביבו, מבקש למצוא השער, ומהם מי שנכנס בשער והוא הולך בפרוזדור, ומהם מי שהגיע עד שנכנס אל תוך הבית, והוא עם המלך במקום אחד, שהוא בית המלך. ולא בהגיעו אל תוך הבית יראה המלך או ידבר עמו אבל אחר הגיעו אל תוך הבית אי אפשר לו מבלתי שישתדל השתדלות אחרת, ואז יעמוד לפני המלך ויראהו מרחוק או מקרוב, או ישמע דבר המלך או ידבר עמו. עכ"ל. וע"ש המשך דברי הרמב"ם בביאורו בהרחבה את הנמשל.

²¹ כ"כ בס' שפתי חיים ח"א עמ' ק"ו, ועע"ש עמ' קי"ז.

לפי דברי הזוהר הק', כמה קושיות שנשאלו על ידי המפרשים בביאור גמרא זאת מיושבות. קושיא אחת שנשאלה היא שהמציאות שאנחנו רואים לא נראית מתאימה לדברי הגמרא, שהרי רואים שצדיקים גמורים נפטרים אחרי ראש השנה, ויתכן גם רשעים גמורים שחיים אחר כך בטוב ובנעימים. ועוד קשה, שבביאור חלוקת הדינים בין ראש השנה ובין יום הכיפורים, יש מה שנראה כסתירה לגמרא זו מברייטא המובאת בעמוד הקודם (דף ט"ז ע"א), ששם מובא בברייטא שכל אדם נידון בראש השנה ודינו נחתם ביום הכיפורים, בלי הבדל בין צדיקים בינוניים ורשעים, ואין שום חתימה לאלתר בראש השנה. וז"ל הברייטא:

תניא הכל נידונים בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם ביום הכיפורים דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר הכל נידונים בראש השנה, וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בחג נידונים על המים, ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים.

וכתב על זה הגר"א [ליקוטי הגר"א סוף ספר יהל אור (ומעין זה בביאור הגר"א או"ח סוף סימן תקפ"ב ע"ש)]:

"שלושה ספרים נפתחים בראש השנה של צדיקים כו' [אחד של רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינוניים]": **כי כל קלין** [קולות, פי' דיבורים] **ומעשים לא אתאבדו, ובראש השנה נפתחים גן עדן וגיהנם. ואף שלכל מעשה של אדם יש פרטי מיוחד, מכל מקום כולם נכללים בכלל אחד והם מלבוש האדם. ולכן "צדיקים נכתבים כו'** [צדיקים גמורים] **(מעשיהם) נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים"** **למעלה, שגן עדן גבוה מהארץ שלנו, ושל רשעים** [רשעים גמורים, (מעשיהם) נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה] **לגיהנם למטה, ושל בינוניים** [בינוניים (מעשיהם) תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה] **תלויים באויר בעולם הזה עד יום הכיפורים.**

והענין שנסתבכו בו המפרשים [הסתירה כנ"ל בין הגמ' ר"ה ט"ז ע"ב שיש הבדל בין צדיקים בינוניים ורשעים, והגמ' ט"ז ע"א שכולם נכתבים בר"ה ונחתמים ביו"כ. וכן מה שענינו ראות שיש רשעים שממשיכים לחיות אחרי ר"ה, וח"ו להיפך בצדיקים], **העיקר הוא שכאן** [ר"ה ט"ז ע"ב] **מיירי לענין עולם הבא** [אם מעשיו מזכים אותו לעוה"ב], **וצדיקים ורשעים אף החתימה בראש השנה, ושל בינוניים אף הכתיבה ביום הכיפורים.**

וענין הדין בעולם הזה "דעבדין ליה יום טב כו'" [קידושין דף ל"ט ע"ב: ו"כל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבין לו". ... אמר אבבי מתניתין דעבדין ליה יום טב ויום ביש. רש"י: מתני' דקתני "מטיבין ומריעין" דעבדין ליה יום טב ויום ביש. מי שעושה מצוה יתירה

דהוי רובא זכיות, מתקנין לו בעולם הזה 'יום טוב', שנפרעים ממנו עונותיו וזהו תקון יום טוב לו לעולם הבא. וכל שעונותיו מרובין דקתני "מריעין לו" היינו דעבדין ליה הזמנת יום ביש, שמשלמין לו שכר מצותיו כאן להיות מתוקן לו יום רע. ע"כ. היינו הדין מה יקרה לאדם בעוה"ז תלוי בדין העוה"ב, ויכול להיות שרשע תהיה לו הצלחה בעוה"ז וצדיק ההיפך. **אבל דין העולם הזה לכל אחד בשוה, והכתיבה כולם בראש השנה והחתימה כולם ביום הכיפורים**.²²

בהשקפה ראשונה דברי הגר"א האלו אינם מובנים. שהרי וודאי תשובה מועילה כל החיים, ומה מיוחד בראש השנה וביום הכפורים שאז המעשים עולים לגן עדן או ח"ו יורדים לגיהנם ומחכים לאדם שם, הרי כל זמן שהאדם חי אפשר לתקן. אמנם לפי המבואר לעיל בשם הזוה"ק הענין מבורר בעה"ת. שהכוונה בנכתבים ל"חיים" אינה רק החיים של האדם בעולם הבא, אלא גם הקשר של האדם עם השי"ת אף בעולם הזה. נמצא שלפי מעשיו הקודמים של האדם, אם הם שייכים לצד הקדושה או לצד הנגדי ח"ו, לא נקבע מצבו של האדם רק בעולם הבא, אלא גם המעמד הרוחני שלו בהמשך חייו בעולם הזה. לפי הדין של ראש השנה נקבע מעמדו הרוחני של האדם בעולם הזה, דרגת הגילוי - וההסתר, ודרגת הסייעתא דשמיא שתהיה לו להתקדמות רוחנית.

עכשיו מצאתי שכן ביארו את דברי הגר"א בספר שפתי חיים להרב ח. פרידלנדר זצ"ל (חלק א' עמ' ק"ה) ובספר מועדים וזמנים ח"ו סי' י"ט (סוף עמ' כ"ט)²³, וברוך ה' שהנחני בדרך אמת. וז"ל השפתי חיים:

כמו במלכותא דארעא דרך המשפט הוא, שבתחלה קובע הבית דין אם נאשם זה הוא זכאי או חייב. ואחר כן קובעים את מידת העונש. וכן הוא בדין ראש

²² ע"ע ביאור הגר"א או"ח סוף סימן תקפ"ב בענין זה.

²³ וז"ל הספר "מועדים וזמנים": ולכאורה מה צורך לדון אדם כל שנה אם יחיה לעולם הבא, והלא משפט זה מקומו אחרי מיתה דווקא, וצ"ע? ... ונראה שדין זה על חלקו לעולם הבא, היינו אם הוא צדיק או רשע או בינוני, ויסודו במעמדו הרוחני, ונשמתו עד כמה זכה לקדושה. וממילא בפסק דין זה יוכרע היאך יתקבלו תפלותיו ועוד מעלות הרבה וסגולות שמעניקים לצדיקים לבד. וכן להיפך ח"ו אם מכריזין עליו בשמים שהוא רשע אין צער ועונש יותר מזה. ואין דנין את האדם אלא לפי מעשיו באותה שעה. וקרינן הדין "על עולם הבא" שאינו נוגע למקרי העולם הזה מה יקרה, אלא יסודו הרוחני, דיון במעלת נשמתו עד כמה זכה לקדושה. עכ"ל. והרחיב עוד בזה הרב משה שטרנבוך שליט"א בדרשת שבת שובה שנת תש"פ, וז"ל: המשפט בימים אלו הם על חיי הנשמה שהם החיים האמיתיים, וכמו שנאמר בתורה (דברים ד', ד') "ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום", ומבואר שהאדם נקרא חי רק כאשר נשמתו דבוקה בקב"ה, אבל אם אינו דבוק בקב"ה אין האדם נקרא בגדר חי כלל. והקב"ה דן בימים אלו את הגדרת האדם על חיי נשמתו, ואם הוא צדיק הרי הוא "חי" - כי נשמתו חיה ודבוקה בקב"ה, אבל אם הוא רשע הרי זה מת ברשעו - כי נשמתו מתנתקת ממקור חיותה מהקב"ה ואין לה חיים כלל. ונראה שהמשפט אינו רק לחיים או למוות מוחלטים, אלא יש גם באמצע, כי כשם שבמצב הגוף אין רק חיים ומוות גמורים, אלא יש גם חולה הנוטה למיתה, ויש גם גוסס ממש רח"ל, ויש גם מת ממש בלא שום חיות, כך גם בחיי הנשמה יש צדיק גמור שזוכה לחיים שלמים הדבוקים בקב"ה, ויש רשע גמור שנשמתו מנותקת לגמרי מהקב"ה, ויש "בינוני"

השנה - תחלת הדין בחלוקת בני אדם לג' סוגים: צדיקים בינוניים ורשעים. זה הנקרא "דין של עולם הבא", כי דין עולם הבא הוא קביעת המהות הרוחנית של האדם.... מה שאמרו חז"ל בכמה מקומות "איזהו בן עולם הבא" - אין הכוונה שרק לאחר מותו יזכה לחיי עולם הבא, אלא שעכשיו הוא כבר בן עולם הבא". מהותו הוא בן עולם הבא, אפילו שעדיין נמצא בעולם הזה כבר הוא מושרש בעולם הרוחני שהוא עולם הבא.²⁴

שני שלבים אלו של הדין מתוארים גם על ידי הרמח"ל במאמר החכמה (מאמר "ענין ספר החיים") וז"ל:

הנה האדם נידון תחלה על פי מעשיו לימנות בצדיקים או ברשעים, וזה הנקרא ממש "ספר חיים" ו"ספר מתים", דהיינו הנקבע בין הצדיקים הוא הנכתב בספר החיים, והנדרח והנקבע בין הרשעים הוא הנכתב בספר המתים. והתלוי ועומד הוא הבינוני שאין דינו נגמר עד יום הכפורים, ועל זה מתפללים ואומרים "זכרנו לחיים".²⁵

שזוכה לחיות חיי הנשמה אבל הם חיים פגומים, והוא כעין חולה בנשמתו, וזהו מה שאמרו חז"ל (ברכות ס"א ע"ב) שאנחנו כולנו בינוניים, והכוונה שהנשמה שלנו בגדר חולה רח"ל שאין לה שלמות הדבקות בו יתברך. והנה האדם שנשמתו 'בריא' וחי מתוך דבקות בקב"ה, זוכה להרגיש קרבה לקב"ה ובפרט בשעת התפילה, אבל מי שנשמתו חולה יש לו הפרעות בתפילה ממחשבות זרות וקשה לו לכוון בתפילתו, ובפרט שחטאי האדם יוצרים 'קליפות' שרוצים למנוע מהאדם להתפלל ועל כן הם מבבלים אותו במחשבות זרות. אמנם על ידי שחוזרים בתשובה זוכים להגיע לתיקון ולהתקרב לקב"ה - וממילא גם לכוון בתפילות כראוי. ומכאן תשובה לאותם שמדמים שכשם שבשנה שעברה עברו את משפט ראש השנה בשלום כן גם השנה הם יעברו את המשפט בשלום, אבל באמת הם טועים טעות גדולה, כי מאחר שהמשפט בראש השנה אינו רק על הגוף אלא גם על הנשמה - שהיא עיקר חיי האדם, א"כ מי יודע אם בשנים עברו זכה לצאת זכאי במשפט הנשמה. ולזה נתן לנו הקב"ה את ימי עשי"ת כדי שנוכל לתקן את הנשמה ע"י תשובה וע"י תפילה. עכ"ל.

24 נמצא, שלגבי הדין על המעמד הרוחני של האדם להיות נכתב בספר החיים (צדיקים) או בספר המתים (רשעים), צדיקים ורשעים גמורים מעמדם ברור, ולכן דינם נקבע כבר בר"ה, מה שאין כן בינוניים ניתנים להם הימים המיוחדים של עשרת ימי תשובה לתקן את מעשיהם ולחזור בתשובה עליהם. אולם בקשר לדין הגשמי, כולם אינם נחתמים עד יוה"כ. דבר זה טעון ביאור, למה לא נקבע מיד המצב בעוה"ז של צדיקים ורשעים וגמורים? אולי אחת מהסיבות לדבר היא, שהגשמיות של העולם - כמו כל דבר גשמי - היא מוגבלת, ומה שיש לאחד אין לשני, ולכן המצב הגשמי של כל אחד תלוי (במידה מסוימת) בשני, ואם כן כולם קשורים לתוצאות הדין של הבינונים ביום הכפורים. ויתכן שיש עומק נוסף לדבר. והוא כדברי הרמב"ם בהל' תשובה (פ' ט' הל' א'), שכתב שכל הברכה בעולם הזה ניתנת לאדם לא כשכר אלא בתור עזרה לקיום המצוות. ובפרט עבודת ה' מתוך שמחה קובעת את הברכה הגשמית ע"ש. היינו לכאורה שרק נותנים ברכה גשמית לאדם אם הוא משתמש בה להתקרב אל ה' ולעבוד את ה' על ידה ביותר שמחה. ועל כן מי שאינו משתמש בהזדמנויות לקרבת ה' להתעלות על ידיה, אין תועלת לתת לו עוד הזדמנויות. עשרת ימי התשובה הם הזדמנויות הניתנות לאדם להתקרב להש"ת. כפי המידה שהוא משתמש בהזדמנויות זו ניתן להכיר אם הוא ישתמש בהזדמנויות של ריבוי אמצעים גשמיים להתקרב על ידם לה'. מי שאינו משתמש בגילויי כבוד שמים של ימים אלו להתקרב לה' לא ישתמש בברכות גשמיות למטרה זו.

25 וז"ל 'נימוקי המחזור' להרמח"ל: ענין "ספרי חיים וספרי מתים" הוא כי "חיים" נקראים אותם שהקדושה מאירה עליהם ומתדבקת בהם, וההיפך מזה "מתה", ועל אלה החיים הוא עיקר התפילה שאנו מתפללים. עכ"ל

ואמנם עוד יש הגזירות על המקרים שבעולם הזה, כי אפשר לצדיק שיתיסר מפני היותו צדיק, ואפשר שמפני צדקו יצליח, ולרשע כמו כן אפשר שיצליח מפני היותו רשע, ואפשר שמפני רשעו יאבד, או יתיסר. ונמצאו גזירות אלה נמשכות אחרי הדין הראשון שזכרנו [אחרי שנקבע אם הוא בבחינת צדיק או רשע]. ואולם על כל הגזירות האלה מתפללים "וכתוב לחיים טובים" [היינו: 1] לחיים (2 טובים) וכן "בספר חיים ברכה ושלום" [היינו: 1] חיים, (2 ברכה ושלום).

מדברי הרמח"ל בסוף דבריו רואים שיש כוח ותועלת לתפילה להשפיע על שני דינים אלו. כפי הכרת האדם במידת רחמיו ית', בידו לפתוח על ידי תפילותיו שערי רחמים, ולזכות לצירוף רחמים בדין.

"מי יחיה?" - באמת!

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל פעם שאל, שבפיוט "ונתנה תוקף" כשאומרים את המילים "מי יחיה ומי ימות" הקהל מתרגש ובוכה מאד. ולכאורה בשלמא ב"מי ימות" בוכים שאף אחד לא רוצה למות, אבל למה בוכים גם ב"מי יחיה"?

הציגו את השאלה לפני הגר"ח קניבסקי זצ"ל, והוא ענה שאכן יש מקום גדול לבכות ולהתחנן ביותר ב"מי יחיה", שכן יש הרבה אנשים שחיים כמו 'מתים' רח"ל. כולנו צריכים הרבה סייעתא דשמיא שנזכה לחיות באמת ...

כששמע הגראי"ל ביאור זה, נהנה מאד.

[דברי שיח]

פרק ה

כוונות תקיעת שופר

אחת מהמצוות העיקריות של ראש השנה היא תקיעת שופר. מטרת המצוה היא התעוררות הלב בשעת שמיעת הקולות. על כן חשוב לברר את מצוות הלב של מצוה זו באופן מפורט בכל ענפיה. אלו רגשות יש לעורר כאשר שומעים את תקיעת השופר כדי לקיים את המצוה באופן מושלם ולהשיג את מטרתה.

א. רחמנא ליבא בעי

בזוהר הק' כתוב שמצות תקיעת שופר היא חסד גדול שגמל לנו השי"ת, שבה לימד אותנו את הדרך לנצח את המקטרגים ולהמתיק את הדין של ראש השנה, שכן כאמור לעיל כל מטרת הדין היא להמריץ אותנו לחזור בכל לב ובכל נפש לאבינו שבשמים. וז"ל (רע"מ ויקרא דף צ"ח ע"ב, מתורגם ללה"ק):

אף על פי שהקב"ה אוהב דין כמו שנאמר "כי אני ה' אוהב משפט", ניצח אהבת בניו את אהבת הדין, ובשעה שהמקטרג קם ורוצה לקטרג עליהם, צוה הקב"ה לתקוע בשופר כדי לעורר רחמים מלמטה למעלה. בתקיעת שופר ... מתעורר קול אחר למעלה. כאשר קול השופר מתעורר מלמעלה ומלמטה, כל הטענות שטוען המקטרג על ישראל, כולם מתבלבלים.

מבואר בדברי חז"ל בכמה מקומות, שפעולתו של השופר לעורר רחמי שמים, אינה ענין סגולי בלבד, אלא כיון שהוא מעורר את לבבות השומעים, התעוררות זו של כלל ישראל מעוררת רחמי שמים.

כך מובא במדרש (מדר"ר ויקרא כ"ט, ד', ופסיקתא דרב כהנא כ"ג, ד'):

אמר רב יאשיה כתיב "אשרי העם יודעי תרועה", וכי אין אומות העולם יודעים להריע? כמה קרנות יש להן, כמה בוקינוס יש להם, כמה סלפירגסי יש להם ואמרת "אשרי העם יודעי תרועה"? אלא שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה, והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים, והופך להם מדרת הדין למדרת רחמים.

וכן כתוב בזוהר הק' (חלק ג' דף י"ח ע"ב ובכ"מ, מתורגם ללה"ק):

אשרי חלקם של הצדיקים שיודעים לרצות לקונם ויודעים לתקן את העולם ביום ההוא בקול השופר, ועל זה נאמר (תהלים פ"ט ט"ז) "אשרי העם יודעי תרועה", "יודעי" ולא "תוקעי".

במשנה במסכת ראש השנה [פ"ג משניות ז', ח'] מבוארת הכוונה הנצרכת בשעת תקיעת שופר באופן יותר מפורט. וז"ל המשנה שם:

... מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כוון לבו - יצא, ואם לאו - לא יצא. אף על פי שזה שמע וזה שמע, זה כוון לבו וזה לא כוון לבו. [דכתיב] "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו'", (שמות י"ז) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה. אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו, היו נופלין. כיוצא בדבר אתה אומר, (במדבר כ"א) "עשה לך שרף ושים אתו על נס, והיה כל הנשוח וראה אתו וחי", וכי נחש ממית, או נחש מחיה. אלא, בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים, היו מתרפאים, ואם לאו, היו נמוקים.

ונראה שהדוגמאות של מלחמת עמלק ומכת הנחשים שהמשנה מביאה, אינן מובאות רק מחמת הדמיון של כוונת הלב הנצרכת בשעת שמיעת קול השופר²⁶, אלא המשנה באה לומר שבראש השנה יש מלחמה ממש עם השר של עמלק ועם כוחות המזיקים המקטרגים נגד כלל ישראל, מעין מה שהיה בשעת מלחמת עמלק ובשעת מכת הנחשים במדבר²⁷. בראש השנה

26 ואכן יש דפוסים של המשניות שהגירסא בהן "דכתיב והיה כאשר ירים משה..."
27 "המלחמה" הזו שיש בעולמות העליונים בראש השנה מתוארת במדרשים: ע' מדרש רבה ויקרא פרשה כ"א פסקה ד' [ומעין זה מדרש תהילים מזמור כ"ז]: רבנן פתחין קרא בראש השנה ויום הכיפורים: "אורי" בר"ה "וישעי" ביום הכיפורים. "ממי אירא" עזי וזמרת יה. "בקרב עלי מרעים" אלו שרי אומות העולם. "לאכול את בשרי" לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו עובדי עבודה זרה ואלו

יש מצב של סכנה ממש. המשנה מגלה לנו שהעצה להנצל מסכנה זו, היא להשתמש בסגולה המיוחדת של השופר אשר בכוחה לעורר את הרגשות העמוקים ביותר של קבלת עול מלכות שמים הנמצאים בתוכנו, ו"לשעבד את ליבנו לאבינו שבשמים".

ויש להעיר שכתוב במשנה "כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים". לא כתוב "משעבדים את עצמם" או "את מעשיהם", אלא "את לבם". הניצחון נגד כוחות הטומאה תלוי לגמרי במצב לבו של האדם. כל זמן ש"לב" האדם - שהוא מקור הרצונות והשאיפות שלו - רחוק מהשי"ת ומרצונו, עדיין יש רח"ל מקום לייסורים ולהתגברות כוחות הנוגדים לקדושה. המטרה של השופר היא להפוך את לבו של האדם מכיוון של התרחקות מה' ומרצונו, למצב של קירבה גדולה ושאיפה לקבל את רצונו ית', בין את רצונו המופיע בתורה ובין את רצונו בחלק שקבע בשבילו בחייו האישיים. שעבוד הלב לאבינו שבשמים הוא התאחדות כל רצונות הלב ומגמותיו להשגת הכמיהה של דוד המלך בפסוק "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש ...", שכל שאיפותיו בחיים תהיינה רק להיות קרוב להשי"ת ולקיים את רצונו. רגשות אלו קיימים בעומק נשמתו של כל יהודי, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות גירושין (ב', כ')²⁸. ועל כן המעלה המיוחדת של כלל ישראל מתבטאת במה שהם עם "יודעי תרועה" - "דידעין לכוונא רעותא לקמי מאריהון" [יודעים לכוון את הרצון לפני רבונם. זוה"ק ח"ג י"ח ע"ב].

בנוסף לכוונה כללית זו, מובאות על ידי חז"ל ובספרי הקדמונים כוונות נוספות הכלולות בעבודת הלב של מצות תקיעת שופר, וכדלהלן.

עובדי עבודה זרה, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם? "צרי ואויבי לי" בימות החמה שס"ה יום, השטן גימטריא שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג, וביום הכיפורים אינו מקטרג. אמרו ישראל לפני הקב"ה "אם תחנה עלי מחנה" של סמא"ל "לא יירא לבי" שהבטחתני (ויקרא ט"ז, ג) "בזאת יבא אהרן אל הקדש". עכ"ל המדרש. עוד מובא במדרש הנעלם פרשת בראשית (מאמר יהי מאורות): תא חזי, רחמנותו של הקב"ה, שנתן עצה להנצל מן הדין. דתניא מאי דכתיב "זכרון תרועה", לא אשכחנא זכירה לתרועה, אלא האי. דא"ר יוסי, כתיב, "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר וגו' והרעותם וגו'". וזכר לתרועה זו, אמר הקב"ה הריעו לפני בתרועה זו, שהיא זכרון אותה התרועה, מיד, "ונושעתם מאויביכם". מאן אינון. אלו הם המורים חובתם של בני אדם. דתניא, א"ר יוחנן, מלאכים יש המורים חובתן של בני אדם, ומלאכים יש המורים זכותן.

28 וז"ל הרמב"ם שם: מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר "רוצה אני" ויכתוב הגט והוא גט כשר ... ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס? ... שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר "רוצה אני", כבר גרש לרצונו. עכ"ל.

ב. "בעל הדין בעצמו תובע הדין"

כבר מוזכר לעיל בשם המדרש שעל ידי התקיעות הקב"ה כביכול "עומד מכסא הדין ... והופך מדת הדין למדת רחמים". וכן מובא במדרש רבה ויקרא (כ"ט, ג):

יהודה ברבי נחמן פתח (תהלים מ"ז) "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר" בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין, בדין הוא עולה. מאי טעם [איפה זה רמזו בפסוק]? "עלה אלהים" [מידת הדין] בתרועה". ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב "ה' [מידת הרחמים] בקול שופר", ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם, והופך עליהם מדת הדין לרחמים.

יש להבין איך יש בכוחו של השופר להפוך את מדת הדין למדת הרחמים, הרי היום של ראש השנה הוא יום שמיועד לשליטת מדת הדין?

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספר יערות דבש (ח"א, דרוש ו') מתרץ, וז"ל:

צריך שתדע, כי לפי כל עניני משמעות הפוסקים ודברי חז"ל, ענין שופר להפוך מדת הדין למדת הרחמים. והלא אמרו (מו"ק ט"ז ע"א) "אפיק שופרא ושמתיה", "בארבע מאות שופרות שמתיה ברק למרוז" [שמשתמשים בשופרות לשם אנשים בנדידי וחרם], וכהנה טובא, דמורה כי שופר מעורר דין, עושה משפט חרוץ, ומכלה קוצים מכרם ה' צבאות?

אבל באמת כך הוא הענין, שופר הוא השמעת דין, זמן תחלת דין, כי אין רשות למארי תריסין ומקטרגים לכנוס לפרגוד עד שישמע קול שופר, ואז מתחיל הדין, ואז הותרה הרצועה לכנוס כל מארי דינא, לתבוע דינא מן המלך המשפט. וזהו שיסד רבי אמנון בנתנה תוקף, "וקול שופר ישמע, ויאמרו הנה יום הדין וכו'". אמנם אין שופר למעלה נשמע עד שיתקעו ישראל למטה, ואז נתקע השופר למעלה, אז קביעת הדין. ... זה הטעם באמת, כיון שבעל הדין בעצמו תובע הדין, ואומר דונו לי דיני, הרי חמת המלך שכבה, כי הוא בעצמו מקבל על עצמו דין. ... וזה רמזו (דברים רבה ה', ד') "במקום שיש דין למטה אין דין למעלה", כי אם אדם תובע דין למטה, אין דינו של ה' למעלה כל כך בריתא²⁹.

²⁹ כדבריו כתב גם החיי אדם בסוף הל' מגילה (סי' קנ"ה) ד"ה "הריעו לה". מעין דבריהם מבואר גם בזוה"ק (חלק ג' דף רל"א ע"א) לגבי וידוי. וז"ל: בההוא יומא של ראש השנה דקיימין שבעין קתדראין למידן דינא לעלמא, כמה אינון מארי תריסין קטיגורין דקיימי לעילא, אלין מיימינין לזכו ואלין משמאלין לחובה לאדכרא חובין דעלמא,

זאת אומרת, אין צורך בדין קשה כאשר בעל הדין בעצמו מכיר בצורך הדין וביעילותו, ומעוניין בו. כאשר אנו מודים ומקבלים על עצמנו שיש לנו הרבה מה לתקן, ואנו מבקשים עזרה מלמעלה להשיג תיקון זה, אפילו אם הוא יצטרך להיעשות בצורה לא נעימה ח"ו, דבר זה בעצמו ממתק את הדין³⁰. כל מטרת הדין היא כאמור לעוררנו מתרדמתנו, וכאשר אנו מתעוררים מעצמנו, אין צורך בדין של מעלה.

ג. "עורו ישנים משינתכם"

הרמב"ם כתב בספר יד החזקה - הלכות תשובה (פרק ג הל' ז):

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: "עורו ישנים משינתכם והקיצו נרדמים מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל - הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה"³¹.

רבי צדוק הכהן זצ"ל בספר רסיסי לילה (אות ל"ה) מפרט את רגשות ההתעוררות שהשופר צריך לעורר בתוך ליבנו:

ענין תקיעת שופר שכתב רמב"ם (פ"ג מה' תשובה הל' ז') "כלומר עורו ישנים מתרדמתכם", ורז"ל אמרו (ר"ה ט"ז). "שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר", הכל אחד. כי "ה' צילך", כאשר האדם מתעורר משנתו וזוכר בהשי"ת, אז השי"ת זוכר אותו. כאותו ענין שהוא זוכר בהשי"ת, איך הוא מלא

חובין דכל חד וחד. ועל דא אצטריך לב"נ לפרשא חובין, כל חד וחד כמה דאיהו, בגין דמאן דמפרש חטאוי לא אתמסר דיניה אלא בידא דמלכא קב"ה בלחודוי, ומאן דדאין ליה קב"ה איהו לטב. ... מאן דמפרש חוביה בי דינא בדילין מיניה, בגין דב"נ קריב לגרמיה ולא אתדן על פומיה, ותו לא שביק למקטרגא לאולפא עליה חובא. מומא דבר נש יקדים ויימא, ולא יהיב דוכתא לאחרא למימר. כדין קב"ה מחיל ליה הה"ד "ומודה ועוזב ירוחם." וע"ע פחד יצחק (יוה"כ ל"ה, ח' ט'). ומהר"ל נתיב התשובה פ"ה.

30 גם בלי חידושו של היעירות דבש שקול השופר מעורר את הדין שמים, כאשר האדם בשעת תקיעת השופר מעורר את עצמו לדון את עצמו ולתקן מעשיו, הרי בזה יש דין למטה ולא נצרך את הדין של מעלה. וע' מכתב מאלוהו ח"ה (עמ' 532) שהמקבל מידת הדין באהבה מתוך הכרה שאף מידת הדין מקורה מרחמים גדולים, הופך בכך את מידת הדין למידת הרחמים, ויחוננו עושהו. ע"ש.

31 פסיקתא רבתי פרשה ל"ט: מהו "תקעו בחדש שופר"? אמר רבי ברכיה הכהן בר' כשתיטלו את השופר לתקוע, חדשו מעשיכם ועשו תשובה, ואפילו יש בידכם כמה עבירות אני מכסה עליהם כמה שנאמר "מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו' ישוב ירחמנו יכבש עונותינו וגו'" (מכה ז', י"ח וי"ט).

כל הארץ כבודו, והכל שלו, וצריך לעובדו וכיוצא, כל חד לפום אתערותא דיליה, כך השם יתברך כנגדו. ... ולכן יהיב עיטא בשופר לעוררנו.

ואמרו רז"ל (ר"ה שם ע"ב) שהוא "לערבב השטן". והכל אחד, כמו שנאמר (ב"ב ט"ז). "הוא שטן הוא יצר הרע", ועיקר יצר הרע אינו אלא ההשקעה בדמיון, שאינו מניחו לזכור ולשום אל לבבו על מה נברא בעולם, ולהתעורר משנתו. ועל זה נאמר "ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור, והנדרחים בארץ מצרים", שהם ב' מיני השתקעות בדמיון:

האחד: שמשקיע עצמו בהשתדלות תדירה בעסקי עולם הזה כגון לקבוצ ממון וכיוצא שאר תאות או רדיפת שררה וכבוד או ניצוח וקנאה עד שלבו מוטרד שאי אפשר לו לזכור את השם יתברך כלל.³² וזה נקרא "אובד" חס וחלילה, כאשר הוא בתכלית השיקוע. וזה ענין "אשור", שהראש שלהם סנחרב שבלבל כל העולם כולו בהשתדלות עצומה כל ימיו ולא לישב בטל כישן דמי. והגם שזה גרע יותר עד שהוא כאובד לגמרי, מאחר שהוא שקוע בהשתדלות וטרדות ולא בדמיונות של בטלה. ותכלית השיקוע בזה הם עשרת השבטים שאז"ל (ובמות ט"ז סע"ב) שנטמעו בעמים בגלות אשור, עד שלא ידעו בעצמם אם הם ישראל כלל. כי כך הוא גדול כח השיקוע בעולם הזה עד שמשכיח לגמרי שורש היהדות חס וחלילה. ... אבל "ביום ההוא" שהוא היפך יום הזה, יהיה שופר גדול המעורר גם אלה. ואלה יקדימו לבוא, כי השיקוע שלהם מצד כח השתדלות, וכאשר יתעוררו ויהפכו כח השתדלותם להשתדל לרדוף אחרי ה' מצד הרדיפה שלהם יקדימו בביאתם.

ואחר כך, "הנדרחים": הם העצלנים השקועים בדמיונות של תוהו ושל שוא ושל הבל וזה ענין "מצרים" ... שאין צריך עבודה, כי נילוס עולה ומשקה. מה שאין כן ארץ ישראל "ארץ אשר ה' אלהיך דורש וגו' למטר השמים וגו'", וצריך עבודה ותפלה ויחול לה', ואי אפשר להשקיע עצמו בשלוה כל כך. וזה עיקר קדושת הארץ שלא להשקיע בדמיונות של שלוה, רק לידע שצריך השתדלות ואדם לעמל יולד. וקדושת המקדש לידע שלא לעמל מלאכה ולהשקיע בעבודת עולם הזה, בזיתו וכרמו, רק בעבודת השם יתברך. ו[מצרים] "ערות הארץ" נקרא השיקוע בעולם הזה בלא השתדלות, רק הוים שוכבים. ותכלית שיקוע בזה נקרא "נדרח", שאינו "אובד" שהרי אינו שקוע בדבר אחר ומובלע בין העמים, אבל מכל מקום הוא נדרח מידיעת השם יתברך ... וזה בא

32 יש להעיר, שלכאורה דבר זה יתכן גם אצל מי שעוסק במצוות, ואף מי שתורתו אומנותו, שיכול להיווצר מצב שבו אדם בחר לעצמו מסלול בחיים, וקבע לעצמו סדר יום מלא בתורה ובמצוות, ומאז כל מחשבותיו מוקדשים לדרכי ההצלחה במשימות שקבע לעצמו, ואין לו זמן לחשוב על ה' שצוה אותנו במצוות אלו, ועל מטרותיו בחיים.

רק מרוב בקשת השלוח ... וזה כח ארץ מצרים כמו שאמרו ז"ל (ויקרא רבה פ' כג) על "גוי מקרב גוי", "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה". הגם שהיו מצויינים שם ולא שינו את שמם ולשונם ושמרו יחוסם ולא נטמעו ביניהם להיות אובדים, מכל מקום נקראו "נדחים". והשם יתברך הבטיח כי לא ידח ממנו נדח, כי יתעוררו לקול שופר הגדול שישמיע השם יתברך ללבבם. הגם שיתאחרו מה"אובדים" מצד העצלות שבהם, וצריכים להשתדלות יתירה, אבל סוף יבואו כולם להר הקודש לירושלים, אשר שם הוא ההיפך של ב' מיני דמיונות האלה³³.

ד. ג' קולות של השופר

מלבד היעוד של השופר להעיר את האדם לחזור בתשובה כנ"ל, יש פן נוסף לתקיעות, כמבואר בתוספת מעשה רב (אות נ"ח) בשם הגר"א מווילנא. וז"ל:

רבינו (הגר"א זצ"ל) היה שמח מאד בעת תקיעת שופר, וכך אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדוה כדוגמת המדינה ביום שממליכים ומעטרים אותו. כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל עולמות שאנחנו עמו.

וכן כתב גם הספורנו עה"ת (ויקרא כ"ג, כ"ד):

"זכרון תרועה": זכרון תרועת מלך, בה יגילו במלכם, כאמרו "הרנינו לאלהים עוזנו הריעו".

ומעין זה כתבו גם רבי אברהם בן הגר"א בפירושו על תהלים (מ"ז, ו'), והמלבי"ם (במדבר י', א') בספר תורה אור (במדבר י', א'). והוסיפו רבי צדוק הכהן זצ"ל והמלבי"ם שיש הבדל בין הקולות השונים של השופר לענין זה, שתקיעה ראשונה ואחרונה של כל בבא הם קולות של שמחה, והשברים והתרועה באמצע הם קולות של בכי.

וז"ל המלבי"ם שם:

הנה התרועה בא לעורר פחד ורעדה מאימת הדין ומיראת העונש, ובאה תרועה שברים מצד הספק אם גנוחי גנח או ילולי ילול [יש ספק בביאור מה שכתוב בתורה "תרועה", אם הכוונה "שברים" שהוא מעין גניחה על צרה, או "תרועה" שהיא יללה של בכי], שכל זה מציין פחד העונש. והתקיעה מורה על השמחה,

³³ גם סוג תרדמה זו שייך אצל עובדי ה'. שאחרי שהאדם קבע לעצמו כיוון בחיים ובעבודת ה', העצלות הטבעית של האדם מקשה עליו מלעשות חשבון הנפש ולבדוק את דרכיו ואת יסודות השקפותיו, אם יש במה לשפר את עצמו ואת מעשיו.

שכן היו תוקעים כשמשחו מלך חדש, וכשבא המלך בין העם, מרוב שמחתם. וכמו שכתוב "וכי תבואו מלחמה בארצכם והרעו אתם בחצוצרות, וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות", מבואר שהתרועה היה סימן השבר והצרה, והתקיעה היה סימן השמחה.

וכן מבואר בזוהר הק' (ח"ג דף ר"ל ע"ב):

"קש"ת" סימן: תקיעה שברים תרועה. ואינון סימן מרכבה דאבהן [תקיעה שברים תרועה הם רמזים על הג' אבות שהם קשורים יחד להיותם 'מרכבה' אחת (פי' 'מתוק מדבש')], תקיעה דאברהם, שברים דיצחק, תרועה דיעקב, דאתמר ביה (במדבר כ"ג, כ"א) "ותרועת מלך בו".

וכן מובא בספר של"ה הק' (מס' ר"ה תורה אור י"ב). וז"ל:

וענין הקולות: תקיעה קול פשוט בחסד שהוא ימין פשוטה לקבל שבים, שברים בגבורה, תרועה בתפארת "ותרועת מלך בו", ויש בו גם כן צד הדין "תרועם [רש"י: תרועצם] בשבט ברזל". נמצא שלושה קולות הם, גדולה גבורה תפארת כן פירש בתיקונים.³⁴

וז"ל רבי צדוק הכהן (ספר רסיסי לילה אות ל"ו):

✧ תקיעה הוא לשמחה ...

ובינתיים [בין שתי התקיעות] הוא קול התשובה מעומקא דלבא שהוא במרירות הלב, גנוחי גנח וילולי יליל על כווד העונות:

✧ ["שברים"] - באנחה השוברת כל גופו של אדם, הבאה מצד הראגה והפחד, וזהו תשובה מיראה.

✧ ["תרועה"] - והיללה בבכי כבן המתגעגע לפני אביו [ובוכה לפניו על מה שכבר עבר ואין] (ל' רצ"ה שם), הוא תשובה מאהבה.

✧ ["שברים תרועה"] - ... תשובה הבאה מצד הרגשת הכאב והצער, איך רע ומר עזבו את ה', ומעורר רחמים רבים בקרבו על נפשו שנתרחקה בעונותיה מאור פני מלך חיים. ... והתשובה על דרך זה, הוא ברישא גנח

34 המשך דברי השל"ה הק' שם: אמנם בזוהר (עי' ח"ג רלא, ות"ז כ"א דף נו נז) פירש בענין אחר, פשוטה ראשונה בחסד, שברים בגבורה, תרועה במלכות, וזהו "אשרי העם יודעי תרועה", מלשון "וידע אדם את חוה אשתו", ופשוטה שניה היא תפארת. אלו ואלו הם דברי אלהים חיים, וכך הוא פשר הדבר. לעולם תרועה בתפארת, אמנם מצד היותו מתדבק בגבורה שהיא דין וזו בידו אחת שהיא המלכות, ועל זה נאמר "ויקח אחת מצלעותיו" פירוש מצדו, והיא המלכות שהוא צד הגבורה שבו, וצדו שני היא נטייתו אל החסד, וזהו עצם התפארת והיא פשוטה שנייה מצד החסד הפשוט.

והדר יליל, כדרך החולים על צער גופם שבראשונה מרגיש פחד המחלה ומתאנח, ואחר כך מזכיר אהבת עצמו³⁵ ומיילל על צערו.

נמצא שבכי של תשובה מושלמת צריך להיות מוקף בשמחה.

תשובה אמיתית נובעת מהכרה בטובו המופלג של השי"ת, ואשר על כן מורגש עד כמה מוטל עלינו לקבל מלכותו, לשמור על הוראותיו ולהשתדל למלא את רצונו.

תשובה גם מביאה לשמחה. סימן לכך שהתשובה נעשית בצורה הנכונה הוא שכל תוספת כאב ובכי של חרטה מביאים בעקבותיהם שמחה עמוקה הנובעת מהטהרה הפנימית שהיא תולדת התשובה. **תשובה מביאה את האדם לקרבת ה', וכל תוספת קרבה מביאה את האדם לשמחה הנעלה של הכרה מוחשית בטוב המופלא של השי"ת, כמו שכתוב "שוייתי ה' לנגדי תמיד ... לכן שמח לבי וכו'".** קרבה והכרה זו, ביחד עם רגשי ההזדהות המלווה אותן, באופן טבעי יעוררו בתוך לבו של האדם תקווה ותוחלת שהטוב הזה של מלכות שמים לא יהיה שקוע בהסתר, אלא שיתגדל ויתקדש שמה רבא בקרוב (אצל כל בני העולם, וגם בתוך כל רבדי פנימיותו של כל אחד), ואז "צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו".

לפי זה, קרוב הדבר לומר שזהו יסוד המחלוקת המובאת במשנה במסכת ראש השנה (דף כ"ו ע"ב), אם עדיף שהשופר של ראש השנה יהיה "פשוט" (ישר) או "כפוף":

משנה: שופר של ראש השנה של יעל פשוט [רש"י: דמידי דתפלה בעי פשיטות].
רבי יהודה אומר בראש השנה תוקעין בשל זכרים [רש"י: אילים, שסתמן כפופין]
וביובלות בשל יעלים [שהם פשוטים].

גמרא: במאי קמיפלגי [במה חולקים רבנן ורבי יהודה]? **מר סבר** [ר' יהודה סובר] **בראש השנה כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי** [בראש השנה כמה שהאדם כופף את דעתו עדיף. **לפי רש"י:** הכוונה שיהיו פניו כפופים למטה (ואולי אינו גורס "דעתיה" בגמ' [תוי"ט]). **לפי הירושלמי** (ר"ה פ"ג ה"ד), **רשב"א** (ר"ה שם), **רמב"ן** (דרשה לראש השנה עמ' רל"א): הכוונה לכפיפות הלב בהכנעה ובתשובה. **לפי המאירי:** הכוונה לשניהם לכפיית הלב ולשחיית הקומה והראש. **ומר סבר** [התנא קמא סובר] **בראש השנה כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי, ובתעניות כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי.**

להלכה נפסק בשו"ע (סי' תקפ"ו ס"א) שבראש השנה עדיף שהשופר יהיה כפוף. וכתב שם המשנה ברורה (ס"ק ה') "תקון רבנן לתקוע בכפוף לסימן שיכפפו לבם למקום [להשי"ת], בתפלה".

35 וכן כמו שהזכיר לעיל שם, הרי הוא מעלה על לבו אהבת מה שהיה יכול להיות - ועכשיו אין.

השיטה שעדיף שבראש השנה השופר יהיה פשוט - "כמה דפשיט איניש דעתיה טפי עדיף" - צריכה הסבר. האם אין התנא הזה מסכים שצריכים להכניע את הלב לפני מלכו של עולם בראש השנה, ובפרט בשעת תקיעת שופר? אולם לפי האמור לעיל הדבר מוסבר בס"ד, שהרי יש בתוך הכוונה של תקיעת שופר גם את שמחת ההכתרה (בתקיעה הראשונה והאחרונה) ולעומת זאת את הכניעה של השברים והתרועה. ועל כן יש מקום למחלוקת באיזו צורה לעשות את השופר.

עוד נראה שיתכן מאד שהבדל זה בין הרגשות המיועדים להתעורר על ידי התקיעה הראשונה והאחרונה, ושל השברים והתרועה שביניהם, הוא יסוד עשר הכוונות של הרב סעדיה גאון בתקיעת השופר המובאות בקיצור במחזורי רבים, ובהרחבה בספר מנורת המאור (אות רצ"ד) ובאבודרהם (טעמי התקיעות). וז"ל המנורת המאור:

במצות תקיעה זו של ראש השנה יש בה כמה כוונות, אשר כולם הם 'אורח חיים למעלה למשכיל'. והם נכללים בעשרה דברים:

♦ הראשון: כי בעצם היום הזה תחילת היצירה מהאדם, שהיתה בו כוונת בריאת זה העולם השפל, ובו ביום מלך הקב"ה על בריות העולם הזה, שיצא מן הכח אל הפעל. ומנהג ידוע, כי ביום שימלך מלך בשר ודם יתקבצו עבדיו ויתקעו בשופרות לפניו לפרסם הדבר ויאמרו: "יחי אדוננו המלך". וכדאי הוא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אשר מלכותו קדמה לעמו והיה ה' למלך על כל הארץ לעולם, שיעשו כן בתחלת מלכותו שמלך על כל העולם, וכן ביום הזה בכל שנה, כיון שמלכותו תהיה תמיד בלי הפסק. וכן אמר המשורר: 'בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' (תהלים צ"ח, ו').

♦ השני: הימים האלה [ל' אבודרהם: כי יום ראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה, ותוקעין בו בשופר להכריז על ראשנו] הם הראויים לקבל השבים, וצוה תורה לתקוע שופר, להכריז: הרוצה לשוב ישוב, ואם לא ישוב דמו בראשו. ולא יתכן להיות התראה גדולה מזאת. וכן מצות המלך [ל' אבודרהם: וכן עושין המלכים] המצוה להכריז בכל גזרה שירצה, כדי שיתרה לבני אדם שלא יעברו על מצותו, והעובר עליו הרי זה חייב. וכן כשרוצה למחול לחוטאים ומצוה להכריז: "כל אשר יבוא לזמן פלוני וישוב לעבודת המלך יכפר עונו ואם לאו אשמו עליו", כך הוא זה.

♦ השלישי: שנזכר תקיעת השופר ביום מעמד הר סיני, שנאמר: 'ויהי קול השפר הולך וחזק מאד' (שמות י"ט, י"ט) וכשנשמע

השופר נזכר יום מתן תורה, ותבוא בלבנו יראת הקב"ה, ונשתדל לעשות מצוותיו כאשר צונו ונחזור בתשובה. [ל' אבודרהם: ונקבל על עצמנו מה שקבלו אבותינו על עצמם "נעשה ונשמע".]

♦ הרביעי: שנזכר דברי הנביאים, שנמשלו דבריהם לנו כתיקיעת שופר, שנאמר: 'ושמע השומע את קול השופר ולא נזהר, ותבוא חרב ותקחהו, דמו בראשו יהיה' (יחזקאל ל"ג, ד') וכשנזכר זה, הנזהר לו מלט ביתו וכל אשר לו.

♦ החמישי: שנזכר חרבן בית המקדש, שהיה בקולות ושופרות ותרועות מלחמת האויבים [ל' אבודרהם: וקול תרועת מלחמת האויבים], שנאמר: 'כי קול שופר שמעת נפשי תרועת מלחמה' (ירמיה ד', י"ט). ובשמענו קול השופר נתפלל אל השם ונתחנן לו, שיושיענו מיד אויבינו, ויקרב ויבנה בית המקדש שהחריבוהו אויבינו בעוונותינו, כאשר הבטיחנו על ידי עבדיו הנביאים.

♦ הששי: שנזכר עקדת יצחק אבינו, שמסר [עצמו] למיתה על כבוד קונו, להשלים רצונו. ואביו אשר היה אוהבו כנפשו היה חפץ לקיים דבריו, לולי שחמל הקב"ה על האב ועל הבן והראה לו האיל שנברא עם האדם ועשאו עולה תחתיו, ונחשב כאלו הקריב בנו עולה תמימה. ואנחנו אם נלך בדרכיו ירחם עלינו בוראנו ויזכר לנו צדקתו, [ל' אבודרהם: וכן אנחנו נמסור נפשנו על קדושת שמו ויעלה זכרונינו לפניו לטובה] כמו שאמרו (ר"ה ט"ז, א'): אמר הקב"ה, "תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכר לכם עקדת יצחק בן אברהם, ואקבל תשובתכם, ואצילכם מיד אויביכם ושוטניכם".

♦ השביעי: כשנשמע קול השופר נירא ונפחד מקולו ותרועתו, שכך הוא מנהגו וטבעו, ועל כן נכנע לפניו ויצרנו. כמו שנאמר: 'אם יתקע שופר בעיר וגו' (עמוס ג', ו'). ולפיכך יאמרו כל איש לרעהו בשמעם את קול השופר: "למה תקעו היום מימים?" ויאמר להם: "על דבר זה וזה". וכן כתב הרמב"ם: אף על פי שתקיעת השופר בראש השנה גזרת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: ישנים עורו מתרדמתכם וחפשו מעשיכם וזכרו בוראכם וחזרו בתשובה ואל תהיו מן השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנותם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה וישוב אל ה' וירחמיהו'.

♦ השמיני: כדי שנזכר יום הדין הגדול ונפחד ממנו, שנאמר: 'קרוב יום ה' הגדול קרוב ומהר מאד יום ה' מר צרח שם גבור. יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום [שאה ומשואה יום] חשך ואפלה יום ענן וערפל. יום שופר ותרועה' (צפניה א', י"ד ט"ז) ואמר על זה: 'התקושו וקושו הגוי לא נכסף' (שם ב', א').

♦ התשיעי: נתקע בשופר כדי שנכסף שיקבץ הקדוש ברוך הוא נדחי ישראל אשר הבטיחנו על ידי ישעיה הנביא, עליו השלום, שנאמר בו: 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול' וגו' (ישעיה כ"ז, י"ג).³⁶

♦ העשירי: כדי שנזכר יום תחית המתים, אשר המשיל אותו הנביא באותם שיקומו לחיים, שיתקע להם שופר ויתקבצו כולם בשמע העם את קול השופר, שנאמר: 'כל יושבי תבל [ל' אבודיהם: (ישעיה י"ח - ג') 'כל יושבי תבל ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו'] ושכני ארץ', אלו המתים, וכן הוא אומר: 'הקיצו ורננו שכני עפר' (שם כ"ו, י"ט).

על כן אנחנו חייבים לשום הדברים האלו על ליבנו ולכוון במצות שופר ולהיות זהיר בו כאשר צותה תורה ... שלא היתה כונת התורה בתרועה לבד, אלא להזהיר על התשובה. וכן מצינו במכילתא: "ובחדש השביעי באחד לחדש וגו'" (במדבר כ"ט, א'), "בחדש" - חדרשו עצמכם; "שופר" - שפרו מעשיכם. אמר הקב"ה לישראל: "אם שפרתם את מעשיכם לפני הריני נעשה לכם כשופר, מה שופר זה מכניס בזו ומוציא בזו, אף אני עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים ומרחם עליכם" [כך כל קטיגורין שבעולם מקטרגין לפני, אני שומע בזו ומוציא בזו] (שו"ט פ"א).³⁷ והכל תלוי בתשובתינו, וירחמו עלינו מן השמים.

ונראה שעשר כוונות אלו, לפי סדרו של הרב סעדיה גאון, ניתנים לחלוקה לשלוש קבוצות,

36 ע' שלטי הגבורים ראש השנה (דף ג' ע"א בדפי הרי"ף): "אמר הקב"ה, אמרו לפני מלכיות: שתמליכוני עליכם, זכרונות: שיבא לפני זכרוכם לטובה, שופרות: שתתנו לב ותצפו ליום ולימות המשיח, ובמה בשופר." 37 וע"ע מאמר החכמה לרמח"ל, וז"ל: סגולת השופר בתקיעתו למטה וכח שרשו למעלה, הוא להחזיק [לחזק] הטוב ולכפות הרע. ותראה שמאחר חטאו של אדם הראשון הנה נתערב הטוב ברע ונכבש תחתיו, ובזמן מתן תורה, הנה יצא הטוב מתוך הרע ונתגבר ושלט, ואמנם לא הגיע עדיין להיות הוא כובש את הרע תחתיו, אבל הגיע לצאת ממאסרו, ולהתחזק בעצמו, ונשאר הרע נפרד ממנו עומד בפני עצמו. אך לעתיד לבא הנה ישתלם התיקון הזה והטוב יכבוש את הרע לגמרי, ויהיה הטוב שולט לבדו. ואמנם, החיזוק הראשון שנעשה לטוב נעשה על ידי השופר דמתן תורה, והוא ענין "ויהי קול השופר וכו'". והשלמת התיקון לעתיד לבא שהטוב ינצח נצחון גמור, גם הוא יהיה על ידי השופר, והוא ענין "יתקע בשופר גדול". ולפי שתיקון זה יהיה גמור, מה שלא היה במתן תורה, נקרא 'שופר גדול'. ואולם נצטוינו לתקוע בשופר בראש השנה לחזק התיקון העשוי כבר במתן תורה, ולהזמין העתיד ליעשות לעתיד לבא. וכן כנגד זה נסדר הסדר בתפלה לעורר אותו כראוי.

באופן מדויק מעין המבואר לעיל בסדר התקיעות:

✧ **תקיעה ראשונה [תקיעת שמחה של הכרת מלך, וקבלת מלכות באופן כללי]:**

- א. רגש של הכרת מלך - [הרגשת כבוד המלכות, והקבלה לכבד את המלך באופן כללי].
- ב. הכרזה על ימי תשובה מיוחדים - [קבלה כללית לשנות את מעשינו להתאימם לרצון המלך].
- ג. קבלת "נעשה ונשמע" מעין מעמד הר סיני - [קבלה לשמור את כל מה שכתוב בתורה, לקיים את רצונו ית' ופקודותיו].

✧ **שברים תרועה [בכי של חרטה מראה ומאהבה, על פרטי קיום ההוראות הכלולות בקבלת המלכות]:**

- ד. פחד התרעת העונשים העתידיים להגיע למי שלא מתקן מעשיו [כהתרעת הנביאים בשם ה'].
- ה. חומרת העונשים המגיעים ח"ו לעוברי רצונו ית' [ה"אויבים" והמקטרגים הקמים ח"ו נגד עם ישראל].
- ו. נכונות לקבל דין קשה מאהבה עד כדי מסירת נפש על קדושת השם [תשובה על השאיפות השליליות, קבלת רצונו ית', בין מה שכתוב בתורה ובין רצונו במצבי החיים האישיים, מעין עקדת יצחק].
- ז. להרגיש פחד וכניעה גדולה לפני השי"ת, כתגובה הטבעית לקול השופר [קבלת שינוי מעשים בפועל].
- ח. לעורר את הלב להרגיש שיש דין וחשבון בשמים על כל המעשים [קבלת חשבון הנפש למעשה].

✧ **תקיעה אחרונה [תקיעת הכרזת מלכות לכל בני העולם, שמתוך אהבת המלך אנו שואפים ומצפים שלא רק אנחנו נקבל מלכותו ית' באופן מושלם, אלא כל האנושות]:**

- ט. להרגיש צפייה גדולה לגילויים הגדולים של כבוד מלכות שמים שיהיו בשעת קבוץ גלויות, כאשר ישמע שופרו של משיח.

י. להרגיש צפייה לגילויים עוד יותר גדולים של כבוד מלכות שמים, שיהיו בשעת תחיית המתים.

השיא של קבלת מלכות שמים הוא שאנחנו לא רק מקבלים על עצמנו עול מלכות שמים, אלא שכואב לנו המצב הירוד של כבוד מלכות שמים, ושעל כן אנו מצפים שיתגדל ויתקדש שמה רבא בעולם. לכן תמיד אחרי קבלת מלכות שמים מוסיפים ביטוי של כמיהה זו: אחרי הפסוק הראשון של קריאת שמע מוסיפים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואחרי "עלינו לשבח" מוסיפים מיד "ועל כן נקוה לך ה' אלוקינו לראות מהרה בתפארת עוזך כו". וכן בראש השנה כאשר מתגלה בפנינו אור גילוי כבודו יתברך, מרכז תפלותינו הוא על התיקון הזה, "ובכן תן פחדך כו", "ובכן תן כבוד כו", "ובכן צדיקים כו". כל זמן שלא אכפת לנו יחסם של אחרים לכבוד מלכות שמים, הרי זה סימן שגם אנחנו לא מקבלים מלכותו ית' בכנות. כדוגמת מי שנמצא במדינה ששודדים מרדו במלך ושמו את המלך במאסר. מי שבאמת נאמן למלך, לא רק יכבד את שמו והוראותיו של המלך, אלא ישתדל בכל כוחו להוציאו מבית האסורים. מי שלא אכפת לו מצבו של המלך, ברור שנאמנותו לקויה.

ה. ענין "עירבוב השטן"

כתוב בגמרא ראש השנה דף ט"ז ע"א:

למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין [לפני תפילת העמידה] **ותוקעין ומריעין כשהן עומדין** [בתוך תפילת העמידה]? **כדי לערבב השטן.**

ומבאר תוספות שם:

כדי לערבב את השטן - פירש בערוך: כדאיתא ביורשלאמי "בלע המות לנצח" וכתוב "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול". כד שמע קל שיפורה זימנא חדא בהיל ולא בהיל, וכד שמע תניין אמר ודאי זהו שיפורה דיתקע בשופר גדול, ומטא זימניה למתבלע, ומתערבב, ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא [כאשר השטן שומע את תקיעת השופר פעם הראשונה הוא נבהל במקצת, וכאשר הוא שומע אותה פעם שנייה הוא אומר ודאי זהו השופר הגדול של משיח והגיע זמנו להכלות, ואז הוא מתבלבל ואינו מצליח לקטרג].

רבי צדוק הכהן זצ"ל (רסיסי לילה אות ל"ו) מסביר את ענין ה"ערבוב" התמוה הזה. וז"ל:

ולחיות עיקר התשובה היא עזיבת החטא אל להבא, וכמו שכתב הרמב"ם בהל' תשובה שיעיד עליו הבוחן לבות שלא ישוב לכסלו. ובעונותינו, הכתוב צווח

"מה אעשה לך וגו' וחסדכם כענן בוקר וגו'" וכל פושעי ישראל מלאים חרטה, אבל הוא רק לשעה. וכן קול שופר של ראש השנה מעורר לשעה, ואינו דומה לשופר גדול שלעתיד לבוא שעל ידו יתעקר היצר הרע לגמרי, עד שיבוא האובדים וגו'. כי יהיה התעוררות כל כך קבוע וקיימת, ולא חרטת שעה, רק עד שיבוא ל"ה הקודש", קדושה דקביע וקיימא. מה שאין כן בכל ראש השנה, הוא התעוררות לפי שעה בתשובה שלימה מעין שופר גדול שלעתיד, אבל אינו עדיין כיתר התקוע במקום נאמן. ולכן תוקעין ומריעין כשיושבין ותוקעין ומריעין כשעומדין (ר"ה ט"ז רע"ב) לערבב השטן. ובתוספות בשם הירושלמי "דקמייתא בהיל ולא בהיל, ובתרייתא אמר השתא ודאי אתי משיחא". ותמוה וכי אין יודע מצות שופר בראש השנה, וגם תקנת חכמים לתקוע מיושב ומעומד? ... אבל הכוונה "בהיל ולא בהיל" דאינו יודע אם נקבע בלב דוגמת שופר גדול שלעתיד להיות קיים כך, דדבר זה תלוי בעדות בוחן לבות, והוא מסופק בקטרוגו.³⁸

נמצא שמה שגורם לבלבול השטן הוא הספק שאולי ההתעוררות של עם ישראל בשעת תקיעת השופר היא התעוררות קבועה, ולא זמנית בלבד. יוצא, שהרי זה בידנו להפוך את ה"שופר הקטן" שלנו ל"שופר הגדול" של משיח. כאשר נשמור על ההתעוררות של השופר, שהיא לא תהיה רק התעוררות שטחית זמנית, אלא נחזיק בה בכל כוחנו לשנות את הנהגתנו ואת יחסינו לרבש"ע באופן קבוע. אז גם השופר שלנו ייהפך לשופרו המיוחל של המשיח, ונזכה כבר לראות בשמחה הגדולה של קיום החזון "ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים", בב"א.

38 ע' ביאור נוסף לערבוב זה של השטן בספר חוט המשולש (עמ' קע"ח) בשם רבי עקיבא איגר זצ"ל: בגמרא בראש השנה (ט"ז ע"ב) איתא: "למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן". ופירש רש"י "כדי לערבב שלא ישיטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתמין דבריו". ואינו מבואר מדוע מסתמין דבריו מחמת שרואה את ישראל מחבבין המצוות, עבור המצוות שעשו יקבלו שכר ועבור החטאים יקבלו עונש? ביאר הגאון רבי עקיבא איגר עפ"י הגמרא ביומא פ"ו שכאשר ישראל עושין תשובה מאהבה, הזדונות נעשין להם זכויות. ובכך מבואר שכאשר רואה השטן את ישראל מחבבין את המצוות הרי הוא חושש מלהשטין ולהזכיר עבירות שלהם, שאם יעשו תשובה מאהבה הרי כל העבירות הללו יהפכו להם לזכויות, לכן שתיקתו יפה מדיבורו ומסתמין דבריו. (פירוש זה מובא גם בספר פנים יפות סוף פ' ויקרא לבעל ההפלאה זצ"ל).

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

לשמוע קול שופר - באמת!

הרב אשר קובלסקי שליט"א

רגע של הזדמנות שנתית

ראש השנה הוא יום שבו כולנו עוברים לפניו ית' כבני מרון ודגים אותנו. אולם אבינו האב הרחמן, שהוא המציא את הדין, גם נתן לנו כלי העומד לימינו בעמידתנו להעתיק לשנה טובה ומתוקה.

יש רגע שמחולל את הישועה. רגע חד שנתי, בו הציבור כולו עוצם את נשימתו, עוצם את עיניו, מתרכז בכוונה גדולה, ומעיניים לא מעטות זולגות דמעות.

הרגע הזה, הוא הרגע בו בעל התוקע ניגש אל השופר, עיניו נעצמות בדבקות, וכל הציבור עומד בשקט ובדומיה, ואז נשמע קול השופר. זהו רגע לא ניתן לתאר, השילוב בין החרדה האופפת, הרגשות המציפים, הדבקות הנוגעת, התרוממות הרוח והלב לאבא שבשמים. הרגע הזה הוא רגע המהפך, הרגע שהופך את הדין לרחמים. השופר הוא כמו 'מטף כיבוי' על להבות הדין, הוא מפזר רוח של חסד, משרה בשמים אווירה של רחמים.

במשך כל ימות השנה אנו עוברים התמודדויות רבות וניסיונות קשים. הריחוק מאבא מוביל לכך שאנו מתקשים להילחם עם היצר העומד עלינו, טרודים, בלי שימת לב אל הנשמה הפועמת בקרבנו.

ואז מגיע רגע אחד, רגע של תקיעת שופר. המנגינה הזו של השופר - משילה מעלינו ברגע אחד את כל הכיסויים המעיבים על ליבנו, ופותחת לנו את השער לקרבה אמיתית לאבינו שבשמים, לקשר קרוב המציף בנו את רגשות החרטה הנכספים. זוהי

אותה נעימה שמאפשרת לנו לשנות את דרכנו, לחטא את ליבנו, לזכך את נפשנו. זהו כוחו של השופר - יש בו את אותה מנגינה, אותו קסם, אותו כח עוצמתי שמציף את עינינו בדמעות ואת ליבנו ברצון טוב וכיסופים להתקרב לאבא, בהשתוקקות אמיתית לחיות בצלו.

כדי שהשופר יפעל את פעולתו באופן מושלם, חשוב שנתכונן לרגע הזה, שברגע בו תשמענה התקיעות ננצל אותן עד תום ליציאה לדרך רוחנית חדשה מחוזקת. ככל שנתכונן לרגע הזה, ככל שנחליט היכן אנו רוצים להשתנות, ואלו דברים נשפר השנה - כך נזכה שרגע תקיעת השופר יותיר בנו חותם של קרבת אלוקים לכל החיים.

צריך לנצל את ההזדמנות ולהתקרב באמיתיות לאבינו שבשמים באהבה. ככל שנתפוס את הנעימה הכובשת הזו ועל גליה גינשא בדרכנו אליו ית', ככל שנעניק לרגע תקיעת השופר את היכולת לשנות אותנו, לרומם אותנו - כך נזכה שהשופר יחולל באמת את המהפך הרצוי, ויביא אותנו לחיקו של אבא, באהבה אין קץ, מתוך קירבת אלוקים מרוגשת שתלווה אותנו לכל השנה הבעל"ט!

[פניני פרשת השבוע גליון 196]

האדמו"ר בעל "נתיבות שלום" מסלונים זצ"ל:

קשר ישיר שנתי

בקשר בין היהודי לאביו שבשמים, יש תמיד משטינים ומקטרגים המפריעים והגורמים למחסומים בקשר זה. אולם פעם אחת בשנה יש אפשרות ליצור קשר ישיר ללא הפרעות. פעם אחת בשנה, בתקיעת שופר, נאנח כלל ישראל אנחה עמוקה ואמיתית לפני הקב"ה, ואין הסטרא אחרא יכולה להתערב. גם אם כל השערים ננעלו, מבקיע עכשיו קול השופר את כל המחיצות. שעת תקיעת השופר היא הזדמנות של קשר אמיתי, ישיר ובלתי אמצעי בין ישראל לאביהם שבשמים.

[נתיבות שלום ר"ה עמ' קכ"ג, תוה"ד]

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. שערי שמים פתוחים לרווחה

מובא בספר אורחות רבנו (ח"ב עמ' רכ"ד) בשם החזון איש שמותר בראש השנה לבקש בקשות פרטיות, וכן פסקו עוד גדולי הפוסקים, וכן נהג והמליץ הגר"ח קניבסקי זצ"ל. ונראה מדברי המטה אפרים (תקפ"ד ס' כ"ה) שכן הדין אף כאשר חל בשבת. על אף שכאמור בפרקים הקודמים עיקר התפלות בראש השנה הן על כבוד שמים, מכל מקום תפלות פרטיות כוחן רב לעזור לאדם ליצור קשר עם מעמקי הלב ולקרבו לאביו שבשמים. כל אמצעי המוסיף לקרבה זו, לפי דרגתו ואופיו של האדם, רצוי מאוד³⁹. חשיבות אמצעי זה ברורה מההוספות שקבעו חז"ל בתפילות, והעובדה שאף הוסיפו בקשות בתוך שלוש הברכות הראשונות והאחרונות של תפלת העמידה⁴⁰. ואכן, תפילות הנאמרות מתוך הקירבה הגדולה של ימים מיוחדים אלו, כוחן רב לחולל פלאות.

יום מיוחד לקבלת התפלות

כשבוע ימים לפני ראש השנה בבית החולים תל השומר, משפחה אחת שמעה זה עתה בשורה איומה ולא ידעה כיצד להתמודד עמה.

39 לפי האמור לעיל בפרק זה, נראה שראוי במיוחד בראש השנה להקפיד לסיים כל תפלה עם המילים "והטוב בעיניך עשה" (ע' ס' העקרים ד', כ"ד) כדי שלא תהיה סתירה לקבלת מלכות שמים. וכן לשתף כבוד שמים בבקשתו כנוסח "זכרנו לחיים ... למענך" (ע' כתר ראש להגר"ח מוולאזין זצ"ל תפלה אות כ"ח שכן ראוי תמיד כל השנה).
40 ע' חבור התשובה למאירי (ב', י"ב): [ההוספות בג' הראשונות והאחרונות של תפילת העמידה] הוא אצלי מנהג נאה, מפני שטבע האדם מתעורר על כל חדוש אם התחדשות זמן אם התחדשות נוסח דברים ... ומזה היה בראוי בזה הזמן, שצריך האדם להתעורר בו תכלית התעוררות, שיתחדשו בכל הברכות דברים מעוררים הטבע. ... ועל זה הדרך תקנו בתוספות אלו נוסח מעורר מאד בענין זכירת החיים, באמרו "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים טובים", "וכתוב לחיים", וכן בכל הברכות תמצא תחלה על החיים, לסבת היות האדם נרעד על זכירת המות יותר ממה שאינו נרעד על שום דבר.

התברר שהמיוחשים מהם סבלה אימם בשבועות האחרונים מקורם במחלה נדירה מסוכנת ביותר. בתום סדרת בדיקות שאיששו את החשש, הרופאים היו קצרי דיבור ותכליתיים: "הצילומים אינם מותירים מקום לספק, מחלה חמורה משתוללת בגופה של האם, מחלה נדירה וחשוכת מרפא. עד היום לא הומצאה כל תרופה שיכולה לטפל במחלה מסוכנת זו ואין ברירה אלא להכניס את אימכם לניתוח מורכב ומסובך שאורכו כחצי יממה. נצטרך לנתח בעבודה מחושבת היטב ולהשתדל להגיע לכל המקומות בהם מקוננת המחלה ולנסות להסירה. ניתוח כה מורכב ומסובך טומן בחובו סיכונים גדולים ביותר, לא ניתן לדעת מראש לאן הוא יוביל ואיך תראה אימכם אחריו".

בני המשפחה יצאו מהרופאים מלאי דאגה, המחלה כה קשה וחשוכת מרפא, אין לה תרופה ואין לה טיפול. גם הניתוח המדובר מסוכן כל כך, ומי יודע אם אימם תוכל לעמוד בו ולהישאר חיה ופעילה כפי שהיתה. גם הרופאים לא היו בטוחים שזה פיתרון הולם. בני המשפחה החליטו להיכנס אל הגאון רבי חיים גריינימן זצ"ל ולשאול בעצתו.

כשרבי חיים שמע על דבר האסון הנורא שנפל על המשפחה, נקרע לבו, הוא נאנח בכאב והאזין היטב לצדדים לכאן ולכאן כפי שהביעו הרופאים. הוא החל לשקול בדעתו את הדברים. לפתע ניעור ממחשבותיו וקרא "האם הניתוח כה דחוף עד שהוא אינו יכול לחכות שבועיים?". "שבועיים?" תמהו בני המשפחה לעומתו, "מה גרויח מלהמתין שבועיים? הרי המחלה כה קשה וחמורה, אם נעשה את הניתוח מוטב נעשה אותו מיד, ואם לאו, הבה נחליט על כך עכשיו. לא כך?"

השיב רבי חיים "בעוד כמה ימים יחול ראש השנה. ראש השנה הוא יום בו החיים מחולקים מחדש. כולנו עומדים לדיון מחודש, כל מה שקרה השנה אינו מוכיח דבר על השנה הבאה, כי בראש השנה הכל יכול להשתנות. גם אם המצב כרגע גטול תקוה, בכוחו של ראש השנה לשנות סדרי בראשית. בתפילה מעומק הלב בראש השנה אפשר להפוך את המציאות אף כאשר אין ביכולתנו לדמיין איך הדבר יתכן. הקדישו את ראש השנה לתפילות נרגשות למענה, ונמתין עוד כמה ימים עם הניתוח".

בני המשפחה ביקשו את אישור הרופאים להמתין כשבועיים ימים, והאישור התקבל. ביום ראש השנה, לצד התפילות הנרגשות הנאמרות בפי כל, החרידו זעקות השבר של בני המשפחה את שערי השמים. שוב ושוב חזרו על השם של אימם, ובדמעות שליש סיימו את ספר התהלים כמה וכמה פעמים לרפואתה.

שלושה כוכבים נצנצו בשמים, יום ראש השנה עבר וחלף. גם בימים הבאים הוסיפו בני המשפחה תפילות ותחנונים, ובד בבד נערכו לניתוח שהיה אמור להערך במהלך חג הסוכות.

לפתע באחד הבקרים של עשרת ימי תשובה בשעת בוקר מוקדמת, צלצל הטלפון של אחד מבני המשפחה. הרופא שהיה על הקו אפילו שכח להזדהות מרוב התרגשות, הוא רק וידא שהוא מדבר עם בנה של האשה, ומיד אמר "אתה לא תאמין מה אני בא לבשר לך עכשיו". הלה עשה אוזנו כאפרכסת, והרופא החל לצטט ממיל שקיבל באותו לילה מרופא אמריקאי: "בתום מחקר מקיף של שנים רבות, אישר הלילה מינהל התרופות האמריקני תרופה חדשה לשימוש נגד המחלה. הליך הייצור של התרופה מתחיל כבר בימים אלו. זו בשורה לאלפי אנשים בכל רחבי הגלובוס שסובלים מהמחלה שעד היום הוגדרה כחשוכת מרפא".

הרופא הסביר בשמחה לא מוסתרת: "תבין אדוני, יש תרופה למחלה! יש תרופה! שנים רבות חקרו אותה ובדיוק השבוע היא אושרה, בדיוק לכבוד אימך. איך ידעתם לדחות את הניתוח בשבועיים? מי גילה לכם כי בעוד שבועיים תתגלה תרופה חדשה?" תמה הרופא.

הבן לא השיב אלא קם ויצא בריקוד של הודאה "לא יאומן כי יסופר, בדיוק עכשיו כאשר התפללנו בכל כוחנו בראש השנה לרפואה, התרופה אושרה! אמא ניצלה מהגזרה האיומה!".

סיפור זה כדאי לזכור ולהפנים. ראש השנה הוא יום של מהפכה, יום שבו ניתן להפוך את הכל. ביום זה הבה נקיש על שערי שמים בחוזקה כדי לזכות לשנה טובה ללא כל קשר לחוויות השנה הקודמת, וניכנס כולנו לשנת חיים, שפע, אושר ושלוש.

[פניני פרשת השבוע גליון קמ"ח, תוה"ד]

להוולד מחדש

הרב מנחם שטיין שליט"א סיפר סיפור מאלף ומרגש ביותר. בשכנותו גרה משפחה שבתם היתה משגיחה על ילדיו מידי פעם. באחד הימים אמרה להם אותה בת שהיא רוצה להשאר אצלם ואינה רוצה לחזור לביתה. מבירור שעשו התברר שהבית שבו היא גדלה היה בית שבור, ולכן הגיעו להסכמה עם ההורים שהיא תשהה אצלם במהלך היום, ובלילה תלך לביתה לישון.

כך היא גדלה אצלם כמה שנים, התחתנה והקימה בית של תורה עם בחור מצוין. היא שמרה קשר עם משפחת שטיין, אך הקשר לא היה כל כך רציף כיון שהיא עברה לגור בעיר אחרת. רק זאת ידעו שכבר עברו שמונה שנים ועדיין לא נפקדה בזרע של קיימא. גם ידעו שהיא נסעה לחו"ל, ואף עברה טיפולים קשים בבתי החולים הגדולים בארה"ב. אך גם לאחר הטיפולים הקשים שעברה עדיין לא נפקדה, ואף נתבשרה על ידי הרופאים שהסיכוי שתלד אי פעם הוא קלוש ביותר.

באחד הימים בשלהי אלול, התקשרה הבת אל משפחת שטיין ובקשה מהם שהיא רוצה לבא אליהם לראש השנה. וזאת, כי בעיר מגוריה עדיין לא מצאה מקום תפילה כראוי לתפילות של ראש השנה, והטעם הטוב של התפילות בימים הנוראים בישיבת 'אור ישראל' בפתח תקוה עדיין מונחים בפיה, והיא מאד חפצה לבא להתפלל שם בראש השנה. אמרנו לה "בשמחה רבה! תבואו ונקבל אתכם בשמחה!"

כל הראש השנה האשה לא דברה שום דברים בטלים, רק דברי תורה או תהלים או שהיתה שקועה בתפילה במחזור. היא הסבירה ששמעה שיחה קודם ראש השנה שראש השנה אינו רק יום הדין אלא הוא יום של בריאה, ואפשר לפעול בימים אלו גדולות ונצורות.

בבוקרו של יום ראש השנה היא השכימה לתפילה, וכל התפילה עמדה שקועה במחזור שלפניה. בישיבת 'אור ישראל' אין עזרת נשים אלא בתוך אולם התפילה סגרו על ידי מחיצות מקום מיוחד לנשים, ושם עמדה והתפללה.

ממשיך הרב מנחם שטיין לספר: גם אני התפללתי שם בישיבת אור ישראל וידעתי שאי שם בעזרת נשים עומדת האורחת שלנו ומתפללת בדביקות. כשבעל הקורא הגיע להפטרה וקרא בקול מרטיט את דברי אלקנה לחנה "וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקָנָה אִישָׁה, חָנָה לָמָּה תִּבְכִּי וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי וְלָמָּה יָרַע לְבָבְךָ, הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים" פתאום נשמע קול בכי מרטיט לבבות מעזרת הנשים. זיהיתי מיד שמדובר בה. הבכי החרישי הפך לבכי קולני, עד שבעל הקורא לא הצליח לקרוא הלאה והשתתק, והיא ממשיכה בבכייתה ואינה יכולה לעצור. בדרך כלל דקת שקט באמצע הקריאה נדמית כמו נצח. וכאן בעל הקורא נשתתק לשבע דקות תמימות, שבע דקות של שקט, ורק קול בכי מרטיט כל לב נשמע בבית המדרש.

הבחורים שישבו לידי שאלו אותי "מה קרה?". אמרתי להם יש כאן אשה, שאני מכיר אותה, והיא כעת נלחמת על חייה. גם היא רוצה ילדים כמו חנה, וכעת זה הזמן שלה,

תתנו לה את הזמן. [לאחר מעשה נודע לי שבנותי הקטנות מרוב פחד נבהלו וברחו מבית הכנסת.]

כשסוף כל סוף הצליחה להתגבר על בכיה, המשיך בעל הקורא בקריאה, אבל התפילה של אותה שנה בבית המדרש כבר היתה אחרת, כולם כבר הרגישו את עוצמת יום הדין, שלא מדובר בעוד יום אלא ביום שבו הכל נקבע.

ממשיך הרב שטיין בסיפורו: בחודש תמוז של אותה שנה אני מקבל טלפון מאותה אשה: "כבוד הרב, אתה מוזמן לברית שתערך אצלנו". כנגד כל תחזיות הרופאים האשה נפקדה, וכהיום כבר יש לה - בלי עין הרע - שמונה ילדים! בכיה אחת בראש השנה עשתה את המהפך הגדול. היא פשוט נבראה ברייה חדשה.

ממשיך הרב שטיין: את הסיפור הזה כבר ספרתי כמה פעמים וגיתן לשמוע אותו במערכת הנפלאה של זיכוי הרבים 'קול הלשון'. באחד הימים של חודש אב מתקשרת אלי רבנית חשובה מבית וגן ואומרת לי: "כבוד הרב, סליחה שאני מפריעה, אבל אני חייבת לספר לך סיפור. לפני כשנה בחודש אלול שמעתי את השיחה שלך. זה חיזק אותי מאד, ובו במקום התקשרתי לאחיינתי שכבר שלש עשרה שנה ממתינה להפקד. אמרתי לה תשמעי את השיחה, זה מאד מחזק, ובו במקום הזמנתי אותה שתשהה אצלנו בראש השנה ושתתפלל בישיבת 'קול תורה' בבית וגן. אמרתי את תהיי האורחת שלנו ואני אסדר לך מקום טוב בעזרת נשים".

כשבעל הקורא הגיע לאותם מלים מרטיטות: 'וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקֶיךָ אִישָׁה חַנָּה לָמָּה תִּבְכִּי וְלָמָּה לֹא תֵאָכְלִי וְלָמָּה יִרַע לְבָבְךָ, הֲלוֹא אֲנִי טוֹב לָךְ מִעֲשָׂרָה בָּנִים', רמזתי לה בידי שעכשיו זה הזמן - אל תפספסי את הרגעים האלו! והנה כמו סכר שנפרץ, כל הקשיים שלה צפו כעת בראשה והיא פרצה בבכי נרגש כמה דקות טובות". ממשיכה אותה רבנית לספר: "התקשרתי אליך כעת לספר לך, אנו כעת בחודש אב עשרה חודשים מאותה בכי, ואני חוזרת כעת מהפדיון הבן של אותה אשה. יישר כוח - חזק ואמץ!"

[ווי העמודים ירחון כ"ב, עמ' צ"ד, תוה"ד]

ב. פתחו לי פתח כחודו של מחט

כשאבא בא לבקר את ילדיו, הוא לא רוצה לפגוש רק את אלו המקורבים אליו, אלא גם - ואולי במיוחד - את אלו שיש ח"ו נתק בינו וביניהם. בפרט אצל בנים סוררים כאלו, כל פסיעה של התקרבות כל

דהי נחשבת מאד וגורמת נחת רוח גדולה למעלה.

מספר הרב יצחק זילברשטיין שליט"א: סיפר לי יהודי נכבד מעשה מופלא שהתרחש אתו בביקורו בארה"ב.

נסעתי לארה"ב לצורך עיסוקיי, ועיקר חנייתי היתה בעיר מיאמי השוכנת לחוף הים. בעיר זו מתגורר בן דודי שלא ראיתיו מזה שנים רבות, ולמרות שידעתי שהוא רחוק מאוד משמירת תורה ומצוות, בכל זאת רציתי להיפגש עמו ולהתוודע למצבו.

התקשרתי אליו ושאלתי האם הוא מעוניין להיפגש. הוא ניאות לכך בחפץ לב, והזמין אותי לבוא אל ביתו. מיד בראותי אותו נדהמתי מאוד לראות כיפה חבושה לראשו. חשבתי בליבי שמא חבש את הכיפה לכבודי. אך בהיכנסי למעונו המפואר הבחנתי להפתעתי, במזוזה גדולה הניצבת בפתח הדלת, דבר שלא היה אצלו בפעם האחרונה שביקרתי במקום. תדהמתי גדלה כאשר נכנסתי לסלון ועיני נתקלו בפמוטות השבת, בסידורים ובחומשים, בספרי קודש ובעוד פריטים שהעידו על שמירת המצוות.

שאלתי אותו "אני מבחין שחל שינוי גדול בחיך, מה עומד מאחורי השינוי הזה?"

האיש החל לספר דבר פלא שעבר עליו ביום ראש השנה האחרון.

"ישבתי במרפסת ביתי וצפיתי במרחבי הים הגדול הנראים מול הווילה שלי. לפתע ראיתי נחיל גדול של אנשים יוצא מבית הכנסת והולך לכיוון הים. למרות שהייתי רחוק מאוד מיהדות, ושנים רבות לא נכנסתי לבית כנסת, נזכרתי שמדובר במנהג שבו משליכים היהודים את חטאיהם לים ביום ראש השנה - תפילת 'תשליך'.

המראה המפליא של נחיל יהודים דתיים הצועד לעבר הים, הזכיר לי את אבי המנוח שהיה לוקח אותי בתור ילד לעשות 'תשליך' בים. בהחלטה של רגע אמרתי לעצמי, גם אני אצטרף ליהודים הללו לכיוון הים...

הלכתי, והנה אני עומד מרוגש בין היהודים האוחזים בידיהם סידור ומתפללים. מאן דהוא ניגש אלי ומסר לי סידור והצביע על הקטעים הנאמרים, ואמרתי את התשליך בהתרגשות עם שאר היהודים.

התשליך הסתיים ופניתי לשוב לכיוון ביתי. לפתע אני מרגיש דפיקה על גבי. הסתובבתי, ולנגד עיני עומד יהודי מכובד והדור פנים, השואל אותי בהארת פנים: "תאמר לי יהודי, שופר כבר שמעת היום?". השבתי בשלילה. מיד הוא הוציא מכיס בגדו שופר קטן, ביקש שאשמע ואתכוון לצאת ידי חובה. הוא תקע בשופר כמה תקיעות. כשסיים,

פנה אלי ואמר "קוראים לי משה כץ", והלך לדרכו.

חזרתי לביתי כולי נפעם. שיתפתי את אשתי בחוויות שהיו לי ב'תשליך', ואף תארתי בפניה את האיש הדור הפנים שתקע עבורי בשופר. וסיימתי "משום מה האיש החליט להיפרד ממני תוך כדי שציין את שמו, משה כץ".

אשתי שמעה את השם ונדהמה, פרצה בבכי וביקשה שאתאר לה שוב באופן ברור את צורתו וקלסתר פניו של היהודי ההוא. התברר ששמו של אביה של אשתי היה משה כץ, שהיה תלמיד חכם ובעל תוקע בעיר פרשבורג שבהונגריה ונרצח בשואה, כך שמעולם לא הכרתיו. מכיון שאשתי ניתקה לגמרי קשר עם העבר ושינתה את שם משפחתה, לא ידעתי כלל ששם משפחתה הקודם היה כץ. ואכן בלי ספק זה היה הוא.

הסיפור הזה, סיים הבן דוד ממיאמי, ריגש אותנו עד דכדוכה של נפש ומאז השתנו חיינו.

ממשיך הגר"י זילברשטיין: אותו יהודי נכבד שגלל בפני את הסיפור המדהים, ביקש לשאול דבר אחד: "איני מבין, היכן היה אותו ר' משה כץ כל כך הרבה שנים? הרי האיש ממיאמי התחתן עם בתו מזה שנים רבות, ומדוע אפוא לא התגלה אליו במשך כל השנים, ודוקא עכשיו הופיע?"

השבתי לו, "עד היום האיש לא עשה מצידו שום פסיעה לכיוון קיום התורה, רק היום החליט לעשות כמה צעדים לכבוד השי"ת, להשתתף בתפלת 'תשליך' ואף לשמוע קול שופר. אז, כאשר התקרב ופתח פתח קטן כחודו של מחט, בשמים פתחו לו פתח רחב ושיגרו לו שליח מיוחד כדי לעודדו ולקרבו לתשובה. כך היא דרכו של הקב"ה, האדם צריך להתחיל ואז שולח הקב"ה עזרו מקודש. כתוב 'וברכך ה' אלוקיך בכל אשר תעשה' (דברים ט"ו, י"ח) ודרשו בספרי: "'וברכך ה' - יכול אפילו יהיה יושב ובטל? תלמוד לומר 'בכל אשר תעשה'". בשמים מחכים שנפתח פתח קטן ואז יפתח לנו השי"ת שערי סייעתא דשמיא בלי מצרים!"

[ווי העמודים ל"ו עמ' ע"א, תוה"ד]

שער ו

עשרת ימי תשובה

יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים
בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא.

(אבות פ"ד)

אשריהם בעלי התשובה שבשעה אחת,
ביום אחד, ברגע אחד מתקרבים אל הקב"ה
ודבוקים בו.

(זוה"ק ח"א קכ"ט ע"א)

תשובה מתקנת הכל, מתקנת למעלה מתקנת
למטה, מתקנת לעצמו מתקנת לכל העולם.

(זוה"ק ח"ג קכ"ב ע"א)

דרשו ה' בהמצאו

ימים מיוחדים אלו של עשרת ימי תשובה הם ימים שבהם ניתן להשיג הישגים נעלים, אך ההזדמנות שבהם אינה נראית לעינינו הגשמיים. לכן יש תועלת גדולה לעיין בדברי חז"ל המגלים את מהותם האמיתית המרוממת של ימים אלו.

גם אחרי שמבינים את האוצר הרוחני הטמון בימים אלו, עדיין נצרכת התבוננות בכיוון הנכון לפעול באופן מעשי כדי להשיג את תועלתם הגדולה. את זה נשתדל בעה"י לברר בפרקים הבאים.

תוכן השער

פרק א'	מקורות חשיבות הימים.....	תקז
פרק ב'	ימי התקרבות הדדית.....	תקטז
פרק ג'	תשובה שורשית	תקכג
פרק ד'	הנהגות מיוחדות בעשי"ת	תקלג
נספח	חשבון נפש מעשי	תקמא

פרק א' מקורות חשיבות הימים

הקב"ה בחסדו האיר את עינינו על ידי חז"ל וחכמי הדורות בחשיבותם הגדולה של עשרת ימי התשובה ובהזדמנות לעלייה הטמונה בהם. לקמן נבדוק את דבריהם, ונשתדל ללמוד מהם כיצד לנצל ימים אלו להשיג את תועלתם הגדולה ולהתעלות על ידם.

א. המלך נמצא על ידו

כתוב בגמרא יבמות מ"ט ע"ב שימים אלו מיוחדים מכל ימות השנה מבחינת הקרבה הגדולה של השי"ת אלינו, עם כל המשמעות של עובדה זו אף לגבי קבלת תפילות וביטול גזירות:

תני שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה ... מנשה [בן חזקיה] הרג את ישעיה [הנביא]. אמר רבא מידן דינייה וקטליה [מנשה דין את ישעיה כנביא שקר והרגו]. אמר ליה ... משה רבך אמר (דברים ד', ז') "מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו" [משה רבינו כתב בתורה שתמיד כשישראל קוראים אל ה' הוא קרוב אליהם לקבל את תפילותיהם] ואת אמרת (ישעיה נ"ה, ו') "דרשו ה' בהמצאו [קראוהו בהיותו קרוב], אתה אמרת שלפעמים הוא מצוי וקרוב בכדי לקרוא אליו ולפעמים לא?]

... מכל מקום קשו קראי אהרדי [הפסוקים קשים, ומה באמת היישוב לסתירות אלו?] "דרשו ה' בהמצאו" הא ביחיד המתפלל [תפלת היחיד לבטל גזרה אחרי שנחתמה מתקבלת רק בזמנים מסויימים], הא בצבור [תפילות הצבור לביטול גזירה מתקבלות בכל זמן]. ויחיד אימת [מתי הוא הזמן "בהמצאו" שבו גם תפילת היחיד מתקבלת בקלות?]

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.¹

ב. הקב"ה מבקש מאתנו לחזור אליו

במקביל למה שהקב"ה מתקרב אלינו הוא גם מבקש מאתנו להתקרב אליו, כפי שמבואר בפסוקים בספר יואל (פרק ב') שנוהגים לקרוא בהפטרת שבת שובה, שלפי המדרש (מדרש תנחומא וישלח פרק ב', ופסיקתא דר"כ פ' כ"ה) מדברים על עשרה ימים אלו.²

וזה פירוש הפסוקים לפי המדרש:

וה' נתן קולו - ה' צוה לתקוע בשופר בראש השנה כדי להזהיר את כלל ישראל לחזור בתשובה לפני יום הכיפורים,

לפני חילו - לפני כלל ישראל, שמדעזעין וחרדין מקול השופר וחוזרין בתשובה כדי לזכות בדין ביום הכיפורים,

כי רב מאד מחנהו - המלאכים המלמדים זכות וחובה הם רבים מאד,

כי עצום עשה דברו - הצדיקים שעושים רצון ה' ומקדימים "נעשה" ל"נשמע" [לכ' הכוונה שמקבלים את רצון ה' גם כשלא מבינים את מטרתו הטובה] הם חזקים ממלאכים אלו ובכוחם לנצחם,

¹ ע"ע מדרש תנחומא (האזינו פ"ד): א"ר שמואל בר נחמני מלה"ד למלך שהיה דר במדינה והיו בני המדינה מכעיסין אותו, כעס המלך ויצא מתוכה כמו עשרה מילין ועמד לו. ראהו אדם, אמר לבני המדינה 'דעו שהמלך עמכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונותיו על העיר להחריבה, צאו ופייסוהו ויחזור אצלכם עד שלא ירחיק מכם'. פקח אחד היה שם, אמר להם: 'שוטים, עד שהיה אצלכם לא בקשתם לפייסו ועכשיו קודם שיתרחק צאו אצלו, אולי יקבל אתכם'. לכך כתיב 'דרשו ה' בהמצאו' אלו עשרת ימי תשובה שהוא שרוי ביניכם, שכן יחזקאל אומר "והקיר ביני וביניכם" (יחזקאל מ"ג) הוי "קראוהו בהיותו קרוב. יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישבו אל ה' וירחמם וגו'".

² ז"ל המדרש תנחומא (וישלח פ"ב): "ה' נתן קולו" - זה ראש השנה שבו תקיעת שופר. "לפני חילו" - אלו ישראל שהן מזדעזעין וחרדין מקול השופר וחוזרין בתשובה כדי לזכות בדין ביום הכיפורים. "כי גדול יום ה', ונורא מאד ומי יכילנו" - זה יום הכיפורים שבו ספרי חיים וספרי מתים נחתמים. ומנין אתה אומר שבהללו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים שבהן הכתוב מדבר. שכן ישעיה מזהיר את ישראל ואומר להן (ישעיה א') "רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע. למדו היטב דרשו משפט אֲשֶׁרוּ חָמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה". הרי תשובה, ואחר כך "לכו נא ונוכחה" זה יום העשור שהוא יום תוכחה שבו הקב"ה מלביין עונותיהם של ישראל, שנאמר (שם א') "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". "כי רב מאד מחנהו" - אלו המלאכים שמלמדין זכות וחובה. "כי עצום עושה דברו" - מי עצום מהם [ממחנות המלאכים האלו]? עושה דברו. אמר רבי הונא בשם רבי חייה אלו ישראל שהקדימו עשיה לשמיעה ואמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כ"ד). בא ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת.

כִּי גָדוֹל יוֹם ה' וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יִכְלֶנּוּ - יום הכיפורים הוא יום גדול ונורא מאד שבו ספרי חיים וספרי מתיים נחתמים.

ועל כן הנביא אומר בשם ה' לכלל ישראל בקשר לימים אלו, שכתוצאה מזאת:

וְגַם עָתָה נֹאם ה', שְׁבוּ עָדֵי בְּכָל לִבְכֶּם וּבְצֹם וּבִבְכִי וּבְמִסָּפֶד. וְקָרְעוּ לְבַבְכֶּם וְאַל בְּגָדֵיכֶם, וְשׁוּבוּ אֵל ה' אֱלֹהֵיכֶם, כִּי חֲנוּן וְרַחוּם הוּא אֲרָךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה. מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנָחֵם, וְהַשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְּחָה וְנֶסֶךְ לַה' אֱלֹהֵיכֶם [נתרגום יונתן (מתורגם ללה"ק): מי שיודע שיש לו עוונות ישוב מהם ויתרחם עליו. וכל מי שישוב מהם, ינצל ממצוקתיו ויקבל ברכות ונחמות, ותפלותיו יתקבלו כמי שמקריב קרבנות ונסכים בבית מקדש ה' אלוֹקֵיכֶם].

ג. ימי עזרה ליראת שמים ותשובה

מרווח הזמן שנתן לנו השי"ת של ימים אלו לפני חתימת הדין, הוא חסד גדול. כמו חייל הנמצא באמצע המלחמה בחזית מול האויב. כאשר הוא נמצא במצב מסוכן מאד, והתייאש מלהנצל, הוא אינו מרגיש שום פחד. אמנם לפני שהוא נשלח לחזית, כאשר הוא עדיין בספק אם ישלחו אותו או לא, אז רגשי הפחד שלו גדולים מאד. בדומה לכך, אם היה רק את הדין של ראש השנה, העברייני היה מתייאש אחרי ראש השנה מיד מלזכות עוד לרחמי שמים, ואחרי שעבר היום לא היו מתעוררים אצלו רגשי יראת שמים ותשובה. לכן הקב"ה בחסדו, כאב רחמן הדואג לטובת כל אחד מילדיו, נתן לנו את עשרת ימי התשובה ויום הכיפורים שניתן להינצל בהם מגזרות הדין של ראש השנה, ובזה עזר לנו להתחזק ביראת שמים ולהשיג את המטרה שבשבילה הגענו לעולם. כך מבואר במדרש תהילים מזמור ק"ל:

"כי עמך הסליחה" - אמר רבי אבא, הסליחה מופקדת אצלך מראש השנה. וכל כך למה? "למען תורא" - בשביל ליתן אימתך על בריותיך ביום הכיפורים.

נמצא, שימים אלו הם אמצעי חשוב - הזדמנות יקרה - שהזמין לנו הקב"ה לפיתוח יראת השמים שלנו, אשר היא משימת חיינו, כמו שאמרו חז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל הוסיף על דברים אלו הערה יקרה. שבימים אלו הקב"ה לא רק מבקש מאתנו לחזור אליו ועוזר לנו כנ"ל להשיג יראת שמים, אלא הוא אף שולח רוח התעוררות בלב כל יהודי לעוררו לחזור בתשובה. וז"ל בספר יערות דבש (ח"א דרוש א'):

ראש השנה הוא כל שנה התחלת הבריאה, ואמרינן "היום הרת עולם" [ההנהגה עליונה היא כל שנה מעין ההנהגה שהיתה בשעת בריאת העולם]. **ואם כן, בעשרת ימי תשובה** [הקב"ה] **מעורר אותנו בתשובה בלי התעוררות דלמטה כלל, רק הוא מעורר אותנו כעין מעשה בראשית שהיה 'כטל לישראל'** [איתערותא דלעילא].

וזוהו "דרשו ה' בהמצאו", שהוא ממציא עצמו לנו טרם קראינו אליו, רק אדרבה הוא נמצא מקודם לעורר ליבנו לתשובה.

ולכן אם אדם יתן ללבו, ירגיש בלבו תמיד בעשרה ימים אלו רוח התעוררות לתשובה ויראת ה'. ואף שמפליג לדברים אחרים, מכל מקום לבו דופק לתשובה. והוא כי הקב"ה מעורר אותנו בימים אלה לתשובה בלי הכנה דלמטה. ואם כן, איפה כי ה' חפץ בנו, וקורא אותנו לעבודתו ולתשובתו, איך נעבור רגע אחד ח"ו לבטלה.

ד. הזדמנות להיות כתינוק שנולד

עוד מבואר בחז"ל שימים אלו מסוגלים ביותר לאדם לחולל שינויים מהותיים במעמדו הרוחני, וניתן לאדם להפוך את עצמו להיות כ"ברייה חדשה" כתינוק שנולד לגמרי נקי מפגמי החטא, בצורה שקשה להשיג בשאר ימות השנה. כך מבואר בפסיקתא רבתי (פרק מ"א):

[בפרשת קרבנות ראש השנה כתוב] "ועשיתם עולה לה'" (במדבר כ"ט ב'), ובמקום אחר הוא אומר "והקרבתם עולה לה'" (שם), וכאן "ועשיתם". אמר רבי יצחק למה "ועשיתם"? אמר הקדוש ברוך הוא לישראל עשו תשובה באילו עשרת הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים, ואני מזכה אתכם ביום הכיפורים ובורא אתכם ברייה חדשה [על ידי התשובה הקב"ה יעשה אתכם בריה חדשה, כאדם שנולד מחדש נקי מחטא. נראה שדורש "ועשיתם עולה" - "עשו אתם עולה", תעשו את עצמכם עולה על ידי תשובה, ובכך תסלק לגמרי את האדם החוטא מן העולם], כעניין שנאמר "ויעש אלהים את הרקיע וגו'" (בראשית א', ז') [שמכאן רואים שהלשון "עשיה" הוא עשיית בריה חדשה].

... עשרת ימי תשובה ... אם עשיתם תשובה בהם ואתם באים לפני ביום הכיפורים ואפילו יש לכם עונות מן הארץ ועד השמים, אני מלבינם כשלג. וכן אמר להם הנביא "רַחֲצוּ הַזֵּכֹּר הַסִּירֹי רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנְּגַד עֵינֵי חֲדָלוּ הָרַע. לְמַדּוּ הַיָּטֵב [למדו עצמכם להטיב] דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרֶי חֲמוּץ [רש"י: החזיקו את הגזול. לשון אחר הדריכהו בנתיב אמת לזכות בשלן] שִׁפְטוּ יְתוֹם רִיבוֹ אֱלֻמְנָה" (ישעיה א', ט"ז). תשע מידות כתב כאן (1) רַחֲצוּ, (2) הַזֵּכֹּר, (3) הַסִּירֹי רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנְּגַד עֵינֵי, (4) חֲדָלוּ הָרַע, (5) לְמַדּוּ הַיָּטֵב, (6) דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט, (7) אֲשֶׁרֶי חֲמוּץ, (8) שִׁפְטוּ יְתוֹם, (9) רִיבוֹ אֱלֻמְנָה כנגד תשעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים: "רַחֲצוּ וגו'" שפטו יתום ריבו אֱלֻמְנָה הרי תשע מידות כאן, ומה כתב אחריו "לכו נא ונוכחה ואמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" (שם) [ל' המדרש תנחומא הנ"ל: "לכו נא ונוכחה

יאמר ה' זה יום העשור שהוא יום תוכחה (נראה הכוונה: "יום בירור" שביום זה מוכיחים אם האדם זכאי או אשם, ע' מצודות מיכה ד', ג') שבו הקב"ה מלבין עונותיהם של ישראל, שנאמר (שם א') "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו".

... אמר ישעיה "ועוד בה עשיריה" [יש עוד עשרה] ושב ויהייתה לבער [ואז יבוער] (שם ו' י"ג), אמר הקב"ה בראש השנה אני דן את עולמי ובו ביום הייתי צריך לגמור את הדין, ולמה אני תולה עד עשרה ימים, כדי שיעשו תשובה עוד. ולמה "עוד בה עשיריה" כדי שיעשו תשובה "ושב ויהייתה לבער" שאם עשיתם תשובה באילו הימים אפילו יש בכם כמה עונות אני מבערם ומזכה אתכם. ואם לא עשיתם בהם תשובה הוו יודעים שדינכם מתפסק ביום הכיפורים. ולא עשיתי בכם, אלא אתם עשיתם בעצמכם. למה? שכך התקנתי לכם שתהיו תוקעים בשופר בראש השנה כדי שתהיו חרדים מתקיעת השופר להתקין עצמיכם לתשובה. אמר הנביא "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו" (עמוס ג' ו'), לפיכך "אם יהיה רעה בעיר וה' לא עשה" (המשך הפסוק עמוס שם) [נראה שר"ל כמו מי שמוזהיר את חברו מפני סכנה וחברו אינו מתייחס אליו, אי אפשר להאשים את המזהיר בתוצאות].

מה שכתוב במדרש שבעשרת ימים אלו על האדם "להקריב את עצמו כעולה לה'", נראה הכוונה שכדי לזכות להיות כ"בריה חדשה" וכתינוק שנולד, עליו לסלק, מבחינת יחסו לעצמו, את הקשר עם האדם שחטא ולהרגיש כאילו שזה היה אדם אחר לגמרי. כמו שכתבו הראשונים בביאור הענין של שינוי השם של בעל תשובה³, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (ב', ד'):

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה שמו - כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה ...

וכן כתב רבנו יונה ב"סדר דרכי התשובה": "ביום ההוא ישליך מעליו כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאלו היום נולד". היינו שהוא מקריב כליל להשי"ת את החלקים מנפשו שיש להם נטיות לחטאים שעבר עליהם, ובכך מקריב את האדם החוטא כעולה עד שאיננו עוד קיים בעולם.⁴

3 ע' ר"ן על הרי"ף ראש השנה (ג' ע"ב בדפי הרי"ף): טעמא דמילתא דשנוי השם גורם לו לעשות תשובה, שיאמר בלבו איני אותו האיש שהייתי קודם לכן וצריך אני לתקן מעשי. וכ"כ המאירי (ראש השנה ט"ז ע"ב): ויעשה בעצמו תחבולות להתעורר בשנוי הנהגותיו כגון שנוי השם עד שיתעורר בשנוי זה שהוא אחר, ושהנהגותיו יתחדשו בהתחדשות השם.

4 ונראה שזה באמת עומק כוונת הקרבנות. ע' מלבי"ם ויקרא (ט', ו'): כמו שזבחו כחות החיים והקטירו אותם על

הרמב"ם בהלכות תשובה (ב', ו', ו', ד') מוסיף לבאר את חשיבותם הגדולה של ימים אלו שבהם התשובה מתקבלת בקלות יותר מכל ימות השנה. וז"ל:

אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר, ומתקבלת היא מיד שנאמר "דרשו ה' בהמצאו". ... נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל השנה. ונהגו כולם לקום כלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום.

וכתב בספר סדר היום "יש הפרש בין תשובת ימים אלו לשאר ימות השנה כהפרש האור מן החושך"⁵.

ה. צו השעה - התחזקות בעבודת ה'

גם רבנו יונה בספר שערי תשובה (ב', י"ד) מרחיב את הדיבור בחשיבות הגדולה של ימים אלו, ובפירוט ההנהגה הראויה בהם:

בעשרת ימי תשובה, הירא את דבר השם לבו יחיל בקרבו בדעתו שכל מעשיו בספר נכתבים, ובעת ההיא האלקים יביא במשפט את כל מעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע. כי האדם נדון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים. ובעת אשר ידע האדם כי יביאו את דינו לפני מלך בשר ודם, הלא יחרד חרדה גדולה וישית עצות בנפשו, ובכל דרכי חריצות יחיש מפלט לו, ולא תעלה על

מוקדה במזבח הגדול, כן יזבח כל איש כחות נפש המתאוה והמתעורר מסטרא דבעירא שהוא היצה"ר על מזבח הקטן להעבירו ע"י אש אהבת ה' שלהבת יה, עד שייחד כל כחותיו וכל מחשבותיו לאדון המיוחד. עכ"ל. וע"ע מלבי"ם ארץ חמדה ריש פ' ויקרא. וכן נראה כוונת המדרש תנחומא ויקרא פ"ח: "אדם כי יקריב מכם קרבן" - למה נאמר "מן הבהמה" כשאמר "מן הבקר ומן הצאן"? אלא ירצה לומר להבדילו מן הבהמה [פי' שיבדיל מעצמו את הנפש הבהמית שלו], שלא ירד נפשו לשאול תחתית כמו הבהמה שיורדת נפשה למטה לארץ, כמה שנאמר (קהלת ד') "מי יודע נפש האדם העולה היא למעלה ונפש הבהמה היורדת היא למטה". ... היה כבהמה ויאבד כבהמה, ולפיכך אמר "מן הבהמה". ע"ע ש.ש. וע"ע אוה"ח הק' ויקרא (ט', ח'): כשהאדם חוטא אין בחינתו בחינת אדם, על דרך אומרים ז"ל (סוטה ג'). אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, ונעשה בהמה, וביום שחזר בתשובה רוח היא באנוש ועלה ממדריגת בהמה למדריגת אדם, האם ראוי הוא להמית אדם זה תחת בהמה?! לזה יביא דוגמת החוטא שהוא בהמה, וישתתף עמה בצער החושב כי ראוי הוא לעשות בו משפט זה, וכפי זה חלק רוח המרגיש הוא מציל את האדם בהערה זו.

5 ע' פלא יועץ (ע' תשובה): כתוב בספרים שהפרש יש בין עשי"ת לשאר הימים לענין תשובה ותפלה כהפרש האור מן החושך, ויפה שעה בתשובה ומעשים טובים בימים האלה מימים שלמים בשאר הימים. אשר על כן ראוי לחוש על כל רגע של ימים אלו שלא לאבדו... אשרי מי שיוכל להתבודד לחשוב עם קונוהו בד קדש ילבש, ולפחות בימים אלו יקיים להקריב שני תמידין כהלכתם "שיתיה ה' לנגדי תמיד" ו"חטאתי נגדי תמיד".

רוחו לפנות על ימין או על שמאל ולהתעסק ביתר חפציו, ולא ישגיח לפתח ולשדר אדמתו, ולא יפנה דרך כרמים, ולא יתרפה ביום צרה מהכין לב להנצל כצבי מיד. לכן מה נואלו היוצאים לפעלם ועבודתם עדי ערב, בימים הנוראים ימי הדין והמשפט, ואינם יודעים מה יהיה משפטם. ...

וראוי לכל ירא אלקים למעט בעסקיו⁶ ולהיות רעיוניו נחתים [מחשבותיו נכנעים], ולקבוע ביום ובלילה עתים, להתבודד בחדריו, ולחפש דרכיו ולחקור, לקדם אשמורות, ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה, ולשפוך שיח, ולשאת תפלה ורנה, ולהפיל תחנה, והעת עת רצון והתפלה נשמעת בה, כענין שנאמר (ישעיה מ"ט, ח'): "בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (יבמות מ"ט ע"ב): "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נ"ה, ו') - אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.

בשו"ע מובאות הנהגות מיוחדות שיש לכל אחד להתנהג בימים אלו. וז"ל (או"ח סי' תר"ג):

אף מי שאינו נזהר מפת של נכרים [בשאר ימות השנה], בעשרת ימי תשובה צריך לזוהר. הגה: ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה, וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאי, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע, ולכן קרבן אשם תלוי הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת (ד"ע ורבינו יונה ריש ברכות).

ומוסיף על דבריו המשנה ברורה שם (ס"ק ב' וס"ק ג'):

ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו - כתב הרא"ש שיקרא באלו הימים באגרת התשובה של רבינו יונה. והאר"י ז"ל כתב שחייב ללמוד בספרי מוסר כל השנה, וכן כתב הגר"א במשלי בכמה מקומות ובמעשה רב. ועל כל פנים באלו הימים יעשה כל אדם כדעת הזהר שישב קודם שישכב, ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו. ועיין ביערות דבש (ח"א דרוש א') כי שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים הם נגד שבעה ימי שבוע, ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, דרך משל ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון, וכן ביום שני וכן כל שבעה ימים⁷.

לחפש ולפשפש במעשיו - עיין בחיי אדם כלל קמ"ג, שם הרחיב הדברים בענין זה, ודבריו קילורין לעינים [דברי החיי אדם מובאים בנספח בסוף שער זה].

6 וז"ל הרב בעל ס' ראשית חכמה בספר תוצאות חיים (אות קמ"ח): "ואני אומר שלא יעסוק במלאכה בכל יום מאותם הימים אלא מה שיספיק לו בצמצום, כי ימים אלו מקודשים, שיום טוב לפנייהם ולאחריהם, והם כמו חולו של מועד. ... לכן יעסוק ברוב היום בתורה ובתשובה".

7 מקור ד"ז הוא מהרח"ו ז"ל בשער הכוונות דף צ:

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. על ידי התשובה נעשה כתינוק שנולד

החפץ חיים זצ"ל:

”א נייע רבי ברוך בער!”

בתום מלחמת העולם הראשונה אביו של רבי ברוך בער ליבוביץ' זצ"ל (ראש ישיבת קמניץ), נפל למשכב. רבי ברוך בער התמסר מאוד לאביו ועשה לילות כימים על יד מיטתו, אך למרבה הצער האב נפטר.

פטירת אביו הטילה צער כבד על רבי ברוך בער, הוא חש כי אולי היה בידו לעשות יותר, וראה את עצמו כאשם בפטירתו. צערו הגדול היה כה רב עד שסכנה נשקפה לבריאותו, אך איש לא הצליח להרגיע את נפשו המיוסרת.

ביום מן הימים הגיע רבי ברוך בער לאסיפת גדולי הרבנים שהתכנסו בוויילנא, בה נוכח גם ה'חפץ חיים' זצ"ל. בשולי האסיפה ביקש ה'חפץ חיים' מרבי ברוך בער להתלוות אליו לחדר צדדי, ואיש לא ידע על מה נסבה שיחתם. לאחר שעה נפתחה הדלת ומיד היה ניתן להבחין בשינוי שחל בפניו של רבי ברוך בער, עיניו אורו, חיוכו שב, מבטו התעודד...

בהמשך, רבי ברוך בער סיפר למקורביו את שהתרחש בחדר הסגור. ה'חפץ חיים', שידע מה התחולל בנפשו של רבי ברוך בער, פתח עמו בשיחה נרגשת על נושא התשובה. החפץ חיים תיאר בפניו שגם אם נניח שהיה בידו לעשות יותר למען אביו, הלא הוא עומד ומתחרט על כך, לבו ונפשו דואבים על העניין, והוא כבר שב בתשובה שלימה. והרי התשובה הופכת את האדם ל'בריאה חדשה'! והוסיף החפץ חיים 'בהתרגשות: "הרי ניצב עכשיו כאן א נייע רבי ברוך בער! - רבי ברוך בער חדש ממש! הרי כל העבר נמחק

ואיננו, יש כאן איש חדש נשמה חדשה, נקי נוצץ זך וטהור!" במילים אלו הרגיש רבי ברוך בער שסלע נגולה מעל לבו, והפך לאדם חדש. דבריו של ה'חפץ חיים' הותירו עליו רושם עז, עד יומו האחרון היה אומר כי ה'חפץ חיים' החיה את נפשו בגלותו לו את הסוד הגדול, שיהודי יש בו את הכח להיוולד מחדש ממש.⁸

יכול יהודי להיות מוכתם בעבירות ובחטאים, והוא חושב שאין לו תקוה, אך זה לא נכון, בתשובה ניתן לאפס את העבר - פשוט להיוולד מחדש. זה בידי כל אחד מאיתנו! הבה ננצל את הימים הללו המסוגלים לכך לשוב בתשובה, להפוך לאנשים חדשים - אשרינו מה טוב חלקנו!

[פניני פרשת השבוע גליון קצ"ו]

ב. התחזקות בתפלה

החזון איש זצ"ל:

דרכו של החזון איש היתה תמיד להתפלל בלחש ובהשקט, אולם כשהגיע בימים הנוראים ל'אבינו מלכנו' היה זועק בכל כוחו בהשתפכות הנפש נוראה, ולפעמים אף בבכי גדול.⁹

רב מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל היה אומר שאינו יכול לשכוח את המחזה הנורא הזה המסעיר לב ונפש. אשרי עין ראתה זאת.

[דרכי החיים עמ' של"ו, דינים והנהגות עמ' מ"ט]

8 יהודי מבני ברק סיפר כי פגש פעם מומחה מהגדולים בעולם בקריאת סימני כף היד [שכמבואר בזה"ק ח"ב ע"ז עמ' א' ניתן להכיר על ידם את תכונות האדם וכו']. הוא אמר לו כי מי שקצת מכיר תחום זה, יודע כי בפסי היד יש 'קו החיים' שהוא הקו שלפי כללי חכמה זו אינו משתנה בשום אופן, שלא כמו שאר הקווים שביד. הקו הזה מראה את אורך החיים של האדם הנקבע בשעת הלידה. אולם הוסיף: "במשך שנות הניסיון הרב שלי בנושא, פגשתי מקרים ש'קו החיים' הזה כן השתנה. הופתעתי לראות שלכמה בני אדם אכן חלו שינויים גם בקו הזה, שלא כפי הכללים המקובלים. ברם כולם היו יהודים. רק אצל יהודים גיליתי שקיימת מציאות כזו שהקו המציין את אורך החיים יכול להשתנות". ע"כ דבריו. הסוד הזה כבר מוכר לנו; בראש השנה ויום הכפורים נקבע מי יחיה ומי ימות. ליהודים יש את הכוח לשנות דברים מהשורש, אפילו את 'קו החיים', להכתב ולהחתם לשנים רבות טובות ומתוקות! [מוסף ש"ק תשע"ז גיליון מ"ז]. יש מומחים בחכמת שרטוטי כף היד האומרים שבתקופת הימים הנוראים רואים שהשרטוטים משתנים מאוד ועל כן אין מקבלים קהל בימים אלו [עומק הפשט גיליון קכ"ה]. בענין היתר קריאה זו: ע' רמ"א או"ח תרס"ד ס"א: "ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור עתידות". וע"ע ערוך השולחן שם (תרס"ד סעי' י"א).

9 בקונטרס 'מנוחת הנפש' (עמ' ה') מובא שהחזו"א זצ"ל היה אומר שהתפילה העיקרית של הימים הנוראים הוא 'אבינו מלכנו'. וצ"ב כוונתו.

פרק ב'

ימי התקרבות הדדית

אבינו, מלך מלכי המלכים, בורא כל העולמות, רוצה מאד להטיב לנו ולשם כך מגיע לבקרנו! עלינו לעזוב את כל עסוקינו ולקבל את פניו כראוי. אם לא נעשה זאת, זהו זלזול חמור בו ובאהבתו הגדולה אלינו.

כאמור בפרק הקודם, בימים מיוחדים אלו הקב"ה מתקרב אלינו ומקל עלינו לחזור בתשובה. יש לשים לב שכתוצאה מכך מתווספת חומרה גדולה לא להתייחס כראוי להתקרבות נדיבה זו. הזלזול בה דומה לסיפור המובא בגמרא במסכת יומא (פ"ז ע"א, מתורגם ללה"ק):

רב היתה לו תרעומת על טבח אחד [שחטא כנגדו] והטבח לא בא אליו [לבקש מחילה במשך השנה]. בערב יום הכפורים רב אמר "אני אלך אליו כדי להתפייס איתו [שהטבח יפייס אותו]". פגש אותו רב הונא [בדרכו לטבח]. אמר לו לרב "לאן הולך מר?" אמר לו "להתפייס עם פלוני". אמר רב הונא "כבודו הולך להרוג את הנפש!". הלך רב ועמד על יד הטבח. הטבח ישב ושבר עצמות ראש הבהמה. הוא הרים את עיניו וראה את רב, ואמר לו "לך! אין לי דבר אתך!". נשמטה עצם מראש הבהמה והכתה אותו [את הטבח] בגרירתו, והרגתו.

בדומה לסיפור זה, בעשרת ימי תשובה הקב"ה בא לקראתנו כדי להקל עלינו את החזרה בתשובה. ועל כן, אם ח"ו אין אנו מגיבים כראוי ליוזמה זו, יש רח"ל סיכון חמור בדבר.

וכן כתוב בספר משך חכמה (דברים ל', כ'). וז"ל:

"דין וחשבון" (אבות ג', א'), פירש הגר"א (לקוטים ס"ס שנות אליהו) "דין" על העבירה שעשה, ו"חשבון" על המצות שהיה יכול לעשות בעת

שעשה העבירה.

לפי זה תסמר שערת אנוש ביום הכיפורים, דקיימא לן (יומא פה:) דעם תשובה [יזה"כ] מכפר גם על חמורות, ובלא תשובה גם על קלות אינו מכפר. אם כן, כמה גדול ה"חשבון": שביום שנענה גם היחיד, ואין השטן שולט עליו כמאמרם (יומא כ') השטן בגימטריא שס"ד, ונקל לעשות תשובה, ובדבר קל יוכל לזכות לחיים הנצחים ולהיות אהוב למקום. אם חלילה לא עשה תשובה, יוכל להיות העונש על ה"חשבון", היינו העדר עשייתו התשובה, כמו שיענש על כל חטאיו, ואפשר יותר מהם, והאחרון הכביר.

וכאשר ברך ברכת "שהחיינו" - שזה באמת שמחה אמיתית שהקב"ה נתן יום סליחה לכל פשעי בני אדם להסיר מעליהם השטן, ויאות לברכו ולהודות לשמו על גודל רחמיו מצדו יתברך. אולם אם לא שב אדם מדרכו הרעה, מוטב לו שלא היה יום הקדוש הזה ומוטב לו שנהפכה שליתו על פניו בערב יום הקדוש הזה. כי היום הזה הכפיל עוד ענשו לבלי קץ בעונש חשבון העדר התשובה. על זה ידעו כל הדוים, השיבנו ד' ונשובה אליך באמת ובתמים.¹⁰

מעין דברים אלו כתב גם הרמב"ן בדרשה לראש השנה, וז"ל:

אמר הכתוב "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם". אמר הקב"ה: "גליתי לכם דין יום הכיפורים, והודעתי לכם שאני מכפר בו על השבים, ופירשתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית ובתפילה וקרבנות ותשובה על העבירות, ולא חששתם על דברי לשוב כלל! הלא זה מרד גדול הוא!" נמצא קרובן של ישראל אצל הקב"ה הוא הגורם ריחוקם.¹¹

10 בספר תפוחי זהב (יומא פ"ז) מעיר על דבריו: "תנו רבנן מצות וידוי ערב יום הכפורים עם חשכה, אבל אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה". וע' גירסת הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה הל' ז') "ומצות וידוי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קודם שיאכל, שמא יחנק בסעודה קודם". כלומר חז"ל חייבונו להתוודות במנחה של ערב יזה"כ שמא יחנק בסעודה המפסקת ולא יספיק להתוודות, ובאין וידוי אין תשובה ואין כפרה. אך הדבר נשמע מוזר, הרי כמה יהודים נחנקו במשך הדורות בסעודה המפסקת? על פי דברי המשך חכמה' י"ל שחז"ל המחישו לנו "שמוטב לו שנהפכה שלייתו על פניו בערב יום הקדוש הזה" במה שדרשו מכל אחד לחשוש לאפשרות הזאת ולהתוודות במנחה קודם סעודה מפסקת, כאילו אמרו בזה לכל אחד מאתנו: "אם לא תתוודה ותשוב בערב יזה"כ, הרי ראוי לך ח"ו להחנק בסעודה מפסקת", שכן בימים קדושים אלו כל רגע בלי תשובה חמור ביותר.

11 וז"ל המאירי ראש השנה ט"ז ע"ב: המתרגל בזמן הזה מן התשובה אין לו חלק בה' אלוקי ישראל, שכל השנה אין ההתעוררות מצוי כל כך.

הרב שמשון פינקוס זצ"ל מוסיף פן חשוב בענין זה¹². מלבד הזלזול בהזדמנות הניתנת כנ"ל, יש פן נוסף של התקרבות וידידות דו צדדית. הקב"ה מצפה מאתנו להתייחס אליו לא פחות מאיך שהיינו מתייחסים לידיד טוב, כמו שכתוב (משלי כ"ז, י') "רעך ורע אביך על תעזוב". הקב"ה הוא הידיד הכי טוב שלנו. בידידות חשובה ההדדיות. אהבה חד צדדית היא מאד כואבת. ככל שמידת האהבה לשני גדולה, יכאב יותר כאשר האהבה אינה מוחזרת. כאשר הקב"ה מתקרב אלינו מתוך אהבה ואנחנו לא מגיבים בהתאם, הדבר כביכול פוגע עמוק. כשם שאנחנו לא היינו רוצים שאלו שאנחנו אוהבים יגרמו לנו כאב כזה, כך אל לנו לגרום עגמת נפש כזו לרבש"ע. כאשר הקב"ה מתקרב אלינו מתוך אהבה וידידות עלינו להגיב בהתאם, ולהתקרב גם אליו באהבה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

התשובה - מתנה מופלאה!

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

תרופת פלא למחלה ממארת

רבינו יונה בתחילת ספר 'שערי תשובה' מביא שהתשובה היא מתנה יקרה וחסד עצום של בורא העולם.

אנשים חושבים שכאשר הם חוזרים בתשובה עושים בכך טובה להקב"ה. זוהי טעות. הקב"ה המציא את תוכנית החסד הגדול של תשובה כדי להציל אנשים מרדת שחת. תשובה היא מתנה נפלאה מאת הקב"ה, וכלשון רבינו יונה (שם ריש הספר): "מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם". כל זה עשה הקב"ה בגודל רחמנותו שלא יפול האדם לשאול ותכרת נפשו לנצח, "לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפו".

נדמה לעצמנו אם אחד היה ממציא רפואה למחלה הממארת הידועה, הלא היה ששון ושמחה בכל העולם. דבר זה עדיין לא אירע, אבל דבר הרבה גדול מזה כן אירע: הקב"ה ברא רפואה למחלות הנשמה!

החוטא גורם חולי ממש לנשמתו. הנשמה אינה מושג מופשט, אלא ישות ממשית יותר מן הגוף. הגוף בבוא היום ישוב לעפרו ויתכלה כחלום יעוף, אחרי מספר שנים לא נותר ממנו מאומה. לא כן הנשמה, היא נצחית ואיתנה אף מסלע. שכן הסלע החזק ביותר יתפורר למגעה של פצצת אטום, מה שאין כן הנשמה. ברם למרות נצחיותה, עלולה הנשמה להיפגע ממחלות רוחניות, ודוקא בגלל נצחיותה הפגיעה בה קשה ועצומה.

כל חטא שאדם חוטא ואינו שב עליו בתשובה, הריהו ממש כמחלה ממארת המתפשטת

רח"ל בגוף. חטא שלא תוקן לא רק שאינו מתנדף, אלא מתפשט וממשיך להרקיב. לפיכך כה חשוב לשמור על הנשמה, להגן עליה מכל חולי וקלקול, יותר מאשר שומר האדם על כספו. אם על ממונו שומר האדם כבבת עינו שלא יגנבוהו ויזיקוהו, כמה צריך להיזהר על נשמתו שלא תחשף חלילה לדברים המזיקים לה. "מכל משמר נצור לבך" (משלי ד', כ"ג). האם יחשוף האדם את גופו להידבקות במחלה קשה? ואם כן, מדוע יחשוף את נשמתו לצפיה במראות אסורות, לשמיעת דברי קלקול ונבלה? הרי כל אלה חודרים ומעמיקים, וקשה ביותר לנקותם. בימי הזקנה עלול לצוץ ביטוי קלוקל ששמע האדם בצעירותו.

נמצא איפוא, כי קלקול הנשמה גדול מקלקול הגוף. ובכל זאת מושיט לנו הקב"ה ידו ונותן דרך למירוק וכיבוס הנשמה. ומה שלא מועיל בחולי הגוף מועיל בחולי הנפש. בחולי הגוף חרטה והתנצלות לא יביאו לריפוי, אך בחולי הנפש חרטה אמיתית מנקה ומטהרת את הנשמה.

הדבר הוא מחסדיו ית' המופלגים, שברא את המציאות של תשובה המועילה למחוק ולסלק לגמרי את חטאי האדם. הוא באמת חידוש גדול וחסד מופלא ביותר, ועל כך אנחנו מברכים שלש פעמים ביום: "ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה", וכן: "ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלוח". כמה חסד וחנינה יש בהמצאה זו שהקב"ה מקבל את תשובת החוטאים. על האדם להרגיש חסד גדול זה כשאומר ברכות אלו, ולהתפעל ולהתרגש מטובו ית' שהן מבטאות.

ה' מקבל תשובה אף כשהיא תולדת צרה

יש בתוכנית האלוקית של תשובה, חסד על גבי חסד. שכן אף כאשר האדם שב מעוונותיו משום שהקב"ה שלח לו צרות המדכאות את נפשו ולא מתוך הכרה בחומרת חטאו וכמה פגם בנשמתו, אף תשובה זו מתקבלת בשמים. כפי שכתוב בתורה בפרשת התוכחה (דברים ד', ל'): "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו", הקב"ה מקבל את התשובה - חסד עצום! כמובן, תשובה זו הנעשית מרוב צרות ויסורים אינה מעולה כמו תשובת האדם השב כאשר נמצא במצב טוב של שפע וברכה, והוא אומר לעצמו "הרי הקב"ה העניק לי כל כך הרבה דברים העוזרים והמשמחים אותי, חיים, עושר ואושר, איך אוכל להשיב לו על כל גמוליו איתי? אני רוצה לגרום לו נחת רוח לשוב לחיקו ולקיים רצונו, ולא ח"ו לשלם רעה תחת טובה". זו היא התשובה הרצויה ביותר מכל אופני התשובה. אולם גם השב מחמת צרותיו הקב"ה מקבל אותו באהבה, מקרב אותו אליו ופורס צילו עליו, כי לא ידח ממנו נדח.

◡ החסד המופלא של האזהרות ◡

והנה, הקב"ה לא רק הכין את הדרך לאדם לנוס מני שחת, אלא אף לימד והזהיר את ישראל לשוב אליו כי יחטאו לו, והזהירם באין ספור אזהרות שישובו בעודם בחיים, לנקות את כתמי נשמתם כל עוד האפשרות בידם לעשות כן.

נצייר לעצמנו מקום האסור בחנית רכב, "החונה יקנס!" מודיעים השלטים. והנה מגיע שוטר אדיב המתריע בפני כל בעל רכב שבאזור, כי חניה במקום תגרור תשלום כספי. ברור שאיש משטרה זה הוא בעל חסד גדול, הוא לא רק שומר על החוק אלא מנסה להציל אנשים מהעונש.

כך עשה הקב"ה עמנו חסד גדול, שהעמיד לנו נביאים שהזהירונו על התשובה, וכתבו נבואותיהם לדורות כדי לעוררנו ולהנחותינו איך לתקן את מעשינו. ועוד צדקה עשה לנו אלקים, שהעניק לנו את גדולי הדורות, בעלי הגיון ורוח שחברו ספרים המעוררים לתשובה, כמו רבינו יונה, רבינו בחיי בעל חובות הלבבות, הנשר הגדול בעל הכנפיים הרמב"ם, ועוד מחברים של חיבורים קדושים שנתחברו במשך הדורות. בנוסף לכך שלח צדיקים בכל דור ודור - גם בדורינו - וחנן אותם במענה לשון להוכיח את ישראל וללמדם דרך התשובה, איך לתקן ולזכך את נפשם.

משל למה הדבר דומה, לחולה אנוש העומד על סף המיתה, שבא לרופא לבקש רפואה למחלתו. הרופא ערך בו שורה של בדיקות עד שגילה את מהות מחלתו. אז רשם לו סמים שונים שיקחם בזמנים שונים, הורה לו אלו מאכלים מותר לו לאכול ואלו אסורים לו, באיזו שעה מותר לו לאכול ובאיזו שעה אסור וכדומה מענייני הרפואה. הרופא הזה עשה חסד גדול עם החולה, שכן הצילו ממות לחיים. אך כמה נתגדל ונתאמץ חסדו של הרופא כשהוא מתקשר יום יום בטלפון לבית החולה, ומזכיר לו אלו תרופות עליו לקחת באיזו שעה, ומזהיר אותו שוב ושוב על המאכלים האסורים לו. הלא רופא זה הוא בעל חסד שאין כמותו. לא די שהציל את חייו על ידי שהורה לו דרך רפואתו, אלא עוד עומד ומזהירו מדי יום בדרכי הרפואה כדי שיחזור לאיתנו להיות בריא וחזק ושלא ח"ו ימות.

ככל החזיון הזה עשה הקב"ה לנו, עם קרובו, באהבתו אותנו. הוא לא רק הראה לנו איך להנקות מחטאינו, אלא העמיד לנו נביאים, תנאים ואמוראים, מורים ומחברים בכל דור ודור, להורות לנו את הדרך העולה בית א-ל.

◡ ה' מחדש רוח טהרה בשבים ◡

עוד הוסיף הקב"ה להיטיב לשבים באופן הפלא ופלא, כפי שכתב שם רבינו יונה. על אף שמטום הלב שגרמו לעצמם על ידי חטאיהם, הוא עוזר להם להשיג מדרגות רמות של

קרבת ה', דבר שבאופן טבעי לא היה באפשרותם להשיג כלל. בורא העולם מצחצח את נשמתם, ומחדש בקרבם רוח טהרה להשיג מעלות רמות אלו, כמו שכתוב (דברים ל'): "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום וּבִנְיָךְ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ ... וּמַל ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת לִבְךָ וְאֶת לִבְבִּי זָרַעַךְ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", ה' עוזר להם ומרים אותם להשיג רוממות הדרגות הנעלות של אהבת השי"ת. דבר זה הוא חסד נפלא של יוצר כל היצורים לבעל התשובה, שמחדש את נשמתו להיות נקייה וטהורה כשל תינוק שנולד, מזוככת מכל החלודה שהעלה עליה על ידי חטאיו ופשעיו.

כמה עלינו להודות בברכת "ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה"! הקב"ה מעודד את בעלי התשובה ועוזר להם, מקבל את פניהם באהבה רבה ונותן להם לב חדש כאילו לא חטאו. חסד זה מופלא ביותר. כאשר גבוהים השמים מן הארץ כך גבהו חסדי בורא העולם איתנו!¹³

להתחסד כביכול עם הבורא ית' ~

ועל כן כמה אוויל האדם שאינו מנצל מתנה יקרה זו שהכין בורא העולם עבורו. הקב"ה אינו רוצה להעניש את החוטאים, שכן לא בשביל להביא קשיים על בני אדם ברא את העולם, כפי שכתוב (מיכה ז'): "כי חפץ חסד הוא" - הקב"ה רוצה להשפיע לבני אדם רק טוב וחסד. נמצא, שהחוטא שעבר עבירה ואינו שב עוונותיו בכפלים: (א) הוא חטא נגד הקב"ה, (ב) גרם שהקב"ה כביכול צריך להענישו, דבר שהוא נגד כל חפצו ית' בבריאה. כשהאדם חוטא, הקב"ה כאילו פונה אליו ואומר: "אני רוצה להביא עליך רק ברכות וישועות, אולם לפי הכללים שקבעתי ביסוד הבריאה מגיע לך עכשיו עונש, וכואב לי מאד להעניש אותך. אנא אפשר לי להטיב איתך - וחזור בתשובה!"

[אור עולם ח"ז עמ' 99, קונטרס 'עורו ישנים' קובץ גליונות כי תבא תשפ"א]

13 ע' מדרש תנחומא האזינו פ"ד שמתנת התשובה ניתנה רק לישראל ולא לעכו"ם, וז"ל: הקב"ה יתברך שמו ... פעמים קרוב שנא' (תהלים קמה) "קרוב ה' לכל קוראיו" פעמים אינו קרוב שנא' (משלי טו) "רחוק מרשעים ה'". וכתוב (במדבר ו) "ישא ה' פניו אליך" וכתוב אחד אומר (דברים י) "אשר לא ישא פנים". עושה תשובה נושא לו פנים. יכול לכל? ת"ל "אליך" ולא לאומה מעכו"ם. עכ"ל. וכ"כ הרמ"ע בעשרה מאמרות, הר"י אברבנאל בנחלת אבות, החיד"א בספר דבש לפי (ח', כ"ד) בשם הבינה לעתים ועוד. וכתב רבי צדוק הכהן זצ"ל (תקנת השבין אות א'): ישראל ששורשם באמת טוב דעל כן ניתנה תורה להם, ולא עשה כן לכל גוי דאין להם שייכות בשורש עם התורה, על כן לא שייך בהו דברים שחידשה תורה שאינם מצד הסדר הראוי על פי החכמה, כמו שאמרו בירושלמי (מכות פ"ב הל' ו') "שאלו לחכמה וכו'", עיין שם. ורק רפואה להבא יש גם בגוים כמו שמצינו בנינוה כששבו מדרכם דנתבטל הפורענות הנגזר, דעל כל פנים השתא מיהת לא חטאו, ולעולם עוון עצמו אינו נמחק כלל גביהו.

פרק ג' תשובה שורשית

רבים מניחים שעיקר מצות התשובה הוא קבלת האדם מכאן ולהבא לשמור על עצמו לא לעבור עוד ח"ו על עבירות. ברם נראה שמדברי הנביאים המתארים את התשובה הנדרשת מעם ישראל כדי שיזכו לגאולה ולישועה המיוחלת, מתקבלת תמונה שונה קצת על מצות התשובה.

מצות התשובה אינה רק הקבלה להתחזק ולא לנטות מדרך התורה. תשובה מושלמת היא התרוממות מעל עולם החטא, עד שיגיע האדם למצב שאינו רוצה ואינו מעוניין כלל בכיוון החטאים שעבר עליהם - "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. יעזוב רשע **דרכו** ואיש און **מחשבותיו**" (ישעי' נ"ה, ז'). הישג זה הוא תולדת אהבת הקדושה ואהבת ה' שהאדם חש במעמקי לבו, עד שהחטא נחשב מרוחק ומגועל אצלו. בשביל זה עליו לפתח את תחושת נעימות הקדושה בכל סוגיה ואופניה. [בפרט הנעימות של שבת קודש היא מפתח לענין זה, ועל כן נהירים דברי חז"ל (שבת קי"ח ע"ב) שעל ידי שמירת השבת כראוי "אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו".] וכן כל התחזקות באהבת ה' תעזור לאדם להתעלות בהישג זה.

העובדה שעלינו לחזור בתשובה על שורשי מניעי החטא ולא רק על המעשים בלבד, ברורה מלשון הפסוקים בסוף הושע (פ' י"ד) שאנחנו קוראים בהפטרת שבת שובה, המתארים את התשובה הנדרשת מכלל ישראל כדי שיהיו ראויים לגאולה העתידה:

**שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיהָ בִּי כְשִׁלְתָּ בְּעֹנֶהָ. קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵלַי.
אָמְרוּ אֵלָיו:**

כָּל תִּשְׂא עֹץ [אד"א: רצה לומר אתה אשר כל תשא, תשא עון] **וְקַח טוֹב** [רש"י: למדנו דרך טוב, דבר אחר מעט מעשים טובים שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם, דבר אחר "וקח טוב" וקבל הודיה מאתנו שנאמר "טוב להודות לה" (תהלים צ"ב)] **וְנִשְׁלַמָּה פְּרִים שְׂפָתֵינוּ** [רש"י: ונשלמה פרים - שהיה לנו להקריב לפניך, נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו. אד"א: "שפתינו" הכוונה למוד התורה].

אֲשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ [אד"א: לא נבטח באדם], **עַל סוֹס לֹא נִרְכָּב** [אד"א: לא נבטח בגבורת הסוס], **וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעַשָּׂה יְדֵינוּ** [חוץ מהפירוש הפשוט נראה שגם כלול בזה שלא נסמוך על יכולת עצמנו, דהיינו לומר ולהרגיש ש"כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה"], **אֲשֶׁר בָּךְ יִרְחַם יְתוֹם** [רש"י: אשר בך לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים. תרגום יונתן: דמן קדמך אתרחם על אבהתנא כד הוו במצרים הא כיתמין (רחמת על אבותינו כשהיו במצרים כמו יתומים)].

הנביא אינו מפרט שום חטא שעליו כלל ישראל צריכים לחזור בתשובה, רק שלא יסמכו עוד על שום מקור עזרה אחר חוץ מהשי"ת. והדבר צריך ביאור, למה חסר בדברי הנביא תיאור התשובה על כל המצוות האחרות שבתורה?

אמנם הדבר מבואר מאד לפי דברי הגר"א באדרת אליהו פרשת האזינו (ל"ב, ט"ו), שהשורש של כל החטאים הוא חוסר הכרת טובה של האדם להשי"ת על חסדיו הרבים. שהגר"א מביא שם שיש מסלול קבוע אשר הוא הדרך שבה האדם נכשל ח"ו בחטא:

בהתחלה, הקב"ה משפיע לו טובה מרובה ["וַיִּרְפָּהוּ עַל בְּמַתִּי אֶרֶץ וַיֹּאכֵל תְּנוּבַת שָׂדֵי וַיִּנְקְהוּ דְּבַשׁ מִסֵּלַע ... וְרַם עֵנַב תְּשֻׁתָּה חֲמֹר"] והוא אינו מכיר טובה עליה לה' ואף בועט בו ית' בלב ואינו מודה לו על החסד של עצם בריאתו ועל שהשי"ת מטיב לו ומשגיח עליו בכל עת ["וַיִּשְׁמַן יִשְׂרוּן - וַיִּבְעֹט, שְׂמִנָתָ עֲבִית כְּשִׁית - וַיִּטֵּשׁ אֱלֹהֵי עֲשָׂהוּ"].

אחר כך אף בדבור כופה בהטבת ה' ואומר 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה' ["וַיִּנְבֹּל (ל' נבול פה "ונבל נבלה ידבר") צוֹר יִשְׁעָתוֹ"].

אחר כך מגיע ח"ו לכל העבירות שבתורה שהם ענפים של ראשי העבירות: עבודה זרה ["וַיִּקְנָאָהוּ בְּזָרִים"], גילוי עריות ["בְּתוֹעֵבַת יִכְעִיסָהּ"] ושפיכות דמים ["וַיִּזְבְּחוּ לִשְׂדִים כו'"].

חוסר ההכרה בטוב ה', לחוש כמה הוא דואג לכל פרטי חיינו וכמה הוא אוהב אותנו, הוא שמביא לכל החטאים, אף החמורים ביותר.

נמצא, שהתשובה השורשית היסודית היא לחזור להכרת טובה מרוגשת להשי"ת על כל חסדיו.

להכיר שכל הטוב הנפלא שיש בבריאה, מגיע ממנו ית' מתוך נדיבות לב, ואהבה נפלאה, ומתוך הכרה זו להגיע לבטחון בה', לסמוך רק עליו ולא על שום אמצעי אחר. זו היא התשובה הנצרכת מכלל ישראל כדי שיזכו לגאולה.

דברים אלו מבוארים לפי מה שכתוב במדרש משנת רבי אליעזר (פ"ז) [ע' בהרחבה שערי אהבה ח"א עמ' קכ"ה] ששורש חטאו של אדם הראשון היה כפיות טובה. שאם הוא היה מכיר בחסדים הגדולים של בורא העולם ובטובו המופלא שהם מגלים, לא היה מגיע לאכול מעץ הדעת. היינו, שהיה מכיר שבודאי צווי ה' היה לטובתו המרבית, וגם מצד הכרת טובה אליו ית', לא היה רוצה לעבור על רצונו ח"ו. לפי זה מבואר הדבר כנ"ל, שהגאולה המיוחלת תגיע כאשר אנחנו מעוררים את ליבנו לשים לב לחסדים העצומים הסובבים אותנו, ולהודות עליהם לה', ובכך לתקן חטא שורשי זה. ונהירין לפי זה דברי רש"י בהושע שם על הפסוק "אמר אליו כל תשא עון וקח טוב", שפרש"י: "וקח טוב - וקבל הודיה מאתנו שנאמר טוב להודות לה'", שהודיה לה' היא התיקון השורשי של כל חטא.¹⁴

גם בתפילת שלמה המלך בשעת חנוכת בית המקדש (מלכים א': ח', ל"ג - ל"ו), כשהוא מתאר את התשובה הנצרכת מהבאים לבית המקדש כדי להנצל מצרתם, הוא כולל יחד עם התשובה שלהם, בצורה בולטת ומפתיעה, את ההודיה לה' - "ושבו אליך והודו את שמך":

**בְּהִנָּגְךָ עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יִחַטְּאוּ לָךְ, וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת שִׁמְךָ
[רש"י: שחייב אדם לברך על הרעה (ברכות נ"ד, א')] וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּבֵית
הַזֶּה. וְאַתָּה הַשָּׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לַחַטָּאת עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁבַּתָּם אֶל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נָתַתָּ לָאֲבוֹתָם.**

14 וע"ע מדרש תהלים, מזמור קי"ח שלכ' מתייחס לשני סוגי ההודיה, הבעת הכרת הטוב ווידוי על חטא, כאלו הם דבר אחד. וז"ל: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", זה שאמר הכתוב (ישעיה י"ב, א') "ואמר ביום ההוא אודך ה' כי אנת בי". אין לישראל שיאמרו להקב"ה אלא הודייה בלבד על כל הטובה שהוא עושה עמהם, שנאמר: (שם כה, א) "ה' אלהי אתה ארוממך". כיון שראה דוד היאך ההודיה טובה, אמר "הודו לה' כי טוב" לפי שההודיה טובה. וכן הוא אומר (משלי כ"ח, י"ג) "מכסה פשעיו לא יצליח ומוֹדָה ועוֹזֵב ירוֹחַם", ואומר (תהלים ל"ב, ה') "אודה עלי פשעי לה'", וכן הוא אומר (שם צ"ב, ב') "טוב להודות לה'", לכך "הודו לה' כי טוב". דבר אחר, כל מי שהוא מודה לפניו הוא לוקח טוב, שנאמר (הושע י"ד, ג') "קחו עמכם דברים וגו' כל תשא עון וקח טוב". וכן ע' בזה"ק בראשית נ"ד ע"ב (תוספתא): "כד נפיק קין מן קדם ה' אמר לו אדם 'ברי מה אתעביד על דינך'. אמר לו קין 'אבא כבר אתבשרית דמחל לי קוב'ה ב'נוד' בלחודי [בעונש לשבת בארץ נוד בלבד]" אמר ליה "היאך הוא?" אמר לו "בגין דתבית ואודית קמיה". אמר אדם "וכי כדין הוא רב ותקיף חילא דתשובה ואנא לא ידעית?". שרא לשבחה למאריה ולאודאה ליה: פתח ואמר "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'" כלומר "טוב לשבחה ולאִתבא [לעשות תשובה] ולאודאה קמיה קוב'ה". ע"כ. מבואר בזה שהמילה "להודות" כוללת הודאה ותשובה, ובהמשך הפסוקים מתוארת רק הודיה "להגיד בבוקר חסדיך ... כי שמחתני ה' בפעליך ... מה גדלו מעשיך ה' ...". משמע כנ"ל שההודיה לה' היא שורש התשובה.

בְּהֶעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יִחְטְאוּ לָךְ, וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ
 אֶת שְׁמֶךָ וּמִחֲטָאתָם יֵשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֶם. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לְחַטָּאת
 עַבְדֶּיךָ וְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל, כִּי תוֹרֵם אֶת הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָּהּ, וְנִתְּנָה מָטָר עַל
 אֶרְצְךָ אֲשֶׁר נִתְּנָה לְעַמֶּךָ לְנַחֲלָה.

לפי האמור הדבר מבואר בס"ד, שתשובה מושלמת מצריכה לחזור מכפיות הטובה שהיא
 השורש של כל החטאים, ולחזור להודות לו ית' על כל חסדיו הרבים. וכך מסביר החיי אדם
 כלל קמ"ג את דברי הרמב"ם הל' תשובה (ב', ב') "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו
 ויסירו ממחשבתו ... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", שהכוונה שמצד
 ההכרה בטוב ה' שחש עכשיו כבר לא יתכן שיעבור עבירה זו עוד.

וז"ל החיי אדם:

ויאמר אל לבו: "מה עשיתי?! מדוע דבר ה' בזיתי, ולא זכרתי אשר בראני
 מאין וגמלני כל הטובות?! ואנכי קלקלתי מעשי ושלמתי רעה תחת
 טובה! אוי לי! אוי עלי כי ארד אֲבָל שאולה! ועל ידי ההתמרמרות בבכיה,
 ודאי ישבר לבו בקרבו עד שיסכים בדעתו באותה שעה שיתאמץ בכל
 כחו שלא ישוב עוד לעשות מעשה הרע הזה. וזוהי התשובה האמיתית,
 שיתמרמר כל כך עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכים בדעתו באותה שעה
 שלא ישוב לעשות עוד כזה כל ימיו.

בזה מוטל עלינו להשקיע את מיטב כוחותינו תמיד, ובפרט בימים מיוחדים אלו של תשובה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. תשובה על אהבת ה'

הרב עזריאל טאובר זצ"ל:

~ מצוה שכולנו צריכים לחזור עליה בתשובה ~

הרב עזריאל טאובר זצ"ל היה רגיל לומר שיש לכל יהודי דברים שעליהם הוא צריך לחזור בתשובה. לכל אחד יש הנסיונות שלו: מי בשמירת הלשון, מי בשמירת העינים, מי בקמצנות, מי בפזרנות, מי בעצלות, מי בתפילה, מי בלימוד התורה, מי ביושר ובאמינות, וכו' וכו'. אבל יש מצוה אחת שכולנו צריכים לחזור עליה בתשובה – אהבת ה'!

כולנו צריכים לחזור בתשובה על ביטול המצוה דאורייתא של אהבת ה' "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", וכפי שביארו חז"ל 'בכל מידה ומידה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד'. התורה דורשת מאתנו להודות להקב"ה על כל המאורעות הקורות לנו במשך חיינו מתוך הכרת חסדו וטובו ית' שהניעו אותן, בין מה שנראה לנו טוב ובין מה שנראה לנו רע – שכן הכל נעשה לגמרי לטובתנו.

[גליון דרשו ט' סיון תש"פ]

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

~ חטא הגדול מכולם! ~

כפיות טובה על כל המתנות הרבות שהקב"ה מעניק לנו, היא רכיב גדול מחטאי האדם. החובה להודות לה' היא החובה שיש עליה את הדרישה הגדולה ביותר מכל החובות, והחטא של כפיות טובה הוא החטא הגדול מכולם.

[רננו צדיקים סי' תרצ"ז, תוה"ד]

משנת רבי אליעזר פ"ז:

⊕ החטא השורשי ביותר ⊕

לא נטרר אדם הראשון מגן עדן אלא על כפיית הטובה ... אף אבותינו לא כעס עליהן הקב"ה במדבר אלא על כפיית טובה ... וכשהיו אבותינו בארץ לא היו רוב חטאתיהן אלא כפיית הטובה ... וכן הקב"ה אמר להן לישראל "אנבי ה' אלוקיך" מה תלמוד לומר "אשר הוצאתיך" אמר להן, הזהרו שלא תכפו טובה, שכפוי טובה אינו יכול לקבל מלכות שמים.

הרב אליהו לאפיאן זצ"ל:

⊕ יסוד כל התורה כולה ⊕

משה רבינו ע"ה זועק בתורה ואומר (דברים ל"ב) "הלה" תגמלו זאת עם נבל ולא חכם". כלומר: האם עד כדי כך כבר ירדתם ללכת נגד השי"ת?! - "עם נבל!" מפרש הרמב"ן כי "נבל" נקרא אדם שהוא כפוי טובה, דהיינו שכופה ידיעת הטובה ומכסה אותה שלא תהא מורגשת בלבו. ואמר עוד "ולא חכם!" כלומר אם חכם אתה, הרי אף אם שולט בך מדת כפיית טובה על העבר, אבל לכל הפחות על העתיד היית צריך להיות רואה את הנולד ולדעת שעתידך כולו ביד ה'.

ומפרש משה רבינו הטעם למה קורא אותם "עם נבל". כי "הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך", ואם כן, התביעה היא עצומה "הלה" תגמלו זאת?! "כלומר מכיון שהוא אביך קנך וגו' איה רגשי הכרת הטוב שהיית צריך לחוש כלפיו!?

הנה כל התמיהה של משה רבינו על ישראל אינה על יראת שמים או דבר אחר, אלא על חוסר הכרת הטוב. רואים מכאן שמדת הכרת הטוב היא יסוד כל התורה כולה. שאם האדם לא יהיה כפוי טובה, מדה זו בהכרח תביאנו לידי קיום כל המצוות, שהרי מי מצוה אותך בהן? "הלא הוא אביך קנך וגו'" - והיאך אפשר שלא תמלא את משאלתו?!

[לב אליהו, תוה"ד]

ב. תשובה מתוך הכרת הטוב

הרב שלמה קניבסקי שליט"א:

האם מעשינו תואמים את החסדים שאנו מקבלים?

אם להיות כנים, אין מי מאיתנו שאינו מכיר בכך שהוא אינו מושלם... ניצול הזמן שלנו היה יכול להיות יותר מושלם, הלימוד שלנו היה יכול להיות יותר טוב, התפילה שלנו היתה יכולה להיות יותר ראויה, הברכות שלנו, החסד שלנו, העבודה שלנו... אם כן, אם אנו באמת יכולים בקלות רבה כל כך להכיר שאנו עדיין רחוקים מהשלמות, מדוע בכל זאת אנו לא חדורים בתחושת אשמה על שאיננו עושים די בכל תחומי עבודת השי"ת?

התשובה הינה, שאנו מרגישים ש'בסך הכל אנחנו די בסדר'... כלומר: אנחנו לא מושלמים, אבל מי אמר שצריך להיות מושלם? הרי מצבנו היה יכול להיות הרבה יותר גרוע... נכון שהוא גם היה יכול להיות הרבה יותר טוב, אבל למה להסתכל על חצי הכוס הריקה אם אפשר להסתכל על חצי הכוס המלאה?

אלא שכאן, עלינו להביא בחשבון נקודה נוספת: אנחנו מקבלים כל כך הרבה חסדים מבורא העולם בכל רגע מחיינו, והחסדים הללו מחייבים אותנו להשתדל להשיב לו ית' על כל הטוב שגמלנו. את ההישגים שלנו אנו לא יכולים לבחון במנותק מהמחויבות שלנו. אנו צריכים לבחון, האם אנו באמת ממלאים את חובותינו, להשיב לו כפי יכולתנו על כל הטוב שהוא מרעיף עלינו!

מוצאים אנו בדברי נעים זמירות ישראל בתהילותיו, שאומר (תהילים קמ"ו, ב'): "אהללה ה' בחיי אזמרה לאלקי בעודי". מה ההבדל בין 'אהללה ה' בחיי' - ובין 'אזמרה לאלוקי בעודי'? המלבי"ם ביאר: "אהללה ה' - בחיי" - בראש ובראשונה, עלינו להלל לה' יתברך, אדון הכל, על עצם החיים שנתן לנו... החיים עצמם אינם מיוחדים לנו, הלא 'כולם' חיים... אולם מעבר לכך - "אזמרה לאלוקי - בעודי", עלינו לזמר לאלוקינו, המשגיח עלינו בפרטות, על ה'עוד'... על מה שהוא נותן לנו בכל רגע ובכל שניה עוד ועוד, מעבר לחיים עצמם: על כך שיש לנו שתי ידיים, שתי רגליים, בריאות תקינה, ראש שעובד היטב, משפחה תומכת, וכן הלאה... אלו דברים שמיוחדים לכל אדם באשר הוא, ועליהם - יש צורך בתודה מיוחדת, ב'זמר' ובשבח...

ובכן, הבה נתבונן: אולי באמת מצבנו 'די בסדר'... ואולי באמת יכול להיות גרוע יותר... אבל הלא אנו חייבים להודות כל כך, על החיים עצמם - ועל ה'עוד'! אנו חייבים כל כך הרבה לאבינו שבשמים! האם ביחס לחוב העצום שלנו כלפיו, עשינו מספיק? האם

מיצינו את הכוחות שלנו?

התשובה שלילית, ואף גרוע מכך: לא זו בלבד שלא מיצינו וניצלנו את כל כוחותינו בכדי להשיב ולו במעט על כל הטוב שגמל עימנו - אלא להיפך, השתמשנו בכלים שקיבלנו בשביל עבודת ה', למטרות אחרות, שבמקרה הטוב - אין בינן ובין עבודת השם מאומה, ובמקרה הגרוע יותר - הן עומדות בניגוד לרצונו ית'!

אף אילו הקב"ה לא היה נותן לנו אלא אויר לנשימה, כבר היינו מחויבים לעשות כל שביכולתנו בכדי להשיב לו על טובה נפלאה זו... היינו מחויבים להיות לו לעבדים, ולהשתמש במתנה שקיבלנו - רק כרצונו יתברך... אבל המציאות היא, שקיבלנו כל כך הרבה מעבר לעצם החיים! קיבלנו דעת ותבונה, קיבלנו בריאות טובה, קיבלנו כוחות וכישרונות, קיבלנו משפחה תומכת, קיבלנו בית חם, קיבלנו מקום לישון, לחם לאכול ובגד ללבוש, ועוד אינספור חסדים וטובות. ומה עשינו עם כל המתנות המופלאות הללו? האם השתמשנו בהם כדי להכיר טובה? כדי לעשות נחת רוח לאבא שבשמים? בודאי לא מספיק...! בחלק גדול מהכוחות הללו השתמשנו למטרות הפרטיות שלנו, להנאתנו, ובחלק אחר, למרבה הבושה, השתמשנו באופן המצער את אבא...

ניתן היה לצפות, כי מאחר ואיננו משתמשים כראוי בכלים שקיבלנו משמים - הם יילקחו מאיתנו... אולם לא! הקדוש ברוך הוא, ברוב רחמיו, ממשיך להשפיע עלינו כל טוב - למרות שיודע כיצד אנו עומדים להשתמש בטוב הזה. כך, שעה אחרי שעה, יום אחרי יום, שבוע אחרי שבוע, חודש אחרי חודש ושנה אחרי שנה!

אם כן, נשאל את עצמנו בכנות: האם באמת מספיק ה'די בסדר' שלנו? האם זו לא עזות? אנו מקבלים כל כך הרבה טוב, ובמקום להשיב לפחות את המעט שביכולתנו להשיב - אנו מרגישים שעוד מגיע לנו... חייבים לנו...

אם נבין ונרגיש את זה באמת - יהיה לנו קל יותר לגשת לעבודת התשובה, לבקש סליחה באמת ולא רק מהשפה ולחוץ. אז, התשובה והוידוי שלנו - ייראו אחרת לגמרי!

[קובץ גליונות ר"ה תשפ"ב]

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

☪ התשובה המעולה ביותר ☪

תשובה מתוך הכרת הטוב לה' על חסדיו המרובים היא התשובה המעולה ביותר. בספר חובות הלבבות שער התשובה (פרק ו') מובאים ארבעה מניעים לתשובה, כאשר המעולה

ביותר מובא ראשון, ואחריו בסדר יורד בעדיפות:

1. חזרה בתשובה עקב **טובה** שהקב"ה משפיע לאדם.
2. חזרה בתשובה בעקבות **תוכחה** שקיבל מאדם אחר.
3. חזרה בתשובה מחמת **פחד** מהצרות שרואה שבאו על בעלי עבירה אחרים.
4. חזרה בתשובה מחמת **צרות וייסורים** שבאו על החוזר בתשובה בעצמו.

כל הקשיים שהאדם חווה במשך חייו מטרם לעורר אותו לתשובה. האסון של גזרת ה'מָן גרם לקבלה מחודשת של התורה, "הדר קבלוה בימי אחשוורוש" (שבת פ"ח), וכן "גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שעמדו להן לישראל" (מגילה י"ד). אך כל ההישג הזה של חזרה בתשובה הוא רק "תחת" - תחליף ממלא מקום - לעבודת ה' בשמחה. עם ישראל, בימי מרדכי ואסתר, היו משיגים הישגים יקרים ונעלים יותר אילו היו עובדים את ה' לא מחמת הצרה, אלה מתוך הכרת טובה על השפע והשמחה שה' נתן להם. המניע של הכרת הטוב בעבודת ה' הוא המעולה והרצוי ביותר.

[רננו צדיקים סי' תרצ"ז, תוה"ד]

הרב יצחק בלאזר זצ"ל:

☪ תשובה מאהבה עדיפה מתשובה מיראה ☪

הג"ר אברהם גרודזינסקי זצ"ל שאל את הגר"י בלאזר זצ"ל מדוע הוא מבסס את שיחות ההתעוררות שלו לתשובה על חיוב הכרת טובה לקב"ה על רוב חסדיו, כאשר רבו הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל היה קורא לתשובה על יסוד יראת העונש. ענה לו הגר"י בלאזר שלרבי ישראל סלנטר לפי רום דרגתו ביראת שמים, היתה הבחירה בין העדפת תשובה מאהבה חלקית לעומת תשובה מיראה מושלמת, מה שאין כן אצלנו הבחירה היא בין תשובה מיראה חלקית לתשובה מאהבה חלקית. על כן טוב יותר שנגיע לאיזו בחינה של תשובה מאהבה, שכן תשובה מיראה מועילה שזדונות נעשות כשגגות, מה שאין כן על ידי תשובה מאהבה הזדונות נעשות כזכויות. הרי כדאי להשתדל שההתעוררות שלנו לתשובה תהיה מתוך רגשי הכרת טובה להקב"ה ואהבת ה' לכה"פ באופן חלקי, שכן כפי אותה מדה נזכה שזדונותינו תהיינה כזכויות.¹⁵

מעין דברי הגר"י בלאזר כתב גם הרב יחזקאל סרנא זצ"ל בספר דליות יחזקאל (ח"ג עמ' פ'), שבדור שלנו נשתנו סדרי דרכי העבודה ודרכי התשובה, ותחת שלפנים היתה

15 ספר כוכבי אור החדש עמ' קמ"ח.

ראשית היראה והפחד מפני יראת העונש, היום הראשית הוא האהבה, והיינו זכרון טובת ה' וזכרון אהבתו.¹⁶

הג"ר חיים פירדלנדר זצ"ל (שפתי חיים סוכות עמ' שמ"ב) מוסיף על דבריהם שיתכן שאף קל יותר לאדם להגיע לתשובה מאהבה מאשר לתשובה מיראה, שכן לתשובה מאהבה מגיעים על ידי התבוננות בהכרת הטוב, שהיא קלה יותר לאדם [שהיא רגש מחזק ומרומם] מאשר להגיע לתשובה מתוך התבוננות ביראת העונש.

16 וכן כתב הסבא מסלבודקא (אור הצפון שמות): על האדם להגיע לידי תשובה על ידי הכרה בחסדים הרבים שה' גומל עם בריותיו. דרך תשובה על ידי יסורים [יראת העונש] אינה אלא לכסילים ולאומות העולם, אבל לגבי ישראל אין זו הדרך [הרצויה] להביא אותם לידי תשובה, כי ניתנה להם תורה וממנה הם יכולים ללמוד על מדות טובו של הקב"ה ורחמיו המרובים, ובעיקר על חסדו הגדול בעצם קבלת התשובה, ומתוך הכרה זו עליהם להגיע לידי תשובה שלמה שתהיה יציבה ואיתנה ששום רוחות שבעולם לא יוכלו להזיזה. עכת"ד. כע"ז מובא כהוראה למעשה לבני הישיבה בקובץ שיצא על ידי ישיבת 'קול תורה' מהגה"צ רבי גדליה אייזמן זצ"ל.

פרק ד' הנהגות מיוחדות בעשי"ת

כתוב בשולחן ערוך שבימים אלו יש להחמיר באופן מיוחד אף בדברים שכל השנה מקילים בהם על פי ההלכה. נראה שאם היו מבינים את התועלת הגדולה הטמונה בעניין זה, היו מתייחסים אליו בתוספת הערכה וכובד ראש.

כפי שמוזכר לעיל השולחן ערוך (אורח חיים סימן תר"ג) מביא שיש להתנהג בימים אלו בהידורים והנהגות לפנים משורת הדין¹⁷, אף כאשר יודע שאין דעתו להמשיך לשמור על הנהגות אלו אחרי יום הכיפורים. וז"ל השולחן ערוך שם:

אף מי שאינו נזהר מפת של נכרים, בעשרת ימי תשובה צריך ליזהר.

בספר מטה אפרים (סימן תר"ג סעיף ג') מובאות הנהגות של יחידי סגולה הנראות מופרזות מאד בענין זה:

יש מן החסידים ואנשי מעשה שמחמירין על עצמם לאכול חולין בטהרה בימים אלו. והעושה כן, צריך לחזור אחר דגן שלא נפל עליו מים והוכשר לטומאה, והקמח יהיה נילוש במי פירות. וכשרוצה לשתות ישותה מהנהר ומעין וישתה, שלא יגע בהם ויטמאם. ואין לעשות כן רק מי שכל מעשיו בקדושה וטהרה ונוהג בפרישות יתרה. ובאם לאו, גם זה הבל ורעות רוח ויוהרא, וכל אדם אינו חייב אלא כשיעורו.

¹⁷ מקור הנהגה זו הוא בירושלמי שבת (פרק א' סוף הל' ג'): רבי חייא רובא מפקד ל[אילין דבין] רב, אין את יכול מיכול כל שתא חולין בטהרה אכול, ואם לאו תהא אכילת שבעה יומין מן שתא. וכל הראבי"ה דהיינו שבעה הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, שבר"ה בלאו הכי נזהרין לאכול בטהרה דחייב אדם לטהר עצמו ברגל. מובא ברא"ש ובר"ן סוף ר"ה.

וצריך ביאור מה הענין בעשרת ימי תשובה להחמיר יותר מכל השנה? הרי אם מתאים לו לפי מדרגתו להתנהג כך, מוטל עליו כל השנה לעשות כן, ואם זה מעל מדרגתו, למה שיתנהג כך בעשרת ימי תשובה? ומצד מצות התשובה הדבר נראה מוזר, שכן האדם המחמיר יודע שאין כוונתו להמשיך בהנהגה זאת לאחר יום הכיפורים, ואיזה ערך יש ל"תשובה" כזו?

א. ביאורו של הרמ"ק

טעם אחד בביאור ענין זה נאמר על ידי הרמ"ק, והוא שכיון שבימים אלו אנחנו מבקשים מהקב"ה שהוא יתנהג איתנו "לפנים משורת הדין", גם אנחנו צריכים להתנהג באופן זה. כך מובא בספר אלף המגן על המטה אפרים (סימן תר"ג הערה ב'), וז"ל:

זה לשון הרמ"ק ז"ל בסדר עבודת יום הכיפורים: ואף אם יזהר בדבר חסידות באלה הימים בלבד, נכון הדבר, ואף אם לא ינהוג כן בחסידות ההוא אחרי כן. וכתב שם טעם על זה, לפי שהקב"ה יושב על כסא רחמים ומתנהג בחסידות בימים האלה, וכן יו"ד ימים האלה תלויים בבינה הנקראת "חסידה ברושים ביתה" כדפירשו בזה"ק פ' ויצא, ולפיכך נכון הדבר להתנהג גם אנחנו בחסידות כאשר נוכל שאת. עכ"ל בקיצור.

וכן מובא טעם זה בחיי אדם כלל קמ"ג וז"ל:

מהראוי שיתנהג האדם בעשיית בדברים וחומרות, אף שאינו נזהר בהם כל השנה, כי גם הקב"ה מתנהג בחסידות עם בריותיו.

לפי טעם זה לכאורה יש ענין בימים אלו להתנהג באופן מיוחד לפנים משורת הדין גם בענייני בין אדם לחברו לוותר לאחרים, ושלא לעמוד על זכויותיו לפי שורת הדין.

ב. ביאור נוסף בס"ד

נראה בעה"י שיש הסבר חשוב נוסף להנהגה זו, בהקדמת הבהרת ההבדל בין "דין" ו"לפנים משורת הדין". שלכאורה יקשה לכל עובד ה', שהרי כל הברואים מחויבים לעשות רצונו ית' - גם בלי שום צווי מפורש - כיון שזו מטרת בריאתם, כמו שכתוב "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו", שכל הברואים נבראו כדי למלא את רצונו ית' (כמוש"כ בספר קובץ שיעורים ע' הערה¹⁸). ואם כן, הרי גם הנהגה שהיא "לפנים משורת הדין" ודאי רצונו ית' שנקיימה, ואם כן

18 ז"ל קובץ שיעורים קונטרס דברי סופרים סימן א': דבר זה לעשות רצונו ית' ש [אף בלי שום צווי] כל באי עולם מצווין ועומדין מתחלת ברייתן על זה, דכל הנמצאים נבראו לעשות רצון קונם, וכל פעל ד' למענהו. ע"ש.

למה אין אנו מחויבים בה. ואף אם לא ניתן עונש על חוסר הנהגה מסוימת, אין זה אומר שהיא אינה רצון ה'.

ונראה שביאור הדבר נעוץ בהבנת ענין ה"מדרגות" המבואר לעיל בהקשר לחודש אלול, ונשנה כאן למען הבהרת העניין. שכתוב בירושלמי (ברכות ס"ז ע"א) "עשה מאהבה ועשה מיראה" - ששניהם נצרכים; אהבה ויראה, ובאחת בלי השנייה לא תושג מטרת האדם. כאשר האדם עובד את ה' רק מתוך יראה ומשטר עצמי, החלקים השטחיים של הנפש, שאינם חשים משיכה לקיום הדבר, יתנגדו להגבלות אלו והאדם ירגיש מתח ועצבנות. היינו שחלקים אחדים של הנפש ירגישו כמו אדם שנתנו לו עבודת כפייה בעל כורחו¹⁹. נגד "התנגדות" זו (שהיא באמת עבודה מתוך שנאה חלקית), הזהירה התורה כאשר היא אמרה "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך" וכן "לעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", שהתורה מורה לנו שכל חלקי הנפש והלב יהיו מאוחדים וירגישו שמחה לעבוד את ה'. ולכן טבע האדם אינו סובל יראה בלי אהבה, **כיון שזה נגד הוראת התורה**. וזה מה שנאמר בירושלמי "עשה מאהבה" ... ש"אין אוהב שונא"²⁰.

בתפלותינו אנחנו תמיד מבקשים על שניהם "והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך, ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך", "וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם". ואכן תמיד מקדימים אהבה ליראה, שכן עוצמת היראה שהאדם מסוגל להחזיק לתקופה ממושכת, תלויה באהבת ה' שהוא מרגיש ביחד איתה. כפי המידה שהוא מרגיש ש"עולם חסד יבנה" שהשורש של הכל - אף מידת הדין - הוא הטוב המופלא של הרבש"ע, תהיה לו אפשרות להשיג יותר יראת שמים.

ועל כן, סולם העלייה המתואר בברייתא של רבי פנחס בן יאיר, והמפורט בהרחבה בספר מסילת ישרים, מתחיל עם מדת הזהירות אשר היא מדה של משטר עצמי - יראה, ואחר כך ממשיך עם זריזות אשר היא התלהטות הנפש - אהבה, ורק אחר כך מגיע לשלב הבא מדת הנקיות אשר היא הקפידה בדקדוקי מצוות - יראה. אחרי זה, יש אפשרות לעלות לשלב הבא של חסידות - אהבה. הרי סדר הדברים הוא תמיד יראה - אהבה - יראה - אהבה. בהתחלה, האדם צריך להפעיל משטר עצמי כדי לקבל על עצמו עבודת ה' גם כאשר לא מרגיש עדיין חשק ושמחה בקיום הדבר, אבל מיד אחרי כך עליו להשתדל לחוש את נעימות הקדושה שבעבודה זו, עד

¹⁹ ויש לדעת שכל חלקי הנפש פועלים כאלו הם אישיות נפרדת, עם רצונות ושאיופות עצמאיות, ותפקיד האדם הוא לאחד את כולם. דוגמה לדבר זה היא דברי המדרש רבה (בראשית נ"ו, ח'): "וישלח אברהם את ידו" הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא, ואעפ"כ הלב שמח לעשות רצון יוצרו. עכ"ל. אין סתירה בין השמחה והדמעות ששניהם ממקורות שונים בנפש.

²⁰ ענין זה הוא ההגדרה המדויקת של הענין של "מדרגות" - אשר כל אחד צריך לעבוד את ה' "לפי מדרגתו". היינו לא לעשות דברים בעבודת ה' (שאינם מוכרחים על פי ההלכה או שהם חלק מתוכנית עלייה ברורה) כאשר הם מעוררים בו ח"ו שנאת העבודה, אף כאשר השנאה היא רק בחלקים מסוימים של הנפש.

שהיא נעשית לא רק מתוך הכרח אלא מתוך אהבה ורצון. וכך היא דרך העלייה של האדם כל ימי חייו.

לפי זה מתבהר, שההגדרה של "דין" ו"הלכה" היא ההנהגות שכל יהודי בלי יוצא מן הכלל מחויב בהן, ואין אפשרות לאדם לומר שעדיין אין זה לפי "מדרגתו" כפי מידת שמחתו וחשקו בעבודת ה'. את ההלכות הבסיסיות מוטל על כל אחד לקיים, וביחד עם זה עליו לעבוד להגיע לכך שקיומן יהיה מתוך אהבה ושמחה. ברם, כאשר הוא יגדל באהבת ה', ויחוש שמחה בקיום רצונו ית' וישאוף לגרום לו נחת רוח, אז יהיה באפשרותו לעלות עוד שלב ולקיים הידורים נוספים שלפני כן היו בשבילו בבחינת לפנים משורת הדין. ויתכן שאז, לפי מדרגתו, יהיה נדרש ממנו לקיימם, ואף יתבעו ממנו בשמים אם לא יעשה זאת.

בעשרת ימי תשובה כיון שיש בימים אלו סייעתא מיוחדת להתעלות ולהרגיש קרבת ה' שלא כפי מדרגת כל השנה, ניתן לכל אדם לנהוג בימים אלו הנהגות שאינן לפי מדרגתו הרגילה בלי שהם תעוררנה בו רגשות שליליים. על כן בימים מרוממים אלו באמת מוטל עליו להתנהג באופן שמסוגל על ידם.

ונראה שיש תוכנית שמימית נפלאה בדבר. שכן יש סיכון גדול בהבנת סוד זה של "מדרגות" בעבודת ה'. שמתוך הבנה זו האדם עלול לפטור את עצמו מכל עלייה בעבודת ה', מכח החשש (לפעמים מוצדק) שהדבר הוא למעלה ממדרגתו. על כן צריך אדם מפעם לפעם לנסות לשפר את הנהגותיו, ולבדוק את האפשרות שאולי עכשיו הוא כבר יוכל לקבל על עצמו עבודת ה' מסוימת ברצון ובשמחה, על אף שהדבר לא היה באפשרותו קודם²¹. אין זמן מתאים יותר לכך

²¹ ע' בענין זה רמב"ן במדבר (ו', י"א). וע"ע ספר מכתב מאלהו ח"ב עמ' 56, וז"ל: כל עבודת אלול היא להתלהב ולהרבות במעשי חיזוק, מקצה הרפיון שהיינו בו מקודם אל הקצה השני של התחזקות. והנה איתא בשולחן ערוך שבעשרת ימי תשובה יש להרבות בזהירות בדקדוק מצוות, אף באלה שאין נזהר בהן בשאר ימות השנה, כגון שלא לקנות פת פלטר וכדו'. ולכאורה צריך עיון מה הענין בזה ומה התועלת בזה אם יודע שאח"כ לא יזהר? אלא הענין הוא שבזה הורונו חכמינו ז"ל את דרך התשובה, שבהתלהבות גדולה צריך להתחזק ולהרבות במעשים טובים ובדקדוק מצוות, אף על פי שעדיין אינם לפי מדרגתנו, כי שינוי דרכינו מהקצה אל הקצה יכשיר את לבבנו, ויפתח לפנינו את אפשרות התשובה הנכונה. עכ"ל.

וע"ע רבינו מנוח על הרמב"ם (פ"א מחמץ ומצה ה' ה'), וז"ל: [עשי"ת] הם ימי סליחה ומחילה וצריך להשמר בהם שמירה יתירה מכל דבר שיהיה בו אפילו נדנוד עבירה, כדי שיתעורר לשוב. עכ"ל.

טעם נוסף מובא בספר ערבי נחל, פרשת בראשית, וז"ל: נודע שיום א' דראש השנה הוא דינא קשיא ויום ב' הוא דינא רפיא (זהו ח"ג רל"א ע"ב), ואח"כ נתמעט הדין עד יו"כ, ואח"כ כל השנה נתמעט עוד הדין יותר. ולכן מבואר בשו"ע הלכות יו"כ (או"ח סי' תר"ג) דאף מי שאינו נזהר מפת פלטר בכל השנה בעשרת ימי תשובה צריך לזהר. דלכאורה תמוה אם עבירה היא מי התירה בכל השנה, ואם לאו, למה נאסרה בעשרת ימי תשובה? אלא הוא הדבר אשר דברנו, שבכל ראשית הדבר הוא מדת הדין, ודבר קטן נחשב לגדול, משא"כ בכל השנה אין הדבר ההוא פוגם כלל. ומוסיף בענין זה בספר ערבי נחל, פרשת ויחי, וז"ל: הייתי תמה לעולם בענין מה שהחמירו רז"ל בהנהגה אשר יתנהג האדם בעשרת ימי תשובה יותר מהנהגתו בכל השנה עד שמבואר בשו"ע או"ח הלכות יום הכיפורים

מימים אלו של עשרת ימי התשובה, שכנ"ל בימים אלו מושפעת סייעתא דשמיא לכל אחד להתעלות ולשנות את עמדתו הרוחנית. בהמשך, יתכן שההנהגה שאימץ - או חלק ממנה - תיהפך להיות עלייה קבועה. נמצא שיש כאן תוכנית נפלאה של אבינו הטוב והמטיב, שנוצרה כדי לעזור לנו להתעלות ולהשיג את ההישגים הנעלים ביותר שבידינו להשיג במשך ימי חיינו.

שאפילו מי שאינו נזהר מפת עובדי כוכבים בכל השנה בעשרת ימי תשובה יזהר. ודבר זה איננו קרוב לשכל כלל, כי זה יצדק במלך בשר ודם אשר אינו רואה רק מה שנגד עיניו, לכן בעת יקרא עמו לדין יתנאו אז לפניו בעיניהם וימצאו חן בעיניו ויוצאין בדימוס, ובעבור זמן משפטן יעשו מה שלבם חפץ. לא כן א-ל חי אשר אין דבר נעלם ממנו, והוא יביא במשפט על מעשי כל השנה וכאלו ביום ההוא נעשה, ואם כן אם אכילת פת עכו"ם עבירה הלא ישפטו הם בעשרת ימי תשובה על מה שאכלו בכסליו, ואם אינו עבירה מדוע לא יאכלנו בעשרת ימי תשובה? אכן יש אבר שהנשמה תלויה בו, כענין הגוף שיש אבר דבנקב משהו מיטרפא כי תלוי בו חיותא כענין ניקב קרום של מוח ודכוותיהו. וידוע, שכל מה שיש בנפש יש בשנה, ולכן יום ראש השנה הוא בחינת הראש בשנה ולכן נמשך קדושתו עשרה ימים, כי כן אבר הראש הגופני בנוי ומשוכלל מעשר ספירות כמו כלל הגוף כמבואר בעץ חיים, וממילא כל הניצוצות העשרה של הנשמה אשר יתיחסו על עשרת ימי תשובה המה בחינת הראש בנפש. וכאשר האדם נפטר בעולם הזה [מהעולם הזה] אזי יתקבצו כל אלו הניצוצות כולם יחדיו ונבנה ונשתכלל מהם ראש של הנפש וכן כולם עד שנשתכלל כל קומת הנפש. ולכן בעשרת ימי תשובה יפגום האדם בדבר קל, כי אותן הניצוצות הם בחינת הראש אשר הנשמה תלויה בו ובנקב מיטרפא. משא"כ בכל השנה שהוא אבר שאין הנשמה תלויה בו כל כך לא יתקלקל בדבר קל. אכן גם באמצע השנה אם יעשה העבירה הרבה פעמים בהרבה ימים עד שבהצטרף ריבוי האברים, אז הנשמה תלויה בו, וכענין נשתברו רוב הצלעות דברובו מיטרף. וזה ענין "מושכי העוון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה" (ישעיה ה', יח), ויצויר כאשר בהרבה ימים ילבין האדם פני חבריו לא יהיה לכל נפשו חלק לעולם הבא. אכן בעשרת ימי תשובה כאשר יעשה א' מאלו, אפילו פעם אחת, ג"כ לא יהיה לכללות נפשו חלק לעולם הבא, כי אותן הניצוצות הם אבר שהנשמה תלויה בו, והבן. עכ"ל.

עוד י"ל בזה כמו שמובא לעיל שער ו' (ג', 1) על פי המהר"ל בספר חדושי אגדות [מסכת ר"ה דף ט"ז ע"א] שכאשר נמצאים בקרבת המלך, יש צורך להתייחס בהתאם, וכל זלזול כל דהו בכבוד המלך מקבל חומרה מכופלת, ועל כן ההתייחסות הרגילה שרגילים בה כל השנה לא מספקת לימים קדושים אלו. לכן על האדם להתעורר ולהתאים את עצמו לקדושת הימים, ולא לזלזל בעובדה שהקב"ה בכבודו ובעצמו קרוב ביותר אלינו.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. למבחן מתכוננים!

הרב ניסן קפלן שליט"א:

להיכנס למבחן בלי כובע וחליפה?!

רבי ניסן קפלן שליט"א סיפר שתלמיד אחד מאמריקה, בן של עשיר ידוע, הגיע להיבחן בישיבת מיר. כאשר נכנס לראש הישיבה לבחינה, הוא נכנס עם חולצה קצרה בלי מגבעת וחליפה. כצפוי, הוא לא התקבל...

לימים כאשר נסע רבי ניסן בשליחות הישיבה לארצות הברית, הוא פגש את אותו יהודי נכבד, והיהודי התריס נגדו ושאל "מדוע לא קיבלתם את בני? וכי בגלל שלא חבש מגבעת וחליפה? הלא תלך לרחוב מלכי ישראל ותראה בחורים רבים מבני הישיבה הקדושה מסתובבים בלי מגבעת וחליפה. למה רק על בני הקפדתם בזה?"

השיב לו רבי ניסן: "אמת שבחורים רבים לאחר שהתקבלו לישיבה מרגישים דרור לנפשם להסתובב כך ברחוב. אבל זה עוד לא ראיתי - בחור נכנס לבחינה בלי מגבעת וחליפה?! ... מי שאינו חש את ההבדל בין שעת הבחינה בחדרו של ראש הישיבה לבין החיים השוטפים בישיבה, באמת אינו מתאים לישיבה!"

בימים הנוראים אנו ניגשים ל'בחינה' ביחידות אצל מלך מלכי המלכים, ואז התביעה כפולה ומכופלת 'להגיע עם כובע וחליפה'... להתעטר במצוות ובמעשים טובים ולברוח מכל נדנוד כל דהו של ליקוי ועבירה ח"ו.

[שמחת שלמה]

ב. הוספת זכויות לזכות בדין

גדולי ישראל, על אף מדרגתם הרמה ועבודתם המושלמת כל ימות השנה, היו משתדלים להוסיף זכויות מיוחדות לפני יום הכיפורים כדי לפתוח שערי רחמים וחנינה ביום הקדוש.

החתם סופר זצ"ל:

הזכות האדירה של עשיית שידוך

פעם בערב יום הכיפורים לפנות ערב, לפני תפלת "כל נדרי", עסק החתם סופר בשידוך של יתום ויתומה. הוא לא היה מוכן לדחות את הענין עד אחרי יום כיפור, והסביר שזכות זו חיונית ליום הדין. באותה שנה אף התאחרה תפלת "כל נדרי" בפרשבורג עד אחרי שקיעה, עקב התעסקות נמרצת זו. רק כשנגמר הענין בצורה טובה, קם מכסאו ואמר "ברוך השם עכשיו יש עם מה לגשת ל'כל נדרי' ומיהר לבית הכנסת. כאשר הוא הגיע, הגבאי תמה בפניו על איחורו, ענה לו החתם סופר: "לא אחרתי כלל. גם להוסיף זכויות הוא חלק מעבודת היום הקדוש, ובשמים יחכו..."

[לבושי אהרן עמ' ל"ג, תוה"ד]

רבי יחזקאל מקאזמיר זצ"ל:

הזכות לעזור לאדם מוטred

הרה"ק רבי יחזקאל מקאזמיר היה אומר: אפילו בשעה שאדם הולך בערב יום הכפורים לבוש ב'קיטל' ונרות בידו, אם יפגוש את חבירו, והוא יבקש ממנו "אנא בוא עמי לטייל, שכן יש לי דאגה בלב ורצוני לקיים 'שיחנה לאחרים' - ילך בשמחה וברצון עמו! שכן מהי העבודה המוטלת עלינו ביום הכפורים? תשובה! והרי זו תחילת התשובה, שהרי 'ואהבת לרעך כמוך' היא כלל גדול בתורה.

[מדרש פנחס עמ' קמ"ג, תוה"ד]

החזון איש זצ"ל:

החזון איש מתחסד בשיחה טובה

יהודי נכנס אל החזון איש זצ"ל בערב יום הכיפורים דקות ספורות לפני התקדש החג, וביקש שיאציל עליו מברכות פיו לשנה החדשה. אותו יהודי היה איש עסקים, ותיכף

בהגיעו פתח החזו"א ושאלו מה נשמע אצלו בעסק ואם הוא מתפרנס כראוי. אחר כך המשיך לשאלו על שלום בני ביתו ויוצאי חלציו עד לפרטי הפרטים. היהודי תהה בפניו על כך שמתעניין עכשיו בפרטים שוליים ברגעים נעלים אלו שלפני היום הקדוש הקרב ובא. ענה החזו"א: "זו ההכנה שלי ליום הכיפורים, להתעניין אצל יהודי אם הכל אצלו כשורה!"

[ד' אמות של רבי עמ' ט"ו]

האדמו"ר ה"שפע חיים" מקלויזנבורג:

☪ הזכות הנעלה לנחם פ"ז בנות שבורות לב ☪

האדמו"ר ה"שפע חיים" מצאנז-קלויזנבורג היה מגדולי העוסקים בהצלת עם ישראל לאחר החורבן הנורא של השואה. לאחר כלות המלחמה עסק הרבי במסירות נפש לעזור לשרידי החרב, פליטי המחנות, להשתקם ולהקים בתים כשרים בישראל.

פעם, בערב יום הכפורים, בשהותו במחנה פליטים, לבש הרבי את הקיטל והתכוון ללכת לבית המדרש לתפלת 'כל נדרי'. בעמדו על המפתן, נגשה אליו נערה, מאותן פליטות חרב שנשארה יחידה מכל משפחתה העניפה. היא ניגשה אל הרבי ואמרה לו "רבי קדוש, תמיד בערב יום כפור בשעה זו אבי היה מברך אותי בברכת הבנים, ועכשיו שהוא איננו, מבקשת אני שהרבי ימלא את מקומו ויברכני".

הרבי לא הסס, ביקש מפה קטנה לכסות את ראשה, וברכה מקרב לבו הטהור, כשדמעות רותחות זולגות מעיניו, ואף מעיני הנערה.

בינתיים נעמדה שם נערה נוספת, מחכה לתורה, ועוד אחת, ועוד. ותיכף פשטה השמועה בקרב המחנה שהרבי מברך את הבנות. מיד עמדו בשורה עוד שמונים ושש בנות ששהו באותו עת במחנה. והרבי בירך כל אחת ואחת מהן בדמעות שליש ובבכיות עצומות.

כשסיים לברך את כל בנות המחנה, נכנס לבית המדרש לתפילת "כל נדרי". ואמר בסיפוק גדול: כתוב "תשית לראשו עטרת פז" (תהלים כ"א), השי"ת זיכה אותי עכשיו בזכות הנפלאה לעטרו כביכול ב"עטרת פז", לעודד פ"ז בנות ישראל שבורות לב. איזו זכות גדולה מזו יש לגשת איתה לתפלות היום הקדוש!

[כבודם של ישראל, תוה"ד]

נספח

חשבון נפש מעשי

בימים אלו בורא העולם ית', אבינו האב הרחמן, מבקש את קרבתנו ופונה אלינו לסלק את כל הדברים המרחיקים אותנו, כביכול, מאתנו. על כן כמה עלינו להתאמץ למלאות את בקשתו ולהשתדל לסלק את כל המחסומים שנוצרו על ידי מעשינו הבלתי רצויים כדי להיות ראויים להיות בקרבתו תמיד. בכך נזכה לרוממות הדבקות בו ביום הכפורים ולשמחת הייחוד של חג הסוכות, ושהן ישארו איתנו לכל המשך חיינו. זו היא משימתנו בימים מיוחדים אלו.

א. דברי התעוררות מהחיי אדם

כפי שמובא לעיל, המשנה ברורה ממליץ על לימוד דברי החיי אדם כלל קמ"ג בתור אופן הקיום של דברי הרמ"א שכתב שבעשרת ימי תשובה "יש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו". וכתב המשנה ברורה על דברי החיי אדם בענין זה "ודבריו קילורין לעינים". ואכן עבודה המרוממת של ימים אלו מתוארת בפרטרוט על ידי החיי אדם באופן המאיר את הלב ומעורר את הנשמה. וז"ל (כלל קמ"ג):

החסד של פתיחת כל השערים בעשי"ת

באהבת ה' את עמו, כמדתו כי חפץ חסד הוא, ולא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחייה, לא לצרכו ולהנאתו [ית'], כי אם יצדק מה יתן לו, כי אם להיטיב לו [לאדם] באחריתו. ולכן לא יום ולא יומים ממתין ומצפה לתשובת רשעים אלא הרחיב לנו את הזמן, ותיכף בתחילת השנה והחודש נפתחים כל

השערים שערי תשובה שערי מחילה וסליחה, והם פתוחים ועומדים עד זמן נעילת שערים ביום הכיפורים, והכרוז יוצא מלפניו: "שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם".

עורו ישנים משנתכם

ומי לא יירא ויפחד בשמעו קול שופר מכריז ואומר: "עורו ישנים משנתכם קום קרא אל אלהיך כי חנוך ורחום הוא". וגדול העון מי שלא שב ואינו רואה להרבות בתורה ומעשים טובים בימים האלו מכל ימות השנה, כי אנחנו הלואי שנהיה מן הבינונים אשר משפטם תלוי עד יום הכיפורים. וכל זמן שהאדם חי, אין הקב"ה נוהג במדתו להטות כלפי חסד לבינונים. רצה לומר אם היה הכף שקול, עושה חסד ולוקח עון אחד מן הכף, או שנוטל זכות משלו ונותן לכף השניה, שמדה זאת אינו נוהג אלא לאחר מותו, שאי אפשר לאדם עוד לעשות איזה זכות. אבל בחייו, אמר הקב"ה הרי הפתח פתוח ובידך לזכות באיזה מצוה, ואתה מתעצל בעצמך ותתחייב בנפשך. לכן צריך כל אדם לפחד על עצמו, שיתאמץ בתשובה על העבר ולהרבות מצוות ומעשים טובים בכדי שיהיה טהור וזך לפני בא יום הקדוש הזה, כמו שכתוב "לפני ה' תטהרו".

עונות שאדם דש בעקביו

ואל יאמר אדם הלא בכל יום אני מניח תפילין וציצית ומברך ומתפלל, ואם כן ודאי שכף של זכויות יכריע. מי שאין לו לב אומר כן, כי צריך לחשוב גם כן כמה חבילות עבירות עשה בכל יום בדברים בטלים ולשון הרע וכל דבורים אסורים, וכן בכל האברים, והארכתי כבר בזה בהקדמת חבורי 'זכרו תורת משה', וראוי לכל אדם שיקראנו בעשרת ימי תשובה. ובאמת בטעות הזה טעו הרבה בני אדם שחושבים שאין צריכים לשוב רק מעבירות חמורות עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים וחילול שבת וכיוצא בו, וזה שקר מוחלט, כי יש עונות שאדם דש בעקביו שהם חמורים משלוש עבירות הנ"ל.

הנך רואה מה שאמרו רז"ל בחומר לשון הרע שהוא קשה מעבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, ודרשו זה מן הפסוק. וזהו עבירה השכיח ומצוי מאוד בבני אדם, כמו שהעידו על זה חז"ל "כולן בלשון הרע". וראה כוחו של לשון הרע עד שהאומר "נורא בי פלניא" (רצה לומר: היכן נמצא אש? רק בבית פלוני, ששם מבשלים תמיד!), זהו אבק של לשון הרע. והנה הטעם שחמור משלוש עבירות החמורות הוא שזה אווז במעשה הנחש הקדמוני שדבר לשון הרע על הקב"ה ואמר לחוה מן האילן הזה אכל וברא את העולם, ועל ידי זה פיתה אותה ושכב עמה (כאז"ל הטיל בה זוהמא), הרי גילוי עריות. וגרם מיתה לכל העולם, הרי שפיכות דמים. והטה את לב אדם

הראשון וחוה לכפור. האף שתיכף עשו תשובה הגונה, מכל מקום גרם כל זה. ראה כוחו של לשון הרע עד היכן מגיע!

וכן יש חבילות עבירות שבני אדם רגילין בהם אשר רבו מלספר:

- שבועות שקר ושוא, וזהו רגיל אפילו כשמספר איזה שקר לחבירו או שמוכר חפץ לחבירו נשבע "כה יעזרני ה'". והרי נשבע בה', ועון שבועה הוקשה לעבודה זרה וחמור ממנו, כדכתיב "כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא".
 - מקלל עצמו או חבירו בשם (שאומר: "זאל מיך" אדער "זאל דיך" - "דער אובערשטר שטראפן"), וכל זה אין חילוק בין שיאמר בלשון הקודש או בכל לשון.
 - מברך או מזכיר השם לבטלה, וכל שכן כל התפלות וברכות, אם יעיין בנפשו, בעונותינו הרבים הכל הוא בלא כוונה, רק נעשה טבע שכבר רגיל פיו ולשונו להתפלל ולברך.
 - מלבין פני חבירו, מתכבד בקלון חבירו, מצער אחד מישראל בין בדברים בין במעשה, שנאמר "לא תונו וגו'", וזה קאי על אונאת דברים, דבאונאת ממון כתיב "וכי תמכרו וגו' לא תונו". ואם מצער אלמנה או יתום, חייב מיתה בידי שמים, שנאמר "כל אלמנה ויתום לא תענון וגו'".
 - מלוה בריבית בלא היתר עסקא או זקוקים. וכל אחד ואחד מורה לעצמו באיזה היתרים ואינן נשאלין למורים איך להתיר. ומכל שכן הסוחרים עם החלפנים, כמעט אי אפשר בלא נגיעת איסור ריבית, וככה מבואר בחיבורי חכמת אדם (כלל קל"ב וקמ"ג).
 - שנאת איש לרעהו,
 - כעס,
 - הסתכלות בנשים,
 - חניפות,
 - ליצנות,
 - דברים בטלים,
 - דברי משא ומתן בשבת ויו"ט.
- ובכל אלו, רגילים העולם מאור. ואפילו הלומדים ומופלגים, כשישימו על לבם, ימצאו שרובם נכשלים ברוב אלו דברים, ועוד יש הרבה עד אין מספר.
- וביטול תלמוד תורה כנגד כולם, כי הרחוק מן התורה, רחוק מעבודת הבורא, ולכן תקנו "השיבנו אבינו לתורתך - וקרבתנו מלכנו לעבודתך". וכפי הריבוי בעסק התורה, כן יתרבה ויתקרב לעבודה.

להתכונן לא פחות מהמוזמן לדין בשר ודם

ולכן תקנו קדמונינו לתקוע מראש חודש אלול, כדי שישים האדם על לבו כאילו מתרין אותו לדין, ולבו יחיל בקרבו, כי באו ימי הפקודה לפקוד לעיין בדינו, וכל מעשיו בספר נכתבין אפילו תנועה קלה שעושה, ובעת ההיא האלקים יביא במשפט את כל המעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע. ובעת אשר יביאו דינו לפני מלך בשר ודם, הלא יחרד חרדה גדולה, וכאמר רבי יוחנן בן זכאי אם יענשני רחמנא לצלן בעונש ממון, אין ענשו עונש עולם, שאוכל להרויח עוד ממון. ואם יאסרני ביסורי הגוף, אין איסורו איסור עולם, כי יכול להיות שימות ומי שימלוך תחתיו יוציאני לחפשי, וכדמצינו בנבוכדנצר. ואם ימותני, אין מיתתי מיתת עולם, כי אינו יכול לשלוט רק בגופי, אבל הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה. ואף על פי כן בודאי יירא ויפחד ויחרד חרדה גדולה, וישית עצות בנפשו ובכל דרכי חריצות יחוש, אולי ימצא מפלט לו. ולא תעלה על רוחו לפנות ימין או שמאל ולהתעסק ביתר חפציו, ולא ישגיח לפתח ולשדר אדמתו ולא יתרפה ביום צרה מלהסיר מעליו כל מחשבות מעניניו, רק יכין לבו ומחשבתו להנצל כצבי מיד. ואם כך לפני דינו של בשר ודם, כל שכן כשעומד לדין הוא ובניו וכל אשר לו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאם יעניש אותו ח"ו בממון ויגזור עליו עניות, הוא עונש עולם. ואם יכהו ח"ו בגופו או בבנים, הוא איסור עולם. ואם יגזור עליו או על בניו מיתה, היא מיתת עולם. ולכן מה נואלו היוצאים לפעלם ולעבודתם כל היום בימים האלו, וכל שכן מתחלת ימי הסליחות שהם נגד ביקור של קרבן, וכל שכן בעשרת ימי תשובה ימי הדין והמשפט, ואינם יודעים מה יהיה משפטם.

להתבודד ולהוסיף זכויות

ולכן מחוייב כל אדם ליתן לנפשו ולשים הדברים אל לבו ולמעט בעסקיו ולקבוע ביום ובלילה שעות מיוחדות להתבודד בחדריו במשכיות לבו, ולקדם באשמורות ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה, ולשפוף שיחה לפני בוראו ולהתוודות על עוונותיו, ויוסיף לעשות מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר ימים, וירבה בצדקה יותר מכל השנה, כי העת עת רצון והתפלה נשמעת בו. ומצות עשה מן התורה שיחזור בתשובה לפני יום הכיפורים, כמו שכתוב "לפני ה' תטהרו"²². ולכן מהראוי שיתנהג האדם בעשרת ימי תשובה בדברים וחומרות, אף שאינו נזהר בהם כל השנה,

²² וכ"כ כלי יקר שם: "לפני ה' תטהרו" - כי אין יום כיפורים מכפר כי אם לשבים, (שבועות י"ג). וקודם שיכפר עליהם ה' חייב כל אדם לטהר עצמו מכף רגל ועד ראש מכל טומאת העון לכך נאמר "לפני ה' תטהרו", ו"לפני" משמש לשון קודם. וגדולה מזו מצאתי בספר הזוהר על פסוק "מפני שיבה תקום" (ויקרא י"ט, ל"ב) שקודם זמן השיבה יקום האדם משנת תרדימתו לשוב אל ה', ק"ו לשון לפני, והיינו לפני בא יום ה' הגדול והנורא תטהרו ע"י התשובה ואח"כ יטהר ה' אתכם ע"י הכפרה. עכ"ל. וכן כתב רי"א חבר זצ"ל בשיח יצחק (ח"א, דרוש לשבת תשובה).

כי גם הקב"ה מתנהג בחסידות עם בריותיו. והאוכלים פת פלטר כל השנה, בימים האלו ראוי שלא לאכול כי אם פת ישראל, וכן בכל הדברים.

~ לתקן חטאים בין אדם לחברו ~

וביותר צריך אדם לתקן בדברים שבין אדם לחבירו, כי עליהם יום הכיפורים או אפילו מיתה אין מכפר, עד שיחזיר הגזל והעושק ויפייס לחבירו עד שימחול לו. ואפילו מתענה מאה שנים ויביא כל אילי נביות ויתודה מאה פעמים ביום, לא יתכפר לו כדאיתא במשנה, הביא אשמו עד שלא הביא גזילו, לא יצא. שהרי כשחוטא לאדם הוא חוטא בכפלים: א' לאדם, וא' להקב"ה שעבר על צוויו, ועד שמפייס לחבירו, כיצד יתוודה, כי הלא עיקר הוידוי הוא עזיבת החטא והחרטה, והרי עדיין השרץ בידו. ולכן צריך מקודם לפייס חבירו עד שימחול לו, ואז לא נשאר רק בינו למקום ותועיל התשובה, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום במזמור נ"א שהוא מזמור התשובה, "לך לברך חטאתי", רצה לומר הלא חטא זה אינו ביני לאדם, רק ביני לבינך, ואם כן בדרך למחול. ולכן לאחר שתיקן הכל, יתוודה על חטאתיו. ויש אנשים שטועים ונותנים מה שבידם מהגזל לצדקה ומפזרים לעניים, וזה טעות גמור, כמו שכתוב "יד ליד לא ינקה רע". ואף על פי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה "גזל ואינו יודע למי גזל יעשה מהם צרכי רבים", היינו שיעשה כן לפי שאינו יודע למי גזל, אבל אם יודע, לא יועיל לו כלום עד שיחזיר לו, או אם מת יחזיר ליורשיו.

~ תשובה אמיתית - וידי מתוך בכי ~

וצריך שיתוודה בפיו ובלבו בהכנעה גדולה ובבכי ובלב נשבר, ואז הוא כקרבן, כמו שאמר הכתוב "לב נשבר ונדכה גו'", ויסכים בדעתו שלא ישוב עוד לעשות כזה. דכיון דהוידוי הוא כקרבן, אמרו ז"ל "קרבן בלא תשובה נקרא זבח רשעים תועבה", ולכן צריך שישכח בדעתו שלא ישוב עוד לעשות. ויבכה ויתמרמר ויתוודה על אשר הכעיס את האדון ה' צבאות, ופגם נשמתו אשר חנן ה' לו להיטיב באחריתו, ואיך טינף אותה במעשיו הרעים. ויתעצב אל לבו ויתבייש מאלהיו לשאת עיניו אליו בזכרו טינוף מעשיו אשר עשה בנערותו וגם עד זקנה ושיבה. ויאמר אל לבו:

"מה עשיתי?! מדוע דבר ה' בזיתי, ולא זכרתי אשר בראני מאין וגמלני כל הטובות?! ואנכי קלקלתי מעשי ושלמתי רעה תחת טובה! אוי לי! אוי עלי כי ארד אבל שאולה!"

ועל ידי ההתמרמרות בבכיה, ודאי ישבר לבו בקרבו עד שיסכים בדעתו באותה שעה שיתאמץ בכל כחו שלא ישוב עוד לעשות מעשה הרע הזה. וזוהי התשובה האמיתית, שיתמרמר כל כך עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכים בדעתו באותה שעה שלא ישוב לעשות עוד כזה כל ימיו. וכשיזכה למרירות גדולה כזו, יהיה בטוח לבו שיתכפר לו. ואשרי המגיע לוידי זה.

~ שלא יאמר "אחטא ואשוב" ~

והנה ההמון חושבים כששבים ביום הכיפורים נתכפר להם הכל, ועל סמך זה הם עושים עוונות בכל השנה כאילו הם ברשות עצמן. ולכן יש שמתעניין משבת לשבת בהפסקות ב' או ג' ימים רצופים, ועומדים ביום הכיפורים כל היום והלילה ואינם מגביהים ידיהם כלל, וכיוצא בדברים אלו בסיגופים ותעניות, ובכל השנה הם עושים נאצות ותועבות גדולות. ... אפילו להסוברים דיום הכיפורים מכפר בלא תשובה, היינו כשעבר עבירה במקרה. אבל כשחוטא ואומר יום הכיפורים מכפר, לכולא עלמא אין יום הכיפורים מכפר, דאין קטיגור נעשה סניגור כדאיתא להדיא בגמרא. ולכן אל יסמוך האדם על זה, ויהיו כל ימי השנה אצלו כמו ימים נוראים, רק שבימים האלו ראוי לאדם להשגיח יותר ויותר על מעשיו.

~ להיות אוהב תוכחה ומוסר ~

ועיקר גדול שבימים אלו ילך כל אדם לבית הכנסת ובית המדרש לשמוע דברי תוכחות ומוסר שדורשים שם, כמו שאמרו רז"ל אוהב את התוכחות. והאיש השונא תוכחות רחוק מאוד מתשובה, כמו שכתוב "ועוזב תוכחת מתעה". ונאמר "אוהב מוסר אוהב דעת, ושונא תוכחת בער". ונאמר "מוסר רע לעוזב אורח, שונא תוכחת ימות". ונאמר "אוזן שומעת תוכחת חיים, בקרב חכמים תלין". ונאמר "לא יאהב לץ הוכח לו, אל חכמים לא ילך".

וראוי לאדם שירגיל את עצמו בכל ימי השנה שתהיה רגיל בפיו בכל שעה תפלה שהתפלל דוד המלך עליו השלום (תהלים פ"ו, י"א), "הורני ה' דרכך, הדריכני [צ"ל: אהלך] באמתך, יחד לבבי ליראה את שמך" (וטהר רעיוני ולבי לעבודתך), וכיוצא באלו פסוקי יראה, מובטח לו שינצל מכל חטא.

ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם שילמוד בכל יום בספרי היראה אם מעט ואם הרבה, שהוא יותר חיוב מכל לימודו. ואפילו אם יתבטל על ידי זה מלימוד פרק משניות או שאר לימוד, כי מה ה' אלקיך מבקש ממך כי אם ליראה אותו. וכדאיתא במשנה "אם אין יראה אין תורה", כי מה תועיל לו התורה אם אין דעתו לקיים. ואמנם לא תספיק לו היראה לבד אם אינו לומד התורה, כי אם אינו יודע מה לעשות, מה תועיל לו היראה, כדאיתא שם במשנה "אם אין תורה אין יראה", רצה לומר אין יראתו כלום, הגם שבודאי יותר טוב כאשר יהיה אדם ירא שמים אף שהוא עם הארץ, יותר ויותר טוב מלמדן ואין לו יראה, כמו שכתוב "טוב איש רש הולך בתומו מעקש שפתיו", רצה לומר, טוב רש בתורה והולך בתומו, מלומד תורה בלא יראה שנקרא תורתו רק עקשות פה.

ללמוד על מנת לקיים

ולכן כללו של דבר, כל מה שיוכל אדם לעשות בכל זמן שיש לו פנאי לפנות מחשבתו וללמוד תורה ביום או בלילה, ובתנאי שתהיה כוונתו לעשות ולקיים כל מה שילמוד. ולא ילמוד רק כדי לקיים מצות לימוד, כי אם ללמוד ולעשות, ואזי תהיה תורתו רצויה.

להבין את מילות הווידוי

ולפי שהמתוודה צריך על כל פנים להבין מה שהוא אומר ולומר הווידוי בנחת, ומוטב לומר "אשמנו" פעם אחת בכוונה, מלומר שלוש פעמים במהירות ובלא כוונה. ולפי שדברי הווידוי שתקנו קדמונים הם כפולים ומכופלים ואינם מובנים לכל אדם, לכן כתבתי פירושו לפי מה שלקטתי מספרי ראשונים.

הנה וידוי זה "אשמנו" נתקן על פי הפוסקים שאין צורך לפרוט החטא, ולכן תקנו אותו על שם הכנויים הרעים שנתכנו בהם לישראל לגנאי. ולפי שהחוטא פוגם בעשרים ושתיים אותיות התורה, ולכן תקנו על פי א"ב שיפרש כל אדם חטאיו בין האותיות, כגון ב"אשמנו" ואמר: "אכלתי דבר איסור", וכן בכולם.

בהמשך, בספר חיי אדם, מובא פירוש על הווידוי "אשמנו" שכבר נדפס בספרים רבים. לקמן יש פירוש מקוצר על פי פירושו ועוד ספרים, כפי שצויין²³.

ב. פירוש וידוי "אשמנו"

אֲשַׁמְנוּ - עשינו דברים שראוי שנקבל עליהם עונש (מלבי"ם, שפתי חיים)

בְּגִדְנוּ - השבנו להשי"ת רעה תחת טובה, במקום לעבדו מתוך הכרת טובה (ח"א)

גָּזַלְנוּ - גזלנו מהשי"ת (כגון הנהגה מהעוה"ז בלא ברכה) ומבני אדם (ח"א, שפת"ח)

דִּבְרֵנוּ דְּבָרִי גֵנָאי (עץ יוסף), או אחד בפה ואחד בלב (רד"ק)

הֶעֱוִינוּ - גרמנו לאחרים ללכת בדרך מעוות (עץ יוסף) ושיחשבו שהיא דרך טובה (מלבי"ם)

וְהִרְשָׁעֵנוּ - גרמנו לאחרים להיות רשעים (ח"א, עץ יוסף)

זָדַנּוּ - המצאנו וחשבנו תחבולות איך להרע (מלבי"ם).

חִמְסָנוּ - אונאת ממון באופן שאין תביעה בבית דין (מ"מ) כגון לקבל דברים

23 יסוד הפירוש המובא כאן הוא שבכל מילה של הווידוי יש חידוש ותוספת, ולא חזרה על מה שכבר נאמר.

אף כשאינם ניתנים בלב שלם (שפת"ח).

טַפְּלוּנוּ שְׁקֵר - בנינו בנינים של מעשים והשקפות על יסודות של שקר (שפת"ח) או התחברנו לאנשי שקר (חי"א) או ערבבנו שקר עם האמת (שפת"ח)
יַעֲצֵנוּ רָע - לא דאגנו לטובת השני, חסרון חמור בקיום מצות "ואהבת לרעך כמוך" (שפת"ח).

פְּזַבְנוּ - לא קיימנו הבטחתנו (מלבי"ם, ר"י בכור שור)

לִצְנוּ - דוחה מאה תוכחות, ואף מחטיא בו את הרבים (שפת"ח)

מְרַבְּנוּ - פרקנו עול מלכות שמים (שיח יצחק)

נֶאֱצַנוּ - זלזלנו בכבוד שמים (ע"ת, מלבי"ם) לא נמנענו מלהכעיס את השי"ת (חי"א)

סָרְרָנוּ - סר ליבנו מעבודת הבורא ("סורר ומורה") [היו לנו שאיפות אחרות שדחו מלבנו עבודת ה']

עֲוִינוּ - עוות השכל, שמצדיק את מעשיו בצורה עקומה (מלבי"ם)

פָּשַׁעְנוּ - בעשותנו חטא, ידענו בתוך ליבנו שהוא נגד רצון ה', ואעפ"כ עשינו

צָרְרָנוּ - גרמנו צער לאחרים (מלבי"ם) וכן להשי"ת (דובר שלום)

קָשִׁינוּ עֲרָף - התעקשנו לא לקבל תוכחה ולהיטיב דרכנו (עץ יוסף, חי"א)

רָשַׁעְנוּ - עשינו דברים שעל ידם אנו נקראים רשעים (כגון: מרים יד, גונב וגזל) [לא היה איכפת לנו לקבל שם "רשע"]

שָׁחַתְנוּ, - עשינו דברים שעל ידם אנו נקראים מושחתים (כגון: דבר ערוה, הרהור) [לא היה איכפת לנו לקבל שם "מושחת"]

הִתְעַבְּנוּ - עשינו דברים שעל ידם אנו נקראים מתועבים (כגון: עבודה זרה, אכילת איסור) [לא היה איכפת לנו לקבל שם "מתועב"]

הִתְעִינוּ - סטינו מדרך האמת, ואנו מכירים שזו היתה טעות.

הִתְתַּעֲבֵנוּ - הנחת אותנו להיות תועים (חי"א, עץ יוסף)

[שעל ידי חטאינו איבדנו את הקשר אתך ואת הסייעתא דשמיא שתכוון

אותנו בדרך הנכונה]²⁴

²⁴ י"מ שהוא ל' צחוק וזלזול בזולת, כמו "ומתעתים בנביאיו" (עץ יוסף). ויותר נראה שגם בפסוק שם הכוונה שהם גורמים לנביא לטעות, שהם מרמים את הנביאים להראות כאילו שמצייתים להם ובאמת מזלזלים בדבריהם. וכן מסתבר ששני הווידויים האחרונים, שהם תוספת לכ"ב האותיות של הווידוי, הם ענינים כלליים כסיום לכל הווידוי.

עוצמת ההרס!

שתי תלמידות בבית ספר מסוים נכשלו בדיבורים שאינם מתאימים לבנות ישראל. מורתן עמדה בפני שאלה - כיצד עליה להתייחס אל המקרה כדי להבהיר היטב את חומרתו בעיני הבנות הללו וגם בעיני שאר בנות הכיתה. היא שלחה את השאלה להרב שמשון פינקוס זצ"ל. במקום לענות לה הוא ביקש לבוא ולדבר בעצמו בפני בנות הכיתה. עד מהרה חלף קול הברה בין התלמידות: הרב פינקוס בא היום להרצות לפנינו.

כאשר נכנס הרב שמשון לכיתה אחז בידו דבר מה עטוף בעטיפות רבות, ואט אט החל מסיר אותן בזו אחר זו, כשעיני הכל נעוצות בו בסקרנות לדעת מה הן טומנות בחובן. והנה סוף סוף נגלה לעיניהן קנקן יין מהודר עד מאוד, עשוי קריסטל בוהק, מגולף בקישוטים ועיטורים יפייים. קריאות התפעלות נשמעו בכיתה למראה הקנקן ההדור, בוהק ומרהיב כל כך.

רב שמשון החל לעטוף חזרה את הבקבוק היקר, עטיפה אחר עטיפה, ואז אירע הדבר... נשמט לו הבקבוק היקר מבין ידיו, נפל בקול רעש גדול אל הרצפה ו...התנפץ לרסיסים.

קריאת שבר נשמעה מפיות בנות הכיתה...!! בקבוק כה יפה היה - ואיננו...!!

אז התייצב רבי שמשון וקרא בקול גדול: "ערכו של הבקבוק הזה הוא כלום לעומת הנשמה היהודית היקרה שהשי"ת העניק לנו ושם בתוכנו. ממנה מגיעה האצילות הנעלה שלנו שהיא יקרה מפז ומבהיקה כל כך. הקריסטל של הנשמה היהודית כה צלול ומרהיב. כזה יופי! אבל ראו מה שקורה ליופיה של הטהרה היהודית אם לא שומרים עליה! - כאשר לא שומרים על הפה...!!"

שקט עמוק שרר בכיתה, הכל היו בהלם... המחזה הרטיט כל לב, רסיסים שפעם היו כלי יקר ונהדר - ברגע קטן הפך לאבק פורח.

"דענה לכן", המשיך, "ההורים והמורות שומרים עליכן מכל משמר, מלמדים ומחדירים ערכים כדי שתדעו איך ליפות ולפתח את הנשמה היקרה שלכן, להבריקה ולשכללה כראות ליופיה ולערכה הרם. אבל, כאשר התלמידה לא שומרת על פיה - הכל מתנפץ לרסיסים...!!". ובזאת עזב את הכיתה.

שקט של הלם... כולן מזועזעות עד עומק נשמתן...

המורה מתאוששת ואומרת: "הבה נאסוף את השברים ונשמור אותם למשמרת".

[ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, תוה"ד]

ג. קבלות מעשיות

גדולי ישראל היו מקבלים על עצמם קבלות בימים אלו²⁵, וכך היו ממליצים לתלמידיהם לעשות, בתור אופן מעשי לקיום מצות התשובה וכדי שהעליה שקיבלו בימים מרוממים אלו תהיה של קיימא²⁶. הגה"צ הרב יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה אומר שדרכם של עובדי ה' בימים הנוראים לקבל על עצמם קבלה חזקה באיזה פרט מסוים אחד, ולהשתדל לשומרו מכל משמר, ובכך כאילו אומר לרבש"ע "ברצוני לתקן את כל מעשי, רק שקשה עלי לתקן את הכל בבת אחת ועל כן הריני מתחיל בפרט אחד".²⁷ הגראי"ל שטיינמן זצ"ל הוסיף שהמקבל מראה שרצונו לשפר את מעשיו, ואז הקב"ה בחסדו דן את האדם לפי מצבו הנוכחי כפי שכתוב על ישמעאל שה' שמע אתת קולו "באשר הוא שם"²⁸.

הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל היה ממריץ את תלמידיו לא לסיים "אלוקי נצור" בסוף תפלת נעילה בלי קבלה כזו, "כי איך אפשר לעזוב את יום הקדוש בלי לקבל על עצמו איזו קבלה, להיות יותר טוב מכפי שהיה בשנה שעברה"²⁹.

א. דוגמאות של קבלות

לבחור דבר אחד, וללמוד את כל הקשור לענין זה

הגה"צ רבי שריה דבליצקי זצ"ל אמר שכדי לקיים מצות תשובה, צריך לקבל על עצמו, יחד עם התשובה הכללית, פרט אחד שטעון תיקון ולחזור עליו בתשובה גמורה, בין אם הוא בשב ואל תעשה ובין בקום ועשה. שיקבל על עצמו בל"נ בהחלטה נחושה לקיים מעתה והלאה דבר זה בכל פרטיו ודקדוקיו³⁰. וחשוב שבד בבד יקבל על עצמו ללמוד ולחקור בעיון את ההלכות

²⁵ מסופר על מרן הגר"ע גרודזינסקי זצ"ל שמצאו מחברות ובהן קבלות רבות שקיבל ע"ע בימים הנוראים דברים מבהילים ממש. בין הקבלות שנתפרסמו שקיבל היה שלא להשיב ריקם בקשה של כל יהודי יהיה אשר יהיה, וזאת למרות שעל שולחנו של הגר"ע הגיעו אלפי פניות מכל רחבי העולם היהודי [עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' קי"ג]. כמו"כ מצאו קבלה שכתב הגר"ע בשנת תרצ"ב שלא יעבור עליו יום בלי לימוד מוסר, וזאת למרות שהיה טרוד כל היום במתן תשובות לשואלים, כאשר ידוע מאות מכתבים הגיעו אליו דבר יום ביומו שהיה צריך להשיב עליהם [וחיי עולם נטע עמ' קנ"ז].

²⁶ המשגיח של ישיבת לייקווד הגה"צ רבי נתן ווכטפויגל זצ"ל 'לקט רשימות' אלול עמ' קכ, כ"ק מרן אדמו"ר מערלוי זצ"ל פר' כי תצא תשנ"א.

²⁷ אור יחזקאל עמ' של"ב

²⁸ קונטרס כאיל תערוג ר"ה יו"כ, עמ' י"ד

²⁹ הקדמה לב אליהו ח"א

³⁰ וכ"כ הרב שלום שרעבי זצ"ל בספר נהר שלום: אל יפחות כל אחד לשוב מאיזה חטא קל או חמור, כי בזה זוכה להיות צדיק בעל תשובה, ומכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות.

הקשורות לענין שקיבל, שכן יש בכך תועלת גדולה להביא שהתחזקות תהיה של קיימא.³¹

~ כוונה בברכות ובתפלה ~

כשהיו שואלים את הגרש"ז אויערבך זצ"ל באיזה אופן לתקן את המעשים בימים אלו, היה עונה שיבחרו לקבל על עצמם דבר שלפי השערותם יוכלו באמת לעמוד בו. בפרט היה ממליץ להוסיף ככוונה הלב בתפלה ובברכות, לפי שהם מקרבים אח האדם לבוראו, והם מן הדברים שלעולם צריכים חיזוק כמאמרם ז"ל (ברכות ל"ב ע"ב).

היה רגיל להטעים את דבריו בענין חיזוק בברכות באמרו: "הרי בין אדם לחברו אין מצוי כלל שישכח אדם ולא יזכור אם הודה לחברו או לא, ואילו בברכות, מצוי הדבר אצל רבים שאינם זוכרים אם ברכו ברכת 'בורא נפשות' או לא וכדומה. אין זה אלא מפני חסרון שימת לב והרגשת ההודאה כראוי. ולכן דבר זה צריך הרבה חיזוק, כי מה הערך של הודיה כשאומרה ולבו בל עמו". פעם אמר לאחד משואליו: "הלא בשנה שעברה כבר יעצתיך להתחזק באמירת הברכות כראוי, ודבר זה יש בו כדי להוסיף בכל שנה ושנה, כי רחוקים אנו ביותר משלמות בעניין זה".³²

~ להתחזק בתפלה ~

המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה אומר שראוי לכל אחד לקבל על עצמו בימי התשובה חיזוק בענין התפילה, ואז על ידי התפילה יעזרוהו בשאר עבודתו. שכן איתא בחז"ל (תנחומא כי תבוא א'): "חביבה תפילה לפני הקב"ה מכל מעשים טובים ומכל הקרבנות". וכיון שחביבה התפילה כל כך בעיני הקב"ה, ודאי שהקבלה לחיזוק בתפילה היא קבלה רצויה וראויה. ואכן הקבלה בענין זה קלה, שהרי בין כך אדם מתפלל, ועל כן יש להעדיף קבלה כזו לדאוג שתפילתו תהא כראוי ובכוונה.³³

~ לעבוד על מידה אחת ~

כ"ק האדמו"ר ה'אהבת ישראל' מוויזניץ זי"ע היה אומר שצריך כל יהודי בימים אלו לבחור מידה אחת לקבל על עצמו לעבוד עליה, כי אם לא כן מה הועילו לו כל אותן ימים הקדושים ומה יקח אתו למשך השנה.³⁴

~ "בחסד ואמת יכופר עוון" ~

הגר"ש דבליצקי זצ"ל היה מעיר שיש חשיבות מיוחדת בימים אלו שהאדם יקבל על עצמו

31 'דרוש דרש' עמ' נ"ו

32 הליכות שלמה' מועדים ח"א עמ' מ"ג

33 אור יחזקאל עמ' של"ב

34 'מפי ספרים וסופרים' ח"ג עמ' ל"ג

להתחזק בשנה הבאה במידת החסד, לעסוק ביתר שאת בכל ענפי החסד שבין אדם לחברו, כל אחד כפי האפשרויות שבידו. קבלה זו נחוצה במיוחד בעת הזאת כאשר אנו עומדים לבקש על נפשותינו ונפשות בני ביתנו, שכן כתוב (משלי ט"ז, ו') "בחסד ואמת יכופר עוון". וכבר כתב החפץ חיים זצ"ל, שההתעסקות בחסד אף מועילה להאריך ימי האדם כמו שכתוב "כי חסד חפצתי ולא זבח". רבי חיים ויטאל כתב שהאדם צריך להרגיש כל יום שלא זכה להתעסק בו בחסד כראוי: "וְיֵשׁ שֶׁהֵלֵךְ יוֹם בְּלֹא חֶסֶד". על כן יש לקבל על עצמו בל"נ קביעות של עשיית מעשי חסד לעיתים תכופות. החסד יש לו ענפים רבים וכל אחד יכול למצוא לו את ההתעסקות הנאותה והראויה לו.³⁵

☪ הקבלה הטובה ביותר - התמדה!

בחור אחד נכנס אל הקודש פנימה ושאל את רבינו כ"ק האדמו"ר ה"אמרי מנחם" זצ"ל מאלכסנדר איזה קבלה טובה רצוי שיקבל על עצמו לקראת השנה החדשה. השיב לו רבינו: "קבל על עצמך התמדת התורה, דאס איז די שווערסטע קבלה - אבער די בעסטע קבלה! (זו) אמנם הקבלה הקשה ביותר - אך היא הטובה ביותר!"³⁶

☪ סוד כוח"ט - 'מודים' בכוונה

הג"ר שלום שבדרון זצ"ל פעם מסר שיחה בערב יום הכיפורים לבחורים, ולאחר שנשא דברים נלהבים על חובת האדם בעולמו ויקר הימים הנוראים, ביקש שכל אחד יחשוב על קבלה שיוכל לקבל על עצמו ליום הדין. אחר כך הוא שאל כל אחד על מה הוא חשב. הם ענו לו בתיאור קבלות נשגבות בענינים העומדים ברומו של עולם. אמר להם הגר"ש: "קבלה צריכה להיות כזו שעוד תקויים בערב פורים!". וסיפר שכמעשה זה, עם הדרישה והשאלה הזאת, עשה גם להם רבו בעל ה"אור יהל" רבי לייב חסמן זצ"ל בבחרותם. ובסוף אמר להם שהוא ממליץ להם לקבל על עצמם לומר ברכת "מודים" בתפילת העמידה בכוונה. וסיפר להם שכך עשו שנה אחת בקעלם, שכולם קיבלו על עצמם לומר ברכת 'מודים' בכוונה.

ובאמת אם נתבונן במעלת תפילת 'מודים' נראה שבאמת כוחה רב מאד לזכות על ידה לחיים ביום הדין. שכן דוד המלך במקומות רבים בתהילים כאשר מבקש חיים, מבאר את סיבת בקשתו שהיא כדי להודות לה: "הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך", "הושיענו אלוקי ישענו... להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך", "בשאלו מי יודה לך", "לא המתים יהללו י"ה" כו'. הרי התחזקות בהודיה לה' היא הדרך לזכות לחיים. ואכן זו היא מטרת החיים כפי שכתב הרמב"ן (סוף פ' בא) "כוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו. והיא כוונת היצירה,

35 'דרוש דרש' עמ' ל'

36 'עולם החסידות' אדר תשס"ו

שאינ לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו". ואם כן ברור שזוהי הדרך לזכות לחיים, שכן כל מטרת הבריאה היא הוודה לה'.

ויש להוסיף בזה, שאדם המקבל מתנה מחברו ואינו מודה לו, הרי לא צפוי שיחזור הנותן ויתן לו פעם שניה. כך, כאשר אנו מבקשים מהשי"ת עוד מתנת שנה טובה, אם נודה לו ית' בלב שלם על החיים שקבלנו עד עכשיו ועל כל הטובות שגמל לנו בעבר, אז בידינו לקוות שבחסדו הגדול יחונן אותנו בעוד מתנת חיים של תוספת חיים, טובה וברכה.³⁷

ב. אופן הקבלה

מאורי הדורות גם מסרו הוראות שונות באופן הראוי לקבוע את הקבלות:

~ תפסת מרובה - לא תפסת! ~

גדולי ישראל שדברו על קבלות, הדגישו שאין לקבל בתחילת הדרך קבלות גדולות אשר 'יפול הנופל ממנו', אלא כדאי להתחיל עם קבלות קטנות, שניתן בקלות לעמוד בהן, וכך יעפילו אט אט בסולם העולה בית ה'.³⁸

הג"ר אשר אריאלי שליט"א (מראשי ישיבת מיר) הוסיף בהגדרת הדבר, ואמר שכמדומה כך אמר המשגיח הגה"צ רב יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, שיש להיזהר לא לקבל דבר שלא בטוחים שיכולים לעמוד בו. ויש לקבל אפילו דבר קטן ביותר, רק שידע שבזה יוכל לעמוד. לדוגמא אדם שמקבל על עצמו לכוון בברכה הראשונה של ברכת המזון, צריך לילך עם הקבלה הזאת עד הסוף במסירות נפש. כלומר, להקפיד על כך גם בזמנים שאין לו ריכוז, שהוא עייף, קשה

37 ספר נזר מלוכה עמ' רל"ג

38 יהודי ניגש בימי החנוכה למשגיח הג"ר יחזקאל לעוינשטיין זצ"ל ואמר לו שהוא מרגיש קרירות מהקבלות שקיבל בימים הנוראים. המשגיח ענה לו בהתרגשות שבודאי נופלים, מפני שמקבלים קבלות מדאי גדולות, וצריך לקבל קבלות קטנות. ואמר לו דוגמא לקבלה קטנה - לומר כל יום "אז ישיר" בכוונה, וברור שלצורך זה צריך ללמוד פירוש רש"י על אתר, ויש מקומות שיש כמה פירושים ברש"י. וכשמכוונים באז ישיר ה'שתבח' נראה אחרת וכבר כל התפילה בהתעלות. [הג"ר בנימין פינקל שליט"א קובץ בית ועד ח"ז עמ' ס"ב]. סיפר הג"ר שלום שבדרון זצ"ל: אמר לי אדמו"ר הגר"ל חסמ"ל זצ"ל כשנגשתי אליו פעם בפרוס ימי הדין והרחמים ושאלתי אותו מה צריך אדם לקבל על עצמו. וכך השיבני: "תחשוב בלבך דבר קל שבודאי תוכל לשמרו מכל משמר במשך שנה שלימה". לאחר שחשבתי בלבי, אמר לי: "עכשיו חלקהו לחצי, ואת החצי תקבל על עצמך". ללמד כי על האדם לקבל על עצמו דבר קטן, אבל קבלה אמיתית ואיתנה שלא יזוז ממנה ויהי מה, מעין "יהרג ועל יעבור". [קול דודי דופק ירושלים תשנ"ט ע' קנ"ד, דורש טוב]. הג"ר אלעזר מנחם מן שך זצ"ל אמר: יש לקבל רק קבלות קלות כגון לבא בזמן לתפילה וללימוד וכדו' ולא קבלות כבדות שיכבידו וירתיעו [מחשבת מוסר ח"ג עמ' רע"א].

לו או שיש רעשים מסביב, בכל זאת עליו לקיים את הקבלה, ואז הקב"ה יעזור לו. יש סייעתא דשמיא מיוחדת כשהולך במסירות נפש, שיעזרו לו משמים להסיר את כל הקשיים כדי שיוכל לעמוד בקבלתו.³⁹

המשגיח הגר"ח פרידלנדר זצ"ל היה אומר שרבו הגרא"א דסלר זצ"ל היה ממליץ לקבל קבלות 'מקסימום' ו'מינימום'. היינו, לקבל קבלה שיהא בה את השיעור המקסימלי הנכסף, ומאידך שיעור מינימלי שממנו לא ירד בשום אופן. לדוגמה, בענין התמדה בלימוד תורה יקבל על עצמו שלא יפסיק מתלמודו למשך ה' שעות, אולם כיון שאולי יפול ממדרגתו, מוסיף ומקבל על עצמו מינימום של ב' שעות. על ידי קבלה כזו יצליח לעמוד בקבלותיו כל ימות השנה, בכל התנאים ובכל המצבים.⁴⁰

אם לקבוע קנסות

הגר"ר בנימין פינקל שליט"א העיר שיש להתישב מה לעשות כדי להמריץ את עצמו שלא יכשל באי קיום הקבלות. ואמר שבעולם מקובל שיקנס את עצמו בקנס כספי קטן, אמנם רבים וטובים מתרגלים לקנס זה והדבר כבר אינו משפיע עליהם. והעצה היא לקנס עצמו בצרכי הגוף, כגון כל פעם שנכשל לא ישים סוכר בתוך הקפה כל אותו היום, וכל אחד יבחן לעצמו איזה קנס משפיע עליו. אז, כשיעמוד בקבלתו, הדבר ישפיע אור על נפשו.⁴¹

הגר"ר אליהו לאפיאן זצ"ל, היה נוהג לפעמים, בתקנות שעשה בועדים שלו בישיבה, לקבוע קנסות כספיים על אי קיומן, והיה גובה את הקנסות בעצמו.⁴²

לקבל 'בלי נדר'

האדמו"ר ה'שפע חיים' מצאנז זצ"ל היה מתריע שיש להיזהר מאד להתנות שמקבל את הקבלות 'בלי נדר', דאם לא כן עלול הוא להיתפס ח"ו בעוון נדרים ושבועות. שכן ה'חידושי הרי"ם' היה אומר שביום הקדוש של יום הכפורים היצר אינו יכול להכשיל את האדם בעבירות, אבל הוא משתדל להכשילו בהרהורים של קבלות טובות בשעה שאוחז את הספר תורה ומנשקו ומקבל עליו חיזוק בענין מסוים. שאז, אם אינו מתנה בדעתו שהוא בלי נדר, הרי זה בגדר שבועה בנקיטת חפץ, ונמצא שמזה גופא בא לידי עוון חמור כאשר אינו עומד בקבלתו. לכן יש להיזהר מאוד כשמקבלים קבלות טובות, שיקבל הכל בלי נדר.⁴³

39 בית ועד עמ' נ"ד

40 שפתי חיים ח"א עמ' רע"א

41 קובץ בית ועד ח"ז עמי סב

42 לב אליהו ח"א עמ' מ"ב

43 ביטאון צאנז' גיליון שעה

ד. תוכנית מסודרת של תשובה

בשנים האחרונות התפרסמה תוכנית מסודרת עם טבלאות עזר, ליראי ה' ולחושבי שמו החפצים לקיים מצות תשובה בצורה מהודרת, להתעלות בעבודת ה' ולתקן את מעשיהם בכל התחומים. המפצים מדווחים שרבים נעזרו מתוכנית זו. להלן מובא קיצור דברי התוכנית:

השלב הראשון הוא הכנת רשימה של כל העניינים שעליהם רוצים לעבוד בשנה הקרובה לתקן ולשפר. בשביל יצירת רשימה זו ניתן להעזר בדברי החי אדם (מובאים לעיל בנספח), בוידוי המורחב של החיד"א וכדו'. יש לציין ליד העניין שברצונו לתקן, את הצעדים המעשיים הראשונים בו יתחיל את התיקון [למשל בהימנעות מלשון הרע, לא להתקשר לפלוני בזמן שנעלב או שכועס וכדומה].

אז יש לחלק רשימה זו לשלושה סוגים שונים של דברים:

- א. דברים שמספיק בהם **קריאה יום יומית** להזכר לבצעם.
- ב. עניינים שנדרש בהם גם **סימון יומי**, לקרוא אותם בכל יום ולסמן סימון קטן של **x** או **✓** בצד המשימה, ובכך יתקדם בענין מבלי מאמץ נוסף.
- ג. תחומים שבהם נדרש **מעקב מורכב יותר**, הכולל:

1. בדיקה יומית של שלושה דברים:

- ♦ כמה עמדתי היום בתחום שבו אני רוצה להתחזק, ולתת על כך ציון מספרי.
- ♦ במה הצלחתי היום במיוחד, ולמה? (ולפי"ז לדעת איך לחזק את ההצלחה)
- ♦ במה נכשלתי היום במיוחד, ולמה? (ולפי"ז לדעת איך למעט את הכישלון)

2. מה עוד ניתן לעשות בכדי להגיע לתוצאה טובה יותר? (לחשוב על תחבולות ועצות, כגון: קנסות, תמריצים או לימוד המוסר על הענין).

יש לקבוע כל ערב ראש חודש על איזה תחומים לעבוד במשך החודש הבא.

הניסיון מראה שתמיכה חברתית היא העצה המועילה ביותר לעמוד בקיום התוכנית הזאת לזמן ממושך. כלומר, להתאסף פעם בשבוע עם קבוצה או חברות העובדים לפי תוכנית זו, כאשר המשתתפים מדווחים באיזו מידה עמדו במילוי הטבלא היומית (בלי צורך לספר פרטי הדברים על איזה עניינים מדובר) ונותנים דברי חיזוק ועצות זה לזה.

הערה על התוכנית:

נראה להעיר על תוכנית זו הארה חשובה. יש לשים לב שכפי שהוזכר לעיל (פרק ד'), הקב"ה לא ברא את האדם כדי לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו מכוח משטר עצמי בלבד, ועל כן נפש האדם אינה בנויה לכך, והכשלון בעמידה במשימות לאורך זמן בצורה זו טבעי וצפוי מראש. המשטר תמיד צריך לגרום - תוך זמן לא מדי ארוך - לנועם הסיפוק והשמחה של קדושה והתרוממות הטמונה בקיום המצוה, ואז יש קנין של ההנהגה או המידה המסוימת.

לדוגמה, לכוון כראוי בתפלות ובברכות על ידי משטר בלבד, הוא משימה קשה עד מאד. אולם, כאשר האדם מצליח להפוך את התפילות ואת אמירת הברכות לחוויה נעימה ומחזקת, מלאה נועם קרבת ה' ואהבת ה', אז הצלחתו קרובה. ואכן דבר זה אינו מקרי, אלא זה רצונו ית', שנקיים מה שכתוב "לאהבה את ה' אלוהיםכם - ולעבדו בכל לבבכם", ולא רק "לעבדו" גרידא.

על כן, יחד עם תיקון המעשים והמידות נצרך תיקון היחס להשי"ת. המפתח להצלחה בתיקון אורחות האדם ובכל עבודת ה', הוא להתייחס כראוי למצוות אהבת ה' יחד עם כל הדברים האחרים שברצונו להתעלות בהם. הדרך המעשית לעבוד על כך היא (כמבואר בהרחבה בספר שערי אהבה ח"א) על ידי פתיחת העיניים והלב לשים לב לכל החסדים הרבים הסובבים אותנו תמיד, ולהכיר מהם את טובו ית' הנפלא ואת אהבתו לברואיו ולהודות לו תמיד מתוך הרגשת טוב נפלא זה ואהבתו הגדולה אליו אישית. כאשר רגשות אלו זמינים, אז יהיה לו נעים לעוררם במשך תפלותיו, ברכותיו וקיום המצוות. עצם קרבת ה' שברוממות קדושת המצוות תהיה נעימה לו, וישמח לגרום נחת רוח לאביו הטוב והמטיב שהוא מרגיש כל כך את אהבתו אליו.⁴⁴

44 בענין זה יש הערה יקרה מהגר"נ ואכטפויגל זצ"ל ('לקט רשימות' ימים נוראים עמ' ק"ו): כתוב בפסיקתא דרב כהנא (פ' מ"ד): "אמר הקב"ה לישראל אתם מתביישים לעשות תשובה, הריני שב ראשון שנאמר (ירמיהו ל') 'כה אמר ה' הנני שב'. ולכאורה המאמר תמוה איך שייך אצל הקב"ה תשובה? מכאן רואים שמהות התשובה אינה רק תיקון חטא, יסוד התשובה הוא ההתקרבות [של ישראל להשי"ת] - "שובה ישראל עד ה' אלוהיך". ועל כן כאשר הקב"ה מתקרב לישראל, זה 'תשובה' כביכול של השי"ת. והדרך היא שהקב"ה מתקרב אלינו לעורר את ליבנו, ואחר כך אנחנו מתקרבים אליו, וזו כוונת הפסיקתא.

עוד מובא שם: התורה החמירה מאוד על מי שאומר "שלום יהיה לי" - "לא יאבה ה' סלוח לו, ומחה ה' וכו'". הסבא מקעלם זצ"ל אמר שמדובר כאן אף ביהודי שומר תורה ומצוות הנזהר מעבירות, יודע הלכות מקיים אותן ומחזיק את עצמו לצדיק, ואומר "שלום יהיה לי" שחושב שאין לו על מה לעשות תשובה. אולם מהות התשובה היא כנ"ל התקרבות לה', ואדם זה שאינו מעוניין ומחפש להתקדם ולהתעלות בהתקרבות לה', גם עליו נאמר "לא יאבה ה' סלוח לו", ה' ירחם. עכת"ד.

תשובה על הערך האישי של מצוות

כל אדם מייחס ערך מסוים למצוות שהוא מקיים. לדוגמה, כמה כסף היית מוכן להפסיד כדי לא לבטל: תפלה בצבור, לימוד תורה, להמנע מלשון הרע, לא להכאיב לאדם, לשמור על העיניים ... בכך עלינו להתחזק ולהתרומם בימים אלו.

משגיח כשרות באחת הכשרויות הגדולות מספר:

נשלחתי לבדוק כשרות במפעל הנמצא בקנדה בעיר סמוכה לטורנטו, עיר שיש בה בקושי מנין יהודים. באחד הימים קמתי בבוקר ורציתי ללכת להתפלל שחרית בבית הכנסת. ניסיתי לפתוח את דלת הבית והיא לא נפתחה. הסתכלתי מהחלון, ראיתי שהשלג מתנסה לגובה של מטר. חשכו עיני, הטלית והתפילין שלי השארתי אתמול בבית הכנסת! כעת מה אעשה? היכן אשיג תפילין להניחם? וכי אהיה היום קרקפתא דלא מנח תפילין?!

אחרי כמה טלפונים התברר לי שיש בעיר יחידת חילוץ למקרי חירום, אולם הם הבהירו שצרכי דת אינם מוגדרים כמקרה חרום. שאלתי אותם האם יש להם אפשרות לפנות את השלג עד בית הכנסת בתשלום. כן! השיבו. ומה המחיר? אמדו את המרחק ונקבו במחיר ... עשרת אלפים דולר!

על הנחת תפילין לא מוותרים ... בקשתי מהם שיפנו את השלג ואני אשלם. הם הגיעו עם ארבע מפלסות, עמלו שעות רבות לפנות את השלג עד בית הכנסת. כמה דקות לפני השקיעה זכיתי לומר את הברכה: 'אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין'...

למחרת, הנחת התפילין שלי היתה כבר שונה. הרגשתי את הערך האמיתי של המצוה. יום אחד של הנחת תפילין שווה עשרת אלפים דולר - ואף הרבה יותר מכך! אדם הנמצא כבר בעולם האמת, כמה היה מוכן לתת כדי לזכות להניח תפילין רק פעם אחת?!

מאז התעלטה בעיני חשיבות כל המצוות. כל מצוה שווה לא רק עשרת אלפים דולר - אלא יותר מכל הכסף שבעולם!!!

[ווי העמודים וחשוקיהם ט"ו עמ' צ"ו, תוה"ד]

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

א. קיום מצות תשובה בשמחה

הרב יחיאל מיכל שלזינגר זצ"ל:

להתחיל עם שינוי מסלול מתוך שמחה

אמר הרב יחיאל שלזינגר זצ"ל (ר"י ומיסד ישיבת 'קול תורה'): מלמדנו בעל ה"ראשית חכמה"⁴⁵ שיש לגשת לתשובה בשמחה כפי שניגשים לכל מצוה ומצוה מתוך רוממות הנפש.

אדם הפועל מתוך תחושת הצער העמוק על אשר חטא ופשע, נשקפת סכנה שישאר קשור למחשבות החטא מבלי שיגש לשינוי מעשיו. תחושת הכאב הנורא על מה שעבר, עלולה לגרום שכלל לא ינסה לשחרר את עצמו מן החטא וללחום נגדו, ובמקום החרטה היעילה והרצויה, עלולים להופיע בלבם רגשות אין אונים, ותחושה שאין אפשרות אחרת אלא לחטוא. על כן בדוקא, דרך התשובה היא להקדים בשמחה וברוח טובה את התחלת שינוי הדרך עוד לפני החרטה על המעל שעבר.

הכרה במציאות זו כי כל אדם בידו תמיד להשתנות ולהתייצב על דרך טובה, היא בעצמה חלק מן התשובה, והיא המפתח לתשובה. כשיגיע האדם להכרה זו ויקיים את מצות התשובה בשמחה, אז תגדל בלבם החרטה על שלא ניצל קודם לכן את כח הבחירה שלו לצעוד בדרך טובה זו. וכשיתעורר בלבם הצער הזה, הוא יביאנו לטיהור הנשמה מזהמת החטא שהעיב עליה. כאב עמוק זה הבא בשלב מתקדם של התשובה, מוליך את האדם לשאוף להגיע לשלימות ולהתקרב יותר ויותר לקב"ה.

[הגדה של פסח "שאל אביך ויגדך" עמ' ל"ח, תוה"ד]

הרב יצחק זילברשטיין שליט"א

~ תשובה - רק בשמחה! ~

צריך האדם לידע שהעצבות היא סיבת כל החטאים, ומשום כך היא גם אם כל החטאים. לכן, גם אם הירבה לחטוא רח"ל, יזכור שהדרך הטובה ביותר והתשובה המועילה ביותר לחטאיו תהיה רק על ידי הגברת מידת השמחה בלבו. מהעצבות לא ייצא לו כל רווח. כל גדולי הדור, ללא יוצא מן הכלל, מורים לתלמידיהם ולחסידיהם, שבדור בו אנחנו מצויים, דרך התשובה התועלתית ביותר, וזו שתביא את האדם לידי דבקות אמיתית בבוראו, היא רק באמצעות השמחה. אין שום דרך אחרת להסיר את המסכים שנוצרו על ידי העוונות!

אדרבה האדם המצוי בעצבות, עלול להגיע כתוצאה מכך אל עבירות חמורות ואל תאוות חומריות חזקות, כפי שכתב בעל ה'מאור ושמש' (פ' בהעלותך): "צריך להתרחק מהעצבות מאד ומאד, כי הוא מביא את האדם לכל מיני עבירות. והעצבון תחילתו הוא שמתגבר בקרבו תאוות אכילה, כאשר עינינו רואות, האיש אשר הוא שרוי במרה שחורה רחמנא ליצלן אוכל בתאוה ורעבתנות ובמהירות. ומתאוות אכילה נמשך אחר תאוות אחרות".

לעומת זאת, כשהאדם מצוי בשמחה ושמח בעבודת השם יתברך, הרי בכוחה של שמחה זו להמתיק מעליו את כל הדינים והקטרוגים, שהרי בכך הוא מראה בצורה הברורה ביותר שהוא קשור אל הקב"ה ומתדבק בו ועובד אותו בכל ליבו.

[ברכי נפשי ד: ק"ט, תוה"ד]

הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל:

~ המפתח לתשובה אמיתית ~

פעם שאלו את הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל מהו המפתח לתשובה? הוא ענה: "שמחה!" - שמחה בה' ובעבודתו פותחת את הלב ואת הנשמה להגיע לתשובה אמיתית.⁴⁶

[האיר המזרח עמ' שפ"ח]

⁴⁶ ע' ס' לקט יושר (עמ' 118) בשם רבו בעל תרומת הדשן בביאור מה שתמיד (לפי מנהג אשכנז) מתחילים סליחות לפני ראש השנה ביום ראשון של השבוע, וז"ל: בשבת הם פנוים ממלאכה והיו לומדים תורה לכך טוב להתחיל ביום א' כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת עונג שבת, ואמרינן אין השכינה שורה... אלא מתוך שמחה של מצוה. לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה.

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. נדרשת תשובה רק לפי כוחותינו

פסיקתא רבתי (פרשה מ"ד):

"שובה ישראל עד ה' אלהיך". לבן מלך שהיה רחוק מאביו מהלך מאה יום, אמרו לו אוהביו: "חזור אצל אביך". אמר להם: "איני יכול". שלח אביו ואמר לו: "הלך מה שאתה יכול לפי כחך, ואני בא אצלך בשאר הדרך". כך אמר להם הקדוש ברוך הוא "שובו אלי ואשובה אליכם" (מלאכי ג', ז').

הרב חיים ברלין זצ"ל:

רחמנא לבא בעי

הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל נקלע פעם לקראת יום הכפורים באחת מהעיירות הנידחות בתוך רוסיה, והיה מוכרח לשבות שם ביום הקדוש. הוא נכנס לבית הכנסת בבוקר ולהפתעתו ראה שהוא ריק מאדם, איש לא בא להתפלל בו ביום הקדוש! עד מהרה התבררה סיבת הדבר, הצבא הרוסי הגיע באותו בוקר לעיירה והוציא צווי עבודה לתושבים. כל הציבור נאלץ ללכת לעבוד מאימת השלטון, שכן סירוב היה כרוך בסכנת נפשות. רבי חיים נחרד ונסער מאד לנוכח המצב. צבור שלם שנגזר עליהם לעבור את יום הקדוש בלי תפלה בצבור, בלי העבודה המרוממת של היום...!

אחר הצהריים, עם שקיעת החמה, החלה נהירה רבתי של היהודים לעבר בית הכנסת. משראו את האורח הדגול הסבירו לו כי רק עתה השתחררו מעבודת הצבא, ואפילו לא הלכו לביתם לנוח אלא מיד הגיעו לבית הכנסת לשפוך שיח ביום הקדוש, כאשר כמעט ולא נשאר עוד זמן להתפלל.

הגאון עלה על הבימה, פרץ בבכי ואמר: מעשה בשני שכנים שאחזו כלול של תרגולים זה אומר 'כולו שלי' וזה אומר 'כולו שלי'. הלכו שניהם לדין תורה אצל הרב. הרב עשה

מבחן: לקח את התרגולים, העמיד אותם בגבול שבין שני השכנים והתיר את קשרי רגליהם לראות להיכן הם הולכים. אז ראו הכל למי הם שייכים.

אמר רבי חיים: ראה נא ריבונו של עולם, איזה בנים יש לך; כשרגליהם קשורות, הם נאלצים ללכת לעבודה, אבל ברגע שמשחררים אותם, הם לא פונים לבתיהם ולא חלילה למקומות הביילוי של הגויים, הם אפילו לא הולכים לנוח מעט אחרי יום העבודה הקשה. מה הם עושים? רצים תיכף ומיד לבית הכנסת! היש לך הוכחה גדולה מזו למי הם שייכים?! "כי אנו עמך ואתה אלקינו! אנו בניך ואתה אבינו! אנו עבדיך ואתה אדוננו! אנו צאנך ואתה רוענו!". על כן, אבינו האב הרחמן, אנא תצילם היום מכל גזרות קשות ותקבל את תפלתם באהבה כאלו התפללו את כל תפלות היום כולן בשלמותן!

[ברכת דוד אחרי מות, חשוקי חמד ב"מ ב' ע"א, תוה"ד]

ב. "יותר ממה שמצפה האב לבנו..."

תנא דבי אליהו רבה (פרק ל"א):

אבא מצפה לנו!

מעיד אני עלי שמים וארץ שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם ויבנה להם בית המקדש שלא יחרב לעולם.

הגר"ח פלאג'י זצ"ל (מועד לכל חי ט"ו, ג') כתב שכל פעם שקורא מאמר זה עיניו פורצות בדמעות, שכן איך יתכן שהקב"ה, מלך הכבוד, אלקי עולם, אבינו הטוב והמטיב, יושב ומצפה לנו שנחזור אליו כדי שיוכל להשפיע לנו את כל הטובות שבעולם - ולא מתייחסים אליו?! אם לזה הוא מחכה, היאך נעכבו אפילו לרגע, הבה נחדש את הקשר איתו ונמלא את משאות לבו באופן מושלם.

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

הגיעה העת להתרפק על אבא!

בבית חם ונעים בו מתגוררת משפחה חשובה ונכבדה - שנים עשר הילדים והוריהם, כל הילדים עלו ונתעלו, עדינות וכן יהודי נסוכים על פניהם. אולם, ביום מן הימים, היצר הרע הצליח לתקוע יתד גם בבית הזה וכבש את לבו של

אחד הבנים הגדולים, כבן תשע עשרה. הבחור, שעד תקופה קצרה היה בחור שהכל דיברו בשבחו, עזב את המוסד הלימודי בו למד, והחל לחצוב לו בורות נשברים... ההורים ראו את הילד בצר לו, כיצד ארס היצר מפעפע בלבו ומחריב את נפשו היהודית העדינה. הם ניסו לתמוך בו ולבוא לקראתו, השתדלו להקל מעליו, ניסו לקרב אותו בכל מחיר. אולם מצבו של הנער הלך והידרדר, עד שאפילו מראהו החיצוני השתנה מן הקצה אל הקצה.

למרות הבושה, הוריו לא דחו אותו, ניסו בכל זאת לקרב אותו ולדבר על לבו. אולם דבר לא עזר - עם כל יום שחלף הלך הילד והתרחק ממורשת וממסורת משפחתו, מכל מה שחונך וגדל עליו...

ויהי באחד הימים, אין 'ויהי' אלא לשון צער. בשעת ערב שמעו ההורים רחש חשוד מכיוון חדרו של הנער, ואחר כך יצא הנער ממנו, גורר בעקבותיו מזוודה קטנה. הוריו נעמדו מולו ודיבר אל לבו בדמעות, התחננו אליו שלא יעשה את הצעד הזה. אבל הנער, הבהיר שמבחינתו הגזירה נגזרה, פנה לכיוון הדלת ויצא ממנה בטריקה.

ההורים ההמומים לא ידעו את נפשם. הם רדפו אחריו החוצה, אולם הנער פשוט ברח ונעלם. הם שבו הביתה שבורים ורצוצים, מזועזעים ובוכיים. הקשר עם בנם נותק באחת, הוא החליף את מספר הטלפון שלו, ברח לדירה בעיר אחרת, ואינו מעוניין בכל קשר איתם...

כמה שבועות של התאוששות, ואחר כך ניסו ההורים לגבש דרכי פעולה. הם הכירו כמה מחבריו של בנם, ניסו לדלות מידע באמצעותם - אולם הללו סירבו לשתף פעולה. הם קיוו כי ביום מן הימים הוא יתגעגע אליהם, והתייעצו עם מומחים כיצד לפעול לכך. אולם כל מאמצייהם והשתדלויותיהם עלו בתוהו, הנער ניתק קשר ודחה כל מאמץ לחדשו...

ההורים לא הרימו ידיים. בדרך לא דרך השיגו את מספר הטלפון העדכני של בנם, ולאחר שדחה את השיחות, החליטו לפעול בדרך יצירתית. באופן מתוחכם הצליחו להשיג מחברת הסלולר את האיכון על מקומו הפיזי של בנם בשעות הערב, וכך גילו לחרדתם כי הוא מתגורר בדירה בשולי רחוב אבן גבירול שבתל אביב!

האב לא חשב פעמיים, ארז צרור קטן ויצא לתל אביב. הוא הגיע אל הכתובת המדויקת, נקש בדלת, וכשזו נפתחה, לא היה לו פנאי להחרד ממראה הדירה,

שכן פרצופו של בנו מציץ אליו מאחד החדרים. על אתר החלו עיני האב זולגות דמעות, אולם הבן עשה עצמו כלא שם לב, וברח אל פנים החדר וחמק מהמפגש הישיר!

האב הבין שהילד נעול במלתעות היצר, הוא מסרב לשתף פעולה. אולם האב היה נחוש, הגעגוע לבנו יקירו צרב את לבו כמוות אש. הוא יצא מהבניין, והתמקם על המדרכה - מתחת חלון החדר ממנו הציצו פניו של בנו. וכך, מרחובה של עיר, החל לזעוק: "מוישי, תפתח את התריס..." - כשכוונתו לתריס החלון וגם לתריס הלב... אולם קולו היה כקול קורא במדבר. שעה ארוכה של זעקות לא הניבה כל תגובה. רק לאחר כמה שעות, כנראה משהו ברחמי הבן גאה, והתריס נפתח כדי חרך צר, דרכו שמע את האב את קולו של בנו: "אבא, קשה לי עם זה, עזוב אותי. תבין, החלטתי לבחור בדרך אחרת. אני מבקש ממך לוותר עליי..." - אמר הבן, כשכל מילה משפדת את לבו של אבא...

אולם האב החליט לא לוותר. כשהלילה ירד לא נע ולא זע ממיקומו מתחת החלון. לאחר חצות ליל, שלח הבן את אחד מחבריו החדשים לבקש מאביו לעזוב את המקום. האב הבין כי בנו לכוד היטב בכבלי היצר, מתקשה להיגמל מהם. אבל הוא היה עוד יותר נחוש... בשעה אחת אחר חצות ליל, הוציא האב מצרורו כר קטן, ונשכב על ספסל ברחוב. כן, הוא הלך לישון מתחת חלונו של הבן, ממתין לטוב ומצפה לישועה. הבן כבר חשב שהאב התייאש ממנו, עד שהציץ מחלונו והתגלה לו לחרדתו כי אביו שוכב וישן ברחובה של עיר תחת חלונו, ממתין לו בציפיה...

מעשה זה התרחש ביום שני בערב. כל אותו לילה לן האב תחת החלון, ובבוקר שלאחריו שב האב ונקש על התריס, שלא נפתח ולו לרגע. האב עומד בשמש הקופחת, לוגם מדי פעם מעט שתיה, אולם ממשיך לדבר על לבו של בנו מבעד לתריס הסגור.

בלילה הבא שוב ישן האב תחת החלון, מתעקש על נפש הבן... כך ביום רביעי וכך גם ביום חמישי. האב עמד תחת חלונו של בנו, מתחנן לעורר את געגועיו. הבן, שהיה שבוי כל כך בין חבריו החדשים ויצרו השולט עליו, ניסה להפגין כביכול שהדבר לא משפיע עליו...

ביום חמישי בלילה, קצת לפני חצות ליל, זה קרה. האב קרס כליל ונרדם ישר על המדרכה. הפעם לא הספיק להניח את הכר, השעות הארוכות בהן הוא עמד

בשמש, נוקש ומבקש, בוכה ומתחנן, עשו את שלהן. הוא נרדם כפי שהוא על המדרכה, עד ש... סמוך לשעה 3:00 לפנות בוקר, התעורר באחת. מגע יד נגע בו, מגע אותו מזמן לא חש. היה זה בנו. "אבא, בוא, הולכים הביתה!..." אמר הבן, והאב התעורר לשחר חדש בחיי בנו...

בדרכם הביתה, רוב הדרך השתררה שתיקה. הם ישבו, עיניהם דומעות כל העת. לפתע, כשהגיעו קרוב לבית, אמר הבן לאביו: "לא הייתי חוזר, באמת שלא. אבל ראיתי כמה לילות אתה ישן ברחוב, לא יכולתי לעמוד בזה..."

כולנו חווים את החוויה המטלטלת הזו. גם לנו יש אבא טוב ואוהב, שדואג לנו ונותן לנו הכל. כבר כמעט אלפיים שנה שהוא מחוץ לביתו, ויושב נטול בית, בלי קורת גג, ומבקש ומצפה שנשוב אליו. שוב ושוב הוא מייחל שנתעורר לחזור לחיקו, שנתגעגע אליו כפי שהוא מתגעגע אלינו.

כמה אנו מסוגלים לראות את אבא פונה ומבקש שנתייחס אליו, שנחדש את הקשר אתו? כמה אנו מסוגלים לראות את רחמיו נכמרים אלינו, והוא עומד ומתחנן שנשוב אליו, שנתאחד שוב באהבת אב לבניו אהוביו? כמה אנו יכולים לראות לב של אבא, שכל שאיפתו היא לשוב ולחדש את אהבתו אלינו כקדם?!

"הקב"ה יושב ומצפה לישראל, יוֹתֵר ממה שמצפה האב לבנו!" כמה גדול הגעגוע של בורא העולם אלינו, כמה הוא מייחל שנתעורר ונחזור אליו בתשובה שלמה. האם לא הגיע הזמן שנגיע אליו ונאמר לו "חוזרים הביתה!"? הבה ננצל את הימים האלה, ימי תשובה והתרפקות על אבא, הימים בהם הוא כל כך קרוב ומבקש אהבתנו. הבה נחליט שהשנה נעשה הכל כדי למלאות את ציפיותיו, ולזכות לחזור יחד איתו הביתה!

אחי ורעי, אם לא עכשיו אימתי? זו העת לתפוס את ההזדמנות ולהתחנן אליו מעומק הלב "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם".

[פניני פרשת השבוע גליון 290, תוה"ד]

שער ז

לפני ה' תטהרו יום הכיפורים

אשרי חלקם של ישראל יותר מכל העמים. מתוך האהבה היתירה שאוהב אותם, נתן להם יום אחד בשנה לטהר אותם מכל חטאותיהם, כדי שיהיו זכאים בעולם הזה ובעולם הבא.

(זהו"ק ח"ב דף ס"ב ע"ב)

ביום זה רוח טהרה ממרום מציפה ומרוממת אותנו מעל כל העולם השטחי. אין לנו צורך במזון, בשתייה, או בכל צורך גשמי אחר. אנו נכנסים תחת כנפיו של אבינו שבשמים, מתעלים וחווים את אהבתו המופלאה אלינו.

(פניני פ' השבוע)

מתנת הטהרה וההתרוממות

יום קדוש העניק לנו השי"ת. יום שהוא כמקוה טהרה לטהר אותנו מכל טומאותינו, שבכוחו להכשיר אותנו להיות אהובים לפניו ית' ודבוקים בקדושתו.

במקביל לכהן הגדול הנכנס ביום זה לפני ולפנים בתוך קודש הקדשים, יש לכל אחד אפשרות ביום מקודש זה להיכנס "לפני ולפנים" לתוך עומק פנימיותו, להגיע למקום הנקי והזך שבעומק נשמתו שבו ניתן להרגיש אחדות עם רבש"ע והתאחדות רצונותיו ורצון ה'.

יום זה הוא מתנה נפלאה מאבינו שבשמים, הזדמנות להתרומם ולשנות את כל כיוון חיינו לטובה.

תוכן השער

פרק א'	המתנה הנפלאה של יום הכיפורים	תקעא
פרק ב'	ה"יום טוב" של יום הכיפורים	תקפא
פרק ג'	הכפרה של יום הכיפורים	תקצא
פרק ד'	דרכי העבודה ביום הכיפורים	תקצח
פרק ה'	חשיבותה הגדולה של עבודתנו ביום הכיפורים	תרט

פרק א' המתנה הנפלאה של יום הכיפורים

ההכרה בחסד ה' ובאהבה הגדולה הנמצאת מאחורי המתנה היקרה של יום הכיפורים היא המפתח להשגת תועלתו המיוחדת.

א. החסד של קבלת התשובה ביום זה

בתנא דבי אליהו זוטא (סוף פ"ד) מובא שיום הכיפורים הוא יום "ששון ושמחה גדולה", מתנה מיוחדת שזכו לה כלל ישראל כתגמול על נחת הרוח הגדולה שגרמו למעלה על ידי תשובתם על חטא העגל. וז"ל:

בארבעים יום האחרונים שעלה משה להר סיני להביא את התורה גזרו יום צום ותענית. וביום האחרון שבכולם שהוא סוף ארבעים יום, גזרו תענית ולנו בתעניתם כדי שלא ישלוט בהם יצר הרע, ולמחרתו השכימו ועלו לפני הר סיני. ישראל היו בוכים לקראת משה, והוא היה בוכה לקראתם, עד שעלתה בכייתם למרום. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה על ישראל וקבל את תשובתם. בשרה אותם רוח הקודש בשורות טובות ונחמות, ואמר הקב"ה לישראל: "בְּנֵי נִשְׁבַּע אֲנִי בַשְּׁמִי הַגָּדוֹל שְׁלִי, וּבִכְסֵּי הַכְּבוֹד שְׁלִי, שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם בְּכִיָּה זֹאת שֶׁשֶׁשֶׁן וְלִשְׁמִי הַגָּדוֹל הַזֶּה, וְיִהְיֶה לָכֶם יוֹם זֶה יוֹם סְלִיחָה וּכְפָרָה וּמַחִילָה לָכֶם וּלְבָנֵיכֶם וּלְבָנֵי בָנֵיכֶם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת."

הרב אהרון קוטלר זצ"ל היה מתאר את החסד הגדול של יום הכיפורים, שהוא כדוגמת אדם שהתלכלך בכלכלוך גדול עד שכל הנמצאים בקרבתו היו מתרחקים ממנו מרוב גיעול. המלך

ראה את מבוכתו של איש מסכן זה, וניגש בכבודו ובעצמו לשטוף אותו ולנקותו מטינופו. הרב שמשון פינקוס זצ"ל הוסיף על המשל הנ"ל: אם תינוק ילכלך את בגדיו באבק וחול תבוא איזה שכנה טובה ובחפץ לב תנקה אותו ואת בגדיו. לא כן אם יטנף את עצמו ביותר, נמאס הוא אז בעיני כל, וכולם מתרחקים ממנו ואינם מוכנים לרחצו ולנקותו. הם יאמרו, שלחו להביא את אמו, שרק אמו מסוגלת לטפל בו, שכן מרוב אהבתה אינה מתגעלת ממיאוס הטינוף. כן חטאיהם של ישראל רבו כל כך עד שאין זולת הקב"ה מי שמסוגל לרחוץ את טינוף עוונם. רק הוא ית' מרוב חיבתו לישראל, מוכן להעביר זוהמתן כאם הרוחצת את בנה האהוב.

מעין משל זה מובא במדרש תנא דבי אליהו, ומוסיף המדרש שלא רק מוכן הקב"ה לנקות את הלכלוך שלנו, אלא הרי זו שמחה גדולה כביכול לפנינו לעשות זאת, אף כאשר הטינוף נעשה בארמון המלך, ואף כאשר בחטאנו פגענו רח"ל במלך עצמו. וז"ל התנא דבי אליהו רבא (פרק א'):

"ימים יוצרו, ולא [ולו קרי'] אחד בהם" זה יום הכיפורים לישראל. לפי שהיתה שמחה גדולה לפני הקב"ה שנתנו באהבה רבה לישראל. משלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו עבדיו ובני ביתו מוציאים את הזבלים ומשליכין אותו כנגד פתח בית המלך, וכשהמלך יוצא ורואה את הזבלים הוא שמח שמחה גדולה. לכך נדמה יום הכיפורים, שנתנו הקב"ה באהבה רבה ובשמחה. ולא זו בלבד אלא בשעה שהוא מוחל לעונותיהן של ישראל אין מתעצב בלבבו אלא שמח שמחה גדולה. לכך נאמר "כה אמר ה' אלהים להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות וגו'" (יחזקאל ל"ו) באו ושמחו שמחה גדולה שאני מוחל להם לעונותיהם של ישראל.⁴

- 1 רש"י תהילים (קל"ט, ט"ז): לפי המקרא שהוא נקרא "ולו" כך פירושו, "ימים יוצרו" - הראה ימים העתידים להבראות, "[ולו אחד בהם", פי'] ולחלקו בירר אחד, את יום השבת, ד"א זה יום הכיפורים לסליחה.
- 2 לכאורה הכוונה ששמחת המלך היא ממה שעכשיו בתי עבדיו נקיים מלכלוך זה.
- 3 אולי כפל השמחה כאן בנתינת יום של כפרה, ובמחילת העוונות, הכוונה לשני הפנים של חטא: א' הקלקול בעבריו עצמו, ב' המרידה במלכות שמים. ש"ל שהשמחה הראשונה היא ממה שהברואים מתנקים מחטאם. והשמחה השנייה היא, שאף על כבוד עצמו ית' שנתחלל על ידי החטא הוא מוחל בשמחה.
- 4 המשך דברי התנא: א' לפיכך יהא אדם זוכר מיום שבחר הקב"ה באברהם אבינו עד אותה שעה כל טובות וצדקות שעשה עם ישראל כל שעה ושעה [נראה הכוונה שהקב"ה עזר להם, ולא עזב אותם אף שחטאו נגדו], שנאמר "זכר אלה יעקב וגו' [זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה, יצחיק עבד לך, אתה ישראל לא תנשני. מחיתי כעב פשעיו וקענן חטאותיו שובה אלי כי גאלתיך.] (ישעיה מ"ד). ונאמר "מחיתי כעב פשעיו וקענן חטאתיך" (שם), מה עבים נמחים על ידי הרוח כך עונותיהם של ישראל נמחים בעולם הזה ואין להם תקומה לעולם הבא, שנאמר "מחיתי כעב פשעיו". ומה תלמוד לומר "כי גאלתיך" (שם), גאלתיך מספר מיתה ונתתיך בספר חיים, לכך נאמר "כי גאלתיך". מה ענין של אחריו "רגו שמים כי עשה ה' וגו'" (שם): [ישעיה מ"ד: "מחיתי כעב פשעיו וקענן

וכן מובא בזוהר הקדוש שהכפרה של יום הכיפורים היא תולדה וביטוי של האהבה הגדולה הייחודית של הקב"ה לכלל ישראל. וז"ל הזהו"ק (חלק ג' דף ס"ב ע"ב, מתורגם ללה"ק):

תנא: אשרי חלקם של ישראל יותר מכל העמים, שהקב"ה רוצה לטהר אותם [מעונותיהם] ולרחם עליהם, לפי שהם חלקו ונחלתו, כמו שכתוב (דברים ל"ב ט') "כי חלק ה' עמו וגו'" [יעקב חבל נחלתו], ... ועל כן הקב"ה אוהב אותם, כמו שכתוב (מלאכי א', ב') "אהבתי אתכם אמר ה'", וכתוב (דברים ז', ח') "כי מאהבת ה' אתכם וגו'". ומתוך אהבה היתירה שאוהב אותם, נתן להם יום אחד בשנה לטהר ולזכות אותם מכל חטאותיהם, דכתיב (ויקרא ט"ז, ל') "כי ביום הזה הזה וגו'" [יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם] כדי שיהיו זכאים בעולם הזה ובעולם הבא, ולא ימצא בהם חטא. ועל כן ביום הכפורים מתעטרים ישראל ושולטים על כל בעלי הדינים ועל כל רוחות החיצונים.

ב. מקוה של דבקות בה'

המשנה האחרונה של מסכת יומא (דף פ"ה ע"ב) מסתיימת במאמר של רבי עקיבא המתאר את החסד הגדול של תשובה ויום הכיפורים:

אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל! לפני מי אתם מטהרין [ו]מי מטהר אתכם? אביכם שבשמים. שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם", ואומר "מקוה ישראל (ה') "מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל.

כוונת המילים "אשריכם ישראל - מי מטהר אתכם אביכם שבשמים" ברורה, שאכן הרי זה חסד מופלא שהמלך הגדול, בורא כל העולמות יתברך ויתעלה בכבודו ובעצמו, מוכן ואף שמח

חטאותיהם שובח אלי כי גאלתי. רנו שמנים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל ה' יעקב וישראל יתפאר. [

וע"פ פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה (מ"ו): אלולי יוה"כ לא היה העולם עומד, שיום הכיפורים מכפר על כל העברות החמורות ועל הקלות, שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וכו'". שיהיה"כ מכפר בעולם הזה ולעולם הבא שנאמר "שבת שבתון היא", "שבת" בעולם הזה "שבתון" לעולם הבא. ואפילו כל המועדות עוברים, יום הכיפורים אינו עובר, שיום הכיפורים מכפר על עבירות הקלות והחמורות שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם" - "מחטאתכם" אין כתיב כאן, אלא "מכל חטאתיכם".

וז"ל הרמח"ל בספר דרך ה' (ח"ד פ"ח): ענין יום הכפורים הוא, שהנה הכין האדון ב"ה לישראל יום אחד, שבו תהיה התשובה קלה להתקבל, והעונות קרובים לימחות, דהיינו: [א] לתקן כל הקלקולים שנעשו על ידיהם, ולהסיר כל החשך שנתגבר על ידיהם, [ב] ולהשיב השבים אל מדרגת הקדושה והקורבה אליו ית', שנתרחקו ממנו על ידי חטאתיהם. והנה ביום זה מאיר אור שבכחו נשלם כל זה הענין. ואמנם הוא אור שלקבל אותו צריך שישמרו ישראל מה שנצטוו ליום זה, ובפרט ענין העינוי, שעליה מתנתקים מן הגופניות ניתוק גדול, ומתעלים במקצת אל בחינת המלאכים.

לנקות את הלכלוך שאנחנו עשינו כנ"ל. אמנם כוונת המילים "אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ... אביכם שבשמים" לא ברורה, מה פירוש המושג של טהרה לפני משהו? ועוד צריך ביאור שעל זה אינו מביא שום פסוק לראיה⁵.

ונראה בעה"י שכוונת רבי עקיבא היא שהשי"ת הוא תכלית הטהרה, ועל כן נצרכת הטהרות מצד האדם כדי לאפשר לו להתקרב אליו. על זה נאמר "אשריכם ישראל" שזכותם שניתנת לכם האפשרות להיות קשורים ודבוקים לאביכם שבשמים, ואתם אכן מיטהרים כדי שתוכלו להשיג מטרה זו. וכן פירש רבי צדוק הכהן בספר פרי צדיק (מוצאי יוה"כ אות ז'). זאת אומרת, שכוונת הפסוק "לפני ה' תטהרו" היא שאין חשיבות ב"טהרה" כערך מצד עצמה, אלא חשיבותה היא כאשר המניע להיטהר הוא להתקרב על ידה להשי"ת.

ומוסיף המהר"ל (בדרוש לשבת תשובה) שעצם הדבקות הזו בבורא העולם המושגת באופן מיוחד ביום הכיפורים, היא הגורמת את הטהרה. נמצא ש"לפני מי אתם מטהרים" הכוונה להשתדלות שלנו להיות טהורים ודבוקים בו ית', "ומי מטהר אתכם" הוא הטהרה המושגת על ידי דבקות זו. וז"ל:

"אשריכם ישראל - לפני מי אתם מטהרים?", כלומר שמה שישראל מיטהרים ביום הכיפורים הוא בשביל שיש לישראל דבקות בו יתעלה, כדכתיב (דברים ד') **"ואתם הדבקים בה' אלהיכם"**. ועל זה אמר **"אשריכם ישראל - לפני מי אתם מטהרים?"** - כי אין מעלה יותר מזה [מלהיות דבוקים בהשי"ת].

והוסיף לומר **"ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים"**, שבשביל שישראל הם דבקים לגמרי בו יתעלה, דבר זה עצמו הוא הסרת והסתלקות החטא מישראל. כי מאחר שהוא יתעלה לא שייך אצלו חטא, מסלק החטא מן הדבקים בו.

ולכך ביום הכיפורים, מפני ענויי נפש והסתלקות הגופניות מישראל [היינו: ההטהרות מצד ישראל], **ואז יש לישראל דבקות בו יתעלה** [לפני מי אתם מטהרים], **ודבר זה הוא מסלק החטא מישראל** [ומי מטהר אתכם - הטהרות מצד השי"ת, שהדבקות בו ית' מטהר אותם מפגמי החטאים]. **ולכך קאמר "מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל"**, כי המקוה מטהר הטמא כאשר יתדבק בו לגמרי מבלי שום חציצה בעולם, כי המקוה לא שייך בו טומאה, לכך כאשר

⁵ אף שזה אכן מופיע בפסוק (ויקרא ט"ז, ל') **"לפני ה' תטהרו"** המדבר בענין יום הכיפורים. ע' בספר שיח יצחק מובא לקמן, המפרש שבמילים **"לפני מי אתם מטהרים"** המשנה מדגישה שרק אחרי ההשתדלות שלנו להיטהר הקב"ה מטהר אותנו. היינו שהרי זה כאילו כתוב **"אשריכם ישראל שמי מטהר אתכם - אחרי שאתם עושים את ההשתדלות המתאימה - אביכם שבשמים"**. אמנם פירוש זה לכ' קשה, שהמשנה היתה צריכה להביא דבר זה במפורש **"אשריכם ישראל, שמי מטהר אתכם כאשר אתם מיטהרים לפניו - אביכם שבשמים"**.

יתדבק בו לגמרי מבלי חציצה מסולק מן הטומאה. וכך הקב"ה מטהר ישראל, כי הם דבקים בו יתעלה לגמרי מבלי שום חציצה והפרד כלל, והוא יתעלה מסולק מן החטא, ולכך ישראל טהורים על ידי הקב"ה בעצמו. ... ועל זה אמר "אשריכם ישראל" על הדביקות הגמור הזה מבלי חציצה כלל עד שנעשים טהורים מאתו. ואשרינו ואשרי חלקנו בטהרתנו במקום טהור וקדוש הזה, אשר לא יטהרו בו מלאכים עליונים, כאשר ידוע לחכמי בינה.

מעין דברי המהר"ל בביאור דרשת הפסוק "מקוה ישראל ה'" מובא גם בשפת אמת (דברים, יוה"כ שנת תרמ"א). וז"ל:

יום הכיפורים הוא הביטול אליו ית' לגמרי. כמו שאמרו חז"ל "מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר, כך הקב"ה מטהר את ישראל". ומינה מה טהרת המקוה כשנכנס כל קומה של האדם במים, כן צריך כל האדם להתבטל אליו ית'. ובשזוכה האדם אחר פטירתו לזה, מתטהר על ידי הקב"ה במקוה. ומעין זה יש ביום הכיפורים.

לפי דבריהם יש לומר ש"הביטול" הגמור להשי"ת והדביקות בו ית', הם שכיוון אליהם הנביא במה שאמר "שובה ישראל עד ה' אלוֹקֶיךָ", היינו עד שאין דבר חוץ בינך וביני ית', כמבואר בפסיקתא דרב כהנא (פסקא כ"ד אות ב'):

תני בשם ר' ליעזר "מקוה ישראל ה'" (ירמיה י"ז, י"ג) מה המקוה הזה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל. לפיכך הושע מזהיר את ישראל ואומר להם "שובה ישראל [עד ה' אלקיך]" (הושע י"ד, ב').

וכתב הרמח"ל במאמר "דרוש בענין הקיווי" שה"מקוה" הזה הוא מקוה של קיווי ובטחון בה' ("מקוה" מלשון "קיווי"). ומבואר הדבר שגם בטחון בה' הוא התבטלות גמורה של האדם לרצון ה', שמקבל כל עתיד שהקב"ה מחליט שהוא לטובתו, עד שמרגיש רגוע ואין לו שום דאגות על העתיד, כמו תינוק בדידים הנאמנות והאהבות של אמו. וז"ל:

זהו כבוד המלך שבוטחים בו, "בא חבקוק והעמידה על אחת" - אמונה - תקוה. המקוה אפילו נכנס בגהינום יוצא ממנו, שנאמר, "וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר", וקו"ק מאיר עליו. וכמה מלאכים עליונים מעלים אותו המקוה, [וזה] "אבר כנשרים", ומסתלקים עמו למעלה, ותקותו היא טהרתו. "מקוה ישראל" ממש, כי הוא במדריגה עליונה שאין עושה בו פגם - "אם חטאת מה תפעל". וזהו סוד התשובה שהוא ממש שב אל מקורו, והסטרא אחרא לא יכלה לו, ונאמר, "שובה ישראל עד ה'".

עוד מרחיב רבי יצחק אייזק חבר זצ"ל בספרו שיח יצחק (ח"א, דרוש לשבת תשובה) בהסבר משל זה שתשובת יום הכיפורים נמשלת למקוה. וז"ל:

מה שאמר .. "אשריכם ישראל", והוא שבא לומר לנו שאף שבוטחים אנו בו ית', שהבטיחנו בתורתו הקדושה שיום הכיפורים הוא יום סליחת עוונות, אל יבטח האדם בזה לומר שעצמו של יום מכפר אף בלי תשובה. שהרי קיימא לן כרבנן דתשובה תולה ויום הכיפורים מכפר עם התשובה. ולכן צריך האדם להקדים את עצמו, ולטהר את עצמו בימי התשובה בכל יכולתו. ובוזה נדמה האדם לטמא שרוצה לטבול מטומאתו במקוה טהרה. שאף שמי המקוה, כשיש בהם שיעור, הם מטהרים האדם, מכל מקום צריך שיסיר מגופו בתחילה כל דבר החוצץ, ואם לאו אין טבילתו כלום. וכמו כן צריך האדם לנקות נפשו מקודם לפרוש עצמו מכל עוון ולכלוך חטא, על ידי חרטה גמורה ויודיו וקבלה להבא שלא ישוב עוד לכיסלו. ומהיום להזהר מכ"ד דברים המעכבים התשובה, המבוארים ברי"ף ורא"ש במסכת יומא וברמב"ם, שהם דברים החוצצים בפני שיערי רחמים ושערי תשובה, לבלי להתקבל למעלה ח"ו.⁶

ונראה שבתפלות יום הכיפורים, ההזדמנות של כניסה ל"מקוה" הזה בצורה העוצמתית והמוחשית ביותר היא ההשתחויות שאנו נוהגים לעשות בתפלת מוסף מעין שעשו בבית המקדש. השתחויה היא פעולה שמעוררת רגש של התבטלות להשי"ת, אשר היא הכניסה ל"מקוה" של דבקות בה' ("לפני ה'"). ומבואר הדבר ביותר, שכן הכהן הגדול "היה מכוון לגמור את השם" של המילים "לפני ה'" כנגד המשתחוים ואומר להם "תטהרו", שעל ידי התבטלות זו "לפני ה'" זכו לטהרת המיוחדת של היום כמבואר לעיל. התבטלות מוחלטת להשי"ת ולקיום רצונו באהבה - שהיא הכניסה של האדם כל כולו ל"מקוה" של קדושתו ית', בלי שום חציצות של רצונות עצמאיים - היא הרגש שעלינו לעורר בשעת השתחויות אלו.

6 המשך דברי השיח יצחק: וזה שנאמר כאן "אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים", רצה לומר שצריכים אתם לטהר עצמכם קודם בוא יום ה' הגדול, בתשובה, להסיר כל חציצה וכל סיג וחלאה, ואז אביכם שבשמים מטהר אתכם, על ידי אור הגדול אשר מתגלה ביום הכפור. שבזה נבדלו ישראל מכל אומה ולשון, על ידי השלשלת שקשר הוא ית' בכל איש מישראל, לבל ידח ממנו נדח. והוא מה שאמר הכתוב "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם", רצה לומר שבאמת עצומו של קדושת היום עצמו גורם כפרה לישראל, על ידי אור הגדול המתגלה אז להכניע כל דרגין דסטרא אחרא, שלכן אין שליטה לשטן אז כמבואר, אבל צריך לזה סיוע מאתכם, והוא מה שכתוב "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו", קודם בא יום ה' תטהרו עצמכם. ועל זה הביאו ראייה מפסוק "מקוה ישראל ה'", שהוא ית' המשיל טהרת ישראל למקוה, שצריך האדם מקודם להסיר ממנו כל דבר חוצץ מגופו, ושידיח בית הסתרים שלו, והם עוונות שדש בעקביו, ושעושה אותם בהרגלו, עד שאינו יודע בהם, ואין מרגיש בהם כלל, והם חוצצים מאד בפני התשובה. וגם שלא יהיה תשובתו ח"ו על מנת לחזור להם, שזה דומה לטובל על מנת שלא לקבל טומאה אם יגע אחר כך בשרץ. וכאשר יהיה תשובתו כראוי אז ודאי יקויים בנו מה שכתוב "כי ביום הזה יכפר" וכו', ובטוחים אנו שנצא בדימוס בגמר ימי הדין לטוב.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

המתנה של יום הכפורים

הרב רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל:

אילו היה רק יו"כ אחד במשך החיים!

הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל אב"ד מקנס יצ"ו, בליל יום הכפורים בשנתו האחרונה, לפני התפלה, עמד בפני הקהל ואמר להם: "אילו היה רק יום כיפור אחד בחיינו של האדם כמה היינו שואפים לזכות להגיע אליו, וכמה היינו שמחים שזכינו בו. עתה שהשי"ת זיכה אותנו ביום כיפור מידי שנה, אין זו סיבה למעט השמחה בחסד הנפלא שבו, אדרבה יש לשמוח בו עוד יותר!"

[מוסף ש"ק חיי שרה תשמ"ט]

הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל:

כמה שוה יום כיפור?

רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל אמר: אילו היינו נדרשים לשלם סכום עתק של כסף כדי לזכות ליום כיפור אחד, כולנו היינו מוכנים להוציא את הכסף מתוך שמחה והודיה רבה. והרי חסד עצום עשה איתנו הקב"ה שנתן לנו את יום הכפורים, חנם אין כסף, מדי שנה בשנה. כמה יש להודות לו ית' עליו! כמה יש לשמוח בו ולהתרגש כאשר אומרים ברכת 'שהחיינו'!

[האור לציון ח"ג, תוה"ד]

הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל:

○ הרגע הכי שמח בשנה ○

רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל היה אומר: "הרגע הכי שמח שלי בשנה, הוא כאשר מברכים 'שהחיינו' בהתקדש ליל יום הכיפורים!"

[חכו ממתקים עמ' ש"ה]

○ כל אחד יכול לזכות להתקרבות לה' ○

רבי שלמה זלמן אמר שכל אדם זוכה ביום זה לבחינה של רוח הקודש, ועל כך יש לכוון כשאומרים "ורוח קדשך אל תקח ממני", להתחנן להשאיר במדרגה זו של יום הכפורים. עוד היה מעיר, שבמקביל להתקרבות המופלאה שמתקרב הקב"ה אלינו ביום הכפורים, עלינו להתאמץ להתקרב אליו ית', להראות כמה אנחנו מחשיבים ומוקירים קרבה נפלאה זו, ושלא יחשב שאנחנו מזלזלים בה חלילה.

הוא היה מרבה לעורר ולזרז על החובה הגדולה ליקר ולחבב כל רגע ורגע מיום גדול וקדוש זה. שעה ארוכה קודם התחלת תפלת שחרית, העיר לנכדו הלן עמו בחדרו שכדאי לו להשתמש בכל רגע לאמירת תהלים, באמרו "קום קרא אל אלהיך, כי כל רגע ורגע של יום זה יקר מפז!"

[הליכות שלמה תשרי עמ' נ"א, נ"ב, תוה"ד]

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל

הרב שטיינמן זצ"ל היה אומר שהיום המאושר ביותר בחיים של עובד ה' הוא יום הכפורים. שכן, דליים של רחמים ואהבה עצומה נשפכים עלינו ביום קדוש זה, ובו יכול כל יהודי להשיג את פסגת המדרגה שיכול להעפיל אליה במשך ימי חייו!

[לקראת שבת גליון 397 מקונטרס 'תטהרו']

הרב משה אהרן שטרן זצ"ל:

○ אם לא הייתי מתבייש הייתי רוקד! ○

רבי משה אהרן שטרן זצ"ל, המשגיח של ישיבת קמניץ ירושלים, היה אומר שאם לא היה מתבייש, היה פותח בבית הכנסת בריקוד של שמחה בעת ברכת 'שהחיינו' של יום הכפורים! אילו ידע אדם שעבירה אחת נמחקה לו, כמה היה מתמלא ששון ושמחה. על אחת כמה וכמה כעת ביום הקדוש שנמחלים כל העוונות, הרי מטעם זה "לא היו ימים

טובים לישראל כיום הכפורים" (תענית כ"ו). להרגיש שמחה זו של הזיכור והתרוממות הנפש של יום הכפורים, הוא הדרך להפוך את העליה של היום לקנין קבוע.

[טיב המעשיות]

הרב שלמה קניבסקי שליט"א:

יום שכולו מתנה!

עלינו לשים לב עד כמה יום הכיפורים הוא מתנה עצומה בעבורנו, מתנה שהרי זה ממש חוסר דעת להחמיץ... נתאר לעצמנו אדם, שמוקף בחובות מכל עבר. הוא חייב כספים למכולת, לבנק, לעירייה, למס הכנסה, לגמ"ח השכונתי, לשכן ממול ולמי יודע עוד כמה אנשים - שהוא עצמו בקושי מצליח לזכור אותם. והנה, ביום אחד בהיר, מגיע יהודי נדיב לב ואומר לו: "שמע ידידי, אם אתה רוצה - ניתן למחוק את כל החובות הללו! ברגע אחד - אתה יכול להיפטר מכל החובות, וזאת, מבלי שתידרש להוציא אפילו פרוטה אחת מהכיס! מה שאתה צריך זה רק דבר אחד: לערוך רשימה של כל החובות - ולבקש שהם יימחקו..." האם ישנו מי שיוותר על הזדמנות שכזו? ודאי שלא! ובכן, זו בדיוק ההזדמנות החד-שנתית, שהעניק לנו אבינו שבשמים בחסדו המופלא!

הרי אנו חייבים לו כל כך הרבה... במהלך השנה נכשלנו וחטאנו בתחומים כל כך רבים... הספר בו נכתבים עוונותינו, גדוש עד להתפקע. והנה הוא פונה אלינו ואומר: "ילדים חביבים... אתם יכולים ביום אחד להיפטר מכל החובות שלכם, לגמרי! מה שעליכם לעשות זה רק להתוודות עליהם ולבקש את מחילתם!"... האם יש מי שלא יחטוף את ההזדמנות הזו בשתי ידיים? מה נדרש מאיתנו בתמורה לזכות הגדולה והעצומה הזו? כלום! הרי בסופו של דבר, את החיובים המוטלים עלינו ביום הכיפורים, כולנו מקיימים: כולנו צמים, כולנו נזהרים בחמישה עינויים, כולנו מתפללים, כולנו אומרים את הוידוי... אז מה נדרש מאיתנו מעבר לכך? רק דבר אחד: לבקש סליחה בלב שלם! להכיר באמת בחטאים שלנו, לא להתכחש להם ולבקש מאבינו שבשמים שיסלח לנו עליהם! זה הכל!... השאלה היא רק: האם ננצל את ההזדמנות - או שנחמיץ אותה. ואכן, רק פתי יחמיץ הזדמנות פז שכזו!

לא בכדי אנו עומדים בליל יום הכיפורים, לאחר 'כל נדרי', ומברכים בכוונה עצומה: "שהחיינו, וקיימנו, והגיענו לזמן הזה"... מדובר במתנה מופלאה שאם היינו מעריכים אותה כראוי - היינו מלאים הודאה לחי העולמים על הטובה הנפלאה שמטיב לנו! הרי איש מאיתנו לא נתקל אי פעם במכולת בה מוחקים את החובות אחת לשנה... גם הבנק,

לא מוותר אף פעם אפילו על פרוטה אחת... היחיד שמוכן אחת לשנה למחוק את כל חובות העבר ולפתוח דף חדש - הינו אבינו האב הרחמן, מרוב אהבתו הבלתי מוגבלת אלינו!

על כן, עלינו לשנות את הגישה שלנו ליום הגדול הזה. אין להתייחס אליו מתוך תחושת 'עול' כביכול, כאשר אנו נדרשים לצום, להתענות ולשבת מבוקר עד ערב מול המחזור... אלא להיפך: מתוך התרגשות מהזכות העצומה המופלאה הטמונה בו, מתוך הכרה שמדובר במתנה הנפלאה ביותר שניתן להעלות על הדעת ומתוך הבנה שכל מה שאנו עושים - עושים עבור עצמנו, 'ובחרת בחיים'!

הבה נעריך וננצל את ההזדמנות היקרה שקיבלנו ונודה עליה מעומק הלב לאבינו שבשמים. הבה נזכור את הטובות הרבות שהשפיע ומשפיע עלינו יום כל רגע מחיינו, נכיר לו טובה ונרגיש את גודל החובה המוטלת עלינו להשיב לו כגמולו הטוב, ומתוך כך ניגש לעבודה המרוממת של היום הנפלא הזה.

[קובץ גליונות יוה"כ תשפ"ב, תוה"ד]

רבי גרשון ליבמן זצ"ל:

◡ דמעות התרגשות מ"לפני ה' תטהרו" ◡

אמר הגה"צ רבי גרשון ליבמן זצ"ל ראש ישיבת 'אור יוסף' בצרפת. "שמעתי עד מפי עד, שפעם אחת בליל יום הכיפורים עמד מרן הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצוק"ל בהיכל ישיבת וולוז'ין וקרא את הפסוק 'כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם' - לפני ה' תטהרו! (ויקרא ט"ז, ל') ושוב חזר על הפסוק בהתרגשות גדולה כמה וכמה פעמים, עד שכל הנוכחים זלגו עיניהם דמעות והתחילו לבכות".

"אנחנו מתפללים לשמוע סיפור כזה" אמר רבי גרשון, "ולא מבינים איזה מסר העביר רבי חיים בדרשתו. ברם התמיהה שלנו היא סימן שאנחנו אומרים את הפסוק - אבל לא חווים אותו. מהות עבודת יום הכיפורים היא להרגיש את האושר העצום של 'לפני ד' תטהרו!'. מי שזכה שדמעות מציפות את עיניו כאשר אומר את הפסוק, השיג את המשמעות הנפלאה של "לפני ה'" ואת ה"תטהרו" המונחת בקרבה נעלה זו!

[מוסף ש"ק וילך תשע"ט, תוה"ד]

פרק ב' ה"יום טוב" של יום הכיפורים

כפי המבואר לעיל, הכפרה של יום הכיפורים היא תולדת הדבקות בה' שניתן להשיג על ידי קדושת היום. דבקות בה' תמיד מלווה בשמחה מרוממת, כמו שאמר דוד המלך "שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט - לכן שמח לבי ויגל כבודי ...". ועל כן עבודת יום הכיפורים הנעשית בצורה נכונה תעורר אצל האדם שמחה נשגבה. ואף שחרטה ויגון על החטאים הם חלק מרכזי של חזרה בתשובה, אם הם נעשים בצורה נכונה הם יעוררו שמחה של קרבת ה', כאשר יבואר בעה"י.

א. השמחה בערב יום הכיפורים

רבנו יונה בספר שערי תשובה (שער ד' אות ו' - י') מבאר שמצות הסעודה בערב יום הכיפורים היא מצות השמחה במתנת הכפרה של יום מיוחד זה:

עבר על לא תעשה, ועשה תשובה - תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר, שנאמר (ויקרא ט"ז, ל'): "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". ... ואם עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה, ידאג לעונו ויכסוף ויחכה להגיע ליום הכיפורים למען יתרצה אל השם יתברך, כי רצונו חי הנפש והגוף וחיי כל נוצר, כמו שנאמר (תהלים ל', ו'): "חיים ברצונו". ועל כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ראש השנה ט' ע"א) כל הקובע סעודה בערב יום הכיפורים כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם. כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו, ויגונותיו לעונותיו.

והשנית [טעם שנייה למצות הסעודה בערב יוה"כ], כי בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, כי יגדל וישגא מאד שכל השמחה על המצוות, כמו שנאמר (דברי הימים א' כ"ט, י"ז); "ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך", ונאמר (דברים כ"ח, מ"ז); "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב". ומפני שהצום ביום הכיפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכיפורים.⁷

מעין דברי רבנו יונה בפירושו הראשון מופיע גם בזה"ק (חלק ג' דף ס"ז ע"א, מתורגם ללה"ק):

תניא, מראש השנה הספרים פתוחים והדיינים דנים את הדינים, ובכל יום נמסר לבתי הדין לפתוח בדין ולדון את העולם, עד שהוא יום של תשעה לחודש [ערב יוה"כ]. ביום ההוא מעלים את כל הדינים, ומתקנים כסא עליון של רחמים למלך הקדוש. באותו היום [של ערב יוה"כ] צריכים ישראל לשמוח לפני קונם, לפי שעתיד ליום שלאחריו [שהוא יום הכיפורים], לשבת בשבילם בכסא קדוש של רחמים, בכסא של וותרנות.

יתכן שכלול בכוונת הזה"ק שתמיד כפי המידה שמכירים במידה מסוימת של רבש"ע מאפשרים לו כביכול (לפי החוקים שקבע בהנהגת העולם) להשתמש במידה זו בעולם (כמוש"כ בס' תומר דבורה). על כן, ככל שאנחנו מכירים יותר בטובה הנפלאה של מידת החסד העצומה של יום הכיפורים, אכן נזכה לה. ולכן יש חשיבות גדולה לעורר את ליבנו, בין בערב יום הכיפורים ובין ביום הכיפורים עצמו, לחוש שמחה גדולה בטוב מופלג זה של השי"ת.

ב. השמחה במוצאי יום הכיפורים

הכפרה של יום הכיפורים אינה קיימת רק ברשימות ספרי בית דין של מעלה, אלא היא מציאות שכל אחד מסוגל להרגיש בתוך לבו, בניקיון נפשו ובהתעלות פנימית. ועל כן במוצאי יום הכיפורים ניתן לחוש את השמחה המרוממת של הניקיון הפנימי של כפרת העונות. וכפי שמוזכר לעיל בשם רבנו יונה בשערי תשובה, לפי שמחת האדם בהשגת התשובה ניכר כמה הוא שואף אליה ומעריך אותה. שמחה זו של מוצאי יום הכיפורים מובאת בתוספות יומא דף פ"ז ע"ב. וז"ל:

7 עוד שם טעם נוסף: "והשלישית - למען נחזק להרבות תפלה ותחנונים ביום הכיפורים ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה". עכ"ל. וע' פלא יועץ (ערך כפור) וז"ל: מאהבת ה' את עמו צוה להקדים ביום התשיעי להרבות באכילה כאב את בן ירצה ואומר לו "אכול הרבה בני ידידי כדי שיהא בך כוח להתענות". כן עשה ה' לעמו בחירו בנו בכורו, ולמצוה יחשב לנו בין האכילה בין העינויים והתפללות והתשובה, וקובע לנו עליהן שכל טוב. היש חיך מתוק מזה! אשרינו מה טוב חלקנו - אי אפשר שלא לשמוח. עכ"ל. וכ"כ הרא"ש יומא פרק יוה"כ סי' כב.

בליל [מוצאי] יום הכיפורים מצוה לטרוח ולהכין צורכי סעודה דהוי כעין יום טוב כדאמרינן במדרש דבמוצאי יום הכיפורים בת קול יוצאת ואומרת "לך אכול בשמחה לחמך".

וכן נוהגים, כמובא ברמ"א או"ח (תרכ"ד, ה'). ונראה ששמחה זו היא מעין ה'יום טוב' שהכהן הגדול היה עושה כאשר יצא בשלום מן הקודש, כפי שמובא במשנה במסכת יומא (סוף פרק ז').

בספר מכתב מאליהו (ח"א עמ' 267) מבאר את חשיבות השמחה במוצאי יום הכיפורים, ומוסיף הערה חשובה, וז"ל:

המנהג לשמוח במוצאי יום כפור, מכוון להמשיך מתוך שמחה את הכפרה ההיא שזכו לה ביום הכיפורים, ולקנות לה יציבות, שלא ישובו יצר הרע וטמטומו להיות חוזרים ונעורים. אמנם בזה צריך לדקדק מאד, שתהיה השמחה על מתכונת זו. כי בנקל תוכל להסתנן ... תוך השמחה, מחשבת פגם. היינו שבקרב לבבו ישמח על שסר עול ימי התשובה ורצינותם מעליו.

שמחת גדולי עולם במוצאי יוה"כ

הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל:

מספר תלמידו של רשכבה"ג רב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל:

"מי יוכל לספר צהלת רוחו ושמחת נפשו בכל מוצאי יום הכפורים. פניו היו מאירות ומשמחות לב כל באי ביתו. בחן ובחסד על לשונו היה אומר ומשנה ומשלש "האח מה יקרו הרגעים ביום הקדוש, מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו כו'". חדוות ה' היתה מעוזו ועליצותו, כמו לצאת במחול לפני ה' מרוב שמחה וגילה."

[ספר תולדות יצחק (עמ' ט"ו)]

הרב יצחק זאב סולובייציק זצ"ל:

בספר "חוקת עולם" להרב שריה דבליצקי זצ"ל מובא: סיפר לנו הרה"ג הרב רפאל סולובייציק, שמי שלא ראה שמחת אביו הגה"צ הרב יצחק זאב [ה"ב ריסקער רב"] זל"ה במוצאי יום הכפורים, לא ראה שמחה מימיו.

הרב יצחק ידלר זצ"ל:

בספר "בטוב ירושלים" (עמ' רצ"ד) מסופר על הגה"צ הר' יצחק ידלר זצ"ל:
 "במוצאי יום הכפורים לאחר תפלת ערבית היה שמח שמחה גדולה מאד, ... עד
 שמתוך רוב שמחה היה מחבק את אוהביו הסמוכים על ידו, ומברכם."

ג. השמחה ביום הכיפורים עצמו

במשנה במסכת תענית מובא (דף כ"ו ע"ב) שבזמן בית המקדש לא היו מתייחסים ליום הכיפורים כיום של עינוי ותשובה בלבד, אלא הוא היה נחשב "יום טוב" מיוחד. בנוסף לכך במשנה שם, יום הכיפורים נקרא "יום חתונתו" כביכול של הקב"ה עם כלל ישראל, שביום זה ניתנו להם לוחות השניות⁸. וז"ל המשנה שם:

אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו. ... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? "בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל", ואומר 'תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה'.

וכן הוא אומר: "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה [פרש"י: במלך שהשלום שלן] בעטרה שעטרה לו אמו [פרש"י: כנסת ישראל] ביום חתונתו וביום שמחת לבו", "ביום חתונתו" - זה מתן תורה [רש"י: יום הכיפורים שנתנו בו לוחות האחרונות], "וביום שמחת לבו" - זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו.

רבי צדוק הכהן זצ"ל מבאר את ענין הריקודים הללו שהיו דווקא ביום הכיפורים, שזהו היום המתאים להתעסק בשידוכים, שהבחירה הנעשית ביום קדוש זה תהיה לגמרי לשם שמים, לא מצד היצר הרע.

8 וע"ש ברע"ב שמפרש גם את המילים "יום שמחת לבו" שהכוונה ליום הכיפורים, שז"ל: "יום שמחת לבו זה בנין בית המקדש - שנתחנך ביום הכיפורים" היינו המקדש של שלמה המלך. וע"ע לקמן בהערה בשם רצ"ה בזה.

וז"ל בספר רסיסי לילה (אות נ"ד):

בזמן שבית המקדש קיים היו הקרבנות פועלים .. בלב בני ישראל שהיו ... דומים [ביוה"כ] למלאכי השרת. כי השטן הוא יצר הרע (בבא בתרא ט"ז). וביום הכיפורים דלית ליה רשות לאסטוני (יומא כ.). היה נשלף גם כן יצר הרע מלבבות בני ישראל. ועל כן אז היו בנות ישראל חולות ואומרות בחור שא עיניך וכו' שזה נראה כפריצות גדולה, ואיך לא מיחו בהם חכמים, ואדרבה סיפרו לשבח ולמנהג הגון בישראל. אבל באמת אז ביום הכיפורים היו הכל מרגישים בעצם 'לב בשר', בענין שהיה ניכר לכל שאין בדבר זה שום פריצות כלל:

ומבאר רבי צדוק הכהן זצ"ל את סיום דברי המשנה שיום הכיפורים נקרא "יום חתונתו" כיון שבו ניתנו לוחות שניות לעומת חג השבועות שבו היה מעמד מתן תורה בהר סיני. וז"ל בספר פרי צדיק (חמשה עשר באב, אות ב'):

מה שלא חשבו [חז"ל במשנה] את חג השבועות ליום טוב גדול שהיה יום חתונתו שבו ניתנה תורה, הוא מפני שבלוחות הראשונות שהיה רק מצד אתערותא דלעילא, בחינת תורה שבכתב, לא היה בזה עוד בירור שיתקיים, ולזה לא נקרא עוד "יום חתונתו". רק דייקא על ידי הלוחות שניות שהוא מצד אתערותא דלתתא, והוא ענין התרבות תורה שבעל פה מצד המקבל.

לפי זה יוצא שהיו שני ימי "חתונה" כביכול בין השי"ת וכלל ישראל בשתי דרגות שונות. ה"חתונה" הראשונה במעמד הר סיני, היתה ברית עם "ה" - קודם שיחטא. אבל כלל ישראל לא עמדו בתנאי הברית הזאת. אחר כך, בלוחות השניות, נעשתה ברית במדרגה של "ה" - לאחר שיחטא, ברית המבוססת על שיתוף מידת הרחמים עם מידת הדין⁹, על כן "יום החתונה"

9 המשך דבריו שם: ועל כן לענין הנעירה בליל יום הכיפורים אמרו (יומא י"ט ע"ב) דגם בגולה היו עושין כן אלא שחוטאין, אבל בזמן הבית לא היו חוטאין כלל ביום הכיפורים. רק משחרב בית המקדש, אף על פי שמכל מקום עיצומו של יום מכפר וקדושתו לא סרה ובשמים ממעל הוא ממש כמקודם ועל כן לית ליה רשות לאסטוני, ההשטנה למעלה אין בכוחו, מכל מקום ההסתה למטה לא ניטלה ממנו. לפי שמצד ההתגלות למטה בטלו המעשים דעבודת היום בפועל, ונשיאת השעיר העוונות, ועל כן חטאו.

10 ע' ביאור ענין זה בספר 'מנחת עני' לבעל ערוך לנר, בחתימת הספר, ובזוה"ק חלק ב' דף קי"ג ע"ב: תנינן "עשרה דברים אתבריאו בערב שבת [בין השמשות] וכו', הכתב והמכתב והלוחות, דכתיב (שמות ל"ב, ט"ז) 'והלחת מעשה אלהי'ם המה, והמכתב מכתב אלהי'ם הוא'". מאי איריא דהכא ערב שבת הוה, ודילמא אלף שנין לבתר, או בשעתא דקיימו ישראל על טורא דסיני? אלא ודאי הכי הוא, דבערב שבת הוה, תא חזי בכל עובדא דבראשית לא אתמר שם מלא, אלא 'אלהי'ם', 'אלהי'ם', בכל מה דאתברי, ובכלהו שם אלהי'ם, עד דכל עובדא אשתכלל בערב שבת, אשתכלל כל עובדא, אקרי 'הו'ה אלהי'ם' שם מלא. ואף על גב דבשם אלהי'ם אתברי כלא, לא אשתכלל בעשיה כל מה דאתברי עד ערב שבת, דבההיא שעתא אשתכלל כלא בעשיה, דכתיב (בראשית ב) 'מלאכתו אשר

העיקרית בין השי"ת וכלל ישראל, שבו נעשתה ביניהם ברית של קיימא, הוא יום הכיפורים¹¹. לכן יום הכיפורים הוא "יום טוב" - יום שיש לחוש בו את שמחת התחדשות הקשר שלנו עם השי"ת אף "לאחר שיחטא", ורענון הדביקות האישית שלנו עם ה'. אמנם כיון שהברית הזאת נעשית על ידי תשובה וצום, הרי זה "יום טוב" של תשובה וצום ולא של אכילה ושתיה, אך השמחה המושגת על ידי זה צריכה להיות לא פחות משמחת כל יום טוב. סימן להשגת מטרת היום היא הרגשת שמחה נעלה זו של דבקות בה'. וכפי שכתב רבי צדוק הכהן (רסיסי לילה שם): אחר התשובה והכפרה משיגים אור גבוה יותר ושמחה גמורה מעין עולם הבא, לא מצד הנאת עולם הזה וחמודותיו.

לפי זה, יתכן שכאשר חטא העגל יתוקן וכלל ישראל יחזרו לדרגת הקשר עם רבש"ע של הברית הראשונה של הלוחות הראשונות, אז הצורה של יום הכיפורים תשתנה. וכך אכן מובא בתיקוני זוהר (נ"ז ע"ב) שלעתיד לבא יום הכיפורים יהיה יום שמחה ויום טוב, וז"ל (מתורגם ללה"ק):

פורים נקראת על שם יום הכפורים, שעתידים להתענג בו ולשנות אותו מעינוי לענג, ומה שהיא ... אסור בו נעילת הסנדל, באותו זמן נאמר בה 'מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב', ועונג ושמחה, וכמה טובות מזומנות אליה, וזה יהיה בזמן הגאולה במהרה.¹²

עשה, "מכל מלאכתו אשר עשה" וקיימא במעשה. ועל דא כתיב "והלחת מעשה אלהי"ם", כד אשתכלל עלמא בשם אלהי"ם במעשה, ולא לבתר, דכתיב "יהו"ה אלהי"ם", ובדא אשתכלל עלמא וקיימא על קיומיה. עכ"ל. 11 וע' דברי רצ"ה שם בספר פרי צדיק (לחמשה עשר באב - אות ב') וז"ל: במשנה סוף תענית "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב ויום הכיפורים שבהם וכו' וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון וכו' ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו". ופירש הרע"ב "מתן תורה" - ביום הכיפורים שבו נתנו לוחות אחרונות, ו"בנין בית המקדש" - מה שנתחנך ביום הכיפורים. והוא דוחק גדול לומר שבנין בית המקדש מוסב על יום הכיפורים שהיה רק בבית ראשון כדאיתא בתוי"ט. וגם מהו הלשון שסיימו במשנה "שיבנה במהרה בימינו" הלא חינוך המקדש כבר היה ביום הכיפורים בבית הראשון? ובהכרח לומר שהוא רק כדי לסיים בדבר טוב וגאולה וישועה. וגם לתימה למה לא חשבו במשנה היום טוב של חג השבועות שבו היה עיקר מתן תורה? ועל ט"ו באב לא נאמר שום סמיכות במקרא? אבל הנראה משטחיות המשנה ש"ביום חתונתו" חוזר על יום הכיפורים שהוא זמן נתינת לוחות שניות כפירוש רש"י והרע"ב, אבל "ביום שמחת לבו" - זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו" חוזר על ט"ו באב, שבנין דלעתיד יהיה בט"ו באב. ומצינו סמיכות לזה בפסיקתא דאיתא שם: "מפני שבית המקדש הראשון נחרב במזל אריה זה אב ועל ידי אריה זה נבוכדנצר, אף בית המקדש דלעתיד לבא יבוא אריה זה הקדוש ברוך הוא ויבנה את בית המקדש במזל אריה זה אב". ובדאי המכוון על יום חמשה עשר באב. עכ"ל. נמצא, שכמו ש"יום שמחת לבו" של המשכנות ובתי המקדש שנחרבו אין הם נחשבים "שמחת לבו" כביכול המושלמת והאמיתית, רק "בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו" כפי שביאר רבי צדוק הכהן, כמו כן "יום חתונתו" של הדברות הראשונות אינו נחשב לעיקר החתונה והברית בין ישראל להשי"ת, כיון שלא עמדו ישראל בברית זה, לעומת הדברות השניות שבהן עמדו כלל ישראל בברית. 12 אמנם צ"ב שהרי זה מ"ג העקרים שכל המצות לא תשתנו, "שזאת התורה לא תהא מוחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו". ובפרט שהתורה כותבת שהעיניו של יום כיפור הוא "חוקת עולם" (ויקרא ט"ז, כ"ט) "והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם". וע' בזה ברסיסי לילה עמ' 160

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. הלואי שהיום הקדוש לא יפסק!

הרב חיים פלאג'י זצ"ל:

אין עת רצון גדולה מזו

אם בכל הימים מעשרת הימים נאמר "דרשו ה' בהמצאו", שהקב"ה מצוי לו לאדם לשמוע בקול תפלתו, כל שכן ביום הקדוש הנורא והנשגב מאד, ביום הכפורים. כי מצד עצומו של יום, קדוש הוא לאדוננו, וגם כל ישראל כולם כאחד קדושים וטהורים ובעיניו ובתשובה גמורה. ... עתים קדושים וקרובים לה' אלקינו כעיתות הללו לא ימצא בכל ימות השנה. ואם כן, יאמר האדם בלבו: עת רצון כזאת! כי אחזתני להקב"ה להיות מצוי אצלי - אחזתיו ולא ארפנו!

ובפרט בעת מוצאי יום הכפורים לא יבקשו מהשליח ציבור שימהר. אדרבא, מן הראוי היה לבקש שיאריך כפל כפלים, להיותנו דבוקים בה' בקדושה ובטהרה, להתפלל ולהתחנן לפניו בעת רצון כזאת. למה להשליך עת וזמן רצון, מה שלא נמצא ולא ימצא בשאר ימות השנה.

ולגבי דידי [היינו: אם לא היו אילוצים אחרים], לא הייתי זז מבית הכנסת אחר מוצאי יום הכפורים עד אחר שתיים ושלוש שעות מהלילה, ולערוך שיחה ולשפוך תחינה לפני אלקינו, כי בודאי לא ימצא האדם עת רצון [גדולה יותר] מעתות כאלו.

[ספר מועד לכל חי (י"ט, ק"ה), תוה"ד]

אות נ"ו שלעת"ל הקב"ה יגלה את עומק אמיתיות דברי התורה ויכירו הכל שההיתר כבר כתוב בתורה, ע"ש.

הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים זצ"ל (האדר"ת):

קושי הפרידה מקדושת היום

בתפלת ערבית של מוצאי יום הכפורים בכיתי מאד מאד, ולבי נמס כדונג בזכרי על פרידתי ממקום קדוש ומהיום הקדוש, אחרי אשר יום תמים היינו דבוקים בעבודת ד', תכלית כל השנה כולה, בתענוג רוחני אין קץ, עונג על ד', ועתה נצרך להפרד שנה תמימה, ובחודש העיבור עוד חודש אחד, ולחכות זמן רב כל כך עד שנזכה שנית לתענוג הנפלא הזה ... עד כי לא אביתי להחיש שובי לביתי

[נפש דוד עמ' מ"ה, תוה"ד]

הרב אליהו לופיאן זצ"ל:

המבחן - ערבית במוצאי יו"כ

הרב אליהו לופיאן זצ"ל היה מקפיד מאד בישיבתו, שיתפללו ערבית של מוצאי יום הכפורים במתינות וברצינות כיאה לסיום של ארבעים ימי עלייה מרוממים.

פעם, ניגש בחור שובב לתפלת ערבית והתפלל בחופזה ובמהירות גדולה. אחרי שסיים רב אליהו את תפלתו ירד לחדר האוכל כשעדיין היה לבוש טלית וקיטל, קרא לבחור ואמר לו: "ארבעים יום השקענו להראות את רצינותנו להשתנות. מתי יתגלה שאכן כנים אנחנו? בתפילת מעריב של מוצאי יום כיפור! - שלכל הפחות נתפלל אותה כראוי! ואף לאחריה יש להשאר קימעה בבית המדרש, כדי להראות את רצוננו להשאר קרובים לרבש"ע. בתפלה חפוזת מראים בדיוק את ההיפך, שח"ו בורחים מקרבת ה' כתינוק הבורח מבית הספר". בתפלתך גרמת לי צער נורא!"

בחור זה סבל שנים רבות מבעיות תכופות רח"ל, עד שתפס את סיבת הדברים וניגש לקבר של רב אליהו ביום היארצייט, וביקש ממנו מחילה במנין בדמעות שליש. מאז ב"ה חזרו חייו להתנהל על מי מנוחות.

[ברינה יקצורו]

ב. השמחה המרוממת של מוצאי יום הכפורים

הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:

ב"ה שזכינו לשמוע את הבת קול

במוצאי יום הכפורים באחת השנים, הגרש"ז אויערבאך זצ"ל יצא מבנין הישיבה כשלצידו אחד מזקני המתפללים. הרב שלמה זלמן היה אפוף כולו בשמחה, ופנה אל אותו יהודי ואמר לו: "הרי חז"ל אומרים (מדרש רבה קהלת ט', ז'): בשעה שישראל נפטרי מבת כנסיות ומבתי מדרשות בת קול יוצאת ואומרת "לך אכול בשמחה לחמך, כבר נשמעה תפלתכם לפני כריח נוחח!", הרי לא כולם זוכים לשמוע בת קול זו, ברוך ה' שהקב"ה זיכה אותנו לשמוע אותה...!" [לכ' כוונתו להרגיש בעומק הלב רוממות שמחת מסר זה].

[אוצרותיהם אמלא]

הרב יצחק זאב סולובייצ'יק זצ"ל:

ככל שקרב חג הסוכות גאתה השמחה

הרב משולם דוד סולובייצ'יק זצ"ל סיפר על אביו הגרי"ז זצ"ל: באותה מידה שרצינות וחרדה שררה בעוז במשך ארבעים הימים מראש חודש אלול, כך במוצאי יום הכפורים אפפה שמחה את כל ישותו של אאמו"ר. ברגע אחד חל מהפך קיצוני, האווירה התחלפה באחת לאווירה של שמחה גדולה מרוממת ואמיתית. גם ההכנות למצוות חג הסוכות נעשו באווירה של שמחה מופלגת שהלהיבה את כל סביבתו. בדיוק כפי שבימים הקודמים הורגשה החרדה, כך הורגשה השמחה בימים הללו. השמחה היתה הולכת ומתעצמת, וככל שקרב חג הסוכות, עלתה וגאתה השמחה על גדותיה.

[המבשר תורני, סכות תשע"ג]

הרב יחזקאל לוינשטיין זצ"ל:

שמחת הטהרה

ביום כפור, בהפסקה שבין מנחה לנעילה, הציצו תלמידיו לתוך חדרו של המשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל לראות במה עוסק בדקות גורליות אלו. הם ראו אותו, שר ורוקד בריקוד נלהב הממלא את כל ישותו: "אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם - אביכם שבשמים!"

[תורת העבודה והתשובה - ארלנגר]

הגאון הרב שמעון משה דיסקין זצ"ל סיפר שבאחת השנים הראשונות של ישיבת פוניבז' קרה שסיימו נעילה לפני שיצא היום הקדוש, ונשארו כמה דקות לפני תפילת ערבית. בית המדרש היה חשוך בלי אורות החשמל. אחד התחיל לזמזם את השיר "אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם - אביכם שבשמים" [לפי המסופר לעיל, יתכן שזה היה רבי יחזקאל בעצמו]. הלבבות הוצתו כאש בנעורות, ובית המדרש החשוך התמלא בשירה נלהבת. מעמד מרגש ומרומם בלתי נשכח זה, היה גולת הכותרת של עבודת היום הנשגב.

[נחל אליהו עמ' רפ"ד]

ישיבת חברון (שנת תרפ"ז):

היו יכולים לרקוד עד חצות!

הרה"ג רבי בנימין יעקב בערקמן זצ"ל, תלמיד ישיבת חברון (כשהיתה עדיין בעיר חברון), תאר ביומנו את השמחה המרוממת שהיתה שורה בישיבה במוצאי יום הכפורים. וז"ל: מוצאי יום הכיפורים שמחה ויום טוב. בין יתר החדשות שנתוספו [מ]מנהגי ארץ ישראל, נתוסף בישיבה גם המנהג הזה. בארץ ישראל נחשב ליל מוצאי יום הכיפורים כמעט ליום טוב גמור (ובאמת יש לזה יסוד בתלמוד). גם בישיבה נהגו כמנהג ארץ ישראל, ותיכף אחרי תפילת ערבית של מוצאי יום כיפור יצאו בריקודים ובניגונים. ההתלהבות גדלה כל כך, עד שרבי יחזקאל (ר' י. סרגא זצ"ל, ראש הישיבה) היה מוכרח להפסיק את הרוקדים, ולולא זאת מי יודע, היו יכולים לרקוד עד חצות!

[נחלת בנימין עמ' פ"ד]

פרק ג' הכפרה של יום הכיפורים

הבנה ברורה במהותה של כפרת יום הכיפורים, תעזור לנו להשיג אותה באופן מושלם, ולשמור עליה שתהיה הישג של קיימא.

א. אם כפרת יום הכיפורים תלויה בתשובה

א. המחלוקת

כתוב במשנה במסכת יומא דף פ"ה ע"ב:

מיתה ויום הכיפורים מכפרין עם התשובה.

בגמרא שם ובשבועות י"ג ע"א מובא שיש מחלוקת תנאים. לפי רבי, יום הכיפורים "מכפר" בלי תשובה [חוץ מעבירות מסוימות]. וז"ל הגמרא:

רבי אומר על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכיפורים מכפר, חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומיפר ברית בשר, שאם עשה תשובה יום הכיפורים מכפר, ואם לא עשה תשובה אין יום הכיפורים מכפר.

עוד מובאת בשבועות (י"ג ע"א) ברייתא (מהספרא) כשיטת רבי:

יכול לא יהא יום הכיפורים מכפר אלא אם כן התענה בו וקראו מקרא קדש

ולא עשה בו מלאכה, לא התענה בו ולא קראו מקרא קדש ועשה בו מלאכה
מנין? תלמוד לומר "יום כפורים הוא" מכל מקום.

הגמרא הנ"ל ביומא מסיקה, שיתכן שדברי המשנה שם "מיתה ויום הכיפורים מכפרין עם
התשובה" תואמים גם את שיטת רבי. וז"ל הגמרא :

אפילו תימא רבי, תשובה בעיא יום הכיפורים [השלמת התשובה צריכה את יו"כ],
יום הכיפורים לא בעיא תשובה [מה שיו"כ פועל כפרה, לא נצרכת לכך תשובה].

היינו, שביחס לשני מושגים אלו "כפרת יום הכיפורים" ו"תשובה", תשובה היא מושג יותר כולל,
והיא צריכה כפרת יום הכיפורים להשלמתה, אבל כפרת יום הכיפורים - לפי רבי - היא מציאות
עצמאית הפועלת גם בלי תשובה.

מושגים אלו מבוארים בגמרא בשבועות (י"ג ע"א), כאשר שם מתבאר:

♦ **"תשובה"**: קובעת אם "עונה בה" בנפש או לא¹³. המשמעות היא שתשובה קובעת אם
נשאר הפגם, אשר הוא המציאות של החטא בנפש מעין "מחלה" נפשית. היינו שתשובה
מסלקת את הפגם הנפשי של הנטייה לחטא.

♦ **"כפרת יוה"כ"**: לפי רבי באיסורים שיש בהם כרת היא מסלקת דין "כרת" המוטל ח"ו על
האדם¹⁴. כרת היא ניתוק הנפש מקשר עם השי"ת באמצעות הנשמה (ע' רמב"ן ויקרא
י"ח, כ"ט). נמצא שיום הכיפורים מסלק את הניתוק הנפשי מה' שנגרם על ידי החטא.

לפי זה, **"תשובה בעיא יום הכיפורים"** הכוונה, שכדי לסלק לגמרי את הפגם בנפש, נצרך מלבד
תשובה גם להחזיר את הקשר עם ה' (שמתנתק ח"ו על ידי החטא, שזהו "כרת") על ידי יום
הכיפורים. אולם לשיטת רבי **"יום הכיפורים לא בעיא תשובה"**, הניתוק מקדושה שנגרם על
ידי החטא יכול להסתלק על אף שעדיין הפגם במידות ובנטיות של האדם לא תוקנו (ע' לקמן
ביאור הדבר). מה שאין כן לפי רבנן שני דברים אלו קשורים אחד לשני, ואין אפשרות לתקן את

¹³ כן מבואר שם בגמרא שעל עברות חמורות מסוימות (פורק עול, מגלה פנים בתורה, מפר ברית בשר) אין יוה"כ
מכפר בלי תשובה אף לרבי, שעל עברות אלו נאמר בפסוק "עונה בה" - "לא אמרתי (שיוה"כ אינו מכפר עליהם)
אלא בזמן שעונה בה (בנפש, שלא חזר בתשובה)". היינו שבשפת התורה חסרון תשובה נקרא "עונה בה" לעומת
תשובה שמסלקת את פגם העון בנפש.

¹⁴ כן מבואר שם בגמרא לפי רבי, שהפסוק (במדבר ט"ו, ל"א) כִּי דִבֶּר ה' בָּזָה וְאֵת מִצְוָתוֹ הִפָּר הַפֶּתַת תְּכָרַת הַנֶּפֶשׁ
הָהוּא עֹנֶה כָּהּ מלמד שיוה"כ אינו מכפר על עברות חמורות אלו, וההבדל בינם ובין עברות אחרות הוא ב"הכרת
תכרת" שהכפל בא לומר שאף אחרי יום כפור נשאר הכרת, מה שאין כן בשאר עברות שיו"כ מסלק כרת. וע"ע שם
בגמ' "כרת דיוה"כ לרבי לית ליה?" שהגמרא שואלת איך לפי רבי יתכן בכלל כרת על אי שמירת יוה"כ עצמו כיון
שיו"כ מסלק כרת. ע"ש.

הקשר עם קדושה ועם השי"ת, בלי לתקן את הנטייה בנפש לחטא.¹⁵

שיטה זו של רבנן, שאין כפרה ביום הכיפורים ללא תשובה, מובאת בספרא ובגמרא בשבועות שם. וז"ל:

מה חטאת ואשם אין מכפרין אלא על השבים, אף יום הכיפורים אין מכפר אלא על השבים.

להלכה פסק הרמב"ם כשיטת רבנן שיום הכיפורים מכפר רק עם תשובה. וז"ל בהלכות תשובה (א', ג'):

עצמו של יום הכיפורים מכפר לשבים שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם".

וכתב הכסף משנה שמקור הרמב"ם הוא שאין הלכה כרבי מחבריו, ולכן נפסק הלכה כרבנן. אמנם כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (א', ב') ששעיר המשתלח לכל הדעות מכפר על עבירות "קלות" גם ללא תשובה. וז"ל:

שעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה הקלות והחמורות בין שעבר בזדון בין שעבר בשגגה בין שהודע לו בין שלא הודע לו, הכל מתכפר בשעיר המשתלח והוא שעשה תשובה, אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות. ומה הן הקלות ומה הן החמורות? החמורות הן שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבועת שוא ושקר אף על פי שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות. ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות.

היינו שמוסכם לכל השיטות שבזמן בית המקדש שעיר המשתלח היה מכפר על מצות לא תעשה ועשה שאין בהן כרת, גם ללא תשובה.¹⁶

¹⁵ עדיין טעון ביאור מה שכתוב בגמ' שבועות שם, שלפי רבי אין כרת לכל מי שעבר עליו יום הכיפורים, מה שאין כן אדם שעבר אותה עבירה ונפטר לפני יו"כ יש לו כרת. וצריך הסבר איך דבר זה תואם למש"כ "כי כל דרכיו משפט א-ל אמונה ואין עול כו'". ברם יתכן שהרי זו מציאות של דרגת האדם הקובעת את נקודת הבחירה שלו, בלי קשר לשכר ועונש שיקבל, שאם לא עבד להשיג דרגה זו פשוט שלא יקבל שכר עליה. [לפי"ז מתורץ למה הגמ' לא מישבת שבאומר "אחטא ואשוב" יש כרת גם ליומא, ש'אחטא ואשוב' נאמר על תשובה המשפיעה על שכר ועונש, ולא על המציאות של שינוי נקודת הבחירה.] עוד נראה שאין הכוונה שמסתלק לגמרי כל הכרת בזה, אלא כדברי התוספות שם (ד"ה דעבד) שכל שיש כפרה קצת אין כאן "כרת גמור".

¹⁶ ע"ש כסף משנה דצ"ע מקורו של הרמב"ם.

ב. הבנת האפשרות של כפרה ללא תשובה

דבר זה טעון הסבר, איך תתכן כפרה ללא תשובה, לפי רבי על כרת ולפי רבנן על עבירות קלות, הרי זה לכאורה כטובל ושרץ בידו?

ונראה בעה"י ביאור הדבר לפי המבואר לעיל, שעל ידי קדושת היום של יום הכיפורים האדם יוצר קשר עם עומק נשמתו, וכל זמן שהוא במצב של קשר מרומם זה הרי הוא מתעלה מעל מישור החטאים, שכן במקום הזה בנשמה אין ניתוק מה', ואין רצון כלל לחטאים שנכשל בהם. אמנם, כל זמן שהאדם לא חזר בתשובה, הנטייה לחטא עוד קיימת בחלקים הנמוכים של הנפש, והיא תחזור מיד כאשר האדם ירד מהמצב המרומם של יום הכיפורים. [דבר זה הוא מעין המובא בכמה מקומות בחז"ל "מוחלין לו כל עוונותיו", שנראה שהגדר הוא ג"כ כנ"ל שמתרומם האדם מעל מקום החטא, ואם הוא יצליח להחזיק במדרגה הזאת, ישיג בכך תשובה שלימה]. הרי זה כדוגמת העלאת עגלה לראש ההר, שאם האדם ידאג שלא תיפול בחזרה תושג תועלת מהעלייה. התשובה עם כל גדריה, מחייבת את האדם לחשוב על דרכים לקביעת המדרגה, לתקן את הפגם והנטיות שעוד נמצאים בחלקים הנמוכים של הנפש, עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לכסלו עוד. מעין כיוון זה מובא בספר מכתב מאליהו (ח"א עמ' 266), וז"ל (מקוצר):

יסודו של דבר הוא לא כל התשובות שוות, ואין כל הסליחות דומות. יש שיצה"ר נעקר ונשבר בחינת "ולבי חלל בקרבי", ואז כשהעיון מתכפר, מתבטל לגמרי גם טמטום הלב. אבל יש אשר רק מרדימים ליצה"ר ואז גם טמטום הלב נרדם. היצר עודנו חי בשלמותו, אלא שהוא ישן, וכן גם על הטמטום נפלה תרדמה ולא יפעול.

עצמו של יום הכפורים יש לו כוח מיוחד שהשי"ת הסיר את השטן ממנו, לא שביטל את יצה"ר לגמרי אלא חסם בפניו פעולותיו, הפיל עליו תרדמה. מכיוון שהאבן המטמטמת את הלב אין בה כוח להשפיע, הרי השער פתוח, והתשובה קלה ביותר. ואם יתעורר האדם ויכנס למוצאי יוה"כ לעבודת הקודש כדבעי, הנה לא ישוב הטמטום להיות חוזר וניעור - הוא ישן לו ואולי גם ימות. עצמו של יום הכפורים פעל רק את ההתחלה, וההתעוררות תפעול עד גמירא.

התחלה זו היא הכפרה הבאה על ידי עצם יוה"כ לדברי רבי, וגם לחכמים יש כוח לעצם היום, הוא מסייע בכפרה עם התשובה, או עם השעיר לעזאזל כמבואר ברמב"ם, אבל בלי זה לא יפעל כוח היום כלל.

ולפי זה במוצאי יוה"כ הדבר תלוי. אליבא דכולי עלמא כוח יצר הרע נרדם

הוא ביוה"כ ואין בו כוח לקטרג, דהסתתו וקטרוגו היינו הך. ועכשיו במוצאי יום כפור אם יקיצוהו יהיה חוזר וניעור בכל תקפו כאילו לא היה יום כפור מעולם. ... אמנם המנהג לשמוח במוצאי יום כפור, מכוון לאותו ענין עצמו להמשיך מתוך שמחה את הכפרה ההיא שזכו לה ביוה"כ, ולקנות לה יציבות שלא ישובו יצר הרע וטמטומו להיות חוזרים ונעורים. אמנם בזה צריך לדקדק מאד שתהיה השמחה על מתכונת זו.¹⁷

ב. התועלת של יוה"כ להשלמת התשובה

כאשר ח"ו עבר האדם על "עבירות חמורות" וחזר עליהן בתשובה במשך ימות השנה, אין תשובתו מושלמת עד שמגיע יום הכיפורים, כפי שמובא במשנה יומא פ"ה ע"ב:

תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה, ועל החמורות הוא תולה עד שיבא יום הכיפורים וכפר.

בגמרא שם מובאת מחלוקת תנאים, האם "העבירות החמורות" שכפרתן על ידי יום הכיפורים עם תשובה, הן כל מצוות לא תעשה (שאינן ניתקין לעשה), או רק מצוות לא תעשה שהן במדרגת חומרה מיוחדת (בחומרת "לא תשא" ולמעלה).

אחרי זה מביאה הגמרא:

שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי, שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש?

אמר שלשה הן (1) יוה"כ, (2) יסורים, (3) מיתה] ותשובה עם כל אחד ואחד:

- **עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו שנאמר "שובו בנים שובבים".**
- **עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם".**
- **עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכיפורים**

17 לפי זה מבוארים דברי המאירי בחיבור התשובה (משיב נפש מאמר ב' פ' י"א). וז"ל: כבר ידעת שאין שעיר המשתלח מכפר אלא לשבים ... ומה שאמרנו בקצת מקומות שמכפר על הקלות אף בלא תשובה, ביאור [הדבר] אף על פי שלא התעורר תכלית הערה עד שיבא ממנה לידי תשובה גמורה [אולם יש מקצת תשובה]. ע"כ. היינו כנ"ל שהאדם ירגיש התעוררות זמנית ביום הכיפורים, אבל עדיין עליו לעבוד לפתחה ולהפכה למדרגתו האמיתית הקבועה.

תולין ויסורין ממרקין שנאמר "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם".

- אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכיפורים לכפר¹⁸ ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותו".

וכן מביא הרמב"ם בהלכות תשובה (א', ד'). וצריך הסבר אחרי שהאדם חזר בתשובה אמיתית ולא ישוב לכסלו עוד, למה נצרך עדיין יום הכיפורים להשלמת כפרתו?

נראה בעה"י, שלפי המבואר לעיל יש שתי תולדות של חטא. האחת, היא הפגם של הנטייה לחטא בנפש האדם ("עונה בה") שזהו בעיקר בידי האדם לתקן על ידי עבודתו ותשובתו. השנייה, היא הניתוק מה' ("כרת") תולדת טמטום הלב הנגרם על ידי החטא, שזה בידי שמים להחזיר. על כן, גם אחרי שהאדם חזר בתשובה, בעברות חמורות עדיין יש צורך לסלק את הנתק וטמטום הלב שנוצר על ידי החטא המפסיק בינו ובין השי"ת. על הטומאה הזו נאמר (ויקרא ט"ז, ל') "כִּי בְיוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם" הטהרה הזו היא מטומאת החטאים, שהיא מנתקת את האדם מקדושה ומהשי"ת.¹⁹

אדם כזה, אילולי טהרת יום הכפורים, אף אחרי שחזר בתשובה עדיין יתקשה להרגיש את השמחה ואת הנעימות של קדושה ועשיית רצונו ית', ואת נעימות נוכחותו ית' "שויתי ה' לנגדי

18 ע"ע בענין זה בספר 'משך חכמה' (דברים ל"א, כ"ט), שכתב חידוש נפלא שבתפילת נעילה של יוה"כ יש אפשרות להשיג כפרה מושלמת גם על חילול ה'. וז"ל: בירושלמי ריש סנהדרין אמרו "אף הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר 'וכל צבא השמים עומדים כו' וכשהוא חותם אינו חותם אלא ביחיד שנאמר 'ואגיד לך את הרשום בכתב אמת'". והנה כל ימי תשובה שמלך יושב על כסא וצבא השמים עומדים עליו יכול להועיל רק על עבירות שאין בהם חלול השם, שוקלין זכויות כנגד עבירות. אבל על חלול ה', על זה אמרו "אם יכופר לכם העון עד תמותו בני ישראל" כי אין יוה"כ פ"פ מכפר (יומא דף פ"ו), ורק בעת החתימה שהשי"ת דן יחידי אז הוא שעת הכושר שהשי"ת יסלח מרוב טובו אחרי גודל הבכי והחרטה, כי אם הוא ימחול על חלול כבודו מי יאמר אליו. לכן בנעילה סדרו הפסוקים (יחזקאל ס"פ י"ח) "למה תמותו וכו' כי לא אחפוץ במות כו' והשיבו וחיו" וכיו"ב, כי הכל על עון חלול השי"ת. עכ"ל. וע"ע 'שיחות ימים נוראים' של הרב פינקוס זצ"ל (עמ' שפ"ג), שמביא בשם המקובלים שבשעת נעילה מתעלים כל העולמות לספירה העליונה הנקראת "כתר", ובשעה זו ניתן לפעול ולבקש מה שאי אפשר לפעול בכל ימות השנה. מי שזקוק לישועה באיזה עניין זה הזמן לפעול ולבקש ... עיקר תפילת נעילה הוא אמירת שבע פעמים י"ג מידות שעליהן אמרו חז"ל ברית כרותה לשלוש עשרה מידות שאינן חוזרות ריקם. ואם ברית כרותה זו נאמרה על כל שעה ובכל צום, קל וחומר שבעת רצון כמו שעת נעילה, י"ג המידות הללו פועלות עד אין קץ. ועל כן למרות חולשת הגוף, על האדם לאזור כגבר חלציו להתאמץ בתפילה. ומביא שהרמח"ל כתב שבשעת נעילה ניתן לכל אדם לתקן עד שרשו בחטא הקדמון של אדם הראשון. היינו לתקן מקומות ובעיות ששום תפילה לא יכולה לתקן. ועל כן, כמה עלינו להתאמץ בשעה נשגבה זו של תפילת נעילה, זהו זמן שלא יסולא בפז, ועלינו לנצלו ולבקוע רקיעים בתפילה ותחנונים לאבינו שבשמים.

19 ע' זוה"ק ח"ב קפ"ה ע"ב: אמאי אקרי כפור [מת"מ: ולא 'יום סליחה ומחילה'], אלא בגין דנקי כל מסאבו [מת"מ: שמנקה כל טומאת פשעיהם] ואעבר ליה מקמיה, בההוא יומא, ועל דא יום כפור, יומא דנקיותא [מת"מ: נקיין וטהרה]. ע"ע רמ"ק אור יקר (ח"ב קעו ע"ב): טומאה - ל' טמטום שאוטם שכל האדם להשכיל בעבודת קונו.

כו' לכן שמח לבי כו". לכן נצרכת קדושת יום הכיפורים או חוויות קשות בחיים רח"ל, להחזיר את הקשר הזה למקומו.

נמצא שהמתנה הגדולה של יום הכיפורים היא קדושתו הנעלה, שבכוחה לרומם אותנו להתקשר דרך עומק נשמתנו עם בורא העולם, קשר שבמשך השנה נחלש על ידי החטאים רח"ל. אולם, כאמור, קדושה זו היא השראה זמנית שעלינו להחזיק בה בחוזק ולא לתת לה להימלט.

בנוסף לאמור, ניתן לדמות את התועלת הגדולה של קדושת יום הכפורים, למי שעולה בהר ואינו רואה את הדרך שלפניו מחמת חשכת הערפל והעננים שמסתירים את השטח. כאשר לרגע הערפל מתפזר, אז באפשרותו להסתכל היטב על הנוף שלפניו ולתכנן את המשך דרכו. זוהי משימתנו ביום הקדוש הזה, להשתמש בהזדמנות הניתנת לנו של בהירות ההשקפה על העולם ועל עצמנו, לתכנן לעצמנו מסלול חדש בחיים שיכוון אותנו להמשיך את דרכינו בדרך הנכונה, ובכך להפוך את ההתעלות של יום קדוש זה לעלייה קבועה ובת קיימא.

פרק ד'

עבודת הלב של יום הכיפורים

כמו שכהן הגדול היה מכין את עצמו לפני היום הקדוש להתקדש ולהיטהר ולהשיג את הכוונות הרצויות ואת עבודת הלב של מצוות היום, כך מוטל עלינו להכין את עצמנו ואת צורת עבודתנו, שנדע איך לרצות את בוראנו ביום המרומם הזה.

א. מצות התשובה ביום הכיפורים

א. מצות העשה של תשובה

מצות עשה מן התורה על כל יהודי להתעורר ולחזור בתשובה ביום הכיפורים כמו שכתב רבנו יונה בשערי תשובה (שער ב' אות י"ד):

מצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכיפורים, שנאמר (ויקרא ט"ז, ל'): "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". על כן הזהירנו הכתוב שנטהר לפני ה' בתשובתנו, והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו [התשובה שלנו כביכול מאפשרת לו ית' לכפר עלינו, כמו שכתוב בהתחלת הפסוק "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם"].

ב. עניין הכפלת הוידוי

א. לחזור ולהתוודות על עבירות שהתוודה עליהן ביום הכיפורים שעבר

יש מחלוקת תנאים בעבירות שהתוודה עליהן ביום כיפורים אחד האם יתודה עליהן שוב ביום כיפורים אחר, כפי שמובא במסכת יומא דף פ"ו ע"ב:

תנו רבנן: עבירות שהתודה עליהן יום הכיפורים זה לא יתודה עליהן יום הכיפורים אחר, ואם שנה בהן, צריך להתוודות יום הכיפורים אחר. ואם לא שנה בהן וחזר והתודה עליהן, עליו הכתוב אומר "ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו". רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שכן שהוא משובח, שנאמר "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד".

השולחן ערוך (אורח חיים סימן תר"ז ס"ד) פסק כרבי אליעזר בן יעקב. וז"ל:

עונות שהתודה עליהם ביום הכיפורים שעבר ולא שינה עליהם, אפילו הכי יכול לחזור ולהתוודות עליהם.

אמנם מובא בספר השל"ה הק' (מס' יומא, עמוד התשובה כ"ח) שיש מגדולי הפוסקים שלא הכריעו כן:

ובענין עבירות שהתודה עליהם ולא שנה עליהם, דסבירא ליה לתנא קמא אם חזר ומתודה עליהם הוא ככלב שב על קיאו, ורבי אליעזר בן יעקב אומר כל שכן הרי זה משובח (יומא פ"ו, ב'). הרי"ץ גאות פסק כתנא קמא. והרי"ף והרמב"ם והרא"ש סבירא להו כר' אליעזר בן יעקב, דקיימא לן משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי (עירובין ס"ב:).

וכן מובא בשם האריז"ל בשער הכוונות (דרושי עלינו לשבח, ונוסח התפילה דרוש א') שאין הדבר רצוי לחזור על וידוי. וז"ל:

לא ירבה בוידויים פעמים הרבה, כי אדרבה הכופל ודויו הוא ככלב שב על קיאו, על דרך מה שאמרו רז"ל עבירות שהתודה עליהם ביום הכיפורים הזה כו'.

ב. הסיבה לא לחזור על וידוי

וצריך ביאור מה הבעיה בריבוי וידויים לפי התנא קמא? למה זה נחשב "ככלב שב על קיאו" כאשר האדם חוזר על וידויו ביתר הכנעה וצער לפי הכרתו החדשה בחומרת החטא. הרי

מפורסם מה שמסופר על רבי סעדיה גאון זצ"ל²⁰ שהיה חוזר כל יום בתשובה מחדש, שלפי ההכרה החדשה ברבש"ע שקיבל היום לא הספיקה התשובה של אתמול, והרגיש שעדיין לא חזר בתשובה בצורה מספיקה?

במדרש תהילים (מזמור ל"ב) מובאת עוד הבהרה למחלוקת זו, והיא שגם לפי מי שסובר²¹ שעבירות שהתודה עליהן ביום כיפורים זה לא יתודה עליהן ביום כיפורים אחר, היינו דווקא שלא להזכירן בפיו, אבל גם הוא מסכים שרצוי שיהיו כנגד עיניו וזכרונו תמיד. וז"ל המדרש :

רבי אליעזר בן יעקב אומר, עונות שהתודה עליהם שנה זו, אסור להתודות עליהם שנה אחרת. ועליו הכתוב אומר, (משלי כו, יא) "ככלב שב על קיאו". ורבנן אמרי, עבירות שהתודה עליהם שנה זו, צריך להתודות עליהם שנה אחרת. לקיים מה שנאמר, (תהלים נא, ה) "וחטאתי נגדי תמיד". ומאי עביר רבי אליעזר בן יעקב להאי דרבנן? אמר לך, שיהיו כנגד לבו ודעתו, אבל אינו מזכירן בפיו.

ונראה עומק ביאור הענין בס"ד על פי דברי הר"י גיקטיליא ז"ל בספר המשלים (אות קמ"ו). וז"ל:

למה וידוי עונות דומה? לקיא! פירוש, כמו שהאוכל מאכלים רעים מביאים אותו לידי סכנה, ומלא נפשו מהם ראוי הוא להקיא, ואז ינוח לו. כך כשעבר אדם עבירות שראוי להענש עליהם לפי שחטא לפני הש"ת וקלקל מעשיו, צוה השם שיקיא אותה העבירה מפיו, ויתודה בה ויאמר "חטאתי וישר העויתי, ושוב איני חוזר לעשותה, והריני פורש ממנה" בדרך שבני אדם איסטניס מן הקיא ופורשים ממנה ומואסים בה. וכדרך זה מאחר שהתודה אדם בפיו על העבירה, הרי הקיא אותה, ויש לו לברוח מעשותה ואפילו לראותה, כמו שבני אדם איסטניס לראות הקיא, קל וחומר לאוכלה עוד.

היינו שמהות הווידוי היא לעורר בלב רגש של סלידה ומיאוס מהחטא שעבר. ועל כן, כאשר חוזרים על וידוי, יש סיכון שהאדם מתרגל למיאוסה של העבירה (מעין עבר ושנה נעשה לו כהיתר). שבאמת העבירה צריכה להיות כל כך מאוסה ומתועבת בעיניו עד שכואב לו להעלות את הדבר על פיו. ועל כן, כאשר יש תועלת ברורה בחזרת הווידוי, והמתווה מעורר במלוא העוצמה את הסלידה והגיעול מהעבירה בשעת אמירת הווידוי, רק אז יש אפשרות לחזור על הווידוי²². וכן מבואר בספר חסידים (סימן תרכ"א) שכאשר המטרה לעורר חרטה "ושידאב לבו

20 ע' בהרחבה סידורו של שבת ח"ב דרוש ג' פ"ג.

21 במדרש שם הגירסא הפוכה שראב"י אוסר ורבנן אומרים שצריך להתודות עליהם שנה אחרת.

22 ובפרט צריכים במיוחד בימי הדין האלו להיזהר שלא להתוודות ולהזכיר עבירות בפני אחרים, שדבר זה

לשמים" על עונותיו, הרי הווידוי משובח (ע' דבריו בהערה²³).

6. עשרת הווידוים של יום הכיפורים

ונראה שעכשיו בעה"ת בידינו להבין דבר שיש להקשות על מנהגינו לפי הנ"ל. שהרי אם יש צד שלחזור על הווידוי יש בו משום "כלב שב על קיאו", למה אנחנו חוזרים ומתוודים כל כך הרבה פעמים במשך יום הכיפורים? כפי שמובא בגמרא מסכת יומא דף פ"ז ע"ב:

תנו רבנן: מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשכה, אבל אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה. ואף על פי שהתודה קודם שאכל ושתה, מתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה. ואף על פי שהתודה ערבית יתודה שחרית, שחרית יתודה במוסף, במוסף יתודה במנחה, במנחה יתודה בנעילה.

ומובא במשנה ברורה סוף סימן תר"כ בשם הטור, שאנו נוהגים במשך היום להתוודות "עשרה

מוריד את הבושה שלו מהעבירה, מלבד החילול ה' שיש בפרסום זה. כמובא בזה"ק חלק ב' דף קפ"ו ע"א: ביומא דכיפורי ... כל נשמתין סלקין קמיה ודאין להון בדינא, וקודשא בריך הוא חייס עלייהו דישאל ביומא דא. מאן דלא אעבר טינא מרוחיה לכפרא עליה, (ביומא דא) כד סליק צלותיה בהאי יומא, טבע בהווא אתר דאקרי רפש וטיט, ואיהו מצולות ים, ולא סליק לאתעטרא ברישא דמלכא. ביומא דא לא אצטריך בר נש לפרשא חטאוי קמי אחרא, בגין דכמה אינון דנטלי ההיא מלה וסלקי לה לעילא, ואית סהדין בההיא מלה, ומה (מיכה ז ה) "משוכבת חיקך שמור פתחי פיר", כל שכן אינון דאזלי ועייני לקטרגא לון וסהדי עליה, וכל שכן דחציפו איהו לקמי כלא, וחלול שמא דקודשא בריך הוא, ועל דא כתיב (קהלת ה ה) "אל תתן את פירך לחטיא את בשרך".

23 וז"ל הספר חסידים שם: אדם שהתודה ביום הכיפורים הזה על עונו, לא יתודה ליום הכיפורים אחר על אותם עונות, שלא יהא "ככלב שב על קיאו (כן) כסיל שונה באולתו" (משלי כ"ו, י"א). ולר' אלעזר בן יעקב מותר להתוודות, שנאמר (תהלים נ"א, ה') "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד". ואם שאר ימים [בשנה] יתוודה, מתודה על כל עונותיו, כדי שיתחרט כשיזכיר עונותיו, וידאב לבו לשמים. ותמיד יתחרט על עונותיו, כי מפני שזוכר עונותיו ישים תשובה בלבו, וכל זה אינו ככלב שב על קיאו. עכ"ל.

וע"ע סיבות נוספות לא להתוודות ביום כיפור על אותם עוונות שכבר התוודה עליהם ביום כיפור, בספר שערי תשובה לרבינו יונה (שער רביעי אות כ"א). וז"ל: במדרשים הזהירו מאד שלא יחזור ויתודה עליהן ביום הכיפורים אחר (מדרש תהלים ל"ב), והזהירו על זה משני (צ"ל משלושה) פנים:

האחד - כי הוא מראה עצמו מקטני הבטחון וכאילו איננו בוטח על גדולת סליחת השם יתברך שהוא נושא עון ועובר על פשע ...

והשני - כי אם אינו מזכיר זולתי העונות הקודמים, ידמה כי אין דאגתו זולתי על הראשונות וכי לא חטא מאחרי כן, ואם כן ידמה כי איננו חופש וחוקר דרכיו, וזה חלי רע הוא ...

והשלישית - כי ידמה שהוא מתפאר בהתוודותו על הראשונים לבדם כי לא חטא אחרי כן, ואמרו במדרשים (מדרש תהלים ל"ב): בשביל שאין לך מן החדש אתה מתודה על הראשונות!?

ומה שכתוב (תהלים נ"א, ה'): "וחטאתי נגדי תמיד" - פירשו במדרש (שם): שיהיו נגד עיניו ונזכרים בלבו, אבל לא יזכרם בפיו. עוד פירשו בו בתלמוד ירושלמי (יומא פרק ח, הלכה ז): שלא יהיו בעיניך כאילו לא עשיתם אלא כאילו עשיתם ונמחלו. עכ"ל ועש"ע.

ווידויים כנגד עשר פעמים שמזכיר כהן גדול את השם ביום הכיפורים".

ונראה ביאור הדבר בעה"י, שבעבירה שכבר התוודה עליה שנה שעברה ולא חזר עליה בשנה זו, הרי הזכרתה עלולה לעורר את הנטייה שהיתה לו לחטא זה שכבר נשכח ממנו. מה שאין כן כשמדובר על עבירה חדשה, שעוד לא עבר עליה יום הכיפורים, עכשיו הוא הזמן שהחוטא צריך להקיא אותה עד הסוף. וככל שהוא עולה במדרגה במשך יום הכיפורים (המקביל להזכרת עוד שם על ידי הכהן הגדול בבית המקדש), יש לו אפשרות להרגיש את חומרת החטא יותר ויותר. על כן ביום הכיפורים תיקנו להתוודות כל כך הרבה פעמים, שבכל פעם הוא ירגיש את הכאב והתיעוב והסלידה של החטא יותר, ובדרך זו יגיע לתשובה שלמה.

המבי"ט בספר בית אלקים (שער התשובה פ"ו) הוסיף בענין זה חידוש נוסף. שגם לפי הסוברים שעבירות שהתוודה עליהן ביום כיפורים זה לא יתוודה עליהן יום כיפורים אחר, אם ח"ו עבר שוב על חטא זה אחרי הוידוי, אז יש להתוודות פעם נוספת **גם על הפעמים הקודמות**. לא מפני שהתבטלה התשובה הקודמת, אלא להשלמת התשובה על העבירה שעבר עליה **עכשיו** [שיזכור שנכשל בזה כמה פעמים, שעל ידי זה העבירה חמורה יותר]. וז"ל המבי"ט:

(יומא פ"ו) "תנו רבנן עבירות שהתוודה עליהן ביום הכיפורים זה לא יחזור ויתוודה עליהן ביום הכיפורים אחר, ואם שנה בהם צריך שיתוודה עליהם ביום הכיפורים אחר". שנראה שאם שנה בהם אחר ששב והתוודה ביום הכיפורים, שצריך לחזור ולהתוודות על אותם שהתוודה קודם. ונ[מ]מה שאמר "ואם לא שנה בהם והתוודה עליהם עליו הכתוב אומר ככלב שב על קיאו וגו'" נראה כי מה שאמר קודם "ואם שנה בהם צריך להתוודות עליהן", על העבירות הקודמות אמר, שצריך לחזור ולהתוודות עליהן, הואיל ושנה בהן. ... שצריך לחזור ולהתוודות עליהם עתה בכלל מה שצריך להתוודות על מה שחזר אליהן עתה, כדי שיזכור שחטא כבר פעם ופעמים ולא ישוב עוד למה שחטא. אבל אם לא היה מתוודה עתה אלא על מה שעשה עתה, גם מה שחטא קודם היה נסלח לו בתשובה הראשונה, אלא שלסבת קיום התשובה והוידוי השני הוא שצריך לזכור מה שחטא קודם כנזכר.

דבריו מבוארים לפי האמור לעיל, שכאשר יש תועלת בחזרת הוידוי לשם חיזוק התשובה, ואין חשש שזה יעורר נטייה לעבירה שכבר נשכחה, לכל הדעות מוסכם שחזרה על הוידוי היא דבר משובח.²⁴

²⁴ הערה בענין הוידוי: ע' ספר חסידים (סימן כ"ב), וז"ל: ואף המתוודה על אחרים יכול לומר חטאנו, ולכלול עצמו עמהם, לפי שכל ישראל ערבים זה לזה. ואם ראה בני אדם חוטאים ולא מיחה בידם, צריך להתוודות אף על פי שהוא לא חטא. וכשהוא מתוודה יזכור כל עונותיו כהווייתן. ואם אינו שב ממקצת עונותיו יאמר "אתה יוצרנו

ב. הכוונה הרצויה בתשובה ובתפילה

בתיקוני זוהר (דף כ"ב ע"א) כתוב שלא רק בראש השנה עיקר התפילה צריכה להיות על כבוד שמים (כמו שברור מנוסח התפילה שלנו), אלא גם ביום הכיפורים. המניע שלנו לחזור בתשובה ולהתפלל צריך להיות לא רק תועלתנו האישית, אלא עלינו לחוש את הכאב שחטאינו גורמים כביכול למעלה, את החיסרון בכבוד שמים וחילול ה' שנגרם על ידם, ושהם מערערים את השלמת תוכנית הבריאה כולה. וז"ל תיקוני הזה"ק (מתורגם ללה"ק ע"פ הפ' מתוק מדבש):

"ויפן כה וכה" [הקב"ה פונה כביכול לראות], **האם יש מי שמתעורר בתשובה מחמת כאב השכינה.** "וירא כי אין איש", **אלא איש לדרכו פנו** [לתועלת עצמם], **לעסקים שלהם, לדרכים שלהם, "איש לבצעו מקצהו", בבצע של העולם הזה, לירש את העולם הזה, ואינם מצד אלו שנאמר בהם "אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שונאי בצע", אלא צועקים בתפילה ביום הכיפורים ככלבים "הב!", "הב לנו מזון וסליחה וכפרה וחיים!", "כתבנו לחיים!", והם עזי נפש כמו ... אומות העולם הצועקים בתפלתם על צורכם, ואין להם בוש פנים מהקב"ה. לא מבקשים שעל ידי תשובתם ייחד השכינה עם קב"ה שהיא מרוחקת ממנו, ובכך נדמים לאומות העולם, שנאמר בהם "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם", והם הערב רב, שכל חסד שעושים, עושים לצורך עצמם.**

הם מבקשים מזון וכסות ועונה ... שנאמר בה "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", ואין מי שמבקש על צורכי השכינה:

- **מזון - לימוד התורה, שהוא "שארה" [המזון] של השכינה**
- **"כסותה" - זו כסוי הציצית ועיטוף שלה, ותפילין של יד...**
- **"ועונתה" - זו קריאת שמע בעונתה.**

ש"אם שלש אלה לא יעשה לה", לשכינה [היינו שאין כוונתו בהם לתועלת השכינה], ויצאה חנם אין כסף, אין לו בוש מן השכינה, [דורש "כסף" מלשון כיסופא].

ואתה יודע יצרנו, ואתה תכניע יצר לבבנו, ומול את ערלתנו שלא נקשה עוד ערפינו [מקי"נ: "יוצרינו, אתה יודע יצרנו, ואתה תכניע יצר לבבנו, ולא נקשה עוד ערפנו"]. עוד בענין הוידוי: ע' מדרש רבה ויקרא (פ' ג' פסקה ג') שיש להתוודות גם על המניעים של החטא. וז"ל המדרש: "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו" (ישעיה נ"ה): אמר רבי ביבי בר אביי כיצד אדם צריך להתוודות ערב יום הכיפורים? צריך לומר "מודה אני כל רע שעשיתי לפניך, בדרך רע הייתי עומד [היינו לכ' כגון בקשת התענוגים והכבוד, ודעות רעות וכדו'], וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל פשעי ותכפר לי על כל חטאתי" הה"ד "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וגו'".

ועור "אין כסף", לא יהיה לו כסופים לעולם הבא [לא יהיה לו חלק בעולמות הנכספים שיזכו להם הצדיקים לעולם הבא].

ג. "האלוקים עשה שיראו מלפניו"

כפי שמוזכר לעיל (שער ו', ז'), כל מערכת הדין והכפרה של ראש השנה ויום הכיפורים, יש לה מטרה של חסד נפלא כפי שכתוב בזוהר הק', שהיא לחזק את יראת השמים שלנו - "האלוקים עשה שיראו מלפניו". וכן מבואר במדרש תנחומא (וישלח פרק ב'):

"ה' נתן קולו" - זה ראש השנה שבו תקיעת שופר.

"לפני חילו" - אלו ישראל שהן מזדעזעין וחרדין מקול השופר וחוזרין בתשובה כדי לזכות בדין ביום הכיפורים.

"כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו" - זה יום הכיפורים שבו ספרי חיים וספרי מתים נחתמים.

וכן מפורש במדרש תהילים מזמור ק"ל:

"כי עמך הסליחה" - אמר רבי אבא, הסליחה מופקדת אצלך מראש השנה. וכל כך למה? "למען תורא" - בשביל ליתן אימתך על בריותיך ביום הכיפורים.

הקב"ה בחסדו נתן לנו את יום הכיפורים לעזור לנו להתחזק ולגדול ביראת שמים ולהתעורר לחזור בתשובה. ועל כן יש להשתמש בהזדמנות יקרה זו לחוש במלוא העוצמה את אורת הקדושה המרוממת של היום, ולהשתמש בה להגדיל את יראת השמים שלנו. ביום זה עלינו לבדוק את ההנחות שלנו ההלכתיות וההשקפתיות שעליהן אנו מבססים את הנהגותינו, ולראות אם יש מהן שאינן תואמות את האמת המתגלה באור קדושת היום, ולתקנם.

ד. לחוש את כבוד קדושת היום

כאמור, ביום הכיפורים חשוב להרגיש את הייחודיות המרוממת של מאור הקדושה שמושפע לעולם ביום זה. מי שמתייחס ליום קדוש זה כיום רגיל, ואינו משתדל להרגיש את הקדושה המיוחדת של היום, לא ישיג את ההישגים הנעלים שניתן להשיג על ידה. זהו לכאורה יסוד דברי הטור אורח חיים סימן תר"י הל' יוה"כ, וז"ל:

נוהגין בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות משום דכתיב "על כן באורים כבדו ה'" ומתרגמינן "בפנסיא יקרו ה'" ואמרין "ולקדוש ה' מכובד" זה יום הכיפורים שאין בו לא אכילה ולא שתייה ... על כן מכבדין אותו בכל מיני כבודים.

האור הגשמי הטבעי משקף את אור טובו וקדושתו ית' (שהאור הגשמי הוא באמת חלק ממאור פניו ית'), וסגולתו לעורר הלב להרגיש אור יקרות זה. מהמנהג להרבות נרות ביום הכיפורים רואים שחלק מעבודת היום הוא להרגיש בצורה מוחשית את כבוד השמים המיוחד המתגלה ביום זה.

ה. קריאת מיתת בני אהרון

בקריאת התורה ביום הכיפורים נוהגים לקרא על מיתת בני אהרון. במדרש רבה ויקרא (כ', י"ב) מובא שמיתת בני אהרון מכפרת מעין כפרת יום הכיפורים. וז"ל:

אמר רב חייא בר אבא בא' בניסן מתו בניו של אהרן, ולמה מזכיר [התורה] מיתתן ביום הכיפורים [בפרשה של עבודת יוה"כ]? אלא מלמד שבשם שיום הכיפורים מכפר כך מיתתן של צדיקים מכפרת.

בזוה"ק (חלק ג' דף נ"ו ע"ב - נ"ז ע"ב) מובא שלכן מזכירים מיתת בני אהרון ביום הכיפורים, שהצער על מיתתן מכפר על עונות כהקרבנות קרבנות. וז"ל (מתורגם ללה"ק):

בכל עת שהצדיקים מסתלקים מן העולם הדין מתבטל מן העולם, ומיתתם של הצדיקים מכפרת על עונות הדור. ועל כן אנו קוראים את הפרשה של מיתת בני אהרן ביום הכיפורים שתהיה כפרה לעונות ישראל. אמר הקב"ה לישראל תתעסקו במיתתם של אלו הצדיקים ותצטערו על מיתתם, ויתחשב לכם כאילו הייתם מקריבים קרבנות ביום הזה לכפר עליכם.

למדנו שכל זמן שישראל בגלות ולא יקריבו קרבנות ביום הכיפורים וגם אותם שני השעירים של יום הכיפורים לא יוכלו להקריב, יהיה להם זיכרון מיתת שני בני אהרון, ויכפר עליהם. כי כך למדנו ... נדב ואביהו לבדם היו שקולים כנגד שבעים סנהדרין שהיו משמשים לפני משה, ובשביל זה מיתתם מכפרת על כל ישראל, ועל זה כתיב (ויקרא י', ו') "ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה". ואמר רבי שמעון ... אלו השנים לא נמצא כמותם בישראל. ...

אמר רבי יוסי ביום הזה של יום הכיפורים נתקן לקרוא את הפרשה של "אחרי

מות שני בני אהרן כדי לכפר על ישראל בהיותם בגלות. בשביל זה סדר עבודת יום הכיפורים מובא כאן בפרשת אחרי מות שמיתתם של בני אהרן מכפרת על ישראל.

מכאן למדנו, כל אדם שייסורים באים עליו, מן הקב"ה הם באים לכפר על עונותיו. וכל מי שמצטער על הייסורים של הצדיקים מעבירין עונותיו מן העולם. ועל כן ביום הכיפורים קוראים פרשת "אחרי מות שני בני אהרן", שישמעו העם ויצטערו על מיתתם של הצדיקים ויתכפרו להם עונותיהם. וכל מי שמצטער על אבירת הצדיקים או מוריד דמעות עליהם, הקב"ה מכריז עליו ואומר (ישעיה ו', ז') "וסר עונך וחסאתך תכופר", ולא עוד אלא שלא ימותו בניו בחייו, ועליו כתוב (שם נ"ג, י') "יראה זרע יאריך ימים כו".

ונראה בעה"י ביאור הדבר, שלהצטער בצערם של צדיקים, היינו להזדהות איתם ולחוש את כאבם ככאב אישי וככאב שאדם חש בכאבו של אחד ממשפחתו הקרובה. הזדהות זו היא תולדת המציאות שאנחנו והצדיק הננו באמת מציאות אחת, שנשמותינו, בעומקן, מאוחדות. להרגיש הזדהות זו עם צערם של הצדיקים הוא סימן שהאדם זכה ליצור קשר²⁵ עם עומק זה של הנשמה, שבו הוא והצדיק הם מציאות אחת. ועל כן הרגשת כאב זה, היא כניסה "לפני ולפנים" לעומק הנשמה. רגש זה הוא סימן להערצה ולאהבה אמיתית לצדקות ולקדושה. האהבה **להתקרב** לצדיקים יכולה לנבוע מכמה מניעים, שכן יתכן שאדם מעוניין בהתקרבות זו כיון שהיא מוסיפה לו כבוד וכדומה. אבל **הזדהות בכאבם** של הצדיקים היא סימן לאהבה אמיתית, שאכפת לו מטובתם. ועל כן ההתאמצות לחוש התאחדות והזדהות מלאה עם צדיקים, היא עצה נפלאה לעלייה רוחנית ותשובה אמיתית, שעל ידי זה האדם יהיה קשור לעומק פנימיותו, ועם זה גם להשי"ת ולקיום רצונו.

בפרט מיתת בני אהרן שנגרמה על ידי שאיפתם החזקה לעלות ולהתקרב לקדושה, אלא שנכשלו ונפלו על ידי טעות בדרך העלייה. כל המרגיש באמת שמטרת חייו היא לעלות ולהתקרב לה', וכל הניסיון של האדם הוא למצוא את הדרך הנכונה להשיג זאת בלי לטעות, יזדהה עם הכאב הגדול של אחרים שנכשלו באותה משימה²⁶. הכאב של כישלונות וטעויות במסלול החיים, הוא הכאב המרומם של תשובה.

²⁵ היינו שנפש האדם מורכב מחלקים (רבדים) שונים, ויש לכל חלק של הנפש מערכות שונות של רגשות, שאיפות ושמחה. בידי האדם לבחור לאיזה חלק של הנפש להיות קשור (היינו שרגשותיו שאיפותיו ושמחתו תהיינה של חלק זה של הנפש) על ידי התקדשותו, ותיקון מידותיו.

²⁶ הזדהות זו עם צער של אחרים מראה שהמניע שלו לעליה אינו לגמרי אנוכי, שהרי אם כואב לו כישלונו של

ו. החזרה על אמירת י"ג מדות

ביום הכיפורים יש חשיבות להתעורר לומר את י"ג מידות הרחמים בכוונה ובהתרגשות גדולה, שזו היתה הדרך שביום זה משה רבינו השיג את מחילתו של הקב"ה על חטא העגל, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה (מ"ו):

אמר משה: "ביום הכיפורים אראה כבודו של הקב"ה וכך אני מכפר על עונותיהם של ישראל". אמר משה לפני הקב"ה: "רבון כל העולמים, הראני נא את כבודך". אמר לו: "אינך יכול לראות את כבודי שלא תמות, שנאמר 'כי לא יראני האדם וחי', אלא למען השבועה שנשבעתי לך והשם שהודעתי לך אני אעשה רצונך. עמוד בפתח מערה ואני אעביר כל טובי וכו', וכשאתה שומע את השם שאמרת לך, שם אני עומד לפניך"....

מה עשה הקב"ה? נגלה עליו בענן וייתייצב עמו שם ... , וסכך עליו הקב"ה בכף ידו שלא ימות, שנאמר "והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי". וכשעבר, הסיר הקב"ה את כף ידו מעליו וראה אחורי השכינה, שנאמר "והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו". התחיל משה צועק בקול גדול ואומר: 'ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופושע וחסד ונקמה'. אמר משה לפני הקב"ה: "רבון כל העולמים, סלח נא לעון העם הזה על מעשה העגל". ואלו אמר משה "סלח נא לכל עונות של ישראל עד סוף כל הדורות" היה עושה כן, לפי שהיתה שעת רצון, וכן הוא אומר "בעת רצון עניתיך", אלא אמר "סלח נא לעון העם הזה על מעשה העגל". אמר הקב"ה: "הרי כדברייך עשיתי שנאמר 'ויאמר ה' סלחתי כדברייך'".

מכאן רואים, שקבלת התשובה תלויה בהכרת האדם בטובו ית', כפי שמובא בהתחלת המדרש הנ"ל "אמר משה ביום הכיפורים אראה כבודו של הקב"ה, וכך אני מכפר על עונותיהם של ישראל". בשעת הגילוי, כאשר משה רבנו ראה את ה"טוב" המופלג של השי"ת, הוא התרגש והתפעל ביותר מעין מה שכתוב (הושע י"א) "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג"²⁷, וצעק בקול, ותאר את הטוב המופלא שראה, את הטוב האדיר של י"ג מידות הרחמים. ומתוך ההתרגשות של

השני, הרי הוא גם ישמח עם הצלחתו ועלייתו של השני.

²⁷ ע' זוהר הק' חלק ב' דף ה' ע"ב: אמר רבי יהודה, אלמלי הוו ידעין בני נשא רחמיותא דרחים קב"ה לישראל, הוו שאגין ככפיריא למרדף אבתריה. עכ"ל. היינו שחוסר עוצמת ההתרגשות שלנו באהבת ה' נובע מחוסר הכרה מוחשית במדותיו ית' ובאופן התייחסותו אלינו.

הכרה זו, הוא ביקש סליחה וכפרה על כלל ישראל. מכאן רואים שבקשת סליחה וכפרה מתוך הכרה מוחשית זאת, היא עת רצון מאד מיוחדת לקבלת תפילה ותשובה.

ונראה שצורת התפילה הזו מרומזת במה שהתורה מדגישה שהכפרה וטהרה של יום הכיפורים מושגות "לפני ה'" דווקא. כלשון הפסוק (ויקרא ט"ז, ל') "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ". ושם (כ"ג, כ"ח) "וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי יוֹם כְּפָרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם". ככל שהאדם ישיג יותר את ה"לפני ה'" שניתן להרגיש ביום קדוש זה - את ההכרה המוחשית בטובו ית' המופלא - יזכה ליותר כפרה וטהרה.

פרק ה'

חשיבותה הגדולה של עבודתנו ביום"כ

יש מלחמה תמידית בין כוחות הקדושה של הבריאה וכוחות הטומאה. מי שנמצא באמצע קרב, חשוב לו להכיר את היעדים הגורליים שבכוחם לשנות את תוצאות המלחמה ולהביא לניצחון. עבודת יום הכיפורים - לעומת עבודת כל השנה כולה - היא עבודה גורלית שבכוחה לשנות לגמרי את מצב החיים הפרטיים של האדם ואת כיוון ההיסטוריה האנושית.

א. השטן אינו מקטרג ביום הכיפורים

במדרש רבה ויקרא (כ"א, ד') מובא:

רבנן פתרינן קרא [רבנן מפרשים את פסוקי המזמור "לדוד ה' אורי" (תהלים כ"ז)] **בראש השנה ויום הכיפורים:**

"אורי" - בראש השנה. "וישעי" - ביום הכיפורים. ... "בקרב עלי מרעים" - אלו שרי אומות העולם. "לאכול את בשרי" - לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבונו של עולם, אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם?

"צרי ואויבי לי" - בימות החמה שס"ה יום, "השטן" גימטריא שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכיפורים אינו מקטרג. אמרו ישראל לפני הקב"ה

"אם תחנה עלי מחנה" של סמא"ל "לא יירא לבי" שהבטחתי "בזאת יבא אהרן אל הקדש".

ויש להבין, מה משמעות הדבר שאין השטן מקטרג ביום הכיפורים?

רבי צדוק הכהן זצ"ל כותב (כמובא לעיל פרק ב') שאחת מהשלכות עובדה זו היא שביום זה נחלשת עוצמת היצר הרע שבאדם. וז"ל בספר רסיסי לילה אות נ"ד:

בזמן שבית המקדש קיים היו הקרבנות פועלים .. בלב בני ישראל שהיו באמת .. דומים למלאכי השרת. כי השטן הוא יצר רע (בבא בתרא ט"ז). וביום הכיפורים דלית ליה רשות לאסטוני (יומא כ.) היה נשלף גם כן יצר הרע מלבבות בני ישראל.

ועל כן, כיון שביום זה נחלש כוחו של היצר הרע, בידינו לנצח בו במלחמה - שהנצחון בה הוא מטרת חיינו ומטרת היקום כולו - נגד כוחות הרע שבתוכנו ושבבריאיה כולה. כאדם כבול בתוך שדה הקרב, שבעיצומה של המלחמה מצליח להשתחרר מהכבלים, ועכשיו יכול ללחום נגד האויב ולנצחו ללא הפרעות. אולם אם הוא לא יתפוס את ההזדמנות הזאת, מיד ישתלטו עליו ויכבלו אותו שוב. כן אנחנו ביום הכיפורים, באפשרותנו להשתמש בהזדמנות הניתנת לנו לשנות את כיוון חיינו ולנצח על כוחות הטומאה.

הזדמנות מיוחדת זו של יום הכיפורים, מובאת במדרש המוזכר לעיל, שדורש את הפסוקים, שדוד המלך אומר: "אם תחנה עלי מחנה" - אם באים נגדי מחנות של כוחות הנגדיים, "בזאת אני בוטח" - אני שם את תקותי בעבודת יום הכיפורים, שנאמר בה "בזאת יבא אהרן אל הקודש", שהיא המפתח לניצחון עליהם. העבודה של יום הכיפורים היא סוד הניצחון על כוחות הטומאה. הכהן הגדול מסמל כל יהודי, וכמו שהכהן הגדול ביום הכיפורים נכנס לפני ולפנים ומנצח בזה על כוחות הטומאה של הבריאיה, כך ניתנת לכל אחד אפשרות ביום זה להיכנס לפני ולפנים לתוך פנימיותו, וליצור קשר עם הקדושה הנמצאת בעומק נשמתו²⁸, אשר שם יש את המפתח לניצחון זה.²⁹

²⁸ ע' שפת אמת ליום כפור (שנת תרמ"ט): השטן אין לו רשות ביו"כ [לקטרג]. ומסתמא כן הוא באדם שאין היצירה שהוא השטן שולט בו, וכמלאכים שאין להם רק לב א', לכן א"צ אכילה ושתייה. וכ' 'שחורה אני ונאווה', דרשו חז"ל 'ונאווה' ביוה"כ, שהוסר מלבוש הגשמי כנ"ל. לכן הי' נכנס הכהן גדול לפני ולפנים. "בזאת יבא" - "בזאת" הוא כשנתברר הפנימיות בלי התלבשות הגשמיות. וע"ע שפת אמת פרשת קרח (שנת תר"ס): אהרן בכח שהחזיר בני ישראל בתשובה זכה למעלה עליונה, וניתנה לו עבודת יוה"כ לפני ולפנים בחי' התשובה והוא בחי' נשמה.

²⁹ נראה שבזמן שבעוה"ר אין בית המקדש ואין עבודת כה"ג, כל שבעוה"ר הגלות עוד ממשיכה, יש לפחות נצחון חלקי לגוים כל שנה. עוד יש לשים לב, שאף בזמן בית המקדש, העבודה של הכהן הגדול היתה בשיתוף עבודתם של ישראל, שבשעת עבודתו לפני ולפנים כלל ישראל שנשארו בחוץ היו מתאמצים בתפלה כדי שיתכפרו

ב. עבודתנו ביום זה קובעת את עתידתנו

גם בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ה/מ"ו) מבואר שעבודת כלל ישראל ביום הכיפורים גורלית ביותר לקביעת עתידם, וז"ל:

אמר סמאל לפני הקב"ה: רבון כל העולמים על כל אומות העולם נתת לי רשות ועל ישראל אין אתה נותן לי? אמר לו: הרי יש לך רשות עליהם ביום הכיפורים אם יש להם חטא, ואם לאו אין לך רשות עליהם. ... ראה סמאל שלא נמצא בהם ביום הכיפורים חטא, אמר לפניו: רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים:

- מה מלאכי השרת אין להם קפיצין [פי' פרקים ברגליהם המאפשר להם לשבת] כך הם ישראל עומדין על רגליהם ביום הכיפורים,
- מה מלאכי השרת אין להם אכילה ושתייה כך ישראל אין להם אכילה ושתייה ביום הכיפורים,
- מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכיפורים,
- מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם, כך הם ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכיפורים.

והקב"ה שומע עתירתן של ישראל מן הקטיגור שלהם, ומכפר על המזבח ועל המקום ועל הכהנים ועל כל הקהל מקטון ועד גדול, ועל כל עונותיהם של ישראל, ועל כל העם שנאמר "וכפר את מקדש הקדש".

ממדרש זה רואים שלהיות במצב בלי חטא ושל שלום בין אדם לחברו אף רק ליום אחד, בכוחו לסלק ולהשתיק את המקטרגים נגד עם ישראל. הביאור בזה נראה, שהישג זה מראה על שאיפותיו של האדם, שברגע שמורידים את הכבלים שכובלים אותו, הוא חוזר למקום שבו באמת שואף להיות. ועל כן התנהגותו של האדם ביום הכיפורים מראה על מצבו, אילולי הלחצים החיצוניים שבדרך כלל מגבילים אותו.

כתוב בזוה"ק (חלק ג' דף ק"ב ע"ב) שלפי עבודת האדם ביום הכיפורים נקבעת מידת ה"גלות"

עונותיהם של ישראל. וז"ל הזוה"ק (חלק ג' דף ס"ז ע"א): עד דיתכוון למיעל לאתר אחרא עלאה קדישא מכלא, תלת שורין סחרין ליה, כהני אחוי, וליואי, ומכל שאר עמא, כלהו (ברכאן קמיה), וזקפין ידין עליה בצלותא. [עד שנתכוון הכה"ג ליכנס למקום עליון הקדוש מכולם - לקודש הקדשים, שלוש שורות היו מסבבים את הכהן גדול, אחיו הכהנים והלויים וכל שאר העם שהיו בעזרה, כולם מברכים אותו שיכנס בשלום ויצא בשלום וכולם זקפו ידיהם והתפללו עליו].

שהוא וכלל ישראל ח"ו יהיו זקוקים לה (ע' לשון הזוה"ק בהערה³⁰). דבר זה מתאים לדברי הזוה"ק (המובא לעיל שער ה') שכותב שבדין של הימים הנוראים ה"חיים" וה"מוות" הנכתבים ונחתמים למעלה הכוונה למעמדו ומדרגתו הרוחנית של האדם לשנה הבאה, כמה יהיה קשור לקדושה או ח"ו ההפך. והדבר מובן בעה"י לפי האמור לעיל, שכן לפי השאיפות של האדם זוהי לסייעתא דשמיא רוחנית.

עוד מביא הזוה"ק את חשיבותה הגדולה של עבודת יום זה, שקדושת יום הכיפורים עם תשובה היא כמו "תיבת נח" שמי שנכנס בה בידו להינצל מהדין ולחיות (ע' לשון הזוה"ק בהערה³¹). כלומר, אין אפשרות לאדם להחזיק מעמד בעוצמת מידת הדין (המקבילה ליציאה מתיבת נח), רק בתוך ה"תיבה" שבה יש מידת החסד, שהיא מתייחסת לשאיפות האדם ולא רק למעשיו.

נמצא שהמתנה היקרה שהקב"ה העניק לנו ביום המקודש של יום הכיפורים, היא האפשרות להתעלות ולהיות דבוקים אליו ית', ובכך להינצל מטומאת העולם הזה המטביעה אותנו ומרחיקה אותנו מהקדושה ומהאמת. על ידי הכניסה ל"תיבה" הזאת באפשרותנו להינצל מלטבוע ח"ו במים הזדונים של העולם, ולזכות שחלקנו יהיה עם אותם הנאמר עליהם "ואתם הדבקים בה' אלוכם חיים כולכם היום".

30 וז"ל הזוה"ק: תא חזי ... דאי זכאן, מטרוניתא עאלת בחדוותא ביקרא לגבי מלכא, ואי לא זכאן, היא ואינון אתהדרו בגלותא. והא אוקימנא, כמה דכתיב (משלי י"ט, כ"ו) "משדד אב יבריה אס", וכתיב (ישעיה נ', א') "ובפשעכם שלחה אמכם". ועל דא, אית יומא חד בשתא, לאשגחא בהו ולעינא בהו, וכד אזדמן האי יומא, ... ישראל אזדרזו בהאי יומא בכמה פולחנין בכמה צלותין בכמה ענויין, כלהו בזכותא, כדין אזדמן להו חירו מאתר דכל חירו ... כלהו זכאין, כלהו בלא חטאן בלא חובין, כדין אזדוגת לגבי מלכא, בנהירו בחדווה בשלימו ברעותא, דהא רביאית בנין למלכא עלאה כדקא יאות. וכד האי יומא לא אשתכחו כדקא יאות, ווי לון ווי לשלוחיהון, ווי דהא מטרוניתא אתרחקת מן מלכא ... ולא נפיק מנה חירו לעלמין. זכאין אינון ישראל דקודשא בריך הוא אוליף לון אורחוי, בגין לאשתזבא מן דינא, וישתכחון זכאין קמיה, דהא הוא דכתיב (ויקרא ט"ז, ל') "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם [מכל חטאותיכם]".

31 ז"ל תיקוני זהר דף נ"ד ע"א: "ותנח התיבה בחדש השביעי", דאיהו תשרי ... דאי הוו נפקין ביה יפקון במיתה. ולא ישתארו אלא חד מעיר ושנים ממשפחה, "חד מעיר" - כגון נח, ו"שנים ממשפחה" - כגון שם ויפת. ומאחרנין "שנים שנים שבעה שבעה", מאינון עמי הארץ דדמיין לבעירין ועופין וחיוון, ואלין אינון דאוקרין ימים טובים וחגין ... או דמתפללין ח"י ברכאן דצלותא בכל יומא ... או אלין דהוו נטריין י' דאיהו אות ברית מילה ... או אלין דמנחן תפלי בכל יומא ... או אינון דנטריין אות י' שבת ... לאלין אינון מקבלין בתשובה, דאיהו תיבת נח יום הכיפורים. אבל לאחרנין לא יקבל לון בתיובתא. ... בינוניים דכלילן מחול וקדש תליין עד יום הכיפורים דאיהו כגוונא דתיבת נח, אם תייבין בתיובתא יקבל לון ויכתבון לחיי, ואם לאו יכתבון למיתה עם אחרנין, דאתמר בהון "ויגוע כל בשר וכו'". ובינוניים בגין דאית בהון פקודין וחובין, אתמר בהון "ומכל החי מכל בשר וכו'", "מכל החי" מסטרא דזכוון, "מכל בשר" מסטרא דחובין.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

האהבה והרוממות של היום

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

אנו פותחים את היום הקדוש באמירת הברכה "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" מתוך שמחה נרגשת. בדמעות אושר אנו מברכים את הברכה המבטאת את שמחת ליבנו עם הזכות הכבירה שרק אנו זכינו לה. אין עוד אומה בעולם שיש להם יום נפלא כזה, שמלכה נותן לה הזדמנות למחוק את כל פשעיה הפליליים ביממה אחת של תשובה. אנחנו זכינו, ועל כך אנו מודים!

והסיבה שזכינו לכך היא שמי שחטאנו כלפיו אינו רק מלכנו, אלא הוא גם אבא שלנו. לאבא יש רחמים על בנו. בהתקרב יום הכיפורים, אהבתו הנפלאה אלינו שוטפת כל חטא, מנקה כל עוון, מבהירה כל כתם ... מה שאנו צריכים הוא לחוש את האהבה הגדולה הזאת, ומתוך כך להתחרט, לחזור אליו ולהתרפק על אהבתו. להזכיר לפנינו את האמת שאנו חשים בכל לב: "אנחנו לא רק עבדיך אנחנו בניך האהובים, בניך האוהבים אותך מאד, בנים של האבא הטוב ביותר שניתן לדמות!"

את הסוד הזה חשף הרה"ק מקוברין זי"ע, בביאורו מדוע אנו מקדימים ברשימה ארוכה של בקשות, לפני כל בקשה, את המילים "אבינו מלכנו", ולא מסתפקים לומר פעם אחת בתחילה "אבינו מלכנו" ואחר כך להקריא את כל הרשימה. כי עיקר מטרתנו בבקשות הרבות והנרחבות הללו, הוא לזכות לומר שוב ושוב "אבינו... מלכנו!", לעורר אהבתנו אליו ית', להרגיש את המילה "אבא". הבקשות אכן חשובות, אך עוד יותר חשוב לנו לזעוק מתוך געגוע: "אבינו מלכנו! אבינו מלכנו! - כי אנו בניך ואתה אבינו!"

כשאנו מתפללים, אנו לא רק מבקשים, אנחנו מתחברים, מתחבקים ומתרפקים על אבא שבשמים. אנו חוזרים וקוראים לו "אבינו" כדי להרגיש ולהזכיר את היחס המיוחד שיש בינינו - שהוא אבא, ואנו בניו, ואנו כה נרגשים מכך. על ידי היחס הזה הוא מרעיף עלינו רוח נקייה וזכה, אפופה טוהר, שתלווה אותנו לשנה חדשה מבורכת שבה נהיה דבוקים בו ובאהבתו הנפלאה.

[פניני פרשת השבוע גליון צ"ט, תוה"ד]

הרב אהרון קוטלר זצ"ל:

ביום הכיפורים הרב אהרון קוטלר זצ"ל היה תמיד דורש בישיבה לעורר את הצבור לתשובה. הוא היה מתאר את נחיצות וחומרת הדבר שהרי תוצאות הדין בקביעת כל מצבנו בעולם הזה ובעולם הבא תלויה לגמרי בתשובה שלנו. ואחר כך היה מסיים: "אבל מלבד כל הסיבות האלו, עצם הדבר שהקב"ה מתחנן בפנינו לשוב אליו... מתחנן בפנינו לחזור בתשובה...." מרוב התרגשות ובכי הוא אף פעם לא הצליח לסיים את מילותיו.

[מורשת מרן הרב אהרון קוטלר (באנגלית) עמ' תכ"ט]

רבי ירוחם ליבוביץ ממיר זצ"ל:

רבי ירוחם ממיר זצוק"ל למחרת יום הכיפורים האחרון של חייו (תרצ"ו) מסר שיחה לבני הישיבה, ואמר:

כל אחד לפי ערכו התעלה והתקרב לה' באלול, ראש השנה, עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים. ביום הכפורים כולם חשו התעלות רוחנית, ואחרי בקשת מחילה אחד מהשני, תוספת אחווה ורעות.

מעתה נצייר לעצמנו אילו היה יום הכיפורים עוד יום אחד, שני ימים, שלושה... עשרה ימים, נראה שכל אחד היה משיג רוח הקודש! פה סוד רוממות דרגתם של גדולי עולם שהתגדלו והתעלו לרמות גבוהות ביותר. הם המשיכו את המדרגה שהשיגו ביום הכיפורים לכל השנה!

[מוסף ש"ק תשע"ז גליון א', תוה"ד]

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

דמעות החמות של יום הכפורים

הרה"ק רבי מרדכי מסלונים זצ"ל:

בבוא יום הכיפורים, הרה"ק רבי מרדכי מסלונים ("רבי מרדכי אושמינא") זי"ע היה מספר את הסיפור הבא כשמעיניו זלגו דמעות של התרגשות:

חדשות מרעישות הגיעו מעיר הבירה: הנסיך יורש העצר, בנו בכורו של המלך נתפס במעשה מעילה חמור באוצר המלוכה. המעשה פגע חמורות בכבוד אביו המלך. השופטים קבעו נחרצות: 'יש לשלוח את הבן לגלות לארץ ציה וצלמות מרוחק, לתקופה ממושכת. בהמשך הזמן, אם יראו שמתחרט באמיתיות על מעשיו הרעים וחוזר בלב שלם מדרכו הרעה, אז ישקלו אם ניתן להחזירו מהגלות.'

בעיניים מושפלות ועצובות צרר הנסיך צרור קטן, ויצא לגלות, לריצוי עונשו. הוא שהה שם תקופה ארוכה בין איכרים שפלים ואסירים עבריינים, והתחיל להתרגל למעמדו החדש השפל.

ביום מן הימים נזכר הנסיך שבידו לשנות את מצבו על ידי שיכתוב מכתב הודאה וחרטה. הוא החליט כי בשלה השעה, כתב מכתב בקשת סליחה, והמתין למענה.

ימים ספורים עברו והגיעה כרכרה הדורה מאת המלך להשיב אותו הביתה. הבן מיהר לעלות אל העגלה, ויצא לדרך בואכה עיר הבירה. עם בואו בשעריה, הוא פתח את חלון הכרכרה, וגילה כי הרחוב הראשי כולו הואר וקושט לכבודו,

ואף תמונתו מתנוססת על דגלים חגיגיים המתנופפים ברוח. עיניו הצטעפו בדמעות לנוכח התכונה הרבה לקראת בואו. הוא הבחין כי בכל קרן רחוב הועמדה במת כלי זמר לכבודו. התרגשותו עלתה על גדותיה, הוא לא האמין שכל ההיערכות הזו היא לגמרי רק בשבילו...

עם בואו לרחוב ארמון המלוכה, הרחוב כולו היה מקושט בשטיחים ועציצים. בחצר הארמון טובי הזמרים, ותזמורת עשירה בת יותר ממאה כלי נגינה, נתנו קולם בשירה עליזה.

נוכח כל המראה הזה פרץ הבן בבכי ועיניו זלגו נחלי דמעות שוצפים. הוא צעד על שטיח הכניסה כאשר מקהלה מלווה אותו בנעימה ... מיד בכניסתו אל הארמון, נפל הבן בזרועותיו של אביו, בהתרגשות אין קץ. דמעות רותחות זלגו מעיניו, וקולו התייפח בבכי חסר מעצורים. המלך אחז את בנו בידיו, חיבקו ונישקו, ושאלו: 'בני אהובי, ארגנתי לך מקהלה וכליזמרים, שמחה וצהלה ברחובות העיר, כולם עליזים לכבוד בואך, מדוע אתה בוכה?'

'בדיוק בגלל זה!', ענה הבן, 'דווקא בשל השמחה והעליצות הרבה אני בוכה!' 'לו הייתי יודע שאתה חפץ כל כך בקרבתך... לו ידעתי כמה גדולה אהבתך אליי... לו דמיינתי את השמחה הגדולה שאתה מכין לכבוד חזרתי - הייתי נשמר שבעתיים שלא ייגזר עלי מרחק ממך, והייתי חוזר אליך מזמן! אני מבכה על שהתרחקתי מאבא כה אוהב! אני בוכה על התקופה הממושכת בה שהייתי רחוק ממך, הימים הארוכים בהם שהייתי בגלות בעוד שיכולתי לשוב אליך ולהתרפק על קירבתך! לבי עולה על גדותיו מרוב התרגשות מחשיפת אהבתך הנפלאה אליי!'

בכניסת היום הקדוש, רוח הטהרה שאבינו שבשמים מעניק לנו לקרבינו אליו, מעוררת בנו דמעות חמות מלב משתוקק ומתגעגע לחוש את קירבתו, להימנע מהתרחקות שנית ממנו, אבינו המלך האב הרחמן!

ביום מיוחד זה רוח טהרה ממרום מציפה ומרוממת אותנו מעל כל הגשמיות היומיומית. ביום כה נעלה, אין לנו צורך במזון, בשתייה, או בכל צורך גשמי אחר. אנו נכנסים תחת כנפיו של אבינו שבשמים, מתעלים וחווים את אהבתו המופלאה אלינו.

[פניני פרשת השבוע גליון 149, תוה"ד]

שער ח

והיית אך שמח חג הסוכות

בחג הסוכות צונו הקב"ה לשמוח, והוא קובע לנו שכר טוב על שמחתנו, היש חייך מתוק מזה?! וכתבו גורי האר"י ז"ל שמי שהוא שמח וטוב לב ולא יצטער כלל בחג הקדוש הזה, מובטח לו שיזכה לשנה טובה ויהיה בה לעולם שמח.

(פלא יועץ ע' סכות, וכ"כ רש"י דברים ט"ז, ט"ו)

חג הסוכות הוא בחינת חיבוק של בורא העולם, הושענא רבה נשיקה ושמיני עצרת התייחדות איתו ית'. כולם ביטויי האהבה המופלאה של הקב"ה לכנס"י.

(שער הכוונות לאריז"ל דרוש ח', ד', תוה"ד)

שמחת האחדות

החגים כולם נועדו לחזק את הקשר שלנו עם השי"ת, לפתח ולרומם את רגשי אהבת ה' שלנו. השיא של כל חגי השנה של התורה ומטרתם, היא השמחה המרוממת של חג הסוכות. אחרי ה"אירוסין" של חג הפסח ו"מעמד החופה" של חג השבועות, חג הסוכות הוא שמחת ה"חדר יחוד" כביכול עם השי"ת.

הרוממות המיוחדת של החג מתבטאת במצוות הלב המלוות את מצוותיה. לקיים את מצוות החג בלי להתייחס למצוות הלב שלהן, הוא כמו להיות חתן חסר רגש בתוך חדר היחוד.

תוכן השער

הקדמה תרכג

פרק א' כוונת מצות ישיבת סוכה תרכה

פרק ב' כוונת מצות ארבעת המינים תרנח

פרק ג' "חג האסיף" תרעה

פרק ד' "ושמחת בחגך" תרפו

פרק ה' שמחת בית השואבה תשב

פרק ו' הושענא רבה תשכד

פרק ז' שמיני עצרת ושמחת תורה תשמ

סיכום תשסא

הקדמה

בחג הסוכות התורה מורה לנו לקיים כמה מצוות שבהשקפה ראשונה נראות כשונות לגמרי במהותן ולא נראה שיש קשר ביניהן. כמו כן מובאים בתורה שמות שונים וסיבות שונות לחג. מה פשר הדבר?

התורה מביאה מצוות שונות שעלינו לקיים בחג הסוכות:

✦ **מצות קבלת פני ה' בבית המקדש, והקרבת הקרבנות המיוחדים של החג.**

✦ **מצות ישיבת סוכה.**

✦ **מצות נטילת ארבעת המינים.**

✦ **מצות שמחה מיוחדת** (נשנית בתורה שלוש פעמים ומתבטאת בשמחה המופלגת של "שמחת בית השואבה" בבית המקדש).

✦ **מצות ניסוך המים בשעת הקרבת קרבן התמיד של שחר** (שמחת בית השואבה היתה קשורה באופן מיוחד למצוה זו).

והדבר צריך ביאור, הרי לא מסתבר שהן מצוות נפרדות שאין ביניהן קשר.

גם השמות של החג טעונים הבהרה. בתורה, החג נקרא לפעמים "חג הסוכות" ולפעמים "חג האסיף" - "באספך את מעשיך מן השדה"¹. שני השמות מבטאים שתי סיבות שונות של החג,

1 מצוות נטילת ארבעת המינים וראית פני ה' בבית המקדש מובאות בתורה בקשר ל"חג האסיף", אמנם שאר המצוות מובאות בהקשר לשני השמות.

האחד; הודיה לה' על האסיף של התבואה ופירות השנה, והשני; "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים", זכרון לחסדי ה' שהיו בשעת יציאת מצרים. הרי שהתורה קבעה חג בשעת השמחה הגדולה הגשמית של האסיף, אשר מטרתה "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים". והדבר צריך הסבר, שהרי הידיעה "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" לכאורה אינה קשורה לחג האסיף כלל.

ונראה בעה"י שהמתבונן במצוות החג יראה שכולן מיועדות להביא את האדם למטרה אחת, לסוג שמחה נעלה מיוחדת, כאשר השגה זו היא מטרת הבריאה וייעודו של האדם בעולם הזה, כאשר יבואר בעה"י בפרקים הבאים.

פרק א' מצות ישיבת סוכה

מצות ישיבת סוכה היא מהמצוות שהכוונה בהן מבוקשת למען קיום המצוה באופן מושלם². ועל כן חשוב לברר את עומק כוונת התורה במצוה זו ואת מצות הלב שבה.

א. "צלא דמהימנותא" וענני הכבוד

כתב רבינו בחיי, שכוונת התורה במצות ישיבת סוכה היא שהיושב תחת צל הסכך ירגיש שכולנו יושבים תמיד תחת צלו והגנתו התמידית של בורא העולם ית', וז"ל (כד הקמח ערך סוכה):

כל המקיים מצות סוכה ונכנס בה, עיניו על הסכך העשוי לצל, ומסכים בדעתו כי הקב"ה צלן של ישראל, והוא המגין עליהם כצל המגין מפני החמה. הוא שכתוב (תהלים קכ"א) "ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך". וכתוב (שיר השירים ג') "בצלו חמדתי וישבתי". וזה שאמרו "שחמתה מרובה מצלתה פסולה".

האדם הנמצא בתוך בית, באופן טבעי אינו מרגיש כל כך את החסד של הצל. אולם, מי שמרגיש את השמש יחד עם הצל חש את המציאות המועילה והנעימה של הצל שהקב"ה המציא לטובתנו. בתוך סוכה שצלתה מרובה מחמתה, ניתן להרגיש שהקב"ה הוא "צלן של ישראל", והוא המגן עליהם מכל פגעי העולם כצל המגן מפני החמה.

² ע' מועדים וזמנים ח"א סי' פ"ה שאף שבדיעבד יצא מצות סוכה בלי כוונה, מ"מ ביטל מצות כוונה שהיא חיוב דאורייתא. ובספר בכורי יעקב (לבעהמ"ח ס' ערוך לנר, סי' תרכ"ה, ג') סובר שאם אינו מכוון הכוונה האמורה בקרא לא יצא מצות סוכה אף בדיעבד (דלא כמ"ב תרכ"ה, א').

מעין דברי רבינו בחיי כתב גם רבי צדוק הכהן בספר דובר צדק (עמודים 11, 84). וזת"ד:

סוכה היא הבטחון הגמור והחסיון בצל ה' הסוכך עליו, ושאין ברשות האדם כלום רק הכל בידי שמים ... וזהו ענין חג הסוכות שהוא זמן השמחה, היינו מצד "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" שהוא החסיון בצל ד', והבטחון בישועתו.

השמחה והשלמה האמיתית בלי שום דאגה, מעידים על אמיתיות הבטחון של האדם. ... בשעת השלמה ניכר מצד איזה בטחון נמשכה השלמה שלו, וכמו שאמרו רז"ל (מגילה י"ב ע"ב) "ישראל כשאוכלין ושותין עוסקים בדברי שירות ותשבחות" שניכר שהשלמה שלהם הוא מהשי"ת [שהרוגע שלהם נובע ממה שהם מרגישים את טובו המופלא של השי"ת, ואת שמירתו עליהם] ... וזה נקרא שמחה של מצוה. על ידי זה באים לרוח הקודש, כמו שאמרו רז"ל (שבת ל' ע"ב) שרוח הקודש שורה מתוך שמחה של מצוה. וכן אמרו בירושלמי (סוכה פ"ה הל' א') בשמחת בית השואבה שבחג, שמשם שואבים רוח הקודש.

ונראה שזהו פירוש המושג "צלא דמהימנותא" ("הצל של האמונה") המובא בזוהר הק' לגבי מצות ישיבת סוכה, שכוונת המילים היא "הצל של בטחון בה'". הזוכה לתחושת "צלא דמהימנותא" מרגיש את הטוב המופלג של השי"ת הנמצא תמיד על ידו. אדם כזה מרגיש רגוע בכל עת ובכל מצב, מתוך הכרתו שהשי"ת שומר עליו ודואג תמיד לטובתו (וכלשון "צלא" המופיע בכמה מקומות בתנ"ך ביחס לצלו כביכול של השי"ת, שהכוונה תחת הגנתו ית'. כדוגמת: "יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן", "ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך" וכדומה).

לפי זה מבואר מאד מה שמובא בזוה"ק שכלל ישראל השיגו את דרגת "צלא דמהימנותא" באמצעות ענני הכבוד במדבר, בזכות הבטחון שלהם בה' כמו שכתוב "לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". וז"ל הזוה"ק (ג': ק"ג, מתורגם ללה"ק):

"בסכות תשבו שבעת ימים". במה מדובר? כיון שכתוב "בצלו חמדתי וישבתי" ופריז מתוך לחכי האדם צריך לראות את עצמו בישיבתו בסוכה שיושב תחת 'צל האמונה' [מצות ישיבת סוכה היא להרגיש בטחון בהשי"ת כנ"ל].

רבי אלעזר פתח ואמר: "בה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך וגו'". פסוק זה נאמר על כנסת ישראל כאשר השכינה היתה הולכת במדבר יחד עם כלל ישראל. "זכרתי לך חסד" זה הוא הענן של מידת החסד שהגיע בזכות אהרון שנסע ביחד עם חמשה עננים האחרים שנתקשרו להקיף עליו והאירו לך. "אהבת כלולותיך" שאלו העננים שכללו אותך והעטירו אותך והתקינו אותך

ככלה תעדה כליה. וכל כך למה [באיזה זכות זכו לענני הכבוד אלו? **בזכות "לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה"** [בזכות הבטחון של עם ישראל שהלכו אחרי השי"ת במדבר].

נמצא, שכל זמן שהיו לכלל ישראל ענני הכבוד במדבר, היה להם קשר מיוחד עם השי"ת, שחשו כמו תינוק בידי אמו השומרת עליו ודואגת לכל צרכיו. זוהי כוונת מצות ישיבת סוכה **לפי רבי אליעזר** (סוכה י"א ע"ב), שלפי שיטתו ביאור הפסוק (ויקרא כ"ג, מ"ג) "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", כוונת המילה "בסוכות" היא לענני הכבוד שבהם הושיב אותנו הקב"ה במדבר. לפי דברי רבי אליעזר, המלה "ידעו" המובאת בפסוק "למען ידעו דורותיכם" אינה רק הכרה שכלית, אלא הרגשה מוחשית של הדבר³. כלומר, גם אנחנו, כאשר אנו יושבים בסוכה, עלינו להרגיש את הרגיעה והביטחון הזה שכלל ישראל חשו כאשר ישבו תחת ענני הכבוד במדבר. על היושב בסוכה להעלות על לבו שאותו רבש"ע שליווה אותנו במדבר נמצא איתנו בכל דור ובכל מקום, אף כאשר איננו רואים אותו בגלוי כל כך, כמו אז.

ויש להוסיף, שיתכן שלפי זה המילים "בהוציא אותם מארץ מצרים" ניתן לפרשן כמו שפירש המלבי"ם על הפסוק (במדבר ל"ג, א') "אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים" שהכוונה שהמסעות היו כולם כדי להוציא את עם ישראל מהמדרגה של טומאת מצרים. כן הכוונה כאן: "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", שבזמן יציאת מצרים הישיבה בסוכת ענני הכבוד, תחת צילא דמהימנותא, הועילה להם להוציא אותם ממדרגת טומאת מצרים. ידיעה זו חשובה לכל דור ודור לדעת שההכרות המוחשית שלנו בטוב ה' אשר ממנה נובעים רגשי ביטחון בה', היא שמרוממת אותנו מעל טומאת מצרים, ושומרת עלינו שלא נחזור ח"ו לרמה רדודה זו.

נמצא שלפי רבי אליעזר המטרה של מצות סוכה היא שהאדם היושב בסוכה ירגיש תחת חסות הטובה של השי"ת, עד כדי שיהיה מרוצה בכל מצב בחיים שהוא קובע בשבילו, ולא יהיו לו רצונות ושאיופות חוץ מרצונו ית'. אדם כזה יהיה לעולם רגוע, מתוך קבלתו בלב שלם כל עתיד שהקב"ה יזמין בשבילו. רוגע זה של בטחון בה' מלווה תמיד בשמחה מרוממת (כאשר יבואר בעה"י לקמן) כמו שכתב המהר"ל בספר גור אריה (במדבר כ', י"ב), וז"ל: "ענין אמונה, שמאמין בו ובוטח בו, ועם הביטחון שמחה".

³ כן מוכח מהפסוק "כי ידעתי" ע"ש ברש"י שהוא לשון אהבה, "כי ידעתי את מכאוביו" הכוונה להרגיש את הכאב שהרי כבר נאמר שם קודם "ראו ראיתי את עני עמי.. ואת צעקתם שמעתי..." וכן "אשר לא ידע את יוסף" (פשוט שידע את ההיסטוריה של מצרים, רק לא להרגיש הכרת טובה כתוצאה מהמעשים של יוסף). וכן כתב האבן עזרא יתרו (כ', ב') "הדעת היא בלב".

לפי האמור מבואר מה שכתב רש"י ז"ל על הפסוק (דברים ט"ז, ט"ו) 'והיית אך שמח', שלפי פשוטו אינו ציווי אלא הבטחה, שעל ידי קיום מצות סוכה תהיה תמיד אך שמח, ע"ש. נראה, שהבטחה זו אינה רק ענין סגולי, אלא כיון שהגיע האדם לבטחון בהשי"ת על ידי קיום מצות סוכה, ממילא יהיה 'אך שמח' בלי עצב כלל, כי ידע שהקב"ה מכין מצעדי גבר ודואג לטובתו בכל מקום ובכל זמן, וירגיש שנמצא תמיד בחיק אביו שבשמים. ואכן מקרא מפורש הוא שבטחון מביא לשמחה: "כי בו ישמח לבנו - כי בשם קדשך בטחנו" (תהלים ל"ג, כ"א).⁴

ב. שיטת רבי עקיבא - "סוכות ממש"

אמנם עדיין טעון ביאור **לפי רבי עקיבא** הסובר (סוכה י"א ע"ב) שהמילים "בסוכות הושבת" הכוונה 'סוכות ממש', מה באה התורה ללמדנו בזה. מה כל כך חשוב בדבר עד שעלינו להקדיש כל שנה שבעה ימים לזכור שעם ישראל ישבו בסוכות ממש במדבר? [ע' בית יוסף אורח חיים סימן תרכ"ה, שכתב שמחמת קושיא זו נקט הטור כשיטת רבי אליעזר⁵, וכן בשולחן ערוך שם הביא רק את שיטת רבי אליעזר].

כמה תירוצים נאמרו על קושיא זו, אמנם דבריהם נראים לכאורה קשים להתאימם ללשון הפסוק, וכדלהלן:

✧ יש מפרשים⁶ שהכוונה היא ששיבת הסוכה באה לעורר את ליבנו בבטחון בה', להמחיש לנו שאין אנו צריכים בית חזק כדי להגן עלינו, שכן אפילו בסוכה קטנה הקב"ה הצילנו מכל פגעי המדבר. וזה לשון המנורת המאור: "שיזכרו איך היו במדבר ארבעים שנה, לא נכנסו בבית ולא באו לעיר מושב והשם יתברך היה עמהם, לא חסרו דבר, כי דבר השם ורצונו היה להם סוכה מחרב ביום וקרח בלילה ומחסה ומסתור מזרם וממטר".

אמנם לפי דבריהם היה ראוי להיות כתוב "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל - **במדבר**" [ואולי גם להוסיף "במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב" כלשון הפסוק דברים ח', כאשר מתואר חסד גדול זה], ולא "**בהוציא אותם מארץ מצרים**". לכאורה עיקר המסר חסר מן הספר. [קושיא זו מובאת בב"י או"ח סי' תרכ"ה בביאור דברי הטור שם ע"ש].

✧ אחרים⁷ מפרשים שהכוונה היא לעורר רגשי הכרת טובה על ארץ ישראל ועל התבואה

4 הערת ספר "אור המועד" עמ' צ"ד.

5 אף שהכלל הוא שהלכה כרבי עקיבא מחבירו.

6 מנורת המאור (סימן קמ"ו) ורמב"ן (ויקרא כ"ג, מ"ג), וע' רבינו בחיי (שם)

7 רשב"ם (ויקרא כ"ג, מ"ג).

שאנחנו אוספים בתקופה זו, על ידי הזיכרון שהיינו במדבר בערום ובחוסר כל, והביאנו השי"ת לדירת קבע במבחר המקומות. וזה לשון הרשב"ם "למען תזכרו 'כי בסוכות הושבתי את בני ישראל' במדבר ארבעים שנה, בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה".

אמנם גם לפי פירוש זה לשון הפסוק אינו מדויק. המילים "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" לכאורה אינן מתארות כלל את הענין שצריכים לזכור, שהרי העיקר אינו לזכור שה' **הושיב אותנו בסוכות**, אלא רק לזכור **שהיו לנו סוכות** ולא יותר.

אמנם נראה בעה"י להציע פירוש הפסוק על פי המבואר לעיל, שכוונת המילים "בהוציא אתם מארץ מצרים" היינו שהקב"ה סידר את כל פרטי ההליכה שלנו במדבר כדי לרומם אותנו מטומאת מצרים. כך גם "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות - **ממש** - הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", הכוונה שהייתה נצרכת ישיבה ב"סוכות ממש" כדי להוציא אותם מהרמה הרדודה הרוחנית של מצרים. כלל ישראל היו צריכים להתרומם מעל השאיפות לכל המותרות של עולם הזה, ולגור בסוכות פשוטות ממש כדי להיגמל מהמשיכות השליליות שלמדו במצרים.

וכן ביאר הגר"א באדרת אליהו יונה (ד', ה') את ענין ישיבת סוכה. וז"ל:

"באספכם כו' תחגו את חג כו' בסוכות כו' [באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים ... בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות (ויקרא כ"ג)]." **ואמרו בפסולת גורן ויקב** [מסכת סוכה דף י"ב ע"א "אמר רבי יוחנן אמר קרא 'באספך מגרנך ומיקבך' בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר"], **ואמרו שיהא "צלתה מרובה מחמתה"**. והענין כי כל מעשה עולם הזה ועשרו וטובו הכל מן השמש, והוא ידוע שאמרו "במזל תליא מילתא" כפי אשר השמש עומדת במזלות, והוא ידוע להחזוים. ולכך כתבה התורה "באספך כו' [מגרנך ומיקבך]" **שלא תמשך אחר העולם הזה**, תעשה סוכה בפסולת גורן ויקב. שכל סעודה הוא על הלחם ויין כמו שכתוב (קהלת י') "לשחוק עושים לחם ויין כו'". ואמר שלא תהנה מהן, אלא בפסולת, ותפרוש מעושר עולם הזה, רק תשב בצל שלא תחת השמש, ויהי תורתך קבע ומלאכתך ארעי, וזהו "צלתה מרובה מחמתה".

בספר יערות דבש הרחיב בענין זה, וז"ל (ח"א דרוש ו'):

האיש הירא וחרד לדברו של מלך מלכו של עולם, לא תהיה לו סוכה זו לבד בחג הסוכות, כי אם כל השנה יהיה לו הכל לדירת עראי, וילין בצל סוכה

ויצא מדירת קבע, ויהיה הכל בעיניו כגר וכאורח בעלמא, ויביט כוכבי שמים לשים בה' מבטחו. מבלי לבנות בתים באבנים משכיות, וחדרי מלכים ברצפת בהט ושש וכדומה מתענוגי בני אדם להרחיב דעתו, ובזה יבוא לידי מותרות וחמדת ... ממון עם איסור והיתר ואפילו ללסטם בריות ... ובזה יתגאה וירום לבבו ויתנשא וישכח אלוה עושהו.

מה נעים ונחמד היה צוואת יונדב בן רכב [ירמיה ל"ה, ו'] שצוה לבניו לבלי בנות בתים כי אם באהלים ישבו, דירת עראי פעם כה ופעם כה. וכן עשו אבותינו אברהם יצחק ויעקב היו שוכני אהלים ... ועל זה אמר בלעם בראותו במדבר שוכני אהלים [במדבר כ"ג, ה] "מה טובו אהליך יעקב", "אהליך" דייקא, שאנו רק שוכני אהלים כאהלי קדר, ואז כיריעות שלמה, ואז טוב לנו בזה ובבא. אבל כאשר אנחנו שוכני בתי חומר גויל וגזית, אבן מקיר תזעק להעיד בנו כי נגע נראה לנו בבית, החמס והגאווה החמדה והתאוה ...

וזהו שרמז הפסוק [ויקרא כ"ג, מ"ב] "בסוכות תשבו שבעת ימים", זהו הכלל שזה ודאי להמלט מהדין, אבל "האזרח", דהיינו צדיקי ישראל הנקראים אזרחים, על שם אברהם אבינו הנקרא "אזרחי מעבר הנהר", ישבו בסוכות תמיד מבלי הפסק ומבלי זמן כלל, כי אם תמיד ישבו בסוכות מבלי מניעה כלל, ותמיד יהיה כל העולם אצלם לדירת עראי כנ"ל. ומה טוב לנו כי נשמור כן.⁸

וכן ביאר המלבי"ם⁹ שם [ויקרא כ"ג, מ"ג] לפי שיטת רבי עקיבא את ענין מצות ישיבת הסוכה, וז"ל:

למאן דאמר "סכות ממש" רוצה לומר שהדורות הבאים כל ירים לבבם בעת האסיף שמלאו בתייהם טוב ויחשבו העולם הזה לבית חייהם ותכליתם, ידעו וישומו על לב "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל", להעיר אוזן שעולם הזה מלון אורחים ודירת עראי. וכן יצאו מדירת קבע אל דירת ארעי, שזה רמז הסוכה, כמו שכתבו חכמי לב.

והיינו כוונת הפסוק "למען ידעו דורותיכם", שכן כמבואר לעיל המלה "ידיעה" המובאת בתורה

8 יש להעיר שבשום צווי אחר בתורה לא מופיע שהמצוה נדרשת באופן מיוחד מ"אזרח". ואף שלפעמים מובא לומר שדין גר הוא כדין אזרח, אולם אין מצוה שנדרשת באופן מיוחד מאזרח [וע' סוכה כ"ח ע"ב, שנלמד מהאות ה" המיותרת שאף גר חייב בסוכה]. ולפי פשוטו של מקרא י"ל שלפי רבי עקיבא הדבר מבואר שהתורה באה לרמוז שמטרת מצות ישיבת סוכה היא להוציא מהרגש של 'אזרחות' שיש לאדם באופן טבעי בעולם הזה (וכ"כ הכלי יקר שם). וע' לקמן שביסוד הדברים אין מחלוקת בין ר"א ור"ע ואף לר"א כדי להגיע לדרגת צילא דמהימנותא נצרכת היציאה מרגש הקביעות בעולם הזה.

9 וכדבריו כתב גם השפת אמת (לסכות תרמ"ד - תרמ"ז ותנ"ג), ע' דבריו המובאים לקמן.

אינה רק הכרה בשכל בלבד, אלא המחשת הדבר. שבכל דור ודור על כל יהודי להרגיש שרק על ידי היציאה מתחושת הקביעות של העולם הזה והחשבת תענוגיו ומותרותיו, ניתן להתעלות מעל הטומאה של מצרים ולהיות דבוקים בהשי"ת. בלי זה עלולים ליפול ח"ו חזרה לתוך הטומאה של מצרים¹⁰.

סיפר בנו של רבי רפאל ברוך טולדאנו זצ"ל ראב"ד של העיר מקנס במרוקו, שבסוף ימיו רבי רפאל ברוך עלה ממרוקו ובא להתגורר בבני ברק, ורכש שם דירת מגורים. הוא לא היה בעל נכסים, אבל כיון שרצה לזכות במצות ישוב ארץ ישראל, קיבץ כספים עד שאסף לו ממון מספיק וקנה דירה. לאחר הקניה תיקנו אותה, שיפצו וסיידו. כאשר הושלמה המלאכה, באו בני המשפחה ואמרו לו בשמחה שברוך ה' ניתן כבר להכנס לדירה. הוא שמח על השמועה אך אמר שאת הדירה הזו ישכיר, ובממון שיקבל ישכור דירה במקום אחר ויתגורר בדירה שכורה. הנכדים תמהו ושאלו "וכי לא נוח יותר לדור בדירה פרטית שלך?"

"בדירה שלי אני לא גר! גם במרוקו לא התגוררתי בדירה פרטית שלי. אני מפחד!... אני מפחד!..." הנכדים לא הבינו ממה הוא מפחד, ממס הכנסה ... מהשלטונות...? אך הוא הסביר ואמר בפנים לווטות "אני פוחד שמא אחוש כי כאן הוא המקום הקבוע שלי, שאני קבוע בעולם...". בדירה שכורה בעל הבית מגיע וזורק את הדייר, ולאחר ששוכרים דירה אחרת מגיע עוד פעם בעל הדירה ומבקש לפנותה וכו', כך קל לחוש "גר אנכי בארץ". בדירה שלו הוא פָּחַד שמא עוד הוא ישלה את עצמו שכאן התכלית ומתגוררים כאן לעולם!...

"כל האזרח בישראל ישבו בסוכות" הצדיק יושב תמיד בדירת ארעי בעולם הזה, הזהב והכסף, כל העולם הגשמי, הכל ארעי, העיקר המצוות, לכבוש את היצר, להיות שקוע בלימוד התורה. זה כל החיים!¹¹

לפי זה מבואר ביותר מה שתקנו חז"ל קריאת מגילת קהלת בסוכות, שכל עיקרה להבל את השמחה השטחית הגשמית של העולם הזה. שכן רק על ידי הניתוק שלנו משמחה מעוותת נוכל להשיג את השמחה האמיתית של קרבת ה', שהיא שמחת "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם", "ושמחת בחגך והיית אך שמח", שמחה שממנה שואבים רוח הקודש.

ונראה עוד להעיר בענין זה, שביסוד הדברים דברי רבי אליעזר ורבי עקיבא הם רעיון אחד.

¹⁰ ע' בספרי עה"פ הנ"ל, ובטור הנ"ל ששיבת סוכה היא "זכר ליציאת מצרים". ונראה שהענין של "זכר ליציאת מצרים" היא גם כן כנ"ל כדלעיל שער א' פרק ה'.
¹¹ ממאמר של הרב ראובן קרלנשטיין זצ"ל, "להגיד - חומש המגידים".

שהרי בטחון והסתפקות הם בעומקם מידה אחת, כמו שכתב הגר"א בכמה מקומות¹². בטחון בה' היינו הרגשת רגיעה בכל עניני העולם הזה, מתוך קבלה בלב שלם כל החלטה שהקב"ה יחליט בקביעת מצבו - שכן אם זה רצון ה' זה טוב, וזה מה שהאדם הבוטח רוצה. דבר זה הוא מידת ההסתפקות, שהאדם אינו שואף למצב אחר מהמצב שהקב"ה מחליט שהוא טוב בשבילו. וכן כתב השפת אמת ששתי השיטות הן ביסודן כיוון אחד, וז"ל (סוכות - תרמ"ד, תרמ"ז ותרנ"ג, שילוב דבריו שנאמרו בשנים אלו):

איתא בגמרא "כי בסוכות הושבתי" איכא מאן דאמר "סוכות ממש", ואיכא מאן דאמר "ענני כבוד". בודאי הכל אמת. דצריכין להבין למאן דאמר "סוכות ממש", מה ענין זה. ויש לומר על פי אמרם זכרונם לברכה "אמרה תורה צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי". וזהו באמת עיקר החירות שניתן ביציאת מצרים לכל איש ישראל, שלא יהיה מוטבע בענייני הטבע.

וכפי מה שמתקיים בכל איש ישראל דירה זו, שלא להיות מוטבע בעולם הזה, כך חל עליו שם שמים וסוכת ענני כבוד. כפי מה שזוכין להיבדל מן הטבע, כמו כן זוכין להנהגה שלמעלה מהטבע, והוא בחינת ענני הכבוד.

אכן צריך להיות היציאה בכל לב ונפש ומאוד. וזה שאמרו חז"ל ש"צריך להיות ראשו ורובו ושולחנו בתוך הסוכה", היא נפש ולב ומאוד. כדי שלא ימשוך אחר שולחנו, רק לצאת לגמרי מדירת קבע כנ"ל.

ולכן ניתן זו המצוה אחר יום הכיפורים. כי לא בכל עת אנו זוכין לזה, רק בהיות פעם אחת בשנה שבני ישראל מטהרין, כמו שכתוב "יכפר עליכם כו", אז באין למדרגה זו. עבת"ד

זאת אומרת, ככל שאדם יתרומם מעל העולם הגשמי וישים את שאיפותיו ואמונתו בהשי"ת ולא בדברים גשמיים ["צא מדירת קבע"], יזכה למדת הביטחון ולהגנה מיוחדת מלמעלה ["ענני כבוד" - "צלא דמהימנותא"]¹³.

אדם הבוטח בה' ומרגיש את טוב ה' ואת אהבתו לברואיו ועל ידי כך מקבל את רצונו ית' בשלמות בכל חלקי נפשו, יחוש את הרוגע של ביטחון ואת השמחה המרוממת של קשר עם הטוב הנפלא של השי"ת, השמחה של "שויתי ה' לנגדי - לכן שמח לבי כו". כמו כן, מי שעל ידי הכרתו בטוב ה' זכה למידת ההסתפקות, נמצא באותו עולם של שמחה. שמחה זו של הכרה

12 חבקוק (ב', ד'), ובביאורי הגר"א לאגדתא דרבבב"ח ועוד.

13 ע' פסיקתא דרב כהנא (נספחים אות ב'): "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב" (ישעיה ד', ו') כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, מסיך עליו מן המזיקין שלא יזיקו אותו, שכן הוא אומר "באברתו יסך לך" (תהלים צ"א, ד'). וע"ע זוהר חלק ב' דף קפ"ו ע"ב: מאן דיתיב בצלא דא, ... לאנהרא ליה, לחפיא עליה, ולאגנא ליה, בשעתא דאצטרין.

בטוב ה' עד כדי התאחדות רצון האדם עם רצון ה', היא מצות התורה של "ושמחת בחגך, והיית אך שמח".

ג. "יחשב לי כאלו הרחקתי נדוד" _____

בדברים האמורים לעיל, מתיישב עוד עניין המוזכר בחז"ל בטעם מצות ישיבת סוכה, הנשמע כחידה סתומה. והוא מה שנוהגים לומר בתפילה שאומרים בשעת הכניסה לסוכה ביום הראשון של סוכות: "בזכות צאתי מביתי החוצה ודרך מצותיך ארוצה יחשב לי כאלו הרחקתי נדוד". מקורן של מילים אלו הוא פסיקתא דרב כהנא (נספחים אות ב'), וז"ל:

"באספך מגרנך ומיקבך" (דברים ט"ז, י"ג): אמר רב אלעזר בר מריוס למה עושים אנו סוכה אחר יום הכיפורים? לומר לך, שכן את מוצא בראש השנה יושב הקב"ה בדין על באי העולם, וביום הכיפורים הוא חותם את הדין, שמא יצא דינם של ישראל לגלות. ועל ידי כן הן עושין סוכה וגולין מבתיהם לסוכה, והקב"ה מעלה עליהם כאילו גלו לבבל, שנאמר "חולי וגוחי בת ציון כולדה, כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה, ובאת עד בבל ושם תנצלי, שם יגאלך ה' מכף אויבך" (מיכה ד', י').

מדרש זה נשמע תמוה ביותר. איך יתכן ש"גלות" סמלית כזאת תחשב בשמים כקיום גזירת גלות אמיתית שנגזרה ח"ו על כלל ישראל? הרי את הסוכה אנו מצווים לעשות באופן הנוח והמהודר ביותר, הייתכן שבזה יוצאים ידי גזירת גלות? ועוד צריך ביאור שהפסיקתא נותנת טעם למצוות סוכה שונה מהכתוב בתורה, "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים?"

אמנם לפי המובא לעיל הדברים מבוארים בס"ד. שהתחזקות בענין "צלא דמהמנותא" שהיא מצות הלב של ישיבת סוכה, חוסכת את הצורך בגלות, כמבואר בזוהר הק' (חלק ג' דף ק"ג ע"א, מתורגם ללה"ק):

כל מי שיושב תחת "צלא דמהמנותא" [הצל של בטחון בה'] מנחיל חירות לו ולבניו לעולם, ומתברך בברכה עליונה. ומי שמוציא את עצמו מ"צלא דמהמנותא" מנחיל גלות לו ולבניו דכתיב "וילחם בישראל וישב ממנו שבי".¹⁴

והדבר מבואר, שכאשר האדם נמצא חלילה במצב של "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך

¹⁴ וז"ל הזה"ק: כל מאן דיתיב תחות צלא דמהמנותא אחסין חירו ליה ולבניו לעלמין ואתברך ברכתא עלאה. ומאן דאפיק גרמיה מצלא דמהמנותא אחסין גלותא ליה ולבניו דכתיב "וילחם בישראל וישב ממנו שבי".

בשמחה ובטוב לבב מרב כל" ששאיפותיו ושמחתו אינן בכיוון של רצון ה', אז התוצאה תהיה ח"ו כמו שכתוב בתורה "ועבדת את אויביך ..." (דברים כ"ח, מ"ז), גזירת גלות רח"ל. הסממן המדויק נגד גזירת גלות היא מצות ישיבת סוכה¹⁵. הישיבה תחת "צלא דמהמנותא" של הסוכה היא לחוש את טובו ית' עד שמרגישים אהבה ושמחה גדולה לקבל את רצון ה' בכל אופניו. והוא מה שכתוב בתורה בכוונת מצות ישיבת סוכה, "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", שעל היושבים בסוכה להרגיש באופן מוחש את הביטחון ואת ההסתפקות (את קבלת רצון ה' במצבי החיים) שהיו נצרכים לכלל ישראל כדי לצאת ממדרגת טומאת מצרים. כאשר מידות אלו אינן נמצאות בכלל ישראל, אז הם רח"ל חוזרים לדרגת מצרים ולגלות חס ושלום. והדברים נהירים בס"ד.

ד. "סוכת דוד"

בחול המועד סוכות אנו מוסיפים בברכת המזון את התפילה "הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת". ויש להבין מה באמת כוונת המילים "סוכת דוד", ומדוע מתפללים דווקא בסגנון זה בחג הסוכות?

מקורן של מילים אלו הוא בספר עמוס (ט', י"א):

ביום ההוא אקים את סֶכֶת דָּוִד הַנִּפְלֶת, וְגִדְרֹתֶי אֶת פְּרִצֵיהֶן וְהִרְסֹתֶי אֲקִים, וּבְנִיתִיהָ בְיָמַי עוֹלָם.

ותירגם יונתן שם ש"סוכת דוד" הכוונה למלכות בית דוד:

בעדנא ההיא אקים ית מלכותא דבית דוד דנפלת, ואבני ית כרכיהון, וכנישתהון אתקין, ותשלוט בכל מלכותא

וכן פרש"י שם, וכן מבואר בגמרא סנהדרין (דף צ"ו ע"ב - צ"ז ע"א):

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מי שמייע לך אימת אתי "בר נפלי"? אמר ליה מאן "בר נפלי"? אמר ליה משיח. משיח "בר נפלי" קרית ליה? אמר ליה אין, דכתיב "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" [פרש"י: את סוכת דוד הנופלת - מלכות דוד שנפלה].

נמצא שבמילים אלו אנחנו מתפללים שתחזור מלכות בית דוד למקומה. ואכן במדרש מובא

¹⁵ ע"ע רמח"ל בהרחבה בספר דעת תבונות, כל הענין של גלות הוא תיקון לחוסר הכרה מוחשית במידת יחודו ית', אשר היא הכרה בטוב המוחלט של השי"ת ורצונו, ושאינן שום טוב מלבד טוב זה.

שמצות ישיבת סוכה היא מצוה שבכוחה להביא לכך באופן מיוחד. וז"ל המדרש (אלפא ביתות מו' בתי מדרשות ח"ב):

אמרתי לכם עשו סוכה כדי שאפרס לכם סוכת דוד הנופלת, סוכת שלום, סוכת ענוים שנאמר (עמוס ט', י"א) "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת".

הדבר מבואר לפי האמור לעיל שמצות ישיבת סוכה מתקנת את הצורך בגלות, ועל כן מבואר שהיא מקרבת את הגאולה ומלכות בית דוד, שכן להיות בארץ ישראל תחת מלכות זרה הוא עדיין בבחינת גלות. ברם נראה שיש עוד עומק נפלא לבקשה זו.

"מלכות בית דוד" אין משמעותה רק שלטון של מלך המגיע מצאצאי דוד המלך, אלא היא הנציגות של מלכות שמים בעולם, והחזרתה היא החזרת מלכות שמים לעולם¹⁶. והרי המושג של קבלת מלכות שמים אינה רק קבלת רצון ה' הכתוב בתורה, אלא היא כוללת קבלת רצון ה' בכל אופניו, גם בחיים האישיים של האדם, שיקבל בשמחה כל מצב בחיים שהקב"ה מזמין לו¹⁷. דבר זה הוא היסוד של בטחון בה' אשר הוא הישיבה תחת "צילא דמיהמנותא" של הסוכה ושל מידת ההסתפקות של "סוכות ממש", כאמור לעיל. ומבואר שמצות ישיבת סוכה מקימה ומחזירה מלכות שמים בעולם.

ברם, יש מדרשים שמביאים ש"סוכת דוד" הכוונה לבית המקדש¹⁸, וכן פירש מהר"י קרא על הפסוק בעמוס. ואכן, אף בית המקדש הוא חלק מקבלת מלכות שמים זו. שהרי כתוב בזוהר הק' (ח"ג עמ' קס"ה ע"ב) שבית המקדש לא היה רק מקום קדוש בקדושה רעיונית בלבד, אלא כל מי שזכה להיכנס בו היה יכול לחוש רגשות מרוממים של קרבת ה', ולהרגיש באופן מוחשי את ה' ואת טובו המופלא. וזה לשון הזוהר הק': "גו מקדשא כל הרהורין ישתכחון, בר הרהורא דחדוה דמלכא קדישא [תרגום: בבית המקדש נשכחים מהלב כל שאר הרהורים, מלבד שמחת המלך הקדוש (הקב"ה)]. היינו, שהנכנס לבית המקדש הרגיש את נוכחותו ית' "שויתי ה' לנגדי תמיד",

16 כן מבואר בזוהר הק' בכמה מקומות: זוהר חלק ב' דף רל"ט ע"ב: חלק ג' דף ו' ע"ב: ודף קצ"ט ע"ב: רע"מ במדבר דף רנ"ז ע"א.

17 כן מבואר בגמרא פסחים נ' ע"א: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" אטו האידנא לאו אחד הוא? אמר רבי אחא בר חנינא לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעולם הבא כולו הטוב והמטיב. ע"כ. הרי כאשר יברכו הטוב והמטיב על רע אז נאמר "והיה ה' למלך על כל הארץ". וע"ע בזה שערי אהבה חלק א' ריש פרק ח'.

18 פסיקתא רבתי (פ' כ"ט): בא עמוס אמר לה [לציון] עמדי וקבלי כוס תנחומים. ואמרה לו מה בידך ומה בכוסך? אמר לה אמר לי הקב"ה שאני שב שבוך ובונה בית המקדש [כמו שנאמר] "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט' י"א). וכן במדרש תהלים (ע"ו): אימתי "נודע ביהודה אלהים" כשתתקיים אותה הסוכה, שנאמר (עמוס ט', י"א) "והיה ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת", הוי "ויהי בשלם (פי' בירושלם) סוכו [ומעונתו בציון]".

אשר דבר זה תמיד מלווה בתחושה של שמחה נעלה, כהמשך הפסוק "... לכן שמח לבי, ויגל כבודי..." אשר זוהי "חדוה דמלכא קדשא". שמחה זו של הכרה בטוב השי"ת ובאהבתו הנפלאה לברואיו, היא השמחה של "צילא דמהימנותא", השמחה המרוממת של חג הסוכות. ונראה שהיא גם עומק המהות של קדושת ענני הכבוד כמבואר בתרגום יונתן על הפסוק (ישעיה נ"א, י"א) "ושמחת עולם על ראשם" שמתרגם יונתן מילים אלו "וחדות עלם תהי להון דלא פסקה, **וענן יקר יהי מטיל על רישיהון** [תרגום: שמחת עולם תהיה להם שאינה פוסקת, וענן הכבוד יהיה סוכך על ראשיהם]".

ועל כן, כפי שנוהגים בכל חג, מוסיפים בברכת המזון את הייחול שנזכה להשלמת האורות המתגלים בחג זה בזמן שהבריאה תגיע לתיקונה המושלם. בשבת אנו מוסיפים: "הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים", וביום טוב: "הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו טוב". כך גם בסוכות, השלמת השגת אורה המיוחד של קדושת הסוכה, תהיה בתוך בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. ועל כן בית המקדש נקרא "סוכה" - "סוכת שלם" (תהלים ע"ו), אשר היא כנ"ל חלק מה"סוכת דוד" שאנו מצפים ומתפללים שהקב"ה יחזיר אותה אלינו במהרה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. שמחת הבטחון בה'

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

בלב נרגש והומה זך מחטאים, יוצאים אנו מעשרת ימי תשובה ויום הכיפורים היישר אל השמחה הלוהטת של חג הסוכות. זכים וטהורים, אנו פוסעים בשבילים המרגשים של חג הסוכות - זמן שמחתנו, החג שמרומם את התשובה לתשובה מאהבה, החג שכל כולו שמחה והתרפקות על אבא שבשמים.

מה מגיע את השמחה בחג הזה?

חג הסוכות הוא חג שכל כולו חיבור וחיבוק עם אבא שבשמים. אנחנו נכנסים לתוך בית שהוא יתברך שירטט את מפרט הבניה שלו, קבע אותו כצילו הפרטי ומזמין אותנו להיכנס בו - לתוך היכלו. הסוכה חייבת להיות ממוקמת תחת כיפת השמים כדי שנחוש ונרגיש תחת חסותו של שוכן מרומים, וכל מה שמפריד בינינו אינו אלא צל דקיק, כאשר בין החרכים נוצצים אורות שמימיים המאירים עלינו בנגוהות עדינים. חג הסוכות, כל כולו הוא 'חבוקה ודבוקה בך'. כל יהודי יוצא מהבית שהוא בנה לעצמו להיות לו להגנה מפני החום והקור. יוצאים מכל החשיבה הזו, ומבינים כי אין כמו להיות בידיים של אבא - בבית שהוא קבע, בצל שלו, מוגנים ומחובקים בידי ומחוברים אליו באמת.

וזה משמח. שכן כל הדאגות שיש לנו, כל חוסר הוודאות שאופף אותנו - כל אלה מעכירים את מצב רוחנו, כי אנו חשים לחוצים, מתוחים ומודאגים, כאילו עלינו מוטל לפתור ולסדר את הכל. אולם ברגע שאנו מבינים שאנו בידיים של אבא גדול וחזק, בידי אב רחום שמנהל את העולם - ננסכת שלוה בליבנו, אנו חשים מוגנים ורגועים, מאושרים ושמחים!

אדם מודאג ומתוח כאשר הבעיות הן שלו והעול לפתרון מוטל עליו. אולם כאשר הוא יודע שהוא בידיים טובות של אב רחום - אין לו דאגות או לחץ, כולו שליו, רגוע ושמח. תינוק בוכה כאשר הוא חש אבוד, כשהוא חושב שעזבו אותו להסתדר בכוחות עצמו. כשהוא בידיים של אמא - הוא מחייך, שמח ומאושר, הרי הוא בידיים הטובות ביותר!

זוהי המשמעות שהרה"ק בעל ה'שפת אמת' זי"ע (סוכות תרמ"ה) מגלה במצות סוכה: מצות סוכה היא מצוה של ביטחון, של הטמעת האמונה והביטחון בה'. אבא שבשמים אומר לכל יהודי, "צא מדירת הקבע שבנית לעצמך, תפסיק לבנות על עצמך או על יכולותיך, על ביתך ועל מעונך. בוא אליי, תישען עליי, תיכנס בצל כנפיי. כאן תרגיש הכי בטוח ומוגן, כאן תוכל לשמוח באמת!"

ככל שנתחבר לביטחון הזה, ככל שנפנים שאנו משאירים מחוץ לסוכה את הדאגות והמתח, את חוסר האונים ואי הוודאות, ונכנסים לשהות בצל של אבא, להרגיש מוגנים ובטוחים בידי - הביטחון הזה ימלא את ליבנו בשמחה עצומה ויקויים בנו 'ושמחת בחגך' והיית אך שמח!

[פניני פרשת השבוע גליון 300, תוה"ד]

ב. סוכה וענני הכבוד - חיבוק של אהבה

הרב דוד כהן שליט"א:

ישיבת סוכה - "וימינו תחבקני"!

האריז"ל מביא (שער הכוונות סוכות, הקדמה, ודרוש ד' וח') שמצות ישיבת סוכה היא ביטוי של האהבה הנפלאה של השי"ת לכנסת ישראל בבחינת "וימינו תחבקני":

החיבוק בשמאל היה מראש השנה עד יום הכיפורים [שמאלו תחת לראשי],
והחיבוק בימין הוא בחג הסוכות [וימינו תחבקני].

הזרוע יש בו תלת פרקים: פרק העליון, הסמוך ומחובר בכתף, והוא ארוך, ופרק האמצעי, והוא הנקרא 'זרוע', וגם הוא ארוך, ופרק האחרון, והוא הכף של היד עם ה' אצבעותיו, וזה הוא פרק קצר וקטן. ... הם כנגד ב' דפנות שלימות [של הסוכה] כהלכתן ... ודופן ג' אפילו טפח.

○ "וימינו תחבקני" היא השראת השכינה ○

מעיר הגאון הרב דוד כהן שליט"א שבחינה זו של "וימינו תחבקני" היא מהותה של השראת השכינה במשכן ובבית המקדש, שכן בפירוש הגר"א על שיהש"ר (ב', ו') מפרש את המילים "וימינו תחבקני", שהכוונה להשראת השכינה במשכן. וכן בביאורו על כ"ח עתים שבקהלת (מו' ספר 'פתחי שערים') פירש הגר"א "עת לחבוק" שהכוונה לבנין המשכן והכרובים.

ונהירים הדברים מאד, שכן ידועים דברי הגר"א בפירושו על שיר השירים (א', ד') שהמועד של סוכות נקבע בכל שנה בתאריך של ריצוי הקב"ה להשרות את השכינה במשכן. שכן ביום ט"ו בתשרי התחילו עבודת בנין המשכן ואז חזרו ענני הכבוד לישראל אחרי שהסתלקו בחטא העגל, להראות שהתרצה הקב"ה להשרות את השכינה בישראל. הרי ענין השראת השכינה בתוך כלל ישראל ומצות הישיבה בסוכה שניהם מבטאים את אותה דרגה נפלאה של אהבת השי"ת לבניו של "וימינו תחבקני". לפי האריז"ל הג"ל, אין הסוכה רק זכר לאהבה זו שהיתה בזמן יציאת מצרים, אלא גם לדורות מתגלית אהבה נפלאה זו של הקב"ה לישראל בבחינת "וימינו תחבקני" בחג הסוכות.¹⁹

○ אף ענני הכבוד היו ביטוי של אהבה ○

לא רק המשכן אלא אף ענני הכבוד במדבר היו ביטוי של האהבה המיוחדת של הקב"ה לעם ישראל, ומטרת מצות סוכה היא לזכור ולחוש אהבה נפלאה זו, כמו שכתב החיד"א בספר 'ראש דוד' (פרשת בהר), וז"ל:

ולהיות דבר זה [שהקב"ה מתייחס לכלל ישראל כבניו האהובים] **שורש גדול ועצום לזרע ישראל. בחסד עליון רצה האב** [השי"ת] **לפרסומי מלתא, ותיכף כשיצאו ממצרים פרשו עליו ענניו והקיפם בשבע ענני יקרו, ונטה את שפיריו בהלו נרו,**

19 ע' משנת רבי אהרן (ח"ג עמ' נ"ז) שמהותה של מצות סוכה היא קבלת פני השכינה, ולחוש אהבתו ית' אלינו. וז"ל: גדר החג הוא שאנו קרואים אל שולחן המלך, מלך מלכי המלכים הקב"ה, וכדכתיב (דברים ט"ו, ט"ז) "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ד' וגו'" ... וגדר ראייה את פני ד' הוא, כי בתוקף השראת השכינה וקדושת המקדש הוה כרואה כביכול את פני השכינה, וכאמור בחנה (שמואל א' א' כ"ב) "ונראה את פני ד' וישב שם עד עולם". ... וביותר בחג הסוכות שנאמר עליו "שובע שמחות את פניך" (תהלים ט"ו, י"א) ובילקוט שם (רמז תר"ע) "אל תקרי 'שובע שמחות' אלא 'שבע' אלו ז' מצוות שבחג: ד' מינין שבלולב, סוכה, חגיגה ושמחה". וכדאמרין בסוכה (ט', א') "כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה" שיש בה [בסוכה] קדושה רבה, והוא גם כן כזוכה את דירתו משולחן גבוה, והוא אורחו של הקב"ה. וכן במצוות ד' מינים נאמר (ויקרא כ"ג, מ') "ושמחתם לפני ד' אלוהיכם שבעת ימים" דהוי כלפניו. ועיקר השמחה הוא מאהבת השי"ת ומהתקרבותו לישראל. עכ"ל. וע"ע שפת אמת (סוכות תר"ס) שהארת הסוכה היא מעין הארת בית המקדש, וז"ל: סוכות 'זמן שמחתינו', דכתיב "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך", וסוכה הארה מביהמ"ק, וגם היא בית ה' שחל שם שמים על הסוכה. [וע"ש שהישיבה בסוכה היא מעין עליה לרגל לירושלים].

וכל העם ילכו לאורו וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן ולילה במוֹרָה
ובא כי ישראל הם בנים, ומתוקף חיבתן עשה להם כל הכבוד הזה, על דרך
שאמרו ז"ל בילקוט בשלח שאנטונינוס נטל פנס והאיר לפני בנו להודיע חבתו.
ועוד בא, כי הענני כבוד הן הן נוראותיו וכלי הקודש, ואין משתמשים בשרביטו
של מלך, ומוכרח שחביבין ישראל שנקראו בנים, וכל העולם כולו כדאי להם.
ומאחר שענין זה שאנו בני ישראל בנים למקום הוא שורש גדול ... לכן עשאה
סימן ודבר קבוע, וציונו הוא יתברך מצות סוכה זכר לענני הכבוד ... כי הוא
יסוד ועמוד הימיני לתורה ולתעודה.

הרי מבואר בדבריו שעיקר המצוה של זכרון ענני הכבוד בסוכות, הוא לזכור שהקב"ה
גילה את חיבתו אלינו, שנהג איתנו כמו שנוהג אב עם בנו יחידו כאשר גילה לנו את
אהבתו המופלאה אלינו.

[זמן שמחתנו מאמר ל"ז, תוה"ד]

הערת המלקט: יש להעיר שדבר זה, שענני הכבוד היו גילוי של האהבה המיוחדת של השי"ת
לישראל, מפורש בתורה בפרשת שלח לך (במדבר י"ד, י"ד): "אשר עין בעין נראה אתה ה',
ועננך עמד עליהם [ע' תרגום יונתן שהכוונה לענן הכבוד שעליהם], ובעמוד ענן אתה הלך לפניו
יומם ובעמוד אש לילה", וכתב שם רש"י "כי אתה ה' שוכן בקרבם, ועין בעין אתה ה' נראה
להם, והכל בדרך חבה". וכן בפרשת דברים (א', ל"א) כתוב: "ובמדבר אשר ראית אשר נשאל
ה' אלקיך כאשר ישא איש את בנו, בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה, ההלך
לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנותכם באש לילה, לראתכם בדרך אשר תלכו בה, ובענן
יומם". כלומר, שהנהגה במדבר באמצעות ענני הכבוד היתה כמו אב המנחה את בנו באהבה
ובחיבה. וכן מבואר בפרשת האזינו שהתורה מתארת את הנהגת השי"ת שהנהיג את ישראל
בעת היותם במדבר, כהנהגה של אהבה וחיבה יתירה, כפי שכתוב (שם, ל"ב) "ימצאהו בארץ
מדבר יסבבנהו [רש"י: סבבם והקיפם בעננים] יבוננהו יצרנהו כאשון עינו כנשר יעיר קנו על
גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו". תחושת האהבה הנפלאה הזו של היקף
ענני הכבוד והשראת השכינה בתוך המשכן, היא היסוד של מצות ישיבת סוכה.

ג. קדושת הסוכה מעין קדושת ענני הכבוד

הרב ישראל איסר מפונביץ' זצ"ל:

בסוכה יש מעין הקדושה וההארה שהייתה בענני הכבוד

הרב ישראל איסר מפונביץ' זצ"ל תלמיד הגר"ח מוולאזין, בספר מנוחה וקדושה (ח"ב

אות י"ח) הוסיף בענין זה הערה יקרה. שאין במצות סוכה זכרון בעלמא לענגי הכבוד, אלא קיים בתוך כל סוכה מעין אותה הארה וקדושה שהייתה בתוך ענגי הכבוד, וז"ל:

מי שמקיים ישיבת סוכה כדינה, מרגיש הקפת קדושתה סביבו, וזהו בעצמו הסוכה שהושיב ה' ישראל בצאתם ממצרים. ומובן מלת "למען ידעו" כי היא ידיעה ברורה ... שאבותינו זכו לאותה קדושה כמוהו.²⁰ במה דברים אמורים, שישבתו בסוכה באימה כבחצר המלך, ונשמר מדברים בטלים וכיוצא בזה. וגם יהא נזהר בכבוד הסוכה כמו שכתוב בשולחן ערוך, שאם לא כן, לא נעשית סוכתו כלי לגרום הקדושה הזו. ... ואתם בני תזהרו לישוב בסוכתכם במעטה ראות ה' ובכבוד הסוכה, ותזכו בזה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו בעולם הזה.

[ע"ש שכתב שזה מה שכתוב "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות", שורש "אזרח" הוא מלשון זריחה, זריחת הקדושה על ראשו. ונותן טעם לישיבתה, כי בסוכתו יתרבה זיו שעליו מהקפת אור השכינה.]

כ"ק האדמו"ר מסלונים שליט"א:

אירת הסוכה מגינה מהשפעות זרות ומעוררת צימאון לאהבת ה' ~

האדמו"ר מסלונים שליט"א כתב אף הוא כנ"ל, והוסיף לתאר מהותה של הארה זו שהורגשה בתוך ענגי הכבוד ושניתן לזכות לה בכל סוכה, וז"ל:

בסוכה עצמה יש מעין ההארה של ענגי הכבוד, וכמאמר חז"ל (סוכה ט' ע"א) [בדרשת הפסוק: "חג הסוכות שבעת ימים לה'"] "מה חג לה' אף סוכה לה', שחל שם שמים על הסוכה". הסוכה איננה רק מצוה ככל המצוות, אלא היא "לה", מקום קדוש. ועל ידי ישיבת הסוכה "ידעו דורותיכם" [פי' ירגישו באופן מוחשי] מה היו ענגי הכבוד לישראל.

כי הנה עניין ענגי הכבוד הוא כמו שנאמר (דברים ל"ב) "ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישימון יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו", וברש"י: "יסובבנהו - סבבם והקיפם בענגים". החלל שבתוך ענגי הכבוד היה כעולם אחר, עלמא עילאה, אוויר קדוש, שהכשיר את ישראל לקבלת התורה, אוויר שגידל דור דעה, הדור שעליו נאמר בזה"ק

20 וע"ע יערות דבש (ח"א דרוש ו') שנראה כוונתו שניתן לזכות שיהיה ענן ממש מעל הסוכה, הנראה בעין למי שזוכה לכך. וז"ל: כי סוכה עשויה לענן ה' יומם על הסוכה, ואף שאין נראה, מכל מקום ברור ואמת, מי שיושבים בסוכה לשמה ועוסקים בתורה ושמחים בחג במצוה ושמחת מועדות, שענן ה' חופף למעלה מעלה, עין ראתה ותאשרונו [ע"ש הפסוק איוב (כ"ט, י"א), ע"ש מלבי"ם: ותאשרני - "חשבה אותי למאושר באושר הנפשי". ונראה כוונת היע"ד: אשרי עין ראתה אותו].

(ח"ג, כ"ב ע"ב) שלא יהיה עוד כמוהו עד ביאת המשיח. כך גם בכל שנה, הסוכה היא מקום קדוש לה', ויש בה את ההשראה של ענני הכבוד, והיא מגינה על האדם מכל רוחות רעות הבאות מן הרחוב, רוחות של מדבר ושל ישימון, ועל ידי ההשראה וההשפעה של אוויר הסוכה, מתעורר ביהודי צימאון לאהבת ה'.²¹

[ספר "דרכי נועם" ירח האיתנים, תוה"ד]

ד. חביבות מצות סוכה

א. בניית הסוכה

מהר"ם סג"ל זצ"ל:

העיד מהר"י סג"ל [המהרי"ל] שפעם אחת חל יום הכפורים ביום חמישי ולמחרתו בערב שבת איקלע לעירו של מהר"ם סג"ל ומצאו שהיה עוסק בסוכתו, והיה מתקנה מכל וכל. אמר לו "מפני מה טורח רבינו כל כך? - והיום ערב שבת?!" ולא רצה להתבטל ממלאכתו ולהאזין אל מהר"י סג"ל ואל שאר עם שבאו לדון לפניו, ואמר "גם אם ערב שבת הוא, הואיל ואתא מצוה לידך לא תחמץ!"

[ספר מהרי"ל מנהגים, הלכות סוכות אות א']

שו"ת חוות יאיר (סימן ר"ה):

תלמידי חכמים וגדולי הדור מטפלין בעצמן בעשיית סוכה, אף ברשות הרבים ובחצר המפולש, וכך ראוי להם, וכן כתב מהרי"ל, מפני שסוכה קצת קדושה יש בה, כמו שאמרו רז"ל (סוכה ט.) "שחל שם שמים על הסוכה כל שבעה כשם שחל על החגיגה, ממה שנאמר (ויקרא כ"ג, ל"ד) '[חג הסוכות שבעת ימים] לה'" ... מצות שבין ישראל למקום ברוך הוא, כל שכן מצוה שהזמן גורם, אין בו משום ביזוי כבוד זקנה ותורה. וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה', הרי זה משובח ותבא עליו ברכה.

הרב משה פיינשטיין זצ"ל:

אירע שהשמש הזקן בישיבת "תפארת ירושלים" נזקק לעזרה בהנחת הסכך על סוכת

²¹ ע' מהר"ל גבורות ה' פרק מ"ו, וז"ל: חג הסוכות: הושיב אותם בענני הכבוד, וזהו ... שישראל נאספים אליו יתברך ותחת כנפיו יחסה. לפיכך מצות סוכה לצאת מביתו של אדם שהוא מקומו, לשבת בצל סוכה [פ', מצות סוכה היא שהאדם יצא מביתו ומקומו הטבעי, ויכניס עצמו 'לשבת בצל סוכה' חוסה תחת צלו של הקב"ה], כי צריך האדם להסתופפות [פ', להכניס עצמו תחת כנפי השכינה], ולפיכך צריך לישב בסוכה שהסוכה היא הסתופפות.

הישיבה, הוא ביקש מרבי משה פיינשטיין זצ"ל אם יוכל לשלוח מספר תלמידים לעזור לו. במקום למלא את בקשתו, טיפס ר' משה בעצמו על הסולם והניח את הסכך על הסוכה.

[ספר רבי משה פיינשטיין עמ' 143]

הרב אלעזר מנחם מן שך זצ"ל:

סיפר הרב פרצוביץ זצ"ל, כשמרן הגאון רבינו אלעזר מנחם מן שך זצ"ל התגורר בשכונת כרם בירושלים ראיתיו בערב סוכות טעון ענפי סכך ונושאם ברחוב גאולה (מלכי ישראל' כיום). באותה עת כיהן כבר כראש ישיבת פוניבז' והתגורר עדיין בירושלים. מיהרתי וביקשתי ליטול ממנו את הסכך, ולא הניחני, אמר "אני יכול לשאת אותו לבדי", והוסיף "יש לי יותר כח ממך!". חשבתי לעצמי, מילא מה שאינו מרשה לי, הרי זה מפני ענוותנותו ושאינו רוצה להשתמש בכתרה של תורה. אך מהו שאמר שיש לו יותר כח ממני? והרי אני צעיר והוא בגיל העמידה? לימים, כששמעתי את המאמר הנפלא של הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל על 'ייחד לב וגל אבן', על כח הרצון המעניק כח לאדם, הבנתי שאמת צרופה היתה בפי מרן. באמת היה לו יותר כח ממני, כי היה לו רצון עז יותר, שכן פיעמה בו התלהבות רבה לקיום המצוה!

[ספר 'לולי תורתך שעשועי' פרשת ראה עמ' תשל"ה]

הרב ייב"י מאוסטראה זצ"ל:

מסופר על הרה"ק רבי ייב"י מאוסטראה זצ"ל שפעם הלך וגשע בעצמו סכך לכסות את סוכתו. ראה אותו אחד ואמר "רבי, תנה לי, ואני אשא לכם הסכך לביתכם". השיבו רב ייב"י "ולמה אין אתה הולך לחנות מהסוחרים ותאמר לסוחר שהוא ילך מהחנות ואתה תמכור ותרוויח מהסחורה לעצמך?!"

[קונטרס "אור הגנוז"]

האדמו"ר רב חיים מרדכי מנדבורנה זצ"ל:

הרה"ק רבי חיים מרדכי מנדבורנה זצ"ל, עם חלוף היום הקדוש פרץ גיל סוחר שהיה ניצב לו כל העת על גדות הלב ונעצר בכוח איתנים, זורם כנחשול המנשא עימו את כל הסובב. הרבי ניצב, כל כולו שופע עונג וחדווה יתירה, מפקח אישית על בניית הסוכה, מבקש שיהיה 'התנאה לפניו במצוות' כראוי. הן מכינים אנו מכון לשבתו ית', נוה להשראת השכינה, כל פרט קטן וגדול חשוב ומעלה שמחה בליבו ובכל איבריו. גם קישוטי הסוכה ועוד זוטות מן הדברים הנוגעים למצוה, זוכים לשימת לב מרובה.

מתבונן הוא במעשי הניירות והצלופנים, ואינו חדל להביע את התפעלותו. מאן דהוא ייצר לו יונה מנייר, ביקש עוד שישה שיהיו כנגד האושפזין. כשמביאים לו את ענפי האקליפטוס לסכך בהם, שמחתו כבר מרקיעה שחקים ברינה וצהלה. נכנס לביתו לובש בגדי שבת ושטריימל לראשו וכששפתיו לוחשות 'לשם יחוד' מטפס אל מרומי הסולם וקורא "הבו! הבו ענף ראשון!" מצמיד נשיקה לזהטת לענף שבידו, וברטט של קדושה מניחה על גבי הקורות. כבר אינו צעיר, ואף בריאותו אינה מן המשופרות, אך חדוות ה' היא מעוזו, היא הנוסכת בו כוחות רעננים כשל נער עול הימים. כשמסיים לערוך את הענפים מצווה על תלמידיו לקצץ את כל הקצוות החודרות אל תוך חלל הסוכה, שיהיה נוי מושלם.

בקישוט הסוכה רואה הרבי עניינים נשגבים "את זו תתלה כאן ... בוודאי ... שתהיה כנגד המזרח" זו בזווית זו וזו בזווית זו... התפוח בצד ימין "תחת התפוח עוררתיך", והאתרוג בשמאל, התמרים באמצע "אעלה בתמר אוחזה בסנסניו", והזיתים והענבים משני צידיהם, השושנה הזו במערב, וזה כמנין הוי"ה שיהיה במזרח. כהנה וכהנה מהדר הרבי לשכללה לסוכתו בכל מיני הידור ויופי כיאה וכיאות למצוה כזו חביבה וחשובה ... תשוקה נערגת מושא לב ונפש.

אתא ליל סוכות, בצעדים שופעי עליצות נכנס הרבי לסוכתו, מקדש על היין, ואז מתיישב על כיסאו כשעיניו נעוצות אי שם במצע הסכך, מפיו נפלטות התנשפויות של עונג וקורת רוח "אההההה ... אהההההה ... " כמי שמוצץ את לשד גן עדן העליון.

[מתוך מאמר 'סוכת רחמים' י"ד בתשרי תשס"ה].

ב. לנשק את הסוכה

השל"ה הק':

הפוסקים מביאים את דברי השל"ה הק' (פסחים נר מצוה כ"ט) וז"ל: "ראיתי מבני עליה המחבבים מצוות, היו מנשקין המצות והמרור, וכל המצוות בעת מצוותן, וכן הסוכה בכניסתם וביציאתם, וכן ארבעה מינים שבלולב, והכל לחבב המצוה. ויש ללמוד זה ממה שכתב רמ"א בסימן כ"ד, יש נוהגין לנשק הציצית בשעה שרואה בם, והכל משום חיבוב מצוה, ואשרי מי שעובד את ה' בשמחה ובטוב לבב ובדביקה וחשיקה וחפיצה". עכ"ל השל"ה.

האדמו"ר מצאנז קלויזענבורג זצ"ל אמר שמה שמובא בספרים שיש לנשק הסוכה בכניסתה וביציאתה, היינו שיש לחוש את קדושתה בהשתוקקות כל כך גדולה עד

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרמה

שנמשך לבו מעצמו לנשק הסוכה מתוך רוב חביבות המצוה. היו מיקירי ירושלים של מעלה שהיו מנשקים כל סוכה שעברו על ידה, מתוך אהבה מופלגת למצוה.

[נטעי גבריאל עמ' מ"ה]

הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל:

על מרן הג"ר יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל מספר תלמידו: כאהבתו את התורה כן אהב את מצוותיה בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. קשה לתאר זהירותו וזריזותו בקיום המצות ושמחתו הגדולה בעת שקיים ועשה אותן בשלמות... מצות סוכה, כמעט ולא מש מתוך הסוכה כל ימי החג, ולא חדל לישון בה גם בלילות הקרים מאד, ובבכי ובדמעות היה יוצא ממנה כשהיה מוכרח מפני הגשם. בכל עת צאתו מהסוכה היה מביט כה וכה אם אין רואה, והיה מנשק את דפנותיו [כפי שהבחינו מקורביו שהיו רואים ואינם נראים במעשה זה].

[תולדות יצחק עמ' ט"ו]

כאשר נפרד רבי יצחק אלחנן מהסוכה ביום האחרון של סוכות, ניגש לכל דופן ובבכיות נפרד מכל דופן ודופן. אחר כך, מתוך נחלי הדמעות, הסתכל על הסכך ואמר: "ממך אני לא נפרד! אתה תלווה אותי כל השנה - כמו שעכשיו היינו בצל כנפך בצל דמהימנותא, כך נמשיך להיות כל השנה!".

[נזר המועדים עמ' קי"ז]

האדמו"ר רבי בונם מפשיסחא זצ"ל:

האדמו"ר הרבי ר' בונם מפשיסחא זי"ע בצעירותו היה מסתיר את רוממות דרגותיו בעבודת ה'. עד שפעם אחת בחג הסוכות, מרוב חביבותו למצוה, לא יכל להתאפק מלנשק את מחיצות הסוכה ואף את הרצפה, והיה רוקד מרוב השמחה שהיתה בוערת בקרבו. מאז והלאה התגלה לרבים עוצם חסידותו.

[רמתיים צופים סימן א' אות נ"ו]

רבי חיים ליב מסטאוויסק זצ"ל:

רבי חיים ליב מסטאוויסק זצ"ל היה מגדולי רבני ליטא שהחפץ חיים זצ"ל היה מעריך ומוקיר מאד. אחד שפעם התארח אצלו בסוכות סיפר, שכמה פעמים במשך הלילה, כאשר חשב שהאורח ישן, הוא ראה אותו קם ממיטתו, ניגש לדפנות הסוכה ונישק אותם בהתלהבות וחשק נפלא מתוך אהבה יתירה שלא נתנה לו מנוח לישון.

[רבותינו שבגולה עמ' ק"ב]

הרב יוסף דוב סאלאוויציק (בעל 'בית הלוי') זצ"ל

הג"ר יוסף דוב סאלאוויציק זצ"ל מבריסק בעל 'בית הלוי', כשהיה יוצא מן הסוכה היה מנשק כותליה.

[ספר חיי המוסר ח"א עמ' ר"ז]

הרב יעקב ישראל קניבסקי ('הסטייפלר') זצ"ל:

אחד מתלמידיו סיפר כי פעם הציע אדם לסטייפלר זצ"ל אם רצונו להצטרף לנסיעה ברכבו בהושענא רבה לכותל המערבי. הוא מיאן ואמר: חבל לי להפסיד כל רגע ממצות סוכה... "אני נסעת", המשיך התלמיד לספר, "אלא שבאמצע הדרך התקלקלה המכונית, ונאלצנו לשוב כלעומת שבאנו. כשספרתי לו על כך, אמר לי: הצלחת להרויח עוד פרק זמן של מצות סוכה!...". ביציאתו מן הסוכה נהג הסטייפלר לנשק את הדפנות מרוב חביבות המצוה.

[ארחות רבנו ח"ב עמ' רכ"ג]

רב יחזקאל אברמסקי זצ"ל:

אהבתו של הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל למצות ה' הייתה כל כך מופלאה ועצומה, עד שהיה נוהג לנשק את דפנות הסוכה באהבה עצומה.

[ספר פניני רבינו יחזקאל ח"ב עמ' נ']

רב אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת):

אי אפשר לתאר כלל את גודל צערי בעת פרידתי מן הסוכה. מצות סוכה היתה חביבה עלי עד מאוד, כל קור וכל חורף לא הרפוני ולא גרשוני מן הסוכה, אשר היתה לי עונג רב לא יתואר בשבתי בה תמיד לילה ויום בלי הרף, וכמסמר נטוע הייתי בה. ... באין רואים הייתי מנשק עצי הסוכה

לא תתואר באומר ודברים עצבות לבי בעת פנות היום של שמיני עצרת בזכרי שקרוב העת להפרד ממצוה חביבה זאת שנה שלימה, ולפעמים גם י"ג חודש, ולצאת מן המצוה שנכנסתי בתוכה, שאין דומה לה בכל התורה כולה.

וכן בהושענא רבא לקחתי רבות פעמים את הלולב ומיניו וקרבתים אל לבי ונשקתיים אחת אחת, ובדמעות עיני הרטבתים, ובתפלה קצרה בפי שאזכר לראותם ולקיימם בשנה הבעל"ט. ומורגל בפי לאמר "קשה עלי פרידתם", וכאשר טבע האדם להתגעגע אחר אוהב נאמן ואח וכיוצא בזה, אשר התראה איתו פעם אחת בשנה ועוזב אותו לשנה בודאי, ואולי לזמן אשר לא נודע לו. כן הדבר הזה, מי לנו אוהב נאמן כמצות ד' אשר נצטוינו, מליץ טוב, פרקליט נאה, אשר ההכרח להפרד ממנו לשנה שלימה בודאי, ומי

יודע העתידות בזה, ואיך לא ימס לבב אנוש בן תמותה בזכרו זאת.

[ספר 'נפש דוד' עמ' מ"ח]

ג. נויי הסוכה

הרב משה נ' מכיר זצ"ל:

מדקדקים לנאותה [את הסוכה] בכל דבר נאות לה. וזה עיקר בכל המצוות שיהיה האדם שמח וטוב לב לזכות בעשייתה, עד שמפני כך עושה בה תוספת טובה יותר ממה שנצטווה מפני חבוב המצוה. ובזה יש לו שכר אחר נוסף על שכר עשייתה. ועל זה אמרו (דברים כ"ח, מ"ז) "תחת אשר לא עבדת" כלומר עבדת אבל לא בשמחה.

[ספר 'סדר היום' סדר חג הסוכות]

האדמו"ר מסאכטשוב זצ"ל:

צריך להבין למה לא מצינו בשום מצוה שיהיה נוי המצוה נהוג בה כל כך כמו סוכה, שכתוב בגמרא (סוכה י') "עטרה בקרמין וסדינין וכו'", והלא מצות "זה אלי ואנוהו" נאמרה על כל המצוות?

אמר האדמו"ר מסאכטשוב זצלה"ה שעל המילים "זה אלי ואנוהו" פירש התרגום "ואבני ליה מקדשא [אבנה בשבילו בית המקדש]", ולעומת זאת בגמ' שבת (קל"ג ע"ב) דרשו התנאה לפניו במצות. ואכן אלו ואלו דברי אלוקים חיים. וידוע שסוכה קדושתה מעין קדושת בית המקדש, שכן בית המקדש נקרא 'סוכת שלום', ובגמרא (סוכה ט') כתוב "כשם שחל שם שמים על חגיגה כך חל שם שמים על סוכה" עיי"ש. נמצא שבנוי הסוכה שייכים ב' הפירושים הנ"ל בדבר אחד, על כן המצוה של נוי סוכה כל כך גדולה וחביבה²².

[ספר 'שיח שרפי קודש' סוכות אות ה']

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל:

מסופר על הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצוק"ל שבנה סוכה עם סדינין מצויירין ושאר נוי סוכה עד שהוציא עליהם לערך מאה הגרים. כל הון ביתו כלא נחשב לו, כנגד אהבת ה' ומצוותיו.

[ספר גדולת יהונתן עמ' 115]

²² נראה בעה"י עומק דבריו הק', שבית המקדש ונויי הסוכה שניהם אמצעים להרגיש את נועם ה' וטובו. ועל כן נויי הסוכה מוסיפים להשגת מטרת מצות סוכה שהיא כמטרת בית המקדש, ואינם רק מצוה נוספת של הידור כמו בשאר המצוות.

ד. קישוטים מיוחדים

☪ כריח הגן אשר ברכו ה' ☪

הגה"ק רבי שלמה זלמן עהרנרייך זצ"ל גאב"ד שאמלויא בעמח"ס שו"ת 'לחם שלמה', היה מהדר במצוות ולא חס כלל על ממונו. הוא היה תולה כמה מאות תפוחי עץ שיתנו ריח טוב בסוכה.

[ספר 'אבן שלמה' עה"ת עמ' ס']

☪ נשר וצפורים ☪

אצל הרה"ק מראפשיץ זצ"ל וצאצאיו הק' היו ה'צפורים' המצויירים נוי הסוכה החשוב ביותר, והיו עושים צורת נשר וסביבו צפורים קטנים. את הצורות עשו מביצה מנוקבת שהוריקו תוכנה, ומשעווה, והיו תוחבים בצדדים כעין כנפיים מגייר. וכן הגאון רבי יצחק שלמה אונגר זצ"ל, ראש ישיבת חוג חתם סופר בבני ברק סיפר על אביו הגאון רבי אברהם צבי אונגר זצ"ל ראב"ד קאפאואר: "אבי הק' זי"ע היה עושה לסוכתו קישוטים מעשה אומן בדמות צפורים. ונראה שכוונתו בזה היתה ללשון הכתוב הנאמר גם בפיוט דראש השנה "כצפרים עפות כן יגן ה' וגו'".

ויש שנהגו לעשות הנוי בצורת נשרים כיון שהסוכה היא זכר ליציאת מצרים לכן עושים זכר למה שכתוב (שמות י"ט, ו') "ואשא אתכם על כנפי נשרים" ופרש"י שהכוונה לנסיעתם הראשונה ממצרים מרעמסס לסוכות. ואיתא בזוה"ק (ח"ג קכ"ה, וכו"ה במדרש שו"ט מזמור מ"ח) ש"כנפי נשרים" היינו ענני הכבוד, וכן הוא בפייט ליום ב' דסוכות (ד"ה אלים כהשעין). וכן אומרים ב'יהי רצון' כשנכנסין לסוכה "ולהקיף אותנו מזיו כבודך הקדוש והטהור נטוי על ראשיהם מלמעלה כנשר יעיר קנו וכו'".

[צ"ל הקודש ראפשיץ', 'רשומים בשמך' עמ' קע"א, 'פרדס אליעזר' עמ' פ']

☪ נרות רבים ☪

רבינו ה'חתם סופר' זצ"ל היה מרבה בנרות בחג הסוכות יותר משאר יום טוב ושבט, ושמח שמחה עצומה בפרט בלילה הראשון עד אין לשער.

[תוספת למנהגי חת"ס סופר פ"ח ס"ג]

☪ אף ילדים הם קישוטים! ☪

הגאון רבי חיים קרייזוויט זצ"ל גאב"ד אנטווערפן בא פעם לבקר בסוכתו של אחד ממקורביו. ילדיו הקטנים של המארח היו נכנסים לסוכה ויוצאים הלך ושוב. חשב המארח שהדבר מפריע לרב, ופנה אל הילדים בגערה לבל ישובו להכנס לסוכה. כשמוע

זאת הרב, העיר לחש ואמר לו "ח"ו! הילדים אינם מפריעים לי כלל וכלל! אדרבא - אין לך נוי סוכה גדול מזה!"²³

[קובץ מוריה קל"ד שנה כ"ד גליון י"ב עמ' צ']

ה. שמחת היציאה מהבית לסוכה

רבי דוד מנחם באב"ד זצ"ל:

מסופר על הגאון מטרנופול רבי דוד מנחם באב"ד זצ"ל בעל שו"ת 'חבצלת השרון': בכל שנה בחג הסוכות ירד רבינו ממעונו בקומה השלישית אל הסוכה בחצר למטה, והיה עולה ויורד חליפות במשך כל ימי החג. שניים מעורכי הדין שהיו רגילים בביתו בעניני בוררות, בראותם את טרחת הרב הישיש, נגע הדבר ללבם והתקינו על חשבונם סוכה כשרה בעדו בתוך הבית. הם פתחו פתח בתקרת חדרו המשמש לתורה ולתפלה, ובכך חסכו ממנו טרחה וטלטול רב בקור וברוח. אולם בשעת החג הביע הרב את צערו, שכן בנוחיות כזו ניטל ממנו מתיקות טעמה של המצוה לצאת מדירת קבע ולישב בדירת עראי.

[ספר 'מרכיצי תורה מעולם החסידות' חלק ד' עמ' קצ"ג]

ד. להחשיב כל רגע בתוך הסוכה

רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל:

עד זיבולא בתרייתא

הגה"ק רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל פעם התעלף באופן פתאומי בחג הסוכות והיה במצב של סכנת חיים גדולה. כאשר הקיץ מעילופו רצו להביאו מסוכתו הביתה, ולא אבה בשום אופן, עד שנשאוהו בעל כרחו הביתה עם הספסל אשר שכב עליו, על פי הוראת מרן

23 נראה כוונתו לדבר נפלא, שניתן להכיר ולחוש דרכם את חסד ה' באופן מופלג ביותר, ועל כן הם מאירים את הסוכה במאור חסדו ית' לא פחות מהקישוטים.

הגאון רבי שלום סופר זצ"ל כותב על אביו הגה"צ רבי ישראל אפרים פישל סופר שרייבר זצ"ל אבד"ק נאנאש, וז"ל: עוד אזכיר כי על חג הסוכות שנת תרמ"א באתי אז לביתו לבקרו, אני ובני יחי' יחי', כאשר הבאתי אז לפניו פעם ראשונה את בני בכורי אשר הי' אז ילד קטן. ונכנס הרב לסוכה, ועמד שם לבדו והצצתי מחרכי הדלת וראיתי שהלך אנה ואנה ובקול בכי' ועינים זולגות דמעה, שפך שיחו לפני ד' בהלל ובהודאה בדביקות נפלא ובהכנעה רבה על כי זכה ד' לראות זרע מבנו. בערך שעה שלימה דיבר בשפה יהודית המדוברת: "ד' גדלו חסדיך עלי עצמו מספר! הרבה אני חייב לך יוצרי ובוראי! מתי אוכל לשלם לך אחת מאלפי אלפים ורבי רבבות הטובות שאתה עושה עמדי!". עוד לבי מלא התרגשות כשאני מעלה על זכרוני כל החזיון הזה. [ספר 'אפסי ארץ' ח"א אות א']

הגאון הגרמני"ל דיסקין. אחר כך שאלוהו אחד מתלמידיו מדוע לא רצה להיכנס הביתה בשעת סכנה כזאת. הוא ענה: "בחשבי את השעה הזאת לקץ חיי, לא רציתי לעזוב את המצוה החביבה והיקרה הזו כל זמן שבאפשרותי עוד לקיימה!"
[ספר צבי לצדיק עמ' ס"א]

האדמו"ר רבי חיים מאיר הגר מויז'ניץ זצ"ל:

יש להודות על כל רגע! ☺

האדמו"ר מויז'ניץ הרה"ק רבי חיים מאיר הגר זצ"ל, בסוכות, מיד בתום התפלה, הזדרז להכנס לסוכה במהירות מרוב תשוקתו לקיום המצוה, באמרו "חבל על כל רגע שנמצאים חוץ לסוכה". היה אומר: "יש להודות לבורא על כל רגע ורגע שנמצאים בסוכה!", והיה מונה את השעות שזכה לקיים המצוה החביבה: "... כבר שלוש עשרה וחצי שעות שזכינו לקיים מצות סוכה!"
[ספר "מאיר החיים" ח"ב עמ' רפ"ב]

הרב אי"ל שטיינמן זצ"ל:

בסוכה זה גן עדן! ☺

החברותא של הגראי"ל שטיינמן זצ"ל מספר: היה ניכר לכל שהימים הכי שמחים אצלו מכל ימות השנה היו ימי חג הסוכות, שבהם פניו היו קורנות משמחה גדולה תמיד. הוא היה מוכן להשקיע כל מאמץ כדי לא להפסיד דקות ספורות של ישיבה בסוכה. מפעם לפעם היה מרים את עיניו ומביט על הסכך ומבטא: "הרי כאן זה גן עדן בעולם הזה ... כל שניה ושניה בסוכה היא מצוה יקרה!"
[עטרת תפארת]

הרב חיים קניבסקי זצ"ל:

חבל לשים כובע וחליפה בחוץ! ☺

מתקרב שעת תפלת המנחה, הכובע והחליפה של רבינו תלויים בחדר הפנימי בבית. רבינו ביקש ממקורבו הנכנס לסוכה להביא גם את חליפתו וכובעו כדי שיהיו בתוך הסוכה, באמרו: "חבל על הרגע של לבישת החליפה והכובע לא להיות בסוכה!"
[במה]

הרבנית צדקה ע"ה:

אף נשים מתרוממות

הרבנית צדקה ע"ה אמו של הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, בימי זקנותה וחולשתה, אחד מנכדיה הרהיב פעם לומר לה בערב חג הסוכות כי נשים פטורות מלישב בסוכה, ועל כן אין צורך בשבילה לטרוח כל כך לשבת בסוכה. להפתעתו, הביאה לו הסבתא ספר 'כף החיים', והראתה לו בפנים (סי' תר"מ אות ה') שהנשים אף על פי שפטורות מצד ההלכה יש מעלה גדולה אף להן לשבת בסוכה. וז"ל הכף החיים: "מצוה על כל איש ישראל להושיב אשתו ובני ביתו עמו בסוכה, להיות מסתופפים בצלא דמהימנותא, לטהר את נפשותם ולהודיע אליהם חסדי ה' עם ישראל עמו ונחלתו תמיד כל הימים, בעבור תהיה יראתו ואהבתו על פניהם לבלתי תחטאו".

[ספר 'וזאת ליהודה' פרק ג' עמ' 32]

ה. להתרגש מקיום מצות סוכה

האדמו"ר בעל 'מנחת אלעזר' ממונקאטש זצ"ל:

התרגשות בכל לב ובכל נפש!

הג"ר חיים אלעזר שפירא זצ"ל בעל 'מנחת אלעזר' ממונקאטש, בלילה הראשון של סוכות בא לסוכה תיכף אחר התפלה. בהגישו אל הדלת הניח ידו על המזוזה לנשקה והרכין ראשו על ידיו, ושפך כמים לבו ושפתותיו לוחשות מהתעוררות גדולה והתרגשות לביאתו הראשונה לתוך הסוכה. הוא נכנס לפני ולפנים, וישב במקומו והתחיל לזמר בנעימה קדושה כל פסוקי אותיות "סוכה" מתמגי אפי בתהלים, בהתלהבות גדולה ובעיניים זולגות דמעות. אחר כך אמר ה'יהי רצון' הנדפס במחזורים שאומרים בעת שבאים פעם הראשונה לסוכה. אז התחיל לזמר "אזמן לסעודתא אושפיזין עלאין קדישין וכו'" בניגון, בלבת אש בקול רועם, מרום וקדוש, וחזר והכפיל כמה וכמה פעמים בבכייה "במטו מינך אברהם אברהם אושפיזי עילאי קדישא דתיבתי עמי" וגו' כבן המתחנן לאביו לגמול לו טובה מיוחדת מקירות לבו הטהור. וכן בכל יום ויום באושפיזי דיליה.

[ספר סדר שנה האחרונה עמ' ל']

האדמו"ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר זצ"ל:

להרגיש את מאור קדושת הסוכה

פעם בחג הסוכות כאשר האדמו"ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר זצ"ל בא לסוכה בלילה הראשון, פתח פיו ואמר "לעכטיג!! לעכטיג!! ... אור מאיר מבהיק!" אף שלא היה שם אפילו עששית של נפט, רק שתי נרות על השלחן.

[ספר "חשבה לטובה" עמ' ס']

האדמו"ר ה'לב שמחה' מגור זצ"ל:

אפילו רק לראות את פנים הסוכה

פעם בלילה הראשון של חג הסוכות מחמת חולשתו התפלל האדמו"ר ה'לב שמחה' מגור זצוק"ל תפילת ערבית עם מנין בביתו. לגודל חיבת הקודש רצה להתפלל בתוך הסוכה, אלא שנתעוררה שאלה אם ראוי הדבר כאשר טרם ברכו על המצוה ברכת "לישב בסוכה". על כן החליט רבינו להימנע מכך, אלא שחיבת המצוה היתה כה רבה אצלו עד כי לא יכול היה לוותר כליל, והוא ביקש שיפתחו את דלת הסוכה, והתפלל על פתחה מבחוץ.

[ספר 'לבם של ישראל' עמ' ק"ה]

יחידי צדיקי הדורות:

לא מרגישים בצער הגשם כלל

הרמ"א (או"ח תרל"ט ס"ז) כתב: "כל הפטור מן הסוכה [כגון שמצטער מחמת הגשם וכדו'] ואינו יוצא משם אינו מקבל עליו שכר ואינו אלא הדיוטות". ובשערי תשובה (שם ס"ק י"ג) מביא בשם השבות יעקב שאלו הדוחקים עצמם לקיים מצות סוכה גם בעת ירידת גשמים, לאו שפיר עבדי שמבטלים מצות שמחת יום טוב, והם בגדר חסיד שוטה והדיוט, כי בגמרא המשילוהו לעבד שמוזג כוס לרבו ושופך לו רבו על פניו, אם כן הוא עושה נגד רצונו יתברך²⁴. וכן פסק בביאור הלכה שם. לפי הגר"א בזמן הגשמים אין שם סוכה עליה כלל²⁵.

²⁴ ע' שו"ת זרע אמת או"ח סי' צ"ג שמוכיח שאין סרח איסור באכילה מחוץ לסוכה מטעם זה. וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' ל"א.

²⁵ מעשה רב סי' רי"ז, דלא כהרמ"א שהפטור הוא משום מצטער. הגר"א לכ' ס"ל דבגשמים אינה נקראת דירה כלל לקיים בה תשובו כען תדורו. וע' תשובות והנהגות (ח"ב סי' ד"ש), וז"ל: "ולכן נהגתי אם אני יושב כסוכה בשעה שפטורין כשעת גשמים (ראיתי כמה צדיקים וקדושים שנהגו לשבת אף בשעת גשמים ואוכלים בסוכה) לומר בפה 'אם עכשיו יש בזה איזה קיום מצוה אני מתכוון לשם מצוה, אבל אם אין בישיבתי מצוה אז אני מכוון

אולם היו במשך הדורות צדיקים גדולים שמרוב חביבותם ואהבתם למצות סוכה נשארו בסוכה אף בזמן הגשם²⁶. יש מהם שאמרו שמרוב חשקם ושמחתם במצוה, הם אינם חשים צער כלל מהגשם²⁷, והיו שהמליצו על כך "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה". אחרים אמרו שאף שמרגישים בצער הגשמים, אין בכניסה לבית הצלה מצער, שכן עגמת הנפש הנוקבת שהם חשים בכניסה לבית מהפסד המצוה החביבה של ישיבה בסוכה, אינו פחות מצער הגשם, ואם כן אין בצער הגשמים סיבה לפטור ממצות סוכה²⁸.

הרב מנדל מוטרמאס זצ"ל:

חום שמחת המצוה מחממת סוכת שלג

בתקופת מלחמת העולם השנייה, קבוצת בחורים מישיבת קמניץ גולו על ידי הרוסים למחנה עבודה בסיביר. כשהתקרב חג הסוכות, בקור העצום ששרר שם לא חשבו כלל

להדיא לא לצאת מצוה סוכה, וכיון שאין אז חיוב, מועיל לכ"ע כוונה לא לצאת כדי לא לעבור מה"ת באיסור בל תוסיף. ע"ש.

26 ע' מאירי סוכה דף כ"ו ע"א: אנו נוהגים להקל שלא ליתן מטות שלנו בסוכה ולשכב שם מפני סכנת הצנה שהיא מצויה בלילות במחוזות הללו, וכן שהם עלולים בגשמים הרבה באותו זמן, והרי אנו כמורשים מעיקרא. אלא שאבותינו ורבותינו היו נוהגים בלילות הראשונים ובימים הראשונים שישנים שם קימעא בבגדיהם, דרך חבוב מצוה [היינו לכ"א שלא מצליחים לישון שם כל הלילה, או שיש סכנה בדבר]. וכמה פעמים ראיתי באבותי וברבותי שלילה הראשונה אף בגשמים הרבה, שהיו נותנים כובע של לבד בראשיהם ואוכלים לשם [משמע כל הסעודה]. עכ"ל. בברכי יוסף (או"ח תרל"ט) הביא הנהגה זו בשם זקנו מהר"א אזולאי וע"ש שהחיד"א עצמו פליג עליו. ומסופר על הגאון המהרש"ק רבי אהרן שמואל קוידנובער זצ"ל [בעל תפארת שמואל על הרא"ש ועו"ס, אבי בעל קב הישר, שימש כדיין בוילנא יחד עם הש"ך, שער אפרים וחלקת מחוקק], שבכל מצב לא היה יוצא מהסוכה. וכתב הרב בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל (שו"ת ח"ד סי' ל"א): מנהגינו מאבותינו ורבותינו הקדושים דור אחר דור מתלמידי הבעש"ט הקדוש זי"ע לישב בסוכה בז' ימי החג גם אם ירדו גשמים ח"ו, שישאל קדושים מחמירים על עצמם ואינם יוצאים מן הסוכה ומקבלים עליהם גם לקרוא הדייט בשביל מצות ה' החשובה והחביבה עליהם, ואי משום שאינם מקבלים שכר עליו אז זהו בודאי מעלת עבודת ה' [שאינו עובד ע"מ לקבל פרס]. עכ"ד.

27 עצי עדן על המשניות סוכה פ"ב מ"ט מובא שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' ל"א. וכ"כ הג"ר שמעון סופר אבד"ק ערלויא זצ"ל בשו"ת התעוררות תשובה סי' תכ"ח, וז"ל: נראה לי דהמתקדשים והמטהרים והשמחים במצות הש"ת בכל לבבם, וחביבה להם ישיבה בסוכה מכל תענוגי העוה"ז, ושם אירע להם איזה צער שפטורים מן הסוכה, צער להם זאת שאינם יכולים לשבת בסוכה, ואדרבה זה צערם שאינם יושבים בסוכה. כמו שאנו רואים שהרבה אנשים שיושבים בטרטירות ובבתים וכדומה בלילות ארוכים בחורף אשר שם האויר מעופש על ידי רוב האנשים וקטורי העשנים, מכל מקום אינם יוצאים משם, כי נוח להם בדיבוק חברים והאוהבים, ולאכול שם ולשחוק עמהם בכמה מיני שחוק, ואינם חוששים על ענינים אלה של עשן וקטור וכדומה לו, ואינם חוששים למיחושים הקלים משום רוב הנאתם, לפי"ז גם אותם שישבת סוכה שמחה להם, אין צריכין לצאת מהסוכה כמו שהם אינם יוצאים מביתם בשביל זה, ואדרבה חייבין בסוכה. עכ"ל. וע' הליכות שלמה (עמ' ק"ע הערה 122) שהגרש"א הסתפק במצטער שנהנה מהמצוה ודבר זה משכיח ממנו את הצער אם מיקרי מצטער או לא.

28 שו"ת מהרש"ג ח"א סי' ל"ד וח"ב סי' ל"ט, ספר 'בית יעקב' לסוכות לרבי יעקב אהרן אבד"ק אלכסנדר זצ"ל. סברא זו מוזכרת גם במטה אפרים תרכ"ה סעי' ס"ד (לגבי הלילה הראשון, ולגבי שאריות הטיפטופים אחרי הגשם - שאז לכ"א אינו כמוזג כוס לרבו כו').

לבנות סוכה, כדין מצטער שפטור מהסוכה.

באחד הימים לפני החג פנה אליהם בחור חסידי (שלימים התפרסם כמשפיע גדול, הרב מענדל פוטרפאס זצ"ל), ושכנע אותם לעשות סוכה משלג עם סכך מענפי העצים שהיו כורתים - וכך זכו לקיים מצות סוכה. לאחר שנים שאלו את אחד הבחורים האם לא היו מצטערים בקור הנורא, והוא ענה: "מרום שמחתנו שזכינו לקיים מצות סוכה אף בתוך חשכת הגלות המר, ממש לא הרגשנו את הקור כלל!". בכוחה של שמחת הנשמה לרומם מעל כל כאב וצער הגוף.

[אוצר הסיפורים מועדים עמ' ש"ס]

ו. קדושת הסוכה

כתב רבי חיים ויטאל זצ"ל (פרי עץ חיים שער חג הסוכות פ"ה), וז"ל:

זיהר שלא לדבר בסוכה אלא בדברי תורה, כי מצות סוכה גדולה קדושתה עד כי עצי סוכה אסורים בהנאה.

וכן הביא בספר "ראשית חכמה" (שער הקדושה פרק י"ד) וזה לשונו:

וכן היה מנהג מורי ע"ה [הרמ"ק] **שלא לדבר בתוך הסוכה בימי חג הסוכות אלא בדברי תורה, כי מצות סוכה קדושתה גדולה, והעד, שעצי הסוכה חלה עליהם קדושה ואסורים כל ז' כמו שאמרו רבותינו ז"ל סוכה פרק ד'.** וכן מצינו שפירש רשב"י עליו השלום (זוה"ק אמור סוף דף ק"ג) שהאבות באים לסוכה. ... ולעיל מזה קרא לסוכה "צלא דמהימנותא" ... הרי שאדם בתוך הסוכה מוקף מאויר קדושה, וכמה קדושות יש בה כמבואר. ולכן ראוי להתרחק משיחה והיתול, אלא יקיים וגילו ברעדה כי מקום גילה שם תהא רעדה.

וכן כתוב ב"משנה ברורה" (תרל"ט, ב') וז"ל:

ולפי שקדושת הסוכה גדולה מאוד ראוי למעט בה בדברי חול ולדבר בה כי אם קדושה ותורה, וכל שכן שיהיה זהיר מלדבר שם לשון הרע ורכילות ושאר דבורים האסורים. [שעה"צ: אחרונים בשם של"ה. ומכל מקום כשהוא צריך לדבר מעניני עסק אין לו לצאת מהסוכה בשביל זה, דבישיבתו שם אף בעת דיבורו הוא מקיים מצות ישיבה בסוכה (כ"מ מאל"י רבא)]

ומוסיף בספר "פלא יועץ" (ע' סוכה) להעיר את הלב לתועלת הנעלה של הענין:

כמה חביבה מצוה זו [של ישיבת סוכה] ... שהשכינה פורשת כנפיה עלינו, והאם רובצת על האפרוחים, ושבעה אושפזין עילאין אור ניצוצי נשמתם שוכנים שם, אשר מטעם זה גדלה קדושתה כקדושת בית הכנסת, ומטעם זה אסרו לנהוג בה מנהג בזיון וכל שכן שחוק וקלות ראש ... ובודאי שמי שנוהר לקבוע דירתו וישיבתו בה כל שבעת הימים בקדושה ובטהרה באימה ויראה ושמחה רבה, קונה קדושה ותוספת הארה בנפשו רוחו ונשמתו, ומצא כדי גאולתו לכל השנה לעבוד את בוראו עבודה תמה.

הרב פנחס יהודה ליברמן זצ"ל:

☪ תליית מודעה גדולה ☪

נכדו של רבי פנחס יהודה ליברמן זצ"ל בעמח"ס 'לב טוב' (ביאור על ס' חובות הלבבות), מספר: רגישותו העמוקה של סבא זצ"ל לקדושת הסוכה הורגשה כאשר באו לבקרו בסוכתו במשך ימי החג. בפתח הסוכה ראו מודעה שהכין, בה נכתב במילים גדולות וברורות "נא לא לדבר בסוכה דברי חול". מודעה זאת היתה תלויה בפתח הסוכה, הן מבפנים והן מבחוץ. סבא דאג על כך לפני החג, כששלח להדפיסו באותיות גדולות וברורות. הוא לא נתן לאף אחד לתלותה, אלא הוא בעצמו קבע את מקום המודעה, כשעמד וחשב כיצד זה יהיה בולט במקום הכי טוב, שכולם יראו זאת היטב. הוא היה דוגמא מוחשית לקיום הנהגה זו למעשה, כאשר בכל עת ישיבתו בסוכה היה אפוף רגשי רוממות, והיה לומד ומעיין, או מזמר שירות ותשבחות, או מדבר בדברי תורה וסיפורי צדיקים, אבל בשיחות חולין בשום אופן לא.

[ספר חכם לב עמ' רי"א]

הרב יעקב ישראל קניבסקי (הסטייפלער) זצ"ל:

☪ לא להכניס עיתון ☪

רבי יעקב ישראל קניבסקי זצ"ל בעל 'קהלות יעקב' היה נזהר ומזהיר מאוד בקדושת הסוכה, והקפיד שלא יכניסו לתוכה שום עיתון חדשות, אפילו חרדי.

[ספר תולדות יעקב עמ' שכ"ה]

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

חביקה, אושפיזין - ועיתון?!

סיפר הרב שמשון פינקוס זצ"ל: נזדמן לי פעם להתפלל בביהכ"נ מסויים ביום הכפורים והנה אני רואה מזווית עיני אחד המתפללים כורע ב"והכהנים והעם" על עיתון, ומתחיל לקרוא את החדשות הכתובות שם. אם הייתי שואל אותו לפרש מעשיו, הוא היה אומר שאין כל רע בעיתון זה, הרי מדובר בעיתון כשר ומכובד. והוא צודק, העיתון אכן טוב ויפה, אולם כל אחד מבין שאין זה הזמן המתאים לקריאתו.

כך גם הכנסת עיתון לתוך הסוכה. הן ראש השנה ויום כיפור מרוממים אותנו למדרגה עצומה, סוכות הוא זמן של חביקה של רבש"ע, סביבנו יושבים אברהם יצחק ויעקב, יוסף הצדיק, משה רבינו, אהרן הכהן ודוד המלך - לתוך מציאות מופלאה כזו להכניס עיתון?....

[שיחות הגר"ש פינקוס סוכות עמ' ל"ח]

ז. לחוש את נועם השכינה

הרב דוד שי"ק ברעזאווע זצ"ל:

'אל תראו בני אהובי, אני מגינה עליכם!'

הגאון רבי דוד שי"ק ברעזאווע זצוק"ל אב"ד סעטשין היה רגיל על לשונו לפרש "כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף", שהקב"ה מתנהג איתנו כמו עוף. שכאשר האם רואה שהגוזלים שלה מתייראים ומפחדים, היא לוקחת אותם תחת כנפיה להרגיעם, כאומרת: 'אל תראו בני אהובי, אני מגינה עליכם!'. כך גם בימים הנוראים, בני ישראל, בניו של הקב"ה, מתייראים ודואגים מדין שמים, לזאת בא צילא דמהימנותא של הסוכה להרגיע אותם ולהשקיט את רוחם מהאימה והפחד, ולהראות שהוא ית' מגין ומחסה עליהם.

[ספר 'אמרי דוד' עמ' ש"ה].

רבי אברהם מסלאנים זצ"ל וישיבת וולוז'ין:

"יחביאנו צל ידו"

האדמו"ר הרה"ק רבי אברהם מסלאנים זצ"ל בחג הסוכות בשבת חול המועד, קרא למשוררים וביקש שינגנו לפניו הפזמון "יחביאנו צל ידו תחת כנפי השכינה". גם בישיבת וולוז'ין בשמחת בית השואבה היה נהוג לשיר "יחביאנו צל ידו" בריקוד לווהט ומרגש במיוחד.

[ספר 'מאמר מרדכי' עמ' ת"מ. ספר 'אבי הישיבות' ח"א עמ' 193]

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות _____ תרנז

רבי זאב ועלוועל איידלמן זצ"ל:

הסוכה מקום מסוגל לברכה

כשביקשו מהגה"צ רבי זאב ועלוועל איידלמן זצ"ל לברכה בחג הסוכות כאשר היה מחוץ לסוכה, הביאם לתוך הסוכה וברכם שם ולא השגיח במחאתם לא להטריחו. הוא הסביר: "הרי הסוכה היא מקום של חסד ורחמים מיוחדים של צילא דמהימנותא - שם יאה וראוי שתחול הברכה".

[ר' ועלוול דער איידל מאן' עמ' 40]

פרק ב'

כוונת מצות ארבעת המינים

יהודים חובבי מצוות משקיעים הון רב ומקדישים מאמצים גדולים להשיג ארבעה מינים מהודרים ביותר. אמנם מועטים הם המקדישים זמן ומאמץ לברר את הכוונות הרצויות והראויות לכוון בשעת קיום המצוה, אשר בוודאי ההידור בהן הוא מעלה בקיום המצוה לא פחות מיופיים החיצוני.

א. כוונת אחדות ה' - אין עוד מלבד טובו ית'

מהתייחסותם של חז"ל למצות ארבעת המינים נראה שנטילתם דורשת רגש מסוים. שהרי בלשון חז"ל הנטילה נקראת "הלל" ו"קילוס" שמהללים ומקלסים להקב"ה על ידם [ע' הערה²⁹], ולכאורה כמו שהלל להקב"ה ללא רגשות של שבח והוקרה, אינו "הילול" כלל, כך ההלל של נטילת לולב.

ונראה בעה"י הבנת ענין הנטילה וכוונתה, על פי דברי המדר"ר (ויקרא ל', ד') ומדרש תנחומא (אמור כ"ז) המסמיכים את ענין נטילת ארבעת המינים לפסוק (תהלים צ"ו, ודה"י ט"ו) "אז ירננו עצי היער [ובתהלים הנוסח "כל עצי יער"] לפני ה' כי בא לשפוט את הארץ", שעצי היער מרננים לה' כתגובה למשפט של ראש השנה ויום הכיפורים. וכתבו התוספות (סוכה ל"ז ע"ב)

29 ע' מדרש תנחומא אמור פרק כ': "אלו ארבע מינים שבלולב שכל אחד ואחד מיישראל הולך ורץ ליקח לו מהם להלל לפני הקב"ה, שיתרצה לו ויכפר לו על כל עונותיו". וכן מדרש רבה ויקרא (ל' פסקה ג'), ופסיקתא דרב כהנא (פסקא כ"ז אות ג'): "מה עלינו לעשות, ליקח לולב ואתרוג ונקלס להקב"ה". וכן במדרש אבא גוריון פרשה ג' "בניך מקלסין אותך בהן [באילנות] שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו'". וכן משמע גם בירושלמי מסכת סוכה (פ"ג ה"א) [מובא ראב"ד בהשגות על יד החזקה, הלכות לולב (פרק ח' הלכה ט'), וילקוט שמעוני תהלים קט"ו] "יבש פסול. רבי אבין בשם רבי יודה בר פזי היבש פסול על שם לא המתים יהללוה".

שעל כן נוהגים לנענע בקריאת ההלל את ארבעת המינים בפסוקים "הודו כו" ו"אנא כו", כיון שבדברי הימים הפסוק אחרי "אז ירננו עצי היער כו", הוא "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, ואמרו, הושיענו אלוכי ישענו כו", כלומר שעצי היער מרגנים פסוקים אלו.

במדרש רבה (ויקרא ל', ד') מוסבר ענין שירת העצים, וז"ל:

"אז ירננו עצי היער": אמר ר' אחא "היער" ו"כל עצי היער", "היער" אלו אילנות שעושין פירות, ו"כל עצי היער" אלו אילנות שאינן עושין פירות. לפני מי? לפני ה'. למה? כי בא' בראש השנה ויום הכיפורים. מה לעשות? (תהלים צ"ח) "ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים".

ונראה הכוונה, שהעולם מלא בדברים טובים ומועילים, וגם בדברים שאיננו מבינים את תועלתם ואת הטוב שבהם, אשר כל סוגים אלו מוצגים בארבעת המינים. לעתיד, כאשר יעשה הקב"ה סדר בבריאה (כפי פשט הפסוק "אז ירננו כו" המדבר על לעתיד לבא), יתגלו התועלת והטוב שבבריאה כולה, גם בדברים שאינם נראים מתאימים לטוב הזה - "אז ירננו כל עצי היער לפני ה'". הכרה זו היא ההכרה באחדות ה' שהיא היעוד ותיקון הבריאה כמו שנאמר "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" שכפי שמובא בגמרא פסחים נ' ע"א, הכוונה להכרה של הברואים שכל מה שהקב"ה עושה בבריאה - בלי יוצא מן הכלל - הוא טוב. גם בכל שנה, ההשלמה של כפרת העוונות של ראש השנה ויום הכפורים היא הכרה מוחשית ומושלמת באחדות ה', שליקוי בה הוא השורש של כל חטא. וכמו שכתוב במדרש תנחומא אמור פרק כ':

ארבע מינים שבלולב שכל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ליקח לו מהם להלל לפני הקב"ה, שיתרצה לו וכפר לו על כל עונותיו.

לפי זה, כאשר מנענעים את ארבעת המינים לכל רוחות העולם, הרי זה מעין הכוונה במלה "אחד" בפסוק ראשון של קריאת שמע³⁰, שאנו מפנימים ומחזקים את הרגש שבכל העולם כולו אין עוד מלבדו, ושאין מקור אחר לכל מה שיש בעולם חוץ מחסדו וטובו ית', אפילו בדברים שאנחנו לא מבינים את טובתם ותועלתם. וזה מה שמובא בגמרא (סוכה ל"ז ע"ב) "מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו", היינו להרגיש שהכל שלו, ואין מקור אחר לכל מה שנמצא בעולם³¹. על פי זה מבואר הדבר שנוהגים לנענע את המינים כאשר אומרים "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", שאנו מפנימים בזה שהטוב והחסד של ה'

30 ברכות דף י"ג ע"ב: כיון דאמליכתיא למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכית.

31 ונהיר נוסח הפיוט שמסיימים בו את פיוטי ההושענא "למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלוקים אין עוד".

נמצאים בכל רובדי ההסתר של העולם [”כי לעולם חסדו” ”עולם” מלשון העלם והסתר].³²

וכן מובא בספר סדר היום (כוונת הלולב ואגודתו) שכוונת הנענועים היא אחדות ה', וז"ל:

ינענע בהם לארבעה רוחות העולם ... להראות שאלהינו יתברך ויתעלה הוא
חי וקים יחיד ומיוחד בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם, ובידו הכח והממשלה
שליט בעולמו לעשות כרצונו ... ולזה צריך שיכוין כל מי שהוא בן דעת ובעל
נפש, כי הכל הולך אחר הכונה. ... וצריך כל אדם להשתדל בעבודה הזאת
ואל תהי קלה בעיניו, שאחר שיש לה יחוד השם יתברך ואהבתו, ראוי להחזיק
בה ... לחבב המצוה ולהדר אותה ...

ב. ”כל עצמותי תאמרנה”

על פי זה מבואר מאד מה שמובא בחז”ל שד' מינים מסמלים חלקים שונים של האדם, בבחינת
”כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך”. כמובא במדרש רבה (ויקרא ל', י”ד, ומעין זה במדרש
תנחומא אמור פ' י”ט):

רבי מני פתח (תהלים ל”ה) ”כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך”, לא נאמר פסוק
זה אלא בשביל לולב. השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם, וההדס דומה
לעין, וערבה דומה לפה, והאתרוג דומה ללב, אמר דוד אין בכל האיברים
גדול מאלו שהן שקולין כנגד כל הגוף, הוי ”כל עצמותי תאמרנה”.

כוונת הדברים מוסברת בספר החינוך (מצוה שכ”ד):

יש בארבעה מינין אלו ענין אחר, שהם דומים לאיברים שבאדם היקרים.
שהאתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל, לרמוז שיעבוד בוראו בשכלו.
והלולב דומה לשדרה שהיא העיקר שבאדם, לרמוז שיישיר כל גופו לעבודתו
ברוך הוא. וההדס דומה לעינים, לרמוז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחת לבו.
והערבה דומה לשפתים, שבהן יגמור האדם כל מעשהו בדבור, לרמוז שישים

³² בספר 'פניני רבינו יחזקאל' (ח"ג עמ' נ"ו) מספר הגאון רבי משה מרדכי הלוי שולזינגר זצ"ל בעל 'משמר הלוי':
פעם אמר לי רב יחזקאל אברמסקי זצוק"ל: "אומר לך כוונה פשוטה בדברי הגמרא שבנענועים של הלולב 'מוליך
ומביא לארבע רוחות השמים כדי לעצור רוחות רעות וטללים רעים'. איך נעצרים רוחות רעות וטללים רעים על
ידי נענועים לארבע רוחות השמים? ביאור הדבר, כשהוא מנענע בלולב לצד מזרח, הרי הוא מודה ומהלל ומשבח
להקב"ה על כל הנסים והחסדים הטובים וההשפעות הטובות שהקב"ה משפיע ומיטיב לעולמו מרוח מזרחית. וכן
בשאר כל הרוחות. ההכרה בחסדי השי"ת ובנסיו וההודאה והשבח עליהם היא הזכות הגדולה ביותר, על ידה ניתן
לזכות לעצירת רוחות רעות וטללים רעים מכיווני הרוחות הללו, ולהשפיע אך טוב וחסד לעולם מהשי"ת מקור
כל הברכות והחסדים הטובים."

רסן בפיו ויכוון דבריו, ויירא מהשם אף בעת השמחה.

היינו שאחדות ה' אינה רק ההכרה באחדות ה' בבריאה, אלא גם איחוד כל החלקים של האדם - פנימיותו וחיצוניותו - בקבלת מלכות שמים. זהו גם חלק מקבלת מלכות שמים בייחוד ה' (באמירת המלה "אחד") בפסוק הראשון של קריאת שמע. שכל שאין האדם מקבל את רצונו ית' כטוב האמיתי היחיד בכל חלקי פנימיותו, עדיין יישאר חלק מנפשו שירצה דברים אחרים, וירגיש ח'ו שיש "טוב" חוץ ממה שהקב"ה קובע שהוא טוב, ואין כאן קבלת מלכות שמים שלמה³³. זוהי כוונת הכתוב (ויקרא כ"ג) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל - ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים". שמחה אמיתית היינו שכל פנימיותו של האדם מאוחדת להיות מרוצה עם מצבו. שמחה "לפני ה'", היינו שכל פנימיותו רוצה רק התקרבות לה' וקיום רצונו מתוך הכרתו בטובו ית' המופלא.

לפי זה מובן עוד פן של ה"רינה" שהיא תוצאה של המשפט של ראש השנה ויום הכיפורים כמבואר במדרש המובא לעיל (ויקרא"ר ל') "אז ירננו כל עצי היער לפני ה' כי בא לשפוט הארץ ... בראש השנה ויום הכפורים". שעל ידי הדין של הימים הנוראים והתשובה של כלל ישראל, חוזרים חלקים של פנימיותו של האדם שהיו מנותקים מקבלת מלכות שמים, להיות מאוחדים בקבלתה. כפי שמובא בספר עץ הדעת טוב לרח"ו פ' כי תצא³⁴ שהשמחה הגדולה של סוכות היא מעין שבעת ימי המשתה של שמחת נישואין, בהשלמת הנשמה בהחזרת חלקים ממנה שהיו בשבי אצל היצר הרע, וכלשונו: "חג האסיף לאסוף את [חלקי] הנשמה [שהתנתקו מהאדם] ... ואז נקרא 'חג שמחתנו' שמחת חתן וכלה. ... שבעת ימי חופה הם שבעת ימי סוכות".³⁵

ג. הנענועים ב"אנא ה' הושיעה נא כו' "

על פי זה מתבהר מה שנוהגים לנענע גם ב"אנא ה'" כמו שכתבו התוספות (סוכה ל"ו ע"ב ד"ה בהודו), שהוא על שם המשך הפסוק שם בדברי הימים (א': פרק ט"ז) "ואמרו: הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים, להדות לשם קדשך להשתבח בתהלתך". שמתוך תחושות הכרתנו בטוב הנפלא של אחדות ה' - שאין עוד מלבד טובו ית' - אנו מייחלים ומתפללים

³³ ע' גמ' סוכה (מ"ה ע"ב) מה תמר זו אין לו אלא לב אחד, אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. וכן בגמ' ברכות (נ"ז ע"א) הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים.

³⁴ בהמשך לדברי הזה"ק שם שדורש את הפסוקים בפרשת אשת יפת תואר ש"אשת יפת תואר" הכוונה לחלקים של הנשמה שהם ב"שבי" אצל היצר"ר, ו"ובכתה את אביה ואת עמה ירח ימים" היא התשובה של חודש אלול.

³⁵ יש לשים לב ששני המשלים של ארבעת המינים: א'; שמסמלים הכרת אחדות ה' בעולם, וב'; שכל חלקי פנימיות האדם יהיו מאוחדים בקבלת מלכות שמים, שניהם פנים שונים של אותו רעיון. שכל חלק מפנימיות האדם שהוא מנותק מקבלת מלכות שמים הוא תולדה של חוסר הכרה בטוב ה' (חסרון ב"דיעת ה").

שנזכה לאחדות המושלמת שתושג לעתיד לבא, כאשר כל השלטון של כוחות הטומאה יסתלק כליל מן הארץ - "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"³⁶.

ד. ארבעת המינים - אות ניצחון בדין

על פי האמור, נפתח בס"ד שער להבין את דברי חז"ל המופיעים בכמה מקומות במדרשים [מדרש תנחומא פ' אמור סי' כ"ז, מדר"ר שם (ל', ב'), מדרש תהלים (י"ז, ה')], שישראל ואומות העולם בראש השנה וביום הכיפורים נכנסים לדין ולא יודעים מי נצח, עד שבסוכות ישראל נוטלים את ארבעת המינים, שהם "אות ניצחון"³⁷, ואז יודעים שהם ניצחו. והדבר טעון ביאור, שאיזה ניצחון ניכר על ידי נטילת ארבעת המינים, ואיך זה ניכר? וע' מדרש תהלים הנ"ל שגם מלאכי השרת לא יודעים מי ניצח, עד שרואים עבודת כלל ישראל בסוכות. משמע שיש ספק ניצחון בכל שנה, והבנת הענין טעונה ביאור.

ונראה בעה"י בירור הדבר על פי גרסת המדרש הנ"ל המובא בתקוני זוהר (ת' י"ג, כ"ט) וז"ל: "משל למלך שהיה לו דין ומלחמה באומות, ולא ידעו מי מהם נצח, אמר להם הסתכלו באלו שכלי זיין בידם ותדעו שהם נצחו". מהמשל של "כלי זיין" משמע שהויכוח בין הצדדים הוא מי ראוי להשתלט על השני, וכאשר צד אחד מנצח, הוחלט שרק לו מגיע שיישאר נשק בידו. יש גם משל בסגנון מעט שונה בזוהר הק' (ח"א רכ"א ע"א), וז"ל מתורגם ללה"ק:

ביום הזה [יום הראשון של סוכות] **יוצאים ישראל בסימנים הרשומים מן המלך הקדוש** [ד' המינים] **והם אות שהם זכו בדין. ומה הם אלו הסימנים? הם סימני נאמנות וחותמו של המלך העליון.**

משל לשני בני אדם שבאו לפני מלך לדין, ואנשים לא ידעו מי מהם ניצח. יצא שר אחד מבית המלך ושאלו אותו, והוא אמר להם מי שיצא ויש בידו סימנים של המלך הוא שזכה בדין. כך כל העולם נכנסים לדין לפני המלך העליון, ודנים אותם מראש השנה ויום הכיפורים עד חמש עשרה יום לחודש [תשרי]. וכל ישראל נמצאים צדיקים, כי כולם עשו תשובה [עד יוה"כ] וטרחו בסוכה לולב ואתרוג [בימים שבין יוה"כ לסוכות], ועדיין לא יודעים מי זכה בדין.

³⁶ לפ"ז י"ל שהנענועים ב"אנא ה'" הם מעין מה שאומרים "ברוך שם כבוד מלכותו כו'" אחרי הייחוד ה' של הפסוק הראשון של קריאת שמע. במילים אלו מבטאים את הכמיהה שנזכה להשיג באופן מושלם את הייחוד שאמרנו בפסוק הראשון. בדומה לכך, כוונת התפילה "(ואמר) הושיענו כו' להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך" היא שנזכה לייחוד שהוא כוונת הנענועים באופן מושלם.

³⁷ ע' ספר "הערות ותיקונים" על המדרש תנחומא, שהגירסא המדויקת היא כמו המדר"ר "יוצא וביין בידו", אשר "ביין" הוא מילה יוונית ופירושו ענף תומר שהוא אות ניצחון.

מלאכי מעלה שואלים מי זכה בדיון, הקב"ה משיב להם אלו שמוציאים בידיהם הסימנים שלי הם שזכו בדיון.

באותו היום [היום הראשון של סוכות] יוצאים ישראל ברושם וסימן המלך בתשבחות של הלל ונכנסים בסוכה ואוחזים אתרוג בשמאלם ולולב בימנם, אז כולם רואים שישראל הם רשומים ברשימות המלך הקדוש ב"ה, פותחים ואומרים [תהלים קמ"ד ט"ו] "אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלהיו".

לפי ניסוח זה של המשל, ארבעת המינים הם "סימני נאמנות וחותרו של המלך העליון". היינו שמשל זה הוא בסגנון של דין בין הנשפטים על נאמנותם למלך, ומי שבסוף יוצא ומסר לו המלך את חותמו, הרי זה סימן שהוא נמצא נאמן למלך ומצא חן בעיניו.

והענין מבואר, שהמשפט בראש השנה וביום הכיפורים הוא על מי שיזכה לקשר המיוחד עם המלך מלכו של עולם ית'. משל זה אינו סתירה למשל המובא לעיל שמדובר על דין של ניצחון מי ישתלט על מי, שהניצחון שלנו נגד שרי האומות הוא תולדת הניצחון הפנימי של הקדושה שלנו נגד הכוחות הנגדיים שבתוכינו, אשר הוא משקף את הנאמנות שלנו לבורא העולם. נמצא שה"דין ומלחמה" היינו הקטרוג של שרי אומות העולם נגד כלל ישראל על זכות קיומו כעם הנבחר עם קשר מיוחד עם בורא העולם.³⁸

חלק מהקשר המיוחד הזה בין כלל ישראל והקב"ה שעליו מקטרגים אומות העולם, הוא הסייעתא דשמיא בעבודת ה', כמבואר בזוהר הק' (ח"ב רס"ה ע"ב)³⁹, אשר הוא סימן למציאת חן בעיני המקום, שהקב"ה מעוניין בעבודתו. ואכן היו זמנים ומקומות במשך הגלות שלא הייתה אפשרות לקיים מצות ארבעת המינים, שהיא סימן שאין סייעתא דשמיא לעזור לעם ישראל להשיג את שלמות רגשות הייחוד על ידי ארבעת המינים, שהפנמת רגשות אלו של "אין עוד מלבדו" היא הנשק העוצמתי ביותר נגד כל כוחות הטומאה הקיימים⁴⁰. סייעתא דשמיא זו היא הסימן של נצחון בדיון.

38 ע' מדרש רבה ויקרא פרשה כ"א פסקה ד' [ומעין זה מדרש תהילים מזמור כ"ז]: רבנן פתרון קרא בראש השנה ויום הכיפורים ... "בקרב עלי מרעים" אלו שרי אומות העולם. "לאכול את בשרי" לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם. וע' זוהר הקדוש ב' רס"ה ע"ב בביאור ענין "ספרי חיים וספרי מתים" אשר "חיים" היינו החיות האמיתית של קשר עם השי"ת.

39 בביאור הדיון לחיים או למוות בראש השנה, ע"ש.

40 וע' ס' דרך ה' לרמח"ל (חלק ד' פרק ח'): אור השם ב"ה מאיר על ראשם של ישראל ומעטירם, באופן שתהיה אימתם נופלת על כל אויביהם על ידי נטילת הלולב ומיניו. והוא מ"ש, "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". וכבר היו משיגים זה הענין בגילוי מיד, אלו לא היו החטאים מונעים אותו. אמנם על כל פנים מזדמן הדבר לצאת לפועל בזמנו. ועל ידי פרטיות מצות הלולב בנענועיו והקפותיו, משתלם ענין זה, להתחזק שליטת

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

חביבות מצות ארבעת המינים

א. שמחת קניית ארבעת המינים

הרב אלעזר מנחם מן שך זצ"ל:

לרוץ לזכות במצות קניית ד' מינים

לפני סוכות במוצאי שנת שמיטה הגענו לבקר את הרב שך זצ"ל בדיוק לאחר שקיבל הודעה מהרבנית ע"ה כי שומרים עבורו לולב מהודר, נקי מחשש "שמור ונעבד" בשנת השמיטה.

השם ב"ה על ראשם של ישראל, ולהפיל אויביהם לפנייהם ולהכניעם תחתם, עד שהם בעצמם יבחרו להיות להם לעבדים, והוא הענין שנאמר, "אפים ארץ ישתחוו לך וכו', והלכו אליך שחוח כל בני מעניך וכו'", כי כלם ישתעבדו להם וישתחוו להם, לקבל על ידם אור מאור השם ב"ה השורה עליהם. והנה תשפל כל גאותם ויכנעו תחת ישראל, וישוּבו על ידם אל עבודתו ית'. ולזה הולך כל ענין הלולב בפרטיו וכמ"ש: עכ"ל. ולכ' מהפסוק שמביא "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך כו'" משמע שהגורם הוא ההכרה המוחשית בהשי"ת שנטילת לולב גורמת, (מעין לבישת תפלין שגם בה מובא פסוק זה).

לפי זה מובן דבר סתום ביותר שקיים בענין זה, והוא מה שמצאתי מובא בשם ה"ספר חשמונאים" בתיאור חנוכת הבית של החשמונאים אחרי ניצחונם נגד היוונים, בלשון זה: "ויחוגו את חנוכת המזבח שמונה ימים, ויעלו בשמחת לבם עולות וזבחים לרוב. ויזכרו ימים מקדם, בחגגם חג הסוכות בגלותם, בהתחבאם בהרים ובמערות כבהמות השדה, ויחוגו עתה שמונה ימים אלה כימי חג הסוכות, ויקחו ערבי נחל, ענפי עץ עבות, וענפי (!) הדר, וכפות תמרים, וישירו הודיה לה', אשר נתן להם עוז ותשועה לטהר את בית מקדש". [ע' ערוך השולחן הל' חנוכה או"ח תר"ע סעיף ה' שמביא מקור זה]. והדבר נשמע זר ביותר לקחת את ארבעת המינים שלא בזמן מצוותם. אמנם לפי המבואר לעיל הענין מוסבר מאד בס"ד, שהרי ממה שלא הצליחו להשיג את ארבעת המינים בחג הסוכות כתוצאה מרדיפת היוונים, היה בזה סימן שלא ניצחו את שרי אומות העולם בדיון. אבל אחר כך, על ידי מסירות נפשם הגדולה לקדש שם שמים, זכו בזמן הנס של חנוכה לנצח את שרי האומות, ואז הודו והיללו להשי"ת עם ארבעת המינים, הלל והודיה מושלמת מעין הנעשה בכל שנה מתוך שמחת הניצחון של הדין של ראש השנה ויום הכיפורים, בחג הסוכות.

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרסה

כעת עמד רבינו בפני בעיה. מחד הוא רצה לרוץ מיד כדי לקחת את הלולב, אולם מאידך הוא לא יוכל להשאיר אותנו, את אורחיו, לבדם. מה עשה? הוא הציע לנו להצטרף אליו. אלא שכאן התערבה הרבנית בשיחה, היא טענה כי אין טעם לרוץ לקחת את הלולב, שכן המוכר הודיע כי יביא אותו בעצמו אל רבינו. אולם הרב שך לא קיבל את דבריה, "הרי קניית לולב הוא מצוה, ואני רוצה לזכות במצוה בעצמי! ועל כן עלינו לרוץ מהר לפני שהוא מביאו!" ואכן מיד יצאנו לדרך להשיג את הלולב החביב.

[ע"פ ספר 'אורחות הבית' עמ' פ', תוה"ד]

הרב בן ציון אברהם שפירא זצ"ל:

☞ "אל נא תמנעו ממני את התענוג הגדול הזה!" ☞

מסופר על הצדיק רבי בן ציון אברהם שפירא זצ"ל, בנו יחידו של רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל מירושלים, שפעם בזקנתו מחמת חולשתו, בני ביתו רצו להקל מעליו את הטרחה ללכת לקנות את ד' המינים. הוא התחנן בפניהם "אנא, אל נא תמנעו ממני את התענוג הגדול הזה!"

[ספר צבי לצדיק עמ' צ"ה]

הרב יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל:

☞ אוהב הידור לא ישבע הידור ☞

הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל היה מוציא הון רב עבור ארבעה מינים מהודרים, וכאשר מצא ד' מינים אחרים עוד יותר נאים מן הראשונים, לא הסס לרגע אלא שש לקנותם כמוצא שלל רב. כשם שאוהב כסף לא ישבע כסף כך אוהב מצוות אף פעם אינו שבע מהן.

[ספר שר התורה עמ' קפ"ה]

הרב יעקב ישראל קניבסקי (הסטייפלער) זצ"ל:

☞ אין ערך לכסף כשמדובר במצוה ☞

רבי מיכל יהודה ליפקוביץ שליט"א סיפר שמידי שנה הסטייפלער זצוק"ל היה בא לרכוש אצלו אתרוג, כי כידוע היה לו בחצרו עצי אתרוגים שניטעו מאתרוג שהחזון איש זצוק"ל בעצמו נתן לו. לפני שהסטייפלער בחר לעצמו את האתרוג, פניו היו מתוחות ומודאגות. ואחר שבחר באתרוג, בבת אחת פניו השתנו לבלי היכר, שמחה נהרה עליהם

כמוצא שלל רב. "מי שלא ראה את המחזה מידי שנה לא יבין ... מה זו שמחה של מצוה" אמר הרב ליפקוביץ.

"מידי שנה לאחר שבחר את האתרוג והשמחה התפשטה על פניו, היה מכניס יד לכיסו ומוציא כסף. הוא היה נותן יותר משווי האתרוג, כי לא הייתי סוחר לנקוב במחיר - ומה שהחליט נתן. ידעתי שעם הסטייפלער לא מתווכחים בענייני כספים, ושתקתי. הוא הושיט את הכסף ואיחל ברכות ותודות בחדוה גדולה. אך שנה אחת הבחנתי כי הוא מוציא מכיסו סכום כפול ומכופל משווי האתרוג, כבר לא יכולתי לשתוק. אזרתי אומץ ואמרתי 'סכום הכסף שראש הישיבה נותן לי, אין לו שום שייכות למחיר האתרוג!...'

"הוא שמע את הדברים ורצינות עמוקה התפשטה על פניו, הוא מיהר לתפוס את שתי ידי, וכאילו זיקוקין דנורא יצאו מפניו, וכה אמר 'הבה נחשב מה אתה נותן לי, ומה אני נותן לך (וואס גיט איר מיר, און וואס גיב איך אייך). אתה נותן לי אתרוג! - מצוה! אתרוג!! מה זו מצוה? מצוה היא הכל!!! ומה אני נותן לך? כסף. מה זה כסף? כלום! כלום! כלום!...!!! אם כן מה הוויכוח?! אתה נותן לי הכל ואני נותן לך כלום!'"⁴¹

קשה לתאר את עוצמת יראת השמים שנכנסה בלב כאשר דברים אלו יצאו מפיו בפשטות ובהתלהטות טבעית. לראות איש שאצלו העולם ארעי ... והממון - כלום, אפס!!

[הרב ראובן קרלנשטיין זצ"ל, "להגיד - חומש המגידים"]

41 ע"ע בזה זוה"ק ח"א קכ"ח ע"א (מתורגם ללה"ק): השתדלות בקב"ה התלויה במעשה, אסור לקחת אותה בחנם ובריקנות, כי איננו זוכה באותו מעשה להמשיך עליו רוח הקדש כלל, אלא רק בשכר שלם. בספר הכשפים שלמד אשמדאי לשלמה המלך: כל מי שרוצה להשתדל להעביר ממנו רוח טמאה ולכפות רוח אחרת, אותו המעשה שרוצה להשתדל בו, צריך לקנות אותו בשכר משלם בכל מה שירצו ממנו, בין קטן בין גדול, משום שרוח הטומאה מזדמנת תמיד בחנם ובריקנות, ונמכרת בלי שכר ... ורוח הקדש אינה כך, אלא בשכר שלם, ובהשתדלות רבה וגדולה, ובטיהור עצמו ובטיהור משכנו, וברצון לבו ונפשו. והלואי שיכול להרויח אותו, שישים [רוח הקודש] מדורו עמו. וז"ל ספר פרי צדיק (תרומה אות ב'): היינו דהשתדלות במצות צריכה להיות במחיר. מצות עשה יש דשייך בו מחיר כסף כפשוטו. ופרישות ממצוות לא תעשה הוא על ידי מחיר, שיבטל חשקו ותאותו לכבוד השם יתברך. וכן במצות הנקנות בכסף העיקר לכופ תאות וחשק הממון לכבודו יתברך. וזה שנאמר "מאת כל איש אשר ידבנו לבו" שבודאי לא רצה השם יתברך בנדבות המשכן כדי לבנותו, דהא כתיב "לי הכסף ולי הזהב" ... רק העיקר היה נדבות לב ישראל, מאת כל איש דאתגבר על יצריה, היינו מה שנתנו בחשק ואהבה מזה נבנה המשכן שישכון השם יתברך בלב ישראל. וז"ל רבי חיים וויטאל זצ"ל (ספר טעמי המצות פרשת ראה): בענין קניית הדברים של מצוה כגון לולב ואתרוג וכדומה להם, ראיתי למורי זללה"ה [האר"י ז"ל] שהיה נותן למוכרים כל מה ששאלו ממנו בפעם הראשונה, ולא היה מסרב עמהם על השאר, ולפעמים היה מניח לפנייהם הכיס עם המעות והיה אומר להם שיקחו מה שירצו. עכ"ל.

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל:

משמח יותר מכוס יי"ש מהודר

הגראי"ל שטיינמן, כשהיה משיג אתרוג שמילא את שאיפותיו בהידורו, היה מתמלא בשמחה, מנשק את האתרוג מרוב התרגשות - ואף מתחיל לרקוד! בשמחתו הפורצת גבולות היה מברך את כל הנמצאים, כל אחד לפי צרכיו! כמו שאחרים נוהגים לברך את ידידיהם על כוס יי"ש המשמח את הלב, כך הוא ברך על לב מלא אושר ושמחה לזכות למצוה מהודרת.

פעם, שליחו לקניית לולבים ראה אצל סוחר, לולבים מיוחדים בהידורם, ואמר לסוחר להביאם לבית רבינו. רב אהרן לייב התרגש מאד מהם, ולאחר שבחר את לולבו ושילם עליו שאל את הסוחר במה אפשר לברך אותו. הוא ענה שיש לו בן שעוד לא מצא את זיווגו, והוא בירך אותו מלב גדוש בשמחה. לא עבר חודש והבן התארס. לשנה הבאה התקשר הסוחר לשליח שיבוא לקחת ראשון מהלולבים, בלי תשלום - "הוא כבר שילם לי!"

[כאיל תערוג]

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

כזה לולב השגת! ... כזה לולב השגת!

בחזרו אחר ארבעה מינים מהודרים בתכלית ההידור, הרב שמשון פינקוס היה נוסע בשנים קדמוניות לשוקי ארבעת המינים במרכז הארץ, שהגדול מכולם היה אז בפתח תקוה. פעם עסק יום שלם במאמצים קדחתניים להשיג לולב והדסים מהודרים לו ולילדיו, וההצלחה טרם האירה לו פנים. "עדיין אין לי לולב והדסים", הפטיר בעודו מזיע מכף רגל ועד ראש מיגיעה ומאמץ.

לאחר רבע שעה נוספת בשמש הקופחת, ניגש אברך - שלא היה מוכר לו - להציג בפניו לולב שמצא באחד הדוכנים, ולשאול לחוות דעתו. רבי שמשון הביט בלולב כה וכה במבט מעמיק, ומרגע לרגע גברה התפעלותו. "כזה לולב מושלם! ... כזה לולב!" אמר לאברך, ובעודו מביע התלהבות בקול, אחז בידו ו... פצח בריקוד נלהב, כשפיו אינו פוסק מלהלל את הלולב, החפצא של מצווה המושלמת שאינה ה' לידו של האברך הבלתי מוכר - "איזה לולב מיוחד מצאת!!"

לימים סיפר בעל המעשה, שמאז אותה שנה, שב פעמים רבות לאותו שוק ארבעת המינים, וכאשר חולף הוא בדרכו על מקום הריקוד ההוא, הוא נעצר. בהתחלה הוא מבקש לרקוד שוב, אך תיכף מתעורר בו רצון לבכות בקול: "אם תמצאו לי מישהו שיוכל

לרקוד עמי שוב את הריקוד ההוא, מוכן אני לשלם לו כל הון דעלמא ... מעודי לא חשתי בכזו שמחה של מצוה - ועוד במצוה של הזולת! לב טוב כזה, השמח בשמחת המצוה של אדם זר לו, במידה כה מופלגת! הריקוד הזה הצליח לנטוע בי שמחה של מצוה שאינה יכולה לעזוב אותי לעולם. את כל קרבי, לבי וכליותיי הוא טלטל ברגשותיו הכנות - עד היום עדיין מצלצל באוזניי, "כזה לולב השגת! ... כזה לולב השגת! ..."

[השמש בגבורתו' עמ' 377]

ב. שמחה מופלגת בקיום המצוה!

החתם סופר זצ"ל:

סיפר הגה"ק רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי זצ"ל בעמח"ס שו"ת 'הסבא קדישא'. שבצעירותו נזדמן לו להיות ביוהכ"פ בפרשבורג אצל החתם סופר. אחרי יוהכ"פ כשנפרד מהחת"ס לנסוע לדרכו, ביקש החת"ס ממנו שישאר גם לחג הסוכות, והוא לא רצה, ונסע לדרכו. באמצע הדרך נתהוותה תקלה, והוכרח לחזור לפרשבורג לחוג את חג הסוכות, והחת"ס הזמינו להיות אורחו.

רב שלמה אליעזר היה מספר בהתרגשות גדולה שכשבאו בליל יום טוב מבית הכנסת ונכנסו לסוכתו של החתם סופר, זכה לראות את האושפיזין בעיניו! והוסיף שלא רק הוא ראה, אלא כל הנוכחים שם זכו לראות, בזכותו האדירה של החתם סופר.

עוד סיפר רבי שלמה אליעזר, שלאחר הסעודה הכין החתם סופר בשבילו מיטה בסוכתו, אבל רבי שלמה אליעזר לא עצם עין אלא ביקש להתבונן בעבודת הקודש של החתם סופר. הוא ראה שכל הלילה החתם סופר לא הלך לישון מרוב ההשתוקקות לקיום מצות ארבעה מינים. תיכף כשהאיר היום קיים החת"ס את הנטילה בשמחה עצומה שאין לשער. כל ימי הסוכות החתם סופר היה מברך בסוכתו על ארבעת המינים, פניו מאירות כלפיד, רקד ושמח בלקיחתם שמחה מופלאה. התלהטותו בקיום המצוה הקרינה רוח קדושה והשתוקקות גדולה למצוות - אשרי עין ראתה.

[קובץ אוצרות הסופר' ח"ג, 'חתן סופר' ח"א, 'מנהגי החתם סופר' פ"ח]

הרב יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל:

רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל רבה של העדה החרדית בירושלים ומרא דארעא דישראל, היה נוהג שנים רבות להיות ער בלילו הראשון של חג הסוכות כדי שמיד כשתנף החמה יוכל לברך על ד' מינים. כשנשאל פעם על מנהגו זה, אמר "תאר לך שאם היה איש יודע

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרסט

על מקום מסויים שמונח שם ארנק גדוש הון עתק שיכול לזכות בו, האם היה הולך לישון? האם לא היה עושה את כל המאמצים שבעולם כדי שיגיע לשם בהקדם האפשרי?!"

[ספר 'מרא דארעא ישראל' חלק א' עמ' פ"ג]

האדמו"ר בעל "מאור עינים" זצ"ל:

... קודם עלות השחר באתי לביתו ומצאתיו עומד מחבק ומנשק האתרוג ומצפה בכליון עינים לאור היום שיוכל לברך עליו. הוא היה כמי שיש לו בן יחיד שהלך למרחקים ועכשיו חזר אליו, כך לא היה יכול להתאפק, ולקח את האתרוג ביד זה וביד זה בתשוקה ובדבקות עד כלות הנפש לקיים מצות בוראו.

[שו"ת 'פנות הבית' עמ' 77]

הרב עמרם בלום זצ"ל בעל שו"ת 'בית שערים':

כל ימי החג כאשר נטל ארבעת המינים בידו לברך עליהם, סגר אחריו את הדלת של סוכתו ונשק אותם ביתר שאת, כאשר יישק איש בן יחידו אשר אהב, ודמעתו על לחייו מתוך רוב שמחה.

[ספר בית שערים מתולדותיו עמ' ס"ו]

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

בליל יום טוב הראשון של סוכות ההתרגשות והציפייה לשחר לא נתנה לו מנוח. בשלב כלשהו היה זונח את השינה שהייתה ממנו והלאה, ומתנער ממיטתו. מדי פעם יצא אל השמים זרועי הכוכבים כדי לשלוח מבטים עורגים אל האופק במזרח, ולבחון אם כבר הפציעה קרן אור, וכבר עלה השחר. בינתיים, בעוד החשכה עוטפת את היקום, וריח קוסם של סוכות תלוי באוויר, יושב היה עם ספר ומעיין בסוגיה כלשהי, כשהערגה אינה מניחה לו להיוותר בשלווה. כל בני המשפחה ידעו שאבא כבר ער ואינו מסוגל לתת תנומה לעפעפיו.

הנה השחר בקע. רבי שמשון פותח באמירת ברכות השחר בשמחה גדולה, ועם סיום ברכות השחר הציפייה התממשה והמצוה כבר בהישג יד. הילדים מתעוררים והשמחה מתפשטת על פני כולם, כשהאב שרוי בחדווה בזהקת, וכל עצמותיו תאמרנה: כמה יגיעות יגעתו וכמה טרחות טרחתי, ובכולם לא נתכוונתי אלא לשעה נפלאה זו.

הגה"צ רבי ראובן קרלנשטיין זצ"ל התפלל במניין בבני ברק שבו, בתקופה מסוימת, רבי

שמשון התפלל בחג. הוא סיפר: "כל הנוכחים ברכו על הלולב ועסקו בנענועים, אבל אני הבחנתי שהרב פינקוס עוסק בדבר נוסף - בהקפות... הוא אחז בידיו ארבעת המינים, ערך עמם הקפה סביב הבימה בעיניים עצומות. הוא השאיל עוד ועוד אתרוגים ממינים וזנים שונים, ועם כל אתרוג נוסף ערך הקפה מחדש. הציבור שהיה עוסק בנענועים כלל לא שם לב אליו... מי שלא ראה את שמחת המצוה שהקרינו פניו בשעת הקפות אלו, לא ראה שמחה של מצוה מימיו" סיים רבי ראובן קרלנשטיין.

[השמש בגבורתו ח"ב עמ' 376]

ג. כמנהג אנשי ירושלים

שנינו במסכת סוכה מ"א ע"ב:

כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת לולבו בידו⁴², קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו וכו'. מאי קא משמע לך? להודיעך כמה היו זריזין במצוות.

הגר"א זצ"ל:

אף בשעת פטירתו

הגר"א זצ"ל, כל ימי סוכות היה דרכו לאחוז הלולב והאתרוג בידו כל היום כמנהג אנשי ירושלים. גם בחליו אשר נפטר בו, ג' דחומה"ס תקנ"ח, אחז הלולב והאתרוג בידו ולא הרפם כל היום.

[ספר עליות אליהו הע' קי"ז].

החתם סופר זצ"ל:

החזקת ד' מינים מעוררת כוונה לתפלה

הגאון בעל חתם סופר זצ"ל במשך כל שעת התפלה, החזיק את ארבעת המינים בידו

42 הקשה הרב שך זצ"ל לפני דודו הגר"א זצ"ל מלצר זצ"ל שאם הלכו לבית הכנסת ולולבם בידם, קיימו בכך מצות נטילת לולב לפני התפלה, ואנן קיימא לן דתדיר ושאינו תדיר קודם, ומצות תפלה קודם למצות לולב? וענהו, שהנצי"ב חידש שאף שיוצאים ידי חובה בנטילת לולב רגע אחד, הרי המצוה נמשכת כל היום כדכתיב "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים", וכעין חידושו שכל המצות שאוכלים בליל הסדר שייכות למצוה מדכתיב "בערב תאכלו מצות". נמצא שמקיים מצות נטילת ד' מינים מעלות השחר ועד הערב. וענין תדיר ושאינו תדיר אינו אלא בתנאי שלא יפסיד המצוה שאינה תדירה, אך כאן שכל רגע ורגע מקיים המצוה, אינו צריך להמתין בתחילת קיומה, ומצוה עליו ליטול הלולב מיד בהשכמה ולהיות עמו כל זמן שיוכל. ודפח"ח. [ספר 'לולי תורתך' שעשועי' פרשת אמור, עמ' תצ"ב]

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרעא

כאנשי ירושלים (סוכה דף מ"א ע"ב). הוא אמר שחביבות מצות נטילת לולב בשעת התפילה מעוררת אצלו התרגשות וכוונה בתפילה כל כך, עד שתפילותיו ביום טוב של סוכות, על ידי אחיזת ארבעת המינים, הן בכוונה יותר מתפילותיו ביום הכיפורים. [ספר 'מנהגי החתם סופר' פ"ח אות ו', קובץ אוצרות הסופר עמ' קי"ג]

האדמו"ר הרב שלמה ליב מלענטשנא זצ"ל:

אהבה מופלגת למצוה

האדמו"ר הרב שלמה ליב מלענטשנא זצ"ל מרוב אהבת המצוה היה מנשק את האתרוג לפני כל סדרה של נענועים. כל החג לא רצה להיפרד ממנו, והניח את הקופסה עם האתרוג לפניו על שולחנו, כדי לראותו תמיד ולהתבשמ מנועם קדושת המצוה.

[רמתיים צופים עמ' תע"ז]

ד. הידורים נעלים מיוחדים

הרב ישראל גלויברמן זצ"ל:

נקי מנקודות ובלעטלע"ך של גאווה

אחד מחשובי סוחרי האתרוגים בירושלים עיה"ק מספר: "שנה אחת נעמד ר' ישראל גלויברמן זצ"ל, יהודי יקר מנקיי הדעת שבירושלים, ליד דוכני והחל מחפש אחר אתרוג מהודר ביותר. לא היה ר' שרולק'ה משופע באמצעים, ועם כל זאת למצוות ה' החביבות, היה מוכן להוזיל מעות הרבה יותר מכפי יכולתו. מצא ר' שרולק'ה אתרוג כרצונו, ובדמים מרובים קנהו והוליכו הביתה בשמחה וברגנה.

"היות ואני מתפלל באותו בית הכנסת שבו הוא מתפלל, ביום טוב הראשון, לאחר שחרית, תרתי אחר ר' שרולק'ה כדי לחזות בעבודת קודשו, ואיך הוא מקיים את המצווה, בעדה מסר סך עתק מהמעות שאין לו...

"מצאתיו בפיינה נסתרת, כשהוא אומר בלהט אש קודש את ה'הי רצון' שלפני נטילת לולב, וכל כולו אומר שמחה והתלהבות על קיום מצוות ארבעה מינים החביבה. התבוננתי בו וחשתי התרוממות נפלאה מלחזות בעבודת קודש זו. אלא שלפתע... קפאו עיני... הבחנתי בידו השמאלית שאינו אחוז באתרוג המהודר אחריו חיפש ותר כל כך ועליו מסר נפשו וכספו, כי אם באתרוג אחר, פשוט יותר, ומהודר הרבה פחות מאשר קנה ממני. התפלאתי רבות על כך, כשבמחשבתי עולות אפשרויות רבות לפשר המחזה. "שמא

נשבר פטמתו", או "שמא נגנב אתרוגו על ידי ברנש כלשהוא" ... סיימתי את התפילה, פניתי ללכת הביתה לאכול את סעודת החג, והפליאה פרוחה מזיכרוני.

עברה שנה. חג הסוכות שוב מגיע ומתייצב ר' שרולק'ה על מפתן דלתו של סוחר האתרוגים כשהוא מחפש אחר האתרוג הכי מהודר שיש. לאחר חיפושים מעמיקים נמצא אתרוג מהודר שבמהודרים. "חששתי לגלות לו את מחירו האמיתי" אמר הסוחר, "אולם ר' שרולק'ה אינו נבהל, שולף מיד את ארנקו ומוציא את סכום הכסף במלואו, ונותנו לי כנגד עיניי הפעורות. עוד פעם מגיע יום טוב ראשון של סוכות, ומצאתיו אחרי שחרית בפינתו המוסתרת, כולו אומר שמחה ורגנה. אך ... שוב ... בידו השמאלית אינו מחזיק את האתרוג אותו קנה ממני לפני החג תמורת טבין ותקילין, כי אם באתרוג אחר, זול יותר, פשוט יותר ומהודר הרבה פחות. בליבי פנימה חשתי שמתחת למעשה מסתתרת סיבה נעלית, מסתורית. רציתי לגשת ולברר אצלו פשר החיזיון, אך התביישתי לעשות זאת, והחרשתי.

"עברה שנה נוספת. חג הסוכות מפציע, ושוב כדאשתקד ואשתקדיים ניצב ר' שרולק'ה על יד דוכן האתרוגים ובוחר לעצמו ברשפי קודש את האתרוג המהודר ביותר שיש בשוק, עליו הוא מוזיל מהונו ומאונו. ביום טוב, לאחר תפילת שחרית, פניתי שוב לחפש את ר' שרולק'ה. ושוב מצאתיו אוחז ביד שמאלו אתרוג פשוט שבפשוטים, בעוד המהודר ביותר, אותו קנה ממני לפני החג, אינו נמצא בידו. האפשרויות 'שמא נשברה פטמתו' או 'נגנב אתרוגו' כבר לא הסתדרו. וכי כמה פעמים יכול פיטם להישבר, ואיזה גנב יגנוב שנה אחר שנה מאותו אדם, ויקבע בכך 'חזקה'.

"הרגשתי שאיני יכול להחריש יותר. התגברתי על בושת, ולאחר התפילה ניגשתי אליו ושטחתי בפניו את תמיהתי, בהוסיפי: "הרי רק אתה ואני יודעים שבאמת יש לך אתרוג מהודר בתכלית ההידור, ומה לך לאתרוג פשוט כזה שבידך?" ר' שרולק'ה הופתע, לא חשב שאתפסנו במעשיו. אך כיוון ששטחתי את תמיהתי בפניו, בתור ידיד ותיק ניאות לסבר את אוזניי בסיבה האמיתית להתנהגות תמוהה זו.

"הוא הסביר: הרי למה אנו מקיימים את המצוות? כדי לעשות נחת רוח לבוראנו! והנה כאשר אני מגיע לבית הכנסת עם אתרוג מהודר ומפואר, פוחד אני שמא ישתרבב בלבי הרגשות גאווה, הרגשה של 'לי יש את האתרוג המהודר ביותר'. מפוחד אני שמלמולי הערכה של סובבי, הרמת הגבות של מכריי ומילות התפעלות של חברי, יעיבו על שלמות קיום המצוה. המצוה היקרה והנחשקת כל כך תאבד את ערכה הרם כשהיא תעשה בשביל חברי והאנשים הקרובים אלי, במקום לעשות נחת רוח לאבי שבשמים!

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרעג

ואם כן. מה עושים? אוי לי מיצרי! אוי לי מיוצרי!

מצאתי פתרון פשוט. קונה אני אתרוג יפה, כדי לקיים בו 'זה א-לי ואנוהו' באופן מהודר. באתרוג זה אני מנענע לפני התפילה, בביתי, במקום בו אין איש שרואה. בו אני מקיים את המצוה החביבה בהתרגשות ובשמחה אמיתית, ללא נדנודי כבוד, ללא חלקיקי הערכה מהסביבה - אך ורק בשביל לגרום נחת רוח למעלה. ובבית הכנסת - במקום בו כולם רואים, מדברים, מעריכים ומנתחים, שם מספיק לי בהחלט אתרוג פשוט..."

[החינוך והמנחה גליון נ"ג]

הרב מרדכי אליהו זצ"ל:

○ הידור מופלא - לשמח את שלי ○

סיפר יהודי: כשהייתי ילד בן שמונה אבי נהרג בתאונה טרגית, ועול הפרנסה נפל על כתפי אמי. המצב לא היה פשוט אבל איכשהו שרדנו.

הגעתי לגיל שלוש עשרה, והגיע חודש אלול. ידעתי שמתקרבים חגי תשרי ועלי להשיג ארבעה מינים כהלכתם. ידעתי שלאמי אין כסף, ואספתי פרוטה לפרוטה מדמי הכיס שלי וממבצעי תהלים שהשתתפתי בהם למשך חודש וחצי. בערב סוכות הלכתי לשוק 'מחנה יהודה' וקניתי אתרוג בקופסה סגורה וחתומה שהיה כתוב עליו "מהודר". השמחה שלי לא ידעה גבול. אבל כשהגעתי הביתה ופתחתי את הקופסא, האתרוג לא היה נראה לי כל כך יפה. החלטתי לעלות לביתו של הרב מרדכי אליהו, שהיה גר בשכונתנו, ולשאול אותו אם האתרוג שקניתי באמת מהודר כמו שכתוב על הקופסא, או שרימו אותי.

הגעתי לביתו של הרב והגשתי לו את האתרוג. הוא עיין בו מכל צדדיו ואמר: "כשר". שאלתי אותו האם זה לא מהודר כפי שכתוב על הקופסה? והרב חזר ואמר "כשר".

הייתי מאוכזב, נישקתי את ידו, ויצאתי מהבית וליבי כבד עלי.

עוד בטרם הספקתי לרדת במדרגות, יצא אלי אחד מבני ביתו של הרב, וקרא: "סליחה, הרב מבקש שתשוב אליו!". חזרתי מיד אל הרב, והוא הביט בי בחיוך ואמר: "בוא נעשה עסקת חליפין, תביא לי את האתרוג שלך הכשר ואני אביא לך אתרוג מהודר". ממש התביישתי, הדמעות ירדו על פני, ויצאתי מהבית עם אתרוג שהיה נראה מהודר שבמהודרים, היה נראה לי שהוא שווה למעלה מאלף שקל.

למחרת, ביום הראשון של סוכות, קמתי להתפלל עם הגז החמה במנין של הרב מרדכי

אליהו, הסתכלתי עליו כאשר הוא הוציא את האתרוג ולא האמנתי, הרב מברך על
האתרוג שלי! האתרוג שלי הכשר נמצא בידיים של הרב, והאתרוג המהודר שלו בידיים
שלי! באותו יום ראיתי, מה היא התורה ומה הוא תלמיד חכם!

[אביהם של ישראל]

פרק ג' "חג האסיף"

הרוצה להבין עומקו של דבר שמופיע בתורה, עליו להעמיק בשפת התורה, שבה טמון כל הכלול במצוה - "הפוך בה והפוך בה דכולא בה".

א. הבנת השם "חג האסיף"

התורה קוראת לחג הסוכות "חג האסיף", וברור שאם זוהי הגדרת התורה לחג, ודאי שבמילים אלו טמונה מהות החג, קדושתו ושמחתו.

ונראה שניתן להבין את הדבר מהתייחסותה של התורה לחג השבועות. התורה קוראת לחג השבועות "חג הקציר" ואינה מזכירה כלל שהוא "זמן מתן תורתנו" על אף שברור שהוא עיקר סיבת החג, כפי שמובא בדברי חז"ל ובנוסח התפילה. והדבר תמוה ביותר, איך יתכן שהתורה אינה מזכירה כלל את עיקר מטרת החג. והתשובה נראה בעה"י (כפי שמבואר בהרחבה לעיל בשער ב' ובהקדמה לספר), שכאשר התורה כותבת בענין חג השבועות שהוא "חג הקציר", אין הכוונה רק לכך שאנו מודים על הקציר ושמחים בו, אלא הכוונה היא שהחגים נקבעו כדי להתרכז בפן מסוים של טובו ית' המתגלה כל שנה בעונה זו בעולם החקלאות, כאשר פן זה גם התגלה באירוע שקרה בשעת יציאת מצרים שעליו נקבע החג.

כל חג מיועד לעזור לנו לגדול בהכרת פן מסוים של טובו ית', המקביל למדור מסוים של אהבת ה' כפי שהגדירם הגר"א בפירושו לשיר השירים (ה', ב'). שכן (כפי שמבואר בהרחבה בספר שערי אהבה חלק א') יש ארבעה סוגי אהבה: "אחותי" - אהבת המועיל, "רעיתי" - אהבת הערב, "יונתי" - אהבת הטוב, "תמתי" - אהבה שאוהבים 'כמים הפנים לפנים' למי שאוהב אותו, (וכפי שמובא שם בשם הראשית חכמה זוהי גם האהבה שנובעת מהתאחדות נפשית בין האהוב

והנאהב, ש"נפשו קשורה בנפשו", כאהבת משפחה קרובה שאוהבים אחד את השני גם כשאינן סיבה של טוב ערב או מועיל). כל חג ניתן כדי לעזור לנו להתעלות במעלות אהבת ה' אלו:

חג הפסח - הוא בתקופת האביב אשר הוא הזמן שבו יש גילוי של טובו ית' שרצונו להנעים ביותר לברואיו ["רעיתי"] (וכל חסרון כל דהו בנעימות, יהיה רק כאשר הנעימות לא תהיה לטובתם כלל). באותה תקופה בשנה גילה הקב"ה מידה זו במיוחד לעם ישראל בשעת יציאת מצרים, שהוא ית' הוציא אותם ממצב של צרה גדולה לרווחה ולישועה. בתקופה זו עדיין לא הייתה מורגשת ה"תועלת" האמיתית של יציאת מצרים שזו הגיעה רק אחר כך בשעת מתן תורה.

חג השבועות - הוא "חג הקציר" שבעונה זו מגלה הקב"ה בכל שנה את מידתו שהוא דואג לתועלת ולקיומם החיוני של בראיו ["אחותי"] אשר הוא "נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו". אמנם גם לחם אין בו תועלת אמיתית בפני עצמה אלא הוא אמצעי להחיות את האדם, ורק כאשר יש תועלת לחיים יש תועלת אמיתית ללחם. ועל כן בברכת המזון אנו מודים לא רק על הלחם שאכלנו אלא גם על ה"לחם" הרוחני, על כל התועלת הרוחנית שהחיים מאפשרים לנו להשיג, הכוללת ברית ותורה וארץ ישראל. ועל כן, גם אם שבועות לא היה זמן מתן תורתנו, היינו צריכים להודות בו לה' גם על התועלת של התורה שהלחם הגשמי מאפשר לנו להשיג.

ימים נוראים וסוכות - אחרי שאספנו במשך הקיץ את כל הדברים ההכרחיים לחיותנו, וגם את כל הדברים הנוספים "המיותרים" שהקב"ה שם בבריאה להנאתנו, כמו כל הסוגים השונים של פירות וכדומה, אז מגיע "חג האסיף" שבו מוטל עלינו "לאסוף" את כל החסדים האלו שיהיו מוכנים לשימוש ולהשגת מטרתם. כל חסד ה' שזוכה אליו האדם והוא אינו משתמש בו להעלות את דרגת הכרתו בטוב ה' ("ידיעת ה'"), הרי זה כפרי שנשאר בחוץ בשדה ולא נאסף לתוך הבית. רק כאשר האדם משתמש בחסדים להתקרב על ידם להשי"ת, הם נחשבים "נאספים" לשימוש. ב"חג האסיף" מוטל עלינו "לאסוף" את כל הגילויים שהקב"ה גילה לנו מטובו המופלא במשך תקופת האביב והקיץ [להפנימם ו'לאספם' בתוך נפשינו], ולהשתמש בהם לגדול על ידם בהכרותנו בטובו ית' ובאהבתו.

ה"אסיפה" הזאת מתחילה בראש השנה. שכן מטרת כל חסד שמקבלים מהשי"ת היא להשתמש בו לקבל מלכות שמים בתוספת אהבה ושמחה, כמו שנאמר "וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו - ומלכותו ברצון קבלו עליהם".

כהמשך לקבלת מלכות שמים זו של הימים הנוראים, עלינו להעמיק ולהרחיב את הכרתנו במידת טובו ית', עד שנרגיש ונפנים שלא רק הדברים הנעימים שאנו מודעים לתועלת שלהם בבריאה, מקורם ממידת טובו ית', אלא כל מה שהקב"ה עושה בבריאה הכל הוא אך

ורק לטובתנו בלבד. ההכרה ב"אחדות" זו של הרבש"ע היא היסוד של מצות ארבעת המינים כמבואר לעיל, וכן של בטחון בה' (לקבל באהבה כל עתיד שהקב"ה יקבע בשבילי), אשר הוא "הצלא דמהימנותא" של הסוכה. ואכן כל מצוות החג מטרתן לחזק את אהבת ה' שלנו ואת התאחדות הרצון שלנו עם רצונו ית'.

כפי שברור בחג השבועות שאין החג נקבע רק על שם התופעות החקלאיות אלא על הפן של טובו ית' המתגלה על ידן, כמו כן "חג האסיף". מטרת חג הסוכות היא שנתרכז **בכל** החסדים שהקב"ה מעניק לנו, ונגיע על ידם לאחדות ה', לבטחון בה', ולשמחה הגדולה של אהבת ה' במדרגה המרוממת ביותר ["תמתי"], שהיא אהבה כמים הפנים לפנים ושל התאחדות מושלמת של הרצונות והשאיפות שלנו עם רצון ה'.⁴³

ב. סוכות - "בכל מאודיך"

יש היבט נהיר על ההתעלות שהיא יעדו של החג כהמשך לעליית החגים הקודמים לו, על פי דברי הגר"א בביאורו על הגמרא ברכות דף ל"ה ע"ב. וז"ל הגמרא שם:

תנו רבנן: "ואספת דגנך" ... רבי שמעון בן יוחי אומר ... בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר "ואספת דגנך", ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר "ועבדת את אויביך וגו'".

הגר"א שם (ביאורי הגר"א על אגדות מכת"י, ואמרי נועם שם) מעיר שדברי הבריייתא טעונים ביאור, שכן רבי שמעון בר יוחאי אומר שפרשה השניה של קריאת שמע, שכתוב שם "ואספת דגנך", מתייחסת למצב בו כלל ישראל "אין עושין רצונו של מקום", שלא כפי ששמע בפסוקי הפרשה. וז"ל הגר"א:

וקשה דהא כתיב שם להדיא באותו פרשה "אם שמוע תשמעו וגו' לאהבה את ה' וגו'?"

⁴³ ע' בהרחבה שערי אהבה חלק א' פרק ג' בביאור ארבעה הפנים (המדורים) של אהבת ה'. לפי האמור שם יוצא: שפסח הוא חג שמטרתו לחזק את הכרתנו ב"רעית" (אהבת הנעימות), שבועות "אחות" (אהבת המועיל) וכן בהכרת טובו ית' הניכר מהם, שהיא ב"יונתי" (אהבת הטוב). ויום הכיפורים וסוכות שייכים ל"תמתי" (אהבת ההתאחדות). וע"ש שערי אהבה סוף פרק ג' שיש הקבלה בין ארבעה כלי המקדש (מזבח הקטורת ["רעית"], שולחן ["אחות"], מנורה ["יונתי"], הארון והכרובים ["תמתי"]), וארבעה סוגים אלו של אהבת ה'. לפ"ז יוצא שהחגים שלפני יום הכיפורים הם ב"היכל", ויום הכיפורים וסוכות הם חגים ששייכים ל"קודש הקדשים". [וע' רע"מ פנחס דף רנ"ה ע"ב, המקשר בין מה שהכרובים מסמכים בכנפיהם על הארון, והצלא דמהימנותא של הסוכה.]

... לכך נראה לי דשני מיני עבודות [ה'] הן: א' שעובד בלבבו ונפשו, וא' שעובד גם במאודו. לכן פרשת "שמע" שמדבר ליחיד שיעבוד בשלשתן [ועל כן כתוב בפרשה הראשונה "בכל מאודיך"]. אבל ב"והיה אם שמוע" שמדבר לרבים וברבים לא שכיחי הא דבמאודו [לעבוד את ה' בכל ממונם ופרנסתם], כמו שכתוב "הרבה עשו כרבי שמעון כו' [ולא עלתה בידם]", לכך לא אמר רק "לבבכם" ו"נפשכם" ולא אמר "מאודכם". ולכך היה מדה כנגד מדה שהן בעצמן צריכין לעבוד עבודתם [להשתדל בהשגת פרנסתם], שאם היו עובדין אף במאודם היה נעשית על ידי אחרים.

נמצא שהפרשה הראשונה של קריאת שמע מתייחסת לדרגה מרוממת יותר מהפרשה השנייה, שבה מוזכרת אהבת ה' גם "בכל מאודך". ויש להעיר, שבמשנה (ברכות נ"ד ע"א) מובאים שני פירושים למילים "בכל מאדך":

"בכל מאדך" - בכל ממונך.

דבר אחר: "בכל מאדך" - בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (במאד מאד).

ונראה שהמתבונן בתוספת של הפרשה הראשונה על הפרשה השנייה של קריאת שמע במילים "בכל מאדך" יראה ששני הפירושים הם תולדת ההכרה המוחשית באחדות ה', המוזכרת בהתחלת פרשה הראשונה, וכדלהלן:

הפירוש, "בכל מאדך" - בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (במאד מאד): ההודיה לה' "בכל מדה ומדה שהוא מודד" [פרש"י: מדות מדודות לך, בין מדה טובה בין מדת פורענות] היא ההכרה בטוב ה' מעין שתהיה לעתיד לבא כאשר יברכו הטוב והמטיב אף על הרע. היבט זה הוא חלק מההכרה באחדות ה', שאין עוד מלבד טובו ית', כפי שכתוב בגמרא פסחים (נ' ע"א) שהוא קיומו של הפסוק "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". היינו, כל זמן שהאדם חש שיש רע בבריאה שאינו מתאים לטוב ה', הרי יש בלבו שתי רשויות ח"ו. הוא מרגיש שיש השי"ת שהוא המקור של כל הטוב בבריאה, ויש רע שלא מתאים להיווצר על ידו ית'. ככל שאדם מרגיש שגם הרע בבריאה מטרתו לטובה "כל דעביד רחמנא לטב עביד", הרי הוא מתעלה בהכרת אחדות ה'.

הפירוש, "בכל מאדך" - בכל ממונך: הוא הנכונות לוותר בלב שלם ובאהבה על כל הנוחיות של העולם הזה (כל מה שניתן לקנות באמצעות כסף), למען קיום רצונו ית' ועשיית נחת רוח לפניו [כמבואר במדרש תנחומא פרשת נח פ"ג]. זוהי מידת ההסתפקות, שהיא קבלת רצון ה' באהבה ובשמחה בכל מה שהקב"ה קובע שיהיה חלקו בחיים. גם מידה זו היא תולדת ההכרות בטוב השי"ת עד שמרגיש שאין טוב אחר חוץ מטובו ית', ועל כן אין לו רצון לשום

דבר מעבר למה שהקב"ה קבע שטוב עבורו. זוהי המעלה המרוממת של אחדות ה', שכן כל "טוב" שהאדם מרגיש שיש מחוץ לרצון ה' הוא חסרון בהכרתו באחדות ה', שהרי הוא חש שיש רשות אחרת מלבד השי"ת ח"ו. ככל שהאדם מתעלה בהכרתו שהטוב היחיד הוא רצון ה', הרי הוא גודל באחדות ה'.

והנה שני כיוונים אלו של אהבת ה' הכלולים במילים "בכל מאדך" הם בדיוק שני הפנים של כוונת מצות ישיבת סוכה כפי שתואר לעיל:

- "בכל ממונך" היא מדת ההסתפקות, אשר היא המידה של "ביטול היש של העוה"ז" של מצות ישיבת סוכה - "צא מדירת קבע", כמבואר לעיל פרק א' בביאור דברי רבי עקיבא שאמר שמצות סוכה היא זכר ל"סוכות ממש".
- הפירוש השני של "בכל מאדך" - "בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (במאד מאד)", הוא היסוד של הצלא דמהימנותא של הסוכה, שההכרה ש"כל דעביד רחמנא לטב עביד" היא שמביאה לרוגע הנעלה של בטחון בה⁴⁴. כפי שמבואר לעיל זוהי מידת האחדות שביסוד מצות נטילת ארבעת המינים, "אז ירגנו כל עצי היער לפני ה'" - אף אילני הסרק.

ועל כן ייעודו של חג הסוכות אינו רק קיום המצוות ברצון ובשמחה, שהיא מדרגת הפרשה השנייה של קריאת שמע "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ... לאהבה את ה' אלוקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ...", אלא להיות בבחינת "עושה רצונו של מקום", שהיא מדרגת הפרשה הראשונה של קריאת שמע. כלומר, לא רק "לעשות פקודתו של מקום" בקיום המצוות שאנחנו מצווים בהן בתורה, אלא להגיע לאחדות הרצון שלנו עם רצון ה' ["תמתי"⁴⁵], לשאוף לדעת מה באמת רוצה השי"ת מאיתנו ולחוש שמחה גדולה לעשות נחת רוח לפניו.⁴⁶

⁴⁴ כן הגדיר הגר"א את מהות הבטחון בה' בספר באורי הגר"א על מסכת ברכות מכת"י (דף ס' ע"א) "משמועה רעה לא יירא, נכון לבו בטוח בה'" - שלא ירא, שיודע שהשם יתברך יעשה הנכון והטוב לו.

⁴⁵ לפי המידה שכל פנימיות האדם מאוחדת בהרגשת הטוב היחיד של רצון ה', הרי הוא משיג אחדות ה'. שכן כל חלק ממנו המרגיש שיש "טוב" מחוץ לרצון ה', חש ח"ו שיש רשות אחרת מלבד השי"ת, והוא חסרון באחדות ה'.

⁴⁶ שמועתי מפי הגר"מ שטרנבוך שליט"א להסביר בכך את דברי הגמרא בבא בתרא דף י' ע"א: "אתם קרוים בנים וקרין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים". שצ"ב הרי גם עבדים צריכים לעשות רצון אדוניהם. והדברים מבוארים ע"פ הגר"א הנ"ל שעבדים עושים "פקודות האדון" מה שאין כן בן מעוניין לעשות "רצונו של אביו", מה שיגרום לו נחת רוח, אף שלא ציוה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. חג האסיף - הודיה על כל החסדים

הרב יעקב שיש שליט"א:

בתקופת חג הסוכות החקלאים מכניסים למחסנים את היבול שממנו מפרנסים כל השנה כולה. כדי שלא נשכח שהכל מתנות אהבה מבורא העולם, בכל שנה בזמן האסיף כשכל השפע מגיע, אומרת התורה: היכנסו לסוכה, ותרגישו מי נתן לכם את כל אלה, תודו לו ותשמחו בו.

המושג של 'אסיף', אין הכוונה רק לפשוטם של דברים. אין בינינו הרבה חקלאים ואיננו עסוקים באיסוף התבואה מהשדות. בזמננו יש לזה מובן אחר - האסיף שלנו הוא כל הברכות הטובות והמשמחות שהקב"ה מעניק לנו, כולל המשפחה שלנו, הבנים, הבנות, הנכדים ...

גם כלול ב'אסיף' הכפרה והאהבה של יום הכיפורים. זה עתה קירב אותנו הקב"ה אליו וטיהר את נפשותינו. הוא ברא אותנו בריה חדשה בראש השנה ורחץ אותנו מטומאת חטאינו ביום הכיפורים. אילו היו לנו עיניים לראות את ההשוואה בין 'לפני' ו'אחרי', היינו יודעים להכיר בחסדי ה' מופלאים אלו ולהודות עליהם.

על כל אחד להתבונן ב'אסיף' שלו, ולהודות עליו לפני השי"ת שבעה ימים בשמחה ובטוב לבב. התבוננות זו כוללת דברים רבים שעד היום אולי לא חשבנו עליהם כמתנות כלל.

האם עלה בדעתנו פעם להודות להקב"ה שיש לנו בית, ובבית יש כסאות וכל המשפחה יכולה לשבת יחד? ומה היה קורה אם היו כסאות אבל לא היה שולחן? כל הסליים על הרצפה, הדגים, המרק, הבשר ... תוהו ובוהו ... חשבנו פעם להודות לה' שיש בבית שולחן?

בעל ה"יסוד ושורש העבודה" היה מודה לקב"ה כל יום על כל דבר שהיה לו. הוא כותב

את הנוסח שנהג לומר על כל דבר ודבר: 'יוצרי ובוראי יתברך שמך, אני נותן לך שבח והודיה שנתת לי ...'.

בהלכות ברכות (י', כ"ו) כותב הרמב"ם: "כללו של דבר, לעולם ... יודה וישבח כפי כוחו, וכל המרבה להודות את ה' ולשבחו תמיד הרי זה משובח".

ניכנס לחדר, נסגור את הדלת, ונאמר: 'ריבונו של עולם, אני מודה לך מאד על שנתת לי ידיים! ...'.

ישנן הנאות רבות שחז"ל לא תיקנו עליהן ברכה, כמו הנאת הרחיצה. אבל למה להנות מן העולם הזה בלי ברכה? אפשר להודות עליה ולכוון באותה הזדמנות גם על החסד של הברז, המקלחת, המים החמים והזרם הנוח. אפשר להודות גם כששומעים מוזיקה.

סיפר לי אדם שחברו הבריא בניסי ניסים לאחר מחלה קשה. נזק אחד נשאר לו - הוא איבד את חוש הטעם. הוא טועם בכל דבר טעם עפר. והנה בברכת המזון מודים על עצם ההזנה, אבל היכן אומרים תודה על הטעם המרנין של המזון? היכן ישנה הודאה על הצבע של האוכל? תארו לעצמכם שכל האוכל על השולחן היה בצבע שחור: מלפפון שחור, עגבניה שחורה, דג שחור, חלה שחורה, והכל באותה צורה. הקב"ה ברא עולם מלא צבעים וצורות מרהיבי עין ומשמחי לב - היכן מודים לו על כל זה? על זה אנו אומרים: "הזן את העולם כולו בטובו **בחן** בחסד וברחמים" - איזה חן! איזה יופי! אם רק נתבונן קמעה, נגלה עוד ועוד טובות שעושה לנו הקב"ה!

רוצים סגולה לפרנסה? סגולה אמיתית מהראשונים? - אמרו תודה לקב"ה! ברכו ברכת המזון בכוונה. ובאמת, לא מספיק לומר רק את נוסח הברכה שנקבע לנו, אלא צריך גם הודיה אישית. יש למצוא זמן להודות לקב"ה על כל חסדיו. להודות על העיניים, להודות על השיניים... רק נתחיל, ונראה שאיננו גומרים. יש אנשים שכל חייהם התהפכו לטובה כתוצאה מהיבט מרענן ומרומם זה!

אמרתי דברים אלו בתלמוד תורה מסוים. אחרי חצי שנה פגש אותי המנהל ואמר לי: "מה אומר לך, נעשיתי אדם אחר בעקבות הדרשה שלך. בתחילה אשתי חשבה שמשוהו איתי השתבש שהתחלתי להודות על כל דבר, אבל גם היא נדבקה והתחילה להודות. שנינו נהיינו 'זוג בעלי תשובה' בענין ההודיה".

הוא המשיך וסיפר: "בליל שבת אחד חזרתי הביתה ואני רואה את הקטנה, בת שנה וחצי, מרוחה ב'חריין' מכף רגל ועד ראש. בדרך כלל הייתי מתפרץ במצב כזה, אבל בעקבות אורח החיים החדשים שלי, היודע אתה מה עשיתי? הרמתי

את הילדה גבוה, ואמרת: 'יוצרי ובוראי! אני נותן לך שבח והודיה שנתת לי את היצורה הזאת, שמסתובבת בבית בריאה ושלמה בכל איבריה ובכל גידיה. כמה אנשים היו מוכנים לשלם כל הון שבעולם כדי לקבל ילדה בריאה בת שנה וחצי מרוחה בחריין מכף רגל ועד ראש, כולל בגדי השבת שלה!'...

בחג הסוכות, "באספך מגרנך ומיקבך", עלינו לקחת את כל ה'אסיף' שיש לנו ולהודות עליו. כאשר נודה על כל מה שקיבלנו, נרגיש שמחה גדולה מתוך הכרה מי דואג לנו, משגיח עלינו ואוהב אותנו כל כך. שנזכה כולנו לברך ולהודות להשי"ת תמיד, ובאותה התלהטות הלב שהאדם מברך לקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא יברך אותו!

[ע"פ הספר 'דורש טוב' - סוכות, תוה"ד]

ב. להכיר שהכל מתנות אהבה !

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

אנו באים בשערי הסוכה מתוך תחושה מרוממת - הנה שוב זוכים אנו להיכנס אל החג שכל כולו שמחה והתעלות.

חג הסוכות מרומם אותנו מעל עולם החולין, ומאפשר לנו ימים של הוד אלוקי. אנו באים אל הסוכה יחד עם האושפיזין, חולקים כביכול עם בורא עולם ועימם קורת גג משותפת. עובדה זו ממלאת את ליבנו בשמחה. הרגליים כבר נישאות מאליהן בריקודי 'שמחת בית השואבה', מתוך הודאה ושמחה אין קץ.

רובד חשוב בהבנת השמחה המיוחדת של מצות הסוכה חושף הרשב"ם בבארו את טעמה של מצות סוכה:

בני ישראל צעדו להם במדבר 40 שנה, 600,000 גברים ומשפחותיהם. היה להם רק אוהל מתנופף ברוח, לא היתה להם הכנסה קבועה, בוודאי לא רכוש מקרקעין. הכל היה עראי, שברירי, נטול כל ביסוס של קבע. אחרי 40 שנות גדודים במדבר הגיע היהודי אל המנוחה ואל הנחלה, לבית מלא בכל טוב, חלקת אדמה בה הוא מגדל גידולים משכרים, לפתע נוחת עליו עושר מופלג...

כאן עליו להישמר, לבל יחשוב שהדבר מובן מאליו, שלא ירהרר ולו לרגע שכל הנכסים שקיבל, הבית שבנה, האוצרות שבמרתפיו, האילנות שלו הכורעים תחת הפירות העסיסיים - כל אלה הגיעו מכוחות עצמו ומחריצותו. לפיכך, אחת בשנה, למשך שבוע

ימים, מצווים אנו לצאת אל הסוכה. לחוש שוב את העראי, להרגיש בשנית את תחושת הנדודים, לחיות שוב תחת השמש הקופחת, בין מחיצות ארטילאיות ומתנופפות...

אז ייזכר היהודי, שכל האוצרות בהם זכה, הבית, הנכסים, הטוב הממלא את חייו - הכל הוא מקבל במתנה מבורא עולם, מתנת אהבה של אבא. וכשנקודה זו תתחדד בלבו - יפרוץ פיו ולבו בשירה נרגשת מתוך גיל ותודה למי שנתן לו את כל המתנות הללו...

מצוות סוכה נועדה כדי שלדורי דורות, יהודים יזכרו שכל מה שבידיהם, כל האוצרות והנכסים שלהם, הכל מגיע מבורא עולם. אז יתרון ליבם בשירה והודאה, הם יודו בשמחה על כל מה שזכו בו! כי כשאדם מגיע למסקנה הפשוטה שלא מגיע לו כלום - הכל מתנות, הכל: הכשרונות, היכולות, הכוחות, הבריאות, הילדים, הכסף, הקשרים, הכל; בכל-מכל-כל, אינו משלו, אז לבו נרגש בהודאה על כל המתנות הללו ומבין כי 'טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון'!

ואז לבו גואה בשמחה. זה מה שמכניס את השמחה ללב יהודי בחג הסוכות. כי כשההודאה כובשת אותו - הוא מבין שכל מה שנראה כי חסר לו - לא חסר לו באמת, הרי את מה שיש לו קיבל במתנה, וכיצד ילין על מה שלא קיבל...?! מתוך תחושה כזו, לבו נישא בריקוד סוחף בכניסתו לסוכה, כי היא מייצגת את העובדה שכל מה שיש לו הוא מתנה, ולכן הוא כה שמח, מאושר, מלא ברגשי הודאה אינסופיים!

הבה נחיה את המסר הזה בתוככי הסוכה, ונצא ממנה עם מבועי הודאה נרגשים לבורא עולם. הבה נשמע את המסר הבוקע מהדפנות ומהסכך, כי כל מה שיש לנו הוא מתנה, ונקבל בתודה את כל מה שיש ושאינו, ונתרגש עד אין קץ להודות מכל הלב תמיד.

להודאה יש כח סגולי עצום, שובר מחסומים, מחולל מהפכות. כשהיהודי מתחבר להודאה מכל הלב, החיים שלו משתנים, הוא זוכה לראות ניסים, הישועות 'רודפות' אחריו. הבה נאמץ את מתנת ההודאה, נודה לה' בכל עת מצוא ובכל רגע פנאי, נעשה לנו פנקס קטן בו נרשום את ניסי ה' ונפלאותיו - ונודה לו עליהם מכל הלב, במילים שלנו במשך היום, בפרקי תהלים נרגשים, ובשירת 'מזמור לתודה' בתפילת שחרית בלחן שמח, מרגש, מעורר אושר...

עתה הזמן, בחג הסוכות, לאמץ את ההודאה. להתחבר להודאה, להעצים את רגשותיה, לתת להם ביטוי נרחב, לשיר תודה מכל הלב. וככל שנעשה זאת - כך נזכה שבורא עולם יפתח את אוצרו הטוב, ויעניק לנו עוד ישועות שאף עליהן נכריז בלב גדוש הודיה: 'שירו לו, זמרו לו, שיחו בכל נפלאותיו'!

[פניני פרשת השבוע גיליון 251]

ג. להודות אף כשיש קשיים

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

חג הסוכות הוא "חג האסיף", בו אנו מודים לה' על חסדיו הרבים שקבלנו במשך השנה. בתוך הסוכה אנחנו שרים שירות ותשבחות לה'. בבוקרו של החג, נוטלים את ארבעת המינים וליבנו מתפרץ בתפלת הלל נרגשת. בערב תבוא 'שמחת בית השואבה', ריקודים בהם הנפש יוצאת מגדרה בהלל ובהודאה לה'.

והדבר טעון ביאור, מדוע ההודאה לה' נחגגת דוקא בתוך הסוכה, במצב מעין של 'גלות', בתנאים פחות נוחים מהרגיל, בלי כל הנוחיות המלווה אותנו כל ימות השנה? איך אפשר להלל ולהודות מכל הלב, כשאין לנו את כל הרווחה הרגילה העומדת לרשותנו כל ימות השנה?

ברם, אדם שמודה לה' באמת וחי חיים של תודה לה' על כל חסדיו - אינו זקוק לתנאים גשמיים נוחים, לדירת קבע, לספות נוחות או למזגנים מצננים. אדם שחי את השמחה של התודה לה', הודאתו פורצת מאליה מעומק לבו על עצם מתנת החיים שהעניק לו בוראו. לבו מלא בהודיה לה' על החסד העצום שהוא נמצא בתוכנית הנפלאה של הבריאה שמטרתה העולם הנכסף של טוב שאין לו קץ ותכלה. הוא מודה לה' על שזכה להיות אחד מברואיו שדואג לטובתם בלי הרף, כפי שנאמר "טוב ה' לכל ורחמיו על מעשיו". בנוסף לכך, הרי הוא יודע שכל תנאי החיים שהקב"ה מביא הם הטובים ביותר עבורו, אין הוא זקוק כלל לנוחיות כדי להודות בכל הלב.

אדרבא, ככל שתנאיו הגשמיים פחותים יותר, מתעמקת ומתחזקת שירת ההודאה הבווערת בקרבו. שכן שמחתו ותודתו לה' אינן תוצאה של תנאי חיים כאלה או אחרים, הן תוצאה של עצם הכרתו בחסד ה' שמעניק לו חיים, ושהוא זוכה להיות מברואיו האהובים. כל שמקבל מעבר לכך, הוא תוספת מתנת אהבה של אבא אוהב ומפנק! המסר הטמון בין קפלי הדפנות וקני הסכך, הוא של שירת תודה לה' בכל תנאי, בכל מצב, מול כל התמודדות או קושי...

זהו המסר שחג הסוכות מעביר לנו לכל החיים, על הטוב שהתודה מעניקה לנו כשהיא הופכת לחלק מאיתנו בכל מצב ובכל זמן. חג הסוכות מטמיע בנפשנו את ההודאה לה' עם כל הלב, את שירת התודה שאנו מודים לה' בכל מצב, על הטוב כמו על מה שנראה פחות טוב.

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרפה

התודה לה', ובעיקר כשהיא נישאת מתוך קושי והתמודדות, היא מפתח לפתוח שערי שמים לרווחה. ועל כן, בסוף ימי ההודיה של החג אנו ניגשים לתפילת גשם, ושערי השמים נפתחים לקבל את תפילותינו לשפע פרנסה והשפעה ממרומים ולהוריק עלינו גשם ומטר. ההודאה פותחת את השערים של חיי אושר ועושר.

הבה נאמץ את המסר הזה בחג הסוכות, ונפנים בליבנו שההודאה לה' אינה רק תוצאה מתנאים טובים ומשופרים, אלא היא נישאת במלוא יפעתה גם בתנאים פחות טובים. הבה נתחזק בהודאה לה', מעומק הלב ומכל הלב, נחדד את רגשות ההודאה בליבנו בכל הכח. כך, בעזרת ה', ייפתחו לנו שערי שמים וירעיף עלינו אבינו הטוב והמטיב, טובה וברכה עד בלי די!

[פניני פרשת השבוע גליון 198, תוה"ד]

פרק ד' "ושמחת בחגך"

מצות השמחה בחג הסוכות נשנית בתורה שלוש פעמים. רואים מכך שמעיקר עבודת ימי החג הוא השגת רגשי שמחה מיוחדת. מפורסם בשם הגר"א מווילנא זצ"ל שמצוה זו היא מהקשות שבתורה, שלפי דרישת התורה מוטל עלינו להיות שמונה ימים רצופים במצב של שמחה. על כן ראוי להקדיש מחשבה על מהותה של שמחה זו, להבין את טיבה וכיצד משיגים אותה.

א. שמחת אחדות ה'

מצות השמחה המוזכרת והנשנית בתורה בחג הסוכות יותר מבכל החגים האחרים⁴⁷ "ושמחת בחגך והיית אך שמח" - "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים", היא מצוה להרגיש את השמחה המרוממת של אהבת ה' המלווה את ההכרה המוחשית באחדות ה', שהיא היסוד של כל מצוות החג כמבואר לעיל. שמחה זו מתוארת על ידי הגר"א בביאורו על אגדות ברכות (מכת"י, ברכות ל' ע"ב), שזה לשון הגמרא:

משנה: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כווד ראש.

גמרא: מנא הני מילי? ... אמר רב נחמן בר יצחק מהכא "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה". מאי "וגילו ברעדה"? אמר רב אדא בר מתנא אמר רבה במקום גילה שם תהא רעדה.

אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא ברח טובא, אמר "וגילו ברעדה"

⁴⁷ מצות השמחה מובאת בתורה בחג הסוכות שלוש פעמים, בחג השבועות פעם אחת, ובפסח אינה מובאת בפירוש כלל (אולם היא נלמדת מחגים האחרים).

כתיב. אמר ליה אנא תפילין מנחנא.

רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזייה דהוה קא ברח טובא אמר ליה
"בכל עצב יהיה מותר" כתיב. אמר ליה אנא תפילין מנחנא.

וז"ל הגר"א שם:

כי בקריאת שמע איתא בזוהר פרשת פנחס [ר"ל ע"ב] "מאן דמיחדא בקריאת
שמע, חדרה זמינא ליה [מי שמייחד הייחוד של קריאת שמע, שמחה מזומנת לו מלמעלה],
שנאמר אנכי אשמח בה". כי "שמע" ו"אחד" סוף תיבות "עד" והם אותיות
גדולים, ונשאר "אשמח" [אם מורידים את האותיות "עד" שהן אותיות גדולות בספר
תורה, מהמילים "שמע" ו"אחד", נשארות אותיות "אשמח"]⁴⁸.

וזהו:

▪ "עברו את ה'" - וזו היא עבודה תפילה - "ביראה",

▪ "וגילו" - זהו קריאת שמע [שכנ"ל הרגש המרכזי של ק"ש היא שמחה] - "ברעדה"

וזהו "במקום גילה שם תהא רעדה" [היינו אחרי השגת השמחה של אחדות ה' של
קריאת שמע יש להתפלל ברעדה].

ואמר שם [בזוה"ק] "אלין ארבעה בתי דתפלין כו'" [כלומר ארבעת המילים שבין
"שמע" ו"אחד" שהן "ישראל ה' אלוקינו ה'" הן כנגד ארבעה הבתים של התפילין. וע"ע
רע"מ פנחס דף רנ"ח ע"א: שהד' רבתי של המילה "אחד" הוא כנגד ד' בתי התפלין והם כנגד
יקו"ק]. וזה שנאמר "אנא תפלין מנחנא" [השמחה המופרות שלי היא שמחה עם
אחדות ה']. ב' שינין שבתפלין כמו שכתוב "שש אנכי על אמרתך" [וע"ע זוה"ח
שיר השירים (ע"ט ע"ב): מאן דמנח תפילין, אצטריך למחדי, ועל דא כתיב, "ושמחת בחגך"].

כי השמחה היא יחוד ימינא ושמאלא [התפלין מחברים את השי"ן של הימין של
התפלין של ראש עם השי"ן של השמאל, ויוצא "שש"], כמו שכתוב "נהרות ימחאו

48 ע"ע צרור המור פ' יגש (מ"ו, כ"ט) שמרחיב בענין השמחה של אחדות ה', וז"ל: סוד הדיבוק והייחוד הוא סוד
השמחה ... וזה "ישקני מנשיקות פיהו" (שה"ש א', ב'), שהוא סוד הייחוד והדיבוק בשם, ואז השמחה בכל העולמות.
וזהו "כי טובים דודיך מיין", המשמח אלהים ואנשים. וזהו "בו ישמח לבנו" (תהלים ל"ג, כ"א) - בייחודו, ולכן אמר
"נגילה ונשמחה בך" - בייחודך ובתורתך. ... לפי שבשמחה נשיג הדיבוק האמתי. ... ולכן המייחד את השם ראוי לו
להסיר ממנו ענייני זה העולם וכל מיני עצבון, בענין שלא יטרידו כוונתו. ובזה תבין מה שאמרנו בברכות (דף ט'
ע"ב) ... אנא אסמכי גאולה לתפלה ולא פסק חייכא מפומיה כל ההוא יומא, להודיענו כי סוד הייחוד והדיבוק הוא
סוד השמחה, וסמיכת גאולה לתפלה הוא סוד הייחוד האמיתי. ... וזה ההרגש לא ירגישו בו ... אם לא נכנס להיכל
המלך פנימה. עכת"ד.

כף. וזהו ספיקת כלים בשעת שמחה [מחייאת כפיים בשעת שמחה מסמלת איחוד ה"ימין" וה"שמאל" של מדותיו ית', אשר הוא ההכרה באחדות מידת החסד ומידת הדין, ששניהם מקורם ממידת הטוב והחסד של השי"ת. הכרה מוחשית זו מעוררת שמחה נעלה נלהבת]. **ופירוש הפסוק** ["נהרות ימחאו כף"] **כי יש מים רעים ומים מתוקים, ולעתיד ירפאו כל המים וזהו "ימחאו כף"** [לעתיד יכירו שגם ה"רע" וגם "המתוק" שניהם מאותו מקור שהוא טוב].

הרגשת אחדות ה' בהמחשה מלאה, שאין עוד מלבד הטוב המופלא של השי"ת, תעורר באופן טבעי רגשי שמחה נלהבים בלב האדם. כאשר כל חלקי פנימיותו מאוחדים בהכרתם בטוב המופלא של ה' ובאהבתו הנפלאה לברואיו ושאין עוד מלבד טוב זה, הוא ירגיש את השמחה הגדולה הקיימת לפני ולפנים בנשמת כל יהודי. זוהי השמחה המרוממת של חג הסוכות.

ב. שמחת "תמתי"

שמחה זו של הכרה מוחשית באחדות ה', שאין עוד מלבדו ית', היא גם שמחת ההתאחדות כביכול עם ה'. קבלת אחדות ה' כוללת קבלת המציאות ש"אין עוד מלבדו" לא רק בעולם שמחוץ לאדם, אלא אף בתוך כל חלקי פנימיותו אין רצונות עצמאיים מלבד רצון ה', אשר זוהי קבלת מלכות שמים בפסוק הראשון של קריאת שמע.

כפי שהוזכר בפרק הקודם (ומובא בהרחבה ב"שערי אהבה" חלק א' פרק ג'), הגר"א בשיר השירים (ה', ב') כתב שקיימים בעולמנו ארבעה סוגים שונים של אהבה, כלשון הפסוק שם: "אחותי" (אהבת המועיל) - "רעיתי" (אהבת הנעימות) - "יונתני" (אהבת הטוב) - "תמתי" (התאחדות נפשית). לפי דבריו יוצא שיש גם במקביל ארבעה סוגים של שמחה, שכן כפי שכתוב בספר העקרים (מאמר ב' פ' ט"ו) ההגדרה של שמחה היא התחושה המורגשת כאשר משיגים את מה שאוהבים. לפי זה שמחת האחדות וההתאחדות כביכול עם השי"ת של חג הסוכות, היא שמחת "תמתי".

כפי שמבואר שם ב"שערי אהבה", אהבת "תמתי" היא האהבה "כמים הפנים לפנים", שהיא התגובה הטבעית של האדם לאהבתו של אחר כלפיו. עוד מבואר שם שאהבת "תמתי" כוללת גם רגשי הזדהות עם השני, כפי שכתוב במדרש רבה (שיהש"ר שם): "תמתי" - תאומתי, מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראשו, חברו מרגיש, כך כביכול אמר הקב"ה "עמו אנוכי בצרה". עכ"ל. בספר ראשית חכמה (שער האהבה פ"א) מובא ששני סוגי אהבה אלו, האהבה "כמים הפנים לפנים" ואהבת ההזדהות, הם בעומקם אחד, ששניהם תולדות ההתאחדות הנפשית הנעשית בין אוהבים אמיתיים, מעין מה שכתוב (שמואל א': י"ח, א') "ונפש יהונתן

נקשרה בנפש דוד, ויאהבהו יהונתן כנפשו". הקשר הנפשי הזה מביא את האדם להרגיש אהבה "כמים הפנים לפנים" כתגובה לאהבת השני אליו (גם כשאנו מודע לאהבה זו כלפיו), וכן להזדהות בשמחתו ובכאבו.

על כן, "שמחת תמתי" - שמחת האחדות וההתאחדות עם ה', שהיא שמחת חג הסוכות, היא לחוש את השמחה שהיא התגובה הטבעית להכרה המוחשית באהבתו המופלאה של השי"ת אלינו, להרגיש שאנחנו כביכול הכלה האהובה של בורא העולם - "אתה בחרתנו מכל העמים **אהבת אותנו** ורצית בנו ...".

שמחה זו של התאחדות והזדהות עם רצון ה', היא המשך השמחה המרוממת המורגשת במוצאי יום הכפורים אצל אנשים שזכו להתעלות אמיתית במשך היום. אחרי יום שלם של התקדשות והתעלות, הם מרגישים את נועם הטהרה וההתקרבות לה', את שמחת ההתאחדות כביכול עם קדושתו ית' והדבקות בו ית', הכוללת התאחדות רצונית עם רצונו והשאיפה לגרום נחת רוח לפניו. הם שמחים עם ה' ועם כל מה שהוא אוהב ורוצה - זוהי כל מגמתם ושמחתם. הם קשורים לרגשות נשמתם ודרכה לשמחה הגדולה של נועם קרבת ה', "שויתי ה' לנגדי ... לכן שמח לבי ויגל כבודי ...". השמחה 'לפני ה' ' הכתובה בפסוק "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים" היא המשך של הטהרה שהושגה ביום הכיפורים על ידי הדבקות בו ית' וההתבטלות אליו ולרצונו כמוש"כ **"לפני ה' תטהרו"**. וכפי שמובא בשם האריז"ל (שער הכוונות סוכות דרוש ח') הימים הנוראים הם כביכול חיבוק של יד שמאל של רבש"ע, וסוכות חיבוק של יד ימין.

נראה שעל שמחה נעלה זו כתב החזון איש בספר אמונה ובטחון (פרק א', אות ט'):

כאשר זכה שכל האדם לראות אמתת מציאותו ית' [נראה הכוונה: שזכה להכיר אמיתת טובו ית' ואהבתו לברואיו] **מיר נכנס בו שמחת גיל אין קץ, ונשמתו נעימה עליו** [הנשמה מרגישה שמחה גדולה כאשר האדם משיג את האמת הזאת, שכן זו שאיפתה ומטרתה], **והדמיון משלים עם השכל לחזות בנועם ד'** [ההכרה במידותיו ית' היא תולדת הכרת השכל המעורר את הדמיון לצייר מידות אלו כפי שהאדם מכירם מאנשים טובים שיש להם מידות נעלות אלו], **וכל תענוגי בשרים חמקו עברו, ונפשו העדינה מתעטפת בקדושה וכאילו פירשה מגוף העכור ומשוממת בשמי שמים** [מתוך דבקות הנשמה בטוב נפלא זה, כדלקמן].

ובהעלות האדם בערכי קודש אלו, נגלה לפניו עולם חדש, כי אפשר לאדם בעולם הזה להיות כמלאך לרגעים, וליהנות מזיו הקודש, וכל תענוגי עולם הזה כאפס נגד עונג של דביקות האדם ליוצרו ית'.

הכח הטמיר הלזה הוא אחד מכחות הטמירים שנתן היוצר בנשמת האדם, וכח זה מעיד על קשר הגבר ליוצר כל היצורים, ואשר נברא לעבוד את בוראו ולרבקה בו [ועל כן הנשמה חשה שמחה גדולה בדבקות זו].

תולדת ההכרה המוחשית באחדות ה' היא, שעל ידה גם כל המדורים האחרים של אהבת ה' ושמחה עם ה' מורגשים ביתר שאת ומאירים בתוספת אורה. כעת, אחרי ההכרה שאין עוד מלבד טובו ית', בידי האדם לחזור למדורי "אחותי" (אהבת המועיל), "רעיתי" (אהבת הנעימות) ו"יונתי" (אהבת הטוב), ולהרגיש שאף כל מה שנמצא בעולם שנראה שאינו מתאים למדורים אלו, כל הדברים שנראים בהסתכלות שטחית שאינם "טוב", "נעים" או "מועיל", באמת מגיעים מאותו מקור של טוב מופלג. זוהי השמחה הנעלה של חג הסוכות.

ג. "זמן שמחתנו"

בנוסח התפילה שקבעו אנשי כנסת הגדולה בתפילת המועדים, חג הפסח נקרא 'זמן חרותנו', חג השבועות 'זמן מתן תורתנו' וחג הסוכות 'זמן שמחתנו'. והדבר טעון ביאור, שהרי מהות חג הפסח היא 'זמן חרותנו' שבו יצאו ישראל מעבדות לחרות, וכן מהות חג השבועות היא 'זמן מתן תורתנו', אולם מצות השמחה היא לכאורה רק אחת מהמצוות הנוהגות בחג הסוכות, ואינו דומה לשאר החגים הנקראים על שם עיקר סיבת קביעת החג?

ברם מכאן רואים שגם בסוכות עומק הגדרת מהות החג היא 'זמן שמחתנו'.

שמחה מושלמת

כפי שמובא לעיל שמחה היא הרגש המורגש על ידי האדם כאשר הוא משיג את מה שאוהב. כלשון בעל ספר העקרים (מאמר ב' פ' ט"ו) "כמו שהעצב נאמר בלשון בני אדם על ההתפעלות המגיע מן הדבר הנעשה הפך הרצון, כן השמחה נאמר על ערבות הפקת רצון האדם".

והרי נפש האדם מורכבת מכמה חלקים, כאשר כל חלק אוהב דברים מסוימים כפי תכונתו וטבעו. החלקים הנמוכים של הנפש, הקשורים לגוף, שואפים להנאות גשמיות. לעומת זאת הנשמה משתוקקת לקרבת אלוקים ולקיום רצון ה'. שני מרכיבים אלו של הנפש מובילים את האדם לכיוונים שונים, וכאשר אחד שמח, השני באופן טבעי יהיה בעצב ובצער. כאשר האדם הולך בכיוון של הגוף, להנות מדברים גשמיים אף כאשר אין בהם מטרה רוחנית, הנשמה תהיה בצער, שעל ידם האדם נהיה מגושם ומתרחק מהשי"ת. יש רק דרך אחת לאחד את כל חלקי הנפש בשמחה אחידה, והיא כאשר האדם משתמש בהנאות הגוף להגיע להודיה לה'

ולהגדיל הכרתו המוחשית בטוב ה'. אז יתאחדו הנשמה והגוף בשמחתם עם טובו ית', כל אחד לפי תכונתו; הגוף עם ההטבה שקיבל, והנשמה עם מדות טובו ית' ואהבתו הגדולה לברואיו שהטבות אלו מגלות ומבטאות.

שמחת חג הסוכות

זוהי מהות השמחה של חג הסוכות. שהגוף שמח עם "האסיף" של שפע הברכות שהעניק לו השי"ת במשך השנה, והנשמה שמחה עם גילוי טובו ית' ואהבתו לברואיו הניכרים מחסדים אלו. בנוסף לכך, הנשמה שמחה עם קרבת ה' הנובעת מהטהרה והכפרה שהשיג האדם בימים הנוראים, ואם הבטחון בה' של ה"צלא דמהימנותא" שחש בתוך הסוכה [אשר כאמור, שמחה זו מושגת באמצעות היציאה מנתינת חשיבות וקביעות לעולם הגשמי], שכל אלו מביאים את האדם להרגיש את השמחה של אחדות ה', שאין עוד מלבד טובו ית'. זוהי שמחה מושלמת שכל חלקי הנפש משתתפים בה. שמחה מרוממת זו של התאחדות כל חלקי נפש האדם בעבודת ה' "לעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" היא מטרת החג, והשלמת התשובה של הימים הנוראים. לפי זה מבואר ביותר שאנשי כנסת הגדולה הגדירו את מהות החג "זמן שמחתנו", שכן מטרת כל מצוות החג היא לאחד את כל חלקי הנפש בשמחה הנפלאה של אהבת השי"ת. "ושמחת בחגך והיית אך שמח" שלא יהיה שום חלק מהנפש שאינו משתתף בשמחה נעלה זו של "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים".

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. הסוכה - 'חדר היחוד'

הרב עזריאל טאובר זצ"ל:

חג הסוכות מקביל ל'חדר יחוד'

הקשר בין השי"ת לעם ישראל מקביל לקשר בין בני זוג. קשר זה נבנה בג' שלבים: א. שידוכים. ב. נישואים. ג. יחוד - החיים המשותפים יחד באהבה ובאחוזה.

הקשר בין הקב"ה וכלל ישראל מורכב מאותם שלושה שלבים: א. יציאת מצרים - היתנה בחינת אירוסין, אז ישראל התקשרו קשר ראשוני עם בורא העולם. ב. במעמד הר סיני - הושלם הקשר בבחינת נישואין וחופה, כדרשת חז"ל (תענית פ"ד מ"ח) 'ביום חתונתו' זה מתן תורה. ג. בסוף אותו תהליך נבנה המשכן - שעל ידו נהיה שלמות הקשר בין כלל ישראל והקב"ה, שלב היחוד.

במקביל לכך, הקב"ה זיכה את ישראל בשלושה מועדים. כל מועד מורה על קשר וקרבה מיוחדת בין הקב"ה לכנסת ישראל, שלוש בחינות שונות של קשר, כל אחת נוספת ומעולה מחברתה: א. חג הפסח - מורה על קשר האירוסין. ב. שבועות - מורה על קשר החתונה יום שמחת לבו. ג. חג הסוכות - הוא כנגד הקשר עם הקב"ה בבחינת יחוד.

נמצא שסוכות מורה על הקשר הנעלה והעמוק ביותר בין כלל ישראל לקב"ה - יחוד. וכן כתב רבי צדוק הכהן (פרי צדיק מוצאי יו"כ אות ז'): מצות סוכה היא ההתייחדות והדביקות הגמורה של כלל ישראל עם הקב"ה, לכן אומר הזוה"ק כי מצוות סוכה שייכת רק לישראל, ולא ליתר העמים, כי רק עם ישראל יכולים להגיע לדביקות בהשי"ת, כמו שנאמר (דברים ד', ד') "ואתם הדבקים בה' אלהיכם". וכך דרשו חז"ל (זוה"ק ח"ג ס"ג ע"ב) על הפסוק "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות" רק מי שהוא מגזע ושוורש ישראל יכול לחסות בצל השי"ת.

הסוכה היא מקום השראת השכינה

אמרו חז"ל (סוכה ט' ע"א) "כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנאמר 'חג הסוכות שבעת ימים לה', מה חג לה' אף סוכה לה". משמעות הדבר שהסוכה היא מקום של השראת השכינה, ושמו יתברך חל עליה. יהודי המוזמן לסוכה, מוזמן להתייחד כביכול עם השכינה. על דרך זה כתוב בספר 'שם משמאל' (סוכות שנת תרע"ב) כי הסוכה היא דוגמת בית המקדש, ששם שמים חל על הסוכה, ובסוכה כלל ישראל חוסים בצילו יתברך ... והשכינה שורה במקום.

לעתיד לבוא כשיבואו אומות העולם לבקש מהקב"ה שיתן להם מצוה, יתן להם מצות סוכה. מדוע בחר הקב"ה דוקא במצות סוכה?

מבאר ה'שם משמאל': הימים של ימות המשיח ענינם היחוד השלם עם הקב"ה על ידי בנין בית המקדש והשראת השכינה בתוך עם ישראל. אולם רק מי שמשתוקק ושמח באותו קשר יכול לזכות לו. לכן לפני ימות המשיח ה' יבחן את כל בני האדם במידת השאיפה שלהם, האם הם באמת משתוקקים לקשר עם הקב"ה ושמחים בו, או לא. כדי לבחון את הדבר, ה' יבקש מהם לקיים מצות סוכה, המייצגת ומדגמת את בחינת הקשר של אחרית הימים. ישראל שמחכים למשיח ישמחו בקיום מצוות הסוכה, ולא יפריע להם החום. אבל הגויים יאמרו שמפריע להם החום, העדר הגשמיות יפריע להם, והם יצאו מהסוכה מתוך רצון להיפטר ממנה. ואף שאכן מצטער פטור מן הסוכה, אבל מי שעוזב את הסוכה ברגשי זלזול, בלי להרגיש צביטה בלב על חוסר אפשרותו לשבת בצילא דהימנותא, דבר זה מורה על זלזול בקשר שלו עם הקב"ה, ומודיע על שורש פגום. נמצא שקיום מצות סוכה הוא מבחן האהבה, האם האדם משתוקק לקשר עם הקב"ה ושמח בו. האם הוא באמת אוהב את הקב"ה.

שמחה יתירה של סוכות - 'שמחת היחוד'

בסוכות נצטוינו לשמוח ביותר, כדברי הרמב"ם (הל' לולב ח', י"ב) "אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה במקדש שמחה יתירה". השמחה היתירה של חג הסוכות היא תולדת הקשר המיוחד עם השי"ת שקיים בחג, בחינת היחוד, בחינת השראת השכינה. שבעת ימים אנו יושבים בסוכה, חוסים בצילו יתברך ושמחים עם הקשר הייחודי שלנו עם הקב"ה.

כל יהודי היושב בסוכה עליו להתרומם מעל כל קשיי חייו, ולהרגיש שהכל כדאי כדי לזכות לקשר של קרבה מיוחדת עם הקב"ה, בשביל הזכות המופלאה לשבת בצילא דמהימנותא. זו היא עבודתנו בסוכות; לשמוח, לרקוד ולשיר: 'אשרנו מה טוב חלקנו

ומה נעים גורלנו', אשרינו שאנחנו קשורים להשי"ת בקשר העמוק והנפלא ביותר שיכול להיות. אם נחוש ונעריך קשר זה באמיתיות ואת החביבות המיוחדת שלנו בעיני הקב"ה, נחיה כל חיינו באושר ובשמחה.

[פרקי מחשבה ירח האיתנים עמ' רצ"ג]

ב. מהות החג - אהבה נלהבת!

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

◡ "וימינו תחבקני" בחג הסוכות ◡

חג הסוכות הוא המשך של העליה של הימים הנוראים. כל חודש תשרי הנו סולם של עליה החל מראש השנה, עשרת ימי תשובה, יום כיפור, עד לפסגות רוממות חג הסוכות, הושענא רבה ושמייני עצרת.

בסוכות באה לידי ביטוי האהבה הנפלאה שהקב"ה אוהב אותנו. בה הקב"ה כביכול מתקרב אלינו מאד ומחבק אותנו, כמו שהאריז"ל אמר (שער הכוונות דרושי חג הסוכות ד', ע"פ הגמרא סוכה ד' ע"ב) שסוכה שיעורה שתי דפנות כהלכתן והשלישית טפח, שזוהי צורת חביקה של אדם המחבק את חברו בידו: הזרוע והאמה שהם ארוכים, ועוד טפח, שזו כף היד. הסוכה היא חביקה מהשי"ת. מהות החג היא אהבה!

העובדה שהקב"ה מעונין למלוך על 'נמלים' ו'יתושים' כמונו, הוא כבר פלא וחסד גדול. אולם, שהקב"ה אוהב ואיכפת לו מכל אחד מאתנו, הוא מפליא עשרת מונים. הפלא העצום של חג הסוכות הוא שלא רק הקב"ה, הגדול והנורא, מולך על אנשים קטנים ושפלים כמותנו, אלא שהוא אוהב באהבה נפלאה כל אחד ואחד מאתנו!!

ביום כיפור הקב"ה ניקה את כל העוונות שלנו זיכך וטיהר אותנו. בסוכות הוא מכניס אותנו לתוך ביתו לתוך הסוכה, ומחבק אותנו באהבה. בהושענא רבה הוא מנשק אותנו, (ערבה דומה לשפתיים - תנחומא אמור סי' י"ט), ובשמייני עצרת הוא פותח לנו את כל השערים כמו שכתוב בזה"ק (ויקרא ל"ב ע"א) שבאותו יום "כל מה דבעי שאיל ויהיב ליה".

◡ ההבדל בין עבודת ימים הנוראים וחג הסוכות ◡

באריז"ל מבואר שיום כיפור הוא בבחינת "שמאלו תחת לראשי" (שה"ש ח', ג'), ואילו בסוכות מתחיל זמן של "וימינו תחבקני". זאת אומרת עד יום כיפור העבודה שלנו היא בגדר של יראה ("שמאל"), אך בימי הסוכות מתחילה עבודה של אהבה ("ימין").

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תרצה

כאשר אדם בונה את החיים שלו, ישנם שני אופנים בעבודת ה'. ניקח לדוגמא, אדם הרוצה להיות תלמיד חכם: הוא יכול לגשת לזה באופן של תכנון טכני, כמה שעות הוא צריך להקדיש ללימודו לשם כך, כמה עליו להתפלל, מה עליו להרחיק מביתו וכו', ואת הכל הוא יעשה לפי הקווים והכללים שצריך לנהוג בהם לשם כך, כנדרש מאדם השואף להיות תלמיד חכם.

אך ישנה אפשרות אחרת לגשת לענין: בלי קווים ובלי כללים רק עם רתיחה של אהבה לקב"ה ולתורתו! זהו אדם הבונה קשר פנימי עמוק עם הקב"ה. אדם כזה זוכה לקשר עם הקב"ה שהוא בבחינת "עין לא ראתה אלקים זולתך".

גם באופן הראשון וגם באופן השני האדם יתעורר בבוקר, יתפלל, ילמד תורה ויעבוד את ה', אך באופן הראשון הקשר עם הקב"ה הוא קשר קר חסר אהבה, ואילו באופן השני הוא קשר חם ורותח.

שני הכיוונים הנ"ל מדגימים את עבודתנו בימים הנוראים לעומת העבודה המיוחדת של חג הסוכות. בעשיית ובימים הנוראים יצרנו קשר עם הקב"ה, מערכת של קווים וכללים, השגנו גדלות ורוממות מסוימת. אך עדיין הרוממות הרוחנית הזאת יכולה להיות יבשה כמו עצם, שהאדם סידר את עצמו כך שיוכל ללמוד ולהתפלל ולקיים את רצון ה'. המערכת שעלינו לבנות בסוכות היא מערכת של אהבה ורתחת! של "אילת אהבים ויעלת חן"! בסוכות עלינו להשיג שייכות פנימית לזהות ונלהבת עם הקב"ה בבחינת "תוכו רצוף אהבה".

[שיחות סוכות עם ק"א]

ג. הזדמנות להראות אהבתינו

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

בחג הסוכות כולנו נכנסים לתוך מציאות רוחנית מרוממת ומשמחת. חוסים בצילו של אבא, שעליו התרפקנו מראש חודש אלול. אבא, שחנן אותנו בשנה חדשה בראש השנה, וקרב ואימץ אותנו אליו טהורים נקיים וזכים ביום הכיפורים. כמו בנים שיישרו את ההדורים ושבים לחוש קרובים ואהובים, נחסה בצילו, נתעטף בהשראתו ונשמח בזכות הכבירה.

החג הזה זכה לתואר 'זמן שמחתנו', זהו החג והמועד שמהותו שמחה, מצותו שמחה, כל כולו זועק שמחה - 'ושמחת בחגך'. מהסוכות נשמע קול זמירות השירה המשמחת, אפילו

האנשים ברחוב - חייכנים ושמחים מהרגיל ... אין לב יהודי שאינו נרגש, שמח ועולץ. בבוא החג, נצא כולנו מבתינו, ניכנס בחדווה לסוכה המוארת, המקושטת, מרהיבת העין ומשמחת הלב. חג הסוכות נקרא 'זמן שמחתנו', ולא בכדי, זה חג בו השמחה תופסת את המקום המרכזי, מצות 'ושמחת בחגך' נכתבה בתורה בקשר לחג זה. יש לנו מצוה להיות בשמחה במשך שבוע שלם. חג הסוכות הוא המעיין שממנו נובעת השמחה לכל ימות השנה.

חג הסוכות הוא המשך ישיר לימים הנוראים שעברו עלינו. בימים נעלים אלה התמוגגנו בתפילות הנשגבות, חשנו כמה טוב ונעים להתרפק בחיקו של אבא שבשמים, הכרזנו שאנו קרובים ומחוברים אליו בכל נימי נפשנו, אוהבים אותו באמת וחפצים לעשות רצונו.

ואז מגיע חג הסוכות. חג הסוכות הוא ההזדמנות הראשונה להוכיח את עצמנו לאבא, להראות לו שאנו אמיתיים בהכרזתנו, שאנו אוהבים אותו באמת, שאנו חפצים בו, שאנו מתכוונים באמת בכך שביקשנו את קירבתו במשך הימים הנוראים שחלפו. אז אימת הדין היתה עלינו, ואך טבעי שנרצה להתקרב לה' בימים הללו. אבל עכשיו, בסוכות, זה הזמן להוכיח שהתכוונו לכל מילה, שבאמת נכספה נפשנו לבורא עולם, לקרבתו ולגרום לו נחת רוח, אנו שמחים להיכנס ולחסות בצילו, ואנו מאושרים לקיים את מצוותיו!

העובדה הזו, היא הממלאת את ליבנו בשמחה עמוקה, היא שמובילה אותנו ליכולת לשמוח שבעה ימים רצופים. כי בכל רגע, בכל אכילה בסוכה ובכל שינה בה, בכל שהות בסוכה ובכל נטילת ארבעת המינים, אנו מביעים את אהבתנו להשי"ת, את שמחתנו בו, ומדגישים כי הדבר אינו תלוי בשבתנו על כסא נוח או תחת מיזוג אוויר נעים. ההיפך, בכל מצב, בכל תנאי, בכל עת, אנו נכספים להתרפק על ה', להנות מזיו שכינתו, להתחבר אליו באמת!

הבה נשוש ונשמח בכניסתנו לחג הסוכות. ליבנו יימלא באושר גואה עת ניכנס לחסות בצילו של אבא, עת נכניס את כל כולנו אל ביתו, להיות בקרבתו המרומם והאוהב. הבה נשמח בקיום מצות הסוכה גם אם הדבר דורש מאיתנו מאמץ או חוסר נוחות - כי זה בדיוק מה שנותן לנו לבטא את אהבתנו לאבינו שבשמים, זה העונג והשמחה האמיתית שלנו. הסוכה וארבעת המינים נותנים לנו את היכולת לשמוח עם כל הלב, להתחבר לאבא שבשמים במצוותיו האהובות, ולהתרפק בצילו בשמחה אין קץ!

[פניני פרשת השבוע גליון 150, תוה"ד]

ד. שמחת המפגש אחרי הניתוק

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

שמחת חג הסוכות, למה הוא דומה? לאברך ההולך בערב חג הסוכות לשוק ארבעת המינים ולוקח עמו את בנו הקטן. הוא מזהיר אותו לא להתרחק ממנו, אולם מחמת דוחק ציבור הקונים, נפרדו האב והבן זה מזה, ובעוד האב שקוע בבדיקת הלולב, הבן הקטן מחפש לראות את התמונות המענינות אותו. רק לאחר דקות ממושכות מתעורר האברך ושם לב שבנו איננו. הוא מתחיל לחפש בקדחתנות אחרי יענקל"ה שלו. לאחר חיפושים ממושכים הוא מגיע לתחנת המשטרה ושואל אם מצאו ילד קטן. השוטר שואל אותו כיצד יוכל להוכיח שהילד הנמצא בתחנה הוא הבן שלו. תוך כדי הדברים קופץ הילד הקטן מהחדר הפנימי וצועק "אבא!! איפה נעלמת?!". מעתה יענקל"ה לא מרפה מאביו אפילו רגע אחד. זוהי תשובה.

אנו הילדים של הקב"ה, אנחנו אוהבים אותו מאד שכן "חכו ממתקים וכולו מחמדים" (שה"ש ה', ט"ז). הוא המשפיע לנו בחסדו את כל צרכינו, ממנו אנו מקבלים אויר לנשימה, מים לשתייה, משפחה וילדים. אנו מפחדים להתרחק ממנו כמו שילד חושש להיפרד מאבא. אמנם החטא מרחיק את היהודי מהשי"ת, ועליו לפחד מכך, פחד מוות. ברגע שאנו מוצאים מחדש את הקב"ה על ידי תשובה וקופצים בזעקה "רבונו של עולם היכן אתה? כיצד התנתקנו ממך?!", מעתה אנו אווזים כביכול בידו ולא מרפים ממנה. אין קירבה כל כך גדולה וחזקה, כמו אחרי שמצאנו בחזרה את אבא אחרי שהלכנו לאיבוד.

כזה הוא ההבדל בין המצב של קודם יום כיפור למצב של אחרי יום כיפור. ההכנה ליום כיפור משולה לפחד ולחיפוש היכן הוא אבא. מרגע שמצאנו את הקב"ה אנו אווזים בו ולא נרפים ממנו - זוהי אהבת ה' של ימי הסוכות. אוכלים ושותים ונמצאים כל היום הדוק וצמוד אליו בסוכה. "כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, הולך לבקר חולים ולנחם אבלים ולולבו בידו" (סוכה מ"א ע"ב). זוהי צורת הנהגה של דביקות, שלא עוזבים את הקב"ה אפילו לרגע אחד. ביום השמיני של החג היום שנוסף מפני שקשה לקב"ה פרידתנו, אנחנו מתרוממים לדרגת "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו" (דברים ד', ל"ה), כביכול חבוקים ודבוקים בו ית', שתכליתו שלא תהיה יותר שום פרידה מהקב"ה מכאן ואילך - "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג', ו'), בכל מקום ובכל מצב נחיה עם הקב"ה.

[שיחות סוכות עם קי"ח]

ה. לשמוח בקשר עם השי"ת

הרב עזריאל טאובר זצ"ל:

הבסיס של היהדות ושורש קיום התורה והמצוות הוא הרצון והשמחה בקשר שלנו עם הקב"ה. לכן אומר הרמב"ם (הלכות לולב פרק ח') "כל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו", שכן העדר השמחה אינה רק עבירה פרטית, אלא ליקוי חמור ביסוד היהדות ובקיום כל התורה.

נמחיש את הדבר באמצעות משל:

פעם הגיע יהודי לרב והתלונן בפניו: "שלושים שנה אני נשוי ואני לא מסתדר עם אשתי. עכשיו הגיעו מים עד נפש... החלטתי סופית לתת לה גט!". הוא המשיך להסביר את הסיבות שהביאו אותו למסקנה כואבת זו: א. אשתו מלאה כלפיו בטענות כריזמו, מצטערת בכלל שהיא נשואה לו ואיננה מעוניינת כלל להמשיך את הקשר אתו. ב. האשה לא נוקפת אצבע בבית, לא מסדרת, לא מבשלת וכו'.

הרב הפתיע אותו בתשובה לא צפויה: "בשורה טובה לי יקירי, רופא מצוין זה עתה גילה תרופה שיכולה לרפאות את אשתך, ולעורר בה את הרצון להיות נשואה אליך, ואף המציא תרופה נוספת שבכוחה להמריץ אותה בסידור הבית וכו'". "אולם" הוסיף הרב "יש רק מגבלה אחת, אין אפשרות לתת שתי תרופות לאדם אחד. ניתן לטפל רק בבעיה אחת מתוך שתי הבעיות שציינת, או שהאשה תהיה שמחה ומאושרת בקשר שלכם יחד, או שהיא תהיה הכי חרוצה שניתן להיות הבית שלך יהיה מצוחצח מסודר ומתפקד עד להפליא", הפטיר הרב. "עליך לבחור מה אתה רוצה, אשה שמחה ובית לא מסודר, או בית מסודר ואשה עצובה?".

מובן מאליו שכל אדם יעדיף אשה שמחה ומרוצה על בית מסודר.

ומהמשל אל הנמשל. הקשר שלנו עם הקב"ה דומה לקשר בין בני זוג. ישנן שתי בחינות באותו קשר, עצם הקשר וגם שמירת התורה והמצוות, שהם החיובים שלנו במסגרת הקשר. אף שבדאי עלינו להקפיד לקיים את כל מצוותיו בכל דקדוקיהן ופרטיותן, אמנם הדבר הראשון והחשוב ביותר הוא שנשמח בעצם הקשר שלנו עם הקב"ה, שאם אין אנו מאושרים עם הקשר, חסר במהותנו כעם ה'. ואם אנו כן שמחים, אף אם איננו מושלמים בתחומים אחרים, אבל יש לנו את הבסיס הראשוני לקשר איתו, ובע"ה השאר יבוא. ולכן אומר הכתוב (דברים כ"ח, מ"ז) "תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה", חוסר השמחה הוא

סיבה להשלכות החמורות המתוארות שם בהמשך הפרשה, לפי שהשמחה היא שורש הכל ויסוד הקשר בין כלל ישראל והקב"ה.

[פרקי מחשבה ירח האיתנים עמ' רפ"ב]

ו. שמחת ההשתחררות משטחיות

הרב שמואל אהרן יודלביץ זצ"ל

הגה"צ רבי שמואל אהרן יודלביץ זצ"ל היה שואל: מדוע סוכות נקרא "זמן שמחתנו"? הרי פסח, בו אנו מסובין בבני חורין ואוכלים כדרך המלכים, אינו נקרא בתורה "זמן שמחתנו". ואילו סוכות בו יוצאים מדירת קבע לדירת ארעי, ואומרים ב"הי רצון" בכניסה לסוכה שאם התחייבנו בגלות שתחשב לנו הסוכה כייסוריה, וקוראים בספר קהלת, המדבר על סוף כל האדם וחיי ההבל ורעות הרוח - חג זה הוא 'זמן שמחתנו'...?

והשיב, היא הנותנת, כל השנה כולה שטוף האדם בחיי ההבל ורעות הרוח, רדוף ורודף ואינו משיג מאומה, שכן יש לו מנה ורוצה מאתיים, משיג את המאתיים וכבר חפץ בארבע מאות, והנפש לא תמלא ומחסורה הולך ורב. וכיצד ישמח ובמה ישמח?!

מה עשה הקדוש ברוך הוא? ברוב רחמיו נעץ קנה בים המערבולות, אמר שבעה ימים צאו מדירת הקבע, מהעולם של ביסוס ושאיפות גשמיות, שתמיד אתם חשים חסרים בה ומצרים בה, ולכו לחיות בדירת ארעי, בעולם ששאיפות אלו אין בהן ערך. התנתקו מהמירוץ הגשמי המתיש שאין לו סוף, ותקראו במגילת קהלת שהכל הבל ורעות רוח, ומאומה לא תקחו אתכם זולתי תורה ומצוות. אז תוכלו לפנות דעתכם לתורה ולמצוות שהן האושר והעושר הנעלים האמיתיים הקיימים לעד, להשתעשע בהם, להוסיף בהם, לשמוח באמת ב"פיקודי ה' ישרים משמחי לב", ב"מצות ה' ברה מאירת עינים, יראת ה' טהורה עומדת לעד, משפטי ה' אמת צדקו יחדיו".

היש שמחה גדולה מזו?!

היתכן זמן שמחתנו בסגנון אחר...?!

[ספר 'מעילו של שמואל' עמ' רס"ד, תוה"ד]

מאור הפנים של שמחת החג

בבית מדרשו של הרה"ק בעל 'יסוד העבודה' מסלונים זי"ע נראתה דמות בלתי שגרתית. חייל רוסי עטוי מדי הצבא האדום וחמוש בנשק חדשני, נקלע לבית המדרש לתפילת ערבית של יום חול רגיל. דמותו של חייל בבית המדרש לא היתה מחזה נפוץ ברוסיה, יהודים שהפכו לחיילי הצאר שכחו עד מהרה היכן ממוקם בית המדרש. לפיכך היתה הפליאה רבה. אך היא התעצמה שבעתיים כאשר הרבי בעל 'יסוד העבודה' פתח את דלת חדרו, והזמין את החייל האלמוני להיכנס אליו. עתה היו כולם מסוקרנים ממש.

הרבי קרא אליו את החייל בחביבות רבה, הזמינו לשבת לצידו בפנים מאירות. אחרי ששוחח עמו בידידות דקות ספורות, שאל הרבי "אני רואה על פניך אור מיוחד, אמור נא לי האם עשית איזו מצוה נדירה? אולי הצלת נפש מישראל? איך זכית לאור כה נעלה על פניך?"

החייל נבוך, הרהר דקות ספורות חיפש בירכתי מוחו, אך לא זכר דבר, הוא לא זוכר מצוה מיוחדת שקיים. אך הרבי לא ויתר. "אולי חווית איזו שמחה של מצוה מיוחדת בתקופה אחרונה?"

החייל שב וחיטט בזכרונו לבסוף ניצת בו זיק של זכרון רחוק, "אני זוכר שלפני קרוב לשנה היה זה בערב חג הסוכות קיבלתי תורנות שמירה בעמדה צבאית מרוחקת, תורנות של שתים עשרה שעות. ידעתי שבאותו ערב יחול חג הסוכות, וידעתי שבעיירה הסמוכה לעמדה, ישנן סוכות כשרות בהן אוכל לקיים את מצות אכילת כזית בסוכה בלילה הראשון של החג. אך עם זאת העובדה כי עלי להיות בתורנות באותו לילה החדירה בי את ההכרה כי לא אוכל לקיים את המצוה, שכן אינני יכול לעזוב את השמירה, ובאם אברח לסוכה לפני תום התורנות, אני מסתכן בגזר דין חמור ביותר בבית משפט צבאי.

לא ידעתי את נפשי, מחד גיסא הסוכה כה קרובה, אני יכול להגיע אליה ולקיים את המצוה די בקלות. אך מאידך אני מסתכן אם אברח מהתורנות. הייתי במבוכה רבה לא ידעתי מה להחליט. בסוף החלטתי שמצות סוכה שווה התאמצות יתירה.

מבעוד מועד ניסיתי לברר מתי אין מעקב אחרי השומרים, ובשעה אחת עשרה וחצי בלילה עזבתי את עמדת השמירה ואצתי רצתי אל הסוכה, קידשתי על היין, ברכתי 'לישב בסוכה', ואכלתי כזית. בשלוש דקות לשתים עשרה כבר הייתי בחזרה בעמדת השמירה.

כשחזרתי, שמחתי כל כך על שזכיתי לקיים את המצוה עד שרקדתי באושר בתוככי המוצב הצבאי. פשוט רקדתי בכל הכח ובכל העוצמה, שמח ומאושר שזכיתי לקיים מצות סוכה למרות כל הקשיים. הרגשתי אז מאושר מאוד" הפטיר החייל בהתרגשות.

"אכן נודע הדבר!!" אורו עיניו של הרבי, "אשריך ואשרי חלקך. האור המיוחד הזרוע על פניך הוא מאור הזוהר של שמחה של מצוה. מצות סוכה עצמה היא רבת זכויות, אך על ידי קיום המצווה לבד הוא אינו מגיע. השמחה שלך והריקוד שרקדת בעטיה הכפילו את ערך המצוה עד אין שיעור, הם שהאירו את פניך במאור רוממות מצות החג עד היום הזה".

הרבי סיים את דבריו ולחץ בחמימות את ידיו של החייל לפני פרידתו.

סוכות הוא זמן שמחתנו. הזכות לשמוח לא נתונה רק למי שיושב בסלון מהודר, אלא גם למי שרץ לתפוס ברבע שעה כזית חלה בליל החג. האושר והשמחה שלו לקיים רצון בוראו, זיכו אותו בזכות כבירה אמיתית. הוא תפס את מהות שמחת החג. חג הסוכות נועד לחזק בנו את ההכרה שלהיות יהודי המקיים מצוות היא סיבה מספקת להיות בשמחה עצומה ולהודות לבורא עולם בלי קץ על הזכות הגדולה. שמחת החג אינה שמחה של נוחיות גשמית, אלא השמחה המרוממת של עשיית רצון אבינו שבשמים.

מצות סוכה היא מצוה של שמחה, מצוה הממלאת את ליבנו בסיפוק ובאושר. כי מהותה נועם קרבת הקשר עם אבינו האהוב שבשמים וקיום מצוותיו מתוך שמחה נרגשת למלאות את רצונו ולגרום לו נחת רוח.

[פניני פרשת השבוע גליון 47, תוה"ד]

פרק ה'

שמחת בית השואבה

בתוך בית המקדש היתה שמחה מופלגת במשך ימי החג. שמחה זו היתה קשורה למצות ניסוך המים. שכן בשעת הקרבת קרבן התמיד של שחר כל יום מימי חג הסוכות, בנוסף לנסכי היין שמנסכים כל ימות השנה, היו מנסכים גם מים, ששאבו ממעיין השילוח במעמד יומי רב-רושם. הבנת עומק מצוה מיוחדת זו, תוסיף הבנה במהות שמחתו המיוחדת של חג הסוכות.

א. שמחה מופלאה

בלילות של חג הסוכות, היו חוגגים בבית המקדש, מתוך שמחה גדולה מאד את "שמחת בית השואבה", כמתואר במשנה (סוכה פרק ה'):

אמרו, כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו. ... ולא היתה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפניו דברי שירות ותשבחות. והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלותים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר, על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים ...

ומובא שם בגמרא סוכה דף נ"ג ע"א:

אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת בית השואבה, היה נוטל שמנה אבוקות של אור וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו, וכשהוא משתחוה נועץ שני גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן, וזו היא קידה. ... אמר רבי יהושע בן חנניה כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו. ...

והרחיב הרמב"ם (הלכות לולב פרק ח' הלכה ו' - ט') בתיאור שמחה גדולה זו, וז"ל:

בכל יום ויום מימי חולו של מועד, מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמחה, שאר היום עם כל הלילה. והיאך היתה שמחה זו? החליל מכה ומנגנין בכנור ובנבלים ובמצלותים, וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה בפה, ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע, ואומרים דברי שיר ותושבחות ...

מצוה להרבות בשמחה זו. ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה, הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמע.

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר (דברים כ"ח) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב". וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו, חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר "אל תתהדר לפני מלך". וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול המכובד העובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אמר (שמואל ב': ו') "ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני". ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר (שמואל ב': ו') "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".

גם בזוה"ק מובאת שמחה גדולה זו, ומבואר שם שהיא היתה שמחה של אהבת ה'. וז"ל (חלק ג' דף רנ"ט ע"א, מתורגם ללה"ק):

אין בימי השנה שמחה כמו אלו הימים (של ימי הסוכות), ... המים שישראל מנסכים בשמחה ובאהבת הקב"ה, דכתיב "ושאבתם מים בששון".

וכתוב בירושלמי (מסכת סוכה פ"ה הל' א', דף כ"ב ע"ב, מובא תוספות נ' ע"ב) שהשמחה הייתה כל כך גדולה ונעלה עד שאדם שזכה לראותה היה יכול להגיע לדרגה שישרה עליו רוח הקודש:

אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמה "בית שואבה", שמשם שואבים רוח הקודש, על שם "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה". ... אמר רב יונה, יונה בן אמייתי מעולי רגלים היה, ונכנס לשמחת בית השואבה, ושרתה עליו רוח הקודש. ללמדך שאין רוח הקדש שורה אלא על לב שמח. מאי טעמא, "והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים". אמר רב בנימין בר לוי "והיה כנגן במנגן" [שמשמע שניגן בכלי שיר המנגן] אין כתיב כאן, אלא "והיה כנגן המנגן" [משמע שלב האדם מתעורר בניגון (קרבן העדה)] ותהי עליו רוח אלהים.

ב. סיבת השמחה - ניסוך המים בחג

רש"י כותב בסוכה (דף נ' ע"א, ומ"ב ע"ב), שכל השמחה הגדולה הזאת היתה לכבוד מצות ניסוך המים שהיתה נוהגת עם קרבן התמיד של שחר בימי חג הסוכות. וז"ל רש"י:

בית השואבה - כל שמחה זו אינה אלא בשביל [לכבוד⁴⁹] ניסוך המים, כדמפרש "ושאבתם מים בששון".

וכן מפורש בגמרא סוכה דף נ' ע"ב:

איתמר רב יהודה ורב עינא [נחלקו בגירסת המשנה] **חד תני "שואבה"** [אחד מהם גרס "שמחת בית השואבה"] **וחד תני "חשובה"** [ואחד מהם גרס "שמחת בית החשובה"]. **אמר מר זוטרא מאן דתני "שואבה" לא משתבש** [מי ששנה "בית השואבה" אינו טועה], **ומאן דתני "חשובה" לא משתבש** [ומי ששנה "בית החשובה" אינו טועה]. **מאן דתני שואבה לא משתבש, דאמר רב נחמן מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית** [פרש"י: שיתין (חלל מתחת המזבח היורד עד התהום שלשם יורדים הנסכים) נבראו מששת ימי בראשית לקבל הנסכים].

ומבואר בזוה"ק המוזכר לעיל, שהשמחה הגדולה הייתה עם מצות ניסוך המים ועם האהבת ה' המתעוררת על ידה:

המים שישראל מנסכים בשמחה ובאהבת הקב"ה דכתיב "ושאבתם מים בששון"⁵⁰.

עבודת ניסוך המים על גבי המזבח מתוארת ברמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פרק י' הל' ו', ז'), וז"ל:

כל שבעת ימי החג מנסכין את המים על גבי המזבח, ודבר זה הלכה למשה מסיני ... בקרן דרומית מערבית היה מנסך למעלה מחצי המזבח, והכל יורד לשיתין. כיצד היו עושין? צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגין, היה ממלא אותה מן השילוח. הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו, עלה לכבש ופנה לשמאלו ונותן המים מן הצלוחית לתוך הספל שהיה שם. ושני ספלים של כסף היו שם, מערבי היה בו המים, ומזרחי היה בו היין של נסך, והיו מנוקבין

49 ל' רש"י בדף מ"ב ע"א.

50 וכן מבואר בזוה"ק השמטות דף רס"א ע"ב המובא לקמן אות ד'.

כמין שני חוטמין דקין, ושל מים היה נקב שלו דק משל יין כרי שיכלה המים עם היין כאחד.

כדי להבין את חשיבותה של עבודה זו, ואת השמחה המופלגת שהיא גרמה, יש להקדים ברור הענין של "המים העליונים" ו"המים התחתונים".

ג. ענין "המים העליונים" ו"המים התחתונים"

כתוב ביום השני של בריאת העולם בתחילת ספר בראשית (פרק א', ו'-ח):

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְדֵּל בֵּין מַיִם לְמַיִם. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי כֵן. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם, וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי.

ומובא על זה בפירוש רבינו בחיי (ויקרא ב', י"ג) בשם המדרש:

אמרו במדרש: מים התחתונים נקראו "מים בוכים". ולמה נקראו מים בוכים. כי בשעה שחלק הקב"ה את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה, התחילו מים התחתונים בוכים, וזהו שכתוב (איוב כ"ח) "מבכי נהרות חבש"⁵¹. אמר רבי אבא בבבלי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים, אמרו או לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו. מה עשו? העיזו פניהם, ובקעו תהומות ובקשו לעלות, עד שגער בהן הקב"ה שנאמר (ישעיה מ"ג) "הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה", (נחום א') "גוער בים ויבשהו". אמר להם הקב"ה הואיל ולכבודי עשיתן כל כך, אין להן רשות למים העליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם, שנאמר (תהלים צ"ג) "מקולות מים רבים אדירים משברי ים", ומה הם אומרים "אדיר במרום ה'". ולא עוד אלא שעתידין אתם ליקרב על גבי המזבח במלח ונסוך המים⁵².

51 וכן מובא מדרש זה ברש"י על הפסוק שם באיוב. וז"ל: "מבכי נהרות חבש" - בבריאת העולם כשבכו מים התחתונים. בכי כמו 'נבכי ים' (איוב ל').

52 וכ"כ רש"י ויקרא (ב', י"ג): "מלח בריח" - שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג.

וע"ע תיקוני זהר דף פ' ע"א: ויעש אלקים את הרקיע ויבדל וכו' ... מיין מסטרא דשמאלא הוו בעאן לאתגברא, ומיין מסטרא דימינא הוו בעאן לאסתלקא עלייהו, עד דאלין אמרין אנן בעינן למהווי קדם מלכא, ואלין אמרין אנן בעינן למהווי קדם מלכא. עד דאתא עמודא דאמצעיתא ואעיל שלם בינייהו, וקשיר לון ואתעביד שלום בינייהו. ודא מחלוקת לשם שמים, כגון לאה ורחל, דדא בעא לאתחברא בבעלה, ודא בעא לאתחברא בבעלה, ונטיל לון יעקב וקשיר לון ביה.

ומעין זה מובא גם בתוספות הרא"ש על התורה שם, וז"ל:

כאשר נתחלקו המים התחתונים מן העליונים געו בבכיה שיהיו במקום טומאה. אמר להם הקב"ה שתקו ואני אצוה עליכם ניסוך המים. ולא נתפייסו כי אינם כי אם פעם אחת בשנה, וכרת להם הקב"ה ברית שימלחו הקרבנות.

הענין של "המים העליונים והמים התחתונים" שהם כנ"ל ביסודה של מצות ניסוך המים ושמחת בית השואבה, מבוארים בהרחבה בכתבי הרב יצחק אייזק חבר זצ"ל. וז"ל בספר אור תורה, אות כ"ט:

יש ב' מיני הנהגות לעולם: אחת הנהגת הטבע, וב' הנהגה שלמעלה מן הטבע. וענין ההנהגה מכונה בשם "מים", כי המים הם חיות כל נבראי מטה, כן שפע השגחתו יתברך הוא חיות כל העולמות. וענין הנהגת הטבע נמסר לאומות העולם, אבל ישראל אין להם מציאות כלל במזל ... שעיקר מציאותם הוא בא לעולם למעלה מן המזל, כי אברהם ושרה עקרים היו, ולכן אין להם חיות אלא בתורה, והוא הנמשל במים, והיינו שהוא מקור החיים מלמעלה. והם ב' בחינות מים: אחת מים שלמטה מן הרקיע שהוא הנהגת הטבע, ומים שמעל לרקיע הוא השגחה העליונה המסורה לישראל לבד "כי חלק ה' עמו כו'" (דברים ל"ב, ט').

■ וזהו ענין [המילה] "מים" שמלוויו גם כן "מים": "מים" - יו"ד [ו ועוד ד = י'] - מ"ם⁵³, ואחד נעלם ואחד נגלה, והם ב' בחינות "מים" הנזכרים לעיל.

■ והכל נרמז באות "א": ששני יודי"ן שבו הם מים עליונים ומים תחתונים, והו' שבאמצע הוא הרקיע המפסיק ביניהם, והוא בחינת ו' ימי בראשית⁵⁴.

ו"מים תחתונים", הוא הנהגת הטבע, שהוטבע בו בתחלה, בעת ו' ימי בראשית בבריאת העולם. ו"מים העליונים" הוא בבחינת מתן תורה, שאז נתחדש הבריאה להיות מסור הכל ביד ישראל, לחדש דברים נפלאים, במה שהוא למעלה ממדרגה הראשונה של ו' ימי בראשית. ועל זה אמר שלמה המלך עליו השלום "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" (קהלת א', ג'),

53 היינו כשכותבים את האותיות "מ-י-ם" במילואן "מם יוד מם" נמצאת עוד פעם המילה מים (כאשר ו' ועוד ד' שוה י').

54 ע' רע"מ במדבר (רכ"ג ע"ב): ורזא דמלה יאהדונהי מים עליונים זכרים י' עלאה, מים תחתונים נקבות י' תתאה, שית אתון בינייהו כחושבן ו'. ובאפיקי ים (מגילה י"א ע"א) כתב: י' העליון הוא י' הדברות, וי' התחתון י' מאמרות שנברא בהם העולם, והו' באמצע ו' ימי בראשית.

אבל מה שלמעלה מן השמש יש יתרון, והוא בתורה ומצות⁵⁵.

עוד מבאר הרי"א חבר זצ"ל בהרחבה בספר ביאורי אגדות (אפיקי ים) מגילה דף י"א ע"א, ש"המים העליונים" האלו הם באמת התורה הקדושה, שהיא המים הרוחניים, האמצעי להורדת השפע לעולם, ועל כן נמשלה התורה למים.

ד. הסיבה לשמחה הגדולה

עכשיו ניתן בעה"י להבין את השמחה הגדולה שהיתה מלווה את עבודת ניסוך המים בבית המקדש. שלכאורה לשמחה מה זו עושה? מה הייתה הסיבה לשמחה מופלגת זו, דווקא בהקשר לניסוך המים?

כתוב בזה"ק (השמטות דף רס"א ע"ב):

תא חזי בהאי חגא עבדין נסוך המים. ... וחסידים וצדיקים חדאן בהאי הלולא, בגין דרמיזא להווא טיבו דזמין קב"ה למעבד כד יעבר קב"ה סאיבו מארעא [תרגום: בא וראה בחג הזה עושים את ניסוך המים ... וחסידים וצדיקים שמחים בהלולא זו כיון שזה מרמז לאותו הטוב שעתיד הקב"ה לעשות כאשר הקב"ה יעביר את הטומאה מהארץ].

ונראה בעה"י ביאור הדבר בהקדם דברי המדרש רבה בראשית (ד', ו'):

למה אין כתיב בשני "כי טוב". רבי חנינא אומר שבו נבראת מחלוקת שנאמר "ויהי מבדיל בין מים למים". אמר רב טביומי אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה "כי טוב", מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה.⁵⁶

לא רק עצם ההפרדה הזו היתה מעשה של פירוד ו"מחלוקת", אלא שהמים התחתונים מהותם משורש הפירוד והמחלוקת, לעומת המים העליונים שהם משורש האחדות⁵⁷. ונראה שהמים

⁵⁵ עע"ש בהמשך, שבזמן הגלות המים העליונים נגנזים ונסתרים, והרי אין לכלל ישראל קיום לפי חוקי הטבע בלי המים העליונים, ועל כן כל קיומם הוא בזכות התורה ותלמידי חכמים שבדור.

⁵⁶ וע"ע תיקוני זהר דף י"ט ע"ב.

⁵⁷ וז"ל הרב י. א. חבר זצ"ל בספר יד מצרים: מאמר "הי רקיע בתוך המים וגו'", מבואר בזה"ק שבו נברא המיתה שהוא סטרא דחורבה, מחלוקת. והענין, כי הנבראים התחתונים אין להם חיות מעצמם, רק הם צריכים לעליונים ... שהם כלים המריקים שפע חיות לתחתונים. וידוע כי "מים" הוא כינוי לרוח החיוני המקיים כל דבר כמים המשקים הזרעים והנטיעות. ומים העליונים הוא שפע העליון שבשמים ממעל, שהם חיים וקיימים לעד ואין בהם הפסד ותמורה כלל, ומים התחתונים הוא שפע הנשפע לארץ התחתון. וההבדל הוא שהם נבדלים מצבא השמים על ידי שהם בעלי תמורה והפסד, וזה בא מסיבת הרקיע שמבדיל בין מים עליונים למים התחתונים. והוא מה שכתוב

התחתונים בכו על כך שהם נמצאים במקום טומאה, והופרדו ממקום גילוי כבוד שמים, להיות תפקידם כחלק מהסתר העולם, להיות מקור של שפע טבעי הנראה לעיניים כנפרד ומנותק מהשי"ת. והנה מטרת ההפרדה הזאת היתה לתת מקום לבני אדם, החיים בתוך הסתר העולם, לסלק מתוך לבם הסתר זה, ולהגיע להכיר ולהרגיש שמקור הכל הוא טובו ית' המובהק, ושאין כאן פירוד וניתוק כלל, שכן כל ההסתר הוא למראית העין בלבד. היינו **שתפקיד האדם בעולם הזה הוא לסלק מתוך לבו את "הרקיע" המבדיל בין מים למים**⁵⁸, להכיר בנס שבטבע ולהרגיש את הטוב המופלא שיש אף בתוך כל הנהגת ההסתר. כלומר, להשיג אחדותו ית' מעין מה שיהיה לעתיד לבא, שאז "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" שיברכו הטוב והמטיב אף על הרע (כמבואר בגמרא פסחים נ' ע"א), אשר הוא **איחוד המים התחתונים עם המים העליונים**.

וכן כתב השפת אמת (סוכות, שנת תרנ"ד) שמטרת מצות נסוך המים היא לעשות שלום בין המים העליונים והמים התחתונים:

איתא: מים תחתונים בוכין כו' והבטיח להם הקב"ה לקבל מהם ניסוך המים בחג. דכתיב "והי רקיע כו' מבדיל בין מים למים". וכתוב "יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד" וע"ש בזהר הקדוש.
והענין, כי בני ישראל יש להם כח להעלות המים מלמטה. ... ולכן נקרא בני ישראל "השולמית" שעושים שלום בין עליונים לתחתונים. כמו שאמרו ז"ל שאדם נברא מעליון ותחתון כדי לעשות שלום, ואין אדם אלא ישראל. לכן נסכו לפני מים בחג.

הרי שניסוך המים בחג הוא עבודה המסמלת את איחוד המים העליונים והתחתונים, אשר היא האחדות השלמה שהיא מטרת כל הבריאה. עבודה זו מבטאת את שאיפתנו ושאירת המים

בזה"ק ובמדרש, שהמחלוקת נבראה ביום שני על ידי הבדל זה, כמו שכתבו המחברים, שענין המחלוקת הוא פירוד היסודות, והשלום הוא יחודם וחיבורם. ועל זה נאמר "עושה שלום במרומיו", וכן בפנחס כתיב "הנני נותן לו את בריתי שלום", והוא אליהו שנשאר חי וקיים לעולם, וזהו שנאמר בו שעלה בסערה השמימה והוא למעלה מן הרקיע למים העליונים. ולכן מחלוקת מכונה בשם מים, "האי תיגרא דמי לבדקא דמא" וכו', כי מים טבעם להפריד ולהתיר הדברים הדבוקים. וכן השלום נמשל גם כן למים שטבעם גם כן לחבר דברים הנפרדים כדבר הגבול, והוא ענין מים העליונים ומים התחתונים. ... ולכן לא נאמר "כי טוב" בשני, רק נשלם ביום שישי אחר שנברא האדם, שנאמר "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". ואמרו "מאד זה יום המיתה", כי האדם השלם המשלים רצון הבריאה, המיתה היא לטובתו, להיות חי וקיים לעולמים תחת כסא הכבוד צרורה בצרור החיים.

58 ע' ביאור הגר"א על שולחן ערוך או"ח סי' תכ"ח, ביאור תפלת "יעלה ויבא", וז"ל: יעלה ויבא כו' ... הזכיר כאן שמונה מיני הגשות והתקרבות כנגד ז' רקיעים אשר בחטאינו עלתה השכינה למעלה מז' רקיעים. ואנחנו מתחננים לפני השם יתברך שיעלה תפלינו למסך הראשון הנקרא "וילון" המבדיל בינינו ובין אבינו שבשמים. וזהו "יעלה". "ויבא": לרקיע הנקרא "רקיע הבא" המבדיל בין המים אשר מעל הרקיע ובין המים אשר מתחת לרקיע... והיא המבדלת בין גוף לנפש ...

התחתונים להתאחד בחזרה עם גילוי כבוד השמים שמעל ההסתר של העולם הזה. וזה היה הניחוח שהקב"ה נתן למים התחתונים, שמקיימים בהם את מצות ניסוך המים בחג. שכן על ידי מצוה זו המים ישיגו את מטרם, שהירידה שלהם תהיה ירידה לצורך עלייה - עליית כלל ישראל, להכיר ולחוש את טובו ית' בתוך ההסתר. על ידי מצות ניסוך המים, המים התחתונים יהיו אמצעי לעורר לבבות עם ישראל להרגיש את אחדותו ית', שאין עוד מלבדו, ושירגישו שאף המים התחתונים, אף שלא ניכר בהם הטוב של ה' בגלוי, גם הם מקורם מהטוב הנפלא של השי"ת.

השגה מוחשית של אחדות זו מלווה תמיד בשמחה גדולה, כמובא לעיל פרק ד' בשם הגר"א לגבי השמחה שבאמירת הפסוק הראשון של קריאת שמע, שהיא השמחה של אחדות ה', של איחוד הימין והשמאל שאין עוד מלבד טובו ית'. נמצא, כאשר כל חלקי פנימיותו של האדם מאוחדים בהכרת טובו המופלג של השי"ת וטובת רצונו ית', המשתקפת בכל הבריאה כולה ובכל מה שיש בה, זוהי השגת אחדות ה', וזוהי שמחה אמיתית מושלמת, שמחת התאחדות האדם כביכול עם השי"ת [שמחת "תמתי"]. הריקודים של שמחת בית השואבה היו ריקודים של התעוררות כל חלקי הנפש והלב לחוש את טובו המופלא של השי"ת, הכולל אף את הנהגתו ותוכניותיו בתוך ההסתר והצרות של הבריאה, ולאחד את כל חלקי הנפש בהכרה מוחשית זו.⁵⁹

ה. "נסכו לפני כדי שיתברכו לכם גשמי שנה"

כתוב בגמרא ראש השנה (דף ט"ז ע"א):

בחג נידונין על המים ... ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג. אמר הקדוש ברוך הוא נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

בפרקי דרבי אליעזר (פרק ד') מובא שיש שני סוגים של גשמים, גשמים טבעיים וגשמים

⁵⁹ לפי האמור מיושבת תמיה שהאחרונים שואלים על שיטת הרמב"ם (הל' לולב ח', י"ב) שמביא שמקורה של מצות שמחת בית השואבה בבית המקדש הוא הפסוק "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים". וע' עמק ברכה (שמחת בית השואבה א'), והערות הר"פ פערלא לסה"מ לרס"ג (ח"ג מילואים סי' ה' עמ' 465) שמתקשים מאד איפה מקורו של הרמב"ם לחידוש זה, שהרי הגמרא (סוכה מ"ג ע"א) לומדת מפסוק זה מצות נטילת לולב במקדש שבעה ימים ולא שמחת בית השואבה, וכ"כ הרמב"ם (הל' לולב פ"ז הל' י"ג), ואיך לומד הרמב"ם שתי מצות מפסוק אחד. אולם לפי המבואר הדברים נהירים, שמצות "שמחה לפני ה' אלוהיך" היינו שמחת דבקות בה' ואחדות ה', אשר האמצעים להגיע לשמחה זו הוא ארבעת המינים ומצות ניסוך המים. ועל כן המקור בתורה לשמחת בית השואבה הוא אכן הפסוק "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" אשר גם ניסוך המים וגם נטילת ארבעת המינים הם ענפים של מצוה זו ואמצעי להשיגה. [מצות ניסוך המים כשלעצמה אינה מקור לשמחת בית השואבה, שהרי היה אפשר לקיים את ניסוך המים בלי שמחה מאורגנת זו, ורק כיון שיש מצוה של "ושמחת לפני ה' אלוהיך שבעת ימים" היו עושים תוכנית מיוחדת ומאמצים גדולים להשיג שמחה מרוממת זו.]

שמקורם מה"אוצר הטוב שבשמים". וז"ל:

העבים שואבים מים מן התהומות שנאמר "מעלה נשיאים מקצה הארץ", ובכל מקום שיפקוד להם הקב"ה שם הן מגשימין, ומיד הארץ מעוברת וצמחה, כאשה אלמנה שהיא מעוברת מזנות. אבל כי רצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צדה של בריות, פותח אוצר הטוב שבשמים וממטיר על הארץ, שהן מים זכרים ופרים, ומיד הארץ מתעברת וצמחה צמח של ברכה, שנאמר "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים".

וע' אדרת אליהו להגר"א (בראשית ב', ו') שה"אוצר הטוב" הזה הוא של המים העליונים, והגשמים הטבעיים הם של המים התחתונים. וז"ל:

בפרקי דרבי אליעזר אמר בזמן שישראל אין עושין רצונו של מקום ממים התחתונים הם שותים. והטעם מפני שישראל מחברים שמים וארץ במעשיהם הנאותים, אז יורידו מלמעלה, ואם לא, נעצרים מלמעלה. וזה שנאמר "ואדם אין לעבוד את האדמה" - כמו "לעבדה ולשמרה" [שהכוונה לעבודת ה'] - ולכן "ואד יעלה מן הארץ" מפני שלא היו זכות מעשים להוריד הגשמים מלמעלה, אז אד עלה מן הארץ, שעננים שתו מן מים התחתונים ... "יעלה" לשון הוה, להורות שענינו תמיד כך הוא.

וכן מבואר בגמרא בבא בתרא (דף כ"ה ע"ב):

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש אין הגשמים יורדין מאוצר טוב שנאמר "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב". בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, וישראל שרויין על אדמתם, גשמים יורדין מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם אין גשמים יורדין מאוצר טוב.

והענין מבואר בספר אפיקי ים (ביאורי אגדות להר"י. א. חבר זצ"ל) תענית דף ח' ע"ב:

[כתוב שם בגמרא] אמר ר' יצחק גדול יום הגשמים שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו שנאמר "לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך".

הענין, כי שורש כל הברכות הוא הגשמים הבאים ממים עליונים. ... והיינו שכמו שמים התחתונים הם שורש לכל גידול הצמחים אשר הם חיי כל בשר ונפש, כמו כן מים העליונים הם שורש כל קיום הנבראים התחתונים, וכל צרכם ושפעם בא משם. רק שמים העליונים מהם הברכה ברוחניות של כל דבר, והוא ברכה הרוחנית וכל תוספת שפע וטובה בא משם, ומים התחתונים הברכה נראה בגלוי.

... ולפי מה שבירכנו הגשמים בעת ירידתם מתעורר שורש הברכה העליונה ממים העליונים, ולכן כל הנמצא בעולם התחתון נמצא בו ברכה ותוספת שפע⁶⁰. לכן אמרו שגם פרוטה שבכיס מתברך בו, רצה לומר שאפילו דבר שאין שייך בו ריבוי מחמת גשמים, וגם הוא דבר המדוד ומנוי כמו שכתוב (ב"מ כ"א ע"ב) אדם עשוי למשמש בכיסו [תמיד] וכו', אף שאין בו ברכה כמו שכתוב לקמן [בהמשך הגמרא שם], מכל מקום על ידי ירידת גשמים, שבו מתלבש ברכה עליונה ממים עליונים שאינו תחת מדה ומקום וזמן, שולח בו ברכה גם כן. ולכן "ברכה" נקרא כן, מלשון בריכה עליונה מים עליונים.

וכן מרומז בתורה בפרשת בחוקותי "אם בחוקותי וכו' ונתתי גשמיכם וכו'" (ויקרא כ"ו, ג'), שבתורה הכל הוא בכלל ופרט, וכן כאן הזכיר הגשם בראש כל הברכות, לומר שבו כלולים כולם, כל מה שיתבאר בפרשה זו נכלול בברכה זו. ... גם הגשמים, אין זה תמיד שיהיו בו מתלבש טיפה וברכה ממים העליונים, כמו שכתוב לקמן "בזמן שעושים רצונו של מקום אז שותים מאוצר של מעלה וירד מן וכו'" [ע"פ גמ' בבא בתרא דף כ"ה ע"ב: המו' לעיל], ולזה אמר הכתוב "ונתתי גשמיכם וכו'", רצה לומר גשמים המיוחדים לכם, שהם מים של מעלה, מה שאין כן לאומות העולם שהם אינם שותים מאוצר של מעלה. וכמו שכתוב לקמן (דף י' ע"א) ארץ ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם מתמצית וכו'. עכת"ד.

60 הברכה שתגיע לא תהיה רק בגשמיות, אלא כל צורת ההנהגה תשתנה על ידי זה, כמו"כ בספר שיח יצחק (חלק ב', בשלח). וז"ל: זהו ענין צורת אות אל"ף, יו"ד למעלה, ויו"ד למטה, וז' באמצע, וכוונתו כמ"ש רז"ל "מיום שחרב בהמ"ק נפסקה מחיצה של ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים". והיינו שמדרגת ישראל, כשהם עושים רצונו של מקום, הם במדרגת, יו"ד שע"ג הוי"ו, ר"ל שהם למעלה מן הרקיע. אבל כשאין עושים רצונו של מקום, אז הם בבחינת יו"ד היורד למטה. והו' שהוא רקיע מבדיל ביניהם לבין אביהם שבשמים, ר"ל שהם למטה מן המזל, והמזלות שברקיע שולטים עליהם, והוא השמש השורף אותם, שמש הוא כלל כל הכוכבים ומזלות והוא מ"ש "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש" וכו', כמ"ש רבינו [הגר"א] בפירושו לשה"ש שם [ע"ש וז"ל: שזה ידוע שאין מזל לישראל כמ"ש במגילה... וכל המזלות הם נגדיים לישראל כמ"ש שם, ע"ש כי המזל היה מורה שאברהם לא יוליד ולא יהיה זרע ישראל בעולם. וכל המזלות הם באים מהשמש כמ"ש בפי' יונה, ע"ש. וזה שנאמר "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש" פי' שבא עלי מחמת שכל המזלות נגדיים לי. בני אמי נחרו בי' פי' שהאומות גרמו לי שיכול השמש לבא עלי ... "שמוני נוטרה את הכרמים" כי אם הייתי נוטרה את כרמי, הייתי יושבת על מכוני בארץ ישראל, והיה בית המקדש קיים, לא היה יכול השמש לבא עלי. כי בית המקדש היה כמו סוכה ומגן על ישראל מן המזלות... ועל כוונה זו אמרו ג"כ רז"ל "בזמן שישיראל עושים רצונו של מקום, שותים מאוצר של מעלה, שנאמר יפתח השם לך את אוצרו הטוב, ובזמן שאין עושים רצונו של מקום, שותים מאוצר של מטה". והיינו כמ"ש "הי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים", שמים רומזים על שפע חיות הנבראים ממנו יתברך כמו המים שכל הצמחים גדלים מהם, וחיות הכל הוא במים. ומים עליונים שעל הרקיע הוא שפע עליון למעלה מן הרקיע, משחקים גדלים מהם, והוא נפתח כשישראל עושים רצונו של מקום, כמו שכתוב "תפתח ארץ ויפירה ישע ושחקים יזלו צדק". עכת"ד.

נמצא שלפי עבודת כלל ישראל בחג הסוכות, ובפרט בעבודת ניסוך המים, שכאמור לעיל מטרתה לסלק את הרקיע המבדיל בין מים למים על ידי ההכרה וההשגה באחדות ה' ובטובו ית' בהנהגת הבריא, ירד השפע וגשמי השנה מהאוצר הטוב של המים העליונים, ולא רק על פי הנהגת הטבע⁶¹. וכן מבואר בשפת אמת (סוכות שנת תרנ"ד). וז"ל:

בגמרא ראש השנה דף ט"ז ע"א: "אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג שיתברכו לכם גשמי שנה". כי בחג נדונין על המים, דהנה כתב (בראשית ב', ה') "וכל שיש השדה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ, ואדם אין לעבד את האדמה". ע"ש וברש"י נח"ל רש"י שם: וכל עשב השדה .. עדיין לא צמח בארץ כשנגמרה בריאת העולם בשישי קודם שנברא אדם ... ובשלישי שכתוב "ותוצא", לא יצאו, אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו'. ולמה. "כי לא המטיר". ומה טעם לא המטיר. לפי "שאדם אין לעבד את האדמה" ואין מכיר בטובתן של גשמים. וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים]. ולכן אין המטר יורד רק בהתעוררות אדם. ואין אדם אלא ישראל "אתם קרוים אדם". ובזמן המקדש היה מתקיים בפועל שהיו מתפללים על הגשמים ונענין. ועתה בעונותינו הרבים אין שוטה נפגע [ע"פ ירושלמי תענית (פ"ג הל' ח') ע"ש. ונראה כוונתו שאנחנו ירדנו מבחינת "אדם" ל"אדם שוטה", שחסר לנו מודעות רוחנית וקשר לרמה זו של הנהגה עליונה]. והנה כתוב "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב" - "לך בזכותך, ואז הוא גשמי ברכה.

על כן העבודה של חג הסוכות היא: "ושאבתם מים בששון" לשאוב מים מה"אוצר הטוב" של המים העליונים על ידי השמחה בה', באחדותו ובעבודתו, "ממעייני הישועה" ממקור הברכה והישועה האמיתית⁶². על ידי השמחה המרוממת עם השי"ת שניתן להשיג בחג, מורידים שפע

61 לפי זה מבואר שאף שבגמרא ראש השנה י"ז ע"ב מובא שכמות הגשמים נקבעת כבר בראש השנה, בכל זאת אמר הקדוש ברוך הוא נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. היינו שהגשמים והשפע העליון יגיעו ממקור הברכה האמיתית, מהמים העליונים, ולא רק על פי הנהגת הטבע.

62 יש להעיר שיש קשר בין אחדות המים העליונים והתחתונים והענין של טהרה ע"י טבילה במים. דאיתא בזה"ק (ח"ב קצ"ח ע"ב): ביומא תנינא ברא רקיעא, דיהא מפריש בין מיא למיא, כדתיב (בראשית א' ו') "ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים, ויהי מבדיל בין מים למים", ואתני עמהון קודשא בריך הוא דמיא יהון מפרישין לישראל בין טומאה לטהרה, לאתדכאה בהו, וכך הוה. עכ"ל. והדברים מבוארים לפי דברי ר' צדוק הכהן צ"ל בספר דובר צדק (מאמר ים שעשה שלמה), וז"ל: כבר כתב הרמב"ם סוף הלכות מקואות רמז שיש במקוה ע"ש [רמב"ם הלכות מקואות פ' י"א: "דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן, ואין מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכלל החוקים, וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים אלא גזירת הכתוב היא, והדבר תלוי בכוונת הלב. ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק (לא נתכוון לשם טבילת טהרה, אלא לרחיצה בעלמא) כאילו לא טבל. ואף על פי כן רמז יש בדבר, כשם שהמכוין לבו לטהר כיון שטבל טהור ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת, טהור, הרי

של ברכה מהאוצר הטוב של המים העליונים לכל הבריא. שפע זה הוא לא רק של גשמים וברכה גשמית, אלא גם שפע רוחני כפי שמוזכר לעיל "שמשם שואבים רוח הקודש". עבודה זו גורמת נחת רוח מופלאה למעלה, שהקב"ה כביכול מחכה בכמיהה להכרה שלנו ולאהבה שלנו, ועל ידי כך לאפשרות להשפיע שפע של טובה וברכה בלתי מוגבלת מאוצרו הטוב לנו ולבריאיה כולה.

הוא אומר 'וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם' [']. והוא גם כן בדברי רז"ל שילי יומא להמשיל טהרת עונות לטבילת המקוה יעו"ש שאמר "דומה לטובל ושרץ בידו כו" ע"ש ... ויסודו בכתוב "ומכל גלוליכם אטהר אתכם". ותשובה, ששב להשם יתברך בכל לבו, רומז למים. רומז יש בדבר כמו שכתוב בספר החינוך כמו שהיה העולם כולו בתחלה מים במים וכאלו היום נולד כו' ע"ש [וז"ל ספר החינוך - מצוה קע"ג: "ובטעם המים שיטהרו כל טמא, אחשוב על צד הפשט כי הענין הוא כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאילו נברא באותה שעה, כמו שהיה העולם כולו מים טרם היות בו אדם, וכמו שכתוב [בראשית א', ב'] ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ויתן אל לבו בדמיון כי כמו שנתחדש בגופו יחדש גם כן פעולותיו לטוב, ויכשיר מעשיו, וידקדק בדרכי השם ברוך הוא. ועל כן אמרו חכמים שלא תכשר הטהרה במים שבכלי, רק במים חיים או מכונסין שהן על קרקע ולא בכלי מכל מקום, כדי לתת אל לבו במחשבה כאילו העולם כולו מים, והוא נתחדש בעלותו מהן כמו שאמרנו. ואם יהיו המים בכלי, או אפילו עברו על כלי, לא יתכן הענין הזה שאמרנו אל מחשבת הטובל, כי יש גבול אל כל אשר הוא בכלי שהוא מעשה ידי אדם, ועל כן לא יחשוב בטובלו בכלי, כל העולם למים כאשר בתחילה ושהוא נתחדש לשעתו. והשומע ישמע והחדל יחדל"]. ועוד דברים בגו, על פי מה שנתבאר לעיל בדברינו כי התיקון ואמירת על טמא טהור הוא במדרגת ... היחוד הגמור אז הוא תיקון הקודם. [שם ספר דובר צדק (אות ו ד"ה א"ל) - ובכחו של רבי מאיר היה לומר על טמא טהור ומראה לו פנים (עירובין י"ג:)] רצה לומר ... גם הטומאה והקלקול גם בו חיות השם יתברך וטהרה. ... והיינו כי ענין טוב ורע וטומאה וטהרה הוא מה שברא הש"י וקבע כן שיהיה זה טוב ויהיה מקום מציאות לרע להגלות למראות העין בעולם הזה המראה הפיזי והרבי והעדר גלוי היחוד. והוא כאשר הצטמצם הטוב בגבול וגדר עד פה תבוא בלי התפשטות לאין קץ, נשאר חוץ לגבול מקום גילוי ההיפך. אבל כאשר יתברר האמת לעין כל ויוחזר הדבר לכמות שהיה בשרשו עד שלא נברא העולם, היחוד הברור לעין כל, ושהכל ברצון אחד יחיד ומיוחד ואין שום דבר חוצץ לו, מה מקום לטומאה וטהרה ואיסור והיתר וטוב ורע מעתה?! וזהו ענין יום הכיפורים ביום הזה יכפר וגו' שאין מקום לחטא. [וזהו כשמתכסה כולו במים כאלו אינו בעולם כנ"ל. ואז"ל (יומא פ"ה:)] מי מטהר אתכם? הקב"ה, הוא כמו שכתוב "ומלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים". וכשיטבול עצמו במים אלו שהוא דעת את ה' ויתכסה כל גופו, רצה לומר שכל כחותיו יהיו שקועים בעסק זה, אז נטהר מעונות, שזהו הדביקות הגמור ובלבד שכל גופו עולה בהן. שכל תאוותיו ומחשבותיו וכחותיו בפרטי פרטות אין להם שום תשוקה ורצון כל שהוא לעניני זה העולם, רק למה שהוא רצון השם יתברך, ושקועים בזה לבד, כולם, אחד לא נעדר. עכ"ל רבי צדוק הכהן. נמצא שהטהרה של המקוה היא ע"י התאחדות האדם עם מקום היחוד, מעין שהיה לפני בריאת העולם ושיהיה לעתיד לבא, אשר שם אין מקום לטומאה כלל. דבריו מבוארים מאד לפי הזוה"ק המו' לעיל, שאף שהקב"ה הבדיל בין המים העליונים לתחתונים הוא עשה תנאי איתם שעדיין תהיה למים התחתונים את סגולת האחדות עם המים העליונים לטהר את האדם. [יוצא לפי זה שהריקודים של שמחת בית השואבה שמטרתם להתחזק בהכרה מוחשית באחדות ה' ולסלק את הרקיע (בתוך האדם) המבדיל בין מים למים, מטהרים את האדם מעין הרעיון של טהרת המקוה]. ולפ"ז י"ל "וזרקתי עליכם מים טהורים" הכוונה למים העליונים ולטהרה הנובעת מהתאחדות המים העליונים עם המים התחתונים לעת"ל. והדברים מאירים תהלה לא-ל.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

זכר לשמחת בית השואבה בזמן הזה

א. מקור המנהג

המשנה ברורה (סי' תרס"א ס"ק ב') מביא מהספר יסוד ושורש העבודה, וז"ל:

חסידים ואנשי מעשה עושים לזכר שמחת בית השואבה, להיות נעורים בלילות של חול המועד סוכות ולהרבות בזמירות ושבחים, ומרבים נרות בסוכה בלילות אלו. גם בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפילת ערבית דחול המועד בחג הזה. עכ"ל המ"ב.

ומוסיף בספר "יסוד ושורש העבודה":

וכל מי שעושה זכר למקדש אשרי חלקו, כדאיתא בגמרא (סוכה מ"א, א') על פסוק "ציון היא דורש אין לה" (ירמיה ל', י"ז) "מכלל דבעי דרישה". לכן יזדרז האדם בלילות אלו בשבחים ובזמירות אף ביחידיו, ויהא חלקי עמו. דהיינו יזמר השבחים של פיוטים דראש השנה ויום הכפורים "אתה הוא ה' אלהינו בשמים ובארץ", "מלך עליון" וכיוצא. גם מזמורי תהלים שהם שבחים נפלאים, היינו מזמורי קבלת שבת, ושבת, ברכות וכיוצא. גם החמש בבות ד"אין כאלהינו". ואחר כל השבחים ראוי לומר הפסוק "מי ימלל גבורות ה' וגו'". ויגיל וישמח שמחה עצומה מאוד בגודל אלהותו ית"ש ויתעלה זכרו לעד. עכ"ל.

מקור המנהג הוא מתלמידי גורי האריז"ל שהנהיגו את זה בארץ ישראל, ומשם התפשט על ידי השליחים שהגיעו מארץ ישראל, להרבה תפוצות הגולה. הגר"א מוילנא אימץ מנהג זה בבית מדרשו, ואחריו גם רבי חיים מוולאזין בישיבתו (כמפורט לקמן). וכן הורה הגאון היעב"ץ בסידור בית יעקב (יום ב' דסוכות אות י"ב), ועוד רבים מגדולי הדורות.

ב. "שמחת בית השואבה" במחיצת גדולי ישראל

הרב משה גלאנטי זצ"ל (ירושלים שנת ת"מ בערך):

הגאון רבי משה חאגיז זצ"ל כתב: זוכר אני כי בארץ מולדתי, היא עיר קדשנו ירושלים ת"ו, בחול המועד של סוכות היו מתאספין כל ראשי עם קודש ועל ראשם מרן המפורסם מר זקני מוה"ר משה גאלנטי [מתלמידיו המובהקים של מרן הב"י] זצ"ל בפני היכל הקודש ואבוקות בידם, וכל נעים קול, וכל בעלי כלי זמר, היו עומדין בשירים ורנגות ותשבחות, וראשי עם קודש מרקידין לפני ההיכל, זכר לשמחת בית השואבה. אחר כך היו אומרים בשעת הסיום "יהי רצון שנזכה לראות בשמחת בית השואבה בבית המקדש". ואין גם אחד שהיה חש לכבודו. ... השי"ת יזכנו לשוב לחסות בבית ה' ובנועם קדושתו ונגילה ונשמחה בו ובתורתו.

[ספר 'משנת חכמים' למוהר"ם חאגיז אות רט"ז]

הרב חיים אבואלעפיא זצ"ל (אזמיר שנת תצ"ז):

הגאון רבי חיים אבואלעפיא זצ"ל רבה של קהילת איזמיר כתב: תיקנתי להם [לבני קהילתו] שבלילות חולו של מועד של סוכות שיעשו שמחת בית השואבה זכר למקדש, וידליקו נרות רבות בבתי הכנסת, וינגנו כמו שתי שעות פזמונים, וירקדו זקנים ואנשי מעשה כאשר היו עושין במקדש, כמו שכתוב "ציון היא דורש אין לה" מכלל דבעיא דרישה. ומובטח להם שבכל [ה]שנה יהיו שמחין כמו שכתבו הראשונים. וזה כמה שנים שעשו ככה, וכן יהיה תמיד. "ו'מי גר אתך" - בעניותך, 'עליך יפול' - בעשירותך" (יבמות י"ד ע"ב), ויזכו לשמוח בתוך בית המקדש בבנינו. אכ"י

[ספר 'חיים וחסד' אות כ"ה אזמיר תצ"ז]

רבינו חיים בן עטר (האזה"ח הק') זצ"ל (ירושלים שנת תק"ג):

רבינו חיים בן עטר זצ"ל בעל ה"אור החיים" הק', מתאר את שמחת בית השואבה שהיתה נהוגה בירושלים, באגרתו שכתב מירושלים ביום ט"ו מרחשון תק"ג, בשנה הראשונה שבה הגיע לארץ ישראל, וז"ל: "ליל מוצאי שבת [שהיה מוצאי שמחת תורה], עשינו שמחה בבית הכנסת, וכל הרבנים והחסידים מרקדים לפני התורה בכל עוז ותעצומות, והיתה הארה גדולה אשר כמוה לא נהייתה. ובחול המועד עשינו שמחת בית השואבה והייתי אני מדליק לילה אחת, ועשינו שמחה גדולה".

[ספר אגרות ארץ ישראל אגרת מ"ב]

צפת (שנת תקכ"ד):

את שמחת בית השואבה שחגגו בצפת בחול המועד סוכות שנת תקכ"ד מתאר ר' שמחה מזלאזץ שעלה באוניה יחד עם רבי נחמן מהורידנקה ורבי מנחם מנדל מפרימישלן זצ"ל. הוא הגיע לצפת בחול המועד סוכות של אותה שנה, וכותב: מי שלא ראה זכר שמחת בית השואבה בצפת לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג אחר תפילת ערבית מוציאים כל התיבות ובהן הספרי תורה, ומעמידים אותן על אצטבאות רחבות לפני ההיכל... הגזבר נותן ביד כל אחד נר של שעווה קלוע בד' או בשלוש נרות כמו שלנו, ובאים ויושבים כולם לפני ההיכל והספרי תורה. ואחר כך לוקח הגזבר שתי אבוקות גדולות בשתי ידיו דולקות, ומכבד לשני אנשים נכבדים השוים במעלה לילך במחול בסוד משחקים לפני הספר תורה שהוציאו, ונותן לזה אבוקה אחת גדולה בידו, וכן לשני. כבר יש להם מקודם אבוקה, נמצא שיש לכל אחד שתי אבוקות. העם מתחילין לומר שירות ותשבחות הכל בניגון אחד בקול נעים ובקול רם, כולם כאחד עונים ואומרים, והתוף אחריהם והצלצל מצלצל. והשנים שבידם אבוקות מחגגים במחול, וכל אחד מפזז ומכרכר באבוקות שבידיהם, מניף והולך מביא ומעלה ומוריד באבוקות שבידו נגד רעהו. וחוזרין את האבוקות הגדולות אל הגזבר. וחוזר ומכבד ונותן את האבוקות לשני אנשים אחרים לילך במחול ועושין כדרך הראשונים, וכן השלישים עד כולן. וכך עושין כל לילי חול המועד...

[ספר מסעות ארץ ישראל עמ' 405]

ירושלים (שנת תק"צ בערך):

במחצית המאה ה-19, כשנתנו השלטונות רשות לתקן ולשפץ את ארבעת בתי הכנסת הספרדים בירושלים הסמוכים זה לזה, השתמשו בשעת כושר זו והתקינו בבית הכנסת "קהל ציון" מזרקה מיוחדת שתעלה מים בשעת החגיגות זכר לשמחת בית השואבה. המזרקה עשתה רושם רב על יהודי ירושלים ועל אורחים מבחוץ, שנהרו לשם בלילות חול המועד סוכות כדי לחזות בחידוש נפלא זה. וכך כותב ר' משה ריישר בספרו 'שערי ירושלים' (תרכ"ו): "בבית הכנסת החדש 'קהל ציון' נעשתה מכונה אשר תזה מים למרום בעת ההקפות לזכר ניסוך המים, והחזיון הזה יעשה רגש קודש בלב כל רואיו". גם רבי יהוסף שווארץ זצ"ל החוקר והנוסע הידוע, מתאר את המזרקה באגרתו מיום כ"ג אייר תקצ"ז: "בבית הכנסת שנבנה זה מקרוב הנקרא בשם 'קהל ציון' הותקנה מכונה מיוחדת מלאכת מחשבת, המזריקה מים כלפי מעלה בשעת החגיגות, ודבר זה ביחד עם שאר מנהגי החג עושה רושם רב".

[ספר 'אגרות ארץ ישראל' עמ' 372]

הגר"א מוילנא:

מובא בספר מעשה רב (סי' רל"ג) "הגר"א היה שמח מאד בחג הסוכות". בספר הגאון החסיד מוילנא (פ"ז עמ' צ"א) כתוב "ובלילות היו עורכים בבית מדרשו זכר לשמחת בית השואבה, ואף קבע סדר מסויים שכלל מזמורי תהלים שונים ופיוטים".

בספר תהלים עם פירוש 'כפלים לתושיה' (וילנא תרנ"א) מובא סדר "שמחת בית השואבה" שקבע הגר"א בבית מדרשו:

✧ ט"ו 'שיר המעלות' שבתהילים,

✧ אח"כ מזמורי תהלים: י"ד, כ"ד, כ"ט, ס"ז, קל"ו.

✧ ד' משניות מסוכה פ"ה, משניות א'-ד'.

✧ ז' פעמים הפזמון הבא (שחיברו הגר"א):

אשריכם ישראל - אפילו פושעים שבכם מלאים מצוות כרמון.

אשריכם ישראל - שהקב"ה יושב כזקן מלא רחמים ומכפר עונותיהם של ישראל.

אשריכם ישראל - כשאתם עוסקין בשמחת בית השואבה כונס הקב"ה לכל פמליא דיליה ואומר: 'ראו בנים חביבין שיש לי, דשבקין צערא דידהו ועסקין בדירי!'. מיד מתמלא רחמים על ישראל.

אשריכם ישראל - שאתם חוטבים חטיבה אחת להקב"ה והוא חוטב חטיבה אחת לישראל.

אשריכם ישראל - שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה כדי לטהר עוונותיהם של ישראל.

אשריכם ישראל - שאין המלאכים אומרים שירה עד סיומן של ישראל.

אשריכם ישראל - שהקב"ה נקרא: 'אלוקי ישראל'.

✧ אח"כ אומרים פיוט: "על ישראל אמונתו וכו'".

✧ אחר כל סדר זה אומרים הפסוקים:

"ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה",

"לה' הישועה על עמך ברכתך סלה".

[מר"ש לוריא, תהלים 'כפלים לתושיה' (עמ' אחרון)]

ישיבת וולאזין:

בחג הסוכות חגגו "שמחת בית השואבה" בוולוז'ין ברוב פאר והדר כפי אשר הנהיג הגר"א בבית מדרשו זכר לשמחה שהיתה במקדש. את השמחה היו חוגגים התלמידים ורבותיהם כל יום מימי המועד במשך שעות ארוכות. בתחילה היו קוראים את ט"ו שיר המעלות שבתהלים פסוק בפסוק, ואחר כך היו יוצאים בריקודים ובמחולות עד השעות הקטנות של הלילה, וראשי הישיבה היו אומרים דברי תורה מענייני דיומא.

"שמחת בית השואבה" התחילה לפעמים כבר בשעות אחר הצהרים, ונמשכה עד אחר חצות או עד אור הבוקר. כשהיתה השמחה בעיצומה, היו יוצאים לרחובה של עיר הלך ורקוד עד לבתי ראשי הישיבה, ומכניסים אותם בשירים ובמחולות אל היכל הישיבה ואז התחילה השמחה באמת.

השירים המושרים ביותר היו: 'אתה בחרתנו', 'ברוך אלוקנו', 'משאת נפשי' ו'יומא טבא לך רבי'. גם היו מנגנים את הזמר הוולוז'ינאי ניגון ללא מלים, ופיוטים מימים הנוראים. כשהגיעו לניגון 'יחביאנו צל ידו' היו יוצאים בריקוד השרשרת המיוחד מרהיב העין. בהתרגשות דקדושה היה מושר השיר 'ברוך אלוקנו שבראנו לכבודו' במנגינה המושרת עד היום בעולם הישיבות, בסדר ובמשטר מיוחד וברוב טכס. פסוק זה היה מחולק לששה חלקים בני שלושה עד ארבעה מלים כל קטע, מושר וחוזר ומושר כמה פעמים, ואחרי כל חלק מנגינה בלבד, ובריקוד רוגש וממושך.

בזמנו של הנצי"ב ז"ל הוא היה רוקד בכל עוז ושר עם התלמידים בהתלהטות גדולה שהלהיבה את כולם. בין זמר לזמר היה אומר פסוק או מאמר מענינא דיומא, שהגדיל והגביר את השמחה. הוא היה משתתף לגמרי בשמחתם של בני הישיבה, והיה ניעור עמהם יחד כל הלילה. בשלב מסוים של הריקודים, היה הנצי"ב פותח את הארון, בני הישיבה היו שרים "עלינו" בניגון של ימים נוראים, וכשהגיעו ל"ואנחנו כורעים" היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם, וגם הנצי"ב עמהם.

[אבי הישיבות ח"א עמ' 193, 'מוולאזין עד ירושלים' עמ' 114, 'רשומות' כרך א' תרפ"ה עמ' 352]

החתם סופר זצ"ל:

רבינו ה"חתם סופר" זצ"ל כל ימי חול המועד סוכות האריך בבית המדרש אחר מעריב, ואמר מזמורים שונים ברוב שמחה וחדוה.

[מנהגי חתם סופר פ"ח סי"ד]

רבי יצחק בלאזער זצ"ל:

הגאון רבי יצחק בלאזער, מגדולי תלמידי הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל, לאחר הרצינות והמתח של חודש אלול וימי הדין, בהגיע חג הסוכות ושמחת תורה, היתה אופפת אותו שמחה מרוממת של מצוה, שמחה טהורה שבקעה ממעמקי הלב, והיה רוקד עד כלות כוחותיו. כמוכן, שבשעה שרבי יצחק בלאזר רקד היו נדבקים בהתלהבותו ובריקודו כל הנמצאים במחיצתו.

באחד מלילות חול המועד סוכות בעת מסיבת שמחת בית השואבה, היו מתכנסים בני הישיבה ועוסקים בשירות ובתשבחות עד אור הבוקר. רבי יצחק בלאזר היה משמח את הקהל באמירת חרוזים בניגון מיוחד, והחרוזים היו מתובלים בדברי התעוררות מענינא דיומא. היו מבין הנוכחים אשר אף השיבו בחרוזים בדברי שבח ותשבחות.

[ספר 'בדרך עץ חיים' ח"ב עמ' 483]

ירושלים (שנת תרפ"ח):

הרה"ג רבי בנימין יעקב ברקמן זצ"ל, תלמיד הישיבות הק' טעלז, סלבודקה וחברון, מספר על השמחה בירושלים בחג הסוכות תרפ"ח: בימי חול המועד שהיתי בירושלים ... בערב הייתי נוכח ב"שמחת בית השואבה" אצל הר"ר חיים זוננפלד שליט"א. פה ראיתי בחוש את המאמר 'מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו'. זו היתה שמחה יוצאת מן הכלל שמימי לא זכיתי לראות כמותה. משעה שמונה בערב עד שעה שתים עשרה בלילה רקדו ושרו וזמרו, ההתלהבות היתה מלבבת מאוד מאוד. גם מנגנים היו: חלילים וחצוצרות ותוף. ובעיקר עשה רושם הריקודים. היו קטנים בני שמונה בני עשר, שרקדו, שהיה עונג רוחני לראות.

גולת הכותרת של שמחה זו היתה התהלכה כשחזרו מבית מדרשו של הרב זוננפלד דרך רחוב יפו בשעה שתים עשרה בלילה. קהל רב מגוון, עלו את רחוב יפו עד כנגד שער יפו, בריקודים ובעיגולים גדולים. רקדו 'הורה' בלויית התזמורת, ובזמרת כל הקהל "מהרה ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים וכו'". מי שזכה להיות נוכח ברגעים אלו אשריו ... לבסוף נכנסו לביתו של הרב יונגרייז במאה שערים, ושם המשיכו את השמחה עד השעה שלוש בלילה, בניגונים, בריקודים ובשמחה גדולה עד מאוד.

[ספר זכרון 'נחלת בנימין' עמ' 140]

החזון איש זצ"ל:

בחול המועד סוכות מרן החזון איש היה מאד בשמחה. כל ערב אחר מעריב היו רוקדים בבית מדרשו בנוכחותו, וכן רקדו בסוכתו. כאשר כוחותיו הרשו לו, הוא היה מצטרף ורוקד בהתלהטות גדולה והיה מקיים כפשוטם את דברי הרמב"ם שכל המשפיל עצמו ומיקל גופו בשמחה זו הוא הגדול המכובד העובד מאהבה. היה עושה בידי תנועות להרבות שמחה עד שהנוכחים כולם נסחפו בשמחתו, ושרו והריעו בקול רנה. אשרי עין ראתה זאת.

זכורני בשנה האחרונה למרן זצוק"ל, שמחנו כמה תלמידים עם מרן בסוכתו באחד מלילות חול המועד לאחר מעריב. מרן היה שמח עד מאד ורקד לבדו, ודרך ריקודו הגיש לכל אחד כוסית יין.

[‘ארחות רבינו’ חלק ב’ עמ’ רכ"ג, פאר הדור ח"ה עמ’ ק"י]

פעם, במוצאי יו"ט ראשון של סוכות חיכינו לתפילת ערבית בבית מדרשו בגבעת רוקח, לפתע קפץ החזון איש לתוך בית המדרש בקול שירה, והחל לשיר ולרקוד בדביקות ופניו בערו כאש, וכל הקהל הצטרף עמו בריקוד.

[‘מעשה איש’ חלק ב’ עמ’ קט"ו]

פעם בחול המועד סוכות עלו תלמידיו לסוכתו לקיים מצות קבלת פני רבם ברגל. החזון איש היה מיסב על מיטתו מרוב חולשתו, בקול לחש ביקש מאחד הנוכחים לשיר לכבוד יום טוב. הלה פתח בניגון, וכל הקהל פצח בשירה. לפתע התנער החזון איש מכל חולשתו והחל לרקוד בהתלהבות עצומה. לאחר הריקוד הסוער היה באפיסת כוחות מוחלטת, מרוב מאמציו לקיים מצות שמחת יום טוב (עדות הגר"ס דייטש זצ"ל).

שנה אחת בחג הסוכות, כאשר בא החזון איש להשתתף בשמחת בית השואבה בשיבת פוניבז', ניגש אליו בחור באמצע הריקודים וביקש ממנו להשמיע קצת דברי תורה שילהיבו את הציבור. אמר לו שיכריז בקול כי בירושלמי אמרו שיונה בן אמת מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו רוח הקודש. ואף שעל כולם שרתה רוח הקודש במעמד זה, הימנו לא סרה עוד ונעשה נביא לשמים. דברים אלו הציתו אש של שמחה בכל הנוכחים.

[‘פאר הדור’ חלק ד’ עמ’ ק"פ]

רבי מרדכי גימפל יפה זצ"ל:

הגאון רבי מרדכי גימפל יפה זצ"ל גאב"ד ראזינאי [תק"פ - תרנ"ב] שימש ברבנות שלוש שנים ושש שנה, ובימי זקנותו עלה לארץ ישראל ויסד קיבוץ של אברכים גדולי תורה בכפר יהוד על יד פתח תקוה. בהיות רבי מרדכי גימפל בכפר יהוד לבדו בליל חג הסוכות ואין איש אתו, אחד מנכבדי הכפר נכסף להשקיף מבעד החלון לדעה מה יעשה בשעה כזו איש מורם מעם כמו רבי מרדכי גימפל. מה נשתומם לראות את הזקן הזה עומד יחידי בסוכתו, מכה בכפיו, רוקד ברגליו, מזמר ומנגן מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה'.

[מתוך הספד עליו "הספד מר"]

ג. מהות השמחה

הרב משה רוזנשטיין זצ"ל:

☪ רוח הקודש אין אבל רוח קדושה יש! ☪

מרגלא בפומיה של הגה"צ רבי משה רוזנשטיין זצ"ל משגיח דישיבת לומז'א בשמחת בית השואבה: "אף על פי שאין ביכלתנו בשמחת בית השואבה בימינו להשיג את מעלת רוח הקודש כמו בבית המקדש, אולם להמשיך עלינו 'רוח קדושה' מרוממת אף אנחנו מסוגלים!"

[ספר 'אהבת מישרים' הקדמה]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

☪ באמתחת כל יהודי אוצרות של שמחה נפלאה ☪

סיפר הרב שמשון פינקוס זצ"ל: פעם בעיצומם של ריקודי שמחת בית השואבה יהודי ניגש אלי ואמר לי: "הרי בשמחת בית השואבה בבית המקדש רק צדיקים גדולים היו שמחים, אולם אני, שאיני צדיק מיוחד, על מה אשמח?!"

זוהי דוגמא של אדם שבכיסו מונחים אוצרות אדירים, שהרי התורה בעצמה אומרת שיש לו על מה לשמוח, אך הוא אינו מנצל אוצרות אלה. יהודי זה הוא כמו בית אפל שלא פתחו את חלונותיו כדי שאור השמש ייכנס פנימה. באמתחתו של כל אחד מאתנו טמונים אוצרות של שמחה מרוממת, לשם כך ניתן לנו 'זמן שמחתנו' כדי שנאתר מטמונים אלו ונוציאם מהכח אל הפועל. אז, כשהם נגלים ומורגשים, נוכל להשתמש בהם במשך כל השנה.

מקור השמחה - ה' אוהב אותי!

על מה באמת עלינו לשמוח בשמחת בית השואבה?

נאמר על בורא העולם "הבוחר בעמו ישראל באהבה", יחסו כלפינו הנו יחס של אהבה מופלאה כאהבת אב ליבנו. אהבה זו מצינו במקורות רבים, כגון בתפלה אומרים "אוהב עמו ישראל" וכיוצ"ב. במקום אחד נאמר "ה' אוהב צדיקים" (תהלים קמ"ו, ח') היינו שיש לו ית' תוספת אהבה לצדיקים, אבל בשאר המקומות מדובר על העם היהודי בכללותו - והרי יהודים אנחנו!

כאשר יהודי מכיר את האהבה הנפלאה של השי"ת אליו, וחי עם זה, כל החיים שלו משתנים. מיד הוא מתמלא שמחה. אולם אם ידיעה זו קבורה אצלו מתחת לשכבות רבות של דאגות על הבלים שונים, אין פלא שהאדם מסתובב כל הזמן מוטרד, כמי שח"ו אין לו רבש"ע, אב רחמן, שאוהב אותו ושכל רצונו רק להטיב לו.

הדרך לשמחה - להפנים את האהבה

איך משיגים שמחה זו?

בשמחת בית השואבה היו שואבים רוח הקודש וכמו שמצינו בחז"ל (ילקוט"ש יונה רמז תק"נ) על יונה הנביא: "אמר רבי יונה, יונה בן אמת מעולי רגלים הוה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו רוח הקודש. ללמדך שאין השכינה שורה אלא על לב שמח, שנאמר 'והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". מלשון חז"ל משמע שיונה לא היה מבני הנביאים המכינים את עצמם להיות נביאי ה', ובכל זאת בשמחת בית השואבה שרתה עליו רוח הקודש.

כיצד שואבים רוח הקודש? היכן נמצא האוצר הזה של רוח הקודש?

רוח הקודש נמצאת בפנימיות של כל אחד מאתנו. 'אני ישנה ולבי ער' (שה"ש ה', ב') הקב"ה הוא ליבן של ישראל. כל יהודי הנו בבחינת בית המקדש ובתוכו שורה השכינה הקדושה, "היכל ה' המה" (ירמיה ז', ד'), כך מעיד הרבש"ע בכבודו ובעצמו. אלא שהכל סתום וחתום על ידי עצבות, התרעמות, ומעל לכל, טמטום הלב. יש חוסר מודעות למה שמונח בפנימיותנו. על ידי השמחה שהיתה בשמחת בית השואבה שאבו רוח הקודש, שם התגלתה רוח הקודש הקיימת בתוך הנשמה. השמחה הוציאה מהכוח אל הפועל את המציאות העמוקה האמיתית הקיימת באדם.

בשמחת בית השואבה כפי שנהוג אצלנו, נכנסים למעגל ומתחילים לרקוד, כאשר למנגינה בדרך כלל מצורפות מילים מתוך פסוקים, ותוך כדי הריקוד חוזרים שוב ושוב

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשכג

על המילים, כגון "אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו". מספרים שפעם בשיבות יכלו לרקוד במעגל במשך שעה שלימה, כשכל העת מנגנים את אותו ניגון. שעה היא משך זמן עצום, וכל אותה שעה היו מתבוננים מהי הכוונה האמיתית במילים "אהבת אותנו ורצית בנו". כך, מתוך חזרה מתמדת, הגיעו להשגה מוחשית כי בורא כל העולמים אוהב אותי ורוצה בי. כשאדם חוזר שוב ושוב ומתבונן במשמעות מילים מעין אלו, מרגיש אותן ומפנים אותן, מחשבות כאלו מרוממות אותו ומביאות אותו לידי שמחה, כי אם השי"ת אוהב אותי מה חסר לי?!

אם רק נחשוב על המילים שאנו אומרים כל בוקר מדי יום ביומו כגון:

"אבינו - האב הרחמן - המרחם - רחם עלינו".

מה טמון במילה "אבינו"?

הן מלבד העובדה שיש לנו אבא, אנו בעצמנו אבות לילדים. נתאר לעצמנו אם היינו עשירים או בעלי כח כמו בורא העולם, כמה שפע היינו משפיעים על ילדינו מרוב אהבה.

אבינו, האבא שלנו, הוא בורא העולם.

ומאיזה סוג?

"אב הרחמן"!

ולא די בזה אלא **"המרחם"** הוא מרחם עלינו - בכל עת ממש!

וכל זה אחרי שהקדמנו ואמרנו **"אהבה רבה אהבתנו ה' אלקינו, חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו"!!**

זוהי שמחה, לקחת את המילים המוכרות לנו ולהתבונן בתוכן - כך מתגלים האוצרות היקרים מפז הטמונים בהן ובנו.

[שיחות הרש"ד פינקוס, סוכות עמ' כ"ג, תוה"ד]

פרק ו' הושענא רבה

ליום הושענא רבה יש יחס שונה מכל שאר ימי החג. מסורת בידינו להתייחס אליו כיום מקודש בקדושה יתירה מעין ראש השנה ויום הכיפורים, ונוהגים בו מנהגים מיוחדים. מהי חשיבותו המיוחדת של יום זה, ומה פשרם של מנהגים אלו?

א. משמעותו המיוחדת של היום

כתוב בזוה"ק (ח"ג ל"א ע"ב, ח"א ר"כ ע"א, מתורגם ללה"ק):

ביום השביעי של החג הוא סיום הדין על העולם [שהתחיל בראש השנה] **ופסקי הדינים** [שנחתמו בנעילת יום הכיפורים] **יוצאים עתה מבית המלך** [לביצוע].

הקב"ה הזמין את יום הכיפורים, יום של תשובה, אם שב האדם מחטאיו - טוב, ואם לאו - מצוה המלך לחתום פתקים ... אם חזר בתשובה אבל לא בשלמות כראוי, תולים לו עד אותו יום האחרון של עצרת, שהוא שמיני לחג. אם עושה תשובה שלמה לפני רבונו, נקרעים הפתקים. ואם לאו, אותם פתקים יוצאים מבית המלך ונמסרים בידי המלאך הממונה על הדין, והדין נעשה, ואין הפתקים חוזרים יותר לבית המלך.

היינו שהושענא רבה הוא החלק השלישי של מערכת המשפט על האדם ועל העולם, מערכת שהתחילה בראש השנה והמשיכה להחתם ביום הכיפורים.

על פי זה כתב בספר סדר היום:

ולהיות היום הזה נורא מאד, ובו נחתמים כל הספרים כולם והפסקי דינים ניתנים ביד כל תובע ומשטין, לכן צריך להרבות בו צדקה תפילה ותחנונים לעורר הרחמים העליונים, שירחמו עלינו ויחתמו אותנו בספר חיים ובספר צדיקים לגאולה וישועה.

וכתב על זה האלי' רבה (או"ח סי' תקפ"א): "אריה שאג מי לא ירא", "אריה" ראשי תיבות אלול ראש השנה יום כיפור הושענא רבה - "מי לא יירא?!".

יש משמעות נפלאה לאריכות זו של הדין. בזה"ק הנ"ל מבואר שבכל היום של הושענא רבה עוד ניתן לחזור בתשובה ולשנות את פסק הדין, ורק בשמיני עצרת הפתקאות אינן חוזרות. וכתב על זה האריז"ל (שער הכוונות חג הסוכות דרוש ו'), וז"ל:

אמיתות הענין הוא זה: כי הנה עיקר הדין נידון ונגמר בחצות הראשון של ליל הושענא רבה, ואז בעת חצות לילה נגמר החותם להחתם ... ונגמר הדין [אז נכתבים הפתקים הסופיים אשר ימסרו לשליחי הביצוע, ע"ש בהמשך], ואז תיכף אחר חצות לילה אתעדי צולמא מעל רישייהו דמאן דאחתם ח"ו למיתה. ...

ואמנם עיקר הדין שנידון העולם עתה הוא להמסר הפתקין שנחתמו בנעילת יום הכיפורים, אותם שלא חזרו בתשובה כל הימים שבינתיים שמן יום הכיפורים עד יום הושענא רבה, ונמסרין ביד השלוחים לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב [מסירת הפתקים היא ביום הושענא רבה, ע"ש בהמשך]. אבל אף על פי שנמסרו הפתקים בידם, לא ניתן להם רשות לפעול המשפט והעונש הכתוב באותם הפתקים עד יום שמיני עצרת, כדי לתת עוד זמן אל החוטאים שישוּבו בתשובה ביום ההוא של הושענא רבה יום אחרון של הלולב והסוכה. ואם ישוּבו יחזרו לקחת הפתקים מידם, ואם לאו, אין עוד תקנה בתשובה מאז ואילך [לשנות את הגזירה].

... אם יזדמן מי שישוּב [בהושענא רבה] ודאי שיקרעו גזר דינו ויחזרו לקחת פתקא שלו מיד השלוחים. וראיה לזה מה שכתוב בספר הראקאנטי (פ' בשלח) כי נעשה הדבר הזה באדם אחד שנסתכל באור הלבנה ולא מצא צל על ראשו, וחזר כלילה והתפלל ובכה ושב בתשובה, וחזר וראה צל על ראשו, וחזר הצלם למקומו. ולכן כל יום הושענא רבה יש בו קצת דינין, אף על פי שנגמר הדין בחצות הראשון של לילה כנ"ל. והטעם הוא לפי שעדיין הדין תלוי עד יום שמיני עצרת כנזכר, לראות אם ישוּבו בתשובה.

וכן כתוב במדרש (מובא מטה משה אות תתקנ"ז):

**אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: אני יחיד ואתה יחיד - אתן לבניך יום המיוחד
לכפר בו עוונותיהם, וזהו הושענא רבה.**

המטה משה מפרש את כוונת המדרש, שהגימטריא של השם "אהי"ה" היא כ"א, אברהם הוא הדור הכ"א מאדם הראשון, ויום הושענא רבה הוא יום כ"א בתשרי. אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, "אם אין כפרה לבניך בראש השנה, תהא ביום הכיפורים, ואם לאו, תהא בהושענא רבה".

ונראה ביאור הדברים, שהעובדה שאברהם אבינו היה דור כ"א לאדם הראשון, היתה תולדה של מידת ארך אפים המופלגת של הקב"ה, "להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם וקבל שכר כולם" (אבות פ"ה). עשרים ואחד דורות אלו היו גילוי של מידת ארך אפים הגדולה של הקב"ה שהיא מעל הנהגת הדין. מהם ניכר שהקב"ה מרחם מאד על בריותיו ומנהיג את העולם בחסד עצום אף בלי להתייחס לחוקי הדין שקבע, כדי שהבריא והברואים יגיעו ליעדם המיוחל. שיאה של הנהגה זו היא כוונת השם "אהי"ה". במידת החסד המופלגת הזו של ארך אפים, הקב"ה הוא יחיד בעולמו ואינו יושב ביחד עם בית דינו (שהוא ביטוי של מידת המשפט), אלא יושב לבדו⁶³. מעין זה, גם אברהם אבינו היה יחיד בצדקתו לעומת כל הדורות שקדמו, ובפרט במידת החסד המופלגת שלו, להתחסד עם הרעים ועם הטובים ואף עם עובדי עבודה זרה (שאולי יצליח להחזירם בתשובה). על כן, בזכותו⁶⁴ סידר הקב"ה דין ארוך מאד, המורכב מכמה שלבים, שלב של התעוררות לתשובה מראה בעשרת ימי תשובה, ותשובה מאהבה מתוך השמחה המרוממת של חג הסוכות, כדי לתת הזדמנות מרבית לכל אחד לחזור בתשובה. זוהי גם מהותו של יום הושענא רבה, ולכן אף בתוך יום זה פועלת מידה זו של ארך אפים עד הסוף כנ"ל. לעינינו הדבר אולי נראה מוגזם, אולם הקב"ה כאב רחמן בתכלית הרחמנות "לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחייה", וכדאי הדבר אפילו אם רק חוטא אחד במשך הדורות יחזור אז בתשובה וינצל.

ובאמת, חסד מופלא זה, שהקב"ה מרוב אהבתו אלינו מעורר אותנו ומקרבנו אליו כדי לעזור לנו לחזור בתשובה, כבר התחיל לפני ראש השנה. שכן יש נ"א ימים שבהם הקב"ה מתקרב

63 ע' משך חכמה הפטרת שבת שובה בענין החתימה בנעילה של יוה"כ.

64 ע' ספר מגלה עמוקות (ואתחנן, אופן ק"ג): יש לנו ג' זמנים של תשובה ... ראש השנה, וצום כפור, והושענא רבה. ראש השנה כנגד יצחק, בהוא יומא אתעטיר יצחק לריש אבהון (זוהר ח"ג ל"ב ע"א). יום כיפור לקביל יעקב, יום ה' גדול ונורא הוא, שהוא יעקב "מה נורא המקום הזה" (בראשית כ"ח י"ז). הושענא רבה לקביל אברהם, שהוא היה בדור כ"א, וכן הושענא רבה הוא יום כ"א בחדש.

אלינו ומשתדל לעוררנו לחזור אליו. וכמו שכתב הבן איש חי (הלכות שנה ראשונה, פרשת וזאת הברכה):

מרבנים בתפילות ותחנונים בהושענא רבא, כי הוא סיום נ"א יום שנתנו לישראל בחדש עליון לעשות בהם תשובה, ותתקבל תשובתם, והם שלוש דאלול, מיום ראשון של ראש חודש, ועשרים ואחד יום דתשרי. רמז לדבר, "אין נא אלא לשון בקשה", לכך נתנו נ"א יום, לצורך הבקשות ותחנונים⁶⁵. ויום זה הוא סיום יום נ"א, ולכן נקרא הושע-נ"א רבא, כלומר הושע את יום נ"א, שהוא רבא, דהכל הולך אחר החתום. בליל הושענא רבא, בעת חצות לילה, נגמר ונעשה בחינת חותם החיצון למעלה, כי ביום הכיפורים נגמר חותם הפנימי שהוא העיקר יותר, ולכן בהושענא רבא, נמסרין הפתקין. ואף על פי שנמסרו הפתקין, יש עוד זמן להצלה, עד יום שמיני עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה, בהושענא רבא, ויהיה לבו חרד בתשובה, כל היום בולו⁶⁶.

ב. ענין שבע ההקפות

כתוב במדרש תהלים (מזמור י"ז):

כיון שהגיע יום הושענא רבא נוטלין ערבי נחל ומקיפין שבע הקפות, וחזן הכנסת עומד כמלאך אלהים וספר תורה בזרועו, והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח. שכך שנו רבותינו בכל יום היו מקיפין את המזבח ואומרים: "אנא ה' הושיעה נא", "אנא ה' הצליחה נא", וביום השביעי היו מקיפין שבע פעמים.

65 אולי ניתן להוסיף על דבריו, שהרי הקב"ה הוא שסידר נ"א ימים אלו לרמוז לנו "אין נא אלא לשון בקשה", שהוא כביכול מתחנן אלינו בימים אלו, כמו אב שכואב לו הנתק שבינו ובין בניו האהובים, ומבקש מאתנו "אנא תחזרו אלי - שובה אלי ואשובה אליכם".

66 וז"ל הערוך השולחן (סי' תרס"ד, י"א) "מנהג כל ישראל לעשות התעוררות ביום זה כמו ימי דין והיינו שהרבה נעורים רוב הלילה וקורין משנה תורה מפני שבשם עיקר אהבת ה' ויראתו, וקורין תהלים ואומרים "יהי רצון המיוחד להו"ר. וקודם הבוקר הולכין לטבילה ומשכימין לבהכ"נ והש"ץ לובש הקיטל ואומרים שיר היחוד ואנעים זמירות כמו ברה"ו ויוה"כ. והנגון בתוך התפלה כמו בימים נוראים, ובסיבוב ההקפות ובאמירת הושענות בוכים הרבה כמו ביוה"כ, ומרבים קצת בנרות כמו ביוה"כ לפי שבחג נדונים על המים והיום הוא הגמר דין. עכ"ל. המנהג שנתפשט בתפוצות ישראל לקרוא ספר משנה תורה בליל הושענא רבא, יסודתו על פי האריז"ל (שער הכוונות דף ק"ג ע"ד, פרי עץ חיים שער כ"ט פ"ד) והוא על דרך הסוד לזכות על ידה בחותם הדין יעו"ש. ע' הליכות שלמה עמ' רמ"א בהערה: מתחילת ליל הו"ר היתה הנהגת הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל באימה ובריאה כמו בימים הנוראים. רוב שעות הלילה עסק באמירת תהלים בהתעוררות רבה (ואף בימי זקנותו קם ממשכבו כמה פעמים במשך הלילה והמשיך באמירת תהלים), וכן זירז לבני ביתו. ולא נחה דעתו כלל מביקורי החג בלילה זה, וגם עם הבאים לקבל פניו לכבוד החג מיעט מאד בשיחה, אלא עסק באמירת תהלים.

וכן מפורש על ידי דוד מלך ישראל, שנאמר (תהלים כ"ו, ו') "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'". ומיד מלאכי השרת שמחים ואומרים: "נצחו ישראל! נצחו ישראל!".

כתוב בירושלמי מסכת סוכה (דף י"ט ע"א) שהקפות אלו הם כמו ההקפות שכלל ישראל עשו בכניסתם לארץ ישראל כדי לכבוש את יריחו, וז"ל: "אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. אמר רב אחא זכר ליריחו", ומסביר בספר רוקח (סי' רכ"א):

לפי שיריחו תחילת המלחמה של ארץ ישראל ... וליריחו שבעה חומות, שכתוב בסוף יהושע (כ"ד, י"א) "ותבאו אל יריחו, וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרששי החוי והיבוסי, ואתן אותם בידכם".

ומוסיף רבי צדוק הכהן בספר פרי צדיק (חג הסוכות, אות כ"ט):

איתא בגמרא (סוכה מ"ה). בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואותו היום שבע פעמים, וכן אנו עושים עם הלולב וד' מינים ... כעין הקפות של יריחו, שבכל יום היו מקיפים כל ישראל פעם אחת, וביום השביעי בשבת הקיפו שבע פעמים, עד שנפלה החומה ובזה הכניעו את כללות שבעה אומות שבארץ ישראל, שהיו זה לעומת זה נגד הז' מדות שבקדושה כידוע, מפני שהיתה מנעולה של ארץ ישראל.

וכתב הרמ"ד וואלי זצ"ל בפירושו שם (יהושע ו'), שהדרך שכבשו בהקפותיהם את יריחו היתה על ידי כוח קדושתם, שהם היו קשורים לז' מדות אלו שבקדושה, וקדושה זו הכניעה וסילקה את טומאת העמים, וז"ל:

כשם שיש ז' מדרגות אל הקדושה כך יש כנגדם ז' מדרגות אל הקליפה, בסוד "גם את זה לעומת זה עשה האלקים". ובמקום שהקדושה מתישבת, הקליפה מתגרשת מפניה. וזה סוד שהקיפו את העיר ז' פעמים עם ארון ה', כדי שהקדושה תתישב שם בכל ז' מדרגותיה, והקליפה תתגרש משם בכל ז' מדרגות שלה.⁶⁷

על כן בהושענא רבה, בכל הקפה אנו מעוררים את ההכרה שלנו באחת משבע הספירות, שהן פנים שונים של טובו ית' המקבילים לאושפיזין של החג (שכל אחד מהם הכיר באופן מיוחד במידה מסוימת של השי"ת), ובהקפה השביעית מזכירים את כל שבע הספירות האלו "לך ה' גובר ישראל על אויב זה ועוקרתו מהעולם.

⁶⁷ ע' מכתב מאליהו (ח"ב עמ' 265) ביאור ההקפות של יריחו בהרחבה. וז"ל בא"ד: כל אויב של ישראל הוא בחינה מיוחדת של טומאה אשר נוגדת לקדושה, וכשישראל נלחמים באויב זה ענינו הפנימי הוא שבאים לעקור טומאה זו מהעולם. אכן רק אם בלב ישראל גברה הקדושה על בחינה זו של הטומאה, וטהרו לבם ממנו לגמרי, אז גובר ישראל על אויב זה ועוקרתו מהעולם.

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשכט

הגדולה כו". מידת ה"מלכות" שהיא המידה השביעית, היא הביצוע בפועל של כולן באופן מעשי בעולם. הקפות אלו הם מעין ההקפות של ירחו, היינו שעל ידן מכניעים את כוחות הטומאה ומחזקים את כוחות הקדושה, וזהו הניצחון המוזכר במדרש הנ"ל ש"מלאכי השרת שמחים ואומרים: 'נצחו ישראל! נצחו ישראל!'".

בתפילה שאומרים אחרי ההקפות מוסיפים שמחיות אלו שאנו מבקשים ומסלקים על ידי ההקפות, אינן רק של טומאת אומות העולם, אלא הן באמת אותן המחיות הנמצאות בתוכנו ומפרידות בינינו ובין השי"ת, שכן שבעת כוחות הטומאה הללו, הם המפריעים לנו להדבק בשבע בחינות הקדושה של הקב"ה. וזה נוסח התפילה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַלֵּהֵינוּ וְאַלֵּהֵי אֲבוֹתֵינוּ, הַבּוֹחֵר בְּנִבְיָאִים טוֹבִים וּבְמִנְהַגֵּיהֶם הַטּוֹבִים,

❖ **שֶׁתִּקְבֹּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תַּפְלָתָנוּ וְהַקְפּוֹתֵינוּ,**

❖ **וְזָכַר לָנוּ זְכוֹת שְׁבַעַת תְּמִימֶיךָ** [היינו שבעת האושפזין שההקפות מקבילות אליהם, שהם זכו להכרה מיוחדת בז' מידות אלו של השי"ת],

❖ **וְתַסִּיר מִחִיצַת הַבְּרָזָל הַמַּפְסֶקֶת בֵּינֵינוּ וּבֵינֶיךָ** [היינו שמחיות אלו יפלו כנ"ל כמו חומות ירחו],

❖ **וְתִאָּזֵן שְׁוַעֲתָנוּ וְתִיטֵב לָנוּ הַחֲתִימָה, תּוֹלָה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה⁶⁸, וְחַתְמָנוּ בְּסֶפֶר חַיִּים טוֹבִים** [לפי קרבת האדם לה', הקב"ה מקבל את תפלתו, כמו שנאמר (דברים ד') "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו (ת"א: לקבל צלותה בעדן עקתה), כה' אלהינו בכל קראנו אליו"⁶⁹].

ג. ביאור מנהג חביטת הערבה

מה ענין חביטת הערבה בהושענא רבה? האם עלינו לכוון ולהרגיש משהו כשחובטים את הערבה? עוד יש לבאר מהו הקשר בין מנהג זה והמילים "קול מבשר ואומר" שאומרים לפניו, המבטאות את הכמיהה שלנו לשמחה הגדולה של הגאולה ותיקון הבריאה?

⁶⁸ אולי הכוונה שהכל תלוי ברצונו ית' לבד, ואינו משועבד לאף אחד חוץ ממנו ית', ועל כן אנו מבקשים שאף אם אין אנו ראויים לכך, שישתמש במידת החסד שמעל מידת המשפט (כדלעיל בשם ה'משך חכמה' בקשר לתפילת נעילה).

⁶⁹ וכ"כ המהר"ל חדושי יבמות (ס"ב ע"ב): האוהב את שכניו והמקרב קרוביו וכו'. ... לכך אומר עליו "אז תקרא וה' יענה" כדכתיב "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו", כי את אשר הוא קרוב אליו השי" שומע תפלתו...ודבר זה מבואר מאוד.

מובא בשו"ת הגאונים "שערי תשובה" (סי' ש"מ) בשם רבינו צמח גאון ז"ל:

וששאלתם לענין ערבה שחובטין אותה בקרקע, מהו?

משמא דקדמונים אמרו: חביטא אמאי? משום (ישעיה נ"ד, י"ז) "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקים אתך למשפט תרשיע וגו'" משום דעד כאן ביומין אלין השטן מקטרג, וישראל ביומין אלין דנפישו מצות מבטלי ליה, מכאן ולהלאה כל שפה דיקום עליהו לא יכל לשלטאה, ויהא נפול בארעא.

היינו, שחביטת הערבה מרמזת על פיו של המקטרג שנסתם מהושענא רבה והלאה. כביאור זה מובא גם בספר טור ברקת (מתלמידו של רבי חיים ויטאל, הלכות לולב). וכן משמע בזה"ק ח"ג ל"א ע"ב, וז"ל הזהו"ק (מתורגם ללה"ק):

ביום השביעי של החג, הוא סיום הדין של העולם, והפתקים יוצאים מבית המלך, והגבורות [הדינים] מתעוררות ומסתיימות ביום הזה, וערבי נחל תלויים בהן [בגבורות] (שהערבה מסמלת מידת הדין כיון שהיא אינה עושה פרי, ונובלת מהר). ... ביום הזה מסתיים הדין, ומשום כך צריכים לחבוט אותם בקרקע שלא ימצאו, שהרי זהו יום של התעוררות [הדינים] וסיום. ולכן התעוררות וסיום עושים בערבי נחל.

אמר רבי יוסי, הרי שנינו, הערבה שדומה לשפתיים ביום הזה, ומה היא? אמר רבי חייא ... שהרי ביום הזה זה תלוי בשפתיים [היינו ביום זה הכל תלוי בתשובה ובתפילה של ישראל באמירת ההושענות - פי' 'מתוק מדבש'], ביום הזה מצוה המלך לתת פתקים לממונה, והדינים מסתיימים, ונסתם לשון הרע [הקטרגים של המקטרג - פי' מת"מ] מהעולם.

בתשובות הגאונים הנ"ל מובא ביאור נוסף בחביטת הערבה בשם רבנו צמח גאון, שהיא לכפר על חטאי השפתיים, וז"ל:

הכי חזינן דערבה דומה לשפתיים והיא באה לכפר עליהם [על חטאי השפתיים]⁷⁰, מכאן והלאה "יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה" (איכה ג', כ"ט) [תרגום יונתן: "יתן בעפרא פומיה, וישתטח קדם ריבוניה, מאים אית סבר". אבן עזרא שם: "ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו"].

מעין פירוש זה מובא גם בספר טור ברקת הל' לולב הנ"ל, שחביטת הערבה היא רמז לתיקון האנשים שהם דומים לערבה שאין בהם תורה ומצוות, ובפרט האנשים המרומזים בצורת עלי

70 כפי שמוזכר בפיוט יוצר ליום א' של סוכות "בערבה לכפר ניבול פה".

הערבה (שהם כצורת שפתיים), שהם חוטאים בדיבורם, בלשון הרע ובדברים בטלים וכו' רח"ל, אשר התיקון שלהם הוא להכניע ולהשפיל את עצמם (את גאותם) עד העפר.⁷¹

הרמח"ל בספר אדיר במרום כתב שכל החטאים שורשם בדיבור הפה (ע' דבריו בהערה⁷²), ואם כן, י"ל ששני הביאורים הנ"ל בחביטת הערבה [1. ציון סיום הקיטרוגים. 2. כניעת האדם על חטאיו, ובפרט על חטאי השפתיים] משלימים אחד את השני, שכן הקטרוגים מבחוץ הם תולדות הליקויים שבפנים. ביום מיוחד זה ניתן לסלק את כל המפריעים הקיימים בתוכינו המונעים מאיתנו התדבקות בהשי"ת (ז' חומות הטומאה שבתוכנו) על ידי ההכנעה וההתבטלות שלנו לרבש"ע - להוריד את כל רגשי עצמאותנו ממנו ית' עד לעפר. כניעה זו מסלקת את כוחות הטומאה שבתוכינו הגורמים לקטרוגי השטן⁷³.

בשער הכוונות מובא בשם האריז"ל (דרושי חג הסוכות דרוש ח') פן נוסף לחבטה זו, וז"ל:

[ענין] **החבטה** [הוא] ... **להכות ולשבר ולהחליש כח הגבורות, כדי שיתמתקו ויתבסמו.**

נראה כוונת האריז"ל במה שכתב שענין החבטה הוא "**להכות ולשבר ולהחליש כח הגבורות, כדי שיתמתקו ויתבסמו**", היינו שהערבה מסמלת ומדגימה את הסתר כבוד שמים בעולם, כמו שמובא בספר הקנה "שאנינה עושה פרי ועליה נבאשין מהרה", כלומר, מציאותה אינה מתאימה כלל לטובו המופלג של השי"ת. על כן, על ידי שאיפתנו העזה לסילוק ההסתר שבבריאה וכמיהתנו לאור גילוי כבוד שמים, אנו מסייעים ומאפשרים כביכול לגילוי זה להגיע לעולם (כמו שאנשים המשתוקקים לגאולה ובוכים על הסתר כבוד שמים מקרבים את הגאולה⁷⁴). ונראה שלפי זה ענין החבטה דומה להתבטאותו החריפה של שמואל הנביא כאשר הרג את אגג⁷⁵. שמואל ביטא את רגשותיו בחרירות גדולה כדי לעורר את רגשי "שנאת הרע", שכן

71 וכ"כ גם השפת אמת (סוכות, שנת תרמ"ט), וז"ל: על ידי הכנעה אמיתית יתקיים בנו "עם עני ודל וחסו בשם ה'". ולכן איתא "חביט חביט"; כי ערבה שבלולב [הערבות שנוטלים ביחד עם הלולב] הוא בנטילה, שמתנשא ומתעלה גם ערבה על ידי איגוד עם שאר המינים, ועתה [בערבות של החבטה, שהם לבד] הוא בחבטה, שהוא רק בחינת הכנעה ותפילה.

72 ז"ל הרמח"ל בספר אדיר במרום (ח"א): הנה הסיטרא אחרא אוזחת בבשר האדם, אך אף על פי כן אין לה רשות להיכנס שם אלא אם ניתן לה רשות דרך הפה, שמוציא מפיו דברים לא טובים. כי ודאי הפה הוא מקום הכניסה בגוף, ואי אפשר להיכנס אלא בה. עכ"ל.

73 היינו כאשר האדם מרגיש אחדות ה', שאין עוד מלבדו ית' (אף ברגשי האדם עצמו, היינו רצונות שלא כרצון ה'), אין מקום לדינים וקטרוגים, אפילו למעשה כשפים [כגמ' חולין ז' ע"ב, במעשה של רבי חנינא בן דוסא, וכדברי ר' חיים מוולאזין זצ"ל בנפש החיים ג', י"ב].

74 ע' לעיל שער ד' אבלות החורבן פרק ח' מקורות לזה.

75 שמואל א' (ט"ו, ל"ג): "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כְּאַשֶׁר נִשְׁכְּלָה נָשִׁים חֲרָפָה כֵּן תִשְׁכַּל מְנָשִׁים אִמָּה, וַיִּשָּׁפֶן שְׁמוּאֵל אֶת אֶגְגֹּן לַפָּנִי ה' בַּגִּלְגָּל".

רגשות אלו מסלקים את שורש הרע מהעולם (שכל כוחו של עמלק והרע בעולם מגיע מאהבת הרע שבתוכנו⁷⁶).

בחבטת הערבה אנו מבטאים את הכמיהה שלנו לשלמות אחדות ה' וגילוי מלכות שמים בעולם, שלא תהיה שום סתירה בעולם לטוב ה', לא אנשים רשעים [שהם כדוגמת ערבות, ע' זוה"ק (ת"ז ת' כ"א) שהערבות מסמלות את הרשעים וכ"כ מהרי"ל בש' מהר"ש], לא חפצים לקויים כגון עצי סרק שאינם עושים פירות ונובלים מהר, וגם לא בתוך עצמנו, שלא יהיה לנו שום רצון לסטות מרצון ה'.

דבר זה הוא כמו תפילת "עלינו לשבח", שבה, אחרי שאנחנו מצהירים: "כי ה' הוא האלוקים אין עוד", אנו מוסיפים להתפלל: "ועל כן נקוה לך ה' אלוקינו להעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון". בדומה לכך, אחרי שאנו מעוררים את הכרתנו באחדות ה' על ידי נטילת ארבעת המינים במשך חג הסוכות, כמו שאומרים בסיום לקיחתה "למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלוקים אין עוד", אנו ממשיכים בהושענא רבה על ידי חביטת הערבה, לבטא את המיית ליבנו שכל הרע המפריע לאחדות זו יסתלק מהעולם, מעין תפילת "על כן נקוה לך". כמיהה זו היא הרגש שמאחורי המילים שאנו אומרים לפני חביטת הערבה, "קול מבשר ואומר", שאנו מחכים ומצפים ליום שבו יסתלק כל ההסתר מן העולם, ויתגלה כבוד שמים בכל הדרו.

התעוררות רגשות אלו של צפייה לגילוי כבוד שמים גורמת להמתקת הדינים, שכן כאשר יש דין למטה אין צורך בדין של מעלה. כאשר אנו מעוררים בתוך ליבנו את שנאת הרע, מסלקים את הרע שבתוכנו, ומצפים לזמן שבו כל ההנהגות המסומלות על ידי הערבות⁷⁷ שהן מקור הדין והרע בבריאה, לא תהיינה עוד נצרכות יותר, אנו מורידים את הצורך להנהגת הדין של מעלה. זה מש"כ רב צמח גאון, הזוה"ק והטור ברקת, שחביטת הערבות סותמת את פיו של השטן מלקטרג, שכן כל כוחם של השטן והיצה"ר מגיע מכך שאנו מכבדים את הרע ומרגישים שהוא טוב ח"ו. אם לא נכבד את הרע ואת היצה"ר אלא נשפיל אותם בעינינו עד למטה - אז יגמר כוחם.

יוצא שכל שלושת הפירושים עולים בקנה אחד: מעשה החבטה אינו רק מסמל את הורדת כוחות המקטרגים, ואת כניעתנו, אלא כאשר אנו חובטים אותם מתוך רגשי שנאה לרע שבתוכנו ובבריאה כולה, הוא מסלק את כוחות הטומאה שבתוכנו ובתוך העולם וסותם את פי השטן.

נמצא שעל אף שאנחנו מצרפים את הערבה המסמלת את הרשעים לארבעת המינים, ומקבלים את העובדה שאף אילני הסרק מקורם מטובו ית', חשוב שנתפלל שלא יהיה צורך בהסתר כזה

76 ע' לקמן שער י"א פורים פ"ג.

77 ע' לקמן ענין "חמשה גבורות" המקבילות לחמשת הערבות.

בעולם, שלא יהיו עוד רשעים ולא אילני סרק כמו שכתוב בספרא (פ' בחוקותי פרק א'): "מנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות? תלמוד לומר 'ועץ השדה יתן פריו'".⁷⁸

בתפילה המובאת בסידורים לומר אחרי חבטת הערבה, מזכרת נקודה מרוממת נוספת המשלימה את הבנת ענין חבטת הערבה. ביחד עם החבטה אנו פונים להשי"ת ומבקשים ממנו "ותַּנְשֵׁקֵנוּ מִנְּשִׁיקוֹת פִּיךָ", בקשה שאינה נשמעת שייכת כלל למעשה. וזה נוסח התפילה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, הַבּוֹחֵר בְּנָבִיאִים טוֹבִים וּבְמִנְהַגֵּיהֶם הַטּוֹבִים ...

הַיּוֹם הַזֶּה תִּתֵּן בְּשִׁכְנֶיךָ עֶזְךָ חֲמִשָּׁה גְבוּרוֹת⁷⁹ מִמִּתְקוֹת עַל יְדֵי חֲבִיטַת עֶרְבָה נְעִי
הביאור לעיל] **מִנְהַג נְבִיאִיךָ הַקְדוֹשִׁים, וְתַתְּעוֹרֵר הָאֱהָבָה בֵּינֵיהֶם⁸⁰**
וְתַנְשֵׁקֵנוּ מִנְּשִׁיקוֹת פִּיךָ מִמִּתְקַת כָּל הַגְּבוּרוֹת וְכָל הַדִּינִין נאשר יבואר בעה"י לקמן]

וְתֵאִיר לְשִׁכְנֶיךָ עֶזְךָ בְּשֵׁם יו"ד ה"א וּא"ו גי' ט"ל. "חבטי חבטי ולא בריך" ס"ת גי'
ט"ל⁸¹ שְׁהוּא "טל אורות טלך"⁸², וּמִשֵּׁם תִּשְׁפִּיעַ שְׁפַע לְעַבְדְּךָ (פְּלוֹנִי בֶן פְּלוֹנִי)

78 וכן מובא מעין זה בכתובות דף ק"ב ע"ב. שתי ההתייחסויות האלו לערבות, הן מעין מה שנאמר לע' פורים שעלינו להרגיש אחדות ה', שהכל טוב "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", ובכל זאת יש לשנוא את הרע - "תמחה את זכר עמלק כו'" (ע' לקמן שער י"ב).

79 ז"ל ספר כללי התחלת חכמה: לפעמים נקראו העשר ספירות בכלל חמשה חסדים וגבורות, והיינו כתר חכמה חסד תפארת נצח נקראו ה' חסדים (לפי שהתפארת נוטה יותר לחסד), וחמשה ספירות בינה גבורה הוד יסוד מלכות נקראות ה' גבורות (שהיסוד נוטה לדין יותר). וז"ל הגר"א ספרא דצניעותא (פרק ה'): ה' גבורות הן ה' אותיות אלקים. וז"ל רמח"ל במאמר החכמה: נקרא קצת מן ההארות חסדים וקצתם דינים ויקראום בעלי החכמה גבורות, והנה כל מה שהוא ריבוי השפעה והארה נקראה חסד וכל מה שהוא העלם ומיעוט נקראה דין. **80** היינו האהבה בין הספירות הנ"ל שהן הגבורות. ע' ביאור דבר זה בס' קל"ח פתחי חכמה, פתח נ"ב: טבע הדין - שלא להראות אחוה, אלא הכל עוצב ופנים זועפות, כי החסד ענינו ימין מקרבת, ואהבה - שהנמצאים עצמם כל אחד מתנהג באחוה עם חבירו, כל אחד בפנים שוחקות זה לזה. והדין הוא השנאה והריחוק, וזעם הפנים, הכל בעוצב. ונמצאים בכאן שני דברים נמשכים זה מזה, והיינו כי החסד גורם אהבה, ובה הנשמה מתלהטת בשמחה, ומראה פנים שוחקות. והדין גורם השנאה הריחוק, והנשמה עציבה, ואינה מתלהטת, ונראה זעם הפנים. ועל כן בהיות הספירות מדרגות הדין, שהם מרחיקות את הנבראים שלא להדבק בהם, נגד זה אותם המדרגות עצמם עומדות כמו בעוצב, בלתי שמחה והתלהטות. אך בהיותם מדרגות חסד, שמביאות האהבה אל התחתונים, כנגד זה גוברת בהם השמחה וההתלהטות. ... המיתוק הוא המתגבר עליו ומשקיע הדין. ועושה לו אחוה בין ספירותיו, היינו הקשר שקושרת חלקיו בהתלהטות ובשמחה. ע"כ. וע"ש שהכל תלוי במעשי התחתונים, שמתי שהם ראויים לקבל את ההטבה העליונה, זה גורם שמחה ואהבה גדולה למעלה והכל מתחברים ומתאחדים, וז"ל: כי כשהנשמות יש להם להדבק כולם בשכינה - אז אהבה נמצאת בין זה לזה, ונקראים ישראל, "גוי אחד בארץ", שהרי הם נעשים ממש אחים ורעים, כולם רצים אל ענין אחד. וכשלא יש זה, אלא כל אחד פונה איש לבצעו מקצהו - אי אפשר להיות כי אם שנאה. עש"ע.

81 השם יה"ו הוא גימטריא כ"א כנגד כ"א תשרי (רבנו בחיי, כד הקמח ע' "ערבה").

82 ז"ל ספר עץ הדעת טוב לרח"ו (פרשת בהעלותך): כי הנה שורש ויסוד כל הנבראים כולם הוא על ידי האור העליון אשר הוא הבריאה הראשונה שקדמה לכולן. והוא "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור" והיא ענין האור ששמש

המתפלל לפניך, (מחילה) שתאריך ימי ותמחול לי חטאי ועונותי ופשעי,
ותפשוט ימיני וידך לקבלני בתשובה שלמה לפניך.

ואוצרך הטוב תפתח להשביע מים נפש שוקקה כמו שכתוב "יפתח ה' לך את
אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך" [מטה
משה (תתקס"ד): למה ערבה בהושענא רבה? לפי שהערבה גדילה על המים ואז נידונים על
המים]. אמן:

בשער הכוונות להאריך"ל (דרושי חג הסוכות דרוש ח') מבוארות המילים "ותנשקנו מנשיקות
פיך", וז"ל:

הנה נודע הוא מעלת יום הושענא רבה ... כי החיבוק בשמאל היה מראש
השנה עד יום הכיפורים, והחיבוק בימין הוא בחג הסוכות [ע"ש דרוש ד': הזרוע
יש בו תלת פרקים: פרק העליון, הסמוך ומחובר בכתף, והוא ארוך, ופרק האמצעי, והוא
הנקרא זרוע, וגם הוא ארוך, ופרק האחרון, והוא הכף של היד עם ה' אצבעותיו, וזה הוא פרק
קצר וקטן. ... הם כנגד ב' דפנות שלימות כהלכתן ... ודופן ג' אפילו טפח], ... ועתה ביום
הושענא רבה נעשין הנשיקין, וביום שמיני עצרת הוא הזווג. ... [וענין] החבטה
[הוא] ... להכות ולשבר ולהחליש כח הגבורות, כדי שיתמתקו ויתבסמו.

בשבעת ימי בראשית אשר אין תחיית המתים אלא על ידה, כמ"ש "כי טל אורות טליך". וזו היא הבטחה העליונה
"ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים" והוא אור הגנוז לצדיקים בגן עדן, והוא סוד "זרח" לכם יראי
שמי וכו", והוא סוד השכר האמיתי שבו מתעדנין הצדיקים. וז"ל ס' הליקוטים (פרשת תולדות - פרק כ"ח): דע
כי כאשר אכל אדה"ר מעץ הדעת טוב ורע, גרם שנתקלל ל"ט קללות. עשרה לו, ועשרה לחוה, ועשרה לנחש, וט'
לארץ, כמחז"ל. והם כמנין מלקות שהוא ל"ט, והוא כי נתבטל ממנו ט"ל אורות כמו שידעת על פ' (ישעיה כ"ו)
י"ט) "כי טל אורות טליך", ועתה נתבטלו וחזרו האורות למעלה, וכח הקליפה היתה גוברת ועולה ומשטנת ויורדת
ומקטרגת. ... והיה העולם הולך ומתמוטט הולך וחרב, ולא היה כח בשום אדם לעמוד על בוריו לעבוד את ה'
אלהיו בלבבו הטוב, והיה העולם נחרב, עד שהקב"ה ברחמי הפשוטים גזר אומר לרחם על בריותיו, ויצא גזע צדק
אברהם ע"ה שהוא הכיר את בוראו, ואז התחיל העולם להתקן. ובהיות שכח הקליפה אז היתה גוברת, לא היה יכול
אברהם לתקנה לגמרי לכן יצא ממנו ישמעאל, ואח"כ קם יצחק אבינו מצד הטהרה והקדושה מצד אברהם, והיה
הולך גם הוא ומתקן לקליפות, ולא יכול לעקרו לגמרי, ויצא ממנו עשו, עד שבא יעקב אבינו ע"ה, ותיקן העולם
לגמרי כל מה שהחריב אדה"ר. ואמר מפני מה העולם מתמוטט, בשביל הקללות, אני מביא במקום ל"ט קללות
ט"ל ברכות. ולכן נאמר לו (בראשית כ"ז כ"ח) "ויתן לך האלהים מט"ל השמים", וחזרו הט"ל אורות למעלה, מכח
הברכות להאיר למטה. וע' ספר הליקוטים (פרשת תצא - פרק כ"ה) בביאור ענין ל"ט מלקות: קודם שחטא היה
דבק ביהו"ה אח"ה, שעולה ט"ל, ועכשיו שחטא, נדבק בכוחות הטומאה, שהם רומזים לל"ט מלאכות, אשר חייבים
העושים אחד מהם בשבת. והם כולם כנגד ל"ט קללות הנז'. אמנם, עכשיו כשחזר הלוקה בתשובה, ונקלה אחיך,
הרי הוא חוזר לידבק ביהו"ה אח"ה, שעולה ט"ל, וזוכה להחיות בט"ל של תחיית המתים כמשה"ה (ישעיה כ"ו) "כי
טל אורות טליך וכו'". ראה כמה גדולה כח המלקות, והבן. מאחד מהראשונים ז"ל. [ע"ע רבנו בחיי ס' כד הקמח (ע'
ערבה) שיש קשר בין בדי הערבות והרקיע הנקרא ערבות שהוא הרקיע השביעי והעליון. וכ' בספר רזיאל המלאך:
בערבות (ברקיע שנקרא "ערבות") יש בו ... גנזי חיים וגנזי ברכה וגנזי שלום ונשמתי של צדיקים וטל שהקב"ה
מחיה בו גופי מתים לעתיד לבא, שנאמר "כי טל אורות טלך וארץ וגו'"]

... כוונת החבטה שהוא הורדת הערבות וחבטן בקרקע, אבל בעת העלותן מן הקרקע - כי בכל חבטה יש ירידה ועליה - ולכן בעת העליה תכוין כוונה אחרת, והוא כי זה הוא בחינת הנשיקין הקודמין אל הזווג של שמיני עצרת, כי נודע כי ערבה דומה לשפתים, והנשיקין הם בחינת השפתים, והם ענין הנשיקין ממנה [מכנס"י] אליו [להשי"ת] מתתא לעילא דרך עלייה.

דברים אלו הם הפלא ופלא, שהפן המיוחד של הושענא רבה לעומת שאר ימי החג הוא ההבדל בין נשיקה לחיבוק. וכתב הרש"ד פינקוס זצ"ל (שיחות סוכות), שכוונת הענין של "ישקני מנשיקות פיהו" היא לנשיקה מפה לפה, שהיא התאחדות מושלמת של אהבה בין שני הצדדים. וכן כתוב בזוה"ק ח"ב קמ"ו: "כד נשקין דא לדא, מתדבקן רוחינן אלין באלין והוון חד, וכדין איהו רחימו חד". היינו שיום זה מסוגל לסלק את כל המחסומים המפריעים לנו להשיג את האחדות המושלמת עם השי"ת⁸³. כפי המידה שאנחנו זוכים להישג זה, אנחנו מוכנים לשמחה הגדולה של התאחדות עם השכינה אשר שיאה הוא בשמיני עצרת ושמחת תורה.

נמצא שבשעת חביטת הערבה עלינו לעורר אהבה עילאית לאבינו שבשמים בבחינת "ישקני מנשיקות פיהו", עד שאהבה זו תעורר בנו שנאה לכל מה שמפריע לאחדות איתו ית' - "אוהבי ה' שנאו רע". בראש כל המפריעים, נמצא הניתוק של גלות השכינה שאנו שרויים בו. על כן, מתוך השתוקקות עזה לשלמות הקשר עם השי"ת שתהיה בזמן החזרת השכינה לציון, אנו מביעים את המיית ליבנו לשמוע במהרה את בשורת הגאולה:

קול מבשר מבשר ואומר.

קול תנה ישועות לעם עולם, לדוד ולזרעו עד עולם, מבשר ואומר.

למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים אין עוד.

⁸³ מבואר הדבר שהושענא רבה שהוא יום ה"מלכות" של האושפיזין של דוד המלך, הוא גם יום ה"יחוד". שכן השלמות של קבלת מלכות שמים היא הרגשת האחדות עם השי"ת, שהרצון שלנו הוא רצון ה' בלי שום שאיפות מלבדו. קבלת מלכות שמים ויחוד ה' מוזכרים תמיד יחד כיון שהם בעצם דבר אחד, כפי שרואים בפסוק: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". וכן בפסוק הראשון של קריאת שמע כתוב בגמרא ברכות דף י"ג ע"ב: "המאריך ב'אחד' ... כיון דאמליכתי למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת" [וכן "קדושה גדולה מלכות" נקראים בזוה"ק "יחוד ברכה קדושה" כאשר "יחוד" מקביל ל"מלכות"]. ועל כן הושענא רבה שהוא יום ה"מלכות" של האושפיזין של דוד המלך, הוא גם יום ה"יחוד", יום של אחדות והתאחדות עם אבינו שבשמים, כהכנה לאהבה ולשמחה המרוממת של שמיני עצרת.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

פרידת הצדיקים מהחג

א. הפרידה מהסוכה

החזון איש זצ"ל:

פרידה מתוך שירה

בין השמשות של הושענא רבה ושמחת תורה, ישב ה"חזון איש בסוכתו וחזר בהתלהבות ובניגון כמה פעמים על ה"יהי רצון" שאומרים בזמן שנפרדים מן הסוכה. מתפללי בית מדרשו היו יושבים בסוכתו, והיו שרים איתו שירים בדביקות גדולה. אחר כך רקדו, ובאמצע הריקוד החזו"א היה יוצא מהר מסוכתו לבית מדרשו פנימה, באופן שלא יהיה מורגש על ידי הצבור. כך נפרד מהסוכה - אשרי עין ראתה.

[ספר מעשה איש חלק ז' עמ' קנ"ו]

הגרי"ז סולוויצ'יק זצ"ל:

הקפדה לקיום המנהג

סיפר הרב אלכסנדר מילר שליט"א: פעם הייתי מחוץ לעיר בשליחות מרן הגרי"ז זצ"ל, והיה זה ביום הושענא רבה. הצלחתי לחזור לירושלים ולהגיע לבית מרן הגרי"ז זצ"ל רק ממש סמוך לחג, קרוב מאד לשקיעה. הגרי"ז זצ"ל שאלני האם כבר 'ליויתי הסוכה' [נפרדתי מהסוכה]? כששמע שעדיין לא הספקתי, הורה תיכף להכניסני לסוכה ולכבדני במזונות כדי שאוכל לקיים את המנהג. והיה בעיני חידוש הקפדתו להדר בקיום מנהג זה.

[ספר עובדות והנהגות מבית בריסק ח"ג עמ' רפ"ד]

הרב יעקב ישראל קניבסקי ("הסטיימלער") זצ"ל:

פרידה מתוך נשיקה

מספר תלמידו הג"ר אברהם הורביץ זצ"ל: הקפיד מו"ר לשבת בסוכה בבין השמשות של גמר סוכות, ואמר לי "צריך לנצל כל רגע ולשבת בסוכה לפני שמצותה עוברת". כשנהיה לילה (בין שלושים וחמש לארבעים רגעים לאחר השקיעה) היה אומר את ה"הי רצון" כמו שכתוב, מתוך הסדור, ואמר לי להגיד, והיה מנשק את כותלי הסוכה, והיינו הולכים לביהכ"נ להתפלל מעריב. ואמר לי מו"ר שגם מרן ה"חזון איש" זצוק"ל ישב בסוכתו בבין השמשות של הושענא רבא לשמיני עצרת.

[ספר ארחות רבינו חלק ב' עמ' רכ"א]

הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל:

עשר דקות התבודדות בסוכה

בסוף היום של הושענא רבא היה הרב אלישיב זצ"ל מתפרד מן הסוכה, אכל עוגה כלשהי, ולאחר מכן אמר את הנוסח הארוך של התפלה ליציאה מן הסוכה. אז ביקש שיתנו לו להיות לבד בסוכה, ועמד והתפלל כעשר דקות בבדידות, כשהוא לבד בתוך הסוכה. הוא היה מבקש מאד שלא להכניס אף אחד לסוכה בשעה זו, כדי שיוכל להיפרד מן הסוכה כראוי.

[כתבי הגרי"ש]

רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:

זירוז להתרוממות ולהתעלות

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל זרז את התלמידים בישיבת קול תורה, בבואו לשם טרם כניסת החג של שמיני עצרת, לנהוג את הפרידה מן הסוכה (עיין רמ"א סי' תרס"ז ס"א). היו באים כולם עמו אל הסוכה ונפרדו ממנה מתוך התרוממות והתעלות ברוב עם. פעם אירע שהמתין לו תלמיד בהושענא רבא לפנות ערב מחוץ לביתו כדי להסיעו לישיבה, וקרא לו רבינו פנימה אל הסוכה באמרו איך תעמוד בחוץ, הרי עוד מעט יפנה היום ושוב לא נוכל לקיים מצות סוכה, עלינו לחטוף ולקיימה בכל רגע שנוכל!

[ספר הליכות שלמה מועדים חלק ב' עמ' רמב הערה 27]

האדמו"ר הרה"ק רבי חיים מרדכי מנדבורנה זצ"ל:

☞ קשה עלי פרידתכם - דמעות וגעגועים ☞

רווית דמעות ורצופת בכי היתה פרידתו הנרגשת של הרבי מן הסוכה. לאחר תפילת מנחה של הושענא רבא נכנס לסוכתו כשפניו עוטות ארשת רצינית, ודוק של צער פרידה נסוך עליהן. מתיישב על יד השולחן ופותח בניגון מרטיט ומביע מתוך כיסופים: "אוי ריבונו של עולם, עד כמה שונה חג הפסח שלך מחג הסוכות, בחג הפסח נהיה לי קל יותר עם כל דקה שעוברת מבלי שאכשל ח"ו באיסור חמץ. ואילו בסוכות כל דקה שחולפת מעמיסה אבן על ליבי. אם היה יום טוב של סוכות מסתיים סתם כך ביום חול רגיל, לא יכולתי להחזיק מעמד בפרידה הכואבת, עתה שהוא מסתיים ביום שמחת תורה מוצא אני לעצמי מעט ניחומים".

הרבי קם מכסאו ומתחיל להלך לאורך דפנות סוכתו הקדושה ומנשק כל פיסת עץ. כוכבי זוהר של ליל שמחת תורה כבר מציצים מבין ענפי הסכך ומציפים את הרקיע באור יקרות.

שבועות מספר לאחר חג הסוכות נוהג היה הרבי לאכול את סעודת השבת בחדר הסוכה, "קשה עלי פרידתכם" לוחש היה כלפי הדפנות הקדושות. שנה אחת כשעלה על יצועו בליל שמחת תורה במטרה לפוש מעט מן ההקפות המיוגעות, לא הצליח לתת תנומה לעפעפיו. געגועיו העזים נשאוהו אל עבר הסוכה הניצבת בחלל החצר, נתונה תחת רושם הפרידה הכואבת. לפתע קם ממזינתו, חצה את שטח החצר הקטנה ונחפז לתוככי הסוכה, גג הסוכה כבר היה סגור, אך הרבי אחז בקרנותיה מבלי להרפות. גם באותו הלילה ישן הרבי בחלל הסוכה.

[מתוך מאמר 'סוכת רחמים' י"ד בתשרי תשס"ה]

ב. הפרידה מארבעת המינים

היו קהלות שנהגו להפרד לא רק מהסוכה אלא גם מארבעת המינים. בהושענא רבא אחרי התפלה היו נכנסים לסוכה ומנענעים בארבעת המינים פעם האחרונה מתוך רגשי פרידה ממצוה יקרה וחביבה זו.

[ספר שפע חיים ח"ב עמ' רי"ט]

רבי ישעיה קליינמאן זצ"ל:

☞ נענועים והקפות בסוכה בהתרגשות גדולה ☞

הגאון רבי ישעיה קליינמאן זצ"ל (דומ"צ ורב בעיר סאטמאר תרל"ג-תרח"צ), היה נוהג להפרד

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשלט

מן הסוכה בשמיני עצרת⁸⁴, ומארבעת המינים היה נפרד לחוד בהושענא רבה בתוך הסוכה. בשנת תרח"ץ, ירד גשם חזק, והמתין זמן רב עד שפסקו הגשמים, ואז נכנס לסוכה ובמשך כמה שעות אחז הד' מינים בידיו ועשה עמהם נענועים והקפות מתוך התרגשות גדולה ובכי, מתוך הרגשתו שזו פעם האחרונה שיזכה במצוה חביבה זו. ואכן נפטר באותה שנה בחודש אדר.

[ספר 'קרבן ישעי']

פרק ז'

שמיני עצרת ושמחת תורה

שמיני עצרת הוא סיומם של חגי השנה של התורה ושיאם. כל החגים הם כמו סולמות שהקב"ה העמיד בעולמנו כדי לעזור לנו להתעלות בקשר שלנו איתו, ולהשיג בכך את ייעוד חיינו. הצלחתנו הרוחנית תלויה בהתרוממות הייחודית שניתן להשיג בכל חג, ובראשם בחג זה הכולל בתוכו את סיכום עליית האדם מכל חגי השנה. על כן יש חשיבות גדולה להבין את מהות החג ומטרתו.

א. פירוש המילה "עצרת"

הביטוי "עצרת" מובא בתורה לגבי היום השמיני של סוכות והיום השביעי של פסח. כפי שמובא בהרחבה לעיל שער ב' לענין חג השבועות, בתרגום אונקלוס ובתרגום יונתן וכן בזוה"ק מובא שפירוש המילה "עצרת" הוא "אוסף"⁸⁵. הזוה"ק מסביר שהכוונה שיום זה הוא יום של "אוסף הברכות העליונות" של החג⁸⁶. רבי צדוק הכהן זצ"ל (פרי צדיק חג השבועות, אות ג') מביא בשם האריז"ל שהכוונה היא שהעצרת של החג מיועדת להפנים ולקלוט את קדושת החג ואת ההישגים שהשיגו בו⁸⁷.

⁸⁵ בדברים (ט"ז, ח') פירש"י "עצרת - כנופיה של שמחת מאכל ומשתה". וכ"פ עוד כמה מפרשים. אולם ע' הכתב והקבלה (במדבר כ"ט, ל"ה) ששואל על פירוש זה: ששמחת האכילה לא הוזכרה בקרא, ולא דמי ל"נעצרה נא אותך" ששם מבואר בפירוש "ונעשה לפניך גדי עזים". ועוד הרי מצות שמחת מאכל ומשתה הוא ביום הראשון ג"כ. ⁸⁶ ז"ל הזוהר הקדוש פ' נח דף ס"ד א' (מתורגם ללה"ק): מהו "עצרת" הוא כתרוממו "אוסף". כי כל מה שנאסף מהברכות העליונות לא יונקים ממנה אחרים חוץ מישראל בלבדו, ומשום זה כתוב "עצרת תהיה לכם" לכם ולא לשאר העמים, לכם ולא לשאר ממונים.

⁸⁷ וז"ל הספר פרי צדיק: ענין שמיני עצרת איתא בשם האר"י הקדוש ז"ל שהוא לשון קליטה, הוא קליטת קדושת האור מחג הסוכות. ... בשמיני עצרת הוא השמחה רק ממה שנקלט בו הקדושה מחג הסוכות כיון שבו אין

היינו שיום ה"עצרת" הוא היום שבו עלינו לאסוף ולהפנים את ההכרות החדשה שלנו בהשי"ת ובטובו, ואת כל המסרים שזכינו לקבל במשך החג. כמו אדם שנסע למרחקים ובמשך שהותו שם קנה דברים רבים שניתן להשיגם רק במקומות מרוחקים אלו, כאשר מגיע היום האחרון לביקורו, הוא אוסף את כל הדברים שקנה ושם אותם באמתחתו כדי לקחת אותם איתו לביתו. וכן ביאר בספר הכתב והקבלה (שמות כ"ג, י"ד, ובמדבר כ"ט, ל"ה), וז"ל:

לתכלית הנרצה הלזו, להישאר גם אחר עבור הרגל דבוק ברעיונות הקדושות שהשגנו בימי המועד, לבלי הרחקים מנפשותינו בכלות המועד, אבל נעכבם אצלנו בכל כוחות נפשותינו לזמן הבא, יקרא יום האחרון של פסח וסוכות בשם "עצרת" (אנהאלטספעס"ט). ירצה, יום אשר בו נתאמץ בכל עוז להחזיק בנפשותינו הלמודים היקרים שהתרגלנו בהם בכל ימי החג, בל נעזוב אותם בכלות המועד, אבל נעכבם אצלנו, ולהוציא את ההזמנה אל הקודש שבימי החג מן הכח אל הפועל בימי המעשה אחר עבור המועד.

מלבד הפירוש הנ"ל במלה "עצרת" שהיא לשון "אסיפה" [היינו לכ' שהעי"ן מתחלף באל"ף, והרי הוא מעין השורש "אצר"], יש פירושים נוספים בדברי חז"ל ובראשונים למילה "עצרת" (ע' לקמן ב', ע"ב, ע"ג), מובאים לעיל שער ב' (סוף פרק א') בקשר לחג השבועות. אולם כפי שמבואר שם, נראה שעומק הרעיון שמאחורי כולם הוא כנ"ל וכולם הם ענפים של העניין הנזכר. על כן עלינו להתבונן בעבודת החג של שמיני עצרת, מה באמת עלינו להפנים ולקחת איתנו מימי חג הסוכות, ומכל תקופת החגים של ימי תשרי. ואכן נראה ששמיני עצרת היא ה"עצרת" של כל חגי השנה, שהרי הוא הגמר והסיום של כל מערכת חגי השנה כמו שכתבו החינוך (מצוה שכ"ג), והר"ן (ספ"ג מגילה). נמצא שיש ליום זה חשיבות מיוחדת, שהצלחתה האמיתית של כל השנה נמדדת לפי מה שאנו מצליחים לשים בו באמתחתנו, לקחת איתנו להמשך חיינו.

ב. מהות החג של שמיני עצרת

נגילה ונשמחה בך - שמחה בה'

מובא בפסיקתא דרב כהנא (פ' ל') :

אמר רבי אלכסנדר מישל למלך שבאת לו שמחה, כל שבעת ימי המשתה היה בנו של המלך טורח עם האורחים, וכיון שיצאו שבעת ימי המשתה אמר המלך לבנו: "יודע אני שכל שבעת ימי המשתה היית טורח עם האורחים, עכשיו אני

שום מצוה. עע"ש.

ואתה נשמח יום אחד, ואיני מטריח עליך הרבה אלא טול תרנגול אחד וליטרא אחת של בשר". כך כל שבעת ימי החג ישראל עסוקים בקרבנותיהן של אומות העולם, דאמר ר' פינחס כל אותן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבין בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה⁸⁸ העולם מהן וכיון שיצאו שבעת ימי החג אמר הקב"ה לישראל: "עכשיו אני ואתם נשמח יחד, ואיני מטריח עליכם הרבה אלא פר אחד ואיל אחד".

וכיון ששמעו ישראל כך התחילו מקלסין להקב"ה ואומרים (תהלים קי"ח, כ"ד) "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". אמר ר' אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה? בא שלמה ופירש (שה"ש א', ד') "נגילה ונשמחה בך", "בך" - בתורתך, "בך" - בישועתך ["בך" - ביראתך (מדר"ר שיה"ש)]. אמר רבי יצחק: "בך" - בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורתך, ב' - תרי, ך' - עשרים.

לפי מדרש זה, הפסוק "משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו - נגילה ונשמחה בך" מדבר על חג שמני עצרת, וכן כתב הגר"א בפירושו על שיהש"ר שם. נמצא שהשמחה של שמני עצרת היא "בך" - בהקב"ה. בשמני עצרת לא צריכים מצוות מיוחדות כדי לשמוח, מספיק לנו להרגיש את נוכחות השי"ת כדי לעורר בנו שמחה מופלגת, "שוית ה' לנגדי ... לכן שמח לבי ויגל כבודי ...".

מהות השמחה הגדולה הזו של "נגילה ונשמחה בך" שהיא השמחה הנעלה של הרגשת נוכחותו ית' עם כל מידת טובו וחסדו ואהבתו הגדולה אלינו, מתוארת בספר מסילת ישרים (פ' י"ט), וז"ל:

88 ספר צפניה (ג, ו) הַכְרֵתִי גוֹיִם נִשְׁמוּ פְּנוֹתָם הַחֲרֵבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבְרֵי נִצְדוּ עֲרִיָּהֶם מִבְּלִי אִישׁ מֵאִין יוֹשֵׁב. מצודות דוד: ונשמו עריהם. מלבי"ם: נצדו עריהם, ונצדו לא נמצא לו ריע על השממון רק בלשון ארמי, שממה צדיא, "תהו ובהו" "צדיא וריקניא" ע"ש. ע' זוה"ק (ח"ג רנ"ו ע"א) מקריבין שבעים פרים לכפרא על שבעין ממנן בגין דלא ישתאר עלמא חרוב מנייהו [שהם צורך העולם - מת"מ]. ע"ע רש"י סוכה דף נ"ה ע"ב: שבעים פרים - פרי החג שבעים הם, חוץ משל שמני, כנגד שבעים אומות לכפר עליהם שירדו גשמים בכל העולם לפי שנידונין בחג על המים. וכ"כ במדרש שוח"ט (תהלים ק"ט): "תחת אהבתי ישטנני". ואילמלא ישראל לא היתה ברכה בעולם, שנאמר (דברים כ"ח, ח') "יצו ה' אתך את הברכה". ואילולי ישראל לא היו המאורות זורחים, שנאמר (ירמיה ל"ג, כ"ה) "אם לא בריתי יומם ולילה". ולא היה המטר יורד, שנאמר (דברים כ"ח, י"ב) "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב". אמרו ישראל לאומות העכו"ם, כל אלה עושה לכם הקב"ה בשבילנו ואתם שונאים אותנו - "תחת אהבתי ישטנני". שבעים פרים אני מקריב בחג על שבעים אומות, ואני מתפללת עליהם שירדו הגשמים - הוי "תחת אהבתי ישטנני". ע"כ יש כאן הערה נפלאה, שלכ' כלול בהכרת אחדות ה' של חג הסוכות, להכיר שאפילו הגויים נמצאים בעולם למטרה טובה, עד שאפילו ראוי לנו להתפלל עליהם שימשיכו להתקיים בעולם. (היינו שלכ' כלולים בערבות שבארבעת המינים, שאין להם טעם וריח - המסמלים אנשים שאין להם תורה ומעשים טובים - גם את הגויים.)

השמחה הוא עיקר גדול בעבודה, והוא מה שדור מזהיר, ואומר (תהלים ק'): "עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה". ואומר (שם ס"ח): "וצדיקים ישמחו ועלצו לפני אלהים וישישו בשמחה". ... ואמר שלמה במשל החכמה (שה"ש א'): "משכני אחריו נרוצה הביאני המלך חדרי נגילה ושמחה בכך", כי כל מה שזוכה האדם ליכנס יותר לפניו בחדרי ידיעת גדולתו ויתברך, יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו. ואומר (תהלים קמ"ט): "ישמח ישראל בעושי בני ציון יגילו במלכם". ודוד שכבר הגיע אל המעלה הזאת שיעור גדול, אמר (שם ק"ד): "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה". ואומר (שם מ"ג): "ואבואה אל מזבח אלהים אֵל אֵל שמחת גילי, ואורך בכבוד אלהים אלהי".

נמצא ששמחת היום היא באמת שמחת האדם עם טובו ית'. שמחה זו שחש כאשר מעלה על לבו שהקב"ה נמצא על ידו, מגלה על רמת הקשר הרגשי שלו עם השי"ת - את "ידיעת ה'" שלו. "ידיעה" זו היא משימת חיינו, כמו שכתב הרמב"ם (תפילין ומזוזה פ"ו) "אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם"⁸⁹.

ברם, עדיין מוטל עלינו לברר את דברי הפסיקתא (מו' לעיל) המובאת גם בהרחבה במדרש רבה (שיר השירים א', ל"א), המגדירה את מהות השמחה של שמיני עצרת, וז"ל:

בא שלמה ופירש (שה"ש א', ד') "נגילה ושמחה בכך"; "בך" - בתורתך, "בך" - בישועתך, "בך" - ביראתך. אמר רבי יצחק: "בך" - בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורתך.

מילים אלו של המדרש טעונות ביאור:

❖ מה שכתוב במדרש: "נגילה ושמחה בכך" ... 'בך' בתורתך ... 'בך' בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורתך - איך ניתן לפרש את המילים "נגילה ושמחה בכך" המתאר את השמחה עם השי"ת בעצמו, שהכוונה היא על התורה, שהיא לכאורה דבר נפרד ממנו ית'?

אולם התשובה ברורה, כפי שמבואר בספר "שפתי חיים" (מועדים א' עמ' שמ"ז), ובספר "זמן שמחתינו" (עמ' רע"ד), הריקוד שלנו עם התורה הוא כביכול ריקוד עם הקב"ה, נותן התורה ית'. שכן התורה היא ביטוי של רצונו ית' בעולם, וקדושת התורה היא הקדושה המרוממת והקרובה

⁸⁹ ע' רמב"ם שמונה פרקים פ"ה שמהותה של ידיעה זו היא אהבה (שמביא מקור למצות ידיעת ה' את הפסוק "ואהבת את ה' אלוהיך"). כל שמחה היא תולדת אהבה, כמו שכתב הספר העקרים (מאמר ב' פרק ט"ו) ששמחה היא הרגש שאדם חש כאשר הוא משיג את מה שאוהב.

ביותר לקדושתו ית' הקיימת בעולמנו⁹⁰. וכבר כתב הגר"א שבכל "ברית" המופיעה בתורה בין השי"ת ובינינו, ביאור המושג של ברית הוא שכיון שהשי"ת אינו מוחש לנו בגלוי אנו זקוקים לאמצעי קדושה לגשר בינו ית' ובינינו, וזהו הענין של ההבריתות המובאות בתורה: תורה, מילה, ארון הברית כו'⁹¹. לעניינינו, כיון שאנחנו בני אדם החיים בתוך ההסתר של העולם הזה, קשה לנו לשמוח עם השי"ת בלי שיש לפנינו מציאות ממשית הממחישה את גורם השמחה. על כן, כמו שדוד המלך רקד בכל עוז לפני ארון הברית (שמואל ב: ו', י"ד) כאשר מטרתו הייתה לרקוד "לפני ה'" כפי שמפורש שם, כן אנחנו רוקדים לפני ספרי התורה, אולם המטרה היא באמת ריקוד עם שמחת קרבת ה', וכמו שכתוב בזה"ק "אורייתא וקב"ה חד הוא"⁹².

הריקודים שלנו הם עם ה': "מה אהבתי תורתך" כיון שהיא **תורתך** לכן אנו אוהבים אותה. "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" כיון שהיא **תורת פיך** לכן היא כל כך חשובה לנו. האמצעי שעוזר לנו לעורר ולחוש שמחה עם הקב"ה הוא התורה. אהבת התורה היא האמצעי החזק ביותר להגיע לאהבת ה', כמו שכתוב בספרי (ואתחנן פ"ח) "לפי שהוא אומר 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך' איני יודע באיזה צד (כיצד) אוהבים את הקב"ה, תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך'".

נמצא שסיום התורה ביום שמחת תורה אינו הסיבה המקורית העיקרית לשמחה שאנו שמחים עם התורה ביום זה, שכן גם בלי הסיום היה עלינו לשמוח עם התורה, כפי ששמע בזה"ק בכמה מקומות⁹³. ואכן, במשך הדורות היו מנהגים שונים לגבי קריאת התורה השבועית, ורק

90 זוה"ק חלק ג דף פ"א ע"א: תאנא, קדושה דאורייתא קדושה דסליקת על כל קדושין.
91 וז"ל הגר"א בביאורו לסי"צ פ"א מ"ח אופן א': אומר לך מה הוא ענין "ברית". והוא אדם שיש לו אוהב כנפשו ורוצה שלא יפרוש ממנו, אבל אי אפשר להיות אצלו, נותן לו דבר שכל מגמתו ותשוקתו [של הנותן] אליו, והם נקשרים על ידי הדבר ההוא [במחשבה על ידי המזכרת הזו]. אף על פי שנוטל ממנו [המקבל] את הדבר, מכל מקום כל מחשבתו שם הוא [ועל ידי זה מרענן תמיד את אהבתו]. ולשון "ברית" הוא הבטחה שעל ידי הדבר ההוא ודאי לא יתפרד ממנו. וזהו ענין לשון "כריתה" שכורת ממנו דבר הדבוק לו ונותן לו. וכן היא [קדושת] התורה והמילה, הן דברים אמצעים בין הבורא ית' ובין ישראל [וקדושתן מקשרות אותנו להשי"ת]. וכל זה לפי שאין יכולת להשיג בעצמותו יתברך. וכן היו צריכים ישראל במשכן ומקדש לאמצעים כמו ארון וכרובים ונקראו "ארון הברית", הכל לפי שאי אפשר להשיגו רק על ידי אמצעים.

92 זוהר ח"ג דף ע"ג ע"א "תנינן ג' דרגין אינן מתקשרן דא בדא קב"ה אורייתא וישראל".
וע' שפת אמת לסוכות [שנת תרל"ז]: "והיית אך שמח" - לרבות לילי יו"ט האחרון כו"ה הוא שעל ידי ששומרים ימי החג כראוי, הוא הבטחה שיהיה להם שייכות לשמוח גם בשמיני שהוא למעלה מהטבע. והנה בכל מועד יש מצוה מיוחדת: מצה בפסח, סוכה וד' מינים בסוכות, לבד שבועות ושמ"ע אין מצוה, זולת בביהמ"ק שהיו קרבנות המוספין. והענין שב' מועדות האלו הם מעולם העליון. ואין להם התדבקות במצות מעשיות. לכן העצה על ידי התורה. בשבועות מתן תורתנו ובשמיני עצרת שמחת תורה שבעל פה. שע"י התורה יכולין להתדבק גם במה שלמעלה מהטבע. עכ"ל. כוונתו במילים "למעלה מהטבע" היינו בטובו ית' שהוא מעל הנהגת חוקי הטבע ושכר ועונש.

93 כן משמע בזה"ק ח"ג: רי"ד ע"ב, רנ"ו ע"ב, צ"ז ע"א.

בתקופה מאוחרת (אחרי הרמב"ם) התקבל בכל תפוצות ישראל המנהג לגמור את התורה ביום זה, כדי להעצים ולחזק את השמחה המרוממת של החג של שמיני עצרת.

לפי זה מבואר מדוע רוקדים בשמחת תורה בלילה, אף שעדיין לא סיימנו את התורה, ובחוץ לארץ יש שעושים הקפות ורוקדים ביום הראשון של שמיני עצרת, שהוא יום לפני שמסיימים את התורה. והדבר ברור כנ"ל, שאין שמחתנו עם סיום התורה בלבד, אלא עם קדושתו ית' הקיימת בתוך התורה.

עוד מיושבת לפי זה קושיית האחרונים ששואלים שהרי אנו פוסקים שאין מערבים שמחה בשמחה, ועל כן אסור להתחתן במועד, ואם כן התקשו איך עירבו חז"ל את השמחה של שמיני עצרת עם שמחת סיום התורה?⁹⁴ אולם לפי הנ"ל הדבר מבואר, שהכל שמחה אחת, שאנו שמחים עם נותן התורה ית'.

מטרה זו של שמחת התורה ניכרת באופן ברור מנוסח ההקדמה שלנו להקפות, שבמקום לדבר על שבח התורה שאנו עומדים עתה לשמוח איתה, אנו מדברים על שבח הקב"ה: "אַתָּה הָרַאָתָ לְדַעַת פִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ. לְעוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבָדוֹ פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. אֵין כְּמוֹךָ בָּאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֵׂיךָ. יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׁיו. יְהִי שֵׁם ה' מְבָרָךְ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם. כו" היינו שתכלית השירה והריקודים שלנו היא להגיע ל"ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם" - "אנכי אשמח בה" - "נגילה ונשמחה בך".

הרב שך זצ"ל היה מספר בהתרגשות רבה, על אנשים במחנה הריכוז אושוויץ, שכאשר הגיע יום שמחת תורה עמד אחד מהם ואמר "היום שמחת-תורה צריכים לרקוד!". כולם הסתכלו עליו בתמיהה ושאלו: "איך נרקוד אין לנו ספר תורה אין לנו כלום, את הכל לקחו מאתנו הרשעים?". "אנחנו נרקוד עם הקב"ה!" ענה - ובכך התחיל לרקוד, ושיתף את כולם בריקוד. אדם זה השיג את הנקודה הפנימית האמיתית המרוממת של שמחת תורה ... "נגילה ונשמחה בך". הרב שך היה מסיים "אני מקנא באותם יהודים! הלואי שהייתי זוכה לרגע אחד של קרבת אלוקים כדוגמת זו שהם זכו באותו ריקוד מרומם עם רבונו של עולם!"

❖ עוד צריך ביאור במדרש הנ"ל: "נגילה ונשמחה בך" ... 'בך' ביראתך". מה פירוש המושג של שמחה ביראת ה'? הרי בדרך כלל מבינים ששמחה היא תולדה של אהבה, לא יראה?

ברם, מהתפללות שלנו בראש השנה ויום הכיפורים רואים שיראה מהשי"ת ושמחה אינן סותרות

כלל. שכן אנו אומרים "ובכן תן פחדך ה' אלוקנו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת כו'" ומיד אחר כך אומרים "ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו". דומה לכך רואים גם מדברי הרמ"א בהתחלת שולחן ערוך אורח חיים. שכן דוד המלך אומר "שויתי ה' לנגדי תמיד - לכן - שמח לבי ויגל כבודי..." שכאשר הוא מרגיש את נוכחותו של השי"ת הוא מרגיש שמחה עצומה, ולעומת זאת ברמ"א שם מובא שהרגשת נוכחות ה' גורמת לתחושות של יראה, הכנעה ופחד. וכבר מבואר ענין זה בהרחבה בשער ו' בקשר לראש השנה. אולם עדיין אין הדבר מבורר, שאף שאין סתירה בין שמחה אמיתית ויראת שמים, עדיין אינו מובן הביטוי **"שמחה - בך ביראתך"**, איך יתכן שיראה מעוררת שמחה?

השפת אמת (סוכות, שנת תרל"ט) מבאר את הענין ומסביר ששמחת שמיני עצרת היא מעין מה שמובא בתנא דבי אליהו פ"ג, וז"ל:

אמר דוד המלך ע"ה: "אני יראתי מתוך שמחתי, ושמחתי מתוך יראתי, ואהבתי עלתה על כולם".

ומבאר השפת אמת, וז"ל:

"והיית אך שמח" - לרבות ליל יום טוב האחרון. כי על ידי הכ"א [גימטריא "אך"] ימים מראש השנה עד שמיני עצרת נתברר עתה השמחה. כמו שכתוב בתנא דבי אליהו (פ"ג) "אמר דוד המלך ע"ה אני... שמחתי מתוך יראתי כו'". שהשמחה הבאה על ידי יראה היא זכה וברורה. ו"אך" הוא לשון בירור כמו "אך את הזהב" להעביר החלודה כו' [רש"י במדבר (ל"א, כ"ב) ורבותינו אמרו "אך את הזהב" לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו, וזהו לשון "אך", שלא יהא שם חלודה, אך המתכת יהיה כמות שהוא]. ... שזאת השמחה באה על ידי הדינים שעברו בא"ך ימים הקודמים. והכל היה כדי שיתברר יום שמיני עצרת לטוב.

עוד כתב השפת אמת (סוכות, שנת תרמ"ג) שעל כן נקרא שמו של יצחק אבינו, שמידתו יראה, על שם "צחוק" ושמחה, שכן יראה אמיתית מביאה לידי שמחה⁹⁵. היינו, שיראת ה' מעוררת את האדם לחוש את רגשי עומק נשמתו ולא להיות קשור רק לשטחיות הגוף, ועל ידי כך הוא

⁹⁵ וז"ל השפת אמת שם: השמחה של החג הוא העדות על בני ישראל כמו שאמרו חז"ל שנתן השי"ת סימן מי נצח בדין. והענין הוא על פי מה שכתוב (תד"א) "שמחתי מתוך יראתי ויראתי מתוך שמחתי". כי היראה האמיתית נולד ממנה שמחה, והוא סימן על היראה. וכמו כן שמחה אמיתית מביא לידי יראה. ולכן נקרא שמו של יצחק אבינו ע"ה על השמחה להודיע שהגם שהיה בחינת פחד ויראה, אות היא שהיה בו יראת אמת. וכמו כן בימים הנוראים שנופל פחד ויראה על כל באי עולם, אבל בני ישראל, שלהם יראת אמת, באין אחר כך לשמחה. והיא עדות על היראה שהיא אמת כנ"ל. ... ולכן כיון ששמחה זו באה מכח היראה היא בלי פסולת. וצריך לראות שנבוא לידי יראה על ידי השמחה כנ"ל. ... וז"ש "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" - היינו חג הסוכות [היינו בחינת ה"חג" והשמחה מכוסה בראש השנה ורק מתגלה בחג הסוכות], רק שמתלבש בראש השנה בבחינת היראה כנ"ל.

קרוב ודבוק להשי"ת, ומרגיש את נועם שמחת קרבת ה' המורגשת על ידי הנשמה ולא רק את השמחה השטחית של הגוף. על כן, היראה שהשגנו בימים הנוראים מקדשת אותנו ומביאה אותנו להרגיש את השמחה הנעלה של קרבת ה' המתקבלת על ידי נקיות מחטא. היא מביאה אותנו לחוש את טובו ית' הגדול ואת אהבתו הנפלאה אלינו, כאשר הכרה זו מעוררת בנו שמחה מרוממת נלהבת, "שויתי ה' לנגדי ... לכן שמח לבי ויגל כבודי ...".

❖ עוד מזבא במדרש הנ"ל: "נגילה ונשמחה בך' ... בך' בישועתך". מה פירוש מילים אלו? ובפרט צריך ביאור שלכאורה התועלת וההנאה של הישועה הן דברים נפרדים מהקב"ה, ואיך אפשר לומר שזה כלול במילים "נגילה ונשמחה בך'?"

מזבא בפסיקתא דרב כהנא (פ' כ"ח אות ה', ונ"א פ' ל'):

"ביום השמיני עצרת תהיה לכם": "כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה" (תהלים קמ"ט, ד'): ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי - רוצה הוא הקב"ה בקרבנותיהם של ישראל "יפאר ענוים בישועה" (שם) ואין "ישועה" אלא קרבן כמה דאת אומר "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו" (בראשית ד', ד') [תרגום יונתן: והוה רעוא קדם ה' וסבר אפין בהבל ובקרבניה. רש"י: וישע - ויפן... ירדה אש ולחכה מנחתו]. "כי רוצה ה' בעמו" (תהלים שם) רוצה הוא הקב"ה בקרבנותיהם של ישראל, לפיכך משה מזהיר את ישראל "ביום השמיני כו' והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לה', פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים" (במדבר כ"ט, ל"ה).

מכאן רואים שהריצוי שעבודת ה' גורמת לפניו ית' נקרא "ישועה". כל צרה היא תולדה של מעשים הנעשים בעולם הגורמים חוסר ריצוי לפניו ית', וכל ישועה אמיתית היא תולדת תיקון הנתק וחוסר הריצוי הזה. "ישועה" זו היא באמת ישועה מכל המקטרגים בשמים שדורשים את רעתו של הפרט והכלל, ומתנגדים לריצוי זה ולקשר עם השי"ת שנובע ממנו. ונראה שזו גם כוונת חז"ל במה שאמרו "ה' .. ישעי' - ביום הכיפורים". שביום הכיפורים השי"ת מקבל את תפילתנו ועבודתנו, ומצילנו מכל המקטרגים (כולל שרי אומות העולם) שמתנגדים לקשר המיוחד שלנו איתו ית'. "ישועה" מושלמת רק תושג לעולם הבא כאשר יתקיים "והיה בהניח ה' אלוקיך לך מכל אויביך מסביב" - כולל היצירה וכל המקטרגים העליונים. בשמיני עצרת מורגשת שמחת הריצוי הגדול של עבודתנו בימים הנוראים ובסוכות. ישועה זו כלולה במילים "נגילה ונשמחה בך'", שנושענו מהנתק שהיה קיים בין השי"ת ובינינו, ועכשיו אנו חבוקים ודבוקים בו ית', ומרגישים בתוספת עוז ותעצומה "שויתי ה' לנגדי ... לכן שמח לבי ויגל כבודי".

עוד פן של ה"ישועה" של שמיני עצרת שאנו שמחים איתה, הוא כמוש"כ בזוה"ק (ריש פ' כי

תצא) שאנו שמחים עם ישועת החזרת ה"יפת תואר" (חלקים של היצר הטוב) מהשבי (של היצר הרע). שכן ישנם חלקים מנשמתו של האדם שנתפסים רח"ל בשבי אצל כוחות הטומאה, ועל ידי עבודת אלול, ראש השנה ויום הכיפורים הם חוזרים מהשבי. שמחת חג הסוכות היא (מעין שמחת חתונה) שמחת ההתאחדות עם חלקים אלו של הנשמה שחזרו.

כפי שמוזכר לעיל (שער ה') בענין חודש אלול, הזוה"ק כותב על הפסוק **"כי תצא למלחמה על אויבך"**, שה"אויב" שמדובר עליו בפסוק הוא היצר הרע, שאנו צריכים ללחום נגדו כדי להציל חלקים של היצר הטוב שהם בשבי - תפוסים ביד היצר הרע, והוא שולט עליהם. המילים **"וראית בשביה אשת יפת תואר"**, הכוונה לנשמה - שהיא היצר הטוב - שהיתה בשבי בידי היצה"ר. **"והבאתה אל תוך ביתך"** היינו שיש להחזיר את הנשמה לתוך האדם שגורשה ממנו על ידי עוונותיו, **"וגלחת את ראשה ועשתה את צפרניה"** שהנשמה צריכה להיטהר מטומאת החטאים. **"ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים"** הוא החזרה בתשובה בחודש אלול. הפסוק ממשיך **"ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה"**.

בספר **"עץ הדעת טוב"** רבי חיים ויטאל זצ"ל (פרשת כי תצא) ממשיך את הדרוש הנ"ל, וכותב שמילים אלו מרמזות לחג הסוכות, שהוא החג של **"שבעת ימי המשתה"** של שמחת החתונה עם ה"אשת יפת תואר" - שמחת ההתאחדות עם חלקי הנשמה שחזרו מה"שְׁבִי" של היצה"ר. וז"ל:

ואחר יום הכיפורים בא חג האסיף לאסוף את הנשמה הנקרא **"אשתו כנ"ל"**, ואז נקרא **"חג שמחתינו"** שמחת חתן וכלה. ואז זמן הנישואין **"תבא אליה"** ותקרא **"בעל נשמה שליט עליה"**, וזה שנאמר **"ובעלתה"**. וגם היא ברצונה תרצה **"והיתה לך לאשה כנ"ל וזה ביום שמחת תורה"**, כי אז השם יתברך חתן [של] ישראל הנקראים כלה כנודע. גם האדם שואב נשמתו כמו שאמרו רז"ל למה נקרא **"שמחת בית השואבה"** שאז היו שואבין רוח הקודש, ירמוז אל ענין הנשמה כי זולתה לא ישיג האדם רוח הקודש. והם הז' ימי חופה הם ז' ימי סוכות

לפי זה השמחה **"בך בישועתך"**, היינו שעל ידי הישועה הגדולה של החזרת חלקי הנשמה שהיו בשבי של היצה"ר, האדם קשור יותר להשי"ת, ומרגיש אותו ואת טובו ואת אהבתו הגדולה אליו. כל זה מורגש על ידי הנשמה, וגם זה כלול בשמחה הגדולה של **"בך בישועתך"**.

קשה עלי פרידתכם

כתוב במדרש [מובא רש"י ורמב"ן (ויקרא כ"ג, ל"ו) וכן רש"י ורבינו בחיי (במדבר כ"ט, ל"ה)]:

"עצרת היא" - עצרתי אתכם אצלי, כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים, כיון שהגיע זמנו להפטר אמר "בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם".

והדבר צריך ביאור: מה מועילה למלך תוספת יום זה? הרי למחרת יצטרכו בכל אופן להיפרד, ומה עוזר דיחוי הפרידה ביום אחד?

אולם לפי האמור לעיל הדבר מבורר בעה"ת⁹⁶. המטרה אינה תוספת יום בלבד, אלא הכוונה ליום אחד ללא הסעודות המיוחדות והטכסים החיצוניים שהיו בימים הקודמים - יום המיועד רק לחוות את תחושת שמחת השהיה ביחד, ולהגדיל ולהעצים את רגשי האהבה למלך באופן החזק ביותר שניתן. יום העצרת הוא יום של הכנה לימים הבאים. מרגישים כבר את הכאב של הניתוק המתקרב ובא, ומחזקים את הקשר הנפשי לקראת פירוד זה. ביום זה המלך ובניו יהיו ביחד כדי לחזק ולהפגים את רגשות האהבה שהשיגו מהביקור, כדי שיישארו לאורך ימים גם כאשר נמצאים בריחוק מקום. "חג העצרת" הוא חג ללא מצוות מיוחדות, יום של שמחה בקרבת השי"ת בלבד; יום שהוא מעין "אפיקומן", שהטעם המיוחד שלו יישאר ויורגש לאורך ימים. את דפנות הסוכה אנו טומנים במחסן ... ארבעת המינים ייבלו ... מה יישאר לנו לכל החורף? ההכרה החדשה שלנו בטוב ה' - "נגילה ונשמחה בך". השי"ת אינו עוזב אותנו! ע"י הדבקות בהשי"ת ובתורתו הקיימים איתנו כל השנה, אין כאן פרידה כלל!

יש עומק נוסף למה שהקב"ה אומר "קשה עלי פרידתכם", כפי שמובא במדרש רבה (שמות ל"ג, א'):

יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו. אמר הקב"ה לישראל: "מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה" ... משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו. אמר לו: "בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול, לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון [חדר קטן] אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי". כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: "נתתי לכם את התורה, לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו", שנאמר "ועשו לי מקדש".

96 כפי שביארו בס' "שפתי חיים" ו"זמן שמחתנו" המו' לעיל.

כלומר, אף שהקב"ה נמצא בכל מקום, הדבר כביכול קשה להשי"ת כאשר אנו לומדים תורה ואיננו חשים את נותן התורה בשעת הלימוד, "לפרוש הימנה איני יכול"⁹⁷. לכן ביקש הקב"ה מאיתנו לבנות משכן שמטרתו היתה "ושכנתי בתוכם", להשכין שכינה בתוך לבו של כל אחד מישראל. על ידי כך, לפי המידה בה אנו קשורים אליו ית', הוא יגלה לנו את רצונו ואת אמיתיות כוונת התורה. גם היום, ככל שנחזק את הקשר שלנו איתו על ידי ההכרה בנוכחותו ובטובו, נזכה לקבל יותר תורה. היינו שהקב"ה אומר: "קשה עלי פרידתכם", שכביכול קשה לו מאד שההכרה המוחשית שלנו בו שהיתה לנו בחגים תפסק ונמשיך בחיינו בלי הכרה זו, ולכן עלינו לחזק קשר זה לפני הפרידה מהחג. נמצא שהכוונה במשל זה אינה רק שהמלך מתגעגע לבתו האהובה, אלא שהוא אינו רוצה שהיא תאבד את הקשר איתו.

לפי זה נראה שביאור המדרש "קשה עלי פרידתכם", אינו רק קושי רגשי כביכול של מלך שאוהב את בניו, אלא הרבה מעבר לכך, שכן אם הקשר איתו אינו ממשיך באופן מספיק, לא יבינו את התורה לאמיתותה, ולא ימלאו את רצון ה' כראוי, וכל המשך תוכנית הבריאה יהיה בסיכון.

לפי זה מבוארים מאד דברי השפת אמת האומר שלפי עבודת האדם ביום זה של שמיני עצרת, זוכה לתורה במשך השנה. וז"ל השפת אמת (סוכות, שנת תרמ"ד):

עיקר הגשם היא התורה שנמשלה למטר שמרנה לבות בני ישראל, כגשם שמרוה את הארץ. לכן פנימיות הגשם הוא התורה, ובני ישראל שדביקים בפנימיות, והם פנימיות הבריאה, בא להם [ביום זה של שמיני עצרת] הארת התורה, ולחיצוניות הבריאה בא פשטות הגשם. וכן מה שאמרו "בחג נידונים על המים", בפנימיות היא התורה שנקרא מים, לכן זוכים בני ישראל בחג להארת התורה. והדין הוא אם הם ראויים לקבל הארת התורה. דכתיב "לב טהור ברא כו" אחר כך "ורוח נכון חדש", שצריך האדם לבקש לב טהור כדי היות כלי מוכן לקבל התורה. ובימים אלו שנטהרו לבות בני ישראל, ממילא מרגישים אחר כך הארת התורה.⁹⁸

97 ע' מועד קטן ט"ו ע"א, מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה כו', שיש להרגיש בשעת הלימוד כבוד שמים כמו שהיה במעמד הר סיני. כל שחסר בזה יהיה חסר בקבלת התורה ובהבנת רצון ה' לאמיתותה.

98 ע' גם בספר פרי צדיק לרבי צדוק הכהן זצ"ל (חג הסוכות, אות ל"ז): איתא בספר הקדוש עבודת ישראל (להמגיד מקוזניץ ז"ע) על מאמר חכמינו ז"ל (תענית ז'). "גדול יום הגשמים יותר מיום שנתנה בו תורה שנאמר 'ערוף כמטר לקחי' מי נתלה במי וכו'" שהמכוון הוא על יום שמיני עצרת שנקרא "יום הגשמים" שמברכין בו גשם. והיינו כי יום שמיני עצרת איתא בתיקונים דביה "נביעא דאורייתא" [המקור והמעין של כל התורה], ... כמו שנאמר "כאשר ירד הגשם וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וגו'". "דברי אשר יצא מפי" הוא בחינת תורה שבעל פה, והוא נקרא כגשם מן השמים המרוה את הארץ והולידה והצמיחה, והוא שם מושאל לכל שרש המקור הברכה כמו שנאמר "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר

6. ההבדל בין שמיני עצרת לשאר החגים

א. "איתערוותא דלתתא" לעומת "איתערוותא דלעילא"

במדרש המובא לעיל כתוב שבהקשר לשמיני עצרת, עם ישראל שואלים "אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה". מה פירוש המילים "אם ביום"? על מה יש להסתפק שאולי המצוה היא לשמוח בו מבלעדי הקב"ה?

בשאר החגים, מצות השמחה של "ושמחת בחגך" היא בקדושה המיוחדת של היום המושפעת עלינו מלמעלה ובגילויים של חסד ה' בבריאה ("איתערוותא דלעילא" - התעוררות שמקורה מלמעלה). אנחנו מתקשרים לקדושה זו על ידי קיום מצוות היום, המעוררות אותנו להרגיש את החסד שהקב"ה גילה לנו בעבר - בשעת יציאת מצרים, ובהוה - בקציר ובאסיף, שהם מקור שמחת החג, כלשון הפסוק (דברים ט"ז, ט"ו) "שבעת ימים תחוג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה', כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך, והיית אך שמח". לעומת זאת, בשמיני עצרת עלינו לעורר בעצמנו את נשמתנו ("איתערוותא דלתתא" - התעוררות שלנו) לחוש את נועם נוכחות ה' ואת טובו המופלא בלי צורך באמצעים נוספים המסודרים מלמעלה, כדי שנוכל להמשיך את קשר הקרבה הזאת עם השי"ת גם אחרי החג בימות החול והחורף, אף בלי הסיוע המיוחד של קדושת החגים והגילויים המיוחדים של חסד שבהם.⁹⁹

מעין זה אמר הרב ש. ד. פינקוס זצ"ל (שיחות סוכות עמ' קע"ב), וז"ל:

הבדל גדול יש בין כל המועדות ובין "שמיני עצרת". בכל החגים אנו משתמשים בכלים בכדי להגיע להתעוררות והשפעה של קדושה. אכילת המצה בפסח - "נהמא דמהימנותא" משפיעה את האמונה של יציאת מצרים. השופר נועד לזעזע ולשבור את הלב ולעורר לתשובה. "בהמצאו" של עשרת ימי תשובה משפיע קירבת השי"ת בהיותו מצוי אלינו, ושלימות הטהרה של יום הכיפורים היא על ידי "מקוה ישראל ה'". כך מתעלה היהודי מחג אל חג, ובמיוחד בסוכות מתחזקת הקירבה והדביקות על ידי הנענועים של ארבעת המינים ועל ידי הישיבה בסוכה בחברת ה"אושפיזין קדישין". כשנשלמו שבעת ימי הסוכות, אומר הקב"ה לישראל: "קשה עלי פרידתכם" כשתעזבו את שבעת

ארצכם בעתו וגו' ונתתי גשמיכם בעתו וגו'... ועל זה רמזו ז"ל שגדול יום הגשמים, היינו יום שמיני עצרת דביה נביעא דאורייתא יותר מיום שנתנה בו תורה שבכתב בפועל, והיינו כי ביום שמיני עצרת נפתח מקור התחדשות התורה על כל השנה.

99 בשאר החגים משתמשים במדורי האהבה "אחותי" ו"רעיתי" להגיע דרכם ל"יונתי" ו"תמתי", מה שאין כן בשמיני עצרת נכנסים ישירות למדורי "יונתי" ו"תמתי" (ע' שערי אהבה ח"א פ"ג).

ימי החג אתם עלולים להתנתק ולהתרחק.

המשל בזה הוא שהחגים דומים לרכבת הנוסעת ונושאת את יושבי הקרונות, אך האמת היא שהקטר הוא הסוחר את כל הרכבת כולה. אך כיצד תיסע הרכבת אילו ינתקו ממנה את הקטר? וכמו חולה המחובר למכונת הנשמה שמבלעדי פעולת המכונה ישאר כל הגוף משותק, כך היא הסכנה והקושי של פרידת ישראל מהמועדות. ולזה נועד היו"ט של שמיני עצרת. כדברי הגר"א¹⁰⁰, "והיית אך שמח" ממועט מכל הכלים של העבודה, יו"ט בלי לולב ובלי סוכה, יו"ט של שמחה ללא כלים והשפעה מבחוץ. "אך שמח", מיעוט כל הכלים, וריבוי ליל יו"ט האחרון לשמחה. העבודה של שמיני עצרת היא להיות קרוב אל השי"ת ודבוק בו בלי מצוות מעשיות של האיברים - להמשיך להחיות את הגוף בלי מכונת הנשמה. ההשפעה של היום טוב של "שמיני עצרת" היא למשך כל ימות השנה. הוא שיא הדביקות בין כלל ישראל לקב"ה, המבחן האמיתי של האדם עצמו, בלי מסייע. בזה נבנה האדם השלם למשך ימות החול של כל השנה.

דברי הרב פינקוס הנ"ל, יסודם בהררי קודש, בדברי הזוה"ק והאריז"ל בענין עבודת שמיני עצרת (ע' הערה¹⁰¹). והדברים מבוארים, שכאמור לעיל, הגר"א כתב שהפסוק "משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו" מדבר על שמיני עצרת (וכן כתוב במדרש המובא לעיל). לפי האמור, לשון הפסוק מאיר ביותר: "משכני" - הקב"ה מושך אותנו על ידי שמשפיע עלינו את אור קדושת ראש השנה יום הכיפורים וסוכות ("איתערותא דלעילא"), "אחריך נרוצה" - על ידי כך מתעורר בנו הביקוש והכמיהה להתקרב לה' ("איתערותא דלתתא"), ועל ידי כך אנו מגיעים לשיא של קרבת ה' של כל השנה, "הביאני המלך חדריו" - בשמיני עצרת.

לפי זה מבוארת חשיבותן של ה"הקפות השניות" במוצאי החג והענין של "אסרו חג", שלא

¹⁰⁰ ספר קול אליהו (דברים טז, טז): בפסוק "שבעת ימים תחוג וגו' והיית אך שמח" וז"ל: דרשו חז"ל במס' סוכה (דף מ"ח) "והיית אך שמח" לרבות ליל יו"ט אחרון של חג, וכבר נתקשו בזה הלא אכין ורקין מיעוטין הן? אמנם י"ל דהנה בחג הסוכות יש כמה מצות שיש לשוש עליהם, סוכה לולב אתרוג הדס ושמחת בית השואבה, וכל אלה הענינים נוהגים רק בשבעת ימי החג, אבל ביום השמיני אין עוד בכל אלה, ולא נשאר לפני האדם רק שמחת החג לבדו, וזהו שאמרו "והיית אך שמח" ולא יותר, ע"כ בא לרבות ליל יו"ט אחרון, אבל באמת מיעוט הוא.

¹⁰¹ ע' תיקוני זהר דף מ"ה ע"ב: נשמתא יתירה בשבת וביומין טבין ובכל מוספין - איהא אימא עלאה, תוספת רוח הקודש. זוהר חלק ג' דף ש"ט ע"א חג שמיני חג עצרת - שכינתא תתאה ברתא דמלכא ומטרוניתא. וכ' בשער הכוונות חג הסוכות דרוש ט': כל הימים שמראש השנה עד עכשיו כל הזווגים היו ישראל או יעקב עם לאה, אבל רחל היתה נתקנת ונבנית מדריגה אחר מדריגה בהמשך ימים האלו לאט לאט... והנה עתה כבר נתקן ונבנה כל גופה. עכ"ל. וע' ליקוטי הגר"א בס"ס ספד"צ: יש שני בחינות במלכותו ית', האחד מצד שאנו ממליכין אותו שזהו תכלית כל העבודה, וזאת נקראת "רחל". אבל בחינה השני ["לאה"] כשנתגלה מלכותו בעולם מצד אותות כמו במצרים ולעתידי לבא. עכ"ל.

יהיו ימי החג וימי החול שני עולמות נפרדים, אלא יהיה מעין "מלוה דמלכא", להמשיך את אורות החג לכל המשך ימות החול. ונראה שזוהי הבנת הפירוש הנוסף של המילה "עצרת" המובא בספרי (פרשת פינחס פיסקא כ') וברש"י (במדבר כ"ט, ל"ה): **"עצרת - עצרו מלצאת, שטעון לינה"**, כלומר, לומדים מהמילה "עצרת" שלא לעזוב את ירושלים מיד במוצאי יום טוב, אלא להישאר בלילה שלאחריו בירושלים. לענין זה, לא לעזוב את ירושלים מיד כאשר נגמר החג, יש חשיבות גדולה למי שרוצה להפנים הישגים רוחניים ולקחת אותם איתו להמשך חייו. המטרה היא לעורר ולתת תמיכה וגיבוי לאותו חלק מרומם של הנפש שמרגיש "קשה עלי פרידתך", שאנחנו לא רוצים להפסיד את הקשר עם השי"ת שהשגנו במשך החג. דבר זה הוא מעין תגובה לדברי הקב"ה שהוא כמלך האומר לבניו **"בְּנֵי, בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם"**. במקביל לזאת גם אנחנו מראים את קושי הפירוד, שקשה לנו להיפרד מהשכינה, בכך שאיננו עוזבים ברגע הראשון שאפשר. רגש זה של "עצרת" - שקשה עלינו להיפרד מהמצב של קרבת ה', הוא רגש יקר וחביב מאד שחשוב לחוש וּלְפַתֵּחַ, והוא במרכז עבודת החג של שמיני עצרת, שעל ידו נזכה לשמור על הקשר עם השי"ת גם אחרי החג.

ב. השמחה של שמיני עצרת שייכת רק לכלל ישראל

השפת אמת (סוכות, שנת תרמ"ד) כתב שהחג של שמיני עצרת, הוא חג של הכרות בטוב ה' המופלג שהוא מעל הנהגת שכר ועונש ושל הנהגת העולם הטבעי, כאשר הכרה זו שייכת ליהודים בלבד. וז"ל השפת אמת:

"ביום השמיני עצרת תהיה לכם" ... זה הרמז "ההלל והשמחה שמונה" דשמיני הוא למעלה מהטבע שבז' ימי הבנין. וכתוב "אל יתהלל כו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" וזהו שמיני עצרת. ולכן אין בזה היום מגע לשום אומה [כמו בשבעת ימי החג שמקריבים קרבנות בשביל אה"ע]. כי בז' ימי הסוכות הוא שמחה מצד הטבע, אבל בשמיני עצרת היא שורש השמחה כנ"ל.

וכן כתב הרקאנאטי (פרשת ויצא) שאין לגויים קשר כלל עם דרגת השכינה והקדושה השוראה בשמיני עצרת¹⁰². לפי זה מבוארים דברי הגר"א בשיר השירים על הפסוק "משכני אחריך נרוצה ...", שכתב שהפסוק מדבר על שמיני עצרת כמוזכר לעיל, ומלבד זה מדבר גם על כניסת ישראל לארץ ישראל, ועל העולם הבא. לפי האמור דבריו מבוארים, שכל המצבים האלו מבטאים את

¹⁰² ע"ש ש" שדרגת השכינה הנקראת "רחל" - שהיא שורה בשמיני עצרת - שורה רק בישראל ולא באומות העולם. וז"ל: "ויאמר לבן טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר, שבה עמדי" רמז שהשכינה הנרמזת ב"רחל" שורה בישראל ולא באומות העולם. ... והנה הוא כטעם "ונפלינו אני ועמך" ... והיה פירוש "לאיש אחר" לעם אחר. "שבה עמדי" לשמור מצותי.

הקשר המיוחד שיש לכלל ישראל עם השי"ת שאין לגויים שייכות אליו¹⁰³.

בספר "מעשה רב" של הגר"א מוילנא מובא שהגאון זצ"ל היה שמח מאד בחג הסוכות ועוד יותר מכך היתה שמחתו בשמיני עצרת, כי על פי הסוד שמיני עצרת הוא יום של שמחה יותר מכל ימי החג. ומבאר בספר "תוספת מעשה רב": "וכן אמר [הגר"א] על פי סוד [הוא] יום קדוש ושמחה, שכל ז' ימי החג הקרבנות נגד ע' אומות וע' שרים, אשר לא כן שמיני עצרת שהוא דוגמת עולם הבא לעתיד, שלא יתערב זר בשמחתנו. עכ"ל.

8. "אנא ה' הושיעה נא" בשמחת תורה ?

בהקפות בשמחת תורה, במקום להתחיל כל הקפה בשבח של התורה, אנו פותחים בתפילה להשי"ת בסגנון של "אנא ה' הושיעה נא ... עוזר דלים הושיעה נא", מעין ההקפות בהושענא רבה. דבר זה טעון הסבר, מה הקשר בין תפילות אלו לשמחה שלנו עם התורה?

בספר שיירי כנסת הגדולה (טור תרס"ט ס"ג) מביא שמקור ההקפות בשמחת תורה הוא ההקפות של הושענא רבה, וז"ל:

בהרבה מקומות נוהגים להקיף עם הספר תורה ז' פעמים, כנגד שבעה הקפות שביום הושענא רבה.¹⁰⁴

גם בפסיקתא דרב כהנא (פסקא ל') מובא שענין התפילה הוא במרכז מטרת היום, וז"ל:

למה נעצרו עוד יום אחד? אמר רב אלכסנדר למה הדבר דומה למלך שהגיע לו יום טוב, באו אריסיו וכיבדו אותן, באו בני ביתו וכיבדו אותן, היתה מטרונו מרמזת להן "עד שנוהג עמכם באלרייה [פי' שמחה ועונג] תבעו צורכיכן בידו". כיון שלא הבינו כבשה אותם מטרונו עוד יום אחד עד שיתבעו צורכיהן בידי המלך. כך התורה מרמזת לישראל תבעו צורכיכן [נ"א שאלו מה' מטר]. כיצד [נרמז לישראל להתפלל]? ביום השני "ונסכיהם" (במדבר כ"ט, י"ח) ביום הששי "ונסכיה" (שם ל"א) ביום השביעי "כמשפטם" (שם ל"ב) מ"ם יו"ד מ"ם, הרי "מים", מכאן [רמז] לניסוך המים בחג מן התורה. כיון שלא הבינו כבשה אותן עוד יום אחד, זה יום השמיני.¹⁰⁵

103 ע' אד"א דברים א' ו', דברים א' י"א, ל"ב ט': כל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוהים לפי שהוא תחת השרים.

104 וכן ראיתי מתלמידי גורי האריז"ל: "כי שבע הקפות אלו הם נגד שבע הקפות של הושענא רבה להמשיך המאורות עליונים ביתר שאת למדה האחרונה שהיא סוד התיבה".

105 ע' ספר חסידים אות תנ"ג, וז"ל: בליל הושענא רבא חותמין [מי יחיה], ולכן נקרא "בצאת השנה" (שמות כ"ג, טז), ובשמיני עצרת גוזרין על הגשמים במה יתפרנסו החיים. וכן אחר 'רפאינו', ברכת השנים במה יתפרנס, וזהו שנאמר (תהלים ל"ג, י"ט) "להציל ממות נפשם - ולחיותם ברעב". עכ"ל. וצ"ב דקיי"ל ניסוך המים הוא רק שבעה, ע' ביאור הגר"א או"ח ריש סי' תרס"ד. אולם ע' ס' באר אברהם על תהלים (כ"ז, ט') שמביא מאביו הגר"א "שמיני

ביאור הענין נראה, שכאשר נמצאים בשיא השמחה של קרבת ה' והכרה מוחשית בטובו ית', עלינו להתפלל אליו על כל צרכי הבריאה, כמו משה רבנו שכאשר הקב"ה גילה לו את מידות טובו, הוא השתמש בהזדמנות לבקש רחמים ולהשיג כפרה לכלל ישראל על חטא העגל. כפי שכתוב (שמות ל"ד, ח') "וימהר משה ויקד ארצה וישתחו, ויאמר: 'אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו' ¹⁰⁶. כך גם אנחנו חוזרים בסליחות על י"ג מידות הרחמים, ומתוך הכרה זו בטוב ה' אנו מתפללים על סליחה וכפרה ועל כל צרכי כלל ישראל. וכן בכל תוספת הכרה כזו שהאדם משיג, עליו להשתמש בו לתפילה לעורר רחמי שמים על הבריאה.

הבנת הדבר נראה, שלפי הכללים שהקב"ה קבע בהנהגת הבריאה, הוא יכול להשתמש במידת החסד רק כאשר יש בעולם הכרה בטובת מידות אלו (כמבואר בגמ' חולין ס' ע"ב). ועל כן, כאשר האדם נמצא במצב מרומם של הכרה בטובו ית', יש חשיבות גדולה להשתמש בהזדמנות זו להתפלל על כל ההסתרים של גלות השכינה הקיימים בבריאה. לתפילה כזו מחכה השי"ת וזה גורם לו כביכול נחת רוח גדולה, כמו שאמרו רז"ל "הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים" (חולין ס' ע"ב שם), שעל ידן, לפי הכללים שקבע, הוא יכול להטיב, שזהו כל רצונו וחפצו בעולמנו - רצון הטוב להטיב - "עולם חסד יבנה".

נמצא שהפסוק "דרשו ה' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב" אינו רק עצה טובה לאדם שרוצה

עצרת] הוא גמר חתימה לכל הדינין לפי שבו מזכירין גברות גשמים". וכן כתב הרמ"א בתורת העולה (ח"ג פרק ס"א), וז"ל: וכבר נתבאר מענין מוסף ראש השנה ויום כפורים שקרבן מוסף שלהן הוא מצד הדין שבהן, וכן הוא במוסף שמיני עצרת שנידונין על המים ומזכירין גבורות מטר שכל חיי אדם נתלין בהן ולכן בא מוספו כמוסף ראש השנה ויום כפורים. עכ"ל. [ואולי י"ל לפי הפסיקתא הנ"ל "כבשה אותם מטרונא עוד יום אחד עד שיתבעו צורכיהן בידי המלך" שהיא לימדה אותם להשתמש בעת רצון מיוחדת זו של 'קשה עלי פרידתכם' - אף שזה לא היה כלול בהזמנת המלך שהיא מצות ניסוך המים המרומזת בתורה. ועל כן עושים את עצמם כל שנה כאילו לא מבינים את הרמז של התורה, עד שמגיע עת הרצון המיוחדת של שמיני עצרת.] וע"כ יש כמה מנהגים של יום דין בשמ"ע: כגון בשעת הוצאת ספר התורה אומרים "קדוש ונורא שמו" כמו בראש השנה וביום הכיפורים, החזן לובש קיט"ל לתפילת גשם, ונהגו בכמה קהילות להתפלל מעריב בגון של ר"ה ויוה"כ. ויש שנהגו לטבול פרוסת המוציא בדבש גם בשמיני עצרת (עי' ארחות רבנו ח"ב עמוד שי"ד ושט"ו שכן נהגו מרן החזו"א ז"ל ומרן הקה"י ז"ל). ואין סתירה בין יום הדין ושמחה כמוש"כ בביאור הגר"א הנ"ל, וז"ל: כל ימי הדין הוא יום טוב, הד' פרקים בשנה (ר"ה ט"ז ע"א) וכמו שכתוב במדרש (ילק"ש תתכ"ה) ובירושלמי פרק קמא דראש השנה (ה"ג) איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיא כו'. עכ"ל. וע' דרשות חתם סופר (חג הסוכות תקפ"א), וז"ל: באמת עיקר קדושתו [של שמיני עצרת] הוא היפוך של יוה"כ, דיוכ"פ הוא ע"י עינוי נפש וקדושת שמיני ע"י שמחה. וזה נקרא "מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים", כי אהבת השם ע"י עינוי כמו יוה"כ למטה ממדרגות אהבת שמיני עצרת שהיא ע"י שמחה. ויום השמיני הוא בעצמו כמו יוה"כ, לכן שווין בקרבן מוסף כמו יוה"כ. ואפ"ה קדושתו יותר מיוה"כ ע"י שמחה חדותא דמלכא עם ישראל... לכך הוא קדוש יותר מיוה"כ, ולא ע"י שום עסק מצוה רק "אך שמח", ע"י שמחה לכבוד שמו הגדול. עכ"ל.

שתפילתו תתקבל, אלא כמו שיש אפשרות על ידי קרבנות לגרום נחת רוח גדולה למעלה, בפרט כשמקריבים אותם בעת רצון מיוחדת - כפי שרואים מהקרבנות של נח, כן הדבר בתפילות. התפילות שאנו מתפללים בשעת ההקפות אינן רק בקשות אישיות, אלא מטרתן לעורר את מידת החסד לעולם על ידי הבעת התלות שלנו בהש"ת. מי שמגיע להכרה מיוחדת בטובו ית', עליו להוריד טוב זה לעולם. כדי לעשות זאת, לא מספיקה הכרה מופשטת בטוב ה', אלא הכרה עד כמה אנו זקוקים לחסד זה ותלויים בו ית' בתלות מוחלטת, וכיצד הוא ממלא את צרכינו בנדיבות מופלאה. הכרה זו היא מהות התפילה.

על כן, בשעת השמחה הגדולה של ההקפות והריקודים, אנו משתמשים בהזדמנות זו של קרבת ה', ובהכרתנו המוחשית בטובו ית' ובאהבתו אלינו, כדי להתפלל אליו ולפתוח את שערי החסד לעולם. נמצא שבידינו ביום שמיני עצרת לחזק את ההקפות של הושענא רבה מתוך הכרה מרוממת יותר בטוב ה', ובכך לאפשר כביכול להקב"ה לעשות חסד עם הבריא, ולגרום על ידי כך נחת רוח גדולה למעלה.¹⁰⁷

וכן מביא הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל בספרו "מועד לכל חי" (סימן כ"ה אות א') את החשיבות הגדולה של התפילות ביום מיוחד זה:

מאד יזהר האדם בתפלות של שמיני עצרת לאמרם בכונה גדולה, כי מלבד שכל תיקון הימים שמראש השנה עד יום שמיני עצרת הוא נשלם, והכל תלוי ביום זה. עוד בה, כי אין בכל אלו הימים יום רצון לשמוע ה' תפלתו בכל מה שרוצה האדם כהיום הזה, כמו שאמרו בזוהר הקדוש (פרשת צו לא ע"ב) שכל מה ששואל האדם מהקדוש ברוך הוא ביום זה, מקבל תפלתו ועושה בקשתו.

ג. עבודת שמיני עצרת למעשה

לעורר את העוצמה הגדולה ביותר של אהבה

כאמור, חג שמיני עצרת הוא סיומם של כל חגי השנה, ועל כן המשימה העומדת לפנינו ביום

¹⁰⁷ וכ"כ שפת אמת (סוכות, שנת תרמ"ב): כתיב "מן המיצר קראתי יה, ענני במרחב". הרמז על הצעקות והתפלות בר"ה ויוה"כ שאז נאמר "בכסה ליום חגיניו", ו"ענני במרחב" הוא בסוכות. והוא ג"כ תפילה דיש תפילה לעני ותפילה למשה. ולכן תיקנו חז"ל בחכמתם ובצדקתם 'הושענות' בימי החג, דכתיב "תחת אשר לא עבדת כו' בשמחה ובטוב לבב כו'" ואין עבודה אלא תפילה. הרי שעיקר תפילה החשובה הוא בימי השמחה, והוא בחינת תפילה למשה כנ"ל. וכן בפרטות, כי בימי העוני התפילה בהכרח נוגעת להאדם [היינו שהוא אישי, להנצל מהצרה - כ"נ], רק בעת השמחה, אז התפילה באמת רק לשם שמים [היינו שמתפלל לא מתוך מצוקה אישית אלא שעל ידי מילוי הבקשה יתרבה ויתגדל כבוד שמים בעולם - כ"נ].

זה היא לאסוף את כל ההישגים אליהם הגענו בכל מועדי השנה, כדי לקחת אותם איתנו לכל המשך חיינו. ואכן יש מנהג קדום בקהילות אשכנז לשיר את ה"קדיש" בשמחת תורה בצירוף מנגינות הקדיש של כל חגי השנה (יאר"ן קדי"ש), לעורר את תחושת שמחת החסד המיוחדת המאפיין כל חג וחג. אחרי שנהנינו מהחסדים הרבים במשך ימי האביב והקיץ, וחשנו את הטוב ואת האהבה של בורא העולם שהניעו חסדים אלו, וכבר שרנו שירה והלל לפניו שבעה ימים - מה נשאר לנו לעשות? להעצים את רגשות השירה וההלל בצורה החזקה ביותר שניתן, עד שנרגיש רצון לפזז ולכרכר בכל עוז לפני אבינו האהוב הטוב והמטיב, כמו דוד המלך לפני ארון הברית! בנוסף לכך, בשעת הריקודים עלינו לעורר את ליבנו שעוד מעט יהיה חורף - ואף אם יהיו רח"ל חוסר נעימות וקשיים בחיים, אנו מוכנים ומזומנים לקבל אותם באהבה, מתוך הכרה שגם הם מגיעים מאותו רבש"ע שהוא מלא רחמים, הרוצה רק בטובתנו.

וכתב הגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי זצ"ל (שלמי חגיגה י"ז, ט"ז) שהתעוררות זו של ריקוד ושמחה בכל לב ובכל נפש בשמיני עצרת, זכותה עצומה, וז"ל:

אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה בשמחתה של תורה, ויתקן בזה את פגמי נשמתו אשר פגם בכבוד תורת ה' תמימה. וכבר כתבו הראשונים כי כל הזהיר בשמחה של תורה כהיום הזה, בטוח שלא יפסק תורה מזרעו. ושראו לרב גדול בישראל שהיה מרבה בשמחתה של תורה כהיום הזה, והעידו עליו שעד שלשה דורות היו מיוצאי יריכו שלשלת חכמים וידועים ומרביצים תורה ברבים זה אחר זה, חבל נמרץ, וידעו הכל שכל זה זכה על רוב שמחתו ביום שמחת תורה, מה שלא ראו מעולם בשום גדול בתורה עושה כן. וברוב גדולתו היה מפזז ומכרכר בכל עוז ומעורר לבות בני אדם לאמר שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישראל.¹⁰⁸

108 וכ"כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער י"א פ' ט"ז). וכן כ' בספר פלא יועץ (ערך חתן), וז"ל: המרבה לשמוח, ובפרט בעת שעושים השבע הקפות, מנהג חסידים ואנשי מעשה לפזז ולכרכר לפני הספרים בשירות ותשבחות ושמחות וגיל, והיא סגולה נפלאה לזכות לו ולזרעו לכתרה של תורה.

מובא בספר 'שר וגדול' (עמ' י"ט) על הרב יעקב יוסף אביו של הרב עובדיה יוסף זצ"ל שאהבת התורה שפעמה בקירבו היתה מופלאה ביותר והיא היתה באה לביטוי בשמחת תורה, שהיה עומד על רגליו במשך שעות ארוכות, רוקד ומפזז לכבודה של תורה. המזמור האהוב והשגור ביותר בפיו היה "גלה גלה זיו הודי, וכבוד מלכותך גלה כו" שנהוג לזמרו בהקפות בשמחת תורה, עד כי כינוהו 'חכם יעקב גלה'. ואמר נכדו הגאון ר' יעקב יוסף זצ"ל שנראה שהסבא זכה להביא נשמה גדולה לעולם, מידה כנגד מידה כנאמר במשלי (כ"ג, כ"ד) "גיל יגיל אבי צדיק וילד חכם ישמח בו", שער"י בן חכם השמחה [עם התורה] היא שלמה. ע"כ. וכן סיפר ראש ישיבת פורת יוסף הגר"י צדקה זצ"ל על חכם יעקב עובדיה ז"ל (אביו של הרב עובדיה יוסף), שהיה רוקד ושמח באופן מופלא ומופלג בשמחת תורה, מרקיד את האחרים בעוז ותעצומות ומשורר בקול נעים בשמחה ובמחולות לכבודה של תורה. ואמר, שיתכן מאד שבזכות כך זכה לבנו מאיר עיני ישראל (קובץ חג הסוכות בהלכה ובאגדה).

בעל 'שמח ישראל' מאלכסנדר זי"ע ראה פעם אדם אחד ששמח מאד בשמחת תורה ועשה תנועות משונות ברקידתו לכבוד התורה עד שהיה נראה כאלו שיצא ח"ו מדעתו, והאיש היה חשון בנים ל"ע. אמר רבנו: מיכל בת

הדבר מבואר מאד, שאין דבר שמשפיע על הדורות הבאים יותר מאהבת ה' ואהבת התורה, כמו שכתוב (תהילים ק"ב): "אֲשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת ה' בְּמִצּוֹתָיו חֶפֶץ מְאֹד, גִּבּוֹר בְּאַרְץ יִהְיֶה זֶרְעוֹ דּוֹר יִשְׁרָיִם יִבְרָךְ" וכתב שם התרגום יונתן על המילים "גבור בארץ יהיה זרעו" - "גבור באוריתא יהוין בנוי [תרגום: גבורים בתורה יהיו בניו]".

וכתב רבנו חיים ויטאל (שער הכוונות קד ע"א):

וראיתי למורי האר"י ז"ל שהיה נזהר ביותר בזה, להקיף עם ספר התורה או לפניו או לאחוריו, ולרקוד ולשורר לפניו בכל עוז ותעצומות.

ובספר מעשה רב כתב:

הגאון מוילנא היה מקיף לפני ספר התורה בשמחה רבה, ומספק ומרקד, מפזז ומכרכר בכל עוז, עד שהיו פניו בוערות כלפיד אש.

אפילו שלא בשעת הריקודים, מצות החג היא לעורר את שיא האהבה שאנו מסוגלים לחוש להשי"ת - "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". דברי הרמ"ק בספר "תומר דבורה" שכתב שבכל יום טוב יש להידבק במידת ה"כתר" של השי"ת, נאמרים ביתר שאת על יום זה, כפי שמבואר בזוה"ק (ע' הערה¹⁰⁹). וז"ל התומר דבורה (פרק שני):

להיות האדם דומה לקונו, בסוד מדת הכתר: לא יפנה אל שום פניה חוץ ממחשבת התורה ולחשוב בגדלות האל ופעולותיו הטובות, ולהיטיב להיות תמיד נוח לבריות ... לא יאזין אלא הטובות והדברים המועילים, ושאר הדברים המגבירים כעס לא יאזין אליהם כלל. ... עיניו לא יסתכל בהן בשום דבר מגונה ... לא ימצא בו חרון אף כלל, אלא תמיד באפו חיים ורצון-טוב ואריכות אף, אפילו לאותם שאינם הגונים, ותמיד רוצה למלאות רצון ולהפיק כל שאלה ולהחיות כל נדכה ... מחילת עון והעברת פשע, ואינו כועס בחוטא לו, אלא מתרצה תמיד וחפץ חסד לעשות נחת רוח לכל ... פניו תהיינה מאירות תמיד ויקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ... וכל המסתכל בהם לא ימצא אלא שמחה וסבר פנים, ושום סיבה לא תטרידהו מזה כלל. ... פיו לא יוציא אלא טובה ... ולא יוציא מפיו דבר מגונה ולא קללה ולא רוגז וכעס כלל ... לדבר טובה על הכל ולהוציא מפיו טובה וברכה תמיד.

שאול מחמת ששחקה על דוד המלך שביזה עצמו לכבוד התורה קיבלה עונשה שלא היה לה ולד עד יום מותה, ומכיוון שמידה טובה מרובה, ממילא מי שמבזה עצמו לכבוד התורה ראוי שיהיה לו ישועה ויזכה לבנים. נתקיימו דברי רבנו, ובאותה שנה נפקד האיש בבן זכר (תולדות הישמח ישראל ח"ב עמ' תקכ"ד).
109 תיקוני זהר דף נ"ו ע"א: צריכין ישראל לאתעטרא בכלא (נ"א כלהו) בעטרה על רישיהו [ע' מת"מ שצריכים להמשיך עליהם הארה מאורות של כתר עליון].

בכך נמדדת הצלחת עבודתנו במועדי השנה ובימים הנוראים - כמה אהבת ה' בכוחנו לעורר ולהרגיש ביום זה, וכמה יחזיקו רגשות אלו מעמד בתוך קשיי ההסתר של העולם.

לכונן ולשכלל את "בית ה'" האישי

לפי מה שכתבו הרמב"ם (ח' פרקים פ"ה), חובות הלבבות (הקדמה לשער י'), ספר העקרין (סוף מאמר ג') ואבן עזרא (שמות ל"א, י"ח) שהמטרה של כל מצוות התורה היא אהבת ה', ברור שמטרת כל מערכת חגי השנה היא להגדיל ולהגביר את רגשי אהבת ה' שלנו על ידי תוספת הכרה בטוב ה' ובאהבתו הגדולה אלינו. במשך כל חגי השנה חיזקנו ושכללנו את "בית ה'" האישי שלנו על כל מדוריו, על ידי שפיתחנו את אהבתנו אליו ית' בכל בחינות האהבה:

- "רעיתי" - אהבת הנעימות: בפסח חג האביב.
- "אחותי" - אהבת המועיל: בשבועות זמן מתן תורתנו וחג הקציר.
- "יונתי" - אהבת הטוב: בחגים הנ"ל ובראש השנה.
- "תמתי" - אהבת ההתאחדות: ביום הכיפורים וסוכות.

עכשיו, בשמיני עצרת, עלינו לשחזר את כל המדורים האלו של אהבה והכרות מוחשית בטובו ית', ועל ראש כולם את האחדות וההתאחדות עם השי"ת (תמתי) של חג הסוכות שהיא שיאם¹¹⁰, כך שהרצון שלנו יהיה רק רצון ה' - בין רצונו שהוא מגלה לנו בתורה ובין רצונו בקביעת כל מצבי החיים שהוא שולח לנו.

במשך כל חגי השנה אנחנו מעפילים על מרומי ההר של "גדולה וקדושה" על ידי שמוסיפים בהכרתנו המוחשית בגדולתו ובקדושתו ית'. הכרנו בכל חג את גדולתו של הקב"ה, כמו שכתוב "את גדלך" זו מידת טובך", שהוא סידר לנו בעבר ומסדר לנו בהווה את כל צרכינו הרוחניים והגשמיים. וכן הרגשנו את קדושת החגים "כי בנו בחרת ואותנו **קדשת** מכל העמים, ומועדי **קדשך** בשמחה ובששון הנחלתנו - בא"י **מקדש** ישראל והזמנים". בפרט התקדשנו ביותר בראש השנה וביום הכיפורים, ובכך הגענו להכרה בקדושתו ית' המרוממת. מטרת הכרה זו היא להגיע מ"יתגדל ויתקדש שמייה רבא" ל"וימליך מלכותיה" - קבלת מלכות שמים בשלמות. ואכן בראש השנה נצטוונו "אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם", ביום הכיפורים חזרנו בתשובה מכל סטייה מקבלת מלכות שמים באופן מושלם, ובחג הסוכות השגנו את רגשי הבטחון של צילא דמהמנותא, את הרוגע הנעלה שנובע מקבלת רצון ה' באהבה וברצון בכל

מצב בחיים שקובע לנו.

שמיני עצרת הוא שיאה של כל המערכת הזו. בכל החגים אנו מסתכלים בעולם שסביבנו ובהשגחת השי"ת על אבותינו, וחשים את חסדו ית' וטובו המרהיב, הן הקיים לפני עינינו בבריאה והן שחווינו בעבר בשעת יציאת מצרים, בבחינת "וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו". עכשיו, בשמיני עצרת ובשמחת תורה אנו מגיעים לשיא מטרת הכרה זו, "ומלכותו **ברצון** קבלו עליהם", לקבל על עצמנו מלכות שמים, בין קבלת רצונו ית' הכתוב בתורה ובין רצונו בחיים האישיים שלנו, מתוך שמחה נלהבת בכל לב ובכל נפש, מתוך אהבה נפלאה לאבינו הטוב והמטיב - בתכלית הטוב ובתכלית ההטבה.

סיכום

מהאביב עד לתקופת האסיף חווינו את החסד המופלג של גידול התבואה ושאר צמחי האדמה על כל סוגיהם השונים, ואף אספנו אותם לתוך ביתנו. קבלנו את תוספת מתנת האהבה של כל המינים הרבים של פירות העץ - צורותיהם המגוונים ותואריהם הייחודיים, טעמיהם המהנים וסגולותיהם הבריאותיים. ראינו כמה שהשי"ת דואג לטובתינו להכין ולספק לנו את כל צרכינו החיוניים ואף להוסיף דברים רבים שמוסיפים לנו שמחה בחיים. כשמקבלים תשורות כאלו אל לנו להשאיר אדישים. עלינו לשים לב לטובו הנפלא של השי"ת ולאהבתו הגדולה שהניעו מתנות אלו ולהרגיש "מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי!" - במה אוכל להחזיר לו ית' על כל החסד שגומל איתי. יחד עם זה, עלינו להכיר שלא רק חסדים אלו מגיעים ממנו ית', אלא כל מה שהקב"ה עושה וכל מצוה שמורה לנו לקיים, אף הדברים שאינם מובנים לנו כלל, מגיעים מאותו "אבא" אוהב, עם אותן מידות הטבה ואהבה.

זוהי מטרת כל המצוות של חג הסוכות. כולן מיועדות לעורר אותנו לחוש את הטוב המופלג של בורא העולם ואת הנדיבות והאהבה שמאחורי כל העולם הנפלא שאנחנו חיים בו. השיא של הכרה זו הוא השמחה הנעלה של אחדות ה', שהיא ההכרה שאין עוד מלבד טוב מופלא זה והתאחדות כל חלקי פנימיותינו בשמחה ובאהבה זו:

✧ **מצות סוכה לפי רבי אליעזר ["זכר לענני הכבוד"]:** המצוה היא לחוש בשעת הישיבה בסוכה את אותו ביטחון בה' שכלל ישראל הרגישו כאשר ישבו בתוך ענני הכבוד במדבר. לשים לב שאותו רבש"ע ששמר עלינו במדבר, נמצא איתנו בכל דור ובכל מקום אף כאשר איננו רואים זאת בגלוי. זהו הרגש של "צלא דמהמנותא", שלווה הנפש של בטחון בה' של מי שמכיר בטובו ית' ובאהבתו המקיפים אותו תמיד. בטחון זה נובע מההכרה **שכל** מה שהקב"ה עושה הוא לטובתנו ואין מקום לשאוף ל"טוב" יותר מהטוב שהקב"ה קובע בשבילנו. אדם שחי עם הכרה זו אין לו כלל דאגות על העתיד.

✧ **מצות סוכה לפי רבי עקיבא ["סוכות ממש"]:** המצוה היא להרגיש כאשר יוצאים מדירת הקבע של הבית לתוך דירת העראי של הסוכה, שרק על ידי שיוצאים מתחושת הקביעות

ונתינת חשיבות לעולם הזה ולשאיפותיו המדומות, ניתן להתעלות מעל המשיכה של העולם הגשמי ולהיות דבוקים בטוב הנעלה של השי"ת ובקיום רצונו. זו היא "מידת ההסתפקות", להסתפק בצרכינו הגשמיים בכל מה שהקב"ה קובע כחלקנו בחיים, ולקבלו באהבה ובלב שלם. גם מידה זו היא התאחדות רצונו של האדם עם הרצון והטוב של השי"ת.

✧ **מצות נטילת ארבעת המינים:** כפי שחז"ל מעירים, יסוד המצוה מוזכר בפסוק "אז ירננו עצי היער לפני ה' כו". במדרש רבה (ויקרא ל', ד') מבואר הענין של שירת העצים, ש"כל עצי היער" היינו בזמן שתתגלה האמת של הבריא, נראה שאף אילנות הסרק הנראים לנו חסרי תועלת, גם הם חשובים ונצרכים להשלמת מטרת הבריא. זוהי משמעות האיגוד של ארבעת המינים באגודה אחת הכוללת גם את אלו שאין להם טעם וריח. איגוד זה מסמל את אחדותו ית', שכל המינים נובעים ממקור אחד שהוא טוב, ויש לכולם חלק בתועלת המשותפת של הבריא. נמצא שהכוונה בנענועי ארבעת המינים היא מעין זו של אמירת המילה "אחד" בקריאת שמע, שאין עוד מלבד הטוב המופלא של השי"ת בכל הבריא כולה, בלי יוצא מן הכלל.

גם מה שמובא במדרש שארבעת המינים מסמלים את כל חלקי גופו של האדם ש"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך", הכוונה שכל חלקי פנימיותו של האדם יהיו מאוחדים בהכרת טובו ית' ובקבלת רצונו.

✧ **מצות "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים":** שמחה "לפני ה'" היא כאשר כל מהותו של האדם משתוקקת להתקרבות לה', ושמחה בכל הישג שמשיג בזה. השמחה האמיתית שהיא מעל כל השמחות היא להרגיש את השמחה של אהבת ה' שמלווה את ההכרה המוחשית באחדות ה' ואת ההתאחדות עם ה', כמו שכתב הגר"א (באורי אגדות ברכות ל' ע"ב) "מאן דמיחדא ... חדוה זמינא ליה מלעילא, שנאמר אנכי אשמח בה' ... כי השמחה היא יחוד ימינא ושמאלא ... וזהו ספיקת כפים בשעת שמחה".

שמחה מרוממת זו היתה השמחה הגדולה של **שמחת בית השואבה** בבית המקדש, שהיא היתה עבודת הלב של ניסוך המים. ניסוך המים סימל את האיחוד של "המים העליונים" ו"המים התחתונים" כמו שיהיה לעתיד לבא. שני סוגי מים אלו הם שני פנים של ההנהגה העליונה שנראים לנו שונים מאד: ההנהגה הניסית של גילוי כבוד שמים, והנהגת ההסתר של הטבע. האחדות המושלמת, שהיא מטרת כל הבריא, היא שכל בני האדם יכירו ששתי הנהגות אלו הם באמת אחת, שיכירו באופן מוחש את טובו ית' אף בתוך ההסתר הגדול של העולם. זוהי השאיפה שאנו מבטאים בתפילותינו "יהא שמיא רבא מברך לעלם ולעלמי

עלמיה" שכל האנושות תכיר בטוב ה' אף בתוך ההסתר הגדול ביותר ("עלם" מלשון העלם). הריקודים של שמחת בית השואבה ושמחת תורה הם ריקודים של התעוררות כל חלקי הנפש והלב לחוש את טובו המופלא של השי"ת אף בתוך ההסתר הגדול ביותר של העולם, ולאחד את כל חלקי הנפש בהכרה זו ובהתאחדות עם טוב זה. השגת שמחה מרוממת זו של אחדות ה' שהיא מהותו של חג הסוכות, היא המפתח לפתיחת ה"אוצר הטוב" של ברכה וישועה לאדם עצמו ולעולם כולו - "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה".

❖ **הושענא רבה:** מתוך השמחה הגדולה של אחדות ה' והתאחדות עם ה' בחג הסוכות מסתיימת מערכת התשובה של הימים הנוראים. תשובה אמיתית הינה להגיע להכרות חדשה בטוב ה' עד למצב בו הנטיות לסטות מרצונו ית' מסתלקות (אשר הוא התיקון האמיתי של חטא אדם הראשון וכל החטאים). ואף אלו שזכו לתשובה בראש השנה ויום הכפורים, עדיין בידם להפוך את תשובתם מתשובה מיראה שזדונוניהם נעשות להם כשגגות לתשובה מאהבה שהן נהפכות לזכויות (יומא פ"ו ע"ב).

❖ **שמיני עצרת:** ההישג האמיתי של האדם מחגי השנה ומחסדי ה' שזכה לחוות במשך האביב והקיץ, הוא ההכרות החדשה שזכה לקבל בטוב ה' ובאהבתו הנפלאה לברואיו. תוספת זו ב"ידיעת ה'" היא הרווח האמיתי של השנה. בשביל השלמת הישג זה נתן לנו השי"ת את החג של שמיני עצרת "נגילה ונשמחה בך" - לעורר הרגשת שמחה עצומה עם אבינו הטוב והמטיב בלבד, בלי צורך בשום תוספות.

בורא העולם בחסדו העניק לנו את מערכת החגים, מאירים במאור טובו וקדושתו, כדי לעזור לנו להכיר ולחוש את נועם טובו ואהבתו הנפלאה, ולהגיע לאוהבו אהבה נלהבת ולגדול באהבה זו כל ימי חיינו. בכך נזכה למעלה הגדולה ביותר שבאפשרות הברואים להגיע אליה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

א. השמחה של שמיני עצרת ושמחת תורה

הרב מאיר צבי ברגמן שליט"א:

העלייה בקשר עם השי"ת מסליחות עד שמחת תורה

אחד מהמנהגים הנפוצים בקהילות ישראל בתקופת הימים הנוראים וחג הסוכות מראה באופן מוחש על העליה בקשר שלנו עם השי"ת במשך ימים אלו:

- ✧ בימי הסליחות לפני ראש השנה - בכל יום לקראת סיום הסליחות, פותחים את ארון הקודש פעם אחת, לפני תפילת "שמע קולנו".
- ✧ בראש השנה - פותחים את ארון הקודש מספר פעמים בפזמונים החשובים.
- ✧ ביום הכיפורים - פותחים את ארון הקודש עוד יותר פעמים, עד שמגיעים בסוף היום לתפילת נעילה, זמן שיא התפילות וההתרגשות, אז פותחים את ארון הקודש במשך כל התפילה.
- ✧ בימי חג הסוכות - לא רק פותחים את הארון, אלא מוציאים ספר תורה מן הארון ועושים הקפות סביבו. הקפות אלו הן באמת ריקודים שלכן אָבֵל אסור בהן [או"ח תרס"א, ג'], ועושים הקפה אחת ליום. עד שמגיעים לנקודת השיא, הושענא רבה, שאז רוקדים סביב לספר התורה שבע פעמים.
- ✧ אחרי זה מגיעים לשיא השיאים, למטרה של כל הימים הנוראים, שמחת תורה, "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". ביום זה, שהוא פסגת כל הימים הנוראים וקצירת עבודתם, אנו מוצאים את כל ספרי התורה מן הארון, מחזיקים אותם בידינו ורוקדים איתם. בשמחת תורה אנחנו - כביכול -

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשס"ה

רוקדים עם הקב"ה בכבודו ובעצמו! קרבה מרוממת זו להשי"ת היא היא נקודת היעד ומטרת כל עבודת הימים הנוראים!

[יתד השבוע, גליון 249]

הרב משה שמואל שפירא זצ"ל:

ארבע דרגות של שמחת החג

יש ארבע דרגות של שמחת חג הסוכות ושמחת תורה זו למעלה מזו:

✧ **הנהגת שמחת המועדות** - מצוה על כל אחד לשמח את בני ביתו כל אחד בראוי לו שיהיה שמח וטוב לב במועד. היא שמחה של עונג חיצוני המיועדת לעורר שמחה פנימית של הנשמה, וכדלהלן.

✧ **שמחה: "לפני ה'"** - שמחה מתוך הכרה מוחשית בטוב ית' והימצאותו על ידיו.

✧ **שמחה: "עם ה'"** - להרגיש את אהבתו ית' אלינו ושהוא ית' שמח בנו.

✧ **שמחה: "בה'"** - שמחה בדבקות הפנימית שלנו עם השי"ת באמצעות התורה.

[קיצור מהס' "זהב משבא" (ח"ב עמ' ר"ז, ח"א עמ' קע"ד) ע"ש בהרחבה]

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

רוממות הריקודים של שמחת תורה

רבי שמשון פינקוס זצ"ל סיפר: יהודי, שאינו מבני התורה, פעם שאל אותי באמצע ריקודי שמחת תורה, "מדוע כולם קופצים כשאומרים 'משה אמת ותורתו אמת'?" השבתי לו: זה מראה שמשהו בוער לנו מבפנים... אנחנו לומדים תורה כל השנה, ועכשיו רגשי הקדושה והשמחה שאנו חשים עם התורה יוקדים בתוכנו ומלהיטים ומלהיבים את ליבנו. אין לנו אפשרות לבטא במילים את עוצמת הרגשות הנעלים שאנחנו חשים, ולא נותר לנו אלא לשיר ולקפוץ אל על.

ישנם אופנים שונים לבטא רגשות של הודאה ושל בקשה לפני בורא עולם. כשבאים לבקש בקשה כלשהי - מבטאים את הדבר במילים כדוגמת 'הושע נא', כשבאים להודות - 'הללויה' (שזהו עיקר ה'הלל'), וכן כל כיוצ"ב. אולם, כאשר אדם אינו יכול לבטא במילים את הרגשות העמוקים שהוא חש בתוך לבו, אם משום שאינו יכול לעשות זאת

מחמת עומקם ועדינותם, או משום שלבו עולה על גדותיו עד שאינו יכול לבטא את רגשותיו במילים - אז הוא פורץ בשירה.

כידוע, לתורה עצמה מלבד האותיות והנקודות יש גם 'טעמים'. ה'טעמים' הם הניגון. שם טמונים הסודות שלא ניתן לאמרם בפה, והאפשרות היחידה לבטאם היא דרך הניגון שהוא שירה וזמרה. הניגון מבטא את עומק רגשות הלב דבר שמילים אינן מסוגלות לבטאות.

ברגע שיהודי מחזיק ספר תורה בשמחת תורה, אין באפשרותו לעשות דבר חוץ מלרקוד ולשיר. ברגעים אלו אין אפשרות לבטא במילים את מה שאנחנו מרגישים, ולא נותר לנו אלא לשיר. יתכן שהסיבה שהאר"י הק' לא כתב שום כוונות על ההקפות של שמחת תורה, שכן אם הוא היה מתיישב לכתוב כוונות אלו, העט היה נופל לו מהידיים, אין שום אפשרות בעולם לכתוב ולבאר את המתרחש בשמחת תורה! אין דרך לבטא במילים מה נעשה בעולם בשעה שיהודים רוקדים ועושים הקפות מתוך שמחתם הלוהטת עם הקדושה הנעלה של התורה.

[שיחות סוכות עמ' קע"ח, השמש בגבורתו עמ' 183, תוה"ד]

הרב אליהו ראטה זצ"ל:

רואים שהשמחה מגיעה מלמעלה

הרה"צ רבי אליהו ראטה זצ"ל סיפר שהיה נוהג בצעירותו ללכת בשמחת תורה לבתי כנסיות רבים של עדות וחוגים שונים, להתבונן איך העם הקדוש שש ושמח עם תורתו, ושלב מכך חזק גדול. הוא אמר שרואים בחוש אצל כל החוגים והעדות, שהשמחה הזאת איננה טבעית, אלא השפעה של שמחה שיורדת מלמעלה ונותנת כח לאנשים לרקוד ולשמוח מעל כוחם הטבעי ומצב רוחם השגרתי.

[ספר איש חסיד היה עמ' שד"מ, תוה"ד]

הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:

מתגלה הפנימיות המרוממת של כל יהודי

הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל אמר פעם: כמה אני מתרגש לראות את בעלי הבתים, אף הפשוטים ביותר, שמחים ומרקדים עם התורה ומזמרים בהתעוררות רבה "ברוך אלקינו שבראנו לכבודו וכו'", "וטהר לבנו לעבדך באמת" וכדומה. רואים בזה במוחש את דברי הרמב"ם הנודעים בסוף פרק ב' מהלכות גירושין שכל אחד מישראל יש לו נשמה קדושה "ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות", ובאמת דבוקים

הם בשורשם לתורה, ורק השאור שבעיסה מעכב אותם מלמלא את רצונם הטוב.
[הליכות שלמה מועדים ב': י"ב, ט']

ב. לשמור על רוממות החג כל השנה

הרב משה שמואל שפירא זצ"ל:

מטרת החג - שמחה 'לפני ה' כל השנה

אנחנו אומרים בתפילת החג "והשיאנו ד' אלוקינו את ברכת מועדיך", שמתפללים שהקב"ה ימשיך את שפע ברכת החג לכל השנה כולה. בכל חג יש את הברכה המיוחדת של אותו החג. שפע הברכה המיוחדת שניתן להשיג בחג הסוכות הוא השמחה בה', כמו שכתוב "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים". וכן מבואר בדברי הראשונים שזהו עניין מצות לקיחת ארבעת המינים, לשמוח בהם לפני ה', כפי שכתוב בספר החינוך.

בחג הסוכות עלינו לקלוט את השמחה בה' ולהמשיכה לכל השנה, שהשמחה בה' ובדבקותו תהיה קבועה בנו. ועל כן, אחרי שכתב הרמב"ם הלכות לולב, והמצוה המיוחדת של שמחה בחג הסוכות, בסוף הלכות לולב מרחיב על חיוב השמחה בכל מצוות ה'. שכן אם נשיג בסוכות מה שניתן להשיג בו, ונשמור על הישגים אלו, זה ישיפע על האופן שבו אנחנו מקיימים את כל המצוות, אשר זוהי מטרת עבודת חג הסוכות.

שמעתי מרבינו מרן הרב מבריסק זללה"ה שהביא את דברי רש"י על הפסוק (דברים ט"ז, י"ד-ט"ו) "ושמחת בחגך וגו' והיית אך שמח", ופירש"י לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה, והיינו שאם תחוגו את החג באופן הראוי "ושמחת בחגך" אז יקיים בך ה' "והיית אך שמח". היינו כדברי הרמב"ם הנ"ל, שתולדת שמחת כל מועד, ובפרט של חג הסוכות שבו פסוק זה כתוב, היא להיות כל השנה "אך שמח" בשמחה אמיתית עם ה' ועם מצוותיו.

שמחה זו בדינו להשיג באופן המעולה ביותר אחר העבודה המאומצת והמרוכזת של הימים הנוראים. אחרי שמתנגקים בהם מהחטאים ופותחים לה' פתח, אז ניתן להגיע לשמחה איתו ית'. שמחה של מצוה זו, היא הדרך לשמור על העלייה של תקופת הימים הנוראים. בחג הסוכות עלינו להתעלות באמצעות רוממות החג, עד שמשיגים דרגה חדשה של שמחה עם ה' ובמצוותיו.

[מוסף ש"ק, ערב סוכות תשס"ה]

החזון איש זצ"ל:

~ "אסרו חג בעבותים" ~

החזון איש זצ"ל אמר שלכן היום אחרי החג נקרא "אסרו חג" שכן ביום זה קושרים אנו כביכול את החג בחבלים, כדי לקחתו עמנו ולהמשיך את ההתעלות של החג לכל ימות השנה, בבחינת "והשיאנו את ברכת מועדיך" לכל ימות השנה.¹¹¹

[חזו"א: ספר 'ידעו דורותיכם' עמ' תתשמ"ה]

האדמו"ר המגיד מטריסק זצ"ל:

~ חג הסוכות מטען האהבה ~

האדמו"ר הקדוש המגיד מטריסק זצ"ל היה אומר שבימי ראש השנה ויום הכפורים הוא אוגר לעצמו יראת שמים לכל השנה, ובימי חג הסוכות הוא רוכש אהבת ה' לכל השנה.

[ספר 'אהל יצחק' ח"ב עמ' נ']

הרב שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל:

~ "קשה עלי פרידתכם" - ועל כן תדאגו שלא תהיה! ~

במדרש הובא ברש"י (ויקרא כ"ג, ל"ו): "ביום השמיני עצרת תהיה לכם" אמר הקב"ה עכבו עלי יום אחד, קשה עלי פרידתכם". וקשה, איזו פרידה יש כאן? הלא מלא כל הארץ כבודו, ואנה מפניו נברח להיות נפרד ממנו ית' חלילה?

הסבא קדישא מקאצק זצ"ל אמר "היכן הקב"ה שרוי? איפה שנותנים לו להיכנס!" [ו"ו מען לאזט אהם ארין, דארט איז ער"]. גם כאן כביכול הקב"ה אומר "קשה עלי פרידתכם" שכן בביתכם עלולים אתם לא להרגיש את קרבותי ונוכחותי כמו בימות החג, ותהיו בבחינת "שלא תתנו לי להיכנס". על כן עכבו עוד יום אחד "עצרת תהיה לכם", עצרו את הקדושה מלהסתלק, חזקו את הקשר איתי בלבכם עד שהוא יחזיק מעמד אף

111 וכן מובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מוסף ש"ק סוכות תשס"ט): הפסוק אומר "אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח" (תהלים קי"ח, כ"ז) - "אסרו" קשרו את החג, שלא תפוג ההתעלות הרוחנית אליה הגיעה האדם בימי החג, קשרו אותו בעבותות אהבה שתגענה עד קרנות המזבח, שהאדם ימשיך אף אחרי החג להרגיש את רוממת קדושת עבודת החג. עכ"ל. [נראה שעבודת החג נקראת "קרנות המזבח" שכן זריקת הדם על קרנות המזבח היתה במרכז עבודת הקרבנות של החג, ע' מצודות שם: "כי עיקר הקרבן זריקת הדם". (ו'קרנות המזבח' הכוונה לזוויות המזבח ע' משמר הלוי עה"ת עמ' של"ז)]

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשס"ט

אחרי החג, כדי שלא יהיה כלל פירוד בינינו!

[ספר 'שארית מנחם' ח"ג עמי ש"נ]

האדמו"ר רבי משה לייב מסאסוב זצ"ל:

הרבש"ע ממשיך את אותו יחס אלינו אף במוצאי החג!

האדמו"ר הק' רבי משה לייב מסאסוב זצ"ל פעם שמע במוצאי שמחת תורה יהודים מדברים ביניהם ומביעים אכזבה על שיוצאים עכשיו מימי החג הקדושים הנעלים לימים האפורים חסרי הקדושה של ימות החול.

הוא פנה אליהם ואמר: "זכרו! הרבש"ע של 'אתה חוננתנו' הוא אותו רבש"ע של 'אתה בחרתנו'!" הרבש"ע שזכינו להכיר את טובו ולחוש את אהבתו הנפלאה בחג הסוכות ובשמחת תורה, אינו עוזב אותנו כשנגמר החג, הוא נמצא איתנו כל השנה כולה, עם אותו מאור פנים של חסד ורצון להטיב ועם אותה אהבה מופלאה אלינו!

[לקוטי בתר לקוטי עמ' שי"ב, תוה"ד]

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. שמחת הצדיקים בשמחת תורה

האריז"ל:

אינו מפסיד שום הזדמנות לרקוד

כתב רבי חיים וויטאל זצ"ל: ראיתי למורי האר"י ז"ל שהיה הולך לפני הספרים והיה מרקד ומרגן ושמח בכל יכלתו בכל הז' הקפות ... אחר כך, כשהיה הולך לבית הכנסת אחר שהיו מתאחרין שם והיו עושין ההקפות עם הספרים כנ"ל, גם כן מורי ז"ל היה מסבב עמהן ומרקד ומרגן בשמחה גדולה. וכן אם נתאחרו בבית הכנסת אחר היה עושה גם כן [היה מצטרף גם שם לריקודם].

[ספר 'פרי עץ חיים' שער הלולב פרק ח']

הגר"א מווילנא זצ"ל:

מנהגים מעוררי ענין

הגאון ז"ל היה שמח מאד בחג הסוכות, וביותר בשמיני עצרת, כי הוא יותר יום שמחה מכל ימי החג על פי הסוד. ואומרים פיוטים ברנה וקול זמרה "האדרת והאמונה", "ויאתיו", "תתברך ותשתבח" שבמעמדות אחר "אני מאמין", וכיוצא בזה מפיוטים, ושמחים שמחה גדולה.

בשמחת תורה היו מקיפין הבימה עם הספרי תורה שבע פעמים, אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם, ומנגנים התשבחות הנ"ל, וגם ה"ברוך שמך" שב'שערי ציון' שחיבר

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשעא

האריז"ל. והוא ז"ל היה הולך לפני הספר תורה שמח מאד ברוב עוז וחדוה, וחכמת אדם תאיר פניו כלפיד אש בוערת, ומספק כף אל כף, ומכרכר בכל עוז לפני הספר תורה, ואחר סיום המשוררים החרוז אמר הוא אחריהם.

[ספר 'מעשה רב' סי' רל"ג]

ב'מעשה רב השלם' כתב: בוואלאזין ובעוד קהילות שנהגו על פי הגר"א, נהגו בשמחת תורה כשמגיעים ב'עלינו לשבח' ל'ואנחנו כורעים', פותחים את ארון הקודש ומשתחוים ונופלים על פניהם בכריעה והשתחויה כבראש השנה ויום הכפורים, וכן עושים ערבית ושחרית. ואומרים שכן נהג הגר"א.

[וכ"כ בשו"ת עץ אפרים ווילנא תרע"ח עמ' 74, וכן איתא בכת"י משנת תקנ"ח]

הרמ"א, המהרש"א ובעל 'ישמח משה' זצ"ל:

~ ריקודים עד כלות הכוחות ~

מסופר שמה שנכדיו של האדמו"ר בעל 'ישמח משה' מרקדים בהקפות של שמחת תורה עד כלות הכוחות בהתלהבות גדולה, קבלו זאת מזקנו של הגאון בעל 'ישמח משה' רבינו הרמ"א זצ"ל, שרקד עם הספר תורה בהתלהטות עצומה. גם זקנו בעל המהרש"א זי"ע רקד עם ספר התורה בשמחת תורה עד אפיסת הכוחות, וכן היה אצל הגאון בעל 'ישמח משה' בעצמו.

[ספר 'צדיק כתמר יפרח' עמ' ד']

הרב מאיר שפירא זצ"ל:

~ לרקוד עם גמרות! ~

כולם הופתעו כשציווה ראש הישיבה רבי מאיר שפירא זצ"ל שתלמידי הישיבה יקיפו עם גמרות מודפסות, כדי לחבר את התורה שבכתב עם התורה שבעל פה. תלמידי ישיבת 'חכמי לובלין' נתכבדו ב'הקפות'. הגבאי הכריז בקול: "פלוגי בן פלוגי מתכבד בהקפה עם גמרא מסכת ברכות", "פלוגי בן פלוגי מתכבד בהקפה עם גמרא זבחים", וכך הלאה.

ההקפות היו מרגשות מאד. התלמידים רקדו ופיזזו עם המסכתות, אליהם היו קשורים כל כך כל ימות השנה, ורבינו עמד בתווך כשכולו קורן מאושר ושמחה.

[ספר 'ישיבת חכמי לובלין' ח"ב עמ' שט"ז]

הרב אלחנן וסרמן זצ"ל:

ריקודים נשגבים אצל גדולי ישראל

מספר עד הראיה ר' דוד זריצקי על הריקודים בשמחת תורה בישיבת רדין עם החפץ חיים זצ"ל:

כשיצאו בני הישיבה בריקודי הקפות משולהבים, הביאו את החפץ חיים אל היכל הישיבה והעמידו כורסתו באמצע מעגלי הרוקדים. החפץ חיים ישב בכורסה מסורבל במעילו כשעיניו עצומות, היה ניתן להתרשם כאילו אינו משתתף בשמחה הגדולה מרוב חולשה. חשבו הנוכחים אולי נרדם, אבל עצם העובדה שהוא נמצא בתוכנו הספיקה, ורקדנו בעוז. רקדנו עוד ועוד. ביחד עם בחורי הישיבה הצעירים נראה רוקד במעגל גם תלמידו הקדוש רבי אלחנן וסרמן, עטור זקן שיבה, גבה קומה ורחב גרם, כבד גוף ורגליו אינן נשמעות לו לרקד בקלילות ...

לפתע קרה משהו מדהים. קהל הנוכחים עצר את נשימתו. רבי אלחנן יצא ממעגל הרוקדים עמד והשתהה רגע בתווך, תפוס שרעפים, פסע קדימה פסיעות אחדות עד שנעצר מול פני החפץ חיים. ... באותו רגע ממש פקח החפץ חיים את עיניו הקדושות זקף ראשו, ומבטו נח על רבי אלחנן. לפליאת כולם, הגביה את שתי ידיו החיוורות ומחא כף אל כף, תחילה ברפיון ובאיטיות רבה אך מרגע לרגע ביתר זריזות ובמרץ, כאילו לפתע התרונן לבו בראותו את תלמידו הנאהב עומד בקירבתו.

כיון שראהו מוחא כפיים התחיל רבי אלחנן מרקד לפניו ריקוד בלתי מקובל. הנה גופו נזקף מלוא קומתו גבוה גבוה והוא פוקח לרווחה את עיניו המהורהרות, ומסתכל על רבו מתוך התבוננות יתירה, והנה הוא מרכין ראש וכל גופו מתכופף כאילו ביקש לשבת על גבי הקרקע, ושוב פעם הוא מתרומם בתנועה זריזה ושוב מתכופף, ושוב נמעט ביעף, כל זה שלא לפי הרגלו, שכן רבי אלחנן זכור לכולנו כאיש כבד תנועה אשר פסיעותיו תמיד איטיות.

והנה זוקף רבי אלחנן את שתי זרועותיו ממעל לראשו, והוא מוחא כף אל כף בקצב תואם עם השירה והזמרה הסוערת, עם הניגון שהתפרץ בפי מאות בחורים אחוזי פליאה והתרגשות המצטופפים סחור סחור לראות ולהתבונן היטב במחזה הנדיר. כל אבריו של רבי אלחנן רעדו, רעדה גדולה, אחזתו חילה למרות שלא זע ממקומו, ובכל רגע פקח שוב את עיניו, ובראותו לפניו את רבו הקדוש התרומם בכל גופו וחזר והשתפל, חזר והתגבה, ושוב התנמך, והיה כמרחף בחלל הישיבה, אף הגה לא הוציא מפיו, לא צליל של זמרה לא שום מלה, אלא מזנק חיש מעלה ומטה, מעלה ומטה, ושוב פוקח את

שער ח' | והיית אך שמח - חג הסוכות תשעג

עיניו לשבריר של דקה, ומסתכל בחפץ חיים, מתמלא פירכוסים עזים, וקומתו עולה ויורדת כאש משתלהבת מבלי שינוע ממקום עמדו ...

והחפץ חיים מוסיף עדיין למחוא בידיו הקטנות כף אל כף. השמחה בעיצומה ומאות הבחורים מסביב יוצאים בריקוד סוער עד כלות הנשמה, קול שירתם בוקע רקיעים, דיצה וחדוה ודביקות. רבי אלחנן בתווך עודנו מתרומם ומשתפל מרכין גופו עד קרוב לקרקע ומזדקר בבת ראש לגובה, וידיו מופשלות ברעדה ממעל לראשו, עד שדומה כאילו מרחף כולו באויר. כולם מסביב לא ראו כי אם את שני הקדושים שבמרכז את הרבי ואת תלמידו, את הידים הקטנות במועל כפיים, ואת הדמות הגדולה המרחפת רחפת בזק בחלל בית המדרש ...

אז לא ידעו התלמידים כי זוהי שנתו האחרונה של צדיק הדור, אולם בשנה שלאחריה היו רבים מתלמידי ראדין מהרהרים כי מן הסתם הרגישו שניהם בדבר, החפץ חיים ורבי אלחנן, שזה להם ריקוד הפרידה...

[אלגמיינער זשורנאל ניו יורק כ"א תשרי תשל"ז]

הרב ברוך בער ליבוביץ זצ"ל:

~ רוקד עם 'חידושי רבינו חיים הלוי' ~

שמחת תורה במחיצת רבינו הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל ראש ישיבת קמניץ, היה יום שלא נמחה מזכרון בני הישיבה. רבינו היה רוקד שעות ארוכות עם התורה, הוא היה נראה כשלהבת קודש, מחזה שלא מעלמא הדין.

בשנים האחרונות היה דרכו בשמחת תורה שאחרי שרקד עם ספר התורה, היה מבקש את הספר 'חידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם' ורקד איתו כשהוא מחזיק את הספר בשני ידיו ומאמצו אל לבו. גם בחנוכת הבית לבנין הישיבה, כאשר העבירו את ספרי התורה מהיכל הישן להיכל החדש ונערכו ריקודים לכבוד התורה, לא הסתפק רבינו בריקוד עם ספר התורה, ואחרי שרקד עם ספר התורה לקח בידו את הספר 'חידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם' שיצא לאור באותה תקופה, וכרכר בו בעוז לכבוד התורה.

סיפר הגאון רבי שניאור קוטלר ששאלו אותו מדוע הוא רוקד עם חידושי הגר"ח? והשיב שמטרתו בכדי לקשר יחד תורה שבכתב עם תורה שבעל פה. שוב שאלוהו, אם כן, מדוע לא הורה להביא ספרי הרמב"ם והרשב"א וגדולי האחרונים? והשיב, "באמת הצדק אתכם, אלא שאין ביכולתנו להבין את דבריהם אם לא דרך המסורת

מרב לתלמיד, כי עבור התלמיד הרי תורתו, מעשיו ודמותו של הרב הם הדרך היחידה המוליכה אותו והמקשרת אותו עד למשה רבינו. על כן עבורנו, ספרו של הרבי הוא התגלמות התורה שבעל פה.

קיץ אחד, נכנס בחור ללמוד בישיבה, ועל אף שהצליח בלימודיו רצה לעזוב את הישיבה. היה ברור לחבריו בני הישיבה, שבנסיונות ההשכלה שהיו אז, אם הוא יעזוב הוא יתרחק מחיי תורה, ועל כן השקיעו מאמצים מיוחדים לשכנע אותו להישאר. אולם הוא לא הסכים אפילו לשמוע על כך. ביקשו ממנו חבריו שישאר לפחות לזמן אלול מתוך מחשבה שהאזירה של אלול ראש השנה ויום הכיפורים ישפיעו עליו.

עברו הימים הקדושים והבחור בשלו בלי שום תזוזה, וחשב כבר לעזוב תיכף אחרי סוכות כמדובר. עברו ימי הסוכות, והגיע שמחת תורה, והבחור השתתף עם כל הישיבה בשמחת התורה, הריקודים וההקפות. אחרי שמחת תורה הודיע הבחור שהוא נשאר בישיבה. כשנשאל מה השתנה אצלו? אמר שכאשר ראה את רבינו רוקד עם התורה בדבקות ובאהבה נשגבה שאין כדוגמתו ומתוך השתפכות הנפש מרוממת לב ונפש, החליט להשאר בישיבה. וסיים מספר העובדה הגאון רבי טוביה גולדשטיין בעל 'עמק הלכה': "הבחור אכן נשאר בישיבה, והפך לאחד ממרביצי התורה המפורסמים בדור".

[ספר 'הרב הדומה למלאך' עמ' 19-144]

רבי יצחק בלאזר זצ"ל:

לרקוד דוקא במקום הבכי

מסופר על רבי יצחק בלאזר זצוק"ל, לשיא פיסגת השמחה היה מגיע בשמחת תורה. הוא היה מפזז ומכרכר במשך כל ההקפות, ולהתלהבותו לא היה גבול. מרוב הזיעה היו מוכרחים להחליף לו כמה פעמים את הכתונת. לעת זקנתו היו מזמינים רופא לכל אותו היום שיפקח עליו, שמרוב התרגשותו לא יסכן את בריאותו.

[ספר 'תנועת המוסר' חלק ב' פרק כ"א]

כאשר התגורר בירושלים התאמץ מאוד לרקוד בשמחת תורה לכבודה של תורה הרבה יותר מכוחותיו. פעם הציעה לו הרבנית להתפלל בבית כנסת אחר, שבו הריקודים יהיו לו נוחים יותר. אמר לה רבי איצ'לה: "איפה שבכיתי בימים הנוראים שם אני רוצה לרקוד ולשמוח בשמחת תורה!!"

[מוסף ש"ק ואתחנן תשס"ז]

ה"חזון איש" זצ"ל:

עד כלות הכוחות ועם בחורי הישיבה

הגאון ר' מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל תאר כיצד הייתה נראית ההקפה ראשונה ב"שמחת תורה אצל מרן החזו"א זצ"ל. הריקוד היה בלא הגבלה בכל הכוחות ממש, וכשהיה מגיע עד לכלות הכוחות נגמרה הקפה ראשונה, והיו גוררים אותו לספסל. אולם היה מסרב לשבת בפני ספר תורה מהלך, והיו תוחבים לו ספר תורה קטן בבית שחיו, והיה ממש במצב של אפיסת הכוחות.

החזון איש היה נוהג אחת בשנה, כל שמחת תורה, לבוא אל היכל ישיבת פוניבז' פנימה כדי להיות נוכח ולהשתתף בעצמו בהקפות ובריקודין לכבוד התורה. רושם הופעתו זו אין לתאר במלים. עם כניסתו להיכל מיד נתלהטו הריקודים והשירה במשנה עוז. התלמידים מרוב חדוה הגביהו אותו על גבי כסא, והחזון איש - שלא כהרגלו - הניח להם, ופניו מחייכות. אלא שביקש כי יתנו בידו ספר תורה קטן, ויהיו אם כן מפזזים ומכרכרים לכבוד התורה לא לכבודו. ומה נהדר היה המחזה כשהבחורים רקדו בהתלהבות עם החזון איש כשהוא נישא בידיהם. הרב כהנמן זצ"ל היה מרקד כנגדו בעינים עצומות ומוחא כפיו בקצב סוער. היה מעשה שתלמידים אחדים ניסו להגביה גם את ראש הישיבה על גבי כסא זה מול זה, אולם הרב זצ"ל לא הניח להם.

[ספר 'הרב מפוניבז' חלק ג' עמ' ד']

הרב יעקב ישראל קניבסקי (הסטייפלער) זצ"ל:

עבודה גדולה מאהבה

הסטייפלער זצ"ל בשמחת תורה בכל השנים היה רוקד יותר מכוחותיו, ובכל הקפה והקפה כשהיה רואה את הקהל קופץ ושר "משה אמת ותורתו אמת" היה קם ממקומו וקופץ יחד עם הציבור, עיניו נשואות למרום בהתלהבות. בשנותיו האחרונות קפיצותיו אלו היו למעלה מדרך הטבע, לפי חולשתו וגופו השבור בדרך הטבע לא היה שייך שיקפוץ, כי אף ללכת ולעמוד לא יכול, רק אם נשען על משהו. אהבת הבורא והתורה שבערה בקרבו היא שהלהיבה וסייעה בידו לקפוץ עם רגליו החולות. גם אחר כך כשישב, כל פעם כשקפצו 'משה אמת' הרים גופו בקפיצה בישיבה. מסירות נפש מופלאה זו היתה עבודתו הגדולה לבורא עולם ולתורה הק' בכל גופו ונפשו, עבודה לשם קב"ה בהסתר ובפשטות אמיתית ונוראה, מעוררת לבבות.

[ארחות רבינו' ח"ב]

רבי נחום מהורדנא זצ"ל:

לנצל את ההזדמנות לעבדו בריקוד

הצדיק רבי נחום מהורדנא זצ"ל היה ידוע חולי, והליכתו קשתה עליו ביותר עקב היות רגליו כבדות מחמת פצעים מרובים. אף על פי כן בשעת ההקפות היה מפזז ומרקד במהירות גדולה כנער צעיר, והיה נוהג לקפוץ על השולחן ולהכות ברגליו בחוזק, על אף שכל קפיצה עלתה לו בקושי ובכאב. בהתלהבותו הקדושה סחף את כל הציבור, וזרזם להצטרף לריקודים. פעם אמר "כתוב: 'הללוהו בתוף ומחול'. התוף מעורר את האנשים ומביא אותם לתנועה ולמחול, כך צריכים אנו לעבוד את ה' ולשמוח בתורתו בהתעוררות ובהתלהבות!".

בשמחת תורה שנת תר"מ כשבועיים לפני פטירתו היה מפזז ומכרכר כדרכו בקודש על השולחן כאשר בידו ספר תורה, ובפיו שירה ורינה לצור העולמים. תוך כדי ריקוד שמעוהו הסובבים ממלמל לעצמו, "נחום! אם בשנה הבאה יאמרו לי 'נחום צא מהקבר וקח ספר תורה' והייתי מקבל רשות משמים לכך, הרי בכל כוחי הייתי מנער ומשיל את כל משקל האדמה הכבדה מעלי והייתי רץ לרקוד. ועכשיו שאנוכי עדיין בחיים חיותי, כמה עלי לשמוח בכל כוחי ונפשי!!"

[תולדות מנחם' עמ' קכ"ה]

הרב אליהו ראטה זצ"ל:

לרקוד עם הודיה לה'

הרה"צ רבי אליהו ראטה זצ"ל, בשמחת תורה בשעת ההקפות, היה קופץ ומדלג רוקד ומכרכר בכל עוז מכה בידיו ורוקע ברגליו בהתבטלות מופלגת לכבוד התורה הקדושה. באמצע הריקודים היה מהסה את הצבור, עומד לפני העם במרכז בית המדרש ומעורר אותם לא רק לרקוד עם התורה אלא יחד עם זאת להרגיש שבח והודיה להקב"ה על חסדיו, ובמיוחד על חסדו הגדול שזכינו לחגוג את החגים הקדושים. הוא היה מוסיף שיש להודות על הכל, אף על פרטי הפרטים של החסד, כמו על כך שלא ירדו גשמים בחג. ואם קרה שירדו גשמים, מצא גם בכך ר' אלי' את הטובה הגנוזה בו שיש להודות להשי"ת עליה בהתלהטות, בשמחה ובריקוד.

[ספר 'איש חסיד היה' עמ' שד"מ]

הרב משה מרדכי אפשטיין זצ"ל:

לרקוד כדי לשמח את השכינה!

שמחת תורה שנת תרצ"ד ראש ישיבת חברון רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל היה שרוי

בביתו בחוליו האחרון. השמחה בישיבה גאתה אבל לא הצליחה לעבור את מפתן ביתו. ראש הישיבה כל כך רצה להיות במחיצת תלמידיו ולרקוד עימם לכבודה של תורה, אלא שהיה מרותק למיטתו.

בצהרי יום טוב נכנסה קבוצת תלמידים מובחרים לבית רבם הגדול. עם כניסתם נראתה נהרה על פניו, הוא ביקש שיכנסו לחדרו. התלמידים נכנסו שפופים, הפטירו בשפה רפה 'גוט יום טוב', התיישבו סביב השולחן והחלו לפזם משירי החג. רבי משה מרדכי ביקש תמיכה מבני משפחתו קם ממיטתו ופסע בכוחותיו הדלים עד השולחן, לשבת במחיצת תלמידיו האהובים. כמה דקות שרו התלמידים שירי יום טוב. האוירה היתה עמומה, מפעם לפעם שלחו מבטים נוגים אל רבם הגדול, רוחו לא שבה אליו.

היה שם תלמיד מבני הדור הצעיר, שלום מרדכי (שבדרון) שמו. הבחור התחלחל למראה ראש הישיבה. לאחר שנפסקה השירה ושקט השתרר בחלל, הוא קם וביקש את רשות הדיבור. עיני כולם הביטו בהשתוממות על הבחור, הוא לא היה מוכר בישיבה כבחור שמחפש הזדמנויות לדבר, מה גם שהאוירה העכורה עקב מצבו הקשה של ראש הישיבה לא היתה שעת הכושר לדרשות.

הבחור שקיבל את רשות הדיבור לא הסתכל לצדדים, סגר את עיניו והחל לדבר בשטף: "מעשה באחד מגדולי האדמו"רים שזכה לתורה ולגדולה במקום אחד, עשירות רוחנית וגשמית גם יחד. הוה עובדא שרוב אוצרותיו הלכו לטמיון, הכאב היה גדול. הרבי עמד על יד מפתן הדלת הרים את עיניו השבורות כלפי מעלה ואמר: המשנה בסנהדרין (דף מ"ו) אומרת 'אמר רבי מאיר בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי!'. אמר האדמו"ר במשנה זו כתוב שאדם השרוי בעגמת נפש גורר כביכול את השכינה שתצטער יחד איתו, מעתה אם אצטער אני אגרום לצער השכינה, אם כן גם במצב הנוכחי, לא אצטער לכבודו של הקב"ה!!". ר' שלום הצעיר סיים את הדברים בהתרגשות גדולה - ומיד החל לפזם שיר שמח והבחורים אחריו.

ראש הישיבה הגביה את ראשו, קול השירה גבר - שירה נלהבת עם שמחת השכינה. אט אט אורו עיניו של רבי משה מרדכי פניו לבשו ארשת חדשה גבו הזדקף. הוא ביקש משנים מהנוכחים שיתמכו בו מזה ומזה, ונעמד בקושי רב על רגליו כמי שמבקש לרקוד. הבחורים נסערו ממראה עיניהם ונזרקה בחדר שמחה סוחפת. האריות שבחבורה גדולי תלמידיו, שרו רקדו וכרכו עד כלות הנפש ומלכם בראשם. ראש הישיבה הצליח לשמוח עם תלמידיו אהוביו, הריקודים להטו עד לב השמים בשמחתו האחרונה עם התורה.

[קול חוצב עמ' 544]

ב. שמחת תורה בעיצומה של השואה

האדמו"ר רבי יוסף גרינוואלד מפאפא זצ"ל:

באותה שעה שכחנו לגמרי היכן אנחנו!

מספר הגה"ק רבי יוסף גרינוואלד זצוק"ל אבד"ק פאפא על האופן בו קיים מצוות החג במחנה העבודה:

כמוצא שלל רב היתה שמחתינו בחג הסוכות כאשר זכינו לקיים מצות סוכה, שבנינו בלילה בהצנע בהחבא באיזה פינה טמונה של המחנה. וכן בשדה העבודה אשר עבדנו בחול המועד, מצאנו חפירות עמוקות אשר נעשו בשביל אנשי המלחמה לירות משם, ואספנו תבן וכיסינו את החפירות בסכך של תבן למצות סוכה. נכנסנו בשמחה לתוך החפירה, וקיימנו "ממעמקים קראתיך ה'", לקיים שם מצות סוכה לאכול שם מעט פת קיבר ושחור, ותהי בפינו כצפיחית.

בשמחת תורה קיימנו גם הקפות בתוך רפת בקר, עם הסידורים והחומשים אשר בידינו תחת ספרי תורה, בשירה ובזמרה וריקוד כמנהג ישראל. אחינו בני ישראל קלי הדעת אשר רחקו מתורת ה', שהיו בתוכנו, המה ראו כן תמהו לשמחה מה זו עושה? לרקוד ולשורר בתוך צרה, ברפת בקר? וזה אל זה שואלים, מה קרה לאנשים האלה? וכי אין הם מרגישים צרותיהם וצרות משפחותיהם שהובלו להריגה? אבל באמת כן היה, באותה שעה שכחנו לגמרי היכן אנחנו...

[ספר 'ויגד יעקב' על התורה ויקרא בהקדמה עמ' י"א]

האדמו"ר רבי יואל טייטלבוים מסאטמר זצ"ל:

התעלם מהכל והתעלה על הכל

תיאור של שמחת תורה במחיצת הרה"ק רבי יואל טייטלבוים זצ"ל האדמו"ר מסאטמר במחנה הריכוז ברגן-בלזן:

לשיא עבודת הקודש הגיע בשמחת תורה בעת ההקפות. שעות על שעות המשיך את ההקפות רקד עם ספר התורה בידו לעיני כולם. מי שלא ראה שמחת תורה זו לא ראה שמחה מעולם. הוא כלא בקרבו את כל הצער והכאב, לא חת ולא פחד משומרי המחנה האכזריים, אשר בלשו בשבע עיניים אחרי כל תנועה או התקהלות. הוא התעלם מהכל והתעלה על הכל, מתוך התלהבות ואש קודש. כל מי שהיה נוכח במעמד נדבק ונסחף

מאליו למעגל הקדושה שהרבי יצר. העצמות היבשות, העלו עליהן רקמה של תקווה ואמונה, שבזכות שמחתנו עם השי"ת ותורתו, עוד ננצח את הצוררים האכזריים הללו ונזכה לראות במהרה במפלתם.

[ספר 'ראשי גולת אריאל' חלק א' עמ' נ"א]

האדמו"ר רבי קלונימוס שפירא (בעל 'חובת התלמידים') הי"ד:

להרגיש את השכינה כשהיונה התמה מתייחדת עם דודה

בשלהי שנת תרצ"ט פרצה מלחמת העולם השנייה. בשנים כתיקונן היתה נמשכת עריכת ההקפות בפיסצנה ברוב עם, שעות ארוכות עד חצות הלילה. שונה היה הפעם מראה ההקפות. מספר מצומצם של אנשים השתתפו בתפלה עם האדמו"ר רבי קלונימוס שפירא הי"ד. ההקפות נערכו בחפזון, איש איש מיהר לביתו כי הרי מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, רק קומץ קטן של אברכים ובחורים חשו כי עדיין תסיסה פנימית תוססת בנפשו של הרבי ועוד מעט היא תתפרץ.

תלמיד מופלג אחד, הרה"ח רבי אלעזר ביין, כיום בירושלים, מוסר תיאור מלבב על כל מה שהתרחש אחר כך בבית מדרשו של הרבי.

היינו שם פחות ממנין אנשים שבורים ורצוצים עד דכדוכה של נפש. ולפתע הרבי עובר לפני התיבה ופותח בניגון הידוע של "אשת חיל" נוסח קרלין, בהתלהבות ובדביקות יוקדת כדרכו בקודש. הוא האריך בניגון זה שעה ארוכה, מתוך ערגה וצמאון נפשו המתלהטת, שהתפרצה עתה ועלתה מעבר לכל גדותיה. הוא לא הרגיש באיש. מופשט היה לגמרי מעולם ומלואו. דמעות חמות של אהבה וגעגועים היו מפכות מעיניו כפלגי מים, וצלילי קולו הערב הרטיטו את הלבבות. אט אט נמוג הפחד והדכאון שבקרבנו, שכחנו עולם ומלואו. מה לנו מלחמה? מה לנו צרות? שכחנו מכל: מן האשמדאי הנאצי ימ"ש שהשתולל בראש כל חוצות, מן ההפצצות ומן ההרוגים. ריחפנו בעולם אחר לחלוטין שירתו של הרבי גברה והלכה וכולנו נסחפנו איתה, דומה היה כאילו הכל עולה למעלה ביחד עם הלהבה המתפרצת מלבו. כל אחד מאתנו חש בפועל ממש איך מתייחדת היונה התמה כנסת ישראל אשת חיל עטרת בעלה בדודה ית' ביום זה... אף בתוך הסתר פנים כזה. שמענו את קול ה' הבוקע אלינו מבין ערפילי חושך ענן וערפל: "בואו ונשמח אני ואתם!". איזה הסתר?! מה חסר לנו ברגעים אלו?! הרי אנו נהנים מזיו השכינה!! אותם רגעי אושר מפטיר התלמיד - אוד מוצל מאש - חרותים בלבי לנצח לא אשכחם לעולמים.

[ספר 'מרבצי תורה מעולם החסידות']

ג. רוממות שמחת התורה בישיבות בדורות עברו

ישיבת וולאז'ין:

הרב שמחה זליג ריגר זצ"ל, מורה הוראה של העיר בריסק, היה כל ימיו מביע כיסופיו לאוירה המרוממת של שמחת תורה בישיבת וולאז'ין. היה אומר: "מי שלא ראה את ריקודי שמחת תורה בישיבת וולאז'ין אינו יכול לדמות שמחה אמיתית". והוסיף: "במיוחד השמחה הגיעה לשיאה כאשר שני ראשי הישיבות, קדושי עליון, הנצי"ב ורבי חיים סולובייצ'יק זצ"ל היו עולים על השולחן ומפזזים ומכרכרים יחד לכבודה של תורה בריקוד עילאי - מחזה מרהיב בלתי נשכח, אשרי עין ראתה!"

כאשר הרב איסר זלמן מלצר זצ"ל הגיע לירושלים, הוא הביא איתו מהאוירה המיוחדת של שמחת תורה בוולאז'ין. הוא היה שר כמה שירים של שמחת תורה שקיבל כשלמד בישיבת וולאז'ין. היה אוסף סביבו את הילדים הקטנים, עושה מעגל, רוקד ושר ביחד אתם "קמץ א' זאגט מען (אומרים) - אָ", "קמץ ב' זאגט מען - בָּ" והילדים עונים אחריו, עד שסיים את כל אותיות האלף בית. שיר זה היה נראה מוזר בעיני המשתתפים, עד שהסביר "כאשר שמחים עם התורה יש לשמוח גם עם האותיות הקדושות אשר בהן נכתבה התורה. יש להכיר תודה אף על אותיות אלו, שכן הן הבסיס של כל התורה ובלעדיהם לא היתה תורה!" [לכ' כוונתו כלשון המדרש "נגילה ושמחה בך" בכ"ב אותיות של התורה]¹¹².

כאשר סיים הגרא"ז את השיר הזה, היה שר את השיר "אמר אביי", וכל הקהל עונה אחריו. שירה זו של ר' איסר זלמן בקול ערב ונעים היתה מרגשת ביותר, ובכל שנה המתפללים היו מחכים לשירת שתי המנגינות הללו, שמקורן בישיבת וולוז'ין.

בכל סדרי ישיבת וולוז'ין וכן במנהגי שמחת תורה שמרו על הוראות הגר"א מוילנא והליכותיו. בערבית ובשחרית של החג, אחר שרקדו וכרכרו לכבוד התורה עד כלות הנפש, כאשר הגיעו לתפילת 'עלינו לשבח' פתחו את ארון הקודש ושרו 'עלינו' בניגון של מוסף של יום הכיפורים. ב'ואנחנו כורעים' היו כולם משתחווים ונופלים על פניהם

112 בדרשת ליל שמוח"ת סיפר פעם הגאון רבי יהודה עדס שליט"א ששמע מהרב איסחיק המשב"ק של מרן הגרא"מ שך זצוק"ל שפעם כשהסיע אותו שמע שמזכיר את כל הא"ב מריש ועד גמירא שוב ושוב, ושאלו לפשר הדבר. והשיב לו, שהיה צריך לסעוד את אשתו בחוליה כל הלילה ולא נותר בו כוח אפילו לחשוב בלימוד, אבל עכ"פ הוא יכול לחזור על אותיות הא"ב, וגם זה לימוד תורה. ואכן החזו"א היה מורה לגנוז את דפי לימוד הא"ב של תינוקות. וזהו שאומר המדרש "נגילה ונשמחה בך" בכ"ב אותיות התורה" שאפילו אם יש בידו רק א"ב כבר נחשב סיבה ראויה לשמוח בשמחת התורה, ועל אחת כמה וכמה מי שזוכה בלימוד התורה.

בכריעה והשתחויה כמנהג הגר"א בפישוט ידיים ורגליים, ממש כבימים נוראים. תלמיד הישיבה מתקופת רה"י הגר"ר רפאל שפירא זצ"ל, כותב כי אף בימיו נהגו מנהג זה, והוא ניסה לברר טעם המנהג ולא עלה בידו, רק זאת ידעו לומר כי זהו מנהג הגר"א. בהיותו אחר כך בבית מדרשו של הגר"א בוילנא, נוכח שגם שם נוהגים כך, וכן שמע שנוהגים בעוד קהילות ששמרו על מנהגי הגר"א.

כל לילות השמחה בישיבת וולוז'ין הסתיימו בבית המדרש. אם נסתיימה החגיגה אחר חצות או אם נגמרה לפנות בוקר, אחר שעות של שמחה מרוממת בריקודים ובמחולות, עלו התלמידים אל אולם הישיבה והחלו ללמוד בשקידה גדולה. כך בשמחת בית השואבה כך בשמחת תורה, ואפילו בפסח בלילות הסדר אחר סיום הסדר בבית ראש הישיבה, שמו פניהם אל ההיכל ולמדו מתוך רוממות הנפש ושמחה. בכך כיוונו את ההתעלות הרוחנית שקבלו לתוספת דבקות בתורה ובנותן התורה ית'.

[קול התורה גליון כ"ו, "נטעי איתן" ח"ה, "מוולאזין עד ירושלים", "בדרך עץ החיים" ועוד]

ישיבת מיר:

מעמד מיוחד היה שמחת תורה בישיבת מיר, השמחה המרוממת הריקודים הממושכים, השירה עד כלות הנפש, דמעות גיל, כל אלה השאירו רושם בל ימחה על המשתתפים. השמחה בקעה ממעמקי הנשמה ושפעה כמעין המתגבר. היה זה גם ביטוי של הודאה להשי"ת על שנתן חלקנו בתורתו.

א. במחיצת המשגיח רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל:

רבי שלמה וולבה זצ"ל כתב: מעולם לא ימוש מזכרוננו יום שמחת תורה במחיצתו של רבי ירוחם הלוי ליבוביץ המשגיח דישיבת מיר זצ"ל, שהיה אומר דברי התעוררות בהתפעלות עצומה, וכל קטע מהמאמר סיים בנגינת "אשריכם ישראל". הוא שר ורקד וידיו נשואות לשמים, וציבור תלמידיו שהצטופפו למטה רקד כנגדו. ובתום דבריו ירד מעל יד ארון הקודש והתחולל ריקוד שכל עיניים זלגו דמעות מהפלגת רגשות קודש. מה נהדר המראה הזה אשר מאות תלמידיו וביניהם גדולי עולם רוקדים בבכי ושירות, אשר אדמו"ר עצמו קרא פעם בתוך מאמר התעוררות כזה: "אינני יודע מה יותר חביב לבורא עולם, היום כפור שלנו או השמחת תורה!" [ספר 'האדם ביקר']

תיאר הגר"ר זלמן רוטברג זצ"ל, ראש ישיבת בית מאיר, את המעמד הקדוש הזה: רבי ירוחם עמד על מדרגות ארון הקודש בשיחה נרגשת מנהמת לבבו הגואה, הוא דיבר

על הפזמון "אגיל ואשמח בשמחת התורה" המסתיים במלים "אשריכם ישראל אשר בחר בכם א-ל והנחילכם התורה...". מרן המשגיח ייחד את הדברים לקטע מאותו פזמון המדבר בשבח התורה וישראל, וכשסיים את דבריו שנאמרו בהתלהבות גדולה, היה מתחיל לשיר "אשריכם ישראל". וכל התלמידים אחריו.

אחד מתלמידיו רשם את דברי ההתעוררות שאמר רבנו בשמחת התורה האחרון לחייו (תרצ"ו). להלן מובאים קטעים מתוך דבריו (עם עריכה קלה):

פתח רבי ירוחם ואמר:

"העולם טועה בחושבו שהקב"ה אוהב את ישראל מפני מעלות האומה. האמת היא שאהבת הקב"ה אותנו אינה תלויה בשום סיבה וטעם, כי אהבתו יתברך היא אהבת אב את בנו. האב אינו אוהב את בנו בגלל יופיו וטובו, אלא מתוך הרגש הטבעי שאינו קשור לשום סיבה וטעם [אף שכמובן, הוא מקבל נחת אם בנו יהיה טוב ויפה]. כן אהבת הבורא יתברך אותנו אינה תלויה בשום טעם. אהבה היא סוד האומה הישראלית!

- ואם אנו זכינו לכך ... אשריכם! אשריכם ישראל!

אשריכם ישראל! אשריכם ישראל! אשר בחר בכם...!"

וכולם רוקדים נגדו מתוך התרגשות גדולה. חברו ידיים זו לזו ורגליים התרוממו לריקוד נלהב למי שכל כך אוהב אותנו. "אשרינו...".

רבי ירוחם המשיך:

"אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה..." כל התורה היא משפט, יש שכר על המצוה ויש עונש על עבירה. ואם עברנו עבירות, מה תועלת יש לנו אם אנו עם נושע בה? אך באמת כל התורה היא משפט, אבל סוד האומה היא אהבה, אהבת אב לבן. [האב אינו נוטש את בנו אף כשהוא סוטה מהדרך, ומתייחס אליו בסבלנות גדולה] אם אין הבן מצליח בדרך זו, הוא יצליח בדרך אחרת, עד שסוף סוף הוא יצליח. כן היא מידת הקב"ה עם כלל ישראל.

ואם זכינו לכך ... 'אשריכם ישראל'...!"

ושוב ריקוד. הלב מלא שירה... אשרינו שיש לנו אב רחמן כזה!

המשיך רבי ירוחם:

"לולא זאת היתה לנו קושיה גדולה: איך נזכה לימות המשיח בדרך משפט, ואיך יבוא, בעוונותינו הרבים? אבל סוד האומה הוא ש"עם נושע בה..." אנו,

וסוד זה הוא "מי אל כמוך נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו".
וואס מיר זענען זענען מיר, אבער אידן זענען מיר! [אנחנו מה שאנחנו, אבל
הרי יהודים אנו!].

- ואם אנו זכינו לכך ... 'אשריכם ישראל'!...

ושוב הלב מתרונן והרגליים פוצחות בריקוד!

"כל התורה ומצוותיה ציוויה ומידותיה הם רק כמו גפרורים להצית האש
בנשמת עם ישראל [באהבת הבורא (כ"ג)]. האש כבר נמצאת, ודרושים רק
גפרורים להוציאה לפועל. האומה הישראלית מלאה אור ואש וכל התורה
והמצוות והמעלות הן כגפרורים לנשמת כלל ישראל.

- ואם אנחנו זכינו לכך ... 'אשריכם ישראל'!...

ושוב ריקוד ... והלב עולה על גדותיו ... אשרינו.

ושוב ריקוד ... אשרינו! ... אשרינו! ... אשרינו!

"היום הוא שמחת תורה ויסוד החג הזה הוא 'קשה עלי פרידתכם'. יסודו
הוא אהבת ה' אותנו - ועכשיו שאנו נפרדים ממנו יתברך, עוד נשיקה אחת
וחיבוק אחד עמו! גדולה שמחתנו על הסליחה והכפרה שנתן לנו בימי הדין
הנוראים, וכל האהבה שהרעיף עלינו בחג הסוכות הקדוש הזה!

- ואם אנו זכינו לכך ... 'אשריכם ישראל'!...

ושוב ריקוד, עוד נשיקה וחיבוק כביכול, כמה גדולה אהבתו אלינו ...

אשרינו! ... אשרינו! ... אשרינו!

"הוא מה שאמר מורנו החכם לוצאטו "אף אם חטאת הרבה בני אל תתיאש,
כי מזרע ישראל אתה וה' יצליח דרכך". והיא תפילת אחד הראשונים
"הרבה פעמים פשעתי וחטאתי, ונחמתי היא שמזרע ישראל אני, מזרע
האבות, אברהם וכו'" כי אהבת ה' אותנו אינה תלויה בדבר אלא הוא אוהב
אותנו ומיטיב לנו בכל מצב."

- ואם אנו זכינו לכך אשריכם! ... אשריכם! ... 'אשריכם ישראל'!...

ושוב ריקוד: אשרינו! ... אשרינו! ... אשרינו! ... ריקוד של שעות, מעגלים מעגלים
סובבים בהתלהבות דקדושה, כל פה מלא שירות ותשבחות לבורא העולם שכל כך
אוהב אותנו.

[במחיצתם' ח"ב עמ' מ"ג, תוה"ד]

ב. השנה האחרונה של הישיבה באירופה

בחג שמחת תורה האחרון בעיר מיר הייתה השמחה במלוא עוצמתה כבכל שנה, ואף למעלה מכך. השירה של "עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו א-ל" הושרה ברציפות של כמה שעות, בהתלהבות שלא הייתה כדוגמתה בתולדות הישיבה ובקושי הגיעה לסיומה. יש שאמרו ששירה זו - שהייתה תפלה ממעמקי הלב - בקעה רקיעים וחוללה ישועה במרומים.

[ספר 'נס ההצלה של ישיבת מיר' פ"ד עמ' ל"ז]

ישיבת חברון:

השירים לא הוחלפו מידי מספר דקות, אדרבה השירה היתה חוזרת על עצמה שוב ושוב עד שהנפש היתה מתנגנת יחד עם המילים, "אמת, אוי אמת, אתה הוא ראשון... ואתה הוא אחרון". זכורני, מספר תלמיד חכם אחד, לאחר שנות הזעם והשוואה כשהובאו מחוץ לארץ שירי קודש שהשתלבו בין כותלי הישיבות, כמו השירים: "ונשגב ה'", "השיבנו ה' אליך", "א-לי א-לי למה עזבתני". באחת השנים שרו את המילים "א-לי למה עזבתני" במשך ההקפה הראשונה השניה השלישית הרביעית החמישית והשישית, רק אחר כך החליפו לניגון אחר. הבחורים התלהטו סביב השיר כל משך ההקפות. כזו היתה השירה שבאה ממעמקים.

היו רגעים שהבחינו בדביקות השירה של גדולי תורה, שהם היו ממשיכים בריקוד גם בשעה שהקהל כבר הפסיק את השירה. היה זה בדרך כלל רבי שמואל הלל שינקר ששמחתו בלטה באופן מיוחד, כשהמשיך לרקוד בכל כוחו ולא הבחין שהקהל סיים את ההקפה. השמחה גברה עד כלות הנפש... היה פעם שרבי הירש קופשיץ ורבי ישראל שינקר התרוממו להשגות של וולאז'ין, התלהבו מאד, התקדשו בסילודין, לקחו מפה צחורה, פרסו אותה על הארץ, והחלו להזדעזע בניגון "עלינו לשבח לאדון הכל... לתת גדולה.... ואנחנו כורעים" - וכרעו כמו ביום כיפור.

[ספר 'קול חוצב' עמ' 437]

ישיבת פוניבז:

הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל הרב מפוניבז, בחג שמחת תורה בכל שנה רקד בהקפות עם בני הישיבה כבחור צעיר. הוא רקד בלי גבול כשפניו זורחות אור וכולו קורן מרוב חדותא עילאה, מפזז ומכרכר מבלי להתעייף. שמחת תורה, נהג לומר, היא

נקודת השיא והפיסגה של הימים הנוראים. מדוע? ... "כי הם חיינו!!".
הוא היה מחבר פיוט בן מלה אחת ושר אותו מאות פעמים בכל הניגונים והריקודים
לערנען!! לערנען!! ללמוד!! ללמוד!!
ויש שהיה משתלב במחולות בין שני בחורים באהבת נפש, ותוך כדי ריקוד ושירה הוא
לוחש באזנו של הבחור לימינו "קלאר ווערן ש"ס! קלאר ווערן ש"ס!!" [שיהיה ברור לך
הש"ס!], כלומר קבל עליך עכשיו ללמוד בהתמדה עד שתהיה בקי בכל הש"ס. אחר כך
הוא פונה לשמאלו וחוזר ולוחש בעצם הרקידה באזנו של הבחור השני "קלאר ווערן
ש"ס! קלאר ווערן ש"ס!!" וכעבור רגעים ספורים הוא כבר נמצא בקטע אחר של מעגל
הרוקדים, שוב עם פרחי תורה אהובי נפשו, להלהיבם שיהיו בקיאים בש"ס.
הוא שהנהיג בישיבה את מכירת ה"כיבודים" בשמחת תורה פסוק ב"אתה הראת"
וכיוצ"ב במחירים מפולפלים של מאות ואלפי דפי גמרא, או אפילו הש"ס כולו, אשר
ה"קונים" העילויים התחייבו ללמוד במשך השנה הבעל"ט. והיה מנצח אישית על כל
מהלכי ה"בורסה" הזאת, המכרזים והתחרויות, כשפניו קורנות מרוב אושר ושמחה,
באמרו שעושה ביום זה את ה"עסקים" הטובים ביותר מכל השנה. "בריקודים של
שמחת תורה" גילה פעם בשיחה, "מכיר אני בנקל מי מבין הבחורים זכה בשנה החולפת
לעשות שטייגן ולגדול בתורה - שרקידתו כמשוש חתן על כלה".

(ספר 'הרב מפוניבז' חלק ג' עמ' ז')

ד. מהות השמחה

הקפות שניות ברמת גן:

בעיר רמת גן היה נהוג כל שנה לעשות בכיכר העיר "הקפות שניות" במוצאי שמחת
תורה. להקפות אלו היו מזמינים את השגרירים הזרים השוכנים בעיר. גבאי בתי הכנסת
היו מביאים את ספרי התורה מבתי הכנסת השונים, והציבור היה רוקד ברחובה של עיר
בהתרגשות גדולה לכבודה של תורה.

אחד השגרירים הזרים, שגריר אפריקני, הביט ברוקדים המרימים את ספרי התורה אל
על, מחבקים ומנשקים אותם, ורוקדים סביבם בהתלהבות גדולה. הוא פנה לראש העיר
ושאל אותו "מה מחזיקים הם בידיהם, שבכזו התרגשות מחבקים ומנשקים אותו?"
ראש העיר הסביר לו שזה ספר התורה, ספר החוקים והמשפטים של העם היהודי.

גבותיו של השגריר התרוממו, והוא הגיב בהשתאות: "כמה תמוה הדבר! הרי גם לנו יש ספר חוקים, אבל אצלנו אין אף אחד שינשק אותו וירקוד איתו - אדרבא, כולם שונאים אותו ורוצים להפטר ממנו. ואילו אצלכם עושים חגיגה שלמה לכבודו, מחבקים ומנשקים אותו?!"

מהי התשובה האמיתית לשאלה זו? אף שמאוד יתכן שהשגריר האפריקני אינו מסוגל להבינה, אבל חשוב שהדברים יהיו ברורים לנו.

ההבדל העצום - להבדיל אלף אלפי הבדלות - הוא שהתורה איננה רק ספר חוקים, היא מתנת אהבה יקרה מכל הון! בה בורא העולם, שברא את העולם המשוכלל והמדהים שאנחנו נמצאים בו, מגלה את סוד רצונו האמיתי בבריאתו. בה הוא חושף איך ניתן להשיג את ייעודו הנפלא והנכסף - את העולם הבא - בצורה המושלמת ביותר.

בנוסף לכך, מתנת אהבה זו כוללת בתוכה, את הקדושה הנעלה ביותר שיש בעולמנו. על כן, על ידי לימודה וקיומה, האדם מתקשר לחלק המרומם והמקודש ביותר שבועומק פנימיותו, באופן שכל מהותו משתנה, מתעלה, מתקדש ומתקרב אליו ית' בצורה שאין באפשרות שום אמצעי אחר בעולם לחולל.

מציאות נפלאה זו, שאין כערכה בכל העולמות, היא מתנת האהבה שנתן לנו המלך הגדול שבחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון, כמתנה שהחתן נותן לכלה בעיצומה של הילולת הנישואין.

וכיון שהיא הקדושה הנשגבה ביותר הקיימת בעולמנו, היא גם ראש האמצעים המקשרים בינינו ובין בורא העולם. על כן, יחס האהבה שלנו אליה הוא ביטוי של האהבה שלנו אליו ית'. האהבה שלנו לתורה מבטאת את האהבה שאנו חשים כלפי מי שברא אותנו, מחיה ומקיים אותנו כל רגע מחיינו, דואג בלי הרף לטובתנו, מספק לנו את כל צרכינו ואף את כל הדברים הרבים שמשמחים אותנו שאנחנו אוהבים ונהנים מהם בעולם. האהבה שלנו אליו ית' היא תגובה טבעית לטובו המופלג ולאהבתו הנפלאה אלינו. הנשיקה שלנו לספר תורה היא באמת נשיקה - כביכול - לנותן התורה ית'.

אלו הם הרגשות הנלהבים שעלינו להעיר ולפתח על ידי הריקודים לפני ה' בשמחת תורה, שיאירו את נשמתנו ושילוו אותנו כל ימי חיינו.

[דורש טוב, תוה"ד]

שער ט

קומי אורי חנוכה

מצוה זו החביבה, לא יעשה אותה בלא לב
ולב כמצות אנשים מלומדה ח"ו, אך יעשה
אותה בשמחה עצומה ובכוונה הראויה לה.
וראוי להאריך בשירים ופיוטים, ולספר לבניו
ולבני ביתו הנסים והנפלאות שעשה לנו
יוצרנו ובוראינו יתברך שמו ויתעלה, בכדי
שיתנו שבח והודאה לית"ש.

(יסוד ושורש העבודה שער י"ב, פ"א)

"מצוה חביבה עד מאד"

כאשר הרמב"ם מתאר את מצות הדלקת נר חנוכה כמצוה חביבה עד מאד, נראה כוונתו שיש להרגיש בשעת קיומה חביבות גדולה זו. שיש לחוש במאור הנרות את מאור טובו הנפלא של השי"ת.

בימים מיוחדים אלו של חנוכה מתגלה בעולם אור נעלה של גילוי כבוד שמים שניתן להתרומם על ידו בקרבת ה' ובאהבתו. כדי לזכות להתעלות זו צריך להבין לעומק את תקנת חז"ל של ימי החנוכה ואת מצוות הלב שבה.

תוכן השער

פרק א'	על כן באורים כבדו ה' תשצג
פרק ב'	להודות ולהלל לשמך הגדול תתג
פרק ג'	חנוכת המזבח תתטז
פרק ד'	מזמור שיר חנוכת הבית לדוד תתכז
פרק ה'	התרשלות בעבודה תתמא

פרק א' "על כן באורים כבדו ה'"

המצוה להדליק נרות באירועים או בזמנים מסוימים, מטרתה לעורר אותנו להרגיש "אור פניו" ית' - מאור טובו ית' המתגלה במעמד או בזמן זה, כמו שכתוב "על כן באורים כבדו ה'" (ישעי' כ"ד). זוהי מטרת נרות חנוכה, להאיר את לבנו בטובו המופלא של השי"ת שהתגלה לעין כל בימים ההם, מתוך ההכרה שטוב זה ממשיך ללוות אותנו בכל זמן ובכל מקום. מתוך היבט מואר זה עלינו להגיע "להודות ולהלל לשמך הגדול".

במקורות של ימי החנוכה ישנה תעלומה. בכל מקום שמובאת התקנה של חנוכה בדברי חז"ל, מובא רק שקבעו ימים של הלל והודיה, ולא מוזכר כלל שתקנו הדלקת נרות. הלכות הדלקת הנרות מובאות בכל פרטיהן, אולם לא מוזכרת עצם התקנה של הדלקת הנרות, רק שתקנו ימים של הלל והודיה. בברייתא בשבת כ"א ע"ב כתוב **"לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה"**, וכן בתפילת על הניסים **"וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול"**. והדבר מפליא, לכאורה חלק חשוב מהתקנה של חנוכה הושמט. למה תקנת הדלקת נרות חנוכה אינה מובאת בדברי חז"ל?

ונראה בעה"י ביאור הדבר, שבדרך כלל מבינים ששתי המצוות של חנוכה, הדלקת הנרות והלל והודיה לה' הן שתי תקנות שונות. מצות הדלקת הנרות מיועדת להזכיר לנו על מה אנחנו מהללים ומודים לה', ומצות הלל והודיה היא המצוה לעורר רגשות הלל והודיה ולבטאם. אולם נראה שיש בתקנת הדלקת הנרות הרבה יותר מרק תזכורת הנס בלבד.

הטור בהלכות יום הכפורים (או"ח סי' תר"י) כתב :

נוהגין [ביום הכפורים] בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות משום דכתיב "על כן באורים כבדו ה'" ומתרגמינן "בפנסיא יקרו ה'".

בזמנים או באירועים שבהם יש גילוי כבוד שמים מיוחד, נוהגים להדליק נרות כדי לסייע לנו להרגיש את כבוד השמים השורה במעמד. על כן תקנו חז"ל להדליק נרות בשבת וביום טוב¹, וכן נוהגים להדליק נרות בסעודות מצוה, בבית הכנסת לפני החזן, ובשעת החופה.

כדי להבין את הקשר בין "כבוד ה'" והדלקת נרות, יש להבין את הנאמר בדבר שדומה לכך בענין קישוט החופה. מובא בזהר הק' (ח"ב דף קס"ט ע"א) שראוי לקשט את החופה בכל מיני קישוטים (וכן כנ"ל אנו נוהגים להדליק נרות תחת החופה מסיבה זו) כדי "להזמין" בכך את השכינה, כביכול, לבא להצטרף לשמחה. ביאור הדבר הוא, שכמו שניתן להשתמש בשמחתו של הגוף בעונג שבת ויום טוב לעורר את השמחה שהנשמה מרגישה ברוממות הקדושה של זמנים אלו, כך אפשר להשתמש בנעימות שהגוף חש מיופי גשמי, כדי להרגיש את נועם היופי הנעלה של טובו ית' וחסדו המתגלים במעמד החופה. כאשר מרבים ביופי הגשמי של החופה, מתוך הכרה שכל מקורו של יופי זה הוא מהשי"ת, תתעורר בלב האדם תחושת היופי המרוממת של קדושה, שהיא יופייה של השכינה.

בדומה לכך, על ידי הדלקת נרות, כאשר הגוף מרגיש את נועם יופיו של האור הגשמי, יש לנשמה אפשרות להרגיש את נעימות האור הרוחני של קדושה ושל כבוד שמים הקיים במעמד. ואכן אין זה רק דמיון שטחי, שכן האור הגשמי הוא באמת חלק מהמציאות הכללית של "אור" הנובעת מ"מאור פניו" ית' – אור גילוי כבוד שמים וטובו הגדול של השי"ת. כמו שהעין רגישה לאור הגשמי ונהנית ממנו, כך הנשמה חשה את מאור פניו ית' ונהנית ממנו. ועל כן כמו שכאמור ניתן להשתמש בשמחת הגוף בעונג שבת ויום טוב לעורר את השמחה של הנשמה בקדושת זמנים אלו, כך בידינו להשתמש בשמחת והנאת הגוף מהאור, לעורר את שמחת הנשמה ממאור הקדושה ומטובו ית' המתגלה במעמד או בזמן מסוים.³

1 כ"כ בשו"ת הרא"ש (כלל חמישי סימן ח'), וז"ל: מכבדין שבתות וימים טובים ברבוי נרות דכתיב "על כן באורים כבדו ה'", ומתרגמינן "בפנסיא יקרו השם". ובמקום אורה יש שמחה דכתיב "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", וכתיב "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה", וכתיב "קול ששון וקול שמחה קול ריחים ואור הנר". לכן נהגו להרבות בנרות בשבתות וימים טובים לשמחה ולא לאורה. עכ"ל.

2 וז"ל הזה"ק: כלה לתתא, אצטריך לתקנא חופה לחופאה בתקינא שפירו, ליקרא דכלה אחרא, דאתיא למשרי תמן בחדוה דכלה תתאה. ובגין יקרא דההיא כלה עלאה אצטריך למעבד חופאה דשפירו בכל תקוני דשפירו, לזמנא לכלה עלאה לההיא חדוה.

3 ע' ספר כד הקמח לרבנו בחי' (ערך נר חנוכה), וז"ל: ידוע כי הדלקת נרות המנורה אצל השכינה [בבית המקדש] לא מעלה ולא מוריד כי מי שכתוב בו (דניאל ב') "ונהורא עמיה שרא" וכתוב (יחזקאל מ"ג) "והארץ האירה מכבודו"

קשר זה הקיים בין האור הגשמי לאורו של גילוי כבוד שמים, ניכר מנוסח ברכת "יוצר המאורות" שמברכים כל בוקר. באמצע ברכה זו, המתחילה ומסיימת בטובת האור "יוצר אור" ו"יוצר המאורות", מזכירים את "קדושת יוצר" הקדושה שהמלאכים אומרים, שבהשקפה ראשונה נראית כסטייה מנושא הברכה. אחר כך מזכירים שבחים שונים, ואומרים שהוא ית' "פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהלות, אדון הנפלאות כו'", ובשבת אף מוסיפים באמצע הברכה משבחה של שבת, אשר כל אלו לכאורה אינם שייכים כלל לברכת האור. אולם כנ"ל, הברכה על האור הגשמי של השמש, מיועדת לעורר בנו הודיה על כל הכלול במושג של "אור" שהקב"ה ברא. כל אור שיש בבריאה הוא מציאות של גילוי, שהקב"ה מוריד מעט את המסכה המסתירה אותו מברואיו, ומתגלה קצת מ"מאור פניו" המאירים. כל גילוי של מדת טובו ית' נקרא "אור", ועל תוספת חידוש אור כזה אנו מתפללים בסיום הברכה "אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו".⁴

כאשר יש מצוה או מנהג להדליק נרות כדי שנרגיש את כבוד השמים וקדושת המעמד כנ"ל, הדלקת האור הגשמי מיועדת לעורר "אור פנימי" בתוך האדם. מטרת האור שמדליקים היא להדליק את הפנימיות של האדם להרגיש את אור טובו ית' והיפוי של קדושה המתגלה בזמן או במקום ההוא.⁵ האור הפנימי הזה הוא מה שמבדיל בין אדם הרואה עולם טוב מלא חסד, תקוה ושמחה, לאדם הרואה את העולם בהיבט ח"ו של ייאוש ועצבות. יש בני אדם הנמצאים בעולם המרגישים תמיד בליבם את ה"אור" הפנימי הנעלה של מאור פניו ית'. לעומת זאת יש כאלו שבתוך ליבם נמצא באופן תמידי רק חושך והסתר רח"ל. לאנשים אלו חסרה ההכרה בטוב ה'

מה היה צריך לנרות בשר ודם. אבל הכונה היתה למעלת בהמ"ק ולכבודו כדי לקבוע בנפש גודל מעלת הבית ולהגדיל ערכו בעיני כל רואיו. וכן דרך מלכי בשר ודם שמדליקין בהיכל שלהם כמה נרות דרך כבוד וחשיבות, וכל שכן בבית המקדש שהיה אור העולם שצריך להדליק שם נרות ושתלבש הנפש מזה המורא והבושת, ושיהיה המקום ההוא יראוי ומקודש בעיניו, כמו שנצטוונו בתורה (ויקרא י"ט) "ומקדשי תיראו". ...ומזה נוכל להתבונן מנהג כל ישראל להדליק נרות בבתי כנסיות, לפי שהוא דרך כבוד והדר לבית התפלה, וכל הזהיר בהדלקת נרות בביהמ"ד הרי זה מכבד את הש", הוא שאמר הנביא (ישעיה כ"ד) "על כן באורים כבדו ה'" ודרשו ז"ל באילן פנסיא. 4 עוד שם בספר כד הקמח (ערך נר חנוכה), וז"ל: אמר דוד ע"ה במזמור (תהלים יט) "השמים מספרים כבוד א-ל", הזכיר נפלאות בתנועת הגלגלים ובמהלך השמש ואיך הוא המאיר לכל העולם, והזכיר אחריו "תורת ה' תמימה" להודיענו שעדיין יש אור גדול למעלה מן השמש הוא התורה, ומזה אמר "מאירת עינים" כלומר יותר מן השמש ... ולפי סדר המזמור תקנו לנו רז"ל "והאר עינינו בתורתך" לאמר אחרי "יוצר המאורות" מן הטעם הזה בעצמו, לפיכך המשיל המצוה לנר והתורה לאור.

5 עע"ש ספר כד הקמח (ערך נר חנוכה), וז"ל: "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" - הסמיך שמחה לישרים ואור לצדיקים, בא לרמוז שאין מעלת השמחה גדולה כמעלת האור, כמו שאין מעלת הישרים גדולה כמעלת הצדיקים, ותמצא לעולם בסידור המדות בכתובים, שהצדיקים קודמים לישרים ... ובא להודיע שעיקר השמחה היא האור, והצדיקים הם הזוכים למעלת האור וכ"ש למעלת השמחה, והישרים זוכין למעלת השמחה אבל לא למעלת האור, והוא שאמרו רז"ל (תענית ט"ו ע"א), "אמר רב נחמן בר יצחק לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה, צדיקים לאורה וישרים לשמחה".

ובכבוד שמים האמיתי.

לפי זה, נראה שהתקנה של חז"ל שקבעו שמונת ימי חנוכה "להודות ולהלל לשמך הגדול" והתקנה של הדלקת נרות חנוכה אינן שתי תקנות שונות, אלא הן בעומקן תקנה אחת, שכן גם ההדלקה מטרתה לעורר את הלב בהלל ובהודיה לה.⁵

ועל כן מוסבר בס"ד מה שנשאל לעיל שבדברי חז"ל כאשר מתוארת התקנה של חנוכה בכל מקום רק מובא שקבעו ימים של הלל והודיה, ולא מוזכר כלל שתקנו הדלקת נרות. שלפי האמור, מהות התקנה של חנוכה היא להודות ולהלל, והדלקת הנרות היא אמצעי שמיועד להגביר את רגשי ההלל וההודיה שיהיו חזקים ונרגשים ביותר. ואכן חידוש זה מפורש בפיט שנוהגים לומר אחרי הדלקת נרות חנוכה "הנרות הללו אנו מדליקין ... כדי להודות ולהלל לשמך הגדול על נסיך ועל נפלאותיך ועל ישועתך", תכלית הדלקת הנרות הוא להגיע להודות ולהלל באופן מושלם.⁶

על פי זה מבוארים דברי הרמב"ם שכתב בהלכות חנוכה (פרק ד' הל' י"ב):

מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להיזהר בה, כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הניסים שעשה. אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו, ולוקח שמן ונרות, ומדליק.

כוונת הרמב"ם במילים "כדי להודיע הנס" אינה רק שמטרת ההדלקה היא להודיע הנס לאחרים, שהרי אפילו אדם הנמצא לבדו במקום שאין בו אנשים אחרים מצווה בכל הלכות אלו הנובעות מחיוב המצוה. כוונתו היא לכלול בזה שמוטל על כל אחד גם "להודיע לעצמו" את הנס, היינו שבאמצעות הנרות יעורר בתוך לבו בצורה מוחשית את הטוב ואת החסד של השי"ת, ועל ידי כך יגיע "להוסיף בשבח האל והודיה לו על הניסים שעשה".

6 וכן כתוב בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סימן נ"ח אות ה'), וז"ל: נלענ"ד דהדלקת נר חנוכה היא עצמה ההודאה וההלל, כלומר שע"י זה יתן אל לבו להודות לה' על הנסים הגדולים שעשה לנו בנצחון המלחמות, וכמו שאומרים בנוסח "הנרות הללו וכו' על התשועות ועל המלחמות וכו' ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד כדי להודות ולהלל". ... וזהו מה שאומרים בנוסח 'על הנסים' בתפילה ובבהמ"ז בסיום ההזכרה של הנסים והישועות "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול" ואין אומרים 'להדליק נרות ולהודות', ומשום שכל עיקר ההדלקה היא להודות ולהלל ולפרסם גם הישועה וההצלה. עכ"ל מנחת שלמה.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

ההסתכלות באור הנרות

א. דברי גדולי הפוסקים

כמה מגדולי הדורות, מהם אף גדולי הפוסקים, מביאים שיש ענין להסתכל בנרות חנוכה אחרי הדלקתם. כך כתב החוות יאיר בספרו 'מקור חיים' (קיצור הלכות סי' תער"ב), וז"ל:

עיקר המצוה היא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם ולשמוח בהם¹. ... והכי משמע מה שאמרו "ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם" [משמע שיש מצוה בראיה]. ולכן הרואה גם כן מברך. ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר.²

וכן כתב בשו"ת 'שב יעקב' (דף כ"ח ע"ב), שו"ת 'תורה לשמה' (סי' קפ"ו) ועוד. בספר 'נפש דוד', הרב אליהו דוד רבינוביץ (האדר"ת) זצ"ל מתאר את רגשותיו הנלהבים בענין זה:

מצות נר חנוכה היתה חביבה עלי עד מאוד, ולולא שיחת הבריות הייתי מהדר שידלקו זמן רב כפי היכולת³. והייתי מתענג לישב בחדר שבו הנרות, לראותם ולהסתכל בהם בכל רגע, ולא הלכתי מאותו החדר רק כשהייתי אנוס על פי עבודת הציבור. ובכל זאת הייתי יושב נגד הפתח מאותו החדר, כדי להסתכל

1 מש"כ שהוא עיקר המצוה צ"ב דהא קי"ל הדלקה עושה מצוה. ואולי כוונתו שזו דרך להשגת עיקר מטרת המצוה.

2 וכתב ע"ז בתשובות והנהגות (ח"א סי' שצ"ד): הנה לפנינו דעת גאון הדור בעל חות יאיר זצ"ל שנפטר לפני קרוב לג' מאות שנה בשנת תס"ב, שראוי לשמוח עם הנרות. ולדבריו ראוי לישאר אצל הנרות כחצי שעה.

3 ע"ע בזה מור וקציעה סי' תרע"ב, אלי' רבה שם ס"ק ג', מאירי שבת כ"א ע"ב, גליוני הש"ס שם, שבט הלוי ח"א סי' קפ"ט ג', ארחות רבנו ח"ג עמ' ט"ו.

בהם כפעם בפעם, והייתי שש ושמוח בהם הרבה.⁴

הרב יצחק זילברשטיין שליט"א ("ווי העמודים וחשוקיהם" גליון כ"ה) מוסיף שנראה שגם מי שהולך ברחוב, יש ענין שיסתכל בנרות חנוכה הדלוקים אף שכבר הדליק נרות בבית, שכן אם יש מצוה על המדליק שידליק במקום שהעוברים ושבים יראו, מסתבר שיש גם ענין על העוברים ושבים להסתכל בנרות.⁵

אף שכנ"ל יש מעלה והידור לישב אצל הנרות ולהתבונן בהם, מכל מקום להלכה נקטו הפוסקים שאין הדבר נצרך מדינא. כך כתב באגרות משה (או"ח ח"ה סי' מ"ג) שבראיה אחת יוצאים ידי חובה, והביא ראיה שאם לא כן למה 'כבתה אין זקוק לה', היו לחז"ל לחייבו להדליקה בשביל מצות ראיה. וכן פסקו בס' הליכות שלמה (עמ' ש"ז), אשרי האיש (פל"ד י"ח), אור לציון (פמ"ו ה"ו), שו"ת משנה הלכות (חי"א סימן תקל"ו).⁶ וכן השיב הגר"ח קניבסקי זצ"ל (קונטרס "גם אני אודך" עמ' י"ד).

ב. התעוררות הלב אחרי ההדלקה

תוספות (סוכה מ"ו ע"א ד"ה הרואה) כתבו בביאור מה שתקנו ברכה על ראיית נר חנוכה, שהוא "משום חביבות הנס". לפי דבריהם נראה שטעמו הפשוט של הענין הנ"ל להסתכל בנרות אחר הדלקתן, הוא לעורר בלב את חביבות הנס, דהיינו לחוש טובו ית' ואהבתו הגדולה לעם בחירתו שהתגלו על ידי ניסי חנוכה, ולהאיר בכך את הלב באהבת השי"ת. וכן נראה מדברי רבי חיים אחי המהר"ל מפראג זצ"ל בספרו 'אגרת

4 סמך לנוהג זה הראה האדר"ת בקונטרס "עריכת נר" נדפס מכת"י בקובץ מוריה, על פי דברי הגמ' ב"ק ס"ב ע"ב: "הניח חנוני נרו מבחוץ החנוני חייב. ר"י אומר בנר חנוכה פטור". וקיי"ל כת"ק כמש"נ בטוש"ע חו"מ סי' תי"ח סי"ב: "ואם הניח החנוני נרו מבחוץ הוא חייב לשלם ואפילו בנר חנוכה, שהיה לו לישב ולשמור שלא יזיק". ודייק מכך האדר"ת: "מבואר הטעם דהי' יכול לישב ולשמור. מזה משמע קצת דיש לישב ולשמור את הנרות, דאם לא כן י"ל גם כן דמכל מקום אתי לאמנועי ממצוה". כונתו, דבגמ' שבת כ"א ע"ב דייק מהך דרבי יהודה דבנר חנוכה פטור, זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה, דאי סלקא דעתך למעלה מי', לימא ליה היה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו, ודחי ודילמא אי מיטרחא ליה טובא אתי לאימנועי ממצוה. ע"כ. ולכאורה אם אין חיוב לשבת אצל נר חנוכה אמאי לתנא קמא חייב בנר חנוכה משום דהיה לישב ולשמור, הרי גם בזה אתי לאמנועי ממצוה להדליק בחוץ, משום דצריך לישב ולשמור. אלא ודאי שמעיקר מצות נר חנוכה הוא גם לשבת אצל הנרות לראותם. על כן שפיר שייך הטעם שה"ל לישב ולשמור.

5 המשך דבריו שם: ועוד, שהרי מי שלא הדליק נרות, ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בביתו, כשרואה נר חנוכה מברך 'שעשה נסים' כמבואר בשו"ע סימן תרע"ו ס"א, הרי שיש מצוה בעצם הראיה, ואף מי שלא בירך על הנרות יכול לברך על הראיה. ובלאו הכי, בכל מצוה שאדם מקיים יש ענין לראות את המצוה, וכמו שמצינו ביומא דף ע"א שיש ענין לראות את הכהן גדול בשעת עבודתו. וגם ביום הכיפורים היה כל אחד מביא ספר תורה שעשה ומראה לציבור את יופיו [ע"ש בפרש"י]. גם בעניננו יש ענין לראות את המצוה שעשה הבעלים בהדלקת נרותיו.

6 ע"ש שהעיר שמלפנים כשהדליקו נרות בפתח ביתם מבחוץ, לא נראה שישבו על פתח הבית.

הטיוול' שכתב: "העולם שמח בראיית נרות חנוכה, שזוכרים הניסים שנעשו לאבותינו". ועל כן, המטרה העיקרית בהסתכלות בנרות היא להתעורר על ידם להלל ולהודות לה'. וכתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה עמ' ד"ש) שלחוש רגשי הלל והודיה לה' בשעת ההדלקה הוא 'מעיקר המצוה':

עיקר תקנת חכמים להדליק נרות בחנוכה, הוא כדי להודות על ידי זה על הנסים הגדולים שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו בימים ההם בנצחון המלחמות, ולכן כוונת הלב בשעת ההדלקה להודות ולהלל לד' על נסי המלחמות היא מעיקר המצוה.

בספר מנוחה וקדושה להג"ר ישראל איסר מפוניבז' תלמיד הגר"ח מוואלאזן זי"ע (בהקדמה לספר שער התורה חלק ב' ד"ה הגה"ה), מובא שמטעם זה אין ראוי לעזוב את הנרות מיד אחרי ההדלקה, וז"ל:

אותם שמקדימין להדליק קודם תפילת ערבית, מכל מקום רצים תיכף אחר ההדלקה למהר לבית הכנסת להתפלל, גם זה אינו נכון. הא למה זה דומה למי שבא אצלו אורח הגון וחשוב ונתן לו שלום, ואחר כך הניחו והלך לו לדרך. הלא מדה היא בתורה ללמוד סתום מהמפורש, ומצינו ש"היו עוסקים ביציאת מצרים ... עד שבאו תלמידיהם וכו'". הלא בחנוכה גם כן מברכים 'שעשה ניסים'. ובצד אחד היה הנס גדול יותר מיציאת מצרים, כי גזירת נס חנוכה היה להשמיד ולהרוג למי שיחזיק בתורת משה ... הדין נותן להתעכב איזה זמן אחר ההדלקה עם בני ביתו או בעצמו, להכין לבו לשמוח על פטרונו [ית'] העומד לנו בעת צרותינו, ולפחות כל הזמן שהנרות דולקות.

וכן כתב ביסוד ושורש העבודה שער י"ב פרק א' ד"ה וראוי וז"ל:

וראוי להאריך בשירים ופיוטים עד משך חצי שעה על כל פנים, ואחר זה ראוי לספר לבניו ולבני ביתו הנסים והנפלאות מפי סופרים וספרים.

כתוב בס' מאיר עיני חכמים (להרב מאיר זצ"ל אב"ד דק"ק קארסטשוב וחדאדארקוב), וזת"ד:

ראוי לכל איש ישראל לעורר את עצמו מאוד בחפץ ותשוקה להשי"ת, לשורר ולזמר כפי כוחו, ולומר משירות ותשבחות של דוד המלך עליו השלום בספר תהלים. כל אחד יבחר לעצמו איזה מזמורים לשורר ולזמר לפני השם יתברך בעת הדלקת נר חנוכה, ולעורר שעשועים להשי"ת.⁷

7 יש מנהג נפוץ לומר "ויהי נועם כו' יושב בסתר כו'" שבע פעמים. וכן מובא בסידור עם כוונת האריז"ל ('סידור

ג. אור נרות חנוכה מ'אור הגנוז'

הרוקח⁸ (הלכות חנוכה סי' רכ"ה) כתב שבאור נרות חנוכה מתגלה מאור הגנוז שנגנז בששת ימי בראשית⁹. ועל כן תיקנו בחנוכה למהדרין להדליק במשך כל הימים ל"ו נרות, כנגד ל"ו שעות שהאור הראשון שימש לאדם הראשון, כפי שאמרו רז"ל במדרש. הגר"א¹⁰ מבאר את הענין של "אור הגנוז", שהוא האור של ידיעת ה' ושל רוח הקודש, והוא האור שכאשר יתגלה לעתיד לבא תתמלא הארץ דעה את ה'.

מסופר על צדיקי הדורות שהיו מביטים על הנרות זמן רב כשדמעות זולגות מעיניהם ביקוד רשפי אש שלהבת י-ה, בהתעוררות נשגבה. היו מהם שהיו מאריכים באמירת תפלות ובקשות ושופכים שיחם לפני קונם, כאשר דמוע תדמע עיניהם בבכיות של געגועים לכבוד שמים, לעורר רחמי שמים על ישראל לרומם קרן שכינת עוזנו ולהחיש זמן גאולתנו.¹¹

רבי שבת¹² (סגולה מהרמב"ן לומר כל תיבה ז"פ, ומהבעש"ט לאומרו רצוף ז"פ. וע' דעת תורה למהרש"ם (תרע"ו, ד') שמביא טעם למנהג מתשב"ץ הקטן (מנהגי מהר"ם מרוטנבורג) סי' רנ"ח "שבני חשמונאי ובניו היו הולכים למלחמה ואמרו ז' פעמים 'ויהי נועם' וב"פ 'אורך ימים אשביעהו', ונצחו". ומביא מגמ' שבועות ט"ו ע"ב דבחינוך הבית (כשהוסיפו על העיר והעזרות) אמרו שיר של פגעים (וע"ש ברש"י שמשה רבנו אמרו בהקמת המשכן). 8 יש מסורת שדברי הרוקח בספרו הם קבלה מפי אליהו ז"ל, כ"כ בני יששכר (חנוכה מאמר ב' אות ח'). בסדר הדורות (ימות העולם ד' אלפים תתקצח) מובא בשם ספר האמונות לרבי שם טוב, שיש קבלה ביד האחרונים שהיה אליהו ז"ל מתגלה בבית מדרשו של בעל הרוקח.

9 ע' מדרש רבה בראשית (י"ב, ו'): אר"י בר סימון אותה האורה שנברא בה העולם, אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו, כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור הפלגה שהן מקולקלים עמד וגנזו מהם, שנאמר (איוב לח) "וימנע מרשעים אורם". ולמה גנזו? אלא גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר "וירא אלהים את האור כי טוב" ואין טוב אלא צדיקים שנאמר (ישעיה ג) "אמרו צדיק כי טוב". ומנין שגנזו לצדיקים? שנאמר (משלי ד) "ואורח צדיקים כאור נוגה"... רבי לוי בשם רבי נזירא אמר שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה שתיים עשרה של ע"ש, ושתיים עשרה של ליל שבת, ושתיים עשרה של שבת.

10 וז"ל אדרת אליהו בראשית (א', ט"ו): "והוא אור הגנוז לעתיד לבוא, שאז ותמלא ארץ דעה". וז"ל הגר"א בביאור לסי"צ (פ"א משנה ט'): "רוח הקודש, לפי שהוא אמצעי בין הבורא ובין הנבראים, והוא אור הגנוז שבה יכולין לראות מסוף העולם עד סופו, וגנזה לצדיקים, כי ברוח הקודש יכולים להשיג מסוף העולם עד סופו וכו'. עכ"ל. וכתב החזון איש (אגרות ט"ו) "רוח הקדש מטיבה להשיג את האמת שבתורה". ובמדרגה יותר מרוממת כתב הרמח"ל (דרך ה' ח"ג פ"ג) שזוכים ע"י רוח הקדש לראות גם העתידות והנסתרות. וכתוב בספר הבהיר (אות קמ"ז), וכן משמע במדרש תנחומא נח (פ"ג), שאור זה נגנז בתורה, על פי זה כתב בני יששכר (חנוכה מאמר ב' אות ח') שמבואר מש"כ שנה חנוכה מסוגל לתורה. וע' תשובות והנהגות (ח"א סי' שצ"ד) שכתב בענין זה: "ודע כי נר מצוה ותורה אור" ואין לך אור גדול המסוגל להמשיך לאדם קדושה כמו עסק התורה". ונראה כוונתו שעל כן אין לבטל לימוד תורה כדי להסתכל בנרות, שהרי אותה קדושה נמצאת עוד יותר בתוך עסק התורה.

11 ס' אוצר החיים' על ה'דברי חיים' מצאנו זצ"ל, ספר אורחות יעקב על ה'דבר חיים' מנדבורנה והרבי ר' מרדכי מנדבורנה זצ"ל. וספר "אור שבעת הימים" על האדמו"ר מסקאליע זצ"ל: "... ביוה"כ הי' עבודה של בכי, בשמחת בית השואבה עבודה של שמחה, ובעבודת התפלה בערה אש קודש של עבודה, ושלתם ביחד היו בהדלקת נרות

ד. אור הנרות - אותו האור של מנורת בית המקדש

המלבי"ם ב'תורה אור' ריש פ' בהעלותך כתב שגם הדלקת נרות המנורה בבית המקדש היתה מעוררת אור הגנוז להאיר בתוך העולם, וז"ל:

בעת העלה אהרן את שבעת נרות המנורה בקודש בהיכל, ירד אור הגנוז בשבעת קני מנורה אשר למעלה בקודש, שימלא את הבית באור השכינה אור החכמה והנבואה, והיא אורה קיים לעולם. גם בזמן שאין בהמ"ק קיים, אם ימצא איש שימלא את לבו אורה ויאיר מחשכי נפשו על ידי אור תורה והנבואה, אז עליו יזרח ה' וכבודו עליו יראה, וקרנים מידו לו [ג' הפסוק חבקוק ג', ד'] מן המנורה הטהורה אשר ראה זכריה, וראה שהיא נמצאת גם בעת החורבן. ועל כן צוה להעלות את הנרות מלמטה למעלה, כדי להוריד אור הגנוז והצפון אור ה' וכבודו מלמעלה, "ויעש כן אהרן" שהעלה נרות שלמטה "אל מול פני המנורה" העליונה.

לפי זה, נרות חנוכה, שגם בהם מאיר אור הגנוז כמו שכתב הרוקח, יש בהם מעין הארת המנורה של בית המקדש. על פי זה מתבהרים דברי הרמב"ן ריש בהעלותך שכתב בשם המדרש שהקב"ה ניחם את אהרון שלא היה לו חלק בקרבנות חנוכת הנשיאים, ואמר לו "לגדולה מזו אתה מתוקן ... יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם ... הקרבנות, [רק] כל זמן שבהמ"ק קיים הם נוהגים, אבל הנרות, לעולם אל מול פני המנורה יאירו". כוונת המדרש היא לנרות חנוכת החשמונאים שממשיכים להאיר אף לאחר החורבן בתוך הגלות. וצריך ביאור איך יש כאן ניחום לאהרון שנרות בניו יאירו לעולם, שהרי בניו החשמונאים הדליקו הנרות של נס חנוכה רק שמונה ימים בלבד?

ברם לפי הנ"ל הדברים נהירים, שמסירות נפשם המופלאה ומעשיהם הכבירים של החשמונאים הטביעו בימים אלו את האפשרות להאיר את העולם בימי החנוכה באותו אור מעין האור שהם הדליקו בבית המקדש. וכמו שכתב הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פ"ז אות ו') שמהותם של כל המועדים היא "סדר שסדרה החכמה העליונה שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת אותו התיקון ההוא". ועל כן השפעת מסירות הנפש של

חנוכה. וע"ע קב הישר פרק צ"ו, וז"ל: בהרבה מקומות מצינו שחביבין לפני הקב"ה נרות של מצוה כמו שאמר הכתוב "באורים כבדו את ה'". וכל הנר הדלוק לדבר מצוה יש בו קדושה נפלאה גדולה אין שיעור, ואלו היינו זוכים להשגות רוח הקדש, היינו מבינים ומשיגים על ידי מצות הדלקת הנרות של מצוה, עתידות, דהנר של מצוה מתנבא כמו נביא המתנבא על פי ה' עכ"ל. [מקורו מהספר 'סוד יוסף' לרבו של הקב"ה הישר, פרק פ'.

החשמונאים חוזרת ומתעוררת בכל שנה ושנה בימי החנוכה על ידי הדלקת הנרות שלנו, שבכוחם להוריד לעולם מעין אור הגנוז שהמנורה בבית המקדש היתה מקרינה בעולם. זהו ניהומו של הקב"ה לאהרן הכהן שאמר לו "לגדולה מזו אתה מתוקן", כלומר אור הגנוז שהאיר את העולם בעת שהדליק אהרן את מנורת המשכן, ימשיך להתקיים בעולם על ידי הדלקת נרות חנוכה הנוהגת גם בזמן שאין בית המקדש קיים, בזכות בניו החשמונאים¹².

לפי זה מבוארים דברי הראשונים¹³ המביאים שהסיבה שתקנו ברכה על ראיית נר חנוכה היא כיון שראיית נר חנוכה היא כראיית מקום שנעשה בו נס לישראל. והיינו כנ"ל, שיש במאור הנרות מעין המאור של נרות החשמונאים ממש וכדברי הרמח"ל. גם מתבהר לפי זה העובדה שיש הלכות והידורים שנוהגים בנרות חנוכה מעין נרות בית המקדש¹⁴.

על פי זה מאירים ביותר דברי הספר אורחות יושר (לרבי יצחק מולכו, פרק י"ז) שכתב שיש לכוון בשעת הדלקת הנרות כאילו מדליק את נרות המנורה של בית המקדש¹⁵. וכן העיר הרב דב יפה זצ"ל לתלמידיו ("דברי מוסר" חנוכה עמ' ט"ז), וזת"ד:

בהדלקת נרות חנוכה, יש דמיון להדלקת המנורה בבית המקדש, ומעין אותו השפע שהיה נמשך מהמנורה בבית המקדש נמשך כיום ממנורת חנוכה. וכפי שבהדלקת המנורה בבית המקדש היה מושפע אור בכל העולמות, כך גם בימינו בהדלקת נרות החנוכה מושפע אור בכל העולמות. ... ברם בזמן בית המקדש היה הכהן מטיב את הנרות ומדליק את המנורה, ואילו היום כל יהודי באשר הוא, מדליק ומיטיב את נרותיו. על כן יש לעשות את המצווה בהתרגשות ובכוונה גדולה, שכן אנחנו עכשיו מעין הכהנים שהיו מדליקים בבית המקדש!

¹² ביאור זה מצאתי בספר 'דרש דוד' להרב דוד הופשטטר שליט"א. ומעין זה כתב הגאון רבי שניאור קוטלר זצ"ל (קול התורה גליון ס"ב): תכלית בנין המשכן והמקדש היא להשרות שכינה בתוך כלל ישראל. כאשר המנורה דולקת במקדש אור השפעתה מגיע לכל בתי ישראל בכל מקום שהם כמו שכתוב (שמות כ"ה) "ושכנתי בתוכם". כמו כן להיפך, כאשר המרכז איננו, אז כל בית בישראל אשר בו מדליקים נרות, מצטרף להדלקת מנורה כמו שהיתה בבית המקדש. והמה דברי הרמב"ן "הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו". עכת"ד.

¹³ השאלות (וישלח שאילתא כ"ו) וספר הפרדס (שער הראיה).

¹⁴ הר"ן שבת כ"א (דף ט' מדפי הרי"ף) כתב שהאיסור להשתמש לאורן של נרות חנוכה חל על כל שימוש ואפילו תשמישין של מצוה, וטעמא דמילתא דעל ידי נס שנעשה במנורה תקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל. ובכל בו סימן מ"ד כתב: "ונהגו לחדש הפתילות בכל לילה זכר למקדש שהיו מחדשין אותו בלילה".

¹⁵ וז"ל: על כן הירא את דבר השם תכף ומיד שהתפלל ערבית ימהר יחיה לבוא אל ביתו להדליק נר חנוכה ולכוין כאילו הדליק המנורה של בית המקדש כדכתיב "יערוך את הנרות" (ויקרא כ"ד, ד'). עכ"ל.

פרק ב' "להודות ולהלל לשמך הגדול"

תקנת חז"ל "להודות ולהלל לשמך הגדול" בימים אלו, נראה שהיא אינה רק להודות על הניסים שהיו בימים ההם, אלא לפתוח את העיניים ואת הלב להכיר בכל החסדים המרובים שהקב"ה מעניק לנו בכל רגע מחיינו, ולהודות ולהלל לשמו הגדול עליהם.

יש מקום לעיין בתקנה שתקנו חז"ל כמו שכתוב "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול". האם הכוונה כאשר מקובל להבין, שתקנו שמונה ימים של הודיה על ניסי ה' שקרו באותו זמן של תקופת החשמונאים. או אולי כוונת התקנה היא שבשמונה ימים אלו כל יהודי יעורר בתוך לבו הלל והודיה להשי"ת על כל החסדים הרבים שה' גומל אתו ועם כלל ישראל בכל דור ודור?

בנוסח תפלת "על הניסים", שמוסיפים בימי החנוכה, כתוב "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול". גם בברייתא המובאת בגמרא שבת כ"א ע"ב כתוב "לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה". ויש לתמוה שאם חז"ל רצו שבמשך הדורות כלל ישראל יודו ויהללו להקב"ה על הניסים הגדולים שעשה לעם ישראל בימים ההם בימי מתתיהו ובניו, היה להם, כחלק מתקנת הלל והודיה זו, לכתוב מגילה כמו בפורים, אשר שם יתארו בפרוטרוט כל הנסים והחסדים הגדולים אשר עליהם תקנו להודות. בפורים, חז"ל תקנו לקרא מגילת אסתר המתארת את הניסים שהתרחשו בימי התקנה, לעומת זאת בחנוכה תקנו לקרא את ההלל שמתאר את כל החסדים הרבים שהקב"ה עשה לכלל ישראל במשך כל הדורות. הבדל זה ניכר גם בפיוטים שהתקבלו בתפוצות ישראל לשיר בימים אלו⁷. בפורים נוהגים לשיר

⁷ וכפי שנמסר מגדולי הדורות, הפיוטים שהתקבלו בכלל ישראל יסודם בהררי קודש ויש השגחה עליונה מיוחדת על חיבורם והפצתם. ע' ס' "ישמח משה" ריש פ' וזאת הברכה ובהקדמת ריא"ז מרגליות ז"ל לספר ביאור השיר בר יוחאי.

על הנסים של פורים דווקא ["שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי כו' ... ארור המן ... ברוך מרדכי ..."], ובחנוכה מודים ומשבחים על כל חסדי השי"ת לעם ישראל במשך כל הדורות ["מעוז צור ישועתי ... חיל פרעה וכל זרעו ... קץ בבל זרובבל ... אגגי בן המדתא ... יונים נקבצו עלי ... דחה אדמון ... הקם לנו רועים שבעה"].

ונראה שקרוב לומר שבזמן הניצחון הגדול של חנוכה, אחרי תקופת גזרות היוונים, שהיה אסור לכלל ישראל להזכיר שם שמים בפהרסיא, ואף נגזרו עליהם גזרות מעין המובא במדרש "כל מי שיש לו שור יחקה על קרן השור שאין לו חלק באלהי ישראל ואם לאו גוזרין עליו הריגה" (מדרש תנחומא תזריע פרק י"א)⁸, ראו חז"ל לחדש ולרענן את כל הענין של הלל והודיה גלויה לה' על כל חסדיו הרבים, שודאי נחלש מאד בתקופת גזרות אלו⁹. בנוסף לכך, כאשר מן השמים לוקחים אמצעי רוחני או עבודה מסוימת מכלל ישראל, זה סימן שאין מכירים מספיק בחשיבותו ואין משתמשים בו כראוי¹⁰. על כן, כיון שנגזר על כלל ישראל לאסור עליהם להודות לה', היה בכך גילוי מן השמים שענין זה לא היה מנוצל אצלם באופן הראוי, לכן ראו חז"ל להחזיר עטרה זו ליושנה¹¹.

מלבד זה נראה שראו חז"ל שימים אלו של חנוכה הם ימים שבתוכם חבויה הקדושה שהשרישו בהם החשמונאים של הלל והודיה, ועל כן ימים אלו מסוגלים באופן מיוחד להתחזק ולהתעלות בהם ברגשי הודיה לה'. וכמו שכתב רבי צדוק הכהן זצ"ל (פרי צדיק לחנוכה - אות ח' עמ' 152) בביאור דברי הגמרא "לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה".

מה שאמרו בגמרא "לשנה אחרת קבעום וכו'", והקשו הלא זריזים מקדימין למצות ומדוע המתינו לשנה אחרת? אך יש לומר דבשנה ראשונה לא ידעו אם נקבע קדושת ימי חנוכה לעולמי עד, ולא ידעו אם לקבוע ימי חנוכה לעולם. דבשלמא ביציאת מצרים צוה השם יתברך לקבוע יום טוב לעולמי עד, מה שאין כן מצות נר חנוכה שהיה רק מצות זקנים שהם תקנו, לא ידעו בשנה ראשונה אם תהיה הקדושה נקבע לעולמי-עד בזמן הזה. אך לשנה אחרת כשהרגישו בזמן הזה האור שהאיר בלב, קבעום להיות מדליקין נר חנוכה לעולם, וזהו שאמרו "ועשאוים יום טוב בהלל והודאה".¹²

8 מעין זה גם: במדרש רבה בראשית (ב', ד'), (ט"ז, ד'), (מ"ד, י"ז), שמות (ט"ו, ט"ז), ויקרא (י"ג, ה'), (ט"ו, ט'). פסיקתא רבתי פרשה ל"ג ועוד.

9 ע' ראש השנה י"ח ע"ב: שגזרה מלכות יון גזרה שלא להזכיר שם שמים על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות. וכך היו כותבים: "בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לא-ל-עליון".

10 ע' ב"ח או"ח סי' תר"ע מובא לקמן פרק ה', שדבריו מבוססים על יסוד זה.

11 כך גם מביאים דיוק מלשון הלבוש סימן תרפ"ב, וז"ל: "שעיקר חנוכה להודות ולהלל קבעו, דהיינו להודות ולשבח להשי"ת על הניסים שעושה עמנו" עכ"ל.

12 ע' תיקוני זהר (דף כ"ח ע"ב ודף כ"ט ע"א): תמינאה [השמיני מסוגי הנגינה שנאמר בהם ספר תהלים],

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. מהות ההודיה של חנוכה

הרב דב יפה זצ"ל:

המטרה - להודות ולהלל על כל חסדי ה' איתנו

חז"ל תיקנו בימים אלו להודות ולהלל לשמו הגדול על חסדיו ועל נפלאותיו. על ידי שאנו מודים על הניסים ומהללים את ה' [על ניסי אירועי חנוכה], נתעלה ונתקרב אליו ית' עד שההודאה לא תהיה רק על מה שהיה בימי החשמונאים, אלא על כל חסדי ה' איתנו עד היום הזה.

החגים ניתנו לנו כדי שהחג ישפיע על כל השנה שלנו, ולא שהחג יהיה כאי בודד בים של חולין. בחנוכה ניתן להתעלות ברגשי הודיה והלל להשי"ת על כל חסדיו. ועל כן, אף שנתפלל תפילת 'על הניסים' במשך שמונה ימים כמה פעמים כל יום, חשוב מאד [כדי שלא תהפך לאמירה שגרתית] לומר אותה, וכן תפילת הלל, בשמחה ובהתלהבות גדולה. תפילות אלו הן מתנות יקרות שה' העניק לנו.

"וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול", מילים אלו הן חלק של תפילת 'מודים' [שאנו מודים גם על קביעות ימי החנוכה], שכן בהם אנו מודים להשי"ת על החסד של ההארה של הימים הקדושים הללו, שבאמצעותם ניתן להתחזק ב'להודות ולהלל לשמך הגדול', ועל ידי שאנו מודים ומהללים לה' אנו מתרוממים ומתקרבים אליו ית'.

[דברי מוסר' חנוכה עמ' י', י"ט, כ"ד, כ"ה, ל"ב, תוה"ד]

ב"הודאה", וביה הוה משבח דוד הודו לה', ודא הוד [הספירה השמינית] ודאי, "למנצח" "הודו", בהון רמיזין נצח והוד, ואינון נסין [הם נקראים 'ניסים' לפי שעל ידי נצח והוד נעשים הניסים], וביה [בהוד] שבח משה "אז" [גי' שמונה], הדא הוא דכתיב "אז ישיר משה", בגין דאיהו הוד דיהיב למשה [כמוש"כ "ונתתה מהודך עליו"], "אז תקרא וה' יענה", ...ואיהו הוד תמניא יומי דחנוכה [מידת ההוד נתקנת בשמונת ימי החנוכה] ... עכ"ל.

הרב דוד כהן שליט"א:

☪ הודיה לה' היא ניצחון על כפירת יון ☪

הענין של קביעת ימי החנוכה כימי הלל והודאה, הוא ההכרה בהנהגת הקב"ה בבריאה ובניסיו, שמתוך הניסים הגלויים באה ההכרה וההודאה שגם הטבע הוא כולו ניסים נסתרים, והנהגת הקב"ה פועלת בהעלם בתוך מערכת הטבע.

לפי זה מבואר מה שאמרו חז"ל (תקו"ז כ"ח ע"ב) שבחנוכה באה לידי ביטוי מידת ה"הוד". שכן (כמובא שם בתקו"ז) עניין הוד הוא ההודאה לה', וכמו שכתב הגר"א בספר 'אמרי נועם' (ברכות נ"ח ע"א). וכתב המלבי"ם (ספר הכרמל) שהמילה "הוד" מציינת מעלה פנימית שאינה נראית לכל. חנוכה הוא הזמן שנקבע על הנס הגלוי של פך השמן, שעל ידו באה ההכרה וההודאה בהנהגת הקב"ה הנסתרת הפועלת בתוך מערכת הטבע.

על פי זה מתברר לשון החיד"א (ספר "דברים אחדים" דרוש ל"ב) שבחנוכה "נתקן מידת ההוד". שכן מגמת גזירות יון היתה הפקעת מידת ההוד. שעיקר ענינו של יון היה הכפירה בהנהגת ה', לומר שכל העולם מתנהג בצורה עצמאית על ידי הטבע (כמוש"כ הרמב"ן ויקרא ט"ז, ח'). כפירה זו היא ההיפך הגמור של מידת ההוד שהיא ההכרה בהנהגת הקב"ה בתוך הטבע. ולכן מתוך גזירת יון נחסר ונתמעט ענינה של מידת ההוד ועל ידי נס חנוכה נתחדשה ההכרה בהנהגת ה' ונתקנה מידת ההוד, ולכן נקבעו ימי החנוכה כימי הודאה.

☪ ההודאה לה' היא סיבת חביבות המצוות ☪

לפי האמור, מבוארים דברי הרמב"ם (הל' חנוכה ד', י"ב) שמיוחדת היא מצות הדלקת נר חנוכה שהיא "מצוה חביבה עד מאוד". שכן אף שענינם של כל המצוות הוא ההודאה [כמוש"כ הרמב"ן סוף פ' בא "כוונת כל המצוות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו"], מכל מקום מצות נר חנוכה היא מצוה שכל מהותה וענינה הוא ההודאה והשבח לקב"ה על הניסים שעשה לנו, וההכרה בהנהגת הקב"ה בתוך מערכת הטבע וההודאה עליה. שהרי כתב הרמב"ם שם שמטרת הדלקת נר חנוכה היא "להודיע הנס, ולהוסיף בשבח האל, והודיה לו על הניסים שעשה לנו". כוונת דבריו שההדלקה עצמה היא ההודאה, שעל ידה בא פרסום ההכרה בנס, וההכרה מעוררת שבח והודאה. ולכן מתקיימת תקנת חז"ל של הלל והודאה על ידי הדלקת נרות חנוכה עצמה, וכפי שאומרים בפיוט "הנרות הללו אנו מדליקין - כדי להודות ולהלל לשמך הגדול כו".

לפי זה מבואר מאוד מש"כ הרמב"ם שמצות נר חנוכה היא "מצוה חביבה עד מאוד", שכן

כנ"ל כל מהותה של הדלקת נר חנוכה היא ההודאה, וחביבות המצוות נובעת מההודאה לה' שקיומן מבטאת ומעוררת, כפי שכתב הרמב"ן "כל המצוות שהם זכר ליציאת מצרים הם חמודות וחביבות מאוד, משום שבכל שעה אדם מודה בהן לאלוקיו". מבואר מדבריו שהודאה לה' מעוררת חביבות גדולה¹³. על כן ברור שמצות נר חנוכה שכל ענינה הוא ההודאה לה', היא מצוה חביבה עד מאוד.

[ימי חנוכה" פרק ל"ב. תוה"ד]

ב. מאמרי חיזוק בהודיה לה' בחנוכה

1. ימי הזדמנות להתעלות בהודיה

ימי הודיה על כל חסדי השי"ת איתנו

מהותם של ימי החנוכה מבוארת בתפילת 'על הניסים', "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול". קיבלנו הזדמנות שנתית בת שמונה ימים להתבונן בטוב המורעף עלינו משמים דבר יום ביומו ולהודות על כך מכל הלב. כשאנו זוכרים ניסים המופלאים שהתרחשו בימים ההם, אנו שמים לב כי גם בזמן הזה השגרה המבורכת שלנו מלאה בנסים ובמתנות משמים, ועלינו להודות לבורא העולם עליהם.

על כן ניטול פסק זמן ממירוץ החיים השוחק, ונייחד כמה לילות לישיבה משותפת עם המשפחה, נחשוב על כל הטוב שזכינו לו. שולחן ערוך מלא בכל טוב, משפחה ברוכה ה' יושבת מסביב, אוירה טובה וחגיגית - נודה לאבינו שבשמים על כל הטוב שהוא מעניק לנו שלוש מאות ששים וחמשה יום בשנה!

כדאי מאד להתרגל להתבונן בכך, לשים לב לכל המתנות הרבות שאנו מקבלים מבורא עולם כל יום, כל היום. כשנודה על מתנות אלו, נרויח שמחת חיים שלא פוסקת בכל תנאי חיינו, שלווה נפש ורוגע מלא בכל תהפוכות החיים. שכן אז נכיר ונרגיש שאנחנו כל רגע מחיינו בידים הטובות והאוהבות של אבינו הטוב והמטיב שבשמים.

[פניני פרשת השבוע גיליון 56, תוה"ד]

13 דברים אלו נהירים, שכן הודאה לה' היא שער הכניסה ל'בית ה' ולאבהת ה' כמוש"כ "בואו שערינו בתודה", ועל כן הודאה היא המפתח לקשר עם השי"ת של חביבות ואהבה. וכ"כ הרב דב יפה זצ"ל (דברי מוסר עמ' י"ט): "לשון הרמב"ם 'מצוה חביבה היא עד מאד'. אפשר לומר: המצוות הללו שמהותן להודות ולהלל, אלו מצוות שיכולות לרומם ולהעלות את האדם באופן מיוחד ולחזק את הקשר שלו עם הקב"ה".

2. להשקיע בהודיה בחנוכה

ימי הודיה על החסד שבשגרה

ימי החנוכה הם הזדמנות יקרה לעצור, להכיר בטוב, ולהודות לה' על כל מה שיש לנו ועל כל מה שמתרחש איתנו. לא רק על הנסים החריגים, אלא דווקא על החיים הרגילים והשגרתיים, מה שאנחנו מכנים "טבע", שכן באמת בשביל הקב"ה הטבע ומעל הטבע, היינו הך, והחסד העליון והאהבה שמניעים את שניהם זהים.

דוגמה חיה של יהודי שחי עם הודיה

לפני זמן מה נפטר בירושלים, איש יקר מאוד בשם רבי פנחס רוזנבוים זצ"ל. המנוח היה יהודי צדיק, תלמיד חכם גדול, וחסיד אמיתי. עליתי לירושלים לנחם את בנו. במשך שעה ארוכה שמעתי תיאורים לבביים מפעימים על יהודי מתוק כל כך, שהעולם העכור שמסביב לא הצליח להשפיע עליו. הוא נשאר זך וטהור, ומתוק. מתוק! אדם מופלא שכולנו יכולים ללמוד ממנו הרבה, ולשאוב ממנו השראה גדולה.

הבן סיפר לי כי בימי מחלתו האחרונים הגיע אליו לבקרו הרב שמואל רבינוביץ שליט"א, הנושא בתפקיד "רב הכותל". בשיחה ביניהם, עלה נושא ההודאה לה', ור' שמואל רבינוביץ סיפר לרב פנחס, על המניין הענק שמתקיים מדי חצות לילה בכותל, שבו אומרים מאות אנשים את תפילת "נשמת". ר' פנחס לא הצליח בשום אופן להבין את הדבר - "איך אנשים יכולים לומר "נשמת" כל לילה? מתי הם מתכווננים לכך?"

שאלתי את הבן: "מה הכוונה 'להתכוון לנשמת'?"

והוא סיפר לי איך אביו היה מתכוון ל"נשמת": מדי שבוע בשבוע, במשך כל שנותיו, היה ר' פנחס ורעייתו שתחי' מתיישבים יחד אחרי סעודת ליל שבת. הרי מחר בבוקר עומדים לומר 'נשמת', ויש להתכוון כראוי, איך אפשר לגשת סתם ככה ל'נשמת', הולכים הרי להודות לה' על כל הטוב שנתן לנו, אז צריכים לדעת על מה להודות.

ר' פנחס היה שואל את רעייתו: "מה קרה עם בנימין שלנו?" ורעייתו: "עם בנימין? לא זכור לי משהו מיוחד". ר' פנחס: "לא יכול להיות, שבוע שלם עבר ושום דבר טוב לא קרה עם בנימין?" מגרדים שברי זכרונות מפה ושם, ואז פתאום נזכרים שבתו של בנימין נפלה בתחילת השבוע, והלכו למרפאה, ושחררו אותה בלי שום טיפול. "הו", מתרגש ר' פנחס בהתלהבות, "הנה יש לנו על מה להודות מחר!".

"ומה קרה השבוע עם שרה'לה? ועם חני? ועם שלמה? ועם נתי?" (שמות בדויים) כך עובר ר' פנחס ילד אחר ילד, מתעקש ולא מרפה, עד שהוא מוצא על מה להודות לה' על

כל הטוב שנתן לו, ולכל יוצאי חלציו. וכשסיימו לעבור על כל הרשימה, היה ר' פנחס נעמד בהתרגשות על רגליו ומכריז בקול נרגש: "הו, עכשיו אנו מוכנים לומר 'נשמת'..."

עניינים להם ולא יראו! ☺

והאמת הפשוטה היא, שכל אחד מאיתנו, יש לו המון מתנות שעליהן הוא יכול להודות. פשוט התרגלנו מידי לכל הטוב הזה... ויותר מכך, יותר מההרגל והשגרה, פשוט התרגלנו להתמקד במה שאין לנו. התרגלנו להשוות את עצמנו לאחרים. לקרובי משפחה, לשכנים, למכרים, ושכחנו להתמקד במה שיש לנו. וכשאנחנו עוצרים לומר תודה על מה שיש לנו, פתאום אנחנו מתוודעים לכל האוצרות שזכינו להם. פתאום אנחנו מרגישים עשירים, ילדים אהובים של אבא שמעניק לנו כל כך הרבה.

200 תודות בימי החנוכה! ☺

לפני תקופה, היינו קבוצה של כעשרה חברים שהחלטנו יחד שכל אחד הולך לכתוב רשימה של 200 תודות על דברים טובים שיש לו בחיים. שיערנו שזה יהיה קצת קשה, אז התחייבנו זה לזה שכל מי שלא יסיים את המשימה בתוך יומיים, יצטרך להעניק לקבוצה 200 שקלים...

זה עבד יופי. תוך יומיים הצליח כל אחד מהחברים לכתוב רשימה של 200 תודות על כל הדברים הטובים שיש לו בחיים. אתם בוודאי שואלים את עצמכם איך אפשר להגיע לרשימה של 200 תודות. אז זה בדיוק העניין, התרגלנו להודות לה' רק על דברים גדולים, ושכחנו להודות על כל הדברים "הרגילים".

ובכן, כדאי בכל לב ללכת על האתגר המדהים הזה, ולכתוב עד סוף ימי החנוכה רשימה צנועה של 200 תודות על מה שיש לך בחיים. הרשימה הזו תחולל בך פלאים!

[מאמר הרב ברוך שובקס שליט"א]

3. קשר נפלא עם ה'!

ימי החנוכה הם הזמן להתחזק בהודיה להקב"ה, למצוא את הקב"ה בכל דבר במהלך סדר היום, לראות את הטובות שהוא מטיב איתנו ולהודות לו.

אתה הולך בדרך ומכר שעובר על ירך מחייך אליך ומברך אותך - תודה על כך להקב"ה! הרי אותו מכר היה יכול להיות בדיוק סר וזעף ולהחמיץ לך פנים. כשהוא מחייך אליך הרי הוא משקף את טוב הבורא שנטע בו את החיוך הזה, שכן השי"ת הוא המקור האמיתי של טובת הלב והאהבה שהניעו אותו לחייך. תכיר שזה באמת

אבא שבשמים שמחייך אליך, ותמהר להודות לו מקרב לב.

אתה נכנס הביתה ובלחיצת מתג הבית כולו מואר - תודה על כך לבורא העולם שסידר את כל המערכת המשוכללת המאפשרת נוחיות זו המשמחת את הלב. לפני לא כל כך הרבה שנים, בלילה ישבו בחושך.

יש לך ברוך ה': משפחה, בריאות, אוכל, פרנסה, כיסא לשבת עליו ושולחן להניח עליו את הנצרך - תודה להקב"ה, הרי לא כל אחד יש לו את כל זה.

על כל דבר ודבר, קטן כגדול, להודות שוב ושוב: "תודה לך ה'!" ... "יישר כוח אבא!"... כשתתרגל לחיות עם תחושת הודאה כזו, היא תחזק את הקשר שלך עם הקב"ה, ותתחיל להרגיש דבוק לא לוקיך - אשר זוהי מטרת ימי החנוכה.

הזדמן לי דוגמה חיה של מצב מהסוג שקורה לכל אחד, שניתן להשתמש בו להתעלות על ידו למשך כל החיים, או חלילה להתעלם ממנו ולשכחו כלא היה:

נכנס אלי אברך ואמר: "אני חייב לספר לך סיפור של השגחה פרטית מרגשת שהתרחש עמי אתמול".

הטיתי אוזני והאברך סיפר: "אתמול יצאתי מביתי לתפילת ערבית לפני הדלקת נר ראשון של חנוכה, והנה נזכרתי שקרתה תקלה ברכבי כך שלא אוכל לנסוע אתו לביהכנ"ס הקהילתי הנמצא במרחק מהבית. החלטתי לעצור טרמפ. יצאתי אל הכביש והושטתי אצבע. יהודי עצר לי ברכבו ושאל אותי לאן פני מועדות, סיפרתי שאני מחפש להגיע אל בית-הכנסת ושרכבי מושבת. הוא אמר לי שהוא בדיוק נוסע לתפילה והזמין אותי בחביבות להצטרף אליו בנסיעתו.

"אותו יהודי לא הבין שהייתי מעוניין להגיע לבית-כנסת המסוים בו אני נוהג להתפלל, והוא הביא אותי לבית כנסת אחר. ירדתי ליד ביהכנ"ס ההוא, ונכנסתי אחרי היהודי להתפלל ערבית.

"במבואת בית הכנסת ראיתי דוכן עם מוצרי חנוכה למכירה. בקבוקי שמן הזית שניצבו מסודרים כחיילים, הזכירו לי שנשכח ממני לגמרי לקנות שמן זית. הבנתי שה' עשה איתי חסד מיוחד ביותר שאגיע הנה ואקנה בקבוק שמן זית, אחרת הייתי מגיע להדלקת נרות ומוצא את עצמי בלי שמן, בשעה שהחנויות כבר סגורות לרגל החג.

"התפילה הסתיימה ואותו יהודי ניגש אלי ושאל אותי אם אני רוצה להצטרף אליו בחזרה. שבתי אתו הביתה להדלקת נרות כשבקבוק השמן בידי, ולבי מלא הודיה

להקב"ה על כך שסידר לי נסיעה מדלת לדלת לביהכנ"ס וחזור, ואף זימן לידיי את בקבוק השמן החסר". כשהאברך סיים לשטוח באוזניי את סיפורו, הוא תפס את עצמו ואמר: "בעצם מה מיוחד בסיפור הזה? סך הכל מצאתי טרמפ ומצאתי שמן זית... דברים שקורים לאנשים יום יום. למה אני מספר את זה?"

אמרתי לו: "ראה נא, יש כאן סיפור אדיר! הקב"ה גילה את עצמו אליך! הוא עזר לך להרגיש אותו, את חסדו ואת טובו, כמה הוא דואג לך וכמה הוא אוהב אותך. הוא הזמין לך טרמפ הלךך ושוב והפגיש אותך עם בקבוק השמן שלא זכרת כלל שהוא חסר לך. יש כאן גילוי הפלא ופלא, מרגש ביותר, של טובו המופלא של בורא העולם ואהבתו אליך, שעליך לזכור ולשמור לכל החיים! אשרי מי שחי עם ההכרה הזו ... הרי עבור הכרה זו אנחנו נמצאים בעולם ... ובשביל זה יש חנוכה!"

כשמתחילים להודות לה' נרקם קשר אמיץ בין האדם ליוצרו, קשר המניב פלאות ברוחניות ובגשמיות המאיר את כל החיים במאור החנוכה.

[גליון אור החסידות, תוה"ד]

4. להודות על האור שבחושך

כפי שאנו מצווים בפסח לבער את החמץ ולאכול מצה, כך יש לנו מצוה בחנוכה להודות ולהלל על הניסים שעשה אתנו הקב"ה, לדבר עליהם ולחזק את האמונה שלנו בטוב ה' עד שהיא תאיר את כל פינות חיינו. אף כאשר העולם ח"ו חשוך, לא נתפעל מכך אלא נמשיך להיות איתנים באמונתנו במאור טובו ית', שהוא טוב לכל ורחמיו על כל מעשיו. אור זה מאיר דווקא בחנוכה, כי בעוד פסח, שבועות וסוכות נועדו להתרכז בהם בניסים של גאולה, הרי חנוכה מיועד להכיר בקרני האור של חסדי ה' שבתוך חשכת ההסתער (שכן עוד שנים רבות אחרי נס חנוכה המלחמות נמשכו, ומבית החשמונאים, מרוב מלחמות ותלאות, בסוף לא נשאר אחד).

מי שנקלע רח"ל לקושי גדול, כשיתבונן בדבר, יגלה שלמרות הקושי הקב"ה עוטר אותנו בחסדים גדולים. כאשר יתחיל להודות לקב"ה על חסדים אלו, ירגיש את האור שבחושך. הוא ישים לב שגם עצם החושך מטרטור אור, כמו שאלמלא החושך של יון לא היה מגיע האור של הישועה של חנוכה, שגרם לקידוש ה' גדול ולחיזוק גדול בעבודת ה'. וכמו כן, בלי חשכת הגלות לא נזכה לאורו של משיח.

יהודי אחד שהשתתף באסיפה שנערכה להורים שבניהם התרחקו מן הדרך המסורה רח"ל, סיפר, שבאמצע האסיפה נעמד אחד מן המשתתפים ואמר: "מדוע נאמר 'צרת

רבים חצי נחמה? וכי הגיון יש בדבר שהידיעה שעוד אנשים סובלים כמוני, תרגיע את כאבי?! הוא שאל והוא השיב: "הסיבה שאין האדם מוצא נחמה לנפשו, היא מפני שהוא לוחם תמיד בעצמו במחשבתו, ומאשים את עצמו בדבר. וכיון שהוא עסוק כל כך במחשבות מדכאות כאלו, הוא לא מוצא מקום לחשוב על חסדי הקב"ה איתו. לכן כאשר מתאספים רבים הסובלים מאותה צרה, וכל אחד רואה שאף אנשים אחרים טובים ומכובדים סובלים מאותה בעיה, כולם מפסיקים להאשים את עצמם ואת הסובבים אותם. וכשנפשם נרגעת, אזי ניתן להם להרגיש את אור טובו ית', ויכולים לחוש שמחה אף בתוך החושך"¹⁴.

ראה ראיתי יהודי אחד ירא ושלם, מוכתר בכל מידה נכונה, שבנו התרחק ל"ע מן הדרך התורה, ה' ירחם. והנה, אותו יהודי, למרות כאבו הרב, לא הפסיק להודות לה' על חסדיו המרובים. חרותה היתה ההכרה בלבו שהקב"ה ייעד לו שליחות זו בחייו, ומה יש לו להתלונן. והנה, כשעזר ה', והצליח להשיא את בנו - אשר היה עדיין במצבו הרוחני כפי שהיה - שמח עד מאוד. כשדיברתי אתו למחרת, לא יכול היה למצוא את המילים להביע את הודאתו לה' מרוב התרגשותו ואושרו. אז הבנתי שיתכן שהקב"ה יביא קושי לאדם, לזכותו להשיג את המאור המיוחד הזה של האור שבתוך החושך.

חנוכה הוא הזמן להתבונן בחסדים שהקב"ה עושה איתנו אף בתוך חשכת ההסתר - כל אחד וההסתר שלו. כשישיג האדם אור זה, הוא ילוח אותו תמיד ויאיר את כל המבואות האפלים של חייו.

הגה"צ רבי אביגדור מילר זצ"ל, שהיה דמות ומופת למי שחי עם הודיה להשי"ת, עמד פעם שעה קצרה לפני דרשה שהיה צריך לשאת בפני תלמידיו, כשלפתע באה הידיעה המרה כי נכדו החביב נהרג בתאונת דרכים רח"ל. התלמידים כולם היו שבורים ורצוצים לנוכח הידיעה המרה. והנה נכנס רבי אביגדור, נעמד ליד הסטנדר והחל נושא את דרשתו כהרגלו בנועם ובמתיקות. מאחר שלא ראו עליו שום שינוי, התלמידים היו בטוחים שאינו יודע עדיין על האסון הנורא. אולם לאחר זמן נודע, שלא זו בלבד שידע על כך, אלא אפילו הספיק קודם הדרשה להכין הספד מר על האבידה!

פנו אליו התלמידים ושאלוהו מאין שאב תעצומות נפש אלו. אמר להם: "דמו בנפשכם, אם אחד פקד אותו אסון, ואז הוא יורד אל תיבת הדואר ורואה שהוא זכה בסכום עתק של כסף, וכי מפני שפקד אותו אסון לא ישמח על הכסף שהרוויח?! ועתה: הלא הקב"ה

14 ואכן, אחרי שחש האדם את חסד ה', בידו אף לעשות חשבון נפש ולמצוא מה עליו לתקן בצורה בריאה, בלי שזה יביא אותו לדיכאון.

נותן לי אוויר לנשימה, ועוד אוויר ועוד אוויר, ועוד הרבה טובות הוא עושה עמדי, וכי יש בידי השכול לטשטש את הרגשת ההודיה שמציפה את לבי בעקבות כל אלה?!"

מי שמתבונן בכל עת בחסדי השי"ת איתו וחי עם רגשות הודיה, הצרות לעולם לא תכרענה את רוחו. אם רק יתבונן, יגלה עד מהרה שיש לו כל כך הרבה דברים להודות עליהם ולחוש רגשי שמחה עצומים. וכי זיווג מובן מאליו?! הלא טובים ממנו התייסרו הרבה בזה! ואם השלוח שרויה במעונו - הלא עליו לרקוד מרוב שמחה על המתנה שקיבל!

ימי החנוכה מיועדים לעורר אותנו להתבונן בחסדי ה' העוטפים אותנו תמיד אף בתוך המבואות האפלים, ולהודות ולהלל אליו יתברך עליהם בכל לב ובכל נפש.

[גליון "הבינני", תוה"ד]

ג. האור אף בחשכת השואה

הרב שלום דוד הורביץ מאנטוורפן הי"ו:

להודות לה' אף באושוויץ!!

במחנה בונא שבאושוויץ ראש חודש טבת תש"ה נר שביעי של חנוכה, ה'שטובע רינסט', נער יהודי מבענדין שהיה אחראי על הנקיון של הבלוק שבו שכנו, הצליח לארגן ממקום כלשהו מנורה עשויה עץ, והעיז להדליק בה נרות חנוכה.

אנחנו לא ידענו משום דבר, שכבנו כבר על דרגשינו הקשים, ופתאום בהפתעה גמורה נשמע קולו של הנער כשהוא מברך על הנרות "להדליק נר של חנוכה". ...

שכבתי על דרגש העץ, ואני שומע שירתו של הנער, הוא שר את הברכות, ובהתאם למנגינה הוא הדגיש בהתרגשות את המילה 'שהחיינו', וחשבתי לעצמי: "איך אפשר לומר כאן 'שהחיינו' וקימנו והגיענו לזמן הזה? לאיזה זמן? לזמן הזה של מחנה אושוויץ?!"

אולם תיכף ומיד התעוררתי והסברתי לעצמי: "כמה באמת עלינו להודות להשי"ת שהגענו לזמן הזה, שעל אף שאנו נמצאים במחנה ההשמדה וחיינו תלויים לנו מנגד, ובעצם אינם שווים כקליפת השום ... כמה צריכים אנחנו להודות לו ית' על הזכות ועל הכח שנתן לנו להחזיק באמונתנו - גם בשעה קשה כזו!".

[קובץ גליונות תשע"ט פ' וישב]

האדמו"ר הק' מבלוזוב זצ"ל:

ברגן בלזן, ערב חנוכה תש"ד. העבירו את הידיעה שהלילה, בשעת חילופי המשמרות, ידליק הרבי הקדוש מבלוזוב נרות חנוכה. הרבי הצליח להשיג קצת משחת נעלים, וכמה שרוכים, וחנוכיה תהיה מכמה פקקים. הם קיוו שהנאצים לא יראו, אם חלילה יראו - ה' ירחם. שלוש מאות יהודים הגיעו להדלקה. הרבי התחיל לומר ברכה ראשונה "להדליק נר". אחר כך "שעשה ניסים". לפני הברכה השלישית הוא עצר, הסתובב ימינה ושמאלה, בדק לאחור כאילו מחפש משהו, ואז ברך "שהחיינו" ומיהר להדליק.

אדם מגושם דחף את כולם הצידה, הגיע לרבי והביע מחאתו: "מה אתה מברך שהחיינו?! אנשים מתים פה ואתה אומר שהחיינו?!!"

ענה לו הרב שפירא: "בוודאי שמת לב שעצרתי בין הברכה השניה לשלישית. השאלה שלך היתה קשה גם לי. הסתובבתי לחפש את הרבי מקלויזנבורג שידעתי שנמצא בין האנשים, ורציתי לשאול אותו שאלה זו. אלא שמרוב אנשים לא מצאתי אותו. הזמן חולף וזה פיקוח נפש, עוד רגע הנאצים עלולים להגיע. ואז החלטתי לברך. יש כאן בחדר שלוש מאות אנשים שהנאצים גזלו מהם באכזריות את אביהם, אימם ומשפחתם. אין להם לחם לאכול ובגד ללבוש. הם מעונים, לא יודעים מה יילד יום. למרות הכל יש להם דבר אחד: אהבת ד' יתברך! הם מוכנים להסתכן כדי לקיים מצות הדלקת נרות חנוכה! למרות כל הנסיונות והקשיים הם עדיין כמהים לאורו של חנוכה, לקדושת המצוה, לכל זיק של חיזוק באמונה, בבטחון ובאהבת ד'! ברכתי "שהחיינו וקיימנו" - על הזכות לראות בעינים דבר מופלא זה!!"

[קובץ גליונות חנוכה תשפ"א, תוה"ד]

ד. שמחת חנוכה - שמחה בטוב ה'**ספר "סדר היום" חנוכה:**

לשמוח בחנוכה - ולא להיות כפוי טובה

ימי חנוכה אין להתעצב בהם כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלקינו בימים האלו. ... ענין מצות חנוכה זו אל תהי קלה בעיניך מפני

שהיא מדברי סופרים, כי היא מן הגדולות ונוראות, כי בזמן הזה הקב"ה גמלנו רב טוב והציל את נפשינו ממות ולא נתן למוט רגלינו ביד מבקשי רעתינו. וכל המזלזל בענין זה נראה שכופר בטובה שהיטיב עמנו אלהינו יתברך ויתעלה, ואינו משמח בשמחת ישראל, ואינו חושש בגאולתם ובנחמתם ח"ו.

רבי יוסף זונדל מסלנט זצ"ל:

לעורר צער הוא סתירה לתקנה "להודות ולהלל" ~

פעם הגה"צ רבי יוסף זונדל מסלנט זצ"ל דיבר עם אנשים בימי חנוכה והם הזכירו דבר של צער. הוא השתיק אותם ואמר "הסו! אין להזכיר דבר של צער בימים אלה! הרי חז"ל אסרו ימי חנוכה בהספד".

[הצדיק רי"ז מסלנט' עמ' ט"ז]

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

שמחת חביבות האור של גילוי כבוד שמים ~

מצות הדלקת נר חנוכה היתה אצל הרב פינקוס חוויה מיוחדת מלאה אהבה ושמחה. הוא היה אומר: "כמה חביבות נפלאה יש לנר קטן המאיר בתוך חושך כזה גדול" [כלומר, כמה משמח להרגיש את האור של גילוי כבוד שמים באמצעות נר חנוכה המעיד על טובו ית' הקיים אף בתוך ההסתר הגדול של העולם הזה]. מנהגו היה לחלק ממתק מיוחד לילדיו לאחר ההדלקה בכל ערב מערבי החנוכה, והסביר: "חנוכה היא מצוה כל כך חביבה, וחביבות אצל ילדים נרכשת על ידי ממתק".

[השמש בגבורתו' עמ' 383]

פרק ג' "חנוכת המזבח"

שמו של החג - "חנוכה", מראה שסיבת החג היא חנוכת בית המקדש מחדש שהיתה בזמן החשמונאים. בדרך כלל מתייחסים לענין זה של חנוכת בית המקדש כדבר שולי לעומת עיקרו של החג שהוא נס השמן וניצחון החשמונאים על היוונים. בשורות הבאות נבדוק בעה"י ענין זה, ונראה שיש מקום לשנות את ההיבט המקובל על מהותו של החג.

בברייתא ["מאי חנוכה"] המצוטטת בגמרא במסכת שבת (כ"א ע"ב) מובא שסיבת החג היא נס השמן במנורה שהדליקו בבית המקדש אחרי ניצחונם של החשמונאים. אמנם המעיין בדבר יראה שהברייתא המובאת שם בגמרא היא רק החלק הראשון של ברייתא ארוכה המובאת במגילת תענית. מהותו האמיתית של החג מובהרת בברייתא המושלמת המופיעה שם, כאשר יבואר להלן בס"ד.

א. קושיות על מהות החג

יש בתקנת חז"ל של חנוכה מספר דברים הדורשים הסבר:

א. בתפלת "על הנסים" לכאורה העיקר חסר מן הספר. לא רק שלא מוזכר כלל נס השמן, שהוא עיקר סיבת קביעת החג לפי הגמרא בשבת דף כ"א ע"ב, אלא שמזכירים את כל ניסי ואירועי התקופה ההיא מלבד זה, כאילו שיש קפידה דווקא לא להזכירו. מזכירים את כל הנסים של ניצחון המלחמה, ואף מזכירים שאחרי הישועה במלחמה נכנסו לבית המקדש והדליקו נרות "בחצרות קדשין", אבל נס השמן לא מוזכר כלל.

ב. המילים בסוף תפילת "על הנסים" טעונות ביאור:

ואחר כן באו בניך לדביר ביתך, ופנו את היכלך, וטהרו את מקדשך, והדליקו נרות בחצרות קדשך. וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול.

לכאורה פינוי בית המקדש אחרי המלחמה וטהרתו אינם קשורים כלל להודאה שהיא מטרת תפילת "על הנסים". למה חז"ל מכניסים מילות מיותרות שאינן קשורות לנושא ההודיה באמצע ברכת הודאה של תפילת העמידה?

עוד צריך ביאור במילים אלו "וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך": הדלקת הנרות היתה רק אחד מהדברים שחזרו לקדמותם בתוך בית המקדש אחרי המלחמה, הרי כל הקרבנות וכל עבודת בית המקדש חזרו והתחדשו אז, ולמה רק הנרות מוזכרים?

ג. המקור הקדום ביותר בדברי חז"ל לקביעת החג של חנוכה וסיבת קביעתו, הוא ברייתא במגילת תענית. אולם הדברים המופיעים שם נשמעים כחידה סתומה, וצריכים ביאור רחב. שז"ל המגילה (בהוספת נוסחת הגמרא שבת דף כ"א ע"ב בסוגריים מרובעים) בביאור הטעם לקביעת החג של חנוכה:

בכ"ה ביה [בכסליו], יומי [ד] חנוכה תמניא [אינון] דלא למספד [בהון] ודלא להתענות [בהון] [ש] כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא כך אחד [של שמן] שהיה מונח בחותמו של כהן הגדול ולא היה בו אלא¹⁵ להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו [ממנו] שמונה ימים. לשנה אחרת קבעו [ם] [ועשאו] שמונה ימים טובים [בהלל והודאה].

ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעה ימים.... ? וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה שלא עשה אלא שבעת ימים... ? ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים? אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל ובנו את המזבח ושדרוהו בשיר, ותקנו בו כלי שרת, והיו מתעסקים בו שמונה ימים.

ומה ראו להדליק את הנרות? אלא בימי מלכות יון שנכנסו בית חשמונאי להיכל, שבעה שפודין של ברזל בידם, וחפום בעץ והדליקו בהם את המנורה.

15 ע' שאילתות פ' וישלח שגורס "ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד".

ומה ראו לגמור בהם את ההלל? אלא שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל היו מקדימין לפניו בהלל בשירה ובשבח ובהודאה שנאמר (עזרה ג', ו"א) "ויענו בהלל ובהודות לה' כי טוב וגו'" (כי לעולם חסדו על ישראל, וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל לה' על הוסד בית ה'").

הדברים הם לכאורה תמוהים ביותר, שאחרי שכבר הסביר את סיבת קביעת שמונה ימים טובים מחמת נס השמן, עדיין שואל "מה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים" ו"מה ראו להדליק את הנרות" [גם בפסיקתא רבתי פ"ב מובא טעם מעין זה להדלקת נרות חנוכה, שהיא זכר לכך שהחשמונאים הדליקו את המנורה (ע' לשונו בהערה¹⁶)], ולא מוזכר שם נס השמן כלל?

ב. שינוי טבע אינו סיבה לקבוע חג

ונראה בעה"י ביאור הדבר בהקדמת יסוד ברור. והוא שלכאורה פשוט שלא יתכן שחז"ל יקבעו חג או מצוה דרבנן לזכור שינוי טבע בלבד. שהרי כבר כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פרק ח' הל' א'): "הוא שלכאורה פשוט שלא יתכן שחז"ל יקבעו חג או מצוה דרבנן לזכור שינוי טבע בלבד. שהרי כבר כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פרק ח' הל' א'):

משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה. שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו ...

וכן בשבת דף נ"ג ע"ב, מובא שאין שינוי טבע דבר רצוי בעולם הזה. שז"ל הגמרא שם:

תנו רבנן: מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה. אמר ליה אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית.

מפורסמים דברי החזון איש באגרותיו (א': ל"ה) שכתב "מה שאנו קורין 'טבע' המכוון בזה רצון היותר מתמיד של המהוה כל היות ית". שהקב"ה ברא את העולם עם כל חוקי הטבע כדי שיהיה מקום שבו כבוד שמים מוסתר, כדי לתת לנו את ההזדמנות לגלות את השי"ת ואת טובו וחסדו הנפלאים על אף ההסתר. על כן הרי זה נגד התוכנית של הבריאה לבטל את חוקי הטבע. ברם, כאשר קורה נס הרי זה יכול להיות ביטוי של הארת פנים גדולה, שהקב"ה כביכול מבטל את רצונו להסתיר את עצמו בשביל התועלת של עם ישראל, וכדי לגלות להם את אהבתו ואת

16 וז"ל פסיקתא רבתי שם: ולמה מדליק נרות בחנוכה. אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון, שנאמר "ועוררת בניך ציון על בניך יון" (זכריה ט' י"ג), נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות.

הנחת רוח שיש לו מהם. אולם עצם ההתפעלות משינוי טבע מצד עצמו היא סימן של אמונה חלשה. למאמין אמיתי אין הבדל בין נס לטבע. וכן כתב המהר"ל בחידושי אגדות שבת כ"ב ע"ב שלא תתכן קביעת חג על נס השמן בלבד.

ג. החג של חנוכה בית המקדש

מלבד נס השמן יש שני דברים נוספים שאנו חוגגים בימי החנוכה:

- ✧ הישועה הגדולה שהקב"ה הציל את עם ישראל מכוחותיו האדירים של צבא יוון.
 - ✧ חינוך בית המקדש מחדש אחרי שננטא לגמרי ונהפך לבית עבודה זרה רח"ל (כמובא בפסיקתא רבתי פ"ב ופ"ו, ובשבלי הלקט סי' קע"ד, ואור זרוע ח"ב סי' שכ"א, רבינו פרחיה ומהרש"א שבת כ"א ע"ב. וכן מוזכר בספר יוסיפון ע' הערה¹⁷).
- ענין זה של קביעת חג לזכר חינוך בית המקדש, מובא בגמרא מסכת מועד קטן דף ט' ע"א שבזמן חגיגת חנוכה בית המקדש של שלמה המלך אף אכלו ושתו ביום הכפורים, כיון שכמו שהקרבנות דוחים את יום הכיפורים, כך גם אכילתם. ויצאה אז בת קול שטוב עשו שאכלו ביום הכיפורים ושכולם מזומנים לחיי העולם הבא. חגיגה זו של חנוכה בית המקדש נלמדת מהפסוק (דברים י"ב)¹⁸:

וְעִבְרֹתֶם אֶת הַיַּרְדֵּן וְיִשְׁבְּתֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם וְהָנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וְיִשְׁבְּתֶם בְּטָח. וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשִׁבְן שָׁמוֹ שֶׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוָּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעֲשֵׂי־תִיכֶם וְתִרְמַת יִדְכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַה' [מפסוק זה נלמדת המצוה לבנות בית המקדש]. וְשִׂמַּחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתֶם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאִמָּהֵיכֶם וְהָלֹוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם.

ונראה שענין השמחה הזאת "לפני ה' אלוהיכם" הוא חלק חשוב של חינוך בית המקדש, כמו שמוצאים אצל דוד המלך "ודוד מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה'" בהבאת ארון הברית לירושלים.

17 וז"ל יוסיפון (ספר בן גוריון פ"כ): ויהודה בן מתתיה הכהן הגדול, וכל עדת החסידים אשר היו עמו, באו אל ירושלים. ויהרסו את כל המזבחות אשר בנו העמים [הערלים], ויטהרו את הבית מגלולי הגוים. ויבנו מזבח חדש, ויתנו בשר זבח עליו, ויערכו עצים. ואש קדושה לא מצאו, ויצעקו אל ה' ויקראו אליו ותצא אש מן האבנים אשר על המזבח ויערכו עצים עליה ויקטירו את זבחם. ויהי האש על המזבח עד הגולה השלישית. ויעשו חנוכה המזבח בחודש כסלו בחמשה ועשרים בו, ושימו את לחם הפנים על שלחן ה', וידליקו את נרות המערכה על מנורת ה', ויהללו את ה' במקרא ההלל שמונת ימים.

18 פ' תלמיד רבינו יחיאל מפריש בשם רבו, ועע"ש ותוס' הרא"ש בגמ' יומא שם שי"א שנלמדת מהפסוק (דברים כ"ז, ה') "וּבְנֵי־יָשָׁם מִזֶּבֶחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ ... וְזִבְחֹתָ שְׁלָמִים וְאֶכְלֹתָ שֶׁם וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ".

שבבית המקדש, ככל שבאמת מעוניינים בקדושתו ובקרבת ה' שניתן להשיג על ידו, כך תהיה השראת השכינה בתוכו - "לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב, ה'. ע' ספרי שם). ואכן הקדושה שמקבלים מכל דבר בעולם, תלויה לפי המידה שבאמת מעוניינים לקבלה ושואפים להתקרב על ידה לקדושתו ית'. השמחה הגדולה עם קבלת פני השכינה שחשו במעמדי החנוכה של בתי המקדש, היא שהביאה את השכינה לשרות בהם.

ב"תוספות יום טוב" בסוף מסכת תענית מובא בשם ספר יוסיפון, שהיו נוהגים בזמן בתי המקדש לעשות חג בכל שנה באותו יום שחינכו אותו בהתחלה. ואף לאחר החורבן, בזמן הזה, בחודש ניסן לא צמים ולא אומרים "תחנון" ב"ב הימים הראשונים של החודש, כיון שבימים אלו היתה חנוכת הנשיאים של המשכן של משה רבינו. גם בימים שבין יום הכפורים לסוכות נוהגים כן, כיון שבימים אלו היתה חנוכת בית המקדש של שלמה המלך. רואים מכך שהקדושה המיוחדת של ימים אלו לא היתה רק בזמן חנוכות אלו בפועל, אלא מעמד החנוכה עשה שינוי בבריאה עד שההשפעה נמצאת ומורגשת בקדושת ימים אלו במשך כל הדורות עד היום. בימים אלו נוצר קשר מיוחד בין כלל ישראל ובורא העולם, שאף אחרי החורבן הקשר הזה קיים, כמו שכתוב בשיר השירים "ביום חתונתו" שהכוונה לפי חז"ל ליום מתן תורה, "וביום שמחת לבו" הוא יום בנין בית המקדש.

ד. ביאור הברייתא במגילת תענית

ונראה שעל פי זה דברי הברייתא במגילת תענית נהירים בס"ד:

הברייתא מתחילה בסיפור של נס השמן, שהנס הזה גילה את הייחודיות המרוממת של ימים אלו, שראוי לקובעם חג לדורות. הנס היה אות מן השמים שגילה כמה בשמים מחשיבים את מסירות נפשם של החשמונאים, וכמה מעשיהם גרמו נחת רוח גדולה למעלה. חז"ל הבינו שנס זה שקרה בשעת חנוכת בית המקדש מחדש, גילה שבחנוכה זה התווסף מימד נוסף מיוחד לקשר בין כלל ישראל להשי"ת [לכאורה עוד יותר מחנוכת המשכן ושני בתי המקדש ע' הערה¹⁹], ושהקדושה של הקשר הזה נמצאת לדורות בתוך ימים אלו. אמנם נס זה היה רק

19 ע' אור זרוע הלכות חנוכה (סי שכ"א): אמרינן במדרש למה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכת הנשיאים. לפי שהיה לוי מתרעם על שלא זכה להקריב. ואמר לו הקב"ה שלהם לא היה אלא יום אחד לנשיא ולפי שעה, וחנוכה שלך תהיה שמונה ימים ולדורות. עכ"ל.

וע"ע מעין זה ברמב"ן במדבר (ח', ב'): למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב, לשון רש"י ממדרש אגדה. ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות, ולא נחמו בקטורת בוקר וערב ששבחו בו הכתוב (דברים לג י) "ישימו קטורה באפך", ובכל הקרבנות, ובמנחת חביתין, ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו, ונכנס לפני ולפנים, ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו

סימן ולא סיבה לקביעת החג, והחג עצמו הוא חג "חנוכת המקדש"²⁰.

על כן הברייתא שם במגילת תענית שואלת אחר כך, כיון שאנו חוגגין בחג זה את חנוכת בית המקדש שהתמשכה שמונה ימים, יש להבין **למה חנוכת בית המקדש נמשכה אז שמונה ימים ולא שבעה** כמו שאר החנוכות. ומתרצת הברייתא שהחנוכה הזאת לא הייתה כמו החנוכות האחרות שהיו מתוכננות מראש עם קרבנותיהן ואופן החגיגה שלהן. החנוכה הזאת לא הייתה חגיגה כלל בשעתה, אלא עבודת טיהור ובניה מחדש של המזבח וכלי השרת בפועל, ובהשגחה עליונה הזמן שלקח להם לסיים עבודה זו של "חינוך בית המקדש" היה שמונה ימים.

ואחר כך שואלת הברייתא כיון שהחג הוא על שם חנוכת בית המקדש, **למה תקנו הדלקת נרות דווקא**, שהרי כנ"ל אין אנו חוגגים את נס השמן אלא את חנוכת בית המקדש. ועל זה מתרצת הברייתא שהדלקת הנרות בבית המקדש היתה אז ה"חינוך" שעל ידה התחנך בית המקדש

ולברך בשמו, ושבתו כולו משרתי אלהינו? ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו, והלא קרבנו גדול משל נשיאים, שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים? ואם תאמר שהיו חובה ונצטוו בהם, וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנוכת המזבח, גם הדלקת הנרות שנחמו בה, חובה ונצטוו עליה. אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר: ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל (המדרש). וראיתי עוד בילמדנו (תנחומא בהעלותך ה') וכן במדרש רבה (ט"ו, ו'), אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתיירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שביית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם. והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו, אף הנרות בטלות. אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו, וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנוכת הנשיאים נוהגת לעולם, דרשו סמוכין לחנוכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם. עכ"ל הרמב"ן.

ולכ"צ"ב הניחום של הקב"ה לאהרון ולשבט לוי שהדלקתם היא לדורות, שלא כמו חנוכת הנשיאים. שהרי רק ההדלקה של כל יהודי בביתו, שהיא זכר להדלקה בזמן החשמונאים, היא לדורות ולא ההדלקה עצמה, וכנ"ל הרי יש גם זכר לדורות לקרבנות הנשיאים באיסור למספד בזמן ההוא. אלא לכ' הכוונה במה שכתוב "חנוכה שלך תהיה לדורות" "הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו", היינו שקדושת ההשפעה של ה"חנוכה" שלהם תימשך לכל הדורות הבאים. [ע"ע ביאור ענין זה ב"פניני אור" לעיל סוף פרק א'].

20 ואף שברמב"ם הלכות חנוכה פ"ג הל' ג' מובא כלשון הזה: "ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס", משמע שההדלקה היא לפרסם את נס השמן המוזכר שם ברמב"ם בהלכה הקודמת. אמנם אין דבריו סותרים את הנאמר למעלה שנס השמן הוא "סימן" ולא "סיבה" לחג (וכמוש"כ המהר"ל מו' לקמן). שאכן יש מצוה של "פרסומי ניסא" גם לפרסם את נס השמן, אבל לא מפני שיש להתפעל מעצם שינוי הטבע, אלא שיש מצוה גדולה לפרסם את האהבה והחיבה הגדולה שהראה אז הקב"ה לשומרי התורה והלוחמים על קיומה, שגילה את נחת הרוח הגדולה שהם גרמו למעלה. גילוי זה שהתגלה דרך נס השמן, הוא המסר והשמחה הגדולה של החג - "מסרת ... טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך". [יש להעיר שהמילים "להראות ולגלות הנס" אינן מופיעות בכתבי היד הקדומים של הרמב"ם].

מחדש. תמיד חינוך לקדושה הוא התחלת השימוש באופן של קדושה, והעבודה הראשונה שבה התחילו את העבודה בבית המקדש מחדש היתה "חנוכה" זו של הנרות; מן השמים היתה סייעתא דשמיא גדולה בענין זה, אף כאשר כל בית המקדש לא היה עדיין ראוי לעבודות אחרות. הסייעתא דשמיא המיוחדת הזו, שהיתה שלא כדרך הטבע, הראתה שמסירות נפשם של החשמונאים למען התורה והקדושה התקבלה למעלה ברצון גדול. שכן בחנוכה המשכן של משה רבנו וכן בבית המקדש היה צורך במאמצים גדולים מצד כלל ישראל עד שהגיע סימן של השראת השכינה במעשי ידיהם²¹. ואילו כאן, עוד לפני שגמרו את ההכנות של טיהור בית המקדש, השכינה חזרה מעצמה ללא כל מאמץ מצידם, כפי שהיה ניכר מנס השמן²².

ה. יישוב דברי חז"ל

עכשיו הסוגיא נהירא בס"ד. בתפלת "על הניסים" הנאמרת בתוך ברכת הודאה, מוזכרים **חסדי ה'** שעליהם נקבע החג, ועל כן מתואר בה הניצחון נגד היוונים, וגם חנוכה המקדש במילים "ואחר כן באו בניך לדביר ביתך, ופנו את היכלך, וטהרו את מקדשך, והדליקו נרות בחצרות קדשך" באופן מדויק כפי שכתוב במגילת תענית. והנס שבהדלקת הנרות אינו מוזכר שם כלל, מפני ששינוי הטבע אינו סיבה לחגיגת החג ולהודיה שלנו, כמו שמוכח מהמשך הדברים במגילת תענית, שכן כנ"ל הוא רק "סימן" ולא "סיבה" לקביעת החג.

בגמרא במסכת שבת מובא רק החלק הראשון של הברייתא במגילת תענית, המזכיר את נס השמן. ואכן הוא עיקר סיבת קביעת החג, שאילולי נס זה לא היה בחנוכה זו יותר מכל החנוכות האחרות שהיו בתולדות עם ישראל, שלא קבעו חז"ל בהם חג עם מצוות מיוחדות. ובאמת היה צפוי שחשיבות חנוכה זו תהיה פחותה מכל החנוכות האחרות, שהרי היא לא היתה חינוך של בנין חדש רק חינוך מחדש של בנין קיים אחרי שנטמא. וזו כוונת רש"י "מאי חנוכה - על איזה נס קבעוה" דהיינו איזה גילוי היה מן השמים להתייחס לחנוכה זו באופן מיוחד מעל לכל החנוכות האחרות, ולקבוע עליה חג.

וכן כתב המהר"ל (חידושי אגדות שבת כ"א ע"ב) שנס השמן אינו עיקר סיבת קביעת החג של חנוכה, אלא גילוי ליחס המיוחד שהיה כלפיהם מן השמים שגרם לכל הישועות שאירעו בזמן

²¹ ע' מלבי"ם (ויקרא י', א') שבתור השתדלות להביא את השכינה למשכן - מתוך המתיחות הגדולה שהיתה מורגשת כאשר השכינה לא הגיעה מיד - נדב ואביהו הקריבו את הקטורת הזרה.

²² וכ"כ בדרושי הצל"ח לחנוכה (דרוש ל"ג): "ועשה הנס עם הנרות [היינו המשך בעירתו של הנר המערבי בבית המקדש כל יום] שהיא עדות להשראת השכינה, וק"ו כאן שדלקו כל שמונת הנרות יתר על זמנך, וכ"כ בשפת אמת (חנוכה שנת תרמ"ז), וכן מובא בס' ימי חנוכה להג"ר דוד כהן שליט"א (מאמר י"ח) בהבנת דברי הת"ז דף כ"ט ע"א.

ההוא. וז"ל:

ואם תאמר וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה, ולא היה זה רק לעשות מצות הדלקה, היו קובעין חנוכה? וכל נס שחייב להודת ולהלל הוא בשביל הצלתו ולא בשביל שנעשה לו נס לעשות המצוה [וראיה כי ב"על הניסים" לא הזכירו הנס של הנרות כלל]? וי"ל שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל מה שנצחו את היונים, רק שלא היה נראה שהיה נצחון על ידי נס השם יתברך שעשה זה, ולא מכוחם וגבורתם, ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה שידעו שהכל היה בנס - המלחמה גם כן²³.

נמצא שהחשיבות הגדולה של ימים אלו נובעת מהעובדה, שבימים ההם, על אף שבעקבות מעשינו נלקח אז מאתנו הקשר המיוחד של עבודת בית המקדש, וכבר קיבלה מלכות יון שליטה עלינו, כשהתעוררנו לחזור להשי"ת בכל לב ובכל נפש, הקב"ה קיבל אותנו בחזרה באהבה מופלאה והשיב לנו את עבודת בית המקדש. בחנוכה זו של בית המקדש היה גילוי חסדו ית' שמקבל באהבה את השבים אליו באמת. החזרת קשר זה בין השי"ת לעם ישראל של עבודת בית המקדש, היתה בזכות נחת הרוח הגדולה שנגרמה למעלה על ידי מסירות נפשם של החשמונאים למען קיום התורה והמצוות, ולמען החזרת עבודת בית המקדש למקומה. המלחמות שלהם לשם שמים לשם מטרות אלו, הן שחינכו את בית המקדש ומילאו את מקומם של הקרבנות והריקודים שבחנוכות האחרות של בתי המקדש.

23 וע"ע פני יהושע שם וז"ל: נראה דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חובת המקום עליהם ... והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה, שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל, וגזרו כמה שמדיות, ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות שהוא עדות לישראל שהשיכנה שורה בהם, כדדרישי נמי לענין נר מערבי, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון, להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה. עכ"ל. וכ"כ בספר סדר היום, סדר חנוכה, וז"ל: ומפני שעיקר זכר הנס היה בנרות, כי משם נודע למפרע ההצלה הגדולה אשר עשה עמהם מרצון טוב ודרך אהבה וחבה, תקנו שבאלו השמונה ימים ידליקו נרות בכל ישראל. עכ"ל. וע"ע מכתב מאליהו ח"ד מכתב כ"ב: הנה בבית ראשון היו הרבה ניסים כגון למשל שעמד הארון חוץ מן המידה, היינו שלא נטל שום מקום ממקום מידת בית קודש הקדשים, שהארון עמד באמצע ואעפ"כ כשמדדו עד הארון מן הכותל ומן הארון לכותל לא חסר מהמדה כלל. וכן אש מן השמים שהיה בבית ראשון ולא בשני. וכן עוד הרבה ניסים. ואז"ל למה הראה להם הקב"ה ניסים בביהמ"ק אף שלא היה צורך בדבר, רק כדי להראות להם את חביבותו שמחבב אותם. אבל בבית שני לא היתה החביבות. רק אחר שמסרו נפשם לגרש את היונים למען הציל את הטירה והקדושה ברוחניות בית ישראל, שוב הראה להם הקב"ה את חביבותו והראה להם שוב נס בשמן של המנורה. ... היינו שהשי"ת הראה להם פעם נוספת אחר מאות שנים, את חביבותו על אשר מסרו נפשם למען הקדושה והטירה ובית המקדש.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. החיבה היתירה של חנוכת המקדש

הרב שמשון פינקוס זצ"ל:

החביבות המופלגת לישראל בחנוכות המשכן והמקדשות

"חנוכה" הוא מלשון חינוך, שהוא "התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה" (רש"י בראשית י"ד, י"ד). בכל חנוכות בתי המקדש והמשכן היו הוראות שעה מיוחדות, הנהגות והלכות חריגות, שבדרך כלל אינן מקובלות. לדוגמה, חטאת וקטורת אינם באים בנדבה, מכל מקום בחנוכת המשכן היתה הוראת שעה להביא אותם בנדבה. זה היה סימן של יחס שמימי מאד מיוחד לאירוע, כאשר יבואר.

החיבה המופלגת של הקב"ה שהתגלתה בשעת חנוכות המשכן ובתי המקדש מתוארת בפסוק בשיר השירים (ה', א'), שהקב"ה כביכול אומר: "באתי לגני אחותי כלה וגו', אכלתי יערי עם דבשי". מפרש רש"י: "יש דבש שהוא גדל בקנים ומוצצין הדבש ומשליכין העץ. ואני מרוב חיבה אכלתי הקנה עם הדבש, את שאינו ראוי עם הראוי. קטורת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים, ואין חטאת קריבה נדבה, ואני קיבלתים בו ביום". בדרך כלל כשאוכלים דבש, הדבש נאכל וקנה הדבש נזרק, אך לפעמים קורה שמרוב מתיקותו וטעמו הערב של הדבש אדם שוכח את עצמו, חורג מדרכו הרגילה ואוכל את הקנה יחד עם הדבש. כך מעיד הקב"ה, שמרוב חביבותו לכלל ישראל הוא קיבל מהם יחד עם הקרבנות הראויים להיקרב גם קרבנות שאינם ראויים, כקטורת וחטאת הבאות בנדבה אף שאינן ראויות כלל, ודבר זה הוא כאכילת קנה הדבש.

כך היה בחנוכת המשכן, וכמו כן היו הוראות שעה בכל חנוכה שאחריה. בחנוכת בית ראשון היתה הוראת שעה נוראה: לשמוח ואף לאכול ביום כיפור (מו"ק ט' ע"א)! זו היתה הפעם היחידה בתולדות עם ישראל שהותר לאכול בעצם היום הקדוש. וכן

היו הוראות שעה בחנוכה הבית השני. ובספר יחזקאל מובא תיאור של מה שיתרחש בעזה"ש בקרוב בחנוכה הבית השלישי. בכל חנוכות אלו היו ויהיו הנהגות הסותרות את ההלכה הרגילה, כפי שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' מעשה הקרבנות הט"ו). והדבר טעון ביאור, למה יש בכל חנוכה המקדש והמשכן יציאה מהחוקים המקובלים?

הענין מוסבר בזוה"ק (ח"ג רמ"ב ע"א) וז"ל (מתורגם ללה"ק):

רבי שמעון הלך לטבריה. פגע בו אליהו, אמר לו [רשב"י לאלהו]: שלום עליך מורי. ... אמר לו [אלהו לרשב"י]: ... דבר אחד רוצה אני לשאול ממך: בשיבה של מעלה שאלו, ... הרי כתוב (שיר השירים ה') "באתי לגני אחותי כלה וגו', אכלתי יערי עם דבשי וגו'". מי שאין בו אכילה ושתייה, הוא אומר "אכלתי יערי עם דבשי, שתיתי ייני עם חלבי"?

אמר רבי שמעון: והקב"ה מה השיב להם?

אמר לו: אמר הקב"ה "הרי בר יוחאי, יאמר", ובאתי לשאול ממך.

אמר רבי שמעון: כמה חביבות חבב הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל, ומריבוי האהבה שאוהב אותה, שינה את מעשיו ממנה שהוא נוהג. שאף שאין דרכו באכילה ובשתייה, מחמת האהבה אכל ושתה. ... כלה נכנסת לחופה ורוצה לאכול, אינו דין שיאכל חתנה עמה אף על גב שאין דרכו בכך?! זהו שכתוב "באתי לגני אחותי כלה", הואיל ובאתי אצלה לעלות עמה לחופה, "אכלתי יערי עם דבשי וגו'". ... בגלל אהבת הכלה. וזהו בביתו של הכלה, ולא במקום אחר. במקומו לא אוכל ולא שותה - במקום שלה אוכל ושותה, וזהו שכתוב "באתי לגני"...

אמר לו: רבי, חייך דבר זה רצה הקדוש ברוך הוא לומר, ומשום שלא להחזיק טובה לעצמו לפני כנסת ישראל, הביא הדבר לפניך. אשריך בעולם, שאדונך משתבח בך למעלה.

כך הוא היחס של אבינו האהוב שבשמים אלינו. תמיד יש אהבה נפלאה ביותר, אולם בימי חנוכות בתי המקדש, מרוב אהבתו המופלגת, כביכול, סידר לטובתנו "הוראות שעה" מיוחדות.

ביהמ"ק הנו מקום של אהבה, גילוי אהבת השי"ת לעמו הנבחר, וגילוי אהבת עם ישראל לאביהם שבשמים, כמו שכתוב "מה ידיות משכנותיך ה' צבאות" (תהלים פ"ד, ב') וכפי שהגמרא במנחות (ג"ג ע"א) לומדת מפסוק זה, שבית המקדש נקרא "ידיד": "יבוא ידיד בן ידיד, ויבנה ידיד לידיד, בחלקו של ידיד, ויתכפרו בו ידידים". גודל אהבה

זו של הקב"ה לעם ישראל בא לידי ביטוי בהנהגת "אכלתי יערי עם דבשי". בשעת "חנוכת המזבח" שהוא זמן הנחת היסוד לקשר בין הקב"ה לכלל ישראל, הקב"ה מפעיל מערכות המהוות ניגוד לכל המערכות הרגילות. "אכלתי יערי עם דבשי" - צויתי להם להביא קטורת וחטאת בנדבה, כדי לקבוע ביסוד הדברים שהקשר בינינו בנוי על אהבה, ובמקום שישנה אהבה אין סדרים, "אהבה מקלקלת את השורה". ולכן כל "חנוכה" של משכן, מזבח או ביהמ"ק הייתה בה "הוראות שעה", יציאה מהחוקים הרגילים. כמו כן, גם נס השמן של חנוכה, שעל ידו התחנך בית המקדש מחדש בימי החשמונאים, היה גילוי אהבה מופלגת על ידי "הוראת שעה" של יציאה מחוקי הטבע הרגילים²⁴.

את החביבות הנפלאה הזו של הקב"ה כלפינו יש לנו להעלות על ליבנו בשעת הדלקת נרות חנוכה, וזה יביא אותנו, כמים הפנים לפנים, להוסיף התלהטות ואהבה בעבודת ה' שלנו. כלשונו הנודעה של הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה הי"ב): "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד". הרמב"ם לא כתב שהיא "מצוה גדולה עד מאוד", אלא "חביבה עד מאוד". כאשר האדם מדליק את אורות החנוכה, עליו להאיר את לבו באהבת ה', ולהכניס רגשי חשק ואהבה בעבודת ה' שלו, ואז גם הקב"ה יתייחס אליו במקביל ויאיר את חיו.

[שיחות חנוכה (עמ' ג' - י"ח), תוה"ד עם הוספות עריכה ומקורות]

פרק ד'

"מזמור שיר חנוכת הבית לדוד"

מזמור מיוחד נקבע ללווים לשיר בבית המקדש בימי החנוכה. על כן ברור שהרוצה לעמוד על מהותו של החג ועל מצוות הלב שבו, ימצא אותן במזמור זה. לאור זאת, כדאי להשתדל להבין את המזמור על בוריו ואת המסרים החשובים הטמונים בו.

א. המסר המרומם של המזמור

תעלומת הקשר לחנוכת הבית

✧ במסכת סופרים (פ' י"ח) מובא שבכל שנה, בימי החנוכה הלוים היו שרים בבית המקדש את השיר של יום "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהלים ל'). והדבר צריך ביאור, שהרי לא נראה קשר כלל בין המזמור - שלכאורה מתאר ישועה פרטית שהיתה לדוד המלך - ובין חנוכת החשמונאים?

עוד צריך ביאור:

✧ מובא בכמה מקומות במדרש וכן במפרשים על המזמור, שפרק זה נתקן על ידי דוד המלך לאומרו בחנוכת בית המקדש של שלמה. גם כאן הקשר בין הישועה הפרטית של דוד המלך וחנוכת בית המקדש לא ברור²⁵.

²⁵ חומר הקושיה הזאת ניכר מפירושי המלבי"ם ור' יעקב עמדין שמפרשים שהמזמור אינו מדבר על חנוכת בית המקדש כלל. אבל מחז"ל בכמה מקומות ברור שהמזמור כן מדבר על חנוכת בית המקדש.

עוד מוצאים שחז"ל קבעו לומר מזמור זה בכמה הזדמנויות, אף שאירועים אלו אינם נראים קשורים כלל לדברים הנאמרים בו:

✧ בגמרא שבועות (ט"ו ע"ב) מובא שכאשר רצו להרחיב את גבולות ירושלים, היו שרים מזמור זה במעמד שערכו כדי לקדש את הגבולות החדשים. וז"ל הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק ו' הל' י"ב): **ביצד מוסיפין על העיר? עושין בית דין שתי תורות, ולוקחין לחם חמץ שבהם, והולכים בית דין אחר שתי התורות, ושתי התורות זו אחר זו, ועומדין בכנורות ובנבלים ובצלצל על כל פנה ופנה ועל כל אבן (ואבן) שבירושלים, ואומר "ארוממך ה' כי דליתני וגו'" עד שמגיעין לסוף המקום שמקדשין אותו ועומדין שם, ואוכלים שם לחם תודה אחת משתי התורות, והשנייה נשרפת. עכ"ל.** וכתב רש"י בגמרא הנ"ל (שבועות ט"ו ע"ב): **ארוממך ה' וגו' - הוא "מזמור שיר חנוכת הבית" לכך אומר אותו. עכ"ל.** היינו שהרחבת קדושת ירושלים היא מעין "חנוכת בית המקדש" המיועדת לקדש מקום בקדושה שלא היתה בו מקודם, ולכן מתאים לאומרה גם אז. והקשר צריך ביאור כנ"ל.

✧ עוד מובא ברמב"ם (הלכות בכורים פרק ד') שכאשר מביאי ביכורים הביאו את סליהם מלאים ביכורים לעזרה, הלויים היו שרים מזמור זה. וז"ל הרמב"ם: **הגיעו להר הבית נוטל כל אחד ואחד סלו על כתיפו, ואומרים "הללויה הללו א-ל בקדשו וכו'" עד "כל הנשמה תהלל י-ה הללויה". והם מהלכים בהר הבית וקוראין, עד שמגיעין לעזרה. הגיעו לעזרה, דברו הלויים בשיר: "ארוממך ה' כי דליתני וגו'". עכ"ל.** גם כאן הקשר צריך הסבר.

✧ בתפלת שחרית כל יום נוהגים לומר מזמור זה אחרי ברכות השחר ועבודת הקרבנות לפני פסוקי דזמרא. וצ"ב מה יעדו שם? הרי הוא אינו חלק מפסוקי דזמרא, וכן אינו נראה קשור כלל לעבודת הקרבנות?

שירת קבלת התפלה והתשובה

ונראה בעה"י ביאור הדבר, שמזמור זה הוא שיר שתוכנו הוא "חנוכת בית המקדש". בשיר זה בעצמו "חנכו"²⁶ את בית המקדש, והוא היה התחלת "עבודת הלב" של עבודת בית המקדש. מזמור זה מתאר את הרגשות שכל מי שנכנס לבית המקדש היה עליו להתעורר לחוש, ושהיה ניתן להרגיש שם יותר ממקומות אחרים. יעדו של בית המקדש היה לרומם את הנכנס בו עד

²⁶ ע' רש"י (בראשית י"ד, י"ד): חניכו - חניכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות. והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה. וכן (משלי כ"ב) "חנוך לנער" (במדבר ז') "חנכת המזבח" (תהלים ל') "חנכת הבית". עכ"ל. היינו שהתחלת עבודת הלב שהיתה בבית המקדש נעשה באמצעות מזמור זה.

שירגיש רגשות אלו, שהם מטרת הבית והעבודה הנעשית בתוכו.

תוכנו של המזמור הוא המסר החשוב, שבשמים מקבלים באהבה וברצון את תשובתו ותפלתו אף של חוטא שחטא בחטא גדול ביותר, ויש לו אפשרות להשיג על ידי תשובתו ותפלתו מעלות גדולות, ולהיות לרצון באופן מושלם ומופלג לפני בורא העולם. דוד המלך, שחיבר את המזמור (ע' רש"י ועוד שם²⁷), נכשל בחטא שלפי דברי חז"ל ההתייחסות אליו בשמים היתה כחטא חמור ביותר, כמבואר בגמרא סנהדרין (דף ק"ז ע"א):

אמר לפניו: "רבונו של עולם מחול לי על אותו עון כולו". אמר: "כבר עתיד שלמה בנך לומר בחכמתו 'היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה, אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוונו' כן הבא על אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה". אמר ליה: "כל הכי נטרד ההוא גברא?!". אמר ליה: "קבל עליך יסוריך". קבל עליו. אמר רב יהודה אמר רב, ששה חדשים נצטרע דוד, ונסתלקה הימנו שכינה, ופירשו ממנו סנהדרין.

ואמרו חז"ל שהקב"ה גילה שתשובתו התקבלה על חטא זה בשעת חנוכת בית המקדש של שלמה המלך, כפי שמובא בגמרא שבת (דף ל' ע"א):

אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב "עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו"? אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: "רבונו של עולם מחול לי על אותו עון". אמר לו: "מחול לך!". אמר לו: "עשה עמי אות בחיי". אמר לו: "בחיך איני מודיע, בחיי שלמה בנך אני מודיע". כשבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבעה רננות ולא נענה ... כיון שאמר: "ה' אלהים אל תשב פני משיחך, זכרה לחסדי דוד עבדך", מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה, וידעו כל העם וכל ישראל שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון. ... והיינו דכתיב: "ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו" ... "על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו" שמחל לו על אותו עון.

התשובה של דוד המלך היתה כל כך מושלמת ורצויה עד שהקב"ה אמר לו שצריכים לגלות אותה לרבים בצורה שכל כלל ישראל ילמדו ממנו לאיזו דרגה מרוממת יכול אדם להגיע אף כאשר חטא בצורה חמורה - על ידי החזרה בתשובה. הקב"ה חיכה שנים רבות עד לחנוכת בית

27 אף שיש במדרשים דעות שונות בנושא, ע' מדרש רבה שיר השירים (פרשה א' פסקה י'), מדרש שו"ט וילקוט שמעוני (תהלים ל'), פסיקתא (פ"ב).

המקדש, כדי להשתמש בהזדמנות האירוע לגלות לכלל ישראל ולעוררם בצורה המוחשית והחזקה ביותר, להכיר עד כמה בשמים אוהבים ומעריכים את התשובה.

בשעת חנוכת בית המקדש של שלמה התגלה לא רק שנתכפר החטא, אלא כולם ראו שהשראת השכינה ששרתה בבית המקדש היתה לגמרי בזכותו. במדרש מובא שהשכינה ירדה ושרתה בבית המקדש רק כאשר שלמה הזכיר בתפלתו זכותו של דוד "זכרה לחסדי דויד עבדך" (דה"י ב': ו', מ"ב), מיד "האש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית" (שם ז', א'). [במדרש מובא שיש אומרים שלא הגיעה השכינה עד שהביא שלמה את ארונו של דוד המלך, ויש אומרים שדוד אז קם ושר את השיר הזה בשעת חנוכת ביהמ"ק²⁸]. היינו שהתגלה לפני כל עם ישראל עד כמה הקב"ה מקבל ואוהב בעלי תשובה, עד כדי כך שבתוך כל כלל ישראל לא היה נמצא אדם ראוי שבזכותו תשרה השכינה בבית המקדש, כי אם דוד המלך - אדם שחטא וחזר בתשובה שלמה.

גילוי זה, עד כמה שבשמים אוהבים באהבה מופלאה את החוזרים בתשובה, גרם (כמוזכר לעיל) לתוספת שמחה גדולה בשעת חנוכת בית המקדש. שמחה זו לא הייתה שונה משמחת חנוכת בית המקדש עצמה, שהרי חשיבות המעלה הנפלאה של תשובה היא התחושה והשמחה שעל האדם להרגיש כשנכנס לתוך בית המקדש. התעוררות עמוקה לתשובה היא מהותו האמיתית של בית המקדש²⁹. בית המקדש הוא בית שמועד לעזור לאנשים שעדיין אינם מושלמים,

²⁸ ע' מדרש רבה שמות (ח', א'), ובמדרש תנחומא וארא (פרק ז'): "שאו שערים ראשיכם" (תהלים כ"ד) שלמה אמר פסוק זה בשעה שהכניס את הארון לבית קדשי הקדשים. עשה ארון של י' אמות כיון שהגיע לפתח בית המקדש היה הפתח של י' אמות והארון של י' אמות ואין עשר אמות יכולין להכנס בתוך י' אמות, ועוד שהיו טעונין בו. כיון שבא להכניסו לא היה יכול. עמד שלמה והיה מתבייש ולא היה יודע מה לעשות, התחיל להתפלל לפני הקב"ה. מה עשה שלמה? אמרו רז"ל, הלך והביא ארונו של דוד ואמר (ד"ה ב', ו') "ה' אלהים אל תשב פני משיחך". א"ר ברכיה בשם ר' חלבו באותה שעה חיה דוד. והכל ממך לדרוש, שכן דוד אומר (תהלים ל') "ה' העלית מן שאול נפשי חייטני מירידי בור". והיה שלמה אומר: רבון העולמים עשה בזכותו של זה, שנאמר (ד"ה ב', ו') "זכרה לחסדי דויד עבדך", מיד נענה. מה כתיב אחריו "וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית". מעין זה מובא גם במדרש רבה קהלת (ד', ג'): בשעה שבנה שלמה את בית המקדש בקש שתדך אש מן השמים ולא ירדה. הקריב אלף עולות ולא ירדה. התפלל כ"ד תפלות ולא ירדה. עד שאמר (ד"ה ב' ו') "זכרה לחסדי דויד עבדך" מיד ירדה, שנאמר (שם ז') "וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה". ר' יודה ברבי לעיי ורבנן; רבי יודה בר' לעיי אמר חיה דוד באותה שעה, ורבנן אמרין ארונו הביא, ולא פליגין [צ"ב הכוונה בזה]. מאן דאמר חיה דוד, באותה שעה הוא שדוד אומר בפיו (תהלים ל') "ה' העלית מן שאול נפשי וגו'" וכתוב אחד אומר "ה' אלהים אל תשב פני משיחך" דהוא קיים קדמך. ומאן דאמר ארונו הביא, הה"ד "זכרה לחסדי דוד עבדך".

²⁹ גם הצווי לבנות את המשכן הגיע אחרי תשובת כלל ישראל על חטא העגל (ועם בנייתו חזרו ענני הכבוד, שהיו סימן של ריצוי גדול על אף חטאם הגדול). וע' מדרש רבה ויקרא (ז', ב'): מנין למי שהוא עושה תשובה שמעלין עליו כאלו עלה לירושלים ובנה את בהמ"ק ובנה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות שבתורה. מן הדין קריא "זבחי אלהים רוח נשברה". וע"ע סוכה (דף נ"ג ע"א) לענין שמחת בית השואבה (שהיתה השיא של השמחה המורגשת בבית המקדש במשך השנה): חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן

להתעלות ולהתעורר על ידו להשיג את שלמותם. כל אחד שנכנס לבית המקדש, אם השיג מה שניתן להשיג בו, יצא ממנו "בעל תשובה" - עם תוספת רצון ושאפה לעבוד את ה', כל אחד לפי דרגתו.

מלבד זה, מתוארת במזמור בהרחבה התפלה שדוד המלך התפלל שתתקבל תשובתו, והשמחה שהרגיש כשתפלה זו התקבלה. גם דבר זה הוא חלק חשוב ממהות בית המקדש - שהיה "בית תפילה" וכל התפלות של כלל ישראל היו מופנים דרכו. גם את ההכרה הזו, כמה אהובות ומקובלות ברצון תפילות אמיתיות, היה על האדם לחוש כשנכנס לבית המקדש. שני פנים אלו של יעודו של בית המקדש מתוארים בהרחבה על ידי שלמה המלך בתפלתו בשעת חנוכת בית המקדש (מלכים א' פרק ח'):

ויעמוד שלמה לפני מזבח ה' נגד כל קהל ישראל ויפרש בפיו השמים. ויאמר ... להיות עינך פתוח אל הבית הזה לילה ויום, אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם, לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה. ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה, ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים, ושמעת וסלחת. ... בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה. ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשבתם אל האדמה אשר נתת לאבותם. בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ושובון כי תענם. ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה.

בית המקדש היה מקום שבו היה מורגש טובו הנפלא של השי"ת, שכל רצונו רק להיטיב לברואיו, אף למי שהתרחק ממנו ונמצא בתוך ההסתר הגדול של חטא רח"ל. "הקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה שיעשו תשובה" [תדא"ר פ' ל"א]. ואכן הקב"ה לא רק משתוקק כביכול לתשובתו, אלא מתאוה לתפלתו של כל אחד ואחד מבניו. כל מי שזכה להיכנס לבית המקדש היה יכול להרגיש טוב נפלא זה. "שיר חנוכת הבית" הוא "שירת קבלת התשובה והתפלה", השיר של התגלות כמה אבינו שבשמים מחבב ואוהב את התשובה ואת התפלה, וגודל השמחה ונחת רוח שהן גורמות לו ית'. מסרו זה של המזמור מבואר בפירושם של רש"י ורד"ק ועוד, כדלהלן.

ואומרים בפניהם דברי שירות ותושבחות. תנו רבנן, יש מהן אומרים: "אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו" - אלו חסידים ואנשי מעשה. ויש מהן אומרים: "אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותנו" - אלו בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים: "אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב וימחול לו".

ב. פירוש המזמור

(א) מזמור שיר חנכת הבית לדוד.

רש"י: שיר חנוכת הבית - שיאמרוהו הלויים בחנכת הבית בימי שלמה.
רד"ק: חברו דוד שיאמרוהו בחנוכת בית המקדש. אע"פ שאין בזה המזמור זכר הבית, הזכיר בו סליחת פשעיו, שהיו חושבים אויביו שלא תקיים לו המלוכה ולזרעו אחריו לעונש אותו עון [של בת שבע]. ולא היו מאמינים כי הבן שילד לו מאותה האשה יהיה מלך ויבנה בית המקדש לה' שיהיה מקום סליחה וכפרה. וכיון שהמליך שלמה וראו כי הצליח הדבר, הכירו כל ישראל כי מה' היא מלכות שלמה, והוא נולד לו מאותה אשה, ידעו באמת כי נמחל לדוד אותו עון לגמרי. וזהו "לדוד" שיזכר בו סליחת חטאיו שהוא רפואה לנפשו, כי בזה הענין נודע הסליחה לכל אדם.
הערה: בכמה מדרשים מובא שדוד השתתף בחנוכת בית המקדש לאחר פטירתו, ושר אז את השיר הזה (ע' הערה לעיל).

הצרה הגדולה של נפילה לחטא, ועזרת השי"ת להצילו מהצרה על ידי תפלה:

(ב) אַרֹמֶמֶךָ ה' כִּי דָלִיתָנִי וְלֹא שָׁמַחַתְּ אוֹיְבֵי לִי: הקב"ה עוזר לאדם גם בתוך טומאת החטא. וניתן להשתמש בכל נפילה להתעלות ולהשיג הישגים שלא היה באפשרות האדם להשיג בלי זה (ע' באר אברהם).

רש"י: ארוממך ה' כי דליתני - הגבהתני. ולא שמחת אויבי לי - כמו "עלי". שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא, וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון, אז ידעו שמחל לו הקב"ה על אותו עון, ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה.

רד"ק: ארוממך - שטבעתי בבור החטא ואתה העליתני ממנו.

פי' באר אברהם (לרב אברהם בן הגר"א): מילת 'דליתני' לה שתי הבנות, אחת לשון קימה, ואחת לשון נפילה ונגזר מ"דלי". שיש בבארות מין דלי שהן שנים, כשאחד נכנס בבור ויורד להמלאות, השני עולה מלא באופן כשזה קם זה נופל. ולזה אומר "ארוממך ה' כי דליתני" שנפילתי היתה סיבת הקמתי כמו ענין הדלי.

(ג) ה' אֱלֹהֵי שׁוֹעֲתֵי אֱלִיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: תפלה היא האמצעי לצאת מטומאת החטא.

רש"י: ותרפאני - היא סליחת עון כמו "ושב ורפא לו".

רד"ק: שועתי - שתסלח לי וכן עשית, וזהו "ותרפאני" שרפאת אותי ממדוה הנפש. כי אע"פ שהענשתי בעולם הזה הכל הוא טוב בעיני, כיון שרפאת נפשי שלא ארד לגיהנם.

(ד) ה' הָעֲלִיתָ מִן שָׁאוֹל נַפְשִׁי, חַיִּיתִנִּי מִיּוֹרְדֵי בּוֹר {מִיּוֹרְדֵי בּוֹר}: הַכְרַת
חֹמֶרֶת הַחֹטָא, שְׁאִילוּלִי חֲסִדֵי הַשִּׁי"ת הַגְדוּלִים לִקְבֹּל אֶת תְּשׁוּבָתוֹ, הִיָּה מַגִּיעַ לוֹ
עוֹנָשִׁים נוֹרָאִים כְּמִשְׁפֵּט הַרְשָׁעִים רַח"ל.

רש"י: מירדי בור - כמו "מירדתי לבור", שלא ארד לגיהנם.

רד"ק: שאול ובור פי' גיהנם, והוא משפט הרשעים.

מטרת כל צרה היא הטובה של סילוק פגם החטאים:

(ה) זָמְרוּ לַה' חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזִכְרֵ קִדְשׁוֹ: מַה שֶּׁקָּרָה לְדוֹד הַמֶּלֶךְ אֵינוֹ חֲסִד
פְּרִטִי בַלְבָּד, אֲלָא נִיתֵן לְלִמּוּד מִמֶּנּוּ כָּלֵל בְּהִנְהֻגַת הַשִּׁי"ת אֶת הַבְּרִיאָה.

רש"י: זמרו לה' חסידיו - על מה שעשה לי, כי יכולים אתם לחסות בו שייטיב לכם, ואפילו אתם
שרים בצער אל תיראו.

רד"ק: זמרו - כל החסידים וצדיקים ראויים לזמר ולהודות לאל על זה, כי יסלח לשבים אליו שלא
יאבד החסיד בחטא פעם אחת, אף יהיה החטא גדול. והודו לזכר קדשו - כמו "והודו לשמו".

(ו) כִּי רָגַע בְּאִפּוֹ חַיִּים בְּרִצּוֹנוֹ, בְּעֶרְבַּ יְלִין בְּכִי וְלִבְקָר רָנָה: כֹּל מִטַּרְת
הַצְרוֹת בְּעוֹלָם הִיא לְהַשִּׁיג עַל יָדָן אֶת הַטּוֹבָה הַגְּדוּלָּה שֶׁל "חַיִּים" אֲמִיתִיִּים נִצְחִיִּים
(מֵאִירִי, בֹּאֵר אֲבִרְהָם, מִלְבִּי"ם).

רש"י: כי רגע - קטן באפו. חיים ברצונו - וחיים ארוכים יש בהרצותו ובהפייסו.

רד"ק: כי - אם יכעס על האדם, רגע ומעט זמן יהיה כעסו, וכן נראה לו לדוד העונש בעוה"ז שהוא
הבשורה בסליחת העון [העונש מגלה שהקב"ה עוזר לו להנקות מהחטא]. אבל "רצונו" עם רצונו יהיה זמן
וחיים ארוכים שהם חיי עולם הבא, כי מדת הטובה ממנו יתירה על מדת הפורעניות. בערב ילין בכי -
אם לערב ילין האדם בבכי, לבקר יבשרנו ברנה. והמשיל עתה בכי ויגון לערב שהוא חושך, ועת הישועה
והטובה לבוקר שהוא אור ושמחה.

מלבי"ם: גם בעת האף, "חיים ברצונו" - היה רצונו שאחיה. שלא היה [חרון] אף כדי להמיתני, רק כדי
שעל ידו ימחול עונותי על ידי היסורים, וישוב יחיני (וכן פירשו המאירי ובאר אברהם).

תיאור רגשי צרת החטא, והתפלה לקבלת התשובה:

(ז) וְאֲנִי אֲמַרְתִּי בְּשִׁלּוֹי בַּל אָמוּט לְעוֹלָם: דוֹד הַמֶּלֶךְ מַעִיד עַל עֲצֻמוֹ שֶׁלֹּא שֵׁם
לֵב עַד כְּמָה צָרִיךְ לְהִשְׁמַר מִלְּהִיכָשֶׁל בַּחֲטָא.

רד"ק: ואני - כשהייתי שליו ושקט שלא משל בי יצר הרע, הייתי חושב שלא אמוט ולא אחטא לעולם,
שלא יהיה ביצר הרע כח להטותי מן הדרך הטובה.

(ח) ה' בְּרִצּוֹנָךְ הֶעֱמַדְתָּהּ לְהַרְרִי עַז הַסִּתְרָתָּ פָּנֶיךָ הַיְיָתִי נִבְהַל: עַל

ידי החטא הכרתי עד כמה ש"לולא הקב"ה עוזרו לא יוכל לו", וכאשר נחלשה הסייעתא דשמיא קצת, נכשלתי כבר בחטא.

רד"ק: להררי - פירושו לשכלי. העמדת - בעזרתך שלא נכשלתי ... בו, ולא היה בי יצר הרע לקחת שכלי, כי במקום עוז היה. אבל כשהסתרת פניך רגע ממני, ולא היית בעזרת שכלי, או לנסותי לפי שהייתי מתפאר בעצמי, או לעונש חטא שקדם זה, רפית יד עזרתך. הייתי נבהל - ונכשלתי במחשבתי וגבר יצרי על שכלי.

(ט) אֵלֶיךָ ה' אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנֵּן: התגובה הנכונה לחטא (ולכל מצב של הסתר פנים) היא להתחנן ולהתפלל לה'.

רש"י: אליך ה' אקרא - אקרא אליך, ואתחנן תמיד לאמר לפניך, "מה בצע בדמי וגו'", ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי.

רד"ק: אליך - וכשעבר עלי החטא מה עשיתי? קראתי אליך, כי ידעתי כי אין לי רפואה בלתי, וידעתי כי הייתי חייב מיתה אליך בגיהנם, ואמרתי "מה בצע וגו'".

(י) מַה בָּצַע בְּדַמִּי בְּרִדְתִּי אֶל שַׁחַת, הַיּוֹדֵךְ עֹפֶר הַיְגִיד אֲמַתְךָ: בלי כפרת העוונות לא אשיג את מטרת חיי.

רד"ק: בדמי - הוא נפשי, כי הדם הוא הנפש, והנפש הוא החיים הטבעיים. ואמר מה בצע בחיי אם ארד אל שחת. אם סופי לגיהנם וארד במותי שמה, למה לי חיים, ולמה הבאתני בעוה"ז אם לא לקנות עוה"ב. כי החוטאים במותם לא ישאר אחריהם דבר חי, אלא הכל ירד לעפר, והעפר לא יודך ולא יגיד אמיתך, אלא הרוח שתשוב אל האלהים אשר נתנה. ואם לא זכתה בחיים, לא תשוב אל האלהים. ואם תסלח לי, אודך בחיים ובמות.

(יא) שְׁמַע ה' וְחַנּוּנִי ה' הִיָּה עֲזֹר לִי: אף אחרי שהאדם חוזר בתשובה, העובדה שהקב"ה מקבל את התשובה היא חסד חנם, ואינה מגיעה לו כלל.

רד"ק: שמע - וקראתי אליך ואמרתי "שמע ה' וחנוני, אם מטה רגלי, היה עוזר לי וסלח לי".

§. הישועה של קבלת התשובה:

(יב) הִפְכָּת מִסִּפְדִּי לְמַחֹל לִי פִתְחָת שְׁקִי וְתִאֲזַרְנִי שְׂמֹחָה: לפי גודל החרטה והיגון על החטא הקב"ה מקבל את התשובה.

רד"ק: מספדי - שהייתי מתאבל על נפשי אם תאבד, הפכת ובשרתני על יד נביא "גם ה' העביר חטאתך לא תמות". שקי - שאזרתי, והתעניתי על חטאי, פתחת אותו בבשורתך. ותאזרני שמחה - תחת השק.

(יג) לְמַעַן יִזְמְרְךָ כְּבוֹד וְלֹא יִדָּם ה' אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲדַרְךָ: על ידי החסד הגדול של כפרת העוונות יוכל החוטא לחזור למגמת חייו להמשיך להתעלות תמיד בהכרת כבוד שמים בעולם הזה ובעולם הבא.

רד"ק: למען יזמרר כבוד - הוא הנפש [פ' הנשמה], כנגד מה שאמר "היודך עפר" אבל "הכבוד יזמרר".
וזכר הכבוד שאין לו דממה והפסק, וזהו "לא ידום", ולפיכך אמר "אלהי לעולם אודך" כל ימי חיי אודך
בעבור זה שסלחת לי, וידעתי כי "כבודי" [פ' נשמת] ישאר אחרי, ויזמרר לעולם ולא ידום.

ג. מסר חשוב נוסף של המזמור

מלבד המסר של קבלת התשובה והתפלה באהבה וברצון, יש עוד מסר חשוב במזמור זה:

בִּי רִגַע בְּאֶפֶס חַיִּים בְּרִצּוֹנִי, בְּעָרֵב יִלִּין בְּכִי וּלְבָבְךָ רָנָה.

כפי שביארו המפרשים (מאירי, באר אברהם, מלבי"ם), כוונת הפסוק היא שכל מטרת הצרות בעולם היא להשיג על ידן את הטובה הגדולה של "חיים" אמיתיים נצחיים. "שגם בעת האף, 'חיים ברצוני' - רצוני שאחייה, כדי שימחול עונותי על ידי היסורים, וישוב יחיני". מסר זה מופיע, לפי פירושו של רבי אברהם בן הגר"א, גם בהתחלת המזמור במילה "דליתני": שכן המילה "דליתני" יש לה שתי הבנות, אחת לשון העלאה (כמו "לדלות מים מבאר"), ואחת לשון שפלות וירידה (לשון "דלות ועניות"). וכוונת דוד המלך היא שהירידות והנפילות שלו הם כמו של "דלי", שירידת הדלי בבאר היא לצורך עלייתו להתמלא במים ולעלות בחזרה, ולזה אומר "ארוממך ה' כי דליתני" שנפילתי היתה סיבת עלייתי כמו הדלי.

מסר זה מוזכר גם בתפילת שלמה המלך בשעת חנוכת בית המקדש (מלכים א' פרק ח') שפעמיים בתפלתו בתיאור תשובת עם ישראל כשמגיעה אליהם צרה רח"ל, הוא מביא את המילים "והודו את שמך", ומפרש רש"י שהכוונה שיודו לה' אף על הצרה הבאה עליהם כעונש על החטא:

בְּהִנָּגְךָ עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יִחָטְאוּ לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ
[רש"י (מלכים): והודו את שמך - שחייב אדם לברך על הרעה (ברכות נ"ד א')] וְהִתְפַּלְלוּ
וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּבֵית הַזֶּה. וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשְּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לַחַטָּאת עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל
וְהִשְׁבַּתָּם אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לָאֲבוֹתָם.

בְּהִעָצֵר שְׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יִחָטְאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ
אֶת שְׁמֶךָ וּמִחַטָּאתָם וְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֶם. וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשְּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לַחַטָּאת
עַבְדֶּיךָ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יִלְכוּ בָּהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל
אֲרֶצְךָ אֲשֶׁר נָתַתָּה לְעַמָּךְ לְנַחֲלָה.

תפלה זו של שלמה המלך נשנית בדברי הימים (ב: פ"ו), ושם רש"י מפרש את המילים "והודו את שמך" שהכוונה שיתוודו על חטאתם, וז"ל: ושב ווהודו את שמך - פתרון והתוודו את עונם,

והאחרון מוכיח [מהפעם השנייה שמילים אלו מופיעות בפסוק פירוש זה ברור] "והודו את שמך (ו)מחטאתם ישובון כי תענם".

ונראה שדברי רש"י בשני המקומות עולים בקנה אחד, שהווידי האמיתי על חטא הוא לא רק לקבל את העובדה שחטא, אלא לקבל שאף מגיע לו על כך עונש. ע' מלבי"ם בספר הכרמל (ערך אשם) שהמילה "אשמנו" שנוהגים להתחיל בה את הווידי, הכוונה שהחוטא אומר שמכיר שבאמת מגיע לו עונש³⁰. כאן שכתוב "והודו את שמך", רואים שיש חשיבות שהחוטא יכיר שעל ידי העונש השי"ת כיוון אותו לדרך הנכונה, ואף הוא מתאים לטוב המופלג של מדותיו ית' ("שמך"). בפסוק זה מתחדש שכלול בווידי על חטא לא רק להתוודות "אשר חטא", אלא גם "והודו את שמך" את ההכרה שגם הצרה שהגיעה כתוצאה מהחטא היא תולדת טובו ית', תוכחה של אבא אובה.

ואכן הכרה זו היא תיקון יסודי של החטא, כמו שנראה מדברי רבי חיים מוולאזין זצ"ל בנפש החיים (שער ג' פרק י"ב) שכאשר מביא את ה'סגולה' להנצל מצרה על ידי הדבקות במחשבת "אין עוד מלבדו", הוא כותב שזה היה ענין נחש הנחושת, שההסתכלות על הנחש הנחושת מתוך ההיבט של "אין עוד מלבדו" גרמה ל"המתקת כוחות הדינים בשרשם". ונראה בכוונת דבריו, שכאשר יהודי הסתכל בנחש הנחושת "והיה משעבד את לבו לאביו שבשמים", היינו שלא הסתכל רק על השמים, אלא על נחש הנחושת המזכיר את הנחש שהכיש אותו, וחש שאף הנחש ההוא הגיע מאביו האוהב אותו ורוצה רק בטובתו, בכך הוא תיקן את חטאו באופן שורשי. קבלת רצון ה' בעונש שהגיע, היא תיקון לחסרון בקבלת רצון ה' שגרם לחטא [היינו, כל חטא מגיע מחוסר הכרה בטוב המובהק של רצון ה', ובמיוחד כשמדובר על חטא ההתרעמות שגרם למכת הנחשים במדבר].

בזוה"ק (ח"ג, קס"ה ע"ב) כתוב שמי שנכנס לבית המקדש הרגיש "חדוותא דמלכא קדישא", את השמחה הגדולה של הכרות מוחשית בטוב המופלא של השי"ת³¹. על כן, מובן הדבר שקדושת בית המקדש עם השכינה שהיתה שורה בו היתה עוזרת למי שנכנס בו להשיג תשובה מרוממת זו. ונראה שהיא היתה ממטרותיו החשובות של בית המקדש.³²

³⁰ שכן המילה "אשם" משמעותה לא רק "הרגשת אשמה" אלא גם עונש, כמו (ירמ' ב' ג') "כל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם כו".

³¹ וז"ל הזוה"ק: גו מקדשא כל הרהורין ישתכחון, בר הרהורא דחדוה דמלכא קדישא [תרגום: בתוך בית המקדש נשכחים מהלב כל שאר הרהורים, חוץ ממחשבת שמחת המלך הקדוש (השי"ת)].

³² יש להעיר שגם שלימות התפילה - שגם היא ממטרת בית המקדש - היא להגיע להכרה זו שכל הליקויים בבריאה הם לטובתינו. כך רואים מנוסח תפלת העמידה שלנו, שמסתיים עם שלוש הברכות האחרונות שהם "כעבד שקבל פרס מרבו" כאלו שכבר התמלאו כל בקשתינו. גם כל בקשות העמידה מסתיימות בברכה בלשון הווה שהקב"ה כבר דואג לכל צרכינו בענין זה שבקשנו.

הכרה זו בטוב ה' גם בתוך ההסתר של הצרה שהנכנס לבית המקדש היה יכול להרגיש, היתה מלווה אותו גם בהמשך החיים, לאחר צאתו מבית המקדש, להתרומם מעל כל קשיי החיים ולהכיר בטוב ה' שבהם. המטרה של עבודת בית המקדש לא היתה רק שתהיה עבודת ה' במקום ההוא בלבד, אלא כפי שמובא בתוספות (ב"ב כ"א ע"א ד"ה כי מציון תצא תורה) מבית המקדש יצאה לכל עם ישראל חיזוק בשאיפה לעבוד את ה' בנאמנות ובאהבה מתוך קבלת מלכות שמים באופן מושלם, בין קבלת רצון ה' המופיע בתורה ובין קבלת רצונו ית' בחלקו שקבע לכל אחד במצבי חייו.

המבחן האמיתי של האדם אם הוא מקבל על עצמו להיות באמת "עבדא דקודשא בריך הוא", הוא בשני מישורים אלו: הא', בקיום רצונו ית' המופיע בתורה בשמחה ובשלמות, ולהמשיך לעלות ולגדול בזה כל החיים. הב', לקבל את רצונו ית' בכל מצבי החיים, אף בדברים שקשה לקבלם, להרגיש "כי רגע באפו חיים ברצונו". ככל שקשה לקבל את המציאות, כך גודל נחת הרוח הנגרמת למעלה כאשר האדם מצליח לקבלה באהבה ובשמחה. זו היא מטרת בית המקדש, שהמבקר בו יקבל חיזוק להגיע להיות עובד ה' מושלם ולקבל בשמחה כל משימה ושליחות שבורא העולם מוסר לו.

ד. ישוב הקושיות בס"ד

מהאמור מתברר, שדוד המלך העביר מסר חשוב ביותר באמצעות מזמור זה בשעת חנוכת בית המקדש. מסר, שאם הנוכחים שם היו מפנימים אותו, הכרה זו עצמה היתה חונכת את הבית ומביאה להשראת השכינה בו. המסר של דוד המלך היה שמהיבט אחורה על החיים שלו, הוא מגלה עד כמה הקב"ה אוהב תפלה ותשובה, ומקבלן ברצון, אף כאשר האדם חטא בחטאים גדולים ביותר. הוא גם גילה שכל המצבים של הסתר כבוד שמים שחווה, היו כמו הדלי הזה שירידתו היא תמיד לצורך עלייה, שכן כל צרות חייו היו מתוכננות מן השמים על מנת לעזור לו לעלות. אף כאשר חשב שהקב"ה עזב אותו, כל הסתר היה באמת לצורך עליתו - "כִּי רָגַע בְּאָפּוֹ חַיִּים בְּרָצוֹנוֹ".

א. המזמור של חנוכת בית המקדש

עכשיו מובן בס"ד למה דוד המלך חיבר מזמור זה לחנוכת בית המקדש, שכן "חנוכה" היינו התחלת העבודה כנ"ל. השמחה המרוממת שהיתה מורגשת בשעת חנוכת בית המקדש היתה שמחה שנבעה מהתחושות הנעלות של קרבת ה' ואהבת ה' מעין אלו המוזכרות במגילת שיר

השירים - שאכן התגלה בעולם באותו יום³³. אולם הייעוד של שמחה זו היה להגיע לקבלת מלכות שמים באהבה כפי שמופיע במזמור הזה, וקבלה זו היתה "חנוכה" העבודה שהיא המטרה האמיתית של ביהמ"ק. לשיר בתוך קירותיו כמה השי"ת אוהב תשובה ותפלה ומקבלם באהבה, ושכל מגמתו ית' בעולם הוא טובתינו - "חיים ברצונו". זו היא מטרת עבודת ביהמ"ק ומטרת חיינו, לקבל את רצון ה' באהבה ובשמחה אף בתוך ההסתר של העולם.

ב. שירת הלויים של ימי החנוכה

לפי האמור, מובנת תקנת חז"ל לקבוע שמזמור זה יהיה שירת היום של ימי החנוכה בבית המקדש, שכן כל עיקרם של ימים אלו הם חנוכה בית המקדש בזמן החשמונאים, כמבואר לעיל.

בנוסף לכך, כמו שדוד המלך חש והביע אז את החסד הגדול של קבלת תשובתו ותפלתו שעל ידו זכו עם ישראל לבית המקדש, ובהכרה זו חנך את בית המקדש, כך גם החשמונאים. הם הרגישו את החסד המופלג של ה', שעל אף שהיתה בתוך כלל ישראל התרשלות בעבודת ה' ובעבודת בית המקדש (ע' פרק הבא) שגרם לשלטון היוונים, כאשר עם ישראל התעוררו לחזור על כך בתשובה עד כדי מסירות נפש למען העבודה, הקב"ה קיבל את תפלתם ותשובם באהבה עד שאף עשה להם ניסים גדולים - "ארוממך ה' ... ולא שמחת אויבי לי. ה' אלוקי שועתי אליך ותרפאני ... הפכת מספדי למחול לי ...". ואף ראו שכל הצרה של היוונים, גרמה לקידוש ה' גדול ולחיזוק גדול בעבודת ה' - "כי רגע באפו חיים ברצונו, בערב ילין בכי ולבוקר רינה".

יש לשים לב שבחנוכה החשמונאים לא היו נצרכים להלל ולהודיה לה' כפי שהיה נהוג בדרך כלל בחנוכה בית המקדש כדי להביא את השראת השכינה. בתקופת נס חנוכה היתה התנגדות של היוונים לכל נתינת חשיבות וכבוד לערכים רוחניים, ובפרט להקרבה למטרה זו, כפי שמסופר בגמרא סוכה (נ"ו ע"ב) על מרים בת בילגה שהתייוונה רח"ל, וזלזלה בכסף הרב שהושקע בהקרבת הקרבנות. לעומת זאת דרגת החשמונאים היתה ההיפך הגמור מזה. הם נלחמו דווקא לשם מטרה זו - להחזיר את הערך הנשגב של ההקרבה למען השי"ת למקומה. כל המלחמות שלהם היו הקרבות של מסירות נפש כפשוטה להחזיר את כבודה של עבודת ה' למקומה, ובשביל זה היו מוכנים להקריב את הכל. המלחמות שלהם היו חנוכה בית המקדש בצורה המעולה ביותר - והיא הייתה עדיפה מכל הריקודים, השירים והתשבחות שהיו נוהגים בדרך כלל לחנוך בהם את בית המקדש. ועל כן, עוד לפני שהספיקו לשיר שירי חנוכה

³³ זוהר חלק ב' דף קמ"ג ע"ב: יומא דאתגלי שירתא דא (שה"ש), ההוא יומא נחתת שכינתא לארעא, דכתיב (מ"א ח' י"א) "ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת וגו'", מאי טעמא, בגין "כי מלא כבוד יהו"ה את בית יהו"ה", בההוא יומא ממש אתגליאת תושבחתא דא, ואמרה שלמה ברוח קדשא.

הבית כבר קרה נס השמן, שהעיד על חזרת השכינה (באותה דרגה ששרתה בבית השני) לבית המקדש. על ידי מסירות נפשם, הם הצליחו לנצח את השר של יוון ולגרום נחת רוח מופלאה למעלה.³⁴

חנוכת בית המקדש זו של החשמונאים - המיוחדת בטיבה ובמעלתה - לא הייתה רק אירוע היסטורי חד פעמי, אלא החשמונאים חוללו בתוך ימים אלו את האפשרות לחנוך בימים אלו בכל שנה מחדש את "בית ה'" שבתוך ליבנו. אורות הנרות שאנחנו מדליקים מיועדים להאיר ולהדליק בתוכנו את אורה של ההכרות בטובו ית' עד שנוכל להודות ולהלל לשמו הגדול גם בתוך כל המצבים בחיים שאינם מובנים לנו - ואף אלו שנראים לנו שליליים. בכל מצב "אודך כי עניתני" [ע' חת"ס (דרשות ח"א דף קפ"ה), היינו שגם בשעת העינוי הייתי כבר מתחיל להודות, כי ידעתי שסופו ישועה], "אודך ה' כי אנפת בי", "שבטך ומשענתך המה ינחמוני". שקרני האור של ההכרות בטובו ית' גיעו עד למבואות האפלים ביותר, עד שגם שם הרגשות של הלל והודיה לה' יאירו את החושך, ויעוררו את הנכונות והרצון לקבל את רצונו ית' בכל אופניו. התקנה "להודות ולהלל לשמך הגדול" היא באמת "חנוכת בית ה'" שבתוך הלב, להאיר את כל מדורי ההכרות בטוב ה' ובאהבתו הקיימים בתוך לבו של כל יהודי.

ג. הרחבת קדושת העיר ושירת הביכורים

על פי הנ"ל מובן שאת המזמור הזה, שבו טמון המסר שכל מי שנכנס לבית המקדש היה עליו לחוש ולקחת איתו להמשך חייו, היו שרים כאשר רצו להרחיב את גבולות הקדושה של העיר.

³⁴ כפי שהוזכר לעיל בהקשר לחג הסוכות (שער ח' פ"ב בהערה), דבר סתום ביותר מובא בענין זה ב"ספר חשמונאים" בתיאור חנוכת הבית של החשמונאים אחרי ניצחונם נגד היוונים בלשון זה: "ויחוגו את חנוכת המזבח שמונה ימים, ויעלו בשמחת לבם עולות וזבחים לרוב. ויזכרו ימים מקדם, בחגגם חג הסוכות בגלותם, בהתחבאם בהרים ובמערות כבהמות השדה, ויחוגו עתה שמונה ימים אלה כימי חג הסוכות, ויקחו ערבי נחל, ענפי עץ עבות, וענפי הדר, וכפות תמרים, וישירו הודיה לה', אשר נתן להם עוז ותשועה לטהר את בית מקדש". [עובדה זו מובאת גם בסדר הדורות (ג"א תרכ"ב). וע' ערוך השולחן הל' חנוכה או"ח תר"ע סעיף ה' שמביא מקור זה, כתשובה לקושית הב"י למה קבעו חנוכה שמונה ימים, שהשלימו אז את ימי הסוכות שהחסירו]. והנה בהשקפה ראשונה הדבר נשמע זר ביותר לקחת את ארבעת המינים שלא בזמן מצוותם. אמנם לפי המבואר בכמה מקומות במדרשים [מדרש תנחומא פ' אמור (סימן כ"ז) ומדר"ר שם (ל', ב'), ומדרש תהלים (י"ז, ה')], שישראל ואומות העולם בראש השנה וביום הכפורים נכנסים לדין ולא יודעים מי נצח, עד שבסוכות נוטלים את ארבעת המינים, שהם כ"אות ניצחון", ואז יודעים שכלל ישראל ניצחו. וע' מדרש תהלים הנ"ל שגם מלאכי השרת לא יודעים מי ניצח, עד שרואים עבודת כלל ישראל בסוכות. משמע שיש ספק ניצחון בכל שנה. לפי זה הדבר מוסבר מאד, שהרי ממה שלא הצליחו לקיים מצוות ארבעת המינים בחג הסוכות כתוצאה מרדיפת היוונים, היה בזה סימן שלא ניצחו אז את שרי אומות העולם בדין. אבל אחר כך על ידי מסירות נפשם הגדולה לקדש שם שמים, זכו בזמן הנס של חנוכה לנצח את שרי האומות, והתהפך הדין. אז הודו והיללו להשי"ת על ניצחון זה עם ארבעת המינים, הלל והודיה מושלמת מעין הנעשה בכל שנה מתוך שמחת הניצחון של הדין של ראש השנה ויום הכיפורים, בחג הסוכות.

כיון שתחושות אלו מגדירות את הרגשות שעל הנכנסים לבית המקדש לעורר בלבם, והיתה אפשרות להרגיש שם באופן מיוחד, הרי הן מגדירות את מצות הלב שבו, את מטרתו ואת קדושתו. ועל כן מתאים הדבר שהרחבת קדושת בית המקדש וסביבתו תתחיל עם הכנסת קדושת רגשות נעלים אלו למקום.

גם מי שנכנס לבית המקדש עם סלי ביכורים, והיה מלא הודיה לה' על חסדיו שהשפיע עליו, כאשר הגיע לעֶזְרָה, התחילו הלוים לשיר מזמור זה כדי לעורר אותו לחוש את מסרו. שמטרת ההודיה היא להגיע על ידה לקבלת מלכות שמים ברצון ובשמחה, להתעורר על ידה לשפר את המעשים להגיע לתשובה שלמה, ולהכיר בטוב ה' עד כדי קבלת כל מצבי החיים באהבה.

ד. הקדמת פסוקי דזמרא

לפי האמור, מתבהר המנהג הנפוץ של אמירת מזמור זה לפני פסוקי דזמרא. שכן ברכות השחר הן תיאור של החסדים הרבים שאנו מודים עליהם ("אחותי, רעיתי"), פסוקי דזמרא הם השבח והלל לה' שחסדים אלו מעוררים ("יונתי"). ועל כן, כמו ש"מזמור שיר חנוכת הבית" היה הקדמה כנ"ל להודאת הביכורים, הוא גם מתאים להיות הקדמה לפסוקי דזמרא, שכן על ידו אנחנו נכנסים למדור של שבח והלל לה' של "בית ה'" האישי שלנו.

ואכן הדבר מבואר ביותר לפי דברי המקובלים האומרים שנוסח תפילת שחרית שלנו מסודר, מהתחלת ברכות השחר עד תפילת העמידה כמי שנכנס להר הבית - עזרה - היכל - קודש הקדשים. לפי דבריהם אמירת פסוקי דזמרא מקבילה לכניסה לעזרה³⁵, ועל כן מזמור זה הוא הקדמה לכניסה זו בדיוק כמו שמביאי הביכורים בכניסתם לעזרה היו שרים את המזמור. כפי שמוסבר לעיל, המזמור מתאר את הרגשות שהאדם הנכנס לבית המקדש היה עליו לחוש, ושילוו אותו להמשך חייו גם כאשר עוזב את בית המקדש. קריאת המזמור אינה מיועדת להיות רק קריאה בעלמא, אלא מטרתה לעורר את הרגשות שעלינו לקחת אתנו להמשך חיינו. רגשות של הלל והודיה לה' ושל הכרה במאור טובו ית' המופלא.

35 לפי סידורי האריז"ל וכתבי הרמח"ל אמירת פסוקי דזמרא מקבילה לכניסה לעזרה ועל כן מבואר שאמירת מזמור זה הוא בדיוק כמו הבאת הביכורים שאז אמרו את המזמור בכניסה לעזרה. אולם לפי רבנו בחיי (שמות כ"ה, ט') והמלבי"ם (פ' תרומה רמזי המשכן) המובאים לעיל (שער ב' פ"ב) אמירת פסוקי דזמרא (כנגד עולם היצירה) מקבילה לכניסה להיכל של בית המקדש. גם לפי דבריהם, מזמור שיר חנוכת הבית מתאים להאמר כאשר מגיעים למקום בתוך בית המקדש שמהותו הודיה והלל לה' [למביאי הביכורים לא היתה רשות להיכנס לבית המקדש ממש רק לעזרה. המקום שמהותו הלל לה' (יונתי) הוא באמת ההיכל (ע' שערי אהבה ח"א סוף פרק ג'), רק למי שאינו רשאי להיכנס לשם, המקום הקרוב ביותר אליו, ששם מורגשת השפעתו, הוא העזרה]. לפי דבריהם מבואר מקום מזמור זה בין הקרבנות (שעיקר מקום העבודה המעשית הוא בעזרה), וההלל של פסוקי דזמרא (שמקומו בהיכל).

פרק ה' "התרשלות בעבודה"

הלל והודיה אינם המטרה הסופית של עבודת הלב של ימי החנוכה. רגשות אלו מיועדים לעורר ולזרז את האדם להתחזק בעבודת ה' מתוך אהבה ושמחה. הישג זה הוא התיקון האמיתי של הליקויים הגדולים של כלל ישראל שגרמו לכל הצרות הגדולות של תקופת החשמונאים.

הב"ח (או"ח סי' תר"ע) מבאר את יסוד הליקוי שהיה בכלל ישראל בזמן החשמונאים שגרם לכל גזרות היוונים נגדם:

איכא למידק ... למה לא קבעום [לימי החנוכה] למשתה ולשמחה כמו בפורים?

ונראה דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אותו רשע, ועל כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתייה של איסור, ושמחה ומשתה של איסור... ולפיכך קבעום למשתה ויום טוב לזכור עיקר הנס.

אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה, ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה... וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה'. על כן נעשה הנס גם כן בנרות [שהם שייכים לעבודת ביהמ"ק], תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב.

לפי דברי הב"ח עיקר סיבת הגזירות הקשות שנגזרו על עם ישראל בתקופת נס חנוכה היה שהם היו מתרשלים בעבודת ה'. על פי זה מבוארים ביותר דברי התרגום יונתן בשיר השירים (ו', ז') שמביא שהתכונה המיוחדת שאפיינה את מתתיהו ובניו היתה שהם היו "מקימין פקודיא ופתגמי אוריתא בצחותא" - פירוש: שהם היו "מקיימים מצות ודברי תורה בצמאון". לפי זה

מתברר שהניסים והישועה הגדולה הגיעו דווקא על ידי אנשים שאופיים היה ההיפך הגמור של ההתייחסות המרושלת של הדור בעבודת ה'. דבר זה מראה על השגחה עליונה נפלאה שהנחתה את כלל ישראל להגיע לתיקונם. שהרי הניסים שקרו לצדיקים שהיו להם תכונות אלו דווקא, והכבוד והמלכות שקיבלו אחר כך, כיוונו את כלל ישראל לכבד את מסירות נפשם של החשמונאים ואת האכפתיות הנמרצת שלהם לעבודת ה' - ובזה לתקן את התרשלותם בתורה ובמצוות.

אמנם יש דבר שצריך הסבר בענין זה. לכאורה לפי דברי הב"ח, התקנה שתקנו אז חז"ל שמונה ימים "להודות ולהלל לשמך הגדול" אינה נראית מתאימה לאירוע. שהרי כיון שהחטא היה התרשלות בעבודה והתיקון היה מסירות נפש לעבודה, לכאורה חז"ל היו צריכים לתקן ימים של "התחזקות בעבודה" - ימים של הגברת ההקרבה למען עבודת ה'. לדוגמה, היו צריכים לתקן בזמן בית המקדש להוסיף בימים אלו על כמות הקרבנות שהיו מקריבים, או לקבוע ימים של התאמצות והשקעה מיוחדת בלימוד תורה או בתפלה וכדומה, ולא רק "להודות ולהלל".

ברם, נראה שהתקנה אכן מדויקת ומתאימה ביותר. שהרי עשיית **מעשים** של הקרבה ותוספת עבודה, אינה תיקון של התרשלות בעבודה. התיקון של התרשלות הוא לחזק את ההכרה בחשיבות וב"טוב" הדבר, עד שהלב מתלהט לעשותו בזריזות ובמסירות גדולה. השורש של כל התרשלות בעבודת ה' הוא חוסר הכרה בטוב האדיר של השי"ת. שכן המתרשל אינו מרגיש מספיק כמה הקב"ה הוא טוב ואוהב אותנו ודואג לטובתנו, כפי שמתבהר מהעולם הנפלא שברא, עם אין ספור שכלולים והמצאות להנאתנו ולטובתנו, כדי שנזכה לטוב המופלא הנצחי של העולם הבא. אדם שחש את החסדים הרבים שהשי"ת מרעיף עליו יום יום, ירצה באופן טבעי לגרום לו את הנחת רוח הגדולה ביותר שביכולתו לעשות. הוא גם יכיר שאם השי"ת, שהוא כל כך טוב, נתן לנו תורה ומצוות שהן מטרת כל הבריאה, בוודאי שהן "לטוב לנו לחיותנו כהיום הזה" וישתדל לקיימן בכל לב ובכל נפש.

המטרה של התקנה "להודות ולהלל לשמך הגדול" אינה ההלל וההודיה בלבד, אלא, כמו שאנו מסיימים את ההלל "וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו - **וימליכו** את שמך מלכנו", המטרה של הלל והודיה היא שנגיע על ידם לקבל מלכותו ית' בכל ובכל נפש, לעבדו ולקיים את מצותיו מתוך אהבה ושמחה נרגשת.

סיכום

ימי החנוכה נקבעו כדי לעוררנו לחוש את האהבה הגדולה של השי"ת אלינו ואת טובו המופלג שהתגלו לכל בימי החשמונאים על ידי ניסי חנוכת בית המקדש והישועות הגדולות של המלחמות. הסייעתא דשמיא המיוחדת שהיתה לחשמונאים במלחמותיהם ובחנוכת בית המקדש מחדש, הראתה בגלוי את אהבתו הגדולה של השי"ת לעם ישראל כאשר הם נאמנים אליו ומוכנים להקריב בשביל עבודתו.

המצוה של הדלקת נרות חנוכה אינה רק מצוה מעשית, אלא גם ממצוות הלב, להאיר את ליבנו להרגיש באורו הגדול של טובו ית' ובאהבתו הנפלאה אלינו שהתגלתה אז. התעוררות זו היא הנותנת למצוה את חביבותה הגדולה. מתוך הכרה זו בטוב ה', עלינו לפתוח את עינינו ולבנו לשים לב לכל החסדים האישיים הרבים הסובבים אותנו יום בלי הרף כל ימי חיינו, ולהודות ולהלל לקב"ה עליהם. מטרת ההלל וההודיה היא להגיע על ידם לנכונות לקבל את רצונו ית' "בצמאון", באהבה ובשמחה - בין קיום רצונו ית' המופיע בתורה, ובין קבלת רצונו בכל המצבים שמזמין לנו בחיים.

התלהטות נפשם של החשמונאים לעבודת ה' בלי התפשרות, ממשיכה בכל שנה לרומם ולקדש ימים אלו של חנוכה. על כן ימים אלו מסוגלים מאד לצעוד בעקבותיהם, להתעלות בהכרת חסדיו ית' עד כדי נכונות לעבוד את ה' במסירות נפש מתוך אהבה ושמחה. אשרי הזוכה להאיר את לבו ברגשות נעלים אלו, ולגרום בכך נחת רוח גדולה למעלה מעין זו שנגרמה על ידי החשמונאים בימים ההם בזמן הזה.

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

א. סוד ההצלחה והישועה

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל:

כמידת הרצון והחשק לעבודת ה' כך הסייעתא דשמיא

הגאון רבי אהרן יהודה ליב שטיינמן זצ"ל היה אומר שאחד מהמסרים החשובים של חנוכה הוא, שכל מצוה שאדם מתרשל בה ואינו מתאמץ כדי לקיימה, הוא עלול ח"ו להפסידה. לעומת זאת, כאשר ירגיש חביבות למצוה וישתדל לקיימה בכל נפשו ובכל מאודו, יזכה לסייעתא דשמיא גדולה אף שלא כדרך הטבע כדי שיצליח לקיימה. דבריו נובעים מדברי הב"ח (סי' תע"ר) בביאור האירועים של חנוכה, שכתב שיעקר סיבת הגזירות הייתה על שהתרשלו בעבודת ה', ועל כן הגזירות היו לבטל מהם עבודת בית המקדש וקיומן של שאר מצוות. וכשהתעוררו וחזרו בתשובה ומסרו נפשם על העבודה, הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי בית ה', ועשה להם ניסים ונפלאות להחזיר העבודה למקומה. כמידת ההתאמצות והיגיעה לקיום רצון ה', כך מדת הישועה וההצלחה.

הוא היה פונה לתלמידיו, בחורי הישיבה, ואומר: מחנוכה אנו למדים שבכוחם של שנים עשר אנשים בודדים להחזיר את השכינה לישראל. מספיק ששנים עשר בחורים מכם יחליטו שרוצים במסירות נפש להחזיר את השכינה לישראל - ויצליחו בכך! ... בידינו הדבר!

סיפור ספר התורה של רבי חיים מוולאזין זצ"ל

בהקשר זה, הרב שטיינמן היה מביא את הסיפור שאירע עם רבי חיים מוולאזין זצ"ל (מו' ספר 'כתר ראש' אות כ"א). שלרגל שמחת נישואי בנו הגאון רבי יצחק, נסע רבי

חיים עם בני משפחתו לעיירה בה נערכה החתונה. הם התכנסו לתפילת שחרית, אך לא היה במקום ספר תורה. הרבנים הנוכחים צידדו שבמצב שלהם אין צורך להתאמץ כל כך לקרוא בתורה, ובאותו יום לא קראו בתורה.

כאשר חזר רבי חיים לביתו, פתח את ארון הקודש שבביתו וגילה כי ספר התורה שלו נגנב. תיכף הבין בשל מה הצרה הזאת, ונכנס לחדר לימודו והתוודה על חטא ביטול קריאת התורה שהיה ברור לו שהוא סיבת האירוע הקשה. עודנו מתבודד בחדרו, והגיעה הבשורה כי ספר התורה נמצא. כשהספר חזר ופתחו אותו, נדהמו לראות כי חסרה יריעה אחת ... אותה היריעה שבה הקריאה שלא קראו בזמן החתונה ...

אמר על כך רבי חיים, שכן היא ההנהגה תמיד מידה כנגד מידה, כאשר לא מחשיבים קדושה מסוימת אז חלילה עלולים לאבד אותה.

ב. חיבוב מצות נר חנוכה

על ידי חיבוב האור זוכים לאור

בגמרא שבת דף כ"ג ע"ב כתוב: "אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים". וכתב שם רש"י: "בנים תלמידי חכמים - דכתיב (משלי ו') 'כי נר מצוה ותורה אור', על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה". ומבאר רבינו יונתן מלוניל: "מדה כנגד מדה ... אור תחת אור". וכן כתב רבנו בחיי שמות (י"ט, ג'): "בזכות נר שבת שהוא אור, תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור". בהמשך הגמרא מובא שרב אידי בר אבין ורב חייא בר אבין ורב שיזבי נולדו בזכות זו.

המאירי שם כותב שכוונת המילים "הרגיל בנר" היא שרגיל להדליקו מתוך חיבוב מצוה ולהדר בה בכל עניינה, וז"ל:

הרגיל בנר חנוכה דרך חיבוב מצוה ובהערה מפורסמת [לשון זה צ"ב, ואולי הכוונה בהתעוררות גלויה נלהבת] הויין לו בנים תלמידי חכמים ... של חנוכה ושל שבת בהידור ודרך חיבוב ...

וכן כותב הרב משה בן מכיר, בספרו 'סדר היום' שעיקר העבודה של הדלקת נרות חנוכה הוא להרגיש ולהראות חביבות המצוה, וז"ל:

ובענין הנרות שידליקו בהן כל אחד, יעשה אותם כפי כוחו, וכל המהדר

אותם ביותר הרי זה משובח ... ומי שאין בידו לעשות כל השמונה נרות
בסוף, יעשה האחד כסף, ויהיה אותה שמחדש בכל לילה, זכר לנס. וכל
זה, אם שאינו מעכב, מראה בזה חביבות המצוה וחפצו
והשמחה שיש לו בה, שהוא עיקר העבודה.

דבריהם תואמים את דברי הראשונים המפרשים את הגמרא שמדובר בקיום המצוה
באופן של הידור מיוחד, כדברי הסמ"ג, וז"ל: "הרגיל בנר נאה". וכן הטור (סי' רס"ג)
כתב: "הרגיל בנר ... לעשותו יפה"³⁶. וכן כתבו עוד ראשונים (ע' הערה³⁷).

לפי זה נהירים דברי הראשונים הנ"ל שהסבירו את הטעם שזוכה לבנים תלמידי חכמים,
"אור תחת אור", שבזכות נר של מצוה "שהוא אור, תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת
אור". שכן הוא כלל בכל ענינים רוחניים, שפע רוחני מושפע על האדם כפי המידה
שהוא באמת שואף לו ושמח בקבלתו, כמו שכתוב "לשכנו תדרשו ובאת שמה", כפי
מידת הדרישה זוכים להשראת השכינה. ועל כן בהדלקת נרות של מצוה, ככל שהאדם
מחבב יותר את האור של קדושה כך יזכה להביא מאור זה לעולם. וזה גם ההסבר לדברי
הגמרא בהמשך שם: "דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן" [מי שאוהב תלמידי חכמים יהיו
לו בנים תלמידי חכמים]. חביבות זו למאור הקדושה וכבוד השמים, ניכרת באופן
שהאדם מהדר במצוות שמטרתם להפיק בעולם מאור זה.

וכן מוצאים אצל גדולי ישראל במשך הדורות, שהיו מחבבים מאד מצות הדלקת נרות
חנוכה. להלן מובאות כמה דוגמאות של חביבות גדולה זו³⁸:

הר"י בן הראב"ד זצ"ל, ועוד:

☪ הכנת דברים חביבים לא משאירים לרגע האחרון ☪

הר"י בן הראב"ד (קובץ המועדים קונטרס סוד הדלקת נרות): "הזהיר בנרות חנוכה

³⁶ נראה שהיה קשה לו לטור לשון "הזהיר בנר", שהרי נר סתם היינו הפמוט שמדליקים בו וכדפירש רש"י פסחים י"א א'.

³⁷ כן כתב רבינו פרחיה "מדליק בשעתו, ונותן בו שמן הרבה כדי הראוי לו". ובספר שרידים מפירושי הראשונים כתב "המרגיל עצמו בנר חנוכה להזהיר בו, ומדליקו בעתו ונותן בו שמן כפי צרכו, וכן הרגיל בנרות שבת ומדליקו יפה, ומעבה פתילות כדי להרבות נרו, הקב"ה נותן שכרו שיהיו לו בנים זכרים שהם תלמידי חכמים". וכן בקונטרס סוד הדלקת נר חנוכה לר"י בן הראב"ד כתב "והרי כו"ע מדליקין נר חנוכה ואין כולם ולא רובן זוכין לבנים זכרים ושיהיו תלמידי חכמים? אין לתמוה מזה שרק מיעוטא דמיעוטא זהירין להדליק כפי כל פרטי המצות והדקדוקים. שהזהיר בהדלקתן בכל פרטיה ודיקדוקיה יקנה וישיג בכח המצוה ובסגולתה בנים זכרים תלמידי חכמים".

³⁸ ע"ע בענין זה לעיל בפניני אור סוף פ"א בענין ההסתכלות באור הנרות.

צריך להקדים שני ימים קודם לחנוכה לתקן הנרות ולהזמין שמן זית זך להדלקה וכו'" (ע"ש עוד הידורים רבים בעצם ההדלקה).

באורחות רבנו (ח"ג, עמ' א') מובא שהגרי"י קנייבסקי (הסטייפלער) זצ"ל היה נוהג להכין את המנורה לחנוכה כבר בכ"ב בכסלו. וכן מסופר על הגרי"י פישר זצ"ל שהכין המנורה והעמידה על מכונה כמה ימים לפני חנוכה (הליכות אבן ישראל, עמ' שכ"ט).

המהרש"ל זצ"ל:

להוסיף ברכות 'שהחיינו' על נרות חנוכה

בעל 'מטה משה', תלמיד מובהק של המהרש"ל, מעיד על רבו ששנה אחת קנה נר מהודר של כסף והשתמש בו לראשונה רק ביום השני של חנוכה, שכן הקונה מנורה חדשה מברך ברכת "שהחיינו" בעת השימוש הראשון, ובכך הביא את עצמו לידי ברכת שהחיינו גם בלילה השני של חנוכה. וזה לשון המטה משה (סי' תתקפ"ט):

כשהייתי שואב מים ממעיני הישועה ממקור מים חיים, הנובעים מים של שלמה, מורי הגאון ז"ל [המהרש"ל], ראיתי שקנה לו שררות [פי' נרות] בזיכרם קטנות של כסף, ובליל שני התחיל להדליק בה ובירך 'להדליק' ו'שעשה נסים' ו'שהחיינו'.

הרי כאן חידוש, שחשקו להוסיף פעם נוספת ברכת "שהחיינו" על המצוה החביבה הזו גבר על חשיבות הענין להתנאות לפניו כבר בלילה הראשון, ועל כן חיכה מלהשתמש במנורה החדשה עד היום השני.³⁹

הרב אלעזר מנחם שך זצ"ל:

"נייער זאכן!! מענעמט פון אידן דיא הכנה צום מצוה!"

הרב שך זצ"ל היה נוהג לעשות את הפתילות לנרות חנוכה בעצמו על ידי גלגול פיסות

39 דברי המטה משה מובאים באלהיו רבא (תרע"ג, ט"ו) בגדי ישע ועוד. וע' 'מקור חיים' (תרע"ג, ב') לבעל חוות יאיר שכתב על הנהגת המהרש"ל צריך לי עיון בו, ולא ביאר כוונתו. ואולי התכוון למה שדחה הענין של הידור עד היום השני. הפמ"ג (סי' תרע"ג א"א ס"ק י"ב) הכריע שאין לנהוג כמהרש"ל משום שני נימוקים: "שאני מהרש"ל שעשה כן לחיבוב מצוה, מכל מקום צריך עיון אם יש לנו לעשות כן, דלא מחזי כיוהרא ושאני אדונינו רש"ל ז"ל, ועוד שהרואה אומר מברך זמן גם בליל ב'". [ע"ש בפמ"ג שבגמרא שבת כ"ג ע"א ממעט זמן ביום השני דלא תימא בכ"ה נס נצחון וכ"ו נס דשמן, וא"כ יש ב' שהחיינו. לפי"ז אולי כוונת המהרש"ל היתה לברך שהחיינו ביום הראשון על נס הנצחון, וביום השני על נס השמן.]

צמר גפן, ואף כאשר היה קשה לו מחמת חולשת זקנותו לא נתן לאחרים לסייע לו בזה. הוא היה גם מקפיד להחליף כל יום פתילות חדשות, אף שלהלכה אין צורך בכך. כשהגיעה לשווקים ההמצאה של "פתיל צף" והביאזה אליו כדי להקל מעליו את המאמץ, סירב להשתמש בו ואמר "נייער זאכן!! מענעמט פון אידן דיא הכנה צום מצוה!" [דברים מחודשים!! לוקחים מיהודים את ההכנה למצוה!]

[מאור יעקב]

הגרי"ש אלישיב זצ"ל:

○ החשיבות המופלאה של הדלקת יום אחד ○

כתב הרמב"ם (הלכות חנוכה ד', י"ב): "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הא-ל והודיה לו, על הניסים שעשה לנו". אמר על זה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שמרוב חביבותה, חובתה היא יותר משאר מצוות ואפילו ממצות תפילין. שבשביל קיום מצות נר חנוכה חייב לחזור על הפתחים ואף יש לעני למכור כסותו (שהיא יותר מחומש נכסיו), מה שאין כן לצורך קיום שאר מצוות מעשיות אפילו דאורייתא כמו מצות תפילין (פניני חנוכה עמ' ט'). הוא היה מורה שמחויבים להפסיד אפילו ממון רב כדי שלא להפסיד את מצות ההדלקה, ושיש לוותר אף על עסקה בשווי מיליונים, אם יפסיד קיום יום אחד של ההדלקה (שבות יצחק קובץ עניינים קע"ו).

פעם, מחמת חליו, הרב אלישיב זצ"ל נאלץ לשהות בבית החולים בימי החנוכה. כיון שחיבב מאד את מצות הדלקת נר חנוכה, זרז את העסקנים שיעשו כל שביכולתם כדי שיצליח להדליק נרות חנוכה בפתח ביתו לפחות ערב אחד. לאחר מאמצים רבים הצליחו לסדר שחרורו מבית החולים ביום האחרון של חנוכה, בזמן שעוד יוכל להספיק להדליק את הנרות. כאשר הגיע לפתח חצרו הדליק מיד, לפני שעלה לביתו. מרן התרגש עד מאוד שזכה לקיים מצות הדלקת נרות בביתו, עד שזלגו עיניו דמעות רבות בשעת הברכה. מהתלהטות נפשו באמירת הברכות היתה ניכרת התפרצות רגשותיו של הודאה ושמחה לזכות למילוי געגועיו לקיום מצוה חביבה זו. אירוע זה היה מהמקרים הבודדים שזכור למקורביו שראו עליו סערת רגשות עד כדי דמעות ממש.

[ספר 'דברים הרבה']

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל:

חשיבות הבית לפי מידת פרסומי ניסא בחנוכה

כשהגיע הגראי"ל שטיינמן זצ"ל לגור ברחוב חזון איש, הכביש היה צר מאד, וחצר ביתו הפונה לרחוב היתה גדולה לפחות בעשר מטר יותר ממה שהיא עכשיו. אולם העירייה הפקיעה את כל החצרות לאורך הרחוב כדי להרחיב את רחוב חזון איש. קירבת הרחוב הסואן עם כל הרעש וההמולה לא הפריעו כלל לרבינו, אדרבא שמחה גדולה היתה לו. הרי בכך, זה נהפך להיות מיקום מעולה ביותר להדלקת נרות חנוכה, להרבות בפרסומי ניסא לכל העוברים בדרך, בין הולכי רגל ובין הנוסעים במכוניות ובאוטובוסים הרבים שעוברים ברחוב. בעקבות כך הוא היה דואג שהנרות ידלקו זמן רב, שכן אף מאוחר בלילה לא כלתה רגל מן השוק ליד ביתו. פעמים רבות במשך הלילה היה שואל אם עדיין הנרות דולקים, וכל פעם שהיו אומרים לו שעל אף השעה המאוחרת (שכבר עברה את חצות הלילה) הנרות עדיין דולקים, היה מתמלא בשמחה רבה על הזכות הגדולה של הפרסומי ניסא שנפלה בגורלו.⁴⁰

[מזקנים אתבונן]

האדמו"ר רבי יוחנן טוורסקי מטאלנא זצ"ל:

הכנת דברים חביבים לא משאירים לרגע האחרון

כמה מגדולי האדמו"רים היו מדליקים נרות חנוכה בהתלהטות הנפש גדולה מתוך שירים ותשבחות, ומהם שהיו אף רוקדים מרוב דבקות ושמחה לפני הנרות וכל כולם שלהבת יוקדת אש דת. וכך מסופר על רבי יוחנן טוורסקי מטאלנא זצ"ל שהיה מחבב ומשקיע עבודה רבה במצות הלב של הדלקת נרות חנוכה, ולאחר ההדלקה היה מפזז ומכרכר בכל עוז לפני הנרות מרוב אהבה ושמחה, מתוך שירות ותשבחות למי שעשה ועושה ניסים לאבותינו ולנו, בהתלהבות נפלאה עד אפיסת הכוחות.

[באר החיים עמ' שס"ו]

⁴⁰ ע"ע בענין זה בספר 'נפש דוד' לרב אליהו דוד רבינוביץ (האדר"ת) זצ"ל (מו' לעיל פניני אור סוף פ"א): "מצות נר חנוכה היתה חביבה עלי עד מאוד, ולולא שיחת הבריות הייתי מהדר שידלקו זמן רב כפי היכולת". עכ"ל. היינו אף בלי פרסומי ניסא מחמת חביבות המצוה בלבד.

רבי אליהו חיים מבגדד זצ"ל:

סיפור מפעים על הזכות לזכות אנשים בנרות מהודרים

שאלו פעם את רבי אליהו חיים מבגדד אביו של הבן איש חי זצ"ל: "כיצד זכית לבן גדול וקדוש כזה שהאיר את עיני ישראל בתורתו?"

השיב רבי אליהו: "בתחילה כשהיינו גרים בבגדד לא היה מצוי כלל שמן זית להדלקת נרות שבת וחנוכה, והיו נוהגים להדליק את הנרות בשמן שומשומים שאורו לא היה דולק יפה כשמן זית, אך לא היתה ברירה כי שמן זית לא היה בנמצא. אך בכל זאת חיפשתי בכל מקום שמן זית. לאחר מאמצים רבים הצלחתי לקנות נודות מלאים שמן זית זך וטהור מכמה סוחרים מהעיר דמשק שבסוריה. כדי להביאם לבגדד, לא שלחתי שליחים ולא שכרתי פועלים, אלא הבאתי בעצמי את השמן על גבי בהמות וחמורים רבים. השמן הטהור הגיע לבגדד ימים ספורים לפני חנוכה, וכל יהודי העיר צהלו ושמחו שהשנה יזכו להדליק נרות חנוכה בשמן זית באופן המהודר ביותר.

מכרתי את השמן בזול לכולם, למרות מחירו היקר, ושמחתי מאד על הזכות הגדולה שנפלה בחלקי שבאותה שנה כל בני העיר יזכו להדליק נרות חנוכה ונרות שבת בהידור רב. מיד אחר כך נולד הבן הגדול והקדוש - שהאיר את עיני ישראל בתורתו, ואכן נראה מאד שזה היה בזכות הגדולה הזו, לזכות את הרבים בהדלקת נרות שבת וחנוכה באופן המעולה ביותר".

[באוהלי צדיקים]

הרב חיים שטיין זצ"ל:

חיוב מצוה הביא לנס מדהים

הימים היו ימי מלחמת העולם השנייה, עיצומן של אימי השואה הנוראה. המוני יהודים מנסים להימלט מאירופה הכבושה והבוערת לרוסיה הבטוחה יחסית, אולם לא רבים מצליחים לעשות זאת. על אותם שזכו לעלות על הרכבת האחרונה שחצתה את הגבול מליטא לרוסיה, נמנתה קבוצת בחורים מישיבת טלז שבליטא.

תלמידי הישיבה ישבו ברכבת. "היום ערב חנוכה", הכריז אחד, "בעוד מספר שעות יש לנו מצוה להדליק נר ראשון של חנוכה".

"ושמן מנלן?" שאל אחר.

כולם שקטו, דממה כאובה ומצערת.

"דומני שיש לי רעיון..." הכריז בחור אחד. "אחת לכמה שעות הרכבת עוצרת בתחנות הביניים, להורדת נוסעים, לטיפול ותחזוקה. נכניס כוס מתחת למנוע הקטר, ואולי נקבל מספיק שמן מנוע... בחסדי השם מכאן יכולה לצמוח ישועה".

חצי שעה אחר כך נעצרה הרכבת למספר דקות. שני בחורים יצאו מן הקרון ופתחו במרוצה לעבר הקטר. הם זחלו בין מסילות הברזל והציבו את כוס המתכת מתחת למנוע החם. "חסדי שמים!", טיפה קטנטנה, ועוד אחת, זילפו להן באיטיות מאחד הסדקים וצנחו לתוך כוס המתכת. עוד מספר טיפות שמן מכונות נשרו פנימה. הקטר השמיע יבבה. אותתו הבהובי סגירה, ובשנייה האחרונה הם השתחלו פנימה. "יש סיכוי שעד הערב, נמלא מספיק להדלקה של חצי שעה... הכל תלוי במספר העצירות".

בחור אחד שלף מתיקו מגבת כותנה מיושנת וקרועה, והחל לשלוף את חוטי השתי ולשזור פתילה.

שעתיים מאוחר יותר שוב נעצרה הרכבת, והשניים רצו לעבר הקטר, זחלו בזריזות, הניחו את הכוס מתחת למנוע, תקעו שתי עיניים מייחלות ומצפות לישועה. ... במשך שבעה ימים הצליחו הצדיקים הללו לאגור בתחנות הביניים את טיפות שמן המנוע המטפטפות, ולהדליק נר חנוכה בקרונום ברוב עם הדרת מלך, כשפיהם אומר שירה "מעוז צור ישועתי".

בבוקרו של היום השביעי של חנוכה, הרכבת גלשה לערבות סיביר. האויר כמה מעלות מתחת לאפס. קור מקפיא. הרוח שורקת בחלונות, אצבעות הידיים טמונות עמוק עמוק בכיס. תחנה ראשונה. שני הבחורים דוהרים לכיוון הקטר. הנוהל מוכר וידוע. הם מניחים את הכוס מתחת למנוע. ברם הקור הפך את השמן קרוש וצמיגי, ולמרות מאמץ הנסיעה, סירב השמן להתחמם, וסירבו הטיפות לנשור מטה מטה. זה חזר על עצמו גם בתחנה השנייה והשלישית. אין אפילו טיפת שמן אחת בכוס. השמש שקעה, יצאו הכוכבים, מתחילים תפילת ערבית - ואין נר חנוכה.

הבחורים שכבו לישון עטופים במעיליהם, מאוכזבים, לא זכו להדליק את הנר השמיני. שני הבחורים הצטנפו בפינת הקרון. "בוא חיים, נדליק את נר 'זאת חנוכה'", בוא נלמד סוגית הש"ס של חנוכה, "כי נר מצוה ותורה אור" - תורה זו תדלק ותאיר במקום הנר

השמיני. נכון, אי אפשר להדליק נר של ממש, אבל כמו שאמירת פרשת הקרבנות עולה לרצון במקום הקרבנות כמו שכתוב "ונשלמה פרים שפתינו", אולי יפה כוח כלל זה גם לגבי מצות הדלקת הנרות.

אמרו ועשו. חבריהם רדומים, אך השניים מפלפלים, מקשים ומתרצים, לומדים את הסוגיה של חנוכה לאור הירח.

לפתע על רקע קרני הירח הבחינו בגוי רוסי ענק, נראה כאיכר, לראשו כובע קש רחב שוליים. מבטו נתקע בעיניהם המופתעות. "תגידו לי, אתם קוראים בחושך? אתם לא זקוקים לנר?". חיים וחברו הנהנו. הגוי הכניס ידו לכיס ושלף מתוכו נר שעווה עבה גדול. "קחו". הנר עף באוויר ונחת בידיהם.

בהתרגשות גדולה הם העירו את חבריהם, אחד מהם הדליק את הנר בברכה עיניו זלגו דמעות רותחות, בירך בקול רוטט את ברכות ההדלקה, החל לשיר 'על הניסים ועל הנפלאות... בימים ההם בזמן הזה'. נס של חנוכה!

מאין צץ לו האיכר הזה? מדוע שיהיה בידו נר, מצרך כל כך יקר בעתות מלחמה? מדוע שיציע להם אותו בלי לדרוש תמורה?!

החליטו הבחורים לחפש את האיכר כדי להודות לו ... בדקו בכל קרונות הרכבת ... האיכר אינו ברכבת! ... נעלם כאלו בלעה אותו האדמה!

מעשה מופלא זה סיפרה הרבנית וינברג תחי' בתו של רבי חיים שטיין זצ"ל, ראש ישיבת טלז בארצות הברית, כפי ששמעה מפי אביה, אשר הוא היה הבחור "חיים" בסיפור הנ"ל. בכל שנה בימי החנוכה הוא היה מספר את הסיפור לפרטי פרטיו.

לימים, כששאלו אותו האם זאת אומרת שהוא זכה לגילוי אליהו, ענה: "אינני יודע מה זה גילוי אליהו. אבל דבר אחד אני יודע ואת זה יש להכריז ולפרסם: כאשר הקב"ה רואה שיהודי רוצה באמיתיות לקיים מצוה - אין גבול לעזרה שהוא מקבל!"

"לאן נעלם הגוי? אינני יודע, אבל לעתיד לבוא תשאלו את אליהו ..."

[דרך עץ החיים]

שער י

פירות הילולים ט"ו בשבט

על ידי שאדם מתהנה ממה שברא הקב"ה בעולמו ומשבח ומקלס להשי"ת, מגיע מזה כביכול תענוג להשי"ת. ולזאת, בהגיע ט"ו בשבט שבו נותן מחדש השרף באילנות ומגדל פירות, המנהג לאכול פירות ביום זה, לשבח ולקלס להשי"ת.

(רבי לייב איגר זי"ע - "תורת אמת")

כשאתה רואה פרי תתפעל ממנו, תן ליופיו להיכנס ללבך ותרגיש את החסד הנפלא של השי"ת שהמציא מעדנים אלו להנאתך. והחסד הגדול ביותר הוא מה שעל ידם ניתן להכיר את טובו ית' ואהבתו הגדולה אלינו.

(הרב א. מילר זצ"ל - "שערי אורה" ח"א)

ט"ו בשבט - החסד שבהסתר

באמצע החורף, מתגלים הסימנים הראשונים של צמיחת הפירות העסיסיים והטעימים שהשי"ת שם בעולמנו, כולם גילויים של חסדו המופלג ואהבתו הגדולה לברואיו. עלינו לשים לב לגילויים אלו ולהתרגש מהם. פריחת העצים מעידה על טובו הבלתי פוסק של בורא העולם, שאף באמצע ההסתר של החורף, שנראה כאילו שהוא ית', חלילה, עזב את העולם, הרי הוא באמת מחדש את פני האדמה ומכין לנו תקופה חדשה של חסדים מרהיבים.

~~~~~

"עץ העומד ערום, חשוף וקפוא בעידן החורף, עלי השלכת נטשוהו, חיצו הקור פגעו בו למכביר, סופות עזות טלטלו אותו ואמרו לעקרו, מצבו נראה מיואש. ובכל זאת - גם כאשר ממעל אפסה עבורו כל תקוות חיים, כאשר העין השטחית אינה מוצאת עבורו כל זכות קיום - בסתר, באין רואים, הרי הוא יונק כבר, מחדש מיץ חיות במעמקי בטן האדמה האטומה ... בט"ו בשבט." - רבי ישראל מצ'ורטקוב זצ"ל

תוכן השער

פרק א'	מעלת היום של ט"ו בשבט	תתנט
פרק ב'	מנהג אכילת פירות	תתסה
פרק ג'	החסד המופלג של הפירות	תתפב
פרק ד'	סדר אכילת פירות בט"ו בשבט	תתקז

פרק א' מעלת היום של ט"ו בשבט

מהלכות ט"ו בשבט רואים שיש ליום זה מעלה מיוחדת מעין מקצת יום טוב: אין אומרים בו תחנון, אין מספידים, אין אומרים צדוק הדין, אין מתענים בו, ויש מנהג נפוץ לאכול בו פירות. ברור שהנהגות אלו מיועדות לעורר אותנו לחוש את ייחודיות היום. מהו באמת ייעודו של יום זה? במה עלינו להתרכז כדי להתעלות על ידו? זאת נבדוק בעה"י בפרק זה ובפרקים הבאים.

א. משמעות היום בהלכה

כתוב במשנה במסכת ראש השנה (פ"א, מ"א):

ארבעה ראשי שנים הם: ... באחד בשבט - ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים - בחמשה עשר בו.

הגמרא (ר"ה י"ד ע"א) מבארת, שבשבט מתחילים פירות האילן לחנוט¹ "הואיל ויצאו רוב גשמי שנה", ופרש"י: "שכבר עבר רוב ימות הגשמים, שהוא זמן רביעה, ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטים מעתה", ע"כ. היינו שהחנטה תלויה בספיגת רוב גשמי השנה על ידי העץ. בין בית שמאי ובין בית הלל מודים שראש השנה לאילנות הוא זמן התחלת חנטת פרות האילן, אלא שלפי בית שמאי זמן התחלת החנטה הוא בא' בשבט, ולבית הלל בט"ו בשבט.² וכתב

1 חנטה היא שיעור מסוים של צמיחת פירות האילן הקובע את שנת הפרי לענין הלכותיו.
2 בביאור המחלוקת ע' פנ"י ר"ה י"ד ע"א. וע"ע בספר בן המלך (להרב נ"ל מינצברג זצ"ל חנוכה עמ' קצ"ג)

המאירי שאף שרוב תקופת החורף [הנמשכת מטבת עד ניסן] עדיין לא עבר, מכל מקום "כבר תשש כוחה [של החורף] ואין כח הקרירות חזק כל כך, והחנטה הולכת ומתגברת."

בירושלמי (פ"א דר"ה ה"ב) נחלקו אמוראים, אם טעמו של התאריך של ט"ו בשבט הוא ש"כבר יצאו רוב גשמי שנה כולה" כדברי הבבלי הנ"ל, או: "עד כאן הן חיין ממני השנה שעברה, מכאן ואילך הן חיין ממני השנה הבאה", כלומר השפעת גשמי שנה זו מתחילת השנה בתשרי, יוצאת מהכוח אל הפועל והיא מורגשת רק בשבט³. בספר טורי אבן (ר"ה י"ד ע"א) מעיר, שלטעם השני המובא בירושלמי יוצא שבאמת ראש השנה לאילנות הוא תשרי, וט"ו בשבט הוא רק תאריך שניתן לגלות מחנטת הפירות לפניו או לאחריו לאיזה שנה הם שייכים. לפי זה ט"ו בשבט הוא "גילוי מילתא בעלמא" שהפרות שחנטו עד עכשיו גדלו מכוח הגשמים שלפני תשרי⁴. זאת אומרת, המחלוקת בין שני הטעמים המובאים בירושלמי היא האם ט"ו בשבט הוא "סימן" או "סיבה" לשייכות הפירות לשנה חדשה: שלטעם הראשון הוא "סיבה" שמעכשיו במציאות מתחילים הפירות לחנוט, ועל כן מתחילה שנה חדשה של פירות חדשים, ואילו לטעם השני הוא רק "סימן" שהפרות שחנטו עד עכשיו הם מגשמים שלפני ראש השנה שבתשרי ולכן שייכים לשנה שעברה, ומעכשיו כל הפירות שיחנטו גידולם מגשמי שנה זו.

ההשלכות ההלכתיות של "ראש השנה" זה של האילנות, הן לגבי קביעת השנה שפירות האילן שיגדלו יהיו שייכים לה, וכדלהלן:

שמציע כיוון בהבנת המחלוקת, וז"ל: וודאי מצד המציאות של עונת ותקופת השנה, כל חודש שבט הוא הזמן שבו חל היום שבו ייצאו רוב גשמי שנה. וזמן זה שייך לכל חודש שבט, עיתים בתחילתו עיתים בסופו. אלא דסברי ב"ה, שהזמן הראוי לקביעות ראש השנה לאילן, הוא באמצעו של החודש הקובע. מאחר שכל החודש הוא זמן העונה, הרי אמצע החודש ומרכזו, הוא הזמן הראוי ביותר להיות הגבול והזמן הקובע. ועוד, שאמצע החודש הוא הקרוב ביותר בממוצע, להיות קרוב ברוב השנים לזמן האמיתי. וכל יום אחר בחודש עלול להתרחק מהזמן האמיתי עד כדי חודש. ומקור דין זה, דט"ו הוא היום הראוי לקבוע בו תקופה. ילפינן ממה שקבעה תורה את חג האסיף לט"ו בחודש. שהרי, כל חודש תשרי הוא הזמן שבו יכול לחול יום השלמת האסיף. וחזינן שכאשר באה התורה לקבוע ולציין את נקודת הזמן שבו חל הגבול והמעבר. הרי אמצע ומרכז החודש הוא הזמן הראוי ביותר, להיות קבוע כחג האסיף. וכן העומר הוא ממחרת חג הפסח, משום שהוא אמצעו של חודש האביב. ובעצם הסברא, אף בית שמאי מודים, שבדבר התלוי בטבע החקלאי של החודש, הזמן הראוי לקבוע הוא בט"ו לחודש. שהרי מצינו כך בתורה באסיף ובאביב, שהם בט"ו בחודש. אלא דסבירא להו, דכיון דר"ה לאילן נחשב לראש שנה⁵. אזי ראוי יותר לקבעו בתחילת החודש, וכמו שמצינו דלענין קביעת המועד ל"ראש השנה" שקבעה תורה את הזמן בתחילת החודש, כדי שלא יהיה החודש חלוק לשתי שנים.

3 ע' טורי אבן המובא בהמשך, שתוספות בר"ה שם נקטו כטעם השני בירושלמי, אף שבגמ' בבלי כתוב מפורש כטעם הראשון, וצ"ב.

4 ע' חזון איש שביעית ז', י"ג ד"ה הירושלמי פ"ק דר"ה) שמק' ע"ז שאם כן היו צריכים ללכת לפי תקופת השמש ולא לפי חודשי הירח, ובנתעברה השנה ישתנה. ועוד גם באתרוג התלוי בלקיטה, ראש השנה שלו הוא ט"ו בשבט, אלמא עיקר השנה הוא משבט לשבט.

א. לענין מעשרות

לגבי שני דינים יש צורך לדעת לאיזה שנה שייך כל פרי לענין מעשרות: א', אין מעשרין משנה אחת על חברתה. היינו שהפירות המופרשים לשם מעשר צריכים להיות מאותה שנה של הפירות שמעשרים אותם. ב', סוג המעשר משתנה לפי השנה שהפרי שייך לה אחרי השמיטה, בשלשית ובשישית - מעשר עני, ובשאר השנים - מעשר שני.

ב. לענין ערלה

יש שני זמנים של "ראש השנה" לגבי ערלה - באחד בתשרי ובט"ו בשבט. בהתחלת גדילתו של העץ כשהוא "נטיעה" רכה, ראש השנה שלו באחד בתשרי, ואחרי שהעץ גדל והוא "אילן", ראש השנה שלו בט"ו בשבט. שכך אמרו חז"ל (ר"ה ט' ע"ב): "אחד הנוטע ואחד המברין ואחד המרכיב שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה (רש"י: כיון שהגיע יום אחד בתשרי, עלתה לו שנה למנין שני ערלה). ופירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט, אם לערלה ערלה ואם לרבעי רבעי", כלומר: נטע מ"ד ימים (שלשים יום להחשב שנה, ועוד י"ד יום לקליטה) קודם ראש השנה, כשעברו עוד שנתיים שלמות - נחשב לשלש שנים של ערלה. מכל מקום, אותם הפירות שחנטו מא' תשרי עד ט"ו בשבט של השנה השלישית יהיו אסורים עולמית משום ערלה, משום שהם משתייכים לשנה הקודמת. ואחר כך מט"ו בשבט עד ט"ו בשבט יהיה דין רבעי על הפירות שחנטו.⁵

ג. לענין שמיטה

נחלקו הפוסקים אם נוהג ראש השנה של ט"ו בשבט לענין קדושת שביעית של פירות

5 יש מחלוקת ראשונים מה דינם של האילנות שנטעו פחות משלשים יום (מ"ד יום, עם הקליטה) לפני ראש השנה, האם אף בהם נמשך האיסור עד ט"ו בשבט של השנה הרביעית, או לא? ושלש דעות בדבר: דעת הרמב"ם פ"ט דמעשר שני והראב"ד שם: דאין הימים שלפני ראש השנה עולים בחשבון ומונה מתשרי ואילך שלש שנים רצופות - אבל לא יותר שדוקא כשהקלנו בתחילתו למנות שלשים יום בשנה כשנה החמרנו בסופו להמשיך איסור הערלה עד ט"ו בשבט, אבל לא כשמונים ג' שנים שלמות. הוא שדקדקו בברייתא: "ופירות נטיעה זו אסורים עד ט"ו בשבט". והוא שדקדקו בגמרא: "פעמים שברביעית ועדיין אסורה". היינו פעמים, אבל לא תמיד. דעת המאירי עמ"ס ר"ה: שלש שני ערלה מונים מיום ואין צריך להמתין אפילו עד ראש השנה. נטע, למשל, באלול תשנ"א כלים ימי הערלה באותו יום באלול תשנ"ד. ודעת הר"ז בבעה"מ והר"ן והריטב"א היא: איסור ערלה נמשך אף באופן זה עד ט"ו בשבט של השנה הרביעית. ואין הבדל אם הקלנו בתחילתו או לא. שתים משיטות אלו, הראשונה והשלישית, הובאו ב"שלחן ערוך" יו"ד סי' רצ"ד סעיף ה' בלי הכרעה.

עוד יש מחלוקת בקשר לאילנות שנטעו מראש השנה עד ט"ו בשבט, מתי כלים שנות הערלה שלהם? הרמב"ם פ"ט דמעשר שני הי"ב ס"ל דמונים להם ג' שנים מיום ליום. דעת הראב"ד (שם) היא דג' השנים הן מט"ו בשבט עד ט"ו בשבט (והש"ך ביו"ד סי' רצ"ד ס"ק י' וי"א ס"ל כן בדעת הרמב"ם). דעה שלישית היא דעת היש מפרשים בבעה"מ, דאין צורך אלא שיעברו עליהם ג' חנטות, היינו ג' פעמים ט"ו בשבט, ובתשרי של שנה ג' כלו שנות הערלה.

האילן. כלומר, אם יש להקל בפירות שחנטו מראש השנה של שנת השמיטה עד ט"ו בשבט לא להחשיבם כפירות שביעית, ואם יש להחמיר באותם הפירות שחנטו מתשרי של השנה השמינית עד ט"ו בשבט להחשיבם כפירות שביעית.

בתורת כהנים פ' בהר (לפי גרסתנו) משמע שתלוי בט"ו בשבט (ברם בהגהות הגר"א שם הגירסא שונה), וכ"כ רבינו חננאל (ר"ה ט"ו ע"ב) והערוך (ערך 'בנות שוח', לפי גרסתנו) [אולם הרש"ס שביעית ריש פ"ה מביא גירסא אחרת בערוך] וכ"כ במנהגים של המהר"ם מרוטנבורג⁶, ערוך לגר סוכה מ', והשל"ה (שער האותיות הל' שביעית אות ק') בדעת הרמב"ם.

לעומת זאת, פשוטות משמעות דברי הרמב"ם (שמיטה פ"ד ה"ט, וכ"פ הרדב"ז שם) היא שבפירות האילן תלוי בא' בתשרי, וכ"כ רבי עקיבא איגר (תוס' למשניות ר"ה פ"א משנה א') וכפות תמרים (סוכה ל"ט ע"ב). וכן פסק להלכה הפאת השולחן (סי' כ"ב ס"ק י"ד), והוכיח כדבריו מרדב"ז החדשות (ב"א רכ"א) ומהפנ"י (ר"ה ט"ו ע"א ד"ה בגמ') וכך פסק החזון איש (שמיטה סי' ז' ס"ק י"ג, ט"ז). וכן התקבל להלכה.⁷

ב. ה"יום טוב" של ט"ו בשבט

אף שט"ו בשבט נקרא "ראש השנה" אין בו לא איסור מלאכה ולא מצות משתה ושמחה ולא זכר בתפילה, בכל זאת משנים בו מעט משאר ימים ונוהגים בו קצת יום טוב: אין אומרים בו תחנון, אף לא בתפילת המנחה שלפניו, אין מספידים למת ואין אומרים צדוק הדין, ואין מתענים בו כי אם תענית חלום.

על מה שכתב השולחן ערוך (או"ח קל"א ס' ו') "נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ...". כתב הגר"א בביאורו: "ולא בט"ו בשבט - שהוא ראש השנה לאילנות, וכמו כל ארבעה ראשי השנה **שהן יום טוב**".⁸ [לכ' כוונתו שגם א' בניסן וא' באלול אף אם לא היו ראש

⁶ במנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג (ע' ד) לענין תחנון בט"ו בשבט כתב: דקיימא לן כבית הלל דאומרים, בט"ו בשבט ר"ה לאילנות, למעשר, ולשביעית. עכ"ל

⁷ וע"ע שפת אמת ח' סוכה ל"ט ע"ב, שכתב שיש להחמיר שר"ה לגבי שמיטה הוא ט"ו בשבט, ולא לנקוט כן לקולא.

⁸ היינו ארבעה ראשי השנה המוזכרים במשנה המובאת לעיל ראש השנה (פ"א, מ"א): אחד בניסן, אחד באלול, אחד בתשרי, וט"ו בשבט. וע' שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' ה') ושו"ת רבנו גרשום (סי' י"ד) ומרדכי ראש השנה סי' תשי"א, שלומד שט"ו בשבט אסור בתענית ממה שקתני במשנה בהדי הדדי עם שאר ר"ה שאסורים בתענית, וכדבר הגר"א "דכיון דקתני להו בהדי הדדי דומיא דהדדי ניהו". בדמשק אליעזר (אות י"ג) כתב שכוונת הגר"א בפסח על התבואה, בחג על המים, והאדם נידון בראש השנה כמוש"כ ר"ה י"ו א'. אולם דבריו צ"ב, שימים אלו הם אכן ימי דין אבל לא נקראים "ראש השנה". ברם ע' ברכת אליהו על הגר"א הנ"ל שמישב דברי הדמשק אליעזר על פי הגמרא מגילה ל"א ע"ב "אטו עצרת ר"ה הוא? אין עצרת נמי ר"ה היא שנאמר בעצרת על פירות

חודש, היו מקצת יום טוב מעין ראש חודש].

הרמ"ע מפאנו (מאמר שבתות ה' מכת"י ח"ב) מגדיר את דרגת ה"יום טוב" של ט"ו בשבט, כדלהלן:

נבוא לחלוקה מוכרחת בחילוף הזמנים:

שבת ויום טוב ותוספת שלפניהם בכלל, הם קודש קדשים, ופירושו קודש גמור דהיינו "קודש שבקודש".

ואחריו ימשוך חולו של קודש פי' ה"חול שבקודש" שגם הוא קודש קל, כגון ראש חודש וחולו של מועד שיש בהם קרבן מוסף, ודומה להם קצת גם כן תוספת של מוצאי שבת קראוהו בזוהר "חולו של שבת".

ואחריהם "קודש שבחול" כגון חנוכה ופורים, ט"ו בשבט, וט"ו באב, שכולן חול ואין בהם קרבן מוסף ולא איסור מלאכה כלל אלא מנהג במקצתן, וריח קדושה שבהם מובלעת בחול. ובכללן שנות השמטה והיובל שאין בהם איסור אלא בעבודה שבקרקע.

בין קטעי הגניזה בקהיר נמצאו שרידים של פיוטים שנתחברו בארץ ישראל בתקופת הגאונים, שהיו מוסיפים לתפלת העמידה בט"ו בשבט. בפיוט אחד המסודר לפי סדר הברכות של התפילה, נזכר בכל ברכה "ראש השנה לאילן", וכן מפורטים בה פירות בכל ברכה וברכה לפני סיומה, לדוגמה:

- אגוז יפריח למעודני, בראש שנה לאילן אמץ אמוני, כי שמש ומגן ה'. ברוך אתה ה' מגן אברהם.
- הדס יפריח למאמיניו, בראש שנה לאילן תשובב למי מנה, כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה. ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה.
- פריו יתן לשמחנו בגילה, פרדס עם צמחי ארץ ויבולה, פרויך מהללים יומם ולילה, כי נעים נאווה תהלה. בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות.

פיוט זה חובר לפי הנראה בארץ ישראל במאה השמינית או התשיעית לאלף החמישי. בימים

האילן", רואים שהיום שדנים בו על השפע החדש נקרא "ראש השנה". אולם ע' ברכת אליהו, שמקשה על הדמשק אליעזר, וז"ל: "אמנם קשה, אם משום זה חשיב ר"ה יו"ט, אמאי חשיב ט"ו בשבט ר"ה, והרי על הפירות דנין בעצרת ולא בט"ו בשבט". היינו שקשה שהגר"א משוה פרטי דיניהם של שני סוגים שונים של ראש השנה, רק מפני שניתן לקרא לשניהם בשם "ראש השנה". וע"ש שמסיק שנראה שהדמשק אליעזר לא ראה את דברי המרדכי הנ"ל [והוא גם בתשו' מהר"ם מרוטנבורג, ותשו' רבנו גרשום], שברור שכוונת הגר"א כדבריו.

ההם היו עדיין ישובים חקלאיים יהודיים בארץ, ובתפלה זו הובאה המשאלה ליבולים מוצלחים "יבולים בפריים ינו", "כרם יתן פרינו לנו", "פרדס עם צמחי ארץ ויבולה". מפיוטים אלו רואים כי בימיהם צוין ט"ו בשבט כיום חג, ואף נאמרו פיוטים בתפלת העמידה כבימי חג ומועד, ובתוכם גם תפילות לשנת אילנות ברוכה.⁹

יש מקורות שנראה מהם שיש אף ענין של שמחה בט"ו בשבט. במהרי"ל (הלכות חודש שבט עמוד תי"ב בש"נ ס"ק ג') מובאת גירסא "ומשמחין בו סעודה" וכן כתוב במנהגות וורמייזא (עמוד רי"א) "ואוכלים ושותים ושמחים בט"ו בשבט". וכתב הלבוש (סי' קל"א סעיף ו') "נהגו שלא ליפול על פניהם לא בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ... ולא בל"ג בעומר שכל אילו ימי שמחה הם".

אולי יסוד שמחה זו הוא כמו שכתוב בתרגום שני על מגילת אסתר (ג', ז') דכשהפילו הגורלות לפני המן לא עלה הגורל על חודש שבט "שבט לא על, מן בגלל די ביה הוא ריש ירחא שתא לאילנא, די מנהון מקרבין ביכוריא [הגורל לא נפל על חודש שבט כיון שבו יש ראש השנה לאילנות, שמהם מקריבים ביכורים]". היינו שבט"ו בשבט מתחילים להרגיש את התחלת החסד הנפלא של הפירות שנתקן בהם מצות הבאת ביכורים להודות להשי"ת עליהם. והרי כל הכוח של עמלק חלילה לפגוע בכלל ישראל הוא כאשר חסר בהם הכרת טובה להשי"ת כמוש"כ במכילתא (פ' עמלק פ' א'): "יבא עמלק כפויי טובה ויפרע מן העם כפויי טובה". ועל כן לא היה להמן כוח להזיק לכלל ישראל בחודש זה, שכן כלל ישראל מתעוררים בו להרגיש את החסד המופלא של פירות האילן.¹⁰

⁹ כתב הגרא"ח נאה ז"ל בספר שנות חיים (סי' ל"א במקו"ח אות א'), שהמוני עם טועים וחושבים שט"ו בשבט הוא יום הדין לאילנות וכו', וזה אינו, שאין יום הדין של פירות האילן אלא בעצרת, וט"ו בשבט הוא רק יום שיצאו בו רוב גשמי שנה וכמ"ש בר"ה (יב). ופרש"י, שכבר עברו רוב ימות הגשמים ועלה השרף באילנות, ונמצאו הפירות חונטין מעתה. ע"כ. מכל מקום נראה שכיון שהוא שלב חשוב בהתפתחות הפירות יש מקום להתפלל עליהם אף אם אינו יום הדין, וע"ע בזה בפרק הבא.

¹⁰ ע"ע דרשות חת"ס ח"ב (ז"ך אלול תקצ"ה ד"ה חדות): "חדות ה' היא מעזכם" (נחמיה ח', י') ואמרו חז"ל (ר"ה ט"ז ע"א) "אמר הקב"ה המליכוני עליכם כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה". כי הנה יום ראש השנה אפילו חמשה עשר בשבט שהוא ראש השנה לחניטת אילנות מכל מקום הוא יום שמחה ויום טוב, כן כתב הגהות מיימוניות ריש הלכות ראש השנה ע"ש. והסברא נותנת שהוא כעין יום כתר מלוכה, שבו חוזר תחילת הבריאה שחננו האילנות בפעם הראשונה בבריאת עולם, והוא כיום גנוסין של מלכים.

פרק ב' מנהג אכילת פירות

מהו טעמו של מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט ומהי מטרתו? מי קבע את המנהג הזה? בירור זה יעזור לנו בעה"י להבין את עבודת הלב שמאחורי המנהג, ואז נוכל לקיימו בצורה מושלמת ותועלתית.

א. מקורות המנהג

המנהג להרבות באכילת פירות האילן בט"ו בשבט הובא לראשונה בספרים שהודפסו בתקופת האריז"ל והבית יוסף. במחזור "מעגלי צדק" שהודפס בשנת ה' שי"ז בסביונטה, מובא: "ט"ו בשבט קבעו ראש השנה לאילנות כו' ולפי שיום זה ראש השנה לאילנות הוא, מנהג לקנות כל אחד בביתו ביום זה מעט מכל פרי ופרי שימצא אז". עכ"ל. וכן באותה תקופה בספר "עיבור שנים ותקופות - תיקון יששכר" לרבי יששכר בן סוסאן (מחכמי מרוקו שהתיישב בסוף ימיו בצפת) במהדורא שנייה של ספרו שהדפיס בשנת של"ט (שבע שנים אחרי פטירת האריז"ל), הוא כותב: "שבט, יום ט"ו בו ראש השנה לאילנות וכו' והאשכנזים יצ"ו נוהגים להרבות בו במיני פירות אילנות לכבוד שמו של יום" עכ"ל. דברי התיקון יששכר מובאים במגן אברהם (קל"א ס"ק ט"ז), באלהיה רבה (שם ס"ק י"ד), בפרי חדש (ס"ק ו') ובמשנה ברורה (ס"ק ל"א)¹¹. בכנסת הגדולה (או"ח סי' קל"א בהגהות ב"י) כתב על פי הספר "תיקון יששכר" הנ"ל, וז"ל: "נוהגים להרבות באכילת מיני פירות של אילנות בליל ט"ו בשבט, להראות בזה שהוא ראש השנה

11 אולם בספר "אדני פז" שהו"ל על ידי דיין מובהק של ק"ק אלטונא והמבורג בשנת תק"ג (מאה ושבעים שנה אחרי פטירת האריז"ל), כתב "אני לא ראיתי ולא שמעתי ממנהג זה".

לאילנות, ולברך עליהם ברכות הראויות להם. ומנהג יפה הוא. "ע"כ. וכן בספר שבט מוסר (פרק ט"ז) משבח מנהג זה וכותב: "בני, הוה זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט, שמנהג ותיקין הוא". בסידור רב יעקב עמדין הדבר מובא כמנהג שהיה נהוג בזמנו בארץ ישראל¹². לפי זה נראה שמנהג זה התחיל בארץ ישראל בסביבות תקופת האריז"ל אולם אינו מוזכר כלל בכתביו. בכף החיים (קל"א ס"ק צ"ז) מוסיף "וכן יש נוהגין בספרד. ויש שעושין לימוד באותו הלילה דהיינו שלומדים משנה או זוהר המדבר בענין אותו הפרי ואחר כך מברכין עליו. ויש סדר מסודר על זה הנקרא ספר 'פרי עץ הדר'."

רמז נחמד לאכילת פירות בט"ו בשבט מובא בספר תולדות יצחק (לרבי יצחק מייזלר ז"ל) שכתוב **"שבטי יה, עדות לישראל להודות לשם ה' "**, היינו, כי י"ה שבט, נועד לישראל להודות לשם ה' בברכה על הפירות. ע"כ.

ב. טעמי המנהג

בספר תורת אמת להרה"ק רבי לייב איגר מלובלין זי"ע מובא טעם למנהג זה:

טעם שנוהגין לאכול פירות בט"ו בשבט, שעל ידי שאדם מתהנה ממה שברא הקב"ה בעולמו ומשבח ומקלס להשי"ת, יגיע מזה תענוג להשי"ת כדרכתיב "כל פעל ה' למענהו" - לשבח ולקילוסו וכו'. ולזאת, בהגיע ט"ו בשבט שבו נותן מחדש השרף באילנות ומגדל פירות, שהוא גם כן לצרכי אדם נפי', גם הפירות הם מהדברים שהקב"ה שם בבריאה לתועלתנו שעלינו להודות לו ית' עליהם], אך בכל זה אין הדבר בהכרח שכל אדם יאכל פרי העץ, לזאת המנהג ישראל לאכול פירות ביום זה, לשבח ולקלס להשי"ת על העבר על הפירות שגדלו אשתקד. ובכוח זה נתחדש הכוח והשרף באילנות שיוציאו את פריים בטוב טעם הפירות ושמנן, ויעלו ויפריחו פירות טובים ושמנים ומתוקים לצרכי האדם.

מבואר בדבריו, שטעם אכילת פירות הוא שהקב"ה מקבל נחת רוח גדולה כאשר בני אדם מקלסים ומשבחים אותו על מעשי ידיו, כמו שכתוב "כל פעל ה' למענהו", ומסבירים חז"ל (מדרש תהילים י"ט) "בשביל לשבחו ולקלסו". כלומר, הקב"ה ברא את העולם כדי לתת לנו הזדמנות להכיר את חסדו ואת טובו מתוך העולם המופלא שברא, ולהודות לו ולשבחו עליהם ובכך להביא את הבריאה לייעודה הנכסף. נחת הרוח הגדולה ביותר שבאפשרותנו לגרום

¹² בסידור רב יעקב עמדין כתוב: נהגו להרבות בפירות ולומר עליהם שירות ותשבחות, והוא תיקון גדול בעולמות עליונים [לשון זה אינו מהרי"ע, ומו' שם לשונו מכת"י: בארץ ישראל נוהגין להביא כמה מיני פירות האילן לברך עליהן ביום זה, שהוא ראש השנה שלהן, שיתברכו גידולי האילנות היום].

לבורא העולם היא למלאות את מגמתו, כביכול, בהשגת מטרת הבריאה שברא.

ברם, יכול לעבור זמן רב והאדם לא יאכל פירות כלל, או שלא יאכל מסוגים שונים רבים של פירות, ונמצא שהוא נמנע מלגרום נחת רוח זו להקב"ה בקילוסו. לכן נהגו ישראל קדושים, שביום שבו מתחדש החסד של יצירת פירות החדשים, שבו השרף עולה באילנות להצמיח יכול חדש של פירות, לקבוע יום זה לאכול מהפירות ולקלס ולשבח ליוצרם עליהם. בכך גורמים נחת רוח גדולה למעלה ומביאים את עצמם ואת העולם לייעוד שבשבילו נבראו.

בנוסף, כתב רבי לייב איגר זצ"ל, שעל ידי ההודיה להשי"ת על כל החסד של הפירות שהמציא ושהעניק לנו, אנו גורמים שהפירות החדשים יהיו טובים ומעולים. שבזכות ההודיה על העבר נזכה שגם לעתיד יתן לנו הקב"ה הזדמנויות נוספות להודות לו על פירותיו המופלאים.

בספר "פרי עץ הדר" המוזכר בספר כף החיים הנ"ל, המיוסד כולו על ענין ט"ו בשבט (נדפס בראשונה ע"י רבי יעקב רקח זצ"ל ליוורנו תר"ל, ואחר כך פעמים רבות¹³), מובא הרחבה נוספת בטעם ענין אכילת פירות בט"ו בשבט, וז"ל:

ט"ו בשבט, אף כי הוא מימי השובבים אין בו תענית, כי הוא ראש השנה לפירות האילן, ובתקון המעשה אשר יעשה היום על הפירות בו נעשה תיקון "צדיק חי העולמים" בסוד הנזכר בזהר בראשית (ל"ג ע"א) ... ומנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה ולומר דברי שירות ותשבחות עליהן כאשר הנהגתי לכל החברים אשר עמדי. ואם כי בדברי כתבי הרב זלה"ה [האר"ז] לא נמצא מנהג זה, מכל מקום תיקון נפלא הוא בנגלה ובנסתר.

טעם שהנהנה מהעוה"ז בלא ברכה נקרא גזלן

כי הנה הובא בירושלמי פרק עשרה יוחסין וזה לשונו ישמעו ענוים וישמחו: "אמר רב איבון עתיד אדם לתת דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל. רבי אלעזר הוה מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מילי חדש". עד כאן. וטעם הדבר, שכשם שהנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נקרא גזלן, מפני שעל ידי הברכה גורם להמשיך שפע עליון על ידי כח הברכות, והשר הממונה על אותו הפרי הוא מתמלא משפע זה כדי לגדל הפרי שנית, ולכן הנהנה בלא ברכה גזלן הוי, כי אכל הבריה שהרוחניות היתה שורה בה, וכלה ומנע כח ההוא מן העולם, והיה ראוי לו להמשיך ברכה מלמעלה, והכח הממונה על זה בטל וריק מאותו השפע שהיה בידו, ולכן נקרא גזלן... והוא "חבר לאיש משחית", לפי שכל כוונת המשחית לגזול ניצוצות ולקולטם, ולא להחזירם אל הקדושה,

13 כל דבריו הם ציטוט מהספר חמדת ימים (שובבים פ"ג) שיצא לאור כמאתיים שנה לפניו.

אשר זהו סוד "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה'", שהוא סוד הברכה המוציאה מהטומאה להקדושה ...

חומר הרואה פירות חדשים ואינו אוכל, וטעם אכילתו ביום זה

ועונשים הללו גם המה ישנן למי שרואה מיני פירות ומגדים ומצטמק ורע לו ולא אכל, ומנע טוב מבעליו ולא בירך עליהם¹⁴, אשר הכח הממונה עליהם בטל וריק מצדו משפע עליון הבא על ידי הברכה ... ועל כן מטעם זה רבי אלעזר היה מצמצם בפריטי למיכל בהון כל מיני פירות חדשים, להרבות ברכות ולעשות התיקון תכף ומיד, ושלא להחמיץ המצוה¹⁵.

תיקון הדבר הזה יאות לנו בעצם היום הזה, לאכול כל מיני פירות ולברך עליהו בכונה זו, כי חביבה מצוה בשעתה.

מבואר בדבריו, שבדומה למי שאוכל בלא ברכה גוזל את השפע מהעולם, שכיון שלא ברך לא המשיך שפע לעולם, כך מי שרואה פרי ולא מברך עליו, גם מונע את השפע העליון מלרדת לעולם. לכן ביום זה, שהוא ראש השנה לאילן, ראוי לנו לאכול הפירות ולשבח ולקלס עליהם כדי לתת כוח להמשיך את השפע העליון, כי חביבה מצווה בשעתה ביום הזה שהוא ראש השנה לאילן.

ממשיך בספר "פרי עץ הדר" ומביא בשם רבו כוונה נוספת באכילת הפירות:

ומורי ז"ל [נראה הכוונה לרבי חייא רופא תלמיד האריז"ל¹⁶] היה אומר, לכוין באכילת פירותיהן לתיקון חטא אדם הראשון אשר חטא בפירות האילן, כי אף כל ימי שנה כל כונתנו לתיקון זה, מכל מקום חביבה מצוה בשעתה, זה היום תחלה וראש לפירות האילן. "ע"כ דברי הספר "פרי עץ הדר".

בדומה לדבריו האחרונים כתב גם רבי צדוק הכהן בספר פרי צדיק (לט"ו בשבט, אותיות א', ג') שמביא שבמקורות קדומים כתוב על פי סוד שהענין של חודש שבט הוא תיקון חטאו של אדם הראשון, והוא עומק מטרת אכילת פירות ט"ו בשבט.

14 וכ"כ הט"ז או"ח סי' רכ"ז ס"ק ב', שמביא את הירושלמי וכתב בש' התשב"ץ הטעם כדי להרבות בברכות. וכ"כ בספר החסידים החדש (לרבי משה הכהן זצ"ל בן אחותו של הרא"ש): "בכל שנה ושנה תקדים לקנות פירות שברא הקב"ה בעולמו כדי שתברך ותשבח בוראך על כל מין ומין, והכי איתא בירושלמי עתיד אדם ליתן רין וחשבון על מה שעניו ראות ולא אכל כו'".

15 מבואר בדבריו חידוש: שיש ענין להשיג פרי חדש בהזדמנות הראשונה שניתן, שכיון שיש מצוה להודות לה' על הפרי החדש, שיהיו מצוה לא משהינן, וזריזים מקדימים למצוה. וזה היה שורש מנהגו של ר' אלעזר.

16 קיבל סמיכה מרב יעקב בירב (השני) כאשר חידשו הסמיכה בצפת.

לסיכום, מצאנו ג' כוונות למנהג של אכילת פירות בט"ו בשבט:

- א. "תורת אמת" - השבח והקילוס לבורא העולם על הבריאה שברא גורמים נחת רוח גדולה לפניו ית', ולפעמים האדם נמנע מלאכול פירות ומונע נחת רוח גדולה זו מהשי"ת, לכן נהגו ישראל לקבוע יום זה לאכילת פירות, לשבח ולקלס ליוצרם עליהם.
- ב. "פרי עץ הדר" טעם א'¹⁷ - הנמנע מלאכול פרי ולהודות להשי"ת עליו, מונע את השפע העליון, לכן תקנו ביום זה לאכול פירות כי "חביבה מצוה בשעתה".
- ג. "פרי עץ הדר" טעם ב' - על ידי אכילת הפירות מתקנים את חטאו של אדם הראשון.

ג. ההודיה לה' - מטרת הבריאה

ונראה בעה"י שהטעם האחרון של תיקון חטא אדם הראשון, שבהשקפה ראשונה נשמע נשגב מאתנו וסתום, באמת מאיר באור מבהיק את כל המנהג של אכילת פירות בט"ו בשבט.

כל מטרת הפירות שהמציא הקב"ה בעולמנו היא כדי שנגיע על ידם להכיר בטובו הגדול, כמו שכתוב "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו" (אבות ו', י"ב), כלומר שנבוא באמצעותם להכיר בטובו ית' המופלג ונכיר ונרגיש את כבודו¹⁸. על כן נזיר המזיר את עצמו מן היין צריך להביא קרבן חטאת על שחטא על הנפש¹⁹, שאף אם היה מוצדק לפרוש מן היין למען עלייתו הרוחנית, מכל מקום חיסר לעצמו את תוספת ההכרה בטוב ה' שהיה יכול לקבל משתיית היין, ועל כך הוא צריך כפרה. הכרה זו היא מטרת הבריאה ומטרת האדם כמו שכתב הרמב"ם (הל' מזוזה ו', י"ג): "אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם". חוסר הכרה בטוב המופלג של רבש"ע היה שורש חטאו של אדם הראשון (כמבואר בשערי אהבה ח"א פ"ד), כפי שכתוב במדרש משנת רבי אליעזר²⁰ (פ"ז), וז"ל:

**"לא נטרד אדם הראשון מגן עדן אלא על כפיית הטובה,
שנאמר (בראשית ג', י"ב) 'ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי', אמר לו
הקב"ה, עזר שמתיה לך ואתה אומר 'האשה אשר נתת עמדי'?"**

¹⁷ טעם זה גם מוזכר בסוף דברי הספר "תורת אמת".

¹⁸ ע"ע דברים (ל"ג, כ"ג): "וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נִפְתָּלִי שִׁבְעַרְצוֹן וּמִלֵּא בְרַכְתָּהּ יָם וְדָרוֹם יִרְשָׁהּ". וז"ל דעת זקנים מבעלי התוספות: "ומלא ברכת ה'" - שכל הבא לארץ נפתלי ורואה פירותיו מבוכרין ואילנות מלבלין משבח ומברך את ה' על החדש. וכן אמר יעקב (בראשית מ"ט, כ"א) "נִפְתָּלִי אֵילָה שְׁלָחַהּ הַנֶּתֶן אֹמְרֵי שָׁפָר". עכ"ל. וע' תרגום אונקלוס שם: "נפתלי בארע טבא יתרמי עדביה [פי': יוטל גורלו], ואחסנתיה תהי מעבדא פירין, יהון מודן ומברכין עליהון".

¹⁹ תענית י"א ע"א ועוד, וע' רמב"ם דעות ג', א',

²⁰ לר"א ב"ר יוסי הגלילי.

וכן נראה מדברי רבינו בחיי והגר"א מווילנא זצ"ל (אדרת אליהו) בפירושם על הפסוק (בראשית ב', ט"ז) "וַיֵּצֵא ה' אֱלֹקִים עַל הָאָדָם לְאֹמֶר מִכָּל עֵץ הָגֶן אָכַל תֹּאכְלֶה", שאין הכוונה במילים אלו שניתנה לו רשות לאכול מעצי הגן, אלא היתה כאן **מצות עשה** על אדם הראשון לאכול מכל עצי הגן²¹. והדבר צריך ביאור, למה היה חשוב כל כך שאדם הראשון יאכל מכל עצי הגן עד שנקבעה על זה מצות עשה?

התשובה ברורה כנ"ל. אם אדם הראשון היה פותח את עיניו בבוקרו הראשון, רואה את השמים ואת הארץ, השמש, העצים, הפרחים ... את כל הבריאה המורכבת והמשוכללת שהשי"ת תכנן והכין עבורו ... **ועם זה** היה שם לב לחסד העצום של השי"ת ששקד לברוא את כל הדברים האלו לטובתו. אם לאחר מכן היה ניגש לטעום מפרות הגן כמו שצווה אותו הקב"ה, שת ליבו ליופיים הנפלא, לטעמם הייחודי, לניחוחם ולסגולתם ... **ועם זה** היה חש את טובו וחסדו המופלגים של בורא העולם שיצר את כל הפירות האלו להנאתו ולשמחו ... . כאשר השי"ת היה מביא לו אחר כך את שיאת התשורות, את האשה - מציאות נפלאה שרק בורא בעל חסד בתכלית החסד וההטבה היה חושב להמציא - התרגשותו מהחסד ומהטוב המופלא של רבש"ע היתה מגיעה לממדים כאלו, שלא היה ייתכן שיתנהג בניגוד לרצונו ית' ויחטא אחר כך באכילת עץ הדעת. אם היה מכיר כמה שה' הוא טוב ואוהב אותו, הוא היה מבין שאם השי"ת אמר לו לא לאכול מעץ הדעת הרי זו סכלות מובהקת לעבור על הוראותיו הנאמרות מתוך אהבה וחפץ בטובתו המרבית. ומלבד זה לא היה רוצה להשיב רעה למי שעשה לו כל כך הרבה טובה.

גם בגמרא עבודה זרה (דף ה' ע"א) מובא שאדם הראשון היה כפוי טובה, ולא הכיר בצורה מספיקה בטובה הגדולה של כל מה שקיבל מהשי"ת, ובפרט במתנה הנפלאה של האישה שהקב"ה יצר עבורו כדי לעזור לו בחיים ולהנעים את שהותו בעולם. וז"ל הגמרא:

תנו רבנן ... אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה ... כפויי טובה דכתיב "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" נרש"י: לחם הקלוקל - קל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם ואינן יוצאין לחוץ, קראוהו קלוקל ורגנו על כך. והיא היתה להם טובה גדולה, שלא היו צריכין לטרוח ולצאת שלש פרסאות לפנות ...]. **בני כפויי טובה דכתיב**

²¹ וז"ל הגר"א באדרת אליהו: "מכל עץ הגן אכל תאכל" ... היה הצווי שיאכל מכל עץ הגן ולא רשות. ולכן אחר החטא אמר אדם "ואוכל" [בראשית ג', י"ב] "וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתַתָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאָכַל". כוונתו שהשם יתברך שאל לו ב' דברים; א', מפני מה אכל מעץ הדעת. ב', מפני מה לא אכל משאר אילנות. ובא התשובה "ואוכל עוד מהם", זאת אקיים. עכ"ל. וע"ע משך חכמה בראשית (ב', ט"ז) שג"כ כתב שהיא היתה מצות עשה, וז"ל: מכל עץ הגן אכול תאכל - פירוש, הוא מצוה להחיות נפשו ולהנות מפרי הגן וכמו דאמר סוף ירושלמי דקדושין עתיד אדם ליתן דין וחשבון כו' ולא אכיל. עכ"ל.

"האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" [רש"י: אשר נתתה עמדי

- לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנתו של מקום, והוא עשאה לו לעור.²²

כל החסאים וכל הליקויים של הבריאה הם תולדות והמשך של אותה כפיות טובה של אדם הראשון²³. **את הליקוי הזה של אדם הראשון עלינו לתקן**. לשם כך תקנו חכמים את ברכות הנהנין וכל הברכות כולם, כדי שנתעורר ונתרגש מטובו המופלא של השי"ת, עד שנרצה לקיים את רצונו מאהבה, ובזה יתוקן חטאו של אדם הראשון והבריאה תשיג את יעדה²⁴. מטרת כל ברכות הנהנין אינה שהאדם יברך לפני האכילה, ולאחר מכן ישכח מברכתו, אלא שעל ידי הברכה ירגיש במשך כל אכילתו את חסד ה' ואת אהבתו הגדולה אליו, ושהכרה זו תלווה אותו בהמשך חייו.

זוהי מטרת אכילת הפירות בט"ו בשבט, לתקן מה שאדם הראשון כשל מלהשיג. לקיים "מכל עץ הגן אכול תאכל" ועל ידי אכילת הפירות להכיר בטוב הנפלא של בורא העולם וכמה הוא אוהב אותנו. רק בורא עולם טוב בתכלית ההטבה שאוהב אותנו מאד, יחשוב על הטעמים המגוונים השונים של כל הפירות העסיסיים שממלאים את עולמנו, ועל יופיים המרהיב. הכרה זו צריכה לעורר ולהלהיב אותנו לשאוף לקיים את רצונו ולגרום לו נחת רוח.²⁵

אשרי החש בנועם זה של הלל והודיה לה' על טובו הנפלא הניכר מכל מתנותיו הרבות שמעניק לנו יום בלי הפוגה. אדם כזה זוכה לחיים מעין גן עדן כבר בעולם הזה²⁶. הוא זוכה כבר כאן

²² וע"רש"י בראשית (י"א, ה'): "וַיֵּרֶד ה' לִרְאֹת אֶת הָעֵיר וְאֶת הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי הָאָדָם", פרש"י: בני האדם - אלא בני מי, שמא בני חמורים וגמלים? אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר "האשה אשר נתתה עמדי" אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול. עכ"ל.

²³ חוסר הכרה בטוב המופלג של השי"ת הניכר מהחסדים הרבים שמשפיע לעולם, שהיתה מביאה את האדם לעבודת ה' מתוך אהבה ורצון, היה יסוד הקלקול של דור המבול (גמ' סנהדרין דף ק"ח א': תנו רבנן דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא), דור מגדל בבל (רש"י בראשית (י"א, ה') מובא לעיל בהערה), וסדום (רש"י שבת י' ע"ב (ד"ה ושלוחה), מהפסוק "גאון שבעת לחם ושלוחה השקט היה לה וגו' (יחזקאל ט"ז). וכן הוא יסוד כל הגלות ע' תנא דבי אליהו רבה פרק יד: "היו ישראל כפויי טובה עד שהגלה אותם מארץ ישראל וישליכם מעל פניו" (וכן מבואר בדברים (כ"ח, מ"ז) "תחת אשר לא עבדת את האלהים בשמחה ובטוב לבב מרב כל. ועבדת את איביך אשר ישלחנו ה' בך ...". ע' ספר הכוזרי - מאמר שלישי).

²⁴ ע' מדרש תהילים מזמור פ"ט, וז"ל: היה העולם תהו ובהו, עמד וברא את העולם, וברא את האדם והשליטו בכל טוב כדי לקלוסו. ועלינו מה לעשות, לקלוס ולברך. וכן הוא אומר, (תהלים ק"ג, ו') "כל הנשמה תהלל יה".

²⁵ ע' ספרי סו"פ שופטים ע"פ "כי תצור אל עיר וגו' לא תשחית את עצה כי ממנו תאכל וגו'" שכתוב שם בספרי: "כי ממנו תאכל - מצות עשה" ע"כ. וכתב שם המגן אברהם בספרו זית רענן על ילקוט שמעוני, וז"ל: "אפשר לומר כי ממנו תאכל זו מצות עשה שיאכל, כדאמר' בירושלמי עתיד ליתן דין וחשבון על מה שראתה עינו ולא אכל". עכ"ל. וע"ר או"ח סי' תקנ"א ס' י"ז שפ' הרמ"א שאם מזדמן לאדם פרי חדש בבין המצרים מותר לו לברך עליו שהחינו. וכ' שם בבאור הגר"א המקור מהירושלמי הנ"ל.

²⁶ ע' תרגום יונתן על הפסוק (תהלים צ', י"ז) "ויהי נועם ה' אלהינו עלינו" - "ויהי בסימותא דגן עדן מן קדם ה' עלנא".

לטעום מקצת מקורת הרוח שחשים הצדיקים הנהנים מזיו השכינה בגן עדן, שהיא השמחה הגדולה של הכרה במידות טובו ית' ואהבתו המופלאה לבריותיו. שמחה זו היא מטרת השי"ת ורצונו בבריאה. כאב רחמן שאוהב אותנו ביותר, השי"ת מקבל נחת רוח גדולה לראותנו משיגים את השמחה המרוממת שבשבילה ברא את העולם²⁷.

ד. המפתח לשערי השפע והברכה

בנוסף לאמור, כפי שכתוב בספר "תורת אמת" (המובא לעיל), ההודיה שלנו על הפירות מביאה שפע של פירות חדשים לעולם. נמצא שהקב"ה מקבל תוספת נחת רוח מהכרתנו בטובו הגדול כיון שהכרה זו פותחת שערי השפע והברכה לעולם, והרי זהו רצונו ית' להטיב לברואיו כמה שיותר, כמו שכתב ספר החינוך (מצוה ת"ל). וז"ל:

ידוע הדבר ומפורסם כי השם ברוך הוא פועל כל הנמצא, וברא האדם והשליטו על הארץ ועל כל אשר בה. וממדותיו ברוך הוא שהוא רב חסד והוא חפץ בטובת בריותיו ורוצה להיותן ראויין וזכאין לקבל טובה מאתו. ... ואחר הסכמה זו שידענו בחיוב מרוב שלמות טובו שחפצו להריק עלינו מברכתו, נאמר שענין הברכה שאנו אומרים לפנינו איננו רק [פי': הוא אינו דבר אחר כי אם] הזכרה לעורר נפשנו בדברי פינו, כי הוא המבורך, ומבורך יכול כל הטובות, ומתוך ההתעוררות הטוב הזה בנפשנו, ויחוד מחשבתנו להודות אליו שכל הטובות כלולות בו, והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפוץ, אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכותיו. ואחר הזכרה והודאה זו לפנינו [בשלוש ברכות ראשונות של תפילת העמידה] אנו מבקשים ממנו מה שאנו צריכים דעת או סליחה לעוונותינו או רפואה או עושר וכל דבר... ומן השורש הזה הוא שמה שאמרו זכרונם לברכה [חולין ס' ע"ב] ש"הקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים", לומר שחפצו שיעשו פעולה שיזכו בה לפניו וימשיכו עליהם מטובו, כי חפץ חסד הוא ולתת עליהם מברכתו.

לפי זה מבואר מה שמובא בספרים שט"ו בשבט הוא זמן רצוי להתפלל על הפירות של השנה הבאה. שכן התפלה הרצויה ביותר היא זו הנאמרת מתוך הכרה מוחשית בטוב השי"ת, ועל כן כאשר חשים את החסד הנפלא של הפירות ומודים ומהללים עליהם, זוהי עת רצון מיוחדת

²⁷ ע' אור החיים הק' דברים (ו', כ"ה) ששואל איך יתכן שנקבל שכר על עבודה כל כך נעימה כמו אהבת ה', שהרי זה לקבל שכר על הנאה מופלאה, וז"ל: "הגם שכפי האמת עלינו לשלם שכר לאלהינו ברוך הוא שהטעימנו עריבות נעימות מתיקות אהבתו בלבנו, מתוקים וערבים לאין תכלית, אלא שיטול אדם שכר על התעצמותו עד שהשיג טעם בחיים". עכ"ל.

גם להתפלל עליהם. ואף שכתב הגר"ח נאה זצ"ל בספרו שנות חיים (מקו"ח סי' ל"א אות א') שהעם טועה שחושב שט"ו בשבט הוא יום הדין לאילנות²⁸, וזה אינו, מכל מקום כנ"ל הרי זה זמן רצוי ביותר לבקש אז על פירות האילן שיתברכו.

---

28 בספר אדני פז (להרב אפרים העקשיר זצ"ל דיין מובהק באלטונא והמבורג, נדפס תק"ג) כתוב שהוא כן יום הדין, וז"ל: ואני לא ראיתי ולא שמעתי ממנהג זה [לאכול פירות בט"ו בשבט] ואפשר לומר טעם למנהג זה דעל ידי דמרבי בפירות יזכור שהוא ראש השנה לאילנות ויתפלל עליהם שיתברכו הפירות כדאיתא במסכת ר"ה (ט"ז ע"א) מפני מה אמרה תורה הביאו שתי לחם בעצרת מפני שבעצרת זמן פירות אילן כו' אמר הקב"ה כדי שיתברכו להם פירות אילן. ובפירות אילן נמי איכא לאקושיי' כל הני דהרפתקי דעדו עלייהו אימת איתדן כדפריך על התבואה [שם בגמרא ר"ה ט"ז ע"א] ומשני ש"מ דתרי דיני מתדני [התבואה נידונת יותר מפעם אחת במשך גידולה], וי"ל דה"ה נמי בפירות אילן תרי דיני מתדני, ומשום הכי מתני פירות אילן גבי תבואה בהדדי. ולפי זה י"ל דמתדני בט"ו בשבט נמי דהוא ראש השנה לאילנות והוא יומא דדינא דפירות, ומשום הכי מרבים בפירות לזכור להתפלל עליהם, דוגמא דמעמידין אילנות בבית הכנסת בשבועות להזכיר להתפלל עליהם, כדאיתא בשולחן ערוך כנ"ל. עכ"ל.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. יום חיזוק בברכות הנהנין

הרב אשר קובלסקי שליט"א:

יום שימת לב לטוב ה' שמאחורי הפירות

בעיצומו של החורף הסגרירי, בין העננים האפורים והקור המקפיא, מתחבא לו יום מתנה מיוחד, יום ט"ו בשבט. האילנות מתחילים ללבלב, מחדשים פריחה מרגשת. שווקי הפירות עטורים בפירות ססגוניים במגוון צבעים וניחוחות, והאווירה כולה עולצת ביום שהוא ראש השנה לאילן. זהו היום בו נהגו בתפוצות ישראל להתכנס סביב שולחנות ערוכים, מעוטרים בפירות מתוקים ועסיסיים, ליהנות מטובם ולהודות לבורא עולם על מגוון הפירות שברא, עשירים בטעם ועריבי ניחוח, מתוקים לחיך ויפי מראה. הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל בספרו 'מועדיך לחיים' מגלה כי המטרה בעריכת השולחן בפירות רבים ומשובחים היא כדי לברך עליהם, לזכות לברך לבורא עולם על כל פרי ופרי מתוך הודאה אין קץ על רוב טובו.

היום הזה מיועד להפניית מבט אל הפירות המלווים אותנו, שבכל ימות השנה מהווים חלק ניכר מהתפריט שלנו ומעניקים לנו שפע של ויטמינים וערכים תזונתיים. אם בכל ימות השנה אנו רגילים ליטול את פרי העץ ולאוכלו כמעט ללא מחשבה, הרי שביום ט"ו בשבט עולים הפירות לראש הכותרות, זוכים בתשומת לב מיוחדת ונכבדה. אנו מייחדים זמן והתבוננות לחוש את הטוב שבורא העולם נתן לנו בפירות אלו, ולהודות לו על כך מעומק הלב.

☪ הברכה: הזדמנות של התקרבות ו"לשדר דורונא" למלכנו ☪

כל פרי שאנו אוכלים מעניק לנו הזדמנות לזכות ברגע בו הלב נפתח ומשורר תודה לבורא עולם. לצד הויטמינים התזונתיים שמקבלים מהפרי, הוא נותן לנו ויטמין רוחני רב עוצמה, רגע של חיבור מרגש עם אבא שבשמים. ברכות הנהנין מזמנות לנו מפגשים יומיומיים אהובים, בהם אנו זוכים לפנות כבנים לאבינו, ולהודות לו על כל הטוב שהוא מרעיף עלינו.

כל ברכה הנאמרת בכוונה מחוללת התרגשות גדולה בעולמות העליונים. כך חושף הזהרה הקדוש (פרשת עקב רע"א ע"א), שבכל פעם שיהודי אומר ברכה ברגש ובכוונה ראויה, הברכה עולה השמימה, וכל שומרי הפתחים פותחים את השערים לברכה לעבור עד כסא הכבוד. ויוצא הכרוז ומכריז "הנה המתנה ששלח יהודי פלוני למלך", והברכה מוגשת לבורא עולם כמתנת אהבה מבנו יקירו שבעולם הזה. אבינו שבשמים מצפה ומשתוקק כביכול לכל מתנה כזו, מתנת ההודיה של ברואיו אליו.

חשיפה זו מסעירה את הלב, לא משנה מי אתה, בכל פעם שהברכה היוצאת מפיה נאמרת מתוך הודיה אמיתית, הממונה נוטל אותה, פותח בעזרתה את כל השערים, ושמן הפרטי מוכרז בשמים עם הגשת הברכה למלך מלכי המלכים. השם שלך מוכרז בראש חוצות השמים, כהוקרה על כך ששלחת מתנת אהבה לאביך שבשמים, מתנה שהוא ית' שמח בה שמחה גדולה.

כל כך קל להתחבר. רק נצרך לעצור רגע לפני אמירת הברכה, להרהר לשנייה במשמעות המילים בהן מודים לבורא עולם. ניתן גם לשדרג את הברכה, לאומרה מתוך הכתב ובכך להגביר את הריכוז והרגש. אפשר גם לעורר את הכוונה על ידי שאומרים אותה בקול רם, וגם לזכות בכך יהודי נוסף לענות אמן. ברכה בכוונה היא בהישג יד. כאשר מברכים כראוי, הברכה מקרבת אותנו לאבינו שבשמים וגורמת לו נחת רוח גדולה, ונפתחים שערי שמים להרעיף שפע טובה לכל העולם.

[פניני פרשת השבוע גיליון 165, 63]

ב. הטעם הנפלא של ברכות הנהנין

הרב שלמה וולבה זצ"ל:

להרגיש את טוב ה' מוסיף טעם נפלא לאוכל

בילקוט שמעוני (תהילים ל"ד) נדרש הפסוק "טעמו וראו כי טוב ה'" על ברכות הנהנין. הוי אומר כי על ידי הברכה, יכולים לטעום טובו יתברך בפרי שנהנים ממנו. כל הנאה - והטעם המיוחד שלה [של טוב ה' המתגלה על ידה]. המברך וממליך את הבורא, טועם ממש את טובו יתברך בהנאתו [כלומר, הרגשת טובו ית' מוסיפה מתיקות נפלאה לאוכל], ומתוספת לו אמונה והכרת חסדו יתברך בכל הנאה שהוא נהנה מן העולם. אילו היה אדם מברך מאה ברכות ביום בכוונה, ועל ידי זה היה טועם ורואה טוב ה' מאה פעמים ביום בכל הנאותיו - כמה קדושה, כמה אמונה, כמה הכרות היה ממשיך על עצמו, וכמה יראת שמים היתה מתוספת לו כל יום!

[עלי שור ח"ב עמ' שט"ז]

הרבנית שטיינמן ע"ה:

הטעם המרנין של ברכת המזון

הרבנית שטיינמן ע"ה בשנותיה האחרונות לא הייתה יכולה לאכול מאכלים מוצקים, רק נוזלים. היא הביעה על כך: "לא לאכול - לא מפריע לי, מה שמעיק זה הטעם הנפלא של ברכת המזון שעכשיו חסר לי!..."

ג. להשקיע כסף ברגשי תודה

הרב שלום מאיר וולך שליט"א:

כדאי לצמצם כדי לזכות לברך על פירות

בתלמוד ירושלמי שנינו: "אמר רבי כהן בשם רב, עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראתה עינו ולא אכל. רבי אלעזר חשש לשמועה זו, ואסף לו פרוטות, וקנה בהם מכל מאכל המתחדש אחת בשנה".

כדי לעמוד על משמעות סיפור זה, יש להבין במי המדובר. רבי אלעזר בתלמוד הירושלמי הוא רבי אלעזר בן פדת, מגדולי תלמידי רבי יוחנן, שהיו שמועותיו מחודדות, ועל כל

שער י' | פירות הילולים - ט"ו בשבט תתעז

מימרה של רבו היה מביא ראיה לדבריו מברייטא. מרוב גדלותו בתורה הוא נקרא בשם: "מרא דארעא דישראל". הגמרא (תענית כ"ה.) מספרת, שרבי אלעזר היה עני גדול כל ימיו. פעם הוצרך להקיז דם לרפואה, ואחרי ההקזה, מטעמי בריאות חשוב מאד לאכול סעודה משביעה, שאם לא כן עלולים להסתכן. רבי אלעזר לא מצא בביתו אוכל אלא שן של שום. אכל, חלש לבו, והתעלף. בעלפוננו נגלה אליו הקדוש ברוך הוא. אמר רבי אלעזר לפניו: "עד מתי אצטער כך בעולם?". ענהו הבורא שזהו חלקו הנקבע לו בחיים, וזה ניסיונו, ללמוד תורה מתוך הדחק דווקא.

והנה בדחקות כזו, כאשר נקלע לידו קצת כסף - חסך פרוטה לפרוטה, כדי לקנות דובדבן אחד, משמש אחד, ענב אחד, אגוז אחד, כדי לברך ברכת "שהחיינו", להתרגש מחסדו ית' ולומר לו תודה, שכן הפירות נבראו ושוגרו אלינו כדי שנגיע מהם להכיר בטוב ה' ובאהבתו אלינו. כדאי היה לו לוותר על הנוחיות שיוכל לקנות בכסף זה, כדי לזכות לומר תודה לבורא העולם על הפירות המופלאים ששם בעולמנו ליהנות בהם בני אדם!

[מעין האמונה, תוה"ד]

ד. לחנך ילדים לראות טוב ה'

הרב שלמה וולבה זצ"ל:

להתפעל מהיופי הנפלא של העולם ולהעביר לילדים

צריך להראות לילדים את היופי שבעולם, ויתכן שאין אנו עושים זאת מספיק. אין צורך ללכת רחוק כדי להראות את היופי הנהדר שבבריאה. הרי פירות יש לכולנו בהישג יד, ופרחים אפשר למצוא בכל מקום, בין פרחי בר ובין פרחים שיד אנוש טיפחה אותם. היופי של העולם נמצא סביבנו בכל צעד ושעל, צריך רק לפקוח את העניים של הילדים. כמובן שאם ההורים בעצמם אינם רואים, אם עיניהם אינן פקוחות, לא יוכלו להראות את זה לילדים. אבל יהיה מצער מאוד מבחינה רגשית, אם ילד יגדל עם מטען דל של הכרה זו. ההתבוננות בנפלאות הבריאה - פירושה לראות את האמונה, והאמונה צריכה להיות עשירה.

[ספר 'זריעה ובנין בחינוך' עמוד מ']

ה. "סועדים לברך!"

הרב שלום מאיר וולך שליט"א:

מורכבות צרכי האכילה שלנו נעשתה כדי לעורר אותנו להודות!

רבנו ירוחם ממיר זצ"ל התבטא שמושגינו המעוותים הם מפליאים. פעמים רבות האמת מונחת במוחנו בצורה הפוכה! מורגלים אנו לומר, שכאשר אוכלים יש לברך. הפוך על הפוך! לא הברכה נתקנה בעקבות האכילה, אלא האכילה נתקנה עבור הברכה! (דעת חכמה ומוסר ח"ב י"ז)

זה אולי נשמע כמבט מופשט ומרומם מדי, אבל נראה שבאמת עלינו לתקן את ההיבט שלנו על העניין.

ה"אטום" - החלק הזעיר שבבריאה - גדוש אנרגיה נצחית שאינה נגמרת, ואינו זקוק לשום מקור הזנה. האם נבצר חלילה מהבורא יתברך לברוא כך גם את האדם נזר הבריאה?! ואם כבר, יכול היה להיות כפטרייה הניזונה מן האוויר ויונקת ממנו את כל החמרים הנצרכים להתפתחותה. מדוע בחיר היצורים שנברא לעבודת קונו חייב להקדיש זמן כה רב למזונותיו, וטרחה כה רבה להתקנתם, ומשאבים כה רבים בגופו לעיכולם - לא לדבר על מציאת פרנסתו התדירה הנצרכת עקב זה?

ושוב, אם כבר, יכול היה להיות כשאר בעלי החיים. הפרה אוכלת עשב כל ימיה, זמין, ובלא טורח. עושה רושם שטוב לה. הגמל גורס קוצים, ומפיל זמורות. הם אינם מגוונים את תפריטיהם, אף לא פוזלים למחוזות אחרים. האריה גורס בשר נא, העייט מתמקד בנבלות. כל בעל חיים, ומזונו. יוצא דופן, האדם. גם תבואה, גם פירות, גם ירקות. גם בשר, גם חלב ומוצריו. גם דגים, גם דבש. גיוון מדהים. ובכך אין די. הוא אינו כוסס חיטה, אלא דש וזורה וטוחן ולש ואופה. ואוכל לחם לבן ושחור, ובגט וקרואסון, ופיתה ומאפה עם שומשום וזעתר. ועוגות ועוגיות במרקמים ומילויים. ספריות נכתבו וקונדיטוריות משגשגות. הוא אינו אוכל בשר נא, אלא מבושל וצלוי ומטוגן ומתובל וממולא, ומה לא. כמה דרכים להכנת דגים, ומה על סוגי התוספות? בצרפת, מציעים ארבע מאות סוגי גבינה, אין ספור אומלטים ואין קץ להרכבות הסלטים. למה?

הלא אין תשובה אחרת, זולת אחת:

שנטרח - כדי להוקיר;

שנגוון - כדי להתפעל;

שנהנה - כדי שגודה.

ובכן: האין האכילה עבור הברכה!?

דבר זה ניכר גם מהמגוון הגדול של הפירות והירקות: המינים והסוגים, הצבעים והמרקמים, הטעמים והניחוחות.

והעולה על כולם: מדוע לכל פרי וירק עונתו? למה נעדר מהשווקים לתקופה מסוימת? אם לא כדי שנוקיר את שובו ונתפעל ממתנתו. שהרי לא הרי השסק כהרי האנונה, ולא האננס כדובדבן, הפטל עולם אחד והגודגדניות עולם אחר. כל אחד תשורה לעצמה, טובה לעצמה, ליהנות ולהרגיש תודה!

פירות - מתנת הכרת חסד ה'

אחד מענקי החסידות תמה: מה ראו חכמים לתקן ברכת "שהחיינו" על פרי חדש. על מצוה, אכן מובן, כדאי היה לחיות כדי להגיע לקיום המצוה, שהרי לכך נוצרנו. אבל לומר: "אשרינו, שהחיינו, וקיימנו, והגיענו - לדובדבן"?! אחד מן השניים: או שזה מקטין את החיים, או שזה מגדיל את הדובדבן.

ברור שלא זה ולא זה. החיים גדולים, והדובדבן קטן. אבל הדובדבן כתשורה מהבורא, הוא אמצעי פלאי שדרכו ניתן להכיר את חסדו עלינו, להתרגש מטובו הממלא את העולם ולהגיע להודאה מתרוננת. עבורה כדאי היה לחיות. כי אכן עבור זה נבראנו - "שכן חובת כל היצורים לפניך ... להודות להלל לשבח לפאר ולרומם!". "ואם הכרת החסד תעדר, על מה העולם עומד? הגורע חיובו בזה, תהיה מציאותו לבטלה!" (עקדת יצחק שער נ"ב). נוצרנו כדי להודות - והממעט בהודאה ממעט בזכות קיומו!

מובן, שיש בזה דרגות אין ספור: "מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו". יש כסף סיגים, ויש כסף מזוקק, יש זהב מעורב וזהב טהור, וכן דרגות בני האדם נקבעות לפי הכרת תודתם לבוראם!

"עמד הקב"ה וברא את העולם, וברא את האדם, והשליטו בכל טוב, כדי לקלוסו. ועלינו מה לעשות? לקלוס ולברך! וכן הוא אומר: 'כל הנשמה תהלל יה'" (שוחר טוב תהילים פ"ט).

האדם נברא עבור זימרתו!

אנשים רבים טועים במטרת היקום ובמטרת חייהם. האדם נברא עבור זימרתו! "עם זו יצרתי לי - למען - תהילתי יספרו" (ישעיה מ"ג ע' רש"י), "אין לנו טעם אחר ביצירה, ואין א-ל עליון חפץ בברואיו, מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו!" (רמב"ן שמות י"ג).

ואכן, הזמירות הללו הופכים את החיים לעונג נפלא, כמו שאמר דוד המלך "כמו חלב ודשן תשבע נפשי, ושפתי רננות יהלל פי" (תהלים ס"ג). מסביר המלבי"ם: "כמו חלב ודשן שישבע הגוף ויהיה לו למזון, כן תשבע נפשי במה ש'שפתי רננות יהלל פי'".

וכן כתוב במסילת ישרים (פרק י"ט): "דוד, אמר 'תרננה שפתי כי אזמרה לך, ונפשי אשר פדית', היינו כי כל כך היתה מתגברת בקרבו השמחה, שכבר השפתיים היו מתנענעות מאליהן ומרננות בהיותו עוסק בתהלותיו ית'. וכל זה מגודל התלהטות נפשו שהיתה מתלהטת בשמחתה לפניו (ית')."

אדם כזה ישיג שמחת חיים אמיתית. הוא ירגיש כמה כדאי ומענג לחיות בעולמנו כדי להרגיש את טוב ה' ואת אהבתו הנפלאה אליו. כדברי דוד המלך שמבקש חיים כדי להמשיך להודות לה': (תהלים קי"ח, ז') "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י-ה". וכדבריו (תהלים ס"ג, ד') "כי טוב חסדך מחיים, שפתי ישבחונך", הרגשת חסדי ה' וההודיה עליהם עוד יותר חביב וחשוב לו מהחיים עצמם. כפי שמפרש המלבי"ם שם: "אחר שעיקר תכלית החיים וטובם הוא מה שיכול להודות לה', אם כן החסד הוא טוב מן החיים עצמם, כי על ידי החסד 'שפתי ישבחונך' שהיא תכלית החיים". בכך מגשים היהודי את ייעודו!

[מעין האמונה, תוה"ד]

הרב יהודה מרגולין שליט"א:

ע"י ברכה בכוונה מתקיימת כל מטרת הבריה

יושב לו יהודי ביום חם, ומוזג לעצמו כוס מים צוננים, מים קרים על נפש עייפה. מברך הוא ברכת "שהכל נהיה בדברו" ולוגם מן המשקה משיב הנפש אשר לפניו. חסד גדול עשה הבורא, שמספק לנו את כל צרכינו בצורה של הנאה נפלאה, דוגמת אותה כוס מים מרווה ומהנה.

אולם בדומה לבן המלך המאבד את אבני משחקו, ובמקומם נוטל את יהלומי אביו לשחק בהן - כך גם אנו, יש בידינו יהלומים ממש, מפז ומפנינים יקרים, אך מתייחסים אנו אליהם כאבני משחק, מבלי להכיר בסגולת יקרתן האדירה.

הרמב"ן (סוף פרשת בא) מבאר באריכות את אחד מיסודות האמונה של עם ישראל, והוא כי העולם כולו נברא לתכלית אחת, ואין לא-ל עליון חפץ בעולמנו התחתון אלא - "שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו". וכן כתב הרמב"ן (דברים ל"ב, כ"ו) "השם

ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו.²⁹ זה חפצו של הקב"ה בכל הבריאה ובקיום דבר זה באה הבריאה לשלימות תכליתה וענינה. לשם הכרה זו הנהיג את הבריאה כולה וברא את כל הנבראים הרבים במשך ששת אלפי שנות קיום העולם! מדברי הרמב"ן האלו למדנו את המעלה הנפלאה שנמצאת גלומה בברכת "שהכל נהיה בדברו". אין היא רק היכי תמצא להתיר את הנאת אותה כוס מים צוננים. להיפך, אותה כוס היא אופן שעל ידו יוכל לומר את הברכה, ולהודות לה' על הבריאה הנפלאה שברא למעננו. ברכה המגלמת בקרבה את שלימות ההכרה ונזר הרגשות. ברכה אשר כדי להכיר באמיתותה היו כדאים כל מעשי עולם ובריית המון בריות לאין תכלית - הכל רק לידע ולהודיע שהכל נהיה בדברו, "שיכיר את בוראו ויודה לשמו".

בדומה לכך כל הברכות מקיימות מטרה זו של הבריאה. יהודי המברך ברכה, באופן שאינו רק נוסחה שמוטל עליו לאמרה, אלא מכניס בה את כל עצמו ומהותו לתוך תוכה של הברכה, לפנימיות הכרזתה הנשגבת ולעומק ענינה הנאדר בקודש, יהודי זה ירגיש בנעימות נפלאה ושמחה עצומה המתפשטת בכל נימי נפשו ומתנגנת על מיתרי לבו. שכן לבו ונפשו מכירים היטב כי ברגע זה של אמירת הברכה מתקיימת תכלית ברייתם והוייתם.

[ספר "בשמחה ובטוב לבב" ח"א עמ' 222, תוה"ד]

פרק ג'

החסד המופלא של הפירות

אנו חיים בעולם נפלא. כל הפותח את עיניו להסתכל ולהתבונן בו, יגלה את חסדו וטובו של בורא העולם ואת אהבתו הגדולה אלינו. אחד מהדברים המגלים זאת באופן מרשים, הוא המגוון של סוגי הפירות הרבים שהמציא להנאתנו. הם כמו "צוהר" שדרכו ניתן להכיר את טובו המרהיב של בורא העולם. הרב אביגדור מילר זצ"ל היה מרבה לתאר את הדרך שעל ידם ניתן להגיע להכרה מרוממת זו. להלן מובאים מדבריו מאירי העיניים ומלהיבי הלב בענין זה.

הקדמה

כמה המצאות מופלאות יצר בורא העולם כדי לספק לנו את כל הדברים שאנו נהנים מהם בחיים. העולם יכול היה להתקיים באופן מצוין גם בלי הנעימות והיופי המרשים של הפירות. בורא העולם היה יכול לייצר גלולות "מולטי-וויטמין" חסרי טעם וריח, הגדלים על עץ, תפוזים שחורים בלי טעם ובלי ריח. אך רבש"ע אינו חסכן. בנוסף להנאות הבשר, העופות, הדגים, התבואה והירקות, חפץ הבורא שבני אדם ייהנו מן המתוק והחמוץ, ויחוו את התענוגות המגוונים של הדובדבנים, הענבים, הבננות, התפוזים, התפוחים, האגסים, השזיפים, המשמש, המנגו, הקיווי והאננס...

כדי שתהיה לנו אפשרות ליהנות מתפוח טבול בדבש הקב"ה המציא שרשרת מוארכת ורבת מרכיבים של המצאות, המורכבת מאלפי פריטים המקושרים זה בזה. אדם היה יכול להשיג

הישגים נשגבים בחיים גם ללא פלפל, זנגביל קינמון צלפים כרכום שמיר ועוד אין ספור תבלינים שהקב"ה שם בעולמנו. מטרתם היחידה היא העונג שלנו. העולם הוא כמו אולם סעודות גדול, מלא בכל סוגי המאכלים והתענוגים להנאת האורחים - ה"אורח" הוא האדם, ו"בעל האולם" ית', עומד על אורחיו ומשגיח בטוב לבו על הכל כדי להטיב לכולם.

בברכת המזון אנו אומרים "הזן את העולם וכו' בחן בחסד וברחמים". פירושו שאין הקב"ה מזין אותנו באיזה כמוסה חסרת טעם, אלא הוא מזין את העולם במאכלים שיש להם טעם נעים, ריח מהנה, מראה מהודר עם צבעים שונים, הכל בכדי שייהנו מהם בני אדם - זהו "בחן בחסד וברחמים". וכל זה למה? "בעבור שמו הגדול", כדי שנכיר את שמו הגדול, שהוא טוב ומטיב, זן ומפרנס לכל. כל מה שהקב"ה מטיב לאדם, וכל ההנאות שהאדם מקבל מהעולם, כולם הם כדי שיכיר את טובו הגדול ית'. הכרה זו היא המתנה הגדולה מהכל, שכדי להשיג הכרה זו הגענו לעולם, כמו שכתב הרמב"ם (הל' מזוזה ו', י"ג) "אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם".

כשבעל האווז רוצה לפטמו הוא פותח את מקורו ומלעיטו מזון, אף שלא ברצונו. הוא אינו דואג שהאוכל יהיה ערב דווקא, כי כל מטרתו אינה אלא להשמין את האווז. לא כן נוהג עמנו רבש"ע - "פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון", הוא מאכיל אותנו לרצוננו ולהנאתנו באופן שיערב לנו מאד. הוא ברא בשבילנו עולם יפה עד להפליא, ורוצה שאנחנו נשמח בו, ולכן צבע את הפירות בשלל צבעים יפיפים, וקישטם, כצייר מומחה ומאומן ביותר, להנאתנו.

הקב"ה הכין בשבילנו מזון מגוון, יפה, נעים ומשובח, פירות עסיסיים, בשר ודגים וכל מטעמים. כל השפע הזה מטרתו להביאנו להכיר בטובו ולחוש את אהבתו, ולהתנהג כלפיו בהתאם. אם חלילה איננו חשים זאת, הרי שכל השפע המושפע עלינו לא השיג את מטרתו. בכל זאת ממשיך הבורא להשפיע טובו עלינו יום אחרי יום, שנה אחרי שנה, מתוך תקווה שיום יבוא ונרגיש את מתנותיו הרבות ונתעורר לאהוב אותו להידבק בו ולרצות להשיב לו כגמולו הטוב.

העולם הנפלא של הפירות

הבה נשים לפנינו סלסלה מלאה בפירות עסיסיים, ונסתכל בהם בעיניים של מי שפוגש אותם עכשיו בפעם הראשונה ... כאילו שמעולם לא ראינו פירות בחיינו.

אנו רואים לפנינו גיוון של יצירות מרהיבות עין, אשר ברור שכל אחד נוצר על ידי צייר אומן מוכשר ביותר. מלבד יופיים המרשים, יש כאן מיני מזון מבריא ומנהיג ביותר מוכנים לאכילה, עטופים בקליפה צבעונית יפהפייה, בטעמים מרנינים, והם אף מבושמים בניחוח

מעורר תיאבון. כל פרי וצורתו וצבעו, כל פרי והקליפה המתאימה לו. הכל נחמד למראה ותאוה לעיניים, כל פרי קורא לנו לאכלו. הבגנה, התפוח, התפוז, האגס, הדובדבן, הענב, האננס והמילון, כולם פלאי הזנה והנאה עסיסית, המכריזים לכל על חסדו וחכמתו המופלגים של המתכנן הגדול! כמה חישובים הושקעו בתכנון של כל אחד מהם. ברור שהם נוצרו לשמח אותנו ולהרבות את הנאתנו. אפילו בלי לאוכלם, עצם ההסתכלות בהם ושימת לב ליופיים כבר משמחת את הלב ומרוממת את רוחנו.

הבה ניגש ונבדוק אותם מקרוב יותר.

הקליפה

היום, בבתי חרושות אורזים מזון בקרטונים עטופים בשעווה עמידה במים או בשקית פלסטיק, למנוע קלקול. אילו היו אריזות כאלו גדלות על עצים, כולם היו מודים שזה נס מדהים, המגלה את חכמת הבורא ונדיבותו. והנה יש לדעת, שקליפת הפרי משוכללת ומועילה הרבה יותר מן אריזות אלו.

- קליפת הפרי מכילה שמן העושה אותה עמידה ביותר בפני מים ורוח וכל מיני פגעים עד שהיא אינה מושפעת כלל מן הגשמים הכבדים במשך חדשי הצמיחה וההבשלה. לקליפת הפירות יש גם ציפוי מבריק של שעווה - מעין כיסוי דק של פלסטיק, כדי לשמור עליהם מחרקים.
- הקליפות שומרות על הפרי אף אחרי לקיטתו שיחזיק זמן רב אפילו ללא קירור.
- בנוסף לכך, יש לשמן זה שבקליפה ריח מפתה, המוסיף הנאה לפרי, ומושך את תאבוננו של האדם לטעום ממנו.
- כל הפירות שלנו הם יפייים ביותר כמו שנאמר "וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֹחֵמָד לְמִרְאָה" (בראשית ב', ט'). הקב"ה היה יכול לעשות את כל הפירות בצבע כמו של תפוחי אדמה, אולם מעוצם חסדו ואהבתו להיטיב לנו, הוא עשה את כולם "נחמד למראה" עד מאד. צבע הפירות הוא סוד שעוד לא התגלה למדענים. מאיפה הצבע האדום היפה של התפוח הגיע? אין צבע כזה לא באדמה, ולא בגשם, ואם כן איך הגיע הצבע הזה לפרי? אם תנסה לעשות צבעים אלו של הפירות מקצת מים ואדמה - לא תצליח. אולם עיקר ההתפעלות שלנו צריכה להיות לא מהצורה שבה הוא עשה זאת, אלא מעצם המחשבה של בורא העולם לדאוג שיהיה לנו פירות שהם לא רק מזינים, אלא אף יפייים ביותר ומושכים את התיאבון לאכלם.

רק לראות את יופיים של הפירות כבר יכול להביא את האדם לדמעות של התרגשות, לחוש

איך רבש"ע מושיט את ידו מתוך רגשי חסד ואהבה ואומר לו "בְּנִי אַהֲבָנִי, קח תפוח! קח שזיף! ותהנה" - כמו אֵם המשדלת את בנה להנות מהאוכל. זהו באמת המסר המרגש שיופיו של הפרי מכריז עליו.

■ עוד שכלול מופלא הוסיף בורא העולם לקליפות אלו. קליפת הפרי מודיעה על ידי צבעה על מצב בשלותו של הפרי: כל עוד הקליפה ירוקה הפרי מסתתר בין העלים ואינו מושך תשומת לב כלל. כאשר הפרי מוכן לאכילה, הקליפה הופכת לצבע מזהיר מושך עין, המעורר את תיאבון המסתכל. בשלב מאוחר יותר, כאשר אין הפרי ראוי עוד לאכילה, צבעו משתנה לחום, ששוב דוחה את האדם מלאכלו. הרי יש כאן "רמזור": ירוק - כתום - חום! זה לא הגיע מעצמו, יש מישהו שמאד דואג לטובתנו...! יש סוגי אגוזים שצבעם אינו משתנה³⁰, אך לפני שהאגוז בשל יש לו קליפה נוספת הדוקרת את הבא ללקטו, וכשהוא בשל, הקליפה החיצונית בוקעת ונופלת - פלאי פלאים.

נמצא, שמי שתכנן את כל המצאות הללו יודע שיש לאנשים עיניים והם מכירים בצבעים, ושהם מתרחקים מדברים דוקרים. עדות בלתי ניתנת לערעור של בורא חכם וטוב לב, שחשב חישובים רבים בפרטי הפרטים של כל מה שיצר לטובתנו.

יוצא, שכל פרי הוא מוצר מזון ארוז: (1 בעטיפה עמידת מים תואמת בדייקנות לפרי, 2) המודיעה על מידת נכונות הפרי לאכילה, (3) שיש לה יופי אסתטי של צורה וצבעים המעוררים את התיאבון, (4) ושהיא אף מבושמת בניחוח מהנה ביותר.

■ יש עוד גילוי מרשים לחישובים העמוקים שבורא העולם חשב לטובתנו. רק לסוגי הפירות הראויים לאכילה מיידית בלי הכנה נוספת יש צבע מזהיר המושך את האדם לאוכלם כשהם בשלים, אך הירקות הצריכים בישול ויזיקו לאדם אם הם נאכלים חיים, אין להם צבע מזהיר כזה אף כשנגמר בישולם, שלא יבוא האדם לאכלם לפני תיקונם³¹. חסד ותכנון מופלא!

■ עוד יש לשים לב לחישוב שרק בורא בעל חסד מופלא היה חושב עליו. בפירות רבים כל זמן שהפרי אינו מוכן לאכילה, הקליפה מהודקת היטב וקשה לקלפה, אולם כשנגמר בישולה הקליפה נקלפת בקלות.

■ עוד הוסיף בורא העולם שיפור נוסף שאין באריזות המקבילות הנעשות על ידי בני אדם:

³⁰ הרב מילר היה אומר שלאגוזים אין צבע מושך, כיון שכמבואר לקמן הם מיועדים להולכי דרכים, השומרים אותם לזמן ממושך. וכל דבר שאינו מיועד לאכילה מיידית אין לו צבע מבריק, כדי לעודד איפוק (ספר "לאן?" עמ' 160).

³¹ הרב מילר היה מעיר שפירות גדולים כמו אבטיחים, המיועדים להיאכל על ידי כמה בני אדם, אין לקליפה שלהם צבע מזהיר, כדי לעודד איפוק. שלא יבא אדם אחד למהר ולאכול אותו בעצמו ולהפסיד את השאר, אלא יחכה עד שיתאספו גם אחרים וישתתפו איתו באכילתו (ספר "שערי אורה" ח"א עמ' ק"ג).

בפירות רבים ניתן גם לאכול את הקליפה עם הפרי, והיא מבריא ומנהנה. בפירות שקליפתם נאכלת, הקליפות הן דקות ביותר כדי לא להפריע לאכילה.

- הקב"ה יצר פירות שונים למטרות שונות, כולם מיוצרים בצורה המתאימה לייעודם. כגון האגוז, העשיר בחלבון ובשומן, הוא מאכל המתאים לטיילנים ולנוסעים. הם יכולים להצטייד במקור תזונה עשיר בחלבון, ללא חשש קלקול וריקבון הודות לקליפתו הקשיחה השומרת את התכולה כקופסא אטומה משוכללת ביותר.
- כמה מהאגוזים אף מעוצבים בתחכום, וקליפותיהם מחולקת לשני חצאים כדי לאפשר את פתיחתם בקלות לאכילה.

הגבעול

- לכל פרי יש גבעול שמחבר אותו לעץ המשמש גם כצינור המשגר אספקה לפרי, דרכו מועברים החומרים שהשורשים מקבצים מן האדמה לפרי הצומח. בגבעול זה קיימת תופעה מעניינת: הוא אוחז בפרי בחוזקה כל עוד הפרי לא בשל, עד שכל הרוחות וגשמי החורף אינם יכולים להפיל אותו, ואף אם מנענעים את העץ הוא אינו נופל. אך מיד כאשר הפרי אינו זקוק עוד לעץ והוא ראוי לאכילה, מרפה הגבעול את אחיזתו בענף העץ - כאילו יש לו מתקן שחרור אוטומטי מובנה בתוכו - ומאפשר לפרי להיקטף בקלות, ואף יתכן שהפרי ייפול מהעץ מעצמו, לעזור לבני אדם שאינם יכולים תמיד לעלות בעץ לקחתם.

מסופר שהמדען הגדול ג'וטון, שחוקי הטבע שחידש מהווים את הבסיס של חכמת הפיזיקה, ראה פעם תפוח נופל מהעץ. כתוצאה מכך הוא חידש את אחד מחוקי היסוד של חוקי הטבע - חוק כוח המשיכה (גרביטציה). הרב מילר היה אומר שג'וטון החטיא לגמרי את הלימוד העיקרי שהיה לו להסיק מאירוע זה. הוא היה יכול ללמוד מתופעה זו דבר שהוא אלף אלפים פעמים יותר חשוב ומועיל לעולם כולו. היה לו לשאול את עצמו "למה העץ הזה פתאום שחרר את התפוח? הרי חודשים ארוכים תפוח זה היה מקושר בחוזק גדול לעץ על אף הגשמים והרוחות החזקים. למה דווקא עכשיו כאשר התפוח מתוק וראוי לאכילה, העץ משחרר את אחיזתו ונותן לפרי ליפול? מה ניתן ללמוד מדבר זה?"

אם הוא היה רק ממשיך קו מחשבה זה עד למסקנתו ההגיונית, הוא היה מגיע למסקנה - שאינה ניתנת לערעור - שמוכח מכך שמאחורי תופעה זו יש תכנון מחושב וחכם ביותר עם מטרה ברורה של נדיבות וחסד, המעיד על

בורא עולם חכם ובעל חסד גדול. אם ניוטון היה מגלה דבר זה, הוא היה מועיל לעצמו ולעולם כולו לאין ערוך יותר ממה שעשה על ידי שגילה חוק פעוט של העולם הטבעי הגשמי החולף.

בשר הפרי

אחרי שחיצוניות הפרי האירה את עינינו ואת רוחנו, אנו ממשיכים לפתחו.

- בפתיחת הפרי אנו פוגשים במאכל שהוא המצאה מתוחכמת ביותר. אם היה בתוכו משקה נוזלי הוא היה נשפך מיד בפתיחתו. אך הקב"ה תכנן הרכבה נפלאה שהנוזל והמוצק מאוחדים בצורה חכמה, כך שאפשר לפתוח את הפרי בלי שהמיץ ישפך החוצה, ואף ניתן לחתוך את הפרי, והמשקה אינו נשפך לאיבוד. תפוח ותפוז ועוד פירות רבים הם בעצם כוס מלא מיץ, גדוש בתזונה ובוויטמינים שמאפשרים לנו להרוות את צימאוננו ולהשקיט את רעבוננו באוכל שיש לו תכונות של אכילה מהנה וגם שתייה מרווה. הכל מתוכנן באופן המגלה חכמה אדירה וחסד נפלא.
- "וַיֵּצֵא מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֹחֵם לְמִאֲכָל וְטוֹב לְמִאֲכָל" (בראשית ב', ט'). "טוב למאכל" - הפרות, כאשר הם בשלים הם מתוקים ומעוררים תיאבון. יש לשים לב באיזו אומנות ממוזגים הסוכרים והחומצות בתוך הפרי. כמה טרחה טורח טבח למזג את החומרים והתבלינים כדי שיצא טעם שבני אדם ייהנו ממנו, והנה את כל הטרחה הזאת חסך לנו בורא העולם ביצירת כל פרי מושלם בטעמו באופן המוסיף לנו עונג ושמחה.
- כל המשקאות הנמכרות, אף אלו שאינם מכילות פרי, כולם ב"טעם פרי" ובטעמים שהקב"ה שם בצמחי הבריאה (גם קולה, קפה, שוקולד ומנטה מקורם מפירות וצמחים). כלומר, נכון להיום אנשים לא הצליחו להמציא טעמים יותר טעימים ממה שהקב"ה שם בפירות ובצמחים. עובדה זו מגלה את החסד המופלא שהניע את יצירת כל הבריאה.
- חסד גדול נוסף שבורא העולם הוסיף למערכת: הפרי מתרכך ומקבל את טעמו הטוב רק כאשר הוא בשל. לפני כן, כאשר הוא מזיק לגוף, הוא קשיח ויש לו טעם מר וחמוץ הדוחה בני אדם מלאכלו ומלהינזק על ידו, עד שהוא מזין ובריא לאכילה.
- הריח הטוב של המאכלים הוא תוספת שלא הגיעה מעצמה, מישוהו שם ריח זה בתוך המאכלים. ריח הפרי מלבד מה שמוסיף הנאה, גם עוזר למערכת העיכול. הגוף מרגיש את הריח ומכין את מערכות העיכול לקבל את האוכל ולהשתמש בו באופן המועיל.
- יש חסד חשוב נוסף בריח של המאכלים. לאוכל טוב וטרי יש תמיד ריח טוב, לדבר מעופש

המזיק לאדם, יש ריח רע. דבר זה עוזר לנו לא להינזק על ידי מאכלים מקולקלים. באופן מחושב עד להפליא, הקב"ה שם את האף שלנו מעל הפה וסמוך אליו, כדי שקודם שנכניס את המאכל בפה באופן טבעי נריח אם הוא טוב. כמו שומר העומד מחוץ לבניין ובודק את אישורם של כל הנכנסים. ואף אם לא הספקנו להרגיש על ידי חוש הריח, נרגיש על ידי חוש הטעם שבלשון – ואם גם בזה לא נרגיש, המעיים יפלטו את האוכל המקולקל. כל מערכת זו היא חסד נפלא, המראה על בורא עולם בעל חסד מופלג, האוהב אותנו מאד ודואג לטובתנו.

■ אף אם הפירות לא היו מחזקים את הבריאות שלנו, היתה כבר סיבה להודות ולהלל לבורא העולם על הנאתם הגדולה. ברם, מלבד טעמים המיוחד, הקב"ה שם בתוכם מרכיבים המעניקים לנו תוספת בריאות וחיזוק גופני. חסד והטבה מחושבים ביותר!

קבוצה של רופאים באמריקה חשבו על רעיון מבריק רווחי ביותר. כאשר האדם מזיע, הגוף מאבד חומרים רבים, וויטמינים מינרלים וכו', ולכן הוא מרגיש מותש. הם הגו רעיון לייצר שתייה שתחזיר לגוף חומרים אלו, מתוך מטרה לשווק אותה ולהרוויח מההמצאה. לאחר דיונים רבים וחשובים הם הגיעו לנוסחה מורכבת של שתייה המחזירה את כל הוויטמינים, המינרלים וכו' הנצרכים לאדם המזיע. אולם הם אף פעם לא שווקו אותו. הם שמו לב שהמשקה הזה כבר קיים – הם הגיעו בדיוק ל... מיץ תפוזים!³²

הפירות הינם שונים מרוב המאכלים האחרים הקיימים בבריאה, בכך שהם ראויים לאכילה מיד ואינם צריכים הכנה. הם מתבשלים על העץ לגמרי ומותאמים בדיוק לטעם שבני אדם אוהבים. פירות הם מציאות שעוד נשארה מעין מה שהיה לאדם הראשון בגן עדן לפני החטא, לפני הגזרה של "בזיעת אפיך תאכל לחם", שגרמה לעבודת הכנת המאכלים. דבר זה מזכיר לנו שכך היתה צריכה להיות כל הבריאה – מצד רצון ה' להטיב לנו – אילולי קלוקל החטא. רק כיון שעכשיו יש לנו נטייה לסטות ח"ו מקיום רצון ה', לטובתנו אנו צריכים את העמל של "בזעת אפיך תאכל לחם" כדי לעזור לנו לא להחטיא את מטרת חיינו.

הזרעים

אחרי שנהנינו מטעמו ומהרווייתו של הפרי וממה שהוא מגלה על טובו הנפלא של בורא העולם, אנו מגיעים לשיא של גילויי התחקיר שלנו – הגרעינים. זרעים קטנים אלו הם המצאה פלאית, מחוכמת, משוכללת ומורכבת יותר מהמחשב הכי מתקדם בעולם. הזרעים הם גרעינים

³² יש להעיר בזה, שאף מקום גידולם מתוכנן בצורה מרשימה. שכן בארצות קרות תפוזים אינם גדלים כלל, לעומת זאת במקומות החמים, שבהם מזיעים והתפוזים נצרכים, שם הם גדלים בשפע רב.

קטנטנים עם מסר ענק.

בזרע תמים זה אצורים מיליוני פרטי מידע הנצרכים לגדל עץ חדש, אשר התכנון של בנין גורד שחקים והפעלתו עם כל מה שיש בתוכו, פעוט נגדו. אם כל המידע הזה של תכנון גידול העץ היה כתוב במילים, היה נצרך כמה ספריות של ספרים להכיל את התוכנית איך לייצר מאדמה וממים בלבד **עלה אחד** של העץ. כמה וכמה ספריות מלאות ספרים היו נצרכות בשביל התכנון של עץ שלם עם פירות עסיסיים אשר בתוכם יש עוד גרעינים מופלאים.

אולם זה לא הכל. הגרעין הזה אינו מכיל רק את **התוכנית** של כל פריטי העץ החדש שעתיד לצאת ממנו, אלא **גם את כל האמצעים הנצרכים לבצע** משימה זו. הוא מכיל בתוכו "בית חרושת" שבכוחו לייצר עץ פורח ומניב בסדר מתוכנן ומדויק עד להפליא, עם פירות אשר גם בהם יהיו זרעים מדהימים אלו - בלי מורה ומייעץ ... רק מארבעה מרכיבים: (1) מים, (2) אויר, (3) אור, (4) אדמה. "בית חרושת" זה מקביל לבית חרושת ענק ליצירת רכבים, עם עשרות מהנדסים מאומנים ומלומדים (שהם מקבילים למיקרואורגניזמים) המייצרים מכונות משוכללות מתוך שימוש רק בסרטי גומי וסיכות משרד (מים ואדמה).

ללא עזרת כלי עבודה או מכונות, הגרעין הקטן מצליח לייצר עץ בעל פירות עסיסיים, שיש לו את היכולת לפרות ולרבוא! זרע אחד מניב אלפי זרעים. זה בית חרושת, בלי מנהל בלי דפי תוכנית, בלי חשמל - כלום. המחשב המשוכלל והמתקדם ביותר בעולם הוא פשוט כמו אבן לעומת גרעין מדהים זה. זרע זה מפריך כליל את כל הרעיונות המטופשים של המשתדלים להסביר את תופעות הטבע בלי בורא עולם.

כדי להבין ולקלוט את גודל הפלא והחכמה העצומה שטמונה בכל גרעין, נדמה שנרכז את כל מדעני העולם, ונבקש מהם להמציא מכונה שתוכל לקחת מים, אדמה, אויר ואור ולהפוך אותם לפירות בריאים, צבעוניים ועסיסיים שמכילים אינספור גרעינים שיכולים לשכפל את אותה מכונה בדיוק. או לחילופין ניתן להם את אותם חומרי גלם בהם משתמשים הגרעינים ונבקש מהם לייצר מהם מחומרי הגלם הללו עץ על כל חלקיו - כולל שורשים, גזע, ענפים, עלים פרחים ופירות - ונאמר להם שהם יכולים להשתמש בכל המכשור המשוכלל ביותר שיש ובכל החומרים, למעט ... גרעיני פירות - האם הם יצליחו? כמובן שלא! ולא רק שהם לא יצליחו, אלא הם אפילו לא ידעו מהיכן להתחיל ולא יהיה להם שמץ של מושג כיצד לעשות זאת!

מכאן שהחכמה הטמונה בכל גרעין קטן ופשוט אינה בהשגת האדם כלל, ואפילו כל המדענים שבעולם גם יחד לא יכולים להגיע אליה! ולא רק שהיא אינה

בהשגת האדם כלל, אלא שכל החכמה האנושית שנצברה עד ימינו וכל ההמצאות המשוכללות שהמציאו בני האדם רחוקות מרחק שנות אור מהחכמה הטמונה בגרעין קטן ופשוט אחד, שאנו נוטים לזלזל בו בכל פעם שאנו אוכלים את הפרי. להשוות את החכמה האנושית לחכמת הבורא יתברך, זה כמו להשוות מטוס מנייר למטוס קרב משוכלל - ואולי גם זה לא! ... ממש כך!³³

■ מלבד החכמה הכבירה של בורא העולם שהגרעינים מכריזים עליה, טמון בהם חסד עצום. הרי לפנינו מזון עסיסי הגדל על עץ, שלאחר אכילתו, אנו מוצאים בתוכו "קופון" המזכה את מוצאו לאריזות רבות נוספות. לאחר שהאדם נהנה מן הפרי, הוא יורק את הזרעים לקרקע, עץ חדש צומח, וכך מובטחת אספקה של פירות בשבילו ובשביל הדורות הבאים למשך כל ימות העולם.

■ יש לשים לב לעוד חישוב של הבורא בתכנון זה. הזרעים של כל הפירות עטופים בקליפה קשיחה, המגינה עליהם מתהפוכות רבות, כולל מסע אפשרי דרך אברים מעכלים של חיה. בתפוח, הזרעים מונחים בתא המוקף קירות קשיחים עשויים מחומר דמוי פלסטיק, המגן על הזרע מאכילתו יחד עם הפרי כיון שחומר נוקשה זה קשה ללעיסה. התא הזה גם מגן על הזרע מהחומציות שבמיץ הפרי. גלעיני השזיף והאפרסק, עשויים מחומר קשיח כל כך עד שרוב מפצחי אגוזים לא יוכלו להם. כל זאת בכדי שהזרע יחזיק מעמד ולא יאכל על ידי בעלי חיים. אך ברגע שהגלעין מגיע לארץ, הוא נבקע מעצמו ומכה שורש, ועץ חדש מתחיל להיווצר. מדהים!

■ בורא העולם גם סידר שהגרעינים יהיו מרים, כדי שאנשים ובעלי חיים לא יאכלו אותם, ואין להם צבע מבריק, כדי שיוכלו להסתתר ולא למשוך את עיניהם של אנשים שינסו לאוכלם ולהשתמש בהם.

■ מלבד כל האמור, בורא העולם תכנן והמציא המצאות מתוחכמות ומורכבות ביותר שיהיה לכל זרע האמצעים הנצרכים לעבור ממקום למקום כדי להמשיך את המין.

הרב מילר היה כל כך מתרגש ומתלהב ממה שגרעינים אלו מגלים על חכמתו וחסדו המופלאים של בורא העולם, עד שהיה מחזיק תמיד בארנקו גרעין בודד של תפוח, לשמש כהזכרה תמידית לחסד האדיר של בורא העולם, ולחכמתו המופלאה.

הגוון של פירות

■ הקב"ה לא ברא רק סוג פרי אחד פלאי כזה, אלא ריבוי עצום של זני פירות שונים, שלכל אחד צורה, צבע, טעם וריח ייחודי. וזאת כדי לעורר את תשומת ליבנו, ולהוסיף לנו הזדמנויות להכיר את הבורא ואת חסדו ואהבתו הגדולה אלינו - אשר הכרה זו היא תכליתנו ותכלית כל הבריאה.

כמו אדם שאיבד את תאבונו וחדל לגלות ענין באכילה, אשתו שאוהבתו ודואגת לטובתו מכינה לו מגוון תפריטים, כדי לעורר את תאבונו, שכן אם לא יאכל עלול גופו להיחלש. כך גם בבריאה, הקב"ה יצר מגוון גדול של דברים המהנים אותנו, כאשר המגוון הזה מושך אותנו לאוכלם ומוסיף לנו תוספת הנאה באכילתם.

מגוון זה גם מיועד להעיר אותנו מתרדמתנו לשים לב לטוב הנפלא של ה', לשבח ולהודות לו על הכל. כמו שכתב רש"י (ראש השנה ל"א ע"א) שהמטרה של הגוון הגדול שהקב"ה שם בבריאה היא לעורר אותנו לשים לב כמה שהקב"ה משקיע בטובתנו. אם כל התפוחים היו אדומים היה משעמם להסתכל בהם, ולא היינו שמים לב אליהם. הגוון הרב, מיועד לעורר אותנו מאדישותנו הטבעית, להתעורר ולהתלהב מטובו המופלא של בורא העולם.

אם הקב"ה היה בורא סוג אחד של פרי, גם אז היינו צריכים להודות ולהלל לו עליו בלי גבול. עכשיו שברא מאות סוגים שונים של פירות עם צבעים, צורות וריחות ייחודיים, מותאמים לכל אדם לפי טעמו, כדי ליהנות אותנו ולקרבנו אליו על ידם, כמה עלינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שדואג כל כך לטובתנו ...

יהודי היה פעם בחנות פירות כשהרב מילר נכנס. הרב מילר עשה סיבוב בתוך החנות מתוך הסתכלות מחושבת על כל הדוכנים של הפירות. היהודי ניגש אליו ושאל אותו האם הוא זקוק לעזרה. "לא", הוא ענה "אני רק מסתכל!". הוא רק הגיע לחנות להסתכל על נפלאות הבורא ולהתחזק בהמחשת חסדו המדהים.

כאשר הרב מילר זצ"ל היה עובר על יד חנות פירות הוא היה מביע התפעלות גדולה: "הרי ה' היה יכול ליצור תפוז אחד שחור בלי טעם ובלי ריח שמכיל את כל הדברים המבריאיים שיש בכל הפירות. אבל הוא לא חסך לעצמו עבודה, ויצר אין סוף פירות, כל אחד בטעם שונה, צורה שונה, מרקם שונה וצבע שונה. הסיבה היחידה לכך היא שה' אוהב אותנו ורוצה שנהיה שמחים - ליהנות בהם בני אדם!"

כל הגילויים האלו של התחשבות ואכפתיות של השי"ת לכל פרטי הפרטים של ההנאה והשמחה שלנו, צריכים לעורר אותנו להרגיש את טוב ה' ואהבתו המופלאה אלינו.

הרב שך זצ"ל היה מדבר בהתלהבות עם משפחתו ועם תלמידיו על החסד המופלג של השי"ת הניכר מהגיוון הרב של הפירות ועל כך שאנו מתייחסים עליהם כדבר מקובל שאינו מעורר עניין. פעם מצאו אותו מחזיק בידו צנצנת דבש ודמעות התרגשות זולגים מעיניו מתוך התבוננות על הפלא של התוכנית השמימית המשוכללת והמורכבת הנצרכת כדי לספק לנו את טעמו המפנק של הדבש.

כשאתה רואה פרי, אל תיתן להזדמנות הזו ללכת לאיבוד, תתבונן בו, תתפעל ממנו, תן ליופיו להיכנס ללבך. שים לב לחסד הנפלא של הבורא שנתן למעדנים אלו את צבעם הנחמד ואת תכונותיהם המפנקות. והחסד הגדול ביותר הוא מה שהם מגלים את טובו ית' ואת אהבתו הגדולה לברואיו. הפירות הם מתנה, לא רק של התזונה שבהם, אלא של "דעת ה'", שנכיר את טובו המופלא של יוצרנו ובוראנו.

כדי להמחיש את "טוב-העין" המדהים שמאחורי המצאת הגיוון של הפירות, נדמיין לרגע: אחרי שבורא העולם ברא תפוח, תפוז, שזיף, משמש, אגס, ענב, בננה, מלון, אבטיח, דובדבן, תות שדה, אננס, קוקוס ... הוא, כביכול, עוד המשיך ואמר "חבל שלא יהיה לאנשים עוד טעם מהנה ומשמח - את המנגו, מעין גלידה הגודלת על עץ!", ויצר גם אותו. אחר כך הוא המשיך עוד ואמר "חבל שלא יהיה להם גם את הטעם המפנק של שוקולד! ... וגם קפה לעורר לבבות נרדמים! ..."

איזה חסד אדיר! איזה רצון להנות ולשמח!

אם אדם היה רוקד בפני דוכן פירות מרוב התלהבות מחסד ה' שמתגלה על ידם, זו הייתה תגובה לא מוגזמת לרגשות שהפירות אמורים לעורר בנו. כמובן, מאחר שמקום ציבורי הוא, אין הדבר הולם לנהוג שם כשיכור. אולם לרקוד בליבנו פנימה בעמדנו מול דוכן הפירות - להסתכל באותם תפוחים, תפוזים, שזיפים, משמש, אפרסק, אגסים, קיווי .... ולהרגיש הלל והודיה לה', עד שהלב מתלהט ורוקד משמחה, מתאים ביותר. אילו עמדנו לרקוד שם, כל ימי חיינו, לא היה די בכך להודות לה' ולהללו. יש כל כך הרבה מה לראות ולהתבונן בהם עד שלעולם לא נשלים את מלאכת השירה והתודה לה', על כל מה שרואות עינינו.

השקעה אף בהנאתנו השולית

רוב הפירות הם הנאה שהקב"ה שם בעולמנו שהיינו יכולים להסתדר באופן מצוין בלעדיהם, ובכל זאת השי"ת דאג לספק לנו אותם. הקב"ה מגלה לנו בהמצאת כל סוגי הפירות, וכל שאר הדברים הרבים ששם בעולם להנאתנו - בפרט כיון שהם "מיותרים" לגמרי - עד כמה אכפת לו כביכול כל תוספת כלשהי של הנאה שלנו, וכמה הוא שמח בשמחתנו. ה' השקיע כל כך הרבה בטובתנו ובשמחתנו.

דבר זה דומה למנהג הנפוץ של עטיפת מתנה בצורה יפיפייה ומהנה. הדאגה לתוספת זו מגלה על החישובים שמאחורי המתנה עוד יותר מהמתנה עצמה. שהרי כשאדם נותן מתנה לחברו, כוונותיו נסתרות ואינן ידועות למקבל. האם באמת המניע היה רגשי אהבה והערכה, או אולי הוא הרגיש מוכרח מסיבה כלשהי לתת את המתנה. אולם כאשר הנותן טורח להוסיף למתנה שיפורים זעירים שאינם נצרכים כלל לעצם המתנה, רק כדי להוסיף הנאה כלשהי למקבל, הרי זה סימן שהוא מעוניין באמת בהנאת חברו ושמח בתוספת שמחתו. ככל שההנאה הניתנת היא מיותרת ולא הכרחית, היא מעידה יותר על רגשות האהבה והנדיבות שמאחורי הניתנה.

כל הדברים הרבים ה"מיותרים" בבריאה שהקב"ה דאג לשים בעולם כדי ליהנות אותנו, הם כמו העטיפה של המתנה הגדולה של הבריאה הנפלאה שיצר עבורנו. כל הדברים שהקב"ה סיפק לנו כדי להנעים את חיינו, מגלים על מדות הנדיבות ו"טוב-לב" שמאחורי הבריאה כולה. רק מי שבאמת רוצה שנהיה שמחים יחשוב על כל הפרטים הקטנים האלו להוסיף להנאתנו ולשמחנו.

הפירות הם "מלמדים" שלנו

הגילויים בטוב ה' ובכבוד שמים שהפירות מגלים לנו מחייבים אותנו להתייחס בכבוד לפירות ולעצי הפרי. הם כמו ספרי קודש - מעין ספר "חובות הלבבות" שער הבחינה - המלמדים אותנו להכיר בטובו הנשגב של השי"ת. לכאורה זהו הביאור של מה שכתוב בתורה בפרשת שופטים (דברים כ'):

בִּי תִצּוֹר אֶל עֵץ יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לְנֶדַח
עָלֶיו גִּרְזֵן בִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאִתּוֹ לֹא תִכְרֹת, כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לִבָּא מִפְּנֵיךָ
בְּמִצּוֹר. רַק עֵץ אֲשֶׁר תִּדְעֵ בִּי לֹא עֵץ מֵאֲכָל הוּא אִתּוֹ תִּשְׁחִית וְכָרְתָּ וּבְנִיתָ מִצּוֹר
עַל הָעֵץ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ.

מלשון הפסוק "לא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְנִדְחֵי עֲלֵיו גֶרְזֶן - כִּי מִמֶּנּוּ תֵאָכֵל" רואים שאיסור זה הוא ביסודו משום כפיות טובה. אף שהאדם לא אכל מעץ מסוים זה, מכל מקום עליו לחוש את החסד המופלא של עצי הפרי ומה שזה מגלה על טובו ית' עד שירגיש שהדבר יהיה זלזול חמור בכבוד שמים להשחית אותו.

במס' בבא קמא (צ"א ע"ב) כתוב: "אמר רב חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה". רב חנינא היה לו בן בשם שבחת שנפטר בגיל צעיר כיון שכרת עץ פרי לפני זמנו, היינו שלא הכיר מספיק בחסד ה' של פירות העץ.

נמצא שהחסד של הפירות הוא בשני פנים, לגוף ולנשמה:

א. הם מציאות שהקב"ה ברא כדי לשמח אותנו, כמו שכתבו התוספות בברכות דף ל"ז ע"א:

**"על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי" כלומר על כל מה שבעולם
שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם, שלא בראם כי אם לתענוג
בעלמא, כמו תפוחים וכיוצא בהן.**

ב. הם מגלים לנו את טובו הנפלא של בורא העולם. זוהי המטרה העיקרית והחשובה ביותר. הכרה זו מרוממת את האדם. אם תאכל מתוך הכרה זו פירות, יום יום, שנה שנה, הכרתך בחסד ה' ובאהבתו אליך תהפוך אותך לאדם אחר. אז יהיה לך מה לקחת איתך כאשר תגיע לעולם האמת. חוסר שימת לב לחסד העצום שמתגלה על ידי הפירות, היא החטאה חמורה בהזדמנות שהיא מטרת חיינו.

כמו שאכילת פירות עם הכרת החסד שמאחוריהם מרוממת את האדם, אכילת פירות בלי הכרה זו מרחיקה ח"ו את האדם מרבש"ע. יש שני מסלולים בפני האדם או "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך" (דברים ח', י'), או "פן תאכל ושבעת... ורם לבבך ושכחת את ה' אלוקיך" (דברים ח', י"ד). כאשר האדם אוכל וגדל בהכרה בטוב ה' על ידי האוכל, אז הוא מתרומם על ידו, והאוכל והאדם משיגים את מטרתם וגורמים בכך נחת רוח גדולה לבוראם.

אפשר לאכול פירות כל החיים בלי לראות אותם במבט אמיתי אפילו פעם אחת! הקב"ה מחכה ש"נתבונן נפלאות א-ל" (איוב ל"ז, י"ד), ונתעורר לשים לב לחישובים הרבים שהשקיע לטובתנו ולהנאתנו.

מטרת החיים

כולנו הגענו לעולם הזה כדי לקחת בחזרה איתנו מה שאנחנו יכולים, וכמה שאנחנו יכולים. יש כל כך הרבה שבידינו לקחת. אפשר לקחת את כל הש"ס, אפשר לקחת את הרמב"ם, השולחן

ערוך, מסילת ישרים, חובות הלבבות, שערי תשובה ... ניתן לקחת גם הכרה בטוב הנפלא של ה'. תעמוד על יד דוכן של פירות ותתפעל מהנס של פירות אדומים, סגולים, כתומים, צהובים ... כל אחד עם טעם שונה צורה שונה מרקם שונה, כולם עטופים בעטיפת מתנה יפיפיה. תסתכל בהם ותרגיש את החסד המופלג של בורא העולם. כפי כמה שתכיר יותר את הגדולה והחסד של בורא העולם, תהפוך להיות אדם טוב יותר. הכרה זו היא עשירות אמיתית, הישג נצחי שאין ערוך לחשיבותו.

זוהי תוכנית החסד הנפלאה של הבריאה, והמתנה המופלאה של החיים שקבלנו. ניתנה לכולנו הזדמנות לגלות בעולם הזה את נועם טוב ה' ומתק אהבתו הגדולה אלינו, ובכך לזכות לשמחה המרוממת המושלמת של קבלת מאור פני השכינה בעולם הנצחי.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. למה נבראו הפירות?

הרב יעקב ניימן זצ"ל:

הקב"ה ברא אילנות רבים עם מגוון גדול של פירות טעימים להסב לאדם הנאה ועונג, לשמחו ולהרחיב את דעתו. יש לשים לב שהקב"ה יצר מערכות מורכבות ומשוכללות אלו רק כדי להנות את האדם ולשמחו.

בט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות שבו מוגשים בפנינו פירות ממינים שונים, עלינו לנצל את היום לבחינה ולהתבוננות בפלאי יצירות הבורא. בכל פעם שבא לפנינו פרי חדש, עלינו להתקרב יותר אל הבורא מתוך הודאה על מתנת העונג. ט"ו בשבט הוא יום בחינה והסתכלות בבריאה והודאה על כל הטוב שנתן ה' לנו בעולמו, ולגדול בהכרתינו במי שאמר והיה העולם.

[דרכי מוסר, "תוה"ד"]

ב. מעשה אלקינו!

הרב ירוחם ליכוביץ זצ"ל:

הרב ירוחם זצ"ל, המשגיח של ישיבת מיר, עומד וסביבו חמש מאות תלמידים דרוכים, קשובים, כורים אוזניים לכל הגה, עוקבים אחר כל תנועה, מחכים לשיחת מוסר מרבה הנערץ.

התמהמה.

פנה לבחור הקרוב אליו: "על שולחני נמצא הספר 'מעשה אלקינו', אנא הביאהו לי". כולם השתאו. לא רגיל היה לשכוח, ודאי לא ספר שאמור הוא לפתוח בו את השיחה.

בטח לא כשהיה לפניו על שולחנו.

הבחור חזר. "השולחן ריק, אין עליו ספר".

דומיית הלם.

רבי ירוחם חזר בהטעמה: "על שולחני מונח הספר 'מעשה אלקינו', אנא הביאהו לי!"
הבחור שב על עקבותיו. חמש מאות זוגות עיניים ליווהו. לרגע חוזר ובידו תפוז כתום:
"רק זה היה על השולחן" אמר.

"אכן, לזה התכוונתי, זהו 'הספר מעשה אלקינו'!", אמר המשגיח.

שלף מכיסו אולר, וחרץ בשלווה חריצים בקליפה הכתומה. איוושה לא נשמעה.
בתשומת לב קילף: "הנה, פתחנו את כריכת הספר, ועכשיו בידינו ללמוד ממנו על
גדולתו של אלוֹקינו". "יש בו פרקים פרקים" - פילח את התפוז לפלחים. בעדינות הסיר
את המעטה הדק: "כמה בקבוקונים כאן, בצפיפות כבושה. ובכל אחד מהם טיפת צוף
ריחנית וטעימה. כל טיפה, באריזה נפרדת". בקצה ציפרנו חילץ בקבוקון וניפצו בשתי
אצבעותיו. ברך: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, הנותן ריח טוב בפירות" [בעניין
הנהגה זו הלכה למעשה, עיין דברי הפוסקים או"ח סימן רט"ז] והריחו בשאיפה עמוקה, בעצימת
עיניים. אח, איזה ניחוח!

הניח את הפלח מקולף המעטה, גלוי הבקבוקונים. נטל פלח אחר, שלם. ברך עליו ברכת
"שהחיינו" ו"בורא פרי העץ". לעסו, ובלעו. וחמש מאות בני הישיבה עוקבים בדומיה.
"אח", התפעם, "מעשה אלקינו!".

"אימרו נא לי", הפתיע בשאלה, "בלעיסתי, כמה מבקבוקוני הטעם הנפלא פיצחתי,
מכמה מהם טעמתי?" נדהמו. על כך לא חשבו, "מאות בקבוקוני טעם ומתיקות בפלח.
לועסים אחד ושניים, ובולעים. טועמים מכמה עשרות בקבוקונים לכל היותר. וכל
השאר, מה? הנה לנו הנהגת הבורא, הנחיה ממרום: כדאי לברוא מאות, כדי שינצלו
עשרות! מדוע? כי זו דרכה של מידת ההטבה!" טוב ה' מתגלה בריבוי, בשפע המורעף
בלי צרות עין, בלי שיעור! כמה שפע רב של הטבה מרעיף בורא העולם לבריא! כמה
תפוזים יש על העץ - שפע של עין טובה? כמה עצים במטע, כמה פרדסים בעולם, כמה
סוגים שונים של פירות, כזה שפע, כזו נביעה של הטבה!

לאן שמביטים: הפרחים נועדו ליהנות, להנעים. כמה פרחים פורחים, כמה מרבדים
צבעוניים, בכל העולם כולו! כמה גשמים יורדים, כמה נהרות זורמים!

כתוב בגמרא במסכת ברכות (ו:): שכל העולם נברא בעבור האדם המקיים את תפקידו בעולם. ולשם מה נברא האדם? כתב הריטב"א שם: "בני אדם נבראו לשבח ולהודות להקב"ה ולעבדו וליראה אותו. אלו שעושין כן מקיימין את העולם, והשאר הרי הן כבהמה, שאין עושין הדברים שנבראו בשבילן". עכ"ל. כלומר, מי שאינו מודה לבורא העולם הרי הוא אינו ראוי להיקרא אדם - ובעבור אדם זה החש הודיה לאלוקיו, נבראו כל מליארדי בני האדם ... !

[מעייין האמונה, "תוה"ד"]

ג. "בחן בחסד וברחמים!"

הרב שלום מאיר וולך שליט"א:

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל תמה: אנו מודים בברכת המזון לבוראנו, "הזן את העולם כולו, בטובו. בחן, בחסד, וברחמים". חסד ורחמים, מובנים. אך מהו: "בחן"?

נטל בידו תפוח מהסלסלה, והביט בו מתוך שהוא סובבו מצד לצד ומתרשם מיופיו. אמר: "הביטו וראו, איזה יופי! איזה חן! על החן המיוחד הזה שבורא עולם שם בבריאה אנו מודים, והיא קודמת אף להודיה על החסד והרחמים המושפעים ממרום!"³⁴

הגאון רבי גדליה נדל זצ"ל אמר: נערה מתארסת, ומקבלת זר פרחים ענק מרהיב. מדוע? כי כך מביעה משפחת החתן את הוקרתה, ומחזקת את הקשר. האשה קונה פרחים עבור שולחן שבת וחג. מדוע? כדי לכבדו. בעל מביא פרחים ליום הנישואין. מדוע? כדי להביע רגשותיו. הקב"ה ברא פרחים. מדוע? כדי להביע אהבתו. למי? למי שמסוגל ליהנות מיופים: לנו, לבני האדם! כדי להנעים את חיינו ולשמחנו. כדי שנדע איזה אב אוהב לנו, ולחזק את הקשר איתנו, כדי שנודה לו, ונשיב לו אהבה!

מרן ה"חזון איש" זצ"ל העיד בעצמו, שכאשר רואה פרח ומתבונן בו, עליו להתיק ממנו מבטו לפני שיתעלף מרוב התרגשות! ממה יתרגש? מהמראה?! מהצבע, מהצורה,

³⁴ וכן מביא הרב יחזקאל סרנא בדליות יחזקאל (ח"א ע' כ"ו), וז"ל: בהודאתנו בברכת המזון אנו מודים בין שאר ההודאות על שהקב"ה זן את העולם "בחן". חן זה הוא צורת ההגשה, כיצד מגיש הקב"ה כביכול את מזונו לאדם. כל פרי ופרי ויפיו, כל מין ומין והדרו. יש פירות שזכו לשם "הדר" כי אמנם כמה הדורים הם בברם ובתוכם. בברם מרהיבי עין, ותוכם נחמד ונעים, מחולקים לחלקים מדודים כמו במדה. הקליפה נקלפת בקלות מפליאה, והפרי עם טעמו הטוב מוכן הוא לפני האדם בכל עת שיחפוץ. וזהו "בחן". ואם מחויב הוא האדם להודות על זה למקום, על כרחך שעליו להכיר את זה [היינו לשים לב לחסדים אלו] הכרה מלאה. עש"ע.

מהיופי, מהניחוח? מזה לא מתעלפים. מגודש אהבת הבורא המתבטאת בפרח - מזה מתעלפים! לקנות זר פרחים ולהגישו, מעורר רגשות, ודאי. לגדלם במיוחד כדי להביאם בעציץ, מעצים את הרגש. אולם להמציאם ולבוראם בייחוד עבורנו כדי להנעים לנו את החיים - מראה על אהבה אדירה. שימת לב לכך, תעורר את ליבנו כמים הפנים לפנים לאהוב את בוראנו!

ולא פרחים בלבד! הטפט האינסופי של כחול השמים, אינו מבטא אהבה נפלאה?! הלא צבע השמים הוא שחור, כך רואים האסטרונומים את מרחב החלל. ובזורח השמש, היה אמור אורה להיות לבן בוהק ומסנוור. הקב"ה בחסדו ומרוב אהבתו אלינו, עשה שבתהליך סינון האור נצבע הרקיע בתכלת. האם אנו בכלל שמים לב לזה?

"השמים מספרים כבוד א-ל" (תהילים י"ט), מפרש רש"י: "מתוך שהם מאירים לבריות, מתוך כך מספרים הבריות כבוד א-ל, ומודים ומברכין על המאורות". האומנם אנו מספרים, מודים ומברכים? ועוד: "גולל אור מפני חושך, וחושך מפני אור", ההדרגה המבורכת של הזריחה והשקיעה. בשביל מי שנמצא על הירח, אין שלבי ביניים. רגע אחד, אור מלא, ומשנהו, עלטה. רק בעולמינו, עבורנו, עקב חגורת האטמוספירה, הולך האור ונחלש עד שקיעת החמה, ומתמעט בהדרגה אף אחריה, בגלילה מדורגת. האם אנו חשים את עוצמת החסד של התחשבות זו בנוחיותנו?

מי שאדיש ליופי הבריאה, אינו מתפעל ואינו חש הודיה, מת בו משהו. מבחינה מסוימת, הוא בגדר מת מהלך. וכן כתב המדרש (מדרש תנחומא סיום הספר) על הפסוק: "על פי שניים עדים יומת המת", וכי "המת" חייב מיתה, [ראוי היה לכתוב: "יומת הרשע"], אלא [בא ללמד] שהרשע בחייו חשוב כמת. [ומדוע?] מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך "יוצר אור", [רואה חמה] שוקעת ואינו מברך "המעריב ערבים", אוכל ושותה ואינו מברך. אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר שאוכלים ושותים ורואים ושומעים!"

הפרחים מכריזים את טוב ה'. הטבע מלא צלילים ענוגים, המיית יופי בלתי פוסקת. אם רק מתבוננים. הסתכל במרבד דשא החי ומרנין את הלב. ראה כמה סוגים של דשא יש, גבעולים ועלים. השמת לבך לכך, שהעלה של כל עץ נראה אחרת? משוך או רחב, כהה או בהיר, חלק או קטיפתי, משורג נימים או מחורץ קצה. למה? אם לא בשביל להרעיף יופי, לגוון, להרנין! כל גזע נראה אחרת, חלק או מחורץ, דק או רחב. התפעלת? הרגשת את האהבה ואת החסד מאחורי הכל?

ואם לא:

משל למה הדבר דומה - באלפי הבדלות: אדם טרוד במזונותיו, ראשו בעסקיו, אינו מסיח דעתו מהם גם בביתו, ומזניח את משפחתו. אשתו מוקירה את מסירותו לעבודה, אבל כואבת את ההתנכרות ופיזור הנפש. החליטה לאותת, גם את ההוקרה וגם את הכאב. בליל יום הנישואין הכינה הפתעה. ערכה שולחן חגיגי, אגרטל פרחים במרכזו, ארוחה לשניים כיד המלך. הדליקה את נורות הנברשת ומנורות הצד, וחיכתה לשובו מהעבודה. הגיע, העיף מבט עיוור על בלוני ההליום המשייטים לצד הנברשת, על הפרחים וסידור השולחן, ואמר: "אני עייף, אל תעבירי אלי שיחות", ושרך דרכו למיטתו. היא, לבטח נדהמת וכועסת.

אנו, מרחמים עליו: גם עיוור, וגם אטום.

ואנו?!

אדם נסע במונית. ברמזור עצרו. אמר לנהג: "הבט ימינה, ראה איזו גינה יפה לפני הבית!" הנהג העיף מבט: "הא, כאן אתה גר?!"

"לא. למה?"

"אז, אתה הגנן?!"

אם לא, מה ההתפעלות?

מסכן ... הנהג!

אולם ההתפעלות כשלעצמה היא רק חצי הדרך. האשה לא ערכה שולחן כדי שיתפעל, אלא שיתנער וירגיש. שישאיר את העבודה במשרד, ויחזור עכשיו הביתה. שיזכור את יום הנישואין.

והבורא, עבור מה ערך לפנינו עולם כה יפה?!

[מעין האמונה, "תוה"ד]

ד. תזמורת הבריא

הרב ישראל פולק שליט"א:

העולם שלנו דומה לתזמורת עצומה של כלי נגינה, קלרינט, אקורדיון, פסנתר ועוד ועוד כלים, כל אחד מהם מיוחד בצלילים שמשמיע, אך כאשר מרכיבים מכולם תזמורת

אדירה, היא עוצמתית לאין ערוך. אם נוסיף לאותה תזמורת גם מקהלת ילדים, שישירו יחד עם התזמורת - התוצאה מרשימה עד להפליא, מרוממת לב ונפש ומעוררת השתאות מהשילוב של כל המרכיבים העובדים יחד מתוך הרמוניה נפלאה. לא פחות מכך, כל חלקי היקום, השמים והארץ וכל צבאם, כל פרטי הבריאה, מקרני ראמים עד ביצי כינים, יוצרים תשלובת אדירה נפלאה, שבה הכל עובד יחד לטובתנו ולהנאתנו.

כשהיהודי לוקח בידו תפוח, או כל פרי אחר, ומברך "ברוך ... בורא פרי העץ", הוא מברך את בורא העולם על המנגנון המופלא, שבו אין ספור חלקי הבריאה עבדו יחד בהרמוניה ליצר מציאות נפלאה זו. זוהי מהותו של ט"ו בשבט, שבו עלינו לשים לב לחסד שמאחורי כל מין ומין של הפירות, ולהודות לבורא העולם עליהם.

כמה חלקים פועלים בצמח, בתאום, כדי לייצר את הפרי הנפלא שאנחנו אוכלים. שורש הצמח הוא כמו מחצבה החותרת לתוך מעמקי האדמה ושואבת ממנה מים ומינרלים שונים הנמסים בתוך המים. תהליך מורכב בעץ יוצר כוח הפועל כמשאבה רבת עוצמה, המרימה את המים והמינרלים מהאדמה אל העלה. כוח זה פועל נגד כוח המשיכה והוא כל כך עצום עד אשר אפילו היה עץ בגובה קילומטר - היה יכול להרים את החומרים מהארץ עד לראש העץ!

החומרים מגיעים אל העלה, ושם מתחיל תהליך כימי המחבר את המים שהגיעו מהאדמה עם החמצן שבאוויר, ומתווסף גם 'דו-תחמוצת הפחמן', ונוצר סוכר. התהליך המסובך נמשך, הסוכר הופך לעמילן, ונוצרים גם ויטמינים, והתוצרת עוברת דרך צינורות שמעבירים את הכל לפרי.

מקור הכוח הטבעי להפעלת התהליך הסבוך המתואר הוא השמש, העומדת במרחק עצום מאתנו ושולחת קרני אור אל כדור הארץ. קרני השמש מגיעות אל הצמח, והן המספקות לו את האנרגיה לבצע את התהליכים הנ"ל הדרושים ליצור הפרי.

הכל מתוכנן באופן הפלא ופלא על ידי בורא העולם ית' לטובתנו - ברואיו האהובים. עלינו לחוש בכל ליבנו את האהבה הנפלאה של אבינו הטוב והמטיב הדואג לנו לכל צרכינו, ואף לכל התוספות הרבים המהנים והמשמחים אותנו.

[מרוה לצמא, תוה"ד]

ה. החסד המופלא של הצבעים בטבע

הרב זמיר כהן שליט"א:

הצבעים היפים שנתן ה' בעולם, בפרחים בפרפרים בציפורים בפירות ובירקות, כל אלו ניתנו למעננו. יכולנו לשרוד גם בעולם שכולו אפרורי ודהוי, אך הקב"ה רוצה שנחיה בנעימות. הוא יצר עבורנו את שלל צבעי הקשת, ואף את שאר הצבעים שאינם בקשת. בדומה לעובדה שאף ללא טעם במזון יכולים היינו לשרוד. הלחם המלא, והלחמניות, הביצה והעגבנייה, מרק הירקות והעוף, לכולם יכול היה להיות טעם אחיד של חול, והיינו אוכלים. אולם רצה בורא העולם להנות ולשמח אותנו.

המדענים בדקו ומצאו ששילוב של צבע ירוק וכחול גורם לאדם רוגע ושלווה. צבעי הירוק והתכלת משרים אורה נעימה ומרגיעה בפרט כאשר הם סמוכים זה לזה. משום כך סידר בורא העולם שהאדמה החומה מתכסה במעטה ירוק, ושאגמי המים נצבעים בתכלת. וכך מרחבי טבע ירוקים ותכולים פזורים למעננו למטה, בעוד שמלמעלה כיפת תכלת סוככת עלינו. כל זאת מדרך ההנהגה האלוקית להטיב בכל, לכל בריותיו. האם נוכל להעלות בדמיוננו כיצד היינו חשים אילו היו עלי וענפי וגזעי העצים המדשאות הימים והנהרות וכל פרטי הבריאה צבועים מטבעם בצבע אדום?!

השי"ת שהוא טוב, אוהב אותנו ורוצה להטיב לנו באופן הכי מושלם שניתן, עשה את השמים והאגמים כחולים ואת העצים והדשא ירוקים, עד שניתן להמליץ לאדם חולה, או למי שסובל מלחצים נפשיים, ללכת למקום של דשאים נרחבים וירוח לו. כמה חסד יש בתכנון פרטי הפרטים של הבריאה, "חסד ה' מלאה הארץ" ... "מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה'!"

בפירות ובירקות יש מגוון צבעים, כל צבע מצביע על סוגי ויטמינים ומינרלים שונים שאותו פרי או ירק מכיל, ואכילה ממגוון הצבעים מבטיחה לגוף את כל סוגי החומרים הנדרשים לבריאותו. לכן המכין תבשיל המכיל ירקות ממגוון צבעים, יעשיר את איכות הבריאותית של התבשיל. תפריט אסתטי בצבעיו יהיה גם מאוזן ובריא.

מחקרים חדשים מגלים, כי קבוצות פירות וירקות בצבע זהה מכילה מרכיבים דומים של חומרי תזונה הנדרשים לאדם לשמירת בריאותו ולהתגוננות בפני מחלות. למשל ירקות ופירות אדומים כגון עגבניה פלפל אדום אבטיח אשכולית אדומה תות שדה רימון וענבים שחורים, הינם בריאים ללב ומועילים למערכת הדם, כיון שהם מכילים

כמות גדולה של נוגדי חמצון. ואילו הירקות הלבנים כגון בצל צנון לפת ושום מועילים לחיסון הגוף ולהשמדת חיידקים. הרי לנו שפעולות האדום והלבן בעולם הצומח מקבילות לפעולות האדום והלבן שבכדוריות הדם, והכל במקביל באופן נפלא.³⁵

[מפתחות לחיים' עמ' 118, 114, 13, 'שיחות - האדם ועולמו' - עמ' שכ"ג, תוה"ד]

ו. החסד המחושב של עונות הפירות

הרב זמיר כהן שליט"א:

כל פרטי הטבע נבראו על ידי בורא אחד בהרמוניה נפלאה. בכל עונה מעונות השנה הגוף זקוק לחומרים מסוימים לבריאותו, ואלה הם בדרך כלל החומרים הנוצרים בפירות ובירקות של אותה עונה. למשל בחורף הקר, הגוף עלול מאד לחלות במחלות מסוימות, אשר תרופתן היא מינון גבוה של ויטמין C. ויטמין זה מצוי בשפע בפירות ההדר, והם אלה הפירות הצומחים בחורף. בקיץ, לעומת זאת, הגוף זקוק למנות גדולות של נוזלים ולחומרים המצננים את הגוף. מגוון זה מצוי בפירות הקיץ, ענבים אבטיח מלון ועוד. חישובים בפרטי הפרטים שרק בורא עולם בעל חסד מופלא היה חושב עליהם!

[מפתחות לחיים' עמ' 13, תוה"ד]

ז. סיפור הישרדות

המצב קרוב ליאוש. כל בני המשפחה התכנסו יחד בעוד האויב סוגר עליהם. הישרדות! הילדים חייבים להימלט, לשרוד, להבטיח את המשכיותם. בכל סביבתם אין שום מקום מחבוא ראוי - הסכנות גדולות מדי. הסיכוי היחיד הוא לשלוח את הילדים הרחק ככל האפשר בתקווה ששם, במרחקים, יוכלו למצוא את השלום והביטחון החיוניים

35 עוד שם: המתבונן בעולם הטבע יוכל למצוא רמז מעניין לקשר שבין צבעם של הירקות והפירות השונים לבין תועלתם לחלקים מסוימים בגוף האדם. הירקות ה**צהובים** כגון תירס שעועית צהובה ופלפל צהוב מועילים לבריאות העיניים, וצבעם הצהוב דומה לצבע האור אשר באמצעותו העיניים רואות. הירקות בעלי הצבע ה**ירוק** כגון כרוב חסה ופטרוזיליה, מעוררים בגוף האדם אנזימים הלוחמים במחלות ממאירות ככל הירוק שבטבע המסלק רעלים ומטהר את האוויר באמצעות תהליך הפוטוסינטזה, ושומר על איכות הסביבה. הירקות והפירות ה**כתומים** כגון גזר דלעת משמש ומנגו, מועילים לבריאות העור שצבעו קרוב לכתום. אכן בריאה נפלאה והרמונית שכל מרכיביה מכריזים - "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית!".

להמשכיות הדורות הבאים. סיפור זה ב"ה הסתיים בחסד עליון בצורה טובה. ההורים הצליחו למצוא מקומות מקלט לצאצאיהם, הרחק מן היריבים המאיימים, ושם שגשגו והקימו משפחות למופת.

זהו סיפור שאכן קרה בשנים עברו. אבל תאר לעצמך שהבעיה המתוארת כאן אינה של אנשים, אלא ... לעץ אפרסק. עצי-האב עמדו בפני בעיה, כיצד להבטיח את הישרדות ילדיהם? אם יפילו את זרעיהם בסביבה הקרובה לענפיהם הם, התחרות שם על החומרים המזינים ועל המים תמנע מהם לנבוט. יש רק אפשרות אחת. עליהם לדאוג, בדרך כלשהי, שצאצאיהם ייסעו למרחקים ושם ימצאו את האפשרות לשרוד.

זה נשמע טוב על הנייר, אבל כיצד הנך יכול לשלוח את ילדיך למרחקים כאשר רגליך נטועות בחוזקה בקרקע בלי אפשרות תזונה? כאן שוב, הנך נדרש להפעיל את הדמיון. הדאגה לשרוד, הניצבת בעדיפות הראשונה במעלה על פני כל דבר אחר, היא הנושא העיקרי העומד על סדר היום. אי אפשר לתייך בעיה כזאת במגירה או לדחותה למועד אחר. היא חייבת להיפתר, ועכשיו! אם לא יימצא פיתרון אפילו רק לדור אחד, המשמעות היא קץ למציאות עצי אפרסק לעולמי עד.

בצומת דרכים קריטית זו, מה היית מציע להם?

עץ אחד מבוגר, חכם וכבד, הזוכה להערכה רבה בגין חכמתו, הניף ענף וביקש את רשות הדיבור. "מאחר ואנו עצמנו לא ניידים ולכן מוגבלים ביותר, יורשה לי להציע בענווה שנטכס תכנית לפיה נשתמש בחברי המין האנושי לפעול עבורנו. להם יש רגליים והם יוכלו לעשות עבורנו את העבודה. תכניתי, למרות היותה נשמעת נועזת ביותר, היא כדלקמן:

עלינו לפתות את בני המין האנושי לקחת עמם למקום מרחקים את זרעינו היקרים מכל. לשם כך, עלינו לכסות את הזרעים באריזה יקרה ביותר, אשר תמשוך את העין בכל צורה שלא תסתכל עליה, כדי להבטיח שרואיה יחפצו בה. אריזה זו, צריכה להיות נעימה, בעלת צבע מושך את העין, אולי צהוב מגוון בצבעי אדום ותפוז. העור צריך להיות קטיפתי וללא פגם, וניחוח עדין יגביר את כוח המשיכה שלו. בשר הפרי צריך להיות אכיל לבני אנוש ועסיסי, כדי שאפשר יהיה לאוכלו חי. מעל לכל, עליו להיות בעל טעם מהנה, כדי שהנגיסה הראשונה בו לא תהיה גם האחרונה. אם נוכל להגשים את כל המטרות הללו, אזי נוכל להיות בטוחים שבני האדם ייקחו את ילדינו האהובים, למקום מבטחים".

כאן עשה הפסקה והמתין לשאלה הבלתי נמנעת. לא היה עליו להמתין זמן רב.

"כל זה יפה מאד, הו, עץ חכם - אבל כאשר ייטלו בני האדם את ילדינו כדי לצרוך את הפרי, גם הזרעים, צאצאינו היקרים, יעוכלו על ידם יחד עמו!"
העץ הזקן חייך בסבלנות.

"אתה צודק!" עיניו הבריקו עתה בהשראה לווהטת. "חשבתי גם על בעיה זו. הבה נעטוף את הזרע בכיסוי בלתי חדיר שיהיה עמיד בפני השיניים החדות והקשות ביותר שיש לבני האדם. אנשים מסוגלים לנגוס את אגודליהם, אבל כאשר ינגסו אחד ממגני הפלדה של זרעינו, יישברו שיניהם בניסיון זה!" אז, בהתרגשות גוברת, באווירת שיא מחושמלת, קרא בקול: "לאחר אכילת הפרי, כאשר יגיעו בני אדם לאותה עטיפה קשה כסלע, אשר אגב תהיה חסרת טעם, ללא צבע, מחוספסת וקשוחה למגע, הם ישליכו מהם והלאה בשאט נפש. ילדינו יהיו אז במקום בו אנו צריכים אותם, על הקרקע, מוכנים להכות שורש ולהצמיח את דורנו הבא".

העץ הנבון נע בהתרגשות, בעוד גלי הערצה ותשואות סוחפים נישאים דרך חבורת הענפים. אבל, מעל להמולה, נישא קול חולק אחד: "אתה קורא לעצמך חכם? ילדינו, מסוגרים בכלובם המוגן, ימצאו עצמם לבטח אסורים בתוכו כל ימי חייהם. אם מנגנון ההגנה כה חזק, כיצד יצליחו הם, הזרעים השבירים הקטנים, להימלט כדי שיוכלו לנבוט?! ההגנה שנבנה עבורם תהיה קברם!"

העץ החכם מזדקף לו שוב מלא קומתו, ואומר: "חברים יקרים, אל תדאגו, גם את זה הבאתי בחשבון. העטיפה המוגנת תהיה מתוכננת כך שקו תפר יעבור לאורכה, אשר יחובר בדבק קשיח ביותר. אפילו פטיש מתכת לא יצליח לפצחה. מכל מקום, כאשר ייפול המארז לקרקע, תספק לו האדמה אנזים מיוחד אשר ימיס את הדבק ויאפשר לזרעינו היקרים את היציאה לחופש, ולחיים".

אומרים שהאמת לפעמים מוזרה יותר מהדמיון, ואכן נכון הדבר. שבמשל הנזכר מונחת האמת. עץ האפרסק חייב לפזר את זרעיו, והוא עושה זאת בדיוק באותה דרך מתוחכמת ביותר המתוארת כאן. בעשותו כך, הוא מדגים ידע מדהים. הוא מכיר את תנאי המקום הדחוסים סביבו ובצורך לפזר את זרעיו. הוא יודע שלבני אדם יש עיניים המסוגלות לזהות צבע, יש להם חוש ריח, חוש מגע, והיכולת להבדיל בין מגוון טעמים. הוא גם יודע, באופן מופלא, איזה טעמים מושכים את חוש הטעם שלהם, וכך יכול הוא לקבוע את המיזוג הנכון בין המתוק והחמוץ. הוא מבין שלבני אדם יש ידיים המסוגלות לשאת, יש שיניים נוגסות. והמדהים מכל, הוא יודע בדיוק את חוזק שיניהם והגבול המרבי של יכולת נגיסתם. יש לו גם את הידע לייצר דבק-על שאדמה ממיסה אותו.

יחד עם זאת, העץ אף שלא למד כלום, אינו רואה כלום ואינו יודע כלום, הוא כימאי

גאוני שבגאונים, המסוגל לייצר אריזה מופלאה בעלת טעם מעודן, רק מאדמה, אויר, אור-השמש וגשם. אם נצטרך אנו לייצר משהו מאותם רכיבים - נצליח רק לעשות בוך אפוי בשמש. אנו, עם כל תבונתנו המפותחת, איננו מסוגלים לייצר כלום, אבל הנה, עץ האפרסק, שלא חבש מעולם אפילו ספסלי בית ספר יסודי, מספק את הסחורה.

תארו לעצמכם אם בעת הועידה הנ"ל יפריח מאן דהו את ההצעה: "איננו מסוגלים למצוא פיתרון עכשיו, אבל תנו לנו כמה מיליוני שנים ונגסה לשכלל איזו שיטה!" מצטערים, אבל הדבר צריך להיות מצוי ומושלם כבר בהתחלה הבראשיתית, אחרת אף פעם לא יהיה דור שני.

ההיגיון זועק בקול רם וברור שאדון הבריאה ית', אשר עיצב את האדם עם היכולת לראות, להריח ולטעום, היה אחראי גם על התכנון המופלא של עץ האפרסק וכל חבריו, והיה גם אחראי לקיום ממיס דבק-העל השוכב לו בסבלנות ובצניעות בקרקע, ממתין למשימה לה יועד משמיים.

אותו דפוס תכנון המתואר כאן, מופיע בעצים רבים. כל הפירות בעלי זרע אחד מגינים על בנם היחיד עם אותה קליפה קשה. כל פעם שהנך אוכל שזיף, תמר, דובדבן או משמש, ומשליך לקרקע את הקליפה הקשיחה הבלתי אכילה, עצור נא רגע קט ותן כבוד לתכנון ולמתכנן. מאידך גיסא, פירות המייצרים זרעים רבים; המילון, עגבנייה, תפוח ורימון, יכולים להרשות לעצמם לדאוג פחות לשרידות המוחלטת הדרושה לכל יחיד. זרעיהם ישרדו את מסעם המפחיד מבעד למערכת העיכול, וכאשר בסופו של דבר יפלו לקרקע מכניסת האורחים, יוכלו לחיות כדי לייצר גידול חדש.

התבוננו סביבכם, ראו וזכרו, כל זה היה צריך להיות גמור ומושלם כבר מן ההתחלה הראשונית, אחרת לא היה כאן היום שום דבר עבורנו לראות. לראות ולחשוב. לחשוב, ובהתרגשות רבה להעיד: "מה גדלו מעשיך ה' - כולם בחכמה עשית!"

[מהספר "נפלאות הבורא" להגר"ד סיימון שליט"א]

פרק ד'

סדר אכילת פירות ט"ו בשבט

כפי שמוזכר לעיל, אכילת פירות בט"ו בשבט היא "תיקון נפלא בנגלה ובנסתר". ואכן מובא בספרים סדר שלם של אכילת פירות על פי סוד. ברם גם על פי הנגלה, ברור שאין התיקון מתבצע על ידי אכילת הפירות בלי שום מחשבה ורגש. "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו" - שנגיע להכיר בטובו הנפלא. על כן תיקון הפירות הוא אכילתם מתוך הכרה מוחשית בטובו ית' שברא מציאות מופלאה זו לטובתנו. להלן מובאים המנהגים השונים של סדר אכילת הפירות, וגם הצעת סדר אכילתם באופן הרצוי לפי המבואר בפרקים הקודמים.

א. סדר אכילת הפירות לפי המבואר בפרקים הקודמים

כפי שמוזכר לעיל (פרק ב') המטרה של אכילת פירות בט"ו בשבט היא לעורר את הלב להתפעל ולהתרגש מטוב השי"ת שהמציא פירות רבים ומגוונים להנאתנו ולתועלתנו. כאשר מתחדש השרף באילנות שהוא התחלת צמיחת פירות השנה החדשה, עלינו להודות להשי"ת על כך, ועל כל המציאות המופלאה של הפירות שהמציא, כפי שכתבו המקובלים וכפי שמובא בספר תורת אמת. הודיה זו פותחת את השערים לשפע של ברכה לפירות ולעולם כולו. אכילה בצורה זו היא תיקון חטאו של אדם הראשון שהיה לו מצוה "מכל עץ הגן אכול תאכל", אולם הוא לא אכל, ולא הגיע להכרה מספיקה בטוב המופלא של השי"ת שהיתה מצילה אותו מחטא האכילה מעץ הדעת.

על כן, התיקון נעשה דוקא על ידי אכילת הפירות מתוך שימת לב לטובו הגדול של השי"ת

שהמציא את הפירות. עלינו לאכול את הפירות באופן שאדם הראשון היה צריך לאוכלם, להכיר על ידם כמה שהשי"ת הוא טוב ואוהב אותנו, עד שנרגיש שלא יתכן לחטוא נגד בורא עולם כל כך טוב ואוהב.

צורת אכילתו של הרב אביגדור מילר זצ"ל היתה דוגמה חיה לאכילה כזו:

אחד מנכדיו סיפר, שפעם הגיע לבית סבו כשהיה בחדר לימודו ולא ידע שמיישהו נמצא איתו בבית. הרב יצא מחדרו, נכנס לחדר האוכל והתיישב ליד קערה של תפוחים שהיתה מונחת על השולחן. הוא הרים תפוח, והריחו בנשימה ארוכה וממושכת. אז הוא התחיל לדבר באידיש, ופתח ואמר: "איי! אבא שבשמים! כמה חישובים ותיכנונים השקעת בתפוח זה, ליצר דבר כל כך מחוכם".

הוא לקח את התפוח בידו והסתכל עליו מכל הכיוונים כמו צייר המסתכל בקורת רוח על ציור אומנותי ביותר, ואמר בהתרגשות: "איזה תפוח נפלא בראת, הציפוי המגן על הפרי הוא כמו אריזה משוכללת המכריזה על חכמתך האדירה ... והרי גם צבעת אותו בצבע כה מהודר ומהנה". אז שהה קצת כדי להסתכל על יופיו של הפרי. "ואף הוספת ריח נעים ביותר כדי להוסיף להנאתי" ... ונשם מריחו כמה פעמים ... "גם סידרת את כל התהליכים המורכבים בכדי שזה יגיע אלי עד הבית. בנוסף לכל זה נתת לי עינים וידים ולשון ושניים, שכולם יעזרו לי ליהנות ממנו. וכל זה בחסד חנם שלא מגיע לי כלל. מתוך אהבתך הגדולה אלי בראת את התפוח הטעים הזה במיוחד בשבילי ... כמה אני אוהב אותך על זה ... איך אוכל להתחיל להודות לך עליו!"

אז בדרך ברכת 'בורא פרי העץ' לאט בהבעת כל מילה ברגש מלא מתוך הכרת טובה מוחשית למי שתכנן וברא יצירת מופת מופלאה זו. אחר כך הוא לעס ממנו חתיכה והמשיך "איי! אבא! כמו שדברנו כך היא באמת ... מתנה נפלאה כל כך טעימה ...!".

אכילה באופן זה היא עבודה נעלה של תיקון חטאו של אדם הראשון, והיא האופן שעלינו לאכול כל השנה, ובפרט את פירות ט"ו בשבט. על כן, חשוב בט"ו בשבט לפני אכילת כל פרי, להתבונן בו ולחוש את חסד ה' שמתגלה על ידו, להתרכז ולהביע את גילויי חסד ה' הניכרים מהפירות כפי שמוזכר בפרק הקודם.³⁶

36 בתור רעיון מעשי, אפשר לבקש מכל אחד מהסועדים להציג פן אחד של טוב ה' המתגלה על ידי הפירות שאוכלים.

הרב מילר זצ"ל היה מוסיף בענין זה:

בט"ו בשבט, כאשר שמים את הפירות על השולחן, זו הזדמנות לדבר עם הילדים על החסד המופלג של השי"ת שמתגלה על ידם. אף אם זה לא יכנס ללבם מיד, זה יזרע בלבם זרע שיגדל ביחד איתם, שבסוף יתפתח לגן רוה של הכרה בטוב ה'.

תפילה נאה שיש נוהגים לומר בסיום אכילת הפירות

וְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׂתַעֲלֵנוּ בְּשִׂמְחָה לְאֶרְצֵנוּ, וְתַשְׁעֵנוּ בְּגִבּוֹלֵנוּ, וְשֵׁם נְקִים מִצּוֹת תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂוֹת וְכָל מִצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר הִנַּחְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ, הִיא אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ, "אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם, עֵינֹת וְתַהֲמֹת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר, אֶרֶץ חֹשֶׁה וְשַׁעֲרָה וְגִפֶּן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ" (דברים ח', ז' ח'), כְּאֲשֶׁר צִוִּיתָנוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֲבֹדְךָ.

אָנָּה ה', לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל, הַגָּדֵל חֲסִדְךָ עִמָּנוּ וְקִים לָנוּ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֲבֹדְךָ (ויקרא כ"ו, ד' ה'): "וְנִתְּתִי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם, וְנִתְּנָה הָאֶרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיָּו. וְהִשְׁיֵג לָכֶם דִּישׁ אֶת בָּצִיר וּבָצִיר יִשְׁיֵג אֶת זֶרַע, וְאָכַלְתֶּם לַחֲמִיכֶם לְשֹׂבַע וְיִשְׁבַּתֶּם לְבָטָח בְּאֶרְצְכֶם".

וְקִים בָּנוּ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי יִשְׁעִיָּה נְבִיאָךְ (ד', ב'): "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח ה' לְצַבִּי וּלְכְבוֹד, וּפְרִי הָאֶרֶץ לְגֹאֲוֹן וּלְתַפְאֶרֶת לְפָלִיטַת יִשְׂרָאֵל". וְנֶאֱמַר (שם ס"ה, כ"א): "וּבָנוּ בָתִּים וַיִּשְׁבּוּ, וַנִּטְעוּ כְרָמִים וַאֲכָלוּ פְּרִיָם".

וְקִים בָּנוּ אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי עֲמוּס נְבִיאָךְ (ט', י"ג י"ד): "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֶשׁ בְּקֶצֶר וְדֶרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשָּׁף הַזֶּרַע, וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגְנָה. וְשִׁבַּתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשֻׁמוֹת וַיִּשְׁבּוּ, וַנִּטְעוּ כְרָמִים וְשָׂתוּ אֶת יַיִנָם, וַעֲשׂוּ גִנוֹת וַאֲכָלוּ אֶת פְּרִיהֶם".

וְקִים בָּנוּ אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי יִחְזְקָאל נְבִיאָךְ (ל"ו, ל'): "וְהִרְבִּיתִי אֶת פְּרִי הָעֵץ וְתִנּוּבַת הַשָּׂדֶה, לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרֶפַת רָעַב בְּגוֹיִם". וְנֶאֱמַר (שם מ"ז, י"ב): "וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזָּה וּמִזָּה כָּל עֵץ מֵאֲכָל, לֹא יְבוֹל עֲלֵהוּ, וְלֹא יִתֵּם פְּרִיָּו, לְחִדְשׁוֹ יִבְכֹּר כִּי מִיָּמָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הָמָּה יוֹצְאִים, וְהִיָּה פְּרִיָּו לְמֵאֲכָל וְעֲלֵהוּ לְתִרּוּפָה".

ב. סדר אכילת הפירות במחיצת צדיקי הדורות

- ❖ רבי משה טייטלבוים זי"ע, בעל "ישמח משה", הקפיד לאכול בט"ו בשבט חמשה עשר מיני פירות, ועל כל פרי ופרי היה נוהג לזמר "שיר המעלות" החל ממזמור ק"כ ועד מזמור קל"ד שבתהלים. מנהג זה מובא גם בספר "מועד לכל חי" (להרב חיים פלאג'י זצ"ל) בשם ספר "ברכת אליהו".
- ❖ יש נוהגים לאכול ט"ו מינים וללמוד עליהם ט"ו פרקים של משניות, ח' פרקים של מס' פאה, ג' פרקים של מס' בכורים, ד' פרקים של ראש השנה שהן ביחד ט"ו (מאמר המנהגים להר"ם חאגיז, ברכת אליהו).
- ❖ יש שנהגו לאכול י"ג מיני פירות כמנין אח"ד (ישמח משה).
- ❖ בספר "פרי עץ הדר" מובא שלכתחילה יאכל שלושים פירות מסוימים (ע' לקמן), ואם אין לו את כולם יאכל לפחות י"ב סוגי פירות כנגד י"ב צרופי הוי"ה.
- ❖ יש שלא הקפידו במספר הפירות רק הרבו בכל מיני פירות הנמצאים (מנהגי החת"ס, מהר"ם א"ש, זכרון יהודא, מהרי"ד מבעלזא).
- ❖ בספר "מועד לכל חי" להגר"ח פלאג'י זצ"ל (סי' ל' ס"ק ח') מובא שיש נוהגים לאכול ז' מיני פירות שנשתבחה בהם אר"י.
- ❖ עוד מובא בספר "מועד לכל חי" (סי' ל' ס"ק ז') מנהג של חלוקת הברכות על הפירות בין בני הבית, וז"ל:

ליל ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות נהגו רוב תפוצות ישראל לסדר בשלחן מכל פירות האילן ופירות הארץ עד אשר תשיג ידו, וכל אחד ממברך על פרי אחד:

- האיש ממברך על החטה אחר ברכת המזון, "חלב חיטים ושבועך" כדי שיהיה לו מזונות בריוח.
- והאשה על הגפן כדכתיב "אשתך כגפן פוריה".
- והבן על הזית "בניך כשתלי זתים סביב לשלחניך" [סגולה שילמד תורה ויהיה תלמיד חכם].
- רמון ואגוז לבנותיו על שם "כל כבודה בת מלך פנימה" [שכשם שפירות אלו יש להם קליפה חיצונית השומרת על הפרי, כך על הבנות לשמור על צניעותם].

- דבש ותפוח לתינוקות על שם "תחת התפוח עוררתיו", וכנאמר "דבש וחלב תחת לשונך".

ג. סדר אכילת הפירות לפי המקובלים

אף לאלו שאין להם יד בנסתרות התורה, יש תועלת להכיר את מנהגיהם של חכמי הקבלה. מהם רואים שמלבד החכמה והחסד הנפלאים של בורא העולם שניתן להכיר מהפירות מצד תועלתם והנאתם הטבעית, יש רובד נוסף של חכמה מדהימה של השורשים הרוחניים של כל הסוגים השונים של הפירות - "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית".

בלוח ארץ ישראל (לרא"מ לונץ) מובא: "בט"ו בשבט לומדים הספרדים בישיבותיהם כמעט כל הלילה, ויהדרו לאכול מכל מיני פירות הנמצאים בעיר, ולפני אכילת כל פרי ואחריה ילמדו לימודים מיוחדים מלוקטים מהתנ"ך והזהור וישוררו תהילות ופזמונים מיוחדים". וכן בלוח "דבר בעתו" הביא, שיש מנהג חכמי ספרד, שעורכים "סדר" בפירות, וקוראים כעין הגדה ששמה "פרי עץ הדר". ע"כ. הוא הספר "פרי עץ הדר" המובא לעיל מתלמידי גורי האריז"ל. וז"ל ה"פרי עץ הדר" בענין סדר אכילת הפירות (מקוצר):

מ"ה רבי חיים ויטאל זלה"ה ביאר שיש שלשים מיני פירות האילן:

- בעולם הבריאה, עשרה מהן לעומת עשר ספירות שלה, ומפני שהם רחוקים מן הטומאה וקרובים לאצילות אין להם קליפה לא בפנים ולא בחוץ ונאכלין כמו שהן. ואלו הן: ענבים, תאנים, תפוחים, אתרוגים, לימוני"ם, אגסים, חבושים, תותים, שורבש, חרובין.
- ועשרה מיני פירות הם בעולם היצירה, והן סוד עשר ספירות דיצירה שהם בינוניים בין עולם הבריאה ובין עולם העשיה, שאינן קרובות לטומאה כמו עולם העשיה, ולא רחוקים כמו עולם הבריאה. ולכן גרעיני הזרע בתוך הפרי אינו נאכל, לפי שאינם רכים כגרעינים שבתוך הפירות דבריהם. ואלו הם: זיתים, גודגוניות, שופאי"ופאש, פישקוש, זירגואילאש (פרונאש בלע"ז), משמשים (אלבריקוקיש בלע"ז), וי"שנאנש, אקאראנים (ברמי"גו בלע"ז), נישפוליש.
- ועוד עשרה מיני פירות יש בעולם העשיה לעומת עשר ספירות, ולכן נאכל מה שבפנים ונזרק מה שבחוץ, שקליפת הפרי היא מחיצה בינו ובין עולם החמודות כדי שלא יקבל טומאה, וזה סוד היצר הרע והקליפה דבוקה בנפש. ואלו הן: רמונים, אגוזים, שקדים, ערמונים, לוזים הנקרא אלבי"אנאש, אלונים (אלויאוטאש בלע"ז), פריסין, פניונים,

פסתוקים, מאויזש.

והנה העשרה מיני פירות דבריא, נתברר מהם כל הפסולת ונשארו כולן טוב. ואילן סרק הוא להפך שהוא הכל רע שהכל הוא קליפה. וכנגד עשרה מיני פירות דיצירה שהמוח מלבר והקליפה מבפנים שהיא הגרעין שבתוכם, כנגד זה בקליפה כשניצוץ הקדושה שנפל הוא גדול ולא יכלה הקליפה לסבול כל אותו האור בקרבה, נכנסה הקליפה תוך הקדושה ונעשית הקדושה מקיף אליה. וכנגד עשרה מיני פירות דעשיה שהמוח הוא מלגאו והקליפה חופפת עליו מבחוץ, כנגדן בקליפה כשלוקחת ניצוץ הקדושה בתוכה להיות אליה והיא חופפת עליו מבחוץ בקליפה אל המוח. עד כאן [מהרב חיים ויטאל זצ"ל].

צא ולמד כי אין דבר גשמי פה למטה שאין דוגמתו למעלה, כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, ואשר המה בעולמות התחתונים המה כל העליונים ... והענין, כמו שהיום ראש השנה לפירות האילן לענין המעשרות, דחשבינן להו שנה מט"ו בשבט, דהואיל וירדו רוב גשמי שנה ועלה השרף באילנות, ונמצאו פירות חונטים מעתה, כן דוגמתו למעלה ראש השנה לפירות האילן העליון להשפיע את שפעו הקדוש לפירותיו, הם הם העולמות אשר מהם ישתלשל וירד פה למטה באילנות ועל משטרם. ומעשה ידינו כוננה עלינו בכח סגולת התיקון הזה הנעשה בעצם היום הזה, בכח הברכות ואשר ילוה אליהם הגות הוד שרשן, תתעוררנה בקומתם וצביונם למעלה. ונוסף גם הוא כי בשפר התיקון הלז מעוות לו יוכל לתקן את פגם הברית אשר לא נאמנה בבריתו. והיה בעשות התיקון לעץ פרי מחץ מכתו ורפא בפגם הצדיק העושה פרי, בצרוף סגולת הימים ההם הנזכרים ונעשים לתיקון פגם הברית. ע"כ מספר "פרי עץ הדר".

הרי בדבריו מוזכרים ל' מיני פירות האילן שראוי לאכלם בט"ו בשבט. גם בספר "טוב הארץ" לרבי נתן שפירא זצ"ל מתלמידי האריז"ל מובא באריכות ענין הנ"ל של ל' מיני אילנות הגדלים בארץ ישראל וכו'. שלושים מיני פירות הללו יסודם במאמר שבמדרש תהלים (שנשמט ברוב מהדורות שבדפוס) על הפסוק: "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית" (תהלים ק"ד, כ"ד), וז"ל:

שלושים מיני אילנות הוציא אדם הראשון מן העדן, [עשרה מהן נאכלין הפירות כמו שהן], עשרה מהן נאכלים מבחוץ ולא מבפנים, ועשרה מהם נאכלים מבפנים ולא מבחוץ. וכל אחד ואחד יש בו עשרה מינים ואין אחד דומה לחבירו, סך הכל ג' מאות. הדא הוא דכתיב: "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית".

על יסוד מאמר זה שבמדרש כתב הפייטן הבבלי ר' נחמיה בן שלמה בסדר העבודה ליום הכיפורים: "התמנו מגן שרשים / מיני אילנות שלשים / בתבל הם מושרשים / רמז לעידון

קדושים". גם רבי שלמה אבן גבירול בשירו "אלקים א-ל ראשון ואחרון" רמז על כך: "דעץ גם שלושים שנים / ומעגליך ירעפון בשן". על שלושים מיני פירות הללו דיבר גם בן סירא באלפא ביתא שלו: "שלשים מיני אילנות היו בגנך, עשרה מהם נאכלין בכל שהם ואלו הן: תפוחים, תאנים, שקמים, אתרוגין, ענבים, ספרגלים, אגסים, בטנים, פלפלין, ולימוניא, הוא לשון ישמעאל שעושיין מלוחין. ועשרה מהם נאכלין מה שבפנים ומה שבחוץ נשלכין ואלו הן: רמונים, אגוזים, שקדים, פסתקין סנובדין, מורלין, קטפילין, גונזרין קרומין ... ושמן בלשון ערוב גוז, לוז, פסתק, בנדק, שהבלוט, דומן צנובר, בלוט. עשר מהם נאכלין מה שבחוץ ואלו הן: תמרים, זיתים, חרובין, פירסקין, עזרדין, שזופין, אחוכין, גדגדגיות, הרותים, עלוסים. ... אדם הראשון לקחם מגן עדן, ולא יצא עד שלקחם משם ברשות הקב"ה".

בקונטרס פרי עץ הדר הנ"ל, אחרי שמביא את התיקונים באכילת ל' סוגי הפירות כותב:

מקום שמצויים כל ה' פירות שהובאו למעלה ששרשם בעולמות בריאה יצירה עשיה, מצוה לחזור עליהן כי כל המרבה הרי זה משובח. ובמקומות שאין מצויות כל כך, לא יפחות מ"ב מיני פירות לעומת פירות אילן העליון, אילנא דחיי דאתתקן אילנא קדישא בתריסר תחומין סוד י"ב צירופי הוי"ה, ויכוין בכל א' מהם בצירוף א'. ואף בסדר הנזכר לעיל יש לכוין ב"ב פירות ראשונים בהם כמו שרשם בהם. ע"כ.

סדר הלימוד בשעת האכילה

עוד מובא בספר "פרי עץ הדר" וז"ל:

ואשר להיות כי יש בכח הדבור להיות מעורר כח מדות העליונות להאירן באור נפלא יתר גדול מאד, להשפיע שפע רצון ברכה ונדבה בכל העולמות, על כן נכון להגות לפני אכילת כל פרי ופרי בסוד שורשו הבא בספר הזוהר ובתיקונים בקצת מהם, לעורר שרשיהן למעלה.

❖ תורה: פרשת בראשית סימן א' פסוק ט' ויאמר אלהים יקוו המים עד פסוק י"ג ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי, ואחר כך בפרשת עקב סימן ח' פסוק א' כל המצוה אשר אנכי מצוך היום וכו' עד פסוק י' על הארץ הטובה אשר נתן לך, ואחר כך פרשת בחקתי סימן כ"ז פ"ג עד פסוק י"ג ואולך אתכם קוממיות.

❖ נביאים: יחזקאל סי' י"ז פסוק כ"ב כה אמר ה' אלהים ולקחתי אני מצמרת הארז וכו' עד דברתי ועשיתי שבסוף הסימן, ובסי' ל"ד פסוק כ"ב והושעתי לצאני וכו' עד נאום ה' אלהים שבסוף הסימן, ובסי' ל"ז פסוק כ"ז ואת רוחי אתן בקרבכם וכו' עד פסוק ל"ז דברתי ועשיתי, ובסי' מ"ז פסוק א' וישיבני אל פתח הבית והנה מים וכו' עד פסוק י"ב ועלהו לתרופה, ואחר כך ביזאל סימן ב' פסוק י"ח ויקנא ה' לארצו וכו' עד סוף הסימן

היין היוצא מהם מצוי לרוב לכל עמך ישראל לקיים בו מצות קידוש ומצות הבדלה בשבתות וימים טובים. ויתקיים בנו ובכל ישראל אחינו מקרא שכתוב "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב וינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך". "באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ויני עם חלבי, אכלו רעים שתו ושכרו דודים". יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

הפריחה שהאירה את החושך

- סיפור -

בט"ו בשבט שנת תש"ג בעיצומה של המלחמה הנוראה, ואני בתוככי פליטי יהודי פולין בגולת רוסיה הרחוקה. עשרות אלפי יהודים, פליטי יגון ואבדון, נתקבצו ביריד הגדול הזה של גזעים ואומות שונים הנקרא סאמארקאנד.

מבין כל פליטי המלחמה ונמלטי הפלישה הנאצית ברוסיה, רע ומר ביותר היה גורלם של המגורשים היהודים, כי מי יחוס עליהם ויושיט להם יד-אחים חמה? מי יחונן אותם במבט רחום?

ואז הופיע במפתיע המלאך הטוב הזה, בדמותו של הצדיק רבי רפאל מסאמארקאנד, אשר כוחו רב היה בכל מידות תרומיות, ומעל לכל מסר את נפשו לקיים את מידתו של אברהם אבינו - הכנסת אורחים בכל לב ובכל נפש. חצר ישנה גדולה ומרווחת מפולשת לכל העברים היתה לרבי רפאל שבאה לו בירושה מדורי דורות, אשר שערים וגישות היו לה מכמה צדדים, ודרך כל השערים האלו זרמו לתוך החצר יהודים עקורים נדחים ונטולי בית.

בחצר זו, בצלו של הצדיק רבי רפאל, מצא כל אחד מחסה ועוז, עזרה ועידוד. פנים שוחקות היו לו לרבי רפאל בכל פעם שזכה לקבל אורח חדש שנדד בדרכים, סבל והתייסר עד שמזלו הטוב הביא אותו לחצר זו.

פי כמה זרחו פניו בימי שבת ומועד כשהתעטף באיצטלא המיוחדת נוסח בוכארה, וכל תנועה מתנועותיו אמרה כבוד לשבת המלכה ולכבוד מועדי ישראל. אך מי שלא ראה את פניו הקורנות של רבי רפאל בט"ו בשבט לא ראה שמחה בתמימות נפש מימיו. גדלו

ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם.

❖ כתובים: תהלים ס"ו ע"ב וס"ז קמ"ז וקמ"ח וסימן ס"ה לך דומיה תהלה וס"ז קכ"ז בשוב ה' את שיבת ציון וכו'.

❖ ואחר כך בזוהר פרשת בראשית דף ל"ג ע"א א"ר חייא מקוה המים דא צדיק וכו' עד עמוד ב' והא אתמר, ובזוהר פרשת קדושים דף פ"ז ע"א פתח רבי אלעזר ואמר אתם עדי נאם ה' וכו' עד דף פ"ז ע"ב ואורח צדיקים כאור נוגה, ואחר כך בסוד הברכה ריש פרשת עקב עד דף רע"א ע"ב אתה ה' אבינו גואלנו.

❖ ושוב יפטירו בשפה, נוסח תפלה זו פשוטה:

אנא האל העושה והיוצר והבורא והמאציל עולמות העליונים ובצורתם ובצביונם בראת דוגמתן על הארץ מתחת, כולם בחכמה עשית עליונים למעלה ותחתונים למטה לחבר את האהל להיות אחד, ואילנין ורשאים מן האדמה הצמחת בקומתם ובצביונם של מעלה, להודיע לבני אדם חכמה ותבונה בהמה להשיג בנעלמים, ופקדת עליהם במשמרת מלאכיך הקדושים הממונים והמשטרים להגדילם ולהצמיחן ועלימו תטוף שפע וכח מרותיך העליונות, ויעשו פרי תבואה וכל עץ פרי עושה פרי למינו.

ומפרי מעשיך תשבע הארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה להחיות בהם נפש כל חי מן הכח הרוחני אשר בהן, מפרי פי מלאכיך הקדושים הנוטרים את פרי, וממנו פרייך נמצא שכר פרי הבטן להחיות ולזון את הגוף והיה פרי למאכל ועלהו לתרופה, וזה היום תחלת מעשיך להחניטם ולחדשם איש יביא בפרי עושה פרי למינהו כי כן ימלאו ימי החנוטים לפירות האילן העליון עץ החיים אשר בתוך הגן ועשה פרי למעלה.

ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שבכח סגולת אכילת הפירות שנאכל ונברך עליהן עתה ואשר נהגה בסוד שורשיהן, יתעוררו שרשיהן העליונים אשר המה תלויים במ להשפיע עליהן שפע רצון ברכה ונדבה, וגם הממונים והמשטרים עליהן יתמלאו מעוז שפע הדרן לשוב שנית להגדילם ולהצמיחם מראשית השנה ועד אחרית השנה לטובה ולברכה ולחיים טובים ולשלום, וקיום לנו את הדבר שהבטחתנו על ידי מלאכי חוזך "וגערתני לכם באוכל ולא ישחית לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה אמר ה' צבאות".

השקיפה ממעון קדשיך מן השמים וברך עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה, תשיתוהו ברכות לעד תחדהו בשמחה את פניך, ונתנה הארץ יכולה

ועץ השדה יתן פריו ועליהם תבא ברכת טוב להתברך פירותיה במיעונו אחד המרבה ואחד הממעיט גם ברכות יעטה בבריות הגוף, שם יצוה ה' את הברכה חיים עד העולם, ועוז הדר הברכות באכילת הפירות יהיו למאורות במעיין הברכות צדיק חי העולמים ונראתה הקשת שש ומתפאר בגווניו שלו, ומשם יושפע עלינו שפע רצון ורחמים למחול ולסלוח מעוותינו ואשמתנו אשר נואלנו ואשר חטאנו והיינו מרשיעי ברית ופגמנו בפרי צדי"ק חי העולמים, ומנענו ריבי השפעתו ונשחתו כל מקורות, וישוב עתה הכל לאיתנו הראשון ותשב באיתן קשתו, כי אתה תברך צדיק ה' כצנה רצון תעטרנו.

וכל הניצוצות שנתפזרו על ידינו או על ידי אבותינו ובעון אדם הראשון אשר חטא בפירות האילן, עתה ישובו להתכלל בעוז הדר עץ החיים, ויוסר מהם כל רע בכח שמך הגדול היוצא מפסוק ח'יל ב'לע ו'יקיאנו, ובשוב הכל לאיתנו הראשון ולא ידח ממנו נדח כי אתה ה' לבדך מקבץ נדחי ישראל.

ובכן את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך וירום הודו ותנשא מלכותו על כל העולם כולו, ותחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת, והי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ, אז ירננו עצי היער ועץ השדה נשא ענף ועשה פרי דבר יום ביומו, ולקחת מראשית כל פרי האדמה להביא בכורים לפני מזבח ה' בהלל והודות לה' אלהינו ורב טוב לבית ישראל, ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת, פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו במהרה בימינו אמן.

עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען קדשתך, עשה למען תורתך, למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני.

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו:

אחר העתר עתרת זאת, יצא דברו במעשה שפר תקוני הפירות בסדר זה:

1. חטה – יעשה ממנו תבשיל או יביא פת הבאה בכסנין לאחר הסעודה, ויהגה בזהר פרשת בלק דף קפ"ח ע"ב פתח ואמר והיה באכלכם מלחם הארץ וכו' עד דף קפ"ט ע"א אתתקפנא במגן וצנה לאגנא, ויברך כל אחד עליו.
2. זית – יהגה בזהר פרשת פנחס דף רמ"ז ע"א בלולה בשמן כתית וכו' ור"מ שם עד עמוד ב' ד' אנפי אדם, ויברך עליו אחד מן המסובין הוא לבדו, ויכוין בצירוף ה' פשוטה.

3. **תמרים** – יהגה בזוהר ויקרא דף ט"ז ע"א ר' אבא הוה יתיב קמיה דר"ש וכו' עד עמוד ב' צורי ולא עולתה בו, ויברך עליו אחר מן המסובין שלא אכל מן הראשונות וכן על זה הדרך יעשו בשאר הפירות כדי לברך, ויכוין בצירוף יהוה בכולן.
4. **גפן** – יהגה בזוהר פרשת וישב דף קצ"ב ע"א ובגפן שלשה שריגים וכו' עד בדרגין שלימין כדקא יאות באותו עמוד, ובנשא דף קכ"ז ע"א מיין ושכר יזיר, ויברך אחר בענבים, ויכוין צירוף יהוה
- וישתו כוס יין כולו לבן ויכוונו בשם ע"ב יו"ד ה"י וי"ז ה"י.
5. **תאנה** – לא נמצא רמז סודו בזוהר, ולמביני מדע נקל להשכיל סודה כי היא במלכות בקבלתה ג' מילואי אהי"ה גימטריא תנ"ה, וגם הבינה נקרא תאנה, נוצר תאנה זה משה שזכה לבינה כמו שכתב הרב זל"ה ויכוין צירוף הוה"י. ויהגה במשנה פ"ב דמעשרות.
6. **רמון** – יהגה בתקונים ריש תקון כ"ד עד בלבושין שפירין, ויכוין צירוף הוי"ה.
7. **אתרוג** – יהגה בזוהר פרשת משפטים דף ק"ך ע"ב פקודא בתר דא להביא בכורים וכו' עד דף קכ"א ע"א הלב רואה, ויכוין צירוף הה"י.
8. **תפוח** – יהגה בזוהר פרשת אחרי מות דף ע"ד ע"א רבי חייא פתח כתפוח וכו' עד והא אתמר באותו עמוד, ובפרשת האזינו דף רפ"ז ע"ב רבי יצחק פתח וכו' עד ריש דף רפ"ז ע"א דאתכלילת בשושנים,
- וכאן ישתו כולן כוס יין מעט אדום ורובו לבן, ויכוונו לשם ס"ג יו"ד ה"י וא"י ה"י ויכוין צירוף והי"ה.
9. **אגוז** – יהגה בזוהר פרשת אלה שמות דף ט"ז ע"ב א"ל רבי עקיבא מהו דכתיב אל גנת אגוז ירדתי וכו' עד ריש דף ט"ז ע"א וקראן בשמה, ויכוין צירוף והה"י.
10. **לוזים או שקדים או ערמונים** – יהגה בסתרי תורה פרשת ויצא דף קס"א ע"ב ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולזו וערמון וכו' עד דף קס"ב ע"א שלים בכולא, ויכוין בצירוף יהוה"ה.
11. **חרובין** – יהגה ברעיא מהימנא פרשת פנחס דף רט"ז ע"ב קס בוצינא קדישא עד ה' כו' מלך ימלך, ויכוין צירוף ההו"י.
12. **אגסים** – יהגה במשנה ראשונה מפרק כיצד מברכין ויכוין בסופי תיבות המוציא לחם מן גימטריא יאהדונ"ה, ובמשנה דפרק א' דכלאים,
- וישתו כוס יין חציו לבן וחציו אדום, ויכוונו בשם מ"ה יו"ד ה"א וא"י ה"א ויכוין צירוף היה"ו.
13. **עוזרדין** – יהגה במשנה ב' דפרק כיצד מברכין בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה ויכוונו בסופי תיבות שם אהי"ה, ומשנה א' דפרק א' דמאי, ויכוין צירוף היו"ה.

14. פרישין - יהגה במשנה ג' על דבר שאין גדולו מן הארץ על הגבינה ועל היבצים איזמר, ויכונו בשם אהו"ה החתום בראשי תיבות ויוצא מפסוק את השמים ואת הארץ, ובמשנה ג' דפרק א' דמעשרות.

15. גודגוניות - יהגה במשנה ד' וה', ויכונו בשם ע"ב בר"ת בי"ך ע"ל היין.

16. סופאייפה - יהגה במשנה ו', ויכונו בס"ת בא' להם' יין גימטריא יאהדונ"הי.

17. בטנים - יהגה במשנה ז' הביאו לפניו מליח וכו' מברך על העיקר ופותר את הטפילה, ויכוין בשם אהו"ה.

18. גינדאש - יהגה במשנה ח' אכל תאנים וענבים רבי טרפון אומר בזרא נפשות, ר"ת גימטריא שם יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה.

19. ניש"פולאש - יהגה במשנה ראשונה מפרק שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן אכל כו', ר"ת א"ל.

20. תורמוסים - יגמור כל הפרק ויכוין במשנה ג' ברבוא אומר אלהי הצבאות יושב הכרובים ר"ת שם אהו"ה, ומשנה ד' שלשה שאכלו כאחד אינם רשאים יכונו בשם אדנ"י, ובמשנה ה' שתי חבורות שהיו אוכלות כו' הרי אלו מצטרפין לזימון יכונו שם אל"הים, ובמשנה א' מפרק אלו דברים וכו' ואחר כך מברך על היין ובית הלל איזמרים יכונו שם אהו"ה,

ואחר כך ישתו כוס יין אדום במעט יין לבן, ויכונו לשם ב"ן יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה.

אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בשפר התיקון הלז לעורר שרשו למעלה באילנא דחיי, ולא ימיש מעשות לתיקון מעוותו, ומצא כדי גאולתו לאשר מעל בקדשי שמים והוא חבר לאיש משחית בהתהנות מהעולם הזה בלא ברכה, או באשר חדל מאכול כל מיני פירות להרבות ברכות ולא אכל, כמו שנתבאר בראש הסדר, שעתיד לתת דין וחשבון על זה. עתה בשפר התיקון הזה מעוות לו יוכל לתקן, ומשך משך מקור הברכה אשר מנע בכח סגולת אכילת הפירות וברכותיהם, ומשם יושפע שפע רצון ברכה ונדבה על העץ ועל פרי העץ תמיד כל השנה. ואף גם זאת ברכות לראש צדיק חי העולמים, ומחץ מכת פגם הברית ירפא, בהיות עצם התיקון בפירות פרי צדיק עץ חיים. עכ"ל הספר "פרי עץ הדור".

יעזור ה' שאכילת הפירות בט"ו בשבט תרומם את האופן בו אנו אוכלים כל השנה. שנאכל מתוך הכרה בטוב המופלג של השי"ת ובאהבתו הגדולה אלינו, ונגלה טוב זה בכל הבריאה הנפלאה שתכנן ויצר למעננו.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

א. שיר לט"ו בשבט

הרב 'בן איש חי' זצ"ל:

שיר זה חיברו הרב בעל 'בן איש חי' זצ"ל ונהג לשוררו בט"ו בשבט ובעת ברכת האילנות:

אז ירנן עץ היערים, לפני א-ל אדיר אדירים, יעיר זמירות ושירים, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

ברוך א-ל שוכן ערבות, הבורא נפשות רבות, וברא אילנות טובות, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

ברא כל מיני מזונות, ובטבו מלא גרנות, על זאת אביעה רננות, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

רם כל בשמי מעונים, ברוח מברך השנים, מצמיח עשבי גפנים, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

כבדו א-ל באורים, הגדיל ענפים וזמירים, וברא זיתים ותמרים, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

שער י' | פירות הילולים - ט"ו בשבט תתקיט

יתפאר חי דר מעונה, מצמיח פרי תאנה, נודה לו בשיר ורננה, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

הללו א-ל חי בזמירות, המגדיל על מי נהרות, רמונים ומיני פירות, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

חזקו לבבות שובבות, שמחו בנים עם האבות, כה נזכה לשנים רבות, אשיר שיר חדש

יתפאר א-ל חי צורנו ושמנו יתקדש

ב. תפילה על האתרוג

כתוב בספר בני יששכר (חודש שבט מאמר ב'), וז"ל:

קבלנו מאבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ויפה ומהודר שיזמין השם יתברך בעת המצטרך למצוה, כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות, והוא כפי הזכות של כל אחד מישראל. הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה שיזמין לו השם יתברך לעת המצטרך את הפרי עץ הדר, והנה תפילתו תעשה פירות. עכ"ל.

הרב בעל 'בן איש חי' זצ"ל בספרו 'לשון חכמים' (ח"א סי' ל"ו) כתב:

בט"ו בשבט ראש השנה לאילנות, על כן טוב ונכון לומר ביום ט"ו בשבט בשחרית פסוקים אלו ובקשה זו. וידוע הוא שיש קבלה ביד חכמי אשכנז ז"ל שצריך לבקש ביום ט"ו בשבט בפרטות על האתרוג שיזדמן לישראל אתרוג טוב ויפה בחג:

ויאמר אלוקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע, עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו על הארץ, ויהי כן. ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו, ועץ עשה פרי אשר זרעו בו, וירא אלוקים כי טוב.

אנא יי הושיעה נא - היום הזה לאילן הוא ראש השנה.

אנא יי הצליחה נא - היום הזה לאילן הוא ראש השנה.

אנא יי הרויחה נא - היום הזה לאילן הוא ראש השנה.

אנא יי היטיבה נא - היום הזה לאילן הוא ראש השנה.

אנא יי ברך את היום הזה - לאילן הוא ראש השנה.

אל נא, פצה³⁷ שנה זו משמיר ושית³⁸, וברך עץ ושמן זית,
הושענא והושיעה נא.

אל נא, במטר רוח חרבונ³⁹ ישימון, וברך גפן ותאנה ורימון,
הושענא והושיעה נא.

אל נא, רומם עצרת עוללי טיפוחים⁴⁰, וברך אגוז ותמר ותפוחים,
הושענא והושיעה נא.

אל נא, צדקך מעמך כל יפסק, וברך חרוב וקרוסטמל⁴¹ ואפרסק,
הושענא והושיעה נא.

אל נא, חלץ קהילה אשר סביבך תערוג, וברך התות והאגס והאתרוג,
הושענא והושיעה נא.

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתברך כל אילנות האתרוג להוציא פרותיהם בעיתם, ויוציאו אתרוגים טובים יפים ומהודרים ונקיים מכל מום, ולא יעלה בהם חזזית ויהיו שלמים, ולא יהיה בהם שום חיסרון אפילו עקיצת הקוץ. ויהיו מצויים לנו ולכל ישראל בכל מקום שהם, לקיים בהם מצוות נטילה עם הלולב בחג הסוכות שיבוא עלינו לחיים ולשלום, כאשר צויתנו בתורתך על ידי משה עבדך "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות".

ויהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שתעזרנו ותסייענו לקיים מצוה זו של נטילת לולב והדס וערבה ואתרוג כתיקונה בזמנה בחג הסוכות, שיבוא עלינו לחיים טובים ולשלום, בשמחה ובטוב לב, ותזמין לנו אתרוג יפה ומהודר ושלם וכשר כהלכתו.

ויהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתברך כל מיני האילנות ויוציאו פירותיהם ברבוי, שמנים וטובים, ותברך את הגפנים שיוציאו ענבים הרבה שמנים וטובים, כדי שיהיה

37 פי' הצל

38 פי' קוצים מזיקים

39 פי' יובש

40 נראה הפי' התאספות עדת ישראל שהיא חביבה לפניך כמו עוללים היחידים וחביבים על אבותם עד שמודדים אותם בטפחים. ["עללי טפוחים" ע' איכה ב', כ']

41 פי' אגוז לוז

בחצרו מספר עצי פרי שהיו רכושו הפרטי, ומכיון שהחורף בסאמארקאנד נחפז לצאת ובשורת האביב מזדרזת לבוא, כך יצא הדבר כי בט"ו בשבט כבר נתנו עצי פרי אלה סימני לבלוב ראשונים, סימני הארה בתוך ההסתר לכבוד ראש השנה לאילנות. לכן השמחה היתה שרויה אותו יום בחצרו של רבי רפאל.

רבי רפאל עלה לבו על גדותיו מהתרגשות מחדוות החסד העליון של פירות האילן, והזמין החוצה, בצילם של עצי הפרי המתעוררים מקפאונם החורפי, כל פליט ואורח שמצאו קורת גג אצלו. את כולם הוא אסף בחצר לכבודו של חג האילנות. לאשרו של רבי רפאל לא היה גבול, לשמחתו לא היה קץ, אולם כיצד הוא ידביק ברגשי אשורו ושטף שמחתו את אלה היהודים המרודים השבורים והרצוצים, אשר כל עולמם נחרב עליהם?

גם לכך מצא רבי רפאל סגולה טובה. מתוך איזה אוצר סמוי וחשאי הוציא שקית עם צימוקים ושקדים. מה זה?! צימוקים ושקדים באמצע המלחמה הנוראה והרעב הנורא?! - לא פחות!! מתהלך רבי רפאל בחצרו ומכבד ביד נדיבה ובעינים שופעות שמחה, קומץ שקדים וצימוקים לכל אורח ופליט, קומץ לכל אחד. והקומץ הזה חולל את הפלא, האנשים הדוויים והסחוטים נתאוששו בבת אחת. משחשו בין אצבעותיהם את הצימוקים והשקדים הריחניים והטעימים, הרגישו את החסד האלוקי שעוד חי וקיים. היה זה כמשיב רוח, בשורת נועם מעולם שהיה ונאבד, הא-ל הטוב עוד מטיב בעולמו, האור עוד מאיר בתוך החושך... והמאור חזר לעיניהם...

"שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה!!", הרים רבי רפאל את קולו הרועם עם נהימה נרגשת לבבית מהולה בו, נתמוגג כולו ויצא במחול עז. רוקד רבי רפאל בחצרו ושר לכבוד היום ולכבוד הבורא הטוב והמטיב. רוקד הוא בסאמארקאנד והפליטים היהודיים חמוסי בית ונעדרי מנוחה, גם הם נדבקים בשירתו ומחולו של רבי רפאל, ורגליהם נסחפות עם זרם הריקוד. כך רקדה סאמארקאנד לכבודו של ט"ו בשבט ולכבוד הבורא שחסדו קיים ומאיר אף בתוך מעמקי החושך.

[ע"פ ירחון בית יעקב גליון 45.44, תוה"ד]

שער יא

ליהודים
היתה אורה
פורים

ימי הפורים הם ימי משתה ושמחה
של מצוה, כי בהם הראנו השי"ת
חיבה יתירה.

(פלא יועץ, ע' פורים)

יכניס האדם שמחה עצומה בלבו,
על שבחר בנו עם קדוש לחלקו
ולגורלו להיות אלוהינו ופטרונו,
לעמוד בימין צדקנו בכל צרה וצוקה
בנסים וגבורות נפלאים, כמו שעשה
לנו [בימים ההם] בזמן הזה בהצלת
נפשנו ממות לחיים.

(יסוד ושורש העבודה י"ב, ג')

יום מקודש ומרומם

יותר מכל חג אחר, חשוב לברר את יסודותיו האמיתיים של פורים. מתוך חוסר הבנה במטרת החג, ותרומתן של מצוות היום להשגת מטרה זו, יום נעלה זה נהפך אצל רבים ליום של הוללות רח"ל וחוסר משמעות רוחנית. על כן כדאי להקדיש מחשבה לברר את מהותו של יום מיוחד זה, והאופן הנכון של קיום מצוותיו.

תוכן השער

הקדמה ..... תתקכט

פרק א' מצוות היום עוקרות את עמלק ..... תתקלג

פרק ב' שורש כוחו של עמלק ..... תתקלו

פרק ג' מצות הלב של מצוות היום ..... תתקנא

- כוונת מצות "חייב איניש לבסומי בפוריא"
- המסר של מגילת אסתר
- מטרת מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים

פרק ד' "קימו וקבלו היהודים" ..... תתקפה

הקדמה

כיפורים - כ"פורים"

בזוה"ק מובא שהשם "פורים" הוא על שם יום הכפורים - שבדומה ליום הכפורים, פורים הוא יום שבו מתאפשרת לאדם כניסה ל"קודש הקדשים" למקום הקדוש והמרום ביותר "לפני ולפנים" בעומק נשמתו.

כתוב בתיקוני זוהר (תי' כ"א, נ"ז ע"ב):

"פורים אתקריאת על שם יום הכפורים"

[תרגום: "פורים נקרא על שם יום הכפורים"].

הרב חיים פרידלנדר זצ"ל ביאר את הדברים בספר שפתי חיים (מועדים ב' עמ' ר"ה), וז"ל:

מובא בספרים הקדושים: "יום הכיפורים כ-פורים", דהיינו, היום הקדוש בשנה יום הכיפורים, הושווה במעלתו לפורים¹. למדים אנו מכאן עד כמה גדולה היא מעלת פורים, ואף משמע כי מעלתו גדולה מיום הכפורים, שהרי מי נתלה במי, הווי אומר קטן נתלה בגדול (ע' תענית ז' ע"א).

מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל ביאר במה פורים נעלה יותר מיום הכיפורים. כי מעלתו הגדולה של יום הכיפורים היא "כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' לפני ה' תטהרו" (ויקרא ט"ז, ל'), ועל ידי כך זוכים להתעלות ולדביקות בהקב"ה. אמנם קירבה זו באה מתוך יראה בבחינותיה השונות, יראת העונש, יראת החטא, יראת הרוממות, הכלולות כולן באימת הדין. למעלה מזה, יום הפורים שבו אנו מתקרבים להקב"ה מתוך אהבה ושמחה כתוצאה מהכרת ניסי ה'

1 ע"ע בזה ספר לקוטי הגר"א עמ' קנ"ד ע"ב.

והשגחתו התמידית עלינו אף בתוך הגלות וההסתר. אהבה, כידוע, היא מדרגה עליונה יותר בקירבה אל השי"ת מאשר היראה, אם כן הקירבה אל הקב"ה מצד האדם ביום הכפורים היא פחותה וטפלה ביחס אל הקירבה לה זוכים ביום פורים.

שמחת פורים היא עבודה מרוממת ביותר, שעל ידי קיום מצוות היום כתיקונן ניתן להשיג בו הישגים רוחניים נעלים שקשה לקבלם בשאר ימות השנה, וכמו שכתב השפת אמת (פורים שנת תרנ"ז), וז"ל:

איתא בזוהר הקדוש (ת"ז נ"ז ע"ב) פורים על שם יום הכפורים ... כי ביום הכפורים נכנס הכהן גדול לפני ולפנים, ועל זה כתיב "ואל יבוא בכל עת" רק ביום מיוחד², ועל ידי תענית כל בני ישראל "ועניתם את נפשותיכם". ובימי הפורים כתיב "אבוא אל המלך אשר לא כדת" במקום שאין רשאין לבוא בכל עת, רק בפורים ניתן רשות להתגלות אור הנעלם.

עוד כתב השפת אמת (פורים שנת תרל"ה). וז"ל:

פורים כמו יום הכפורים, וביום הכפורים באין למעלה מהטבע על ידי ביטול הגוף אכילה ושתיה ו"עניתם", על ידי זה באים לעלמא דחירות, ויש בו סליחת עונות. כמו כן בפורים על ידי משתה ושמחה יכולין לבוא גם כן לזה.

בפורים יש אפשרות לכל אחד להיכנס "לפני ולפנים" בתוך "קודש הקדשים" של פנימיותו, וליצור קשר עם רגשות ה"אחדות" שבעומק נשמתו³, אשר בו מורגש אחדות מושלמת עם השי"ת, עם התורה ועם כלל ישראל. בהמשך נשתדל בעה"י לברר את האופן בו ניתן להשתמש ביום מיוחד זה כדי להשיג את הקדושה הנעלה הטמונה בו ואת העלייה הרוחנית שניתן לזכות בה על ידו.

² ע"ע שפת אמת (פרשת אחרי, שנת תרס"ד): 'ואל יבא בכל עת אל הקודש', מכאן אמרו חז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד. כי בכל השבתות וימים טובים אינו יכול לכונס לפני ולפנים, רק ביום"כ שהוא בחינת בעלי תשובה שנפתח להם שער מעולם העליון.

³ מדור "תמתי" של אהבת ה', ע' שערי אהבה ח"א פרק ג' ע"פ פי' הגר"א שיהש"ר (ה', ב'). כדי לעורר את הלב לחוש רוממות זו של היום שהיא מעין יום הכפורים, יש נוהגים בפורים לומר קדיש תתקבל בסוף תפלת מנחה בניגון של ימים נוראים (תורת חיים עמ' קכ"ג, מנהגי הגר"י.ח. זוננפלד זצ"ל).

השמחה האמיתית של פורים!

הרב ישראל אליהו וינטרוב זצ"ל:

המצוה היא שמחה של דבקות בה'

רבי ישראל אליהו וינטרוב זצ"ל סיפר כיצד היתה נראית שמחת פורים אצל רבי ירוחם ממיר זצ"ל. סביב השולחן ישבו גדולי תלמידיו: רבי חיים שמואלביץ, רבי לייב מאלין, רבי יונה מינסקר (בעמח"ס "יונת אלם"), רבי שמואל רקובר ורבי מיכל פיינשטיין. ישבו יחדיו ושרו שירי דבקות, ובין שיר לשיר היה רבי ירוחם משמיע עוד רעיון עמוק, עוד מאמר מוסרי.

בין הנוכחים היה גם בחור צעיר אמריקאי שלא הכיר שמחת פורים כזאת, ורצה ל'שמח' את הצבור, והחל להתהולל ולהשתולל כשיכור. ביקשו כולם להוציאו מהחדר. מדוע? וכי רע הדבר לעשות אורה 'שמחה' בפורים?

הסביר הרב וינטרוב: נתאר לעצמנו בחור מעוכב שידוך, שסוף סוף בחסדי השי"ת מצא את זיווגו, ועכשיו חוגגים את האירוסין. איזו שמחה יש בבית, כולם רוקדים ושרים. במיטה שוכב עולל פעוט, יענקל'ה בן השנה ומשהו, לאיש אין זמן בשבילו והוא ממרר בבכי. ניגשים אליו ואומרים לו: "יענקל'ה למה אתה בוכה? מאירק'ה אחיך התארס, בוא ותרקוד אתנו!" יענקל'ה לא יודע מה רוצים ממנו, הוא ממשיך לבכות. נותנים לו איזה ממתק להרגיע אותו, ואז גם הוא מחייך ושמח, ואולי אף יצטרף לריקוד. וכי הוא שמח באירוסין? הוא שמח בממתק שקיבל. כיון שאין לו שכל להבין את משמעות השמחה האמיתית, הוא צריך ממתק כדי לעורר את שמחתו. אולם בני הבית והחתן בעצמו אין להם צורך בממתק, עצם שמחת האירוע מספיקה לעורר את לבם בריקוד של הלל והודיה לה'.

בפורים, השמחה האמיתית היא שמחה בגילוי טובו הגדול של השי"ת ואהבתו המופלאה לעם בחירתו, ולא בדברים ריקים. לצערנו יש הרבה "יענקל'ה" בפורים, שאינם מבינים במה באמת צריכים לשמוח. נותנים להם תחפושות וממתקים כדי שישמחו כפי דרגתם והבנתם, ובלבד שיטלו אף הם חלק בשמחה. אולם אנחנו צריכים להתעלות ולהרגיש את השמחה האמיתית: שמחה בקרבת ה' שניתן להשיג במיוחד ביום זה ובגילוי כבודו ית' שהתגלה בימים ההם בזמן הזה, וחלילה לנו לרדת לשמחה שטחית של הוללות וקלות ראש.

[רבי חזקיהו מישקובסקי מו' דורש טוב, תוה"ד]

הגראי"ל שטינמן זצ"ל:

כל המקודש מחברו חרב מחברו

היצר תמיד משתדל להרויח את פרנסתו, וביום שבו צריך להתרומם הרבה, כפי שהמקובלים אומרים שיום הכיפורים הוא "כפורים" - מעין קדושת פורים, מה קורה? אפילו אם אנשים לא חוטאים, מכל מקום הופכים את היום הזה לכלום, וזה כל כך השתרש עד שחושבים שכלל שיותר משתטים יותר מקיימים את המצוה. והכלל הוא שאי אפשר להרויח מצוה על ידי עבירה - וכי אפשר לזכות לקדושה על ידי דברים בטלים?! דוקא בימים אלו שעלינו להתחזק ולהתעלות בהם, אז הרע מתגבר ש'כל המקודש מחברו חרב מחברו'.

[ימלא פי תהלתך ח"ב עמ' תק"ו, תוה"ד]

פרק א'

מצוות היום עוקרות את עמלק

המלחמה עם עמלק ממשיכה בכל דור. ייעודו של פורים הוא להגיע על ידי מצוות היום לסלק את השורשים של עמלק הנמצאים בתוכנו. על ידי עקירת שורשים אלו בימי הפורים, נהיה מוכנים לזכות לאורות הגאולה של חודש ניסן.

כתב הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק ד' פ"ז אות ו'):

סדרה החכמה העליונה שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשבוע תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו. והנה על פי זה נצטוינו בחג בכל הענינים שנצטוינו ... ועל דרך זה חג השבועות למתן התורה, וחג הסוכות לענין ענני הכבוד ... וכן חנוכה וכן פורים⁴.

4 וכ"כ בספר פרי עץ חיים לאריז"ל (שער ר"ח חנוכה ופורים, פ"ה: סוד הפורים), וז"ל: "הש"י ברחמיו רצה להטיב עמהם [עם כלל ישראל בזמן נס פורים] יותר מכל אשר היה בתחלה, שכמוה לא נהיתה מימי קדם, ... והש"י רוצה להטיב עמנו, ולהאיר לנו בכל זמן וזמן, ובכל שנה שנה ושנה בימי הפורים האלה, שאז נעשה הנס, ושתמיד בימים האלה יתגלה אותו הארה ... והנה הארה הזאת לא היתה, לא בשבת ולא ביו"ט, אלא בפורים לבד, זה שאמרו רז"ל "כל המועדים עתידים לבטל, חוץ מן הפורים, שנאמר 'ימי הפורים לא יעברו וכו'" (אסתר ט', כ"ח). והבן מה שכתוב "לא יעברו מתוך", כי תמיד נשאר הארה זו בזמן הזה של ימי הפורים, ולא תתבטל ... כי היא הארה אשר מעולם לא נהייתה כמוהו. זה סוד "וזכרם לא יסוף מזרעם" ... לא יסוף ולא יפסוק מזרעם של ישראל תמיד, כי בכל ימי הפורים האלה, יהיה אותו הזכר קיים, ונתגלה אותו הארה". עכ"ל האריז"ל. וכתב על דבריו הגר"ש פינקוס זצ"ל (שיחות עמ' ס"ו): האריז"ל מחדש שעיקר תוקף הנס של פורים אינו רק בהצלה שזכו לה באותה שעה, אלא ש"זכרם לא יסוף מזרעם", שאותו תוקף של רחמנות ועוצמת האהבה שגרמו להצלה, מתחדשים בכל שנה ושנה באותה מדה ממש, אף שעכשיו אנו כבר לא באותו מצב של צרה שהיתה בזמן המן. ואומר האריז"ל שהארה ייחודית זו אינה מתגלה בשאר ימים טובים, ועיקר היו"ט של פורים נקבע על הארה מיוחדת זו המתגלה בכל שנה ביום זה. עכ"ל. וכל קב הישר (פרק צ"ט אות ה'): וצריך אתה לדעת כי יש עולם למעלה ... ואין אותו העולם מתגלה לחוץ מחמת רוב קדושתו כי אם פעם אחת בשנה מתחיל להתגלות בהתחלת קריאת מגילה, ומזה העולם היה שורש נשמתו של מרדכי הצדיק. וצריך אנו לעורר רחמים שיתגלה העולם הנ"ל לחוץ וישפיע ויאיר על רישא דעמיה המתאספים לשמוע מקרא מגילה בלב טהור בלב של כוונה. עכ"ל.

וכתב האלשיך הק' (סוף פ' בשלח וס"פ כי תצא) שהמצוות של מחיית עמלק ושנאתו לא נאמרות רק כלפי האומה של עמלק. אלא יסוד המצוה הוא לסלק מתוכנו את הטומאה והניתוק מהשי"ת הנמצאים בתוך ליבנו, שמהם יונק עמלק את כוחו. זוהי הדרך למחות בפועל את עמלק. וז"ל האלשיך הק':

לו חפץ ה' להמית את עמלק, למה יאריך לו ויצוה לנו לזכור ולא נשכח לדורות, ו[הרי] נשבע למחותו - ו[למה] לא יעשנו בפועל וישלח חרונו יאכלמו בקש?

והענין, יען כי אין אומה נופלת למטה עד שיפול שרה תחלה, כדאמרינן (ישעיה כ"ד) "יפקוד ה' על צבא המרום במרום" ואחר כך "מלכי האדמה באדמה". והנה ידוע כי אין שרו של עשו ועמלק כיתר שרים ... כי שרו של עשו הוא סמא"ל הוא שטן הוא יצר הרע, ועל כן בכל חטא ועון אשר יעשה כל איש ואיש מישראל הוא מוסיף כח ואומץ בו. ואם כן איככה נוכל לו ואיך יפול משמים, ואנו מחזקים אותו בעונותינו. ... כי מלחמת השר הזה היא מלחמת היצר הרע והיא מוטלת על האדם ... ועל כן צריך זכירה זו בלב כל איש ישראל, למען ידעו כי בדבר הזה תלויה גאולתם וטובתם לעולם. ..

"והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך מסביב בארץ", שהוא מכל האויבים המסבבים את האדם, שהם כל כוחות הטומאה שבראתם בעונותיכם שהם המוסיפים כח בשרו של עמלק. אז בנפול האויבים ההם ... אז יקל הדבר לפקוד על השר תחלה במרום ... ואז לא ישאר לך לעשות רק ש"תמחה את זכר עמלק מתחת השמים".

וכתב רבי צדוק הכהן בספר מחשבות חרוץ (סי' י"ד ד"ה ד' מצות) שכל המצוות שתקנו חכמים בפורים מיועדות לעזור לאדם לעקור את השורשים של עמלק הקיימים עדיין בתוכינו בעוה"ר. וז"ל:

ארבע מצות יש בפורים: מקרא מגילה, ומשלוח מנות, ומתנות לאביונים, והסעודה דמשתה ושמחה. ובודאי נתקנו להמשיך על ידי זה עליו קדושת היום, כמו שהיה אז ליהודים ארבעה דברים: "אורה ושמחה וששון ויקר", ולעשות על ידי זה מחיית עמלק, בכל פרט ופרט ענין מיוחד ומדרגה מיוחדת מכוחות של עמלק.

דבר זה מתאים לדברי הרמח"ל הנ"ל שבכל חג מחגי השנה חוזרות בכל שנה אותן האורות

שהתגלו בימים ההם בימי הנס, ועל כן מבואר הדבר שבפורים בכל שנה מתחדשת האפשרות להכניע את טומאת עמלק. וכן נראה כוונת המדרש⁵, וז"ל :

"כי יד על כס י-ה" - זהו ימי הפורים, שהוא י"ד וט"ו לחדש אדר.

[היינו "יד" = י"ד אדר, "י-ה" = ט"ו אדר, אשר על ידם יש "מלחמה לה' בעמלק מדור דור"]

על פי זה מובנת תקנת חז"ל שתיקנו קריאת פרשת זכור לפני פורים, שמצות מחיית עמלק היא היסוד של כל מצוות היום.

נמצא שמשימתנו בפורים היא להגיע על ידי השמחה ושאר מצוות היום לסלק את השורש של עמלק הנמצא בתוכנו. עבודה זו תביא לאפשרות למחות בפועל את עמלק, בצורה של "יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה" כדברי האלשיך הק' המובא לעיל. על ידי עקירת שורשי טומאת עמלק מתוך ליבנו בימי הפורים נהיה מוכנים לזכות לאורות הגאולה של חודש ניסן.

לפי זה יוצא, שכדי להבין את מצות היום של פורים יש צורך להבין את מהותו ואת שורשיו הרוחניים של עמלק, וכדלקמן.

פרק ב'

שורש עמלק - "היש ה' בקרבנו"

כל כוחו של עמלק נובע מחוסר בהכרה מושלמת ש"יש ה' בקרבנו" - שהשי"ת עם כל מידות טובו וחסדו המופלגות, משגיח עלינו תמיד אף בתוך ההסתר הגדול ביותר. חוסר בהכרה זו, וחוסר בהכרת טובה להשי"ת על כל חסדיו המרובים, הוא השורש של כל הצרות שבאו על כלל ישראל בתקופת נס פורים, והוא שמביא את עמלק להתגרות בישראל בכל הדורות, רח"ל.

א. "היש ה' בקרבנו"

כאשר עמלק בא ח"ו נגד כלל ישראל, יש לכך תמיד סיבה רוחנית ברורה, כפי שכתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ג):

ר' פנחס אומר אחר ארבעים שנה רצה משה להזכיר לישראל ואומר להם זכורים אתם שאמרתם במדבר הזה "היש ה' בקרבנו אם אין", אלא אמר משה אם אני אומר להם כך הרי אני מגלה את פניהם (מלבין פניהם - ל' הילקוט), והמגלה פנים לחבירו אין לו חלק לעולם הבא, אלא אני אומר להם כך מעשה עמלק, והם מבינים מה שכתוב לפניו. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס אחד, וכלב קשור בפתח הפרדס, והמלך יושב בעליותיו צופה ומביט כל מה שבפרדס. נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס ושיסה בו את הכלב וקרע את בגדיו. אמר המלך אם אני אומר לאוהבי למה

6 מובא מעין זה גם בילקוט שמעוני (דברים פרק כ"ה, רמז תתקלח), פסיקתא רבתי (פ' י"ב), מדרש רבה שמות (כ"ו, ב'), ומדרש תנחומא יתרו (פ"ג).

נכנסת לתוך הפרדס הרי אני מגלה את פניו, אלא הריני אומר לו הראית אותו
כלב שוטה איך קרע את בגדיך, ולא היה מבין שאתה אוהבני. כך אמר משה
הרי אני אומר להם לישראל מעשה עמלק, ומיד הם מבינים מה שכתוב לעיל.
לפיכך אמר להם משה "זכור את אשר עשה לך עמלק".

עוד מובא בילקוט שמעוני (בראשית פ' כ"ז, רמז קט"ו):

"הקול קול יעקב והידים ידי עשו": אם אתה מפטט בקולך [רש"י ערכין ט"ז: פטיט -
לשון קול היוצא בחשאי], "הידים ידי עשו", וכן הוא אומר "היש ה' בקרבנו"
מיר "ויבא עמלק".

היינו שעמלק הוא הכלב שתפקידו לעורר את כלל ישראל לתשובה, כאשר הם מפטטים בקולם
ואומרים מעין מה שאמרו במדבר כאשר היה חסר להם מים - "היש ה' בקרבנו?".

נמצא שכדי להבין מה מביא רח"ל את עמלק להציק לכלל ישראל ל"ע בכל הדורות, חשוב
להבין את חטאם של כלל ישראל כאשר אמרו "היש ה' בקרבנו?".

כתוב בשמות פרק י"ז:

וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים, וְאִין
מִיָּם לַשָּׁתַיִת הָעָם. וַיִּרְבֶּה הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ: תָּנוּ לָנוּ מִיָּם וְנִשְׁתֶּה.

וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה: מַה תִּרְיִבוֹן עִמָּדִי מִה תִּנְסֹן אֶת ה'.

וַיִּצְמָא שֵׁם הָעָם לַמִּיָּם וַיִּלֶּן הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ: לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ
מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתֵינוּ וְאֶת בְּנֵינוּ וְאֶת מִקְנֵינוּ בַּצָּמָא.

וַיַּעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר: מַה אֶעֱשֶׂה לָּעָם הַזֶּה עוֹד מַעַט וְסָקְלֵנִי.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אֶתָּה מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּף אֲשֶׁר הִכִּיתָ
בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בִּידֶךָ וְהִלַּכְתָּ. הִנְנִי עִמָּךְ לִפְנֵיךָ שֵׁם עַל הַצּוֹר בַּחֲרֹב וְהִכִּיתָ בַּצּוֹר
וַיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם וְשָׁתָה הָעָם. וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לָּעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.

וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסֵּה וּמִרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה'
לֵאמֹר: הִישׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין.

וַיָּבֹא עֲמֶלֶק, וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים.

בכמה מדרשים מוסבר חטא זה של כלל ישראל. להלן מדרשים אלו מובאים בפירוט מלא, כדי
לעמוד בעה"י בבירור על נקודה חשובה זו של מהות תפקידו של עמלק.

וז"ל המדרש תנחומא (הקדום והישן) פ' תולדות:

"הקול קול יעקב": אמר לו, עשו אחיך אם הגיעו צרה מתחיל מחרף ומגדף, אבל אתה אם הגיעך יסורין כבוש יצרך ואל תכעוס בקולך את יוצרך. ואם מפטיט אתה בקולך הרי ידי עשו ממשמות כך. שכן את מוצא ברפידים פטטו ישראל בקולם ואמרו "היש ה' בקרבנו וגו'", מיד בא עמלק שנאמר "ויבא עמלק".

היינו שהליקוי היה התגובה של התרעמות נגד ה' בעת צרה. וכן מבואר בפסיקתא רבתי פרשה י"ב:

ר' יצחק אומר מהו "כל הנחשלים אחריך"? כל מי שהיה קורא תגר אחר הקב"ה "היש ה' בקרבנו" (שמות י"ז, ז'). [ע' רע"ב פרקי אבות (ד', י"א): קטיגור - מליץ רע, ול' "קטיגור" - קורא תגר. ו"סניגור" שהוא הפך קטיגור, פירושו שונא תגר. וע"ע רש"י ראש השנה דף ד' ע"א: ישראל - שלבו לשמים, ואם מריעין לו בחייו אינו קורא לו תגר, אלא תולה היסורין בעונו, אבל נכרי אם אין מטיבין לו כגמולו קורא תגר.]⁷

עוד מובא בפסיקתא רבתי פרשה י"ג את המשל המובא ברש"י שם על הפסוק (שמות י"ז, ח'), ששורש חטאם היה חוסר הכרתם בחסד ה' האדיר שליווה אותם עד אז:

"היש ה' בקרבנו" (שמות י"ז, ז'). ר' נחמיה אומר מהו "היש ה' בקרבנו"? אמרו "אם מספיק לנו מזונות נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו" ... ראה שטות שהיה בידם, השכינה הייתה סובלת אותם, טעונים על ענני כבוד ומוקפין בהם, ועמוד הענן מהלך לפניהם "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך" (דברים א', ל"א) והם אומרים "היש ה' בקרבנו".

אמר רבי ברכיה הכהן בי ר', לגבור שהיה מהלך בדרך ובנו על כתיפו. והיה מוליכו בשוק והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו "קח לי", והוא לוקח לו. פעם הראשון והשני והשלישי ובנו על כתפו, בסוף ראה אחד אמר לו "ראית לאבא?". מיד נטלו והשליכו לארץ, אמר לו "כל הדרך הייתי טוענך על כתיפי ועכשיו אמרת ראית לאבא?!". כך ישראל היו טעונים על ענני כבוד "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו" (שם), והם אומרים "היש ה' בקרבנו?" - מיד ויבא עמלק. [נמעין זה מובא גם בתנחומא כי תצא פרק ט', ופסיקתא דרב כהנא - פסקא ג' אות ט']

7 וכן במדרש תהילים מזמור ה': שעד שלא שתו מן הבאר מה היו אומרים, (שמות י"ז, ז') "היש ה' בקרבנו". מששתו אמרו, (שם כ"ד, ז') "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". ע"כ. הרי שהחטא של "היש ה' בקרבנו" הוא ההיפך של "נעשה ונשמע", היינו חוסר ההכרה בטובו ית' שהיתה מביאה לקבלת רצונו ית' באופן מושלם.

וכן בפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ג מובא שחטאו בכך שלא הרגישו עד כמה הקב"ה נמצא איתם דואג לטובתם:

"וינסו אותי זה עשר פעמים", ועוד הלשינו על הקב"ה ואמרו עזב אותנו במדבר הזה ואין שכינתו בקרבנו, שנאמר "היש ה' בקרבנו". ר' שמעאל אומר אחר הפרשה הזאת מה כתיב "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" בא עליהם עמלק להלחם בהם ולהפרע מהם.

ממקורות אלו רואים שהחטא של כלל ישראל היה שהם לא שמו לב מספיק לחסד ה' שליווה אותם, ועד כמה הקב"ה דואג לטובתם. שכן אם היו שמים לב לזה, היו מגיעים להכרה שניתן לסמוך על חסדו וטובו אף בשעת לחץ וצרה. בשמים מצפים מעם ישראל להרגיש שהקב"ה הוא טוב, שומר עליהם דואג לטובתם אף באמצע המדבר, ואף כאשר היו **כבר צמאים** למים ולא היה נראה איך יתכן בדרך הטבע שתבוא הישועה. על דבר זה הגיע עמלק, על תגובה לא נכונה של כלל ישראל למצב קשה שקרה להם בחיים. וכלשון המדרש תנחומא הנ"ל: "עשו אחיך אם הגיעו צרה מתחיל מחרף ומגדף, אבל את, אם הגיעך יסורין, כבוש יצרך ואל תכעיס בקולך את יוצרך. ואם מפטיט אתה בקולך הרי ידי עשו ממשמשות בך. שכן את מוצא ברפידים..."

ועל כן יש לשאול, איפה מוצאים בזמן מרדכי ואסתר שהיה חטא מעין זה של שאלת ה"יש ה' בקרבנו" עד כדי כך שהגיע שוב עמלק ורצה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, רח"ל?

נראה בעה"י ביאור הדבר על פי דברי הגמרא מגילה דף י"ב ע"א:

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: "מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה?". אמר להם: "אמרו אתם!". אמרו לו: "מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע". [אמר להם:] "אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו?" אמרו לו: "אמור אתה". אמר להם: "מפני שהשתחוו לצלם". אמרו לו: "וכי משוא פנים יש בדבר [רש"י: היאך זכו לנס?]". אמר להם: "הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים. והיינו דכתיב 'כי לא ענה מלבו'."

וכתבו התוספות במסכת עבודה זרה דף ג' ע"א שלא היה בהשתחויה לצלם איסור עבודה זרה:

שלא השתחוו לצלם - אומר רבנו תם דצלם דנבוכדנצר לאו עבודת כוכבים הוא, אלא אנדרטי עשוי לכבוד המלך.⁸

8 וע"ש המשך דברי התוספות. וז"ל: ובהכי ניחא דנקט גבי אברהם "שלא עבד עבודת כוכבים" ובחנניה מישאל ועזריה "שלא השתחוו לצלם". וניחא הא דאמרין בפרק אלו נערות (כתובות דף לג:) "אלמלי נגדו לחנניה מישאל

וכן לענין ההנאה מסעודתו של אחשורוש כתב רבי צדוק הכהן זצ"ל בספר ישראל קדושים (אות ח' ד"ה וז"ש) שלא אכלו שם מאכלות אסורות:

הקריעות בלבבות דבני ישראל ... כי עדיין היו ישנים ממצות [כלשון המדרש "ישנו עם אחד" - ישנים הם מן המצות], כמו שהוכיח הא שנהנו מסעודת אותו רשע. שגם דברי התלמידים שאמרו דעל זה נעשו אינו דבר ריק, דלא היה נקבע בגמרא [היינו אף שרשב"י דחה תשובה זו היא לא נדחתה לגמרי]. רק שאף דלא שייך להעניש כל כך בשביל חטא המיעוט ... להכריע על ידם כל ישראל לכך חובה. רק כשכבר היה החטא בכלל ישראל, לענין התעוררות העונש על שלא שבו, שפיר סגי בחטא[ים] אלו לעורר הקטרוג על כלל ישראל, שגם חטאם [היה] רק מה שהיו כישנים. כי מסתמא לא אכלו שם דברים אסורים שהרי נאמר "לעשות כרצון איש ואיש" ו"אין אונס"¹⁰. וכל שכן לפי מה שכתוב במדרש רבה דהך "איש ואיש" הם מדרכי והמן שהיו ממונים בסעודה. ומסתמא מדרכי הצדיק היה משגיח על זה שלא יכשלו ח"ו בני ישראל בשום דבר איסור. וכפי הנראה מסתמא מפני כן מינה גם כן אחד מישראל, מאחר שרצה להיות כרצון כל אחד, וידע דבני ישראל לא אכלי בהדיהו וכמו שאמר המן, ואי אז אכלי איך אמר המן כן, ועל כרחך דבאמת גם אז לא אכלו ממה שאכלו גוים רק מאכלים כשרים.¹¹

ואם כן ברור שהתביעה שהיתה נגדם בשמים על דברים אלו, היתה שהיה חסר בהרגשתם ש"יש ה' בקרבנו". ההשתחויה לצלם וההנאה מסעודת אחשורוש היו השתדלויות שנבעו מחוסר תחושת "יש ה' בקרבנו". הם לא חשו מספיק עד כמה השי"ת נמצא איתם, אוהב אותם ודואג לטובתם בכל מקום ובכל מצב, ושעל כן אין שום צורך בהשתדלויות שיש בהם סרך כיוון שאינו לגמרי כרצונו ית', אף כאשר הן מותרות על פי ההלכה.

ועזריה פלחו לצלמא" ואילו היה עבודת כוכבים ממש חס ושלום כי מדאגת שום יסורין שבעולם לא היו משתחיים לצלם, כר' חנינא בן תרדיון (לקמן י"ח). ששמו ספוגין על לבו ליסרו, ור"ע (ברכות ס"א): שסרקו בשרו במסרקות פיות. והיינו הא דפריך פרק מקום שנהגו (פסחים דף נ"ג): "מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לתוך כבשן האש" פירוש היה להם להשתחוות לצלם כיון שלא היה עבודת כוכבים ממש. ועוד ראה מפ"ק דמגילה (דף י"ב). "מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה מפני שהשתחוו לצלם וכו' הם לא עשו אלא לפנים" ואם היתה עבודת כוכבים היה להם למסור עצמן על קידוש השם. ולישנא דקרא נמי משמע הכי דכתיב "לא להיך לית אנן פלחין ולצלמיק לית אנן סגדין" משמע דתרי מילי הוו: [וע"ע מעין זה תוס' פסחים נ"ג ע"ב, וכתובות ל"ג ע"ב].

9 וכן משמע ברש"י על מגילת אסתר (ד', א') וז"ל: ומרדכי ידע - בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש.

10 ע' שיחות הר' ש. פינקוס לפסח עמ' צ"ב שמביא מחל' במדרש על זה.

11 ע"ע דברי רבי צדוק הכהן זצ"ל בספר רסיסי לילה (אות נ"ב ד"ה ובימי): וכל חטא דעונש המן מפני שהשתחוו לצלם או נהנו מסעודתו של אותו רשע, הכל לא היה איסור, כידוע מה שכתב התוספות (כתובות ל"ג: וש"מ) גבי אלמלי נגדוה כר' דהיה אנדרטי ולא הוצרכו למסור נפש. וכל שכן בסעודה שהוכרחו לעשות רצון המלך. עכ"ל.

ההתייחסות הרצויה שגרמה נחת רוח גדולה למעלה היתה התנהגותו של מרדכי הצדיק. הוא הבין שכיון שהכל מונהג על ידי השי"ת, אף כל הצרות, אין מקום להשתדלות שיש בה וויתור כל דהו על עקרונות התורה. אפילו רק סיכון לקבל השפעה שלילית מאוירה המנוגדת לרצון התורה של "קדושים תהיו", והורדה כלשהי של ההבדלה בין ישראל לעמים.¹²

זוהי המטרה של פורים בכל שנה ושנה. מטרת מצוות היום של פורים, והשמחה בו ובכל חודש אדר, היא להחזיר לנו את הרגש ש"יש ה' בקרבנו" בכל מצב ומצב, שאף בתוך ההסתר הגדול ביותר, השי"ת נמצא ושומר עלינו. תפקידנו הוא רק לעשות את רצונו, ללמוד תורתו ולהיות דבוקים בו, ואז הוא יפתח לנו את שערי חסדו וטובו ויגלה לנו את אהבתו וטובו האין סופיים.

"אבא! ... זה אתה!!"

הרב שמשון דוד פינקוס זצ"ל:

הטרגדיות הנוראות ביותר, אינם אלא כביכול 'מחבוא' של השי"ת. הרבש"ע בכבודו ובעצמו, עם כל חסדו וטובו ועם כל אהבתו אלינו, נמצא בתוכו. זוהי ההגדרה האמיתית של כל הצרות שבעולם - בין של הכלל ובין של כל יחיד ויחיד. תמיד זהו השי"ת המשדל אותנו לחפש אותו ולמצוא אותו בתוך ההסתר של הצרה. זאת עבודתנו במשך כל חיינו, להתחזק באמונה ובבטחון, ובכל מצב שהקב"ה שולח לנו, להרגיש את אהבתו ואת טובו שמאחורי מסיכת ההסתר של העולם.

[שיחות גלות ונחמה עם 'קכ"ג, תוה"ד]

12 וע' גמרא מגילה דף י"א ע"א, ששורש חטאם היה רפיון בעסק התורה. וז"ל הגמרא: רבי אלעזר פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא 'בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית' בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא מך [פרש"י: כמי שלא היה יכול להושיע], ואין "מך" אלא עני שנאמר "ואם מך הוא מערכך", ואין "מקרה" אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר "המקרה במים עליותיו". ע"כ. וכן זו היתה גם הסיבה שהביא את עמלק במדבר כמובא במכילתא פרשת עמלק פרשה א': אחרים אומרים אין "רפידים" אלא רפיון ידים, לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה לכך בא שונא עליהם. לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר (ד"ה ב' י"ב) "ויהי במלכות ירבעם ובחזקתו וגו'" [עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו]. מה היה ענינו של דבר (מלכים א' י"ד) "עלה שישק מלך מצרים וגו'" [על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך, ואת הכל לקח]. עכ"ל. ולכאורה ביאור הדבר שכאשר האדם עוסק בתורה בלי עצלות ורפיון ידים, הרי הוא קשור להשי"ת ולהיבט האמיתי על החיים שהוא ית' מנהיג את העולם לגמרי לפי ההוראות הכתובות בתורה. זהו להרגיש ש"יש ה' בקרבנו".

ב. שורש הנצחון - הכרת טובה

במכילתא בשלח (פרשת עמלק פ"א) מובא:

ויבא עמלק: יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מן העם כפוי טובה.

ממדרש זה רואים שמהותו של עמלק היא כפיות טובה, שהרשעות שלו נובעת מחוסר ההכרה בחסד ה' המושפע לו אישית ולעולם כולו. ואכן גילוי זה של חז"ל תואם את דברי החובות הלבבות (פתיחה שער עבודת האלוקים) שהיסוד של כל עבודת ה' הוא הכרת טובה להשי"ת, ועל כן צפוי שעמלק שהוא המוקד של הרע בבריאה, המידה המאפיינת אותו היא חוסר בהכרת טובה.

עוד רואים מדברי חז"ל אלו, שעמלק הוא השוט שבו משתמש השי"ת רח"ל לעורר את כלל ישראל, כאשר חסר להם בהכרת טובה אליו¹³. כך קרה בזמן יציאת מצרים שהגיע עמלק כאשר כלל ישראל אמרו "היש ה' בקרבנו" כמבואר בהרחבה לעיל. וכדברי הפסיקתא רבתי פרשה י"ג: "כל הדרך הייתי טוענך על כתפי ועכשיו אמרת ראית לאבא", ישראל היו טעונים על ענני כבוד כמו שכתוב "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו" (שם), והם אומרים "היש ה' בקרבנו?" - מיד ויבא עמלק.

לפי מכילתא זו נראה שמיושבת תעלומה אחת בדברי חז"ל שרבים התלבטו בפתרונה. והיא דברי הגמרא בחולין דף קל"ט ע"ב:

הָמֵן מִן הַתּוֹרָה מֵנִין? "הָמֵן הָעֵץ אֲשֶׁר צוִיתִיךָ לִבְלָתִי אֲכֹל מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ."

וצריך ביאור הקשר בין פסוק זה להמן הרשע.

אולם לפי המדרש הנ"ל הדברים מאירים. שהרי הביקורת של הקב"ה על אדם הראשון כשאמר מילים אלו "המן העץ אשר צויתך לבלתי אכול ממנו אכלת?" היתה חוסר הכרת טובה, כמובא במשנת רבי אליעזר פ"ז "לא נטרד אדם הראשון מגן עדן אלא על כפיות טובה" שזה היה שורש חטאו. שאם אדם הראשון היה חש הכרת טובה על העולם הנפלא שהשי"ת ברא בשבילו עם כל

¹³ על פי זה מבואר סמיכת פרשת בכורים בריש פרשת כי תבא לפרשת "זכור את אשר עשה לך עמלק" בסוף פרשת כי תצא, שהתיקון של הצרה של עמלק הבא על כפיות טובה הוא הבאת בכורים, כמו שפירש"י "לומר שאינך כפוי טובה". והוסיף על זה הרב שלמה פיישר זצ"ל במאמר בענין: שהרי זמן הבאת בכורים הוא עד החג, כי בחג הסוכות ישראל יוצאין ולולביהן בידיהם לומר שנצחו בדין שעמדו עם עמלק כדברי המדרש ממה שישראל יוצאין וכו' אנן ידעין דישראל אינן נצוחיא. והנה ארז"ל בתק"ז עה"פ (שה"ש ז' ט') "אמרתי אעלה בתמר" "אעלה" ר"ת אתרוג ערבה לולב הדס. ובמכילתא פ' משפטים עה"פ (כ"ב כ"ח) "מלאתך ודמעך לא תאחר" בכורים קרויין ארבעה שמות "בכורים תרומה מלאת ראשית". והנה הם ר"ת "בתמר". וזהו "אעלה בתמר" שבזכות הבאת בכורים הרמוזים בתיבת "בתמר" זוכין ישראל לאותות הנצחון על עמלק הרמוזים בתיבת "אעלה".

שכלוליו הרבים שהמציא להנאתו ולטובתו - ובפרט על המציאות הנפלאה של האשה שיצר לטובתו - לא היה עולה בדעתו ללכת נגד רצון ה' ולאכול מעץ הדעת. מהביקורת הזו של הקב"ה על חוסר הכרתו של אדם הראשון בטוב ה', נוצר שורש ישותו של עמלק בבריא, שכל מהותו היא כפיות טובה.

עוד לפי מדרש זה, מתגלה מערכת מופלאה המסתתרת מאחורי הסיפור של מגילת אסתר. שלפי דברי המדרש כוחו של עמלק ויחסו לעם ישראל נקבעים על פי התכונות של הכרת טובה וכפיות טובה. ואכן המתבונן בסיפור המגילה יראה שמידות אלו קיימות באופן בולט במרכז הסיפור. מנגנון הישועה התחיל עם הכרת טובה של אחשורוש למרדכי, שעל ידה מרדכי קיבל את שרותו והמן את מפלתו. במדרש מובא שהכרת טובה זו של אחשורוש סודרה מן השמים, שנשלח לו מלאך לעוררו להכיר טובה למרדכי, כפי שמובא בילקוט שמעוני אסתר (פרק ו', רמז תתרנ"ז), וז"ל:

באותה שעה אמר הקב"ה למלאך שממונה על השינה "בְּנֵי בצרה, והרשע הזה ישן על מטתו? לך ונרדוד את שנתו". באותה שעה ירד המלאך ונרד שנתו של אחשורוש ... והיה המלאך עומד על גבו ואמר "כפוי טובה! כפוי טובה! עמוד ועשה טובה למי שעשה אתך טובה!". מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות.

נמצא, שהמלאך הגיע עם שליחות לעורר את אחשורוש להכרת טובה, כדי להתחיל את מפלת עמלק שכל מהותו היא כפיות טובה. ונראה שיש ביאור נפלא להתרחשויות אלו, וכדלהלן.

לילה זה שבו נדדה שנת המלך היה ליל הסדר של פסח¹⁴, הלילה אותו כלל ישראל מקדישים באופן ממוקד להכרת טובה להשי"ת. ליל הסדר מיועד לזכור ולהודות להשי"ת על חסדו וטובו שגילה בשעת יציאת מצרים. גם למחרת בט"ז בניסן, בזמן בית המקדש היתה הקרבת קרבן העומר, שהיתה הודיה על החסד של הלחם שאוכלים יום יום, כמובא בספר החינוך (מצוה ש"ב), וז"ל:

משרשי המצוה, כדי שנתבונן מתוך המעשה החסד הגדול שעושה השם ברוך הוא עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה,

¹⁴ מדרש פנים אחרים (נוסח ב' פרק ו'): "א"ר חלבו בד' מקומות נאמר 'בלילה ההוא' וארבעתן היו בלילי פסחים. ... בימי מרדכי ... 'בלילה ההוא נדדה שנת המלך'. "וכן מובא בפיוט הנאמר בסוף הגדה של פסח: "ובכן ויהי בחצי הלילה: אז רוב נסים הפלאת בלילה. ... עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה". וע' של"ה הק' (מגילה נר מצוה י"א) שזה היה בט"ז ניסן וע"כ עסקו במצות העומר כדלקמן, וכן מו' מג"א (ריש סי' ת"צ) ובמ"ב שם (ס"ק ב'). היינו שבחו"ל עושים סדר יומיים בליל ט"ו וגם בליל ט"ז ניסן.

לכן ראוי לנו שנקריב לו ברוך הוא ממנה, למען נזכור חסדו וטובו הגדול טרם נהנה ממנה.

קרבתנו זה הוא המשך של ההכרה בחסד של יציאת מצרים, כמו שכתב הרמב"ן (סוף פ' בא) "מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים ... שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם". מטרת סיפור הנסים הגדולים של יציאת מצרים היא לשים לב שאנו נהנים יום יום, כל רגע מחיינו, מחסדים וטובות לא פחותים מאלו. עבודת קרבן העומר היא הכנסת ההכרה בטוב ה', שהתגלה ביציאת מצרים, לתוך החיים האישיים היום יומיים שלנו. שלא רק במצרים ה' עזר לנו, אלא בכל יום הוא דואג לטובתנו ומספק לנו את כל צרכינו כדי שיהיו לנו חיים נעימים ובריאיים¹⁵.

נמצא שבאותו ליל הסדר, הכרת הטובה של כלל ישראל, על אף שלא היתה ברמה מספיקה לסלק את עמלק לגמרי, היא הספיקה כדי לשלוח "מלאך של הכרת טובה" משמים לעורר את המצפון של אחשוורוש - המלך ההפכפכן - שעד עכשיו היה בצד של המן ושל כפיות טובה כלפי מרדכי, להיות בצד של הכרת טובה ובצד של עם ישראל. העובדה שכלל ישראל באותו זמן הכניסו את הכרתם בטוב ה' בתוך חייהם האישיים (שהוא כנ"ל הרעיון של קרבן העומר), היא שהביאה את הישועה. וכפי שמפורש במדרש רבה ויקרא (פ' כ"ח פסוק ו'):

לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך ... ר' לוי אמר היא שעמדה להם בימי המן, דאמר ר' לוי כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בירו [להרכיב מרדכי עליו בצווי המלך], אמר [מרדכי] דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני. והוון תלמידיו יתבין תניין קמוי [והתלמידים היו יושבים ושונים לפניו]. אמר להם עמדו וברחו שמא תכוו בגחלתו [מרדכי אמר לתלמידיו לברוח שלא יהרגו גם אותם]. אמרו ליה בין לקטול בין לחיי אנן עמך ולא נשבךך [אמרו לו בין למות בין לחיים אנו עמך, לא נעזבך].

מה עשה [מרדכי]? נתעטף בטליתו ועמד בתפלה לפני הקב"ה, ותלמידיו יתבין תניין [ותלמידיו יושבים ושונים]. אתא ההוא רשע ויתיב ליה גביהון [הגיע המן וישב אצלם (לחכות עד שמרדכי יסיים את תפילתו)]. אמר להם: במה אתם עוסקים? אמרו לו: במצות העומר שהיו ישראל מקריבין במקדש ביום הזה. אמר להון: הדין עומרא במאי הוה דדהב או דכסף [קרבן העומר הזה ממה היה של כסף או של זהב]? אמרו לו: דשעורין [של שעורין]. אמר להון: וכמה הות טימי דידיה בעשרה קנטרין [או בעשרים קנטרין] [אמר להם וכמה היה ערך הכספי שלו, בעשרה ככרי כסף, או בעשרים ככרי כסף]? אמרין ליה: סגין בעשרה מנין [אמרו לו די בערך

שער יא | ליהודים היתה אורה - פורים

תתקמה

של עשר מעה (מטבע כסף קטנה)). **אמר להוין: קומו** [אמר להם: קומו מן העפר והאפר שאתם יושבים בו בתענית ובתפילה] **דניצחו עשרת מנכון לעשרת אלפים קנטריא דכספא** [שניצחו עשר מעים שלכם (שהייתם מקריבים בבית המקדש ושאתם עוסקים עתה בהלכותיהם, שהיא מכפרת ומרצה לכם לפני אלהיכם) את עשרה ככרי כסף שלי (שנתתי לאחשוורוש להשמידכם)].

מכאן רואים עד כמה הכרת טובה לה' היא ציר מרכזי שעליו כל ההיסטוריה של העולם מסתובבת מאז חטאו של אדם הראשון, והיא הקובעת את כוחו של עמלק בבריאה ואת הצלחתו בכל דור ודור.

ואכן בסוף סיפור המגילה, במקביל לניצחונם של עם ישראל את עמלק, הם הגיעו להכרה חדשה בטוב ה', כמו שכתוב בגמרא שבת דף פ"ח ע"א שקבלו את התורה מחדש מתוך שמחה ורצון "מאהבת הנס שנעשה להם". כלומר, בעקבות כל הניסים שכלל ישראל ראו וחוו, הם קבלו הכרה חדשה בטובו ית', שהאיר את לבם לחוש אהבה כזו להשי"ת עד שחשו שמחה גדולה לקבל את רצונו ולשאוף לעשות נחת רוח לפניו - שזהו התיקון המדויק של החטא של כפיות טובה של אדם הראשון. זו היתה המטרה האמיתית של כל התרחשויות המגילה, ושמחה זו היא השמחה שעלינו לעורר ולהאיר בה את ליבנו בפורים.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. גילוי האהבה אף בעת ריחוק וגלות

אחד המסרים המרכזיים של המגילה הוא אהבת ה' המופלאה לעם ישראל שהתגלתה על ידי כל הניסים שעשה לנו. הם גילו שאף במצב של הסתר פנים וגלות, אהבתו ית' אלינו עדיין קיימת במלוא עוצמתה. בזמן המגילה, ישראל היו בגלות 'ישנים מן המצוות' (מגילה י"ג ע"ב) ולא היו ראויים לניסים גילויים, ובכל זאת הקב"ה גילה את אהבתו הגדולה אליהם. ההכרה ב"אהבת עולם" זו, ההודיה עליה, והשמחה איתה, הן מהותם האמיתית של ימי הפורים.

הגר"א מוילנא זצ"ל:

◡ "קימו וקבלו" - מתוך הכרת האהבה שמאחורי הניסים הנסתרים ◡

משל למלך שהיה לו בן יחיד והיו השרים מתקנאים בו מחמת שראו גודל אהבת המלך אליו. לימים, חטא הבן לאביו וגרש אותו ליער, וסבר הבן שאביו עזב אותו ושכח אותו. אבל אביו ברחמיו על בנו היה מתיירא שמא יפגעו בו חיות רעות שביער או שריו השונאים אותו. מה עשה? שלח את עבדיו המשרתים אותו לתוך היער, אך אמר להם שאל ידע בנו מזה, כדי שיחזור מחטאיו אשר עשה. לימים בא עליו דוב, ובא אחד מעבדי אביו והצילו, וסבר הבן שהוא מקרה. אחר כך בא שר אחד משונאיו, ועמד אחד מעבדי אביו והצילו מידיו, והבין הבן כי איך אפשר שיהיה מקרה כל כך תכופה תמיד, והבין שזאת עשה אביו, ונתקעה אהבת אביו בלבו, וחזר בתשובה שלימה.

כך, הקב"ה שלח אותנו בגלות, והיה מתירא שמא יפגעו בנו הדובים הקשים, שלח איתנו עבדיו המשרתים, ועשה לנו נסים על ידיהם בהסתר פנים. אך מרדכי ואסתר

שער י"א | ליהודים היתה אורה - פורים

תקמז

ודורם ראו והבינו שזאת הוא מן השמים, וקבלו עליהם את התורה באהבה רבה.

[פירוש הגר"א על המגילה (א', ב')]

הרב ישראל פולק שליט"א:

◡ שמחת פורים - ההכרה שהקב"ה אוהב כל יהודי בכל דרגה שהיא ◡

כתב ה'נתיבות שלום' שמודגש בפסוק שמצוותו של פורים קיימת "בכל דור, משפחה, מדינה ועיר" (אסתר ט', כ"ח), שכן שמחת פורים קשורה לכל יהודי באשר הוא ובכל מצב אשר יימצא. שכן עיקר מהותו של חג זה הוא גילוי האהבה של הקב"ה לעם ישראל, כמו שכתוב במדרש רבה (שיר השירים ח', ז'): "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה" - אלו אומות העולם, שלא יוכלו לכבות את האהבה שהקב"ה אוהב לישראל". ובמדרש אסתר (ז', י"ב) דורש פסוק זה על המן הרשע: 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה' - זה המן הרשע שנתן עשרת אלפים ככר כסף להכחיד את ישראל [היינו: תמורת האהבה שאוהב הקב"ה לישראל], 'בוז יבוזו לו'.

השמחה של פורים, שרשה בהכרת קשר האהבה המופלאה של אבינו שבשמים אלינו הקיימת כלפי כל יהודי באשר הוא ובכל מצב שיימצא. זו היא השמחה הגדולה של ימים אלו, לראות את היד האוהבת של אבא המושטת לנו תדיר, כפי שמשתקף מסיפור המגילה, ולמי שענינו פקוחות - גם מכל צעד ושעל של חייו האישיים.

[מררה לצמא גליון 2932, תוה"ד]

הרב יצחק זילברשטיין שליט"א:

◡ בשיא הצרה הקב"ה מאד קרוב אלינו ◡

שאל אחד המגידים, מתי היה הזמן הכי קשה לעם ישראל בזמן גזירת המן? לאחר שכל אחד ניסה לומר את תשובתו, השיב המגיד: הזמן הקשה ביותר היה בעת שאסתר הזמינה את המן אל המשתה, שהרי נאמר בגמרא מגילה (ט"ו ע"ב) שאחד הטעמים שאסתר הזמינה את המן אל המשתה היה כדי "שלא יאמרו ישראל 'אחות יש לנו בבית המלך' ויסיחו דעתן מן הרחמים". כלומר למרות שעם ישראל צם והתפלל, עם כל זה היה להם בלב קצת תקוה שבכל זאת המלכה היא יהודיה, והיא אחותם, ושהישועה תגיעה על ידה. אבל ברגע שאסתר הזמינה את המן, נפלה תקוותם לגמרי, ואז גבר בלבם היאוש.

והנה בפסוק המתאר הזמנה זו "יבא המלך והמן היום", ראשי התיבות הם שם הוי"ה כסדרן, דבר המורה על רחמי שמים מופלגים. מרומז בכך, שלפעמים אדם רואה שאבדה כל תקוה, ונראה בעיניו שהוא עובר את התקופה הכי קשה בחייו, עליו לדעת שהקב"ה ברגע זה מאד קרוב אליו, מרגיש בכאבו במלוא העוצמה, מלא רחמים עליו ומסדר ישועות גדולות לטובתו. הכרה מוחשית בעובדה זו היא היסוד של בטחון בה'.

[ווי העמודים וחשוקיהם ט"ו עמ' צ"ט, תוה"ד]

ב. גילוי טוב ה' בתוך הטבע

הרב חיים פרידלנדר זצ"ל:

להכיר את יד ה' בתוך הטבע, מביא לאהבת ה' יותר מניסים גילויים

בפורים קיבלו את התורה מאהבה ומנדבת לבם, כדאיתא בגמרא (שבת פ"ח ע"א) "הדר קבלוה בימי אחשורוש דכתיב (אסתר ט', כ"ז) 'קיימו וקבלו היהודים'". דרשו חז"ל שבא ללמדנו שבימי אחשורוש קיימו מה שקיבלו כבר קודם. וביאר רש"י וכ"כ התוס' שם "מאהבת הנס שנעשה להם". דהיינו התורה שקיבלו בהר סיני מאונס, עתה קיימו אותה מאהבת ה' שבאה על ידי הנס.

וצריך ביאור וכי לא נעשו להם ניסים עד ימי אחשורוש? והרי עם ישראל מלומד הוא בניסים מאז יציאת מצרים והלאה?

ברם, כל הניסים שהיו עד ימי הפורים היו ניסים גלויים של ביטול הנהגת הטבע והוראת אדנות הבורא בבריאה, אך תופעות חד פעמיות. בשל כך הן אמנם מביאות את האדם בשעת מעשה לחיזוק האמונה וליראת הרוממות מחד, אך מאידך דוקא בשל החד פעמיות, השפעתן הנמשכת אינה שלימה. אולם נס נסתר כנס פורים, כאשר מתגלה שהקב"ה מכוון את ההנהגה הטבעית התמידית לטובת ישראל, מביא לאהבת ה' במדרגה גדולה וממושכת. שעל ידי נס כזה האדם רואה שאף ההנהגה הטבעית הרגילה מכוונת תמיד לטובת עם ישראל. כדברי הפסוק (תהלים מ', ו') "רבות עשית אתה ה' אלוקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו". ההכרה הזאת שכל הנעשה בבריאה עד לפרטי הפרטים ואף מה שנראה לנו כרע בעבורנו, הכל הוא לטובתנו "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו", תתגלה לנו במלואה לעתיד לבא. וכך כתב הרמח"ל כי יודיע דרכיו הקב"ה לעתיד לבא לעיני כל ישראל, איך אפילו התוכחות והיסורין לא היו אלא הזמנות לטובה, והכנה

ממש לברכה (דעת תבונות עמ' מ"ה).

יסודות גדולים אלו של כיוון ההנהגה הטבעית לטובת בני ישראל, והקדמת הרפואה למכה מבלי לשנות את סדרי הטבע, מתוך אהבת השי"ת לעמו, באו בפעם הראשונה לידי ביטוי באופן ברור ומוחש בניסי פורים. כתוצאה מכך באו עם ישראל לידי אהבת הנס כדברי רש"י, ועל ידי כך לאהבת ה' במדרגה נעלה.

כל זאת בא אף יותר מאשר על ידי ניסים גלויים, שבשעתם מגיע האדם ליראת הרוממות וביטול הבחירה בראותו בבהירות גדלות ה' שאין עוד מלבדו [אשר זה היה ה"אונס" של מתן תורה כפי שמבאר המהר"ל]. אולם בהיותם חד פעמיים, לאחר התרחשותם רישומם קהה בנפש האדם. ומסיבה זו, גם בשעתם מבחינה מסוימת אינם מביאים את האדם לאהבת ה' בשלימות, משום שמתלווית להם המחשבה שאהבת ה' לעמו שהתבטאה בנס הגלוי היא דבר הקיים לעיתים ואינו נמשך.

לעומת זאת הנס הטבעי, דורש התבוננות להכיר כי יד ה' עשתה זאת יותר מאשר הנס הגלוי, ועל כן אין בו בחינת ההכרח והאונס לקבלת עול מלכות שמים, ותלוי הוא יותר בבחירת האדם. מאידך, כאשר מכיר האדם ביד השי"ת המכוונת את הנהגת הטבע לטובת ישראל כפי שהיה בפורים, רואה הוא שהנהגה זו קיימת בתמידיות ומתוך כך מגיע לשלימות באהבת ה'. זוהי מעלתו הגדולה של נס פורים שהביאה לקבלת התורה מחדש מרצון.

[שפתי חיים מועדים ב' עמ' ר"ח, תוה"ד]

הרב ישראל פולק שליט"א:

אותה הנהגה שהנהיג ה' בפורים קיימת גם בימינו

הרה"ק רבי ברוך ממעז'יבז' זי"ע ('בוצינא דנהורא' פורים, עמ' ק"ג) באר בדרך מליצה את ההלכה המופיעה במשנה (מגילה י"ז): "הקורא את המגילה למפרע [לא כפי סדר הפסוקים הנכון] לא יצא", שיש לומר גם "הקורא את המגילה למפרע" היינו שקורא את סיפור המגילה כאילו שייך הוא לעבר הרחוק ["למפרע" פי' על העבר, כגמ' פסחים ק"א ע"ב], כאילו הוא התרחש בהיסטוריה, בימי אחשורוש והמן הרשע, ואינו שייך לימינו, לא יצא ידי חובתו. שכן אותה הנהגה העליונה שהנהיג השי"ת בימי הפורים, קיימת גם בימינו, יד ה' ממשיכה להיות מושטת לעברנו לכוון אותנו בכל עת צרה וצוקה. זה הוא הלימוד המרכזי של יום הפורים, ובלעדיו - את העיקר לא השגנו.

ואכן סיפור המגילה, כמו גם סיפורים נוספים שקורים לכל אחד מאתנו, ממחישים שכאשר מצרפים את כל האירועים של הנהגת האלוקים, כאשר קוראים את הסיפור מתחילתו ועד סופו ברצף, רואים את התמונה בשלמותה, ואז כבר מבינים שהכל היה חסד מופלא. אולם כשהתרחשות עדיין בעיצומה, וכל מה שקורה נראה כרע, במצב כזה רק אמונה תמימה יכולה להועיל לדעת כי הכל לטובה אף שאיננו מצליחים להבין כלל איך זה יכול להיות.

כאשר מנסים לפתור תשבץ או לבנות פאזל, קורה ששמים חלק מוטעה או מלה בלתי נכונה, ואז הוא מסתבך מכל הצדדים, הכל נתקע. אבל כשמגלים את המלה הנכונה ואת המקום הנכון של החלק, פתאום הכל מסתדר; במאונך ובמאוזן, מימין ומשמאל, מלמעלה ומלמטה. פורים בא ללמדנו, שלא כל מה שאנו רואים כאן בעולם הוא כפי שנדמה לנו. כאשר אנחנו מתפללים על דבר מסוים אם נקבל את מה שביקשנו, מה טוב. אולם אף אם לא קבלנו את מה שביקשנו - זה טוב מאד! שכנראה החלק שרצינו להניח במקום מסוים בפאזל הבריאה, אינו נכון! מקומו במקום אחר, בשעה אחרת, אצל אדם אחר, וכיוצא בו.

אין ביכולתנו להכיר ולהבין כל מה שמסתתר מאחורי התחפושת של החיים, רק דבר אחד ניתן לדעת, שכל מה שאבינו הטוב והמטיב עושה ויעשה הוא תמיד לטובתנו באופן הטוב ביותר שיכול להיות. בסוף, כשנבין את הכל, עוד נזכה לומר תודה מרוגשת ונלהבת על הכל!

[מרוה לצמא גליון 2932, תוה"ד]

פרק ג' מצוות הלב של מצוות היום

מטרתן של מצוות היום היא להגיע להכרה מוחשית ש"יש ה' בקרבנו", כמבואר לעיל. לפי הבנה זו, בידינו להגדיר את האופן הראוי לקיומן שיביא להשגת ייעודן באופן המעולה ביותר. כל מצוות היום נועדו לעזור לנו להתעלות ולהגיע לעבודת ה' מתוך אהבה ושמחה - הישג שיסלק את כל שורשי טומאת עמלק מתוכנו ומן העולם.

א. מצות שמחת היום - "חייב איניש לבסומי בפוריא"

מובא בגמרא מסכת מגילה דף ז' ע"ב:

אמר רבא מיחייב איניש לבסומי [רש"י: לאבסומי - להשתכר בין] בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

וכן נפסק בשו"ע או"ח תרצ"ה ס"ב:

חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

והוסיף הרמ"א על דבריו:

ויש אומרים דאין צריך להשתכר כל כך אלא שישתה יותר מלימודו (כל בו) וישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי (מהרי"ב). ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

וכתב על זה הביאור הלכה שם בשם המאירי:

לא נצטוונו על שמחה של הוללות ושל שטות, אלא בשמחה של תענוג, שיגיע מתוכה לאהבת השם יתברך והודאה על הניסים שעשה לנו.

תמיהא רבתא!

ענין זה דורש ביאור גדול. הרי בכתבי הקודש ובדברי חז"ל בכמה מקומות גינו מאד את ענין השכרות, ואיך יתכן שכאן חז"ל מתירים ואף מחייבים את הדבר?

בספר משלי פרק כ"ג, (כ"ט - ל"ה):

לְמִי אֹי, לְמִי אָבוֹי, לְמִי מְדִינִים, לְמִי שִׁיחַ, לְמִי פָצְעִים חָנָם, לְמִי חֻקְלֹת עֵינָם. לְמֵאֲחֵרִים עַל הַיֵּין, לְבָאִים לַחֲקֹר מִמֶּסֶף. אֵל תֵּרָא יֵינן כִּי יִתְאַדָּם [רש"י: אל תתן בו עיניך], כִּי יִתֵּן בְּכֹס עֵינָו יִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרִים [רש"י: המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור, כל הדרכים ישרים בעיניו]. אַחֲרִיתוֹ כְּנָחַשׁ יִשֶּׁף, וּכְצַפְעָנִי יִפְרֹשׁ. עֵינָיו יִרְאוּ זָרוֹת, וְלִבָּהּ יִדְבֵּר תַּהֲפֹכֹת. וְהָיִיתׁ כְּשֹׁכֵב בְּלֵב יָם, וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חֲבֵל. הַכּוֹנֵי בַל חֲלִיתִי, הַלְמוֹנֵי בַל יִדְעָתִי, מְתִי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד.

במסכת סנהדרין דף ע' ע"א:

אמר רב חנן לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים, ולשלם שכר לרשעים שנאמר "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש".

אמר רבי יצחק מאי דכתיב "אל תרא יין כי יתאדם" אל תרא יין שמאדים פניהם של רשעים בעולם הזה, ומלבין פניהם לעולם הבא.

רבא אמר "אל תרא יין כי יתאדם" אל תרא יין שאחריתו דם [רש"י: שאחריתו דם - סופו יהרג עליו].

במסכת פסחים דף קי"ג ע"ב:

שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבין: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו.

במסכת ברכות דף כ"ט ע"ב:

אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי
[רש"י: לא תכעוס, שמתוך הכעס, אתה בא לידי חטא] לא תרוי [רש"י: לא תשתכר ביין]
ולא תחטא.

וכתב רבינו בחיי בפירושו על ויקרא (י', ט'):

וידוע כי היין בטבעו מוליד שלשה דברים, שינה, וגסות הרוח, ובלבול השכל:
מוליד שינה - זה דבר מפורסם כי משתית היין יעלה אל הראש עשן חם ולח,
מתילדת השינה ממנו...

מוליד גסות הרוח - לפי שהוא מחמם כחות הלב ויגיע לו מזה גסות הלב ... עם
גובה הלב הכל שוה אצלו, לא יבדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור.

מוליד בלבול השכל - לפי שהעשן העולה למוח הנה הוא מחיצה מברלת בין
השכל ובין שאר כחות הגוף, כענן הנטוי ברקיע שהיא מחיצה מברלת בין אור
השמש והעולם הזה, כן פעולות האדם נחשכות ואינו יכול להבחין ביניהם ...

והנה שלמה ע"ה גנה רבוי השתיה מהיין ואמר (משלי כ"ג) "אל תרא יין כי
יתאדם", פירשו רז"ל כי יתאדם יתאוה לדם, ... "אחריתו כנחש ישך", כשם
שהנחש פתה חוה בטעם יופי הפרי שנאמר (בראשית ג') "כי טוב העץ למאכל
וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל", ואחר כך הביאם למיתה, כך היין
מפתה למי שנמשך ביופי מראהו וטעמו, ובסוף יביאהו לידי מיתה.

ועל כן תמה תמה אקרא! איך יתכן שחז"ל קבעו חג שגורם לאדם להכשל בכל הדברים האלו,
שהם כולם דברים שהם נגד רצונו ית'¹⁶?

קושיא זו נשאלה על ידי האורחות חיים מובא בבית יוסף (או"ח סי' תרצ"ה), ובספר הכל בו
מובא שם בדרכי משה. מחומרת הקושיא הם כותבים:

השיכרות איסור גמור, ואין לך עבירה גדולה מזו, שהוא גורם לגילוי עריות
ושפיכת דמים ולכמה עבירות זולתן. אך ישתה יותר מלמודו מעט, כדי

16 וכן הקשה הביאור הלכה שם בריש סי' תרצ"ה, וז"ל שם ד"ה חייב: חייב איניש וכו' - וא"ת האיך יחייבו חז"ל
מה שנזכר בתורה ובנביאים בכמה מקומות השיכרות למכשול גדול. וי"ל מפני שכל הניסים שנעשו לישראל בימי
אחשורוש היו ע"י משתה כי בתחלה נטרדה ושתי ע"י משתה ובאה אסתר וכן ענין המן ומפלתו היה ע"י משתה
ולכן חייבו חכמים להשתכר עד כדי שיהא נזכר הנס הגדול בשתיית היין. ומ"מ כ"ז למצוה ולא לעכב [א"ר]: עכ"ל
הביה"ל. ועדיין התמיה עומדת, והענין צב"ג.

שירבה לשמוח ולשמח האביונים וינחם אותם וידבר על לבם, וזו היא השמחה השלימה.

ואף שדברים אלו מובאים שם בבית יוסף, וכן נראה נטיית הכרעתו, בשולחן ערוך שם ציטט לשון הגמרא בלי שום תוספת הסבר¹⁷.

ברם, לפי דברי האורחות חיים וכל בו הנ"ל, צריך יישוב דברי הגמרא "מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", שמשמע שיש מצוה להשתכר ממש, ולא רק "יותר מלמודו קצת". ומתמצים האחרונים (יד אפרים, הגהות מהרש"ם, קרבן נתנאל, שפת אמת, ט"ז ועוד) שהגמרא נותנת בזה גבול, שהכוונה "עד ולא עד בכלל". אבל לכאורה עדיין הדבר תמוה, שהרי גם להגיע קרוב לגבול הזה הוא קרוב מאד לשכרותו של לוט ממש. ואיך יכול אדם להגביל את שתייתו באופן מדויק כל כך, שלא יעבור ח"ו את הגבול הזה. ואיך ידרשו חז"ל מיהודי להכניס את עצמו למצב של סיכון חמור כזה.

עוד יש תמיהה גדולה נוספת בענין זה. והיא, שאיך יתכן שבמגילת אסתר (פרק ט') כתוב שקבעו את הימים האלו "ימי משתה ושמחה", ואחרי כמה דורות רבא מחדש דבר שאינו מרומז בתקנת מרדכי ואסתר בזמנם, ואף אינו מביא מקור או רמז לדבריו מפסוקי המגילה להראות שכך תיקנו לכתחילה.

ואכן, מכוח קושיא זו כתב המהרי"ל (תשו' סי' נ"ו) שמזה ידע הראב"ה שדברי רבא הם "למצוה ולא לעכב". אמנם אף שאין הדבר לעיכובא, עדיין צריך יישוב גדול איך יתכן שמגיע אמורא ומתקן תקנה גדולה כזו, ואף מתיר דבר כזה לכל ישראל כאשר יש סיכון כל כך גדול שיעברו ח"ו על איסורי תורה על ידי זה. הרי תפקידם של חז"ל הוא "לעשות משמרת למשמרת" לשמור על כלל ישראל שלא ייכשלו ח"ו באיסורים, ולא חלילה להכשילם. לכאורה תקנה כזו, ואף רק להכריז על היתר לציבור להתנהג בצורה כזו, היה צריך ישיבת סנהדרין הגדול להתירה ולתקנה. גם תמוה הדבר ביותר, למה כתב רבא "מיחייב" אם לכו"ע הדבר הוא רק למצוה ולא לעכב, וכדברי המהרי"ל שאין סמכות לרבא לתקן חיוב שלא נתקן על ידי מרדכי ואסתר.

אולם עדיין לא נגמר התמיהות בענין, שכן יש פליאה גדולה נוספת בדברי רבא. יש מצות עשה ולא תעשה להרגיש תמיד ולא לשכוח שנאת הרע של עמלק וגם להזכירו תמיד בפה, וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצות (מצות עשה - מצוה קפ"ט):

היא שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק מהקדימו להרע לנו, ושנאמר זה בכל עת ועת, ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, ונזרז העם לשנוא

¹⁷ ונראה שכוונתו בשולחן ערוך היא להכריע שההלכה היא כרבא ושלא כרבינו אפרים הכותב שמהמשך הגמרא נראה שאין הלכה כרבא בזה. אולם אין כוונתו להכריע כלל בפירוש דברי רבא, ולכן ציטט את דבריו כלשונו.

אותו עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מהנפשות עם אורך הזמן. והוא אמרו ית' "זכור את אשר עשה לך עמלק" ולשון ספרי 'זכור את אשר עשה לך' בפה 'לא תשכח' בלב, כלומר אמור מאמרים בפיו שיחייבו בני אדם שלא תסור שנאתו מהלבבות. ולשון ספרי 'זכור את אשר עשה לך עמלק' יכול בלבבך כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור' שתהא שונה בפיו. הלא תראה שמואל הנביא כשהתחיל לעשות המצוה הזאת איך עשה שהוא זכר תחלה מעשהו הרע, ואחר כך צוה להרגם. והוא אמרו יתברך "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל".¹⁸

כפי לשונו של הרמב"ם הצטוונו "אמור מאמרים בפיו שיחייבו בני אדם שלא תסור שנאתו מהלבבות". ואם כן, איך אמר רבא שיש מצוה להשתכר עד כדי שמי שרוצה לקיים מצות עשה זו יוציא מפיו דבר שהוא לכאורה נגד קיום המצוה, ומבטל בכך יהודים מלקיים מצוות עשה דאורייתא [ואף אם נאמר שהכוונה "עד ולא עד בכלל" הרי איך אפשר להכניס את כלל ישראל בהמוניהם לסיכון גדול כזה, באופן שרבים יעברו את הגבול].

ביאור הענין בס"ד

הערפול בין "ארור המן" ו"ברוך המן"

ונראה בעה"י שכוונת רבא היא כוונה עמוקה ובהירה בעומק דברי חכמים וחדותם. שאכן יש מקום גדול ואמיתי להתבלבל בין "ארור המן" ו"ברוך מרדכי" מתוך צלילות הדעת ובהירות ההכרה בטוב הנפלא של השי"ת שיוצא מקריאת מגילת אסתר. מטרת קריאת המגילה ושמחת פורים היא להכיר ולהפנים באופן מוחש את החסד והטוב של השי"ת הנמצאים אף בתוך ההסתר והרע הגדול ביותר. להגיע להכרה שהמטרה של כל רע שיש בעולם היא להיות אמצעי להביא לטוב, ושהמקור של הכל הוא הקב"ה שהוא טוב מובהק.

מסיפור המגילה רואים שאף הרע המוחלט של המן, היתה בו תועלת נפלאה לכלל ישראל, כפי שמובא בגמרא מגילה דף י"ד ע"א, "אמר רבי אבא בר כהנא גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירום למוטב, ואילו הסרת

¹⁸ ועוד כתב הרמב"ם שם בספר המצות (לא תעשה נ"ט): שהזהירנו משכוח מה שעשה לנו זרע עמלק והקדימו להזיק לנו. וכבר בארנו במצוה קפ"ט ממצות עשה לזכור מה שעשה לנו עמלק ולחדש שנאתו מצות עשה. וכן אנחנו מוזהרין מהשליך זה מלבנו ומשכוח אותו, והיא מצות לא תעשה. והוא אמרו ית' "לא תשכח" ובספרי 'זכור' בפה, 'לא תשכח' בלב, כלומר לא תשליך שנאתו ולא תסירנה מנפשך.

טבעת החזירתן למוטב". המצוה "לבסומי" בפוריא היא להאיר ולהמתיק את המבט שלנו על העולם, על ידי ההכרה בטוב ה' גם בתוך ההסתר, עד שנרגיש בצורה מוחשית, שגם כל הרע - בלי יוצא מן הכלל - מקורו מהטוב הנפלא של השי"ת, ומטרתו טוב, אפילו המציאות של הרע המוחלט ביותר של עמלק והמן. ומבואר הדבר שפירוש המילה "לבסומי" הוא כפי שהגמרא שם משתמשת במלה זו כמה שורות לפני כן "רווחא לבסומי שכיחי" שהכוונה של המלה "לבסומי" היא מתיקות¹⁹.

אמנם מצד אחר, איך יכול יהודי לומר, או אף רק להרגיש "ברוך המן". הרי כנ"ל יש מצות עשה ולא תעשה להרגיש תמיד ולא לשכוח שנאת הרע של עמלק, ואף להביע זאת בפה, ואיך יתכן מצוה דרבנן לבטל מצוות דאורייתא אלו?

התשובה היא, שאין שום סתירה בין המצוה לשנוא את הרע לבין ההכרה שכל מה שיש בבריא - אף הרע הגדול ביותר - נברא אך ורק לטובתנו. שכן גם רע שהוא למטרה טובה ומשורש טוב צריכים לשנוא. למרות שהמציאות של רע היא טובה כדי שתהיה לנו בחירה, אין זו סיבה לאוהבה, אלא אדרבא הרע ניתן בבריא כדי שנשנא אותו ונתרחק ממנו. ההגדרה של "שנאה" היא הרצון להתרחק מדבר מסוים. "אוהבי ה' שנאו רע" (תהלים צ"ז, י'), מי שאוהב להיות קרוב לה' רוצה להתרחק מכל טומאה ומכל רע המסתיר טובו ית', בין הרע שבתוך האדם ובין הרע שמחוץ לו.

נמצא שאף ש"כל דעביד רחמנא לטב עביד", אין הכוונה ש"הכל הוא טוב", שכן כתוב בפסוק שהקב"ה הוא "יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע, אני ה' עשה כל אלה" (ישעי' מ"ה, ז'), הרי מוכח שיש מציאות של "רע" שהקב"ה ברא. המציאות של עמלק ושל כל הרע שיש בבריא היא מציאות של הסתר כבוד שמים, הנמצאת בבריא כדי לתת לנו הזדמנות על ידי בחירתנו לרצות להתרחק ממנו לשנאו בכל לב ונפש, ולהשתדל לסלקו.

שנאת הרע המופלגת שעלינו להרגיש כלפי עמלק היא משני פנים:

1. עלינו להזהרות עם הצער הגדול המורגש כביכול כלפי מעלה מהסתר כבוד השמים שנגרם בעקבות הרע: המציאות של עמלק היא הסתר כבוד שמים, הגורם לצער גדול כביכול כלפי מעלה על הצורך לקיימו בעולם. משל למלך שצריך להחזיק רופא מושחת ופושע בתוך ארמונו המפריע לו בהנהגת מלכותו ובהשגת ייעודיו, כיון שהוא נצרך לו כדי לרפאות את בנו. הזדהות בצורה מוחשית עם הכאב הגדול הזה הקיים כביכול בשמים, היא חלק

19 ע"ע תרגום אונקלוס על הפסוק שמות (ט"ו, כ"ה) "וימתקו המים" - "ובסימו מיא". וכן פירושו לשון נעימות ומתיקות בכל מקום שמוזכר בכל התרגומים (אונקלוס, יונתן וירושלמי) בתנ"ך. וכ"כ בעל 'נתיבות המשפט' בהקדמת פירושו "מגילת סתרים" על מגילת אסתר.

מהמצוה של זכירת מחיית עמלק. ועל כן צריך האדם לשנוא את עמלק שנאה עזה ביותר שהרי כל מציאותו גורמת כביכול כאב ועוגמת נפש גדולה כלפי מעלה²⁰.

2. **הטומאה של עמלק היא אותה טומאה הגורמת לחטא:** יש בדבר עומק נוסף, בסיסי יותר. האמת היא, כאמור, שאין רע שלא נוצר למטרה טובה, אולם בכל זאת אין מקום לאהוב את הרע כפי שאדם הזקוק לניתוח אוהב את הרופא המנתח ואולי אף את עצם הניתוח שמציל את חייו. שכן לאהוב את עמלק זה כמו לאהוב את עצם המחלה, שהרי הטומאה של עמלק היא אותה טומאה שגורמת לחטא. כפי שמובא לעיל בשם האלשיך הק', השר של עמלק הוא השטן הוא היצר הרע, וכל מציאותו וכוחו מגיעים מחטאים, וגורמים לחטאים. הטומאה של עמלק היא המציאות של אהבת הרע. עמלק לא רק שאינו שונא את הרע²¹, אלא אף אוהב ומכבד אותו. כל החטאים שלנו נובעים גם כן מטומאה זו של חוסר שנאה מוחלטת לכל דבר שהוא נגד רצונו ית'. ובכן, לאהוב את עמלק הרי זה כמו לאהוב רופא מנתח שבערמוניות גורם לאנשים לחלות על מנת שיוכל לנתח אותם ולהרויח מהם כסף. כל כוחו של עמלק נובע מכך שלא מספיק שונאים את הרע שלו ואת כל הרע שבבריא. חוסר "שנאת הרע" היא שגורמת לכל החטאים, והיא המחלה עצמה. חיסרון הכאב מהסתר כבוד שמים הקיים בבריא וחולשת שנאתו, היא מקורו של כל כוחו של עמלק. התיקון של העולם יגיע כאשר לא תהיה בברואים שום אהבה לעמלק ולרע שהוא מייצג.

יוצא, שהאדם על ידי בחירתו לאהוב את הרע מייצר את הצורך ברע. ולכן מטרת חיינו היא לשנוא את הרע כמה שיותר, בין ברגש בין בדיבור ובין במעשה. "אוהבי ה' שנוא רע", אנחנו צריכים ללחום נגד הרע בכל המישורים, ולמחותו בפועל כאשר הדבר מתאפשר. המטרה האמיתית של השנאה והמלחמה נגד הרע מבחון היא המלחמה נגד אהבת הרע שבפנים.

יוצא, שיש כאן התנגשות בין שתי מצוות שהן ביסוד מטרת חיינו. המצוה להכיר ולהרגיש את טובו ית' בכל דבר ודבר, אף בתוך הרע שבבריא, אשר זוהי הכרת אחדות ה', מתנגשת עם המצוה לשנוא את הרע בכל לב. סתירה רגשית זו היא גבול אמיתי שמגביל את הרגשת הטוב המופלג של השי"ת בעולם הזה, אשר אסור לעבור גבול זה ולהרגיש ח"ו אהבה לרע כיון שמטרתו הוא טוב.

20 אף מי שלא זכה להרגיש את עומק הרע של עמלק (המתואר לקמן מס' 2), כל זמן שהוא חש שיש בעולם הגשמי דברים שגורמים לו צער והוא שונא אותם, עליו לשנוא את הטומאה של הרע הגורמת כביכול כאב גדול כלפי מעלה, באותו מידה שהוא שונא את הכאבים האישיים הגשמיים שלו.

21 כאשר ההגדרה של "רע" היא כל דבר שהוא נגד רצונו ית'.

אמנם רצוי הדבר שיהיה לאדם בתוך לבו גם "קושיא" וגם "תירוץ", הוה אמינא - ומסקנא, האם באמת "ארור המן"? ... או אולי "ברוך המן"? ... הרגש שלו מטושטש, ועליו להבהיר לעצמו הבהרה פנימית רגשית שאכן ארור המן. **הרגשת טשטוש זה הוא סימן שהוא גדל בהכרה מוחשית בטוב ה', ועל כן התשובה שנתן לעצמו בעבר אינה מספיקה. כאשר האדם גודל בהכרת טובו ית', השאלה תתעורר אצלו מחדש, איך באמת אפשר לשנוא את עמלק שמטרתו כל כך טובה? והדבר יצריך שיבהיר לעצמו מחדש שאף שכל דעביד רחמנא לטב עביד - כולל עמלק, יש לשנוא אותו בכל לב ובכל נפש** כאמור לעיל. כאשר האדם נמצא במקום זה של קושיא ותירוץ הרי זה סימן שהוא גדל בהכרת טובו ית', ושהוא זכה להיבט אמיתי על העולם, שהמקור של הכל הוא רק טוב, ואף הָמָן היה טוב נפלא לעם ישראל, ואף על פי כן צריכים לשנוא אותו שנאה עזה בכל חלקי הנפש בעוצמה הגדולה ביותר, שכן רק אהבתנו לרע שהוא מייצג, גרמה לכך שהיינו צריכים את ה"טוב" שלו.

סגולת היין

השגת היבט זה של טובת הבריאה היא מסגולת היין "ויין ישמח לבב אנוש". כמו שמובא בגמרא עירובין דף ס"ה ע"א:

אמר רבי חנין לא נברא יין אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים שנאמר "תנו שכר לאובד וגו'".

סגולת היין היא לשמח את האדם ולנחם אבלים. המושג של "ניחום אבלים" היינו החזרת ההיבט האמיתי על העולם לאנשים שרח"ל נפגשים ב"רע" שבבריא, עד כדי כך שקשה להם להרגיש שבאמת הקב"ה הוא לגמרי רק טוב²². סגולתו של היין היא לנתק את האדם מחלקי הנפש הנמוכים המרגישים עצבות ושליטת הרע ח"ו, ולעשות מגע עם החלק של הנפש שחש שהכל מוביל לטוב ומקורו טוב.

והנה אף שמקובל להתייחס לאדם שיכור, השמח בשכרותו למרות כל בעיותיו, כאדם מנותק מהמציאות - האמת אינה כן. שעל אף שהוא אכן מנותק מה"מציאות" הגשמית של העולם ובעיותיו, מבחינה מסוימת הוא רואה את העולם באור אמיתי יותר מכולם. הוא רואה את העולם מתוך ההיבט הכן של הנשמה, שכל הבריאה כולה טוב וכל מטרתה רק להביא לטוב. הגדרת שמחה זו היא שמחת ההכרה המוחשית באחדות ה'²³. זו סגולתו הנפלאה של היין שהוא

²² ע' רש"י בראשית (ו', ו'): כל לשון "ניחום" שבמקרא לשון מחשבה אחרת.

²³ ע' גר"א ביאורי אגדות ברכות ריש פרק אין עומדין, שמתאר סוג שמחה זו, ושהיא השמחה המוזכרת בגמרא שם "אנא תפלין קא מנחנא" ושלעתיד לבא "נהרות ימחאו כף" שהכוונה איחוד ימין ושמאל.

משמח אלוקים ואנשים²⁴. קיימת תופעה ידועה שאדם מתוך שכרותו מנשק כל מי שפוגש. דבר זה מראה שבכוחו של היין לגרום לאדם לעשות קשר עם נקודת ה"אחדות"²⁵ שבעומק נשמתו, אשר משם נובע רגש הזדהות עם כל אחד - "ואהבת לרעך כמוך".

פעולת היין היא מעין מה שנוהגים לסגור את העניים כאשר אומרים פסוק ראשון של קריאת שמע, ומתוך ניתוק זה משטחיות ההיבט הרגיל על העולם, ניתן להגיע לתחושת "אין עוד מלבדו" - אחדות ה'. אולם אחר כך כאשר פותחים את העניים וחוזרים למציאות הרגילה, אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו כו'", שמביעים את הכמיהה שנזכה להשיג באמיתיות מדרגה זו בצורה מושלמת באופן שיהיה אפשר לחיות איתה באופן תמידי, בלי שנצטרך להתנתק מהמציאות על מנת להשיגה²⁶. סגולתו של היין היא מעין סגירת העניים הגורמת ניתוק מהעולם של המציאות הרגילה, ומאפשרת מגע עם "עולם האחדות" המרום הקיים בעומק פנימיות האדם.

6. סיכום ביאור המילים "עד דלא ידע"

נמצא שסגולת היין היא "לבסומי" - "להמתיק" את המבט של האדם על העולם, עד שרואה את האמת של הטוב הנפלא של השי"ת בכל דבר. על ידי זה, באמצע סעודת פורים, צריכה להתעורר אצלו קושיא. כיון שהכל מגיע מאבא שלנו האוהב אותנו ביותר - השי"ת, שהוא כל כך טוב, וכל העולם ומלואו כולל הרשעים והרשעות שלהם נבראו רק לטובתנו, איך אפשר לומר שהמן הוא "רע". ככל שהאדם גדל בהכרה מוחשית של החסד והטוב המופלא של השי"ת, הוא יצטרך להבהיר לעצמו תשובה חדשה לשאלה, והתשובה שהוא נתן לעצמו בעבר לא תספיק. זהו "עד דלא ידע בין ארור המן וברוך מרדכי". המצוה היא להגיע בפורים להכרה חדשה שלא היתה לו עד היום בטוב ובחסד המופלא של השי"ת, עד שיצטרך לחשב מחדש את התשובה על קושיית

24 ע' גמרא ברכות דף ל"ה ע"א: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר "ותאמר להם הגפן, החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים" אם אנשים משמח אלהים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין. ע"כ. כדי להוציא מהכח אל הפועל את רגשות הנשמה, המרגישה התפעלות גדולה מהטוב ומהחסד המופלגים של השי"ת בבריא, נצרך שרגשות אלו יעברו את החלקים הנמוכים של הנפש - שהם קשורים לגוף - ואינם מרגישים התפעלות זו כלל. אמנם גם הגוף מרגיש התפעלות מדברים שנעימים ושמועילים לו, ועל ידי שמתעוררת התפעלות הגוף במה שהוא נהנה ממנו, מתאפשר לרגשות ההתפעלות של הנשמה לצאת מהכוח אל הפועל להיות מורגשים על ידי האדם. נמצא שהיין הוא דבר שבכוחו לשמח את הנשמה ואת הגוף, ולאחד את שניהם בשמחת הנשמה. דבר זה גורם נחת רוח גדולה לפניו ית' כאשר הברואים מתקרבים אליו מתוך שמחת הכרת טובו וחסדו ואהבתו לברואיו, עד שמגיעים לשירה לפניו. זו היא כוונת המילים "משמח אלוקים" וכפי שמובא באבודרהם (ברכת נישואין) "השירה היא השמחה לפני המקום".

25 "תמתי" ע' גר"א שיהש"ר (ה', ב').

26 ע' ספר הזכרונות לרבי צדוק הכהן זצ"ל עמ' 58 - 60.

הסתירה בין מצות שנאת הרע ומצות ההכרה המוחשית באחדות ה', ולהפנימה.

ההכרה של ה"טוב" שיש בתוך המציאות של קָמֶן, אסורה שתהיה הרגשה פעילה שמעוררת אהבה ח"ו אליו, אלא ידיעה ותחושה בעומק האמת שבדבר. היא אמת ששייך להרגישה בשעת סגירת העניים של קריאת שמע, ובשעת ניתוק מההיבט הרגיל על המציאות הגשמית באמצעות השכרות²⁷.

עכשיו מבואר בס"ד מה שרבא כתב את הדבר בתור חיוב, ואמר "מיחייב איניש לבסומי". שרבא בא רק להסביר את תקנת ה"משתה ושמחה" ומצוות היום שנקבעו בזמן מרדכי ואסתר. ש"לבסומי" הוא כנ"ל, לגדול בהכרה המוחשית בטוב ה', שהוא מטרת מצוות היום של פורים. ידי חובה זו יוצאים על ידי שתיית קצת יותר מלימודו כאשר על ידי זה האדם מרגיש יותר את טובו ית' בבריא. אמנם יש אפשרות לאדם על ידי שתיית יין יותר מכמות זו להגיע לדרגות גבוהות של הכרה מוחשית באחדות ה' כמבואר לעיל (לחוש את נקודת האחדות שבעומק הנשמה). ואכן היו מגדולי הדורות שנהגו כן, אבל אין זה כלול ב"חיוב" שהזכיר רבא וכמו

²⁷ ומבואר בס"ד לפי זה דברי האריז"ל שער הכוונות - דרושי חג הפורים דרוש א', וז"ל: מה שאמרו רז"ל "חייב איניש לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי כו'" הכונה הוא כי לעולם תוך הקליפה יש ניצוץ של קדושה המאיר בתוכה ומחיה אותה [היינו הטוב שהוא מטרת הרע], ולכן צריך לומר "ברוך המן" להמשיך אל הניצוץ ההוא אור. ולכן צריך לומר בלא כונה, אחר שהוא שיכור ויצא מדעתו, שאם יהי' ח"ו בכוונה יאיר גם אל הקליפה [להרגיש שהרע הוא טוב] ח"ו. עכ"ל. [לפי המבואר למעלה נראה שגם בלי אמירת המילים "ברוך המן" כבר יוצאים ידי דברי רבא "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", וכמבואר מלשון "ידע". וגם כנ"ל נראה שלא צריכים ש"יצא מדעתו" ממש, רק שיתנתק קצת מההיבט הרגיל שלו על המציאות עד שמתחיל להתבלבל]. וכן מבוארים בס"ד דברי הגר"א בביאור הגר"א (תרצ"ה, ס"ק ג') בהסבר דברי רבא. וז"ל: מיחייב איניש כו' [לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי]. ורצה לומר בין נקמת המן [נראה הכוונה: שנאת הרע של רשעותו של המן, עד שרוצים לראות את העוול מסולק מן העולם] לגדולת מרדכי [נראה הכוונה: רגשי הכבוד ואהבת צדקתו של מרדכי]. והוא מה שכתוב [ברכות דף ל"ג ע"א וסנהדרין צ"ב ע"א] "גדולה נקמה שניתנה כו'" [מתקיף לה רב אחא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר "אל נקמות ה'"]. אמר ליה אין, במילתה מיהא גדולה היא. ואמרו "גדולה דעה" [אמר רב אמי גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר "כי אל דעות ה'"]. וכיון שניטלה הדעה "לא ידע כו'" [בין ארור המן לברוך מרדכי].

ביאור דברי הגר"א בעה"י: ש"נקמה" שהיא שנאת הרע, נמצאת באותו מישור של "דעה" שהיא ההכרה המלאה האמיתית במציאות העולם הקיימת עכשיו, הכוללת הכרת ההבדל בין טוב ובין רע כמוש"כ ירושלמי ברכות (פ"ה הל' ב') "אם אין דעה הבדלה מניין". "ניטלה הדעה" היינו שמתנתק האדם מההיבט הרגיל שלו על המציאות של העולם, ועולה מעל מדרגת "בין שתי אותיות" שהיא בין השמות יקו"ק וא"ל, להיות במדרגת אחדות ה' "והיה ה' (יקו"ק) למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' (יקו"ק) אחד ושמו אחד" וכדאיתא בגמ' פסחים נ' ע"א שהיינו שמברכים הטוב והמטיב על הרע (מתוך ההכרה שהכל חסד ה' בלתי מוגבל, ואין עוד מלבדו ית'). היא מדרגה של אחדות ה' שאפשר לחוש רק בעניים סגורות כפי שנוהגים בפסוק ראשון של קריאת שמע, או על ידי ניתוק מהמציאות הרגילה של העולם הזה במצב של "לבסומי". כשעומדים מול המן במציאות חייבים לשנוא אותו ולהרגיש את הרע שבו, אבל כאשר נמצאים במצב של "לבסומי" מנותקים מהמציאות הנוכחית של עוה"ז, יש אפשרות להרגיש את האמת שגם הרע הוא חסד מופלג של השי"ת ואין עוד מלבד חסד זה.

שכתבו הראבי"ה והמהרי"ל. הנהגה זו (וכן כל שתיית יין, אפילו רק קצת יותר מלימודו לקיום החיוב המוזכר על ידי רבא) מותרת רק למי שמכיר בעצמו שאין סיכון שהדבר יגרום לו לביטול שום מצוה או הלכה, שלא לזה כווננו מרדכי ואסתר בקביעת ימי הפורים, כמבואר בביאור הלכה סימן תרצ"ה ד"ה עד (המוזכר לעיל) וז"ל:

זה לשון המאירי: ... אין אנו מצווין להשתכר ולהפחית עצמינו מתוך השמחה, שלא נצטוונו על שמחה של הוללות ושל שטות, אלא בשמחה של תענוג, שיוגיע מתוכה לאהבת השם יתברך והודאה על הנסים שעשה לנו ... וזה לשון החיי אדם: ... היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצוות, בנטילת ידים וברכה, וברכת המזון, או שלא יתפלל מנחה או מעריב, או שינהוג קלות ראש, מוטב שלא ישתכר. עכ"ל.²⁸

אחרי כותבי זאת, מצאתי שכבר הקדימיני בביאור הנ"ל הגאון הרב ת. פרידלנדר זצ"ל בספר שפתי חיים (מועדים ח"ב עמ' רכ"ג)²⁹, וברוך ה' שהנחני בדרך אמת.

²⁸ במשנה ברורה (תרצ"ה ס"ק ה') נקט להלכה כהפרי מגדים שראוי לא להשתכר. וכן נהג החפץ חיים בעצמו שלא היה משתכר, אלא מזג משקה לכל המסובים והכריז "לחיים!", ואחר כך חזר ומזג עוד פעם ואמר: "הכוס הראשונה היתה כמו של כל שבת ויום טוב, ועכשיו השניה היא לקיים חיוב שתיית יין יותר מלימודו". ואחר כך הלך לישון. (ספר מאמר מרדכי עמ' קס"ו לתלמידו הרב מ.מ. שוואב זצ"ל)

²⁹ ונראה שזה גם כוונת בעל "נתיבות המשפט" בהקדמת פירושו "מגילת סתרים" על מגילת אסתר ע"ש. יש כיוון קרוב לזה במכתב מאלהיו (ח"ב עמ' 134) וז"ל: ענין פורים הוא שנגיע לדביקות השלימה [בהש"ת]. בחינה זו היא למעלה מהצורך ל'כלים' [פ' אמצעים המגלים טוב ה'], כי אפילו אם יחסר לו כל חמדת העולם הזה ולא תהא לו בו הנאה של כלום, אף הוא אינו זז מדביקותו כל עיקר. ועל בחינה זאת נאמר "חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (מגילה ז' ע"ב), כי בחינת 'ברכה' היא התפשטות הכלים ו'ארור' היינו הצטמצמותם. אבל הדבק בדביקות השלימה, שוב אינו צריך לכלים, בחינת "לא אירא רע כי אתה עמדי" (תהלים כ"ג, ד'). ועד כדי כך הוא חיוב הדביקות בפורים, שלא יהיה הפרש אצלו אם ירבו לו כלים או ימעטו - והיינו "לא ידע בין ארור לברוך". אפילו מרדכי והמן עצמם בבחינת 'כלים' הם עבורו, ושוב אינו צריך גם ללמוד מהם, מאחר שהגיע כבר לדביקות השלמה. (שמעתי בדומה לזה בשם הג"ר יוסף לייב בלוך ז"ל מטלז). עכ"ל. כוונתו לאהבת "תמתי" - אהבה בלי טע"ם (בלי צורך להעלות על הלב כמה שהקב"ה הוא טוב ערב או מועיל). ונראה שדרגה זו היא מה שכתב החסיד יעב"ץ על מס' אבות (א', ג') בחינת "חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו", שהוא ורבש"ע הם מציאות אחת, ואין לו צורך להעלות על הלב שום מחשבות כדי לעורר בטחון בו ית' אף בשעת צרה. מה שאין כן מי שעדיין קשור ללב, עליו כתוב "זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל, חסדי ה' כו". לפי כיוון זה "לבסומי" הוא דרגה באהבת ה', ולפי מש"כ לעיל הוא דרגה בהכרת ה' (שאף הרע הוא לגמרי טוב). ונראה שיותר מובן לפי האמור לעיל למה רבא מביא דרגה זו דוקא לגבי מצות פורים. שכן מצות פורים היא שכל אחד יוסיף בהכרת טובו ית' לפי דרגתו, וכל תוספת תביא לטשטוש בשנאת הרע, משא"כ דרגת האהבה שאינה צריכה כלים היא הדרגה הגבוהה ביותר של אהבת ה', וצ"ב איך כלול בתקנת פורים של מרדכי ואסתר שחייב ביום זה להשיגה יותר מבימים אחרים.

חשיבותה הגדולה של שמחה בעבודת ה'

אחרי כל הנאמר לעיל, עדיין נשארת קושיא גדולה הטעונה יישוב בענין זה. שהרי כתוב בגמרא כתובות י' ע"ב [ובמקומות נוספים בש"ס] "השונה רביעית יין אל יורה", וכתב רש"י שם "אל יורה - שום הוראה, לפי שטורדות דעתו כשיכור". ואם כן קשה, איך חז"ל תקנו קידוש על היין, ארבע כוסות בפסח ושתיית יין בפורים, הרי כל אחד צריך לפסוק לעצמו באופן תדיר, בכל דיבוריו ומעשיו, שאלות חמורות של הלכות לשון הרע אונאת דברים וכדומה, הסתכלות וכו', ובשביל הכרעות אלו נצרך ראש צלול. הלא תפקידם של חז"ל הוא לעשות גדרים סביב מצוות התורה, ולא ח"ו ההפך, ואם כן לכאורה היה להם לאסור לגמרי את שתיית היין בכל אופן שהוא?

מכל תקנות אלו של חז"ל מוכח שמטרתן כל כך חשובה, עד אשר היא מצדיקה את הסיכון הקיים בדבר. ולכאורה ברור שהמצוה הגדולה של עבודת ה' מתוך שמחה, אינה רק תוספת הידור למצוות אלא היא מטרת חיינו בעולם הזה³⁰. שכל תפקידנו הוא להגיע לאהבת ה' ולשמחה גדולה בעשיית רצונו ית', בעוצמה הגדולה ביותר ובאיכות המרוממת ביותר שבאפשרותנו להשיג. בשביל השגת מטרת החיים יש מקום - בזהירות גדולה - לקחת סיכונים מחושבים. [אמנם פשוט שבודאי מוטל על כל אחד לצמצם את הסיכונים שבדבר, ולעצור מלשותות יין כאשר מרגיש ספק כל דהו של סיכון ח"ו של זלזול במצוה (כמבואר בביאור הלכה הנ"ל)].

השמחה מסלקת את האדישות של עמלק מתוכינו

השמחה שמוטל עלינו לעורר בפורים, אינה רק רגשי שמחה כל שהם, אלא שמחה בעוצמה החזקה ביותר שבכוחנו להשיג, המקיפה והמעוררת את כל חלקי הנפש. שכן על ידי התלהטות השמחה האמיתית בהשי"ת ובקיום רצונו, מסתלקת כל הקרירות בעבודת ה' אשר היא מתכונותיו של עמלק. כמו שכתב רבי צדוק הכהן זצ"ל בספר מחשבות חרוץ (פרק ט"ז ד"ה ענין):

ענין מצות זכירת עמלק, דהמחייה [מחיית עמלק בפועל] הוא "בהניח [ה' אלוך] לך מכל אויבך מסביב]", ו[אם כן] מה תועלת בזכירה עתה בגלות?

על דרך הפשוט, ידוע ... דכל מלחמת אויב החיצון נמשך ממלחמת אויב

30 ע' רבינו בחי' ספר כד הקמח (ערך "שמחה"): השמחה (בעבודת ה') היא מצוה מן התורה, נצטוה אדם עליה, כי היא עבודה גמורה לשם יתברך חשובה יותר מן המצוה. וע"ע פירוש נחלת אבות על מס' אבות לאברבנאל (פ"ב מ"א) וז"ל: "אין אתה יודע מתן שכרן של מצות" ... שלא ידענו אם ינתן השכר במצות מפאת מעשה המצוה בעצמותה כדעת קצת המחברים, או אם ינתן השכר עליהם מפאת החשק והשמחה והערבות אשר יהיה לאדם במעשה המצוה כדברי הרב נ' חסדאי. וע' ספר חרדים פרק נ"ט: עיקר שכר המצוה על השמחה הגדולה בה. וז"ל החזו"א בקובץ אגרות ח"ב אג' צ"ג: עיקר עשיית מצוה הוא השמחה שזכינו לכך. עכ"ל.

הפנימי, וכפי הכבישה ליצר כך הכבישה לאויבים. ובמתן תורה שנעשו חרות מיצר רע נעשו חרות משעבוד מלכויות דהא בהא תליא, שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות זה נמשך מזה, וזה מזה.

ותחילת המשכת עצת גוים ללב איש הישראלי, אינו בסילוק פחד השם יתברך לגמרי לעבור עבירה, דזה לא ישמע מיד. רק ההתחלה והראשית הוא לקרר חום שבלב יהדות [היינו ההתלהטות הטבעית שבנשמה היהודית] לעבודת השם יתברך ולמעשה התורה ומצות. ואינו מסית לבטל לגמרי, רק לקרר חומו. ואף כי אמר אלקים וצריך לשמוע לו, משים עצלות וכובד בלב להסיר חום הזריזות. וזהו "אשר קרך" שהכניס קירור בלבך.

ותחילת פגיעתו ב"נחשלים" [פי' נחלשים (אבנ"ע, חזקוני, רבינו בחיי)] אותם העצלים בלאו הכי, שאין מזדרזים כל כך לילך בשוה עם כל המוחנה, ואותם תופס ברשותו לגמרי. ואחר כך מכניס העצלות ועייפות ויגיעות בכל המוחנה, כמו שנאמר "ואתה עיף ויגע" רצה לומר על ידי עמלק שקרך. וזהו "אשר עשה לך" [(דברים כ"ה, י"ז): "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים"] למעמקי לבך ופנימיותך. ואחר כך מסיר היראה לגמרי, כפשיה ד"ולא ירא אלקים" דקאי ישראל. ...

וגם בכל נפש פרטי בכל דור ודור הוא כן, ההתחלה הוא הרישול בעבודת השי"ת. וצריך להתחזק בהתחלה, על דרך שנאמר (סוטה מ"ד ע"ב) "תחילת נפילה ניסה", שכשאובד זריזות לבו לעמוד בקשרי המלחמה, ורוצה למלט נפשו להיות בשב ואל תעשה, וחושב שימלט, ואינו כן, כי זהו ההתחלה.

עוד כתב שם בספר מחשבות חרוץ (פרק ט"ז ד"ה וזה) שעל ידי סילוק קרירות זו בעבודת ה' מהלב על ידי שמחה של מצוה, מתגברים בפועל על עמלק ומחלישים את כוחו. וז"ל:

במשנה סוף פ"ג דראש השנה: "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' (שמות י"ז). וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה. אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים. ואם לאו, היו נופלין". ע"ש.

פירוש "מסתכלין כלפי מעלה" היינו להתרבה בשרשם [להיות דבוקים בהשי"ת דרך עומק נשמתם] ..., "ומשעבדין לבם" [היינו מקור הרצון והחשק] שממנו תוצאות חיים וכל הכוחות המתפשטות ... וזהו סילוק הקירור והעצלות מלב, ובזה מתגברין. ואין "והיה" אלא שמחה בכל מקום [והיה כאשר ירים משה], וכן אמר (דברים כ"ה, י"ט) "והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים",

דמחית עמלק וההתגברות כנגדו בא על ידי שמחה של מצוה, שבזה הלב מתמלא חשק וזריזות שהוא היפך העצלות המביא עצבות.

וזהו שמחת פורים שעושין שמחה של מצוה לעורר כח הניצוח לעמלק, כמו שהיה בימים ההם בזמן הזה. וזהו "בהניח" בעת הנייחא [השלום והשלום הפנימיים] שהלב מלא שמחה, אז תמחה בפועל. ובכל דור ודור צריך כמה פעמים זכירה בלב, וזהו העצה נגד כוח עמלק שהוא שורש קירור הלב-טוב דיהדות מחימומו בעבודת השם יתברך, שיזכור שזהו ענין עמלק, ובה נחלש כוחו.

והוסיף רבי צדוק הכהן בספר דברי סופרים (אות [ל"ח] ד"ה ובכל), שאף "שמחה של הוללות" היא משורשו של עמלק. ועל כן שמחה כזו ח"ו מחזקת אותו במקום להחלישו. וז"ל:

היצר הרע הוא הזבובי מות היושב על ב' מפתחי הלב (ברכות ס"א) להשכיחו ולהפילו במחשבות של דמיונות עולם הזה, לקררו על ידי זה מההתעוררות ההתלהבות להשם יתברך, דזהו עמלק "אשר קרך" שהוא ראשית גוים ... והוא שמחה של הוללות המקרר ומשכיח.

יוצא, שבכוחנו להחליש את כוחו של עמלק ולמחותו בפועל על ידי שמחה מרוממת של קדושה, הנובעת מהכרה בטובו ובחסדו המופלאים של השי"ת המביאה את האדם לזריזות ושמחה בקיום מצוותיו. זוהי השמחה האמיתית שהיא ייעודם של ימי הפורים³¹.

31 ע' שפת אמת ספר ויקרא (פרשת צו, שנת תרמ"ט): בפרשת זכור, דרשו חז"ל זכירה בפה ואל תשכח בלב. כי הנה עמלק ימ"ש הוא קליפה המותפשטת בכל צד כדאיתא בזה"ק בשלח. והוא בא להלחם בבחי' מחשבה דיבור ומעשה. ורמזו חז"ל בפ' "אשר קרך" טמאך במעשה. וקראך ראובן שמעון בדיבור [פסיקתא דרב כהנא (פסקא ג' אות י'): אשר קרך בדרך (דברים כ"ה, י"ח) ר' יודה ור' נחמיה ורבנין ר' יודה א' אשר קרך טימאך כמה דאת או' "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה" (דברים כ"ג, י"א) ור' נחמיה אומר קרך וודאי מה עשה עמלק ירד לבית ארכיון של מצרים ונטל טימסיהם של שבטים שהיה שם שמם חקוק עליהם, ובא ועמד חוץ לענן והיה קורא 'ראובן שמעון לוי ויהודה אחוכון אנא פוקו דאנא בעי מעבד פרגמטיא עימכון' וכיון שהיה אחד מהם יוצא היה הורגו]. וציננך הוא במחשבה שנתקרר התלהבות הקדושה בבנ"י על ידו. ולכן צריכין למחות אותו באלה הג': בלב ודיבור. ובמעשה יתקיים "והי' בהניח כו'". כי לעת עתה בגלות אי אפשר במעשה להלחם עמו, זולת בימי הפורים שנזכרים ונעשים, יש לנו כח גם במעשה למחות הסט"א.

הקב"ה רוצה עבודת ה' בחשק ובשמחה!

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

שאלה: הָמָן מעיד על יהודי דורו בכל מקומות פזוריהם כי "דתיים שונות מכל עם" (אסתר ג', ח') נבדלים הם מן הגויים, מאמינים באלוקיהם ושומרים את מצוותיו. לשם מה, אם כן, הביא עליהם הקב"ה את עונש גזירת המן?

תשובה: אמנם קיימו היהודים שבאותו הדור את התורה ומצוותיה, אולם 'רחמנא לבא בעי', הקב"ה רוצה את הלב. הקב"ה מבקש מאתנו קיום מצוות מתוך התלהבות, מתוך השתוקקות, מתוך לב הנוער באהבת ה'. קיום פעולות מעשי המצוות מתוך אדישות וקרירות, אין בו די. יכול יהודי לבוא לבית הכנסת ולהתפלל, אולם תפילתו יבשה כגוף בלי נשמה. אפשר לקיים את כל תרי"ג המצוות על כל פרטיהם ודקדוקיהם, אבל הכל כמצוות אנשים מלומדה "בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני" (ישעיה כ"ט), בלי חיות, רק תנועות חיצוניות, מעשים ומלמולים, ותו לא מידי. לא בכזו עבודה חפץ הבורא! הקב"ה רוצה את הלב, את האהבה, את הדביקות, את הרצון הלוהט המעיד כי 'רצוננו לעשות רצונך'.

יהדות שכל כולה אינה אלא קיום מצוות מעשיות בלי התלהבות ובלי כוונה, אין לה כח עמידה בניסיונות. היהדות איננה מערכת מנהגים המחייבת פעולות כלשהן מידי יום או שבוע, כי אם אמונה מוחשית המקיפה את כל תחומי החיים הצריכה לבעור בנשמה.

מה עלה בסופם של אלפים מיהודי אירופה שהיגרו לאמריקה לפני כמאה ומאה וחמישים שנה? אפילו אותם יהודים שבמקור שמרו על השבת והכשרות, אך אף כשעדיין שמרו תורה ומצוות שלהבת היהדות שבלבם כבר כבתה, על כן לא

יכלו לעמוד בנסיונות שעמדו בפניהם ב'ארץ החדשה', והם נכנעו וויתרו על הכל, על השבת, על הכשרות, על החינוך, ואפילו על הדורות הבאים, רח"ל.

וכך היה מצבם של היהודים בדורו של המן. אמנם "דתיים שונות מכל עם", אך עם זאת "את דתי המלך - מלכו של עולם - אינם עושים כראוי" [זוה"ק ח"ג קט ע"א: בכל אתר 'המלך' סתם דא קב"ה]. קיום המצוות שלהם היה חסר התלהבות, כוונה וחשק, לכן נגזרה עליהם הגזירה, כדי להביא אותם להתעוררות והתחדשות בעבודת ה'.

ואכן, כתוצאה מהגזירה, "הדור קבלוה בימי אחשורוש" (שבת פ"ח) קבלו על עצמם את התורה מחדש, ועתה מאהבה וברצון. זוהי משמעות הפסוק (אסתר ח', ט"ז) "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" כפי שמבארת הגמרא מגילה (ט"ז, ב') "'ליהודים היתה אורה' זו תורה" מעתה היתה להם התורה לאור, "ושמחה" זה יום טוב, "וששון" זו מילה, "ויקר" אלו תפילין. אמנם יש המפרשים כי היה כאן חידוש מוחלט בקיום המצוות, משום שהמן גזר לבטל את המצוות, ועתה עם תלייתו על העץ החלו מחדש לשומרו. אך נראה גם לפרש שלא היה כאן חידוש, כי אם התחדשות. הם שמרו קודם הנס ושמרו לאחר הנס, אך אינה דומה שמירה לשמירה. קודם, קיימו את המצוות בקרירות ומתוך הרגל, אבל מעתה היתה להם התורה מרכז האור בחייהם; המילה נעשתה לששון, כל שמחת חייהם לא היה אלא במצוות. התורה והמצוות הבהיקו בעיניהם בזוהר חדש שלא חשו בו עד כה, ולכן "קיימו וקבלו היהודים" (אסתר ט'), קיימו מחדש מתוך שמחה ורצון את התורה שקבלו כבר בהר סיני. המצוות קבלו עכשיו טעם חדש, ותיבלו את חייהם באושר ובשמחה אמיתיים.

קיום תורה ומצוות לבד איננו מספיק, צריך שקיומן ייעשה באופן של "וחי בהם" בחיות ובהתלהבות, כי הקב"ה רוצה את הלב, את ההתחדשות והשמחה בתורה ובמצוות.

[אור עולם ח"ו]

ב. מגילת אסתר - מסרה של המגילה

מובא במגילת אסתר (ט', ל'):

וַיִּשְׁלַח סָפְרִים אֶל כָּל הַיְּהוּדִים אֶל שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְלָכוֹת אַחֲשֵׁרוֹשׁ
דְּבָרֵי שְׁלוֹם וְאַמֶּת:

ופירש הגר"א בפירושו שם:

"דברי שלום" - היא המגילה ששלחו (וכן מבואר בגמ' מגילה ט"ז ע"ב).

וצריך ביאור למה המגילה נקראת "דברי שלום"?

ונראה בעה"י ביאור הדבר בהקדם הבהרת המושג של "שלום".

כתוב בישעיה (מ"ה, ו'):

לְמַעַן יִדְעוּ מִמְּזִרְחַ שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעְרָבָה כִּי אֶפֶס בִּלְעָדֵי אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד. יוֹצֵר
אֹר וּבֹרֵא חֹשֶׁךְ, עֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבֹרֵא רָע, אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה.

מובן מדברי הנביא שהיחס בין "שלום" ל"רע" מקביל ליחס שבין "אור" ל"חושך". ונראה שבזה נמצא המפתח להבנת עומקו של המושג "שלום", שכשם שאור הוא הפך החושך, כן "שלום" הוא ההפך האמיתי של "רע".

בדרך כלל מקובל לחשוב שההפך של רע הוא "טוב". אמנם המתבונן יראה שזה אינו, שהרי "טוב" הוא מקורו של הרע וגם תכליתו, ואם כן הוא לא יכול להיות הפכו. ההפך האמיתי של רע הוא "שלום". המלה "שלום" היא שם נרדף למלה "אחדות", וכשמדובר על שלום מוחלט שמקורו מהשי"ת "שהשלום שלו", היינו שאין ניגודים ומחלוקות בכל מידותיו ית', שגם דין וגם רחמים שורשם מחסד מופלג. זוהי "אחדות ה'", דהיינו הכרת האמת שהרע והטוב הם שניהם ממקור אחד שהוא לגמרי טוב. כל רע בבריאה הוא הסתר כבוד שמים, הסתר של אחדות ה' לעיני הברואים. כל "רע" נראה לנו כשלילי ורע כיון שיש הסתר, ואנו רואים רק חלק מהמציאות. כאשר נראה את כל המציאות באופן מושלם נראה שהכל הוא טוב נפלא. ראייה חלקית, של חלק מההשפעות המגיעות מן השמים, גורמת להיבט שיש רע בבריאה. כאשר תתאחדנה כל ההשפעות, ונראה את התמונה המושלמת, אז נכיר את הטוב המושלם המגיע תמיד בלי הרף לבריאה מהשם יתברך³².

³² כל הרע בבריאה הוא כמו חושך שהוא הסתר האור. האור המושלם הוא לבן, וכל הסתר חלקי של האור גורם לצבעים שונים. כאשר כל החלקים של האור יחזרו להתגלות, הצבע יחזור להיות לבן. כך כל מה שיש בעולם הזה

נמצא שכמו שאור הוא גילוי כבוד שמים וחושך הסתרו, כך גם כל המציאות של רע מהותו הסתר כבוד שמים, ושלום הוא גילוי כבוד שמים של הכרה בטוב ה' אף בדברים הנראים שליליים ביותר. הכרה זו היא ההכרה בשלום הקיים בין מידותיו ית', והיא גם מביאה לשלום בין הברואים לאביהם שבשמים.

על פי הקדמה זו מתבהרים בס"ד כמה עניינים מוקשים בדברי חז"ל, וכדלהלן:

א. תפילת "שים שלום"

בסיום תפלת העמידה מתפללים על שלום, "שים שלום כו" או "שלום רב כו", וכתוב בגמרא (ברכות ל"ד ע"א) "אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו", היינו שהברכות האחרונות הן מעין הודיה ושבח אחרי התפלה. וצריך באור שהרי תפלה זו היא תפלה על השלום מעין כל תפלות העמידה, ואם כן מדוע היא נמצאת בין שלוש האחרונות של שבח והודיה?

ברם לפי האמור לעיל, הדבר מבואר בס"ד. שכל שאר הבקשות בתפלת העמידה הן תפלות לשינוי מצב מסוים בעולם הזה, מה שאין כן בתפלת "שים שלום" אנו מתפללים שנכיר ונשגיש שהכל, גם הדברים שאנו מרגישים שחסר לנו ושהיינו רוצים לשנות, אינם חסרים לנו כלל. כל מה שחסר לנו הוא "שלום", שהוא ההכרה המושלמת בטוב ה' אף בכל הדברים שנראים לנו כשליליים. ועל כן מתפללים "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך", שכל מה שחסר לנו זה רק "אור פניך", שאם נשיג את זה נשיג את הכל, שאז נזכה ל"שלום" ולא יהיה חסר לנו כלום. לכן מתפללים "שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים" שהם כולם תאור של פריטי "אור פניך" שהוא הטוב הבלתי מוגבל של הקב"ה, שהוא המקור של כל הקיים בתוך ההסתר הגדול של העולם הזה.

לפי זה מבוארים דברי הגמרא מגילה דף י"ח ע"א: "ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת

מקורו ממידת החסד הבלתי מוגבל של השי"ת שהוא כמשל לאור הלבן שהוא שורש הכל. כשאור זה יורד לעולם הרי הוא מתחלק כמו בזכוכית המחלקת את האור לכמה גוונים. מי שרואה צד אחד של האור שהתחלק, יתכן שיראה צבעים הנראים לו לא יפים ולא נעימים (כמו אדום המזכיר דם, חום המזכיר לכלוך וכדו'), אולם כאשר יתחברו כל קרני האור שהופרדו הכל ייהפך להיות אור לבן ובהיר. וכן כל המציאות של רע היא "מחלוקת" (חילוק קרני האור לחלקיו) שרואים רק חלק מהאמת, וכל המציאות של טוב היא "שלום" - האיחוד של כל קרני האור המופרדים.

לשון זה מובא בכמה מקומות בספר מגיד מישרים לב"י: ע"ש ספר ישעיה פרק מ"ב: עתיקא דעתיקין אתגלי עלך בזוהר לבינוניתיה ורחם עלך. ושם פרשת צו לענין יציאת מצרים: דכיון דאיתגלי עלייהו כתר א עילא בזוהר לבנוניתא ברזא דיומא עשירא מאן יכיל למיקם קמיה. ושם פרשת בראשית: הנך דאצילות אינון לובן גמור וחלב רמיז להון דאיהו לבן... וספירין דבריא אית בהון קצת דין ודם רמיז להון דאיהו אדום.

כהנים? דכתיב 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם', **ברכה דהקדוש ברוך הוא "שלום"** שנאמר 'ה' יברך את עמו בשלום". היינו שכל שאר הברכות והתפלות של העמידה הן תפלות "נמוכות" שנקבל השפעה עליונה **שנראית לנו** טובה לפי הראייה הלקויה שלנו. אבל תפלה זו היא שנזכה לברכה שמגיעה מהמדרגה של הקב"ה בעצמו, שנזכה לגילוי מאור פניו ית', ואז ראייתנו תהיה ראייה אמיתית ובהירה ולא יהיה חסר לנו כלום, ולא נצטרך שינויים במצבינו הגשמי.

ב. להתענג על רוב שלום

עוד מבואר לפי הנ"ל דברי הגמרא בסוף מסכת ברכות דף ס"ד ע"א:

אמר רבי אבין הלוי: הנפטר מחברו אל יאמר לו "לך בשלום" אלא "לך לשלום", שהרי יתרו שאמר לו למשה "לך לשלום" עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום "לך בשלום" הלך ונתלה. ואמר רבי אבין הלוי: הנפטר מן המת אל יאמר לו "לך לשלום" אלא "לך בשלום" שנאמר "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום".

וכתב שם הגר"א בביאורו על אגדות (מכת"י):

"הנפטר מן המת .. לך בשלום: לפי ששם [בעולם הנשמות] השלום ... וכמו שכתוב "שלושה מלאכי השרת מקדימין יבא שלום" [ועל כן בעולם הנשמות נכנס בתוך השלום, ומתאים לומר "בשלום"] ... אבל בחיים הולך ומתקרב אל השלום, כמו שכתוב "אני הולך אני רץ כו' לחיי העולם הבא", רצה לומר "שהשלום שלו" [שבעוה"ז מתקרב להשי"ת שהשלום שלו] כו'.

היינו הקב"ה הוא "המלך שהשלום שלו", ובעולם הבא "יתענגו על רוב שלום" שהוא כביכול הדבקות ב"שלום" של הקב"ה, שהוא טובו ית' המופלא כנ"ל. בעולם הזה - בפרט בשלב הנוכחי של הבריאה שאין לנו אפשרות לברך הטוב והמטיב על הרע - תפקידנו הוא להתקרב להכרה מוחשית של שלום זה, ואז נזכה לעולם הבא להכנס בו ולהיות כביכול חלק ממנו.

ג. מגילת אסתר נקראת "דברי שלום"

כעת בעה"י מוסבר מאד מדוע מגילת אסתר נקראת "דברי שלום". שמגילה זו מטרתה ללמד אותנו שאף כאשר יש ח"ו צרה גדולה ביותר, כל חוסר הטוב שנראה בדבר, הוא רק תולדת העובדה שאנחנו רואים חלק מהסיפור בלבד. אמנם אחרי שמכירים את כל סיפור המגילה מההתחלה עד הסוף, רואים שהכל מתוכנן ומסודר באופן נפלא לטובתנו בצורה המועילה

והטובה ביותר. אף הרע הגרוע ביותר כהמן וכל גזרותיו ומגמותיו, הכל מתוכנן מלמעלה להביא לטוב. דבר זה, לראות מאסיפת כל חלקי הסיפור, את הטוב והצדק מאחורי כל חלקיו, נקראת "שלום". מקריאת המגילה אנחנו צריכים להגיע להרגיש שלום עם כל הבריאה כולה, ועם בוראה ית'. על כן המגילה היא "דברי שלום", שהיא עושה שלום בין כל מדותיו של הקב"ה, וכן בתוך פנימיות האדם בין כל הפנים השונים של היבטו על העולם והכרת בוראו. על ידי זה, המגילה גם עושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, שכל פנימיות היהודי מתאחדת באהבתו ית'.

מרדכי ומגילת אסתר בזכות דוד המלך

לפי המבואר לעיל יוצא הערה נפלאה באופן הנהגתו ית' בבריאה.

במסכת מגילה דף י"ב ע"ב כתוב:

"איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני" .. קרי ליה "יהודי" אלמא מיהודה קאתי, וקרי ליה "ימיני" אלמא מבנימין קאתי? .. רבנן אמרי משפחות מתגרות זו בזו משפחת יהודה אומרת אנא גרים דמתיליד מרדכי, דלא קטליה דוד לשמעיי בן גרא, ומשפחת בנימין אמרה מינאי קאתי [משפחות יהודה ובנימין היו מתווכחות ביניהן: משפחת יהודה אמרה אני גרמתי שנולד מרדכי, שכן דוד המלך (שהיה משבט יהודה) לא הרג את שמעי בן גרא (שהיה מאבות אבותיו של מרדכי) אע"פ שהיה חייב מיתה (ועל ידי כך נולד מרדכי). ומשפחת בנימין אמרה ממני הוא בא, שמרדכי היה משבט בנימין (לפיכך יחסו הכתוב לשניהם, "איש יהודי" ו"איש ימיני")].

כאשר דוד המלך ברח מפני אבשלום ושמעי בן גרא קילל אותו, דוד קיבל את הצרה באהבה ואמר (שמואל ב' ט"ז) "ה' אמר לו קלל את דוד... הניחו לו ויקלל, כי אמר לו ה'" - גם הצרה הזאת מגיעה מאבא אוהב, לטובתי. אילולי תגובה נעלה זו של דוד המלך, מרדכי לא היה נולד. שאם דוד היה הורג את שמעי כדין מורד במלכות, מרדכי, שהיה נכד של שמעי בן גרא, לא היה מגיע לעולם. והנה על ידי מרדכי יש לנו את מגילת אסתר ואת ימי הפורים המלמדים אותנו בדיוק דבר זה, שגם מה שנראה לנו כרע, גם הוא ממקור הטוב ומטרתה רק טוב. נמצא, שהאמונה של דוד המלך בטוב ה' אף בתוך הרע של ההסתר הגדול ביותר, "הולידה" את מרדכי, המלמד אותנו בכל שנה מסר זה³³.

³³ מידת דוד המלך היא מידת ה"מלכות" אשר הוא זכה לשלמותה עד שנהיה רגל רביעי במרכבה כאשר אמר מילים אלו "ה' אמר לו קלל", כמבואר במדרש (מובא שבט מוסר פרק כ' אות כ"ז). וכן מבואר במזמור "אשרי - תהלה לדוד" (תהלים קמ"ה) שמידה זו להכיר את טובו ית' אף בתוך ההסתר הגדול ביותר היא המידה המיוחדת

ג. מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים

מובא במגילת אסתר פרק ט':

על כן היהודים הפרזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר
לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו. ...
לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות
לאביונים.

הרב יעקב מליסא זצ"ל, בפירושו "מגילת סתרים" (שם ט', י"ט), מבאר את סיבת התקנה הזאת של משלוח מנות. וז"ל:

ומשלוח מנות: הטעם, כי הקדושה משורש האחדות והטומאה משורש הפירוד. כשגברו העוונות ונעשה פירוד בישראל כמו שאמר המן "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד"³⁴, והיינו שהן מפורדים ואין לירא שאומה שלימה ימצאו סיבות להנצל, כי היה ביניהן פירוד ובלתי אפשרי שהיו כולם בעצה אחת, ולא ישמעו מאומה לגדוליהם. ואחר כך כששבו בתשובה שלימה נעשה אחדות ביניהם ונקהלו בעריהם וחיבבו זה את זה. ולזה אנו עושין ומשלוח מנות איש לרעהו, להורות שעל ידי החיבוב לחבירו בא הגאולה.

ומעין זה כתב השפת אמת (פורים שנת תרמ"א):

איש יהודי - "יחידיו כו" ע"ש במדרש. כי כשבני ישראל נעשין אגודה אחת אין לעמלק שליטה בהם, רק ברפידים [היינו כשהם "נפרדים"]. ולכן הלשין המן "עם אחד מפוזר ומפורד", שכל כח שלהם האחדות ועתה הם מפוזר. והאמת כן היה, על ידי החטאים נתעורר כח [טומאת] עמלק, ואינו [פי': ולא היה] מניח להם להתאחד. ולכן נאמר "כנוס כו" כל היהודים להקהל ולעמוד על נפשם", הכל על ידי הכינוס והקהילה. ומרדכי הצדיק איחד אותם ונתאחדו על ידו, כי

של דוד המלך. [שמבואר שם בחלק הראשון של המזמור הנאמר על עצמו בגוף ראשון, שמידתו היא להכיר את הטוב המופלג של השי"ת שהוא מעל השגתנו "ולגדולתו אין חקר". ועל ידי הכרה זו "בכל יום אברכך" להכניס הכרה זו גם במקום שאין הדבר ניכר בגלוי. גם בהמשך המזמור כאשר "דור לדור" מזכירים "גבורותיך" ו"נוראותיך" דוד המלך מוסיף להם "הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך ... וגדולתך". ושיא מדרגתו הוא בסיום המזמור "סומך ה' לכל הנופלים כו" שאף בתוך הדברים הנראים הסתר גמור, גם בהם יש רק טוב וחסד של השי"ת]. מדרגה מרוממת זו של דוד המלך היא המקור למציאות של מרדכי הצדיק ולכל הניסים של פורים.

34 ע"ע ספר מחשבות חרוץ (לרבי צדוק הכהן זצ"ל פרק ו' ד"ה ד'): "מפוזר ומפורד" היינו שאינם באחדות ויש ביניהם פירוד לבבות, ודבר זה מפני שאין הלב בשלימות להיות דבוק בהשם יתברך כמו שהוא ראוי ללבן של ישראל.

היה לו כח האחדות כנ"ל, לכן נקרא יחיד, כלל כל היהודים.

וכן בכל פורים מתעורר כח האחדות. ועל שם זה קבעו מצות הקריאה בצבור, משפחה ומשפחה כו'. שבזמן הבית היו מתאחדים ממש במקום אחד, ועתה בגלות התאספות כל מקום ומקום בכח מצוות אלו, משלוח מנות ומתנות לאביונים, הכל בעבור האחדות כנ"ל. וכן אומרים "בראותם יחד תכלת מרדכי" בכח האחדות כנ"ל.

היינו שהמטרה של פורים היא ליצור קשר עם "נקודת האחדות" שבעומק הנשמה, אשר שם, באותו מקום שיש את רגשי האחדות בין אדם לחברו, מורגשת גם את האחדות המושלמת בין ישראל לאביהם שבשמים. כמבואר לעיל, השגה זו היא מטרת מצוות קריאת המגילה ו"עד דלא ידע". "נקודת האחדות" הזאת היא מקום בעומק הנשמה ששם מורגש שקב"ה וישראל ואורייתא הם מציאות אחת.

נמצא, שכל המצוות של פורים מיועדות להכניס את האדם "לפני ולפנים", ליצור קשר עם עומק נשמתו כמו ביום הכפורים (כמובא לעיל בראש השער). כאשר ביום הכפורים הכהן הגדול היה נכנס לתוך קודש הקדשים, דבר זה היה מסמל שביום קדוש זה באפשרות כל יהודי להיכנס בתוך נשמתו "לפני ולפנים" ולהשיג את הרגשות העמוקים ביותר, שבדרך כלל אין בידו להשיגם. "לפני ולפנים" זה הוא "קודש הקדשים" של הנשמה, אשר הוא המקום בנשמה שבו מרגישים אחדות מושלמת בין אדם למקום ובין אדם לחברו. על כן, בין ביום הכפורים ובין בפורים, כפי המידה שיצליח האדם לפתח רגשות אהבה והזדהות עם כל יהודי, יזכה להכנס פנימה עמוק יותר לתוך קודש הקדשים הזה, וישיג את מטרת היום ומצוותיו.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני פרק זה

א. שמחת פורים אמיתית

א] שמחת אהבת ה'

הרב דב יפה זצ"ל:

שמחה עם האהבה והטוב של אבא

מי שמעלה על לבו שיש לו אב בשמים, שליט על הכל ומנהיג את העולם כולו, שאוהב אותו ביותר ושוקד על טובתו תמיד, ירגיש שמחה גדולה.

פעם בפני ציבור של מתקרבים ליהדות, אמרתי שיש שלוש מילים שבכוחן להעניק אושר לאדם הרבה יותר מכל ההמצאות הטכנולוגיות החדשות - המילים שאמר דוד המלך בתהלים (קמ"ה): "טוב ה' לכל!"

ההמצאות החדשות אמנם עשו את החיים נוחים יותר, אך לא מאושרים יותר. האדם מתרגל במהירות להמצאות החדשות וליתרונות הנובעים מהן, אך הוא נותר רעב וחסר סיפוק כתוצאה מקנאה תאוה וכבוד שלא באו על סיפוקם. לעומת זאת מי שחי בידיעה שהקב"ה, אדון הבריאה ומנהיגה, הוא טוב לכל, וכל מה שמביא עלינו בין את הטוב ובין את המוטב הוא תמיד הטוב ביותר עבורנו - אף כשלא מבינים למה, יש לו במה לחזק את עצמו בכל מצבי החיים, ולשמוח תמיד בעובדה שהקב"ה מתעסק ללא הרף להיטיב עמו בזה ובבא.

מטרת ימי הפורים היא להשיב אל ליבנו מסר נפלא זה, שיש לנו אב רחמן האוהב אותנו מאוד, חפץ להיטיב איתנו ושוקד תמיד על טובתנו. עלינו להתבונן בחסדים שעשה איתנו עד שהכרתנו בטובו ובאהבתו ורגשי ההודיה שממלאים את ליבנו, יעוררו אותנו לעבדו באהבה ובשמחה.

זה מה שכתב המאירי, מובא בביאור הלכה סימן תרצ"ה, שמה שנצטוינו לשתות יין בפורים הוא "כדי להגיע מתוך השמחה לאהבת השי"ת והודאה על הניסים שעשה לנו".³⁵

[ספר 'לעבדך באמת', תוה"ד]

הרב משה אהרן ברוורמן זצ"ל:

ביום זה ניתן להשיג אהבה יותר ממדרגתנו

בפורים עלינו להרגיש את השמחה הגדולה של "אהבה רבה אהבתנו ה' אלוקנו", בזכות הנפלאה להיות אהוביו המיוחדים של מקום. החש את עוצמת אהבת השי"ת אליו, ירגיש שמחה גדולה ללא גבול כפי שהאהבה רבה שאהבתנו ה' אלוקינו היא אהבה שאין לה גבול. זוהי שמחת הפורים, שמחה של אהבת ה' בלי מצרים.

אמנם יש שאלה המנקרת. וכי באמת כולם שייכים לדרגת שמחה זו? הרי לא כל מעשינו תואמים אהבה נפלאה זו?

התשובה היא, אמנם כן! זו היא מעלתו ויחודו של פורים! ביום זה ניתנת אפשרות לאדם להשיג אהבת ה' ולהיות בשמחה לא לפי דרגתו הרגילה, אלא לפי מעלת האהבה שהוא ראוי לה לפי עיקר מהותו ותכונות נשמתו. ביום זה, על האדם לשמוח ולחזק את הכרתו שיש לו בשמים אב גדול, שאוהבו אהבה נפלאה, אהבה נצחית. הכרה זו תעיר את לבו באהבה ובשמחה פורצות גבולות, אושר שאין למעלה הימנו. עד כמה שביכולת האדם למלא את לבו בשמחה ובאהבה זו, עליו לעשות זאת. זו היא מצות היום ורוממות קדושת היום.

[מוסף ש"ק פ' תצוה תשנ"ו, תוה"ד]

הרב אלכסנדר מנדלבוים שליט"א:

פירוט סוגי האהבה של פורים

השמחה שכווננו אנשי כנסת הגדולה בתקנתם "לעשות אותם ימי משתה ושמחה" היא השמחה של אהבת השי"ת, כמו שכתב המאירי (מגילה ז'): "לא נצטוינו על השמחה של הוללות ושטות, אלא בשמחה של תענוג שיגיע מתוכה לאהבת ה' יתברך והודאה על הניסים שעשה לנו". וכן כתב בעל 'יסוד ושורש העבודה' (שער י"ב פ"ז): "לשמוח ביוצרנו ובוראנו יתברך שמו, נגילה ונשמחה בו, נזכירה דודיו מיין, שיש לנו אלוה-ה

³⁵ ראיתי מובא שיש מנהג של כמה אנשי מעשה לומר את שירת "נשמח כל חי", בצוותא בהתעוררות עצומה מתוך כיסופין ושמחה, באמצע סעודת פורים. אשריהם ואשרי חלקם. זו היא שמחת פורים הראויה.

שער י"א | ליהודים היתה אורה - פורים

תקעה

ופטרונו כזה שעומד בתמידות למלט נפשנו מיד כל העריצים המבקשים את נפשנו".
אהבה זו מושגת בשני אופנים:

א. ההתבוננות בגדולת ה'

כתוב בספר חובות הלבבות (שער האהבה פ"ג):

אבאר לך כיצד מגיעים לידי אהבת ה', בהתבוננות בספרי הנביאים ודברי קדמונים כדי לדעת הניסים והנפלאות שעשה ה' לאבותינו כמו שנאמר (תהילים קמ"ג ה'): "זכרתי ימים מקדם, הגיתי בכל פעלך, במעשה ידך אשוחה".

וכעין זה כתב הרמב"ם (יסודי התורה ב', ב'):

והינך הן הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר.

פירוש הדבר, שאדם אוהב את מי שהוא מעריך ומכבד באמת, אהבת ה' טוב' (עיי' הגר"א בביאורו לת"ז ס"ט), אהבה הנובעת מהרגשת הערצה וכבוד. ככל שהאדם יוסיף להתבונן בתוקף נס פורים, הוא יכיר מתוכו גדולת ה' ומתוך כך יגיע לאהבתו.

ב. ההתבוננות באהבת ה' אלינו

דרך אחרת להגיע לאהבת ה' היא אהבה "כמים הפנים לפנים" (ביאור הגר"א שם). ככל שיתבונן האדם בגודל אהבת ה' אליו, כך תרבה אהבתו אל ה' כמים הפנים לפנים. תכלית סיפור המגילה היא להעמידנו על גודל אהבת ה' אלינו. כמו שכתב הגר"א במשלו בריש פירושו למגילה:

... אחרי שרבו המקרים שבהם ניצול הבן באופן מופלא, הבין הבן שהאב עדיין אוהבו וממשיך להשגיח עליו גם בגלותו, כי איך אפשר שיהיו מקרים תכופים כל כך, ונתקעה אהבת אביו בלבו וחזר בתשובה שלמה. כך מרדכי ואסתר ובני דורם ראו והבינו שכל המתרחש לנגדם מן השמים הוא, וקבלו את התורה באהבה רבה. ע"כ תמצית לשונו.

הרי הטעם שנטבעה אהבת השי"ת בלב היהודים היה מחמת שעמדו על רוב אהבתו ית' אליהם. אם נלך בדרכם, נוכל גם אנחנו להתעלות במעלות האהבה להשי"ת מתוך שמחת הפורים.

[ע"פ 'בלילה ההוא' עמ' ל"ו, תוה"ד]

החיד"א זצ"ל:

◡ שמחת פורים הראויה היתה מביאה את הגאולה ◡

אם בכל הימים, לרבות הלילות, חייב אדם להלל ולשבח לאלהי עולם ה', אדון כל הנשמות רבון כל המעשים יתברך שמו, על אחת כמה וכמה יגדל כח החיוב ביום טובה רווח והצלחה יום הפורים, כי הפלא ה' חסדי חסדים על ישראל ועל רבנו. על דא ודאי בעי ליה לאיניש לאודויי ולשבוחי בשמחת מצוה ... ולא שחוק וקלות ראש... ויתכן שאם ישראל בפורים הטיבו דרכיהם ביראת ה' כל היום, וכל שמחתם דוקא להודות לה', כבר נושענו זה זמן רב. כי יומא קגרים להשפיל דגל עמלק, וזכות משה רעיא מהימנא [ע' מדר"ר אסתר ז', י"ג] ומרדכי ואסתר בהדן, והרשעה פלה כפתילת האידן.

[ספר "דברים אחדים" ריש דרוש ט']

הרב אייזיק שר זצ"ל :

◡ בפורים יש להרבות דעה לא לאבד דעה! ◡

הרב אביגדור מילר זצ"ל היה מספר לתלמידיו מה ששמע מרבו הרב אייזיק שר זצ"ל [חתנו של הסבא מסלבודקה, לימים מקים ישיבת סלבודקה בבני ברק] בעיצומה של שמחת הפורים בישיבת סלבודקה בליטא.

פורים הוא זמן של דעה! פורים הוא הזמן להשיג ידיעת ה', שכן בו "נודע ה' משפט עשה, בפעל כפיו נוקש רשע" (תהילים ט', י"ז) [מצודות: "בפעל כפיו נוקש רשע" - כאשר הרשע יפול במוקש אשר עשה. מלבי"ם: נתברר לכל כי ה' משפט עשה - א] שלא היה נפילתם במקרה רק בהשגחת ה', ב] שלא היה דרך עונש לבד רק דרך משפט, שבמדה שמדדו מדד להם במשפט צדק. ויותר מזה על ידי מה ש"בפועל כפיו נוקש רשע" - שבעת הפעולה שפעל ועסק והכין מוקשים בעת ההיא עצמו נוקש ונלכד, עי"ז יהגו ויחשבו כולם כי לא דבר ריק הוא, ויאמינו בהשגחת ה']. כאשר המן נתלה על אותו עץ שהוא עשה למרדכי, אז "נודע ה'", כל היהודים שראו את הדבר התעוררו וקבלו הכרה חדשה בטובו ית'. פורים הוא זמן לחזק ולרענן את ההכרה שלנו בטוב ה' מתוך התבוננות והמחשבת ארועי המגילה. בפורים צריך שיהיה לאדם דעה להתבונן ולהשכיל, והשתייה היא כדי שהנפש תתלהט בחוזק מידיעה זו. ועל כן אף שיש להתבסס בפורים, אין לאבד את הדעת, כי "גדולה דעה". נכון ש"חייב איניש לבסומי", אבל רק "עד" ולא עד בכלל. לפני שמאבדים את הדעה, יש להפסיק.

והוסיף הרב שר: מכיוון שפורים הוא זמן של רכישת דעת, לכן כמו שכתב ה'מסילת

ישרים', המעשים החיצוניים מעוררים את פנימיות נפש האדם. השמחה והריקודים בפורים הם דבר יקר ומופלא מאד! בפורים אתה רוקד עם עומק הפנימיות שלך, ריקוד של אמונה בה', של "נגילה ונשמחה בישועתו", של "אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו". כל דפיקה שאתה דופק עם הרגל על הרצפה בריקוד, אתה מטביע אמונה בתוך נפשך, מחזק, מבהיר ומעמיק את ההכרה שלך בטוב ה'.

[תורת אביגדור, תוה"ד]

ב] יין מלהיב את הלב באהבת השי"ת

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

☪ "כוס ישועות" - התלהטות הלב בהקב"ה ובחסדיו ☪

המצוה לשתות היא כדי שנשיג תוספת תבונה. מי ששותה בפורים עד כדי הוללות ומפגין את קלות דעתו ואיבוד שכלו, החטיא את מטרתה האמיתית של השתיה בפורים.

היכן מצינו שהשתיה מסייעת להשגת דעת? בפסוק "כוס ישועות אשא - ובשם ה' אקרא" (תהילים קט"ז, י"ג). אין זו מליצה בעלמא, "כוס ישועות", משמעותו כוס מלאה יין שהיהודי מרים כדי לחגוג את הישועה מאת ה'. אנו מרימים כוס בקידוש, בהבדלה, תחת החופה, בימים טובים ובמועדים של שמחה. יהודי נושא 'כוס ישועות' כאשר הוא קורא בשם ה'.

נשאלת השאלה למה שלא נצהיר על כוס מים? למה שלא נצהיר ללא כוס כלל מתוך אמירת המילים בלבד? מהי הסגולה המיוחדת שבכוס היין שמחזיק היהודי כאשר הוא קורא בשם ה'?

התשובה היא, שעל ידי כוס היין אנו מעצימים את הדיבורים שאנו מבטאים, ומעוררים את הלב להרגישם במלא עוצמתם - שכן מתכונת היין שהוא מצית ומעורר רגשי התלהבות. כוהל לשכל הוא כמו דלק למטוס, הוא גורם לשכל לנסוק לגבהים שבדרך הרגילה הוא לא מסוגל להגיע אליהם. כשמדברים על יין אין הכוונה ליין כשלעצמו, אלא לשמחה ולהתלהטות הנפש שהוא נוסך. ולכן אפשר לנסח את הפסוק כך "כוס שמחה אשא על הישועה שהביא ה', ובשם ה' אקרא", כאשר הכוונה לשמחה הנלהבת שהאדם מקבל מן היין, המסייעת לו להשיג הכרה מוחשית מרוגשת בטוב ה'.

מכאן מובן, שאת מצוות "חייב איניש לבסומי בפוריא", אם מסוגל לקיימה ביין אמיתי

או הדומה לו, מה טוב, אולם אם אין באפשרותו לשנות יין, ניתן לקיימה לכתחילה על ידי השגת מטרת היין והשפעותיו, שהן השמחה וההתלהטות הלב, וכדלהלן.

אדם שיודע להתבונן בעולמו הנפלא של הבורא, ומנצל את חייו להשגת מטרתם האמיתית, לבו מתעורר 'לקרוא בשם ה' מתוך השתלהבות ושמחה, להיווכח ולפרסם שכל דרכי ה' בעולם כולם חסד ואמת. "כוס ישועות אשא" לעורר את הלב לראות כיצד השי"ת מצמיח ישועות, איך הוא מנהיג את העולם בחסד ובחכמה עמוקה רחבה מני ים, איך הוא שומר על עמו ומנחה אותם בין תלאות ההיסטוריה עד שיגיעו ליעד הנכסף הגדול המחכה להם.

אם מתבוננים בכל עניני תולדות עמנו רואים שכולם ישועות. דבר זה גם נכון בחייו של כל אדם. אם תביט בחיך הפרטיים, תיווכח לראות בחוש שוב ושוב שהקב"ה התערב בדרכים נסתרות או גלויות להדריך את פעמיו למקום שהגעת. לא היית נמצא במקומך היום אילולי אירועים רבים של השגחה מיוחדת מאת ה'. אנשים רבים לא הגיעו למצב של התקרבות לתורה, לקדושה ולהשי"ת - הם במקומות אחרים או בכלל אינם בין החיים.

לאור כל הטובות שמרעיף עלינו השי"ת משמי מעונו, מרימים אנו 'כוס ישועות' בשמחה ובהתרוממות רוח. זהו יינו האמיתי של פורים; התלהטות הלב והשמחה בהקב"ה ובחסדיו.

עלינו לנצל את היין כדי להשיג הבנה נלהבת יותר בטוב ה' ובאהבתו המופלאה לעמו ישראל, אשר הם הלימודים החשובים של הסיפור של פורים.

[אור עולם ח"ו, תוה"ד]

ג] הזהירות המתבקשת

הרב בן ציון פלמן זצ"ל:

אם יש חשש למילה אחת של פגיעה - יצא שכרו בהפסדו! ☺

בשנים קדמוניות היה מנהגו של הגרב"צ פלמן זצ"ל בפורים לקיים את ההלכה של 'חייב איניש לבסומי' כפשוטה. מיד אחרי מנחה גדולה התחיל בשמחת פורים לשנות יין יותר מהרגלו, והשמחה רבתה עד מאוד - 'עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי'. וכידוע נכנס יין יצא סוד, ואלו שכל מהותם היא עבודת השי"ת ואהבתו, הרי כאשר

נכנס יין מתגלה הסוד במלוא הודו והדרו. כך היה אצל הגרב"צ, כאשר נכנס יין יצא הסוד, והתחיל לחזור בעל פה על ספר 'נפש החיים' ועוד הרבה ספרי יראה יצאו שגורים על לשונו מילה במילה, והיו תלמידיו שומעי שיעוריו עולים לביתו לראות את הפלא הנשגב הזה, כמה פנימיות של יראה ואהבה טמונים בתוך האדם הגדול הזה.

לאחר מכן היה נוסע עם המשפחה לבית הוריו בתל אביב, ושם היו הגרב"צ ובן דודו הגאון רבי יוסף ישראלזון זצ"ל מתפללים בעת משתה היין בדברי תורה ואגדה, וכל אחד מוסיף ידיעות מכל חלקי התורה כולה, וכולם יושבים ונהנים מהמחזה, והשתיה כדת - כדת של תורה. כך היו ימי הפורים נזכרים ונעשים בשמחה ובטוב לבב בכל שנה ושנה.

אבל לפתע, שנה אחת הכל פסק. אף אחד לא הבין מה קרה, מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, אבל כך היתה המציאות. דינא ד'עד דלא ידע' התקיים בדרכים אחרות, ולמעשה הגרב"צ כמעט ולא נגע ביין במשך הפורים.

לאחר פטירתו התגלה הסוד. הרבנית פלשניצקי, אחותו של הגרב"צ, סיפרה ששנה אחת לאחר פורים חשש שמא בשעה שהיה מבוסס בפורים אמר איזה משפט שמישהו היה יכול להיפגע מכך. מיד כשהתעורר החשד בלבו, רץ לביתו של אותו אדם וביקש ממנו מחילה, שח"ו לא התכוון בשום צורה לפגוע או לצערו במשפט הזה. אותו אדם מחל מיד בלב שלם ולא הקפיד על כך מאומה, אבל הגרב"צ אמר: אם היין יכול לגרום לחשש של פגיעה באיזה אדם, הכל אינו שווה מאומה. מאותו רגע החליט שמכאן ולהבא יותר אינו משתכר בפורים. אי אפשר לקיים את מצוות 'עד דלא ידע' ביין, כאשר יש חשש שזה יביא לאיזשהו אדם בעולם צער ועוגמת נפש, וכך שמר ונהג עד סוף ימיו. [שלמים מציון]

ב. מצות הלב של קריאת המגילה

א] אופן הקריאה

הרב אלכסנדר זיסקינד מהורדנא זצ"ל:

קריאה מתוך הודה לה' - זו היא הלילא! ☪

יסוד קוטב קריאתה [מטרת קריאת המגילה] תסוב על ... פרסום עוצם גודל הנס, [כדי

שהקורא יגיע] ליתן הודאה עצומה במחשבתו לית"ש ויתעלה, כי הגדיל לעשות עמנו עם קדוש בימים ההם בזמן הזה, פלאי פלאות נסים גדולות ונוראות. כדאמר רב נחמן בר יצחק להדיא בגמרא הקדושה (מגילה י"ד ע"א) "קריאתה זו היא הלילא", הנה עיניך תחזינה משרים שקריאת המגילה היא הודאה, במקום הודאת ההלל.

והנה אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה בזו המגילה, איפה הם ההודאות ליוצרנו ובוראנו ית"ש ויתעלה על הנסים ועל הישועות, ולא תמצאנה כלל במגילת ספר כתוב, הודאה ושבח על נפלאותיו אלינו. אך אין זה כי אם אחר כוונת הלב הן הן הדברים, כי יעלה על לבו כל מעשה תקפו וגבורתו של הנס, ופרשת גדולת מרדכי אשר גדלו המלך מלכי המלכים הקב"ה, ועוצם מפלת המן אשר עלה לשמים שיאו, ומשם הורידו לתחתיות ארץ שלא בדרך הטבע, יתן בלבו הודאה גדולה ועצומה להמפליא לעשות. ועל קוטב כוונה זו תקנו אנשי כנסת הגדולה חיוב קריאתה ... שבידיעתו מגודל הנס יתן הודאה ושבח ליוצרנו ובוראנו ב"ה וב"ש. כי מה יתרון לאדם הישראלי מעם קדוש בידיעתו מן הנס הגדול שנעשה עמנו, בלתי ההודאה עליה, הלא כל העכו"ם עובדי עבודה זרה המה גם כן יודעים מספריהם מהנס של המן ואחשוורוש.

[יסוד ושורש העבודה שער י"ב]

הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל

◡ המגילה אינה "מעשה תוקפו וגבורתו" של מרדכי ◡

הגר"י אברמסקי זצ"ל אמר בביאור הפסוק בסוף המגילה "וכל מעשה תוקפו וגבורתו הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס". הפסוק בא ללמדנו שאם אנו סבורים שמגילת אסתר היא רק צירוף של סיפורי מעשיות והסטוריה מעשה תוקפו וכדומה, את זה עלינו לחפש בספר דברי הימים של מלכי מדי ופרס. שכן מגילת אסתר נכתבה ללמדנו את ההיפך, שאין סתם מעשיות בעולם, אלא גם בתוך ההסתר פנים הכל בהשגחה פרטית.

[ספר פניני רבנו יחזקאל עמ' כ"ב]

ב] האהבה שבמגילה

רבי אברהם בן הגר"א מוילנא זצ"ל:

◡ השי"ת לא רק הביא ישועה אלא הרים אותנו אליו ◡

יש להבין מה צורך היה לנס זה שבמגילה נדדה שנת המלך והרים למרדכי בכבוד? היה

שער י"א | ליהודים היתה אורה - פורים

תתקפא

די אם אסתר תבקש על עמה ומולדתה ושיחרה אף אחשורוש בהמן ויצו לתלותו. שהרי לא נתלה המן בשביל מרדכי, רק על אשר שלח ידו ביהודים? ואם כן מה צורך לנס הראשון של הרמת כבוד מרדכי? [קושית היערות דבש (דרשות אה"ו דרשה א')]

רבי אברהם בן הגר"א זצ"ל מתרץ קושיה זו בביאורו לתפלת י"ח בביאור לשון הברכה "משען ומבטח לצדיקים", וז"ל:

הוא מיבטח לצדיקים הבוטחים בו, ונותן שאלתם לאחר זמן. וגם קודם יבא שאלתם הוא משען להם שלא יאבדו בטחונם בו יתברך, כמו שמצינו במצרים קודם צאתם הראם נפלאות שישענו בו, ויצאו בריש גלי [על ידי הביטחון שעזר להם לרכוש] "לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". וכן באחשורוש קודם שנתלה המן הראה להם גדולת מרדכי אשר קרא לפניו ברחובות 'ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו', סעד אותם בבטחונם קודם יצאו מאפלה לאורה, [כדי] שיקבלו את התורה פעם שנית בבטחון גדול ובלב שמח.

כלומר, הקב"ה קרב אותנו אליו כמו שעשה במצרים, שאז הרים אותנו עד שהגענו לבטחון בו ית' ללכת אחריו במדבר ולהיות בדרגה הראויה לקבל את התורה. כמו כן, בימי אחשורוש על ידי הנסים שעשה, הרים אותנו השי"ת והביא אותנו לדרגת קבלת התורה מחדש. נמצא שהכל חסד מופלג. כמו שהקב"ה סידר את המצב של צרה שלפני קריעת ים סוף כדי להביאנו לדרגת שירה מרוממת לה', כך בימי מרדכי ואסתר סידר את הכל בתכנון מופלא לעזור לנו להגיע לקבלת התורה מחדש מתוך אהבה.

הרב משה אהרן ברוורמן זצ"ל:

השי"ת הראה בגלוי כי שמו נקרא עלינו

במבט פשוט היתה בסיפור המגילה הצלה מיד איש צר ואויב אשר עלתה בידו להביא לידי גזירת "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן" חתום בטבעת המלך, גזירה שכמותה לא היתה על ישראל מאז נהיה לגוי.

ברם, במבט פנימי יותר, לא רק הופרה עצתו ונתקלקלה מחשבתו, אלא הצלתם היתה בדרך המגלה יחס של אהבה מופלגת של הקב"ה כלפיהם. שכן כתוב במגילה (ח', י"ז), "ורבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד היהודים עליהם" וכן (ט', ג') "כל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות וגו' מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם", ושם (ד') "כי גדול מרדכי בבית המלך, ושמעו הולך בכל המדינות, כי האיש מרדכי הולך

וגדל". זו לא הייתה רק הצלה מגזירה נוראה של המן ואחשורוש, אלא הקב"ה העלה ורומם אותנו להראות לכל אנשי העולם כי שם ה' נקרא עלינו. שאנחנו עם קרובו ושייכים אליו ית' בלבד, לא תלויים בהמן ובאחשורוש ולא בשום כוח אחר בעולם. זה היה גילוי עוצמת האהבה של השי"ת לעמו ישראל, 'אהבה רבה אהבתנו ה' אלוקינו' הקיימת בכל מצב ובכל דרגה שהם נמצאים בה, 'אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת'.

[מוסף ש"ק פ' תצוה תשנ"ו, תוה"ד]

ג. מצות הלב של משלוח מנות

א] סוד המדרגה המרוממת של פורים

הגראי"ל שטיינמן זצ"ל:

אחדות ואהבה גורמות נחת רוח עצומה

ימים ספורים לפני פורים נכנסו מספר אנשים אל מעונו של הגראי"ל שטיינמן זצ"ל ושאלוהו: "ילמדנו רבינו, מדוע זכה פורים יותר מכל המועדים למעלה ודרגה כזו עד אשר כל מה שיבקש היהודי בתפילה נותנים לו, כמאמר "כל הפושט יד נותנים לו"? מדוע יום הפורים ידוע בכל הדורות כיום של ניסים וישועות אשר רבים זכו לצאת בו מאפילה לאורה, עקרות רבות נפקדו ורבים שהיו במצוקה נושעו?"

הרב שטיינמן השיב: "דעו לכם כי אמת בפיכם, והסיבה לכך היא שביום הפורים יש אחדות ואהבה בעם ישראל. כל עם ישראל מקיימים את המצוות של משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, ועל ידי כך מתרבת אחוה ורעות ואהבה גדולה ביניהם. דבר זה גורם נחת רוח מופלאה בשמים. כאשר השי"ת רואה שיש אהבה ואחדות בין בניו, הוא שש להושיע את כולם, ולהשפיע עוד ועוד ניסים ונפלאות".

[באר הפרשה]

ב] משלוח מנות מביא לאהבת ה'

האדמו"ר בעל 'נתיבות שלום' מסלונים זצ"ל:

אהבת ישראל היא מפתח לאהבת ה'

האדמו"ר בעל נתיבות שלום זצ"ל היה אומר שמטרת משלוח מנות היא להביא את

האדם לאהבת ה', כפי שכתב בקונטרס נתיבות שלום (עמ' מ"ג):

יש לבאר ענין משלוח מנות איש לרעהו בפורים שלא מצינו מצוה וחיוב כזה בשאר ימים טובים, על פי מה שאמר הרה"ק ר"ד מלעלוב זצ"ל לאחד שביקש ממנו עצה ... "לאהבת ה' יש לי עצה! - אהבת ישראל!! שמסוגלת להביא לאהבת ה'". וכיון שעבודת היום בפורים היא להגיע ל"קימו וקבלו" ברצון מתוך אהבת ה' בדרגה עליונה, על כן מצותו במשלוח מנות איש לרעהו שענינו להרבות האהבה והידידות בין יהודים.

ביאור דבריו נראה, שכן קב"ה וישראל חד הוא. כאשר מרגישים את נקודת האחדות בעומק הנשמה ששם כל עם ישראל הם מציאות אחת, באותה נקודה בנשמה יש גם את ההתאחדות כביכול עם השי"ת, וכמבואר בפנים הפרק.³⁶

ג] לשלוח מנות עם לב

על פי האמור לעיל יוצא שחשוב להעיר את הלב בזמן קיום מצות משלוח מנות לחשוב במה ניתן לשמח את השני, וכן בכל משך יום הפורים להיות עירני לענייני בין אדם לחברו, לדאוג לטובת אחרים, לשמחם ולהוסיף שלום ואחדות, כפי שכתוב בלקט רשימות (עמ' ג'):

מצות הזמן של פורים הוא משלוח מנות איש לרעהו, אבל לפני שנותנים מתנות צריכים לדעת ולהכיר שיש 'רעהו'. היינו שלא די שאנו עושים את מצוות היום רק 'לצאת ידי חובה', אלא באמת יש להתבונן בטובתו של הזולת ואיך לעזור לו.

36 ע' שפת אמת (לקוטים ח"ב ענין אהבה נ"ז ב'): על ידי אהבת ישראל יכולין לבא לאהבת השי"ת. כי עיקר אהבת ה' הוא על ידי הנקודה שיש באדם שנמשך אחר השי"ת מצד "כי חלק ה' עמו", והיינו על ידי שהוא בכלל ישראל שנעשה אחד ממש עם חבריו, על ידי זה הוא חלק השי"ת. עכ"ל. וע"ע אבות דרבי נתן (ט"ז, ה'): "הלא הוא אומר (ויקרא י"ט) "ואהבת לרעך כמוך אני ה'" [מה טעם? כי אני] בראתיו. וע' מהר"ל נתיבות עולם ב' (אהבת ריע פ"א): אוהב הבריות הוא אהבת השם יתב' גם כן, כי מי שאוהב את אחד אוהב כל מעשה ידי אשר עשה ופעל, ולפיכך כאשר אוהב את השם ית' אי אפשר שלא יאהב את ברואיו. ואם הוא שונא הבריות אי אפשר שיאהב השם ית' אשר בראם. וכן כבוד חבריו אשר נברא בצלם אלהים נחשב כבוד המקום. ובשערי קדושה לרח"ו (ב', ד'): שנאת הבריות ... הנה שונא כביכול להקדוש ברוך הוא על שברא אותו, והנה כולנו בנים לה' אלהינו... והנה כל הנשמות נאחזות בשם יתברך וצורך גבוה הם, אשר בהם יתפאר, ואיך תשנאהו. וע"ע ספר של"ה הק' (הגהות לשער האותיות - ב, א). וז"ל: אהבת רעך משתלב עם אהבת הקב"ה, כי גודל חיוב אהבת הריע הוא לכבוד אהבת הקב"ה, דהיינו שיזכור שהוא עשוי בצלם ובדמות עליון, וחלק הנשמה שבו היא חלק אלוה ממעל.

וכתוב בספר פלא יועץ (ע' פורים):

מצות משלוח מנות איש לרעהו, אשריהם, ישראל מקיימין אותה יותר מהחיוב. אבל מה טוב לשלוח למאן דאיתיקור מתיקר בה, כגון גדול לקטן, ולמאן דאית לה קפידא עלוה, כדי לשמח לב אומללים ולהחיות לב נדכאים, ולהרבות אהבה ואחוה שלום ורעות.

פרק ד' "קימו וקבלו היהודים"

התרגשות והתפעלות מהניסים והודיה להשי"ת עליהם, אינן היעד הסופי של פורים. מטרת היום היא שנגיע לקבל בלב שלם ובנפש חפצה את רצונו ית' בכל אופניו, מתוך שמחה ואהבה גדולה, כמו כלל ישראל בימים ההם בזמן הזה.

יש להקשות, איך יתכן שחז"ל תקנו ביטול תלמוד תורה עבור קריאת המגילה (מגילה ג' ע"א), הרי "המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו" (אבות ג', ז'), ומוסיף שם הרע"ב שמתחייב בנפשו אף כאשר כוונתו בהפסקת הלימוד היא לברך "שככה לו בעולמו". והרי לכאורה החיזוק שניתן לקבל מקריאת המגילה בהכרת טובו ית', הוא מעין כבוד השמים המתגלה על ידי הבריאה כשאומר "מה נאה אילן זה כו" ומברך "שככה לו בעולמו"?

ובפרט צריך ביאור לפי המבואר בגמרא מגילה (י"א ע"א) "בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה" נגרמו הצרות הגדולות שאירעו לכלל ישראל בזמן ההוא. ואכן ההתרחשויות מלימוד תורה היא המביאה ח"ו את עמלק, כמבואר במכילתא פ' בשלח "לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה לכך בא שונא עליהם, לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידיים מן התורה". אם כן, לכאורה היו צריכים לתקן יום של התחזקות בהתמדת התורה, לא יום של "רפיון ידיים מן התורה"?

ונראה בעה"י ביאור הדבר על פי הגמרא שבת דף פ"ח ע"א:

"ויתיצבו בתחתית ההר" אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה

מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא [רש"י: שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה, שקבלוה באונס. ("מודעא" - היינו מודעה של אונס, שהיא גילוי דעת לביטול פעולה הנעשה לאונס)]. **אמר רבא אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש** [רש"י: מאהבת הנס שנעשה להם], **דכתיב "קימו וקבלו היהודים" קיימו מה שקיבלו כבר.**

מה שרש"י כותב הדור קבלוה בימי אחשורוש "מאהבת הנס שנעשה להם", היינו שקבלו את התורה מחדש מאהבה ומרצון, מתוך הרגשות הנלהבים של אהבת ה' שהשיגו על ידי הנס. על ידי ההכרה החדשה שהם קיבלו בטובו ית', התעוררה בהם שאיפה חזקה לקבל את רצון ה' בכל אופניו ככל הכתוב בתורה³⁷. והנה כאמור, חז"ל מגלים שהצרה הגיעה אז כתוצאה מרפיון ידיים מהתורה, אשר שורשו הוא חסרון באהבת התורה, שהיא סניף של אהבת ה' כמו שנאמר "ואהבת את ה' אלוך בכל לבבך כו' והיו הדברים האלה כו'". נמצא, שהקב"ה בחסדו הגדול סידר תיקון שורשי לחוסר הערכה והאהבה לרצונו ית', על ידי שהביא את כל הצרות המתוארות במגילה. ואז, על ידי ההתייחסות הנכונה של כלל ישראל אליהם, בהנחיית מרדכי, זכו לנסים גדולים שהוסיפו להם אהבת ה' ואהבת התורה, וסילקו את הרפיון שלהם בדברי תורה. כלל ישראל הגיעו בסוף סיפור המגילה למקום האחדות הפנימית³⁸ אשר שם קב"ה וישראל ואורייתא חד הן.

והנה, הצרות הגדולות שקרו לכלל ישראל בימים ההם ודאי גרמו לביטול תורה גדול לכל לומדי התורה, אולם הביטול הזה היה ירידה לצורך עלייה, לשם קיומה. האירועים האלו הביאו את כלל ישראל למדרגה חדשה של קשר לתורה מתוך אהבה. כן הדבר בכל שנה ושנה. המטרה של ההפסקה בלימוד תורה שתיקנו חז"ל עבור קריאת המגילה - וכן לכל מצות היום של פורים - אינה רק לברך "שככה לו בעולמו", אלא להגיע ל"קימו וקבלו היהודים" לקבלת התורה מחדש. קבלה מתוך שמחה ואהבה הנובעות מהכרה מוחשית בטוב הנפלא של השי"ת שהתגלה על ידי הנסים הגדולים שעשה לנו.

מטרת הביטול הזמני בלימוד התורה היא להביא לתוספת באיכות לימוד התורה. לגדול באהבת ה' ובאהבת התורה המלווה את הלימוד, היא עלייה חשובה ביותר בערכו של הלימוד ובקיום התורה. כאשר משיגים זאת על ידי שמחה של מצוה ושמחת פורים, אין צורך ח"ו להשיג את זה על ידי עמלק רח"ל, ואין צורך לקיום עמלק בעולם. כאשר יסתלק זכות קיומו יוסר כל כוחו,

³⁷ בפרט היה גיבוי לכיוון זה מההכרה שהתגלתה בגלוי לכולם, שהדרך של מרדכי היתה זו ש"המלך - מלכי המלכים ית' - חפץ ביקרו", שלא להתפשר ולא לחפש קולות ברצון ה', לעומת הכיוון שלהם להשתחוות לצלם ולהמון וליהנות מסעודתו של אחשורוש.

³⁸ מדור "תמתי" (ע' שערי אהבה ח"א פ"ד ע"פ הגר"א שיהש"ר ה', ב').

ותתאפשר מחייתו בפועל. וכן כתב הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק ד' פרק ח') שקדושה נעלה זו של קבלת התורה ברצון קיימת בעולם בימים אלו, ומטרת עבודת ימי הפורים היא להשיגה³⁹.

וכן העיר הגר"ר משה שוואב זצ"ל בספר מערכי לב (עמ' רכ"ה):

המבחן של השגת השמחה הראויה של פורים היא אחרי פורים. על פורים נאמר "קימו וקבלו היהודים" ודרשו חז"ל (שבת פ"ח) קימו מה שקיבלו כבר. השמחה הראויה הכוללת בתוכה קבלת התורה מאהבה, תביא במוצאי פורים אותו רגש של מוצאי יום הכיפורים, של התחזקות וקבלות חדשות בעבודת ה' מאהבה.

דבריו נהירים לפי מה שכתב הגר"א (ליקוטי הגר"א יהל אור דף קנ"ד) ששמחת פורים היא באמת השלמת שמחת יום הכפורים שאי אפשר בשעתה מחמת הצום, וסיבת שמחת שניהם היא קבלת התורה שהיתה בהם⁴⁰.

ועל כן חשוב שכל אחד יתאמץ להשיג מטרה זו, שבלעדיה הרי זה ביטול תורה ללא הצדקה. ואף כאשר מתרגש האדם מהניסים ומברך "שככה לו בעולמו", אין זה מספיק. בפורים עלינו לא רק להרגיש "וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו" אלא להמשיך ולהגיע מכך ל"מלכותו ברצון קבלו עליהם", לקבל בלב שלם ובנפש חפצה את רצונו יתברך בכל אופניו מתוך שמחה ואהבת ה' - "מאהבת הנס שנעשה לנו".

39 וז"ל הרמח"ל שם: ענין חנוכה ופורים הוא להאיר האור המאיר בימים ההם, כפי התקונים שנתקנו בהם. ... פורים: לענין הצלתם של ישראל בגלות בבל, וחזרת קבלת התורה שחזרו וקבלו עליהם לעולם, כמו שאמרו ז"ל "הדר קבלוה בימי אחשורוש". ופרטי הענינים כפי פרטי התיקון.

40 וז"ל הגר"א שם: ענין פורים שהוא נגד יום הכפורים ... ביום הכפורים שאין בו אכילה ושתיה נגדו פורים ולכן בו הרבה משתה, כי אין לך יו"ט בישראל כיום הכפורים. ... ומר בריה דרבינא כולא שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי (פסחים ס"ח ע"ב) וכולן קבלת התורה. יום הכפורים כמ"ש בסוף תענית [שניתנו בו לוחות האחרונות], ופורים כמ"ש (שבת פ"ח א') הדר קבלוה בימי כו'. ולכן הוא נגד יום הכפורים וכנ"ל.

סיכום

פורים - פסגת השמחה והאהבה

אין זה מקרה שפורים זמנו בסוף החורף, שכן הוא השיא של עבודת תקופת ימי ההסתר השנתי, ושמחתו המרוממת היא פסגת העלייה הרוחנית הניתנת להשיג ממעגל מועדי השנה. מטרת החג אינה רק להכיר בטובו ית' למרות ההסתר, כמו בחנוכה, אלא לחוש את האמת שגם עצם ההסתר של הבריאה מקורו מטובו המופלא של אבינו הטוב והמטיב שבשמים. שכל הסתר שיש בעולם נעשה באופן מתוכנן ביותר, לגמרי לטובתנו. דבר זה הוא מסרה העיקרי של מגילת אסתר, והכרה זו באחדות ה' היא מטרת הבריאה, כמו שנאמר "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (כמבואר בגמרא פסחים נ' ע"א).

על ידי הישועה הגדולה של ניסי פורים, כלל ישראל הגיעו להכרה חדשה בטובו המופלא של מי שאמר והיה העולם ומשגיח עליו באופן תמידי, ומכך לשאיפה לגרום לו נחת רוח על ידי קיום רצונו באופן מושלם. שאיפה זו הביאה אותם ל"קבלת התורה" מחדש מתוך אהבה ושמחה - קבלה שהיתה בה משמעות לדורות, מעין קבלת התורה בהר סיני. מרדכי ואסתר ראו שיש חשיבות גדולה שהתעוררות זו לא תפוג במשך הדורות, ותקנו את ימי הפורים כדי לחדש ולרענן רגשות אלו בכל שנה ושנה.

הכרה זו של כלל ישראל בטוב ה' שבתוך ההסתר בזמן מרדכי ואסתר, לא היתה דבר נפרד מהישועה ומהניצחון נגד המן ועמלק. הכרה זו עצמה היא זו שגרמה לניצחון. שכן הישועה הגיעה בזכות מרדכי הצדיק שידע וחש בכל מהותו ש"יש ה' בקרבנו", אשר זהו סוד הניצחון נגד עמלק. כתוצאה מכך הוא היה מודע שאין הצדקה לוותר על שום עקרונות של קדושה כדי להנצל מהצרה של עמלק. זכותו של מרדכי אפשרה לכלל ישראל לנצח את כוחות הרע של עמלק ששורשם חוסר הכרה בטוב ה'. הנס והישועה הגדולה שעשה הקב"ה אז, חיזקו עוד יותר עניין זה בתוך כלל ישראל, וגילו לכולם את צדקת השקפת מרדכי הצדיק.

כדי שגם אנחנו נשיג מעין התעוררות זו שהשיג עם ישראל בימים ההם, תיקנו את מצוות היום של פורים:

קריאת המגילה - לעוררנו לחוש את האמת הנ"ל שהטוב של השי"ת נמצא אף בתוך ההסתר הגדול ביותר, והוא ית' מנהיג תמיד את כל אירועי העולם שהכל יהיה לטובתנו - "יש ה' בקרבנו!"

משתה ושמחה "עד דלא ידע" - כדי שנאיר ונרומם את ההיבט שלנו על העולם, עד שנרגיש את טובו ית' אף בתוך הדברים שנראים הפוכים לגמרי מטוב זה. זו היא השמחה הגדולה של אחדות ה'.

משלוח מנות ומתנות לאביונים - השמחה של אחדות ה' נובעת מאותו מקום בעומק הנשמה ששם מורגשת האחדות וההזדהות עם כל יהודי. כאשר שמחתנו אינה אנוכית בלבד, אלא חשים שהשלמת שמחתנו דורשת הוספת שמחה גם לאחרים, זהו סימן ששמחתנו אמיתית ובכיוון של מטרם המרוממת של ימי הפורים.

השמחה הנעלה של פורים היא מעין שמחת הריקודים של מוצאי יום הכיפורים, רגשות של שמחת קרבת אלוקים וקבלת מלכות שמים באהבה (כמוש"כ הזוהר הק' שדרגת פורים היא מעין יום הכפורים). שמחת פורים מושלמת יותר משל יום הכפורים, שהיא אינה נובעת מעקיפת חלקי הנפש על ידי פרישות וצום, אלא מתוך השתתפות כל חלקי הנפש על ידי משתה ושמחה. שמחה זו היא שמחה הנובעת מ"קודש הקדשים" שבעומק הנשמה, השמחה של ההתאחדות עם קב"ה, אורייתא וישראל.

בהיבט השנתי: שמחה זו של אחדות ה' שמתרעננת כל שנה במוצאי יום הכפורים בעומק פנימיותו של כל יהודי, מגיעה לשיאה בחג הסוכות ובשמיני עצרת. עבודתנו בחודשי החורף היא להחזיק בהיבט מואר זה ולהאיר בה את חשכת ההסתר של החורף.

בהתחלת החורף, הקב"ה סידר שנקבל סיוע במשימה מהאור של גילוי כבוד שמים של חנוכה. אור זה מחזק את מאור השמחה של אחדות ה', שלא יתעמם בחשכת המבואות האפילים של החיים.

שיא ההצלחה בהשגת ייעוד ההסתר של העולם היא ההכרה שאף ההסתר עצמו הוא מתנת אהבה של אבא שיצרו לטובתנו כדי שנזכה ליעד המיוחל של הבריאה, עד שנוכל אפילו להודות לו עליו כמצות התורה "בכל מאודך" - בכל מידה ומידה שהוא מודד לך הוי מודה לו". כדי לעזור לנו להשיג יעד נשגב זה, הקב"ה סידר שבסיום ימי ההסתר של החורף מגיעים ימי הפורים, עם השמחה המרוממת של ההכרה שגם ההסתר של הרע הגדול ביותר אינו אלא חלק מתוכנית החסד והטוב הנפלא של אבינו הטוב והמטיב שבשמים.

פניני אור

פנינים המאירים ומשלימים ענייני שער זה

"וטוב לב משתה תמיד"

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

~ "טוב לב" היינו השמח בחלקו ~

הרמ"א בסוף הלכות פורים מסיים: "וטוב לב משתה תמיד". כשאנו נפרדים משמחת ימי הפורים, הרמ"א מודיע לנו שבידינו להמשיך שמחה מרוממת זו לאורך כל השנה על ידי רכישת התכונה של "לב טוב". והוא פסוק במשלי (ט"ו, ט"ו) "כל ימי עני רעים, וטוב לב משתה תמיד". הענין של "טוב לב" מבואר שם על ידי המפרשים.

הרלב"ג שם פירש:

כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים, אך מי שהוא טוב שכל, שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום, עם שתמיד הוא שותה מנחל עדני נעימות הדעת.

ובפירוש הגר"א שם כתב:

"כל ימי עני רעים" - כמו שאמרו חז"ל 'איזהו עשיר השמח בחלקו'. ואם כן העני הוא מי שנפשו רחבה שאינו מסתפק בכל אשר לו, וכל חללי דעלמא לא יספיקו בדעתו, ולכן כל ימיו רעים, כי אינו באפשרי שישגיג כל חפצו... . "וטוב לב משתה תמיד" - אבל מי שמסתפק במה שיש לו, לבו שמח תמיד, כמו האיש אשר משתה בביתו וכו'. [וכן פירשו מעין זה רש"י, המאירי, והמצודות].

למדנו מדבריהם ז"ל, שאושר האדם אינו תלוי ברכושו, כי אם ב"דעת" שלו, וכדי

שער י"א | ליהודים היתה אורה - פורים תתקצא

להיות מאושר בעולם הזה, זקוק האדם להתלמד בדרכי הדעת. כמו האומן המתחנך עד שנעשה לו מלאכתו הרגל, כן החפץ לחיות חיי אושר בעולם הבא ואף בעולם הזה, צריך לרכוש את הדעת המעשירה את בעליה.

~ "משתה תמיד" ע"י שימת לב לטוב הנפלא של הבריאה ~

בספר חובות הלבבות (הקדמה לשער הבחינה) כתב שרוב בני אדם כעוורים מלהכיר את טובות השי"ת אליהם, וז"ל:

וכיון שכן [שאנשים לא מכירים בחסדים המופלאים של השי"ת], **חיובים בעלי הדעה והתבונה להעיר למי שלא הבין טובות ה' שיבחיין בהן, ולהדריך את בני האדם לירידת חסדיו כפי שכלם. כי כמה טובות נמנעה הנאתן מבעליהן, ודעכה שמחתם בהם, בגלל העדר הכרתם אותם וירידת מעלותם. וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר באופני החסד שבהם, ותגלה להם מה שנעלם מהם, תגדל תודתם וברכתם למי שהטיב להם בה [להשי"ת], וישיגו להם בכך העונג בה בעולם הזה והגמול הרב לעולם הבא.**

מובן מדבריו, שאף ליהנות מהעולם הזה אי אפשר אלא אם כן ישיג האדם את ההכרה והדעת הראויה. מי שמתרגל לחשוב מחשבות נכונות, יזכה ל'משתה תמיד' - לשמחת חיים תמידית.

כמו אדם שיש לו ארגז מלא דינרי זהב והוא טמון מתחת לאדמה בביתו, אם הוא אינו יודע שהאוצר נמצא שם, הוא עני. איך ניתן להעשיר אותו? אין צורך לתת לו מאומה, רק ידיעה אחת, והנה מיד הוא נהפך לעשיר.

איך אפשר לעשות את האדם מאושר? כאשר מגלים לו את חסדי ה' המופלאים עמו, ומעניקים לו דעת, דעה חדשה. אומרים לו "תפתח עיניך ותראה, יש בשמים שמש מדהים בעוצמתו ובטובתו שמשפיע לכל הברואים! יש ירח הדור ביפיו! יש אויר פלאי בהרכבתו שעל ידו אנחנו יכולים לחיות בעולם!". על ידי שנותנים לו לשים לב לכל החסדים המרהיבים שסובבים אותו, בכך מעניקים לו עשירות גדולה. האדם שיש בו דעת, הוא "טוב לב משתה תמיד", בכל יום הוא מלא שמחה במתנות הנפלאות שמעניק לו בורא העולם.

~ מצוה להכיר שהעולם שלנו "טוב מאד!" ~

"וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד" (בראשית א', ל"א) פסוק זה מתאר את הבריאה כולה, והוא יסוד גדול באמונה. כל דבר הנמצא בבריאה, בין בשמים בין

בארץ, הוא טוב מאוד! ואין הכוונה רק לכל מה שהיה קיים אז בימי הבראשית, אלא לכל הבריאה כולה עד סוף כל הדורות. כל הנבראים והנמצאים, כל המקרים וכל המצבים, הכל "טוב מאוד!"⁴¹ והיינו מה שאמרו חז"ל (ברכות ס' ע"ב) "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד", פירוש כל מה שהקב"ה עשה ועושה בבריאה לטובה עושה, וכעדות הפסוק "וירא אלהים את כל אשר עשה", אין משהו שלא נכלל בפסוק, והכל טוב מאוד. הקב"ה כתב פסוק זה בתורה להורות לנו דרך חיים, שגם עלינו להכיר ולהפנים אמת זו, לראות ולהרגיש עד כמה שהכל באמת טוב מאד!

עבודה זו מצריכה השקעה

כדי להגיע להכרה זו באמיתיות ובאופן מוחש, צריך להקדיש זמן להתבונן בטובת העולם הזה, וכמו שכתב החובות הלבבות (שער הבחינה פרק ו') שעל האדם לחדש לעצמו כל יום איזה חסד חדש שראה בבריאה, וכותב שזוהי כוונת הפסוק (תהלים י"ט, ג) "יום ליום יביע אומר".

ישנם חסדים רבים שעלינו להתבונן בהם: הבגדים שלנו, הדירה, השמש, ואכן על חסד מופלג זה של השמש תיקנו חז"ל את הברכה הכי ארוכה בתפילה, והיא הקדמה לברכת "אהבה רבה", שכן מי שאינו מכיר בטובה הגדולה של השמש, שהיא טובה מופלאה לכלל העולם, אף לא יכיר טובה כראוי על החסד האדיר של התורה.

מי ששם לב לנפלאות התפוח, לפלא של כוס מים, בתענוג של נשימת אוויר, במערכת התקשורת העצומה של כל החושים המועילים והמהנים שלנו, של תהליך ההליכה, באושר של ראייה, ואין ספור שמחות אחרות של החיים, אינו זקוק למסיבות ולמשתאות, הוא כבר נהנה מן המסיבה הטובה ביותר.

אדם המעמיק במעשי ידי הבורא, יראה עוד ועוד חסדים בבריאה בלי סוף, חסדי הבורא ית' על כל צעד ושעל. הוא יקבל היבט מואר על כל העולם הנפלא שברא, והערכה נלהבת על כל החישובים של חסד והטבה שהשקיע בפרטי הבריאה. אין זו גוזמה לומר שאדם כזה הוא באמת מאושר ועשיר מכל האדם "איזהו עשיר השמח בחלקו" (אבות ד', א').

מי שמרגיש את הטוב והחסד שבאוויר הוא אדם עשיר. הוא גם יחוש בטוב ובחסד הנפלא של העננים, הגשם, הרוח, השלג, הרעם, הברק, הנהרות, הירח והכוכבים. הוא יהנה מנעליו, מבגדיו, מכיסאו, ומהגג שעל ראשו. הוא ירגיש מאושר ביכולתו לישון.

41 יש לשים לב שאין כוונתו לומר שאין רע, שכן מפורש בפסוק ישעיה (מ"ה, ז) "יוצר אור ובורא חושך עשה שלום ובורא רע אני ה' עשה כל אלה" שהשי"ת "בורא רע". אלא שאף הרע נוצר למטרה שהיא "טוב מאד".

שער י"א | ליהודים היתה אורה - פורים

תתקצג

הוא ישמח בשיניו, בזרועותיו, ברגליו, בבטנו, שתי כליותיו, עצמותיו הבריאות, ליבו, שכלו השפוי, זכרונו, ויכולתו לשכוח מה שאיננו רצוי לזכור. עושר זה, לא ימצא אצל אנשים המתעלמים מדברים אלו, רק אצל מי ששם לב לחסדים הרבים הקיימים בעולם ה"טוב מאוד" שלנו.

הקרן של האושר קיימת לו לעולם הבא

זהו העושר שכל אחד יכול לרכוש באמצעות לב טוב. אדם כזה, מתוך הכרת הטוב ושבח לבורא, שר לפניו תמיד ועליו אומר הפסוק "אשרי יושבי ביתך", הוא "אומר שירה בעולם הזה" (סנהדרין צ"א) ואחרי חיים נפלאים כאלה עדיין מצפה לו הטוב העצום של "עוד יהללך סלה" בעולם הבא. שכן חיים אלה של שמחה ושירה אינם אלא הכנה לקראת היעד הנצחי של השירה שבעולם הבא. שם "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה" (ברכות י"ז), כאשר 'עטרה' זו היא ההכרה שלהם בטוב ה' שזכו לרכוש במשך שהותם בעולם הזה (רמב"ם הל' תשובה ח', ב').

מהו המקצוע הטוב ביותר? "טוב - להודות לה' ולזמר לשמך עליון" (תהלים צ"ב), "טוב - זמרה לאלוקינו" (תהלים קמ"ז), זהו הטוב של חיי הנצח וגם הטוב של העולם הזה. "ולשוני תהגה צדקך כל היום תהילתך" (שם ל"ה, כ"ח) "ימלא פי תהילתך כל היום תפארתך" (שם ע"א, ח'), זוהי קריירה לכל החיים שאין טובה ממנה.

הכרה בטוב ה' היא המניע האמיתי לקיום כל התורה

ההודאה לבורא מתבטאת לא רק במילים של הודיה ובשרי תודה, אלא כל מצוות התורה הן ביטויים של הכרת הטוב.

לימוד התורה הוא שיר תודה לאלוקים - "זמירות היו לי חוקיך" (תהלים קי"ט, ג"ד); "קרייתא זו הלילא" - קריאת המגילה היא הלל (מגילה י"ד).

התנא הקדוש הלל אמר שהמניע לקיום התורה כולה הוא הכרת הטוב, "דעלך סני לחברך לא תעביד" [מה ששנוא לך אל תעשה לחברך] (שבת ל"א). כלומר, אם נתת לאדם מתנות רבות מתוך חישובים רבים לטובתו ולהנאתו, היית מצטער אם הוא לא ירגיש כלפיך הכרת טובה ורצון לגרום לך נחת רוח, והיה כואב לך אם הוא אינו נשמר מלעשות מעשים הגורמים לך עגמת נפש. לפיכך אל תעשה זאת לבורא העולם - ל'רעך ורע אביך' ית' - שברא אותך והעניק לך אין ספור טובות, ומחכה לראות שתשמח לקיים את התורה כביטוי של הכרת הטוב שלך כלפיו (עיין רש"י שם). נמצא, שהיסוד של כל עבודת ה' הוא הכרת הטוב, לכן, לשים לב ולהעריך את חסדיו ית' הוא לימוד בעל

חשיבות עליונה. גישה יסודית זאת מושגת ומבוטאת באמצעות שבח והודיה תמידיים להשי"ת.

כמו במגילת אסתר, המעמיק יראה חסדי ה' בכל מקום

כל ענין מגילת אסתר מיוסד על יסוד זה. ידוע לנו מחז"ל (חולין קל"ט ע"ב) שכל סיפור המגילה היה בהסתר פנים, "אסתר מן התורה מנין 'ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא' (דברים ל"א, י"ח)". המגילה היתה כולה נסים, אבל האדם הפשוט שהיה נמצא אז בשושן הבירה, ששמע מה שקרה לושתו ואת מעשה בגתן ותרש, לא נפל בדעתו לקשר בין מעשה אחד לשני. וכן הלאה בהמשך סיפור המגילה, כל פרט ופרט בתוכה בפני עצמו היה עובדה שגרתית. אולם אחרי שיש לנו מגילה שלימה המכילה את כל צירוף המקרים יחד, רואים בעליל את ההשגחה העליונה ואת תכנון החסד הנפלא שהיה בכל פרט ופרט.

בדיוק כך, מי שמנהל את חייו בלי התבוננות, אינו רואה שום דבר מיוחד בבריאה או במקרי הבריאה. אולם מי שמתבונן, ישים לב לחסדים המופלאים של בורא העולם שסובבים אותו תמיד.

המתבונן ב"מגילת חייו" יראה חסדי ה' מופלאים

לכל אחד יש את "מגילת חייו". החיים של כל אחד מונהגים בהסתר פנים, אבל המתבונן יגלה בכל פרט חסד ה' - "על נסיך שבכל יום עמנו". כל יום רצוף בנסים, רק חסרה לנו ההתבוננות. "אנכי הסתר אסתיר" אותו "אנכי" שעשה נסים גלויים - "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", הוא אותו "אנכי" שמנהיג את כל פרטי החיים שלנו, רק בהסתר פנים. כל אחד שיתבונן במגילת חייו יראה נסים ונפלאות, השגחת ה' בלי הרף. לדוגמא: שישים לב לכל האנשים שהשפיעו עליו וכוונו את דרכו מבחינה רוחנית במשך חייו. כפי שכתב החובות הלבבות (שער הכניעה פ"ב), כמו שבעבר הקב"ה היה שולח נביא לעורר יהודים ללכת בדרך הנכונה, היום הקב"ה שולח חבר או ספר.

מי שמתבונן בזה ובדברים נוספים מעין זה, יחוש כמה חסדים הקב"ה מרעיף עליו תמיד. הוא ירגיש שיש לו אבא בשמים טוב ומטיב האוהב אותו מאד, וכל השנה תורגש אצלו שמחה מרוממת מעין זו של פורים. זוהי כוונת הרמ"א שסיים הלכות פורים בפסוק "וטוב לב משתה תמיד".

[לב אביגדור עמ' ל"ד, תורת אביגדור ח"ג, אור עולם ח"ב, רננו צדיקים עמ' רע"ט]

סיפורים

סיפורים מרוממי לב ונפש בענייני שער זה

דוגמאות לשמחת פורים מרוממת

פורים הוא הזדמנות נפלאה להחיות רוח שפלים ולרומם לב נדכאים. להשתמש בשמחת פורים באופן זה הוא עומק כוונת חז"ל במצות משלוח מנות ומתנות לאביונים. השמחה המורגשת לשמח לבבות נכאים, מרוממת את השמחה להיות אמיתית ונעלה.

שמחת גדולי ישראל בצעירותם:

שמחת פורים נשגבה

סיפר רבי יהודה שיינקר: ביום הפורים לפני למעלה מיובל שנים נכנס לביתי ידידי רבי יצחק דרשוביץ זצ"ל, ואמר לי: ר' יודל! בא נלך לשמח את רבי נפתלי טפלי.

רבי נפתלי טפלי היה תלמיד חכם מופלג שבגיל צעיר עלה לארץ מהונגריה, והיה מלא וגדוש בכשרונותיו, בידיעותיו, בהתמדתו ובמידותיו התרומיות. הוא התקרב מאד למרן החזו"א זצוק"ל שהעריך אותו מאד והוא למד איתנו כמה שנים בישיבת לומז'ה בפתח תקוה. מלידתו היה מדוכא ביסורים בגופו, וכל שהתבגר הורע אצלו מצב גופו ויסוריו גדלו והלכו. הוא היה מיוחד בקבלת יסוריו באהבה, לא התלונן וקיבל כל אחד בסבר פנים יפות. הוא לא זכה להתחתן והיתה לו דירה בבני ברק ששם גר עד שנפטר באדר תשל"ב בגיל ארבעים וחמש.

ובכן, רבי יצחק דרשוביץ קרא לי בעיצומו של יום הפורים לבוא לשמח את רבי נפתלי טפלי. יצאנו לביתו של אותו תלמיד חכם מסובל ביסורים. כשנכנסנו לביתו, ראינו שסביב מיטתו יושבים חבריו מישיבת לומז'ה - רשכבה"ג מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי, הגאון רבי דב דבורץ, הגאון רבי עקיבא טגנבוים והגאון רבי בערל

וינטרוב זצ"ל, שכולם באו כדי לשמחו. כולם עזבו את עסוקיהם וטרדותיהם בקיום מצוות היום - הרי יש יהודי בפורים שנמצא לבד, בודד. הייתי אז במצב רוח מרומם מתוך קיום מצות 'חייב איניש לבסומי', והתחלתי לשיר, וכדי לרומם את רוחו של רבי נפתלי עליתי על השולחן לפזז מולו, ועימי עלה על השולחן לא פחות ולא יותר, מן שר התורה זצ"ל, ויחדיו רקדנו קרוב לחצי שעה בהתרגשות, כשמדי פעם רבי חיים קורא לעבר חברו: "ר' נפתלי!! ... ר' נפתלי!!", כדי לשמחו.

בהמשך, בני החבורה הזכירו חוויות ותיארו נשכחות לשמח את לבבו של חברם הצדיק. הם תיארו את חווית לימוד התורה מתוך הדחק לה זכו תלמידי לומז'ה בפתח תקוה בימים ההם, והשמחה הלכה וגדלה בשירה ובזמרה.

לפתע השתתקה השירה. אחד החברים נזכר באפיזודה בלתי נשכחת: שעון הזהב שקיבל חתן מהישיבה מאבי כלתו, שנגנב. המדובר היה בבחור מופלג, לימים אחד מגדולי הדור זצוק"ל, רבי משה שמואל שפירא. היה זה יום שישי סגרירי לאחר חצות. איש בשורה רץ וסיפר לבחורים על גניבה שהתחוללה בדירות תלמידי הישיבה. לא מצאו הגנבים הרבה מה לקחת, אבל חטפו דבר אחד יקר: "השעון שלך, משה שמואל, נגנב!". השעון היקר שקיבל מאבי כלתו.

צביטה דקרה בלב הצורבים שעמדו סביב לרבי משה שמואל בחדר האוכל של הישיבה. שעון זהב, מוצר יקר ונכסף בימים ההם, נעלם בלי סיכויים לקבלו בחזרה. החתן משה שמואל שתק שנייה, התיישב והחל מפזם ניגון חרישי, הניגון נהפך למילים בשיר הידוע שלו: "שאו מרום עיניכם וראו, וראו וראו, געוואלד וראו, געוואלד מי ברא אלה..." כמי שאומר לכל הסובבים: הבה נגביה עצמנו מעל מצוקות העולם הקטן שלנו! שאו מרום עיניכם! נזכור מי מסדר את הכל - ונדבק רק בו, ולא בכל החפצים הנחשקים השטחיים של העולם הזה! יושבי השולחן החלו לפזם אחריו, החברים בשולחן הסמוך הצטרפו גם הם... את השיר הזה השמיע עכשיו אותו חבר בבית ר' נפתלי, עמד ליד מיטת החולה וניגן, ועיני כולם התמלאו בדמעות של ערגה.

למרות למעלה מיובל שנים שחלפו, אומר הגר"י שיינקר, אי אפשר לשכוח את השמחה הנשגבה של התאספות זו בעיצומו של יום הפורים, כאשר כל החברים כונו לדבר אחד "שמח לב אומלל", ואיך שרבי חיים יצא לגמרי מגדרו - מפזז ומכרכר בכל עוז - בשמחה עילאית זו, שאין בידינו לתאר את עוצמת נחת הרוח שנגרמה על ידה בשמים. אשרי עין ראתה!

[מוסף ש"ק פ' ראה תשס"ו, תוה"ד]

הרב שמשון מינקוס זצ"ל:

בליל פורים רבי שמשון עסק רבות בטובת בני קהילתו, לשמחם, לרוממם, לאחד שורות, לאחות קרעים, לשמח לב נשברים וללקט את הפזורים. הוא גייס את מירב כשרונותיו להרבות שלום מתוך שמחה, וניווט את הכל לאחדות ולשבירת מחיצות מתוך שתיית יין והרבצת תורה ויראה טהורה. בלילה קדוש זה הוא פעל ישועות רבות, והשמחה גאתה עד לב השמים.

וכך היה סדר הלילה: לאחר קריאת המגילה הלך לביתו לקרוא מגילה לבני הבית, לאחר מכן ערך סעודה בבית. בינתיים, הקהילה הייתה מתארגנת לקראת ה"טיש" הגדול של ליל פורים שנערך באולם בית הכנסת או באולם אחר. נדמה שהיה זה מעמד יחיד מסוגו בכל העולם.

הוא ביסס את כל התנהגות השמחה, השירים והריקודים, על הבנתו בעומק סוד רוממות היום. היו שותים "ארבע כוסות", והרב הדגיש כי יש קשר בין פורים לפסח שהרי בשניהם הייתה גאולה. השולחנות היו מלאים רק ביין... בצידי האולם העמידו כוסות מים לזקנים ולישישים בלבד. ר' שמשון בעצמו הכין פעם את המודעה לטיש זה וכתב בה: "שתיית ארבע כוסות עד דלא ידע".

בתחילת הלילה, יצאו מאולם בית הכנסת לכיוון ביתו בשירת "ימים על ימי מלך", הביאו אותו מהבית לאולם כמו אדמו"ר. כל שנה הגיע עם לבוש אחר, שנה אחת הגיע עם קיטל ושופר בידו, "כיון שבראש השנה היו לנו בעיות עם תקיעת השופר, משלימים כעת את תקיעות השופר", אמר. וביקש שיקראו למו"צ הקהילה הגר"י טשזנר שליט"א כדי שיהיה "מקריא".

מתארים בני הקהילה: הוא תקע, ואחרי כל סדר שתו ושרו: "ארשת שפתינו... ותקבל ברחמים וברצון סדר שתייתנו". בכוס הראשונה ברך, וכולם אחריו, ברכת "בורא פרי הגפן", ולאחר מכן הכריז על ברכות וישועות שתגענה לכל מי שמשתתף בשתייה.

הייתה שנה שהציע לעשות את הסדר של "ליל הסדר". שנה אחרת הציע לשתות עפ"י סדר המועדים, ועל כל כוס ששתו - שרו שירים המתאימים לרעיון של הכוס. על שנה אחרת מספרים בני הקהילה: "רבי שמשון שתה ד' כוסות, וכל כוס היה כנגד אחד מד' דברים: רפואה, פרנסה, תורה, זש"ק. לפני שתיית הכוס הראשונה קבע שתהיה כנגד "רפואה", ו"אנחנו מבקשים מהקב"ה שבזכות הכוס הראשונה שישלח רפואה שלימה לכל חולי עם ישראל". ברך, שתה והציבור הביאו לפניו שמות של חולים לרפואה. לאחר מכן קבע מתוך שמחת היין שכוס שנייה תהיה כנגד "פרנסה", ו"אנו מבקשים

מהקב"ה שבזכות כוס שנייה שישלח פרנסה ברווח לעם ישראל". רבי שמשון הכריז "לחיים" ושתה כוס שנייה, והכל שרו בחדווה מרוממת ניגונים על פרנסה: "יהי החודש הזה... והוא ישלח במעשה ידינו ברכה והצלחה". כשהגיעו לכוס שלישית, הכריז שכווס שלישית היא כנגד "תורה" ו"אנו מבקשים מהקב"ה שיפתח ליבנו בתורתו". דרש דרשה שלמה על תורה ופורים ואחר כך שוב קרא "לחיים" ושתה כוס שלישית, וכמובן הציבור שתה אחריו. ופצחו בשירה - בהתלהבות רבתית - שירי תורה. כשהגיעו לכוס הרביעית הכריז "הוא כוס מיוחד לאלו שעדיין לא נפקדו בזש"ק" וש"בזכות כוס רביעית יפקדו בזאת השנה בזרע של קיימא", הוא מזג את הכוסות וחילק לאותם אברכים, והזכיר שמות הזקוקים לישועה. לאחר השתייה הורה לשיר בעוז ובתעצומות את השיר "זרעא חיא וקיימא".

בגמר השירה המשיך בזה"ל: "רבותי, אבקש כעת רגע של רצינות! שכל אחד ישכח מכל הבקשות האישיות שלו ויבקש רק על ה"שכינתא בגלותא". נשתה כוס חמישית שהוא כנגד "והבאתי", פרץ בבכי וזעק: "שכינה, שכינה! אף אחד לא מבקש עליך, כל אחד דואג לעצמו ואותך שוכחים..." ושר מתוך בכי וכאב: "שכינה שכינה אוואו ביסטו, גלות גלות וילאנגע ביסטו, שכינה הקדושה ווי ווייט ביסטו". והמשיך לקרוא להקב"ה: "רבש"ע, מה יש לנו כאשר השכינה רחוקה מאיתנו?!"

באחת השנים סיים ואמר: "לא בחינם באמצע מגילת אסתר יש ניגון של איכה, אלא הוא כדי להיזכר מצער השכינה. ולכן, תראו רבותי, אני מציע לתקן את הנקודה הזאת. נשתה כוס חמישי כנגד 'אליהו מבשר הגאולה' ונכוון על השכינה". הקהל קיבל את דבריו והחלו לבכות עמו על גלות השכינה (הגר"ש פינקוס היה חוזר רבות על כך שנוכל להחיש את הגאולה אם נוותר על כל רצונותינו האישיים ונבקש ונתפלל רק על ה"שכינתא בגלותא").

הוא היה רגיל לומר, במועדים האחרים אנו מתעלים מעל הטבע, אבל פורים מלמד אותנו ל'גלות את האור בתוך ההסתר של הטבע', וזה רמוז במילה "מגילה". שבתוך הטבע מונחת העוצמה של הקשר והאהבה בין הקב"ה לבינינו המתגלה בסיפור של המגילה.

פורים קיבל אצלנו מימד חדש. הגר"ש פינקוס הרבה לדבר על האהבה של הקב"ה לעם ישראל, והמשיל זאת לאדם שבנו יחידו היה בסכנת מוות וניצל, כמה אהבה תישפך ממנו על ילד זה - כך עם ישראל היו בסכנת כליה וניצלו. במקביל, אנחנו 'קיבלוה מאהבה' ומשיבים אהבתנו להקב"ה עד דלא ידע, מתגלגלים אצלנו שיכורים מתחת

לשולחן ומתגעגעים לאביהם שבשמים. [נראה כוונתו בזה דבר נפלא ביותר: שכתב הרמב"ם סוף הל' תשובה (י', ג'), "וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד ... יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך". בפורים עלינו להשתדל להשיג, בעזרת שתיית היין, "שיכרות" נשגבה זו!]

הוא היה חוזר ושונה פעמים רבות שמועד זה הנו סוף כל המועדים המתחילים בפסח ומסתיימים בו, והוא תכליתם. כל שיגו ושיחו בפורים היה שמהותו של יום זה היא פיסגת ההצלחה והאושר שבאפשרות יהודי להשיג בקרבת ה'.

[מוסף ש"ק גליון 62, השמש בגבורתו, שיחות פורים (הקדמה)]

רבי ישראל סלנטר זצ"ל היה אומר: "מה שהפיקח משיג בסעודת פורים, אין הכסיל משיג אפילו בתפילת נעילה של יום הכיפורים!" [חסדי דוד' עמ' מ"ח]

הרב אביגדור מילר זצ"ל:

הרב מילר היה נוהג בפורים אחר הצהרים להזמין את בני קהילתו למסיבת פורים. בה הוא הרים אותם לגבהים רוחניים, על ידי שהעביר להם מתוך שמחה משולהבת את מהותו של יום הפורים בכל עוצמתה. היו שרים שירות ותשבחות לה' ורוקדים בהתלהטות גדולה, כולל ריקוד "ונהפוך הוא", שקיבל בימי עלומיו בישיבת סלבודקה, בו כולם הפכו את כובעיהם על הראש ורקדו אחורנית. גם אנשים מחוץ לקהלתו היו מצטרפים, ואף חסידים רבים משכנותו באו להתעלות במחיצתו.

בין השירים והריקודים העביר דברי תורה מרוממים, שבהם הוא הגדיר את מהות עבודת הלב של היום, והשתדל לרומם את הצבור להשיגה. אנשים שחיפשו שנים רבות להרגיש את מהותו האמיתית של יום הפורים, חשו שסוף סוף זכו להשיגה.

להלן מובאים כמה קטעים מדבריו במסיבות אלו⁴².

דברי הקדמה למסיבה

בשעה זו שאנו מסבים לשמחת הפורים, עלינו לדעת: התכלית של כל מה שאנחנו

⁴² מתורגם בתרגום חפשי מאנגלית, מהספר "משתה ושמחה" לר' בצלאל מילר, ומחוברת 'תורת אביגדור' פורים תשפ"א.

עושים היא למען ה'. "שירו לו זמרו לו" (תהילים ק"ה, ב') - כשאנו שרים אין אנו שרים סתם, אלא לו יתברך! להרגיש טובו ואהבתו. חשוב לזכור זאת, משום שאם נשכחנו כל מעשינו לריק.

על כן, קח כוס יין ותודה עליו לה', תברך עליו, ותזכור: 'משתה יין זה - כל מטרתו, להודות ולהלל לה' יתברך!"

נכנס יין יצא סוד - אהבת ה' ~

הקב"ה ברא את היין עבורנו ורוצה שנשתמש בו באופן הראוי. חכמינו ז"ל לימדו אותנו שפורים הוא זמן של התעלות דרך שתיית יין. השתייה בצורה לא נכונה, אף בפורים מזיקה. אם נשתה לשם שמים, זה יגלה את מעמקי ליבנו, רגשות שבדרך כלל איננו מצליחים להוציאם ולהרגישם במלואם. "נכנס יין יצא סוד" ומה הוא ה"סוד" הטמון עמוק עמוק בתוכנו? אהבה בוערת להשי"ת!!

פורים הוא יום שמחה, ושמחה היא להשיג מה שהנשמה מחפשת ומבקשת בצמאון - "איש מחסור אהב שמחה" (משלי כ"א, י"ז). ומה באמת חסר לנו בחיים? קרבת ה'! הנשמה של יהודי היא כבת מלך המחפשת את אהבת אביה, ואנחנו מחפשים אהבה זו ללא הרף כל החיים. היום, בימים ההם בזמן נס פורים, מצאנו את האהבה המופלאה של השי"ת אלינו, ה"הדר קיבלוה" בפורים היה "מאהבת הנס שנעשה להם" (רש"י שבת פח.).

בסיפור המגילה, אחרי שנכתב ונחתם הגזירה בטבעת המלך - אשר אין להשיב - להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, וכל היהודים רועדים מפחד העתיד... יום אחד קמים בבוקר, והנה רואים אנשים תלויים. מי תלוי שם? מרדכי? לא!! המן!! ולא רק הוא אלא כל עשרה בניו המרושעים תלויים על העץ מסודרים בסדר מופתי! כלל ישראל נהפכו להיות שיכורים משמחה! לא מיין ולא מתוך קלות הדעת... אלא מאהבת ה' מרקיעת שחקים!!

אהבה נפלאה זו עלינו להרגיש בפורים. עלינו להשתגע ולהשתולל מאהבה... משמחה... מבטחון בה' שהוא אבינו הטוב והמטיב, האוהב אותנו עד מאוד. אותו רבש"ע שהיה שם עם כל האהבה שהוא גילה לעם ישראל, נמצא איתנו בכל מקום ובכל זמן. בפורים נפתחים לרווחה שערי אהבת ה'.

לעורר אהבת ה' על ידי אמירה ~

רבותי! בואו ונכריז כולנו יחד, כאיש אחד בלב אחד; בואו ונביע מה שטמון במעמקי ליבנו: "אני אוהב אותך רבש"ע!". נגיד את זה בפה מלא שוב ושוב: "אני אוהב

אותך רבש"ע!". אם נאמר לו כמה שאנחנו אוהבים אותו, נשמע את תשובתו: "בני היקר והחביב, אני אוהב אותך - הרבה יותר ממה שאתה מסוגל לדמות!".

באמירה זו "המחשבה נמשכת אחר הדיבור" (חוה"ל חשבון הנפש ג', ט'), נתרומם ונתקרב לה', נחשוב עליו יותר ונראה אותו בכל מאורעות חיינו.

המשנה ברורה כותב בהלכות קריאת שמע, (כ"ה, י"ד) "כשאומר ואהבת את ה' וגו' יראה להכניס אהבת הש"י בלבו, שלא יהיה כדובר שקר ח"ו", כששומע האדם דבר זה הוא חושב לעצמו: "כיצד אוכל לקיים מצוה מרוממת כזו? מתי אגיע לכך? היא נשגבה מידיו!"

בכל ימות השנה, אנחנו ממליצים על עצה זו: תתרגל לאט לאט להוציא מהפה מילים אלו, ובהמשך הזמן האהבה בוא תבוא. אולם פורים הוא זמן מיוחד לתפוס רגשות אלו, הוא הזדמנות לקניית מעלה יקרה זו באופן מזורז. כשאתה רוקד, כשאתה שותה, כשאתה ישן, וכל מה שאתה עושה בפורים, תעשה הכל מתוך מחשבה: "אני אוהב את ה'! ... אני אוהב את ה'!" - בואו נגיד את זה שוב: "אני אוהב אותך ה'!". בצורה זו פורים ירומם אותנו, ונזכה להרגיש באמיתיות בכל לב ובכל נפש מה שאנחנו שרים "אנא עבדא דקודשא בריך הוא" ... 'לחיים!!'

הבה נשפוך שיח לפניו ית':

רבונו של עולם, אנחנו רוצים להתקרב אליך! אנחנו אוהבים אותך! אנחנו מתגעגעים לראות את אור פניך! אנחנו מצפים לך ולישועתך. אוי! - אני כל כך רוצה להיות קרוב אליך ולראות אותך - ריבונו של עולם ... !!

בדיוק בשביל זה נועד פורים - להשיג אהבת ה'! כשאתה רוקד תחשוב שאתה רוצה אהבת ה', תגיד את זה שוב ושוב, ואז הקב"ה ישמע את המיית לבך ויעזור לך להשיגה, שכן "הבא לטהר מסייעין אותו" (יומא ל"ח:).

ה' אוהב אותך !! ☺

יש מסר חשוב ביותר שעלינו לקחת איתנו מפורים לכל השנה, והוא שהקב"ה אוהב את עמו ישראל.

אחד מיסודות התורה הוא: "אהבתי אתכם אמר ה'" (מלאכי א', ב') שכן כל התורה כולה מדברת אך ורק אל עמו ישראל. "בראשית ברא אלוקים" - בשביל ישראל שנקראו ראשית.

האושר הכי גדול של יהודי הוא שהוא יודע שהקב"ה אוהב אותו. לא את כלל ישראל

בלבד הוא אוהב, אלא "אותי!" - כל יהודי ויהודי! אתה רואה את האיש הזה כאן? הקב"ה אוהב אותנו! "חביב אדם שנברא בצלם" אבל עוד יותר "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" (אבות ג', י"ד). הקב"ה אומר: זה הבן שלי! האהבה שיש לאמא לילדיה היא כלום לעומת האהבה של השי"ת לכל אחד מאיתנו. השמחה הגדולה ביותר היא להרגיש שהקב"ה "אוהב עמו ישראל". זו היא השמחה של פורים. שמחה זו של גילוי אהבת השי"ת לישראל שהתגלתה בישועה של פורים, עלינו לקחת איתנו למשך כל השנה.

כתוב (דברים י', ט"ו) "הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים" - ה' הוא הבעלים של השמים, והשמים מעל השמים, "הארץ וכל אשר בה" - הוא הבעלים של כל מה שקיים. ומתוך כל הבריאה העצומה הזאת מה הוא אוהב יותר מהכל? "רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם" - הקב"ה אהב את אבותינו. אך הוא בחר לא רק לאהוב אותם, אלא "ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים" הוא אהב אף את בניהם. ומי הם? כל הסבים שלנו לדורותיהם, "כיום הזה" - והיום? - זה אנחנו!!

האם קיימת שמחה גדולה מזו? תחוש את משמעות הדברים - תרגיש: השי"ת מביט עלי ברגע זה, וחושב, "אהה... כמה אני אוהב אותך...! בני חביבי! ה'טייערע קינד' שלי!..." להרגיש אהבה נפלאה זו, היא השמחה האמיתית של פורים. שמחה זו עלינו לקחת איתנו למשך כל החיים.

ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי

תושלב"ע